

INDEX TO THE PROCEEDINGS OF THE LEGISLATIVE ASSEMBLY OF THE UNITED PROVINCES

संयुक्त प्रान्तीय लेजिस्लेटिव असेम्बली

की
कार्यवाही

का

अनुक्रमणिका

اشادى

مردن لارروالى ليجسلاټيو اسمبلى صوبىجات متحدہ

Volume XXX

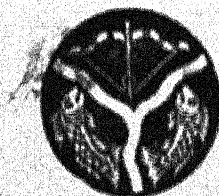
खण्ड ३०

جلد ۳۰

From March, 4 to March, 11, 1947

४ मार्च, १९४७ ई० से ११ मार्च, १९४७ ई० तक

۴ مارچ سنہ ۱۹۴۷ ع تا ۱۱ مارچ سنہ ۱۹۴۷ ع

ALLAHABAD:

SUPERINTENDENT, PRINTING AND STATIONERY, UTTAR PRADESH, (INDIA)

1951

Price 4 annas; Post free 5 annas
Annual Subscription, Rs 10; Post free Rs 12.

TABLE OF CONTENTS

विषय-सूची

فہرست مضامین

Tuesday, March 4, 1947

मंगलवार, ४ मार्च, सन् १९४७ ई०

विषय	Page
List of Members Present ...	1-6
उपस्थित सदस्यों की सूची ..	1-6
حاضر ممبروں کی فہرست	
Questions and Answers ..	11-29
प्रश्नोत्तर ..	11-29
سوالات و جوابات	
Notice of a motion for adjournment to discuss the situation arising out of the strike by Sugar Mill's labourers in the Province (Handed in by Mr. Mohammad Raza Khan—(Disallowed) ...	
प्रांत में शक्कर के कारखानों के मजदूरों की हड़ताल के कारण उत्पन्न हुई स्थिति पर वाद-विवाद के लिये काम रोकने का प्रस्ताव क सूचना (मिस्टर मुहम्मद रजा खां ने दी—उपस्थित करने की आज्ञा नहीं मिली) ।	29-31
موجودہ میں شکر کے کارخانوں کے مزدوروں کی ہڑتال کی وجہ سے جو حالات پیدا ہو گئی ہے اس پر بحث کرنے کے لئے ضروریات انوار کا نوٹس (مسٹر محمد رضا خان نے دیا یہیں کرنے کی اجازت نہیں دی گئی)	
Laying of the authenticated supplementary schedule of authorised expenditure for 1946-47 ...	
सन् १९४६-४७ ई० के लिये अधिकृत खर्चों के प्रमाणित सहायक परिशिष्ट का मेज पर रखना जाना ..	41-42
• مدتہ اخراجات سنہ ۱۹۴۶-۴۷ء کی جائز تکمیلی تفہیمی	
• مدتہ اخراجات سنہ ۱۹۴۶-۴۷ء کی جائز تکمیلی تفہیمی	
The Budget for 1947-48—(Presented) ...	
सन् १९४७-४८ ई० का बजट—(उपस्थित किया गया) ..	47-70
• سنہ ۱۹۴۷-۴۸ء کا بجٹ (پیش کیا گیا)	

विषय	Pages
Appendix	71-76
नस्यो	
نتهي	

Monday, March 10, 1947

सोमवार, १० मार्च, सन १९४७ ई०

विषय सुमवार १० मार्च सन १९४७

List of Members Present	77-82
उपस्थित सदस्यों की सूची	
حاضر ممبروں کی فہرست	
Questions and Answers	83-123
प्रश्नोत्तर	
سوالات و جوابات	
Budget 1946-47—General discussion—(continued)	123-250
सन १९४७-४८ का बजट—सामान्य वाद-विवाद—(जारी)	
سنہ ۱۹۴۶-۴۷ کے بجٹ پر عام بحث و مباحثہ (جاری)	
Appendix	
نس्यو	251-258
نتهي	

Tuesday, March 11, 1947

मंगलवार, ११ मार्च सन १९४७ ई०

विषय सन ११ मार्च सन १९४७

List of Members Present	255-260
उपस्थित सदस्यों की सूची	
حاضر ممبروں کی فہرست	
Questions and Answers	261-319
प्रश्नोत्तर	
سوالات و جوابات	
General Discussion on the Budget for the Financial Year 1947-48	320-451
१९४७-४८ के आर्थिक वर्ष के बजट पर सामान्य वादविवाद	
سنہ ۱۹۴۷-۴۸ کے مالی سال کے بجٹ پر عام بحث	
Appendices	452-538
नस्ययां	
نتهي	

Wednesday, March 12, 1947

बुधवार, १२ मार्च, सन १९४७ ई०

विषय	بدھوار، ۱۲ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء	Pages
List of Members Present	} 539—544
उपस्थित सदस्यों की सूची	
حاضر ممبروں کی فہرست		
Questions and Answers	} 545—600
प्रश्नोत्तर	
سوالات و جوابات		
General Discussion on the Budget for the Financial Year 1947-48—(concluded)	} 600—743
१९४७-४८ के बजट पर साधारण वाद-विवाद—(समाप्त हुआ)	
سنہ ۱۹۴۷-۴۸ کے بجٹ پر عام بحث و مباحثہ (ختم ہوا)		
Appendices	} 744—761
नतिषयां	
نتیجہاں		

THE GOVERNMENT

GOVERNOR

His Excellency Sir Francis Verner Wylie, K. C. S. I., C. I. E., I. C. S.

COUNCIL OF MINISTERS

The Hon'ble Pandit Govind Ballabh Pant, B. A., LL. B., M. L. A.,
Premier and Minister of Home and Food.

The Hon'ble Mr. Rafi Ahmad Kidwai, B. A., M. L. A., Minister of
Jail and Police.

The Hon'ble Dr. Kailas Nath Katju, M. A., LL.D., M.L.A., Minister
of Development, Justice and Labour.

The Hon'ble Mrs. Vijaya Lakshmi Pandit, M.L.A., Minister of Local
Self-Government and Health.

The Hon'ble Hafiz Mohammad Ibrahim, B.A., LL.B., M.L.A., Minister
of Communications, Forests and Irrigation.

The Hon'ble Shri Sampurnanand, B.S.C.; M.L.A., Minister of Education
and Finance.

The Hon'ble Thakur Hakum Singh, B.A., LL.B.; Minister of Revenue.

The Hon'ble Mr. Nisar Ahmad Sherwani, Minister of Agriculture and
Animal Husbandry.

The Hon'ble Chaudhri Girdhari Lal, Minister of Excise, Registration
and Stamp.

PARLIAMENTARY SECRETARIES

Parliamentary Secretaries to the Premier:

1. Shri Chandra Bhanu Gupta, M.L.A.
2. Shri Lal Bahadur Shastri, M.L.A.

Parliamentary Secretaries to the Minister of Jail and Police :

1. Shri Govind Sahai, M.L.A.
2. Shri Jagan Prasad Rawat, B.Sc., LL.B., M.L.A.

Parliamentary Secretaries to the Minister of Development, Justice
and Labour:

1. Shri Keshav Deo Malviya, M.L.A.
2. Shri Waheed Ahmad, M.L.C.

Parliamentary Secretary to the Minister of Local Self-Government
and Health:

1. Shri Atma Ram Govind Kher, B. A., LL. B., M.L.A.

Parliamentary Secretaries to the Minister of Communications,
Forests and Irrigation:

1. Shri Latafat Husain, M.L.A.
2. Shri Udaibir Singh, M.L.A.

Parliamentary Secretaries to the Minister of Education and Finance:

1. Maulvi Mahfuzur Rahman, M.L.A.
2. Shri Raghukul Tilak, M.A., LL.B., M.L.A.

Parliamentary Secretary to the Minister of Revenue :

1. Shri Charan Singh, M. A. B. SC., LL. B., M.L.A.

Parliamentary Secretary to the Minister of Agriculture and Animal Husbandry :

1. Shri Har Govind Singh, M L. C.

ALPHABETICAL LIST OF MEMBERS WITH THEIR CONSTITUENCIES

1. Abdul Baqi .. Azamgarh District (East)
2. Abdul Ghani Ansari, Khan Bahadur .. Azamgarh District (West)
3. Abdul Hameed .. Dehra Dun and Saharanpur (East) Districts
4. Abdul Majid .. Moradabad-cum - Amroha - cum Chandausi Cities
5. Abdul Wajid; Begum .. Moradabad District (North-East)
6. Achal Singh, M. C., M. C. B. .. Agra City.
7. Achhaibar Singh .. Gorakhpur District (West)
8. Aizaz Rasul; Nawab Syed .. Hardoi District
9. Ajit Prasad Jain, M. A., LL. B. .. Saharanpur-cum-Hardwar-cum-Dehra Dun - cum-Muzaffarnagar Cities
10. Ajit Pratap Singh, Raja .. The British Indian Association of Oudh
11. Akhtar Husain, Haji .. Moradabad District (South-East)
12. Algu Rai Shastri .. Azamgarh District (North-East)
13. Ali Jarrar Jafri, Syed .. Gonda District (North-East)
14. Ammar Ahmad Khan; Kunwar .. Bulandshahr District (East)
15. Asghar Ali Khan; Kunwar .. Muzaffarnagar District (West)
16. Ashraf Ahmad, Syed .. Meerut-cum-Hapur-cum-Bulandshahr-cum-Khurja-cum-Nagina Cities
17. Asrar Ahmad, Mohammad .. Budaun District (West)
18. Atma Ram Govind Kher, B. A., LL. B. .. Farrukhabad-cum-Etawah-cum-Jhansi Cities
19. Aziz Ahmad Khan .. Bareilly-cum-Pilibhit Cities
20. Babu Ram Verma .. Etah District (North)
21. Badan Singh .. Budaun District (West)
22. Badshah Gupta .. Mainpuri District (North-East)
23. Balbhadra Singh .. Bulandshahr District (South-East)
24. Baldeo Prasad .. Gonda District (North-East)
25. Banarsi Das .. Bulandshahr District (North)
26. Bangopal .. Fatehpur District (East)
27. Banshi Dhar Misra, M. A., LL. B. .. Kheri District (South-West)
28. Bashir Ahmad .. Bijnor District (South-East)

29.	Bhagwan Din	..	Cawnpore City
30.	Bhagwan Din Misra,
Vaidya	..	Bahraich District (South)
31.	Bhagwan Singh	..	Pilibhit District (South)
32.	Bharat Singh	..	Mainpuri District (South-West)
33.	Bhim Sen	..	Bulandshahr District (South-
West)
34.	Bijaya Nand	..	Mirzapur District (North)
35.	Birbal Singh, B. A.	..	Jaunpur District (West)
36.	Raja Birendra Bahadur,
Shah	..	The Agra Province Zamindars'
Association, Allahabad.
37.	Brij Mohan Lal	..	Bareilly District (South-West)
38.	Chandra Bhanu Gupta	..	Lucknow City
39.	Chandrika Lal	..	Gorakhpur District (South-West)
40.	Charan Singh, M. A.,
B.Sc., LL. B.	..	Meerut District (South-West)
41.	Chaturbhuj Sharma,
B. A., LL. B.	-	Jalaun District
42.	Chet Ram	..	Bara Banki District (North)
43.	Chheda Lal Gupta, M. A.	..	Hardoi District (North-West)
44.	Damodar Das	..	Shahjahanpur District (East)
45.	Dau Dayal Khanna	..	Mo'adabad District (East)
46.	Dharam Das, A.	..	The United Provinces Indian
Christian Constituency
47.	Dayal Das Bhagat	..	Rae Bareilly District (North-East)
48.	Din Dayal	..	Etawah District (West)
49.	Deep Narain Verma	..	Jaunpur-cum-Mirzapur-cum
Ghazipur-cum-Gorakhpur
Cities
50.	Dwarka Prasad Maurya	..	Jaunpur District (East)
51.	Ehtesham Mahmood Ali	..	Lucknow and Unao Districts
52.	Faiyaz Ali	..	Fyzabad District
53.	Fakhrul Islam, Mufti	..	Jaunpur and Allahabad (North-
East) Districts
54.	Fanthome, A. J.	..	The United Provinces Anglo-
Indian Constituency
55.	Fateh Singh Rana	..	Muzaffarnagar District (West)
56.	Mohammad Fazlur Rah-
man Khan, Khan Baha-
dur, B. A., LL. B.	..	Shahjahanpur District.
57.	Gajadhar Prasad	..	Azamgarh District (West)
58.	Ganga Dhar	..	Agra District (North-East)
59.	Ganga Prasad	..	Gonda District (North-East)
60.	Ganga Sahai Chaubey	..	Cawnpore District (West)
61.	Ganpat Sahai	..	Sultanpur District (Centre)
62.	Girdhari Lal, The Hon'-
ble Sri	..	Saharanpur District (South-East)

63. Gopal Narain .. Sitapur District (North-West)
64. Govind Ballabh Pant, .. Bareilly-cum-Pilibhit-cum-
B.A., LL. B., The Hon'ble Shahjahanpur-cum-Budaun
Sri Cities
65. Govind Sahai .. Bijnor District (West)
66. Habibur Rahman Khan .. Kheri District
67. Haleem, A. B. A. .. Aligarh-cum-Hathras-cum-
Muttra Cities
68. Har Govind Pant, B. A., .. Almora District
LL. B.
69. Hari Har Nath Shastri .. Trade Union Constituency
70. Harish Chandra Bajpai .. Partabgarh District (West)
71. Har Prasad .. Barabanki District (South)
72. Har Prasad Singh .. Banda District (South)
73. Hasan Ahmad Shah .. Fatehpur and Banda Districts
74. Hasan Ali Khan, Syed .. Muzaffarnagar District (East)
75. Hasrat Mohani, Maulana .. Cawnpore City
76. Hoti Lal Agarwala, .. Etawah District (East)
M. A. LL. B.,
77. Hukum Singh B. A., LL. B. .. Bahraich District (North)
The Hon'ble Sri
78. Indra Deo Tripathi .. Ghazipur District (West)
79. Ishwar Saran .. Gonda District (South)
80. Jagannath Baksh Singh, .. The British Indian Association
Raja of Oudh
81. Jagan Nath Das .. Saharanpur District (North-
West)
82. Jagannath Prasad .. Sitapur District (East)
Jagan
83. Jagan Prasad Rawat, .. Agra District (South-West)
B. SC., LL. B.
84. Jagmohan Singh Negi, B. A. .. Garhwal District (South-East)
LL. B.
85. Jai Pal Singh .. Fyzabad District (East)
86. Jai Ram .. Barabanki District (North)
87. Jamaluddin Abdul Wahab; .. Barabanki District
Maulana
88. Jamshed Ali Khan, Major .. Meerut District (West)
Nawab Sir Mohammad, M.B.E.
89. Jawahar Lal Rohatgi .. Cawnpore City
90. Jugal Kishore, M.A.(Oxon) .. Muttra-cum-Aligarh-cum-Hathras
Cities
91. Kailas Nath Katju, The .. Allahabad District and Doaba
Hon'ble Dr. M. A., LL. B.
92. Kamapati Tewari .. Benares District (East)
93. Kalicharan Tandon .. Farrukhabad District (South)
94. Kanhaiya Lal .. Sitapur District (South)
95. Karam Husain .. Basti District (West)

96. Karimur Raza Khan, M.A., Budaun-cum-Shahjahanpur-cum-LL.B. .. Sambhal Cities
97. Keshav Deo Malviya .. Mirzapur District (South)
98. Keshav Gupta, B.A., LL.B. .. Muzaffarnagar District (East)
99. Khaliquzzaman, B.A., LL.B. .. Lucknow City
100. Khan Chand Gautam .. Bulandshahr District (East)
101. Khub Singh .. Bijnor District (East)
102. Khushi Ram .. Almora District
103. Khushwaqt Rai, M. A.; B. A. Kheri District (North-East)
(Hons.) LL.B.
104. Kirpa Shankar .. Basti District (South)
105. Kishan Chand Puri .. United Provinces Chambers of
Commerce and Merchants Cham-
ber of the United Provinces.
106. Krishna Chandra, B.Sc. .. Muttra District (West)
107. Kunj Behari Lal Shiwani, Jhansi District (North)
B.A., LL.B.
108. Kushla Nand Gairola .. Garhwal District (North-West)
109. Lakhan Das Jatav .. Budaun District (East)
110. Lakshmi Devi, Shrimati .. Fyzabad District (West)
111. Lal Bahadur Shastri .. Allahabad District Gangapur
112. Lal Behari Tandon .. Gonda District (West)
113. Latafat Husain .. Moradabad District (North-West)
114. Liladhar Asthana .. Unao District (East)
115. Lotan Ram .. Jalaun District
116. Lutf Ali Khan .. Meerut District (East)
117. Mahavir Tyagi .. Dehra Dun District
118. Mahboob Husain Khan, Sultanpur District
Khan Bahadur
119. Mahfuzur Rahman .. Bahraich District (South)
120. Mahmood Ali Khan .. Dehra Dun-cum-Hardwar-
Saharanpur-cum-Muzaff-
gar Cities
121. Malkhan Singh, B.Sc, LL.B. .. Aligarh District (East)
122. Mangla Prasad .. Rae Bareilly District (South)
123. Masuriya Din .. Allahabad City
124. Mijaji Lal .. Mainpuri District (North-East)
125. Mohammad Ali, Begum .. Lucknow City
126. Mohammad Farooq, M.Sc. .. Gorakhpur District (West)
127. Mohammad Ibrahim, B.A., Garhwal and Bijnor (North-West)
LL.B., The Hon'ble Hafiz; .. Districts
128. Mohammad Ishaq Khan, Basti District (North-East)
M.A., LL.B.
129. Mohammad Ismail .. Basti District (South-East)
130. Mohammad Nazeer .. Benares and Mirzapur Di
131. Mohammad Raza Khan, Bareilly District (East
Khan Bahadur and West)
132. Mohammad Shakoor .. Benares-cum-Mirzapur Ci

133. Mohammad Shameem, Bar- Rae Bareilly District
at-Law
134. Mohammad Yakub .. Ghazipur and Ballia Districts
135. Mohammad Yusuf, Nawab, Allahabad District (South-West)
Bar-at-Law
136. Mukand Lal .. Pilibhit District (North)
137. Mukerji, B.K. .. Industrial Factory Labour in
Lucknow, Agra, Aligarh and
Allahabad.
138. Munfai Ali .. Saharanpur District (North)
139. Nafisul Hasan, M.A., LL.B. .. Etawah and Cawnpore Districts
140. Narain Das .. Lucknow City
141. Narendra Deva .. Fyzabad-cum-Bahraich-cum,
Sitapur Cities
142. Nawazish Ali Khan .. Fyzabad-cum-Bahraich-cum-
Sitapur Cities
143. Nihaluddin .. Budaun District (East)
144. Nisar Ahmad Sherwani, The Mainpuri and Etah Districts
Hon'ble Mr. ..
145. Obaidur Rahman Khan Aligarh District
Sherwani, Khan Bahadur, ..
Haji Mohammad
146. Phillips, E.M., M.B.E. .. The United Provinces Indian
Christian Constituency
147. Phool Singh, B.A., LL.B. .. Saharanpur District (South-East)
148. Pragi Lal .. Sitapur District (North-West)
149. Prag Narain, Rai Bahadur The British Indian Association
of Oudh
150. Prakashvati Sud, Shrimati.. Meerut District (North)
151. Pocock, S.R. .. United Provinces European
Constituency
152. Powell, R.L. .. United Provinces European
Constituency
153. Prem Krishna Khanra .. Shahjehanpur District (West)
154. Purnamasi .. Gorakhpur District (North)
155. Purnima Banerji, Shrimati Farrukhabad District (North)
156. Purushottam Das Tandon, Allahabad City
The Hon'ble Sri
157. Radha Krishna Agarwala .. Hardoi District (Centre)
158. Radha Mohan Rai .. Ballia District (South)
159. Radhey Shyam Sharma .. Basti District (West)
160. Rafi Ahmad Kidwai, The Universities of Allahabad, Luck-
Hon'ble Mr. .. now and Agra.
161. Raghubir Sahai .. Budaun District (East)
162. Raghukul Tilak .. Bulandshahr-cum-Meerut-cum-
Hapur-cum-Khurja-cum-
Nagina Cities

163. Raghunath Vinayak Dhulekar .. Jhansi District (South)
164. Raghuvansh Narain Singh .. Meerut District (East)
165. Raja Ram Misra .. Fyzabad District (West)
166. Raja Ram Shastri .. Cawnpore Industrial Factory Labour Constituency
167. Raj Kumar Singh; Rai .. Agra Province Zamindars' Association
168. Ram Chand .. Agra City
169. Ram Chandra Paliwal .. Agra District (North-East)
170. Ramdhari Pande .. Gorakhpur District (North-East)
171. Rameshwar Sahai Sinha .. Hardoi District (South-East)
172. Ramji Sahai .. Gorakhpur District (Centre)
173. Ram Kumar Shastri .. Basti District (North-East)
174. Ram Murti .. Bareilly District (North-East)
175. Ram Naresh Singh .. Sultanpur District (East)
176. Ram Saran .. Moradabad-cum-Amroha-cum-Sambhal-cum-Chandausi Cities.
177. Ram Sarup Gupta .. Cawnpore District (South)
178. Ram Shanker Lal .. Basti District (South-East)
179. Rizwan Allah, S. M. .. Ghazipur-cum-Jaunpur-cum-Gorakhpur Cities.
180. Roshan Zaman Khan .. Gonda District (South-West)
181. Ruknuddin Khan, Maulvi .. Partabgarh District
182. Saadat Ali Khan, Raja Syed Mohammad .. Bahraich District (North)
183. Sajid Husain, Raja Syed .. The British Indian Association of Oudh.
184. Sajjan Devi Mahnot, Shrimati Benares City
185. Saligram Jaiswal .. Allahabad District, Jamnapar
186. Saleem Hamid Khan .. Jhansi, Jalaun and Hamirpur Districts.
187. Sampurnanand, The Hon'ble Shri Benares City
188. Sarvajit Lal .. Fyzabad District (East)
189. Sarwat Husain; Qazi .. Moradabad District (North-East)
190. Sayed Ahmad .. Naini Tal, Almora and Bareilly (North) Districts.
191. Shanker Dutt .. Moradabad District (West)
192. Shokat Ali Khan, Mohammad Bulandshahr District (West)
193. Sheodan Singh .. Aligarh District (West)
194. Sheo Dayal Upadhyaya .. Fatehpur District (West)
195. Sheo Mangal Singh .. Muttra (East) and Etah (West) Districts
196. Shitla Prasad Singh .. Sultanpur District (West)
197. Shiv Mangal Singh .. Azamgarh District (South)
198. Shri Chand Singhal .. Aligarh District (Centre)

199. Sripat Sahai .. Hamirpur District
200. Shyam Lal Verma .. Naini Tal District
201. Shyam Sunder Shukla .. Partabgarh District (East)
202. Siddheshwar Prasad .. Ghazipur District (East)
203. Sinhasan Singh .. Gorakhpur District (South-East)
204. Siraj Husain .. Pilibhit District
205. Sita Ram Asthana .. Azamgarh District (West)
206. Smith, T. I. .. Upper India Chamber of Commerce.
207. Srivastava, J. K. .. Upper India Chamber of Commerce.
208. Sudama Prasad .. Gorakhpur District (North)
209. Sultan Alam Khan, Khan Farrukhabad District
Bahadur, Lt. M.
210. Suraj Prasad Awasthi .. Unao District (South)
211. Surendra Bahadur Singh .. Rae Bareilly District (North-East)
212. Triloki Singh .. Lucknow District
213. Udaibir Singh .. Basti District (South)
214. Venkatesh Narayan Tivary .. Cawnpore District (North-East)
215. Verma, B. N. .. Banda District (North)
216. Vidyawati Rathore, Shrimati Etah District (South)
217. Vijaya Lakshmi Panjit, The Cawnpore District (North-East)
Hon'ble Mrs.
218. Vishnu Saran Dubish .. Meerut District (North)
219. Vishambhar Dayal Tripathi Unao District (West)
220. Vishwanath Prasad .. Mirzapur District (North)
221. Yajna Narain Upadhyaya .. Benares District (West)
222. Zahid Hasan .. Saharanpur District (South-West)
223. Zahirul Husnain Lari .. Gorakhpur District (East)
224. Zahur Ahmad .. Allahabad-cum-Jhansi Cities
225. Zukir Ali, Syed .. Agra-cum-Farrukhabad-cum-Etawah Cities.
226. (Vacant) .. Muttra-Agra District Muslim Rural.
227. (Vacant) .. Sitapur District Muslim Rural.
228. (Vacant) .. Ballia District (North) General Rural.

OFFICERS OF THE ASSEMBLY

SPEAKER

The Hon'ble Shri Purushottam Das Tandon, M. A., LL. B.

DEPUTY SPEAKER

Mr. Nafisul Hasan, M. A., LL. B.

SECRETARY

Shri K. C. Bhatnagar, M. A., Rai Bahadur.

ADDITIONAL SECRETARY

Mr. G. S. K. Hydrie, B. A., LL. B., Bar-at-Law.

SUPERINTENDENTS

Shri Krishna Bahadur Saksena, B. A., (temporarily transferred to the Secretariat.)

Shri Radhey Raman Saksena, M. A., LL. B., D. L. SC.

Shri C. J. Adams, B. A. (temporary.)

शासन

गवर्नर

हिज एक्सेलेन्सी सर फ्रांसिस बर्नर वाइली, के० सी० एस० आई०, सी० आई० ई०, आई० सी० एस० ।

मंत्रि परिषद्

माननीय श्री गोविन्द वल्लभ पन्त, बी० ए०, एल-एल० बी०—प्रधान सचिव तथा गृह और अन्न सचिव ।

माननीय श्री रफी अहमद किदवाई—जेल तथा पुलिस सचिव ।

माननीय डाक्टर कैलासनाथ काटज—न्याय, उद्योग तथा श्रम सचिव ।

माननीय श्रीमती विजय लक्ष्मी पंडित—स्वशासन तथा स्वास्थ्य सचिव ।

माननीय श्री मुहम्मद इब्नाहीम, बी० ए० एल-एल० बी०—यातायात, सिचाई तथा वन सचिव ।

माननीय श्री सम्पूर्णानन्द, बी० ए०-जी०—शिक्षा तथा अर्थ सचिव ।

माननीय श्री हुकुम सिंह बी० ए० एल-एल० बी०—माल सचिव ।

माननीय श्री नितार अहमद शेरवानी, बी० ए० एल-एल० बी०—कृषि-तथा पशु पालन सचिव ।

माननीय श्री गिरधारी लाल, एम० ए०—रजिस्ट्रेशन, स्टाम्प, जेल तथा मादक-क र सचिव ।

सभा सचिव

माननीय प्रधान सचिव के सभा सचिव—

१—श्री चन्द्रभानु गुप्त, एम० एल० ए० ।

२—श्री लाल बहादुर, एम० एल० ए० ।

माननीय यातायात, सिचाई तथा वन सचिव के सभा सचिव—

१—श्री लताफत हुसैन, एम० एल० ए० ।

२—श्री उदयवीर सिंह, एम० एल० ए० ।

माननीय शिक्षा तथा अर्थ सचिव के सभा सचिव ।

१—श्री महफूज़-रहमान, एम० एल० ए० ।

२—श्री रघुकुल तिलक, एम० एल० ए० ।

माननीय माल सचिव के सभा सचिव—

१—श्री चरण सिंह, एम० एल० ए० ।

माननीय न्याय, उद्योग तथा श्रम सचिव के सभा सचिव—

१—श्री वहीद अहमद, एम० एल० सी० ।

२—श्री केशवदेव मालवीय, एम० एल० ए० ।

माननीय जेल तथा पुलिस सचिव के सभा सचिव—

१—श्री गोविन्द सहाय, एम० एल० ए० ।

२—श्री जगन प्रसाद रावत, एम० एल० ए० ।

माननीय स्वशासन सचिव के सभा सचिव—

१—श्री आत्माराम गोविन्द खेर, एम० एल० ए० ।

माननीय कृषि सचिव के सभा सचिव—

१—श्री हरगोविन्द सिंह, एम० एल० सी० ।

सदस्यों की वर्षात्मक सूची तथा उनके निर्वाचन-क्षेत्र

- १—अखतरहुसैन .. जिला मुरादाबाद (दक्षिण पूर्व) ।
- २—अचल सिंह .. आगरा नगर ।
- ३—अजित प्रताप सिंह, राजा .. अवध का ब्रिटिश इंडियन एसोसियेशन ।
- ४—अजित प्रसाद जैन .. सहारनपुर-हरिद्वार-देहरादून-मुजफ्फरनगर नगर ।
- ५—अजीज अहमद खां .. बरेली-पीलीभीत नगर ।
- ६—अब्दुल गनी अन्तारी .. जिला आजमगढ़ (पश्चिम) ।
- ७—अब्दुल बाकी .. जिला आजमगढ़ (पूर्व) ।
- ८—अब्दुल मजीद .. मुरादाबाद, अमरौहा, जन्दोली नगर ।
- ९—अब्दुल वाजिद बेगम .. मुरादाबाद जिला (उत्तर-पूर्व) ।
- १०—अब्दुल हमीद .. जिला देहरादून और सहारनपुर (पूर्व) ।
- ११—अमजदी बानी मुहम्मद अली बेगम .. लखनऊ नगर ।
- १२—अम्मार अहमद खां .. जिला बुलन्दशहर (पूर्व) ।
- १३—अर्नेस्ट माइकेल फिलिप्स .. संयुक्त प्रान्तीय भारतीय ईसाई ।
- १४—अलगूराय शास्त्री .. जिला आजमगढ़ (उत्तर-पूर्व) ।
- १५—अली जर्रार जाफरी .. जिला गोडा (उत्तर-पूर्व) ।
- १६—अल्फ्रेड धर्मदास .. संयुक्त प्रान्तीय भारतीय ईसाई ।
- १७—अशरफ अहमद, संघद .. मेरठ-हापड़-बुलन्दशहर-बुरजा-नगीना नगर ।
- १८—असगर अली खां .. जिला मुजफ्फरनगर (पश्चिम) ।
- १९—अक्षयवर सिंह .. जिला गोरखपुर (पश्चिम) ।
- २०—आत्माराम गोविन्द खेर .. फर्रुखाबाद, इटावा, झांसी नगर ।
- २१—आर्चिबाल्ड जेम्स फैन्यम .. संयुक्त प्रान्तीय एंग्लो इंडियन ।
- २२—इन्द्रदेव त्रिपाठी .. जिला गाजीपुर (पश्चिम) ।
- २३—ईश्वर सरन .. जिला गोंडा (दक्षिण) ।
- २४—उदयवीर सिंह .. जिला बस्ती (दक्षिण) ।
- २५—ए० बी० ए० हल्लेस .. अलीगढ़ हाथरस, मथुरा नगर ।
- २६—एजाज रसूल संघद .. जिला हरदोई ।
- २७—इतिशाम महमूद अली .. जिला लखनऊ और उन्नाव ।
- २८—फन्ह्यालाल .. जिला सीतापुर (दक्षिण) ।
- २९—कमलापति तिवारी .. जिला बनारस (पूर्व) ।
- ३०—करम हुसैन .. जिला बस्ती (पश्चिम) ।
- ३१—करीमुरजा खां .. बदायूं, शाहजहाँपुर, सम्भल नगर ।
- ३२—कालीचरण टंडन .. जिला फर्रुखाबाद (दक्षिण) ।
- ३३—किशनचन्द पुरी .. संयुक्त प्रान्तीय चेम्बर आफ कामर्स तथा संयुक्त प्रान्तीय मर्चेन्ट्स चेम्बर ।
- ३४—कुंजबिहारी लाल शिवानी .. जिला झांसी (उत्तर) ।
- ३५—कुशलानन्द गैरोला .. जिला गढ़वाल (उत्तर पश्चिम) ।
- ३६—कृपाशंकर .. जिला बस्ती (दक्षिण) ।
- ३७—कृष्ण चन्द्र .. जिला मथुरा (पश्चिम) ।
- ३८—केशव गुप्त .. जिला मुजफ्फरनगर (पूर्व) ।
- ३९—केशवदेव मालवीय .. जिला मिर्जापुर (दक्षिण) ।
- ४०—कैलाशनाथ काटजू, माननीय श्री .. जिला इलाहाबाद (दोआब) ।
- ४१—खलीकृष्णमां .. लखनऊ नगर ।
- ४२—खानचन्द गीतम .. जिला बुलन्दशहर (पूर्व) ।
- ४३—बुशवक्त राय .. जिला खीरी (उत्तर-पूर्व) ।

४४--खुशीराम	..	जिला अल्मोड़ा ।
४५--खुब सिंह	..	जिला बिजनौर (पूर्व) ।
४६--गंगाधर	..	जिला आगरा (उत्तर पूर्व) ।
४७--गंगा प्रसाद	..	जिला गोंडा (उत्तर-पूर्व) ।
४८--गंगा सहाय चौबे	..	जिला कानपुर (पश्चिम) ।
४९--गजाधर प्रसाद	..	जिला आजमगढ़ (पश्चिम) ।
५०--गणपति सहाय	..	जिला मुलतानपुर (मध्य) ।
५१--गिरधारी लाल, माननीय श्री	..	जिला सहारनपुर (दक्षिण पूर्व) ।
५२--गोपाल नारायण सक्सेना	..	जिला सीतापुर (उत्तर पश्चिम) ।
५३--गोविन्द वल्लभ पन्त, माननीय श्री	..	बरेली, पीलीभीत, शाहजहांपुर, बदायूं नगर ।
५४--गोविन्दसहाय	..	जिला बिजनौर (पश्चिम) ।
५५--चतुर्भुज शर्मा	..	जिला जालौन ।
५६--चन्द्रभानु गुप्त	..	लखनऊ नगर ।
५७--चन्द्रिकालाल	..	जिला गोरखपुर (दक्षिण-पश्चिम) ।
५८--वरण सिंह	..	जिला मेरठ (दक्षिण-पश्चिम) ।
५९--चेतराम	..	जिला बाराबंकी (उत्तर) ।
६०--छेडालाल गुप्त	..	जिला हरदोई (उत्तर-पश्चिम) ।
६१--जगन्नाथ दास	..	जिला सहारनपुर (उत्तर-पश्चिम) ।
६२--जगन्नाथ प्रसाद अग्रवाल	..	जिला सीतापुर (पूर्व) ।
६३--जगन्नाथ बख्श सिंह, राजा	..	अवध का ब्रिटिश इंडियन एसोसिएशन ।
६४--जगन प्रसाद रावत	..	जिला आगरा (दक्षिण-पश्चिम) ।
६५--जगमोहन सिंह नेगी	..	जिला गढ़वाल (दक्षिण-पूर्व) ।
६६--जमालुद्दीन अब्दुल बहाब	..	जिला बाराबंकी ।
६७--जवाहर लाल रोहतगी	..	कानपुर नगर ।
६८--जाकिर अली, सय्यद	..	आगरा, फर्रुखाबाद, इटावा नगर ।
६९--जाहिद हसन	..	जिला सहारनपुर (दक्षिण-पश्चिम) ।
७०--जहीरुल हसनैन लारी	..	जिला गोरखपुर (पूर्व) ।
७१--जहूर अहमद	..	इलाहाबाद, झांसी नगर ।
७२--जुगुल किशोर	..	मथुरा, अलीगढ़, हाथरस नगर ।
७३--जयकृष्ण श्रीवास्तव	..	अपर इंडिया चेम्बर आफ कामर्स ।
७४--जय पाल सिंह	..	जिला फैजाबाद (पूर्व) ।
७५--जयराम वर्मा	..	जिला बाराबंकी (उत्तर) ।
७६--त्रिलोकी सिंह	..	जिला लखनऊ ।
७७--दयालदास	..	जिला रायबरेली (उत्तर-पूर्व) ।
७८--झऊदयाल खन्ना	..	मुरादाबाद (पूर्व) ।
७९--दामोदर दास	..	जिला शाहजहांपुर (पूर्व) ।
८०--द्वारिका प्रसाद मौर्य	..	जिला जौनपुर (पूर्व) ।
८१--दीनदयाल अवस्थी	..	जिला इटावा (पश्चिम) ।
८२--दीप नारायण वर्मा	..	जौनपुर, मिर्जापुर, गाजीपुर, गोरखपुर नगर ।
८३--नफीसुल हसन	..	जिला इटावा और कानपुर ।
८४--नरेन्द्र देव	..	फैजाबाद, बहराइच, सीतापुर नगर ।
८५--नवाजिश अली खां	..	फैजाबाद-सीतापुर-बहराइच नगर
८६--नारायण दास	..	लखनऊ नगर ।
८७--निसार अहमद शेरवानी	..	जिला मैनपुरी और एटा ।
८८--निहालुद्दीन	..	जिला बदायूं (पूर्व) ।
८९--पावेल, आर० एल०	..	संयुक्त प्रान्तीय योरोपियन निर्वाचन-क्षेत्र ।

- १०--पूर्णमा बंनर्जी, श्रीमती .. जिला फर्रुखाबाद (उत्तर) ।
- ११--पूर्णमासी .. जिला गोरखपुर (उत्तर)
- १२--पोकाक, एस० आर० .. संयुक्त प्रान्तीय घोरौपियन निर्वाचन-क्षेत्र ।
- १३--प्रकाशवती सुद, श्रीमती .. जिला मेरठ (उत्तर) ।
- १४--प्रागनारायण, रायबहादुर .. अवध का ब्रिटिश इंडियन एसोसियेशन ।
- १५--परागीलाल .. जिला सीतापुर (उत्तर-पश्चिम) ।
- १६--पुरुषोत्तमदास टन्डन, माननीय श्री .. इलाहाबाद नगर ।
- १७--प्रेम किशन खन्ना .. जिला शाहजहांपुर (पश्चिम) ।
- १८--फखरुल इस्लाम .. जिला जौनपुर और इलाहाबाद (उत्तर-पूर्व) ।
- १९--फजलुर्रहमान खां, मुहम्मद .. जिला शाहजहांपुर ।
- १००--फतेह सिंह रागा .. जिला मुजफ्फरनगर (पश्चिम) ।
- १०१--फयाज अली .. जिला फजाबाद ।
- १०२--फूल सिंह .. जिला सहारनपुर, (दक्षिण पूर्व)
- १०३--बदन सिंह, चौधरी .. जिला बदायूं (पच्छिम) ।
- १०४--बनारसी दास .. जिला बुलन्दशहर (उत्तर),
- १०५--बलदेव प्रसाद .. जिला गोंडा (उत्तर पूर्व) ।
- १०६--बलभद्र सिंह .. जिला बुलन्द शहर (दक्षिण-पूर्व) ।
- १०७--बशीर अहमद अन्सारी .. जिला बिजनौर (दक्षिण-पूर्व) ।
- १०८--बादशाह गुप्त .. जिला मैनपुरी (उत्तर-पूर्व) ।
- १०९--बाबूराम वर्मा .. जिला एटा (उत्तर) ।
- ११०--बृजमोहन लाल शास्त्री .. जिला बरेली (दक्षिण-पश्चिम) ।
- १११--भगवानदीन .. कानपुर नगर ।
- ११२--भगवानदीन मिश्र .. जिला बहराइच (दक्षिण) ।
- ११३--भगवान सिंह .. जिला पीलीभीत (दक्षिण) ।
- ११४--भारत सिंह .. जिला मैनपुरी (दक्षिण-पश्चिम) ।
- ११५--भीमसेन .. जिला बुलन्दशहर (दक्षिण-पश्चिम) ।
- ११६--भुवनेश्वरी नारायण वर्मा .. जिला बांदा (उत्तर) ।
- ११७--मंगला प्रसाद .. जिला रायबरेली (दक्षिण पश्चिम) ।
- ११८--मलखान सिंह .. जिला अलीगढ़ (पूर्व) ।
- ११९--मसुरियादीन .. इलाहाबाद नगर ।
- १२०--महफूजुर्रहमान .. जिला बहराइच (दक्षिण) ।
- १२१--महबूब हुसैन खां .. जिला मुल्तानपुर
- १२२--महमूद अली खां .. देहरादून-हरिद्वार-सहारनपुर-मुजफ्फर नगर ।

१२३--सहाबीर त्यागी	..	जिला देहरादून
१२४--मिजाजी लाल	..	जिला नैनपुरी (उत्तर-पूर्व) ।
१२५--मुकुन्दलाल अग्रवाल	..	जिला पीलीभीत (उत्तर) ।
१२६--मुनफत अली	..	जिला सहारनपुर (उत्तर) ।
१२७--मुहम्मद असरार अहमद	..	जिला बदायूं (पश्चिम) ।
१२८--मुहम्मद इब्राहीम, माननीय श्री	..	जिला गढ़वाल और बिजनौर (उत्तर-पश्चिम)
१२९--मुहम्मद इसहाक खां	..	जिला बस्ती (उत्तर-पूर्व) ।
१३०--मुहम्मद इस्माईल	..	जिला बस्ती (दक्षिण-पूर्व) ।
१३१--मुहम्मद उबैदुर्रहमान खां शेरवानी, हाजी	..	जिला अलीगढ़ ।
१३२--मुहम्मद जमशेद अली खां	..	जिला भेरठ (पश्चिम) ।
१३३--मुहम्मद नजीर	..	जिला बनारस और मिर्जापुर ।
१३४--मुहम्मद फाचक	..	जिला गोरखपुर (पश्चिम) ।
१३५--मुहम्मद याकूब	..	जिला गाजीपुर और बलिया ।
१३६--मुहम्मद युसुफ, नवाब	..	जिला इलाहाबाद (दक्षिण-पश्चिम) ।
१३७--मुहम्मद रजा खां	..	जिला बरेली (पूर्व-दक्षिण और पश्चिम) ।
१३८--मुहम्मद शकूर	..	बनारस-मिर्जापुर नगर ।
१३९--मुहम्मद शमीम	..	जिला रायबरेली ।
१४०--मुहम्मद शौकत अली खां	..	जिला बुलन्दशहर (पश्चिम) ।
१४१--मुहम्मद सआदत अली खां, राजा सय्यद	..	जिला बुलन्दशहर (पश्चिम) ।
१४२--प्रज्ञानारायण उपाध्याय	..	जिला बनारस (पश्चिम) ।
१४३--रघुकुल तिलक	..	बुलन्दशहर, हाथड़, भेरठ, खुरजा, नगीना नगर ।
१४४--रघुनाथ विनायक धुलेकर	..	जिला झांसी (दक्षिण) ।
१४५--रघुवंश नारायण सिंह	..	जिला भेरठ (पूर्व) ।
१४६--रघुबीर सहाय	..	जिला बदायूं (पूर्व) ।
१४७--रफी अहमद क़िदवाई, माननीय श्री	..	इलाहाबाद, लखनऊ, आगरा विश्वविद्यालय ।
१४८--रामकुमार सिंह	..	आगरा प्रान्त जमींदार एसोसियेशन् ।
१४९--राजाराम मिश्र	..	जिला फैजाबाद (पश्चिम) ।
१५०--राजाराम शास्त्री	..	कानपुर औद्योगिक श्रम ।
१५१--राधाकृष्ण अग्रवाल	..	जिला हरदोई (मध्य) ।
१५२--राधामोहन सिंह	..	जिला बलिया (दक्षिण) ।
१५३--राधेश्याम शर्मा	..	जिला बस्ती (पश्चिम) ।
१५४--रामकुमार शास्त्री	..	जिला बस्ती (उत्तर-पूर्व) ।
१५५--रामचन्द्र सेहरा	..	आगरा नगर
१५६--रामचन्द्र पालीवाल	..	जिला आगरा (उत्तर-पूर्व) ।
१५७--रामजी सहाय	..	जिला गोरखपुर (मध्य) ।
१५८--रामधारी पांडे	..	जिला गोरखपुर (उत्तर-पूर्व) ।
१५९--रामनरेश सिंह	..	जिला मुत्तानपुर (पूर्व) ।
१६०--राममूर्ति	..	जिला बरेली (उत्तर-पूर्व) ।
१६१--रामशंकर लाल	..	जिला बस्ती (दक्षिण-पूर्व) ।
१६२--रामशरण	..	मुरादाबाद-अमरोहा-सम्भल-चन्दौसी नगर ।
१६३--राम स्वरूप गुप्त	..	जिला कानपुर (दक्षिण) ।
१६४--रामेश्वर सहाय सिंह	..	जिला हरदोई (दक्षिण-पूर्व) ।
१६५--रजिवान अल्लाह, सय्यद मुहम्मद	..	गाजीपुर-जौनपुर-गोरखपुर नगर ।

१६६—रुक्मिणी खां, मौलवी	..	जिला प्रतापगढ़
१६७—रोशन जमां खां	..	जिला गोंडा (दक्षिण-पश्चिम) ।
१६८—लक्ष्मी देवी, श्रीमती	..	जिला फैजाबाद (पश्चिम) ।
१६९—लताफत हुसैन	..	जिला मुरादाबाद (उत्तर-पश्चिम) ।
१७०—लाखन दास जाटव	..	जिला बदायूं (पूर्व) ।
१७१—लालबहादुर, माननीय श्री	..	जिला इलाहाबाद (गंगापार) ।
१७२—लाल बिहारी टंडन	..	जिला गोंडा (पश्चिम) ।
१७३—लीलाधर अष्ठाना	..	जिला उन्नाव (पूर्व) ।
१७४—लुफ अली खां	..	जिला मेरठ (पूर्व) ।
१७५—लौटन राम	..	जिला जालौन ।
१७६—वंशगोपाल	..	जिला फतेहपुर (पूर्व) ।
१७७—वंशीधर मिश्र	..	जिला खीरी (दक्षिण-पश्चिम) ।
१७८—विजये लक्ष्मी पंडित, माननीय श्री	..	जिला कानपुर (उत्तर-पूर्व) ।
१७९—विजयानन्द मिश्र	..	जिला मिर्जापुर (उत्तर) ।
१८०—विद्यावती राठौर, श्रीमती	..	जिला एटा (दक्षिण) ।
१८१—विनय कुमार मुकजी	..	लखनऊ, आगरा, अलीगढ़, इलाहाबाद औद्योगिक मिल, भ्रम
१८२—विश्वनाथ प्रसाद	..	जिला मिर्जापुर (उत्तर) ।
१८३—विश्वम्भर दयाल त्रिपाठी	..	जिला उन्नाव (पश्चिम) ।
१८४—विष्णु शरण दुबिशा	..	जिला मेरठ (उत्तर) ।
१८५—श्रीरबल सिंह	..	जिला जौनपुर (पश्चिम) ।
१८६—वीरेन्द्रशाह बहादुर, राजा	..	आगरा प्रान्त जमींदार एसोसियेशन ।
१८७—ब्रैकटेशनरायण तिवारी	..	जिला कानपुर (उत्तर-पूर्व) ।
१८८—शंकरदत्त शर्मा	..	जिला मुरादाबाद (पश्चिम) ।
१८९—शिवदयाल उपाध्याय	..	जिला फतेहपुर (पश्चिम) ।
१९०—शिवदान सिंह	..	जिला अलीगढ़ (पश्चिम) ।
१९१—शिवमंगल सिंह	..	जिला मथुरा (पूर्व) और जिला एटा (पश्चिम) ।
१९२—शिवमंगल सिंह कपूर	..	जिला आजमगढ़ (दक्षिण) ।
१९३—शीतला प्रसाद सिंह	..	जिला सुल्तानपुर (पश्चिम) ।
१९४—श्यामलाल वर्मा	..	जिला ननौताल ।
१९५—श्यामसुन्दर शुक्ल	..	जिला प्रतापगढ़ (पूर्व) ।
१९६—श्री चंद सिंहल	..	जिला अलीगढ़ (मध्य) ।
१९७—श्रीपति सहाय	..	जिला हमीरपुर ।
१९८—सज्जनदेवी महनोत	..	बनारस नगर ।
१९९—सम्पूर्णानन्द, माननीय श्री	..	बनारस नगर ।
२००—सर्वतट्टसेन काबी	..	जिला मुरादाबाद (उत्तर-पूर्व) ।
२०१—सर्वजित लाल	..	जिला फैजाबाद (पूर्व) ।
२०२—सलीम हामिद खां	..	जिला झांसी-जालौन और हमीरपुर ।
२०३—साजिद हुसैन, राजा सेयद	..	अवध का ब्रिटिश इंडियन एसोसियेशन ।
२०४—सालिगराम जायसवाल	..	जिला इलाहाबाद (यमुनापार) ।
२०५—सिद्धेश्वर प्रसाद	..	जिला गाजीपुर (पूर्व) ।
२०६—सिंहासन सिंह	..	जिला गोरखपुर (दक्षिण-पूर्व) ।
२०७—सिराजुद्दौल	..	जिला पीलीभीत ।
२०८—श्रीताराम अष्ठाना	..	जिला आजमगढ़ (पश्चिम) ।
२०९—सुदामा प्रसाद	..	जिला गोरखपुर (उत्तर) ।

२१०—सुरेन्द्र बहादुर सिंह	.. जिला रायबरेली (उत्तर-पूर्व) ।
२११—मुल्तान आलम खां	.. जिला फर्रुखाबाद ।
२१२—सूर्यप्रसाद अवस्थी	.. जिला उन्नाव (दक्षिण) ।
२१३—सईद अहमद	.. जिला नैनीताल अल्मोड़ा और बरेली (उत्तर) ।
२१४—स्मिथ, टी० आई०	.. अपर इंडिया चेम्बर आफ कामर्स
२१५—हबीबुर्रहमान खां	.. जिला खीरी ।
२१६—हरगोविन्द पन्त	.. जिला अल्मोड़ा ।
२१७—हरप्रसाद सत्यप्रेमी	.. जिला बाराबंकी (दक्षिण) ।
२१८—हरप्रसाद सिंह	.. जिला बांदा (दक्षिण) ।
२१९—हरिदचन्द्र बाजपेयी	.. जिला प्रतापगढ़ (पश्चिम) ।
२२०—हरिहर नाथ शास्त्री	.. ट्रेड यूनियन निर्वाचन-क्षेत्र ।
२२१—हसन अली खां	.. जिला मुजफ्फनगर (पूर्व) ।
२२२—हसन अहमद शाह	.. जिला फतेहपुर और बांदा ।
२२३—हसरत मुहानी	.. कानपुर नगर ।
२२४—हुकुमसिंह, माननीय श्री	.. जिला बहराइच (उत्तर) ।
२२५—हीतोलाल अग्रवाल	.. जिला इटावा ।
२२६—(रिक्त)	.. जिला मथुरा और आगरा (मुस्लिम ग्रामीण) ।
२२७—(रिक्त)	.. जिला सीतापुर (मुसलिम ग्रामीण) ।
२२८—(रिक्त)	.. जिला बलिया (उत्तर) सामान्य ग्रामीण ।

संयुक्त प्रान्तीय लेजिस्लेटिव असेम्बली

के

पदाधिकारी

स्पीकर

१—माननीय श्री पुरुषोत्तम दास टंडन, एम० ए०, एल-एल० बी० ।

डिप्टी स्पीकर

२—श्री नफीसुल हसन, एम० ए०, एल-एल० बी० ।

सेक्रेटरी

३—श्री कैलासचन्द्र भटनागर, एम० ए० ।

एडिशनल सेक्रेटरी

४—श्री जी० एस० के० हैदरी, बी० ए०, एल०-एल० बी०, बार-एट-ला ।

सुपरिण्टेण्डेण्ट्स

५—श्री कृष्ण बहादुर सक्सेना, बी० ए०, (अस्थायी रूप से सचिवालय की स्थानान्तरित)

६—श्री राघवरमण सक्सेना, एम० ए०, एल-एल०, बी०, डी० एल० एस-सी० ।

७—श्री सी० जे० एडम्स, बी० ए० । (अस्थायी)

حکومت

گورنر

ہز اکسپلنسی سر فرانسس رورنر ڈائیلی کے - سی - ایس - آئی ' سی
ای - ای ' آئی - سی - ایس -

کابینہ وزارت

آنریبل شری گورنر باجہ پنت - بی - اے ' ایل ایل - بی ' ایم - ایل -
اے - وزیر اعظم ' وزیر داخلہ و غذا -

آنریبل مسٹر رفیع احمد قندرائی - بی - اے ' ایم - ایل - اے ' وزیر
جیل و پولیس -

آنریبل ڈاکٹر کیلاس ناتھ کاتجو - ایم - اے ' ایل ایل - بی ' ایم - ایل -
اے ' وزیر عدل ' صنعت اور لیبر -

آنریبل مسز رچے لشمی پنڈت - ایم - ایل - اے - وزیر لوکل سلف
گورنمنٹ و صحت عامہ -

آنریبل حافظ محمد ابراہیم - ایم - اے ' ایل ایل - بی ' ایم - ایل -
اے ' وزیر کمیونیکیشنس ' آبپاشی اور جنگلات -

آنریبل شری سمپورناند - بی - ایس سی - ایم - ایل - اے ' وزیر
تعلیم و فائیننس -

آنریبل ٹھاکر حکم سنگھ - بی - اے ' ایل ایل - بی ' ایم - ایل - اے ' وزیر
مال -

آنریبل مسٹر نثار احمد شیروانی - بی - اے - ایل - ایل - بی ' ایم -
ایم - ایل - اے ' وزیر زراعت -

آنریبل چودھری گدھاری لال - ایم - اے ' وزیر آبکاری -

پارلیامنتری سیکریٹری

وزیر اعظم

۱ - شری چندر بہان گپت - ایم - ایل - اے -

۲ - شری لال بہادر شاستری - ایم - ایل - اے -

وزیر مال

۱ - شری چرن سنگھ - ایم - اے ' بی - ایس سی - ایم - ایل - اے -

وزیر جیل و پولیس

۱ - شری گوند سہاے - ایم - ایل - اے -

۲ - شری جگن پراساد راوت - بی - ایس سی ' ایل ایل - بی ' ایم -
ایل - اے -

وزیر عدل و صنعت و حرفت و لیبر

- ۱ — کیسودیو مالویہ — ایم — ایل — اے —
۲ — چودھری وحید احمد ایم — ایل — سی —

وزیر لوکل سیلف گورنمنٹ و صحت عامہ

- ۱ — شری آتما رام گروند کھیڑ — بی — اے — ایل — ایل — بی — ایم — ایل — اے —

وزیر کمیونیکیشنس و آبپاشی و جنگلات

- ۱ — مسٹر لطافت حسین — ایم — ایل — اے —
۲ — شری اودے بیڑ سنگھ — ایم — ایل — اے —

وزیر تعلیم و فائننس

- ۱ — مولوی مصطفیٰ رحمان — ایم — ایل — اے —
۲ — شری دگھوکل تلک ایم — اے — ایل — ایل — بی — ایم — ایل — اے —

وزیر زراعت

- ۱ — شری ہرگوند سنگھ — ایم — ایل — سی —

ریدیوار فہرست ممبران مع حلقہ چناؤ

- ۱ — آتما رام گروند کھیڑ — بی — اے — ایل — ایل — بی (فرخ آباد — اٹلواہ — جھانسی — شہری)

- ۲ — اجیت پرتاپ سنگھ — راجہ (برٹش انڈین ایسوسی ایشن آف اودھ)

- ۳ — اجیت پرساد جین — ایم — اے — ایل — ایل — بی (سہارنپور — ہمدوار — دھڑکاون — مظفر نگر شہری)

- ۴ — اچل سنگھ — ایم — سی — ایم — سی — بی (آگرہ شہر)

- ۵ — اچھویر سنگھ (ضلع گورکھپور — مغربی دیہاتی)

- ۶ — احتشام معصوم علی (لکھنؤ — اناؤ ڈسٹرکٹ دیہاتی)

- ۷ — اختر حسین (ضلع مراد آباد جنوبی مشرقی — دیہاتی)

- ۸ — اسرار احمد — محمد (بدایوں ضلع — مغربی دیہاتی)

- ۹ — اسمتہ — بی — آئی (اپر انڈیا چیمبر آف کامرس و انڈسٹری)

- ۱۰ — اشرف احمد — سید (میرٹھ — ہاپڑ — بلندشہر — خراجہ — نکیفہ —

شہری)

- ۱۱ — امیر علی خان — کنور (جنوبی ضلع مظفرنگر — دیہاتی)

- ۱۲ — اعزاز رسول — نواب سید (ضلع ہردوئی — دیہاتی)

- ۱۳ — الکو رائے شاستری (جنوبی مشرقی ضلع اعظم گڑھ دیہاتی)

- ۱۴ — امجدی بانو محمد علی — بیگم (شہر لکھنؤ)

- ۱۵ — انډر ڊيو تپاڻهي - (مغربي ضلع غازي پور - ڊيهاتي)
 ۱۶ — اوڊو ٻيو سنگهه - (جنوبي ضلع بسقي - ڊيهاتي)
 ۱۷ — ايشور سرن - (جنوبي گونڌه - ڊيهاتي)
 ۱۸ — بابو رام درما ، پليٽر (شمالي اٿاڻه - ڊيهاتي)
 ۱۹ — بدن سنگهه - (مغربي ضلع بدايون - ڊيهاتي)
 ۲۰ — بادشاه گپت (شمالي مشرقي ضلع مين پوري - ڊيهاتي)
 ۲۱ — بجه نند - (شمالي مرزاپور - ڊيهاتي)
 ۲۲ — برج موهن لال شاستري - (جنوبي مغربي بريلي - ڊيهاتي)
 ۲۳ — بشير احمد - (جنوبي مغربي بجنور - ڊيهاتي)
 ۲۴ — بشمبهر ديال - (مغربي اٿاڻو - ڊيهاتي)
 ۲۵ — بلبيدر سنگهه - (جنوبي مغربي بلندشهر - ڊيهاتي)
 ۲۶ — بلديو پرساد - (شمالي مشرقي گونڌه - ڊيهاتي)
 ۲۷ — بنارسي داس - (شمالي بلند شهر - ڊيهاتي)
 ۲۸ — بنش گوپال ، ايڊوڪيٽ - (مشرقي فتح پور - ڊيهاتي)
 ۲۹ — بنشي دهر مصر - ايم - اے ، ايل ايل - بي ، ايڊوڪيٽ (جنوبي مغربي ڪهيڙي - ڊيهاتي)
 ۳۰ — بهارت سنگهه - (جنوبي مغربي مين پوري - ڊيهاتي)
 ۳۱ — بهگوان دين - (گانڊور - شهري)
 ۳۲ — بهگوان دين مصر ، ويد (جنوبي بهرائچ - ڊيهاتي)
 ۳۳ — بهگوار سنگهه - (جنوبي پيدلي بهٽ - ڊيهاتي)
 ۳۴ — بهگوار سنگهه - (جنوبي مغربي بلندشهر - ڊيهاتي)
 ۳۵ — بهگوار سنگهه - بي - اے - (مغربي جونپور - ڊيهاتي)
 ۳۶ — وزير بنداشاه بهادر ، راجه - (صوبه آگره زميندار ايسوسي ايشن - الله آباد)
 ۳۷ — بهول سنگهه بي - اے ، ايل ايل - بي - وڪيل - (جنوبي مغربي سهارنپور - ڊيهاتي)
 ۳۸ — پراگي لال - (شمالي مغربي سيتاپور - ڊيهاتي)
 ۳۹ — پراگ نرائن ، راء بهادر لاله - تعلقدار - (برٽش انڊين ايسوسي ايشن آف اوڏهه)
 ۴۰ — پرشوتم داس تعلقدار ايم - اے ، ايل ايل - بي - آنرپبل شري - (الله آباد - شهري)
 ۴۱ — پرڪاش وتي سون ، شريعتي - (شمالي ميرٿهه - ڊيهاتي)
 ۴۲ — پريم ڪشن ڪهنه - (مغربي شاهجهانپور - ڊيهاتي)
 ۴۳ — پورنمائي - (شمالي گور ڪهيڙو - ڊيهاتي)
 ۴۴ — پورنما بنوجي ، شريعتي - (شمالي فرخ آباد - ڊيهاتي)
 ۴۵ — پوکاک - ايس - آر - ڪيپٽن - ايم - سي - (صوبجات متحدهه - دهلي)

- ۴۶ — پاویل — آر — ایل — (صوبجات متحدہ — یورڈین)
 ۴۷ — ترلوکی سنگھ — (لکھنؤ — دیہاتی)
 ۴۸ — ثروت حسین قاضی — (شمالی مشرقی مراد آباد — دیہاتی)
 ۴۹ — جمال الدین عبدالوہاب — (بارہ بنکی — دیہاتی)
 ۵۰ — جگن پرساد رات بی — ایس سی ، ایل ایل — بی — (جنوبی مغربی آگرہ — دیہاتی)
 ۵۱ — جمشید علی خاں — میجر نواب سر محمد — ایم — بی — اے — (جنوبی میڑتھ — دیہاتی)
 ۵۲ — جگموہن سنگھ نیگی بی — اے ، ایل ایل — بی — (جنوبی مشرقی دھوال — دیہاتی)
 ۵۳ — جگن کشور آچاریہ ایم — اے — آگزن (متھرا — عالی گڈھ — ہاتھرس — شہری)
 ۵۴ — جگن ناتھ بخش سنگھ — راجہ — تعلقدار — (پٹن انڈین ایسوسی ایشن آف اردھ — زمیندار)
 ۵۵ — جگن ناتھ پرساد عرف جگن — (مشرقی سیناپور — دیہاتی)
 ۵۶ — جگن ناتھ داس — (شمالی مغربی سیناپور — دیہاتی)
 ۵۷ — جواہر لال دھنگی — ڈاکٹر — (کانپور — شہری)
 ۵۸ — جے پال سنگھ — (مشرقی فیض آباد — دیہاتی)
 ۵۹ — جے رام ورما — (شمالی بارہ بنکی — دیہاتی)
 ۶۰ — جتو بیج شرما — بی — اے ، ایل ایل — بی — (ضلع جالون — دیہاتی)
 ۶۱ — چندر سنگھ — ایم — اے ، بی — ایس سی ، ایل ایل — بی — (جنوبی مغربی میڑتھ — دیہاتی)
 ۶۲ — چندر بہان گپت — (شہر لکھنؤ)
 ۶۳ — چندریکا لال وکیل — (جنوبی مغربی گورکھپور — دیہاتی)
 ۶۴ — چھویدا لال گپت ایم — اے — (شمالی مغربی ہونوئی — دیہاتی)
 ۶۵ — چیت رام — (شمالی بارہ بنکی — دیہاتی)
 ۶۶ — حبیب الرحمن خاں — (کھیری — دیہاتی)
 ۶۷ — حسن احمد شاہ — (فتح پور — باندہ — دیہاتی)
 ۶۸ — حسن علی خاں — صاحبزادہ سید — (مشرقی مظفرنگر — دیہاتی)
 ۶۹ — حسرت موہانی ، مولانا — (کانپور — شہری)
 ۷۰ — حلیم ، اے — بی — اے — (علیگڈھ — ہاتھوس — متھرا — شہری)
 ۷۱ — حکم سنگھ ، آنرہیل شری — (شمالی بہرائچ — دیہاتی)
 ۷۲ — خلیق الزماں — بی — اے ، ایل ایل — بی — (لکھنؤ — شہری)

۷۳ — خوب سنگھ — (مشرقی بجنور - دیہاتی)
 ۷۴ — خوشوقت رائے - کنور - ایم - اے بی - اے (آنرس) ایل ایل - بی -
 رئیس و زمیندار (شمالی مشرقی کھپڑی - دیہاتی)

۷۵ — خوشی رام (الموزہ - دیہاتی)
 ۷۶ — نامودر داس - ایکوکیٹ (مشرقی شاہجہانپور - دیہاتی)
 ۷۷ — داؤ دیال کھنہ (مشرقی مراد آباد - دیہاتی)
 ۷۸ — دوار کا پیرسان مورچہ (مشرقی جونپور - دیہاتی)
 ۷۹ — دیال داس بھگت (شمالی مشرقی رائے پوریاہی - دیہاتی)
 ۸۰ — دھرم داس - اے (صوبہ متحدہ ہندوستانی عیسائی)
 ۸۱ — دین دیال اوستھی (مغربی اٹاوا - دیہاتی)
 ۸۲ — دیپ نرائن ورما (جونپور - مرزاپور - غازیپور - گوردکھپور شہر)
 ۸۳ — ذاکر علی - سید (آگرہ - فرخ آباد - اٹاوا - شہری)
 ۸۴ — راج کمار سنگھ - کنور (صوبہ آگرہ زمیندار ایسوسی ایشن الہ آباد)
 ۸۵ — راجہ رام شاستری (ممبر یونین مزدور کانپور - صنعتی کارخانہ)
 ۸۶ — راجہ رام مصر (مغربی فیض آباد - دیہاتی)
 ۸۷ — رانہا کیشن اگروال (موکزی ہردوئی - دیہاتی)
 ۸۸ — رانہا موہن سنگھ (جنوبی بلیا - دیہاتی)
 ۸۹ — رانہ شیم شہما (مغربی بستی - دیہاتی)
 ۹۰ — رامبھائی سپائے (موکزی گوردکھپور - دیہاتی)
 ۹۱ — رام چندر پالیوال (شمالی مشرقی آگرہ - دیہاتی)
 ۹۲ — رام چند سپہا (آگرہ - شہری)
 ۹۳ — رام دھادی پانڈے (شمالی مشرقی گوردکھپور - دیہاتی)
 ۹۴ — رام سرن - ایم - اے ایل ایل - بی (مراد آباد - امرہ - سندھیل
 چندوسی - شہری)

۹۵ — رام سروپ گھٹ - ایم - اے (جنوبی کانپور - دیہاتی)
 ۹۶ — رام شنکر لال (جنوبی مشرقی بستی - دیہاتی)
 ۹۷ — رام کمار شاستری (شمالی مشرقی بستی - دیہاتی)
 ۹۸ — رام مردتی (شمالی مشرقی بریلی - دیہاتی)
 ۹۹ — رامیشور سپائے سنہا (جنوبی مشرقی ہردوئی - دیہاتی)
 ۱۰۰ — رام نریش سنگھ (مشرقی سلطانپور - دیہاتی)
 ۱۰۱ — رضوان اللہ - سید محمد - بی - ایس سی ایل ایل - بی (غازیپور
 جونپور - گوردکھپور - شہری)

۱۰۲ — رفیع احمد قدوائی - آنریبل مسٹر (الہ آباد - آگرہ یونیورسٹیاں)
 ۱۰۳ — رگھوپور سپہاے (مشرقی بدایوں - دیہاتی)
 ۱۰۴ — رگھوکل تلک - ایم - اے ایل ایل - بی (بلندشہر - میترہ - ہاپڑ
 خورجہ - نگینہ - شہری)

۱۰۵ — دھوناتہ، وفائک دھولیکو - ایم - اے، ایل ایل - بی وکیل (شمالی جہانسی - دیہاتی)

۱۰۶ — رگھونش نرائن سنگھ (مشرقی میڑتہ - دیہاتی)

۱۰۷ — رکن الدین - خان بہادر مولوی - ایڈوکیٹ (پرتاپگڑھ دیہاتی)

۱۰۸ — روشن زماں خاں (جنوبی مغربی گوندہ - دیہاتی)

۱۰۹ — زاہد حسن (جنوبی مغربی سپارنپور - دیہاتی)

۱۱۰ — ساجد حسین - راجہ سید (برٹش انڈین ایسوسی ایشن آف اوڈھ - زمیندار)

۱۱۱ — سالگرام جیسوال (الہ آباد جمنا پار - دیہاتی)

۱۱۲ — سجن دیوی مہنوت - شری مٹی (بنارس - شہری)

۱۱۳ — سراج حسین - ایم - اے، ایل - ایل - بی (پیلی بیت - دیہاتی)

۱۱۴ — سر بھیت لال ورما (مشرقی فیض آباد - دیہاتی)

۱۱۵ — سریت سہائی (ہمپور - دیہاتی)

۱۱۶ — شریواستو - جم - کے (اپر انڈیا چیمبر آف کامرس و انڈسٹری)

۱۱۷ — سعادت علی خاں - راجہ سید محمد - آف نان پارہ (شمالی جہانسی - دیہاتی)

۱۱۸ — سعید احمد (نیپنی تال - المورہ - شمالی بریلہ - دیہاتی)

۱۱۹ — سلطان عالم خاں - خاں بہادر لفتینٹ ایم (فرخ آباد - دیہاتی)

۱۲۰ — سلیم حامد خاں (جہانسی - جالون - ہمپور - دیہاتی)

۱۲۱ — سمپور نانند - آنریبل شری (بنارس شہری)

۱۲۲ — سنگھاس سنگھ - ایڈوکیٹ (جنوبی مشرقی گورکھپور - دیہاتی)

۱۲۳ — سینتارام استھانہ - بی - اے، ایل - ایل - بی (مغربی اعظمگڑھ - دیہاتی)

۱۲۴ — سینٹا پرساد سنگھ - وکیل (مغربی سلطانپور - دیہاتی)

۱۲۵ — سدھیشور پرساد (مشرقی غازیپور - دیہاتی)

۱۲۶ — سوداماپرساد (شمالی گورکھپور - دیہاتی)

۱۲۷ — سورج پرساد اوستھی (شمالی آناؤ - دیہاتی)

۱۲۸ — سربندر بہادر سنگھ (شمالی مشرقی رائے پریائی - دیہاتی)

۱۲۹ — شری چند سنگھ (مرکزی علیگڑھ - دیہاتی)

۱۳۰ — شنکر دت شوما (مغربی مران آباد - دیہاتی)

۱۳۱ — شیودان سنگھ (مغربی علیگڑھ - دیہاتی)

۱۳۲ — شوکت علی خاں - محمد (مغربی بلند شہر - دیہاتی)

۱۳۳ — شیلہ سندھو شکل (مشرقی پرتاپ گڑھ - دیہاتی)

- ۱۳۲ — شہام لال درما (نیڈی تال - دیہاتی)
- ۱۳۵ — شیو دیال اوپادھیا (مغربی فتحپور - دیہاتی)
- ۱۳۶ — شیو مانگل سنگھ - بی - اے، ایل ایل - بی ایڈوکیٹ (مشرقی متھرا)
- مغربی ایتھ - دیہاتی)
- ۱۳۷ — شیو مانگل سنگھ کپور (جنوبی اعظم گڑھ - دیہاتی)
- ۱۳۸ — ظہور احمد - بیو سٹر ایٹلا (الہ آباد - جہانسی - شہری)
- ۱۳۹ — ظہیر الحسنین لاری - ایم - اے، ایل ایل - بی (مشرقی گوردھپور)
- دیہاتی)
- ۱۴۰ — عبدالباقی - وکیل (مشرقی اعظم گڑھ - دیہاتی)
- ۱۴۱ — عبدالحمید (دھڑادون و مشرقی سہارنپور - دیہاتی)
- ۱۴۲ — عبد الغنی انصاری - خان بہادر (مغربی اعظم گڑھ - دیہاتی)
- ۱۴۳ — عبد المجید (مران آباد - امرہ - چندوسی - شہری)
- ۱۴۴ — عبد الواحد بیگم - (شمالی مشرقی مراد آباد - دیہاتی)
- ۱۴۵ — عبید الرحمن خاں شیروانی - حاجی محمد (علیگڑھ - دیہاتی)
- ۱۴۶ — عزیز احمد خاں ایڈوکیٹ (یوپی بیدی بھٹ - شہری)
- ۱۴۷ — علم جوار جعفری - سید (شمالی مشرقی گوندہ - دیہاتی)
- ۱۴۸ — عمار احمد خاں - کنور (مشرقی بلندشہر - دیہاتی)
- ۱۴۹ — فتح سنگھ رانا - مختار (مغربی مظفرنگر - دیہاتی)
- ۱۵۰ — فخر الاسلام - مفتی (شمالی مشرقی جونپور - الہ آباد - دیہاتی)
- ۱۵۱ — فضل الرحمن خاں - خان بہادر عرف چھوٹے خاں (شاہجہانپور)
- دیہاتی)
- ۱۵۲ — فاپس - ای - ایم، ایم - بی - ای (صوبجات متحدہ ہندوستانی)
- عیسائی)
- ۱۵۳ — فیاض علی (فیض آباد - دیہاتی)
- ۱۵۴ — فیفتھم - اے - جے - ایڈوکیٹ (اینگلو انڈین - صوبجات متحدہ)
- ۱۵۵ — کالی چرن ٹنڈن (جنوبی فروخ آباد - دیہاتی)
- ۱۵۶ — کرپا شنکر (جنوبی بستی - دیہاتی)
- ۱۵۷ — کوشن چندر - بی - ایس سی - پروفیسر (مغربی متھرا - دیہاتی)
- ۱۵۸ — کرم حسین (مغربی بستی - دیہاتی)
- ۱۵۹ — کریم الرضا خاں - ایم - اے، ایل ایل - بی (بدایوں - شاہجہانپور - سنبھل - شہری)
- ۱۶۰ — کشن چند پوری (صوبجات متحدہ چیمبرس آف کامرس - مرچنٹ آف کامرس)
- ۱۶۱ — کھلانند گیرولا (شمالی مغربی ڈھوال - دیہاتی)
- ۱۶۲ — کلمج بہاری لال شیروانی - بی - اے، ایل ایل بی (شمالی جہانسی - دیہاتی)

- ۱۶۳ — کمالا ٻٽي ٽيوارى (مشرقى بنارس - ديھائي)
- ۱۶۴ — کنڀيا لال (جنوبي سينٽاپور - ديھائي)
- ۱۶۵ — کھان چند گوتم (مشرقى بلندشهر - ديھائي)
- ۱۶۶ — کيلاس ناتھ کتجو - آنڊريل ڌاکٽر - ايم - اے، ايل ايل - بي
(اله آباد - دواپه - ديھائي)
- ۱۶۷ — کيشو ديو مالويہ (جنوبي مرزاپور - ديھائي)
- ۱۶۸ — کيشو گپت - بي - اے، ايل ايل - بي (مشرقى مظفرنگو - ديھائي)
- ۱۶۹ — گنجادھر پرساد (مغربي اعظم گڙھ - ديھائي)
- ۱۷۰ — گرهاري لال - آنڊريل شري (جنوبي مشرقى سهارنپور - ديھائي)
- ۱۷۱ — گدما پرساد (شمالي مشرقى گونڌه - ديھائي)
- ۱۷۲ — گنگا دھر (شمالي مشرقى آگره - ديھائي)
- ۱۷۳ — گدما سہائے چوڙي (مغربي کانپور - ديھائي)
- ۱۷۴ — گنپت سہاء - ايڊوڪيٽ (مرڪزي سلطانپور - ديھائي)
- ۱۷۵ — گوپال نرائن سکسينه (شمالي مغربي سينٽاپور - ديھائي)
- ۱۷۶ — گووند باجهه پٽ - آنڊريل شري - بي - اے، ايل ايل - بي
(پيلي - پيلي بھيت - شاهجھانپور - بدائون - شهري)
- ۱۷۷ — گووند سہاء - (مغربي بجنور - ديھائي)
- ۱۷۸ — لاکھن داس جاتو (مشرقى بدائون - ديھائي)
- ۱۷۹ — لال بهادر شاستري، آنڊريل شري (اله آباد - گنگا پار - ديھائي)
- ۱۸۰ — لال بهاري گندن (مشرقى گونڌه - ديھائي)
- ۱۸۱ — لطافت حسين - چودھري (شمالي مغربي مرادآباد - ديھائي)
- ۱۸۲ — لطاف علي خان - زميندار (مشرقي ميرتھه - ديھائي)
- ۱۸۳ — لکھشمي ديوي، شريمني (مغربي فيض آباد - شهري)
- ۱۸۴ — لوئن رام ٿهڪدار (جالون - ديھائي)
- ۱۸۵ — ليلا دھر استھانه (مشرقى اناؤ - ديھائي)
- ۱۸۶ — منجارجي لال (شمالي مشرقي مين پوري - ديھائي)
- ۱۸۷ — محبوب حسين خان - خان بهادر (سلطانپور - ديھائي)
- ۱۸۸ — محمد ابراهيم - آنڊريل حافظ - بي - اے، ايل ايل - بي (شام)
- مغربي گڏهوال - بجنور - ديھائي)
- ۱۸۹ — محمد اسحاق خان - ايم - اے، ايل ايل - بي (شمالي مشرقي بستي - ديھائي)
- ۱۹۰ — محمد اسماعيل - ايڊوڪيٽ (جنوبي مشرقي بستي - ديھائي)
- ۱۹۱ — محمد رضا خان - خان بهادر محمد (مشرقي، ”جنوبي“ مغربي پيلي - ديھائي)
- ۱۹۲ — محمد شڪور - حاجي (بنارس - مرزاپور - شهري)

- ۱۹۳ — محمد شمیم - بار ایٹلا (راے بریلی - دیہاتی)
- ۱۹۴ — محمد فاروق - ایم - ایس - سی (مغربی گورکھپور - دیہاتی)
- ۱۹۵ — محمد نظیر - خاں بہادر (بنارس - موزاپور - دیہاتی)
- ۱۹۶ — محمد یعقوب (غازیپور - بلیا - دیہاتی)
- ۱۹۷ — محمد یوسف - نواب سر - بار ایٹلا (جنوبی مغربی الہ آباد - دیہاتی)
- ۱۹۸ — محمود علی خاں (دھڑدون - ہرنوار - سہارنپور - مظفرنگر - شہری)
- ۱۹۹ — محفوظ الرحمن - مولانا (جنوبی بھرائچ - دیہاتی)
- ۲۰۰ — مسوریہ دین (الہ آباد - شہری)
- ۲۰۱ — مکرچی - بی - کے (لکھنؤ - آگرہ - علیگڑھ - الہ آباد انڈسٹریل لیبر)
- ۲۰۲ — مکند لال آگروالا - وکیل (شمالی پبلی بھیت - دیہاتی)
- ۲۰۳ — ملکھان سنگھ - بی - ایس سی ایل ایل - بی (مشرقی علیگڑھ - دیہاتی)
- ۲۰۴ — منفعت علی - مولوی ایڈوکیٹ (شمالی سہارنپور - دیہاتی)
- ۲۰۵ — منگلا پرساد (جنوبی مغربی راے بریلی - دیہاتی)
- ۲۰۶ — مہاویر قیاسی (دھڑدون - دیہاتی)
- ۲۰۷ — نثار احمد شیروانی - آنریبل مسٹر (مین پوری ایٹک - دیہاتی)
- ۲۰۸ — نرائن داس (لکھنؤ - شہری)
- ۲۰۹ — نریندر دیو (فیض آباد - بھرائچ - سیناپور - شہری)
- ۲۱۰ — نفیس الحسن - ایم - اے ایل ایل - بی (اٹارہ کانپور - دیہاتی)
- ۲۱۱ — نوازش علی خاں - سردار (فیض آباد - بھرائچ - سیناپور - شہری)
- ۲۱۲ — نہال الدین (مشرقی بدایوں - دیہاتی)
- ۲۱۳ — وجے لکھشمی پنڈت کا آنریبل شریعتی (شمالی مشرقی کانپور - دیہاتی)
- ۲۱۴ — ودیادتی رائہور شریعتی (جنوبی ایٹک - دیہاتی)
- ۲۱۵ — ورما - بی - این (شمالی باندہا - دیہاتی)
- ۲۱۶ — وشنو سرن دوبلیش (شمالی میہرقہ - دیہاتی)
- ۲۱۷ — وشوفا تھہ پرساد (شمالی مرزاپور - دیہاتی)
- ۲۱۸ — ونکیش نرائن تیواری - ایم - اے (شمالی مشرقی کانپور - دیہاتی)
- ۲۱۹ — ہر پرساد عرف ستیکہ پریعی (جنوبی بارہبنکی - دیہاتی)
- ۲۲۰ — ہر پرساد سنگھ بلیڈر (جنوبی باندہا - دیہاتی)
- ۲۲۱ — ہرگوند پنڈت - بی - اے ایل ایل - بی - ایڈوکیٹ (المورہ - دیہاتی)

- ۲۲۲ — ھريھس چندر باجپيئي (مغربي ڊوٽاپڪڙهه - ڏيھاتي)
۲۲۳ — ھري ھر ڦاٽھڻ شاستري (ٽريٽ يونين ايڊيٽر)
۲۲۴ — ھوتي لال اڱروال - ايم - اے ، ايل ايل - بي - (مشرقي اڏاوت - ڏيھاتي)
۲۲۵ — ريگيٽ ٽرائين اوڻاڻھيا - ايم - اے ، ايل - ٽي ، ايل ايل - بي (مغربي
بنارس - ڏيھاتي)
۲۲۶ — خالي — (متھرا اڱرہ - مسلم ڏيھاتي)
۲۲۷ — خالي — (سیتاپور - مسلم ڏيھاتي)
۲۲۸ — خالي — (شمالي بليڊا - عام ڏيھاتي)

افسوان اسپیکی

اسپیکی

آذر بهل شری پر شوتم داس ٹندن - ایم - اے ' ایل - ایل - بی

قپتی اسپیکر

مسٹر نفیس الحسن - ایم - اے ' ایل ایل - بی

سیکریٹری

راے بہادر کے - سی - ہٹناگر - ایم - اے

~~ایٹیشنل سیکریٹری~~

مسٹر جی - ایس - کے - حیدری ' بی - اے - ایل ایل - بی ' ہار -
اہٹ لا

سپرٹنڈنٹ

۱ - شری کرشن بہادر سکسینہ - بی - اے - (میڈیکل ڈپارٹمنٹ میں
عارضی تبادلہ)

۲ - شری زانہ دیون سکسینہ - ایم - اے ' ایل ایل - بی ' قی - ایل -
ایس سی

۳ - مسٹر بی - جے - ایڈمس - بی - اے (عارضی)

LEGISLATIVE ASSEMBLY, UNITED PROVINCES
TUESDAY, MARCH 4, 1947.

संयुक्त प्रांतीय लेजिस्लेटिव असेम्बली

मंगलवार, ४ मार्च, १९४७ ई०

لیجسلیٹو اسمبلی - صوبجات متحدہ

منگلوار - ۴ مارچ سنہ ۱۹۴۷ ع

THE Assembly met at the Assembly Hall, Lucknow, at 11 a. m. The Hon'ble Shri PURSHOTTAMDAS TANDON in the Chair.

असेम्बली की बैठक, असेम्बली भवन लखनऊ में आनरेबिल श्री पुरुषोत्तम दास टण्डन के सभापतित्व में ११ बजे आरम्भ हुई

اسمبلی کا اجلاس اسمبلی ہال لکھنؤ میں آنریدیل شری پرشوتم داس
ٹنڈن کی صدارت میں ۱۱ بجے شروع ہوا -

LIST OF MEMBERS PRESENT (174)

उपस्थित सदस्यों की सूची (१७४)

حاضر ممبروں کی فہرست (۱۷۴)

Abdul Baqi	अब्दुल बाकी	عبد الباقی
Abul Fazl Ahsan	अब्दुल गनी अन्सारी	عبد الغنی انصاری
Abdul Hameed	अब्दुल हमीद	عبد الحمید
Abdul Majid	अब्दुल मजीद	عبد المجید
Abdul Wajid, Begum	अब्दुल वाजिद बेगम	عبد الواحد - بیگم
Achal Singh	अचल सिंह	اچل سنگھ
Achhaibar Singh	अक्षयबर सिंह	اچھیبور سنگھ
Aizaz Rasul, Syed	ऐजाज रसूल, सैयद	اعزاز رسول - سید
Ajit Pratap Singh, Raja	अजित प्रताप सिंह, राजा	اجیت پرتاپ سنگھ - راجہ
Algu Rai Shastri	अलगूराय शास्त्री	الگو رائے شاستری
Ammar Ahmad Khan	अम्मार अहमद खां	عمار احمد خان
Asghar ali Khan	असगर अली खां	اسغر علی خان
Ahmad, Ashraf Syed	अहमद, अशरफ सैयद	احمد اشرف - سید
Atma Ram Govind Kher	आत्माराम गोविन्द खेर	آتما رام گوردند کھیر
Badan Singh	बदन सिंह	بدن سنگھ
Badshah Gupta	बादशाह गुप्त	بادشاہ گپت
Balbhadra Singh	बलभद्र सिंह	بلبھدر سنگھ
Baldeo Prasad	बलदेव प्रसाद	بلدےو پرساد

Banarsi Das	बनारसी दास	بنارسی داس
Bashir Ahmad	बशीर अहमद	بشیر احمد
Bhagwan Din	भगवानदीन	بھگوان دین
Bhagwan Din Misra	भगवानदीन मिश्र	بھگوان دین میسر
Bhagwan Singh	भगवान सिंह	بھگوان سنگھ
Bharat Singh	भारत सिंह	بھارت سنگھ
Bhim Sen	भीमसेन	بہیم سین
Birbal Singh	बीरबल सिंह	بیربال سنگھ
Brij Mohan Lal	बृजमोहन लाल	بُرج موہن لال
Chandra Bhanu Gupta	चन्द्रभानु गुप्त	چندر بھان گپت
Chandrika Lal	चन्द्रिका लाल	چندریکا لال
Charan Singh	चरण सिंह	چرن سنگھ
Chatur Bhuji Sharma	चतुर्भुज शर्मा	چتر بھج شرما
Chet Ram	चेतराम	چیت رام
Chheda Lal Gupta	छेदाल गुप्त	چھیدا لال گپت
Damodar Das	दामोदर दास	دامودر داس
Dayal Das Bhagat	दयालदास भगत	دیال داس بھگت
Deepnarain Verma	दीप नारायण वर्मा	دیپ نرائن ورما
Din Dayal	दीनदयाल	دین دیال
Dwarka Prasad Maurya	द्वारिका प्रसाद मौर्य	دوارکا پرساد موریہ
Fakhrul Islam	फखरुल इस्लाम	فخر الاسلام
Fanthome, A. J.	फन्थाम, ए० जे०	فینتھم - اے - جے
Fateh Singh Rana	फतेहसिंह राणा	فتح سنگھ رانا
Gajadhar Prasad	गजाधर प्रसाद	گجادر پرساد
Ganga Dhar	गंगाधर	گنگا دھر
Ganga Prasad	गंगा प्रसाद	گنگا پرساد
Ganga Sahai Chaudhary	गंगा सहाय चौधरी	گنگا سہاے چوہے
Ganpat Sahai	गनपति सहाय	گنپت سہاے
Girdhari Lal, The Hon'ble Shri.	गिरधारीलाल, अनुरेबिल श्री	گردھاری لال - آنرےبل شری
Gopal Narain Saxena	गोपाल नारायण सक्सेना	گوپال نرائن سکسینہ
Govind Ballabh Pant, The Hon'ble Shri	गोविन्द वल्लभ पन्त, अनुरेबिल श्री	گووند بلبلہ پنت - آنرےبل شری
Govind Sahai	गोविन्द सहाय	گووند سہاے
Har Govind Pant	हरगोविन्द पन्त	ہر گووند پنت
Harish Nath Saxstri	हरिहरनाथ शास्त्री	ہری ہر ناتھ شاستری
Harish Chandra Bajpai	हरिश्चन्द्र बाजपेयी	ہریش چندر باجپئی

Har Prasad	हरप्रसाद	हर प्रसाद
Hasan Ahmad Shah	हसन अहमद शाह	حسن احمد شاه
Hasan Ali Khan	हसन अली खाँ	حسن على خان
Hasrat Mohani	हसरत मुहानी	حسرت موہانی
Hoti Lal	होती लाल	هوتي لال
Hukum Singh, The Hon'ble Shri	हुकुम सिंह, आनरेबिल श्री	حکم سنگھ - آنریبل شری
Indradeo Tripathi	इन्द्रदेव त्रिपाठी	اندر دیو تریپاٹھی
Ishwar Saran	ईश्वर शरण	ایشور شرن
Jagannath Bakhsh Singh, Raja.	जगन्नाथ बख्श सिंह, राजा	جگنناٹھ بخش سنگھ - راجہ
Jagannath Dās	जगन्नाथ दास	جگنناٹھ داس
Jagannath Prasad alias Jagan.	जगन्नाथ प्रसाद, उपनाम जगन	جگنناٹھ پرساد عرف جگن
Jagmohan Singh Negi	जगमोहन सिंह नेगी	جگموہن سنگھ نیگی
Jaipal Singh	जैपाल सिंह	جے پال سنگھ
Jai Ram	जैराम	جے رام
Jamaluddin Abdul Wahab	जमालुद्दीन अब्दुल वहाब	جمال الدین عبدالوہاب
Jawahar Lal	जवाहर लाल	جواہر لال
Kailas Nath Katju, The Hon'ble Doctor	कैलासनाथ काटजू, आनरेबिल डाक्टर	کیلاس ناتھ کاٹجو - آنریبل ڈاکٹر
Kali Charan Tandon	कालीचरण टंडन	کالی چرن ٹنڈن
Kanhaiya Lal	कन्हैयालाल	کنہیا لال
Keshav Deo Malaviya	केशवदेव मालवीय	کیشو دیو مالویہ
Keshav Gupta	केशव गुप्त	کیشو گھٹ
Khan Chand Gautam	खानचन्द गौतम	کھان چند گوتم
Khan Mohammad Raza Khan.	खान मुहम्मद रजा खाँ	خان محمّد رضا خان
Khub Singh	खूब सिंह	خوب سنگھ
Khushi Ram	खुशीराम	خوشی رام
Khushwaqt Rai	खुशवक्त राय	خوشوقت رائے
Kripa Shankar	कृपाशंकर	کرپا شنکر
Krishna handra	कृष्णचन्द्र	کرشن چندر
Lakhan Das Jatav	लाखन दास जाटव	لاکھن داس جاٹو
Lakshmi Devi, Shrimati.	लक्ष्मी देवी, श्रीमती	لکشمی دیوی - شریمتی
Lal Bahadur Shastri	लालबहादुर शास्त्री	لال بہادر شاستری
Lal Behari Tandon	लाल बिहारी टंडन	لال بہاری ٹنڈن
Latafat Husain	लताफत हुसैन	لطافت حسین
Lila Dhar Asthana	लीलाधर अस्थाना	لیلادھر استھانہ
Lotan Ram	लोटेनराम	لوٹن رام

Mahavir Tyagi	महावीर त्यागी	مہاویر تیاگی
Mahfuzur Rahman	महफूजुर्रहमान	مہفوز الرحمن
Malkhan Singh	मलखान सिंह	ملکھان سنگھ
Mangla Prasad	मंगला प्रसाद	منگلا پرساد
Masuriya Din	मसुरिया दीन	مسوریہ دین
Misaji Lal	मिजाजी लाल	میجی لال
Mohammad Farooq	मुहम्मद फारूक	محمد فاروق
Mohammad Ibrahim, The Hon'ble Hafiz	मुहम्मद इब्राहीम, ऑनरेबिल हाफिज	محمد ابراہیم - آنریبل حافظ
Mohammad Jamshed Ali Khan	मुहम्मद जमशेद अली खां	محمد جمشید علی خان
Mohammad Nazeer	मुहम्मद नजीर	محمد نظیر
Mohammad Shameem	मुहम्मद शमीम	محمد شمیم
Mohammad Yusuf, Nawab	मुहम्मद युसुफ, नवाब	محمد یوسف - نواب
Makund Lal	मुकुन्द लाल	مکند لال
Mukerji, B. K.	मुकर्जी, बी० के०	مکرجی - بی - کے
Nafisul Hasan	नफीसुल हसन	نفیس الحسن
Narayan Das	नारायणदास	نرائن داس
Narendra Deo	नरेन्द्रदेव	نہندر دیو
Nawazish Ali Khan	नवाजिश अली खां	نوازش علی خان
Nisar Ahmad Sherwani, The Hon'ble shri	निसार अहमद शेखवानी, ऑनरेबिल मिस्टर	نثار احمد شیدوانی - آنریبل مسٹر
Phillips, E. M.	फिलिप्स, ई० एम०	فلیس - ای - ایم
Phool Singh	फूलसिंह	پھول سنگھ
Pragi Lal	परागीलाल	پراگی لال
Prag Narain, Rai Bahadur	प्रागनारायण, राय बहादुर	پراگ نرائن - رائے بہادر
Prakash Vatsi Sud, Shrimati	प्रकाशवती सुद, श्रीमती	پراکش وتی سوڈ - شریمٹی
Pocock, S. R.	पोकाक, एस० आर०	پوکاک ایس - آر
Prem Kishan Khanna	प्रेम किशन खन्ना	پریم کشن کھننا
Purnamasi	पूर्णमासी	پورنماسی
Purnima Banerji, Shrimati	पूर्णिमा बनर्जी, श्रीमती	پورنما بنرجی - شریمٹی
Radha Krishna Agarwala	राधाकृष्ण अग्रवाल	راڈھا کرشن آग्रवाल
Radha Mohan Rai	राधा मोहन राय	راڈھا موہن رائے
Radhey Shyam Sharma	राधेश्याम शर्मा	راڈھے شیم شرمہ
Rafi Ahmad Kidwai, The Hon'ble Mr.	रफ़ी अहमद क़िदवाई, ऑनरेबिल मिस्टर	رفیع احمد قدوائی - آنریبل مسٹر
Raghuvir Sahai	रघुवीर सहाय	رگھویر سہائی
Raghukul Tilak	रघुकुल तिलक	رگھوکل تلک
Raghunath Vinayak Dhu-lekar	रघुनाथ विनायक धुलेकर	رگھوناتھ وناایک دھولیکر

Raja Ram Misra	راجہ رام مشر
Raja Ram Shastri	راجہ رام شاستری
Ram Chandra Sehra	رام چندر سہرا
Ram Chandra Paliwal	رام چندر پالیوال
Ram Dhari Pande	رام دھاری پاندے
Rameshwar Sahai Sinha	رامیشور سہائے سینہا
Ramji Sahai	رام جی سہائے
Ram Kumar Shastri	رام کمار شاستری
Ram Murti	رام مورتی
Ram Naresh Singh	رام نریش سنگھ
Ram Saran	رام شرن
Ram Swarup Gupta	رام سروپ گپت
Ram Shankar Lal	رام شنکر لال
Rizwan Allah, S. M.	رضوان اللہ - ایس - ایم
Roshan Zaman Khan	روشن زمان خان
Rukuuddin Khan,	رکن الدین خان
Saadat Ali Khan, Raja	سعادت علی خان - راجہ
Syed Mohammad,	سید محمد
Sajid Husain, Raja Syed	ساجد حسین - راجہ سید
Sajjan Devi Mahanot, Shri-	سجین دیوی مہنوت - شری
mati.	ماتہ
Salim Hamid Khan	سلیم حامد خان
Sampurnanand, The Hon'ble	سمپورننند - آنریبل شری
Shri.	
Sarbjit Lal	سر بھجیت لال
Shankar Dutt	شنکر دت
Sheo Dayal Upadhyaya	شیو دیال اوپادھی
Shitla Praad Singh	شیتلا پرساد سنگھ
Shiva Mangal Singh, Sarda	شیو منگل سنگھ - سردار
Shri Chand Singhal	شری چند سنگھل
Shripati Sahai	شری پتی سہائے
Shyam Sundar Shukla	شیام سندر شکر
Sidheshwar Prasad Singh	سیدھیشور پرساد سنگھ
Sinhasan Singh	سنگھاسن سنگھ
Siraj Husain	سراج حسین
Sita Ram Asthana	سیتارام استھانہ
Smith, T. I.	اسمیتھ - ٹی - آئی
Sudama Prasad	سوداما پرساد
Suraj Prasad Avasthi,	سورج پرساد اوستھی
	سورج

Surendra Bahadur Singh	सुरेन्द्र बहादुर सिंह	सरिन्दर بہادر سنگھ
Triloki Singh.	त्रिलोकी सिंह	त्रیلوکی سنگھ
Udaibir Singh	उदयवीर सिंह	اُدے ویر سنگھ
Vansh Gopal	वंशगोपाल	ونش گوپال
Vanshi Dhar Misra	वंशीधर मिश्र	ونشی دھر مشر
Venkatesh Narayan Tivari.	वेंकटेश नारायण तिवारी	ونکٹیش نرائین تیواری
Verma, B. N.	वर्मा, बी० एन०	ورما - بی - این
Vidyawati Rathore, Shrimati,	विद्यावती राठौर, श्रीमती	ویدیاوتی راٹھور - شریمتی
Vija Lakshmi Pandit, The Hon'ble Shrimati	विजयलक्ष्मी पंडित, आनरेबिल श्रीमती	وچے لکشمی پنڈت - آنریبل شریمتی
Vijaya Nand	विजयानन्द	وچے नन्द
Vishwambhar Dayal Tripathi	विश्वम्भर दयाल त्रिपाठी	ویشوम्भर دیال त्रिपाठी
Vishwanath Prasad	विश्वनाथ प्रसाद	ویشناتھ प्रसाद
Yajna Narayan Upadhyaya	यज्ञनारायण उपाध्याय	یگنہ نرائین اُپادھی
Zakir Ali, Syed.	जाकिर अली सैयद	زاكِر علي - سيد

QUESTIONS AND ANSWERS

प्रश्नोत्तर

سوالات و جوابات

Tuesday March 4, 1947

सोमवार, ४ मार्च सन् १९४७ ई०

منگلوار - ۴ مارچ سنہ ۱۹۴۷ ع

STARRED QUESTIONS

तारांकित प्रश्न

استارٹ سوالات

* 1-4. Mr. Mohammad Asrar Ahmad : [Postponed]

میسٹر محمد اسرار احمد :

* ۱-۴—[تسکیت کیے گئے]

مسٹر محمد اسرار احمد —

* ۱ - ۴ — [مکثی کیے گئے]

Note—The order in which the question is first printed determines language in which it was originally put in the House.

نوٹ—جس میں سوال پہلے دیا گیا ہے اسی زبان میں وہ اسمبلی میں پوچھا گیا تھا۔

POPULATION OF HINDU BACKWARD CLASSES IN THE
UNITED PROVINCES

संयुक्त प्रान्त में पिछड़ी हुई हिन्दू जातियों की जनसंख्या
صوبجات متحدہ میں پچھڑی ہوئی ہندو ذاتوں کی آبادی

* 5. Mr. Mohammad Asrar Ahmad: What is the population of Hindu Backward Classes including Kahars, Muraos, Kachhi, Barhai, Bhurji, Kumhar, Teli, Tamoli, Naie, Kurmi, Ahir, Bari, etc., in this province?

میسٹر محمد اسرار احمد:

*۵—کھار، موراو، کاچی، بڑھئی، بھرجی، کھار، تیلی، تمولی، ناہی، کرمی، اہیر، باری، وغیرہ ذاتوں کو شامل کر کے اس صوبہ میں پچھڑی ہوئی ہندو ذاتوں کی آبادی کیا ہے؟

مسٹر محمد اسرار احمد —

* ۵ — کھار، موراو، کاچی، بڑھئی، بھرجی، کھار، تیلی، تمولی، ناہی، کرمی، اہیر، باری، وغیرہ ذاتوں کو شامل کر کے اس صوبہ میں پچھڑی ہوئی ہندو ذاتوں کی آبادی کیا ہے؟

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Premier (Shri Chandra Bhanu Gupta): Population figures for Hindu Backward Classes as mentioned by the questioner were not compiled at the 1941 census and hence Government is unable to furnish the information required.

آنرےبل پریمیر کے پارلیامینٹری سیکرٹری (ش्री चन्द्रभानु गुप्त):

چونکہ ہندوؤں کی ان پست ذاتوں کی آبادی کے اعداد و شمار جن کے لئے آنرےبل ممبر نے سوال میں پوچھا ہے سنہ ۱۹۴۱ء کی مردم شماری میں اکٹھا نہیں کیے گئے تھے اس لئے گورنمنٹ اس کے بارے میں کوئی اطلاع نہیں دے سکتی۔

آنرےبل پریمیر کے پارلیامینٹری سیکرٹری (ش्री चन्द्रभानु गुप्त):

چونکہ ہندوؤں کی ان پست ذاتوں کی آبادی کے اعداد و شمار جن کے لئے آنرےبل ممبر نے سوال میں پوچھا ہے سنہ ۱۹۴۱ء کی مردم شماری میں اکٹھا نہیں کیے گئے تھے اس لئے گورنمنٹ اس کے بارے میں کوئی اطلاع نہیں دے سکتی۔

مسٹر محمد اسرار احمد —

کیا گورنمنٹ یہ اعداد و شمار تخریباً بنانے کی مہربانی کرے گی؟

میسٹر محمد اسرار احمد:

کیا گورنمنٹ یہ اعداد و شمار تخریباً بنانے کی مہربانی کرے گی؟

شہی چندر بھان گوٹ —

— نہیں — اس وقت کوئی فہرست نہیں دی جاسکتی۔

श्री चन्द्रभानु गुप्त:

نہیں، اس وقت کوئی فہرست نہیں دی جاسکتی۔

* 6—8. Mr. Mohammad Asrar Ahmad : [Postponed.]

میسٹر محمد اسرار احمد :

* ۶—۸—[स्थगित किए गए।]

مسٹر محمد اسرار احمد —

* ۶ - ۸ — [ملتوی کئے گئے]

COMPULSION FOR CHAMARS TO CARRY ROTTEN CORPSES FOR
POST MORTEM EXAMINATION

चमारों को सड़े हुए मृदों को पोस्ट मार्टम के लिए ले जाने के लिए बाध्य करना
چماروں کو سڑی ہوئی لاشوں کو پوسٹ مارٹم کے لئے لے جانے پر مجبور کرنا

* 9. Mr. Mohammad Asrar Ahmad : Is the Government aware that the police of Rohilkhand Division compels the Chamars, against their wishes to carry rotten corpses for post mortem examination ?

* 10. Is the Government aware that the Chamars of Budaun protested to the United Provinces Government against the aforesaid action ? What steps have been taken by the Government ?

میسٹر محمد اسرار احمد :

* ۹—کیا सरकार کو یہ حال معلوم ہے کہ رھیلکھنڈ ڈویژن کی پولیس چमारوں کو انکی
इच्छा के विरुद्ध बाध्य करती है कि सड़े हुए मृदों पोस्ट मार्टम एक्सामिनेशन के लिये ले जायें ?

* ۱۰—کیا सरकार کو معلوم ہے کہ بدایوں کے چमारوں نے संयुक्त प्रान्तीय सरकार के
सामने उपर्युक्त कार्रवाई के विरुद्ध आवाज उठाई थी ? गवर्नमेंट ने क्या कार्यवाही की है ?

مسٹر محمد اسرار احمد —

* ۹ — کیا حکومت کو یہ معلوم ہے کہ رھیلکھنڈ ڈویژن کی پولیس
چماروں کو ان کی مرضی کے خلاف مجبور کرتی ہے کہ سڑی ہوئی لاشیں
پوسٹ مارٹم کے لئے لے جائیں ؟

* ۱۰ — کیا حکومت جانتی ہے کہ بدایوں کے چماروں نے حکومت
ممتدة کے پاس کارروائی مذکور کے خلاف احتجاج کیا؟ اس سلسلہ میں حکومت
نے کیا اقدام کئے ہیں ؟

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Home Minister
(Shri Jagan Prasad Rawat) : A protest to this effect has been received
by Government and the matter is under their consideration.

बानरेबिल होम मिनिस्टर के पार्लियामेन्टरी सेक्रेटरी (श्री जगन प्रसाद रावत) :
सरकार के पास इस बारे में शिकायत आयी है, और वह इस मामले पर प्रौर कर
रही है।

— آنریبل ہوم منسٹر کے پارلیمنٹری سیکریٹری (شری جگن پرساد راوت) :
گورنمنٹ کے پاس اس بارے میں شکایت آئی ہے اور وہ اس معاملہ پر
غور کر رہی ہے۔

مسٹر محمد اسرار احمد —

کیا گورنمنٹ یہ بتلائے گی کہ یہ پروٹیسٹ کب آیا ؟

میسٹر محمد اسرار احمد :

کیا گورنمنٹ یہ بتلائے گی کہ یہ پروٹیسٹ کب آیا لیکن سوال کی نوٹس ہمکو

۲۵ فروری کو ملی —

شری جگن پرساد راوت :

یہ تو نہیں کہا جا سکتا کہ پروٹیسٹ کب آیا لیکن سوال کی نوٹس ہمکو ۲۵ فروری کو ملی ۔

مسٹر محمد اسرار احمد —

کیا گورنمنٹ بتلائے گی کہ اس معاملہ میں وہ کب تک غور کرتی رہیگی ؟

میسٹر محمد اسرار احمد :

کیا گورنمنٹ بتلائے گی کہ اس معاملہ میں وہ کب تک غور کرتی رہیگی ؟

آنریبل ہوم منسٹر —

آئی - جی - پولیس کو لکھا گیا ہے کہ کیا دوسرا انتظام کیا جاسکتا ہے جس میں ایسی زبردستی نہ کرنی پڑے -

آنریبل ہوم منسٹر :

آئی۔ جی۔ پولیس کو لکھا گیا ہے کہ کیا دوسرا انتظام کیا جاسکتا ہے جس میں ایسی زبردستی نہ کرنی پڑے ۔

* 11—19. Mr. Salim Hamid Khan : [Postponed.]

میسٹر سلیم حامد خاں :

* ۱۱—۱۹—[स्थगित किए गए।]

مسٹر سلیم حامد خاں —

* ۱۱ - ۱۹ — [ملتوی کئے گئے]

* 20—23. Shri Shripat Sahai : [Postponed.]

श्री श्रीपति सहाय :

* २०—२३—[स्थगित किए गए।]

श्री श्रीपति सहाय —

* २० - २३ — [ملتوی کئے گئے]

* 24. Shri Jagannath Das : [Postponed.]

श्री जगन्नाथ दास :

* २४—[स्थगित किया गया।]

श्री जगन्नाथ दास —

* २४ — [ملتوی کیا گیا]

* 25—30. Shri Khushi Ram : [Postponed.]

श्री खुशीराम :

* २५—३०—[स्थगित किए गए।]

श्री खुशीराम —

* २५ - ३० — [ملتوی کئے گئے]

* 31—39. Shri Krishna Chandra : [Postponed.]

श्री कृष्णचन्द्र :

* ३१—३९—[स्थगित किए गए।]

— شري کرشن چندر —
[ملتوی کئے گئے] — ۳۹ — ۳۱ *

INFORMATION REGARDING FRESH ELECTIONS OF MUNICIPAL AND DISTRICT BOARDS

म्यूनिसिपल और डिस्ट्रिक्ट बोर्डों के नये चुनावों के सम्बन्ध में सूचना
मैयونسिपल और डिस्ट्रिक्ट बोर्डों के नये चुनावों के बारे में सूचना

* 40. Shri Krishna Chandra : (a) Do Government intend to hold Municipal elections after the new law is passed ?

(b) Will Government hold fresh elections of the District Boards soon after the new legislation is passed ?

श्री कृष्ण चन्द्र :

* ४०—(क) क्या सरकार का इरादा है कि म्यूनिसिपल चुनाव नये कानून पास होने के बाद किये जायें ?

(ख) क्या सरकार डिस्ट्रिक्ट बोर्डों के नये चुनावों को नये कानूनों के पास होने के बाद करेगी ?

— شري کرشن چندر —
* ۴۰ — (الف) کیا حکومت نئے قانون کے پاس ہونے کے بعد میونسپلٹیوں کے انتخابات کرانے کا ارادہ رکھتی ہے ؟

(ب) کیا حکومت نئے قانون کے پاس ہونے کے فوراً ہی بعد ڈسٹرکٹ بورڈوں کے نئے چناؤ کرانے کا ارادہ رکھتی ہے ؟

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Minister of Local Self-Government (Shri Atma Ram Govind Kher) : (a) Yes.

(b) Yes.

ایئر ویل مینسٹر آف لوکل سلف گورنمنٹ کے پارلیامینٹری سیکرٹری (श्री आत्माराम गोविन्द खेर) :

(क) जी हाँ।

(ख) जी हाँ।

آئر ویل مینسٹر آف لوکل سلف گورنمنٹ کے پارلیامینٹری سیکرٹری

(شري آتما رام گوند کھر) —

(الف) جی ہاں —

(ب) جی ہاں —

Shri Krishna Chandra : When does the Government intend to bring in the legislation for the Municipal Boards ?

श्री कृष्णचन्द्र :

म्यूनिसिपल बोर्डों के लिये सरकार कब नियम-व्यवस्था करने का विचार कर रही है ?

شری کرشن چندر —
میونسپل بورڈوں کے لئے سرکار کب تک قانون سازی کا عمل کرنے والی ہے ؟

Shri Atma Ram Govind Kher: Government would like to bring in legislation very soon.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

सरकार बहुत शीघ्र ही नियम-व्यवस्था करने जा रही है।

شری آتما رام گووند کھیر —
سرکار بہت جلد قانون سازی کا اقدام لینے والی ہے -

CORRUPTION IN THE PUBLIC WORKS AND IRRIGATION DEPARTMENTS

पब्लिक वर्क्स डिपार्टमेंट और नहर विभाग में भ्रष्टाचार

محکمہ تعمیرات عامہ اور محکمہ انہار میں برائیاں

* 41. Shri Krishna Chandra: Do Government intend to appoint committee to go into the causes of rampant corruption in the Public Works Department and Irrigation Departments and to suggest suitable remedies to root it out?

श्रीकृष्ण चन्द्र :

* 41—क्या सरकार इस इरादे से एक कमेटी नियुक्त कर रही है कि पब्लिक वर्क्स डिपार्टमेंट और इरिगेशन डिपार्टमेंट में जो घूसखोरी आदि बुराइयां हैं उनके क्या कारण हैं और उन बुराइयों को दूर करने के क्या उचित उपाय हैं ?

شری کرشن چندر —

* 41 — کیا حکومت محکمہ تعمیرات عامہ اور محکمہ جات انہار میں بھیلے ہوئے کرپشن کی وجوہات کی جانچ کرنے اور اس کو ختم ہونے کے طریقے تجویز کرنے کے لئے ایک کمیٹی مقرر کرنے کا ارادہ رکھتی ہے ؟

The Hon'ble the Minister of Communications (Hafiz Mohammad Ibrahim): The matter is engaging the attention of the Government.

आनरेबल मिनस्टर आफ कम्युनिकेशन्स (हाफिज़ मुहम्मद इब्राहीम) :

गवर्नमेंट इस सवाल पर विचार कर रही है।

آنرہبل منسٹر آف کمیونیکیشنس (حافظ محمد ابراہیم) —

گورنمنٹ اس سوال پر غور کر رہی ہے -

Shri Krishna Chandra: May I know in what manner is it receiving the attention of the Government; is Government appointing a Committee?

श्री कृष्णचन्द्र :

क्या मैं जान सकती हूँ कि सरकार इस सम्बन्ध में कौन सी कार्यवाही करेगी ? क्या सरकार कोई कमेटी नियुक्त कर रही है ?

شری کرشن چندر —

کیا میں معلوم کر سکتا ہوں کہ سرکار اس مسئلہ پر کس طور سے غور کر رہی ہے ؟ کیا سرکار کوئی کمیٹی مقرر کر رہی ہے ؟

The Hon ble the Minister of Communications. At present Government has established anti-corruption committees in the districts. The question is whether this work should also be entrusted to them or whether some separate body should be appointed. That is the matter under consideration.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स :

इस समय सरकार ने जिलों में ऐन्टी करप्शन कमेटियों को कायम किया है । प्रश्न यह है कि यह काम भी उन्हें सौंप देना चाहिये या इसके लिये कोई पृथक् संस्था नियुक्त की जाय । इस बात पर विचार हो रहा है ।

— आनरेबल मिनिस्टर ऑफ कम्यूनिकेशन्स —

موجودہ حالت میں سرکار نے ضلعوں میں انسداد رشوت ستانی کمیٹیاں قائم کی ہیں۔ سوال یہ ہے کہ یہ کام انہیں دینا چاہیئے یا کوئی الگ کمیٹی مقرر کرنی چاہیئے۔ اس مسئلہ پر سرکار غور کر رہی ہے۔

NECESSITY OF ELECTRICITY FOR THE JHANSI MUNICIPALITY

भांसी म्यूनिसिपैलिटी के लिये बिजली की आवश्यकता

جھانسی میونسپلٹی کے لئے بجلی کی ضرورت

* 42. Shri Krishna Chandra : Is the Government aware that the Jhansi Municipality is not yet wholly electrified? Do Government propose to assist the Board in this matter?

श्री कृष्णचन्द्र :

* 42— क्या सरकार को विदित है कि अभी तक झांसी की म्यूनिसिपैलिटी में पूर्णरूप से बिजली नहीं है ? क्या सरकार इस विषय में बोर्ड को सहायता देने का विचार रखती है ?

شري کرشن چندر —

* 42 — کہا حکومت جانتی ہے کہ جھانسی میونسپلٹی میں سب جگہ بجلی نہیں ہے ؟ کیا حکومت بورڈ کی اس معاملہ میں امداد کرنے کی تجویز کرتی ہے ؟

Shri Atma Ram Govind Kher : No. The entire area comprised within the municipal limits is included in the area of supply of energy by the Jhansi Electric Supply Company Limited but if any part of the town is not yet electrified the prospective consumers or the Municipal Board should make a requisition on the supply company according to clause V of the schedule to Indian Electricity Act, 1910.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

म्यूनिसिपल हबों के अन्दर तमाम रकबा झांसी इलेक्ट्रिक सप्लाय कम्पनी लिमिटेड के बिजली सप्लाय करने वाले रकबे में शामिल कर दिया गया है लेकिन अगर कस्बे के किसी हिस्से में अभी बिजली नहीं लगी है तो बिजली इस्तेमाल करने वाले या म्यूनिसिपल बोर्ड को इंडियन इलेक्ट्रिसिटी ऐक्ट सन् १९१० ई० के जर्मीने के फिकरा ५ के अर्धीन सप्लाय कम्पनी से बिजली मांगनी चाहिये ।

شری آتما رام کووند کھیر —
میونسپل حدود کے اندر کا تمام رقبہ جہانسی الیکٹرک سپلائی کمپنی لمیٹید کے بجلی سپلائی کرنے والے رقبہ میں شامل کر دیا گیا ہے لیکن اگر قصہ کے کسی حصہ میں ایسی بجلی نہیں لگی ہے تو آئندہ بجلی استعمال کرنے والوں یا میونسپل بورڈ کو آئندہ الیکٹرک سٹی ایکٹ سنہ ۱۹۱۱ء کے ضمیمہ فقرہ ۵ کے ماتحت سپلائی کمپنی سے بجلی طلب کرنی چاہیئے۔

* 43—45. Shri Krishna Chandra : [Postponed.]

श्री कृष्णचन्द्र :

* 43—44—[स्थगित किये गए।]

شری کرشن چندر —
* ۲۳ - ۲۵ — [ماتوی کئے گئے]

ABOLITION AND REORGANIZATION OF HONORARY MAGISTRACY
AND ASSISTANT COLLECTORSHIP

आनरेरी मैजिस्ट्रेटों और असिस्टेंट कलेक्टरों की नियुक्ति का अन्त तथा पुनः सङ्गठन

آنریزری مجسٹریٹوں اور اسسٹنٹ کالیکٹروں کے موجودہ نظام کا خاتمہ نیز دوبارہ منظم کرنا

* 46. Shri Krishna Chandra : What action and when do Government propose to take regarding abolition and reorganization of the present sysetam of honorary magistracy and assistant collectorship?

श्री कृष्णचन्द्र :

* 46—सरकार आनरेरी मैजिस्ट्रेटों और असिस्टेंट कलेक्टरों की नियुक्ति की वर्तमान प्रणाली को अन्त करने और पुनःसंगठित करने के सम्बन्ध में क्या कार्यवाही करना चाहती है और कब ?

شری کرشن چندر —
* ۲۶ — حکومت موجودہ آنریزری مجسٹریٹوں اور اسسٹنٹ کالیکٹروں کے نظام کو ختم کرنے اور پھر سے منظم کرنے کے بارے میں کیا کارروائی تجویز کرتی ہے اور کب ؟

The Hon'ble the Minister of Justice (Dr. Kailas Nath Katju). Government expect to announce their policy regarding honorary magistrates during the budget discussions. The Courts of Honorary Assistant Collectors will be abolished with effect from April 1, 1947.

आनरेबिल मिनिस्टर आफ जस्टिस (डाक्टर कैलास नाथ काटजू) :

सरकार उम्मीद करती है कि वह आनरेरी मैजिस्ट्रेटों के बारे में अपनी नीति का ऐलान बजट पर बहस होते वक्त करेगी। १ अप्रैल सन् १९४७ ई० से आनरेरी असिस्टेंट कलेक्टरों की अदालतें तोड़ दी जायगी।

آنریبل منسٹر آف جسٹس (ڈاکٹر کھلاس ناتھ کاتجو) —
سہکار اُمید کرتی ہے کہ وہ آنریزری مجسٹریٹوں کے بارے میں اپنی پالیسی کا اعلان بجٹ پر بحث ہوتے وقت کریگی۔ یہاں اپریل سنہ ۱۹۴۷ء سے آنریزری اسسٹنٹ کالیکٹروں کی عدالتیں توڑ دی جائیں گی۔

Shri Krishna Chandra : Has the Government made up their minds regarding the abolition of honorary magistrates ?

श्री कृष्णचन्द्र :

क्या सरकार ने आनरेरी मैजिस्ट्रेटों का अन्त करने के लिये निश्चय कर लिया है ?

شری کرشن چندر —

کیا سرکار نے انہری میجسٹریٹوں کو ختم کرنے کے لئے ارادہ کر لیا ہے ؟

The Hon'ble the Minister of Communications : The answer is that this question will be definitely answered at the time of the discussion of the budget.

आनरेबिल मिनिस्टर आफ कम्युनिकेशन्स :

इसका जवाब यह है कि इस सवाल का जवाब बजट पर बहस के समय ठीक दिया जायगा।

آنریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس —

جواب یہ ہے کہ اس سوال کا جواب ٹھیک طور پر بجٹ پر بحث کے وقت

دیا جائیگا —

* 47—48. **Shri Surendra Bahadur Singh :** [Postponed.]

श्री सुरेन्द्र बहादुर सिंह :

* 47—48—[स्थगित किये गए।]

شری سربندر بہادر سنگھ —

* 47—48—[ملتوی کئے گئے]۔

* 49—50. **Mr Roshan Zaman Khan :** [Postponed.]

मिस्टर रोशन जमा खां :

* 49—50—[स्थगित किये गए।]

مسٹر روشن زماں خان —

* 49—50—[ملتوی کئے گئے]۔

* 51—52. **Shri Chet Ram :** [Postponed.]

श्री चेताराम :

* 51—52—[स्थगित किये गए।]

شری چیت رام —

* 51—52—(ملتوی کئے گئے)۔

SELECTION OF HARIJAN CANDIDATES FOR THE POSTS OF DEPUTY COLLECTOR SINCE 1937 TO 1946

हरिजन उम्मीदवारों का डिप्टी कलेक्टर की जगहों के लिए सन् १९३७ ई० से सन् १९४६ ई० तक चुनाव

हरिजन امیدواروں کا ڈپٹی کلکٹری کے لئے سنہ ۱۹۳۷ ع سے سنہ ۱۹۴۶ ع تک انتخاب

* 56. **Shri Chet Ram :** Will the Government kindly state the number of Harijan candidates selected for the posts of Deputy Collector since 1937 to 1946 ? What is the number selected each year ?

श्री चेताराम :

*५६—क्या यू० पी० सरकार यह बतलाने की कृपा करेगी कि सन् १९३७ ई० से सन् १९४६ ई० तक कितने हरिजन उम्मीदवार डिप्टी कलेक्टर चुने गए हैं ? प्रत्येक वर्ष की तादाद क्या थी ?

श्री चेताराम —

*५७—क्या यू० पी० सरकार यह बतलाने की कृपा करेगी कि सन् १९३७ ई० से सन् १९४६ ई० तक कितने हरिजन उम्मीदवार डिप्टी कलेक्टर चुने गए हैं ? प्रत्येक वर्ष की तादाद क्या थी ?

The Hon'ble the Premier (Shri Govind Ballabh Pant): Four candidates. Two in 1939, one in 1942 and one in 1946.

आनरेबल प्रीमियर (श्री गोविन्द बल्लभ पन्त) :

चार उम्मीदवार।

सन् १९३९ ई० में दो।

सन् १९४२ ई० में एक।

सन् १९४६ ई० में एक।

— (श्री गोविन्द बल्लभ पन्त)

१९३९ ई० में दो - १९४२ ई० में एक - १९४६ ई० में एक - १९४७ ई० में एक।

APPOINTMENT OF ANTI-CORRUPTION SECRETARY

अपचाचार-विरोध के सेक्रेटरी की नियुक्ति

انسدان رشوت ستانی کے سیکرٹری کی تقرری

* 57: Shri Mahavir Tyagi: (absent) (a) Is it a fact that an Anti-Corruption Secretary to Government has recently been appointed?

(b) Is it further a fact that the person so appointed is a retired High Court Judge?

(c) After his retirement as judge, did he also serve for five years as a member of the Public Service Commission?

(d) What is the age of this gentleman?

श्री महावीर त्यागी (अनुपस्थित) :

*५७—(क) क्या यह सच है कि सरकार ने हाल ही में अपचाचार-विरोध का एक सेक्रेटरी मुक़रर किया है ?

(ख) क्या यह ठीक है कि जिस व्यक्ति को मुक़रर किया गया है, वह हाई कोर्ट का पेंशन-याफ़ता जज है ?

(ग) क्या यह जजी से पेंशन पाने के बाद पांच साल तक पब्लिक सर्विस कमिशन के मेम्बर रहे ?

(घ) उनकी उम्र क्या है ?

श्री महावीर त्यागी (गैर حاضر) —

*५८—(अ) क्या यह सच है कि सरकार ने हाल ही में अपचाचार-विरोध का एक सेक्रेटरी मुक़रर किया है ?

— (अ) क्या यह सच है कि सरकार ने हाल ही में अपचाचार-विरोध का एक सेक्रेटरी मुक़रर किया है ?

Note Shri Mahavir Taigi being (absent)

Question Nos. 57 58 were put by Shri jagmohan Singh Negi

नोट—श्री महावीर त्यागी की अनुपस्थिति में प्रश्न संख्या ५७ तथा ५८ श्री जगमोहन सिंह नेगी ने पूछे।

नोट—श्री महावीर त्यागी की गैर हاضिरी में प्रश्न संख्या ५७ तथा ५८ श्री जगमोहन सिंह नेगी ने पूछे।

संकेत नुकी ने पूछे

- (ب) کیا یہ بھی ٹپیک ہے کہ جس شخص کو مقرر کیا گیا ہے وہ ہائٹی کورٹ کا پنشن یافتہ جج ہے؟
- (ج) کیا وہ جنجی سے پنشن پانے کے بعد پانچ سال تک پبلک سروس کمیشن کے ممبر رہے؟
- (د) ان کی عمر کیا ہے؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : (a) A Special Adviser has been appointed?

(b) No. He is a retired District and Sessions Judge?

(c) Yes.

(d) He was born on the 1st February, 1885 and is thus 62 years of age?

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

- (क) एक स्पेशल एडवाइजर मुकरर कर दिया गया है।
- (ख) जी नहीं, वह एक रिटायर्ड डिस्ट्रिक्ट और सेशन जज है।
- (ग) जी हाँ।
- (घ) वह पहिले फरवरी सन् १८८५ ई० को पैदा हुए थे और इस तरह उनकी उम्र ६२ साल की है।

شری چندر بھان گپت —

- (الف) ایک اسپیشل ایڈوائزر مقرر کر دیا گیا ہے۔
- (ب) جی نہیں۔ وہ ایک ریٹائرڈ ڈسٹرکٹ اور سشن جج ہیں۔
- (ج) جی ہاں۔
- (د) وہ یکم فروری سنہ ۱۸۸۵ء کو پیدا ہوئے تھے اور اس طرح ان کی عمر ۶۲ سال کی ہے۔

Shri Jagmohan Singh Negi : What were the reasons for not appointing a serving officer to the post of Secretary?

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

सेक्रेटरी की जगह पर सर्विंग आफिसर को नियुक्त न करने के क्या कारण थे ?

شری جگموھن سنگھ نیگی —

سیکرٹری کی جگہ پر سرونک آفیسر کو مقرر نہ کرنے کے کیا وجوہ تھے ؟

The Hon'ble the Premier : No one has been appointed as Secretary.

جانرل بل پریمیر :

کوئی بھی سیکرٹری نیوٹ نہ ہوا ہے۔

آنرہبل پریمیر —

کسی کی تقرری بطور سیکرٹری نہیں ہوئی۔

SEVEN P. M. S. MEN RAISED TO THE STATUS OF I. M. S.

सात प्रान्तीय मेडिकल सर्विस के आदमियों को आई० एम० एस० का दर्जा
سات پروانشيل ميڈيڪل سروس کے آدميوں کو آئی - ایم - ایس کا درجہ

*58, Shri Mahavir Tyagi : (absent) (a) Is it a fact that seven members of the Provincial Medical Service have recently been raised to the status of I. M. S. in recognition of their war services ?

(b) Are there any other hands in the Provincial Medical Service, who have rendered similar services in war but their cases have not been taken notice of by the Government ?

(c) Were the academic qualifications of these seven P. M. S. officers higher than those of the others who have not been promoted the I. M. S. ?

श्री महावीर त्यागी (अनुपस्थित) :

५८—(क) क्या यह ठीक है कि प्रान्तीय मेडिकल सर्विस के सात डाक्टरों को हाल ही में उनकी युद्ध-सम्बन्धी सेवाओं के बदले में तरक्की देकर आई० एम० एस० का दर्जा दे दिया गया है ?

(ख) क्या प्रान्तीय मेडिकल सर्विस में और भी ऐसे डाक्टर हैं जिन्होंने युद्ध में इस प्रकार की सेवाएं की हैं, लेकिन जिनके मामलों पर सरकार ने कोई ध्यान नहीं दिया ?

(ग) क्या इन सात पी० एम० एस० अफसरों की शिक्षा-सम्बन्धी योग्यता उन अफसरों की योग्यता से ऊंची है जिनको तरक्की देकर आई० एम० एस० का दर्जा नहीं दिया गया ?

شری مہادیو تیاگی (غیر حاضر) —

*58—(الف) کیا یہ واقعہ ہے کہ پروانشیل میڈیکل سروس کے سات ڈاکٹروں کو حال ہی میں ان کی جنگی خدمات کے صلہ میں ترقی دیکر آئی - ایم - ایس کا درجہ دیدیا گیا ہے ؟

(ب) کیا پروانشیل میڈیکل سروس میں اور بھی ایسے ڈاکٹر ہیں جنہوں نے جنگ میں اسی قسم کی خدمات کی ہیں لیکن جن کے معاملات پر حکومت نے کوئی توجہ نہیں کی ؟

(ج) کیا ان سات پی - ایم - ایس افسران کی تعلیمی قابلیت ان افسران کی تعلیمی قابلیت سے اونچی ہے جن کو ترقی دیکر آئی - ایم - ایس کا درجہ نہیں دیا گیا ؟

Shri Atma Ram Govind Kher : (a) No.

(b) Does not arise.

(c) Does not arise.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

(क) जी नहीं।

(ख) यह सवाल ही नहीं पैदा होता।

(ग) इसका सवाल ही नहीं पैदा होता।

شری آتما رام گروند کھڑے

(الف) جی نہیں -

(ب) اس سوال ہی نہیں پیدا ہوتا -

(ج) اس کا سوال ہی نہیں پیدا ہوتا -

* 59-60. Shri Banshi Dhar Misra : [Postponed.]

श्री बंशीधर मिश्र :

* ५९—६०—[स्थगित किए गए।]

شری بنسی دھار مشرا

* 59 — 60 [ملتوی کئے گئے]

* 61-77. Shri Shyam Lal Varma : [Postponed.]

श्री श्यामलाल वर्मा :

* ६१—७७—[स्थगित किये गए।]

شری شام لال ورما

* 61 — 77 [ملتوی کئے گئے]

NO INCREMENT TO WOMEN TEACHERS EMPLOYED UNDER THE
DISTRICT BOARD, FARRUKHABAD

डिस्ट्रिक्ट बोर्ड फर्रुखाबाद के अन्तर्गत नियुक्त अध्यापिकाओं का तत्कालीन तालना

ڈسٹرکٹ بورڈ فرخ آباد کے ماتحت ملازم استانیوں کو ترقی نہ ملنا

* 78. Shrimati Purnima Banerji : Is it a fact that women teachers employed under the District Board, Farrukhabad (Fatehgarh), have not received the increment given to all teachers under the new rules announced by the Government? If so, why not?

श्रीमती पूर्णिमा बनर्जी :

* ७८—क्या यह सच है कि डिस्ट्रिक्ट बोर्ड, फर्रुखाबाद, (फतेहगढ़, यू० पी०) के अन्तर्गत नियुक्त अध्यापिकाओं को वह तत्कालीन नहीं मिली है जो सरकार के घोषित नये कानून के अन्तर्गत अध्यापकों को दी गई है ?

شریمتی پورنما بانرجی

* 78 — کیا یہ واقعہ ہے کہ ڈسٹرکٹ بورڈ فرخ آباد (فتح گڑھ یو۔ پی)

کے ماتحت ملازم استانیوں کو وہ ترقی نہیں ملی ہے جو حکومت کے اعلان شدہ نئے

اعلان کے ماتحت استادیوں کو دی گئی ہے ؟

Parliamentary Secretary to the Honble the Minister of Education (Shri Raghukul Tilak) : Yes, because the orders already issued did not apply to women teachers. Orders regarding these teachers are however being issued now.

वानरेबिल मिनिस्टर आफ एजुकेशन के पार्लियामेन्टरी सेक्रेटरी (श्री राघुकुल तिलक) :

जी हाँ, क्योंकि जब तक जो हुक्म नजे जा चुके हैं वे अध्यापिकाओं पर लागू नहीं होते ।
बहरहाल अब इन अध्यापिकाओं के लिये हुक्म जारी किये जा रहे हैं ।

انریبل منسٹر آف ایجوکیشن کے پارلیمنٹری سیکریٹری (شوی رگھوکل تلک) —
جی ہاں۔ کیونکہ اب تک جو احکام بھیجے جاچکے ہیں وہ استانیوں پر
عائد نہیں ہوتے۔ بہر حال اب ان استانیوں کے لئے احکام جاری کئے جارہے ہیں۔

— Shrimati Purnima Banerji: Why was it not applied to the women teachers of the District Board?

श्रीमती पूर्णिमा बनर्जी :

यह डिस्ट्रिक्ट बोर्ड की अध्यापिकाओं पर क्यों नहीं लागू हुआ ?

شریمتی پورنما بنرجی —

یہ کہ دسترگت بورڈ کی استانیوں پر کہوں نہیں لاگو ہوا ؟

Shri Raghukul Tilak: I think it was an oversight, which is regretted.

श्री रघुकुल तिलक :

मैं समझता हूँ कि इसमें कुछ गलती हो गई है जिसके लिये अफसوس है।

شہری رگھوکل تلک —

• میرا خیال ہے اس میں کچھ غلطی ہو گئی ہے جس کے لئے افسوس ہے۔

EXEMPTION OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS FROM GETTING TRAINED TEACHERS' CERTIFICATE

پرائمری سکول کے अध्यापकों को ट्रेन्ड टीचर्स सर्टीफिकेट से मुक्त करना

پرائمری اسکول کے مدرسین کو ٹرینڈ ٹیچرز سرٹیفیکٹ سے مستثنیٰ کرنا

*79. Shrimati Purnima Banerji: Is there any rule under which primary school teachers having continuous service for several years to their credit are exempt from getting a trained teachers' certificate?

श्रीमती पूर्णिमा बनर्जी :

*79—کیا کوئی ایسا नियम ہے جس کے تحت پرائمری سکولوں کے अध्यापकों کو جن کی کئی वर्ष کی نوکری ہے، ٹرینڈ ٹیچرز کی سर्टیفیکٹ کی आवश्यकता نہیں ہے ؟

شریمتی پورنما بنرجی —

* 79—کیا کوئی ایسا قاعدہ ہے جس کے تحت ابتدائی اسکولوں کے مدرس

جن کی کئی سال کی ملازمت ہو ٹرینڈ ٹیچرز سرٹیفیکٹ سے مستثنیٰ ہیں ؟

Shri Raghukul Tilak: Rule 18 of the District Board Educational Rules applicable to untrained teachers having at least 5 years' meritorious service under the Board before March 1, 1919, however provides that such teachers if they have passed the Hindustani Final Examination after they have put in ten years' meritorious service from the date of their appointment under the Board may be graded with trained Assistant Masters in primary schools.

श्री रघुकुल तिलक :

यद्यपि डिस्ट्रिक्ट बोर्ड एजुकेशनल रूलस "डिस्ट्रिक्ट बोर्ड के शिक्षा सम्बन्धी नियम" का नियम १८ ऐसे टीचरों पर लागू होता है जिन्होंने ट्रेनिंग तो नहीं पाई है लेकिन एक मार्च

सन १९१९ ई० के पहले बोर्ड की मातहतों में कम से कम ५ साल तक योग्यता पूर्वक ' (काबिले तारीफ) " नौकरी की है, फिर भी इस नियम में इस बात का भी इंतजाम किया गया है कि अगर ऐसे टीचरों ने बोर्ड के मातहत मुकर्रर किये जाने की तारीख से १० साल तक योग्यतापूर्वक नौकरी करने के बाद हिन्दुस्तानी फाइनल इस्तहान पास कर लिया हो, तो उनको प्राइमरी स्कूलों में ट्रेनिंग पाये हुए असिस्टेंट मास्टरों के ग्रेड में रक्खा जा सकता है ।

شری دگھوکل تلک —

دستورک بورڈ کے تعامی قاعدوں کا قاعدہ ۱۸ ایسے ٹیچروں پر لاگو ہوتا ہے جنہوں نے ٹریننگ نہ دی ہو یا انہیں بورڈ کی مانتی میں یکم مارچ سنہ ۱۹۱۹ء سے پہلے کم سے کم پانچ سال تک قابل تعریف سروس کر لی ہے۔ لیکن اس قاعدہ میں اس کا یہی انتظام کیا گیا ہے کہ اگر ایسے ٹیچروں نے بورڈ کے ماتحت مقرر کیئے جانے کی تاریخ سے ۱۰ سال تک قابل تعریف سروس کرنے کے بعد ہندوستانی فائنل امتحان پاس کر لیا ہو تو انہیں پرائمری اسکولوں میں پبلک پائے ہوئے اسسٹنٹ ماسٹروں کے گریڈ میں رکھا جاسکتا ہے۔

Shri Har Govind Pant: In view of the urgent need for a large number of teachers does the Government propose relaxing the rule insisting on certificates?

श्री हर गोविन्द पन्त :

अधिकांश संख्या में अध्यापकों की आवश्यकता होने के कारण क्या सरकार प्रमाण-पत्र देने के नियम पर कठोरता न बर्तने का विचार कर रही है ?

شری هرگوند پنت —

کافی تعداد میں اساتذہ کی ضرورت کو مدنظر رکھتے ہوئے کیا سرکار کا ارادہ ہے کہ اساتذہ دینے کے اصول پر سختی نہ کرے ؟

Shri Raghukul Tilak: Necessary arrangements have been made and all those desirous of doing so will be given facilities for attending the refresher courses.

श्री रघुकुल तिलक :

आवश्यक प्रबंध कर दिया गया है और जो लोग ऐसा चाहते हैं उन्हें रिक्रेशर कोर्सेज में सम्मिलित होने के लिये सुविधायें दी जायेंगी ।

شری دگھوکل تلک —

ضروری انتظام کر لیا گیا ہے اور وہ تمام لوگ جو ایسا چاہتے ہیں۔ انہیں ضروری کرسیز میں شامل ہونے کے لئے سہولتیں دی جائیں گی۔

*60. Shrimati Purnima Banerji: If not, does the Government intend to provide such primary school teachers, facilities to get themselves qualified?

श्रीमती पुर्नमा बनर्जी :

*60—अगर ऐसा नहीं है तो क्या सरकार ऐसे प्राइमरी स्कूलों के अध्यापकों को ऐसी सुविधायें देगी जिससे वह आवश्यक योग्यता प्राप्त कर सकें ?

شریمتی پورنما بنرجی —

* ۸۰ — اگر ایسا نہیں ہے تو کیا حکومت ابتدائی اسکولوں کے مدرسوں کو ایسی سہولتیں پہنچائے گی کہ وہ ضروری استعداد حاصل کر لیں ؟

Shri Raghukul Tilak : Yes.

श्री रघुकुल तिलक :

जी हां ।

شری رگھوکل تلک —

جی ہاں —

Shrimati Purnima Banerji : What are these steps ?

श्रीमती पूर्णिमा बनर्जी :

क्या कार्यवाहियां हैं ?

— شریمتی پورنما بنرجی

کیا کارروائیاں ہیں —

Shri Raghukul Tilak : The Director of Public Instructions has been asked to make arrangements for refresher courses at Normal Schools starting from the middle of May.

श्री रघुकुल तिलक :

डी० पी० आई० से नार्मल स्कूलों में रीफ्रेशर कोर्सेज को बीच मई से प्रारम्भ करने के लिये प्रबन्ध करने को कहा गया है ।

— شری رگھوکل تلک

تی - پی - آئی - سے نارمل اسکولوں میں ریفریشر کورسيز کو آنے میں سے شروع کرنے کے لئے انتظام کرنے کے لئے کہا گیا ہے ؟

Shrimati Purnima Banerji : Would all the primary school teachers be eligible for these courses ?

श्रीमती पूर्णिमा बनर्जी :

क्या तमाम प्राइमरी स्कूलों के अध्यापक इन कोर्सेज में शामिल हो सकेंगे ?

— شریمتی پورنما بنرجی

کیا تمام پرائمری اسکول کے ٹیچرز ان کورسوں میں شامل ہو سکیں گے ؟

Shri Raghukul Tilak ; Not all ; but those who have put in 5 years' service and are between 35 and 40 years of age.

श्री रघुकुल तिलक :

सब नहीं जिनकी नौकरी पांच साल की हो गई है और जिनकी उम्र ३५ और ४० वर्ष के बीच की है ?

— شری رگھوکل تلک

سب نہیں - لیکن جن کی پانچ سال کی ملازمت ہو گئی ہے اور عمر ۳۵ اور

۴۰ سال کے درمیان ہے -

*81. Shrimati Purnima Banerji : Is the Government aware that (here are teachers with 14 years' service to their credit who are anxious to get trained, but do not get admission into training classes ?

श्रीमती पूर्णिमा बनर्जी :

*८१—क्या सरकार को विवित है कि कुछ ऐसे अध्यापक हैं जो १४ वर्ष से नौकरी कर रहे हैं और जो ट्रेनिंग प्राप्त करना चाहते हैं पर ट्रेनिंग क्लासों में उनको प्रवेश नहीं मिलता ?

श्रीमती पूरनमा बनर्जी —

* ८१—क्या सरकार को विवित है कि कुछ ऐसे अध्यापक हैं जो १४ वर्ष से नौकरी कर रहे हैं और जो ट्रेनिंग प्राप्त करना चाहते हैं पर ट्रेनिंग क्लासों में उनको प्रवेश नहीं मिलता ?

श्री राघुकुल तिलक : Government have no definite information though it is a fact that there are untrained teachers of long service to their credit serving in Hindustani Schools.

श्री राघुकुल तिलक :

इस बारे में सरकार को कोई ठीक सूचना नहीं मिली है हालांकि यह सही है कि हिन्दुस्तानी स्कूलों में ऐसे बिना ट्रेनिंग पाये हुये टीचर हैं जिनकी सबिस ज्यादा हो चुकी है ।

श्री रङ्गो कल तलक —

अस बार में सरकार को कोई ठीक सूचना नहीं मिली है हालांकि यह सही है कि हिन्दुस्तानी स्कूलों में ऐसे बिना ट्रेनिंग पाये हुये टीचर हैं जिनकी सबिस ज्यादा हो चुकी है ।

*82—84. Syed Ahmad Ashraf: [Postponed].

सयद अहमद अशरफ :

*८२—८४ [स्वगित किये गये]

सयद अहमद अशरफ —

* ८१' — ८२' [मल्टी क्ले गै]]

*85—87. Mr. Aziz Ahmad Khan: [Postponed].

मि० अजीज अहमद खान :

*८५—८७ [स्वगित किये गये]

मि० अजीज अहमद खान —

* ८५' — ८७' [मल्टी क्ले गै]]

*88—91. Shri Khushi Ram: [Postponed].

श्री खुशी राम :

*८८—९१ [स्वगित किये गये]

श्री खुशी राम —

* ८८' — ९१' [मल्टी क्ले गै]]

POLICY OF GOVERNMENT ABOUT FREE EDUCATION IN THE PROVINCE

प्रान्त में निःशुल्क शिक्षा के लिये सरकार की नीति

सर्वे में मुक्त تعلیم کے لئے حکومت کی پالیسی

*92. Shri Khub Singh: What is the policy of the Government with regard to providing facilities for free education, Primary or University, for every one in the Province ?

श्री खूब सिंह :

*१२ प्रान्त में प्रत्येक को मुफ्त शिक्षा प्राप्त करने में चाहे वह प्राइमरी हो या यूनिवर्सिटी की शिक्षा हो सुविधायें देने के सम्बन्ध में सरकार की क्या नीति है?

شری خوب سنگھ —

* ११ — صوبہ میں ہر فرد کو مفت تعلیم حاصل کرنے میں خواہ ابتدائی ہو یا یونیورسٹی سہولیت دینے کے بارے میں حکومت کی کیا پالیسی ہے؟

Shri Raghukul Tilak : Government propose to introduce compulsory primary education in the Province from 1959 at the latest, but it can be made free only when the resources of the Government and those of the local bodies become sufficient for the purpose. Government do not intend to provide for free University education.

श्री रघुकुल तिलक :

गवर्नमेंट का विचार इस प्रान्त में अधिक से अधिक सन् १९५९ ई० तक प्रारम्भिक शिक्षा अनिवार्य रूप से आरम्भ कर देने का है किन्तु वह निःशुल्क उसी समय की जा सकती है जब गवर्नमेंट और लोकल बाडीज के पास इस काम के लिये पर्याप्त साधन हो जायें। गवर्नमेंट का विचार यूनिवर्सिटी में निःशुल्क शिक्षा का प्रबन्ध करने का नहीं है।

شری رگھوکل تیلک —

گورنمنٹ کا ارادہ ہے کہ صوبہ میں جبکہ پرائمری تعلیم حد سے حد سنہ ۱۹۵۹ء سے ضرور شروع کر دیگی - لیکن یہ مفت اسی وقت کی جاسکتی ہے جبکہ گورنمنٹ اور لوکل باڈیز کے ذریعے اس مقصد کے لئے کافی ہو جائیں - یونیورسٹی میں مفت تعلیم کا انتظام کرنے کا گورنمنٹ کا کوئی ارادہ نہیں ہے -

श्री खूब सिंह :

गवर्नमेंट को प्राइमरी और यूनिवर्सिटी एजुकेशन को फ्री करने के वास्ते किस क्रदर रुपये की जरूरत पड़ेगी ?

شری خوب سنگھ —

گورنمنٹ کو پرائمری اور یونیورسٹی ایجوکیشن کو فری کرنے کے واسطے کس قدر روپیہ کی ضرورت پڑے گی؟

श्री रघुकुल तिलक :

इसके लिये नोटिस चाहिये ।

شری رگھوکل تیلک —

اس کے لئے نوٹس چاہیئے -

श्री खूब सिंह :

क्या गवर्नमेंट ने प्राइमरी और यूनिवर्सिटी एजुकेशन को फ्री बनाने के लिये अपने रिसोर्सेज (आधार) को ज्यादा बढ़ाने की कोशिश करना शुरू कर दिया है?

شری خوب سنگھ —

کیا گورنمنٹ نے پرائمری اور یونیورسٹی ایجوکیشن کو فری بنانے کے لئے اپنے رسورسز کو زیادہ کرنے کی کوشش کرنا شروع کر دیا ہے؟

श्री रघुकुल तिलक :

यूनिवर्सिटी एजुकेशन को फ्री करने का सवाल नहीं है लेकिन प्राइमरी एजुकेशन को फ्री करने का सवाल तो गवर्नमेंट के सामने है ही ।

شری دگھوکل تلک —

یونیورسٹی ایجوکیشن کو فری کرنے کا سوال نہیں ہے لیکن یونیورسٹی ایجوکیشن کو فری کرنے کا سوال تو گورنمنٹ کے سامنے ہی ہے۔

*93. Shri Khub Singh: Have the Government completed the consideration of their new education scheme, which was under the consideration of the Government? If so, will the Government lay their scheme on the table?

श्री खूब सिंह:

*९३—क्या सरकार ने उस नई शिक्षा की योजना पर विचार समाप्त कर दिया है जिसपर वह विचार कर रही थी? अगर ऐसा है तो क्या सरकार कृपा करके अपनी योजना को मेज पर रखेगी?

شری خوب سنگھ —

* 93 — کیا حکومت نے ان نئی تعلیم کی اسکیم پر غور ختم کر لیا ہے جو کہ حکومت کے زیر غور تھی؟ اگر ایسا ہے تو کیا حکومت مہربانی کر کے اپنی اسکیم کو میز پر رکھے گی؟

Shri Raghukul Tilak: The scheme will be explained in connection with the budget estimates for the Education Department.

श्री रघुकुल तिलक:

यह योजना शिक्षा विभाग के बजट के अनुमानों के सम्बन्ध में समझाई जायगी।

شری دگھوکل تلک —

محکمہ تعلیم کے بجٹ کے تخمینوں کے سلسلہ میں اس اسکیم کی وضاحت کی جائیگی۔

POLICY OF GOVERNMENT ABOUT FREE MEDICAL TREATMENT IN THE PROVINCE

प्रान्त में मुफ्त इलाज के लिये सरकारी नीति

صوبہ میں مفت علاج و معالجہ کے لئے سرکار کی پالیسی

*94. Shri Khub Singh: What is the policy of the Government with regard to providing facilities for free medical treatment to every one in the Province?

श्री खूब सिंह:

*९४—प्रान्त में प्रत्येक मनुष्य को मुफ्त इलाज की सुविधाएं देने के विषय में सरकार की क्या नीति है?

شری خوب سنگھ —

* 94 — صوبہ میں ہر شخص کو مفت علاج و معالجہ کی آسانیاں بہم پہنچانے کے بارے میں حکومت کی کیا پالیسی ہے؟

Shri Atma Ram Govind Kher: Government consider that only the poor should have free medical treatment and they propose to establish a large number of Allopathic and Indigenous dispensaries in the next ten years.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

सरकार का ख्याल है कि सिर्फ गरीबों का ही इलाज मुफ्त होना चाहिये और वह अगले दस सालों में बहुत से अंग्रेजी और देसी दवाखाने खोलने का इरादा कर रही है।

श्री आत्माराम गोरुन्द कहीर —

सरकार का खयाल है कि सिर्फ गरीबों का ही इलाज मुफ्त होना चाहिये और वह अगले दस सालों में बहुत से अंग्रेजी और देसी दवाखाने खोलने का इरादा कर रही है —

श्री खूब सिंह :

क्या गवर्नमेंट को मालूम है कि आजकल अस्पतालों से गरीब भी फायदा नहीं उठा सकते हैं ?

श्री खूब सिंह —

क्या गवर्नमेंट को मालूम है कि आजकल अस्पतालों से गरीब भी फायदा नहीं उठा सकते हैं ?

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

गरीब तो बहुत फायदा उठाते हैं।

श्री आत्माराम गोरुन्द कहीर —

गरीब तो बहुत फायदा उठाते हैं ?

श्री खूब सिंह :

जहां तक कि फ्री मेडिकल ट्रीटमेंट का ताल्लक है क्या गवर्नमेंट उसमें यह बात शामिल करना चाहती है कि गांव वालों की सालाना मेडिकल जांच करा ली जाय ?

श्री खूब सिंह —

जहां तक फ्री मेडिकल ट्रीटमेंट का ताल्लक है क्या गवर्नमेंट उसमें यह बात शामिल करना चाहती है कि गांव वालों की सालाना मेडिकल जांच करा ली जाय ?

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

इन सब मामलों के बारे में जांच करने के लिये एक कमेटी बैठी है। उसकी रिपोर्ट आने के बाद उस पर गौर किया जायेगा।

श्री आत्माराम गोरुन्द कहीर —

इन सब मामलों के बारे में जांच करने के लिये एक कमेटी बैठी है। उसकी रिपोर्ट आने के बाद उस पर गौर किया जायेगा।

श्री खूब सिंह :

गवर्नमेंट किस कदर की आमदनी वाले को गरीब ख्याल करती है, जिसमें उन्हें फ्री मेडिकल ट्रीटमेंट दिया जाय ?

श्री खूब सिंह —

गवर्नमेंट किस कदर की आमदनी वाले को गरीब ख्याल करती है, जिसमें उन्हें फ्री मेडिकल ट्रीटमेंट दिया जाय ?

आनरेबिल मिनिस्टर आफ लोकल सेल्फ गवर्नमेंट (श्रीमती विजय लक्ष्मी पंडित) :
उन लोगों को नहीं, जो आजकल अस्पतालों से फायदे उठाकर बिल देने से इन्कार कर देते हैं।

آنریبل منسٹر آف لوکل سیلف گورنمنٹ (شریمتی وجے لکشمی پنڈت)
ان لوگوں کو نہیں جو آج کل اسپتالوں سے فائدے اٹھا کر بل دینے سے انکار
دیتے ہیں۔

Shri Jagmohan Singh Negi : Sir, is the Government aware that the rural areas there are no medical dispensaries even at a distance 50 miles?

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

क्या सरकार को मालूम है कि देहात में ५० मील तक भी अस्पताल नहीं हैं।

شری جگموہن سنگھ نیگی —

کیا سرکار کو معلوم ہے کہ دیہاتی علاقے میں ۵۰ میل تک شفاخانے نہیں ہیں؟

The Hon'ble the Minister of Local Self Government : The Government is aware of it.

آنرےبل مینسٹر آف لوکل سلف-گورنمنٹ :

सरकार को यह मालूम है।

آنریبل منسٹر آف لوکل سیلف گورنمنٹ —

سرکار کو یہ معلوم ہے۔

Shri Jagmohan Singh Negi : What steps do the Government propose to mitigate this difficulty?

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

सरकार इस कठिनाई को दूर करने के लिये क्या कार्रवाई करने का विचार कर रही

شری جگموہن سنگھ نیگی —

سرکار اس مشکل کو حل کرنے کے لئے کیا اقدام لینا چاہتی ہے؟

The Hon'ble the Minister of Local Self Government : It will be revealed in my budget speech on the 17th.

آنرےبل مینسٹر آف لوکل سلف گورنمنٹ :

यह बात १७ तारीख को मेरी बजट स्पीच में बतलाई जायेगी।

آنریبل منسٹر آف لوکل سیلف گورنمنٹ —

یہ بات ۱۷ تاریخ کو میری بجٹ کی تقریر میں ظاہر ہوگی۔

*95. **Shri Khub Singh :** [Postponed.]

श्री खूब सिंह :

*९५—[स्वगित किया गया।]

شری خوب سنگھ —

[۹۵ — ملتوی کیا گیا]

*96—99. Lieut. M. Sultan Alam Khan : [Postponed.]

لئیٹننٹ ایم۔ سلطان عالم خاں :

*۹۶—۹۹—[स्थगित किये गये।]

لفٹیننٹ ایم۔ سلطان عالم خاں —
* ۹۶ — ۹۹ [ملتوی کئے گئے]

COPIES OF GAZETTE NOTIFICATIONS RELATING TO THE UNITED PROVINCES TENANCY ACT NOT SUPPLIED TO THE PIONEER

'प्राइनयर' को कब्जा आराजी संयुक्त प्रान्त के गज़ट नोटिफिकेशन की नकलें न दिया जाना

پانیر کر قانون قبضہ آراضی صوبجات متحدہ کے گزٹ

نوٹیفیکیشن کی نقالیں نہ دینا

*100. Mr. Mohammad Ishaq Khan (absent): Is it a fact that copies of Gazette notifications relating to the United Provinces Tenancy (Amendment) Act and of the Bills were not supplied to the Pioneer, while advance copies of the same were supplied to the National Herald? If so, why?

O. no. Date
*37 17-2-47

میسٹر محمد اسحاق خاں (انوپستھت) :

*۱۰۰—کیا یہ سچ ہے کہ قانون (سংশوہن) کبجا آراچی سنوکت پرائنٹ کے سمبندھ سے گزٹ نوٹیفیکیشنوں اور مسابووں کی نکلے 'پرائنیر' کو نہیں دی گئی تھیں جبکہ اسکی نکلے پہلے سے 'نیشنل ہیرالڈ' کو دی گئی تھیں؟ یدف اسیا کیا گیا تو کیوں؟

آادف سببیا

*۳۷

تاریخ

۱۷-۲-۴۷

مسٹر محمد اسحاق خاں (غیر حاضر) —

* ۱۰۰ — کیا یہہ ٹھیک ہے کہ قانون (ترمیمی) قبضہ آراضی صوبہ متحدہ اور دوسرے مسودہ قانون کے بارے میں گزٹ نوٹیفیکیشن کی کاپیاں پانیر اخبار و نہیں دی گئی تھیں اور ان کی کاپیاں پہلے سے نیشنل ہیرالڈ کو دی گئی تھیں؟ گزٹ کی گئی تو کیوں؟

ابتدائی نمبر

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Minister of Justice (Shri Keshav Deo Malaviya): The answer to the first part of the question is in the negative; the second part of it does not arise. The procedure for distribution of advance copies of Gazette notifications is that the Government Press informs all the listed Presses over the phone about the publication of the notifications and those of the presses which send their men to collect are supplied with advance copies.

آنارےبل مینسٹر آف جسٹس کے پارلیامینٹری سیکرٹری شری کیشوودے مالوویا : سوال کے پہلے حصے کا جواب نہیں ہے۔ دوسرا حصہ پیدا نہیں ہوتا۔ گزٹ نوٹی- فیکیشنوں کی پشگی نکلے دینے کا तरीکا یہ ہے کہ گورنمنٹ پریس ان سب پریسوں کو، جنکے نام فہرست سے درج ہیں، ٹیلیفون سے نوٹیفیکیشنوں کے پرکاشن کے بارے میں ایتلا کر رتا ہے اور جو پریس اپنے آادمی بےج دتے ہیں انکو پشگی نکلے دے دی جاتی ہیں۔

Mr. Mohammad Ishaq Khan being absent the questions were asked by Mr. Mohammad Asrar Ahmad.

میسٹر محمد اسحاق خاں کی انوپستھت میں یہ پرسن میسٹر محمد

آسرار احمد نے پوچھے۔

مسٹر محمد اسحاق خاں کی غیر حاضری میں یہ سوالات مسٹر محمد آسرار احمد

آرمیبل منسٹر آف جسٹس کے پارلیمنٹری سیکریٹری (شری کیشو دیو مالویہ) سوال کے پہلے حصہ کا جواب نفی میں ہے۔ دوسرا حصہ پیدا نہیں ہوتا۔ ان نوٹیفیکیشن کی پیشگی نقلیں دینے کا طریقہ یہ ہے کہ گورنمنٹ پریس ان نام پریسوں کو جن کے نام فہرست میں درج ہیں ٹیلیفون سے نوٹیفیکیشن کی اہمیت کے بارے میں اطلاع کر دیتا ہے اور جو پریس اپنے آدمی بھیج دیتے ہیں ان کی پیشگی نقلیں دیدی جاتی ہیں۔

میسٹر محمد اسرار احمد :

کیا گورنمنٹ ان پریسوں کے نام بتلائیگی ؟

میسٹر محمد اسرار احمد —

کیا گورنمنٹ ان پریسوں کے نام بتلائیگی ؟

شری کیشو دیو مالویہ :

اس وقت میرے پاس کوئی فہرست نہیں ہے۔

شری کیشو دیو مالویہ —

اس وقت میرے پاس کوئی فہرست نہیں ہے۔

O. Date,
no.

*38 17-2-47

*101. Mr. Mohammad Ishaq Khan (absent) : Is it a fact that the Government also withheld information regarding these Bills from the Associated Press of India ?

بادی سنہ

*36

تاریخ

۱۷-۲-۴۷

ابتدائی نمبر

*38

تاریخ

۱۷-۲-۴۷

میسٹر محمد اسحاق خاں (انہیں نہیں تھا) :

*۱۰۱—کیا یہ سچ ہے کہ گورنمنٹ نے ان بیلوں کے بارے میں اسوسی ایٹڈ پریس آف انڈیا کو بھی کوئی اطلاع نہیں دی ؟

میسٹر محمد اسحاق خاں (غیر حاضر) —

*۱۰۱—کیا یہ سچ ہے کہ گورنمنٹ نے ان بیلوں کے بارے میں اسوسی ایٹڈ پریس آف انڈیا کو بھی کوئی اطلاع نہیں دی ؟

Shri Keshav Deo Malaviya : No.

شری کیشو دیو مالویہ :

جی نہیں !

شری کیشو دیو مالویہ —

جی نہیں !

INFORMATION REGARDING GOVERNMENT SCHOOLS AND COLLEGES
IN THE PROVINCE

پرائمری گورنمنٹ سکولز اور کالجز کے متعلق تمام معلومات

صوبہ میں گورنمنٹ اسکولز اور کالجز کے بارے میں اطلاع

C. no. Date
*42 17-2-47

*102. Mr. Mohammad Asrar Ahmad : Will the Government please state the number and names of all the Government schools and colleges in the United Provinces together with their place of location (Government English schools and colleges) ?

میسٹر محمد اسرار احمد :

*۱۰۲—کیا گورنمنٹ کڑپا کر کے بتاویں گی کہ سنوکت پرائنٹ میں سرکاری سکول اور کالجز (سرکاری انگریزی سکول اور کالجز) کی کول سنخیا کیتنی ہے اور انکے دیا نام ہے اور وہ کھان-کھان سنیت ہے؟

آدی سنخیا

*۴۲

تاریخ

۱۹-۲-۴۷

میسٹر محمد اسرار احمد —

* ۱۰۲ — کیا گورنمنٹ سرکاری کر کے صوبہ متحدہ کے تمام گورنمنٹ اسکولوں اور کالجز کی (انگریزی اسکول اور کالجز کی) کل تعداد مع ان کے نام اور مقام کے بتائیگی؟

ابتدائی نمبر

* ۴۳

تاریخ

۲۷-۲-۴۷

Shri Raghukul Tilak: A list showing the names together with the place of location of all Government schools and colleges is placed on the table. The numbers are as follows :

Intermediate Colleges	13
High Schools	62
Middle Schools	5

(See Appendix "A" on page 7 .. *infra*.)

شری رگھوکول تیلک :

ایک فہرست میز پر رکھ دی گئی ہے جس میں سارے گورنمنٹ اسکولوں اور کالجز کے نام اور جہاں وہ واقع ہیں ان مقامات کے نام دیے ہوئے ہیں اور جہاں وہ سنیت ہے ان کی سنخیا دی گئی ہے:—

انڈر میڈیٹ کالجز	۱۳
ہائی سکول	۶۲
مڈل سکول	۵

(دیکھئے نئی 'ک' آگے صفحہ ۷۳ پر)

شری رگھوکول تیلک —

ایک فہرست میز پر رکھ دی گئی ہے جس میں سارے گورنمنٹ اسکولوں اور کالجز کے نام اور جہاں وہ واقع ہیں ان مقامات کے نام دیے ہوئے ہیں .. تعداد نیچے بتائی گئی ہے:—

انڈر میڈیٹ کالجز	۱۳
ہائی اسکول	۶۲
مڈل اسکول	۵

[دیکھئے نئی 'ک' آگے صفحہ — پر]

*103. **Mr. Mohammad Asrar Ahmad:** What is the total number of students studying in these schools and colleges separately?

O. Date.

*43 17-2-47

میسٹر محمد اسرار احمد :

*۱۰۳—ان سکول اور کالجز میں پڑھنے والے بچوں کی کول سنخیا الگ-الگ کیا ہے؟

آدی سنخیا

*۴۳

۱۹-۲-۴۷

میسٹر محمد اسرار احمد —

* ۱۰۳ — ان اسکولوں اور کالجز میں کل تعلیم پانے والے طالب علموں کی سنخیا علیحدہ علیحدہ کل تعداد کیا ہے؟

* ۴۳

۲۷-۲-۴۷

Shri Raghukul Tilak :

Colleges	6,895
Schools	22,888

श्री रघुकुल तिलक :

कालिज	६,८९५
स्कूल	२२,८८८

श्री रघुकुल तिलक —

५१९०

गैज

२२८८८

स्कूल

मिस्टर محمد اسرار احمد —

کیا گورنمنٹ بٹلانیگی کہ انٹر میڈیٹ کالجیجز اور اسکولس میں فی طلبہ خرچ پڑتا ہے ؟

मिस्टर मुहम्मद असरार अहमद :

क्या गवर्नमेंट बतायेगी कि इन्टरमीडियेट कालिजेज और स्कूलस में फी तुलबा कि खर्च पड़ता है ?

श्री रघुकुल तिलक —

اس کے لئے نوٹس چاہیئے۔

श्री रघुकुल तिलक :

इसके लिये नोटिस चाहिये।

O. no. 44 17-2-47

*104. Mr. Mohammad Asrar Ahmad: What was the number and percentage of Muslims, Hindus (separately for caste Hindus, and scheduled castes) and Christians studying in these institutions on March 1, 1946 ?

मिस्टर मुहम्मद असरार अहमद :

बाब संख्या

*४४

तारीख

१७-२-४७

*१०४—१ मार्च सन् १९४६ ई० को इन संस्थाओं में पढ़ने वाले मुस्लिम, हिन्दू (अलग-अलग जातों के) और खेतीवालों की कुल संख्या और उनकी प्रतिशत संख्या (सर्वण हिन्दुओं और अछूतों की अलग-अलग संख्या) क्या थी ?

मिस्टर محمد اسرار احمد —

अंकी नंबर

१२

तारीख

१७-२-४७

* 104 — یکم مارچ سنہ ۱۹۴۶ ع کو ان درسگاہوں میں پڑھنے والے اہل ان کی تعداد اور فیصدی نسبت کیا تھی ؟

Shri Raghukul Tilak :

	Total number	Percentage
Muslims ..	3,502	21.9
Caste Hindus ..	21,779	78.1
Scheduled castes ..	864	2.9
Christians ..	281	.9
Others ..	347	1.2
Total ..	29,788	100

श्री रघुकुल तिलक :

	कुल संख्या	औसत फीसदी
मुसलमान ..	६५०२	२१.९ प्रतिशत
उच्च जाति के हिन्दू ..	२१,७७९	७३.१ ,
शेड्युल्ड कास्ट्स ..	८६४	२.९ ,
ईसाई ..	२९१	.९ ,
अन्य ..	३४७	१.२ ,
	<u>२९,७८३</u>	<u>१०० प्रतिशत</u>

شری رگھوکل تلک —

اوسط فیصدی	کل تعداد	مسلماں
۲۱.۹ فیصدی	۶۵۰۲	اونچی ذات کے ہندو
۷۳.۱	۲۱۷۷۹	اقوام مندرجہ فہرست
۲.۹	۸۶۴	عیسائی
۰.۹	۲۹۱	دیگر
۱.۲	۳۴۷	
۱۰۰ فیصدی	۲۹۷۸۳	میزان

*105. Mr. Mohammad Asrar Ahmad : What was the total number and percentage of Muslims, Christians and Hindus (separately for Caste and scheduled class) students admitted to these colleges and schools in July, 1946?

مسٹر محمد اسرار احمد :

* ۱۰۵ — جولائی سن ۱۹۴۶ء میں ان اسکول اور کالجز میں داخلہ کئے جانے والے مسلمان، عیسائی اور ہندو طالب علموں کی (اونچی ذات اور) اور اعلیٰ ذاتوں کی (اچھوتوں کی علیحدہ علیحدہ) اور ان کی فی صدی کیا تھی؟

مسٹر محمد اسرار احمد —

* ۱۰۵ — جولائی سن ۱۹۴۶ء میں ان اسکول اور کالجز میں داخلہ کئے جانے والے مسلمان، عیسائی اور ہندو طالب علموں کی (اونچی ذات اور) اور اعلیٰ ذاتوں کی (اچھوتوں کی علیحدہ علیحدہ) اور ان کی فی صدی کیا تھی؟

Shri Raghukul Tilak :

	Total number	Percentage
Muslims	1,806	21
Caste Hindus	6,219	73.4
Scheduled Castes	404	4.8
Christians	92	1
Others	68	.8
Total	<u>8,589</u>	<u>100</u>

श्री रघुकुल तिलक :

	कुल संख्या	औसत फीसद
मुसलमान	१,८०६	२१ प्रतिशत
उच्च जाति के हिन्दू	६,२१९	७२.४ "
शेड्युल्ड कास्ट्स	४०४	४.८ "
ईसाई]	९२	१ "
अन्य	६८	.८ "
	<u>८,५८९</u>	<u>१०० प्रतिशत</u>

श्री रघुकुल तिलक —

अवस्था	कुल संख्या	औसत फीसद
मुसलमान	१८०६	२१
उच्च जाति के हिन्दू	६२१९	७२.४
शेड्युल्ड कास्ट्स	४०४	४.८
ईसाई	९२	१
अन्य	६८	.८
	<u>८,५८९</u>	<u>१००</u>

श्री मुहम्मद असरार अहमद :

क्या गवर्नमेंट बतायेगी कि उसके जेरे गौर कोई ऐसी स्कीम है, जिसके मातहत शेड्युल्ड कास्ट्स और किश्चियन की ज्यादा तालीम के वास्ते बन्दोबस्त किया जा सके ?

मिस्टर मुहम्मद असरार अहमद —

क्या गवर्नमेंट बतायेगी कि उसके जेरे गौर कोई ऐसी स्कीम है, जिसके मातहत शेड्युल्ड कास्ट्स और किश्चियन की ज्यादा तालीम के वास्ते बन्दोबस्त किया जा सके ?

श्री रघुकुल तिलक :

जी हां ऐसी स्कीम तो है।

श्री रघुकुल तिलक —

जी हां — ऐसी स्कीम तो है —

मिस्टर मुहम्मद असरार अहमद :

क्या गवर्नमेंट यह बतायेगी कि होस्टल्स में जो मुस्लिम तुलबा के रहने के लिये कम इन्तजाम है उसके लिये मजबूत कोशिश करेगी ?

मिस्टर मुहम्मद असरार अहमद —

क्या गवर्नमेंट बतायेगी कि होस्टल्स में जो मुस्लिम तुलबा के रहने के लिये कम इन्तजाम है उसके लिये मजबूत कोशिश करेगी ?

شرعی دگھوکل تلک —

گورنمنٹ کو یہہ اطلاع نہیں ہے کہ کم انتظام ہے۔ جہاں تک گورنمنٹ اطلاع ہے وہ یہہ ہے کہ جو اسٹوڈنٹس ہوسٹلس میں رہنا چاہتے ہیں۔ ان جگہ مل جاتی ہے۔

श्री रघुकुल तिलक :

गवर्नमेंट को यह इतिला नहीं है कि कम इन्तजाम है। जहां तक गवर्नमेंट को तिला है वह यह है कि जो स्टूडेंट होस्टल्स में रहना चाहते हैं उनको जगह मिल जाती है।

*106. Mr. Mohammad Asrar Ahmad : The number and names of Government schools and colleges having boarding houses for students ? O.no. Dated #43 17-2-47

میسٹر محمد اسرار احمد :

*۱۰۶—उन सरकारी स्कूलों और कॉलेजों के नाम और उनकी संख्या क्या है नमों छात्रों के लिये बोर्डिंग हाउस हैं ?

— مسٹر محمد اسرار احمد —

*۱+۹ — ان گورنمنٹ اسکولوں اور کالجوں کے نام اور ان کی تعداد کیا ہے جن میں طالبعلموں کے لئے بورڈنگ ہاؤس ہیں ؟

Shri Raghukul Tilak :

The number of boarding houses is 56. The schools that have not boarding houses attached to them have been marked with an asterisk in the list referred to in answer to question no. 42.

श्री रघुकुल तिलक :

बोर्डिंग हाउस की संख्या ५६ है, जिन स्कूलों के साथ बोर्डिंग हाउस नहीं हैं उन पर फेहरिस्त में एक सितारा बना दिया गया है, जिनका हवाला सवाल नं० ५२ के जवाब में दिया गया है।

شرعی دگھوکل تلک —

بورڈنگ ہاؤسوں کی تعداد ۵۶ ہے۔ جن اسکولوں کے ساتھ بورڈنگ ہاؤس ہیں ان پر اس فہرست میں ایک ستارہ بنا دیا گیا ہے جس کا حوالہ س۔ نمبر ۴۲ کے جواب میں دیا گیا ہے۔

— مسٹر محمد اسرار احمد —

کیا گورنمنٹ ان گورنمنٹ اسکولوں میں جہاں کہ بورڈنگ ہاؤس نہیں ہیں بورڈنگ ہاؤس کھولنے کی امید رکھتی ہے ؟

मिस्टर मुहम्मद असरार अहमद :

क्या गवर्नमेंट उन गवर्नमेंट स्कूलों में जहां कि बोर्डिंग हाउस नहीं हैं बोर्डिंग हाउस खोलने की उम्मीद रखती है ?

श्री रघुकुल तिलकः
इस पर जरूर गौर किया जायगा।

اس پر ضرور غور کیا جائے گا۔

O. No. Date
*47 17-2-'47

* 107. Mr. Mohammad Asrar Ahmad : The number and percentage of Muslims, Scheduled caste and caste Hindu students studying in these schools and colleges and the number and percentage of those residing in boarding houses in January, 1946 ?

आदि संख्या

मिस्टर मुहम्मद असरार अहमद :

*४७

*१०७—जनवरी सन् १९४६ ई० में इन स्कूलों और कालेजों में पढ़ने वाले मुस्लिम

ता०

अछूत और सर्वर्ण हिन्दू छात्रों की संख्या और उनकी प्रतिशत संख्या क्या थी और उनमें कितने बोर्डिंग हाउसों में रहते थे उनकी संख्या और उनकी प्रतिशत संख्या क्या थी ?

१७-२-४७

ابتدائی نمبر

*४७

۱۰۷ — جنوری ۱۹۴۶ء میں ان اسکولوں اور کاليجوں میں پڑھنے والے مسلمان اور اچھوت طالب علموں کی تعداد اور ان کی فیصد کیا تھی اور ان میں سے بورڈنگ ہاؤس میں رہنے والوں کی تعداد اور ان کی فیصد کیا تھی ؟

تاریخ
۳۷-۲-۱۷

Shri Raghusukul Tilak : Number and percentage studying in schools and colleges which have hostels attached to them.

Number residing
in hostels

	Number	Percentage	Number	Percentage
Muslims	521,41	21 per cent.	216	12.6 per cent.
Caste Hindus	18,110	73.8	1,428	53.5
Scheduled caste	810	3.3	53	3.1
Christians	199	.8	3	.2
Others	271	1.1	10	.6
	24,531	100%	1,710	100%

श्री रघुकुल तिलक :

औसत फीसदी

उन स्कूलों और कालेजों में पढ़ने वाले जिनके साथ होस्टल में रहने की संख्या

होस्टल हैं संख्या औसत फीसदी

	संख्या	औसत फीसदी	संख्या	औसत फीसदी
मुसलमान	५,१७१	२१	२१६	
शेड्यूल्ड कास्ट	८१०	३.३	५३	
उच्च जाति के हिन्दू	१८,११०	७३.८	१,४२८	
ईसाई	१९९	.८	३	
अन्य	२७१	१.१	१०	
	२४,५३१	१००	१,७१०	

شہری دیکھو گلی تلک —

تعداد اور اوسط فیصدی

ہوسٹلوں میں

آبی اسکولوں اور کالجز میں پڑھنے والے جن

والوں کی تعداد

کے ساتھ بورڈنگ ہاؤس ہیں —

تعداد	اوسط فیصدی	تعداد	اوسط فیصدی	مسلمان
۵۱۴۱	۲۱	۲۱۱	۱۲۶۱	اقوام مندرجہ فہرست
۸۱+	۳۶۳	۵۳	۳۶۱	اونچی ذات کے ہندو
۱۸۱۱+	۷۳۶۸	۱۴۲۸	۸۳۶۵	عیسائی
۱۹۹	۶۸	۳	۶۲	دیگر
۲۷۱	۱۶۱	۱+	۶۶	
۲۲۵۳۱	۱+	۱۶۱+	۱+	

AIDED ENGLISH SCHOOLS IN THE UNITED PROVINCES

O. no. Date
*48 17-2-47

संयुक्त प्रान्त में सरकारी सहायता पाने वाले स्कूल

مہمجات متحدہ میں سرکاری امداد پانے والے اسکول

*108. Mr. Mohammad Asrar Ahmad : Will the Government please state the number and name of all aided English schools and colleges in the United Provinces ? *49 17-2-47

*109. How many of the above schools and colleges have boarding facilities ? *50 17-2-47

*110. What is the total and percentage of Muslims and non-Muslims (Christians, caste Hindus, Scheduled castes) studying in these schools and colleges in 1945-46 ? *51 17-2-47

*111. What is the total and percentage of Muslims and non-Muslims (Christians, caste Hindus, and Scheduled caste) students residing in the boarding houses of these schools and colleges ? *52 17-2-47

*112. The total and percentage of Muslims and non-Muslims (Christians, caste Hindus and Scheduled caste) admitted in these institutions in July 1946 ?

मिस्टर मुहम्मद असरार अहमद :

आदि संख्या

*४८

*१०८—क्या गवर्नमेंट कृपा करके बतायेगी की संयुक्त प्रान्त में सरकारी इमदाद पाने वाले कितने अंग्रेजी स्कूल और कालेज हैं उनके क्या नाम हैं ?

ता०

१७-२-४७

*४९

*१०९—उक्त कितने स्कूल और कालिज को बोर्डिंग हाउस की सुविधायें प्राप्त हैं ?

ता०

१९-२-४७

बादि संख्या

- *५० *११०—सन् १९४५-४६ ई० में इन स्कूलों और कालिजों में पढ़ने वाले मुस्लिम और गैर मुस्लिमों (ईसाई, सवर्ण हिन्दू और अछूतों) की कुल संख्या और उनकी प्रति संख्या क्या थी ?
- *५१ *१११—इन स्कूलों और कालिजों के बोर्डिंग हाउस में रहने वाले मुस्लिम और गैर मुस्लिम (ईसाई, सवर्ण हिन्दू और अछूतों) छात्रों की कुल संख्या कितनी है और उनकी प्रति संख्या कितनी है ?
- *५२ *११२—जुलाई सन् ४६ में इन संस्थाओं में भरती किये गये मुस्लिम और गैर मुस्लिमों (ईसाई, सवर्ण हिन्दू और अछूतों) की कुल संख्या और उनका प्रतिशत क्या था ?

— مسٹر محمد اسرار احمد

- * 1+8 — کیا گورنمنٹ مہربانی کر کے صوبہ متحدہ میں گورنمنٹ کی امداد لے والے انگریزی اسکول اور کالجوں کی تعداد اور ان کے نام بتائے گی ؟
- * 1+9 — متذکرہ بالا اسکولوں اور کالجوں میں سے کتنوں میں بورڈنگ ہاؤس کی سہولتیں حاصل ہیں ؟
- * 1+10 — سنہ ۱۹۴۵-۴۶ء میں ان اسکولوں اور کالجوں میں پڑھنے والے مسلم اور غیر مسلم طالبعلموں (عیسائی - اونچی ذات کے ہندوؤں اور اچوتوں) کی مجموعی تعداد اور ان کی فیصدی کیا تھی ؟
- * 1+11 — ان اسکولوں اور کالجوں کے بورڈنگ ہاؤسوں میں رہنے والے مسلم اور غیر مسلم (عیسائی - اونچی ذات کے ہندوؤں اور اچوت) طالبعلموں کی تعداد اور ان کی فیصدی کیا ہے ؟
- * 1+12 — جولائی سنہ ۱۹۴۶ء میں ان درسگاہوں میں داخل کئے جانے والے مسلمانوں اور غیر مسلموں (عیسائی، اونچی ذات کے ہندوؤں اور اچوتوں) کی تعداد اور ان کی فیصدی کیا تھی ؟

SHRI RAGHUKUL TILAK : Information is being collected.

श्री रघुकुल तिलक :

सूचना इक्कठा की जा रही है।

شری دگھوکل تلک —

اطلاع جمع کی جا رہی ہے۔

مسٹر محمد اسرار احمد —

کیا گورنمنٹ بتلائے گی کہ یہہ اطلاعات کب تک بہم پہنچائی جاسکیں گی ؟

مسٹر محمد اسرار احمد :

کچھ گورنمنٹ بتاے گی کہ یہہ اطلاعات کب تک بہم پہنچائی جاسکیں گی ؟

شری دگھوکل تلک —

وہاں سے اطلاعات مانگی گئی ہیں۔ جب آجائیں گی تب آپ کے پاس بھیج دی جائیں گی۔

श्री रघुकुल तिलक :

वहां से इतिहास मांगी गई है। जब आजायेंगी तब आपके पास भेज दी जायेंगी।

THE NUMBER OF PEOPLE SENT TO JAIL FOR COMMITTING THEFT

चोरी में जेल जाने वालों की संख्या

چوری میں جیل جانے والوں کی تعداد

*113. Shri Chet Ram : Will the Government be pleased to state how many men of the United Provinces have been sent to jail for committing theft and dacoity during the last three years ? O. no. Date
*67 17-2-47

*114. Will the Government be pleased to state how many of them are caste Hindus and how many belong to Criminal tribes ? *68 17-2-47

श्री चेत राम :

*११३—क्या सरकार बताने की कृपा करेगी कि युक्त प्रान्त के कितने आदमी पिछले तीन साल के अन्दर चोरी और डाकाजनी के सिलसिले में जेल भेजे गये हैं ?

*११४—क्या सरकार यह बताने की कृपा करेगी कि उनमें से कितने सवर्ण हिन्दू और कितने जरायन जाति के हैं ?

— شری چیت رام

* ११३ — کیا گورنمنٹ مت مہربانی کر کے بتا دے گی کہ صوبہ متحدہ کے کتنے آدمی پچھلے تین سال کے اندر چوری اور ڈاکہ زنی کے سلسلے میں جیل بھیجے گئے ہیں ؟

* ۱۱۴ — کیا گورنمنٹ یہ بتانے کی مہربانی کرے گی کہ اس میں کتنے شخص ہندو ہیں اور کتنے جرائم پیشہ اقوام کے لوگ ہیں ؟

आदि संख्या

*६७

त ०

१७-२-४७

*६७

१७-२-४७

ابتدائی نمبر

* ११

تاریخ

۲۷-۲-۱۷

۶۸*

۲۷-۲-۱۷

Parliamentary Secretary to the Honble The Home Minister

Shri Govind Sahi Information regarding the number of persons in the United Provinces who were sent to jail for committing theft robbery and dacoity during the last three years and the number of them who belonged to the caste Hindus and Criminal Tribes is noted below :

	1944			1945			1946		
	Total	Caste Hindus	Cr. tribes	Total	Caste Hindus	Cr. tribes	Total	Caste Hindus	Cr. tribes
For theft ..	4,882	2,490	742	4,962	2,677	803	4,516	2,286	729
For robbery	483	268	67	466	256	33	444	227	51
For dacoity	1,660	1,015	130	1,130	678	126	812	435	6

Information regarding the Aligarh District Jail and the Agra District Jail has not yet been received and will be furnished to the honourable member when available.

आनरेबल होम मिनिस्टर के पार्लियामेन्टी सेक्रेटरी (श्री गोविन्द सहाय) :

संयुक्त प्रान्त के जो लोग चोरी, लूट-मार और डकैती के सिलसिले में पिछले तीन सालों में जेल भेजे गये हैं और उनमें से जो लोग उच्च जाति के हिन्दू और अपराध करने वाली जाति के थे उनकी संख्या नीचे दी गई है :—

सन् १९४४ ई०			सन् १९४५ ई०			सन् १९४६ ई०		
कुल	उच्च जाति के हिन्दू	अपराध करने वाले जाति के लोग	उच्च जाति के हिन्दू	अपराध करने वाली जाति के लोग	उच्च जाति के हिन्दू	अपराध करने वाली जाति के लोग	उच्च जाति के हिन्दू	अपराध करने वाली जाति के लोग
चोरी के सिलसिले में ४८३२	२४९०	७४२	४९६२	२६७७	८०३	४५१६	२२८६	७२१
लूट-मार के सिलसिले में ४८३	२६८	६७	४६६	२५६	३३	४४४	२२७	५१
डकैती के सिलसिले में १६६०	१०१५	१३०	११३०	६७८	१२६	८१२	४८५	६१

अलीगढ़ डिस्ट्रिक्ट जेल और आगरा डिस्ट्रिक्ट जेल के बारे में अभी तक इतिला नहीं मिली है। इतिला मिलने पर आनरेबल सेम्बर को दे दी जायगी।

— آنریبل ہوم منسٹر کے پارلیمنٹری سیکرٹری (شری گووند سہای) :
صوبہ متحدہ کے جو لوگ چوری، لوت، مار اور ڈکیتی کے سلسلہ میں پچھلے تین سالوں میں جیل بھیجے گئے اور ان میں سے جو لوگ اونچی ذات کے فادر اور جرائم پیشہ قوموں کے تھے ان کی تعداد نیچے دی ہوئی ہے۔

۱۹۴۵			۱۹۴۴		
جرائم پیشہ قوموں کے لوگ	اونچی ذات کے ہندو	ذاتی	جرائم پیشہ قوموں کے لوگ	اونچی ذات کے ہندو	ذاتی	
۸۰۳	۲۶۷۷	۳۹۱۲	۷۴۲	۲۴۹۰	۳۸۳۲	چوری کے سلسلہ میں
۳۳	۲۵۶	۳۶۶	۹۷	۲۶۸	۳۸۳	لوت مار کے سلسلہ میں
۱۲۶	۶۷۸	۱۱۳۰	۱۳۰	۱۰۴۵	۱۶۶۰	ڈکیتی کے سلسلہ میں

سنہ ۱۹۴۶ء

....	میزان	اونچی ذات کے شہدو	جرائم پیشہ قوم کے لوگ
چوڑی کے سلسلہ میں	۲۵۱۶	۲۸۸۶	۷۲۹
لوت مار کے سلسلہ میں	۲۲۷	۲۲۷	۵۱
دکیتی کے سلسلہ میں	۸۱۲	۲۸۵	۶۳

علیگڑھ ڈسٹرکٹ جیل اور آگرہ ڈسٹرکٹ جیل کے بارے میں ابھی تک اطلاع نہیں مہی ہے - اطلاع ملنے پر آنریبل ممبر کو دیدی جائیگی -

*115-120, Shri Jagmohan Singh Negi: (Postponed)

O. No. Date
76-91 17-2-47

* ۱۱۵-۱۲۰-آئی جگ موہن سنگھ نیگی [स्थगित किये गये]

आदि संख्या

७६-८१

ता०

१७-२-४७

ابتدائی نمبر

۸۱-۹*

تاریخ

۲۷-۲-۷۱

*105-108

17-2-47

१०५-१०८

१७-२-४७

185-188

* ۱۱۵ - ۱۲۰ - شری جگ موہن سنگھ نیگی [ملتی کئے گئے]

*121-124 Shri Shankar Lal: (Postponed)

* ۱۲۱-۱۲۴ श्री शंकर लाल [स्थगित किये गये]

* 121 - 124 - श्री शंकर लाल [ملتی कئے گئے]

NOTICE OF A MOTION FOR ADJOURNMENT TO DISCUSS
THE SITUATION ARISING OUT OF THE STRIKE BY
SUGAR MILLS' LABOURERS IN THE PROVINCE.

پراٹ میں شکر کے کارخانے کے مزدوروں کی ہڑتال کے کارون उत्पन्न हुई
स्थिति पर बादविवाद के लिये काम रोकने प्रस्ताव की सूचना

صوبہ میں شکر کے کارخانوں کے مزدوروں کے ہڑتال کرنے کی وجہ سے جو
حالت پیدا ہو گئی ہے اس پر بحث کرنے کیلئے تحریک آتوا کانوٹس

आनरेबल स्पीकर:

मिस्टर मुहम्मद रजा खां ने एक तजवीज मेरे पास भेजी है जिसके अल्फाज यह हैं:—

"मैं असेम्बली की कार्यवाही इस गरज से मुलतवी कीजाने की तहरीक पेश करने के लिये
ऐवान से इजाजत चाहता हूँ ताकि हस्बजल खास मसले पर बहस की जाय जो मुकाबे आम्मां
के लिये बहुत जरूरी चीज है। सनअत शक्कर के मजदूरों के साथ इन्साफ का बर्ताव
करने में हुकूमत की नाकामी जिसकी वजह से आज सुबह आठ बजे से सवे भर में 'शक्कर
के मजदूर आम हड़ताल कर रहे हैं' और इस हड़ताल में एक लाख मजदूर हिस्सा ले रहे हैं।

Note: The order in which the speech is first printed determines the language in
which it was originally delivered in the House.

नोट—जिस भाषा में भाषण पहिले छपा गया है असेम्बली में वह उसी भाषा
में किया गया है था

نوٹ جس رسم الخط میں تقریر پہلے چھاپی گئی ہے اسی زبان میں وہ
اسمبلی میں کی گئی تھی

आनरेबिल मिनिस्टर आफ एजुकेशन (श्री सम्पूर्णानन्द):

श्रीमान् जी शक्कर के मजदूरों के साथ कोई वेईसाफी हुई या नहीं हुई यह तो मेरिट (योग्यता) का सवाल है। इसकी बात मैं कुछ नहीं कहता। लेकिन यह मैं यकीन दिलाना चाहता हूँ कि अखबारों में जो कुछ लिखा है कि सूबे भर में हड़ताल हो रही है इस के बारे में मुझे यह कहना है कि सूबे भर में बहुत कम मिल हैं जिसमें हड़ताल हो रही है या हड़ताल होने का अन्देश है अगर मोहरिक साहब कल तक इन्तजार करेंगे तो उनको जाती तरीके से मालूम हो जायगा कि और अखबारों में जो निकलेगा उससे भी मालूम हो जायेगा कि जिन लोगों ने सूबा भर में हड़ताल करने की कोशिश की है उनको बहुत काफी नुकामावों हुई हैं।

— ऑनरेबल मेन्सटर ऑफ एजुकेशन (श्री सम्पूर्णानन्द) —

سر- شکر کے مزدوروں کے ساتھ کوئی بے انصافی ہوئی یا نہیں ہوئی یا تو میرٹ (نفس معاملہ) کا سوال ہے اسکی بابت میں کچھ نہیں کہتا لیکن میں یہ یقین دلانا چاہتا ہوں کہ اخباروں میں جو کچھ لکھا ہے کہ صوبہ بھر میں ہڑتال ہو رہی ہے اس کے بارے میں مجھے یہ کہنا ہے کہ صوبہ بھر میں بہت کم ملیں ہیں جن میں ہڑتال ہو رہی ہے یا ہڑتال ہونیکا اندیشہ ہے۔ اگر متحرک صاحب کل تک انتظار کریں گے تو انکو ذاتی طور پر سے معلوم ہو جائیگا اور اخباروں میں جو نکلیگا اس سے بھی معلوم ہو جائیگا کہ جن لوگوں نے صوبہ بھر میں ہڑتال کرنے کی کوشش کی ہے انکو بہت کافی ناکامیائی ہوئی۔

आनरेबिल स्पीकर:

मालूम होता है कि मेम्बर साहब की इत्तला में और गवर्नमेंट की इत्तला में बहुत फर्क है। यह मुझे कोई ऐसा मजमून नहीं मालूम होता है जिसकी वजह से काम रोक दिया जाय। मैं इसे संजूर नहीं करता।

— ऑनरेबल स्पीकर —

معلوم ہوتا ہے کہ ممبر صاحب کی اطلاع میں اور گورنمنٹ کی اطلاع میں بہت فرق ہے یہ مجھے کوئی ایسا مضمون نہیں معلوم ہوتا ہے جسکی وجہ سے کام روک دیا جائے۔ میں اسے منظور نہیں کرتا۔

LAYING OF THE AUTHENTICATED SUPPLEMENTARY
SCHEDULE OF AUTHORIZED EXPENDITURE FOR 1946-47.

सन् १९४६-४७ ई० के अधिकृत खर्चों के प्रमाणित सहायक परिशिष्ट का मेज़
पर रक्खा जाना

जाने अखراجات سنہ ۱۹۴۶-۴۷ ع کی مصدقہ تکمیلی

نتھی کا میڈ-ڈپر رکھا جانا

The Hon'ble the Minister of Education: Sir, I beg to lay on the table the authenticated supplementary schedule of authorized expenditure for 1946-47.

आनरेबिल मिनिस्टर आफ एजुकेशन:

श्रीमान् जी, मैं अधिकृत खर्चों के प्रमाणित सहायक परिशिष्ट को सन् १९४६-४७ ई० के लिये मेज़ पर रखता हूँ।

آنریبل منسٹر آف ایجوکیشن —
جناب والا — میں جائز اخراجات سنہ ۴۷ - ۱۹۴۶ء کی مصدقہ تکیما
تہی میز پر رکھتا ہوں —

OF THE BUDGET FOR 1947-48 (PRESENTED)

सन १९४७-४८ ई० का बजट (उपस्थित किया गया)

(سنہ ۴۸ - ۱۹۴۷ء کا بجٹ پیش کیا گیا)

आनरेबिल मिनिस्टर आफ एजुकेशन :

श्रीमान्, मैं सन् १९४७-४८ ई० का बजट पेश करने के लिये खड़ा हुआ हूँ। उस समय से जब कि मुझे इस सभा में पहला बजट प्रस्तुत करने का गौरव प्राप्त हुआ था अब आठ महीने बीत गये हैं। इस बीच में बहुत सी महत्वपूर्ण घटनायें हुई हैं। एक अन्तरकालीन सरकार स्थापित हो चुकी है और केन्द्रीय शासन प्रबन्ध कुछ ऐसे व्यक्तियों के हाथ में है जिनका हमारे सार्वजनिक जीवन में प्रमुख स्थान है। उन्होंने जिस निपुणता से इस देश की कुछ गम्भीर समस्याओं को सुलझाने का प्रयत्न किया है, उसकी इस देश की ही नहीं बल्कि दूसरे देशों के लोगों ने भी भूक्त कंठ से प्रशंसा की है। भारतवर्ष जो कट राजनीतिक सम्बन्ध में एक देश के बाद दूसरे देश से स्थापित कर रहा है, वह इस बात के सूचक है कि हमारी राजनीतिक प्रतिष्ठा उत्तरोत्तर बढ़ती जा रही है और अन्तर्राष्ट्रीय जगत में राजनीतिक, सांस्कृतिक और आर्थिक महत्ता को स्वीकार कर लिया गया है। अन्तर्राष्ट्रीय सभाओं में हमारे प्रतिनिधियों ने जिस कुशलता, कूटनीतिक दक्षता तथा तर्कपूर्ण वाक्य पटुता का प्रदर्शन किया है उससे हमारे राष्ट्र का मान बढ़ गया है और ऐसे फल प्राप्त हुये हैं जिनकी अन्य परिस्थितियों में आशा भी नहीं की जा सकती थी। हमारे दो सहकारियों अर्थात् माननीय श्रीमती विजयलक्ष्मी पंडित और माननीय डाक्टर कैलास नाथ काटजू ने इस सम्बन्ध में जो कार्य किया है उस पर प्रान्त के लोग गर्व कर सकते हैं।

२—विधान परिषद् की स्थापना हमारे इतिहास की एक महत्वपूर्ण घटना है इसका कार्य अभी आरम्भ हुआ है। दुर्भाग्य से हमारे देश के कुछ विशेष वर्ग अभी तक इस सम्बन्ध में अपना सहयोग प्रदान नहीं कर सके हैं। ब्रिटेन के प्रधान मंत्री ने जो अभी हाल में घोषणा की है वह हमारी देश भक्ति तथा राजनीतिज्ञता के लिये एक बड़ी ललकार है। मुझे आशा है कि हम सब इस अवसर के अनुकूल कार्य करेंगे और इस अनुपम अवसर से पूरा लाभ उठा कर ऐसा विधान बनायेंगे जिससे इस महान् देश के बसने वाले प्रत्येक वर्ग और जाति के सुख तथा समृद्धि की रक्षा हो सकेगी और एक ऐसे स्वतंत्र तथा अखंड भारत का निर्माण होगा जो शान्ति का एक शक्तिशाली स्तम्भ सिद्ध होगा अर्थात् एक ऐसा भारत जो सदैव स्वतंत्रता का पक्षपाती होगा और ऐसी शक्तियों का विपक्षी होगा जिनके द्वारा शोषण तथा मानव अधिकारों की हत्या होती है।

३—इन महत्वपूर्ण घटनाओं के साथ-साथ देश में दुर्भाग्य से ऐसी और घटनायें भी घटी हैं जिनके कारण मानव जीवन तथा सुख समृद्धि को बहुत अधिक क्षति पहुंची है। अकाल और जीवन की आवश्यक वस्तुओं के अभाव का भयानक अन्धकार समस्त देश में छाया हुआ है। गल्ला प्राप्त करने के आन्दोलन के फलस्वरूप जिसमें सब वर्गों ने निःसंकोच सहयोग दिया है और इस सभा के माननीय सदस्यों ने भी सहायता दी, यह प्रान्त भूखों मरने की भयावह विपत्ति से बच गया। मैं इस सहयोग के लिये इसको धन्यवाद देता हूँ, लेकिन कष्टा शक्कर और बहुत ऐसी वस्तुओं के अभाव के कारण जो स्वास्थ्य और सुख के लिये आवश्यक हैं, पहले ही की तरह कष्ट अनुभव हो रहा है और निकट भविष्य में इससे छुटकारा पाने की कोई सम्भावना भी नहीं मालूम होती और तरह से भी हम युद्ध के बाद की कठिनाइयां झल रहे हैं। कम और खराब भोजन से जीवन-शक्ति घट जाती है और निरन्तर ऐसी महामारियों का प्रकोप होता है जिन्हें आसानी से केवल चिकित्सा आदि के द्वारा नहीं दबाया जा सकता।

४—इन कष्टों के अतिरिक्त जिन्हें एक प्रकार युद्ध के अनिवार्य परिणाम समझने चाहिये, ऐसी कुछ अन्य मसीबतें भी हैं जिनसे यदि हम चाहते तो आसानी से बच सकते थे। साम्प्रदायिक जोश को इस बुरी तरह फैलने दिया गया है और कुछ राजनीतिक नेता बिना सोचे विचारे ऐसी भाषा प्रयोग करते रहे हैं जिसका परिणाम इसके अतिरिक्त और कुछ हो ही नहीं सकता कि घोर साम्प्रदायिक दंगा हो और जनता में हलचल मच जाय। इस विषय को देश में फैलने देने के कारण देश को बहुत भारी हानि उठानी पड़ी है, बड़े भयंकर दंगे हुये हैं और धर्म के नाम पर ऐसे काम किये गये हैं जो मानवता के लिये लज्जाजनक हैं। हमारे भरसक प्रयत्न करते रहने पर भी हमारा प्रान्त इन लांछनों से बिल्कुल अछूता न रह सका और यहां भी यद्यपि हम इस देश में सदैव संस्कृति के पथ प्रदर्शक रहे हैं, ऐसे कृत्य किये गये जिनके लिये हमें सर्वदा लज्जा से सिर नीचा करना होगा।

५—हमारी चिन्तायें बढ़ने का एक कारण यह भी है कि जिन परिस्थितियों में मजदूरों को काम करना पड़ता है उससे उनमें आम तौर से असंतोष फैल गया है। ये परिस्थितियां बड़ी कष्टदायक हैं। मंहगाई बढ़ने के साथ-साथ मजदूरी में वृद्धि नहीं हुई है। बहुतों को यह सुनकर आश्चर्य होगा कि कानपुर में रहन-सहन का खर्च बम्बई की तुलना में कहीं अधिक है। अपने यथोचित हकों को प्राप्त करने के प्रयास में मजदूरों के प्रति हम पूर्ण सहानुभूति रखते हैं और इस कार्य में हम उनकी पूर्णरूप से सहायता करना चाहते हैं परन्तु मजदूर वर्ग से कहेंगे कि वह समाज के पार्टी अपने कर्तव्यों की ओर ध्यान रखें। उन्हें ऐसा कोई कार्य नहीं करना चाहिये जिससे वस्तुओं में जिनकी पहले से कमी है और अधिक कमी हो जाय। दुर्भाग्यवश, मजदूर नेताओं का एक ऐसा वर्ग है जो अपनी राजनीतिक लक्ष्यों की पूर्ति के लिये उनसे अनुचित लाभ उठाता रहता है। अधिकतर यह कम्युनिस्ट पार्टी के लोग हैं। हम केवल यही कह सकते हैं कि कोई समाज या कोई सरकार जो अपने उत्तरदायित्वों को समझती है, समाज के शत्रुओं को समझानी न करने देगी।

मैंने इन बातों को इसलिये कहा है कि इनसे हमारा ध्यान राष्ट्रनिर्माण के कार्यों से हट जाता है। हमारे बजट के कुछ आंकड़ों पर इनका प्रभाव आसानी से देखा जा सकता है।

सन १९४५-४६ ई०

६—निम्नलिखित आय-व्यय के चिट्ठे से स्थिति संक्षेप में प्रकट हो जाती है:—
(आंकड़े हजारों में)

	बजट के प्रारम्भिक अनुमान	संशोधित अनुमान	बजट के अंतिम अनुमान
रोक : बाकी खाते जमा ..	६१,४०	६,८६,४०,	६,८६,४०,
आय की मदें—			
जमा ..	२७,५२,१५,	२८,५३,५०,	२९,९५,२६
खर्च ..	२७,३६,८५,	२८,४५,६१,	२९,९३,७२,
जोड़ ..	+ १५,३०,	+ ७,८९,	+ १,५४,
पूंजी का खर्च ..	२,२२,७८,	४,०६,५२,	८,५५,
सरकारी कर्जों की निम्नलिखित आय— व्यय का शेष ..		+ २,५१,२५,	+ २,५१,२५,
दूसरे कर्जों और जमा की मदें—			
जमा ...	७७,६६,२३,	८५,३८,४१,	९६,०३,९८,
वितरण ..	७१,४१,९७,	८७,६५,०२,	१,०२,८४,७९,

[The Hon'ble the Minister of Education]

जो :	..	+ ६,२४,२६,	— २,२६,६१,	— ६,८०,८१,
आय-व्यय की सब मदों का अन्तिम फल	..	+ ४,१६,७८,	— ३,७३,९९,	— ४,३६,५७,
रोक : बाकी खाते नाम	..	४,७८,१८,	३,१२,४१,	२,४९,८३,

७—बजट के प्रारम्भिक अनुमानों में निम्नलिखित मुख्य परिवर्तन हुये :—

आय की मदें	आय का व्यय
एक्साइज (आबकारी) .. + ७९.६६ लाख	जनरल एडमिनिस्ट्रेशन २३.९२ लाख
उद्योग-धन्धे + ४१.२४ लाख	प्रान्तीय एक्साइज (आबकारी) (मोटर में चलने वाले अलकोहल की खरीदारी की मद में) + २०.२९ लाख

केन्द्रीय सरकार की तरफ से आर्थिक सहायता (सिविल वर्क्स) साधारण प्रान्त की ट्रान्सपोर्ट आर्गेनाइजेशन मद में + ३६.८८ लाख
+ ७० लाख

कॉन्ट्रोल एंड क्लाय कंट्रोल आर्डर संयुक्त प्रान्त के (सिविल वर्क्स सेन्ट्रल रोड फंड)
अवीन लाइसेंस से आय की मद में — १५.२९ लाख
+ २१.५४ लाख

आबपाशी से खालिस आय .. — १६.३७ लाख लोकल बोर्डों को उनके कर्मचारियों को महंगाई का भत्ता देने के लिये सरकारी आर्थिक सहायता + ३६.५९ लाख

खाने पीने की चीजों की राशनिंग स्कीम को बढ़ाने में + १८.४४ लाख

सप्लाइ के कामों में व्यय + १०.३१ लाख

८—१८१ लाख की पूंजी रेवेन्यू रिजर्व फंड, १५० लाख की पूंजी सप्लाइ स्कीम स्टैंडिलाइजेशन फंड और ५०-५० लाख की पूंजी रोड और हास्पिटल फंड को हस्तान्तरित की गई। इसके अतिरिक्त १४० लाख की पूंजी, बढ़ाये हुये महंगाई और युद्ध सम्बन्धी भत्तों पर जिनको बजट के अनुमानों के पश्चात् स्वीकृत किया गया था व्यय की गई। इन्हीं परिवर्तनों के कारण आय की बचत १५.३० लाख से जिसकी आर्थिक वर्ष के आरम्भ में आशा की गई थी, घट कर १.५४ लाख रह गई।

९—सन् १९४४-४५ ई० में जो युद्धोत्तर निर्माण सम्बन्धी योजनायें चालू कर दी गई थीं उनमें कुछ और अधिकार्य किया गया। भारत-सरकार ने इनमें से बहुत सी स्कीमों के लिये यथेष्ट आर्थिक सहायता देने का बचन दिया था क्योंकि ये योजनायें न केवल उपयोगी ही थीं, वरन् इनसे यह आशा की जाती थी कि उनके द्वारा बाजार में रुपये की अधिकता को रोका जा सकेगा और इनसे बहुत से ऐसे लोगों को आजीविका मिल जायेगी जो युद्ध का अन्त हो जाने के कारण सम्भवतः सेना से अलग किये जायेंगे।

सन् १९४६-४७ ई० के संशोधित अनुमान

१०—आर्थिक स्थिति संक्षेप में नीचे दी जाती है :—

(आंकों हजार में)

	मूल बजट	संशोधित बजट
रोक : बाकी खाते जमा	२,४९,८३,	२,४९,८३,
आय की मदें —		
जमा	२९,१५,०२,	३४,१५,४५,
खर्च	२९,४४,३८,	३३,२०,७६
बाकी	— २९,३६,	+ ९४,६९,
पूंजी का खर्च	९,६५,४४,	५,८०,४१,
सरकारी कर्जों की निस्वत आय—व्यय का शेष ..		२,५२,५७,
दूसरे कर्जों और जमा की मदें —		
जमा	८४,८०,३४,	+ ९७,८२,३४,
वितरण	७५,६९,०२,	९१,५५,९९,
.. ..	+ ९,११,३२,	+ ६,२६,३५,
साल भर की आय—व्यय की सब मदों का अन्तिम फल	— ८३,४८,	+ ३,९३,२०,
रोक : बाकी खाते नाम	१,६६,३५,	६,४३,०३,

११—उपर्युक्त संक्षिप्त विवरण से यह स्पष्ट हो जायगा कि २९,३६ की कमी के बजाय जिसकी प्रारम्भिक अनुमान में शंका थी, आय में ९४.६९ लाख की बचत होने की आशा है। प्रारम्भिक अनुमान और संशोधित अनुमान में आय सम्बन्धी जो मुख्य मुख्य अन्तर हैं वह ये हैं—आबकारी ६१.४२ लाख, जंगलात २६.८४ लाख और आय कर —३७.८० लाख। यह इस तरह समझाया जा सकता है कि भारत-सरकार से मिली हुई हाल के सूचना के आधार पर वितरण की जाने वाली इन्कमटैक्स की आमदनी में इस सरकार का हिस्सा ४८५ लाख के बजाय, जिसका पहले अनुमान किया गया था, ४४८ लाख होने की आशा है। असाधारण आय की मद के अन्तर्गत ५६३ लाख की बढ़ती हुई है और केन्द्रीय सरकार से मिलने वाली

[The Hon'ble the Minister of Education].

सहायतार्थ ग्रांट में ११६ लाख की कमी हुई है, पर ये दोनों बढ़ती और कमी अवास्तविक हैं, क्योंकि ये केवल उस परिवर्तन के परिणामस्वरूप हुई हैं जो भारत के आडीटर जनरल के आदेशानुसार केन्द्रीय सरकार से मिलने वाली आर्थिक सहायता और दूसरी रकमों के हिसाब-किताब करने के तरीके में किया गया है। कुल खर्च में जो मुख्य-मुख्य अन्तर हैं वह नीचे दिये हुये हैं:—

सिंचाई सम्बन्धी निर्माण के काम	+ ३१.७८ लाख
कृषि	- ६८.५९ लाख
उद्योग-धंधे और	१८.४० लाख
शिक्षा	८.७६ लाख

हिसाब-किताब करने के तरीके में परिवर्तन किये जाने के परिमाणस्वरूप, जैसा कि ऊपर बताया गया है सिविल वर्क्स पर पूंजी की लागत के अन्तर्गत ४२४ लाख की बढ़ती हुई है, जो अवास्तविक है। सामान की कमी और यातायात सम्बन्धी कठिनाइयों के कारण इमारतें तथा सड़कें बनाने की योजना का अधिकांश भाग कार्यान्वित न किया जा सका। इस खेदजनक असफलता के होने पर भी इस सरकार ने भारत सरकार से ५ लाख रु० की एक रकम इस उद्देश्य से प्राप्त की कि वह पुस्तकालयों और प्रयोगशालाओं के लिये विश्वविद्यालयों डिग्री-कालेजों और सेकेंडरी शिक्षा संस्थाओं को बांट दी जाय। भारत सरकार ने हमको जो २ लाख की दूसरी रकम देने का बचन दिया है उससे हमने एक मनोवैज्ञानिक संस्था (साइकोलाजिकल ब्यूरो) स्थापित कर ली है। यह संस्था शिक्षा सम्बन्धी मनोविज्ञान की कई महत्वपूर्ण समस्याएँ सुलझाने में बहुत सहायक होगी। इस प्रान्त में लोक प्रिय सरकार स्थापित हो जाने से कुछ सुधार सम्बन्धी योजनाओं पर जो इससे पहले के सालों में तैयार की गई थीं फिर से बिचार किया गया और लोगों को कुछ वास्तविक आवश्यकताओं को ध्यान में रखकर नई योजना तैयार की गई। सन् १९४७-४८ ई० के बजट के आंकड़ों पर इनमें से कुछ योजनाओं का प्रभाव पड़ेगा। खर्च की दो मर्दें, जिनके सम्बन्ध में पहले के अनुमानों में कोई प्रबन्ध नहीं किया गया है, खास तौर पर ध्यान देने योग्य हैं। मिलिटरी पुलिस की १३ अतिरिक्त कम्पनियां बन जाने और पुलिस के लिये वर्दी और दूसरे सामान खरीदने के कारण २.१२ लाख खर्च हुआ। सन् १९४२ ई० के आन्दोलन में सरकारी कार्रवाई के परिमाणस्वरूप जिन व्यक्तियों और संस्थाओं की सम्पत्तियों को हानि पहुंची उनको मुआवजा देने के लिये ५.४६ लाख अलग रख दिया गया है। जिला मेरठ में जिन लोगों को उपद्रव के कारण हानि पहुंची उनकी सहायता के लिये १ लाख ५ हजार अलग रखा गया है।

इसका भी उल्लेख करना आवश्यक है कि सितम्बर सन् १९४६ ई० में हमने उस ४ फीसदी सूद वाले एकत्रित कर्ज के एक भाग को चुकाने के लिये जिसे हमने भारत-सरकार से लिया था २ ३/४ फीसदी सूद पर लोगों से २ १/२ करोड़ का कर्ज लिया। इससे हमारी सूद देने की जिम्मेदारी में ३ लाख प्रति वर्ष की कमी हो गई। कर्जदारी करने के कुछ ही घंटों के बाद जितनी रकम की आवश्यकता थी उससे कहीं अधिक रकम जमा हो गई। यह इस बात का द्योतक है कि लोगों में इस प्रान्त में अच्छी आर्थिक स्थिति की कितनी मील है।

सन् १९४७-४८ ई०

१२—में अब बजट वर्ष सन् १९४७-४८ ई० के बारे में कहूंगा। एक प्रकार से यह पहला बजट है जो वर्तमान सरकार व्यवस्थापिका सभा के सामने प्रस्तुत कर रही है। सन् १९४६-४७ ई० का बजट कुछ अंशों में हमारे पूर्वविकारियों ने तैयार किया था।

इसमें हमने जो भी परिवर्तन किये वे महत्वपूर्ण थे, किन्तु फिर भी मूलसिद्धान्त जिनपर हमने काम किया वही थे जिनका अनुकरण हमारे पूर्वविधायियों ने किया था। कुछ और कहने के पूर्व मैं फिर आपको वही चेतावनी देना चाहता हूँ जो मैंने गत वर्ष दी थी। आय के कुछ साधनों से आय की घट जाने की आशंका है और यदि उसी प्रकार और उसी सीमा तक जिसकी हम सबको प्रबल इच्छा है, राष्ट्रीय निर्माण कार्य करना है तो हमें अपनी आय बढ़ाने के उपाय अवश्य करने चाहिये। उस विधान के अन्तर्गत जिसके अधीन हम काम कर रहे हैं, आय में वृद्धि करने के साधन अधिक नहीं हैं। सम्भवतः निकट भविष्य में जिन राजनीतिक परिवर्तनों की हम आशा करते हैं उनसे हमारी आय में काफी वृद्धि हो सकेगी, किन्तु कुछ भी हो हम को उन साधनों से जो आजकल हमारे पास हैं, पूरा-पूरा लाभ उठाने के लिये तैयार रहना चाहिये। आय और व्यय के वास्तविक आंकड़े खंड २ और ४ में दिये हुये हैं और उनका स्पष्टीकरण खंड २ में अर्थ विभाग के सेक्रेटरी के स्मृति पत्र में कर दिया गया है, विशेषतः उस संक्षिप्त विवरण में जो उन्होंने उसके अंत में दिया है।

१३—आंकड़ों का संक्षिप्त विवरण नीचे दिया हुआ है :—

		बजट सन् १९४७-४८ ई०
रोकड़ बाकी खाते जमा	..	६,४३,०३,
आय की मदें —		
जमः	..	४०,१३,२०,
खर्च	..	४०,६०,४७,
बाकी	..	-४७,२७,
पूँजी का खर्च	..	१५,८५,२१,
सरकारी कर्जों की निस्तबत आय व्यय का शेष	..	७,५०,००,
दूसरे कर्जों और जमा की मदें —		
जमा	..	९२,१४,९४,
वितरण	..	८८,७०,४६,
जो	..	+ ३,४४,४८,
बष की आय—व्यय की सब मदों का अंतिम फल	..	-५,३८,००,
रोकड़ बाकी खाते नाम	..	१,०५,०३,

४७,२७,००० रु० की अनुमानित आय की कमी है यह रकम आय के सुरक्षित कोष से २५० लाख की रकम आय की मद में हस्तान्तरित करके लगाई गई है, विशेषतया इसलिये कि प्रांतीय सरकार ऐसी सुधार की योजनाओं के भारी खर्च को जिनसे कोई आय नहीं होती है, पूरा कर सके।

[The Hon'ble the Minister of Education]

लगभग १६ करोड़ के पूंजी के भारी खर्च के कार्यक्रम में १० करोड़ से अधिक ऐसी योजनाओं के लिये रक्खा गया है जिनसे आय होती है। यह विचार है कि इनका खर्च पूरा करने के लिये भारत सरकार से ५ १/२ करोड़ का मध्यकालीन कर्ज लिया जाय और इसके अलावा यह भी विचार है कि ५ करोड़ के थोड़े समय के ट्रेजरी बिल जारी किये जायेंगे जो वर्ष के अन्त में चुकाये न जायेंगे।

यह भी विचार है कि खुले बाजार में सरकार खुद २ १/२ करोड़ रुपये का कर्ज ले। यह क्षति पूर्ति की मद में रक्खा जायगा, ताकि इससे युद्धोत्तर खर्च पूरे हो सकें यानी सन् १९४५ ई० में प्रान्त की बचत में से जो २ १/२ करोड़ की रकम भारत-सरकार के ४ फीसदी सूद के एकत्रित कर्ज को चुकाने के लिये दी गई थी उसकी व्यवस्था की जाय। इसकी अवश्य आशा की जाती है कि एक नया कर्ज जारी किया जायगा, जिसके सूद की दर पहले की ४ फीसदी सूद की दर से कम होगी।

यह आशा की जाती है कि वर्ष के अन्त में १,०५,०३,००० रु० की बचत होगी, जो न कि खजानों के साधारण नकद बचत और रिजर्व बैंक की कम से कम आवश्यक बचत के लिये काफी होगी बल्कि इसमें से काफी रकम बच जायगी।

वेतन कमेटी की सिफारिशें और उन पर सरकार का निर्णय

१४—पिछला बजट प्रस्तुत करते समय मैंने बचन दिया था कि उसके अनुसार सरकार ने सरकारी कर्मचारियों के वेतन मंहगाई और रहन-सहन के भत्ते और छुट्टी तथा पेंशन के नियम सम्बन्धी पूरे प्रश्न पर विचार करने के लिये एक वेतन कमेटी नियुक्त की। इसके अतिरिक्त कमेटी के विचारनीय विषयों में यह भी था कि वह स्वायत्त शासन की संस्थाओं के कर्मचारियों तथा आर्थिक सहायता प्राप्त शिक्षा सम्बन्धी संस्थाओं के अध्यापकों के वेतनों के सम्बन्ध में सिफारिशें करे। इस कमेटी में व्यवस्थापिका सभा के सभी वर्गों के प्रतिनिधि थे और इसे प्रान्त की आर्थिक स्थिति के सम्बन्ध में पूरी सूचना दी गई थी। कमेटी के मेम्बर अपने उत्तरदायित्व को पूरी तौर से समझते थे और मुझे विश्वास है कि उनकी सिफारिशें न्यायपूर्ण और संतोषजनक समझी जायेंगी। कमेटी ने अपनी रिपोर्ट दे दी है और सरकार कुछ निर्णयों पर पहुंची है, जो प्रस्ताव में दिये हुये हैं। इसकी तथा रिपोर्ट की प्रतियां माननीय सदस्यों की मेज पर रख दी गई हैं। जैसा कि प्रस्ताव से प्रकट होगा, सरकार ने कुछ संशोधनों के साथ कमेटी की मुख्य सिफारिशों को स्वीकार कर लिया है यद्यपि इससे प्रान्त का वेतन का भारी खर्च और भी बढ़ जायगा। सरकार की आशा है कि इस काम में व्यवस्थापिका सभा के सदस्य उसका पूरी तौर से समर्थन करेंगे। मैं इन सिफारिशों की कुछ मुख्य-मुख्य बातों की ओर आपका ध्यान दिलाना चाहता हूं। कुछ ऊंची नौकरियों के वेतन किसी हद तक घटा दिये गये हैं और कम वेतन पाने वाले अमले की तनख्वाहें काफी बढ़ा दी गई हैं। फल-स्वरूप साधारणतया समता आ गई है और वेतन के ऊंचे और नीचे के ग्रेडों का अन्तर बहुत कुछ कम हो गया है। वे बहुत से ग्रेड जिनके कारण किसी एक व्यक्ति को अपनी नौकरी की शाखा में अधिक उन्नति करना कठिन था, अब तो दिये गये हैं और उनकी जगह टाइन स्केल रख दिये गये हैं। काम और उत्तरदायित्व तथा वेतनों में उचित समता स्थापित करने का प्रयत्न किया गया है। यह हो सकता है कि भूल चूक से ऐसे कुछ लोगों के मामले विचार करने से रह गये हों जिन्हें वास्तव में बड़ी परेशानी उठानी पड़ी है। यदि ऐसे मामलों की ओर सरकार का ध्यान आकृष्ट किया जायगा तो वह उन पर सहानुभूति के साथ विचार करेगी। लेकिन वेतन कमेटी ने इस पूरे प्रश्न की छानबीन की है और ऐसे बहुत ही कम मामले होंगे, जिन पर पुनर्व लोकन अथवा पुनर्विचार करना आवश्यक हो।

आजकल की बड़ती हुई कीमतों की ध्यान में रखते हुये हम क्षण भर के लिये भी यह दवा नहीं करते कि हमारी योजना सम्पूर्ण है या यह कि हम सभी उचित मांगों को पूर्णतया पूरा कर सके हैं, किन्तु हमारा भरसक प्रयत्न यही रहा है कि हम अपने साधनों के अन्दर रहते हुये

उन लोगों की इच्छाओं और आवश्यकताओं की अधिक से अधिक पूर्ति करें, जिन पर प्रान्त के शासन का बोझ पड़ेगा। हमको इसमें कोई संदेह नहीं है कि कर्मचारी हमारी कठिनाइयों को समझेंगे, और प्रसन्नतापूर्वक हमारे साथ सहयोग करेंगे जिसकी आशा हर सरकारी कर्मचारी से की जाती है। वर्तमान काल बहुत संकट मय है और इसकी आवश्यकता है कि हम सब अधिक से अधिक त्याग करें और अपनी कर्तव्यपरायणता का परिचय दें। कमेटी की सिफारिशों को स्वीकार कर लेने का तात्कालिक फल यह होगा कि हमारे खर्च में ६३ लाख की वृद्धि हो जायगी। लगभग १५ साल में यह खर्च बढ़कर लगभग ५ करोड़ रुपया हो जायगा। हम केवल आशा कर सकते हैं कि आगामी कुछ वर्षों में चीजों के दाम बहुत कम हो जायेंगे जिससे हम महंगाई और रहत-सहन के खर्च के भत्तों को कम कर सकेंगे।

नशाबन्दी

१५—कांग्रेस मंत्रिमंडल के सन् १९३९ ई० में पदत्याग करने के बाद जिन लोगों ने शासन की बागडोर अपने हाथ में ली उनका सबसे शीघ्रनीय कार्य यह था कि उन्होंने नशाबन्दी की नीति को उलट दिया। नशीली चीजों का पूर्णरूप से निषेध करने की नीति से इस देश के सभी वर्ग सहमत हैं और इस दिशा में जो कुछ काम अभी तक हो चुका था उसे केवल वही सरकार खत्म कर सकती थी जिसे जनता के हितों का कुछ भी ध्यान नहीं था। यह स्पष्ट है कि हमें उस काम को फिर से शुरू करना है। यह काम पहले एटा, मैनपुरी, फर्रुखाबाद, बदायूं, जौनपुर, सुल्तानपुर और प्रतापगढ़ में शुरू किया जाने वाला है। ये ७ जिले दो सुगठित क्षेत्रों में विभाजित किये जा सकते हैं और बिखरे हुये क्षेत्रों की तुलना में इनमें नशाबन्दी की नीति को प्रयोग में लाना आसान होगा। इस कार्यवाही से आय में लगभग ४१ लाख की कमी हो जायगी और नशाबन्दी की दूसरी कार्यवाहियों से जैसे कि दुकानों को सरकारी प्रबन्ध में रखना, जो इस वर्ष की जायेंगी, आय में १५ लाख रुपये की कमी होगी, और इसके लिये व्यवस्था की गई है। इसके अलावा नशीली चीजों को छिपा कर इधर उधर ले जाने और नाजायज तौर पर शराब बनाने की रोकथाम के लिये और सारे प्रान्त में नशीली चीजों का निषेध करने में अन्य प्रकार से सहायता के लिये अधिक कर्मचारियों की आवश्यकता होगी और उसका खर्च पूरा करने के लिये ४ लाख अतिरिक्त रुपये की आवश्यकता होगी। सरकार का विचार है कि उस क्षेत्र को जहां नशाबन्दी की नीति प्रयोग में लाई जाय, बराबर बढ़ाया जाय और उसे आशा है कि कुछ ही वर्षों में सारा प्रान्त नशे की बला से मुक्त हो जायगा।

शिक्षा

१६—स्वभावतः सरकार ने शिक्षा के प्रसार और पुनःसंगठन की ओर बहुत ध्यान दिया है। ऐसी योजनाओं को प्रयोग में लाया गया है जिनसे प्राथमिक और माध्यमिक शिक्षा की सारी प्रणाली में क्रान्तिकारी परिवर्तन हो जायगा और वह अधिक सुन्दर ही न हो जायगी, बल्कि उसका विस्तार भी बढ़ जायगा। मैं यहां कुछ अधिक महत्व को सदा का उल्लेख करना चाहता हूं। यह विचार है कि शिक्षा को १० वर्ष के अन्दर सर्वव्यापी बना दिया जायगा। इस उद्देश्य की पूर्ति के लिये सरकार का विचार है कि हर साल २,२०० प्राथमिक स्कूल खोले जायें। इनके प्रबन्ध का सारा खर्च प्रान्तीय कोष से पूरा किया जायगा और इमारतों के लिये सरकार हर एक स्कूल को १,००० रु० देगी। उसे आशा है कि स्थानीय सज्जन जमीन का प्रबन्ध करेंगे। हर स्कूल में तीन अध्यापकों की आवश्यकता होगी और एक छोटे पुस्तकालय का भी प्रबन्ध किया गया है, जिसका उपयोग सभी लोग कर सकेंगे। इस काम के लिये २८,१६,००० रु० आयोजन है। नवयुवकों को सामाजिक सेवा का काम सिखाने के लिये ६५७ लाख रुपया रखा गया है। कोई भी व्यक्ति जिसने शिक्षा विभाग की योजना के अनुसार सामाजिक सेवा का काम एक साल तक न सीखा हो वह किसी सरकारी संस्था या लोकल बोर्ड या किसी ऐसी संस्थाओं, जो सरकार द्वारा स्वीकृत हो या उससे सहायता पाती

[The Hon'ble the Minister of Education]

हो, नौकरी के योग्य न समझा जायगा और न उसका दाखिला किसी ऐसी टेक्निकल या ट्रेनिंग की संस्था में हो सकेगा जो सरकार द्वारा स्वीकृत हो या सरकार के प्रबन्ध में हो। यह बिचार है कि पहले ग्रेजुएटों को सामाजिक सेवा का काम सिखाया जायगा। हमें आशा है कि यह प्रयोग सफल होगा और आगामी कुछ वर्षों में जो अनुभव प्राप्त होगा उसके आधार पर किसी आयु के सभी लोगों को सामाजिक सेवा का काम अनिवार्य रूप से सिखाना सम्भव हो सकेगा। माध्यमिक शिक्षा के पुनःसंगठन से ऐंग्लों हिन्दुस्तानी संस्थाओं की इमारतों को बढ़ाना और उसमें अधिक सामान रखना आवश्यक हो जायगा और यह काम ये संस्थायें बिना सरकारी सहायता के नहीं कर सकतीं। इस काम के लिये सहायतार्थ ग्रांट देने के लिये बजट में ५ लाख रुपये की व्यवस्था की गई है और यह आशा की जाती है कि इस तरह १० साल के अन्दर ५० लाख रुपये दिया जायगा। हिन्दुस्तानी साहित्य को प्रोत्साहन देने के लिये ५०,००० रु० का जो आयोजन किया गया है उसको ओर ध्यान आकृष्ट किया जाता है। इस वर्ष २१ लाख रुपये का स्थाई और ४६ लाख रुपये का जो अस्थायी खर्च होगा उससे ज्ञात होगा कि हम शिक्षा के प्रसार को कितना महत्व देते हैं। अंत में मैं १०,००० रु० की उस टोकन ग्रांट की ओर ध्यान दिलाता हूं जो निरीक्षण करने वाले कर्मचारियों के पुनर्संगठन के लिये रक्खी गई है। संक्षेप में यह प्रस्ताव किया जाता है कि इन्स्पेक्टर आफ स्कूल्स की जगह को तोड़ दिया जाय और उनकी जगह पर हर जिले में प्राविशियल एजुकेशनल सर्विस का एक अफसर रक्खा जाय जिसके प्रबन्ध में वहां की प्राथमिक और माध्यमिक शिक्षा होगी। इस योजना के सिलसिले में जितना खर्च होगा वह पूरक अनुमान की रूप में पेश किया जायगा। सांस्कृतिक शिक्षा को हम जो महत्व देते हैं उसका पता इस बात से चलता है कि हम हिन्दुस्तानी गान विद्या के मेरिस कालेज को एक लाख रुपये की रकम दे रहे हैं।

चिकित्सा और जन-स्वास्थ्य

१७—एक बड़ी संख्या में ऐसे नये अस्पतालों को बनवाने के लिये जिनमें आधुनिक प्रकार के सामान हों ८०.९४ लाख रुपये की रकम, देहातों में दवाखाने खोलने के लिये १.०५ लाख रुपये और मोटरगाड़ियों पर चलने वाले गश्ती दवाखानों के लिये २.८६ लाख रुपये की रकम के प्रबन्ध का उल्लेख विशेष रूप से आवश्यक है। इसके साथ ही तीन लाख रुपये की रकम एक ऐसी जगह कोड़ियों का अस्पताल बनाने के लिये रक्खी गई है जो बाद में चुनी जायगी। एक यूनानी और आयुर्वेदिक मेडिकल कालेज के बनवाने के लिये २ १/२ लाख रुपये की रकम रक्खी गई है। आशा है कि ये कालेज दो साल में बन कर तैयार हो जायेंगे। २५ हजार रुपये की वह रकम जो चिकित्सा सम्बन्धी जड़ी बूटियों की छान बीन और उनके प्राप्त करने के लिये और ऐसी ही एक रकम आई बैंक (आंखों के बैंक) की स्थापना के लिये जिसकी बड़ी आवश्यकता है, रख दी गई है। ९८ हजार रुपये की रकम जो १० प्राथमिक और १० माध्यमिक देशी यूनिटों के लिये रक्खी गई है, कम मालूम होती है, परन्तु भोर कमेट्री स्क्रीम को अमल में लाने के सिलसिले में जिनके साधारण सिद्धान्तों को गवर्नमेंट ने मंजूर कर लिया है, यह पहिला क्रम है। किंग एडवर्ड सप्टम सेनोटोरियम भूआली को और जच्चा-बच्चा की भलाई की संस्था को जो अब तक रेंडक्रास की सुपुर्दगी में थी, प्रान्त के शासन प्रबन्ध के अन्तर्गत लाने के लिये क्रमशः एक लाख ५४ हजार रुपये और ५ लाख ८२ हजार रुपये की जो रकमें रक्खी गई हैं, उनकी ओर ध्यान दिलाया जाता है। म्युनिसिपल बोर्डों की नालियों को सुधारने और पानी पहुंचाने के तरीकों को उन्नत करने के लिये म्युनिसिपल बोर्डों को २० लाख रुपये की रकम और सड़कों की देख रेख के लिये १० लाख की रकम ग्रांट के रूप में देने के लिये व्यवस्था की गई है। नालियों और पानी की स्वीकृति योजनाओं के लिये लोकल बाडीज को कर्ज देने के वास्ते १ करोड़ रुपये की रकम रक्खी गई है। संक्रामक रोगों की रोकथान के काम के सिलसिले में एक स्थाई अमला रखने के लिये ३ लाख रुपये की जो रकम रक्खी गई है उसकी ओर भी ध्यान दिलाया जाता है।

उद्योग-धन्धे

१८—कच्चे माल और मजदूरों के साधनों को भली प्रकार प्रयोग में लाने और लोगों के रहन सहन को उन्नत करने के लिये सरकार दो ऐसे एक ही तरह के काम करना चाहती है जिनका उद्देश्य भिन्न भिन्न है। हमारा विचार यह है कि एक ओर प्रान्त के उद्योग धंधों को प्रोत्साहन दिया जाय और जहाँ तक हो सके उनपर सरकार का नियंत्रण रक्खा जाय—और दूसरी ओर उपयुक्त घरेलू उद्योग धंधों को उन्नति देने के लिये भरसक प्रयत्न किया जाय। इलाहाबाद में एक सीमेंट की फैक्टरी की स्थापना के लिये ५ लाख रुपये की रकम और आकुपेशनल इंस्टीट्यूट की स्थापना के लिये २.२७ लाख रुपये की रकम दी गई है। बिहार के सिंधी नाम के स्थान पर अमोनियम सल्फेट की एक फैक्टरी स्थापित करने के लिये भी १०.३५ लाख रुपये की एक रकम सरकार दे रही है। हमने यह आश्वासन दिया है कि इस फैक्टरी की पैदावार में से ६० हजार टन सालाना ले लिया करेंगे। खट्टर की बुनाई की उन्नति के लिये ५ लाख रुपये की एक रकम अलग रख दी गई है। गुड़ की उन्नति करने की योजना के लिये १ लाख रुपये और घी सोसाइटियों को सहायता देने के लिये ३८ हजार रुपये की रकम अलग रख दी गई है।

कृषि और पशु-पालन

हमारे प्रान्त में जो विशेष रूप से एक खेतिहर प्रान्त है यह बहुत आवश्यक है कि खेती को बढ़ाने और उन्नति करने के लिये अधिक से अधिक ध्यान दिया जाय। आगामी आर्थिक वर्ष में यह विभाग जिन महत्वपूर्ण उद्देश्यों पर विशेष रूप से जोर देना चाहता है उनकी ओर भी ध्यान दिलाया जाता है। किसानों को निजी तौर पर ट्यूबवेल बनवाने के लिये ६.६७ लाख, वेस्टरेनरी कालेज की स्थापना के लिये ८.३६ लाख, मेरठ मथुरा, फैजाबाद और झांसी में दूध के प्रबन्ध की योजना को बढ़ाने के लिये ७.४८ लाख प्रदर्शन के तीन डेरी फार्मों को स्थापित करने के लिये ४.१८ लाख, आर्टिफिशल इनसेमिनेशन सेंटर खोलने के लिये ७६ हजार प्लाट प्रोटेक्शन सर्विस की स्थापना के लिये १ लाख और जमीन का कटना रोकने के लिये ३ लाख की रकम रख दी गई है।

पब्लिक वर्क्स

२०—बहुत बड़ी संख्या में इमारतों और सड़कों को बनाने और सिंचाई सम्बन्धी कामों के निर्माण के अतिरिक्त इस विभाग के बजट में ३.५ लाख रुपए सिविल एविएशन (उड़नकला) की उन्नति और विकास के लिये २ करोड़ ४० लाख, रुपया कानपुर इलेक्ट्रिक सप्लाय कम्पनी को खरीदने के लिये ३० लाख, इंग्लिश ब्राञ्च के कामों के लिये डिस्पोजल्स विभाग से मशीन खरीदने के लिये १० लाख, भारत सरकार से बची हुई जमीन खरीदने के लिये २५ लाख, ईस्टर्न यू० पी इलेक्ट्रिफिकेशन पाइलट स्कीम के लिये १० लाख टॉस टनल स्कीम के लिये ८ लाख, कुवाँ कैनल स्कीम के लिये और १० लाख राप्ती कैनल स्कीम के लिये रखे हैं १३३ लाख सरकार के चन्दे के लिये रखे गये हैं, जो वह रेल रोड कोऑर्डिनेशन स्कीम के अधीन स्थापित की जाने वाली ट्रान्सपोर्ट कम्पनियों को देगी। मिर्कानिकल ट्रान्सपोर्ट की तीव्र वृद्धि और कृषि के लिये आधुनिक औजारों के अधिक उपयोग के लिये यह आवश्यक हो गया है कि हम एक नवीनतम वर्कशॉप खोल दें, जिसमें न केवल सरम्मत का ही काम होगा बल्कि आवश्यक औजार और पुर्जे भी बनाये जायेंगे। इसके लिये बजट में १० लाख रुपये का प्रबन्ध कर दिया गया है।

सांस्कृतिक और ऐतिहासिक दृष्टि से जो एक महत्वपूर्ण कदम उठाया गया है वह है एक पुरातत्व विभाग (आर्कैलाजिकल डिपार्टमेंट) की स्थापना, जिसके लिये बजट में ३०,००० रुपये की रकम रख दी गई है।

विदेशों में जाने के लिए छात्रवृत्तियाँ

२१—राष्ट्र निर्माण के कार्य में बिना विशेषज्ञों की सहायता के तीव्र वृद्धि नहीं की जा सकती। हम दूसरे देशों के विशेषज्ञों को ठेकेपर थोड़े समय के लिये नौकरी पर रख

[The Hon'ble the Minister of Education]

सकते हैं; किन्तु अन्त में यही लाभदायक सिद्ध होता है कि योग्य उम्मीदवारों को विदेशों में शिक्षा दी जाय और वापस आने पर उनको नौकरी में रखा जाय। सब विभागों में विदेश जाने के लिये कई अतिरिक्त छात्रवृत्तियों का प्रबन्ध किया गया है और इसके लिये कुल १.८७ लाख रुपये की रकम रख दी गई है।

डेवलपमेंट और रिसेटलमेंट

२२—शहरों और ग्रामीण क्षेत्रों के सुधार कार्यों में सामञ्जस्य पैदा करने के लिये एक सुधार विभाग स्थापित किया गया है और इसके लिये १४ लाख रुपये की रकम रख दी गई है। आगे चल कर यह विभाग अधिकतर उन कामों को ले लेगा जो आजकल ग्राम सुधार और दूसरे सुधार के विभागों से सम्बन्ध रखते हैं। ५० लाख रुपये की रकम रिसेटलमेंट के कामों के लिये है जिसमें १० लाख रुपये मेरठ की खादर योजना के लिये भी शामिल है। २ लाख रुपये में मिर्जापुर जिले में दूधी की सरकारी इस्टेट की उन्नति के लिये और ५०,००० रुपये जौनसार बाबर की उन्नति के लिये अलग रख दिये गये हैं। ग्रामीण क्षेत्रों में यातायात के साधनों की उन्नति के लिये २ लाख रुपया रख दिया गया है।

भारत सरकार की आर्थिक सहायता

१५ स्कूलों की
रकम

२३—हमें अपनी सुधार सम्बन्धी योजनाओं के लिये भारत सरकार से कम से कम १४ करोड़ रुपये की आर्थिक सहायता मिलने की आशा थी लेकिन उन्होंने मुझे इस समय रुपये से अधिक ७ १/२ करोड़ की आर्थिक सहायता देने के लिये अपनी असमर्थता प्रकट की है। उस ७ १/२ करोड़ रुपये की रकम के अतिरिक्त हम भारत सरकार से यह प्रार्थना कर रहे हैं कि वह उस १४४ लाख रुपये के खर्च का आधा भाग दे, जो सिवाई की कुछ नई योजनाओं पर किया जाने वाला है और उस ५० लाख रुपये की रकम का भी आधा भाग दे जो रिसेटलमेंट के कामों में खर्च होगा, जिसका उल्लेख किया जा चुका है। इसलिये आशा की जाती है कि सुधार की ऐसी योजनाओं के लिये जिनसे कोई आय न होगी, भारत सरकार से ८,४७,००,००० रुपये की रकम मिलेगी। भारत सरकार से मिलने वाली सहायता में इतनी कमी हो जाने के कारण हमें इस बात के लिये बाध्य होना पड़ा है कि हम अपनी सुधार की योजनाओं में काट छोट कर दें और कुछ सूरतों में उन्हें त्याग दें। इस प्रकार सन् १९४७-४८ ई० में युद्धोत्तर कालीन सुधार की ऐसी योजनाओं पर जिनसे कोई आय न होगी और जिसमें अधिक अन्न उपजाओ की योजना शामिल नहीं है (जो कि अनुमानों में दिखाई गई है) अनुमान से १०,७५,८९,००० रु० खर्च होगा। इस खर्च की रकम और भारत सरकार से मिलने वाली ग्राण्ट की रकम का अंतर प्रांतीय सरकार को पूरा करना पड़ेगा। मुख्यतया इसी कारण २५० लाख रुपये की रकम रेवेन्यू रिजर्व फंड से हस्तान्तरित किये जाने का प्रस्ताव किया गया है जिसका पहले उल्लेख हो चुका है।

नयेकर

२४—बजट की कुछ आवश्यक बातों को इस संक्षिप्त विवरण से इस बात का अनुमान हो जायगा कि हम कितना अतिरिक्त खर्च उठा रहे हैं। कुछ महत्त्वपूर्ण दिशाओं में जो काम हमने शुरू किये हैं और जिन्हें हम कुछ हद तक पूरा कर सकते हैं, उसको ध्यान में रखते हुए इस विवरण पर विचार करना चाहिये। उदाहरण के लिये केवल हाइडेल के कार्य क्रम को ले लीजिये जोकि पिछले वर्ष शुरू किया गया था। ये कोई पृथक् मदें नहीं हैं, किन्तु कार्यों को एक ऐसी विस्तृत योजना के सम्बन्ध में रखती हैं जिसका उद्देश्य प्रान्त में सुख और समृद्धि बढ़ाना है। यह तो हमारे राष्ट्र निर्माण के कार्यों की तीव्र गति का केवल आरम्भ है। यदि हमें देश के राजनीतिक सामाजिक, आर्थिक और सांस्कृतिक जीवन में अपना उचित स्थान प्राप्त करना है तो हमें इस गति को और भी तीव्र करना होगा। यह स्पष्ट है कि हमारी आय के साधारण साधन इस बड़े भाव को नहीं उठा सकते। प्रान्त को अधिक त्याग के लिये

तैयार होना होगा। हमने इस प्रश्न पर गम्भीरता से विचार किया है। स्वभावतः हमारा यह विचार है कि यह भार उत्तर न डाला जाय जो इसे सहन नहीं कर सकते हैं। बहुत सोच विचार करने के बाद हम इस परिणाम पर पहुँचे हैं कि सरकारी मालगुजारी की रकम में वृद्धि करने की गुञ्जाइश है और इससे किसी को अनुचित रूप से कष्ट भी नहीं पहुँचेगा। यह बात सब लोग अच्छी तरह जानते हैं कि यद्यपि जमा बन्दी की मांग में काफी वृद्धि हो गई जो इस समय लगभग २४ करोड़ के हैं, मालगुजारी करीब-करीब उतनी ही है जितनी कि पहले थी। इसलिये यह निश्चय किया गया है कि शीघ्र ही एक ऐसा कानून पेश किया जाय जिससे सरकार वर्तमान दरों से ऊँची दरों के हिसाब से मालगुजारी तशखीस कर सके। यह सभी जानते हैं कि कई सूरतों में तशखीस, जमाबन्दी की पूंजी का ४० फीसदी भी नहीं है जिसकी कि वर्तमान कानून के अधीन इजाजत है। यह आशा की जाती है कि आय की इस मद से १.५ करोड़ रुपये आ जायगा। इस समय यह सम्भव नहीं है कि उस प्रस्तावित कानून का पूरा व्योरा दिया जाय, किन्तु मैं दृढ़ता के साथ यह आश्वासन देना चाहता हूँ कि छोटे जमींदारों को यह भार बिल्कुल वहन नहीं करना पड़ेगा।

२५—हम समझते हैं कि मनोरंजन के टैक्स में वृद्धि करना सम्भव है और यह उचित भी है और इससे थियेटरों और सिनेमाओं और मनोरंजन के दूसरे स्थानों में जाने वाले लोगों पर अधिक भार भी नहीं पड़ेगा। टैक्स में बढ़ती नीचे की दरों से की जायगी :—

अदायगी	वर्तमान दरों में जो बढ़ती की जायगी
२ आने से अधिक लेकिन ३ आने से अधिक नहीं	६ पाई
३ आने से अधिक लेकिन ४ आने से अधिक नहीं	६ पाई
४ आने से अधिक लेकिन ८ आने से अधिक नहीं	६ पाई
८ आने से अधिक लेकिन १ रुपये से अधिक नहीं	१ आना
१ रु० से अधिक लेकिन २ रुपये से अधिक नहीं	२ आने
२ रुपये से अधिक लेकिन ३ रुपये से अधिक नहीं	४ आने
३ रुपये से अधिक लेकिन ४ रुपये से अधिक नहीं	८ आने
४ रुपये से अधिक लेकिन ५ रुपये से अधिक नहीं	१२ आने
५ रुपये से अधिक लेकिन ६ रु० आठ आना से अधिक नहीं	१ रुपया
६ रुपया आठ आना से अधिक लेकिन १० रुपये से अधिक नहीं	१ रु० ८ आना
१० रुपये से ऊपर हर पाँच रुपये या उसके किसी भाग के लिये पहले १० रुपये पर जो देना पड़ेगा उसके अतिरिक्त	१ रु०

यह अनुमान किया जाता है कि इस मद से ११ लाख रुपये की अतिरिक्त आय होगी।

लोकल बाडीज और सहायता पाने वाली शिक्षा संस्थाओं की आय

२६—ऐसे प्राइमरी और मिडिल स्कूलों के अध्यापकों के लिये जिनका खर्च लोकल बाडीज बरदास्त करती हैं जो वेतन की दरें नियत की गई हैं उनके कारण २५ लाख रुपये का अतिरिक्त खर्च होगा। इसके अतिरिक्त म्युनिसिपल और डिस्ट्रिक्ट बोर्डों को अपने अधीन दूसरे अमलों के वेतन की दरों को संशोधित करना पड़ेगा और राष्ट्र निर्माण कार्यों के लिये बराबर अधिक धन प्राप्त करने का प्रबन्ध करना होगा। वे अपनी आय में काफी वृद्धि किये बिना ऐसा नहीं कर सकते म्युनिसिपल बोर्डों के पास आय के बहुत से ऐसे साधन हैं जिनका अभी तक कभी उपयोग नहीं किया गया है। उन्हें उन साधनों का पूरा उपयोग करना चाहिये। परन्तु इस समय हमें यह आवश्यक प्रतीत नहीं होता है कि हम उन्हें आय बढ़ाने के नवीन

साधनों को बताये। जहाँ तक डिस्ट्रिक्ट बोर्डों का सम्बन्ध है हम शीघ्र ही ऐसा आवश्यक कानून पेश करने वाले हैं जिससे बोर्डों की वर्तमान आय बहुत बढ़ जायगी। यह आशा की जाती है कि इन उपायों से डिस्ट्रिक्ट बोर्डों को एक करोड़ से ऊपर की अतिरिक्त आमदनी हो जायगी।

२७—सहायता पाने वाली शिक्षा संस्थाओं की आय बढ़ाना भी आवश्यक है। वेतन कमेटी ने वेतन के जिन बड़े हुये स्कूलों का प्रस्ताव किया है और जिन्हें सरकार ने स्वीकार कर लिया है उनके कारण १५ लाख रुपये का अतिरिक्त खर्च होगा, जो अन्त में बढ़कर ६० लाख हो जावेगा। इसमें वे नई संस्थाएँ शामिल नहीं की गई हैं, जिनकी संख्या बराबर बढ़ती जा रही है। सरकार प्रचलित नियमों के अनुसार आर्थिक सहायता के रूप में अपना पूरा भाग देने का दायित्व स्वीकार करती है। इस प्रयोजन के लिये खर्च का जो अनुमान है वह ६३ लाख रुपये की रकम में शामिल कर लिया गया है जिसका पहले उल्लेख हो चुका है और जो इस बजट के वर्ष में वेतन कमेटी की सिफारिशों को उनके संशोधित रूप में प्रयोग में लाने के लिये आवश्यक होगी। बाकी रकम पढ़ाई की फीस को बढ़ाकर पूरी करनी पड़ेगी। हमें विश्वास है कि ऐसी बढ़ती उचित और न्यायसंगत है और हम इस बात का भरसक प्रयत्न करेंगे कि फीसों की नई दरें स्कूलों के नये वर्ष से जारी की जायें, जिससे उन संस्थाओं के अध्यापकों को बड़े हुये वेतन स्कूलों के अगले वर्ष के आरम्भ से मिल सकें।

पुनःसंगठन और कटौती

२८—सरकार का विचार एक ऐसी कमेटी स्थापित करने का है जो वर्तमान व्यय की जांच करेगी और यह भी सुझाव करेगी कि कटौती और पुनर्संगठन कहाँ तक किया जा सकता है। कमेटी से यह भी कहा जायगा कि योग्यता की जांच (एफीशियन्सी आडिट) की एक प्रणाली बनाना कहाँ तक सम्भव है।

उपसंहार

अपना भाषण समाप्त करने के पहले मैं यह स्वीकार करता हूँ कि अर्थ विभाग के सेक्रेटरी मिस्टर एल० पी० हं काक्स, डिप्टी सेक्रेटरी मिस्टर ए० एन० झा, असिस्टेंट सेक्रेटरी राय साहब के० एस० गोयल और अर्थ विभाग (फाइनेंस डिपार्टमेंट) के बजट का काम करने वाले कर्मचारियों ने मुझे बहुत बड़ी सहायता दी। उन्हें बड़े परिश्रम से काम करना पड़ा है विशेषरूप से इसलिये कि वेतन कमेटी की सिफारिशों पर भी विचार करना पड़ा और उनका बजट में यथास्थान समावेश करना पड़ा। उन्होंने भरसक प्रयत्न किया और उन्होंने सहयोग और सेवा की जो भावना दिखाई है उसके लिये मैं उन्हें धन्यवाद देता हूँ। मैं अनुवाद विभाग के कर्मचारियों और लखनऊ और इलाहाबाद के गवर्नमेंट प्रेसों के कर्मचारियों को भी उनके सहयोग तथा कठिन परिश्रम के लिये हार्दिक धन्यवाद देता हूँ।

श्रीमान्, मैं सन् १९४७-४८ ई० का बजट पेश करता हूँ।

— फ़्रीडल मन्सूरोफ़ अध्यक्ष

جناب والا - میں سنہ ۳۸ - ۱۹۴۷ء کا بجٹ پیش کرنے کا شرف حاصل ہوا۔ اس وقت سے جبکہ مجھے اس ایوان کے سامنے پہلا بجٹ پیش کرنے کا شرف حاصل ہوا تھا اب آٹھ مہینے گزر گئے اس عرصہ میں بڑے بڑے واقعات ہوئے ہیں - ایک عارضی حکومت قائم ہو چکی ہے اور مرکزی امور میں چند ایسے اشخاص رہنمائی کر رہے ہیں جو ہماری قومی زندگی میں نہایت امتیازی درجہ رکھتے ہیں - وطن ہی کے نہیں بلکہ دوسرے ملکوں کے بھی تمام لوگوں نے اس مہارتانہ طریقے کی یکساں تعریف کی ہے جس سے انہوں نے ان چند اہم مسئلوں کو حل کرنے کی کوشش کی ہے جو ملک کے سامنے درپیش ہیں - ان بین الاقوامی تعلقات سے جو هندوستان ایک ملک کے بعد دوسرے ملک سے قائم کر رہا ہے یہ ظاہر ہوتا ہے کہ امور عالم میں ہماری سیاسی حیثیت بڑھتی

چارہ ہے، اور ہماری سیاسی تہذیب اور اقتصادی اہمیت کو تسلیم کر لیا گیا ہے۔ بین الاقوامی جلسوں میں ہمارے نمائندوں نے جس خوش اسلوبی، فنِ سفارت اور معقول خواہشِ بینائی کا مظاہرہ کیا ہے اُن سے ہمارے قوم کی بڑی عزت افزائی ہوئی ہے، اور ایسے نتیجے حاصل ہوئے ہیں جن کی دوسرے حالات میں امید بھی نہیں کی جاسکتی تھی۔ اس سلسلے میں ہمارے عہدہ کا بھی اس صورت میں حصہ رہا ہے کہ میرے دو ساتھی یعنی آنریبل مسز وجے لکشمی ہنڈت اور آنریبل ڈاکٹر کیلاں ناتھ کاٹجو بین الاقوامی کانفرنسوں میں شریک ہوئے۔ اپنی اس خدمت پر ہمارا صوبہ بجا طور پر فخر کر سکتا ہے۔

۲۔ دستور ساز مجلس کا قیام ہماری تاریخ میں ایک دوسرا دورِ آفریں واقعہ ہوا ہے۔ اس کا کلم اُپہی شروع ہوا ہے۔ بدقسمتی سے ملک کے چند اہم عناصر ابھی تک اس سے تعاونِ عمل نہیں کر سکے۔ وزیراعظم برطانیہ نے جو بیان حال میں دیا ہے وہ ہمارے حب وطن اور سیاست دانوں کی آزمائش کے لئے ایک زبردست امتحان ہے۔ مجھے امید ہے کہ ہم سب موقع کے مناسب سمت دیکھائیں گے اور اس نادر موقع سے پورا پورا فائدہ اُٹھائیں۔ ایسا دستور حکومت وضع کریں گے جس سے اس بڑے ملک میں بسنے والے ہر طبقہ اور قوم کی فلاح و بہبود اور خوشحالی کا تحفظ ہو سکے گا اور ایک ایسا خود مختار اور متحد ہندوستان وجود میں آجائے گا جو کہ امن و امان کی ایک نہایت مضبوط اسیل ثابت ہوگا یعنی ایک ایسا ہندوستان جو ہمیشہ آزادی کا جانبدار اور اُن قوتوں کا مخالف پایا جائیگا جو ناجائز نفع اندوزی اور انسانی حقوق کے قطع بہتد کی باعث ہوتی ہیں۔

۳۔ ان اہم واقعات کے سانچہ ساتھ ملک نے بدقسمتی سے ایسے اور واقعات بھی دیکھے ہیں جن کے باعث انسانی زندگی اور فلاح و بہبود کو بہت سخت نقصان پہنچا ہے۔ قحط اور زندگی کی ضروری چیزوں کی عام قلت کی ہیبتناک تاریکی پورے ملک پر چھائی ہوئی ہے۔ حصولِ غذا ہی تحریک کی پہلی بات جو سب طبقوں کے بے دریغ تعاون سے کامیاب ہو سکی اور جس کے سلسلے میں اس ایوان کے آنریبل ممبران کی امداد کا میں شکریہ کے ساتھ اعتراف کرتا ہوں یہ صوبہ ہونوں مرنے کی ہولناک مصیبت سے بچ سکا، لیکن کپڑے شکر اور کھانے پینے کی چیزیں اور دوسری اور بہت سی چیزیں کی جو تندرستی کے لئے ضروری ہیں اب بھی قریب قریب اتنی ہی قلت ہے جتنی پہلے تھی اور مستقل قریب میں اس شکل سے اچھی طرح چھٹکارا پانے کی کوئی صورت بھی نظر نہیں آتی اور طرح سے بڑی جنگ کے اثرات سے ہم پریشان ہیں۔ کم مقدار اور خراب قسم کی غذا سے زندگی کو قائم رکھنے کی قوت گھٹ جاتی ہے اور اس کے بعد کماتار ایسی بیماریاں پھیلتی ہیں جن پر آسانی سے علاج معالجہ ہی کے ذریعے قابو نہیں پایا جاسکتا۔

۴۔ ان مصیبتوں کے علاوہ جن کو ایک ناگزیر نتیجہ سمجھا جاسکتا ہے، کچھ اور مصیبتیں بھی ہیں جن سے ہم آسانی سے بچ سکتے تھے۔ فرقہ وارانہ تعصب کو اندھا دھند پھیلنے دیا گیا اور چند سیاسی لیڈر بغیر

[The Hon'ble the Minister of Education]

سوچے سمجھے اپنی تحریک اور تقریر میں ایسے الفاظ استعمال کرتے رہے ہیں جن کا نتیجہ اس کے سوا اور کچھ ہو ہی نہیں سکتا کہ سخت سے سخت فرقہ وارانہ لڑائی ہو اور عوام میں ہل چل پڑ جائے۔ لوگوں نے اس زہر کو ملک میں خوب سپریت ہونے دیا جس کا خمیازہ ملک کو خوب بھگتنا پڑا۔ نہایت خوفناک بلاؤں ہوئے اور مذہب کے نام پر ایسے کام کئے گئے جو انسانیت کے لئے باعث شرم ہیں۔ ہماری بہترین کوششوں کے باوجود، ہمارا صوبہ بھی ان لعنتوں سے بالکل محفوظ نہ رہ سکا اور یہاں بھی بارجودیکہ ہم اس ملک میں مذہب کے علمبردار رہے ہیں وہ باتیں ہوئیں جن پر ہم کو ہمیشہ کے لئے شرمندہ رہنا چاہیئے۔

۵۔ ہماری پریشانیوں میں ایک اضافہ یہہ بھی ہوا کہ مزدوروں میں ان حالات کے خلاف جن میں ان کو کام کرنا پڑتا ہے بڑی بے اطمینانی پھیل گئی۔ اس میں کوئی شک نہیں کہ یہہ حالات بہت ہی تکلیف دہ ہیں۔ مہنگائی بڑھنے کے ساتھ ساتھ ان کی مزدوریاں نہیں بڑھیں بہت سے لوگوں کو یہہ سبب تعجب ہوگا کہ کانپور میں رہن سہن کا خرچہ بمبئی کے مقابلہ میں کہیں زیادہ ہے۔ اپنے جائز حقوق کو حاصل کرنے کی کوششوں میں ہمیں مزدوروں سے پوری ہمدردی ہے اور ہم ان کی اس کوشش میں پوری مدد کرنا چاہتے ہیں لیکن ہم مزدوروں سے یہہ درخواست کرینگے کہ وہ ان ذمہ داریوں کو بھی سمجھیں جو سماج کی طرف سے ان پر عائد ہوتی ہیں۔ ان کو ایسی کوئی بات نہیں کرنی چاہیئے جس سے چیڑوں میں جن کی پہلے ہی سے قلت ہے اور زیادہ کمی ہو جائے بدقسمتی سے لیڈروں کا ایک ایسا گروہ ہے جو اپنے سیاسی مقاصد کو بڑا کرنے کے لئے ان سے بیجا فائدہ اٹھاتا رہتا ہے۔ زیادہ تر یہہ کمیونسٹ پارٹی کے لوگ ہیں۔ ہم صرف یہی کہہ سکتے ہیں کہ کوئی سرکار اور کوئی سماج جو اپنی ذمہ داریوں کا احساس رکھتی ہے۔ سماج کے دشمنوں کو اپنی من مانی نہیں کرنے دے گی۔

میں نے ان باتوں کا ذکر اس لئے کیا ہے کہ ان سے ہماری توجہ قومی سدھار کے کاموں سے ہٹ جاتی ہے ہمارے بچک کے کچھ اعداد پر بھی ان باتوں کے اثر کا آسانی سے اندازہ لگایا جاسکتا ہے۔

سنہ ۴۶ - ۱۹۴۵ء

۶۔ مندرجہ ذیل نقشہ میں پوری مالی حالت کا خلاصہ درج ہے -		
ابتدائی بجٹ نظرائی کئے ہوئے اعداد واقعی اعداد		
۱۶, ۳۰	۶, ۸۶, ۳۰	۶, ۳۶, ۳۰
اقتصادی بقایا		
عنوان معامض:		
۲۷, ۵۲, ۱۵	۲۸, ۵۳, ۵۰	۲۹, ۹۵, ۲۶
۲۷, ۳۶, ۸۵	۲۸, ۳۵, ۶۱	۱۹, ۹۳, ۷۲
میزان	۱۵۳۰	۷۸۹
		۱۵۳

ابتدائی بجٹ نظر ثانی کئے ہوئے اعداد واقعی اعداد

۲۲۲۷۸	۴۰۹۵۲	۱۵۵	کیپٹل اخراجات
.....	+ ۲۵۱۲	+ ۲۵۱۲۵	سرکاری قرضوں سے خالص آمدنی
			دوسرے قرض اور جمع کے عنوان
۷۷۹۹۲۳	۸۵۳۸۴۱	۹۶۰۳۹۸	آمدنی
۷۱۴۱۹۷	۸۷۹۵۰۲	۱۵۰۲۰۸۲۷۹	اخراجات
۶۶۴۴۶	۲۲۹۰۹۱	۹۸۰۸۱	میزان

اصلی بجٹ نظر ثانی کئے ہوئے اعداد واقعی اعداد

۳۱۹۷۸ +	۳۷۳۰۹۹ -	۴۳۶۵۷ +	تعام لین دین کا خالص نتیجہ
۴۷۸۱۸	۳۱۲۴۱	۲۲۹۸۳	اختتامی بقایا

۷ - ابتدائی تخمینہ میں حسب ذیل خاص تبدیلیاں ہوئیں :-

محصول سے آمدنی آمدنی سے اخراجات

۷۹۶۶۶ + لاکھ	عام انتظام	۲۳۶۹۲ + لاکھ	آبکاری
۴۱۶۲۴ + لاکھ	صوبہ جاتی آبکاری	۲۰۶۲۹ + لاکھ	صنعت و حرفت
	(موٹر میں جلنے والے الکھل کی خریداری)		
۷ + لاکھ	سول تعمیرات (معمولی)	۳۶۶۸۸ + لاکھ	صوبہ کی ٹرانسپورٹ آرگنائزیشن کی مد میں
	سول تعمیرات (سنگتول روتہ فنڈ)	۱۵۶۲۹ - لاکھ	سنگتول گورنمنٹ کی امداد یو۔ پی۔ کٹن اور کلانہ کنگتول کے ماتحت آرڈر لائسنسوں کی فیس
۲۱۶۵۰ + لاکھ	لوکل بورقوں کو ان کے ملازمین کو مہنگائی کا بھتہ دینے کے لئے سرکاری مالی امداد	۳۶۶۵۹ + لاکھ	

آپاشی کے خالص

۱۶۳۷ - لاکھ	کھانیکہ چیزوں کی	۱۸۶۴۴ + لاکھ	محصول
	راشننگ اسکیم کی توسیع سپلائی کے اخراجات	۱۰۶۳۱ + لاکھ	

[The Hon'ble the Minister of Education]

۸ — ۱۸۱ لاکھ کی رقم محاصل کے محفوظ فنڈ ' ۱۵ لاکھ کی رقم سپلائی اسکیم اسٹیبلائزیشن فنڈ اور پچاس پچاس لاکھ کی رقمیں روڈ اور ہسپتال فنڈ میں منتقل کر دی گئیں۔ ان کے علاوہ ' ایکسچو چالیس لاکھ کی رقم بڑھائے ہوئے مہنگائی اور لوٹائی کے بہتوں پر جن کو بجٹ کے تخمینوں کے قیام پر جانے کے بعد منظور کیا گیا تھا ' خرچ کی گئی۔ انہیں تبدیلیوں کی وجہ سے بجٹ ۱۵۳۰ لاکھ سے جس کی مالی سال کے ابتدا میں امید کی گئی تھی ' گھٹ کر ۱۵۲۱ لاکھ رہ گئی۔

۹ — سنہ ۱۹۳۳-۳۵ء میں بعد از جنگ کی جو اسکیمیں شروع کر دی گئی تھیں ' ان کے سلسلہ میں اور مزید کام ہوا۔ حکومت ہند نے ان میں سے بہت سی اسکیموں کے لئے کافی بڑے پیمانہ پر مالی امدادیں دینے کا وعدہ کیا تھا کیونکہ یہ اسکیمیں نہ صرف مفید ہی تھیں بلکہ ان سے یہ توقع کی جاتی تھی کہ ان کے ذریعہ بازار میں روپیہ کی زیادتی کو کم کیا جاسکے گا اور بہت سے ایسے لوگوں کو روزگار مل جائے گا جو لڑائی ختم ہو جانے کی وجہ سے فوج سے الگ کئے جائیں گے۔

سنہ ۳۷-۱۹۴۶ء کے نظر ثانی نئے ہوئے تخمینہ

۱ — مالی حالت کا خلاصہ نیچے دیا جاتا ہے:—

ابتدائی بجٹ نظر ثانی کیا ہوا

۲,۴۹,۸۳

۲,۴۹,۸۳

اختتامی بقایا

عنوان محاصل

۳۳,۱۵,۴۵

۲۹,۱۵,۰۲

آمدنی

۳۳,۲۰,۷۶

۲۹,۳۳,۳۸

اخراجات

+ ۹۴,۶۹

۲۹,۳۶

بقایا

۵,۸۰۳۱

۹,۶۵,۴۴

کیپٹل اخراجات

سرکاری قرضوں سے

۲,۵۲,۵۷

خالص آمدنی

دیگر قرضوں اور جمع کے عنوانات

۹۷,۸۲۳۳

۸۳,۸۰,۳۳

آمدنی

۹۱۵۵۹۹

۷۵,۶۹,۰۲

اخراجات

+ ۶۲۶۳۵

+ ۹,۱۱,۳۲

سال بھر کے تمام

- ۳۹۳۲۰

- ۸۳,۴۸

لیں دین کا خالص

- ۴۳۰۳

۱,۶۶,۴۵

نتیجہ

اختتامی بقایا

۱۱ — اوپر دئے ہوئے خلاصہ سے یہ ظاہر ہو جائیگا کہ ۲۹۳۶ کئی کمی کے بجائے جس کا ابتدائی تخمینہ میں اندیشہ تھا۔ معاصل میں ۹۳۶۹ لاکھ کی بچت ہونے کی امید ہے۔

ابتدائی اور نظر ثانی کئے ہوئے تخمینوں میں آمدنی کے متعلق جو خاص خاص فرق ہیں وہ یہ ہیں :-

آبکاری - ۶۱۶۳۲ لاکھ، جنگلات - ۲۶۶۸۳ لاکھ اور آمدنی پر ٹیکس ۳۷۶۸۰ لاکھ۔

اس مد کی تشریح یہ ہے کہ حکومت ہند سے ملی ہوئی حال کی اطلاع کی بناء پر قابل تقسیم انکم ٹیکس کی آمدنی میں اس حکومت کا حصہ ابتدائی تخمینہ کے ۲۸۵ لاکھ کے بجائے ۴۳۸ لاکھ ہونے کی امید ہے۔ غیر معمولی آمدنی کی مد میں ۵۶۳ لاکھ کا اضافہ ہوا ہے اور مرکزی حکومت سے ملنے والی امدادی رقم میں ۱۱۶ لاکھ کی کمی ہوئی ہے۔ لیکن یہ اضافہ اور کمی واقعی نہیں ہے کیونکہ یہ اس تبدیلی کی وجہ سے ہوئے ہیں جو ہندوستان کے اڈیشنل جنرل کے کہنے پر مرکزی حکومت سے ملنے والی مالی امدادوں اور دوسری رقموں کے حساب کتاب کرنے کے طریقے میں کی گئی ہے۔

اخراجات معاصل میں جو خاص خاص فرق ہیں وہ نیچے دئے ہوئے ہیں :-

تعمیرات آبپاشی	۳۱۶۸۸ + لاکھ
زراعت	۶۸۶۵۹ - "
صنعت و حرفت	۱۸۶۴ - "
تعلیم	۸۶۷۶ + "

حساب کتاب کے طریقے میں تبدیلی کی وجہ سے جس کا حوالہ اوپر دیا گیا ہے۔ "سول ورکس" پر سرمایہ کی لاگت کے مانتے ۴۲۴ لاکھ کا اضافہ ہوا ہے جو واقعی نہیں ہے۔ سامان کی کمی اور سامان کے ادھر ادھر بھرنے میں دقتوں کی وجہ سے عمارت اور سڑک کی بہت سی اسکیموں پر عمل درآمد نہیں کیا جاسکا اس قابل افسوس کواہی کے برخلاف اس حکومت نے حکومت ہند سے ۵ لاکھ روپیہ اس غرض سے حاصل کیا کہ وہ لائبریریوں اور لیبریٹریوں کے لئے یونیورسٹیوں، ڈگری کالجوں اور سکندری تعلیمی اداروں کو تقسیم کر دیا جائے حکومت ہند سے جو ہمیں ۲ لاکھ کی دوسری رقم ملنے کا وعدہ کیا گیا ہے اس سے ہم نے ایک سائیکالوجیکل بیورو قائم کر لیا۔ جس سے تعلیمی سائیکولوجی کے بہت سے اہم مسائل کے حل کرنے میں کافی مدد ملے گی۔ اس صوبہ میں عوام کی حکومت قائم ہو جانے سے ترقی کی کچھ ایسی اسکیموں پر زور ہے جو گور کیا گیا جو پچھلے سالوں میں تیار کی گئی تھیں اور صوبے کی کچھ اصلی ضرورتوں کے مطابق نئی اسکیمیں بھی تیار کی گئیں۔ سنہ ۱۹۳۷-۳۸ء کے بجٹ کے اعداد پر کچھ ان اسکیموں کا اثر ہوگا۔ اخراجات کی دو مد میں جن کے بارے میں ابتدائی تخمینوں میں کوئی انتظام نہیں کیا گیا ہے خاص طور پر قابل توجہ ہیں۔ ملیٹری پولیس کی ۱۳ زائد کمپنیاں بن جانے کی وجہ سے ۲۶۱۴ لاکھ روپیہ صرف ہوا اور ۵۶۳۶ لاکھ روپیہ اس غرض سے الگ کر دیا گیا کہ

(The Hon'ble the Minister of Education)

ایسے اشخاص اور اداروں کو جن کے مال کا سنہ ۱۹۴۲ء کی تحریف کے دوران میں سرکاری کارروائیوں کی وجہ سے نقصان ہوا معاوضہ دیا جائے اور ایک لاکھ پانچ ہزار روپیہ ضائع میوٹھ میں ایسے لوگوں کی مدد کے لئے الگ کر دیا گیا جنہیں باوہ کی وجہ سے نقصان پہنچا۔

اس امر کا تذکرہ بھی کر دینا چاہیئے کہ ستمبر سنہ ۱۹۴۶ء میں حکومت نے پبلک سے ۲½ کروڑ روپیہ کے قرض کی درخواست کی۔ اس کے لئے شرح سود ۲½ فی صدی مقرر کی گئی۔ قرض لینے کا مقصد یہ تھا کہ اس سے گورنمنٹ آف انڈیا کے ۴ فیصدی سون والے یکجائی قرض کے کچھ حصے کا تصفیہ ہو جائے جو اس صوبہ کی حکومت پر واجب الادا تھا۔ اس کارروائی کی وجہ سے ہماری سود ادا کرنے کی ذمہ داری میں تین لاکھ سالانہ کی کمی ہو گئی۔ قرض جاری کرنے کے چند ہی گھنٹوں میں اس سے زیادہ روپیہ آگیا جس کا مطالبہ کیا گیا تھا جس سے یہ پتہ چلتا ہے کہ عوام میں ہمارے صوبے کی مالی حالت کی کتنی ساکھ ہے۔

سنہ ۲۸-۱۹۴۷ء

۱۲۔ اب میں مالی سال سنہ ۲۸-۱۹۴۷ء پر تبصرہ شروع کرتا ہوں۔ ایک طرح سے یہ پہلا بجٹ ہے جو موجودہ حکومت مجلس قانون ساز کے سامنے پیش کر رہی ہے۔ سنہ ۲۷-۱۹۴۶ء کا بجٹ کسی حد تک ہم سے پہلے والے ذمہ داران حکومت نے تیار کیا تھا۔ ہم نے جو کچھ بھی تبدیلیاں کیں تھوس ذمہ داران حکومت کے نام اصول وہی تھے جو ہمارے پیشروں نے ہمارے نہیں۔ پھر بھی اس بجٹ کے نام اصول وہی تھے جو آپ کو اسی طرح مقبوضہ لئے ترکے میں چھوڑے۔ کچھ اور کہنے سے پہلے میں پھر آپ کو اسی طرح مقبوضہ کرنا چاہتا ہوں جیسا کہ میں نے پچھلے سال کیا تھا۔ آمدنی کے کچھ ذریعوں سے آمدنی گھٹ جانے کا اندیشہ ہے اور اگر اپنے حسب منشاء ہم کو قومی تعمیر کے کام کرنے میں تو آمدنی بڑھانے کے لئے ہم کو نئے ذریعے تلاش کرنے پڑینگے جس دستور کے ماتحت ہم آج کام کر رہے ہیں اس کے ماتحت آمدنی بڑھانے کے ذریعے زیادہ نہیں ہیں۔ خیال ہے کہ ان سیاسی تبدیلیوں سے جن کی ہم جلد ہی امید کر رہے ہیں ہماری آمدنی میں اور زیادہ اضافہ ہو سکیگا لیکن بہرحال ہم کو ان ذریعوں سے پورا پورا فائدہ اٹھانے کے لئے تیار رہنا چاہئے جو اس وقت ہمارے پاس ہیں۔ آمدنی اور خرچ کے اصلی اعداد جلد نمبر ۲ اور ۳ میں دئے ہوئے ہیں اور جلد ۲ میں سرکاری کی یادداشت اور خصوصاً اس یادداشت کے بعد ایک خلاصہ میں ان کی پوری تشریح کر دی گئی ہے۔

۱۳۔ مندرجہ ذیل نقشہ میں اعداد کا خلاصہ درج ہے :-

بجٹ سنہ ۲۸-۱۹۴۷ء

۶,۳۳,۰۰۰

....

....

....

افتتاحی بقایا

عنوان متعادل

۲۰,۱۳,۲۰	آمدنی
۲۰,۶۰,۲۷	اخراجات
-۳۷,۲۷	بقایا				

۱۵,۸۵,۲۱	کیپٹل اخراجات
۷۰,۵۰,۲۰				پبلک قرضوں سے خالص آمدنی
					دوسرے قرضوں اور جمع کے عنوان
۹۲,۱۳,۹۳	آمدنی
۸۸,۷۰,۲۶	خرچ
-۳,۴۳,۳۸					

سال کے تمام لین دین کا خالص نتیجہ -۵,۳۸,

اختتامی بقایا ۱۰,۵۰,۲۳

تخمینہ کیا جاتا ہے کہ متعادل میں ۲۷,۲۷,۰۰ روپیہ کا خسارہ ہوگا۔ بغیر آمدنی والی ترقی کی اسکیموں پر اس حکومت کے بھاری اخراجات پرورا کرنیکی غرض سے متعادل کے ریزرو فنڈ سے متعادل کی آمدنی کی مدد میں ۲۵۰ لاکھ روپیہ کی رقم منتقل کرنے کے بعد یہ اعداد حاصل کیے گئے ہیں۔

تقریباً ۱۶ کروڑ کے کیپٹل کے بھاری اخراجات کے پروگرام دس کروڑ سے زائد ایسی اسکیموں کے لئے رکھا گیا ہے جن سے آمدنی ہوگی۔ یہ تجویز ہے کہ ان کے اخراجات پرورا کرنے کے لئے گورنمنٹ آف انڈیا سے درمیانی مہد کا ۵۱ کروڑ روپیہ کا قرض لیا جائے۔ اس کے علاوہ یہ بھی امید کی جاتی ہے کہ پانچ کروڑ کے تھوڑی مدت کے قرضوں بل جاری کیے جائیں گے جو سال کے اختتام پر غیر ادا شدہ رہیں گے۔

یہ بھی ارادہ ہے کہ بولے بازار میں حکومت خود ۱۰ کروڑ کا قرض لے یہ نقصان کی تلافی کی مد میں رکھا جائیگا تاکہ اس رقم سے لڑائی کے بعد والے اخراجات پرورے کیے جاسکیں، یعنی قہائی کروڑ کی اس رقم کی تلافی کی گنجائش رکھی جائے جو صوبے کی بچت میں سے سنہ ۱۹۳۵ء میں گورنمنٹ آف انڈیا کے چار فیصدی والے یکجائی قرض کی ادائیگی پر صرف کیٹھی تھی۔ بہر حال اسکی بھی توقع کیجاتی ہے کہ ایک نیا قرض جاری کیا جائیگا جس کی شرح سون چار فیصدی سے جو پہلے قابل ادا تھی کافی کم ہوگی۔

امید ہے کہ سال کے اختتام پر بچت کی مدد میں ہمارے پاس ۱,۰۵,۰۰,۰۰ روپیہ کی رقم ہوگی جو نہ صرف خزانوں کی معمولی نقد بچت اور ریزرو بینک کی کم از کم ضروری بچت کے لئے کافی ہوگی بلکہ اس میں سے کافی روپیہ قطعی طور پر فاضل ہو نکل آئے گا۔

(The Hon'ble the Minister of Education)

تنخواہ کمیٹی کی سفارشیوں اور ان پر حکومت کا فیصلہ

۱۳ — میں نے اپنا پہلا بجٹ پیش کرتے وقت جو وعدہ کیا تھا اُس کے مدنظر حکومت نے تنخواہ گرانے اور رہن سہن کے الاؤنس اور سوکڑی ملازمین کی چھٹی اور پنشن کے قاعدوں کے پورے مسئلہ پر غور کرنے کے لئے ایک تنخواہ کمیٹی مقرر کی۔ اس کے علاوہ کمیٹی کے امور استصواب میں یہ بھی تھا کہ وہ لوکل باڈیز کے ملازمین اور امدادی تعلیمی اداروں کے مدرسوں کی تنخواہوں کے بارے میں بھی سفارشیوں کرے۔ اس کمیٹی میں مجلس قانون ساز کے ہر طبقہ کے نمائندے تھے۔ اس کو صوبہ کی مالی حالات کے متعلق پوری اطلاع دیدی گئی تھی۔ کمیٹی کے ممبران پر جو اہم ذمہ داری تھی اُسکا اُنکو پورا پورا احساس تھا اور مجھے اُمید ہے کہ جو سفارشات اس کمیٹی نے کی ہیں وہ عام طور پر پسند کی جائیں گی۔ کمیٹی نے اپنی رپورٹ پیش کردی ہے اور گورنمنٹ نے اس پر کچھ فیصلے کئے ہیں جو ایک ریویژن کی شکل میں دئے ہوئے ہیں اور جس کی نقلیں رپورٹ کی نقلوں کے ساتھ آنریبل ممبران کی میز پر رکھی گئی ہیں۔ جیسا کہ ریویژن سے ظاہر ہوگا حکومت نے چند ترمیمیں کر کے کمیٹی کی خاص خاص سفارشیوں منظور کر لی ہیں حالانکہ ان سفارشیوں کو مان لہنے سے یہ ہوگا کہ اس صوبے کے تنخواہوں کے بیماری بل میں اور اضافہ ہو جائیگا۔ لیکن حکومت کو اُمید ہے کہ ایسا کرنے میں اُس کو مجلس قانون ساز کے ممبروں کی پوری حمایت حاصل ہے میں ان سفارشیوں کی چند خاص باتوں کی طرف آپ کا دھیان دلانا چاہتا ہوں۔ اگرچہ کچھ اونچی ملازمتوں کی تنخواہیں کسی حد تک کم کر دی گئی ہیں لیکن کم تنخواہ پانے والے عملہ کی تنخواہیں کافی بڑھا دی گئی ہیں۔ اس سے یہ ہوا ہے کہ عام طور پر یکسانیت آگئی ہے اور تنخواہ کے اونچے اور نیچے گریڈوں کے درمیان کا فرق بہت ذنی کم ہو گیا ہے۔ وہ بہت سے گریڈ جن کی وجہ سے ایک شخص کو اپنی ملازمت کی برانچ میں زیادہ ترقی کرنا مشکل تھا اب تو دئے گئے ہیں۔ اور ان کی جگہ فائرم اسکیل کا قاعدہ جاری کر دیا گیا ہے۔ کم اور ذمہ داری اور تنخواہ میں مناسب یکسانیت پیدا کرنے کی کوشش کی گئی ہے۔ ہو سکتا ہے کہ بھل چوک کی وجہ سے ایسے کچھ لوگوں کے معاملات جن کو واقعی بڑی ذمہ داری اور مشکلوں کا سامنا کرنا پڑتا ہے۔ غور کرنے سے رہ گئے ہوں لیکن جب ایسے معاملات گورنمنٹ کی نوٹس میں لائے جاویں گے تو گورنمنٹ ان پر ہمدردی کے ساتھ غور کریگی۔ بہر حال عام طور پر تنخواہ کمیٹی نے پورے مسئلہ کی پوری طرح چھان بین کی ہے اور اس لئے ایسے بہت سی کم معاملے ہوں گے جن پر دوبارہ نظر ڈالنے یا غور کرنے کی ضرورت ہوگی۔

موجودہ بڑھی ہوئی قیمتوں کو دھیان میں رکھتے ہوئے ہم ہرگز یہ دعوے نہیں کرتے کہ ہماری اسکیم مکمل ہے یا یہ کہ ہم تمام مناسب مانگیں پوری کر سکے ہیں لیکن ہماری دلی کوشش یہی رہی ہے کہ اپنے وسائل کے حدود کے اندر رہتے ہوئے حتی الامکان اُن لوگوں کی خواہشیں اور ضروریات پوری کریں جن کے

کندھوں پر صوبہ کی حکومت کا کام چلانے کا بوجھ ہے ہم کو اس میں کوئی شک نہیں ہے کہ ملازمین اُن دھواڑوں کو محسوس کریں گے جن کے ماتحت ہم کام کر رہے ہیں اور خوشی خوشی ہمارے ساتھ وہ وفادارانہ اشتراک کریں گے جس کی ہر سرکاری ملازم سے توقع کیجاتی ہے۔ جس زمانہ سے ہم لوگ گذر رہے ہیں وہ بہت ہسی پُراشوب ہے اور وقت کا تقاضا یہی ہے کہ ہم سب انتہائی قربانی اور فرض شناسی سے کام لیں۔ کمیٹی کی سفارشوں پر عملدرآمد کا فوری نتیجہ یہہ ہوگا کہ ہمارے خرچ میں ۶۳ لاکھ روپیہ کا اضافہ ہو جائیگا۔ اور تقریباً ۱۵ سال کے عرصہ میں یہہ خرچہ تقریباً پانچ کروڑ تک پہنچ جائے گا۔ ہم صرف یہی امید کر سکتے ہیں کہ اگلے چند سالوں میں قیمتیں کافی گرجائیں گی اور ہم مہنگائی اور دھن سہن کے بہتوں کو کم کر سکیں گے۔

نشہ بندی

۱۵ — سنہ ۱۹۳۹ء میں کانگریس وزارت کے استعفیٰ دینے کے بعد صوبہ کی حکومت کا ایک سب سے زیادہ افسوسناک کام یہہ تھا کہ اس نے نشہ بندی کی پالیسی کو سب سے مسترد کر دیا۔ مکمل نشہ بندی کی پالیسی کو ملک میں عوام کے ہر طبقہ کی حمایت حاصل ہے اور اس سلسلہ میں جو کارروائیاں کی گئی تھیں اُن کو دھنی گورنمنٹ منسوخ کر سکتی تھی جو عوام کے مفاد کی بالکل پرواہ نہ کرے۔ ظاہر ہے کہ عموں بالکل نئے سب سے شروعات کرنا پڑی۔ تجویز یہہ ہے کہ پہلے پہل آیتہ، مین پوری، فرخ آباد، بدایوں، جونیپور، سلطانپور اور پرتابگڑھ سے نشہ بندی شروع کی جائے۔ ان سات ضلعوں سے دو ایسے قطعے بن جاتے ہیں جن میں سب ضلع پاس پاس ہیں اور ان میں نشہ بندی رائج کرنا ان علاقوں کے مقابلہ میں بہت آسان ہوگا جو ایک دوسرے سے فاصلہ پر ہوں۔ اُن اقدامات سے محاصل میں تقریباً ۴ لاکھ کی کمی ہو جائے گی۔ اس کے علاوہ آمدنی میں اور ۱۵ لاکھ کے خسارے گنجائش رکھتی ہے جب نشہ بندی کے سلسلے میں دوسرے انتظامات جیسے دوکانوں کا حکومت کی طرف سے انتظام وغیرہ کے جاری کرنے میں ضروری ہوں گے۔ اس کے علاوہ ۴ لاکھ روپیہ کی اُس مرید عملہ کے خرچ کے لئے ضرورت ہوگی جو نشہ کی چیزوں کو ایک جگہ سے دوسری جگہ چھپا کر لیجانے اور ناجائز طور پر شراب بنانے کی روک تھام کرنے کے لئے اور دوسری طرح پورے صوبے میں نشہ بندی کی اسکیم جاری کرنے کے سلسلے میں رکھنا پڑیگا۔ گورنمنٹ کا ارادہ ہے کہ نشہ بندی کے علاقہ کو آہستہ آہستہ بٹھائے اور گورنمنٹ کو اُمید ہے کہ بہت ہی کم عرصہ میں صوبہ میں مکمل نشہ بندی رائج ہو جائیگی۔

تعلیم

۱۶ — جیسا کہ ہر نا ہی چاہیئے تھا گورنمنٹ نے تعلیم کی توسیع اور اس کے نظام میں نئے ڈھنگ پر اصلاح کرنے کی طرف بہت زیادہ توجہ دی ہے اسی اسکیمیں جاری کی گئی ہیں جو ابتدائی اور ثانوی تعلیم کے پورے نظام کو ایک سرے سے بدل دینگی۔ یہہ تبدیلی دو حیثیت سے ہوگی ایک تو یہہ کہ تعلیم کا

(The Hon'ble the Minister of Education)

مہیار اونچا ہو جائیگا اور دوسرے یہ کہ زیادہ لوگ تعلیم سے فائدہ اٹھا سکیں گے۔ میں اس وقت صرف چند اہم باتوں کا ذکر کرنا چاہتا ہوں۔ ارادہ یہ ہے کہ تعلیم کو دس سال میں عام بنا دیا جائے یہ مقصد حاصل کرنے کے لئے گورنمنٹ کی تجویز ہے کہ ہر سال ۲۲۰۰ ابتدائی اسکول کھولے جائیں۔ ان اسکولوں کو چلانے کا خرچ صوبہ جاتی محصولات سے پورا کیا جائیگا۔ اس کے علاوہ گورنمنٹ ہر اسکول کو ۱۰۰۰ روپیہ عمارت کی تعمیر کے لئے بھی دیگی۔ گورنمنٹ کو امید ہے کہ مقامی لوگ اسکول کے لئے زمین کا انتظام کریں گے۔ ہر اسکول کے لئے تین استادوں کی ضرورت ہوگی۔ ایک چھوٹی سی لائبریری بھی ہوگی جو پبلک کے لئے کھلی رہے گی۔ اس کام کے لئے ۲۸,۱۶,۰۰۰ روپیہ رکھا گیا ہے۔ نوجوانوں کو سوشل سروسز، کی ٹریننگ دینے کے لئے ۶۶۵۷ لاکھ روپیہ رکھے گئے ہیں۔ محکمہ تعلیم نے جو اسکیم تیار کی ہے۔ اس کے مطابق کوئی شخص جو سوشل سروسز ٹریننگ میں ایک سال تک نہ رہا ہوگا سرکاری ملازمت کا اہل نہ ہوگا نہ اسے کسی ایسی لوکل باڈی یا ادارے میں ملازمت مل سکے گی جسے گورنمنٹ سے امداد ملتی ہو یا جسے گورنمنٹ نے تسلیم کر لیا ہو۔ ایسے ٹریننگ اور ٹیکنیکل اسکولوں میں بھی اس کا داخلہ نہ ہو سکے گا جنہیں گورنمنٹ چلاتی ہو یا جنہیں گورنمنٹ نے تسلیم کر لیا ہو۔ تجویز یہ ہے کہ ٹریجویٹ لوگوں سے شروعات کی جائے ہمیں اُمید ہے کہ یہ تجربہ کامیاب ثابت ہوگا۔ اور اگلے چند سالوں میں جو نیا تجربہ حاصل ہوگا اُس کی بنا پر ممکن ہے کہ اُسے ایک خاص شعبے کے گروپ کے لوگوں کے لئے لازمی قرار دے دیا جائے۔ ثانوی تعلیم کے نظام میں نئے ذہنگ پر اصلاح کرنے میں اینگلو ہندوستانی اسکولوں میں عمارتوں اور سامان کے بہت زیادہ اضافہ کی ضرورت ہوگی جو یہ اسکول بغیر گورنمنٹ کی امداد کے نہیں کر سکتے۔ اس غرض سے امدادی گرانٹ تقسیم کرنے کے لئے بجٹ ۵۰ لاکھ روپیہ رکھا گیا ہے اور اُمید ہے کہ اس طرح دس سال میں ۵۰ لاکھ روپیہ تقسیم کیا جائیگا۔ ہندوستانی ٹریجویٹ کی ترقی کے لئے جو ۵۰ ہزار روپیہ رکھا گیا ہے اس کی طرف بھی توجہ دلائی جاتی ہے اس سال ۲۱ لاکھ کے مستقل اور ۲۶ لاکھ کے غیر مستقل جو نئے خرچ ہوں گے اُس سے کچھ اندازہ ہوگا کہ ہم تعلیم کو وسیع کرنے کو کتنی اہمیت دیتے ہیں۔ آخر میں نگرانی کے عملہ کی نئے سہ سے تنظیم کرنے کے لئے دس ہزار روپیہ کی ٹوکن گرانٹ کی طرف میں آپ کی توجہ دلانا چاہتا ہوں مختصراً یہ تجویز کیا جاتا ہے کہ انسپکٹور آف اسکولس کی جگہ کو توڑ دیا جائے اور ان کی جگہ پر مہارنشل ایجوکیشنل سروسز کا ایک انسٹر رکھا جائے جو اپنے حلقہ میں ابتدائی اور ثانوی دونوں تعلیموں کا انچارج ہو۔ اس اسکیم کے سلسلہ میں جتنا کل خرچہ ہوگا وہ اضافی تخمینہ جات کی شکل میں پیش کیا جائیگا۔ تمدنی تعلیم کی جو اہمیت ہمارے نزدیک ہے اس کا پتہ اس بات سے چلتا ہے کہ ہم ہندوستانی موسیقی کے میونسپل کالج کو ایک لاکھ روپیہ کی رقم دے رہے ہیں۔

میڈیکل (طبی) اور صحت عامہ

۱۷— ایک ہجری تعداد میں ایسے نئے اسپتالوں کے تعمیر کرنے کے لئے جن میں جدید سامان ۱۹۳۱ء ۸۵ لاکھ کی رقم - دیہانہ دن میں دو خانے کو الگ کے لئے ۵۰ لاکھ کی رقم اور موٹروں پر چلنے والے گشتی درآخانوں کے لئے ۲۶۸۶ لاکھ کی رقم کے انتظام کا ذکر خاص طور پر ضروری ہے - اس کے ساتھ ہی ساتھ ۳ لاکھ روپیہ کی رقم ایک ایسی جگہ کورہیوں کا اسپتال بنانے کے لئے رکھی گئی ہے جو بعد میں منتخب کی جائے گی - ایک یونانی اور آئوریوڈک میڈیکل کالج کے بغوانے کے لئے ۲۶ لاکھ روپیہ کی رقم رکھی گئی ہے - امید ہے کہ یہ کالج دو سال میں بلکہ تیار ہو جائیں گے۔ پچاس ہزار روپیہ کی ایک رقم جو اندریاتی جڑی بوٹیوں کی چھان بین اور ان کے مہیا کرنے کے لئے اور ایک ایسی ہی رقم آئی "بینک" کے قائم کرنے کے لئے جس کی بہت سخت ضرورت ہے رکھی گئی ہے ۷۶ ہزار روپیہ کی رقم جو دس ابتدائی اور دس ثانوی دیسی یونٹوں کے لئے رکھی گئی ہے کم معلوم ہوتی ہے مگر ہجری کمیٹی اسیم کو عمل میں لانے کے سلسلہ میں جس کے عام اصولوں کو حکومت نے تسلیم کر لیا ہے یہ بلا قدم ہے - کنگ ایڈورڈ ہفتم سینٹوریم بھوالی کو اور زچہ جتہ کی بھرداری کے ادارہ کو جو اب تک ریڈکراس کی سرپرستی میں تھا - صوبہ کی حکومت کے زیر انتظام لانے کے لئے بائربب ایک لاکھ ۴۲ ہزار اور ۵ لاکھ ۸۲ ہزار روپیہ کی جو رقم رکھی گئی ہیں ان کی طرف بھی توجہ دلائی جاتی ہے نالیوں کو سدھارنے اور پانی کی بہم رسانی کو بہتر بنانے کی غرض سے یونیورسٹی بورڈوں کو امداد دینے کے لئے ۲۰ لاکھ روپیہ کی ایک رقم رکھی گئی ہے - اور دس لاکھ روپیہ کی رقم سڑکوں کی مرمت کے لئے رکھی گئی ہے - اس کے علاوہ ایک کمرہ کی ایک مزید رقم اس غرض سے آگ کر دی گئی ہے کہ اس میں سے لوکل باڈی و نالیوں کو درست کرنے اور پانی کی بہم رسانی کی منظور کی ہوئی اسکیموں کے لئے قرض دیا جائے وائی ایم دیوں کی روک تھام کے کام کے سلسلہ میں ایک مستقل عملہ رکھنے کے لئے تین لاکھ روپیہ کی چار رقم رکھی گئی ہے اس کی طرف بھی توجہ دلائی جاتی ہے -

صنعت و حرفت

۱۸— کچھ مال اور مزدوروں کے ذرائع کو بہتر طریقہ پر استعمال میں لانے اور لوگوں کے معیار زندگی کو بلند کرنے کے لئے حکومت ایسے دو متوازی طریقوں پر کام کرنا چاہتی ہے جن کا مقصد الگ الگ ہے - ایک طرف تو ہمارا ارادہ یہ ہے کہ صوبہ کی صنعت و حرفت کو تیزی سے آگے بڑھائیں اور جہانتک ممکن ہو اس پر حکومت کی زیادہ سے زیادہ نگرانی کی گنجائش رکھیں اور دوسری طرف مذہب گھریلو صنعتوں کو ترقی دینے کے لئے ہر ممکن کوشش کریں - انفرادیت میں ایک سیمنٹ کی فیکٹری قائم کرنے کے لئے ۵ لاکھ روپیہ کی رقم اور انفرادیت میں ایک انڈسٹریل انسٹیٹیوٹ (بیشہ کی تعلیم دینے والا انسٹیٹیوٹ) قائم کرنے کے لئے ۲۶۱۷ لاکھ کی ایک دوسری رقم رکھی گئی ہے یہاں میں

دیوبندی ممالک حانے کے لئے وظیفہ

۲۱۔ ماہروں کی مدد کے بغیر ہم قومی تعمیر کے کاموں کو تیزی کے ساتھ ترقی نہیں دے سکتے۔ ہم غیر ملکی ماہروں کو تیزی مدت کے لئے معاہدہ پر رکھے سکتے ہیں لیکن آخر میں اس میں زیادہ فائدہ رہتا ہے کہ مناسب امدادوں کو غیر ملکوں میں ٹریڈنگ دلائی جائے اور وہاں سے واپسی پر ان کو نوک پر رکھ لیا جائے کل محکموں کے لئے کچھ مزید غیر ملکی وظائف کا انتظام کیا گیا ہے اور اس غرض کے لئے ۱۹۸۷ کی مجموعی رقم رکھی گئی ہے۔

دیوبند اور ری سٹلمنٹ

۲۲۔ دیوبندی اور شہری علاقوں کے کاموں میں تال میل پیدا کرنے کے لئے ایک دیوبند سٹیمٹ پارٹمنٹ قائم کیا گیا ہے اور اس غرض کے لئے ۱۴ لاکھ روپیہ کی رقم رکھی گئی ہے۔ آگے چل کر یہ محکمہ بہت سے ان کاموں کو اپنے ہاتھ میں لے لیگا۔ جو آجکل محکمہ گرام سدھار اور دوسرے دیوبند کے محکموں سے متعلق ہیں۔ ۵۰ لاکھ کی رقم ری سٹلمنٹ کے کاموں کے لئے ہے جس میں دس لاکھ روپیہ مہذبہ کی کھادر اسکیم کے لئے دی شامل ہیں۔ ۲ لاکھ روپیہ ضلع موزاڈر میں دردیہ کی سبکداری اسٹیمٹ کی ترقی کے لئے اور ۵۰ ہزار روپیہ جونسار باور کی ترقی کے لئے الگ کردئے گئے ہیں۔ دیوبندی علاقوں میں ذرائع آمد و رفت کی ترقی کے لئے دو لاکھ روپیہ کی رقم رکھی گئی ہے۔

حکومت ہند کی مالی امدادیں

۲۳۔ ہم اپنی دیوبند سٹیمٹ کی اسکیموں کے لئے حکومت ہند سے کم سے کم ۱۴ کروڑ کی سرکاری امداد ملنے کی امید رکھتے تھے لیکن انہوں نے فی الحال ہم کو ۷ ۱/۲ کروڑ روپیہ سے زیادہ دینے کے لئے معذوری ظاہر کی ہے اس ۷ ۱/۲ کروڑ کی رقم کے علاوہ ہم گورنمنٹ آف انڈیا سے درخواست کر رہے ہیں کہ وہ ۱۴۳ لاکھ بھی ان تھمینی اخراجات کی آدھی رقم ہم کو دے جو آدھائی کی بوض نئی اسکیموں پر ہیں۔ جس کے علاوہ پچاس لاکھ روپیہ ری سٹلمنٹ کی ان کارروائیوں کے لئے دئے جن کا تذکرہ کیا جاچکا ہے۔ اس طرح سے ترقی کی ایسی اسکیموں کے لئے جو میں روپیہ واپس نہیں ملے گا گورنمنٹ آف انڈیا سے ۸۴۷۰۰۰۰ روپیہ کی مجموعی امداد کا تخمینہ لگایا گیا ہے گورنمنٹ آف انڈیا کم آمدن کے اس طرح متعدد ہرجانے اس کی وجہ سے ہم اپنی کچھ دیوبند سٹیمٹ اسکیموں کو کم کرنے اور کچھ کو بالکل ترک کر دینے کے لئے مجبور ہوئے ہیں۔ اس کے باوجود زیادہ غنہ پیدا کرنے کی تحریک کے خرچے کے علاوہ جو تھمینی اخراجات میں دکھائے گئے ہیں سنہ ۱۹۴۷-۴۸ میں ان تمام ترقی کی اسکیموں کا تھمینی خرچہ جن سے روپیہ واپس نہیں ملے گا ۱۰۷۵۸۹۰۰۰ روپیہ ہوتا ہے۔ تھمینی اخراجات اور گورنمنٹ آف انڈیا کی متوقع امدادی رقم کا فرق اس صوبے کی حکومت ہی کو پورا کرنا پڑے گا۔ اور خاص طور پر اسی کی مدنظر محاصل کے دوزر و نقد سے ۲۵ لاکھ روپیہ کی متعلق جس کا اوپر ذکر کیا جاچکا ہے تجویز کی گئی ہے۔

نئے ٹیکس

۲۴ - بجٹ کی چند اہم خصوصیتوں کے اس مختصر خلاصے سے ان فاضل اخراجات کا اندازہ کیا جاسکتا ہے جو ہم کر رہے ہیں - اس بیان پر ان کاموں پر نظر میں رکھ کر غور و خوض کرنے کی ضرورت ہے جن کو اہم اسکیموں کے سلسلہ میں ہم شروع کر چکے ہیں اور کسی حد تک پورا بھی کر چکے ہیں اس سلسلے میں صرف ایک ہی مثال کے لئے میں اس ہانڈل پروگرام کا حوالہ دیتا ہوں جو پچھلے سال شروع کیا گیا ہے۔ یہ سبجھ لینا چاہیئے کہ یہ الگ الگ اور پیکر کام نہیں ہیں بلکہ اس صوبے کی خوشحالی میں اضافہ کرنے کے لئے ایک جامع منصوبے کی کارروائیوں کے سلسلے کی ضرورتی چیزیں ہیں - یہ تو ہماری قومی تعمیراتی سرگرمیوں کی بڑھتی ہوئی رفتار کی متقاضی ہے - اگر ہم ملک کی سیاسی، سماجی، معاشی اور تمدنی زندگی میں اپنی صلاحیت جگہ لیٹا جاتے ہیں تو ہمیں یہ رفتار اور بڑھانا پڑے گی - یہ کھلی ہوئی بات ہے کہ ہماری آمدنی کے معمولی ذرائع اس مزدور بار کو برداشت نہیں کر سکتے - صوبہ کو اور زیادہ قربانیوں کے لئے تیار ہو جانا چاہیئے - ہم نے اس سوال پر بہت زیادہ غور کیا ہے - قدرتی طور پر ہماری یہ کوشش رہی کہ اس بوجھ کو ان کلدھوں پر نہ ڈالا جائے جو اُسے اٹھانے کی طاقت نہیں رکھتے - بہت غور و خوض کے بعد ہم اس نتیجہ پر پہنچے ہیں کہ جو مالکداری گورنمنٹ کو ادا کی جاتی ہے اس میں اضافہ کرنے کی گنجائش ہے اور اس اضافے سے کسی پر کوئی غیر مناسب بار بھی نہیں پڑے گا -

یہ بات سب لوگ اچھی طرح جانتے ہیں کہ مطالبہ لگان جو اس وقت قریب ۲۴ کروڑ ہے، کافی بڑھ گیا ہے لیکن مالکداری قریب قریب اتنی ہی ہے جتنی پہلے تھی - اس لئے یہ طے کیا گیا ہے کہ بغیر تاخیر ایسے قوانین جاری کئے جائیں جن کی رو سے حکومت مالکداری ان شرحوں سے زائد شرحوں پر تشخیص کر سکے جو آج کل رائج ہیں - اس سے ہر شخص واقف ہے کہ بہت سی صورتوں میں تشخیص جمع بڑھ کے فائدہ کی چالیس فیصدی بھی نہیں آتی ہے - موجودہ قانون کی رو سے جائز ہر محاصل کے اس ذریعے سے ۱۵۰ لاکھ روپیہ کی آمدنی کی امید ہے - ابھی یہ ممکن نہیں ہے کہ معجزہ قانون کی تفصیل دینی جاسکے - لیکن صاف طور پر میں اس کا یقین دلا دیتا چاہتا ہوں کہ جب وہ زمینداروں پر اس کا بار بالکل نہیں پڑے گا -

۲۵ - ہمارا یہ خیال ہے کہ ان لوگوں پر جو تھیمپٹروں، سٹیماؤں اور دوسری نفع بخش گاہوں میں جاتے ہیں ضرورت سے زیادہ بوجھ ڈالے بغیر تماشوں کے ٹیکس میں اضافہ کرنا ممکن اور جائز ہے - اضافہ کی شرح تقریباً ۱ گنی ہے وہ حسب ذیل ہے :-

موجودہ شرحوں پر معجزہ اضافہ

۱ پائی

۶ پائی

۱ پائی

ادائگیاں

۲ آئے سے زیادہ لیکن ۳ آئے سے کم

۳ آئے سے کم

۸ آئے سے کم

موجودہ شرحوں پر معجزہ اضافہ

..... ایک آنہ	۸ آے سے زیادہ لیکن ایک روپیہ	ادائیگیاں
..... دو آنے	دو روپے سے کم	ایک روپیہ ایضا
..... چار آنے	تین روپے سے کم	دو روپے ایضا
..... آٹھ آنے	چار روپے سے کم	تین روپے ایضا
..... بارہ آنے	پانچ روپے سے کم	چار روپے ایضا
..... ایک روپیہ	ساتھ چھ روپے	پانچ روپے ایضا
..... دس روپے	ساتھ روپیہ سے زیادہ ایکس دس روپے	ساتھ چھ روپیہ
.....	دس روپے سے زائد ہر پانچ روپے یا اُس	دس روپے
.....	کے کسی حصے پر اس کی ادائیگی کے علاوہ	کے کسی حصے پر اس کی ادائیگی کے علاوہ
..... ایک روپیہ	جو پہلے دس روپے پر راجب الادا ہو	جو پہلے دس روپے پر راجب الادا ہو
انداز ہے کہ اس خزانے سے ۱۱ لاکھ روپیہ کی مزید آمدنی ہو جائے گی۔		
لوکل باڈیز اور سرکاری امداد پانے والے تعلیمی اداروں کے محاصل		

۲۶ — ایسے پرائمری اور مڈل اسکولوں کے استادوں کے لئے جن کے اخراجات لوکل باڈیز برداشت کرتے ہیں نفخواہ کی جو شرحیں مقرر کی گئی ہیں۔ ان کی وجہ سے ۲۵ لاکھ روپیہ کا مزید صرفہ ہوگا۔ اس کے علاوہ میونسپل بورڈ اور ڈسٹرکٹ بورڈوں کو دوسری ایسی سروسوں کی تفخراہوں کی شرحوں پر جن کے اخراجات وہ برداشت کرتے ہیں نظر ثانی کرنی پڑے گی اور قسومی تعمیر کے کاموں کے لئے روز بروز زیادہ روپیہ کا اہتمام کرنا ہوگا۔ وہ اپنے محاصل میں کافی اضافہ کئے بغیر ایسا نہیں کر سکتے میونسپل بورڈوں کے پاس آمدنی کے بہت سے ایسے ذریعے ہیں جن کو ابھی آزمایا نہیں گیا۔ انہیں ان ذریعوں کا پورا پورا استعمال کرنا چاہیئے لیکن ابھی یہ ضروری نہیں معلوم ہوتا کہ ہم ان کے لئے بہت آمدنی کے نئے ذریعے تجویز کریں۔ جہاں تک ڈسٹرکٹ بورڈوں کا تعلق ہے ہم جلد ایسا ضروری قانون پیش کرے والے ہیں جس کی رو سے ان آمدنیوں میں جو ڈسٹرکٹ بورڈوں کو اب ہوتی ہیں کافی اضافہ ہو جائے گا۔ وہ کی جتنی ہے کہ ان طریقوں سے ڈسٹرکٹ بورڈوں کو ایک درجے سے زائد کی مزید آمدنی ہو جائے گی۔

۲۷ — امدادی تعلیمی اداروں کی آمدنیاں بڑھانا، جو ضروری ہے۔

پریکٹس نے تفخراہوں کی جن بڑھی ہوئی شرحوں کی تجویز کی ہے اور جن کو حکومت نے منظور کر لیا ہے ان کی وجہ سے پندرہ لاکھ روپیہ کا مزید خرچ ہوگا جو آخر میں بڑھکر ساٹھ لاکھ ہو جائے گا۔ اس میں وہ نئے ادارے شامل نہیں کئے گئے ہیں جن کی تعداد بڑھتی جا رہی ہے۔ حکومت موجودہ قواعد کے مطابق مالی امداد کی شکل میں اپنا پورا حصہ دینے کی ذمہ داری قبول کرتی ہے۔ اس مقصد کے لئے خرچ کا جو تخمینہ ہے وہ اس ۶۳ لاکھ روپیہ کی رقم میں شامل کر لیا گیا ہے جس کا اوپر ذکر کیا جا چکا ہے اور اس مالی سال میں نفخواہ کمیٹی کی سفارشوں پر ان کی ترمیم شدہ شکل میں مندرجہ آمد کرنے کے لئے ضروری ہوگی۔ باقی رقم بڑھائی کی فیس بڑھا کر پوری کرنا پڑے گی۔ ہمیں یقین ہے کہ یہ اضافہ مناسب اور حق بجانب ہے اور ہم اس

(The Hon'ble the Minister of Education)

کی پوری کوشش کریں گے کہ فیسوں کی نئی شرحیں نئے تعلیمی سال سے جاری کردی جائیں جس سے ان اداروں کے استادوں کو بڑھی ہوئی تنخواہیں اگلے تعلیمی سال کے شروع ہی سے ملنے لگیں۔

نئی تنظیم اور تخفیف

۲۸۔ حکومت کا ارادہ ہے کہ ایک ایسی نئی کمیٹی قائم کی جائے جو موجودہ اخراجات کی جانچ کرے اور یہ بھی تجویز کرے کہ نئی تنظیم اور تخفیف کس حد تک کی جاسکتی ہے۔ کمیٹی سے یہ بھی کہا جائے گا کہ وہ تجویز کر کے قابلیت کی جامع کا ایک طریقہ بنانے کا کیا امکان ہے۔

خاتمہ

تجویز ختم کرنے سے پہلے میں اس پیش قیمت مدد کا اعتراف کرنا چاہتا ہوں جو محکمہ فائننس سرکاری، مسٹر ایل بی۔ ہیلنکاس-ڈپٹی سیکریٹری مسٹر اے۔ این۔ جیہ اسٹینٹ سرکاری رائے صاحب کے۔ ایس۔ گرول آر فائننس ڈپارٹمنٹ کے بجٹ کے عملے سے ملی۔

انہوں بہت زیادہ محنت اس وجہ سے اور کمری پڑی کہ تنخواہ کمیٹی کی مشاورتوں پر غور کرنا اور انہوں بجٹ میں مناسب جگہوں پر شامل کرنا ضروری تھا۔ انہوں نے کوئی دقیقہ اٹھا نہیں رکھا اور میں ان کے جذبہ اشتراک عمل و خدمت گذاری کے لئے شک گزار ہوں۔ میں محکمہ ترجمہ اور لٹریچر اور اعلیٰ آباد کے گورنمنٹ پریس کے عملے کا بھی ان کی مدد اور جانفشانی کے لئے تمہ دل سے شکریہ ادا کرنا چاہتا ہوں۔

جناب والا۔ اب میں سنہ ۱۹۴۷-۴۸ء کا بجٹ پیش کرتا ہوں۔

(The House then adjourned at 12-20 p. m. till 11 a. m. on Monday, March 10, 1947.)

LUCKNOW :

March 4, 1947.

K. O. BHATNAGAR,

RAI B HADUR,

Secretary, Legislative Assembly,

United Provinces.

(اس کے بعد صبح ۱۲ بج کر ۲۰ منٹ پر سامان ۱۰ مارچ سن ۱۹۴۷ء کو ۱۱ بجے تک کے لئے स्थगित हो गया)

लखनऊ

४ मार्च, सन् १९४७ ई०

केलास चन्द्र भटनगर,

राय बहादुर,

सेक्रेटरी, लेजिस्लेटिव्ह असेम्बली

यूपत प्रान्त ।

(اس کے بعد اذان ۱۲ بج کر ۲۰ منٹ پر سوموار ۱۰ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء کو

۱۱ بجے تک کے لئے ملتوی ہو گیا)

کیلس چندر بھٹناگر -

رائے بہادر -

سیکریٹری لیجسلیٹو اسمبلی -

صوبہات متحدہ -

لکھنؤ -

مورخہ ۴ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء

APPENDIX "A"

(See page...29.....Supra)

*Statement referred to in the answer to starred question no. 102, dated
March 4, 1947*

List of Government Intermediate Colleges

1. Government Ghananand Intermediate College, Mussoorie.
2. Government Intermediate College, Moradabad.
3. Ditto do. Etawah.
4. Ditto do. Allahabad.
5. Queen's Intermediate College, Banaras.
6. Government Intermediate College, Faizabad.
7. Ditto do. Jhansi.
8. Ditto do. Naini Tal.
9. Ditto do. Almora.
10. Ditto do. Pauri (Intermediate classes
only.
11. Government Intermediate College, Lansdowne.
- *12. Government Jubilee Intermediate College, Lucknow.
13. Government Intermediate College for Girls, Bareilly.

List of Government High Schools

1. Government High School, Saharanpur.
2. Ditto Roorkee.
3. Ditto Muzaffarnagar.
4. Ditto Meerut.
5. Ditto Hapur.
6. Ditto Baladshahr.
7. Ditto Hathras.
8. Ditto Aligarh.
9. Ditto Mathura.
10. Ditto Mainpuri.
11. Ditto Etah.
12. Ditto Amroha.
13. Ditto Pilibhit.
- *14. Ditto Bijnor.
15. Ditto Shahjahanpur.
16. Ditto Najibabad.
- *17. Ditto Bareilly.
18. Ditto Kanpur.
19. Ditto Fatehpur.
20. Ditto Fatehgarh.
- *21. Ditto Farrukhabad.
22. Ditto Ballia.
23. Ditto Jaunpur.
24. Ditto Mirzapur.
25. Government Victoria High School, Ghazipur.
- *26. Government Husainabad High School, Lucknow.
27. Government High School, Unnao.
28. Ditto Rae Bareilly.
29. Ditto Sitapur.

*N.B.—Schools marked with an asterick have no boarding houses
attached to them, all the rest have Boarding Houses.*

30.	Ditto	Hardoi.
31.	Ditto	Lakhimpur.
32.	Ditto	Bahraich.
33.	Ditto	Bara Banki.
34.	Government High School	Gonda.
35.	Ditto	Pratapgarh.
36.	Ditto	Sultanpur.
37.	Ditto	Lalitpur.
38.	Ditto	Banda.
39.	Ditto	Orai.
*40.	Ditto	Hamirpur.
41.	Government Jubilee High School	Gorakhpur.
42.	Government High School	Deoria.
43.	Ditto	Basti.
44.	Ditto	Srinagar.
45.	Ditto	Karanparayag.
46.	Ditto	Pithoragarh.
47.	Ditto	Ag'a.
48.	Ditto	Budaun.

List of High School for Girls and Anglo-Hindustani Schools for Girls

*1.	Government High School for Girls	Amroha (Moradabad).
*2.	Ditto	Bijnor.
*3.	Ditto	Bulandshahr.
*4.	Ditto	Mainpuri.
*5.	Ditto	Fatehgarh.
*6.	Ditto	Pilibhit.
*7.	Ditto	Naini Tal.
*8.	Ditto	Almora.
*9.	Ditto	Shahjahanpur.
*10.	Ditto	Faizabad.
*11.	Ditto	Banaras.
*12.	Ditto	Gorakhpur.
*13.	Ditto	Jhansi.
*14.	Ditto	Etawah.

List of Government Anglo Hindustani Middle Schools for Girls

*15.	Government A. H. School for Girls	Unnao.
*16.	Ditto	Azamgarh.
*17.	S. N. S Government A. H. School for Girls	Ghazipur.
*18.	Ditto	attached to Government Training College for Women Lucknow.
*19.	Government A. H. School for Girls	attached to the Government Training College, Allahabad.

नथी 'क'

(देखिए पीछे पृष्ठ २९ पर)

नवश जिसका हवाला ४ मार्च, सन् १९४७ के स्टार्ड प्रकन नं० १०२ के उत्तर में दिया गया है।

गवर्नमेंट इन्टरमीडियेट कालेजों की सूची

- १—गवर्नमेंट घनानन्द इन्टर कालेज, मसूरी। २—गवर्नमेंट इन्टर कालेज, मुरादाबाद। ३—गवर्नमेंट इन्टर कालेज, इटावा।
 ४—गवर्नमेंट इन्टर कालेज, इलाहाबाद। ५—ब्योन्स इन्टर कालेज, बनारस। ६—गवर्नमेंट इन्टर कालेज, फैजाबाद। ७—गवर्नमेंट इन्टर कालेज, झांसी। ८—गवर्नमेंट इन्टर कालेज, नैनीताल। ९—गवर्नमेंट इन्टर कालेज, अल्मोड़ा। १०—गवर्नमेंट इन्टर कालेज, पोरी (केवल इन्टर के दर्जे)। ११—गवर्नमेंट इन्टर कालेज, लैसबोन। १२—गवर्नमेंट जुबलीइन्टर कालेज, लखनऊ। १३—गवर्नमेंट इन्टर कालेज फ़ार गल्स, बरेली।

गवर्नमेंट हाई स्कूलों की सूची

गवर्नमेंट हाई स्कूल, सहारनपुर।	गवर्नमेंट हाई स्कूल, बरेली।	गवर्नमेंट हाई स्कूल बाराबंकी।
१—गवर्नमेंट हाई स्कूल, सहारनपुर।	१७—गवर्नमेंट हाई स्कूल, बरेली।	३३—गवर्नमेंट हाई स्कूल बाराबंकी।
२—	१८—	३४—
३—	१९—	३५—
४—	२०—	३६—
५—	२१—	३७—
६—	२२—	३८—
७—	२३—	३९—
८—	२४—	४०—
९—	२५—	४१—
१०—	२६—	४२—
११—	२७—	४३—
१२—	२८—	४४—
१३—	२९—	४५—
१४—	३०—	४६—
१५—	३१—	४७—
१६—	३२—	४८—

* نوٹ — چون اسکولوں پر پھول کے نشان بندے ہوئے ہیں اُن کے متعلق کوئی بورڈنگ ہاؤس نہیں ہے اور باقی سب اسکولوں میں بورڈنگ ہاؤس ہیں۔

PSUP 42 LA-1947-600

संयुक्त प्रान्तीय लेजिस्लेटिव असेम्बली

لیجسلیٹیو اسمبلی صوبہ اتر پردیش

Monday March 10, 1947

सोमवार, १० मार्च, १९४७

سوموار ۱۰ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء

THE Assembly met at the Assembly Hall, Lucknow, at 11 a. m.
The Hon'ble Shri PURUSHOTAMDAS TANDON in the Chair.

असेम्बली की बैठक, असेम्बली भवन, लखनऊ में ११ बजे दिन में आरम्भ हुई

स्पीकर—आनरेबिल श्री पुरुषोत्तम दास टण्डन

اسمبلی کا اجلاس لکھنؤ میں ۱۱ بجے اسمبلی ہال میں شروع ہوا

اسپیکر۔ انریبل شری پرشوتم داس ٹنڈن

LIST OF MEMBERS PRESENT (162)

उपस्थित सदस्यों की सूची (१६२)

حاضر ممبروں کی فہرست (۱۶۲)

Abdul Ghani Ansari	अब्दुल गनी अन्सारी	عبد الغنی انصاری
Abdul Hameed	अब्दुल हमीद	عبد الحمید
Abdul Majid	अब्दुल मजीद	عبد المجید
Abdul Wajid, Begum	अब्दुल वाजिद, बेगम	عبد الواحد - بیگم
Ahmad Ashraf, Syed	अहमद, अशरफ सैयद	احمد اشرف - سید
Aizaz Rasul, Syed	ऐजाज रसूल, सैयद	اعزاز رسول - سید
Ajit Prasad Jain	अजित प्रसाद जैन	اجیت پرساد جین
Ajit Pratap Singh Raja.	अजित प्रताप सिंह, राजा	اجیت پرتاپ سنگھ - راجہ
Algu Rai Shastri	अलगूराय शास्त्री	الگو رائے شاستری
Ammar Ahmad Khan	अम्मार अहमद खां	عمار احمد خان
Atma Ram Govind Kher.	आत्माराम गोविन्द खेर	آتمارام گووند کھیر
Badan Singh, dhri.	बदन सिंह	بدین سنگھ -
Badshah Gupta	बादशाह गुप्त	بادشاہ گپت
Balbhadra Singh	बलभद्र सिंह	بل بھدر سنگھ
Baldeo Prasad	बलदेव प्रसाद	بالدےو پرساد
Bashir Ahmad	बशीर अहमद	بشیر احمد

Bhagwan Din	भगवानदीन	بھگوان دین
Bhagwan Din Misra	भगवानदीन मिश्र	بھگوان دین مشر
Bhagwan Singh	भगवान सिंह	بھگوان سنگھ
Bhim Sen	भीमसेन	بھیم سین
Birbal Singh	बीरबल सिंह	بیربال سنگھ
Brij Mohan Lal	बृजमोहन लाल	برج موہن لال
Chandra Bhanu Gupta.	चन्द्रभानु गुप्त	چندر بھان گپت
Chandrika Lal	चन्द्रिकालाल	چندریکا لال
Charan Singh	चरण सिंह	چرن سنگھ
Chatur Bhuj Sharma	चतुर्भुज शर्मा	چتر بھج شرما
Chet Ram	चेतराम	چیت رام
Chheda Lal Gupta	छेदालाल गुप्त	چھیدا لال گپت
Damodar Das	दामोदर दास	دامودر داس
Dayal Das Bhagat	दयालदास भगत	دیال داس بھگت
Deepnarain Verma	दीपनारायण वर्मा	دیپ نرائن ورما
Dharam Das, A.	धर्मदास, ए०	دھرم داس - اے
Dwarka Prasad Maurya.	द्वारिका प्रसाद मौर्य	دوارکا پراسان موریہ
Fakhrul Islam	फखरुल इस्लाम	فخر الاسلام
Fanthome, A. J.	फेन्थाम, ए० जे०	فینتھم - اے - جے
Fateh Singh Rana	फतेह सिंह, राणा	فتح سنگھ رانا
Gajadhar Prasad	गजाधर प्रसाद	گجادیھر پراساد
Ganga Prasad	गंगा प्रसाद	گنگا پراساد
Ganga Sahai Chaubey	गंगा सहाय चौबे	گنگا سہائی چوہے
Ganpat Sahai	गनपति सहाय	گنپت سہائی
Gopal Narain Saxena.	गोपाल नारायण सक्सेना	گوپال نرائن سکسینہ
Govind Ballabh Pant	गोविन्द बल्लभ पन्त,	گووند بلبلہ پنت -
The Hon'ble Shri	आनरेबिल श्री	آنریبل شری
Hari Har Nath Shastri	हरिहरनाथ शास्त्री	ہری ہرناتھ شاستری
Har Prasad	हरप्रसाद	ہر پراساد
Har Prasad Singh	हरप्रसाद सिंह	ہر پراساد سنگھ
Hasan Ahmad Shah	हसन अहमद शाह	حسن احمد شاہ
Hasan Ali Khan	हसन अली खां	حسن علی خان
Hasrat Mohani	हसरत मुहानी	حسرت موہانی
Hukum Singh. The Hon'ble Shri	हुकुम सिंह, आनरेबिल श्री	حکم سنگھ - آنریبل شری

Indradeo Tripathi	इन्द्रदेव त्रिपाठी	اندر دیو تریپاٹھی
Ishwar Saran	ईश्वर शरण	ایشور شران
Jagannath Prasad alias Jagan.	जगन्नाथ प्रसाद, उपनाम जगन	جگنناٹھ برسان جگن
Jagan Prasad Rawat	जगन प्रसाद रावत	جگن برسان راوت
Jagmohan Singh Negi.	जगमोहन सिंह नेगी	جگموهن سنگھ نیگی
Jaipal Singh	जैपाल सिंह	جے پال سنگھ
Jai Ram	जैराम	جے رام
Jawahar Lal	जवाहर लाल	جواہر لال
Kailas Nath Katju, The Hon'ble Shri.	कैलासनाथ काटजू, आनरेबिल डाक्टर	کیلاش ناتھ کاتجو - آنرےبل ڈاکٹر
Kanhaiya Lal	कन्हैयालाल	کنہیا لال
Karam Husain	करम हुसैन	کرم حسین
Keshav Deo Malaviya.	केशवदेव मालवीय	کیشو دیو مالویہ
Khalig-uz-zaman	खलीकुज्जमान	خالیق الزمان
Khan Chand Gautam	खानचन्द गौतम	کیان چند گوتم
Khub Singh	खुब सिंह	خوب سنگھ
Khusbi Ram	खुशीराम	خوشی رام
Khushwaqt Rai	खुशवक्तराय	خوش وقت رائے
Krishna Chandra	कृष्णचन्द्र	کرشن چندر
Kushlanand Gairola	कुशलानन्द गैरोला	کشا نند گیرولا
Lakshmi Devi Shri- mati.	लक्ष्मी देवी, श्रीमती	لکشمی دیوی - شریمٹی
Lal Bahadur Shastri	लाल बहादुर शास्त्री	لال بہادر شاستری
Lal Behari Tandon	लाल बिहारी टंडन	لال بہادر ٹنڈن
Latafat Husain	लताफत हुसैन	لطافت حسین
Lila Dhar Asthana	लीलाधर अस्थाना	لیلا دھر استھانہ
Lotan Ram	लोटेन राम	لوٹن رام
Mahavir Tyagi	महावीर त्यागी	مہاویر تیاگی
Mahboob Husain Khan.	महबूब हुसैन खां	محبوب حسین خان
Mahfuzur Rahman	महफूजुर्रहमान	مہفوز الرحمن
Mahmud Ali Khan	महमूद अली खां	مہمود علی خان
Malkhan Singh	मलखान सिंह	ملکھان سنگھ
Mangla Prasad	मंगला प्रसाद	منگلا برسان
Masuriya Din	मसुरिया दीन	مسوریہ دین

Mijaji Lal	मिजाजी लाल	مجاجي لال
Mohammad Asrar Ahmad	मुहम्मद असरार अहमद	محمد اسرار احمد
Mohammad Farooq	मुहम्मद फारूक	محمد فاروق
Mohammad Ibrahim, The Hon'ble Hafiz	मुहम्मद इब्राहीम, अनरेबिल हाफिज,	محمد ابراهيم - انريبل حافظ
Mohammad Ismail	मुहम्मद इस्माईल	محمد اسماعيل
Mohammad Nazeer	मुहम्मद नजीर	محمد نثار
Mohammad Shakoor, Haji	मुहम्मद शकूर, हाजी	محمد شكور - حاجي
Mohammad Sha-meem.	मुहम्मद शमीम	محمد شميم
Mohammad Yusuf, Nawab	मुहम्मद यूसुफ, नवाब	محمد يوسف - نواب
Mukand Lal	मुकुन्द लाल	مکند لال
Mukerji, B. K.	मुकुर्जी, बी० के०	مکرجی - بي - ک
Munfait Ali	मुनफैत अली	مشفعت علي
Nafisul Hasan	नफीसुल हसन	نفيس الحسن
Narayan Das	नारायणदास	نارائن داس
Narendra Dev	नरेन्द्रदेव	ناريندر ديور
Nisar Ahmad Sherwani, The Hon'ble Mr.	निसार अहमद शेखवानी, अनरेबिल मिस्टर	نثار احمد شيرواني انريبل مستر
Phillips, E. M.	फिलिप्स, ई० एम०	فيلبس - اي - ايم
Phool Singh	फूल सिंह	پھول سنگھ
Pragi Lal	परागीलाल	پراگي لال
Prag Narain, Rai Bahadur.	प्रागनारायण, रायबहादुर	پراگ نارائن - رائے بہادر
Prakash Vati Sud, Shrimati	प्रकाशवती सूद, श्रीमती	پراکاش واتي سون - شريمتي
Pocock, S. R.	पोकाक, एस० आर०	پوکاک - ايس - آر
Prem Kishan Khanna	प्रेम किशन खन्ना	پريم کشن کھنہ
Purnamasi	पूर्णमासी	پورناماسي
Purnima Banerji, Shrimati	पूर्णमा बनर्जी, श्रीमती	پورنما بنرجي - شريمتي
Radha Krishna Agarwala.	राधाकृष्ण अग्रवाल	رادھا کرسن اگروال
Radha Mohan Rai	राधा मोहन राय	رادھا موہن رائے

Rafi Ahmad Kidwai The Hon'ble Mr.	رفیغ احمد کیدوائی - آنریبل مسٹر	رہنما
Raghuvir Sahai	رگھویر سہای	رگھویر سہائے
Raghukul Tilak	رگھukul تیلک	رگھوکل تلک
Raja Ram Misra	راجا رام میشر	راجہ رام مشر
Raja Ram Shastri	راجا رام شاستری	راجہ رام شاستری
Ram Chandra Paliwal	رام چندر پالیوال	رام چندر پالیوال
Ram Dhari Pande	رام دھاری پانڈے	رام دھاری پانڈے
Rameshwar Sahai Sinha.	رامیشور سہای سینھا	رامیشور سہائے سینھا
Ramji Sahai	رامجی سہای	رامجی سہائے
Ram Kumar Shastri	رامکمار شاستری	رام کمار شاستری
Ram Murti	راممورتی	رام مورتی
Ram Naresh Singh	رامنریش سنگھ	رام نریش سنگھ
Ram Saran	رامشरण	رام شرن
Ram Swarup Gupta	رام سواروپ گپتا	رام سروپ گپت
Rizwan Allah, S. M.	ریزوان اللہ، एस० एम०	رضوان اللہ - ایس - ایم
Roshan Zaman Khan	روشن زماں خاں	روشن زمان خان
Sajid Husain, Raja Syed	ساجید حسین، راجا سید	ساجد حسین - راجہ سید
Salig Ram Jaiswal	سالیشرام جیسوال	سالگ رام جیسوال
Salim Hamid Khan	سلیم حامد خاں	سلیم حامد خاں
Sampurnanand, The Hon'ble Shri	सम्पूर्णानन्द, आनरेबल श्री	سمپورنانند - آنریبل شری
Sarbjit Lal	सर्वजीत लाल	سرہجیت لال
Sarwat Husain Qazi	सरवत हुसैन, काजी	سروات حسین قاضی
Sheodan Singh	शिवदान सिंह	شیودان سنگھ
Sheo Dayal Upadh- yaya.	शिवदयाल उपाध्याय	شیو دیال اوپادھی
Sheo Mangal Singh	शिवमंगल सिंह	شیو منگل سنگھ
Sitla Prasad Singh	सीतला प्रसाद सिंह	سیتلا پرساد سنگھ
Shiva Mangal Singh Sardar.	शिवमंगल सिंह, सरदार	شیو منگل سنگھ - سردار
Shokat Ali Khan Mohd	शोकत अली खां, मुहम्मद	شوکت علی خان - محمد
Shri Chand Singhal	श्री चन्द्र सिंघला	شری چند سنگھ

Shripati Sahai	श्रीपति सहाय	شري پتي سہااي
Shyam Lal Verma	श्याम लाल वर्मा	شيام لال ورما
Shyam - Sunder Shukla.	श्याम सुन्दर शुक्ल	شيام سندر شگل
Sidheshwar Prasad Singh.	सिद्धेश्वर प्रसाद सिंह	سدھيشور پرساد سنگھ
Sinhasan Singh	सिंहासन सिंह	سنگھاسن سنگھ
Sita Ram Asthana	सीताराम अस्थाना	سيتا رام استھانہ
Sudama Prasad	सुदामा प्रसाद	سداما پرساد
Sultan Alam Khan, Lieut. M.	सुल्तान आलम खां, लेफ्टि- नंट एम०	سلطان عالم خاں - لفٹیننٹ ایم
Suraj Prasad Avas- thi.	सूर्य प्रसाद अवस्थी	سورج پرساد اوستھي
Surendra Bahadur Singh.	सुरेन्द्र बहादुर सिंह	سريندر بہادر سنگھ
friloki Singh	त्रिलोकी सिंह	تروکی سنگھ
Vansh Gopal	वंशगोपाल	ونش گوپال
Vanshi Dhar Misra	वंशीधर मिश्र	ونشي دھر مشر
Venkatesh Narayan Tivary.	वेंकटेशनारायण तिवारी	ونکٹيش نرائن تيوارى
Verma, B. N.	वर्मा, बी० एन०	ورما - بي - اين
Vidyavati Rathore, Shrimati.	विद्यावती राठौर, श्रीमती	دياوتي راٲور - شريمتي
Vijaya Lakshmi Pandit. The Hon'ble Shrimati.	विजयालक्ष्मी पंडित, आनरे- बिल श्रीमती	چي لکشمي پنڈت - آنرېبل شريمتي
Virendra Shah Ba- hadur, Raja.	वीरेन्द्र शाह बहादुर, राजा	ويريندر شاه بہادر - راجہ
Vishnu Saran Dub- lish	विष्णुशरण दुब्लिश	ویشنو شرن دوبريش
Vishwambhar Dayal Tripathi	विश्वम्भरदयाल त्रिपाठी	ویشو مبر ديال تریپاٲي
Vishwanath Prasad	विश्वनाथ प्रसाद	ویشو ناتھ پرساد
Yajna Narayan Upa- dhyaya	यज्ञनारायण उपाध्याय	يگنه نرائن اڀادھيا
Zahid Hasan	जाहिर हसन	زاهد حسن
Zahirul Hasnain Lari	जहीरुल हसनैन लारी	ظاہر الحسنين لاري
Zakir Ali, Syed	जाकिरअली, सैयद	ذاكر لمعي - سيد

QUESTIONS AND ANSWERS

प्रश्नोत्तर

سوالات و جوابات

Monday, March 10, 1947.

सोमवार १० मार्च, १९४७

سوموار ۱۰ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء

SHORT NOTICE STARRED QUESTIONS

शार्ट नोटिस स्टार्ड प्रश्न

شارٹ نوٹس اسٹارڈ سوالات

TEACHING OF WESTERN STYLE DANCE AND CATERING OF FOREIGN LIQUORS IN RESTURANTS AT LUCKNOW

लखनऊ के स्टोरों में पाश्चात्य ढंग पर नृत्य-शिक्षा तथा विदेशी मदिरा की बिक्री

لکھنؤ کے ریستوران میں مغربی طریق پر تعلیم دینے اور غیر ملکی شراب کی فروخت

*1. Lt. M. Sultan Alam Khan (absent) : Is it a fact that the Mayfair and certain other restaurants of Hazratganj, Lucknow, which are run by Indians hold classes for teaching dancing in Western style ?

लेफ्टिनेंट एम० सुल्तान आलम खां (अनुपस्थित) :

*१—क्या यह सच है कि हजरतगंज, लखनऊ के मेफेयर और दूसरे रेस्टोरान में जिन्हें भारतीय चला रहे हैं, पश्चिमी ढंग पर नृत्यकला सिखाई जाती है ?

— لفٲٲٲنٲ اٲم — سلطان عالم خان (غیر حاضر)

* ۱ — کیا یہ واقعہ ہے کہ مے فیئر اور حضرت گنج کے دیگر رستوران جن کے مالکان ہندوستانی ہیں مغربی قسم کے ناچ سکھاتے ہیں ؟

NOTE—The order in which the question is first printed determines the language in which it was originally put in the House.

नोट—जिस भाषा में प्रश्न पहले छापा गया है उसेम्बली में वह उसी भाषा में पूछा गया था ।

۱ نوٲ — جس سے الخطمیں سوال پہلے چھاپا گیا ہے اسی زبان میں وہ اسمبلی میں پوچھا گیا تھا —

2. Lt. M. Sultan Alam Khan being absent the question were put by Mr. Mohammad Shokat Ali Khan.

नोट—लेफ्टिनेंट एम० सुल्तान आलम खां की अनुपस्थिति में मि० मुहम्मद शौकत अली खां ने प्रश्न पूछे ।

۲ نوٲ لفٲٲٲنٲ اٲم — سلطان عالم خان کی غیر حاضری میں مسٹر محمد شوکت علی خان نے سوال پوچھا —

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Premier (Shri Chandra Bhanu Gupta) : Yes.

आन्टरेबिल प्रीमियर के पार्लियामेन्टरी सेक्रेटरी (श्री चन्द्र भानुगुप्त) :

जी हाँ ।

آنریبل پریمیئر کے پارلیمنٹری سیکریٹری (شری چندر بھان گپت) —
جی ہاں —

*2. Lt. M. Sultan Alam Khan (*absent*) : Is it also a fact that these dancing classes are frequented by boys and girls from the educational institutions of the town and that these boys and girls mix freely during such dancing lessons ?

लेफ्टिनेंट एम० सुल्तान आलम खां (अनुपस्थित) :

*२—क्या यह भी सच है कि नगर के विद्यालयों के लड़के और लड़कियाँ इस नृत्य शिक्षा में भाग लेते हैं और नृत्य-शिक्षा के इन पाठों में ये लड़के और लड़कियाँ बे रोक-टोक आपस में मिलते-जुलते हैं ?

لفٹیننٹ ایم — سلطان عالم خاں (غیر حاضر) —

* ۲ — کیا یہ بھی واقعہ ہے کہ ان ناچ کے درجوں میں زیادہ تر شہر کے تعلیمی ادارات کے لڑکے لڑکیاں آتے ہیں اور اس قسم کے ناچ کے سبق میں یہ لڑکے اور لڑکیاں بہت آزادانہ ایک دوسرے سے ملتے ہیں ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : The dancing classes are open to all who pay fees and it is possible that some boys and girls from educational establishments receive lesson. Government are informed that at present there are hardly any students taking lessons.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

नाच सिखाने वाले क्लास उन सब लोगों के लिये हैं जो फीस देते हैं और यह संभव है कि कुछ स्कूलों और कालेजों के लड़के और लड़कियाँ यहां सबक लेती हों । सरकार को मालूम हुआ है कि आजकल मुबिकल से कोई विद्यार्थी सबक ले रहा है ।

شری چندر بھان گپت —

ناچ سکھانے والی کلاسوں میں ہر وہ شخص داخل ہو سکتا ہے جو فیس ادا کرے — یہ ممکن ہے کہ کچھ اسکولوں اور کالجوں کے لڑکے اور لڑکیاں یہاں سبق لیتے ہوں — سرکار کو معلوم ہوا ہے کہ آج کل مشکل سے ہی کوئی طالب علم سبق لے رہا ہے —

*3. Lt. M. Sultan Alam Khan (*absent*) : Is the Government aware that these restaurants cater foreign liquors ?

لےفٹننٹ ایم۔ سولتان آلام خاں :

*۳—کیا سرکار کو ویدیت ہے کہ ان ریسٹوران میں بیڈیسی شراب فروخت جاتی ہے ؟

لےفٹننٹ ایم۔ سلطان عالم خاں (غیر حاضر) —

* ۳ — کیا حکومت آگاہ ہے کہ یہ تمام ریسٹورانٹس بیڈیسی شراب فروخت کرتے ہیں ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : The Mayfair and the Ambassador restaurants hold a bar licence for selling foreign liquor.

شری چندربھانو گپتا :

مے فائر اور امبیسڈر ریسٹوران کے پاس بیڈیسی شراب بیچنے کے لیے بار کا لائسنس ہے ۔

شری چندر بھان گپت —

مے فائر اور امبیسڈر ریسٹورانوں کے پاس بیڈیسی شراب بیچنے کے لیے بار کا لائسنس ہے ۔

*4. Lt. M. Sultan Alam Khan (*absent*) : What is the policy of Government in the matter of allowing such dance halls to function ?

لےفٹننٹ ایم۔ سولتان آلام خاں (انورپسٹیت) :

*۴—سرکار کی تیت این نرٹیشالالائو کو اس تره ولنے دینے کے سمببندھ میں کیا ہے ؟

لےفٹننٹ ایم۔ سلطان عالم خاں (غیر حاضر) —

* ۴ — اس قسم کے ناچ گزروں کو چلنے کی اجازت دینے میں حکومت کا کیا رویہ ہے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : This matter has just come to the notice of Government and they are not fully acquainted with the facts.

شری چندربھانو گپتا :

یہ ماملا سرکار کے نوٹیس میں ابھی آیا ہے اور اسکو پورے حالات معلوم نہیں ہیں ۔

شری چندر بھان گپت —

یہ معاملہ سرکار کے نوٹس میں ابھی آیا ہے اور اسکو پورے حالات معلوم نہیں ہیں ۔

TRAVELLING ALLOWANCE FOR THE MEMBERS OF PROVINCIAL AND
CENTRAL LEGISLATURES

प्रान्तीय तथा केन्द्रीय धारा सभाओं के सदस्यों को मार्ग-व्यय

صوبہ جاتی اور مرکزی مجالس قانون ساز کے ممبروں کو سفری بھتہ

5. Lt. M. Sultan Alam Khan (*absent*) : (a) Are the members of the United Provinces Legislature and Central Legislature entitled to any travelling allowance and daily allowance when attending meetings of the District Advisory Committees and Licensing Sub-Committees of their respective constituencies ?

(b) If so, to whom are the bills to be submitted ?

(c) What are the rates admissible ?

लेफ्टिनेंट एम० सुल्तान आलम खां (अनुपस्थित) :

*५—क्या संयुक्त प्रान्तीय तथा केन्द्रीय धारा-सभाओं के सदस्यों को सफर खर्च अथवा दैनिक भत्ता उन दिनों के लिए मिलता है जब वे उन जिलों की ऐडवाइजरी कमेटी तथा लाइसेन्सिंग कमेटी की बैठकों में जाते हैं जहाँ के वे नुमाइन्दे हैं ? यदि ऐसा है, तो ये खर्च के बिल किसके पास भेजे जाते हैं और खर्च किस हिसाब से दिया जाता है ?

लेफ्टिनेंट ایم - سلطان عالم خان (غیر حاضر) —

* ۵ — (الف) کیا صوبہ جات متحدہ و مرکز کے مجالس قانون ساز کے ممبران سفری و روزانہ بھتہ کے مستحق ہوتے ہیں جب کہ وہ اپنے ضلع کی مشیری کمیٹی اور اپنی حلقہ انتخاب کی لائسنس کمیٹی میں شرکت کرتے ہیں ؟

(ب) اگر ایسا ہے تو اس کے متعلق بل کس کے پاس بھیجنا چاہیئے ؟

(ج) شرح بھتہ کیا ہے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : (a) No.

(b) Does not arise.

(c) Does not arise.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

(क) जी नहीं ।

(ख) सवाल ही नहीं उठता ।

(ग) सवाल ही नहीं उठता ।

شری چندربھان گپت —

(الف) جی نہیں —

(ب) سوال ہی نہیں اٹھتا —

(ج) سوال ہی نہیں اٹھتا —

INFORMATION REGARDING ELECTIONS TO THE DISTRICT
BOARDS

डिस्ट्रिक्ट बोर्डों के चुनावों के सम्बन्ध में सूचना

ڈسٹرکٹ بورڈوں کے انتخابات کے بارے میں اطلاع

*6. Lt. M. Sultan Alam Khan (*absent*) : Will the Government be pleased to state if the elections to the District Boards are to be held in the month of April ?

लेफ्टिनेंट एम० सुल्तान आलम खां (अनुपस्थित) :

*६—क्या सरकार यह बतलाने की कृपा करेगी कि डिस्ट्रिक्ट बोर्डों के चुनाव अप्रैल मास में हो रहे हैं या नहीं ?

لفٹیننٹ ایم - سلطان عالم خاں (غیر حاضر) —

* ۶ — کیا حکومت براہ مہربانی یہہ بتائیگی کہ ڈسٹرکٹ بورڈ کے انتخابات ماہ اپریل میں ہونے والے ہیں ؟

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Minister of Local Self-Government (Shri Atma Ram Govind Kher) : No.

आनरेबिल मिनिस्टर आफ लोकल सेल्फ-गवर्नमेंट के पार्लियामेंटरी सेक्रेटरी (श्री आत्माराम गोविन्द खेर) :

जी नहीं ।

آنریدیل منسٹر آف لوکل سیلف گورنمنٹ کے پارلیمنٹری سیکریٹری (شرہ
آتمارام گووند کھیر) —
جی نہیں -

Shri Mahavir Tyagi : When does the Government propose to hold these elections ?

श्री महावीर त्यागी :

सरकार इन चुनावों को कब तक करने का इरादा रखती है ?

شرہی مہادیر تیاگی —

سرکار یہہ چناؤ کب تک کرنے کا ارادہ رکھتی ہے ؟

Shri Atma Ram Govind Kher : Probably in December, 1947.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

सम्भवतः दिसम्बर सन् १९४७ ई० में ।

شرہی آتما رام گووند کھیر —

غالباً دسمبر سنہ ۱۹۴۷ع میں -

*7. Lt. M. Sultan Alam Khan (*absent*) : If so, will they be held on the basis of the existing Act or does the Government propose to amend the Act before holding the elections ?

लेफ्टिनेंट एम० सुल्तान आलम खां (अनुपस्थित) :

*७—यदि हो रहा है तो चुनाव वर्तमान ऐक्ट के अनुसार होंगे अथवा इस ऐक्ट को चुनावों के पूर्व संशोधित कर दिया जायगा ?

لغٹیمینٹ ایم - سلطان عالم خاں (غیر حاضر) -

* ۷ - اگر ایسا ہے تو کیا وہ موجودہ قانون کے ماتحت ہونگے یا انتخابات کے قریب حکومت قانون میں تبدیلی کرنا چاہتی ہے؟

Shri Atma Ram Govind Kher : Does not arise.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

यह प्रश्न नहीं पैदा होता ।

شری آتما رام گوند کھر —

یہ سوال پیدا نہیں ہوتا -

RECOMMENDATIONS OF THE PAY COMMITTEE FOR THE BUDGET OF 1947-48

۱۹۴۷-۴۸ کے بجٹ کے لیے वेतन कमेटी की सिफारिशें
سنہ ۱۹۴۷-۴۸ء کے بجٹ کے لیے سفارشات کی کمیٹی

*8. Lt. M. Sultan Alam Khan (*absent*) : Do the Government intend to implement the recommendations of the Pay Committee in the budget estimates of 1947-48, now under preparations?

*9. If the reply to the above be in the negative, from what date do they intend to give effect to those recommendations, and how?

लेफ्टिनेंट एम॰ सुल्तान आलम खां (अनुपस्थित) :

*८—क्या सरकार वेतन कमेटी की सिफारिशों को १९४७-४८ ई॰ के बजट में, जो आजकल तैयार हो रहा है, रख रही है?

*९—यदि नहीं, तो उन सिफारिशों को कब से और किस तरह से कार्यान्वित करेगी?

لغٹیمینٹ ایم - سلطان عالم خاں (غیر حاضر) -

* ۸ - کیا حکومت سفارشات کی کمیٹی کی سفارشات سنہ ۱۹۴۷-۴۸ء کے بجٹ میں جو اس وقت تیار ہو رہا ہے شامل کرنے کا ارادہ رکھتی ہے؟

* ۹ - اگر جواب نفی میں ہے تو سفارشات پر کس تاریخ سے اور کس طرح عمل درآمد کرنے کا ارادہ رکھتی ہے؟

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Minister of Education (Shri Raghukul Tilak): Yes, with certain modifications. The Government have already issued a resolution on the report of the Pay Committee.

Copies of the report and of the resolution have been laid on the table of honourable members.

आनरेबल मिनिस्टर ऑफ एजुकेशन के पार्लियामेंटरी सेक्रेटरी (श्री रघुकुल तिलक) :

जी हाँ, कुछ तब्दीलियों के साथ उन पर काम करेगी। गवर्नमेंट ने वेतन कमेटी की रिपोर्ट पर पहले ही से एक प्रस्ताव जारी कर दिया है।

आनरेबल सेम्बरों की मेज पर रिपोर्ट और प्रस्ताव की नकलें रख दी गई हैं।

آنریبل منسٹرو آف ایجوکیشن کے پارلیمنٹری سیکریٹری (شی رگھوکل تلک) —
 جی ہاں — چند ترمیموں کے ساتھ گورنمنٹ ان پر عمل کریگی — گورنمنٹ
 نے منتخبہ کمیٹی کی رپورٹ پر پہلے ہی ایک ریذولوشن جاری کر دیا ہے۔
 رپورٹ اور ریذولوشن کی نقلیں آنریبل ممبران کی میز پر رکھ دی گئی
 ہیں۔

ADMISSION OF THAKUR INDRASAN SINGH TO MEDICAL
 COLLEGE, LUCKNOW.

ठाकुर इन्द्रासन सिंह की मेडिकल कालेज लखनऊमें भर्ती

ٹھاکر اندراسن سنگھ کی میڈیکل کالج لکھنؤ میں بھرتی

*10. Shri Algu Rai Shastri : Is it a fact that one Thakur Indrasan Singh was sent to the hospital of the local medical college for admission with a letter from Dr. Sadhana Bose who was treating him at about 10 p.m. on the night of February 20, 1947 ?

श्री अलगूराय शास्त्री :

१०—क्या यह सच है कि डा० इन्द्रासन सिंह स्थानीय मेडिकल कालेज के अस्पताल में भर्ती होने के लिये ता० २० फ़रवरी सन् १९४७ ई० को १० बजे रात को डाक्टर साधना बोस की चिट्ठी ले कर गये जिनका इलाज हो रहा था ?

شری الگو رائے شاستری —

* ۱۰ — کیا یہ واقعہ ہے کہ ٹھاکر اندراسن سنگھ مورخہ ۲۰ فروری سنہ ۱۹۴۷ ع کو دس بجے رات کو ڈاکٹر سادھنا بوس کا جو ان کے معالج کے خط لیٹر مقامی میڈیکل کالج کے اسپتال میں داخلہ کے لئے بھیجے گئے تھے ؟

Shri Atma Ram Govind Kher : Yes.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

जी हाँ ।

شری آتما رام گوند کھر —

جی ہاں —

*11. Shri Algu Rai Shastri : Is it a fact that the doctor on duty refused admission to this patient ?

श्री अलगू राय शास्त्री :

११—क्या यह सही है कि डाक्टर ने जो ड्यूटी पर थे मरीज को भर्ती करने से इन्कार किया ?

شری الگو رائے شاستری —

* ۱۱ — کیا یہ بھی واقعہ ہے کہ جو ڈاکٹر اس وقت ڈیوٹی پر تھا اس نے بھرتی کرنے سے انکار کر دیا ؟

Shri Atma Ram Govind Kher : A medical student and not a doctor was in the duty room at the time. His name is not known yet. Enquiries are being made.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

उस वक्त ड्यूटी हम में एक मेडिकल विद्यार्थी था न कि कोई डाक्टर। उसका नाम अभी मालूम नहीं हो सका है। जांच-पड़ताल की जा रही है।

श्री आत्माराम गोविन्द खेर —

ड्यूटी दरम में اس وقت کوئی ڈاکٹر نہیں تھا بلکہ ایک میڈیکل طالب علم تھا۔ طالب علم کا نام ابھی نہیں معلوم ہو سکا ہے۔ جانچ پڑتال کی جا رہی ہے۔

Shri B. N. Verma : Will the Government please state why the doctor should not have been on duty at that time and why was there a medical student ?

श्री बी० एन० वर्मा :

क्या सरकार कृपया बतायेगी कि उस समय डाक्टर को ड्यूटी पर क्यों नहीं होना चाहिए था और विद्यार्थी वहां पर क्यों था ?

श्री بی - این - درما —

کیا سرکار براہ مہربانی بتائے گی کہ اس وقت ڈاکٹر کو ڈیوٹی پر کیوں نہیں ہونا چاہیئے تھا اور طالب علم ڈاکٹر کیوں تھا ؟

The Hon'ble the Minister of Local-Self-Government (Shrimati Vijaya Lakshmi Pandit) : Enquiries are already being made into this.

आनरेबल मिनिस्टर आफ लोकल सेल्फ-गवर्नमेंट (श्रीमती विजय लक्ष्मी पंडित) : इस मामले में जांच पहले ही से की जा रही है।

آنریبل منسٹر آف لوکل سیلف گورنمنٹ (شریمتی بی جے لکشمی پندت) —

اس معاملہ میں پہلے ہی سے جانچ کی جا رہی ہے۔

*12. Shri Algu Rai Shastri : Is it also a fact that he did not allow the companion of the patient to phone from the hospital to Dr. Sadhana Bose conveying to him their difficulty ?

श्री अलगू राय शास्त्री :

*१२—क्या यह सच है कि उसने मरीज के साथी को अस्पताल से डा० साधना बोस को टेलीफोन करने की आज्ञा नहीं दी जिससे कि वे अपनी कठिनाई बतला सकें ?

شری الگو رائے شاستری —

* ۱۲ — کیا یہ بھی واقعہ ہے کہ مریض کے ساتھیوں کو ڈاکٹر نے سادھنا بوس کے پاس ٹیلیفون کرنے کی اجازت نہ دی تاکہ وہ اپنی مشکلات انہیں بتا سکتے ؟

Shri Atma Ram Govind Kher : Yes.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

जी हां :

श्री आत्माराम गोविन्द खेर —

जी हाँ —

*13. Shri Algu Rai Shastri : Is it a fact that Dr. Shukla who was previously on duty had already sanctioned the admission of the patient in question on phone to Dr. Sadhana Bose who had advised admission ?

श्री अलगू राय शास्त्री :

*१३—क्या यह सच है कि उक्त मरीज की भर्ती के लिये डा० शुक्ल ने जो पहले डचूटी पर थे डा० साधना बोस को जिन्होंने भर्ती के लिये राय दी थी टेलीफोन द्वारा स्वीकृति दे दी थी ?

شری الگو رائے شاستری —

* ۱۳ — کیا یہ واقعہ ہے کہ ڈاکٹر شکلا نے جو اس سے پہلے ڈیوٹی پر تھے ڈاکٹر بوس سے جنہوں نے داخلہ کی صلاح دی تھی ٹیلیفون پر داخلہ کی اجازت دیدی تھی ؟

Shri Atma Ram Govind Kher : Dr. Shukla said he would be admitted if examination showed this necessary.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

डा० शुक्ल ने कहा था कि अगर जांच करने के बाद भरती करना जरूरी समझा जाय तो उसको भरती कर लिया जायगा ।

شری آتمارام گووند کھیر —

ڈاکٹر شکلا نے کہا تھا کہ اگر معائنہ کے بعد بھرتی کرنا ضروری ہو تو اسے بھرتی کر لیا جائے گا —

*14. Shri Algu Rai Shastri : Is it a fact that the patient carried a letter from Dr. Sadhana Bose advising his admission to the hospital ?

श्री अलगू राय शास्त्री :

*१४—क्या यह सच है कि मरीज डा० साधना बोस से भर्ती होने की चिट्ठी लेकर गया था ?

شری الگو رائے شاستری —

* ۱۴ — کیا یہ واقعہ ہے کہ مریض کے پاس ڈاکٹر سادھنا بوس کا ایک خط تھا جس میں انہوں نے اسپتال میں بھرتی ہونے کی صلاح دی تھی ؟

Shri Atma Ram Govind Kher : It is not known whether he carried a letter.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

यह नहीं मालूम कि उसके पास ऐसी कोई चिट्ठी थी ।

شری آتمارام گووند کھیر —

یہ نہیں معلوم کہ اس کے پاس ایسا کوئی خط تھا —

*15. Shri Algu Rai Shastri : Will the Government be pleased to make enquiry into the treatment accorded to the patient by the doctor on duty ?

श्री अलगू राय शास्त्री :

*१५—क्या सरकार कृपा करके मरीज के प्रति डाक्टर के इस प्रकार के बर्ताव की जांच करेगी जो उस समय काम पर था ?

شری الگو رائے شاستری —

* ۱۵ — کیا حکومت برائے مہربانی تحقیقات کرے گی کہ مریض کے ساتھ

اس وقت دیوٹی والے ڈاکٹر نے کیا برتاؤ ؟

Shri Atma Ram Govind Kher : Enquiry has already been made. The medical student when found will be dealt with.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

जांच-पड़ताल की गयी है। जब मेडिकल विद्यार्थी का नाम मालूम हो जायगा तो उसके खिलाफ कार्यवाही की जायगी।

شری آتما رام گوند کھیر —

جانچ پڑتال کی گئی ہے۔ نام معلوم ہو جانے پر میڈیکل طالب علم کے خلاف ضروری کارروائی کی جائے گی۔

Starred Questions

स्टार्ड प्रश्न

استارڈ سوالات

*1—10. **Shri Vijayanand Misra :** [Postponed].

श्री विजयानन्द मिश्र :

*१—१०—[स्थगित किये गए।]

شری وجے نند मिश्र —

* 1 - 10 — [ملتوی کئے گئے]

*11—15. **Shri Shyam Lal Varma :** [Postponed].

श्री श्याम लाल वर्मा :

*११—१५—[स्थगित किये गए।]

شری شyam لال ورما —

* 11 - 15 — [ملتوی کئے گئے]

SUPPLY OF COLOURED COARSE CLOTH TO NAINI TAL DISTRICT

जिला नैनीताल के लिए रंगीन मोटा कपड़ा दिया जाना

ضلع نیننی تال کے لئے موٹا رنگین کپڑا دیا جانا

*16. **Shri Shyam Lal Varma :** Is the Government aware that due to climatic conditions the rural population of Naini Tal District usually consumes coloured coarse cloth ?

श्री श्याम लाल वर्मा :

*१६—क्या सरकार जानती है कि जलवायु की परिस्थिति के कारण जिला नैनीताल के देहात की जनता साधारणतया रंगीन मोटा कपड़ा इस्तेमाल करती है ?

شری شyam لال ورما —

* 16 — کیا حکومت کو اس بات کا علم ہے کہ آب و ہوا کی وجہ سے ضلع

نیننی تال کے دیہات کے لوگ عموماً رنگین موٹا کپڑا استعمال کرتے ہیں ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : Yes.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

जी हाँ ।

— شري چندر بهان گپت —
— جي هاڻ —

*17. Shri Shyam Lal Varma : Is the Government supplying such coloured coarse cloth according to the minimum requirement of the population there ?

श्री श्याम लाल वर्मा :

*१७—क्या सरकार वहाँ पर जनता को कम से कम आवश्यकता के अनुसार ऐसा रंगीन मोटा कपड़ा दे रही है ?

— شري شام لال ورما —

* ۱۷ — کیا گورنمنٹ وہاں پر لوگوں کی کم از کم ضرورت کے مطابق ایسا رنگین موٹا کپڑا مہیا کر رہی ہے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : Government are supplying coloured coarse cloth to the maximum quantity possible within its stock available.

श्री चन्द्र भानु गुप्त :

गवर्नमेंट अपने स्टॉक में से ज्यादा से ज्यादा रंगीन मोटा कपड़ा दे रही है ।

— شري چندر بهان گپت —

گورنمنٹ اپنے اسٹاک میں سے زیادہ سے زیادہ رنگین موٹا کپڑا دے رہی ہے ۔

*18. Shri Shyam Lal Varma : [Postponed.]

श्री श्याम लाल वर्मा :

*१८—[स्थगित किया गया] ।

— شري شيام لال ورما —

* ۱۸ — [ملوئی کیا گیا] —

*19. Shri Shyam Lal Varma : Has any representation been made to the Government for supplying coloured and the printed coarse cloth and reducing the percentage of the supply of *dhoties* and other cloth ?

श्री श्याम लाल वर्मा :

*१९—क्या सरकार से इस बात की प्रार्थना की गयी है कि रंगा हुआ और छपा हुआ मोटा कपड़ा दिया जाय व धोतियों और दूसरे कपड़ों की मात्रा कम कर दी जाय ?

— شري شيام لال ورما —

* ۱۹ — کیا حکومت سے اس بات کی التجا کی گئی ہے کہ رنگا ہوا اور چھپا ہوا موٹا کپڑا دیا جائے و دھوتیاں و دوسرے کپڑوں کی تعداد کم کر دی جائے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : No. But Government are aware of the genuineness of this demand.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

जी नहीं, लेकिन गवर्नमेंट जानती है कि यह मांग ठीक है ।

شری چندر بہان گپت —

جی نہیں۔ لیکن گورنمنٹ جانتی ہے کہ یہ مطالبہ جائز ہے۔

*20. **Shri Shyam Lal Varma** : What action has the Government taken or does it propose to take to meet the pressing demand of the people there in this respect ?

श्री श्याम लाल वर्मा :

*२०—وہاں کی जनता کو इस प्रकार की अव्यक्त आवश्यकता की पूर्ति करने के लिये सरकार ने क्या कार्यवाही किया है या करने का इरादा रखती है ?

شری شیا م لال ورما —

* ۲۰ — وہاں کے لوگوں کی اس طرح کی ضرورت کو پورا کرنے کے لئے حکومت نے کیا کارروائی کی ہے یا کرنے کا ارادہ رکھتی ہے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta: The matter is engaging the attention of Government and subject to the limitation imposed by the supply position the demand will be met.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

गवर्नमेंट इस मामले पर विचार कर रही है और सप्लाई की स्थिति की वजह से जो पाबन्दियां लगाई गयी हैं उनका ध्यान रखते हुये यह मांग पूरी की जायगी ।

شری چندر بہان گپت —

گورنمنٹ اس معاملے پر غور کر رہی ہے اور سپلائی کی صورت حال کیوجہ سے جو پابندیاں عائد کی گئی ہیں ان کا احاطہ کرنے کو یہ مطالبہ پورا کیا جائیگا۔

Shri Shyam Lal Varma: Since when the matter is engaging the attention of Government and how long will it take for the Government to settle the matter finally ?

श्री श्याम लाल वर्मा :

किस समय से सरकार का ध्यान इस ओर है और सरकार को अन्तिम निर्णय करने में कितना समय लगेगा ?

شری شیا م لال ورما —

کس وقت سے اس معاملہ پر سرکار متوجہ ہے اور آخری فیصلہ کرنے میں کتنا وقت لگے گا ؟

The Hon'ble the Premier (Shri Govind Ballabh Pant) : The matter has attracted the attention of the Government for some time and certainly before the questions were put by the honourable member. An attempt has been made to meet the demands of the people and still greater efforts will be made hereafter. But it depends on the supplies and nobody can guarantee the results of the efforts that may be made.

आनरेबल प्रीमियर (श्री गोविन्द वल्लभ पंत) :

कुछ समय से सरकार का ध्यान इस मामले की ओर है और यह बात वास्तव में माननीय सदस्य के प्रश्न उपस्थित करने से पहले से है । लोगों की मांग पूरी करने के लिए प्रयत्न किया गया है और इसके बाद और भी अधिक प्रयत्न किया जायेगा, परन्तु यह सब सामान के होने

पर निर्भर है, जो कुछ भी प्रयत्न किये जायेंगे उनके फल के लिए कोई किसी प्रकार का विश्वास नहीं दिला सकता।

ऑरिबिल प्रीमियर (श्री गुरन्त बल्लभ पन्त) -

कच्चे चमड़े से सरकार की नोजेह अस معاملہ کی طرف ہے اور یہہ کوشش معزز مسٹر کے سوال سے پہلے سے ہو رہی ہے - لوگوں کی مانگوں کو پورا کرنے کے لئے کوشش کی گئی ہے اور ابھی اس سے بھی زیادہ کوشش کی جائے گی لیکن یہ سامان مہیا ہونے پر منحصر ہے - کوئی اس بات کا پکا وعدہ نہیں کر سکتا ہے کہ کوششوں کا نتیجہ کیا ہوگا؟

Shri Vishnu Saran Dublish : Does the Government know that the use of coloured cloth is not confined to Naini Tal District alone and the inhabitants of other districts are also equally colour-minded ?

श्री विष्णुशरण दुब्लिश :

क्या सरकार को ज्ञात है कि रंगीन वस्त्रों का प्रयोग केवल नैनीताल जिले ही में परिमित नहीं है और दूसरे जिलों के लोग भी रंगीन वस्त्र पसन्द करते हैं ?

श्री विश्वेश्वर शर्मा (श्री बल्लभ) -

کیا سکار کو معلوم ہے کہ رنگین کپڑے کا استعمال محض ضلع نینیتال ہی میں محدود نہیں بلکہ دوسرے اضلاع کے لوگ بھی رنگین لباس پسند کرتے ہیں ؟

The Hon'ble the Premier : I think it so and coloured cloth is being distributed, to the extent it is available, all over the province. No part of the province consists of colour-blind people.

आनरेबल प्रीमियर :

मेरा भी यही खयाल है और प्रान्त भर में रंगीन कपड़ा, जितना कि मिल सकता है बांटा जा रहा है। प्रान्त में कोई भी ऐसा भाग नहीं है जहाँ के लोग रंगान्ध हों।

ऑरिबिल प्रीमियर -

میرا بھی ایسا ہی خیال ہے - تمام صوبے میں جس قدر رنگین کپڑا مل سکتا ہے تقسیم کیا جا رہا ہے - صوبے میں ایسا کوئی حصہ نہیں ہے جہاں کے لوگ رنگ ناشدس ہوں -

*21-22. **Shri Masuriya Din :** [Postponed.]

श्री मसुरिया दीन :

*२१-२२--[स्थगित किये गए।]

श्री مسوریہ دین -

* ۲۱ اور ۲۲ - [معلقہ کئے گئے۔]

ACCEPTANCE OF A TENDER OF FIREWOOD SYNDICATE BANARAS

फायर वुड सिन्डिकेट, बनारस के टेन्डर की स्वीकृति
 فائر وود سنڈیکیت بنارس کے ٹینڈر کی منظور

*23. Mr. Mohammad Nazeer : Is it a fact that the Government have been pleased to accept the tender of Firewood Syndicate, Banaras, to supply fuel wood to the public of Banaras from Gorakhpur side on Oudh and Tirhut Railway ?

मिस्टर मुहम्मद नजीर :

*२३—क्या यह सच है कि अबध तिरहुत रेलवे पर स्थित गोरखपुर के इलाक़े से ईंधन की लकड़ी लाकर बनारस की जनता को देने के लिये सरकार ने फायरवुड सिन्डिकेट, बनारस का टेन्डर स्वीकार करने की कृपा की है ?

مسٹر محمد نذیر —

* २३ — کیا یہ واقعہ ہے کہ حکومت نے بنارس کی فائر وود سنڈیکیت کا ٹینڈر گورکھپور سے اودھ ایف ٹی آر کے ذریعہ بنارس کے لوگوں کو جلانے کی لکڑی مہیا کرنے کے لئے منظور کر لیا ہے۔

Shri Chandra Bhanu Gupta : Yes. The firm is named Firewood Dealers Syndicate, Banaras and not Firewood Syndicate, Banaras.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

जी हां, फर्म का नाम फायरवुड डीलर्स सिन्डिकेट बनारस है, न कि फायरवुड सिन्डिकेट, बनारस।

شری چندر بھان گھٹ —

جی ہاں — فِرم کا نام فائر وود ڈیلرس سنڈیکیت بنارس ہے نہ کہ فائر وود سنڈیکیت بنارس۔

Mohammad Nazeer : Is it a fact that the said Firewood unregistered body, has recently been started and neither or were all its members doing this business in the years 1-42 and 1942-43 ?

मुहम्मद नजीर :

*२४—क्या यह सत्य है कि उपर्युक्त फायरवुड सिन्डिकेट, जिसकी रजिस्ट्री नहीं हुई है, हाल ही में बनाई गयी है और न वह न उसके सदस्य ही सन् १९४०-४१, १९४१-४२ और १९४२-४३ ई० में यह काम करते थे ?

مسٹر محمد نذیر —

* २४ — کیا یہ واقعہ ہے کہ فائر وود سنڈیکیت جو کہ رجسٹری شدہ نہیں ہے، حال ہی میں بنائی گئی ہے اور نہ وہ خون ار نہ اس کے تمام ممبران ہی سنہ ۱۹۴۰-۴۱ء، سنہ ۱۹۴۱-۴۲ء اور سنہ ۱۹۴۲-۴۳ء میں یہ کاروبار کرتے تھے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : Yes. But some of the members of this Syndicate were doing wholesale business in firewood individually during the previous years.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

जी हां, लेकिन इस सिन्डिकेट के कुछ मेम्बर पिछले सालों में अलग-अलग जलाने वाली लकड़ी का थोक व्यापार करते थे ।

شری چندر بھان گپت —
جی ہاں — لیکن اس سنڈیکیٹ کے کچھ ممبر پچھلے سالوں میں الگ الگ جلاتے والی لکڑی کا تھوک کاروبار کرتے تھے ۔

*25. Mr. Mohammad Nazeer : Is it a fact that the Government were pleased to issue instructions to the District Magistrates of the United Provinces to allow only those to tender who were in the wholesale firewood business or contractors in the years 1940-41, 1941-42 1942-43 ?

मिस्टर मुहम्मद नज़ीर :

*२५—क्या यह सही है कि सरकार ने संयुक्त प्रान्तीय डिस्ट्रिक्ट मैजिस्ट्रेटों को आदेश देने की कृपा की थी कि उन्होंने लोगों को टेंडर देने की आज्ञा दी जाय जो सन् १९४०-४१, १९४१-४२ और १९४२-४३ ई० में जलाने की लकड़ी का होलसेल का काम करते थे या ठेकेदार थे ?

مسٹر محمد نظیر —

* २५ — کیا یہہ واقعہ ہے کہ حکومت نے صوبہ متحدہ کے ضلع مجسٹریٹوں کو یہہ ہدایات جاری کی تھیں کہ صرف ان اشخاص کو ٹینڈر پیش کرنیکی اجازت دی جائے جو سنہ ۱۹۴۰-۴۱ء و سنہ ۱۹۴۱-۴۲ء و سنہ ۱۹۴۲-۴۳ء میں جلائیکم لکڑی کا تھوک کاروبار کرتے تھے یا ٹھیکہ دار تھے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : Yes.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

जी हां ।

شری چندر بھان گپت —
جی ہاں ۔

*26. Mr. Mohammad Nazeer : Is it also a fact that the Government were pleased to order the District Magistrates of the United Provinces to allow only those to become members of Firewood Associations who were in the wholesale firewood business during the years 1940-41, 1941-42 and 1942-43 ?

मिस्टर मुहम्मद नज़ीर :

*२६—क्या यह सच है कि सरकार ने संयुक्त प्रान्तीय डिस्ट्रिक्ट मैजिस्ट्रेटों को आदेश देने की कृपा की थी कि वे ही लोग फायरवुड एसोसियेशन के मेम्बर बन सकते हैं, जो लोग सन् १९४०-४१, १९४१-४२ और १९४२-४३ ई० में जलाने की लकड़ी का होल सेल व्यापार करते थे ?

مسٹر محمد نظیر —

* २६ — کیا یہہ بھی واقعہ ہے کہ حکومت نے صوبہ متحدہ کے ضلع مجسٹریٹوں کو حکم دیا تھا کہ صرف ان لوگوں کو فائر وڈ ایسوسی ایشنوں کا ممبر بننے کی اجازت دی جائے جو سنہ ۱۹۴۰-۴۱ء، سنہ ۱۹۴۱-۴۲ء و سنہ ۱۹۴۲-۴۳ء میں جلائیکم لکڑی کا تھوک کاروبار کرتے تھے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : Yes.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

जी हाँ।

— شری چندر بھان گپت —

جی ہاں —

27. Mr. Mohammad Nazeer : If the answers to the above questions be in the affirmative, will the Government be pleased to state the reasons of accepting the tender of the so-called Firewood Syndicate, Banaras ?

मिस्टर मुहम्मद नज़ीर :

*२७—यदि उपर्युक्त प्रश्नों का उत्तर हाँ में हो, तो क्या सरकार यह बताने की कृपा करेगी कि उसने तथा कथित फायरवुड सिंडिकेट बनारस का टेंडर किन कारणों से स्वीकार किया था ?

— میسٹر محمد نظیر —

* २७— اگر سوالات مذکور کے جوابات اثبات میں ہیں تو کیا حکومت مہربانی کر کے فام نہان فائر وڈ سنڈیکیٹ بنارس کا ٹینڈر منظور کرنے کے وجوہات بتائیگی ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : Only 7 dealers submitted their quotations when tenders were invited for the appointment of district importing agents. Out of them only one, Mr. S. M. S. Lari fulfilled all the conditions laid down by Government. The lowest rates quoted were as follows—for the G. I. P. Railway source of supply Rs.1-3-0 per maund by Mr. S. M. S. Lari ; for the O. T. Railway source of supply, Re.0-15-6 per maund by the Firewood Dealers Syndicate. Mr. S. M. S. Lari was appointed as importer from the G. I. P. Railway. In accordance with one of the conditions laid down by Government that for medium and large sized consuming towns not less than four agents should be recommended the District Magistrate and the Licences Sub-Committee did not consider it desirable to give monopoly to Mr. S. M. S. Lari and recommended the Firewood Dealers Syndicate to be appointed importing agents from O. T. Railway as their rates were the lowest.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

जब जिले के लिये बाहर से लकड़ी लाने वाले एजेंटों को मुक्ररर करने के लिये टेंडर मांगे गये, तो सिर्फ ७ दूकानदारों ने अपनी-अपनी दर भेजीं। उनमें से सिर्फ एक साहब श्री एस० एम० एस० लारी ने गवर्नमेंट की मुक्ररर की हुई सब शर्तें पूरी कीं। कम से कम दरें जो भेजी गयीं वह यह थीं :—

‘जी० आई० पी० रेलवे से लाने का दर १ रु० ३ आना मन, दूकानदार मिस्टर एस० एम० एस० लारी ओ० टी० रेलवे से लाने का दर साढ़े पंद्रह आने मन, दूकानदार फायरवुड डीलर्स सिंडिकेट—मिस्टर एस० एम० एस० लारी को जी० आई० पी० रेलवे से लकड़ी लाने का एजेंट मुक्ररर किया गया। गवर्नमेंट द्वारा निर्धारित इस शर्त के अनुसार कि उन शहरों के लिये जिनमें लकड़ी का खर्च ज्यादा या औसत दरजें का है ४ एजेंटों से कम की सफारिश न की जाय, जिला मैजिस्ट्रेट और लाइसेन्सेज सब-कमेटी ने मिस्टर एस० एम० एस० लारी को ही लकड़ी का एकाधिकार देना मुनासिब नहीं समझा और यह सफारिश की है कि फायरवुड डीलर्स सिंडिकेट को ओ० टी० रेलवे से लकड़ी लाने का एजेंट मुक्ररर किया जाय, क्योंकि उसकी दरें सब से कम थीं।

شری چندر بہان گپت —

جب ضلع کے واسطے باہر سے لکڑی لانے والے ایجنٹوں کے مقرر کرنے کے لئے ٹیندر مانگے گئے تو صرف ۷ دوکانداروں نے اپنی اپنی شرحیں بھیجیں۔ ان میں سے صرف ایک صاحب مسٹر ایس۔ ایم۔ ایس لاری نے گورنمنٹ کی مقرر کی ہوئی سب شرطیں پوری کیں۔ کم سے کم شرحیں جو بھیجی گئیں وہ یہ ہیں :- جی۔ آئی۔ بی ریلوے کے ذریعہ لانے کی شرح - ۱ روپیہ ۳ آنے فی من دوکاندار مسٹر ایس۔ ایم۔ ایس۔ لاری - او۔ ٹی ریلوے کے ذریعہ لانے کی شرح ۱۵ آنے ۶ پائی فی من دوکاندار فائر وود ڈیلرس سنڈیکیٹ -

مسٹر ایس۔ ایم۔ ایس لاری کو جی۔ آئی۔ بی ریلوے کے ذریعہ لکڑی لانے کا ایجنٹ مقرر کیا گیا۔ گورنمنٹ کی مقرر کی ہوئی اس شرط کے بموجب کہ ان شہروں کے لئے جن میں لکڑی کا خرچ زیادہ یا اوسط درجہ کا ہے، چار ایجنٹوں سے نم کی سفارش نہ کی جائے، ڈسٹرکٹ مجسٹریٹ اور لائسنس سب کمیٹی نے مسٹر ایس۔ ایم۔ ایس لاری ہی کو لکڑی کی اجازت دینا مناسب نہیں سمجھا اور یہ سفارش کی کہ فائر وود ڈیلرس سنڈیکیٹ کو او۔ ٹی ریلوے سے لکڑی لانے کا ایجنٹ مقرر کیا جائے کیونکہ اس کی شرحیں سب سے کم نہیں۔

Mr. Mohammad Nazeer : Are the Government aware of the fact that the District Licensing Sub-Committee had recommended to accept the tender of Mr. Lari and then after a week or so rejected it ?

مسٹر محمد نذیر :

ک्या सरकार کو مालوم ہے کہ ڈسٹرکٹ لائسنسنگ سب کمیٹی نے سفارش کی تھی کہ مسٹر لاری کا ٹیندر منظور کیا جائے اور پھر ایک ہفتہ کے بعد اسے نامنظور کر دیا۔

مسٹر محمد نظیر —

کیا سرکار کو اس واقعہ کی خبر ہے کہ ڈسٹرکٹ لائسنسنگ سب کمیٹی نے سفارش کی تھی کہ مسٹر لاری کا ٹیندر منظور کیا جائے اور پھر ایک ہفتہ کے بعد اسے نامنظور کر دیا۔

Shri Chandra Bhanu Gupta : Yes.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

जी हां।

شری چندر بہان گپت —

جی ہاں۔

t Mr. Mohammad Nazeer : Are the Government aware of the fact that one member, Mr. Abdul Qaiyum, walked out on account of this ?

مسٹر محمد نذیر :

ک्या सरकार کو مालوم ہے کہ ایک सदس، مسٹر عبدال قیوم اس کے कारण کمیٹی سے باہر چلے گئے؟

مسٹر محمد نظیر —

کیا سرکار کو معلوم ہے کہ ایک ممبر مسٹر عبدالقیوم اسی سبب سے کمیٹی سے باہر چلے گئے؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : No.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

जी नहीं ।

شری چندر بہان گپت —

جی نہیں —

Mr. Mohammad Nazeer : Do the Government contemplate to make a thorough enquiry into the matter ?

مسٹر محمد نذیر :

کیا سرکار کا ارادہ ہے کہ اس معاملہ کی پورے طور پر جانچ کی جائے؟

مسٹر محمد نظیر —

کیا سرکار کا ارادہ ہے کہ اس معاملہ کی پورے طور پر جانچ کی جائے؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : Government has made enquiries and has satisfied itself that the tender of the Syndicate which has been accepted is a correct one.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

सरकार ने जांच करके अपने को सन्तुष्ट कर लिया है कि सिन्डिकेट का टेंडर, जो स्वीकार किया गया है, ठीक है।

شری چندر بہان گپت —

سرکار نے جانچ کر کے اپنے کو مطمئن کر لیا ہے کہ سڈیکیت کا ٹینڈر جو منظور کیا گیا ہے — درست ہے —

*28—32. Mr. Mohammad Shokat Ali Khan : [Postponed.]

مسٹر محمد شاکت علی خان

*28—32—[स्थगित किये गये।]

مسٹر محمد شاکت علی خان —

* 28-29 — [ملتوی کئے گئے] —

CLOTH IMPORTERS OF MUZAFFARNAGAR DISTRICT

ज़िला मुजफ्फरनगर के बाहर से कपड़ा मंगाने वाले व्यापारी

ضلع مظفرنگر کے باہر سے کپڑا مینگانیوالے سوداگر

*33. Mr. Hasan Ali Khan (absent) : Will the Government please lay on the table a list of cloth importers of Muzaffarnagar District with figures for valuation of their business for the basic years, i.e. 1940 to 1942.

میسٹر حسن علی خاں (انوپस्थیت) :

*۳۳—کیا سرکار مuzaffarnagar کے ان व्यापारियों की जो बाहर से कपड़ा मंगाते हैं, एक ऐसी सूची मेज़ पर رکھےगी जिसमें सन् १९४०—४२ के बेसिक वर्षों के लिए उनके व्यापार की मालियत के आंकड़े दिये हों ?

— مسٹر حسن علي خاں (غير حاضر) —

* ۳۳ — کیا حکومت مہربانی کر کے ضلع مظفرنگر کے کوڑا درآمد کرنے والوں کی ایک ایسی فہرست میز پر رکھیگی جس میں بنیادی سال یعنی سنہ ۱۹۴۰ء تا سنہ ۱۹۴۲ء کے لئے ان کے کاروبار کی مالیت کے اعداد دیئے ہوں ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : A list is laid on the honourable member's table.

(See Appendix 'A' on page 251 *infra*.)

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

माननीय सेम्बर की मेज़ पर एक सूची रख दी गई है ।

[देखिये नत्थी (क) आगे पृष्ठ २५२ पर]

— شری چندر بھان گپت —

انٹریبل ممبر کی میز پر ایک فہرست رکھ دی گئی ہے -

[دیکھئے نٹھی '۱' آگے صفحہ ۲۵۳ پر]

*34. Mr. Hasan Ali Khan (*absent*) : Will the Government please state the reasons for the continuance of the existing importers ?

میسٹر حسن علی خاں (انوپस्थیت) :

*۳۴—کیا سرکار کھپا یہ بتاویگی کہ برتमान समय में जो लोग बाहर से माल मंगाते हैं, उनके इस कार्य के जारी रखने के क्या कारण हैं ?

— مسٹر حسن علي خاں (غير حاضر) —

* ۳۴ — کیا حکومت مہربانی کر کے بتائیگی کہ موجودہ درآمد کرنے والوں کو برقرار رکھنے کے کیا وجوہات ہیں ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : Importers were appointed in January, 1945, for the purpose of importing cloth into districts. They have continued since then but recently Government have passed orders for the formation of syndicates of cloth wholesalers in 6 districts (which do not include Muzaffarnagar) for replacing the importers. If this scheme is successful it will be extended to other districts also.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

जिलों में, बाहर से कपड़ा मंगाने के लिये जनवरी, १९४५ ई० में इम्पोर्टर्स मुकर्रर किये गये थे । तब से वे काम करते जा रहे हैं, लेकिन हाल ही में सरकार ने हुक्म जारी कर दिये हैं कि ६ जिलों में (जिसमें मुजफ्फरनगर शामिल नहीं है) इम्पोर्टर्स की जगह लेने के लिये थोक में कपड़ा बेचने वालों की सिन्डिकेट बनाई जाय । अगर यह स्कीम कामयाब हुई तो वह दूसरे जिलों में भी बढ़ा दी जायगी ।

— شری چندر بھان گپت —

جنوری سنہ ۱۹۴۵ء میں ضلعوں میں باہر سے کوڑا لانے کے لئے امپورٹرس مقرر کیے گئے تھے - اس وقت سے یہہ لوگ امپورٹرس چلے آ رہے ہیں مگر حال ہی

میں گورنمنٹ نے یہ حکم دیا ہے کہ ۶ ضلعوں میں ایڈرنٹرس کے بجائے کپڑے کے تھوک فروشوں کے سنڈیکیٹ قائم کئے جائیں گے (ان میں مظفرنگر کا ضلع نہیں شامل ہے) — اگر یہ اسکیم کامیاب ہوگئی تو اسے دوسرے ضلعوں میں بھی چالو کر دیا جائے گا۔

*35—45. Shri Phool Singh : [Postponed.]

श्री फूल सिंह :

*३५—४५—[स्थगित किये गए।]

شری پھول سنگھ —

* ۳۵ - ۴۵ — [ملتوی کئے گئے] —

*46—49. Shri Ishwar Saran : [Postponed.]

श्री ईश्वर शरण :

*४६—४९—[स्थगित किये गए।]

شری ایشور شران —

* ۴۶ - ۴۹ — [ملتوی کئے گئے] —

*50—55. Shri Lal Bihari Tandon : [Postponed.]

श्री लाल बिहारी टण्डन :

*५०—५५—[स्थगित किये गये।]

شری لال بہاری ٹنڈن —

* ۵۰ - ۵۵ — [ملتوی کئے گئے] —

*56—58. Shri Jagmohan Singh Negi : [Postponed.]

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

*५६—५८—[स्थगित किये गए।]

شری جگموہن سنگھ نیگی —

* ۵۶ - ۵۸ — [ملتوی کئے گئے] —

REPRESENTATION OF GHARHWAL-BHABAR ESTATE REGARDING THE MALANDAM IN GARHWAL-BHABAR

گڑوال-بہار ممالن داؤد کے سمبندھ میں گڑوال-بہار کے لوگوں کا پراثرنا-پتر
گڑوال بہار ممالن دام کے بارے میں گڑوال بہار کے لوگوں کی عرضداشت

*59. Shri Jagmohan Singh Negi : Is it a fact that the Government has received a representation of the Garhwali-Bhabar people regarding the Malan Dam in Garhwali-Bhabar, and, if so what steps has the Government taken so far ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

*५९—क्या यह सच है कि रियासत गढ़वाल-भावर के लोगों की प्रार्थना गढ़वाल-भावर डाम के बारे में सरकार के पास पहुंची है ? और यदि ऐसा है, तो सरकार ने इस बारे में अभी तक क्या कार्यवाही की ?

شری جگموہن سنگھ نیگی —

* ۵۹ — کیا یہ واقعہ ہے کہ ریاست گڑوال بہار کے لوگوں کی عرضداشت گڑوال بہار کے ممالن دام کے بارے میں حکومت کو مای ہے اور اگر ایسا ہے تو حکومت نے اب تک اس کے بارے میں کیا کارروائی کی ؟

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Minister of Revenue (Shri Charan Singh) Yes, Government received a representation from the tenants of the Garhwal-Bhabar requesting for the construction of Malan Dam in that estate. Government are considering the question of its construction in consultation with the Board of Revenue.

आनरेबल मिनिस्टर आफ रेवेन्यू के पार्लियामेंटरी सेक्रेटरी (श्री चरण सिंह) :

जी हाँ, गवर्नमेंट को गढ़वाल-भाबर के काश्तकारों ने एक दरखास्त दी है, जिसमें उन्होंने इस इस्टेट में मलान बांध बनाने के लिये कहा है। गवर्नमेंट बोर्ड आफ रेवेन्यू के साथ मिलकर बांध बनाने के सवाल पर गौर कर रही है।

— آنریبل منسٹر آف ریونیو کے پارلیمنٹری سیکریٹری (شری چرن سنگھ) :
جی ہاں - گورنمنٹ کو گڈوال بھابر کے کاشتکاروں نے ایک درخواست دی ہے جس میں انہوں نے اس علاقہ میں ملان باندھ بنانے کے لئے کہا ہے -
گورنمنٹ بورڈ آف ریونیو کے ساتھ ملکر باندھ بنانے کے سوال پر غور کر رہی ہے -

Shri Jagmohan Singh Negi : Sir, may I know when the Government received this representation ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

श्रीमान् जी, क्या मैं मालूम कर सकता हूँ कि सरकार को यह प्रार्थना-पत्र कब मिला ?

— شری جگموहन سنگھ نیگی —

جناب والا - کیا میں معلوم کر سکتا ہوں کہ یہ درخواست کب موصول ہوئی؟

Shri Charan Singh : Sometime in November last.

श्री चरण सिंह :

पिछले नवम्बर में किसी समय।

— شری چرن سنگھ —

پچھلے نومبر میں کسی وقت -

Shri Jagmohan Singh Negi : Since then what steps has Government taken in this direction?

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

उस समय से सरकार ने इस मामले में क्या कार्रवाई की है ?

— شری جگموहन سنگھ نیگی —

اس وقت سے سرکار نے اس معاملہ میں کیا کارروائی کی ہے ؟

Shri Charan Singh : The Board has been addressed as already replied.

श्री चरण सिंह :

जैसा कि पहले बताया जा चुका है बोर्ड को लिखा गया है।

— شری چرن سنگھ —

جیسا کہ پہلے بتایا جا چکا ہے -

PROPOSAL TO CONNECT GUMKHAL WITH LANSDOWNE BY A MOTOR ROAD

गुमखाल और लैन्सडाउन को मोटर की सड़क से मिलाने की योजना

گمکھل اور لینسڈاؤن کو موٹر کی سڑک سے ملانے کی تجویز

*60. Shri Jagmohan Singh Negi : (a) Is it a fact that there is a proposal by the Public Works Department to connect Gumkhal with Lansdowne by a motor road ?

(b) If so, when the road is going to be constructed ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

*६०—(क) क्या यह सच है कि पब्लिक वर्क्स डिपार्टमेंट की ओर से ऐसा प्रस्ताव है कि एक मोटर की सड़क के द्वारा गुमखाल को लैन्सडाउन से मिला दिया जाय ?

(ख) यदि ऐसा है, तो सड़क कब बनाई जाने वाली है ?

شری جگموہن سنگھ نیگی —

* ۶۰ — (الف) کیا یہ واقعہ ہے کہ گمکھل کو لینسڈاؤن سے موٹر کی سڑک کے ذریعہ سے ملانے کی محکمہ تعمیرات عامہ کی تجویز ہے ؟
(ب) اگر ایسا ہے تو سڑک کب بنیگی ؟

The Hon'ble the Minister of Communications (Hafiz Mohammad Ibrahim) : (a) No.

(b) Does not arise.

آانرےبل مینسٹر آف کمیونیکیشنس (ہافیز محمد ابراہیم) :

(ک) جی نہیں !

(خ) اسکا سوال ہی نہیں اٹھتا !

— آنرےبل مینسٹر آف کمیونیکیشنس (حافظ محمد ابراہیم) —

(الف) جی نہیں —

(ب) اس کا سوال ہی نہیں اٹھتا —

Shri Jagmohan Singh Negi : Sir, is it a fact that another road is being constructed upto Naya Dam and that will serve the purpose of joining these two places ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

श्रीमान् जी, क्या यह ठीक है कि नया बांध तक एक दूसरी सड़क बनाई जा रही है और उससे यह दोनों स्थान मिल जायेंगे ?

شری جگموہن سنگھ نیگی —

جناب والا — کیا یہ صحیح ہے کہ نیا ڈام تک ایک سڑک بنائی جا رہی ہے اور اس سے یہ دونوں مقامات مل جائیں گے ؟

The Hon'ble the Minister of Communications : No permanent road at present is being constructed to Naya Dam. That is a temporary one that has been constructed for the purpose of the construction of the dam and traffic to that.

आनरेबल मिनिसटर आफ कम्युनिकेशन्स :

नया डाम तक इस समय कोई स्थायी सड़क नहीं बनाई जा रही है। वह अस्थायी है और डाम बनाने के लिए तथा आने-जाने के लिए बनाई गई है।

آنہریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس —

اس وقت، نیا ڈام تک کوئی مستقل سڑک نہیں بنائی جا رہی ہے۔ وہ سڑک عارضی ہے جو ڈام بنانے کے لئے اور آمد و رفت کے لئے بنائی گئی ہے۔

SANCTION OF TOWN AREA FOR KOTDWARA

कोटद्वार के लिए टाउन एरिया की स्वीकृति

کرت دوارا کے لئے ٹاؤن ایریا کی منظوری

*61. Shri Jagmohan Singh Negi : (a) Is it a fact that the residents of Kotdwar-Garhwal, have unanimously requested the Deputy Commissioner, Garhwal to recommend to Government for the sanction of a Town Area for Kotdwar ?

(b) If so, what steps are being taken in the matter ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

*६१—(क) क्या यह सच है कि कोटद्वार-गढ़वाल के निवासियों ने गढ़वाल के डिप्टी कमिशनर से इस बात की प्रार्थना की है कि वे सरकार से सिफारिश करें कि कोटद्वार को एक टाउन एरिया बना दिया जाय ?

(ख) यदि ऐसा है तो इस बारे में क्या कार्रवाई की जा रही है ?

شری جگموہن سنگھ نیگی —

* ۶۱ — (الف) کیا یہ واقعہ ہے کہ کوٹدوارا، گڑھوال کے رہنے والوں نے

متفقہ طور پر ڈپٹی کمشنر گڑھوال سے کوٹدوارا کو ٹاؤن ایریا بنانے کی منظوری کے لئے حکومت سے سفارش کرنے کی درخواست کی ہے ؟

(ب) اگر ایسا ہے تو اس کے بارے میں کیا کارروائی کی گئی ہے ؟

Shri Atma Ram Govind Kher : (a) Government received a copy of the Resolution of the Mandal Congress Committee, Kotdwar, in August 1946, regarding the creation of Town Area at Kotdwar, but Government are not aware if the Deputy Commissioner was also approached in the matter.

(b) The Deputy Commissioner was asked to submit necessary proposals, which are till awaited. The Deputy Commissioner has been reminded.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

(क) गवर्नमेंट के पास अगस्त सन् १९४६ ई० में कोटद्वार में टाउन एरिया कमेटी बनाने के बारे में मंडल कांग्रेस कमेटी, कोटद्वार का एक रिजोल्यूशन आया था, लेकिन सरकार यह नहीं जानती कि डिप्टी कमिशनर से भी इस बारे में कुछ कहा गया।

(ख) सरकार ने डिप्टी कमिशनर को लिखा था कि वह इस बारे में अपनी तजवीज सरकार के पास भेजे और उनकी तजवीज का अब भी इन्तजार किया जा रहा है। डिप्टी कमिशनर को इसके बारे में फिर लिखा गया है।

श्री आत्मा राम गोविन्द कपूर —

(अ) गोरनमन्त के पास १२१ अगस्त १९४६ में कोट दुआरा में
टाउन एरिया बनाने के बारे में मंडल कन्ग्रिस कमिटी कोट दुआरा का एक
रेजोल्यूशन आया था — सरकार ने यह नहीं जानती कि टाउन कमिशनर से भी इस बारे में
कुछ कहा गया था —

(ब) सरकार ने टाउन कमिशनर को लिखा था कि वे इस बारे में अपनी तैयारी
सरकार के पास भेजें और उनकी तैयारी का अब भी انتظار किया जा रहा है — टाउन
कमिशनर को इस के लिये पत्र लिखा गया है —

Shri Jagmohan Singh Negi : Sir, may we know when this Town Area will be constituted. Will that be as soon as the Town Areas Bill is passed into an Act ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

श्रीमान् जी, क्या हम मालूम कर सकते हैं कि यह टाउन एरिया कब बनेगा ? क्या जैसे ही टाउन एरिया बिल ऐक्ट बन जायगा, यह बन जायगा ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी —

जवाब दाला — क्या हम मालूम कर सकते हैं कि यह टाउन एरिया कब बनेगा ?
जैसे ही यह टाउन एरिया बिल ऐक्ट बन जायगा, यह बन जायगा ?

Shri Atma Ram Govind Kher : It all depends on the fact whether this place is fit for being declared a Town Area.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

यह सब कुछ इस बात पर निर्भर है कि यह स्थान टाउन एरिया घोषित किये जाने योग्य भी है ।

श्री आत्मा राम गोविन्द कपूर —

यह सब कुछ इस बात पर निर्भर है कि यह स्थान टाउन एरिया घोषित किये जाने योग्य भी है ।

MEMORANDUM FROM GARHWAL-BHABAR TENANTS

गढ़वाल-भाबर के किसानों की ओर से स्मार-पत्र

गढ़वाल — भाबर के किसानों के एक याददास्त

*62. Shri Jagmohan Singh Negi: Is it a fact that Government has received a memorandum from the tenants of the Garhwal-Bhabar regarding their demands? If so, what steps is the Government taking on it ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

*६२—क्या यह सच है कि सरकार को गढ़वाल-भाबर के किसानों की ओर से उनकी मांगों के विषय में एक स्मार-पत्र मिला है ? यदि मिला है, तो सरकार उस पर क्या कार्रवाई कर रही है ?

شری جگموهن سنگھ نیگی —

* ۶۲ — کیا یہ واقعہ ہے کہ حکومت کو گڈھوال بھابر کے کاشتکاروں کی طرف سے ان کے مطالبات کی عرضداشت ملی ہے ؟
اگر ایسا ہے تو حکومت اس پر کیا کارروائی کر رہی ہے ؟

Shri Charan Singh : Yes, Government received a memorandum from the tenants of the Garhwal-Bhabar making the following requests:

- (a) that the tenants in the Garhwal-Bhabar may be given Hissedari rights,
- (b) that Kotdwara may be declared a Town area,
- (c) the Melan Dam may be constructed for irrigation purposes and arrangement for pure drinking water may be made,
- (d) that Kalighata Dispensary be converted into a hospital to eradicate malaria,
- (e) that the grazing charges in Kashipur may be reduced,
- (f) that a pucca motor road may be constructed from Ram Nagar-Kotdwara to Laldhang-Hardwar, and
- (g) that the Kotdwara school may be raised to High School standard.

Government are sympathetically considering these requests in consultation with the local officer and heads of departments.

श्री चरण सिंह :

जी हां, गढ़वाल-भाबर के कاشتकारों ने गवर्नमेंट को एक याददास्त (मेमोरेण्डम) भेजी है जिसमें उन्होंने ये दरखास्तें की हैं :

- (क) गढ़वाल-भाबर के कاشتकारों को हिस्सेदारी के हक दिये जायं,
- (ख) कोटद्वार को टाउन एरिया बना दिया जाय,
- (ग) सिंचाई के मतलब के लिये मलान बांध बनाया जाय और साफ पीने के पानी का इन्तजाम किया जाय,
- (घ) मलेरिया को दूर करने के लिये कालीवाट दवाखाने को अस्पताल बना दिया जाय,
- (ङ) काशीपुर में चराई के महसूल घटा दिये जायं,
- (च) रामनगर-कोटद्वार से लोलाढांग-हरद्वार तक मोटर की एक पक्की सड़क बना दी जाय, और
- (छ) कोटद्वार स्कूल को हाई स्कूल कर दिया जाय ।

स्थानीय अफसरों और महकमों के सबसे ऊंचे अफसरों के मशविरे के साथ गवर्नमेंट इन दरखास्तों पर हमदर्दी के साथ गौर कर रही है ।

شری چرن سنگھ —

جی ہاں - گڈھوال بھابر کے کاشتکاروں نے گورنمنٹ کو ایک یادداشت بھیجی ہے جس میں انہوں نے یہ درخواستیں کی ہیں کہ :-
(الف) گڈھوال بھابر کے کاشتکاروں کو حصہداری کے حق دئے جائیں -
(ب) کوٹ دوارا کو ٹاؤن ایریا بنا دیا جائے -

(ج) آبپاشی کی غرض سے ملان بندھہ بنایا جائے اور صاف پینے کے پانی کا انتظام کیا جائے ۔

(د) ملیریا کے دور کرنے کے لئے کالی گھات کے شفاخانہ کو اسپتال بنا دیا جائے ۔

(۴) کاشی پور میں چرائی کی اجرت گھٹادی جائے ۔

(و) رام نگر کھوت دوارا سے لال دھنگ ہر دوار تک ایک موٹر کی پکی سڑک بنا دی جائے ۔

(ز) کھوت دوارا اسکول کو ہائی اسکول کر دیا جائے ۔

مقامی افسروں اور محکموں کے سب سے اونچے افسروں کے مشورہ کے ساتھ گورنمنٹ ان درخواستوں پر ہمدردی کے ساتھ غور کر رہی ہے ۔

Shri Jagmohan Singh Negi : Sir, may I know whether any of these things from (a) to (d) has been given effect to?

شری جگموہن سنگھ نیگی :

شریمان جی، کیا میں مالاں کر سکتا ہوں کہ (ک) سے لے کر (د) تک کسی ماں پر کچھ کارروائی کی گئی ہے؟

شری جگموہن سنگھ نیگی ۔

جناب والا ۔ کیا میں معلوم کر سکتا ہوں کہ (الف) سے لے کر (د) تک مانگوں میں سے کسی پر بھی کچھ اثر لیا گیا ہے؟

The Hon'ble the Minister of Revenue (Shri Hukum Singh) : Recently I discussed these points with the honourable member along with other members of the district and suggestions were made and they are under the consideration of the Government.

آنریبل مینسٹر آف ریونیو (شری حکوم سنگھ) :

جوڑے ہی دن ہوئے ہیں ان مانگوں کے متعلق۔ وزیر سے تمام کے ساتھ پرکھ کر دیا گیا تھا، اور وہ حکومت کے فیصلے کے تحت ہیں۔

آنریبل مینسٹر آف ریونیو (شری حکوم سنگھ) ۔

ابھی حال ہی میں میں نے ان مانگوں کے متعلق وزیر سے تمام کے دوسرے ممبروں کے ساتھ بحث کی تھی ۔ تجویزیں پیش کی گئی تھیں جو کہ سڑک کے زمرے میں ہیں ۔

Shri Mahavir Tyagi : Sir, I want to know as to what system of tenancy prevails in that area of the Government Estate.

شری مہاویر تیاگی :

شریمان جی، میں جاننا چاہتا ہوں کہ کاشتکاری کا کون سا قانون اس سرکاری علاقے میں لاگو ہے؟

شری مہاویر تیاگی ۔

جناب والا ۔ میں معلوم کرنا چاہتا ہوں کہ کون سا قانون آراضی اس سرکاری ریاست کے علاقے میں لاگو ہے؟

The Hon'ble the Minister of Revenue: There is a special enactment there and that applies to that part of the province. The United Provinces Tenancy Act does not apply.

आनरेबिल मिनिस्टर आफ रेवेन्यू :

एक खास ऐक्ट है जो प्रान्त के केवल उस भाग में लागू है। संयुक्त प्रान्तीय कानून कब्जा आराजी वहाँ लागू नहीं होता।

— آنریبل منسٹر آف ریونیو —

ایک خاص قانون ہے جو محض اس علاقہ میں لاگو ہے - قانون قبضہ آراضی صوبجات متعددہ وہاں لاگو نہیں ہوتا -

Shri Mahavir Tyagi : I want to know what Act applies?

श्री महावीर त्यागी :

मैं जानना चाहता हूँ कि कौन सा कानून लागू होता है ?

— شری مہاریر تیاگی —

میں معلوم کرنا چاہتا ہوں کہ کون سا قانون نافذ ہوتا ہے ؟

The Hon'ble the Minister of Revenue : Kumaun Rules and Regulations.

आनरेबिल मिनिस्टर आफ रेवेन्यू :

कुमायूँ रूल्स एंड रेगुलेशन्स।

— آنریبل منسٹر آف ریونیو —

कुमायूँ قوانین و قواعد -

Shri Mahavir Tyagi : Is there no enactment to govern the tenancy law there ?

श्री महावीर त्यागी :

क्या कोई ऐसी व्यवस्था नहीं है जिसके अन्तर्गत वहाँ का कानून कब्जा आराजी हो ?

— شری مہاریر تیاگی —

کیا کوئی ایسا قانون نہیں ہے جس کی رو سے وہاں یہی قانون قبضہ آراضی لاگو ہو سکتا ہو ؟

The Hon'ble the Premier : The United Provinces Tenancy Act applies to the Tarai part of these estates. It does not apply to the Bhabar tracts. The Bhabar tract is governed by the rules that regulate matters of tenancy in the hills.

आनरेबिल प्रीमियर :

संयुक्त प्रान्तीय कानून कब्जा आराजी इन रियासतों के तराई के भाग पर लागू होता है। यह भाबर के क्षेत्रों में नहीं लागू होता। भाबर के भाग में वह कानून लागू होता है जो पहाड़ी इलाकों में खेती के कानून से सुधार करते हैं।

آنریبل پریمیر —

قانون قبضہ آراضی صوبجات متحدہ ان ریاستوں کے توائبی کے حصہ پر لاگو ہوتا ہے — یہہ بہاؤ کے حصوں پر لاگو نہیں ہوتا — بہاؤ کے حصوں میں وہ قواعد نافذ ہیں جن کے تحت پہاڑی علاقہ میں زراعت قانون میں اصلاح کی جاتی ہے —

Shri Mahavir Tyagi : Have the tenants in that area got hereditary rights as we have got here ?

श्री महावीर त्यागी :

क्या उस क्षेत्र में कान्तकारों को हमारी भांति मौज्सी अस्तियारात प्राप्त हैं ?

شری، پہاڑی تپائی —

کیا اُس علاقہ میں کاشتکاروں کو ہماری طرح موروثی اختیارات حاصل ہیں ؟

The Hon'ble the Premier : They have got I think more than hereditary rights but not exactly the rights which they have here. There is no ejectment because nobody goes there to dislodge them.

آنریبل پریمیر :

میرا خیال ہے کہ انکو موزسی ائتیاراات سے بھی جیادا اذیکار پراات ہے لکین بیکول وہی نہیں جو یهاں ہے ۔ وہاں بے بختلی نہیں ہے کیونکی کوئی انہیں ہٹاتا نہیں ۔

آنریبل پریمیر —

میرا خیال ہے ان کو موروثی سے زیادہ اختیار حاصل ہیں لیکن بالکل وہی نہیں جو یہاں ہیں — وہاں بے دخلی نہیں ہے کیونکہ کوئی انہیں ہٹاتا نہیں —

Shri Jagmohan Singh Negi : May we take it that the Kumaun Laws will be applied to the tenants of Garhwal-Bhabar ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

तो क्या मैं यह समझूँ कि कुमायूँ-कानून गढ़वाल, भाबर के किसानों पर लागू होगा ?

شری جگموہن سنگھ نیگی —

تو کیا میں اس سے یہہ سمجھوں کہ کماؤں کے قانون گڈوال — بہاؤ کے کسانوں پر لاگو ہونگے ؟

The Hon'ble the Premier : If so desired by the honourable member
آنریبل پریمیر :

यदि माननीय सदस्य की ऐसी इच्छा हो ।

آنریبل پریمیر —

اگر معزز ممبر کی ایسی خواہش ہو —

Shri Mahavir Tyagi : Will the Government please let this House know what are the rules that apply there ?

श्री महावीर त्यागी :

क्या सरकार इस भवन को कृपया बतायेगी कि वहां कौन से नियम लागू होते हैं ?

شری مہاویر تیاگی —

کیا سرکار ہذا مہربانی اس ایوان کو بتائیگی کہ وہ کون سے قواعد ہیں جو وہاں لکڑے ہوئے ہیں ؟

The Hon'ble the Minister of Revenue : I invite the honourable member's attention to the rules which is in book form and I think a reference to these rules will throw much light on the question.

آنرےبل مینسٹر آف رےوینو :

میں ماننویہ सदस्य का ध्यान उन नियमों की ओर दिलाना चाहता हूँ जो किताब के रूप में हैं और मेरा ख्याल कि इन नियमों का हवाला इस प्रश्न पर अधिक प्रकाश डालेगा ।

آنرےبل مینسٹر آف رےوینو —

میں معزز ممبر کی توجہ ان قواعد کی طرف مبذول کرنا چاہتا ہوں جو کتاب کی شکل میں ہیں اور میٹر خیال ہے ان قواعد کے حوالہ سے سوال پر کافی روشنی پڑے گی —

Shri Mahavir Tyagi : Have those rules any sanction of law. If so, under what law were those Rules made ?

श्री महावीर त्यागी :

क्या वह नियम कानून द्वारा स्वीकार किये गए हैं ? यदि ऐसा है तो किस कानून के अन्तर्गत वह नियम बनाये गये थे ?

شری مہاویر تیاگی —

کیا وہ قواعد قانون سے منظور کئے گئے ہیں اگر ہاں تو کس قانون کے تحت وہ قواعد بنائے گئے تھے ؟

The Hon'ble the Premier : Those rules have the sanction of law. They were made under the Scheduled Districts Act when it was in force, and they continue to be in force even now.

آنرےبل پریمیر :

وہ नियम कानून द्वारा स्वीकार किये गये हैं । जब शिड्यूल्ड डिस्ट्रिक्ट्स ऐक्ट लागू था तो उसके अन्तर्गत वह नियम बनाये गये थे और अब भी वह नियम लागू हैं ।

آنرےبل پریمیر —

وہ قواعد قانوناً منظور ہیں — جب شیڈیولڈ ڈسٹریکٹ ایکٹ نافذ تھا تو اس کے تحت وہ قواعد بنائے گئے تھے اور وہ اب بھی لاگو ہیں —

*63. **Shri Bharat Singh Yadavacharya :** [Postponed].

श्री भारत सिंह यादवाचार्य :

*६३—[स्थगित किया गया] ।

شری بھارت سنگھ یادواچاریہ —

* ۶۳ — [ملتوی کیا گیا] —

*64—66. **Shri Ram Swarup Gupta :** [Postponed].

श्री राम स्वरूप गुप्त :

*६४—६६—[स्थगित किये गए] ।

شری رام سرورپ گپت —

* ۶۳ - ۶۶ — [ملتوی کئے گئے]

*67-69. Shri Indradeo Tripathi : [Postponed].

श्री इन्द्रदेव त्रिपाठी :

*६७—६९—[स्थगित किये गए]।

श्री अन्तर दीव त्रिपाठी —

* ۶۷ - ۶۹ — [ملتوی کئے گئے]

*70-71. Shri Ram Murti : [Postponed].

श्री राममूर्ति :

*७०—७१—[स्थगित किये गए]।

श्री राम मूर्ति —

* ۷۰ - ۷۱ — [ملتوی کئے گئے]

POLICY OF THE GOVERNMENT REGARDING THE PAYMENT OF SALARIES OF THE PERSONS DISMISSED IN 1942 MOVEMENT

सन १९४२ के आन्दोलन में बर्खास्त किये गये लोगों को वेतन देने के सम्बन्ध में सरकार की नीति

سنہ ۱۹۴۲ء کی تحریک میں برخاست شدہ لوگوں کی
تذخوۃ دینے کے بارے میں سرکار کی پالیسی

*72. Shri Ram Murti : What is the policy of the Government towards the payment of salaries for the period of dismissal of those persons who were dismissed in connexion with the August, 1942 movement ?

श्री राममूर्ति :

*७२—जो लोग सन् १९४२ ई० के आन्दोलन के सम्बन्ध में बर्खास्त किये गये थे, उन्हें बर्खास्तगी की अवधि की तनखाह देने के विषय में सरकार की क्या नीति है ?

— श्री رام मूर्ति :

* ۷۲ — اگست سنہ ۱۹۴۲ء کی تحریک کے سلسلہ میں برخاست گئے

ہوئے لوگوں کو ان کے برخاستگی کے عرصہ کی تذخوۃ دینے کے متعلق حکومت کی کیا پالیسی ہے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : Each case is decided on merit. In some cases the wishes of the person concerned have been taken into account and in others full pay has been given to persons.

श्री चन्द्रभानु गुप्त :

हर मामले पर गौर किया जाता है और जैसी सूरत होती है वैसा फैसला किया जाता है। कुछ सूरतों में उन लोगों की इच्छाओं का ख्याल रखा गया है जो मामले से संबंध रखते थे, और दूसरी सूरतों में लोगों को पूरी तनखाह दे दी गई है।

شری چندر بہان گہت —

ہر معاملہ پر غور کیا جاتا ہے اور جیسی صورت ہوتی ہے ویسا فیصلہ کیا جاتا ہے۔ بعض صورتوں میں ان لوگوں کی خواہشوں کا خیال رکھا گیا ہے جو معاملہ سے تعلق رکھتے تھے اور دوسری صورتوں میں لوگوں کو پوری تنخواہ دیدی گئی ہے۔

Shri Ram Murti : Will the Government please clarify the sense of this sentence which says that in some cases the wishes of the person concerned have been taken into account? Am I to understand that if a person, who has been dismissed, wants to take the salary of the period of his dismissal, he will be paid in full?

श्री राममूर्ति :

क्या सरकार इस वाक्य के अर्थ को स्पष्ट करेगी जिसमें कहा गया है कि "कुछ मामलों में इससे सम्बद्ध व्यक्ति की इच्छाओं पर विचार किया गया है"। क्या मैं इससे यह समझूँ कि एक व्यक्ति जो कि बरखास्त कर दिया गया है यदि बरखास्त समय के वेतन को चाहता है, तो क्या उसे पूरा वेतन मिलेगा ?

شری رام مورتی —

کیا سرکار اس جملے کے معنی واضح کرے گی جس میں فرمایا گیا ہے کہ "کچھ معاملوں میں شخص متعلقہ کی خواہشوں کا خیال کیا گیا ہے"؟ کیا میں اس کا مطلب یہ سمجھوں کہ ایک شخص جو برخاست کر دیا گیا ہے اگر وہ برخاستگی کے وقت کی تنخواہ چاہتا ہے تو کیا اسے پوری تنخواہ ملیگی ؟

The Hon'ble the Premier : Salary has not been paid in full in every case. In some cases the persons concerned have in fact not chosen to press for any salary for the period they did not serve and they were not in office. In some cases such salary has been allowed. Every case has to be considered on its merits.

आनरेबल प्रीमियर :

प्रत्येक मामले में पूरा वेतन नहीं दिया गया है। कुछ मामलों में सम्बद्ध लोगों ने बर्खास्तगी के जमाने की तनखाह के लिए जोर ही नहीं दिया है। कुछ मामलों में वेतन देने की आज्ञा दी गई है। प्रत्येक मामले पर उसके गुणों को ध्यान में रखकर विचार किया गया है।

آنرہبل پریمیر —

ہر معاملہ میں پوری تنخواہ نہیں دی گئی ہے کچھ معاملوں میں اشخاص متعلقہ نے واقعی برخاستگی کے زمانے کی جب کہ وہ سرکار نہ تھے، تنخواہ پانے پر زور ہی نہیں دیا ہے۔ کچھ معاملوں میں تنخواہ دینے کی اجازت دی گئی ہے۔ ہر معاملہ میں اس کے اوصاف کو مد نظر رکھ کر غور کیا گیا ہے۔

Shri Ram Murti : What is the policy of the Government regarding the salary of Patwaris, because they did not want dismissal but were dismissed by Government?

श्री राममूर्ति :

पटवारियों की तनखाह के सम्बन्ध में सरकार की क्या नीति है क्योंकि वह बर्खास्तगी नहीं चाहते थे और सरकार द्वारा बरखास्त कर दिये गये थे ?

شری رام مورتی —
پتواریوں کی تنخواہ کے بارے میں سرکار کی کیا پالیسی ہے کیونکہ وہ
پرخواستگی نہیں چاہتے تھے اور سرکار نے انہیں پرخواست کرنا تھا ؟

The Hon'ble the Premier : That question will be considered when Patwaris are reinstated.

آنریبل پریمیر :

جب پتواری بحال کیے جائیں تو اس پرشن پر فیچار ہوگا ।

آنریبل پریمیر —
جب پتواری بحال کئے جائیں گے تو اس معاملہ پر غور کیا جائیگا —

Shri Jagmohan Singh Negi : Will Government pay if anybody wishes to take the amount for that period ?

شری جگموہن سنگھ نیگی :

یہ کہ کوئی سبب چاہے تو کیا سرکار اس زمانہ (برخواستگی) کا بھتان دے گی ؟

شری جگموہن سنگھ نیگی —
کیا اگر کوئی شخص پرخواستگی کے زمانے کی تنخواہ کا مطالبہ کرے گا تو سرکار
اسے دے گی ؟

The Hon'ble the Premier : Not necessarily.

آنریبل پریمیر :

یہ आवश्यक نہیں ہے ।

آنریبل پریمیر —
کچھ ضروری نہیں ہے —

*73. Shri Lal Bihari Tandon : [Postponed].

شری لال بیھاری ٹنڈن :

*73—[स्थगित किया गया] ।

شری لال بیھاری ٹنڈن —
* 73 — [ملتوی کیا گیا]

*74—87. Shri Kun Bihari Lal Shivani : [Postponed].

شری کونج بیھاری لال شیوانی :

*74—87—[स्थगित किये गए] ।

شری کنج بیھاری لال شیوانی —
* 74—87 — [ملتوی کئے گئے]

HONORARY MAGISTRATES HOLDING COURTS IN PRIVATE RESIDENCES

آنریبل میجسٹریٹسوں کا نجی نواسہاں میں ایڈلس کرنا

آنریبل میجسٹریٹسوں کا اپنے گھروں پر عدالت کرنا

*88. Shri Sarvajit Lal Varma (absent) : Is it a fact that under the Standing Orders of the Government Honorary Magistrates are prohibited to hold courts at their private residences ?

श्री सर्वजीत लाल वर्मा (अनुपस्थित) :

*८८—क्या यह सच है कि सरकार के स्थायी नियमों के अन्तर्गत आनरेरी मैजिस्ट्रेट अपने निजी निवासस्थानों में इजलास नहीं लगा सकते ?

شری سر ریجیٹ لال ورما (غیر حاضر) —

* ۸۸ — کیا یہ واقعہ ہے کہ حکومت کے مستقل احکام کے ماتحت آنریری مجسٹریٹوں کو اپنے گھروں پر عدالت کا اجلاس کرنے سے روک دیا گیا ہے ؟

The Hon'ble the Minister of Justice (Dr. Kailas Nath Katju) : Yes

آانرےبل مینسٹر آف جسٹس (ڈاکٹر کایلاسناتھ کاتج) :

جی ہاں، سرکار کے حکموں کے ماتحت آانرےری مےجسٹریٹ اپنے مکانون پر عجلالاس نہیں کر سکتے !

آنریبل منسٹر آف جسٹس (ڈاکٹر کایلاسناتھ کاتج) —

جی ہاں - گورنمنٹ کے احکام کے ماتحت آنریری مجسٹریٹ اپنے مکانون پر اجلاس نہیں کر سکتے -

*89. Shri Sarvajit Lal Varma (absent) : If the answer to the above question be in the affirmative, is the Government aware that Mr. Bimla Dutta Ram, Special Magistrate, Fyzabad, sometimes holding court at his residence? If so, what steps has the Government take to check this practice?

श्री सर्वजीत लाल वर्मा (अनुपस्थित) :

*८९—यदि उपर्युक्त प्रश्न का उत्तर हाँ में हो, तो क्या सरकार को विदित है कि श्री बिमलादत्त राम, स्पेशल मैजिस्ट्रेट, फैजाबाद कभी-कभी अपने घर में इजलास करते हैं ? यदि ऐसा है, तो सरकार ने इन तरीकों को रोकने के लिए क्या कार्यवाही की है ?

شری سر ریجیٹ لال ورما (غیر حاضر) —

* ۸۹ — اگر مذکورہ بالا سوال کا جواب اثبات میں ہے تو کیا حکومت جانتی ہے کہ فیض آباد کے اسپیشل مجسٹریٹ مسٹر بملادت رام کبھی کبھی اپنے گھر پر عدالت کا اجلاس کرتے ہیں ؟ اگر ایسا ہے تو حکومت نے اس طرز عمل کو روکنے کے لئے کیا اقدام کئے ہیں ؟

The Hon'ble the Minister of Justice : Government have no information. An inquiry is, however, being made and suitable action will be taken, if necessary.

آانرےبل مینسٹر آف جسٹس :

سرکار کو کوئی عتلاا نہیں ہے ! لکین تھکیکات کی جا رہی ہے اور اگر جھڑت ہوگی تو مناسیب کارروائی کی جائےگی !

آنریبل منسٹر آف جسٹس —

گورنمنٹ کو کوئی اطلاع نہیں ہے لیکن تحقیقات کی جارہی ہے اور اگر ضرورت ہوگی تو مناسیب کارروائی کی جائےگی -

Starred questions 88 and 89 were put by Shri Raja Ram Misra.

سٹارڈ پرسن ۸۸ اور ۸۹ श्री राजाराम मिश्र ने पूछे ।

استارڈ سوال ۸۸ اور ۸۹ شری راجہ رام مشر نے پوچھے —

Shri B. N. Varma : What steps does the Government propose to take to make sure that the orders issued by them are followed ?

— श्री बी० एन० वर्मा :

यह जानने के लिए कि सरकार ने जो आज्ञायें दी हैं उनका पालन किया जाता है सरकार क्या कार्रवाई करना चाहती है ?

— شری بی - این - درما —

اس بات کا یقین کرنے کے لئے کہ سرکاری احکام کی پابندی کی جاتی ہے سرکار کیا کارروائی کرنا چاہتی ہے ؟

The Hon'ble the Minister of Justice : Whenever the matter is brought to the attention of the Government suitable orders are issued to ensure the compliance with standing orders.

آنرےبل مینسٹر آف جسٹس :

جب کہیں کوئی معاملہ سرکار کے دھیان میں لایا جاتا ہے تو آجائا-پالان کے सम्बन्ध में उचित आज्ञायें दी جاتی हैं ।

— آنرےبل مینسٹر آف جسٹس —

جب کہیں کوئی معاملہ سرکار کے نوٹس میں لایا جاتا ہے تو احکام کی پابندی کے متعلق مناسب احکام مسئلہ احکام کے ساتھ دیے جاتے ہیں ۔

Shri Krishna Chandra : Has the Government made any general inquiry from the district magistrates as to whether the rules framed by the Government are being followed ?

— श्री कृष्णचन्द्र :

क्या सरकार ने डिस्ट्रिक्ट मैजिस्ट्रेटों से कोई इस प्रकार की जांच की है कि जो नियम सरकार बनाती है उनका पालन किया जाता है ?

— شری کرشن چندر —

کیا سرکار نے ڈسٹرکٹ میجسٹریٹوں سے کوئی اس قسم کی جانچ کی ہے کہ جو قواعد سرکار بناتی ہے آیا ان کی پابندی ہوتی ہے ؟

The Hon'ble the Minister of Justice : Not so far.

آنرےبل مینسٹر آف جسٹس :

ابھی تک نہیں ۔

— آنرےبل مینسٹر آف جسٹس —

ابھی تک نہیں ۔

GRADUATE C. Ts. DEBARRED FROM THE POSTS OF DEPUTY INSPECTORS

ग्रेजुएट सी० टी० को डिप्टी इन्स्पेक्टर के पद पर नियुक्त करने को मनाही
گریجویٹ سی - ٹیز کو ڈپٹی انسپیکٹر کی جگہ پر مقرر کرنے کی ممانی

*90. **Shri Malkhan Singh :** Will the Government state why graduate C. Ts. are not allowed to apply for posts of Sub-Deputy Inspector, Deputy Inspector and other higher positions ?

श्री मलखान सिंह :

*९०—क्या गवर्नमेंट कृपा करके बतलायेगी कि ग्रेजुएट सी० टी० पास लोगों को सब-डिप्टी इन्स्पेक्टर, डिप्टी इन्स्पेक्टर और अन्य ऊंचे स्थानों के लिये दरखास्त देने की इजाजत क्यों नहीं है ?

شری ملکھان سنگھ —

* 90 — کیا حکومت مہربانی کر کے بتائیگی کہ گریجویٹ سی - ٹی - پاس لوگوں کو سب ذمہ داری انسپیکٹر ، ڈپٹی انسپیکٹر اور دوسری اونچی جگہوں کے لئے درخواست دینے کی اجازت کیوں نہیں ہے ؟

Shri Raghukul Tilak : There is no ban against graduate C. Ts. applying for higher appointments, for example, for the post of Sub-Deputy and Deputy Inspector of Schools.

श्री रघुकुल तिलक :

कोई ग्रेजुएट सी० टी० ऊंची जगहों जैसे सब डिप्टी और डिप्टी इन्स्पेक्टर आफ स्कूल की जगहों पर नियुक्त किए जाने के लिए दरखास्त देना चाहे तो उसके ऐसा करने में कोई रुकावट नहीं है ।

شری رگھوکل تلک —

کوئی گریجویٹ سی - ٹی - اونچی جگہوں جیسے سب ڈپٹی یا ڈپٹی انسپیکٹر مدارس کی جگہوں پر مقرر کئے جانے کے لئے درخواست دینا چاہے تو اس کے لئے ایسا کرنے میں کوئی رکاوٹ نہیں ہے -

Shri Malkhan Singh : How many graduate C. Ts. have applied to the Government for higher posts and how many were selected so far ?

श्री मलखान सिंह :

कितने सी० टी० ग्रेजुएटों ने सरकार को ऊंची जगहों के लिए दरखास्त दी और इस समय तक कितने लिए गए ?

شری ملکھان سنگھ —

کتنے سی - ٹی گریجویٹوں نے اونچی جگہوں کے لئے سرکار کو درخواست دی اور کتنے منتخب کئے گئے ؟

Shri Raghukul Tilak : Sir, I shall require notice for this.

श्री रघुकुल तिलक :

श्रीमान् जी, मैं इसके लिए नोटिस चाहता हूँ ।

شری رگھوکل تلک —

جناب والا - میں اس کے لئے نوٹس چاہتا ہوں -

*91. Shri Malkhan Singh : Are the Government aware that six graduate C. Ts. who are in Government service have taken B. Ed. degree of the Lucknow University after competing with the L. Ts. some of whom failed to secure even pass marks ?

श्री मलखान सिंह :

*९१—क्या गवर्नमेंट जानती है कि ६ ग्रेजुएट सी० टी० पास लोगों ने जो सरकारी नौकरी में हैं लखनऊ विश्वविद्यालय से बी० ई० डी० की डिग्री ली है जब कि उन के मुक़ाबले एल० टी० पास कुछ लोग थे जिनमें से कुछ तो पास होने भर के नम्बर भी नहीं मिले ?

شری ملکھان سنگھ —

* ۹۱ — کیا گورنمنٹ جانتی ہے کہ چھ گریجویٹ سی - ٹی - پاس لوگوں نے جو گورنمنٹ سروس میں ہیں، لکھنؤ یونیورسٹی سے بی - ایڈ کی ڈگری لی ہے جبکہ ان کے مقابلے میں ایل - ٹی - پاس کچھ لوگ تھے جن میں سے بعض کو پاس ہونے پر کے نمبر بھی نہیں ملے؟

Shri Raghukul Tilak : Yes.

श्री रघुकुल तिलक :

जी हां ।

شری رگھوکل تلک —

جی ہاں —

No. Date
8 18-2-47

* 92. Shri Malkhan Singh : Will the Government state how the services of these B. Ed. degree holders are going to be utilized by the Government ?

श्री मलखान सिंह :

* ۹۲ — کیا گورنمنٹ بتائیگی کہ وہ ان بی - ایڈ ڈگری رکھنے والوں کی सेवाؤں کیسے استعمال کی جائیں گی؟

شری ملکھان سنگھ —

* ۹۲ — کیا گورنمنٹ بتائیگی کہ وہ ان بی - ایڈ ڈگری رکھنے والوں کی خدمات کو کس طرح کام میں لانا چاہتی ہے؟

Shri Raghukul Tilak : They will duly be considered for promotion to higher posts along with others on the occurrence of vacancies.

श्री रघुकुल तिलक :

जब जगहें खाली होंगी तो ऊंची जगहों पर तरक्की देने के वक्त दूसरों के साथ-साथ उनके मामलों पर भी बाक़ायदा ध्यान दिया जायगा ।

شری رگھوکل تلک —

جب جگہیں خالی ہونگی تو اونچی جگہوں پر ترقی دینے کے وقت دوسروں کے ساتھ ساتھ ان کے معاملوں پر بھی باقاعدہ غور کیا جائیگا۔

Shri Malkhan Singh : Will the Government consider the academic qualifications of these degree holders at the time of selection ?

श्री मलखान सिंह :

کیا سرکار انتخاب کے وقت ان امیدواروں کی تعلیمی قابلیت پر توجہ؟

شری ملکھان سنگھ —

کیا سرکار انتخاب کے وقت ان امیدواروں کی تعلیمی قابلیت پر توجہ؟

Shri Raghukul Tilak : The answer is already there.

श्री रघुकुल तिलक :

जवाब पहले ही मौजूद है ।

شری رگھوکل تلک —

جواب پہلے ہی موجود ہے۔

ASSISTANT MASTERS NOT ALLOWED TO APPEAL AGAINST THE
DECISION OF DEPARTMENTAL SELECTION COMMITTEE

डिपार्टमेंट सेलेशन कमेटी के फैसले के विरुद्ध असिस्टेंट मास्टर्स को अपील
करने की मनाही

ڈپارٹمنٹل سلکشن کمیٹی کے فیصلہ کے خلاف اسسٹنٹ ماسٹرس کو اپیل
کرنے کی ممانہی

*93. Shri Malkhan Singh : Is it a fact that appeals and representations from Assistant Masters in Government institutions against the decision of the Departmental Selection Committee of the Education Department are not permissible ?

O. no. 1
418-2

श्री मलखान सिंह :

*९३—क्या यह सच है कि सरकारी संस्थाओं के असिस्टेंट मास्टर्स को शिक्षा विभाग की डिपार्टमेंटल सेलेशन कमेटी के निर्णयों के विरुद्ध अपील करने और प्रार्थना-पत्र देने की अनुमति नहीं है ?

आवि सं

*४

तारी

१८-२-

شری ملکھان سنگھ، —

* 93 — کیا یہ ٹھیک ہے کہ سرکاری مدرسوں کے اسسٹنٹ ماسٹرس کو محکمہ تعلیم کی ڈپارٹمنٹل سلکشن کمیٹی کے تصفیہ کے خلاف اپیل کرنے یا عرضداشت پیش کرنے کی اجازت نہیں ہے ؟

ی نمبر

۳

دفعہ ۲-۲۷

Shri Raghukul Tilak : Under the Classification, Control and Appeal Rules, no appeal lies against non-selection for a selection post or for a post in the Provincial Service.

श्री रघुकुल तिलक :

दर्जाबन्दी, कंट्रोल और अपील के नियमों के मातहत किसी सेलेशन पोस्ट या प्राविन्शियल सर्विस की किसी जगह में न लिए जाने के खिलाफ कोई अपील नहीं हो सकती ।

شری رگھوکل تلک —

درجہ بندی، کنٹرول اور اپیل کے قاعدوں کے ماتحت کسی سلکشن پوسٹ یا پراوینشل سروس کی کسی جگہ پر نہ لئے جانے کے خلاف کوئی اپیل نہیں ہو سکتی۔

*94. Shri Malkhan Singh : Is there any restriction against sending advance copies of such appeals and representations ?

*5 19-

श्री मलखान सिंह :

*९४—क्या इस तरह की अपीलों और प्रार्थना-पत्रों की पहिले से प्रतियां भेजने पर कोई प्रतिबन्ध है ?

*५

१८-

شری ملکھان سنگھ —

* ۹۴ — کیا اس قسم کی ایڈیٹوں اور عہدہ داروں کی پہلے سے ایک نقل اصل کی بھیجئے پر کوئی پابندی ہے ؟

تاریخ :

-۲-۱۸

Shri Raghukul Tilak : Yes.

श्री रघुकुल तिलक :

जी हाँ ।

شری رگھوکل تلک —

جی ہاں —

Shri Malkhan Singh : Sir, with reference to question no. 94, the Government has replied that there are some restrictions. What are those restrictions and why ?

श्री मलखान सिंह :

श्रीमान जी, प्रश्न ९४ के सम्बन्ध में सरकार ने बताया है कि कुछ प्रतिबंध हैं। क्या प्रतिबंध हैं और क्यों ?

شری ملکھان سنگھ —

جناب والا — سوال نمبر ۹۴ کے جواب میں سرکار نے بتایا ہے کہ کچھ قیود ہیں کیا قیود ہیں اور کہیں ؟

The Hon'ble the Minister of Education (Shri Sampurnanand) : These restrictions apply to all departments and they regulate the conditions under which appeals lie to superior authorities.

अनरेबल मिनिस्टर आफ एजुकेशन (श्री सम्पूर्णानन्द) :

यह प्रतिबंध सब विभागों पर लागू होते हैं और ये उन शर्तों की व्यवस्था करते हैं जिनके अन्तर्गत उच्च अधिकारियों के पास अपील जाती है।

آنریبل منسٹر آف ایجوکیشن (شری سمپورنانند) —

یہ قیود تمام محکموں پر عائد ہوتے ہیں اور جن شرائط کے تحت — افسروں کو اپیل ہوتی ہے یہ فیروان کو منضبط کرتے ہیں —

o, Date
18-2-47

*95. Shri Malkhan Singh : What are the reasons for which a qualified and able assistant master is generally debarred from promotion to the higher grade ?

श्री मलखान सिंह :

इ संख्या :

*९५—किन कारणों के आधार पर कोई योग्य और आवश्यक शिक्षा-सम्बन्धी योग्यता रखने वाला असिस्टेंट मास्टर साधारणतया उच्च ग्रेड में तरक्की करने से वंचित रहता है ?

-२-४७

شری ملکھان سنگھ —

-۲-۱۸

* ۹۵ — وہ کون اسباب ہیں جن کی بناء پر ایک اہل اور قابل اسسٹنٹ

ماسٹر علم طرز پر اونچے گریڈ میں ترقی پانے سے محروم رکھا جاتا ہے ؟

Shri Raghukul Tilak : Promotion to a higher post is made strictly on merit. This being so, an assistant master, if he is really able, can not lose promotion unless in the event of selection for a particular vacancy his competitors happen to be of superior merit.

श्री रघुकुल तिलक :

किसी ऊंची जगह पर तरक्की योग्यता के आधार पर ही दी जाती है। जब ऐसा है तो एक असिस्टेंट मास्टर की अगर वह सचमुच योग्य है, तरक्की नहीं एक सकती, जब तक कि किसी खास जगह के लिए सेलेक्शन होने पर उसका मुकाबला करने वाले उससे ज्यादा योग्य न हों।

شری رگھوگل تلک —

کسی اونچی جگہ پر ترقی بالکل قابلیت ہی کی بناء پر دی جاتی ہے جب ایسا ہے تو ایک اسسٹنٹ ماسٹر کی اگر وہ واقعی قابل ہے تو ہی نہیں رک سکتی جب تک کہ کسی خاص جگہ کے لئے سلیکشن ہونے پر اس کا مقابلہ کرنے والے اس سے زیادہ قابلیت نہ رکھتے ہوں۔

Shri Malkhan Singh : How many qualified and able assistant masters have been promoted to higher grades so far ?

श्री मलखान सिंह :

अब तक कितने क्वालीफाइड असिस्टेंट मास्टरों को ऊंचे ग्रेड देकर तरक्की दी गई है ?

شری ملکھان سنگھ —

اب تک کتنے کوالیفائیڈ اور اسسٹنٹ ماسٹروں کو اونچے گریڈ دے کر ترقی دی گئی ہے ؟

Shri Raghukul Tilak : The number differs every year.

श्री रघुकुल तिलक :

संख्या प्रति वर्ष भिन्न हो जाती है।

شری رگھوگل تلک —

تعداد ہر سال مختلف ہو جاتی ہے۔

*96-97. **Shri Harprasad :** [Postponed].

श्री हर प्रसाद :

*९६—९७—(स्थगित किये गए)।

شری ہر پراساد —

* ۹۶ - * ۹۷ - (ملتوی کیے گئے)۔

ENGLISH AS MEDIUM OF INSTRUCTION FOR HISTORY AND GEOGRAPHY
IN GIRLS' HIGH SCHOOLS

लड़कियों के हाई स्कूलों में इतिहास और भूगोल के पढ़ाने के लिए
शिक्षा माध्यम अंग्रेजी

نسوان ہائی اسکولوں میں تواریخ اور جغرافیہ پڑھانے کے لئے ذریعہ تعلیم انگریزی

*98. **Shri Shiva Mangal Singh (absent) :** Are the Government aware that in some Girls' High Schools at Lucknow and at other places, the medium of instruction for History, Geography, or such subjects other than English, is still English ? If so, why ?

श्री शिव मंगल सिंह (अनुपस्थित) :

वे संख्या

*२८

ता०

—२-४७

*१८—क्या गवर्नमेंट जानती है कि लखनऊ और अन्य जगहों में लड़कियों के कुछ हाई स्कूलों में इतिहास, भूगोल या अंग्रेजी के अतिरिक्त और ऐसे ही दूसरे विषयों के यद्दाने का माध्यम अब भी अंग्रेजी है ? अगर ऐसा है, तो क्यों ?

شری شیو منگل سنگھ (غیر حاضر) —

اصلی

* ۸

تاری

۱-۱۸

* ۹۸ — کیا گورنمنٹ جانتی ہے کہ لکھنؤ میں اور دوسری جگہوں میں بعض لڑکیوں کے ہائی اسکولوں میں تاریخ، جغرافیہ یا انگریزی کے علاوہ ایسے ہی دوسرے مضامین کا ذریعہ تعلیم اب بھی انگریزی ہے ؟ اگر ایسا ہے تو کیوں ؟

Shri Raghukul Tilak : Yes. This is provided for in the rules in force at present.

श्री रघुकुल तिलक :

जी हां ।

इस सम्बन्ध में आज कल यही नियम है ।

شری رگھوکل تلک —

جی ہاں -

اس وقت جو قواعد نافذ ہیں ان میں یہی دیا ہوا ہے -

NECESSITY OF ADEQUATE AND CHEAP AGRICULTURAL CREDITS

खेती के लिए काफी और सस्ती दर पर रुपया उधार देने वालों
संस्थाओं की आवश्यकता

کھیتی کے لئے کافی اور سستے قرضوں کی ضرورت

Date
18-2-47

*99. Shri Kishan Chand Puri (Absent) : Are the Government aware that in our provinces there are no channels for providing adequate and cheap agricultural credits ?

श्री किशनचन्द पुरी (अनुपस्थित) :

* ४६

—२-४७

*१९—क्या गवर्नमेंट जानती है कि हमारे प्रान्त में खेती के काम के लिये काफी और सस्ते दर पर रुपया उधार देने के लिये कोई व्यवस्था नहीं है ?

شری کشن چند پوری (غیر حاضر) —

* ۱

—۱۸

* ۹۹ — کیا گورنمنٹ جانتی ہے کہ ہمارے صوبے میں کافی اور سستے زرعتی قرضہ دینے کے ادارے موجود نہیں ہیں ؟

The Hon'ble the Minister of Agriculture (Mr. Nisar Ahmad Sherwani) : No. Government grant Takavi under Act XII of 1884 and Act XIX of 1883 for agricultural purposes at low rates of interest. Interest-free loans are also available for specific purposes in connection with the Grow more Food Campaign. Co-operative Societies

wherever they exist also provide loans for their members at reasonable rates of interest. Efforts for reduction of rates of interest advanced by the societies are being made. A scheme for expansion of co-operative societies has also been launched and one of the functions of these societies would be provision of necessary loans at reasonable rates to their members.

आनरेबल मिनिस्टर आफ एग्रीकल्चर (मिस्टर निसार अहमद शेरवानी) :

जी नहीं, सरकार सन् १८८४ ई० के ऐक्ट नं० १२ और सन् १८८३ ई० के ऐक्ट नं० १९ के अनुसार खेती के काम के लिये कम सूद पर तक्काबी देती है। ज्यादा अनाज पैदा करने के आन्दोलन के सम्बन्ध में खास खास कामों के लिये वगैरह सूद के कर्ज भी दिये जाते हैं। जहां-जहां कोऑपरेटिव सोसाइटियां हैं वे भी अपने मेम्बरों को सूद की मुनासिब दर पर कर्ज देती हैं, सोसाइटियों द्वारा दिये जाने वाले कर्ज के सूद की दर को घटाने की कोशिश की जा रही है। कोऑपरेटिव सोसाइटियों को बढ़ाने के लिये भी एक स्कीम जारी कर दी गयी है। इन सोसाइटियों के कामों में से एक काम यह होगा कि वे अपने मेम्बरों को सूद की मुनासिब दर पर कर्ज दें।

— (मستّر نثار احمد شيرداني) —
جی نہیں۔ سرکار سنہ ۱۸۸۳ء کے ایکٹ ۱۲ اور سنہ ۱۸۸۳ء کے ایکٹ ۱۹ کے ماتحت کھیتی باڑی کے کام کے لئے کم سود پر تقاضی دیتی ہے۔ زیادہ اناج پیدا کرنے کی تحریک کے سلسلے میں خاص خاص کاموں کے لئے بغیر سود کے قرضے بھی دئے جاتے ہیں۔ جہاں جہاں کوآپریٹو سوسائٹیاں ہیں وہ بھی اپنے ممبروں کو سود کے مناسب در سے قرض دیتی ہیں۔ سوسائٹیوں کے ذریعے دئے جانے والے قرض کے سود کی در کو گھٹانے کی کوشش کی جا رہی ہے۔ کوآپریٹو سوسائٹیوں کو بڑھانے کے لئے بھی ایک اسکیم جاری کر دی گئی ہے۔ ان سوسائٹیوں کے کاموں میں سے ایک کام یہ ہے کہ وہ اپنے ممبروں کو سود کی مناسب در سے قرض دیں۔

THE BUDGET, 1947-48—GENERAL DISCUSSION—(continued)

१९४७-४८ का बजट—सामान्य वाद-विवाद (जारी)

سنہ ۱۹۴۷-۴۸ء کا بجٹ — عام بحث (جاری)

The Hon'ble the Speaker : Now we come to the general discussion of the budget. I think it would be profitable for the House generally if some time-limit is prescribed for the speeches so that as many members as possible may be able to take part in the discussion. I should like to have the opinion of the House would they agree to 10 minutes or would they like to extend the terms to 15 minutes?

नोट:—जिस भाषा में भाषण पहिले छाप गया है उसेम्बली में वह उसी भाषा में किया गया था।

नोट - جس رسم الخط میں تقریر پہلے چھاپی گئی ہے اسی زبان میں وہ اسمبلی میں کی گئی تھی۔

आनरेबल स्पीकर :

अब हम बजट पर सामान्य वाद-विवाद प्रारम्भ करते हैं। मेरी सभ्य में भवन के हेतु यह उपयोगी होगा कि भाषण के लिए समय निर्दिष्ट कर दिया जाय ताकि अधिक से अधिक सदस्य वाद-विवाद में भाग ले सकें। मैं इस बात पर भवन की राय चाहता हूँ। क्या वे दस मिनट पर सहमत होंगे अथवा वे समय को पन्द्रह मिनट तक बढ़ाना चाहेंगे।

— آنرېبل اسپیکر —

اب ہم بحث کو عام بحث پر آتے ہیں۔ میرا خیال ہے کہ یہ ایوان کے لئے زیادہ فائدہ مند ہوگا اگر ہر ایک تقریر کے لئے وقت مقرر کر دیا جائے تاکہ جس قدر ممکن ہو زیادہ تعداد میں ممبران بحث میں حصہ لے سکیں۔ میں ایوان کے رائے جاننا چاہتا ہوں۔ کیا ممبران ۱۰ منٹ وقت مقرر کئے جانے کی اتفاق کرینگے یا وہ یہ چاہیں گے کہ وقت کو بڑھا کر ۱۵ منٹ کر دیا جائے؟

Mr. Shaukat Ali Khan : But, Sir, may I point out that you may make an exception in the case of the member of the Opposition who delivers the opening speech ?

میسٹر محمد شاکت علی خاں :

پرنتو श्रीमान् जी, क्या मैं यह कहूँ कि विरोधी दल के नेता के लिये यह नियम अपवाद बना दीजिए कारण कि वही प्रारम्भिक भाषण देता है ?

— مسٹر محمد شوکت علی خاں —

لیکن حضور والا— کیا میں یہ کہہ سکتا ہوں کہ آپ حزب مخالف کے اُس ممبر کو اس سے مستثنیٰ کر دیجئے جو بحث کو شروع کرے؟

Mr. Zahirul Hasnain Lari : Last time, Sir, we had two days for general discussion and we limited each member's speech to 15 minutes with the exception of the gentleman who opened the debate on behalf of the Opposition. This year the period for general discussion has been extended to three days. Therefore my submission would be that at this stage we should allow 20 minutes to each speaker subject to the extension of 10 minutes to the first speaker.

میسٹر زہیرل حسنن لاری :

श्रीमान् जी पिछली बार हम लोगों के पास सामान्य वाद-विवाद के हेतु दो दिन थे और सिवाय विरोधी दल की ओर से वाद-विवाद प्रारम्भ करने वाले के अन्य सभी सदस्यों के भाषण १५ मिनट तक के लिए सीमित कर दिये गए थे। इस बार वाद-विवाद के लिए समय बढ़ा कर ३ दिन कर दिए गए हैं। अतः मेरा निवेदन है कि इस स्तर पर प्रत्येक वक्ता को २० मिनट देना चाहिए और प्रथम वक्ता को दस मिनट और बढ़ा दिये जायें।

Note — The order in which the speech is first printed determines the language in which it was originally delivered in the couse.

مسٹر ظہیر الحسنین لاری —

پچھلی مرتبہ - جذبات والا - ہمیں عام بحث کے لئے دو دن کا وقت ملا تھا اور ہم نے ہر ممبر کی تقریر کے لئے ۱۵ منٹ کا وقت مقرر کیا تھا سو اُس شخص کی تقریر کے جس نے کہ حزب مخالف کی طرف سے بحث شروع کی تھی - اُس سال عام بحث کے وقت کو بڑھا کر ۳ دن کر دیا گیا ہے - اس لئے اس موقع پر میری یہ عرض ہوگی کہ ہم ہر مقرر کو تقریر کے لئے ۲۰ منٹ کا وقت دیں اور پہلے مقرر کو ۱۰ منٹ زیادہ دئے جائیں -

The Hon'ble the Speaker : Is that the general view ?

آنرےبل سپیکر :

क्या यह आम मत है ?

آنرےبل اسپیکر —

کیا یہی عام رائے ہے ؟

Some Members on the Government Benches : No, Sir, 15 minutes.

गवर्नमेंट बेंचेंज के कुछ सदस्य :

نहीं، श्रीमान् जी, १५ मिनट ।

سرکاری نشستوں کے کچھ ممبر —

جی نہیں - ۱۵ منٹ -

The Hon'ble the Speaker : If you have 20 minutes the result will be that many members may not be able to speak. I think 15 minutes will be all right. The Leader of the Opposition wants a few minutes more and I agree to his suggestion that is to say, in the case of the Leader of the Opposition I shall make it 25 minutes and for all others it will be 15 minutes. Now the budget is open to discussion.

آنرےبل سپیکر :

यदि आप २० मिनट रखेंगे तो फल यह होगा कि बहुत से सदस्य बोल नहीं सकेंगे । मेरी समझ से १५ मिनट ठीक होंगे । विरोधी दल के नेता कुछ मिनट और चाहते हैं । मैं उनके सुझाव से सहमत हूँ । अर्थात् विरोधी दल के नेता के लिए मैं २५ मिनट दूंगा और अन्य सभी के लिए १५ मिनट । अब बजट पर वाद-विवाद हो सकता है ।

آنرےبل اسپیکر —

اگر آپ کو ۲۰ منٹ دئے جائیں تو اس کا نتیجہ یہہ ہوگا کہ بہت سے ممبران تقریر نہ کر پائیں گے - میرا خیال ہے کہ ۱۵ منٹ کا وقت بہت مناسب ہوگا - حزب مخالف کے قائد چند منٹ زیادہ چاہتے ہیں اور میں اس تجویز سے اتفاق کرتا ہوں یعنی یہہ کہ حزب مخالف کے قائد کے لئے میں ۲۵ منٹ دے گا اور بقیہ کے لئے ۱۵ منٹ - اب بحث بحث کے لئے پیش ہے -

Mr. Zahirul Hasnain Lari : Mr. Speaker, our battles for political emancipation are at journey's end. Freedom which eluded our grasp for decades is now within our reach. In fact it is fast coming and the question is not of achieving freedom but of maintaining it. A budget is the mirror of a nation's life and it can be judged only in the light of circumstances which are necessary to maintain a progressive independent State and the view point that I will lay before the House is to consider whether this budget reflects conditions or is conducive to create conditions which are necessary for the maintenance of a free state.

I think that in order to ensure a prosperous independent state we must have temperate, literate if not educated and healthy citizens bound by ties of mutual affection and regard. Does the budget indicate that such conditions and such a body of citizens do exist in these Provinces or if they do not, does this budget indicate that there are activities which are calculated to make up the deficiency?

I said that in the first instance our citizens must be temperate. If we look at the figures for the last two or three years we find that in 1945-46 we budgeted for an income of 5 crores 15 lakhs from Excise, but in fact it rose to 5.95 lakhs, that is to say, there was an excess income of 70 lakhs. When we come to the next year that is to say the present current year under the administration of the present Cabinet, we budgeted for an income of 5.53 lakhs, but in fact we received 6.15 lakhs, thus adding an income of 55 lakhs. Why this increased income? The reply is given in volume II on page 50. If you turn to page 41 relating to the year 1945-46, we find the following :—

"The actual excise revenue amounted to about 5.95 lakhs against the originally estimated 5.15 lakhs. The large increase is due to the fact that in spite of the increase in the rates of duty and issue prices of country liquors, ganja and opium, consumption of liquors and drugs continued to increase."

This was the year prior to the present administration, but when we come to the reason given for the increase of excise in 1946-47, we find the following note at page 50 :—

"The most notable increases are that of 5.50 lakhs under country spirits due to the high level of consumption of these drugs and liquor."

It comes to this that from this tainted source we have acquired more than a crore of additional income during the last two years and during the last twelve months this Ministry did nothing and when we come to the present budget proposals what do we find? It still puts the demand from excise at 5.25 lakhs that is to say 10 lakhs higher than the revenue from excise in 1945-46. It is said that we are going to introduce prohibition in 7 districts resulting in a loss of revenue to the extent of 60 lakhs. Now the question is this. Considering the accumulation of income during the last two years is not this a meagre step taken by the Government? It was open to them at least to go to the extent of wiping out the increased income during the last two years that had accumulated. You cannot say that the income which rose in 1945-46 and 1946-47 had been spent away. It was there in the form of revenue reserve fund. Therefore I submit that the first step which they have taken in regard

to excise policy is too meagre and is not in consonance with the professed policy of the Congress. Prohibition, I may add, is the goal of the Treasury benches as well as of the opposition. I said that the second question that deserves our attention is education or literacy. It so happens that the Hon'ble Minister of Finance is also the Education Minister. Before evaluating the value or nature of the steps indicated by him, we have to consider what is the present position in these provinces. We find from the last report issued to us in regard to education that at present 3·37 per cent. are at school and the total attendance of students in a population exceeding 5 crores 55 lakhs is 18 lakhs 6 thousands. Of these 18 lakhs, 12 lakhs are in the primary standard. The figures have a tale to tell. This shows that a very small percentage of children of school-going age are at present at school. Now I must say that the Education Minister has taken a step. He has proposed to open 2,200 primary schools each year. But the question is, has he in view any planning? Is it not the duty of this Government to see that any child born hereafter shall not go without education? This is the least demand that we could make. You may say that in view of accumulated ignorance we could not remove it all alone. True. But we should take a vow that henceforth we should create conditions in which no child hereafter would go without education. But what does this mean? The very implication of that resolve would mean that you have taken steps to open schools in such a number that the entire Province could have been covered by primary schools within five years and that is the minimum that can be expected of any Government specially in view of the statement of February 20 that very soon we are going to be a free nation. If you take the standard that I have placed before you what is the net expenditure? As I have calculated it, the non-recurring expenditure will be Rs.2 crores 55 lakhs in five years and recurring expenditure would be Rs.2 crores 25 lakhs during the next five years, that is to say, the total expenditure on a scheme to provide literacy, to provide primary education within five years comes to less than Rs.5 crores. You are aware that at present revenue reserve fund stands at more than Rs.8 crores of which 5 crores are invested in securities. May I not say that instead of investing that in various forms of securities you could invest it in primary schools? That would have been more profitable than your gilded bills. Therefore, I say this Government have the resources and have the means to adopt the policy to bring literacy within the means of every child. But it has contented itself with a very slow step of opening only 2,200 primary schools each year. When I divert my attention to the Muslims in these Provinces, I find from the figures that at present there are about 2 lakhs 32 thousand students receiving primary education. Of these more than half receive education at maktabas or Islamia schools. It seems that the entire expense on these Maktabas and Islamia schools comes to only 4 lakhs and 8 thousand rupees. The entire expense on primary schools which cater for 12 lakhs students is a little over one crore, that is to say that the average expense on Maktabas is less than half. But I find that inspite of the remark in the report concerning Public Instruction that these Maktabas are as good as ordinary primary schools no provision has been made to augment their resources. This is what the

[Mr. Zahirul Hasnain Lari]

report says. 'It is reported that the standard of Islamia schools is fully equal to that of other schools, but the majority of Maktabas, though equal in standard to that of primary schools, still leave very much to be desired. In the few cases where suitable buildings, equipment and staff have been provided in Maktabas, it is said that the Maktabas are much better than ordinary schools. There you find that when you have spent less than half on these Maktabas when compared to ordinary schools, was it not your duty, apart from making increases, to see that the Maktabas, which teach at least more than a lakh students—more than half of the Muslim children—receive their due share? At least I find no mention whatever either in the budget speech or in the memorandum or anywhere else. You will further see that when this Government was in power, between the years 1937-39 it had appointed a Committee to go into the reform of secondary and higher education. That Committee, I presume, did make a report. Then there was the Sargent scheme; But I find from the budget speech that no steps are yet proposed to implement the much desired reform of secondary and higher education.

The Hon'ble the Minister of Education : Have you read the budget speech? I think you have not.

Mr. Zahirul Hasnain Lari : I have read the speech. You may be able to point out to that portion which relates to the implementation of reforms suggested by these Committees.

A Member : You may have read in the Maktab.

Mr. Zahirul Hasnain Lari : Yes, the Maktabas gave me training and from that training I have profited much.

Apart from the question of education and prohibition I now come to the question of health. Naturally, the health of a citizen depends on three things, proper food and clothing, medical relief and housing. I would like to take up the question of medical relief first. Every one is aware that the Bhore Committee did go into the matters relating to health and the figures that are given therein are appalling. What is the condition at present? We find that in India the death-rate is 22·4 per thousand and among the infants mortality is 162 per thousand. On the other hand, in other countries for example in New Zealand and Australia you will find that the death-rate in New Zealand is 9·1 and in Australia it is 9·4. So far as infantile mortality is concerned it is only 30 in New Zealand and 38 in Australia. If we think of the provisions in medical hospitals about beds, the present figure is ·04 per thousand in India compared to 7·14 in other countries. The position, therefore, is that the provisions for health in this country are very meagre. The budget speech claims that the Government has accepted the Bhore Committee scheme, but what was the provision therein. The Bhore scheme laid down long-term and short-term provisions. According to the short-term provisions there were to be opened 5 primary units in each district and one secondary unit in each district. That is to say the total number of primary units to be opened in these provinces for the first 5 years, rather 10 years, every year was 250 primary units and 40 secondary units. But the budget speech says

that we are taking steps by opening 10 primary units and 10 secondary units. If we were to go at this speed it will take 250 years to complete. The immediate and short-term planning suggested by the Bhole Committee—does it cost much? What have you spent for these 10 primary and secondary units? The entire provision comes to less than a lakh. On the other hand, if Government had tried to implement the Bhole scheme, the entire expense would have come to Rs.50 lakhs. And this is a question of rural areas; it is not a question of urban localities or big cities. Now I find from the budget speech that Rs.98 lakhs are going to be spent on the construction of hospitals in Sadar places. But what about the poor villagers about whom our friends talk so much? Are you going to have a scheme which is to take so long? When we were considering the Indianisation of British Army and the rate of progress, we were surprised at the years—10 years, 50 years, 75 years. But here is a method adopted, which is going to put to shame even the pace set for Indianisation of Indian Army.

As to housing and planning of rural areas, I need hardly mention that there is any scheme as yet. As to food and clothing we find that last year, I mean, during the current year, we lost more than Rs.2 crores on providing foodgrains to rationed cities, and the same amount is expected to be spent, or rather lost during the coming year. But the question is that even after these great expenses, have we been able to provide the rationed towns, much less those areas where rationing does not prevail and where the bulk of citizens live? I am conscious of the difficulties, but the question is this. Have any steps been taken to augment the produce? If we look to the figures about agriculture during the current year, what I find? It appears that we budgeted Rs.1 crore 77 lakhs for agricultural purposes, but the actual expenditure during the current year comes to Rs.1 crore 8 thousand, which means that there is a saving of 68 lakhs in the Agriculture Department. And why it is? These sums, which were sanctioned, were made for power cultivation and control methods, but the very budget memorandum shows that these measures were not taken, or if taken, were not put forward vigorously. As to future you may say that we are going to spend Rs.2 crores 77 lakhs. But possibly history may repeat itself, and at the end of the next year we find that we have saved Rs.1 crore, thereby adding to the surplus of 1947-48. That cannot be called surplus.

Apart from food there is the question of other commodities. The Hon'ble the Finance Minister, when dealing with Industry and Production was pleased to remark on the one hand.

"We propose to encourage the rapid industrialization of the province giving as much scope to State Control of Industries as possible; "on the other,"every effort will be made to foster the growth of suitable Cottage Industries". But what is the active step that has been taken? In the very beginning we find a criticism of the labour policy pursued by labour leaders. It is said, "to add to our worries there has been a widespread dissatisfaction in the rank of the labour with the conditions under which it has to work. Nothing should be done to deplete still further the already slender stock of commodities. Unfortunately there is the group of leaders and they belong mostly to the Communist party who are out to exploit labour to serve their own political ends."

[Mr. Zahirul Hasnain Lari]

In this paragraph there is not a word about the attitude adopted by the capitalists in regard to labour. Is it not a direct encouragement and indication to the capitalists that the way in which they are behaving is fully justified? There is nothing to criticise their attitude and the assertion is that the labour leaders are only to blame. So while considering the question whether there should be greater output of commodities, we have got one definite pronouncement of policy and that is the condemnation of labour leaders and nothing else. When we come to the positive side, we are to grant five lakhs for cement industry, and nothing more. If we want to add to production, we cannot do so unless we satisfy the labour. I suggest, Sir, that you should allow the labour to have a share in the profits that are accumulating and pocketed by capitalists. You cannot do so by threatening labour leaders. The proper way is to win their confidence and allow them their share in the huge profits made by capitalists. On the positive side you should have a network of planned factories. I remember, Sir, when Congress Government was not in power and Pandit Jawahar Lal Nehru was discussing the scarcity of yarn, he suggested that if he were to run the Government, he would immediately establish a mill and secure yarn for the people, but you have been in office for so long and we find that barring the opening of a cement industry and, of course, contribution to factories in Bihar under the orders of Central Government, for which this Government cannot take any credit, nothing else has been done. At this stage, I would pause and refer to the statement, rather observation of the Finance Minister about the Interim Government. He says 'the masterly way in which they have tackled some of the grave problems facing the country has won universal admiration at home and abroad'. But I can credit this Government only with masterly inactivity. There are, of course, two matters for which they deserve credit. One is their defence of India's right at the United Nations Assembly and for this credit goes to the graceful lady, Hon'ble Minister for Local Self-Government and I congratulate her. The second is the socialistic budget presented by Mr. Liaquat Ali Khan. I note with regret that the principles laid down therein have not at least been followed in this budget but I hope that the Hon'ble Members on that side do approve of the proposals and the principles inherent therein. I am proud of the fact that the two leaders to whom I have referred belong to this province and I am proud of both of them.

I was dealing, Sir, with the provision of commodities but when we come to the last item of the Police budget, a mirror of our immediate ills, we find that only last month we granted an extra amount of 39 lakhs and in this budget we are asked to grant an extra sum of about 34 lakhs. This is the one pronounced and definite increase in expenditure. Perhaps the Hon'ble Finance Minister had this in view when he inserted a paragraph in his budget speech and I am bound to take notice of that. He said 'to these troubles, which might in a way be considered an inevitable consequence of War, have to be added others, which could easily have been avoided. Communal passion has been let loose and a section of political leaders has, thoughtlessly, been using language which can only end in bitter communal strife and civil commotion.'

A very beautiful way of transferring your responsibility to shoulders of other. Let us look at the Punjab. Khizir ministry resigned. He was Premier. He had every right to resign. He did resign. Immediately what we find? Civil war declared. Clear pronouncements that they are not going to co-operate with the Muslim League Ministry and what happens further? The Congress Cabinet meets and it passes a resolution and I think the sentiments expressed therein and the reasons given thereof should be taken note of by the Cabinet Members sitting opposite.

These tragic events have demonstrated that there can be no settlement of the problem in the Punjab by violence and coercion and that no arrangement based on coercion can last. Therefore, it is necessary to find a way out which involves the least amount of compulsion. This would necessitate a division of the Punjab into two provinces. In the United Provinces the Musalmans have equal by brilliant record, if not greater than the Sikhs in the Punjab. We are proud inheritors of similar glories, and traditions but, division apart, you are not even anxious or prepared for sharing of power.

You should pay a tribute to the sanity of the Muslims of these provinces on their calm behaviour rather than impute violence to them.

The Hon'ble the Premier : We never suspected it.

Mr. Zahirul Hasnain Lari : I am glad to know that but there is an insinuation against us. It is the cabinet and the system on which it is working that is responsible for those unfortunate happenings which everyone of us deplores. But instead of taking facts at their face value, stating the real causes and diagnosing the real disease the Hon'ble the Finance Minister sought to shift the burden to other shoulders. There is however, one sentence in the speech of the Hon'ble the Finance Minister which I entirely with respect endorse. It is this. "The declaration recently made by the British Prime Minister is a challenge to our patriotism and statesmanship." I only wish that this could be followed by positive acts. I am cognizant of the resolution passed at the All-India Congress Committee inviting League co-operation though I regret that it was accompanied by expression of opinions on the Punjab problem and that it was not reinforced by any gesture of goodwill on the lines suggested by Bengal Premier, Mr. Suhrawardy, in his latest speech. Unless you follow it up by positive acts, it is no use inviting co-operation from other parties. So far as we in these provinces are concerned, the Hon'ble the Finance Minister has a right to have a vision of a United India and those who are on this side are free to entertain an idea of a limited centre or no centre ; but all the same we have to live in these provinces. Therefore that difference of vision does not and could not affect our mutual relations. But the question is and it is the uppermost question—whether you are prepared to follow up your professions by preparing the provinces to use the language of the Congress Working Committee 'to exercise power jointly and co-operatively.'

मिस्टर जहीरूल हसनन लारी :

स्पीकर महोदय राजनीतिक निर्वाण के हेतु हमारी लड़ाइयाँ समाप्त प्राय हैं। स्वतंत्रता जो चिरकाल से हमसे धोखे से बहुत दूर कर दी गई थी अब निकट ही है। वास्तव में यह तीव्र गति से आ रही है और अब प्रश्न स्वतंत्रता पाने का नहीं है बल्कि उसकी सुरक्षा करना। बजट राष्ट्र के जीवन का दर्पण है और इसका निर्णय उन परिस्थितियों के प्रकाश में हो सकता है जो स्वतंत्र प्रगतिशील राज्य को सुरक्षित रखने के हेतु आवश्यक है। भवन के समक्ष जो दृष्टिकोण रजना चाहता है वह विचार है कि बजट परिस्थितियों पर प्रतिबिम्ब डालता है या वह स्वतंत्र राज्य को सुरक्षा करने के लिये आवश्यक परिस्थितियों का सृजन करने में सहायक है या नहीं।

मेरी समझ में एक स्वतंत्र तथा सम्पन्न देश को बनाये रखने के लिये पारस्परिक प्रेम और श्रद्धा में वृद्ध संयमी, शिक्षित और स्वस्थ नागरिक का होना आवश्यक है। क्या बजट यह प्रकट करता है कि इस प्रकार की दशाएँ और नागरिकों की इस प्रकार की संस्थाएँ प्रान्त में वर्तमान हैं? यदि वे नहीं हैं तो क्या यह बजट प्रकट करता है कि इन अभावों की पूर्ति के लिये कोई प्रयत्न हो रहे हैं।

मैंने कहा है कि सर्व प्रथम हमारे नागरिकों को संयमी होना चाहिये। यदि हम विगत दो तीन वर्षों के आंकड़े देखें तो हम पाते हैं कि १९४५-४६ में आबकारी से ५ करोड़ १५ लाख की आमदनी का बजट बनाया गया था पर वास्तव में आय ५९५ लाख बढ़ गई अर्थात् ७९ लाख की अधिक आमदनी हुई। उसके पश्चात् जब हम दूसरे वर्ष अर्थात् इस मौजूदा मंत्रिमंडल के शासन के अन्तर्गत इस वर्ष आये तो हमने बजट में ५५३ लाख की आय का उल्लेख किया था परन्तु वास्तव में हमें ६१५ लाख बढ़िया मिला और इस प्रकार से ५५ लाख की अधिक आय हुई। आय में वृद्धि क्यों हुई? इसका जवाब जिल्द-२ के पृष्ठ ५० पर दिया हुआ है। यदि आप पृष्ठ ४१ उल्टें जिसका सम्बन्ध १९४५-४६ से है तो हम देखते हैं—

“पहले अन्दाजा लगाई हुई ५१५ लाख की अपेक्षा वास्तव में आबकारी की आय ५९५ लाख हुई। आय में वृद्धि इसलिये हुई कि यद्यपि खंगी की दर बढ़ गई देशी शराब गाँजा, अफीम के दाम और शराब तथा नशीली चीजों की खपत बढ़ती ही रही।”

यह वर्ष मौजूदा शासन से पहले का साल था। परन्तु जब हम १९४६-४७ में आबकारी की वृद्धि के कारणों पर आते हैं तो पृष्ठ ५० पर हम निम्नलिखित नोट पाते हैं—

“सर्वोत्कृष्ट आय वृद्धि देशी शराब के अन्दर ५५० लाख की है। इसका कारण है नशीली चीजों और शराब की अत्यन्त अधिक मात्रा में खपत।”

इसका अर्थ यह होता है कि इन दो वर्षों में इस घृणित उपाय से हम लोगों ने एक करोड़ से अधिक आय की है और विगत बारह महीनों में इस मंत्रिमंडल ने कुछ भी नहीं किया और जब हम मौजूदा बजट पर आते हैं तो कुछ भी नहीं पाते हैं। बजट अब भी आबकारी से ५२५ लाख की रकम चाहता है, यानी १९४५-४६ की आबकारी आय से १० लाख अधिक। यह कहा जाता है कि हम लोप सात जिलों में मादक निषेध योजना स्थापित करने जा रहे हैं; आबकारी आय में जिससे ६० लाख का घाटा होगा। अब यह प्रश्न है। दो वर्षों के अन्दर जमा की हुई रकम पर विचार करते हुये क्या सरकार द्वारा अनुसृतित यह नीति अत्यन्त तुच्छ नहीं है? कम से कम उन्हें यह अधिकार था कि पिछले दो सालों में जमा की गई बढ़ी हुई रकम को खर्च कर डालें। आप यह नहीं कह सकते हैं कि १९४५-४६ और १९४६-४७ में आई हुई आय खर्च हो गई है। यह रकम मालगुजारी की जमा निधि के रूप में है। अतः मेरा निवेदन है कि प्रथम कदम जो उन्होंने आबकारी नीति के प्रति उठाया है वह अत्यन्त क्षीण है और वह कांग्रेस की कथित नीति के अनुकूल नहीं है। मद्य निषेध सरकार और विरोधी दल का लक्ष्य है।

मैंने कहा कि जो दूसरा प्रश्न जो हमारे ध्यान को आकर्षित करता है वह है शिक्षा अथवा साक्षरता। यह कहा जाता है कि माननीय अर्थ मंत्री शिक्षा मंत्री भी हैं। उनके द्वारा वर्णित कार्यवाही का मूल्यांकन करने के लिये या करने के पहले हमें यह विचार करना है कि इन प्रान्तों में क्या परिस्थिति है। शिक्षा के सम्बन्ध में वितरित विगत रिपोर्ट से पता चलता है कि वर्तमान समय में ३. ३७ प्रतिशत स्कूल हैं और ५ करोड़ ५५ लाख से ऊंची आबादी में १२ लाख ६ हजार विद्यार्थियों की उपस्थिति है। इन १८ लाख में से १२ लाख प्राइमरी स्कूलों में हैं। ये आंकड़े इतिहास बताते हैं। इससे यह प्रकट होता है कि स्कूल जाने योग्य अवस्था के बालक बहुत कम संख्या में स्कूल जाते हैं। मैं कहूंगा कि शिक्षा मंत्री ने अब कुछ कार्यवाही की है। उन्होंने प्रति वर्ष २२०० प्राइमरी स्कूल खोलने का प्रस्ताव किया है। परन्तु प्रश्न यह है कि क्या उनकी दृष्टि में कोई योजना है? क्या यह सरकार का कर्तव्य नहीं है कि इस समय के पश्चात् उत्पन्न बालक स्कूल में भेजे गये बिना रहेंगे? यही सब से कम मांग है जो हम पेश कर सकते हैं। अत्यन्त अज्ञान की दृष्टि से आप कहेंगे कि इसे हम दूर नहीं कर सकते हैं। अब से हमें कसम खाना चाहिये कि ऐसी परिस्थितियों का सामना करें कि अब कोई बालक अपढ़ न रहे। परन्तु इसका क्या अर्थ है? इस विचार का यही अर्थ है कि आपने इतनी तादाद में स्कूल खोलने का विचार किया है कि समस्त प्रान्त ५ वर्षों में स्कूलों से भर जायगा। और २० फरवरी के वक्तव्य कि अब हम शीघ्र ही स्वतंत्र हो जायेंगे को दृष्टि में रखते हुये यही कहा जा सकता है कि कम से कम यही किसी सरकार से आशा की जा सकती है। यदि उस माप से काम किया जाय जिसे मैंने आपके ससक्ष उपस्थित किया है तो कुल खर्च क्या होगा? मेरी गणनानुसार पांच वर्षों में एक बार का होने वाला खर्चा २ करोड़ ५५ लाख है और दूसरे पांच वर्षों में बार-बार होने वाला खर्चा २ करोड़ २५ लाख होगा। कहने का यह अभिप्राय है कि इस शिक्षा योजना पर होने वाला कुल खर्च अथवा प्राइमरी शिक्षा पर होने वाला व्यय पांच वर्षों में ५ करोड़ से कम न होगा। आप को ज्ञात है कि वर्तमान समय में सुरक्षित सालगुजारी निधि ८ करोड़ से अधिक है जिसमें से ५ करोड़ सिविलियरीटी में लगा है। क्या मैं यह कह सकता हूँ कि वही खर्चा विभिन्न प्रकार की सिविलियरीटी में लगाने की अपेक्षा आप उसे प्राइमरी स्कूलों में लगा दीजिये? वह आपके बिलों से अच्छा होगा। अतः मैं कहता हूँ कि सरकार के पास शक्ति और उपाय हैं जिससे साक्षरता का प्रसार हो और हर एक बच्चे पढ़ाये जाय। परन्तु उसने केवल २२०० प्राइमरी स्कूलों को प्रति वर्ष खोलने की योजना बना कर अपने को संतुष्ट कर लिया है। जब मैं इस प्रान्त के मुसलमानों की ओर अपना ध्यान आकर्षित करता हूँ मैं देखता हूँ कि केवल २ लाख ३२ हजार विद्यार्थी प्राइमरी स्कूलों में शिक्षा पा रहे हैं। उनमें से आधे से भी अधिक मुसलमानों या इस्लामी स्कूलों में पढ़ रहे हैं। ऐसा प्रतीत होता है कि इन मुसलमानों और इस्लामी स्कूलों का खर्च केवल ४ लाख ८ हजार होता है। प्राइमरी स्कूल पर जो बारह लाख विद्यार्थियों की शिक्षा देते हैं, एक करोड़ से कुछ अधिक खर्च होता है। यह कहना चाहिये कि मुसलमानों पर औसत खर्च आधे से कम है। परन्तु जनता की शिक्षा की रिपोर्ट के बारे में उल्लेख होने पर भी ये मुसलमान उसी प्रकार बने हुये हैं जैसे साधारण प्राइमरी स्कूल। उनके साधनों के लिये प्रबन्ध करने के लिये कोई शर्त नहीं रखी गई है। रिपोर्ट निम्नलिखित है—

“यह रिपोर्ट की जाती है कि इस्लामी स्कूलों का स्टैण्डर्ड अन्य स्कूलों के बराबर ही है। यद्यपि अधिकांश मुसलमान अन्य प्राइमरी स्कूलों के बराबर ही हैं परन्तु अब भी उनमें बहुत सी कमी है।” कुछ हालतों में जहाँ कि उपयुक्त इमारतें, सामान और अध्यापक मुसलमानों को उपलब्ध हैं वे साधारण स्कूलों से बहुत अच्छे हैं। वहाँ आपको यह ज्ञात होता है कि जब आपने इन मुसलमानों पर साधारण स्कूलों की तुलना में आधे से कम व्यय कर दिया है, स्कूलों को बड़ा देने के अलावा क्या आपका यह कर्त्तव्य नहीं है कि मुसलमान जो एक लाख से अधिक विद्यार्थियों आधे से अधिक मुसलमान विद्यार्थियों को पढ़ाते हैं उचित भाग पायें? कम से कम इसका कोई भी उल्लेख न तो बजट भाषण में हुआ है न स्मरणपत्र में और न अन्यत्र कहीं। आप यह भी देखेंगे कि १९३७—३९ के बीच में सरकार ने प्रारम्भिक एवं माध्यमिक शिक्षा

[Mr Jahirul Hasnain Lari :]

सुधार के लिये एक समिति की नियुक्ति की थी। उस समिति ने मेरे विचार से एक रिपोर्ट भी भेजी थी। उसके बाद एक सार्जेंट योजना थी। परन्तु बजट भाषण में हम देखते हैं कि चिर अभीप्सित प्राथमिक और माध्यमिक शिक्षालयों में अभी तक कोई सुधार नहीं हुआ है।

आनरेबल मिनिस्टर आफ एजुकेशन :

क्या आपने बजट भाषण पढ़ा है ? मेरा खयाल है कि आपने नहीं पढ़ा।

मिस्टर जहीरुल हसनैन लारी :

मेरे भाषण पढ़ा है। आप उस भाग की ओर संकेत कर सकते हैं जिसका सम्बन्ध समिति द्वारा प्रस्तावित सुधारों को कार्यान्वित करने में है।

एक मेम्बर :

आपने उसे सक्तर में पढ़ा होगा।

मिस्टर जहीरुल हसनैन लारी :

हां, मसलों ने मुझे शिक्षा दी है और उससे मुझे बड़ा लाभ हुआ है। शिक्षा और मछलियों के प्रश्न को छोड़ कर अब हम स्वास्थ्य के विषय पर आते हैं। स्वभावतः नागरिकों का स्वास्थ्य तीन बातों पर निर्भर है। उचित भोजन, जस्त, औषधि तथा रहने के लिये स्थान। सर्व प्रथम में चिकित्सा की बात लेता हूँ। प्रत्येक व्यक्ति इससे परिचित है कि भोर कमेटी ने स्वास्थ्य विधायक मामलों में नहीं प्रवेश किया और उसमें लिखित आंकड़े विस्मयकारी हैं। वर्तमान काल में क्या दशा है ? हम देखते हैं कि भारत में मृत्यु संख्या २२.४ प्रति हजार है और बच्चों की मृत्यु संख्या प्रति हजार १६२ है। दूसरी ओर अन्य देशों उदाहरणार्थ न्यूजीलैंड और आस्ट्रेलिया में आप मृत्यु संख्या क्रमशः ९.१ और ९.४ पायेंगे। जहाँ तक बालकों के मृत्यु का सम्बन्ध है, वह न्यूजीलैंड में ३० प्रतिशत और आस्ट्रेलिया में ३८ प्रतिशत है। यदि हम अस्पतालों में पलंगों पर विचार करें तो उनकी संख्या भारतवर्ष में ०.४ प्रति हजार है और अन्य देशों में प्रति हजार ७.१ ४ है अतः परिस्थिति यह है कि इस देश के अस्पतालों में स्वास्थ्य का प्रबन्ध अत्यन्त तुच्छ है। बजट भाषण का दावा है कि सरकार भोर योजना को स्वीकार करती है। परन्तु उसमें प्रबन्ध क्या है ? भोर योजना ने दीर्घकालीन और अल्पकालीन प्रबन्ध निर्धारित किया है। अल्पकालीन प्रबन्ध योजना के अनुसार प्रत्येक जिले में ५ प्रारम्भिक और एक माध्यमिक यूनिट प्रारम्भ किये जाने को था। यह कहना चाहिये कि प्रथम पाँच वर्षों अथवा १० वर्षों में खोले जाने वाले प्रारम्भिक यूनिट २५० और माध्यमिक यूनिट ४० है। परन्तु बजट भाषण में कहा गया है कि हम लोग १० प्रारम्भिक और दस माध्यमिक यूनिट खोलकर कार्यवाही आरम्भ कर रहे हैं। यदि हम इस गति से अग्रसर होंगे तो यह कार्य पूरा करने के लिये २५० वर्ष लगेंगे। भोर समिति की दीर्घकालीन और अल्पकालीन योजना में क्या अधिक व्यय होगा। अपने १० प्रारम्भिक और माध्यमिक के लिये आप क्या खर्च करते हैं ? पूरा खर्च एक लाख से कम होगा। दूसरी ओर यदि सरकार भोर समिति की योजना को कार्यान्वित करना चाहती तो वह पूरा खर्च प्रायः ५० लाख होता। यह ग्रामीण क्षेत्रों का हाल है। शहर अथवा बड़े शहरों का हाल इससे भिन्न है। बजट भाषण से प्रकट होता है कि ९८ लाख रुपये सत्तर स्थानों में अस्पताल बनवाने के लिये खर्च किये जायेंगे। परन्तु उन गरीब देहातों में क्या होगा जिनके विषय में हमारे मित्र इतनी बात-चीत करते हैं ? क्या आप इतनी दीर्घकालीन योजना को कार्यान्वित करने जा रहे हैं ? जब हम ब्रिटिश फौज के भारतीयकरण पर विचार कर रहे थे और उन्नति की प्रगति तो हमें वर्षों पर आश्चर्य होता था। १० साल के ५० साल ७५ साल। परन्तु यहां पर एक रीति अंगीकार की जा रही है जो भारतीय सेना ने भारतीयकरण के लिये की गई कोशिश को शर्मिन्दा कर रही है।

देहातों में गृहनिर्माण के विषय में यह कहने की कोई आवश्यकता नहीं है कि इस सम्बन्ध में कोई योजना नहीं है। विगत वर्ष अथवा मेरे कहने का तात्पर्य यह है कि इस वर्ष भोजन और वस्त्र के विषय में हम लोगों ने दो करोड़ रुपया शहरों की राशन दुकान में अन्न पहुंचाने में खर्च कर दिया और इतनी ही राशि के खर्च किये जाने अथवा नष्ट किये जाने की इस वर्ष भी आशा है। परन्तु प्रश्न यह है कि इतना खर्च होने के बाद भी क्या हम लोग इस योग्य हुये हैं कि राशन कस्बों की आवश्यक सामान पहुंचा सकें और उससे भी कम हम उन कस्बों को पहुंचा सकें हैं जिनमें आबादी बहुत ज्यादा है पर राशनिंग नहीं है। मैं कठिनाइयों से परिचित हूँ परन्तु प्रश्न यह है। क्या उपज वृद्धि के लिये कोई कार्यवाही की गई है? यदि हम कृषि-उपज दोनों वर्षों गत तथा वर्तमान के आंकड़े देखें तो हम क्या पाते हैं? यह प्रकट होता है कि बजट में हमने एक करोड़ सात्तर लाख रुपये कृषि के लिये निर्धारित किया था परन्तु इस वर्ष का वास्तविक व्यय १ करोड़ ८ लाख जिसका मतलब यह होता है कृषि विभाग में ६८ लाख की बचत होगी। यह क्यों? यह रकम जुताई और नियंत्रण के तरीकों के लिये स्वीकृत हुई थी परन्तु बजट स्मरण—पत्र इस बात को प्रकट करता है कि इन उपायों को कार्य रूप में नहीं परिणत किया गया और यदि किया भी गया तो उसे भली प्रकार से नहीं बढ़ाया गया। भविष्य के लिये आप कहें कि आप २ करोड़ ७७ लाख खर्च करने जा रहे हैं। परन्तु सम्भव है कि इतिहास पुनः घटित हो और दूसरे साल के अन्त में हम देखेंगे कि एक करोड़ की बचत हुई है और १९४७-४८ की वड़ती में और वृद्धि हो जायगी। यह बड़ती रकम नहीं कही जा सकती।

भोजन के अतिरिक्त निवासस्थान का भी प्रश्न है। माननीय अर्थ मंत्री ने उद्यम तथा उपज पर बोलते हुये कहा था एक ओर हम प्रस्ताव करते हैं कि प्रान्त में औद्योगिक-धन्यों की उन्नति जितनी शीघ्र हो सके की जाय तथा सरकार की ओर से इन वर्षों पर सम्भव नियंत्रण किया जाय दूसरी ओर घरेलू-धन्यों की उन्नति देने के लिये प्रत्येक सम्भव प्रयत्न किया जाय। “परन्तु क्या शीघ्र कार्यवाही की गई है? प्रारम्भ में ही हमें मजदूर नेताओं की श्रम नीति की आलोचना देखने को मिलती है? यह कहा गया है “अपनी परेशानियों को बढ़ाने के लिये मजदूर दल में पद सम्बन्धी तथा उन परिस्थितियों में जिनके अन्तर्गत वे कार्य करते हैं वही कठिनाइयाँ रही हैं। वस्तुओं के अल्प संग्रह को और भी कम करने के लिये कोई प्रयत्न नहीं होना चाहिये। दुर्भाग्य से कुछ ऐसे नेता हैं और विशेष कर वे कम्युनिस्ट दल में हैं जो मजदूरों को हटा कर अपने राजनीतिक कार्य को पूरा करना चाहते हैं। इस पैरा में पूँजीवादी द्वारा मजदूरों के प्रति स्वीकार किये गये व्यवहार का कोई उल्लेख नहीं हुआ है। क्या यह पूँजीवादी के लिये सीधा प्रोत्साहन और इशारा नहीं है कि वे जो कार्य कर रहे हैं वह पूर्णतया उचित है। उनके व्यवहार की आलोचना नहीं की गई और मजदूर नेता केवल उनकी दोषमात्र देते हैं। अतः इस विषय पर विचार करते हुये कि आपा वस्तुओं का उत्पादन अधिक होना चाहिये इस सम्बन्ध में नीति में केवल एक बात कही गई है और वह यह है कि मजदूर नेताओं की आलोचना मात्र की गई है और कुछ नहीं। जब हम बजट की ओर आते हैं तो हम केवल एक लाख सीमेंट-उद्योग के लिये देना है। यदि हमें उपज बढ़ाना है यह तब तक तो नहीं किया जा सकता है कि जब तक मजदूर वर्ग को न सन्तुष्ट कर दिया जाय। श्रीमान् जी, मेरा प्रस्ताव है कि पूँजीवादी व्यक्तिताओं द्वारा जमा किये गये धन और लाभ का कुछ भाग मजदूरों को भी मिले। दूसरी ओर योजना के अनुसार आपकी औद्योगिक मिलों का जाल बिछा देना है। श्रीमान् जी मुझे स्मरण है कि जब कांग्रेस सरकार को अधिकार नहीं मिला था तब पंडित जवाहर लाल नेहरू ने सूत की कमी पर बहस की थी और उन्होंने प्रस्ताव किया था कि यदि उन्हें सरकार का इन्तजाम करना होता तो वे तुरन्त एक ऐसी मिल चलते जितने लोगों को सूत मिल सकता परन्तु आप इन इतने अरसे से दफ्तर में हैं और इसके सिवाय कि केन्द्रीय सरकार के तत्वाविधान में एक सीमेंट इन्डस्ट्री खोलने, के केन्द्रीय सरकार के आदेश से बिहार के उद्योगों को सहायता देने के अलावा हम देखते हैं कि अभी तक और अभी तक कुछ नहीं किया गया है। इस स्तर पर मैं

[Mr. Zahirul-Hasnain Lari]

अन्तरिम सरकार के विषय में कहे गये अर्थमंत्री के वक्तव्य का हवाला दूंगा और उसपर विचार करूंगा। वे कहते हैं “जिस उत्तम ढंग से उन्होंने देश पर आने वाले अत्यन्त संकट का सामना किया है उसकी देश और विदेश में सब ने प्रशंसा की है, परन्तु मैं सरकार को इस उत्कृष्ट निष्क्रियता का श्रेय देता हूँ। वास्तव में दो ऐसी बातें हैं जिनके लिये उन्हें प्रशंसा मिलनी चाहिये। प्रथम है यूनाइटेड नेशन्स आर्गनाइजेशन कान्फरेन्स में भारतवर्ष के अधिकारों की सुरक्षा। इसका श्रेय उस शानदार स्त्री को है। माननीया स्वायत्त शासन की मंत्रिणी को मैं मूबारकबाद देता हूँ। द्वितीय है मिस्टर लियाकत अली ख़ां द्वारा पेश किया गया समाजवादी बजट। बड़े शोक के साथ मैंने देखा कि जो सिद्धान्त उस बजट में लाये गये हैं उनका पालन इस बजट में नहीं किया गया है परन्तु मुझे आशा है कि उस ओर बैठे हुये माननीय सदस्य उसमें अभिध्यक्त सिद्धान्तों और प्रस्तावों को स्वीकार करते हैं। मुझे गर्व है कि वे दो नेता का जिनका मैंने हवाला दिया है इसी सूबे के हैं और उन पर मुझे गर्व है।

श्रीमान् जी मैं सामान की तादाद पर बोल रहा था परन्तु जब हम पुलिस बजट की अन्तिम मद पर आते हैं (जो एक प्रकार से हमारी भूल को बिल्कुल प्रकट कर देती है) तो हम देखते हैं कि अभी गत मास हमने ३९ लाख की अतिरिक्त रकम मंजूर की थी और इस बजट में ३४ लाख की अतिरिक्त रकम फिर मांगी गई है। व्यय में यह एक वृद्धिकारी मद है। सम्भवतः माननीय अर्थमंत्री की निगाह में यह बात थी। जब उन्होंने बजट भाषण में एक पैरा इनके बारे में कहा था और मैं उस पर विचार करने के लिये बाध्य हूँ। उन्होंने कहा था “युद्ध के फलस्वरूप उन कष्टों को जो अवश्य ही आने वाले हैं, दूर रखना है। साम्प्रदायिक विचार धारा बढ़ रही है और राजनीतिक दल का एक नेता बिना विचार किये ऐसी भाषा का प्रयोग कर रहा है जिसका फल अत्यन्त घोर साम्प्रदायिक दंगा या पारस्परिक युद्ध होगा” अपनी जिम्मेदारियों को अन्य के कंधे पर डाल देने का यह बहुत अच्छा उपाय है। पंजाब की ओर देखिये। त्रिजिर मंत्रिमंडल ने इस्तीफा दे दिया। उसे इस्तीफा देने का पूर्ण अधिकार था। उसके बाद क्या हुआ? पारस्परिक युद्ध हुआ। स्पष्ट कथन कि वे मुस्लिम लीग मंत्रिमंडल के साथ काम नहीं करेंगे और उसके बाद क्या हुआ? कांग्रेस मंत्रिमंडल की बैठक होती है। वह एक प्रस्ताव पास करता है और उसमें प्रकट किये गये भाव और ऐसा करने के लिये दिये गये तर्कों की ओर विरोधी दल के सदस्यों को भी देखना चाहिये। इन दुखद घटनाओं ने दिखा दिया है कि पंजाब में नाजायज दबाव और हिंसा से कोई भी समस्या नहीं हो सकता है। अतः कोई ऐसा उपाय खोजना चाहिये जिसमें कम से कम नाजायज दबाव डाला जाय। इसलिये पंजाब के विभाजन की आवश्यकता है। संयुक्त प्रान्त के मुसलमानों का बहुत अच्छा रेकार्ड यदि कोई वह पंजाब में सिकखों से अच्छा नहीं है। हमें भी उसी प्रकार की महत्ता का गर्व है। विभाजन पर ध्यान न देकर आप इसके लिये भी नहीं प्रस्तुत हैं कि अधिकार में भाग दें। आपको इस प्रान्त के मुसलमानों के सद्ब्यवहारकी सराहना करनी चाहिये।

आनरेबिल प्रीमियर :

हमें इसका कभी संदेह भी नहीं हुआ।

मिस्टर जहीरुल हसनैन लारी :—

मुझे यह जानकर प्रसन्नता हुई परन्तु हम लोगों के विरुद्ध एक बात है। मंत्रिमंडल और उसका कार्य करने का ढंग इन दुखद तथा अभाष्य विधायिनी घटनाओं के सृजन के लिये जिम्मेदार है परन्तु अनिश्चित इसके कि उनके दोष देखे जाय, दोषों का निदान किया जाय, माननीय अर्थमंत्री अपने दोष अन्य पर हटा रहे हैं। माननीय अर्थमंत्री के एक वाक्य से मैं विचार पूर्वक सहमत हूँ। वह यह है “ब्रिटिश प्रधान मंत्री द्वारा दिया गया वक्तव्य हमारी देश भक्ति और राजनीतिकता को चुनौती देता है। “मैं यही चाहता हूँ कि यह कार्यरूप में परिणित हो। मैं अखिल भारतीय कांग्रेस समिति के उस प्रस्ताव को पसन्द करता हूँ जो उसने लीग से सहायता लेने के लिये पास किया था। मुझे दुख है कि इसके साथ पंजाब पर प्रकट किये गये मत भी थे। और वह सद्भावना द्वारा नहीं लागू किया गया। जिसका प्रस्ताव बंगाल

के प्रधान मंत्री श्री सुहरावर्दी ने किया था। जब तक आप इसका कार्यरूप में पालन न करें दूसरे दलों से सहायता मांगने से कोई लाभ नहीं है। जहां तक इस प्रान्त का सम्बन्ध है अर्थ मंत्री का एक संगठित भारतवर्ष का दृष्टिकोण ठीक ही है और विरोधी सवस्य उसे सीमित केन्द्र अथवा कोई भी केन्द्र के न मानने के लिये स्वतंत्र है। जो भी हो हमें इन्हीं प्रान्तों में रहना है। अतः दृष्टिकोण के ये हमारे पारस्परिक व्यवहार को नहीं प्रभावित कर सकता है, पर सबसे बड़ा प्रश्न है कि क्या आप कांग्रेस द्वारा कथित भाव को कार्यरूप में परिणित करने जा रहे हैं।

— مسٹر ظہیر الحسنین لاری —

مسٹر اسپیکر — ہماری نجات کی سیاسی جنگیں اب قریب ختم کے ہیں۔ آزادی جو کہ ہم سے بھاگتی تھی اب ہمارے قریب ہے۔ واقعہ تو یہ ہے کہ آزادی اب بہتری کے ساتھ ہماری طرف آرہی ہے اور اب اسکو حاصل کرنے کا سوال ہی نہیں ہے بلکہ اس کو قائم رکھنے کا سوال ہے۔ بھت ایک قوم کی زندگی کا آئینہ ہے اور اسکو صرف اُن حالات کی بناء پر سمجھا اور جانچا جا سکتا ہے جو کہ کسی آزاد اور ترقی کرنے والی حکومت کے لئے ضروری ہیں۔ جو نظریہ میں ایوان کے سامنے پیش کردنگارہ اس بات پر غور کرنا ہے کہ آیا اس بھت میں اُن حالات کا عکس ہے یا ایسے حالات کے پیدا کرنے کا باعث ہے جو کہ ایک آزاد حکومت کے قیام کے لئے ضروری ہیں۔

میرا خیال ہے کہ ایک آزاد خوشحال حکومت کے یقینی قیام کے لئے ہمیں ایسے باشندوں کی ضرورت ہے جو کہ منشیات سے پرہیز کرتے ہوں، اگے تعلیم یافتہ نہ ہوں تو کم از کم خواندہ ہوں اور صحت مند ہوں اور جو آپس میں میل صحت اور ایک دوسرے کی عزت کرتے ہوں۔

کیا بھت سے اس قسم کے حالات ظاہر ہوتے ہیں اور کیا اس قسم کے باشندے اس صوبہ میں بستے ہیں اور اگر ایسا نہیں ہے تو کیا اس بھت سے یہ ظاہر ہوتا ہے کہ صوبہ میں اس قسم کے کام ہو رہے ہیں جن سے یہ کمی دور ہو جائے؟

میں نے یہ کہا کہ سب سے پہلی چیز تو یہ ہے کہ ہمارے یہاں کے باشندے منشیات سے پرہیز کرتے ہوں۔ اگر ہم دو یا تین سال کے اعداد و شمار کو دیکھیں گے تو ہمارے یہاں ۱۹۴۵-۴۶ء میں ہمارے بھت میں آبکاری سے آمدنی ۵۰ کروڑ ۱۵ لاکھ روپیہ تھی مگر واقعہ تو یہ ہے کہ وصول ۵۹۵ لاکھ روپیہ ہوئی یعنی کہنے کا مطلب یہ ہے کہ ۷۹ لاکھ روپیہ زیادہ آمدنی ہوئی۔ دوسرے سال یعنی موجودہ کابینہ کے زیر انتظام اس سال ہم نے بھت میں ۵۵۳ لاکھ روپیہ آمدنی رکھی تھی مگر اصل میں ہمیں ۶۱۵ لاکھ روپیہ وصول ہوا اس طرح ہماری آمدنی میں ۵۵ لاکھ روپیہ آمدنی کا اضافہ ہو گیا۔ آمدنی میں یہ اضافہ کیوں ہوا؟ اس کا جواب جلد ۲ کے صفحہ ۵۰ پر ہے۔ اگر آپ ۱۹۴۵-۴۶ء کے متعلق صفحہ ۴۱ دیکھیں گے تو ہمیں حسب ذیل ملے گا۔

۵۱۵۵ لاکھ روپیہ کے اصل تخمینہ کے مقابلہ میں آبکاری سے کل آمدنی ۵۹۵ لاکھ روپیہ ہوئی۔ آمدنی میں زیادتی یہ وجہ ہے کہ محصول اور

[Mr. Zahirul Hasnain Lari]

دیسپی شراب - گانچہ اور افیون کی سرکاری قیمتوں میں اضافہ کر دینے کے باوجود شراب اور دیگر منشیات کا استعمال بڑھتا ہی رہا۔

یہ سال غالباً موجودہ دور حکومت سے پہلے کا تھا لیکن جبکہ ہم سنہ ۱۹۴۶-۴۷ء میں آبکاری سے آمدنی میں اضافہ کے اسباب کو دیکھتے ہیں تو ہم کو صفحہ ۵۰ پر یہ ملتا ہے :-

”آمدنی میں سب سے نمایاں اضافہ دیسپی شراب کے سلسلہ میں ۵۵۰ لاکھ کا ہے جو کہ شراب اور دیگر اشیاء منشیات کے بہت زیادہ استعمال کی وجہ سے ہے۔“

غرضیکہ اس ذریعہ سے ہمیں گزشتہ ۲ سال کے اندر ایک کروڑ روپیہ کی مزید آمدنی ہوئی اور گزشتہ ۱۲ ماہ کے اندر اس کے بارے میں اس وزارت نے کچھ نہ کیا اور جب موجودہ بجٹ کی تجاویز پر آتے ہیں تو ہمیں کیا ملتا ہے ؟ اس وقت بھی وزارت کو ۵۲۵ لاکھ روپیہ کی آبکاری سے آمدنی کی توقع ہے - یعنی یہ کہ سنہ ۱۹۴۶-۴۷ء کی آبکاری کی آمدنی سے ۱ لاکھ روپیہ زائد - یہ کہا گیا ہے کہ ہم ۷ ضلعوں میں شراب بندی جاری کر دیوے ہیں جس میں آمدنی میں ۶۰ لاکھ روپیہ کا نقصان ہوگا - اب سوال یہ ہے کہ گزشتہ ۲ سال کی آمدنی کے اکتھا ہو جانے کے بعد کیا حکومت کی یہ کارروائی بے حقیقت نہیں ہے ؟ ان کو یہ اختیار تھا کہ وہ گزشتہ ۲ سال میں جمع شدہ رقم تک اپنی اسکیم کو بڑھا لیجاتے - آپ یہ نہ پوچھ سکتے کہ سنہ ۱۹۴۵-۴۶ء و سنہ ۱۹۴۶-۴۷ء میں پیدا کی ہوئی آمدنی سب خرچ ہو گئی - یہ اب بھی آمدنی کے محفوظ نمذ کی صورت میں موجود تھی - اس لئے میری عرض ہے کہ آبکاری کی پالیسی کے متعلق جو قدم انہوں نے اٹھایا ہے وہ بہت ہی بے حقیقت ہے اور کانگریس کی پالیسی کے مطابق نہیں ہے - میں یہ کہہ رہا ہوں کہ نشہ بندی سرکاری نشستور ارز حزب مخالف کا نصب العین ہے -

میں نے کہا تھا کہ دوسرا سوال جو کہ ہماری توجہ چاہتا ہے وہ تعلیم یا خواندگی ہے - ایسا اتفاق ہے کہ وزیر مالیات وزیر تعلیم بھی ہیں - جن اقدامات کا انہوں نے تذکرہ کیا ہے ان کی نوعیت یا عمدگی پر کچھ کہنے سے پہلے - ہمیں ان صوبجات کی موجودہ حالت پر غور کرنا ہے - تعلیم کے متعلق گزشتہ رپورٹ سے ہمیں یہ پتہ چلتا ہے کہ اس وقت کل ۲۳۳ فیصدی طلباء اسکول جاتے ہیں - ۵ کروڑ ۵۵ لاکھ کی آبادی میں طلباء کی تعداد ۱۸ لاکھ ۶ ہزار ہے جو اسکول میں حاضر ہوتے ہیں - ان ۱۸ لاکھ میں سے ۱۲ لاکھ تو ابتدائی مدارس کے ہیں - یہ تعداد شمار خود ہی اپنی داستان بیان کرتے ہیں - اس سے یہ ظاہر ہوتا ہے کہ اسکولی عمر کے بچوں کی بہت کم فیصدی اسکول جاتی ہے - اس موقع پر مجھے یہ ضرور کہنا چاہیے کہ وزیر تعلیم نے اس طرف قدم اٹھایا ہے - انہوں نے ہر سال ۲۲۰۰ ابتدائی مدارس کے کھولنے کی تجویز کی ہے - یہ سال تو یہ ہے کہ کیا ان کے سامنے کوئی بلن (تجویز)

ہے؟ کیا یہ اس حکومت کا فرض نہیں ہے کہ کوئی بچہ جو آج کے بعد سے پیدا ہوا بغیر تعلیم کے نہیں رہیگا؟ یہ تو سب سے کم مطالبہ ہے جو کہ ہم کر سکتے ہیں۔ شائد آپ یہ کہیں گے اسقدر زیادہ جہالت کو ہم ایکدم سے دور نہیں کر سکتے۔ یہ ضرور صحیح ہے۔ لیکن ہم اس وقت یہ قسم کھا سکتے ہیں کہ ہم کو ایسے حالات پیدا کرنے چاہئے جنکے ماتحت آج کے بعد سے پیدا شدہ بچہ بغیر تعلیم کے نہ رہیگا۔ لیکن اس کے کیا معنی ہوں؟ اس قسم کے ارادے کے یہ معنی نہیں ہیں کہ آپ صوبہ میں اتنی تعداد میں اسکول کھولنے کا اقدام کرتے ہیں کہ جن سے صوبہ میں ہر جگہ ۵ سال کے اندر ابتدائی مدارس ہو جائیں۔ یہ سب سے کم ہے جسکی کسی حکومت سے امید کی جائے خاص کر ۲۰ فروری کے اُس بیان کو مدنظر رکھکر کہ قوم بہت جلد آزاد ہونیوالی ہے جو معیار میں نے پ کے سامنے پیش کیا ہے اگر آپ اس پر عمل کریں تو اس پر کل خرچہ کتنا ہوگا؟ جیسا کہ میں نے تخمینہ لگایا ہے غیر مستقل اخراجات قریب ۲ کروڑ ۵۵ لاکھ روپیہ ۵ سال میں ہونگے اور مستقل اخراجات قریب ۲ کروڑ اور ۲۵ لاکھ روپیہ ہونگے یعنی یہ کہ ۵ سال کے اندر ایسی اسکیم پر جس سے تعلیم ملے یا ابتدائی تعلیم جاری ہو کل خرچہ ۵ کروڑ روپیہ سے کم ہوگا۔ آپ کو یہ معلوم ہے کہ اس وقت محفوظ آمدنی کا فنڈ ۸ کروڑ سے زیادہ ہے اور جسمیں سے ۵ کروڑ روپیہ ہندوؤں وغیرہ میں لگا ہوا ہے۔ کیا میں یہ نہیں کہہ سکتا ہوں کہ آپ بجائے مختلف قسم کی ہندوؤں وغیرہ میں روپیہ لگانیکے ابتدائی مدارس میں نہیں لگا سکتے تھے؟ یہ آپ کے دانشی ہندوؤں سے کہیں زیادہ فائدہ مند ہوتا۔ اس لئے میں یہ کہتا ہوں کہ اس حکومت کے پاس آمدنی اور ذرائع ایسی پالیسی پر عملدرآمد کر نیکیے ہیں جس سے تعلیم ہر بچے کے استیفاء کے اندر ہو۔ لیکن ہر خلاف اس کے انہوں نے ہر سال ۲۲۰۰ اسکول کھولنے کے سست اسکیم پر قبضت کر لی۔ جب میں اُس صوبہ میں مسلمانوں کی تعلیم کی طرف نظر کرتا ہوں اعداد و شمار سے مجھے یہ پتہ چلتا ہے کہ اس وقت قریب ۲ لاکھ ۳۲ ہزار طلباء ابتدائی تعلیم حاصل کر رہے ہیں۔ ان میں سے آدھے سے زیادہ مکتبوں اور اسلامیہ اسکولوں میں تعلیم حاصل کرتے ہیں۔

ایسا معلوم ہوتا ہے کہ مکتبوں اور اسلامیہ مدارس پر کل اخراجات صرف ۴ لاکھ اور ۸ ہزار روپیہ ہوتے ہیں۔ ابتدائی مدارس پر جن میں ۱۲ لاکھ طلباء تعلیم حاصل کرتے ہیں کل خرچ ایک کروڑ روپیہ سے زیادہ ہوتا ہے۔ یعنی یہ کہ مکتبوں میں اوسطاً آدھے سے بھی کم خرچ ہوتا ہے لیکن باوجود اس کے کہ سرشتہ تعلیم کے متعلق رپورٹ میں یہ دیا ہوا ہے کہ یہ مکتب اتنے ہی اچھے ہیں جتنے کہ ابتدائی مدارس ان کی آمدنی بڑھانے کے لئے کوئی رقم نہیں رکھتی گئی ہے۔ رپورٹ میں یہ ہے۔ ”خبر ملی ہے کہ اسلامیہ اسکولوں کا معیار دیگر اسکولوں کے برابر ہے۔ لیکن بہت سے مکتب گو کہ ابتدائی مدارس کے معیار کے ہوں اس پر بھی انہیں بہت سے باتیں ایسی رہ گئے ہیں جن کی ترقی کی ضرورت ہے۔ جن جگہوں پر مکتبوں کے لئے عمارت اور استادوں و دیگر ساز و سامان کا انتظام کر دیا گیا ہے یہ کہنا جاتا ہے کہ وہ مکتب عام اسکولوں سے بہتر ہیں۔“

[Mr. Zahirul Hasnain Lari]

ایسی حالت میں جبکہ آپ یہہ پاتے ہیں کہ آپ نے عام مدارس کے مقابلہ میں مکنتوں پر آدھے سے بڑے، کم خرچ کیا ہے تو کیا یہہ آپ کا فرض نہیں ہے کہ اخراجات میں اضافہ کے علاوہ مکنتوں کو جن میں آدھے سے زیادہ مسلمانوں کے بچے تعلیم حاصل کرتے ہیں، اپنا واجبی حصہ ملتا ہے۔ کم از کم مجھے بھت کی تقریر میں یا میمورنڈم میں کہیں بھی اس کا حوالہ نہیں ملا۔ مزید آپ یہہ ملاحظہ کریں گے کہ جب یہہ حکومت سنہ ۱۹۳۹ - ۱۹۳۷ ع میں ہر سواقتدار تھی تو اس وقت ایک کمیٹی ثانوی اور اعلیٰ تعلیم بہتر بنانے کے لئے مقرر کی گئی تھی۔ میرا خیال ہے کہ اس کمیٹی نے ایک رپورٹ پیش کی تھی اس کے بعد سارجنٹ صاحب کی اسکیم ہوئی۔ لیکن بھت اسپیش سے مجھے یہہ پتہ چلتا ہے کہ ثانوی اور اعلیٰ تعلیم کے نظام میں رفرم کے لئے ابھی تک کسی کارروائی کی تجویز ہی نہیں کی گئی ہے۔

آنریبل منسٹر آف ایجوکیشن —

کیا آپ نے بھت والی تقریر پڑھی ہے۔ میرا خیال ہے کہ آپ نے نہیں پڑھی؟

منسٹر ظہیر الحسنین لاری —

میں نے تقریر پڑھی ہے۔ آپ اس حصہ کا حوالہ دے سکتے ہیں جو کہ ان کمیٹیوں کے مجوزہ رفرم کو نافذ کرنے کے بارے میں ہے۔

ایک ممبر —

آپ نے مکتب میں تعلیم حاصل کی ہوگی۔

منسٹر ظہیر الحسنین لاری —

جہاں — مکتب میں میری تربیت ہوئی ہے اور اس تربیت سے مجھے بہت فائدہ ہوا ہے۔

تعلیم اور نشہ بندی کے بعد اب میں صحت عامہ کے سوال پر آتا ہوں کہ قدرتا ایک باشندہ کی صحت انحصار ۳ چیزوں پر ہے۔ مناسب کھانا اور کپڑا طبعی امداد اور مناسب مکانات میں پہلے طبعی امداد کو لوٹنا ہر شخص جانتا ہے کہ بھور کمیٹی نے صحت عامہ کے سوال کی جانچ پڑتال کر لی اور جو اعداد و شمار شایع کئے وہ بہت ہی دہشتناک ہیں اس وقت کیا حالت ہے؟ ہمیں ہندوستان میں شرح اموات ۲۲.۴ فی ہزار ملتی ہے اور بچوں کی موت فی ہزار ۱۶۶ ہے۔ اس کے برخلاف دیگر ممالک میں مثلاً نیوزی لینڈ اور آسٹریلیا میں — آپ کو شرح اموات نیوزی لینڈ میں ۹.۱ اور آسٹریلیا میں ۹.۴ ملے گی۔ جہاں تک کہ بچوں کی موت کا تعلق ہے ۳۰ نیوزی لینڈ میں اور ۳۸ آسٹریلیا میں ہے۔ اگر ہم اسیٹالوں میں پلانک و گنجانے کے متعلق خیال کریں تو موجودہ اعداد و شمار بمقابلہ دیگر ممالک کے جہاں ۷.۱۴ فی ہندوستان میں ۴.۴ فی ہزار ہے۔ اس لئے حالت یہہ ہے کہ اس ملک میں صحت عامہ کا خیال بہت ہی ادنیٰ ہے۔ بھت اسپیش میں یہہ دعویٰ کیا گیا ہے کہ حکومت نے بھور کمیٹی کی اسکیم کو منظور کر لیا ہے مگر بھت میں اس کے متعلق کیا گنجانے رکھی گئی ہے۔ بھور اسپیش میں تھوڑے سے وقت اور زیادہ وقت میں مکمل ہونے

وائی باتیں دی ہوئی ہیں۔ تھوڑے وقت میں مکمل ہونے والی اسکیم کے ماتحت ہر ضلع میں ۵ ابتدائی یونٹ اور ایک ثانوی یونٹ کھلنے چاہیئے۔ یعنی یہ کہ ۵ سال یا ۱۰ سال کے اندر ان صوربات میں جو کل ابتدائی یونٹ کھلنے چاہیئے وہ ہر سال ۲۵۰ ابتدائی یونٹ اور ۴۰ ثانوی یونٹ ہوتے ہیں لیکن بجٹ کمی تقریر میں یہہ کہا گیا ہے کہ ہم ۱۰ ابتدائی اور ۱۰ ثانوی یونٹوں کے کھولنے کا انتظام کر رہے ہیں۔ اگر ہم اس رفتار سے چلیں گے تو اس کو مکمل کرنے میں ہمیں ۲۵۰ سال لگینگے۔ بھور کمیٹی نے جو تھوڑے وقت کی اسکیم تجویز کی ہے کیا اس میں بہت صوفیہ ہے؟ آپ نے ان ابتدائی اور ثانوی یونٹوں پر کیا خرچ کیا ہے۔ کل اسکیم ایک لاکھ روپیہ سے کم میں ہو جاتی ہے۔ اس کے برخلاف اگر حکومت بھور اسکیم کو عمل میں لانے کی کوشش کرتی تو کل اخراجات ۵۰ لاکھ ہوتے۔ یہہ چیز تو دیہاتی علاقوں کے لئے ہے نہ کہ شہری علاقوں یا بڑے شہروں کے لئے ہے۔ لیکن بجٹ کی تقریر میں مجھے یہہ ملتا ہے کہ ۹۸ لاکھ روپیہ صدر مقامات میں اسپتالوں کے تعمیر کرنے پر خرچ ہونے والا ہے لیکن غریب دیہاتیوں کے لئے آپنے کیا کیا جن کی بابت ہمارے دوست اس قدر باتیں بناتے ہیں؟ کیا آپ ایسی اسکیم پر عمل درآمد کرنے والے ہیں جس میں اس قدر وقت لگے۔ جب ہم برطانوی فوج کو ہندوستانی بنانے اور عمل درآمد کی رفتار پر غور کر رہے تھے تو جتنے سال اس پر لگنے والے تھے ہمیں اس پر تعجب تھا یعنی ۱۰ سال۔ ۵۰ سال۔ ۷۵ سال۔ لیکن ہم یہاں ایک ایسا طریقہ اختیار کر رہے ہیں جس سے ہندوستانی فوج کو ہندوستانی افسران سے پر کرنے کی رفتار بھی شرم کریگی۔

جہاں تک دیہی علاقوں کی تعمیراتی اسکیم اور مکانوں کی تعمیر کا تعلق ہے مجھے یہہ بتانے کی ضرورت نہیں کہ انہی ایک اس قسم کی کوئی اسکیم نہیں ہے۔ جہاں تک کھانے اور پونے کا سوال ہے گزشتہ سال مہرا مطاب ہے کہ سال رواں میر ہمنے راشن بندی والے شہروں کو غلہ مہیا کرنے میں ۲ کروڑ روپیہ سے زیادہ ضایع کیا اور انہی ہی رقم کی اس سال بھی خرچ کیا ضایع ہونے کی امید ہے۔

لیکن سوال یہہ ہے کہ اتنے زیادہ اخراجات کے باوجود یہی کیا ہم ان اضلاع میں جن میں راشننگ کا طریقہ ہے یہ نسبت عدم راشننگ کے طریقہ کے اس کو فراہم کر سکتے ہیں۔ اور جہاں کی شہریوں کی کثیر تعداد رہتی ہے۔ مجھے ان دشواریوں کا علم ہے۔ لیکن سوال یہہ ہے کیا کوئی تدبیر پیداوار بڑھانے کی کیہی؟ اگر ہم سال رواں میں زراعت کی پیداوار دیکھتے ہیں تو ہم کو کیا پتہ چلتا ہے۔ اس سے پتہ چلتا ہے کہ ہم نے ایک کروڑ ۷۷ لاکھ زراعت کے لئے معین کیا تھا۔ لیکن سال رواں میں کل خرچ ایک کروڑ ۸ ہزار ہوا ہے۔ جس کا مطاب یہہ ہے کہ محکمہ زراعت میں ۹۸ لاکھ کی بجٹ ہوتی ہے۔ اور ایسا کیوں ہوا ہے؟ وہ معینہ رقم زراعت کو ترقی دینے کے لئے اور روک تھام کے طریقہ کے واسطے منظور کی گئی تھی۔ لیکن بجٹ کی یادداشت سے معلوم ہوتا ہے کہ ان کارروائیوں ہی پر عمل نہیں کیا گیا اور آگے کیا گیا تو کوئی محنت

[Mr. Zahurul Hasnain Lari]

اور جانفشانی کے ساتھ نہیں کیا گیا - آئندہ کے لئے آپ کہہ سکتے ہیں کہ ہم اب ۲ کروڑ ۷۷ لاکھ خرچ کرنے کا قصد کرتے ہیں اور سال کے اختتام پر پتہ چلتا ہے کہ ہم نے ایک کروڑ روپیہ بچا لیا اور سنہ ۱۹۴۷-۴۸ء کی بچت میں اضافہ کیا - یہ بچت نہیں کہی جاسکتی -

غائب کے علاوہ دوسری اشیاء کا بھی سوال ہے - معزز وزیر مالیات جب صنعت اور پیداوار پر توجہ کر رہے تھے تو ایک طرف تو انہوں نے یہ کہا تھا -

”ایک طرف ہماری تجویز ہے کہ ہم اس صوبہ کی صنعت و حرفت کو جلدی سے فروغ دیں اور جس حد تک ممکن ہو سکے ریاست کا اس طور پر کنٹرول رکھیں“ اور دوسری طرف انہوں نے کہا تھا ”ہر وہ امکانی کوشش کی جائیگی جس سے گھریلو صنعت میں ترقی ہوئے“ - لیکن اپنی تک

اس کے لئے کیا عملی قدم اٹھایا گیا - بہت شروع میں مزدور لیڈروں کی طرف سے مزدور پالیسی پر نکتہ چینی کی گئی تھی - یہ بیان کیا گیا ہے ”مزدور طبقہ میں ہماری دشواریوں میں اضافہ ہونے کی وجہ سے عام پینہ پیدا ہو گئی ہے اور جس کے ماتحت ان کو کام کرنا پڑتا ہے - آئندہ

سے ذرا بے بھی سامان کے ذخیرہ کو برباد نہ کیا جانا چاہیئے - بدقسمتی سے لیڈران کا ایک گروہ ہے جس میں بیشتر کمیونسٹ پارٹی سے متعلق ہیں اور وہ اپنی سیاسی مقصد کو پورا کرنے کے لئے مزدوروں کو گمراہ کیا کرتے ہیں“ - اس پیراگراف میں سرمایہ داروں نے جو رویہ مزدوروں کے لئے اختیار کیا ہے

اس کے لئے ایک حرف بھی نہیں کہا گیا ہے - کیا یہ کھلم کھلا سرمایہ داروں کی ہمت افزائی نہیں ہے کہ جس طریقہ سے وہ برتاؤ کر رہے ہیں وہ مناسب

ہے ؟ ان کے طریقہ کار پر کوئی اعتراض کرنا نہیں ہے - بلکہ میرا کہنا یہ ہے کہ مزدور لیڈران پر بھی الزام نہیں عائد ہوتا ہے - لہذا جب ہم اس مسئلہ پر غور کرتے ہیں کہ آیا اشیاء کی زیادہ فراہمی ہونا چاہیئے تو ہم کو ایک معین پالیسی پر کاربند ہونا چاہیئے اور وہ یہ ہے کہ مزدور طبقہ کے لیڈروں کو ملزم

قرار دیں اور کچھ نہیں - جب ہم وضعی رخ پر آتے ہیں - تو ہم کو سیمنٹ کی صنعت کے لئے صرف پانچ لاکھ روپیہ کا عطیہ منظور کرتے ہیں - لیکن اگر ہم سامان کی تیاری میں اضافہ چاہتے ہیں تو ہم اس کو اس وقت تک نہیں کرسکتے جب تک ہم مزدوروں کو مطمئن نہ کردیں - لہذا جناب والا -

میں تجویز کرتا ہوں کہ آپ مزدوروں کو یہ اس منافع میں ایک حصہ دیں جو سرمایہ داروں کی جیب میں جاتا ہے - آپ مزدوروں کے لیڈروں کو قرا دھن کا نہیں کام کراسکتے ہیں - بہتر طریقہ تو یہ ہے کہ آپ ان کا اعتماد حاصل کر لیں اور سرمایہ داروں کے وسیع منافع میں سے ان کو بھی حصہ دلادیں - آپ کو

بہت سے کارخانہ بنوانے چاہیئے - مجھے یاد ہے - جناب والا - کہ جب کانگریس حکومت پر سر اقتدار نہ تھی اور پنڈت جواہر لال نہرو نے سوت کی قلت پر بحث کرتے ہوئے کہا تھا کہ اگر وہ حکومت کے ذمہ دار ہوتے تو وہ فوراً ایک مل چالو کرا دیتے اور عوام کے لئے سوت حاصل کرتے - لیکن آپ اتنی مدت سے برسر اقتدار

ہیں پھر بھی ایک سیمنٹ کے کارخانہ کے علاوہ نہ قائم کرسکے۔ اور حقیقت میں مرکزی حکومت کے حکم کے ماتحت بھی بہار میں کارخانوں کی اعانت نہ کی جاسکو۔ اور جس کی وجہ سے اس حکومت کو سہا ہ نہیں جاسکتا ہے۔ اس موقع پر میں معزز وزیر مالیات کے عبوری حکومت کے متعلق بیان پاکہ تاثرات کا حوالہ دوں گا۔ وہ کہتے ہیں انہوں نے چند اہم مسائل جو ملک کے سامنے رونما تھے نہایت عمدہ طریقہ سے سلجھایا ہے۔ جس سے بیرون اور اندرون ملک کو ہمہ گیر تحریک حاصل ہوئی۔ لیکن میں اس حکومت کو مبارکباد دے سکتا ہوں حقیقت میں صرف دو مسائل ہیں۔ جس کے لئے وہ شاباشی کے مستحق ہیں۔ پہلا تو یہ ہے کہ ہندوستانیوں کے حقوق کی حفاظت ادارہ اقوام متحدہ میں ہوئی ہے اور اس کا عظیم کی ذمہ داری قابل قدر خاتون یعنی معزز وزیر لوکل سلف گورنمنٹ ہیں اور میں ان کی خدمت میں مبارکباد پیش کرتا ہوں۔ اور وہ سوشلسٹ رجعت ہے جس کو مسٹر لیاقت علی خاں نے پیش کیا ہے۔ لیکن میں افسوس کے ساتھ اس امر کو بتاتا ہوں کہ اس اصول پر اس رجعت میں عمل نہیں کیا گیا ہے۔ لیکن میں امید کرتا ہوں کہ اس طرف کے معزز ممبران ان اصول اور تجویز کو تسلیم کریں گے جو اس میں رکھے گئے ہیں۔ مجھے اس امر پر فخر ہے کہ وہ دونوں لیڈر جس کا میں نے ذکر کیا ہے اسی صوبہ کے رہنے والے ہیں اور مجھے ان دونوں پر ناز ہے۔ جناب والا۔ میں سامان کے انتظام اور بندوبست کے بارے میں بتا رہا تھا۔ لیکن جب میں پولیس رجعت کے آخری مد پر پہنچا جو کہ ہماری شکایتوں کا اٹھ ہے تو ہم کو یہ چاہتا ہے کہ گذشتہ ماہ میں ہم نے ۳۹ لاکھ کی مزید رقم منظور کی تھی اور اس رجعت میں یہ رقم سے ۳۴ لاکھ روپیوں کی مزید رقم کو منظور کرنے کو کہا جا رہا ہے۔ یعنی ان اخراجات میں شرحی اضافہ ہے۔ شاید معزز وزیر مالیات کو پہلے سے یہ علم تھا۔ کیونکہ انہوں نے اپنی رجعت کی تقریر میں اسی پیراگراف کو شامل کیا۔ اور مجھے کو اس کا خیال کرنا لازمی تھا۔ انہوں نے ان تکالیف کے بارے میں بتایا جو کہ جنگ کی وجہ سے لازماً پیش آنے والی تھیں۔ لیکن دوسری آسانی کے ساتھ ہوائی جاسکتی تھیں۔ فوقہوارانہ جذبہ کو ڈھیلا کر دیا گیا ہے اور سیاسی لیڈران کا ایک طبقہ بے سوچے سمجھے ایسی تقریر کر رہا ہے جس کا انجام فرقہ رازانہ تصادم ہوگا۔ بہت خروش استواری سے آپ اپنی ذمہ داری دوسروں کے گاندھے پر رکھ سکتے ہیں۔ ہم کو پنجاب کی مثال کو دیکھنا چاہیئے۔ خضہ وزارت مستعفی ہوگئی۔ وہ بڑے وزیر تھے ان کو استعفا دینے کا حق تھا۔ اس کے بعد کیا انجام ہوتا ہے۔ خاندانگی شروع ہوگئی۔ صاف اعلان تھا کہ وہ مسلم لیگ وزارت سے تعاون کرنے کے لئے تیار نہیں ہیں۔ اور اس کے بعد پھر کیا ہوا۔ کانگریس کابینہ کا اجلاس ہوتا ہے اور اس میں ایک تجویز پاس ہوتی ہے اور میں خیال کرتا ہوں کہ جو جذبات کا اظہار اس میں کیا گیا ہے اور جو وجوہات اس میں بیان کئے گئے ہیں ان پر سامنے بیٹھنے والے کابینہ ممبران کو غور کرنا چاہیئے۔ ”وہ حسرت ناک واقعات رونما ہوئے کہ پنجاب میں

[Mr. Zahirul Hasnain Lari]

تشدد کے ذریعہ کوئی مصلحت نہیں ہوسکتی - اور تشدد پر مبنی کوئی مصلحت قائم نہیں رہ سکتی - لہذا اس امر کی ضرورت ہے کہ کوئی ایسا طریقہ نکالا جائے جس میں کم از کم یکجہتی ہو - اور اس سے پنجاب کو دو حصوں میں تقسیم کی ضرورت ہوگی، مسلمان صوبہ متحدہ میں اس سے کم نہیں ہوں جس قدر سکھ پنجاب میں ہیں - اور ہم بھی اپنے آبا و اجداد کے فتوحات پر نازاں ہیں - لیکن تقسیم کو چھوڑ دیجئے آپ حکومت میں ہم کو حصہ دینے کے لئے تیار نہیں ہیں - آپ کو چاہیئے کہ آپ صوبجات متحدہ کے مسلمانوں کی عقل مندی پر خراج تحسین ادا کیجئے -

آئر بیل پریمیسٹر -
ہم کو کبھی اس کے بارے میں شک نہیں ہوا -

مسٹر ظہیر الحسنین لاری -

لیکن میں یہ جان کر خوش ہوں کہ ہمارے خلاف دیرپہ سازش ہے - یہ کلینٹ ہے اور اس نے اصول پر کام ہو رہا ہے اور وہی ناخوشگوار واقعات کی ذمہ دار ہے جس کو ہر شخص ناپسند کرتا ہے - صورت حال کا ٹھیک اندازہ کرنے اور اصلی اسباب پر روشنی ڈالنے کے بجائے معزور وزیر مالیات اپنی ذمہ داریاں دوسروں کے کندھے پر ڈالنے کی سعی فرماتے ہیں - اور جس کو میں مؤذبانہ طور سے یہاں دھراتا ہوں - اور وہ یہ ہے ” وزیر اعظم برطانیہ کا حالیہ اعلان ہماری حب الوطنی اور ایثار کے خلاف اعلان جنگ ہے “ میں صرف یہ چاہتا ہوں کہ یہ چیز وضعی ایکٹس میں بھی باقی رکھی جائے - میں کل ہند کانگریس کمیٹی کے پاس کردہ تجویز کو اچھی طرح سمجھتا ہوں جس میں لیگ کی اشتراکیت کی درخواست کی گئی تھی - گوکہ مجھے کو افسوس ہے کہ پنجاب کے مسئلہ پر اظہار رائے اس کے بعد ہوئی اور پھر نیک نیتی سے یہ بات اس طرح سے نہیں نافذ کی گئی جیسا کہ وزیر اعظم ہمال نے اپنی آخری تقریر میں تجویز کیا تھا - جب تک آپ وضعی قوانین پر پابند نہ ہوں - اس وقت تک دوسری جماعتوں کو دعوت اشتراکیت دینے سے کوئی فائدہ نہیں ہے - اگر ہمارا تعلق اس صوبہ سے ہے تو معزور وزیر مالیات کو متحدہ ہندوستان کا خواب دیکھنے کا اتنا ہی حق ہے جس قدر اس جانب کے ممبران کو محدود مرکز یا غیر مرکز کا - خیبر کچھہ بی بی ہو - ہم لوگ اسی صوبوں میں رہینگے اور اختلاف رائے باہمی تعلقات پر اثر انداز نہیں ہوسکتے - لیکن یہاں پر جو سوال ہے وہ بہت اہم ہے کہ آیا آپ اپنے وعدہ پر پابند ہیں جو آپ نے صوبہ کی کانگریس مجلس عامہ میں کیا تھا کہ متحدہ اور متفقہ طور سے کام کریں -

श्री हरिहर नाथ शास्त्री :

जनाब वाला, मेरा यह खुशगवार फर्ज है कि सबसे पहले मैं आनरेबिल फाइनेन्स मिनिस्टर को मुबारकबाद दूं, उस बजट के लिये जो उन्होंने भवन के सामने पेश किया है। तब उन एतराज के जो अभी डिप्टी लीडर आफ अपोजीशन की तरफ से बजट के सिलसिले में मेरा यह दावा है कि पिछले सात साल के दौरान मैं जब से लड़ाई की शुरुआत

हुई यह पहला मौका है जबकि हमारे सूबे में एक ऐसा बजट तैयार किया गया है जिसमें इस सूबे के असली हालात अदाम की गरीबी उसकी जरूरियात और उनकी जरूरियात के हल की पूरी झलक इस बजट में मौजूद है। इस बजट की अहिमियत आज इसलिए और भी ज्यादा बढ़ गई है कि आज यह ऐसे मौके पर पेश है जबकि हमारा मुक्त इन्कलाबी तबदीलियों के करीब-करीब किनारे पर पहुंच गया है। मुझे यह उम्मीद है कि हमारा सूबा उन इन्कलाबी तबदीलियों का इस्तकबाल करने के लिये और उन तबदीलियों के रास्ते में जो रुकावटें पैदा हों उन्हें दूर करने के लिये जो मुश्किलता सामने आयें उनका मुकाबला करने के लिये कोई भी दफ्ता उठा न रखेगा। आज मैं उस तबके जिसकी नुमाइशगी का हक और फायदा मुझे इस भवन में हासिल है, उसके नुकतेनिगाह से चन्द अल्फाज इस मौके पर अर्ज करना चाहता हूँ। आनरेबिल मिनिस्टर ने अपनी उस तकरीर के सिलसिले में जो बजट के शुरू में दी, खासतौर से मजदूर जमात के सवाल के ऊपर रोशनी डाली थी और मैं उनका मशकूर हूँ कि उन्होंने उन सवालालत के ऊपर रोशनी डालते हुये ऐसे जजबात जाहिर किये हैं और इसी दौरान में ऐसा ऐलान किया है जिसका मुझे उम्मीद है कि इस सूबे की मजदूर जमात तहेदिल से इस्तकबाल करेगी। सही है और कुदरती है कि अपोजीशन की तरफ उसकी खिल्लियां उड़ाने की कोशिश की गई है। एतराजात भी किये गये हैं। ऐसा करना कुदरती इसलिये है कि आनरेबिल मिनिस्टर ने खास तौर से उन जमातों का या उनके हमजिन्यों का पर्दा फाश करने की कोशिश की है जिनकी तरफ से एतराजात इस भवन में लेबर की पालिसी के मुताल्लिक किये गये हैं, लेकिन वाक्या यह है कि हिन्दुस्तान के अन्दर यह पहला मौका है कि किसी भी वजारत की तरफ से इतनी जिन्दा तस्वीर मजदूरों के हालात के मुताल्लिक खींची गई हो और इतनी सफाई के साथ इस बात का ऐलान किया गया है कि मजदूरों की जरूरियात को देखते हुये यहां की हालत उस कदर बदतर है और इस कदर इसमें इस्लाह की जरूरत है। मैं उम्मीद करता हूँ कि इस पालिसी (नीति) की वजह से मजदूर जमात के दरमियान में उम्मीदें पैदा होंगी और वह इस बात को महसूस करेंगी कि वजारत उनकी हालत को दुखस्त करने के लिये उनकी बेहतरी के लिये एक अमली कदम उठाने को तैयार है। अपनी तकरीर के दूसरे हिस्से में आनरेबिल मिनिस्टर ने मजदूर जमात को आगाह किया है उन शरहों से उन जमातों से जो अपने जाती गरज के लिये या अपने सियासी मकसद को हासिल करने के लिये मजदूर जमात को गुमराह करते हैं। मैं भी उन ख्यालालत का हामी हूँ न सिर्फ अल्फाज में बल्कि अमल में भी। पिछले चन्द महीनों के दौरान में ऐसे मौके आये जबकि मजदूर जमात को गुमराह करने की कोशिश की गई है, ऐसी हालत में एक जनरल स्ट्राइक (आम हड़ताल) इंडस्ट्री में कराने की कोशिश की गई जबकि मजदूरों की हालत को दुखस्त करने के लिये सरकार ने जो कुछ मुमकिन हो सकता था किया, लेकिन फिर भी जाती गरज को हासिल करने के लिये इस तरह की स्ट्राइक (हड़ताल) कराने की कोशिश की गई। मैंने इसकी मुखालफत की और कामयाबी के साथ मुखालफत की। मैंने महसूस किया मजदूरों के सवालालत को हल करने के लिये सरकार से जो कुछ हो सकता था, उसको किया और अन्जाम दिया। इसमें कोई शक नहीं कि मिनिस्ट्री के कायम होने के बाद ऐसे मौके आये जो कुछ उसूलों तौर से और तफसील में भी मुझे मुश्कलफ मालूम हुये कुछ हद तक उस पालिसी (नीति) से जो कि गवर्नमेंट फ़ालो कर रही थी (मान रही थी) पर साथ ही हमें यह मानना पड़ेगा कि सरकार ने मजदूरों की हालत को दुखस्त करने के लिये कई अमली कदम उठाये। सरकार ने इस सूबे की एक बहुत बड़ी इंडस्ट्री (कारोबार) यानी चीनी के कारखानों के मजदूरों की तनख्वाहों में करीब ६० फीसदी इजाफा किया। दूसरे रोजगारों के मुताल्लिक भी उसने एक जांच कमेटी बना दी है और मुझे उम्मीद है कि उसकी रिपोर्ट एक नया सफा मजदूरों के लिये खोलेंगी। सरकार ने दूकानों के मुलाजमीन, मिल और दफतरों के क्लर्कों के लिये एक नया बिल तैयार किया है सरकार के जरिये मजदूरों और मालिकों के दरमियान झगड़े को तै करने के लिये कोशिश की गई है और वजीर सीगा मजदूर ने इस मामले में खासतौर से दिलचस्पी दिखाई है। पर इन कोशिशों के बावजूद भी जो हड़तालें इस सूबे में हो रही हैं, जैसा कि मैंने

[Shri Hari Par Nath Shastri]

पहले ही अर्ज किया है इसमें कोई शक नहीं कि इसकी कुछ हद तक जिम्मेदारी उन लोगों की है जोकि इन हड़तालों के जरिये से अपना पोलिटिकल (राजनीतिक) फायदा हासिल करना चाहते हैं। लेकिन मैं बअइब यह अर्ज करना चाहता हूँ कि कुछ हद तक जिम्मेदारी हो सकती है इस तरह के तबके की और लोगों की जो यह हड़तालें करवा रहे हैं पर मैं यह अर्ज करना चाहता हूँ कि इन हड़तालों की कुछ बुनियादी वज्रहात भी हैं जिन पर गौर करने से हम गुरेज नहीं कर सकते।

आज न सिर्फ हमारे मुल्क में बल्कि सारी दुनिया में मौजूदा सोसायटी के ढांचे में और मुस्लिम तबकों के रिश्ते में तेजी से तब्दीलियां बाक हो रही हैं। उन तब्दीलियों के लिये अपने दिमागों को दुस्त करना और उनके मुताबिक और अपने तर्जअमल को बदलना हमारे मुल्क के सरमायेदारों के लिये अभी तक मुमकिन नहीं हो पाया है। अब भी वे उसी तंग और तारीक दायरे से सबालों पर गौर करते हैं जिनसे वे २० साल पहले करते थे। उन्हें यह सोच कर परेशानी होती है कि कारखानों के मालिक तो वे होते हैं लेकिन कोई दूसरी (अयारिटी (अधिकारी) क्यों उनके और मजदूरों के दरमियान रखना अन्दाजी करती है और उनके भरती और बरखास्तगी के तरीकों पर हमला करती है। उन्हें यह हैरत होती है कि जो मजदूर कल तक उनको अपना मां-बाप समझते थे और उनकी सूरत से जिनकी रूफना होती थी वही क्योंकि उनके सामने तन कर खड़ा हो जाता है और बराबरी के दर्जे का मतलब करता है। यहां के सरमायेदार बदलती हालत के मुताबिक अपने को अभी तक मोड़ नहीं पाये। दूसरी तरफ मजदूर पुराने दायरे से काफी आगे निकल चुके हैं और मैं समझता हूँ कि आज जो झगड़े हो रहे हैं और जो बेचैनी हम देख रहे हैं उनकी तह में एक खास वजह यही है। लिहाजा अगर हमारे मुल्क में रोजगारी असन अमान कायम होना है तो इसकी पहली सूरत यह है कि मजदूरों के साथ सरमायेदारों को भी अपने दिमागों को तैयार करना पड़ेगा उन तब्दीलियों के लिये जो आ चुकी हैं या जो तेजी के साथ आ रही हैं। दूरदेशी का तकाजा यही है कि उनके लिये बिना किसी जोर या दबाव के आने वाली तब्दीलियों के लिये रास्ता साफ कर दें और मुल्क और अवाम की तरक्की के रास्ते में रोड़ा न बनें।

दूसरी चीज जो मौजूदा हड़तालों की तह में है और जिसके बारे में मैं गर्वन्मेंट को मुतवज्जह करना चाहता हूँ वह यह है कि मुल्क में अब तक जो कायदे और कानून हैं वह मुल्क की बदलती हुई हालत को पूरा नहीं कर सकते हैं। उनमें बुनियादी तौर से तब्दीलियों के करने की जरूरत है। जो भी कंसिलिडेशन मशीनरी (सामूहिक रीति) हमारे सुबे में काम कर रही है उसकी पूरी कामयाबी नहीं मिल रही है। इसकी वजह क्या है? मैं समझता हूँ कि इसकी वजह यह नहीं है कि इस मशीनरी (रीति) के चलाने वालों की काबिलियत में कोई कमी है बल्कि इसके बरअक्स इस मशीनरी को चलाने और सरकार की पालिसी (नीति) को अमली जामा पहनाने की जिम्मेदारी खसूसन जिन दो अफसरान के सुपुर्द है जिनमें एक लखनऊ के सेक्रेटेरियट में है और दूसरे कानपुर में हैं उनके लिये यह मेरी साफ राय है जोकि मैं अपने २० साल के पब्लिक लाइफ़ (सार्वजनिक जीवन) के तजुबे से यह कह सकता हूँ कि वे उन चन्द लोगों में से हैं जिनके सानी आई०सी०एस०केडेंस में बहुत कम देखने में आते हैं लेकिन इसके बावजूद भी उन्हें पूरी कामयाबी नहीं हो रही है, बराबर झगड़े बढ़ रहे हैं। उसकी वजह यह है कि जिस दायरे से वे गुजर रहे हैं जिस दायरे में रह कर उन्हें अपने फरायज को अन्जाम देना पड़ रहा है वह ऐसा है जोकि मजदूरों की जरूरियात को देखते हुये बिल्कुल नाकाफी है। एक बात और भी है कि कोई कानून चाहे वह कितना ही अच्छा क्यों न ही मजदूरों में अमन कायम नहीं रख सकता जबतक मजदूरों के काम की हालत दुस्त करने उनकी जिन्दगी को बेहतर बनाने की तरफ कोई अमली कदम नहीं उठाया जाता जब तक मजदूरों को भर पेट खाना नहीं मिलता जब तक उनकी गुजर के लिये कम से कम तनख्वाह मुकरर नहीं होती, जब तक उनके रहने के लिये साफ-सुथरे मकान नहीं मूहिया होते, जब तक बेकारी से उनकी पनाह नहीं मिलती, जब तक उनको यह इत्मीनान

نہیں آتا کی بیماری کی حالت میں بڑاپے کی حالت میں اسکو بھڑوں نہیں مرنے پڑے گا اور اسکی گزر اوقات کا انتظام کیا جائے گا تب تک ہم اسکو دماغ میں یہ افسوس نہیں پیدا کریں گے کہ وہ بھی سوسائٹی (سماج) کا ایک جڑی جڑ ہے اور اس سوسائٹی (سماج) کی طرف اسکا بھی فائدہ ہے اور جب تک ہم یہ افسوس نہیں پیدا کرتے تب تک سہی سائنوں میں سب سے اہم اور اہم کا کام رکھنا بالکل غلط سمجھنا ہے۔

شری ہری ہر ناتھ شاستری —

جناب والا — میرا یہ خوشگوار فرض ہے کہ سب سے پہلے میں آنریبل فائننس منسٹر کو مبارکباد دوں اس بھگت کے لئے جو انہوں نے ہاؤس (ایوان) کے سامنے پیش کیا ہے۔ باوجود ان اعتراضات کے جو ابھی ذہنی لیڈر آف اپوزیشن کی طرف سے بھگت کے سلسلہ میں کئے گئے ہیں میرا یہ دعویٰ ہے کہ پچھلے سات سال کے دوران میں جب سے کہ کڑائی کی شروعات ہوئی یہ پہلا موقع ہے جب کہ ہمارے صوبہ میں ایک ایسا بھگت تیار کیا گیا ہے جس میں اس صوبہ کے اصلی حالات عوام کی غریبی اُن کی ضروریات اور انکی ضروریات کے حل کی پوری جھلک اس بھگت میں موجود ہے۔ بھگت کی اہمیت آج اس لئے اور بھی زیادہ بڑھ گئی ہے کہ آج یہ ایسا موقع ہے جہاں ہمارا ملک انقلابی تبدیلیوں کے قریب قریب کنارہ پہنچ گیا ہے۔ مجھے یہ امید ہے کہ ہمارا صوبہ انقلابی تبدیلیوں کا استقبال کرنے کے لئے اور ان تبدیلیوں کے راستہ میں جو رکاوٹیں پیدا ہوں انہیں دور کرنے کے لئے جو مشکلات سامنے آئیں انکا مقابلہ کرنے کے لئے کوئی بھی دقیقہ اٹھا نہ رکھے گا۔ آج میں اس طبقہ کی جس کی نمائندگی کا حق اور فخر مجھے اس ہاؤس (ایوان) میں حاصل ہے اس کے نکتہ نما سے چند الفاظ اس موقع پر عرض کرنا چاہتا ہوں۔ آنریبل منسٹر نے اپنی اس تقریر کے سلسلہ میں جو بھگت کے شروع میں دی خاص طور سے مزدور جماعت کے سوالات کے اوپر روشنی ڈالی تھی اور میں انکا مشکور ہوں کہ انہوں نے ان سوالات کے اوپر روشنی ڈالتے ہوئے ایسے جذبات ظاہر کئے ہیں اور اسی دوران میں ایسا اعلان کیا ہے جس کی مجھے امید ہے کہ اس صوبہ کی مزدور جماعت کے دل سے استقبال کریں گی۔ یہ صحیح ہے اور قدرتی ہے کہ اپوزیشن کی طرف اس کی کہلیاں اڑانے کی کوشش کی گئی ہے اعتراضات بھی کئے گئے ہیں۔ ایسا کرنا قدرتی اس لئے ہے کہ آنریبل منسٹر نے خاص طور سے ان جماعتوں کا یا ان کے نمائندوں کا پردہ فاش کرنے کی کوشش کی ہے جنکی طرف سے اعتراضات اس ہاؤس میں لیڈر کی پالیسی کے متعلق کئے گئے ہیں۔ لیکن واقعہ یہ ہے کہ ہندوستان کے اندر یہ پہلا موقع ہے کہ کسی بھی وزارت کی طرف سے اتنی زندہ تصویر مزدوروں کے حالات کے متعلق کھینچی گئی ہو اور اتنی صفائوں کے ساتھ اس بات کا اعلان کیا ہو کہ مزدوروں کی ضروریات کو دیکھتے ہوئے یہاں کی حالت اس قدر بدتر ہے اور اس قدر اس میں اصلاح کی ضرورت ہے۔ میں امید کرتا ہوں کہ اس پالیسی کی وجہ سے مزدور جماعت نے درمیان میں امیدیں پیدا ہونگی اور وہ اس بات کو محسوس کریں گی کہ وزارت انکی حالت کو درست کرنے کے لئے انکی بہتری کے لئے ایک عملی قدم اٹھانے کو تیار ہے۔ اپنی تقریر کے دوسرے حصہ میں آنریبل منسٹر نے مزدور

[Shri Hari Har Nath Shastri]

جماعت کو آگاہ کیا ہے ان شخصوں سے ان جماعتوں سے جو اپنی ذاتی غرض کے لئے اپنے سیاسی مقاصد کو حاصل کرنے کے لئے مزدور جماعت کو گمراہ کرتے ہیں۔ میں بھی ان خیالات کا حامی ہوں نہ صرف الفاظ میں بلکہ عمل میں بھی۔ پچھلے چند مہینوں کے درمیان ایسے موقع آئے جبکہ مزدور جماعت کو گمراہ کونینکی کوشش کی گئی اور ایسی حالت میں جنرل اسٹرانگ انڈسٹری میں کرانے کی کوشش کی گئی جب کہ مزدوروں کی حالت کو درست کرنے کے لئے سرکار نے جو کچھ ممکن ہو سکتا تھا کیا۔ لیکن پھر بھی ذاتی غرض کو حاصل کرنے کے لئے اس طرح کی اسٹرانگ کرائیکی کوشش کی گئی۔ میں نے اسکی مخالفت کی اور کامیابی کے ساتھ مخالفت کی۔ میں نے محسوس کیا کہ مزدوری کے سوالات کو حل کرنے کے لئے سرکار سے جو کچھ ہو سکتا تھا اسکو کیا اور انجام دیا۔ کچھ حد تک اس پالیسی سے جو کہ گورنمنٹ فالو (عمل) کر رہی تھی۔ پر ساتھ ہی ہمیں یہہ ماننا پڑیگا کہ سرکار نے مزدوروں کی حالت کو درست کرنے کے لئے کئی عملی قدم اٹھائے۔ سرکار نے اس صوبہ کی ایک بہت بڑی انڈسٹری یعنی چینی کے کارخانہ کے مزدوروں کی تنخواہوں میں قریب 10 فیصدی اضافہ کیا۔ دوسرے روزگاروں کے متعلق بھی اس نے ایک جانچ کمٹی بنادی ہے اور مجھے امید ہے کہ اس کی رپورٹ ایک نیا صفحہ مزدوروں کے لئے کھولیگی۔ سرکار نے نوکروں کے ملازمین مل اور دفاتروں کے کلرکوں کے لئے ایک نیا بل تیار کیا ہے۔ سرکار کے ذریعہ مزدوروں اور مالکوں کے درمیان جھگڑے کو طے کرنے کے لئے کوشش کی گئی ہے اور وزیر صیغہ مزدور نے اس معاملہ میں خاص طور سے دلچسپی دکھائی ہے۔ پر ان کوششوں کے باوجود بھی جو ہوتاہیں اس صوبہ میں ہو رہی ہیں جیسا کہ میں نے پہلے ہی عرض کیا ہے اس میں کوئی شک نہیں کہ اسکی کچھ حد تک ذمہ داری ان لوگوں کی ہے جو کہ ان ہوتالوں کے ذریعہ سے اپنا پولیٹیکل (سیاسی) فائدہ حاصل کرنا چاہتے ہیں۔ لیکن میں یہاں یہہ عرض کرنا چاہتا ہوں کہ کچھ حد تک ذمہ داری ہو سکتی ہے اس طرح کے طبقہ کی اور لوگوں کی جو یہہ ہوتاہیں کروارہے ہیں۔ میں یہہ عرض کرنا چاہتا ہوں ان ہوتالوں کی کچھ بنیادی وجوہات بھی ہیں جن پر غور کرنے سے ہم گریز نہیں کر سکتے۔ آج نہ صرف ہمارے ملک میں بلکہ ساری دنیا میں موجودہ سوسائٹی کے ڈھانچے اور مختلف طبقوں کے رشتہ میں تیزی سے تبدیلیاں واقع ہو رہی ہیں۔ ان تبدیلیوں کے لئے اپنے دماغوں کو درست کرنا اور ان کے مطابق اپنے طرز عمل کو بدلنا ہمارے ملک کے سرمایہ داروں کے لئے ابھی تک ممکن نہیں ہو پایا ہے۔ اب بھی وہ اسی تنگ اور تاریک دائرہ سے سوالوں پر غور کرتے ہیں جس سے وہ بیس سال پہلے کرتے تھے۔ انہیں یہہ سوچ کر پریشانی ہوتی ہے کہ کارخانہ کے مالک تو وہ ہوتے ہیں لیکن کوئی دوسری کسٹ اتھارٹی (بے اختیار) کیوں ان کے اور مزدوروں کے درمیان رخنہ اندازی کرتی ہے اور ان کی بیوقوفی اور برخاستگی کے طریقوں پر حملہ کرتی ہے۔ انہیں

یہہ حیرت ہوتی ہے کہ جو مزدور کل تک ان کو اپنا ماں باپ سمجھتے تھے اور ان کی صورت سے جن کی روح فنا ہوتی تھی وہی کیونکر ان کے سامنے تنکے کھڑا ہو جاتا ہے اور بہاری کے درجہ کا مطالعہ کرتا ہے۔ یہاں کے سرمایہ دار بدلتی حالت کے مطابق اپنے کو ابھی تک موڑ نہیں پائے۔ دوسری طرف مزدور پورے دائرہ سے کافی آگے نکل چکے ہیں۔ اور میں سمجھتا ہوں کہ آج جو چھوڑے ہو رہے ہیں اور جو بیچپینی ہم دیکھ رہے ہیں ان کی تہہ میں ایک خاص وجہ یہی ہے۔ لہذا اگر ہمارے ملک میں روزگاری امن و امان قائم ہوتا ہے تو اس کی پہلی صورت یہہ ہے کہ مزدوروں کے ساتھ ساتھ سرمایہ داروں کو بھی اپنے دماغوں کو تیار کرنا پڑیگا۔ ان تبدیلیوں کے لئے جو آچکی ہیں یا جو تیزی کے ساتھ آرہی ہیں دورانہشی کا تقاضہ یہہ ہے کہ ان کے لئے بڑا زر یا دباؤ کے آنے والی تبدیلیوں کے لئے راستہ صاف کر دیں۔ اور ملک اور عوام کی ترقی کے راستہ میں روڑا نہ بنیں۔ دوسری چیز جو موجودہ ہوتالوں کی تہہ میں ہے اور جس کے بارے میں میں گورنمنٹ کو متوجہ کرنا چاہتا ہوں وہ یہہ ہے کہ ملک میں اب تک جو قاعدہ اور قانون ہیں وہ ملک کی بدلتی ہوئی حالت کو بدرا نہیں کر سکتے ان میں بھی بنیادی طور سے تبدیلیوں کے کرنے کی ضرورت ہے جو بھی کامیشنیشن مشینری (میل ملاپ کا ذرائع) ہمارے صوبہ میں کام کر رہی ہے اس کو پوری کامیابی نہیں مل رہی ہے۔ اس کی وجہ کیا ہے میں سمجھتا ہوں کہ اس کی وجہ یہہ نہیں ہے کہ اس مشینری کے چلانے والوں کی قابلیت میں کوئی کمی ہے بلکہ اس کے برعکس اس مشینری کو چلانے اور سرکار کی پالیسی کو عملی جامہ پہنانے کی ذمہ داری خصوصاً جن دو افسران کے سپرد ہے جن میں ایک لکھنؤ کے سکریٹریٹ میں ہیں اور دوسرے کانپور میں ہیں ان کے لئے میری یہہ صاف رائے ہے جو کہ میں اپنے بیس سال کی پبلک لائف کے تجربہ سے کہہ سکتا ہوں کہ وہ ان چند لوگوں میں سے ہیں جن کے ثانی آئی۔ سی۔ ایس میں بہت کم دیکھنے میں آتے ہیں لیکن اس کے باوجود بھی انہیں پوری کامیابی نہیں ہو رہی ہے۔ براؤ جھکڑے بڑھ رہے ہیں۔ اس کی وجہ یہہ ہے کہ جس دائرہ سے وہ گذر رہے ہیں جس دائرہ میں رہکر انہیں اپنے فرائض کو انجام دینا پڑ رہا ہے۔ وہ ایسا ہے جو نہ مزدوروں کی ضروریات کو دیکھتے ہوئے بالکل ناکافی ہے۔ ایک بات اور بھی ہے کہ کوئی قانون چاہے وہ کتنا اچھا کیور نہ ہو مزدوروں میں امن قائم نہیں رکھ سکتا جب تک مزدوروں کے کام کی حالت درست کرنے ان کی زندگی کو بہتر بنانے کی طرف کوئی عملی قدم نہیں اٹھایا جاتا۔ جب تک مزدوروں کو بھر پور پیٹ کھانا نہیں ملتا جب تک ان کی گذر کے لئے کم سے کم تنخواہ مقرر نہیں ہوتی۔ جب تک ان کے رہنے کے لئے صاف ستھرے مکان مہیا نہیں ہوتے جب تک بھکاری سے ان کو پٹنا نہیں ملتی۔ جب تک ان کو یہہ اطمینان نہیں ہو جاتا کہ بیماری کی حالت میں بڑھاپے کی حالت میں ان کو بھوکا نہیں مرنے پڑیگا اور ان کی گذر اوقات کا انتظام کیا جائیگا۔ جب تک ہم اس کے دماغ میں یہہ احساس پیدا نہیں کرینگے کہ وہ بھی سوسائٹی کا ایک ضروری جز ہے اور اس سوسائٹی کی طرف ان کا بھی فہم ہے

[Shri Hari har Nath Shastri]

اور جب تک ہم یہ احساس پیدا نہیں کرتے تب تک صدیوں معنوں میں صوبہ
میں امن و امان کا قائم رکھنا بالکل غیر ممکن ہے۔

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

श्रीमान् स्पीकर महोदय ! अपोजीशन की तरफ से उनके डिप्टी लीडर साहब ने यह फर्माया कि बजट किसी राष्ट्र की अथवा वहां की जनता की आर्थिक, सामाजिक और मानसिक हालतों का दर्पण होता है, मैं भी इस बात को क़बूल करता हूँ। वहां की जनता का रहन-सहन का पैमाना है और उनकी दिमागी, आत्मिक आध्यात्मिक और आर्थिक इन सब ही चीज़ों को देखने का वह दर्पण होता है। यदि वह आरसी का काम देता है तो वह ठीक ही है। उनकी स्पीच (भाषण) सुनने के बाद जिसमें वह कह रहे थे कि शिक्षा में, पब्लिक हेल्थ मेडिकल, कृषि, यातायात इत्यादि जितने भी नेशन बिल्डिंग (राष्ट्र निर्माण) के काम हैं उन पर जो वह टिप्पणियां कर रहे थे और मुकाबिला कर रहे थे कि अमुक-अमुक मुल्कों में शिक्षा इत्यादि जन-हितकारी कामों में खर्च का बाक़ी इन्तजामी सहकर्मों के खर्च का यह अनुपात है और यहां की शिक्षा तथा अन्य नेशन बिल्डिंग डिपार्टमेंट्स (राष्ट्र निर्माण विभागों) के खर्च का यह अनुपात है। मैं उस समय यह सोच रहा था कि क्या हाल के कामन्स के इन्डिया डिबेट में एटली साहब ने जो जॉर्जिल को जवाब देते हुए यह कहा था कि सौ बरस रहने के बाद तुम लोग हिन्दोस्तान की गिरी हुई जातियों को न उठा सके और उनकी तथा सारे हिन्दोस्तान की शिक्षा या हेल्थ (स्वास्थ्य) के स्टैंडर्ड (स्थिति) को सौ बरस में भी ऊंचा न कर सके और ऐसा करने की आशा भी एटली साहब उनसे नहीं करते थे। नहीं पढ़ा या पढ़ा तो फिर मैं नहीं समझा कि मिस्टर लारी कैसे हमारी गवर्नमेंट से उम्मीद रख सकते थे कि एक साल के अन्दर और वह भी पूरे एक साल भी नहीं बल्कि आठ महीने के अन्दर, क्योंकि अगस्त सन् १९४६ ई० में यह बजट पेश हुआ था, तो वह किसी प्रकार उन सब बातों में आमूल चोल परिवर्तन कर डालते और बाकी सब शासन सम्बन्धी सहकर्मों का खर्च घटा कर यानी पुरानी सारी गंदगी को दूर कर हमारे प्रान्त को जादू की डंडी दिखाकर उन्नति की चोटी पर पहुंचा देते? मैं समझता हूँ कि यह बजट जो है वह बिल्कुल इस तरह से है कि जैसे एक मिरर (शीशा) होता है और उस मिरर (शीशे) को फ़ेम के अन्दर बिठाना होता है तो ठीक उसी तरीके से यह सब चीज़ें हमारे सामने उपस्थित हैं। बजट हमारे सामने है। इसके अन्दर शिक्षा के लिए कहा गया है कि कुछ सालों नहीं बल्कि ठीक १० साल के अन्दर हमारे प्रान्त भर में अनिवार्य प्रारम्भिक शिक्षा हो जायगी। तो आपका इस तरह से अन्दाज़ा लगाना कि इतने सालों के अन्दर जाकर तो हर साल इतने कम स्कूलों के ख़ुलने से कभी भी अनिवार्य शिक्षा के लिये हर एक गांव में स्कूल नहीं ख़ुल सकता बिल्कुल झलत है। आपने जो हिसाब लगाया, मेरे ख़याल से, आपका यह अन्दाज़ झलत यों है कि आपने वर्तमान स्कूलों का ख़याल नहीं रखा और १,००० की आबादी पर एक स्कूल का भी ख़याल नहीं रखा है। जहां तक कि शिक्षा का मामला है स्कीम (योजना) दस बरस की सही तौर पर बनी हुई है। मैं मिस्टर लारी साहब की बहुत सी बातों का जवाब नहीं देना चाहता हूँ क्योंकि हमारे अर्थ मंत्री उनकी बातों का जवाब देंगे। इसके अलावा मेरे पास समय भी नहीं है क्योंकि हम लोगों के वास्ते १५ मिनट रक्खे गए कि जो कुछ हमें कहना है हम उन १५ मिनटों में निपट जायें। जिस तरह से डिप्टी लीडर साहब ने कुछ टीका-टिप्पणियां की हैं, उसी तरह से हमारे मित्र त्यागी जी ने भी कुछ आपत्तियां प्रकट की हैं। पिछले दिनों सप्ली-मटरी डिमांड के वक़्त अपोजीशन कुछ न कुछ बेबनियाद टीका-टिप्पणियां करती रही और इस समय भी उसी प्रकार की टीका-टिप्पणियां कर रही है चाहे उनमें तथ्य हो या न हो लेकिन विरोधी के नाते विरोध करना ही है। मगर त्यागी जी जो मेरे वामांग

में बैठे हुए रहते हैं मैं उनकी कही बातें ही नहीं सुनता हूँ बल्कि मैं उनकी अस्तरात्मा और दिल की बात को भी समझता हूँ कि वह सचमुच मैं गवर्नमेंट पर कोई इलजाम नहीं लगाते थे। इसका साफ सबूत यह है कि उन्होंने अपनी स्पीच (भाषण) में यह कहा था कि मुझे बहुत जदोजह्द यानी संघर्ष के बाद बजट मैनुअल मिली है और आधी रात तक मैं इस बजट मैनुअल को पढ़ता रहा। ऐसी हालत में उन्हें उस पढ़ाई का कुछ न कुछ प्रयोग करना ही था और उसी मेहनत का नतीजा वह स्पीच (व्याख्यान) थी और वे यहाँ थोड़ी सी टीका-टिप्पणी वाली स्पीच (भाषण) कर गये। सन् १९४६ और ४७ के बजट में जो सरप्लस आपके सामने है यानी ९४ लाख १९ हजार की जो यह बचत हमारे बजट में हुई वह पहले काफी घाटे का आंका गया था कैसे बचत रही? अब भी सन् १९४७ और १९४८ के बजट में काफी डेफिशिट (कमी) बतलाया गया है। घाटे से बचत दुगुनी है यानी पिछले डेफिशिट (कमी) से सरप्लस (अधिकता) इस वक्त तकरीबन डबल (दूनी) है। मैं समझता हूँ कि अगर फाइनेंस मिनिस्टर साहब इसी खूबी के साथ और हमारी गवर्नमेंट इसी तरीके पर प्रोफर्ली (उचित) और काशन (ध्यान) के साथ अपने बजट के फाइनेन्सेज को हैंडल करती (देती) रहेगी तो हमको पिछले साल की तरह डबल सरप्लस (दूनी अधिकता) मिलेगा। आज हमें जो डेफिशिट सरप्लस (कमी) है देखने को मिला है इसके लिये जो कुछ उन्होंने किया है और भविष्य में जो कुछ करेंगे उसके लिये मैं गवर्नमेंट को और अर्थमंत्री को बधाई देता हूँ और सहयोग अर्पण करता हूँ। अपोजीशन का यह कहना है कि अगर इन रकमों को जो नेशन बिल्डिंग (राष्ट्र-निर्माण) के काम की है जैसे कि वेटेरिनरी, एग्रीकल्चर और इन्डस्ट्री जो कि राष्ट्र-निर्माण के खास कार्य हैं उनमें खर्च न हो तो आप का यह कहना कि ऐसी बचत का क्या करेंगे जो नेशन बिल्डिंग (राष्ट्र-निर्माण) के कामों में खर्च न होकर बचत रहे? ठीक है। मुझे दुख है कि इन तीनों चीजों में खर्चा नहीं हुआ इसका कारण यह था कि ट्रेंस की ट्रांसपोर्ट की और मैटीरियल (सामान) की कमी थी। एग्रीकल्चर स्कीम (कृषि-योजना) के खर्च में भी कमी ही नहीं बल्कि पूरी बचत बताई गई है। मैं उम्मीद करता हूँ कि पिछले साल में खर्च की जो नये आइटम्स (मर्चें) की जो लिस्ट (सूची) थी उसमें हमारे मिनिस्टर साहब ने उन्हीं जनहित और राष्ट्र-निर्माण की चीजों को पेश किया था और अब के साल भी रखे हैं और इसलिये हम दोनों को पापुलर बजट (लोकप्रिय) कह सकते हैं। मगर जहाँ तक मुझे उसका इत्म है उसमें से बहुत कम चीजें जो पिछले साल नहीं बन पाई आपने अब की साल रखी हैं। डिपेंड इस्टिमेट (विस्तारपूर्ण अनुमान) में कोई पता नहीं चलता, कि जो बन न पाई थी वह अब फिर रखी गई हैं। अगर वे रखी भी हैं तो पता नहीं चलता कि जिन स्थानों के लिये वह रकम रखी थी वे वहाँ ही या किसी दूसरी जगह बनेंगी भी या नहीं उसका कोई जिक्र नहीं है। मैं आपके सामने दो एक उदाहरण देता हूँ। एक टुबरक्यूलोसिस सेनीटोरियम पिछले बजट में गढ़वाल के लिये रखा था। अब की साल भी वह सब बजट में है मगर यह पता नहीं कि कहाँ पर और किस जिले के लिये है और कौन-कौन सी सब्से दीगर महकमों में दुहराई गई हैं। मेरे लिये इसका पता चलाना नामुमकिन है। मैं गवर्नमेंट से आशा करता हूँ कि जो गवर्नमेंट पापुलर (लोकप्रिय) होने का दावा करती है वह पुरानी स्कीमों को काम में लाकर ही सरप्लस (अधिकता) दिखलायेगी। यह कहने की आवश्यकता नहीं कि साल भर मैं हम-आपको यह कहने का गर्व और सौभाग्य प्राप्त होगा और हम-आप देखेंगे कि हमारी गवर्नमेंट ने किस अच्छे तरीके से फाइनेंस (अर्थ) को हैंडल किया (उठाया) है और साथ-साथ पब्लिक यूटिलिटी (जनता की भलाई) और नेशन बिल्डिंग (राष्ट्र-निर्माण) जितनी भी चीजें हैं उनको पूरा भी किया और बजट घाटे का भी नहीं रहा। अब आपके सामने मैं एक बात साफ करना चाहता हूँ और वह यह कि लोग यह समझते हैं कि हमेशा

[Shri Jagmohan Singh Negi]

पहाड़ी जिलों और खास कर गढ़वाल की मांगों और उनके दबाये हुए हकों का सवाल लेकर खड़ा हो जाता है। हर कम्यूनिटी (जाति) को हर राष्ट्र का फ़र्ज है कि डिप्रेस्ड क्लासेस (गिरी हुई जातियों) को उठाये और यही पिछड़े हुए जिलों के प्रति सब का धर्म है। मैं समझता हूँ कि दो सौ साल तक ब्रिटिश गवर्नमेंट ने पहाड़ी जिलों को बैंक ग्राउन्ड में (पीछे) डाल दिया और बैंकवर्ड (पिछड़े हुये) जानबूझ कर रक्खा है और फ़ीजों में वहाँ के लोगों को भर्ती करके अपना उल्लू सीधा किया है। नेशन बिल्डिंग (राष्ट्र-निर्माण) के कामों का करना हर जगह आपका पवित्र कर्तव्य हो जाता है। इन पहाड़ी जिलों का उठाना आपका फ़र्ज हो जाता है। मैं उम्मीद करता हूँ कि अब अपोजीशन तो पहाड़ की मांगों का विरोध नहीं करेगा, मगर हमारी कांग्रेस बेञ्चेज के सदस्य और साथी कभी भी इस तरह का सवाल नहीं उठायेगे कि हमेशा पहाड़ का सवाल ही उठाये फिरता हूँ। गढ़वाल भी हमारी बाड़ी पालिटिक्स संस्था सम्बन्धी राजनीति का एक अंग है। अगर शरीर का कोई भी अंग कमजोर है तो नेशन (राष्ट्र) तगड़ी नहीं है। अगर आपके ४६ जिलों में सप्लाई और यातायात और पानी का बहुत अच्छा इन्तजाम है और हर प्रकार उन्नत है और दो-चार जिलों में नहीं है हर तरह पिछड़े हैं तो आपका फ़र्ज है कि आप उन जिलों को आगे बढ़ायें। मगर अफ़सोस है कि हमारे यातायात के मंत्री जिनकी आधी कंस्टिट्यूसी (निर्वाचन क्षेत्र) गढ़वाल में है वह इसी डर के मारे कि लोग पक्षपात का लॉछन लगायेंगे गढ़वाल को रूपा नहीं देते और हर सवाल पर नो नो (नहीं, नहीं) करते हैं। मैं समझता हूँ कि उनकी आफिशल ड्यूटी (सरकारी काम) ही नहीं बल्कि मारल ड्यूटी (धार्मिक कर्तव्य) भी है और उनके ऊपर ही नहीं बल्कि सारी गवर्नमेंट के ऊपर सारे हाउस (भवन) के ऊपर जिम्मेदारी है कि वह हमारे पहाड़ी जिलों को ऊपर उठाये। एक चीज़ और कहूँगा कि कैपिटल एक्स्पेंडीचर (मुख्य व्यय) में करीब १६ करोड़ रूपा १९४७-४८ ई० के बजट में रक्खा गया है। पिछले साल सेंट्रल गवर्नमेंट (केन्द्रीय सरकार) की मदद के आधार पर करीब दस करोड़ रूपा रखा था लेकिन रिवाइज्ड (बोहराया) बजट में ६ करोड़ रूपा रह गया और यह कमी सामान न मिलने और सेंट्रल गवर्नमेंट का सबवेंशन (मदद) कम होने से ६ करोड़ रहा है। यह १६ करोड़ जो नेशन बिल्डिंग (राष्ट्र-निर्माण) के कामों के लिये १९४७-४८ ई० के बजट में रक्खा गया है उसमें मैटीरियल (सामान) ट्रांसपोर्ट (यातायात) या दूसरी वस्तुओं की वजह से कमी न होनी चाहिये। कुल काम पूरे होने चाहिये। किसी तरह कोई भी ग्रांट (स्वीकृति) लैप्स (खत्म) न हो।

मैं आपके सामने फ़ूड ग्रांट्स (भोजन सम्बन्धी स्वीकृति) की बाबत भी कुछ कहना चाहता हूँ क्योंकि सप्लाई स्कीम में प्रोव्हायरमेंट (वसूल करना) और डिस्ट्रीब्यूशन (वितरण) बहुत जरूरी लाज्मी और मुख्य चीज़ है। अगर आप जनता को भूख से बचाना चाहते हैं तो हमारे सबे में पहाड़ों के अलावा देश के जो डिफिशिट (कमी वाले) जिले हैं या उनके भागों में कहीं-कहीं डिफिशिट (कमी) है प्रोव्हायरमेंट (वसूली) करके उन्हें बराबर खाना देना है और सब शहरों को भी इसमें ८४ लाख का घाटा है जोकि इसके डीलिंग (लेन-देन) में पिछले साल हुआ है और इसके अलावा १५६ लाख के करीब इस्टैब्लिशमेंट पर खर्च होता है। ये दोनों ऐसी बड़ी रकमें हैं कि गवर्नमेंट देखे कि इस सरकारी व्यापार में नुक़सान न रहे और तनख़ाहों में भी फिज़ल खर्ची न हो। मगर जनता को भूखों मरने से बचाने में मृनाके और खर्च का भी सिर्फ ह्यल न होना चाहिये।

इसलिये इस विषय में ज्यादा न कह कर पे कमेटी की रिपोर्ट पर कुछ कहना चाहता हूँ। सबसे ज्यादा (डिस्ट्रिक्ट बोर्ड) के साथ अन्याय हुआ है। डिस्ट्रिक्ट बोर्ड की फाइनेंशल कन्डीशन (आर्थिक दशा) ऐसी नहीं है कि जो

کिसی तरह پر نہی-نہی مانگوں کو میٹ (پورا) کر سکے۔ سرکار ڈسٹرکٹ بورڈ کی نوکریوں کی تنخواہ بڑھانے کے لیے انہیں کوئی ہمت نہیں دے رہی ہے اور نئے ایکٹ کے زیریے آگے سے نئے-نئے ٹیکسز کے زیریے سے آمدنی بڑھا دینے کو کہنا تو سیکر سلاہ سہی دی جا رہی ہے اور گورنمنٹ اپنے سر کا بوجھ کمزوروں پر ڈال رہی ہے۔ میں گڈوال کی طرف سے کہتا ہوں کہ وہاں کا ڈسٹرکٹ بورڈ کتہے اس پوزیشن (دشا) میں نہیں ہے کہ بڑھا کر ماسٹروں یا انیہ کرمکاریوں کو دے سکے، نئے ٹیکس بھی نہیں لگا سکتا۔ ماسٹر ہڈتال کرنے ہی والے ہیں اگر ایسا ہوا تو وہاں سٹڈیک (ہڈتال) ہوگی اور ہماری بنیادی شیکشا پر کٹارادھاٹ ہوگا جسسے دیش اور پرائنٹ کی اکنٹری میں باڈھا پڑیگی۔

ایک پوائنٹ (بات) اور کہہ کر اپنا کٹھن سہاٹ کرتا ہوں۔ ڈیولپمنٹ (اکنٹری) کے لیے ۱۴ لاکھ رپیاں رکھا گیا ہے یہ کم سے کم ایک کروڑ ہونا چاہیے اور سب مہکموں میں جو ڈیولپمنٹ کی چیزیں کی جانے والی ہیں اور ڈیولپمنٹ سے سہمبندھ رکھنے والے مہکموں جیسے کوآپریٹو ایگریکلچر انڈسٹری گرام-سودار ایٹیاڈ این سبکو گرام-سودار کوآریڈنیشن ڈیولپمنٹ کے اندر کرنا چاہیے۔ ریزنل ڈیولپمنٹ بےسٹس (پراڈیشک سودار کے آڈاڈار پر) اسکو چلانے کی کوشش کی جا رہی ہے، لکین یہ ریزن (پراڈیش) یوں ہی ۹ کمیشنری مان لی ہیں۔ کمیشنری کے بےسٹس پر یہ نہیں ہونا چاہیے۔ یہ کمیشنریاں تو بریٹش سرکار نے ایڈمنسٹریٹیشن (شاسن) کے لیے بنائی ہیں۔ مگر یہ اٹھا ڈیولپمنٹ (اکنٹری) کے ریزن (پراڈیش) کا نیسارن ایکونومک (آڈیک) سوشل (ساماآک) اور آئیوگریڈیال (آئیوگیک) بےسٹس (آڈاڈار) پر ہونا چاہیے اور ڈیولپمنٹ (سودار) کا کام سیکر ایک دو آیلوں میں ہی نہیں بلک ہر ریزن (پراڈیش) میں سٹان اڈاٹ کر آور سے ہونا چاہیے اور اسکے لیے کم سے کم ۱ کروڑ رپیا ہوتا تو بھی مامولی طور پر ایک-دو اڈوے سٹانوں میں یہ کامی موشیکل سے سفل بناایا جا سکتا۔

میں مंत्री آو کو آینہوں یہ اکنٹری بڈٹ پش کیا ہے بڈائی دتا ہوں۔

شری جگموہن سنگھ نیگی -

شری مان اسپیکر صاحب - ایڈیشن کی طرف سے ان کے ڈیٹی لیڈر صاحب نے یہ فرمایا کہ بڈٹ کسی ریشٹر کا اڈوہا وہاں کی آکٹا کی آرٹھک - ساماآک اور مائیکس حالٹور کا درین ہوتا ہے میں بھی اس بات کو قبول کرتا ہوں - وہاں کی آکٹا کے رین سہن کا پیمافہ ہے اور ان کی دماٹی - اٹھ انڈانمک اور آرٹھک ان سب ہی چیزوں کو دیکھنے کا وہ درین ہوتا ہے - یہی وہ آرٹھی کا کم دیتا ہے تو یہ آکٹا ہی ہے ان کی اسپیکر سڈے کے بعد جس میں وہ کہہ رہے تھے کہ شکشا میں بملک ہیلتھ میڈیکل - کرشی - آناآیات انیادی آکٹا بھی نیشن بلڈنگ (قومی تعمیر) کے کام ہیں - ان پر جو وہ تہنیاں کر رہے تھے اور مقابلہ کر رہے تھے کہ اٹھ اٹھ ملکوں میں شکشا انیادی جن ہٹکاری کاموں میں خرچ کا باقی انتظامی مہکموں کے خرچہ کا یہ انویاٹ ہے اور وہاں کو شکشا تھا یہ نیشن بلڈنگ (قومی تعمیر) ڈیپارٹمنٹ (مہکموں) کا یہ انویاٹ ہے - میں اس سڈے یہ سوچ رہا تھا کیا حال کے کامنس کے انڈیا ڈیٹ میں اٹلی صاحب نے جو چوڈل کو آوایا دیکھو یہ کہا تھا کہ سو برس دھنے کے بعد تم لوگ ہڈستان کی گری ہوئی آتاہوں کو نہ آتا سکے اور ان کی تہا سارے ہڈستان کی شکشا یا ہٹھ کے معاملہ اسٹینڈرڈ (معیار) کو سو برس میں بھی اڈنچا نہ کر سکے - اور ایسا

[Shri Jagmohan Singh Negi]

کرنے کی آشا بھی اتنی صاحب ان سے نہیں کرتے تھے۔ تو میں نہیں سمجھا کہ مسٹر لاری کیسے ہماری گورنمنٹ سے امید رکھ سکتے تھے کہ ایک سال کے اندر اور وہ بھی پورے ایک سال بھی نہیں بلکہ ۸ مہینے کے اندر کیونکہ اگست سنہ ۱۹۴۶ء میں یہ بھرتی ہو گیا تھا تو وہ کس پرکار ان سب باتوں میں آمول چول پورتن کم ڈالتے۔ اور باقی سب شاسن سمجھ ہی محکمہوں کا خرچہ گھنٹا گویا یعنی پرائی ساری گندگی کو دور کر کے ہمارے بہانے کو جادو کی زندگی دکھا کر اُنکی کو چوٹی پر پہنچا دے؟ میں سمجھتا ہوں کہ یہ بھرتی جو ہے وہ بالکل اس طرح سے ہے کہ جیسے ایک میٹر (آؤٹ ہوتا ہے اور اس میٹر (آؤٹ) کو فیم (چوکیٹا) کے اندر بیہانا ہوتا ہے تو ٹھیک اُس طریقہ سے یہ سب چیزیں ہمارے سامنے آپسٹیت ہیں۔ بھرتی ہمارے سامنے ہے۔ اس کے اندر شکشا کے لئے کہا گیا ہے کہ نچھہ سالوں میں نہیں بلکہ ٹھیک ۱۰ سال کے اندر ہمارے پرائنٹ ہر میں انی وارہ پھارمیک ششہ ہو جائیگی۔ یہ کہنا کہ انوار شکشا کے لئے ہر ایک گاؤں میں اسکول نہیں کھول سکتا۔ بالکل غلط ہے۔ اپنے جو حساب لگایا۔ میٹرے خیال سے آپ کا یہ اندازہ غلط ہے۔ کہ آپ نے ورمان اسکولوں کا خیال نہیں رکھا اور ایک ہزار کی آبادی پر ایک اسکول کا بھی خیال نہیں رکھا۔ یہاں تک کہ ششہ کا معامہ ہے وہ اسکیم دس برس کی صحیح طور پر بنی ہوئی ہے۔ میں مسٹر لاری صاحب کی بہت سی باتوں کا جواب نہیں دینا چاہتا ہوں۔ کیونکہ میٹرے ارتھ مقتری ان کی باتوں کا جواب دینگے۔ اس کے علاوہ میٹرے دس سٹے بھی نہیں ہے کیونکہ ہم لوگوں کے واسطے ۱۵ منٹ رکھ گئے، جو نچھہ میں کہنا ہے ہم ان ۱۵ منٹوں میں نچھہ جائیں۔ جس طرح سے ذہنی ایڈر صاحب نے کچھ ٹیکا ٹیکیاں کی ہیں اسی طرح سے ہمارے مٹر تیاگی جی نے بھی کچھ آیتیاں کی ہیں۔ پچھلے دنوں سہل سہل زمانہ کے وقت لبریشن کچھ نہ کچھ بے بنیاد ٹیکا ٹیکیاں کرتی رہی۔ اور اس سٹے بھی اسی پرکار کی ٹیکا ٹیکیاں کر رہی ہے۔ چاہے ان میں تھوڑا سا نہ ہو لیکن دیر دیر کے فائے دیر دہ کرنا ہی ہے۔ مگر تیاگی جی جو میٹرے وامانگ میں بیٹھے ہوئے رہتے ہیں میٹر ان کی کہیں باتیں ہی نہیں سنتا ہوں۔ بلکہ میں ان کی انتہا آنا کو دل کی بات کو میں سمجھتا ہوں کہ وہ سچ مجھ میں گورنمنٹ پر کوئی ازام نہیں لگاتے تھے۔ مگر اس کا ثبوت یہ ہے کہ انہوں نے اپنی اسپیش (تقریر) میں یہ کہا تھا کہ مجھے بہت جو وجہ دے کے یعنی سنگھرش کے بعد بھرتی میڈول ملی ہے اور آدھی رات تک میں اس بھرتی کو پڑھتا رہا۔ اسی حالت میں انہیں اس پڑھائی کا کچھ نہ کچھ پریوگ کرنا بھی تھا اور اس معذرت کا نتیجہ تھا کہ وہ اسپیش تھی۔ اور یہاں وہ تھوڑی سی ٹیکا ٹیکیاں دانی اسپیش (تقریر) کرتے۔ سنہ ۱۹۴۶ء اور ۱۹۴۷ء کے بھرتی میں جو سرپلس (بھرتی) آپ کے سامنے ہے یعنی ۹۳ لاکھ ۱۹ ہزار کا تو یہ بھرتی ہمارے بھرتی میں ہوئی وہ پہلے کافی گھٹانے کا آٹکا گیا تھا۔ اب بھی سنہ ۱۹۴۷ء اور ۱۹۴۸ء کے

بجٹ میں کافی ڈیفیسٹ (خسارہ) بتلایا گیا ہے۔ گھٹائے سے بجٹ دگنی ہے یعنی پچھلے ڈیفیسٹ (گھٹائے) سے سرپلس (بچت) اس وقت تقریباً ڈبل (دگنا) رہا ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ اگر فائننس منسٹر صاحب اس خوبی کے ساتھ اور ہماری گورنمنٹ اس طریقہ پر پراپرلی کیئر (قاعدہ کے ساتھ پرواہ رکھا) اور کٹن (دھیان دیکر) کے ساتھ اپنے بجٹ کے فائننسز کو ہینڈل (انتظام) کرتی رہیگی تو ہمارے پچھلے سال کی طرح ڈبل سرپلس (دوبی بجٹ) ملے گا۔ آج ہمیں جو ڈیفیسٹ سرپلس (کم بجٹ) دیکھنے کو ملا ہے اس کے لئے جو کچھ انہوں نے کیا ہے اور ہوشیہ میں جو کچھ کرینگے اسکے لئے میں گورنمنٹ کو اور منسٹر آف فائننس کو بدھائی دیتا ہوں اور سپریم کورٹ کے لئے جو کچھ انہوں نے کیا ہے کہ اگر ان رقموں کو جو نیشنل بلڈنگ کے کام کی ہیں جیسے کہ ریفریکٹری-ایریکچر اور انڈسٹری جو کہ راشن نرمان کے خاص کارے ہیں ان میں خرچ نہ ہو تو آپ کا یہ کہنا کہ ایسی بجٹ کا کیا کرینگے جو نیشنل بلڈنگ (قوم کی تعمیر) کے کاموں میں نہ خرچ ہو کر بجٹ رہے۔ ٹھیک ہے۔ مجھے دکھ ہے کہ ان تینوں چیزوں میں روپیہ صرف نہیں ہوا۔ اس کا کارن یہ تھا کہ ٹریفس کی ٹرانسپورٹ کی اور میٹیریل کی کمی تھی۔ ایریکچر اسکیم کے خرچے میں بھی کمی ہی نہیں بلکہ پوری بجٹ بنائی گئی ہے۔ میں آشا کرتا ہوں کہ پچھلے سال میں خرچ کے جو نئے آئٹم (مد) کی لسٹ تھی اس میں ہمارے منسٹر صاحب نے انہیں جن ہت اور راشن نرمان کی چیزوں کو پیش کیا تھا اور ابھی سال بھی پیش کیا ہے۔ اور اس لئے ہم دونوں کو پاپولر بجٹ کہہ سکتے ہیں مگر جہاں تک مجھے اس کا علم ہے اس میں سے بہت کم چیزیں جو پچھلے سال نہیں بن پائیں آپ نے ابھی سال رکھی ہیں۔ ڈیٹیلڈ اسٹیڈیمٹ (خلاصہ تخمینہ) میں کوئی پتہ نہیں چلتا کہ جو بن نہ پائی تھیں وہ اب پھر کیوں رکھی گئی ہیں۔ اگر وہ رکھی بھی ہیں تو پتہ نہیں چلتا کہ جن استھانوں کے لئے وہ رقمیں رکھی تھیں وہ وہاں ہی یا کسی دوسری جگہ بنیوں گی یا نہیں اس کا کوئی ذکو نہیں ہے۔ میں آپ کے سامنے دو ایک ادھر دیتا ہوں۔ ایک ٹیبرنلوسز سپینٹوریم پچھلے بجٹ میں گڈ ہال کے لئے رکھا تھا ابھی سال میں وہ مد بجٹ میں ہے مگر پتہ نہیں کہ کہاں پر اور کس ضلع کے لئے ہے اور کون کون سی مدیں دوسرے محکموں میں دھرائی گئی ہیں۔ میرے لئے ان کا پتہ چلانا ناممکن ہے۔ میں گورنمنٹ سے آشا کرتا ہوں کہ جو گورنمنٹ پاپولر ہونے کا دعویٰ کرتی ہے وہ پرائی اسکیموں کو کام میں لاکر ہی سرپلس (زیادہ) دکھلائیگی یہ کہہ کہنے کی اوشیتا نہیں کہ سال بھر میں ہم آپکو یہ کہنے کا گرو اور سربھاگ پراپت ہوگا اور ہم آپ دیکھیں گے کہ ہمارے گورنمنٹ نے کس اچھے طریقہ سے فائننسز کو ہینڈل کیا ہے (ہاتھ میں لیا ہے) اور ساتھ ساتھ پبلک پرائیوٹ (عوام کی بھجودہ) اور نیشنل بلڈنگ (قوم کی تعمیر) کی جتنی بھی چیزیں ہیں ان کو بھی پورا کیا اور بجٹ گھٹائے کا بھی نہیں رہا۔ اب آپ کے سامنے میں ایک بات صاف کرنا چاہتا ہوں اور وہ

[Shri Jagmohan Singh Negi]

یہ ہے کہ لوگ یہ سمجھتے ہیں کہ ہمیشہ پہاڑی ضلعوں کی اور خاص کر گڈھوال کی مانگیں اور ان کے دبائے ہوئے حقوق کا سوال اٹک کر ہوتا ہوتا ہوں ہر کمیونٹی (فرقہ) کا ہر راستہ کا فرض ہے کہ ڈپریسڈ کلاسز (گری ہوئی ذاتوں) کو اٹھائیں اور یہی سمجھتے ہوئے ضلعوں کے پرنسپل سب کا دھرم ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ دو سو سال تک برٹش گورنمنٹ نے پہاڑی ضلعوں کو بیک گراؤ (پیچھے پڑے ہوئے) میں ڈال دیا ہے اور بیک ورڈ (پیچھے) جان بوجھ کر رکھا ہے اور فوجوں میں وہاں کے لوگوں کو بھرتی کر کے اپنا آلہ سیدھا کیا ہے۔ نیشنل بانڈنگ (قومی تعمیر) کے کاموں کا کرنا ہر جگہ آپ کا پورا کوشش ہو جاتا ہے۔ ان پہاڑی ضلعوں کا اٹھانا آپ کا فرض ہو جاتا ہے۔ میں امید کرتا ہوں کہ اب ایجوکیشن تو پہاڑ کی مانگیں کا ورودھ نہیں کریگا۔ مگر ہماری کانگریس بنگلز کے سدسپہ اور ساتھی بھی کبھی اس طرح کا سوال نہیں اٹھائیں گے کہ ہمیشہ پہاڑ کا ہی سوال اٹھائے پھرنا ہوں۔ گڈھوال بھی ہماری بانڈی پالیٹک (مملکت) کا ایک انگ ہے۔ اگر شیر کا کوئی بھی انگ کمزور ہے تو نیشنل تگوتی نہیں ہے۔ اگر آپ کے چیمپائیس ضلعوں میں سیلائی (تقسیم) اور یانا یاات اور پانی کا بہت اچھا انتظام ہے اور ہر پرکار کی انتی ہے اور دو چار ضلعوں میں نہیں ہے اور وہ ہر طرح پیچھے ہیں تو آپ کا فرض ہے کہ آپ ان ضلعوں کو آگے بڑھائیں۔ مگر افسوس ہے کہ ہمارے یانا یاات کے منتہی جن کی ادھی کانستٹی چپونسی (انتخاب کا حلقہ) گڈھوال میں ہے وہ اس قدر کے مارے کہ لوگ پکھ پات کا لانچھیں لگائیں گے گڈھوال نو روپیہ نہیں دیتے اور سوال پر نو (نہیں نہیں) کرتے ہیں۔ میں سمجھتا ہوں کہ ان کی آفس ڈیوٹی (سرکاری فرض) ہی نہیں بلکہ مارل ڈیوٹی (فرض) ہے اور ان کے اوپر ہی نہیں بلکہ سرکاری گورنمنٹ کے اور اور سارے ہاؤس (ایوان) کے اوپر ذمہ داری ہے کہ وہ ہمارے پہاڑی ضلعوں کو اوپر اٹھائیں۔ ایک چیز اور کہونما کہ کیپٹل اکسپنڈیچر (خاص اخراجات) میں ۱۶ کروڑ روپیہ سنہ ۴۸ - ۱۹۴۷ء کے بجٹ میں رکھا گیا ہے۔ پچھلے سال سنٹرل گورنمنٹ (مرکزی سرکار) کی مدد کے آدھار پر قریب دس کروڑ روپیہ رکھا تھا لیکن ریوائز بجٹ میں ۹ کروڑ روپیہ رہ گیا اور یہ کمی سامان نہ ملنے اور سنٹرل گورنمنٹ کا سب ریشن (محدود) کم ہونے سے ۶ کروڑ رہا ہے۔ یہ ۱۶ کروڑ جو نیشنل بانڈنگ کے کاموں کے لئے سنہ ۴۸ - ۱۹۴۷ء کے بجٹ میں رکھا گیا ہے اس میں میٹیریل ٹرانسپورٹ یا دوسری دقتوں کی وجہ سے کمی نہ ہونی چاہیئے اور کل کم پورے ہونے چاہیئے۔ کسی طرح کوئی بھی گرانٹ (مدد) لیس (ختم) نہ ہو۔ میں آپ کے سامنے نوڈ گرانٹس کی بابت بھی کچھ کہنا چاہتا ہوں کیونکہ سیلائی اسکیم میں پور کیورمنٹ (حاصل کرنا) اور ڈسٹریبیوشن (تقسیم کرنا) بہت ضروری لازمی اور مکہ چیز ہے۔ اگر آپ جتنا کو بھوک سے بچانا چاہتے ہیں تو ہمارے صوبہ میں پہاڑوں کے علاوہ دیہات کے جو ڈیفیسٹ (کمی والے) ضلع ہیں

یا ان کے بھاگوں میں کہیں ڈیفیسٹ (کمی) ہے پرنسپل مینٹ (حاصل) کر کے انہیں برائے کھانا دینا ہے اور سب شہروں کو یہی اس میں ۸۴ لاکھ کا گھاتا ہے جو کہ اس کے ڈیپلنٹس (لیون دین) میں پچھلے سال ہوا ہے - اور اس کے علاوہ ایک سو چھپن لاکھ کے قریب اسٹیبلشمنٹ (عملہ) میں خرچ ہوتا ہے یہ دونوں ایسی بڑی رقمیں ہیں کہ گورنمنٹ دیکھ کہ اس سرکاری دیپارٹمنٹ میں نقصان نہ رہے اور تنخواہوں میں بھی فضول خرچی نہ ہو - مگر جتنا کو بیونکوں مرنے سے بچانے میں منافع اور خرچے کا بھی صرف خیال نہ ہونا چاہیئے اس لئے اس وجہ سے زیادہ نہ کہہ کر پے کمپنی کی رپورٹ پر کچھ کہنا چاہتا ہوں - سب سے زیادہ ڈسٹرکٹ بورڈ کے ساتھ انڈیائٹ ہوا ہے - ڈسٹرکٹ بورڈ کی فائنیشل کمیشن (مالی حالت) ایسی نہیں ہیں کہ جو کسی طرح پر نئی نئی مانگوں کو پورا کر سکیں - شوکار ڈسٹرکٹ بورڈوں کے نوکروں کی تنخواہ بڑھانے کے لئے انہیں کوئی امداد نہیں دے رہی ہے اور نئے ایکٹ کے ذریعہ آگے بڑھنے کے لئے ٹیکسیز کے ذریعہ سے آمدنی بڑھا دینے کو کہنا تو صرف صلاح دی جا رہی ہے اور گورنمنٹ اپنے سر کا بوجھ کمزوروں پر ڈال رہی ہے - میں گذر وال کی طرف سے کہتا ہوں کہ وہاں کا ڈسٹرکٹ بورڈ قطعی اس پوزیشن (حالت) میں نہیں ہے کہ تنخواہ بڑھا کر ماسٹروں یا ان کو میچاریوں کو دے سکے - وہ نئے ٹیکس بھی نہیں لگا سکتا - ماسٹر ہوتال کرنے والے ہیں - اگر ایسا ہوا تو وہاں اسٹرائک (ہڑتال) ہوگا اور ہماری بنیادی شکشا پر گتہا گتہا ہوگا - جس سے دہش اور پرانت کی انتی میں بادھا پڑے گی - ایک پرائنٹ (نقطہ) اور کہہ اپنا کتب سہایت کرتا ہوں - ڈولپمنٹ (ترقی) کے لئے ۱۴ لاکھ روپیہ رکھا گیا ہے - یہ کم سے کم ایک کروڑ ہونا چاہیئے اور سب محکموں میں جو ڈولپمنٹ (ترقی) کی چیزیں کی جانے والی ہیں اور ڈولپمنٹ (ترقی) سے سمجھدہ رکھنے والے محکمہ ہیں جیسے کوآپریٹو ایگریکلچر انڈسٹریز رول ڈولپمنٹ آئی سی سینا کوآرڈینیشن ڈولپمنٹ کے اندر کرنا چاہیئے - ریجنل ڈولپمنٹ بیس (بنیاد) پر اس کو چلانے کی کوشش کی جا رہی ہے لیکن یہ ریجن یوں ہی نو کمشنری مان لی ہیں اس کمشنری کی بیسز پر یہ نہیں ہونا چاہیئے - یہ کمشنریاں تو بڑے سرکار نے ایڈمنسٹریشن (انتظام) کے لئے بنائی ہیں - مگر یہ ڈولپمنٹ (ترقی) کے ریجن کا فرمان ایکونامک - سوشل اور جاگرفیکل بیسز پر ہونا چاہیئے اور ڈولپمنٹ (ترقی) کا کام صرف ایک دو ضلعوں میں ہی نہیں بلکہ ہر ریجن میں استھان چھانت کی زور سے ہونا چاہیئے اور اس کے لئے کم سے کم ایک کروڑ روپیہ ہونا تو یہی معمولی طور پر ایک ایک چھوٹے استھانوں میں یہ کار یہ مشکل سے سہل بنایا جاسکتا - میں منتری کو جنہوں نے یہ اچھا بجٹ پیش کیا ہے بدھائی دیتا ہوں -

مسٹر روشن زماں خاں -

جناب والا - ہمارے ان پبل فائمنس مسٹر نے جو بجٹ اس ایوان کے سامنے پیش کیا اس میں آرٹ (فن) بہت زیادہ ہے - لیکن نہ تو پیش

[Mr. Roshan Zaman Khan]

بیرونی (حسن) کا پتہ ہے اور نہ وہ حقائق کہ جن کے لئے وہ بہادر دعویٰ کیا کرتے تھے کہ وہ اس صوبہ کے دھننے والوں کو فائدہ پہونچانے کے لئے تیار ہیں پتہ چلتا ہے۔

اس میں کوئی شک نہیں کہ گورنمنٹ کی طرف سے بہت سی اسکیمیں اس بجٹ میں موجود ہیں۔ ان اسکیموں پر کچھ نہ کچھ روپیہ بھی صرف کیا گیا ہے لیکن معلوم یہہ ہوتا ہے کہ موجودہ گورنمنٹ جو اپنے کو باپولر گورنمنٹ (پاپولر گورنمنٹ) کہنے کی مدعی ہے۔ وہ یہہ سوچتی ہے کہ صرف روپیہ کے ذریعہ سے یا چند اسکیموں کو کافی ہو اس ایوان میں منظور کر کے اور نافذ کر لیا کا حکم دیکر اس صوبہ کو ترقی کی منزل پر پہونچا سکتی ہے۔ اگر حکومت کا یہہ خیال ہے تو مجھے پورا یقین ہے کہ اس کو ناکامیابی کا سامنا کرنا پڑے گا۔

میں گذارش کرنا چاہتا ہوں کہ گذشتہ سال آنریبل ڈپٹی عدل ڈاکٹر گانچو نے کہ آپریٹو کی اسکیم پر تقریر کرتے ہوئے فرمایا تھا کہ کوآپریٹو کو وہ اس قدر اہمیت دیتے ہیں کہ وہ ہر وقت کوآپریٹو کے ہم مسئلہ میں مرستہ دیتے ہیں۔ میں نہایت ادب کے ساتھ عرض کروں گا کہ میں اس بات سے بالکل منفق ہوں کہ ہمارے صوبہ کی ترقی بہت کچھ کوآپریٹو کے ذریعہ سے ہوسکتی ہے۔ کوآپریٹو لائسنس پر اگر اس صوبہ کو ترقی کی طرف لیجاایا جائے تو امید کیجاسکتی ہے کہ بہت کچھ فائدہ ہمارے صوبہ کو پہونچ سکتا ہے۔ لیکن ہماری آنکھوں نے یہہ دیکھا کہ ایک اسکیم انہوں نے ایوان کے ممبروں کے سامنے جیسی کیا۔ بینر فارمنگ (بہتر کیہتی کرنا) بینر مارکیٹنگ (دراکنداری) اسکیم یہہ نام انہوں نے خود تجویز کیا تھا۔ لیکن سال بہر تک اس کے عمل درآمد کا جہاں تک سوال ہے مجھ کو کوئی چیز نظر نہیں آئی جس سے میں حکومت کو مبارکباد دے سکوں۔

وجودہ بجٹ کو دیکھنے سے معلوم ہوتا ہے کہ گورنمنٹ کوآپریٹو کو اتنی اہمیت نہیں دے رہی ہے جتنی ڈپٹی عدل نے دینے کا وعدہ کیا تھا۔ اس گرانٹ میں کل روپیہ جو سنہ ۲۶-۱۹۳۵ء میں صرف کیا گیا ریڈی گرانٹ ہے ۱۷۹+۹۹۵- سنہ ۲۷-۱۹۳۶ء میں ۸۰۰+ ۲۵ روپیہ رکھا گیا ریڈی اسٹیٹمنٹ میں ۲۳۸۱۷۰۰+ روپیہ رکھا گیا۔ موجودہ بجٹ میں ۲۵۱۵۶۰۰+ روپیہ رکھا گیا ہے۔ اس سے یہہ ظاہر ہوتا ہے کہ صرف دو لاکھ روپیہ کا اضافہ ہوا ہے۔ یہہ دو لاکھ روپیہ جہاں تک ان اسکیموں کا تعلق ہے جن سے واقعی اس صوبہ میں کوآپریٹو کو بہت زیادہ ترقی دی جاسکتی ہے۔ ان پر نہیں آلات (تعمین) کیا گیا ہے بلکہ دوسرے مددوں پر گرانٹ ان ایک کی جو تفصیل ہے اس سے ظاہر ہوتا ہے کہ گذشتہ سال بجٹ اسٹیٹمنٹ (بجٹ کانٹیننٹ) ۱۲۵۹۹۰۰+ روپیہ تھا اور اب اس سال کل ۸۵۲۹۰۰+ روپیہ رکھا گیا ہے۔ یعنی ۲ لاکھ روپیہ اس سے کم کر دیا گیا ہے جو سال گذشتہ رکھا گیا تھا۔ میں اس وقت یہہ نہیں کہتا کہ گرانٹ ان ایک جن جن کمیٹیوں کو دی گئی ہے وہ کہاں تک مناسب ہے۔ لیکن یہہ صاف ظاہر ہے کہ کوآپریٹو اس

سہکاری لائن پر چلا کر کامیابی نہیں ہو سکتی۔ آپ کو بہت سے گرانٹ ان ایڈ دینے ہونگے۔

(اس وقت ۱۲ بجکر ۴۰ منٹ پر ڈپٹی اسپیکر کرسی صدارت پر متمکن ہوئے)

دوسری اسکیم اسکیم فار ٹریننگ فار انڈین سولجرس (ہندوستانی سپاہیوں کی تعلیم کی اسکیم) میں ۱۳۹۰۰ روپیہ سال گذشتہ سنہ ۱۹۴۶-۴۷ء میں رکھا تھا سنہ ۱۹۴۷-۴۸ء میں ۱۳۷۰۰ روپیہ کر دیا ہے یعنی دو ہزار روپیہ کی کمی کوئی اسکیم فار ٹریننگ فار اورور کوآپریٹو اسٹاف (محکمہ امداد باہمی کے اُن ملازمین کی ٹریننگ کی اسکیم) میں ۷۰۰۰۰ روپیہ کے بجائے ۶۵۰۰۰ روپیہ کر دیا ہے اسکیم فار رورل اسٹاف (دیہات کے لوگوں کی ٹریننگ کی اسکیم) میں اٹھائیس ہزار (۲۸۰۰۰) روپیہ کے بجائے اٹھائیس ہزار روپیہ ہی رکھا ہے رورل ایبلٹ (گاؤں سدھار) اسکیم میں ایک لاکھ بیاسی ہزار ایک سو کے بجائے ایک لاکھ تیراسی ہزار چار سو بیس (۱۸۳۴۲۰) روپیہ کر دیا ہے۔ اس بجٹ کو دیکھنے سے معلوم ہوتا ہے کہ جہاں تک دیہاتی ”کوآپریٹو“ پنڈچوں اور سکیمیٹری کی تعلیم کا سوال تھا جہاں تک سولجرس (سپاہیوں) کو تعلیم دینے کا سوال تھا اور جہاں تک گرانٹس ان ایڈ (امدادی عطیات) کا سوال ہے۔ اس حکومت نے کوئی ترقی نہیں کی ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ اگر حکومت ادھر اپنی توجہ کوآپریٹو کے سلسلہ میں صرف کرے تو بہت جلد کامیاب ہو سکے گی۔ جب کوآپریٹو اسکیم جاری ہوئی تو قرضہ کی اسکیم آئی تو یہ سمجھا گیا کہ قرضہ جات دیہاتی آبادی کے سارے امراض کا منبع ہے حالانکہ ”این خیال اسٹ و محال اسٹ و جنوں“ لیکن رفتہ رفتہ کوآپریٹو کو اہمیت زیادہ ملتی گئی۔ یقیناً سال گذشتہ میں جب موجودہ حکومت برسرِ اقتدار آئی آنریبل منسٹر آف جسٹس نے کوآپریٹو اسکیم کو اہمیت دی۔ میں یہ سمجھتا ہوں ممکن ہے کہ ہمارے وزیر عدل فخر کریں۔ لیکن کوآپریٹو اسکیم میں تعداد کا اضافہ کرنے سے ہی سب کچھ نہیں کر سکتے۔ کوآپریٹو میں تعداد کے اضافہ کو لانچ (شروع) کرنے سے کوئی فائدہ نہیں ہو سکتا۔ حقیقت یہ ہے کہ صحیح معنی میں عوام کو تیار کرنا ہے اور ظاہر ہے وہ لوگ جن کو آپ اپنا ملازم سمجھتے ہیں جو آپ سے درخواست لیتے ہیں اُن کو تیار کرنا محض کافی نہیں ہے۔ آپ کو سب کو لینا ہے۔ آپ عوام میں انقلاب پیدا کر سکتے ہیں۔ اگر آپ کوشش کریں۔ آپ نے جو طریقہ اختیار کیا ہے وہ صحیح نہیں ہے۔ یہ جو آپ کے کوآپریٹو محکمہ نے ملازم ہیں وہ کیا کام کر سکتے ہیں۔ آپ کے دل میں جو جذبات عوام کی ترقی کے لئے ہیں اُن کو آپ صحیح طریقہ سے کیجئے۔ چونکہ صوبہ کو نقصان پہنچ رہا ہے اس لئے عرض کرنا ہوں۔ آپ کے پاس تھوڑا سا لٹریچر ہے کل تین چیزیں ہیں۔ ایک تو ہمارے وزیر عدل کی وہ اسکیم ہے جس سے عوام کی ترقی ہو دوسری کوآپریٹو ان یو۔ بی ہے اور تیسری اس کا اردو ترجمہ یو۔ بی میں کوآپریٹو سوسائٹیاں ہے۔ یہ ہے آپ کا کل سرمایہ کائنات۔

[Mr. Roshan Zaman Khan]

کم سے کم یہہ کرتے کہ صوبہ بھر میں انہیں تقسیم کرتے اور پبلک ورکس کو دیتے اگر اُن کے ہاتھ میں اس کی ترقی ہو تو بہت ترقی ہو سکتی ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ گورنمنٹ کو توجہ دینی چاہیئے۔ کوآپریٹو سوسائٹیز کے مائل بائی لاز کی زیادہ سے زیادہ اشاعت ہو تاکہ پبلک آرگنائزیشن اور پبلک ورکس ترقی کر سکیں عوام ترقی کر سکیں اور زیادہ دلچسپی لے سکیں اسی صورت ہی میں زیادہ فائدہ ہو سکتا ہے۔ اخباروں میں آپ کا اخبار انفارمیشن اور اطلاعات ہے اس میں تمام اسکیمیں شائع ہوا کرتی ہیں۔ آپ کو چاہیئے کہ مسلم لیگ کانگریس اور دوسری جماعتوں کو اگر ہر پرائمری مسلم لیگ یا ہر مڈل کلاس نہ پہونچا سکیں تو دستبرد میں اُس کو ضرور جانا چاہیئے۔

کم سے کم وہ لوگ پڑھیں، میں آپ کو غلط توقعات نہیں دلا رہا ہوں۔ اس صوبے میں ایسے لوگ بھی موجود ہیں کہ ان کو پڑھنے کے بعد کچھ ایسے نکل آویں گے جو آپ کی مدد کر سکیں۔ اور ان کو محسوس ہوگا کہ یہہ محکمہ زراعت اسی وقت ہمارے لئے مفید ثابت ہو سکتا ہے جب کہ ہم واقعی (امداد باہمی کے طریقوں) پر کام کر سکیں۔ اسی طرح یہہ جو اپنی اینجمل ہسپیٹنڈری کا محکمہ ہے، یہہ بھی اسی وقت کامیاب ثابت ہو سکتا ہے جب کہ کوآپریٹو لائنس (امداد باہمی کے طریقوں) پر کام کیا جائے۔ ایک بات میں آپ کو اور یاد دلاؤں جو آپ کے ذہن میں پہلے سے ہے۔ آنریبل پریسبٹر صاحب نے بھی کہا تھا کہ ”عوام میں کام کرنے کے لئے آپ جن لوگوں کو بھیج رہے ہیں اُن کو اس بات پر آمادہ کر دیا جائے کہ حاکمانہ حیثیت سے وہ وہاں پر کام نہیں کر سکتے۔“

اب جہاں تک کوآپریٹو کے محکمے کا معاملہ تھا، میں سمجھتا ہوں کہ یہہ مسئلہ اس قدر اہم ہے کہ پوری حکومت کو اس کے ادب بہت زور دینا چاہیئے اس صوبے کے لوگوں کو جلد سے جلد کوآپریٹو کے مسئلے پر عمل کر کے صوبے کی حالت بہتر بنانی چاہیئے۔ اب ایک خاص مسئلہ کی طرف میرے لائق دوست مسٹر نیگی نے میری رہنمائی کی ہے۔ میں پورے کیمپنٹ پر پوری ذمہ داری ہے یہہ الزام لگاتا ہوں کہ جہاں تک ضلع گوندہ کا تعلق ہے اس نے اس کو بالکل فراموش کر دیا ہے۔ اکتفا اس بات پر کی گئی ہے کہ ہمارے ریونیو مسٹر صاحب نے محافظ خانے کے ایک ریکارڈ لفٹر کو در سو روپے پر پرمائنٹ کر دیا ہے۔ اور یہہ مسئلہ زیرِ غور ہے کہ ایگریکلچرل ڈپارٹمنٹ (محکمہ زراعت) کا لیت پیٹی سب اسٹیشن شہر گدھہ میں قائم کریں گے یا ضلع گوندہ کے تاسی پور میں۔ جہاں تک ایگریکلچر (کھیتی) کا کوآپریٹو فیسلٹیز (آسانشوں) کا تعلق ہے وہ دوسرے ضلعوں کو پہنچا کی گئی ہیں مگر گوندہ کو بالکل محروم کر دیا گیا ہے۔ ایک سب سے بڑی دقت ہے جس کی طرف میں منسٹر آف کمیونیکیشن کی توجہ دلانا چاہتا ہوں کہ ضلع گوندہ بالکل سلیکٹڈ (علیحدہ) ہو کر رہ گیا ہے۔ فیض آباد گوندہ سے کل ۳۰ - ۳۲ میل کے فاصلے پر ہے مگر یہہ سفر اس قدر تکلیف دہ کہ سو میل سے زیادہ سمجھا جاتا ہے۔ بھج میں کوئی برج پل بھی نہیں ہے۔ اگر کوئی پل بن جائے تو

وہ کلکتہ ہو (مل) جاتا ہے لی - آئی - آر اور بیڑی لائن سے تو بیڑی آسانی پیدا ہو جاتی ہے - دوسری طرف لکھنؤ کا جہاں تک تعلق ہے، چوک گیات کے پاس دریائے گھاگھوا ہے اس کو پار کرنے کے لئے انتظام کیا گیا ہے مگر وہ بہت ہی تکلیف دہ ہے - اگر وہاں ایک پل بنادیا جائے ریلوے پل کے برابر، یا جس طرح سے آپ کے انجینئیر صاحب منظور دیں، تو ایک بیڑی دقت دور ہو جائے اس طرح - گوندہ بہت (ویل کلکٹڈ) ہو جائے گا پورے - وہ بے آر میں آپ کو - مبارکباد دوں گا کہ آپ کی وجہ سے اس ضلع کی ترقی ہوئی اور ایک ایسے ضلع کو جس کو ہمیشہ گورنمنٹ نے فراموش کیا آپ اس فراموشی کو دور کر سکیے - اس کی تفصیلات جس وقت ہر ایک گہانت (عطیہ) پر بحث ہوگی، میں دوں گا -

میسٹر روشن جی صاحب :

جناب والا، ہمارے آنرےبل فاइनنس مینسٹر نے جو بجٹ اس ایوان کے سامنے پیش کیا اس میں آرٹ (کلا) تو بہت زیادہ ہے، لیکن ن تو بڑی (مندرنا) کا پتا ہے اور ن وہ حکام کہ جن کے لیے وہ برابر دیا گیا کرتے تھے کہ وہ اس سب کے رہنے والوں کو فائدہ پہنچانے کے لیے تیار ہیں، ان کا بھی پتا چلتا۔

اس میں کوئی شک نہیں کہ گورنمنٹ کی طرف سے بہت سی سکیم اس بجٹ میں موجد ہیں۔ ان سکیموں پر کچھ ن کچھ رپیا بھی صرف کیا گیا ہے، لیکن مالم یہ ہوتا ہے کہ موجد گورنمنٹ جو اپنے کو پاپولر گورنمنٹ (لوکپریی سرکار) کہنے کی مڈ ہے یہ وہ یہ سوچتی ہے کہ صرف رپے کے جریے سے یا چند سکیموں کو کاغذ پر اس ایوان میں منجر کر کے اور نافذ کرنے کا حکم دے کر اس سب کو ترک کی کی منجل پر پہنچا سکتی ہے۔ اگر حکمت کا یہ ہال ہے تو میں پورا یقین ہے کہ اس کو ناکامیابی کا سامنا کرنا پڑے گا۔

میں گوارش کرنا چاہتا ہوں کہ گجیشا سال آنرےبل وچر اڈل، ڈاکٹر کاتل نے کوآپریٹو کی سکیم پر تکرر کرتے ہوئے فرمایا تھا کہ کوآپریٹو کو وہ اس قدر اہمیت دیتے ہیں کہ وہ ہر وقت کوآپریٹو کے ہی مسئلے میں مصروف رہتے ہیں۔ میں نہایت ادب کے ساتھ ارج کرے گا کہ میں اس بات سے بیکل مکتفک ہوں کہ ہمارے سب کی ترک کی بہت کچھ کوآپریٹو کے جریے سے ہو سکتی ہے۔ کوآپریٹو لائنس پر اگر اس سب کو ترک کی کی طرف لے جایا جائے تو اہمیت کی جا سکتی ہے کہ بہت کچھ فائدہ سب کو پہنچ سکتا ہے، لیکن ہماری آہوں نے یہ دیکھا کہ ایک سکیم انہوں نے ایوان کے ممبروں کے سامنے پیش کیا، بٹر فارم (اچھی ختی) بٹر مارکٹنگ (اچتر وکر) سکیم جو کہ نام خود انہوں نے تکرر کیا تھا۔ لیکن سال भर तक उसके अमल दरामद का जहाँ तक सवाल है मुझे कोई चीज नजर नहीं आती जिससे मैं हुकमत को सुबारकबाद दे सकूँ।

मौजूदा बजट को देखने से मालूम होता है कि गवर्नमेंट कोआपरेटिव को इतनी अहमियत नहीं दे रही है जितनी वजीर अडल ने देने का वादा किया था। इस ग्रान्ट में कुल रपया जो १९४५-४६ में सर्फ किया गया वोटेड ग्रान्ट है १७,८०,६९५। १९४५-४७ की २५,३०,८,००० रपया रक्खा गया है। रिवाइज्ड एस्टिमेट (दुहराया हुआ तखमीना) में २३,८१,७०० रपया रक्खा गया। मौजूदा बजट में २५,१५,६०० रु० रक्खा गया है। इससे यह जाहिर होता है कि सिर्फ २ लाख रपया का इजाफा हुआ है। और यह दो लाख रपया जहाँ तक स्कیمों का ताल्लुक है जिनसे वाकई इस सब में कोआपरेटिव को बहुत ज्यादा तरक की दी जा सकती है उन पर नहीं अलाद (नियत) किया गया है बल्कि दूसरी मदों पर। चूंकि ग्रान्ट-इन-एड (सहायक स्वीकृति) की जो तफसील है उससे जाहिर होता है कि गजिशता साल बजट

[Mr. Roohan Zaman Khan]

एस्टिमेट (बजट का तखमीना) १२ लाख था और अब हम इस साल कुल ८,५२,९०० रु० रक्खा गया है। यानी ४ लाख रुपये उससे कम कर दिया गया है, जो साल गुजिस्ता रक्खा गया था। मैं इस वक्त यह नहीं कहता कि ग्रांट-इन-एड (सहायक स्वीकृति) जिन-जिन कमेटियों को दी गई है वह कहां तक मुनासिब है। लेकिन यह साफ जाहिर है कि कोआपरेटिव स्कीम बिल्कुल सरकारी लाइन पर चला कर कामयाबी नहीं हो सकती। आपको बहुत सी ग्रांट-इन-एड (सहायक स्वीकृति) देना होगा।

(इस समय १२ बजकर ४० मिनट पर डिप्टी स्पीकर ने अध्यक्ष का आसन ग्रहण किया।)

दूसरी स्कीम ट्रेनिंग फार इंडियन सोलजर्स (भारतीय सिपाहियों की ट्रेनिंग की योजना) में तेरह हजार नौ सौ (१३,९०० रु०) था, साल गुजिस्ता १९४६-४७ में रखा था, सन् १९४७-४८ में तेरह हजार सात सौ (१३,७०० रु०) कर दिया, यानी दो हजार (२,०००) रुपये की कमी कर दी। स्कीम फार ट्रेनिंग फार लीजर कोआपरेटिव स्टाफ (सहयोगी कर्मचारियों की ट्रेनिंग की योजना) में सत्तर हजार (७०,०००) रुपये के बजाय पैंसठ हजार (६५,०००) रु० कर दिया। स्कीम फार ट्रेनिंग फार रूरल स्टाफ (ग्रामीण कर्मचारियों की ट्रेनिंग की योजना) में अठाईस हजार रुपये (२८,०००) के बजाय अठ्ठाईस हजार ही रक्खा। रूरल अप्रेंटिस स्कीम (ग्राम सुधार योजना) में एक लाख बयासी हजार एक सौ के बजाय एक लाख तिरासी हजार चार सौ बीस (१,८३,४२०) रु० कर दिया। इस बजट को देखने से मालूम होता है कि जहां तक देहाती कोआपरेटिव, पंचों सेक्रेटरी की तालीम का सवाल था, जहां तक सोलजर्स (सिपाहियों) को तालीम देने का सवाल था। ग्रांट-इन-एड (सहायता स्वीकृति) का सवाल है। इस हुकूमत ने कोई तरक्की नहीं की है। मैं समझता हूँ कि अगर हुकूमत इधर अपनी तबज्जह कोआपरेटिव के सिलसिले में सफ़र करेगी तो बहुत जल्द कामयाब हो सकेगी। अपने यहां कोआपरेटिव की स्कीम (योजना) जारी हुई तो कर्ज की स्कीम (योजना) आई तो समझा गया कि कर्जाजात देहाती आबादी के सारे इमेराज का मतबा है हालांकि 'ईथ्यालस्ता मुहालस्तों जानून।' लेकिन रफ़ता-रफ़ता कोआपरेटिव को अहमियत ज्यादा मिलती गई। यकीनन साल गुजिस्ता में जब मौजूदा हुकूमत बरसरे अख्तियार आई, आनरेबल मिनिस्टर आफ़ जस्टिस ने कोआपरेटिव स्कीम को अहमियत दी। मैं यह समझता हूँ मुमकिन है कि हमारे वजीरे अदल फ़ख़ करें, लेकिन कोआपरेटिव स्कीम में तादाद का इजाफ़ा करने से ही सबकुछ नहीं कर सकते। कोआपरेटिव में तादाद के इजाफ़े को लांच (शुरू) करने से कोई फ़ायदा नहीं हो सकता। हकीकत यह है कि सही मानी में हमको अवाम को तैयार करना है और जाहिर है वह अवाम जिनको आप अपना मुलाजिम समझते हैं जो आप से तनख्वाह लेते हैं उनको तैयार करना महज़ स्थाल है। आपको सबको लेना है। आप उनमें इन्कलाब पैदा कर सकते हैं, अगर आप कोशिश करें। आपने जो तरीक़ा अख्तियार किया है वह सही नहीं है। यह जो आप के कोआपरेटिव मुहकमे के मुलाजिम हैं वह क्या काम कर सकते हैं। आपके दिल में जो जज्बात अवाम की तरक्की के लिये हैं उनको आप सही तरीक़े से कीजिये। मैं मिसाल देता हूँ जो कुछ सूबे को नुक़सान पहुँच रहा है उनको बर्बाद करता हूँ। अपने पास थोड़ा सा लिटलेचर (साहित्य) है कुल तीन बीब हैं :—एक तो हमारे वजीर अदल की वह स्कीम है जिससे अवाम की तरक्की हो, दूसरी कोआपरेटिव इन यू० पी० है और इसका उर्दू में तर्जुमा "यू० पी० में कोआपरेटिव सोसाइटियाँ हैं। यह है आपका कुल समीये कायनात। कम से कम यह करते कि सूबे भर में उन्हें तक्सीम करते और पब्लिक वर्क्स को देते। अगर उनके हाथ में यह चीज़ थी कि मुलाजिम हो जायेगी और उसमें हम नौ सौ (९००) आदमियों को मुलाजिमते देंगे।

में समझता हूँ कि गवर्नमेंट को तबज्जह देनी चाहिये। कोआपरेटिव सोसाइटीज के माडल बाई लाज (आदर्श उपनियम) की ज्यादा से ज्यादा इजाजत होनी चाहिये ताकि पब्लिक आर्गनाइजेशन और पब्लिक वर्क्स तरक्की कर सकें, अवाम तरक्की कर सकें, ज्यादा दिलचस्पी ले सकें। इसी सूरत में ज्यादा फायदा हो सकता है, अखबारों में आपका अखबार “इनकारमेशन” और “इत्तिलात” है। इसमें तमाम स्कीमें शायद हुआ करती हैं। आपको चाहिये कि मुस्लिम लीग, कांग्रेस और दूसरी जमातों को अगर हर प्राइमरी मुस्लिम लीग या हर मण्डल को न पहुँचा सकें तो डिस्ट्रिक्ट में उसको जरूर जाना चाहिये। कम से कम वह लोग पढ़ें। मैं आपको श्रुत तबक्कोआत नहीं दिखा रहा हूँ। इस सूबे में ऐसे लोग भी मौजूद हैं कि उनको पढ़ने के बाद कुछ ऐसे निकल आयेंगे जो आपकी मदद कर सकें और उनको महसूस होगा कि यह मुहकमा जराअत उसी वक्त हमारे लिये मुक़ीद साबित हो सकता है, जबकि हम वाकई कोआपरेटिव लाइन्स (सहयोगी रीति) पर काम कर सकें। इसी तरह यह जो एनिमल हस्बैंडरी का मुहकमा है, यह भी उसी वक्त कामयाब हो सकता है, जबकि कोआपरेटिव बेसिस (आधार) पर काम किया जाय। एक बात मैं आपको और याद दिलाऊँ, जो आपके जहन में पहले से है। आनरेबिल प्रीमियर साहब ने भी कहा था कि अवाम में काम करने के लिये आप जिन लोगों को भेज रहे हैं उनको इस बात पर आमादा कर दिया जाय कि हाकिमाना हैसियत से वह वहाँ पर काम नहीं कर सकते। अब जहाँ तक कोआपरेटिव के मुहकमे का मामला है, मैं समझता हूँ कि यह मसला इस क्रदर अहम है कि पूरी हुकूमत को इसके ऊपर बहुत जोर देना चाहिये और इस सूबे के लोगों को जल्द से जल्द कोआपरेटिव के मसले पर अमल करके सूबे की हालत बेहतर बनानी चाहिये। एक मसले की तरफ मेरे लायक दोस्त मिस्टर नेगी ने मेरी रहनुमाई की है। मैं पूरे कबिनेट पर पूरी जिम्मेदारी से यह इल्जाम लगाता हूँ कि जहाँ तक ज़िले गोंडा का ताल्लुक है, उसने उसको बिल्कुल फरामोश कर दिया है। इक्तिफा इस बात पर की गई है कि हमारे रेवेन्यू मिनिस्टर साहब ने मुहाफिजखाने के एक रेकर्ड लिफ्टर को २०० (दो सौ) रुपये पर परमानेंट कर दिया है और यह मसला जेरेगौर है कि एग्रीकल्चरल डिपार्टमेंट का एक लैट पैडी सब-स्टेशन सोहरतगढ़ में कायम करेंगे या जिले गोंडा के तुलसीपुर में। जहाँ तक एग्रीकल्चरल या कोआपरेटिव फ्रंटिलिटीज (सहयोगी सुविधाओं) का ताल्लुक है, वह दूसरे जिलों को मुहैया की गई है, मगर गोंडा को बिल्कुल मुहकम कर दिया गया है।

एक सब से बड़ी दिक्कत है, जिसकी तरफ मैं मिनिस्टर आफ कम्प्यूनिकेशन्स की तबज्जह दिलाना चाहता हूँ कि जिला गोंडा बिल्कुल सेक्लडेड (अलग) होकर रह गया है। फैजाबाद गोंडे से कुल तीस, बत्तीस मील के फासले पर है। मगर यह सफर इस क्रदर तक्रलीफदेह है कि १०० मील से ज्यादा लम्बा मालूम होता है। बीच में कोई ब्रिज (पुल) भी नहीं है। अगर कोई ब्रिज हो जाय और वह कनक्ट (मिला हुआ) हो जाता है। ई० आई० आर० और बड़ी लाइन से, तो बड़ी आसानी पैदा हो जाती है। दूसरी तरफ लखनऊ का जहाँ तक ताल्लुक है, चौकाघाट के पास रिवर घाघरा है। उसको पार करने के लिये इन्तजाम किया गया है, मगर वह बहुत ही तक्रलीफदेह है। अगर वहाँ एक पुल बना दिया जाय, रेलवे पुल के बराबर या जिस तरह से आपके इंजीनियर साहब मंजूरी दें, तो एक बड़ी दिक्कत दूर हो जाय। इस तरह गोंडा बहुत बेल कनक्ट (भली-भाँति सम्बन्धित) हो जायेगा, पूरे सूबे से और मैं आपको मुबारकबाद दूँगा कि आपकी वजह से जिले की तरक्की हुई और एक ऐसे जिले को जिसको हमेशा गवर्नमेंट ने फरामोश किया, आप इस फरामोशी को दूर कर सके। इसकी तफसीलात जिस वक्त हर एक ग्रांट (स्वीकृति) पर बहस होगी, मैं दूँगा।

Shri Phool Singh : Sir, I congratulate the Finance Minister on presenting such a fine and balanced Budget. This Budget, Sir, can very well be called a Budget for the poor. All the same, I

[Shri Phool Singh]

have to make certain suggestions and advance certain criticisms having in view all the points before me. To begin with, I will refer to the Excise Department. As has already been said by my friend Mr. Lari, the Budget, proposals for the last two years show that the estimated income has been a surplus in the revised Budget. This clearly shows that the tendency towards drinks is increasing in the province and steps, perhaps stronger steps, are needed than those that have been provided for in the present Budget.

The next point, Sir, is the licensing fees under Cotton Cloth Control Orders. This also has brought in a sufficiently large amount of income. I am afraid the purpose of issuing licences was not to earn revenue but to control the distribution of cloth and yarn. As is obvious, Sir, this income has been shifted on to the consumers and a reduction in this direction will be desirable. I will recommend, Sir, that the licensing fees should be reduced to a nominal fee.

The third item is regarding Education and I have no hesitation in congratulating the Hon'ble Minister for bringing forward a very ambitious programme. Regarding Industry, Sir, I have to submit that although the Government has budgetted for starting a Government factory, an Occupational Institute at Allahabad, an Ammonium Sulphate Factory in Sindhri in Bihar, and for *khaddar* manufacturing and *Gur* development, we expect a step towards nationalization of industries, at least nationalization of key and heavy industries. The allocation of Occupational Institute at Allahabad, Sir, also calls for comments. Allahabad is rather on one side of the province; a more central place should have been a better choice. I need not waste the time of the House in discussing the desirability of nationalizing important industries. As is obvious, that will be a step forwards decreasing the difference between the rich and the poor, that will also increase State income which can be put to better accounts.

My chief criticism is regarding Agriculture. If I remember rightly Sir, the Budget of England provides one-eleventh of the total income for agricultural purposes. The situation is not so hopeful so far as agriculture in this province is concerned. I believe that Agriculture, Co-operation and Rural Development, put together, all these three items account for far less an amount than is going to be spent on industry. That is rather unfortunate. Agriculture concerns a far large number of people of the province than industry does. Again during these periods of food crisis, agriculture expects a greater attention. I had the honour to get an opportunity to address the Government on this point during the last Budget.

And I said then that Indian economy needs a reshuffling with agriculture as its centre. The whole of Indian economy should be built round the agriculture, or, rather the agriculturist. Then and then alone can we successfully tide over the present food crisis and that neglect of agriculture accounts for most of our present ills. Agriculture budget this year and last years, Sir, shows another feature. We budgetted for a larger sum for agriculture than was actually spent. So, Sir, this shows that we have not the heart for agriculture and our

plans are mostly limited to paper plans. Even the money Budgeted for agriculture is not spent. I will request the Government to pay more attention to agriculture, provide more funds for it and a mere provision of larger funds for agriculture will not help us. Those provisions will have to be spent and spent properly. Then, Sir, I could not find a line regarding the consolidation of holdings scheme which is so badly needed in these provinces in these budget proposals. I expected that some allotment will be made for starting a consolidation of holdings scheme in United Provinces. It was said some months back that it is proposed to finish the consolidation work over the whole province within 5 years. I wish it may come true and the Government will take steps in that direction. Then there is a reference to tube-wells by private farms owners. Attractive as the word 'private' may appear Sir, I am afraid this will land the Government in further difficulties. I do not know what the position is. Is the Government going to provide tube-wells to these farmers who can run them for full 24 hours or even more, or is the Government going to help every farmer who can apply to have a tube-well even though he may not have land enough to have the full use of that tube-well. Then again, what is the position of the petty farmer in relation to that big farmer who will have the benefit of the tube-well from the Government? Is he going to share the use of the tube-well or is it another outlet offered to big people to secure electric machines to run oil engines and flour mills? I suggest, Sir, much as it is needed to have tube-wells by private bodies individuals may not be encouraged in that respect. Tube-wells on co-operative lines by co-operative societies should be the object, Sir, I hope the Government will ponder over this point and do the needful.

Public Works, Sir, is another item on which I will like to say a word. Setting up of transport motor companies under the rail-road co-ordination scheme is one of the points that we find in the budget proposals, but I am afraid this is not in line with our policy. The present policy of the Government or rather the Congress is to eliminate the big people, to minimize the difference between the big and the small. Companies is only another method of perpetuating of these differences.

There is no fun in creating big people first and then trying to nationalise their fortunes afterwards. These people when they become big enough prove a stumbling block in our reforms. I think it will be better to start with nationalisation of this motor transport business. I must confess Sir, I do not know the difficulties that may be in the way of the Government towards the nationalisation of motor transport business, but I hope the Government will reconsider the problem and will take the House into confidence as to the difficulties that may be in its way. Sir, there is another Department, the Development Department. The complaint was that there were too many departments, the rural development, the cane development, the co-operative marketing and what not and the intention was to co-ordinate all these departments. But to think of co-ordinating the rural development, the urban development and the industrial development, Sir is a step towards over-simplification and is fraught with serious dangers.

[Sri Phool Singh]

I am afraid there was no such demand for co-ordinating the industrial and urban development with the rural development. To put all these three together Sir, will amount to giving a very unimportant place to rural development. I therefore request the Government to reconsider its plan and proceed with the co-ordination of rural developments only and not to amalgamate industrial development and urban development with rural development.

In the end Sir, I will make one suggestion. The taxation scheme of the Government good though it is, I will have to make one suggestion. Will it not be better for us to appoint a committee which should recommend to the Government as to the lines on which taxation should proceed, the subjects which we should cover? Similarly is it not time that we should have another committee known as the Planning Committee for production which should plan production not only of agricultural produce but of all commodities in the province?

With these few words Sir, I again thank the Hon'ble Minister for presenting this fine Budget.

श्री फूल सिंह :

श्रीमान् जी ! इस प्रकार का सुन्दर और सन्तुलित बजट पेश करने के लिए मैं अर्थमंत्री को बधाई देता हूँ। श्रीमान् जी यह बजट भलीभांति गरीब आवसियों के लिये उपयुक्त है। इन सभी विषयों को दृष्टि में रखते हुये मुझे कुछ प्रस्ताव और आलोचना करनी है। मैं आबकारी विभाग से प्रारंभ करूँगा। जैसा कि मेरे मित्र मिस्टर लारी ने कहा है पिछले दो सालों के बजट प्रस्ताव की अनुमानित आय दोबारा जांच किये हुए बजट से अधिक है। यह स्पष्ट रूप से प्रकट होता है कि मद्यपान की ओर प्रान्त की प्रकृति वृद्धि पर है, अतः इसके लिये सख्त कार्यवाही की आवश्यकता है वनिस्वत उनके जो इस बजट में की गई थी। श्रीमान् जी दूसरा विषय है सूती कपड़े की लाइसेंस की फीस। मुझे दुःख है कि लाइसेंस जारी करने का लक्ष्य रुपया पैदा करना नहीं था परन्तु कपड़ा और सूत पर नियंत्रण रखना लक्ष्य था। श्रीमान् जी जैसा कि स्पष्ट है। यह आय सफल व्यय करने वालों से होती है और इस दिशा में कटीती अपेक्षित है। श्रीमान् जी मेरी सिफारिश है कि लाइसेंस की फीस बिल्कुल नाममात्र के लिये रह जाना चाहिए।

तीसरा विषय शिक्षा है। मुझे माननीय मंत्री को बधाई देने में कोई हिचक नहीं है कि उन्होंने बहुत ही होसिला भरा कार्यक्रम बनाया है। श्रीमान् जी उद्योग के सम्बन्ध में मेरा निवेदन है कि यद्यपि सरकार ने एक सरकारी फैक्टरी प्रयाग में व्यवसायी संस्था, बिहार के सिन्धरी स्थान में अमोनियम सल्फेट फैक्टरी, खड्ड बनाने और मुड़ उत्पादन का विचार किया है तथापि हम उद्योग के राष्ट्रीयकरण की आशा करते हैं। प्रयाग में औद्योगिक संस्था प्रारम्भ करने की बात भी आलोच्य है। प्रयाग प्रान्त के एक कोने में है, कोई केन्द्रित स्थान अधिक उचित होता। उद्योग के राष्ट्रीयकरण के सम्बन्ध में अधिक कह कर मैं भवन का समय नहीं नष्ट करना चाहता हूँ। यह स्पष्ट है कि इस उपाय से गरीब और घनी व्यक्तियों के मध्यस्थ सेवभाव मिट जायगा, इससे राज्य की आमदनी भी बढ़ जायगी जिसका अधिक सदुपयोग हो सकता है।

मेरी खास आलोचना कृषि-विषयक है। श्रीमान् जी, यदि मुझे भली-भांति पता है तो इंग्लिस्तान का बजट वार्षिक अपनी आय का १/११ भाग कृषि के लिए करता है। जहाँ तक कृषि का सम्बन्ध है उसका प्रबन्ध इस सूबा में संतोषजनक है। मेरा विश्वास है कि कृषि को अपरेटिव, ग्राम-सुधार ये दोनों मर्दों पर

जितना खर्च हो रहा है उससे उद्यम पर कम खर्च होगा। यह दुर्भाग्य है। कृषि से उद्योग की अपेक्षा प्रान्त के बहुत अधिक व्यक्तियों का सम्बन्ध है। पुनः अन्नसंकट के इन दिनों में कृषि की ओर अधिक ध्यान आकर्षित होता है। पिछले बजट के अवसर पर मुझे सरकार से इसी मसले पर कहने का मौका मिला था। उस समय मैंने कहा था कि भारतीय बचत के लिये कृषि को केन्द्र मान कर परिवर्तन करना चाहिए। भारतीय बचत का पूरा ढांचा कृषि या कृषि के सहारे बनाना चाहिये। तभी हम अन्नसंकट को सफलतापूर्वक दूर कर सकते हैं। यह कृषि की अपेक्षा हमारे दोषों के कारण है। श्रीमान् जी, इस वर्ष और गत वर्ष का कृषि बजट एक दूसरी ही बात प्रकट करता है। हम लोगों ने कृषि के लिए एक बड़ी रकम निर्धारित की थी बनिस्बत उसके जो हमने वास्तव में खर्च की है। यह इस बात का द्योतक है कि हमारा हृदय कृषि की ओर आकर्षित नहीं है और हमारी योजनाएं कागज तक ही सीमित रहती हैं। कृषि के लिए निर्धारित रकम खर्च नहीं हुई। मैं सरकार से प्रार्थना करूंगा कि वह कृषि की ओर ध्यान दे, अधिक निधि दे, परन्तु केवल अधिक निधि ही सहायक नहीं होगी। फिर श्रीमान् जी, खेतों को एकजा बनाने की योजना के बारे में एक शब्द भी नहीं है, जिसकी इस सुबे में इतनी आवश्यकता है। मैं आशा करता था कि युक्त प्रांत में खेतों को एकजा बनाने की योजना के विषय में कुछ कहा जायगा। कुछ महीने पीछे कहा गया था कि पांच वर्ष के अन्दर पूरे प्रान्त में खेतों को एकजा बनाने की योजना समाप्त हो जायगी। मैं कामना करता हूँ कि यह सत्य हो और सरकार कार्यवाही करे। इसके बाद जाती फार्म करने वालों के लिए ट्यूब वेल का भी हवाला है। 'निजी' शब्द चाहे जितना आकर्षक प्रतीत हो, परन्तु इससे भविष्य में सरकार को संकटों का सामना करना होगा। मैं नहीं जानता हूँ कि क्या परिस्थिति है। क्या सरकार उन काश्तकारों को ट्यूब वेल देने जा रही है जो उन्हें २४ या उससे अधिक चला सकते हैं? या सरकार उन किसानों को ट्यूब वेल देने जा रही जो उसकी याचना करेंगे चाहे उनके पास उसका पूरा प्रयोग करने के लिए जमीन भी पर्याप्त न हो? पुनः छोटे काश्तकारों की बड़े किसानों की तुलना में क्या स्थिति होगी, जिसे ट्यूब वेल का लाभ हासिल होगा क्या उसे ट्यूब वेल के उपयोग में इस्तेमाल का भाग मिल सकेगा। या बड़े काश्तकारों को बिजली की मशीनों से तेल के इंजनों और आटा की चक्की चलाने के लिए अवसर दिया जा रहा है? श्रीमान् जी, चूंकि व्यक्तिगत संस्थाओं को ट्यूब वेल की जरूरत है अतः हर एक को इस ओर प्रोत्साहन न मिलना चाहिए। कोआपरेटिव सोसाइटी द्वारा कोआपरेटिव लाइन पर ट्यूब वेल का प्रयोग होना चाहिए। श्रीमान् जी, मेरा ख्याल है कि सरकार इन विषयों पर विचार करेगी और आवश्यक कार्य करेगी।

श्रीमान् जी, पब्लिक वर्क्स दूसरा विषय है, जिस पर मैं कुछ बोलना चाहूंगा। रेल रोड कोआर्डिनेशन योजना पर मोटर कम्पनी चलना भी एक विषय है जिसे हम बजट में पाते हैं, परन्तु मुझे दुःख है कि यह हमारी नीति नहीं है। कांग्रेस या सरकार की मौजूदा नीति बड़े आदमियों को हटा देने की है या बड़े और छोटे के मध्यस्थ भेद को मिटा देना ही लक्ष्य है? कम्पनियां स्थायी रूप में इन भेदों को बढ़ाने के लिए उपाय हैं, इसमें कोई सभ्रसदारी नहीं है कि पहले सरमायादार बनाए जायं और फिर उनकी सम्पत्ति का राष्ट्रीयकरण किया जाय। ये व्यक्ति जब बड़े आदमी बन जाते हैं तो हमारे सुधार मार्ग में बाधक बनते हैं। मेरी समझ में मोटर ट्रांसपोर्ट व्यवसाय के राष्ट्रीयकरण से प्रारम्भ करना उपयुक्त होगा। श्रीमान् जी मैं स्वीकार करता हूँ कि मैं सरकार के मार्ग में आने वाली कठिनाइयों से नहीं परिचित हूँ, जो मोटर ट्रांसपोर्ट के व्यवसाय के राष्ट्रीयकरण में उपस्थित होंगी। परन्तु मुझे आशा है कि सरकार इस विषय पर पुनः विचार करेगी और मार्ग में आने वाली कठिनाइयों के प्रति भवन का विश्वास अर्जन करेगी। श्रीमान् जी एक और डेवलपमेन्ट विभाग है। शिकायत यह थी कि ग्राम-सुधार विभाग, केन विभाग कोआपरेटिव, मर्केंटिंग विभाग आदि अनेक विभाग हैं और इनका लक्ष्य है कि इन सभी को मिलाकर एक विभाग बना दिया जाय परन्तु ग्राम-सुधार विभाग शहरों की उन्नति और उद्योग उन्नति को मिला देने के माने श्रीमान् जी यह होते हैं कि कार्यवाही

[Shri Phool Singh]

को अत्यन्त साधारण बना देना है और भयानक खतरों से पूर्ण बना देना है। मुझे भय है कि शहरों की तरक्की, ग्राम-सुधार और उद्योगों की उन्नति योजनाओं को मिला देने के लिए कोई प्रस्ताव तो नहीं है। इन तीनों को मिला देने के माने होते हैं कि ग्राम सुधार को बहुत साधारण स्थान देना। अतः सरकार से मेरी प्रार्थना है कि वह अपने योजना पर पुनः विचार करे और ग्राम-सुधार विभागों को ही मिला दें और औद्योगिक सुधार को ग्राम-सुधार तथा शहरों के सुधार योजना के साथ न मिलावें।

श्रीमान् जी, अन्त में मैं एक प्रस्ताव कहूंगा। यद्यपि सरकार की कर योजना अच्छी है फिर भी मुझे एक प्रस्ताव करना है। क्या यह अच्छा न होगा कि एक समिति की स्थापना की जाय जो इस विषय पर विचार करे कि कर किस प्रकार लगाए जायें। इसी प्रकार क्या यह उपयुक्त समय नहीं है कि एक योजना समिति उत्पादन के लिए स्थापित करे जो केवल कृषि उत्पादन के लिए ही योजना न बनाए वरन् प्रान्त में अन्य वस्तुओं की उपज की योजना बनाए।

श्रीमान् जी इन शब्दों के साथ मैं पुनः माननीय मंत्री को इस प्रकार का सुन्दर बजट पेश करने के लिए धन्यवाद देता हूँ।

شری پھول سنگھ —

جناب والا - میں وزیر مالیات کو اس قدر عمدہ اور متوازن بجٹ پیش کرنے پر مبارکباد دیتا ہوں۔ جناب والا - یہ بجٹ بڑی اچھی طرح سے غریبوں کا بجٹ کہلا سکتا ہے۔ بہر حال تمام نکات کو پیش نظر رکھ کر مجھے کچھ نکتہ چینی کرنی ہے اور کچھ تجویزات پیش کرنی ہیں۔ میں محکمہ آبکاری سے شروع کر دیتا ہوں۔ جیسا کہ میرے دوست مسٹر لاری نے کہا ہے کہ گزشتہ دو سال کے بجٹ سے آمدنی میں اضافہ معلوم ہوتا ہے۔ اس سے صاف یہ ظاہر ہوتا ہے کہ صوبہ میں رجسٹرڈ شراب نوشی کی طرف بڑھ رہا ہے اور غالباً موجودہ بجٹ میں رکھے ہوئے اقدامات سے زیادہ سخت اقدامات کی اس کو روکنے کے لئے ضرورت ہے۔

جناب والا - دوسری بات روٹی کپڑے کے کنٹرول کے احکامات کے ماتحت لیسنس یا سند کی فیس ہے۔ مجھے خوف ہے کہ لیسنس دینے کا مقصد آمدنی تک نہ تھا بلکہ کپڑا اور روٹ کے بائرنے کو کنٹرول کرنا تھا اور جیسا کہ ظاہر ہے کہ اس آمدنی کا بوجھ اب استعمال کرنے والے پر ہے اس لئے اس میں کمی کرنے کی خواہش ہوگی۔ جناب والا - میں اس بات کی سفارش کر دیتا کہ لیسنس کی فیس گھٹا کر پرانے نام کو دینا چاہیئے۔

تیسری چیز تعلیم ہے اور مجھے معزز وزیر صاحب کو اس قدر حوصلہ مند پروگرام پیش کرنے پر مبارکباد دینے میں کوئی ہچکچاہٹ نہیں۔ صنعتوں کے بارے میں حصہ دہر والا - مجھے یہ عرض کرنا ہے کہ گو حکومت نے سرکاری فیکٹریوں کے شروع کرنے کے لئے الہ آباد میں دھندے اور پیشہ سکھانے کے ادارے کے لئے - سندھوی صوبہ بہار میں نوسادر کی فیکٹری بنوائے کہندو اور گڑ کو ترقی دینے کی غرض سے بجٹ میں رقم رکھی ہے مگر ہم صنعتوں کو قومی بنانے کی طرف اقدام کی امید کرتے ہیں کم از کم اہم اور بڑی صنعتوں کو ضرور قومی بنایا جائے۔ الہ آباد کو پیشہ سکھانے کے ادارے کے قیام کے لئے نامزد کرنا بھی نکتہ چینی سے خالی نہیں ہے۔ الہ آباد صوبہ کے ایک کونہ میں ہے اس لئے کہ

مرکزی مقام کا انتخاب بہتر ہوتا۔ مجھے اہم صنعتوں کو قومی بنانے کی ضرورت پر بحث کر کے ایوان کا وقت ضائع کرنے کی ضرورت نہیں ہے۔ جیسا کہ ظاہر ہے یہہ امید اور غریب کے مابین جو فرق ہے اس کو گھٹانے میں ایک قدم ہوگا اس سے حکومت کی آمدنی بھی بڑھ جائیگی اور جو کہ بہتر کاموں پر خرچ کی جاسکتی ہے۔

میری خاص نکتہ چینی زراعت کے بارے میں ہے۔ اگر جناب والا۔ مجھے صحیح یاد ہے تو انگلستان کے بجٹ کا 11/1 حصہ زراعتی کاموں پر خرچ ہوتا ہے۔ جہاں تک کہ اس صوبہ کا تعلق ہے۔ یہاں اس قسم کی کوئی توقع نہیں ہے۔ میرا خیال ہے کہ زراعت کو آپریشن اور دیہات سدھار پر یکساں طور پر بھی صنعت سے کم روپیہ خرچ کیا جاتا ہے۔ یہہ بڑے انیسویں کی بات ہے۔ زراعت کا بہ نسبت صنعت کے صوبہ کے زیادہ لوگوں سے تعلق ہے۔ اس کے علاوہ غلہ کی کمی کے زمانہ میں زراعت پر زیادہ توجہ ہونی چاہیئے۔ اس امر پر گزشتہ بجٹ کے دوران میں حکومت کی توجہ مبذول کرانے کا مجھے نسخہ ہے۔

اس وقت میں نے یہہ عرض کیا تھا کہ اس وقت ہندوستان کی جماعتی نظام وسائل دولت کو زراعت کو مرکز مان کر تبدیل بدل کرنے کی ضرورت ہے۔ ہندوستان کی جماعتی تنظیم زراعت کے گرد یا کسان کے گرد ہونی چاہیئے۔ اور تب ہی ہم کامیابی کیساتھ موجودہ غلہ کی کمی کا مقابلہ کرسکیں گے اور یہہ کہ زراعت کی طرف سے غلات ہی ہماری بہت سی موجودہ تکالیف کا باعث ہے۔ جناب والا۔ اس سال اور گزشتہ سال کے زراعت کے بجٹ میں بہت سی نمایاں باتیں ہیں۔ جس قدر اصل میں خرچ کیا گیا اس سے کہیں زیادہ ہم نے بجٹ میں رکھا۔ اس سے یہہ ظاہر ہوتا ہے کہ ہم دل سے زراعتی کاموں کو کرنا نہیں چاہتے اور ہماری تجویزات زیادہ تر کاغذات تک ہی محدود ہیں۔ زراعت کے لئے جو روپیہ بجٹ میں رکھا گیا تھا وہ بھی خرچ نہیں کیا گیا۔ میں حکومت سے درخواست کروں گا کہ وہ زراعت کی طرف زیادہ توجہ کرے اور اس کے لئے زیادہ رقم مہیا کرے لیکن زراعت کے لئے زیادہ رقم کے محض بجٹ میں لکھ دینے ہی سے ہمارا کام نہ چلیگا بلکہ جو رقم رکھی جائے اس کو مناسب طریقہ سے ضرور خرچ کیا جائے۔ ان بجٹ کی تجویزات میں مجھے ایک لفظ بھی چکبندی کی اسکیم کے بارے میں نہیں ملا حالانکہ اس کو اس صوبہ میں سخت ضرورت ہے۔ مجھے امید تھی کہ صوبہجات متحدہ میں چکبندی کی اسکیم کے شروع کرنے کے لئے کچھ روپیہ کا تعین کیا جاوے گا۔ کچھ مہینہ ہوئے یہہ کہا گیا تھا کہ تجویز یہہ ہے کہ 5 سال کے اندر سارے صوبہ میں چکبندی کے کام کو ختم کردیا جائے۔ کاش یہہ سچ ہو۔ حکومت اس کام کے پورا کرنے کے لئے اقدام کریگی۔ اس کے بعد نجی فارم کے مالکوں کے قیوب وبل کی طرف اشارہ ہے۔ لفظ ”ذاتی“ خواہ کتنا ہی دلفریب ہی کیوں نہ ہو۔ جناب والا۔ مجھے خوف ہے کہ اس سے حکومت کے لئے مزید پریشانیاں پیدا ہو جائیں گی

[Shri Phool Singh]

مجھے نہیں معلوم کہ حقیقت کیا ہے۔ کیا حکومت ان فارم کے مالکوں کے لئے تیار کرانہی جو ۲۴ گھنٹہ یا اس سے زیادہ اس کا استعمال کر سکیں یا حکومت ٹیوب ویل ان فارم کے مالکوں کو امداد دیگی جو ٹیوب ویل کے واسطے درخواست کر رہے حالانکہ ان کے پاس ٹیوب ویل کو پوری طرح استعمال کرنے کے لائق آراضی نہ ہو؟ اس کے بعد یہ سوال ہے کہ بڑے کاشتکار جس کو حکومت کے بنائے ہوئے ٹیوب ویل کے فوائد حاصل ہیں، کے مقابلے میں چھوٹے کاشتکار کی کیا حیثیت ہوگی؟ کیا وہ بھی ٹیوب ویل کے استعمال میں شریک ہوگا یا یہ ایک اور بڑے لوگوں کو آنا چکی اور انجن وغیرہ کے چلانے کے لئے بجلی حاصل کرنے کا ذریعہ ہوگا؟ جناب میسز تجویز یہ ہے کہ چونکہ ذاتی طور پر ٹیوب ویل کے بنانے میں کافی سرمایہ کی ضرورت ہے اس لئے اشخاص کی ایسے معاملات میں ہمت افزائی نہیں کرنی چاہیئے۔ امداد باہمی طریقوں پر امداد باہمی کی سوسائٹیوں کے ذریعہ سے ٹیوب ویل کی تعمیر ہمارا مقصد ہونا چاہیئے۔ جناب والا۔ مجھے امید ہے کہ حکومت اس مسئلہ پر غور کریگی اور حسب ضرورت کارروائی کریگی۔

جناب والا۔ میں تعمیرات عامہ پر بھی کچھ کہنا چاہتا ہوں۔ حکومت کی تھرو ویلز میں ریل روڈ کوآرڈینیشن اسکیم کے ماتحت موٹر ٹرانسپورٹ کمپنیوں کا انعقاد ہے لیکن مجھے خوف ہے کہ یہ ہماری پالیسی کے مطابق نہیں ہے۔ حکومت کی موجودہ پالیسی یا کانگریس کی پالیسی بڑے آدمیوں کا خانہ کھانا ہے۔ بڑے اور چھوٹے کے درمیان کے فرق کو گھٹانا ہے۔ کمپنیاں اس تفریق کو ہمیشہ قائم رکھنے کا ایک طریقہ ہے۔

پہلے امیر آدمی بنانا اور اس کے بعد ان کی معنت اور دولت کو قومی مالک قرار دینا عجب مزاق ہے۔ یہ لوگ امیر ہو جانے کے بعد ہمارے سدھار اور نظام میں روزا ثابت ہوتے ہیں۔ میرا خیال ہے کہ بہتر یہ ہوگا کہ قومی مالک بنانے کا کام اسی موٹر ٹرانسپورٹ کے کام سے شروع کیا جائے۔ مجھے اسکا اعتراف ہے کہ مجھے ان مشکلات کا علم نہیں جو اس موٹر ٹرانسپورٹ کے گارڈیاء کو قومی ملک بنانے میں حکومت کے راستہ میں حائل ہوں۔ لیکن مجھے امید ہے کہ حکومت اس مسئلہ پر پھر سے غور کریگی۔ اور ایوان کو وہ مشکلات بتائیں گی جو کہ اسکے راستہ میں حائل ہوں۔ حضور والا۔ اس کے بعد ایک اور محکمہ ہے جو کہ محکمہ ترقی کہلاتا ہے۔ اس کے خلاف شکایت تو یہ تھی کہ اس میں بہت سے محکمات ہیں مثلاً ترقی دیہات، ترقی نیشکر، کوآپریٹو، مارکٹنگ وغیرہ اور نہ معلوم کیا کیا اور اس سے منشا تو یہ تھی کہ یہ عام محکمہ جات یکجا ہو جائیں۔ لیکن ترقی دیہات ترقی قصبات اور صنعتوں کی ترقی کہ ہم بلہ لانے کا خیال کام کو زمانہ سہل بنانے کی طرف اقدام ہوگا اور اس میں بہت ہی خطرات ہونگے۔ مجھے خوف ہے کہ صنعتوں کی ترقی اور ترقی قصبات کو ترقی دیہات کے ہم بلہ کر دینے کا کوئی مطالبہ نہ تھا۔ اور ان تینوں کو ایک ہی سطح پر لائیکے معنی تو یہ ہونگے کہ محکمہ ترقی دیہات کو ایک غیر اہم جگہ دینا ہے۔

اس لئے میں حکومت سے استدعا کروں گا کہ وہ اپنی تجویز پر نظر ثانی کرے ترقی دیہات ہی کو بڑھائیے اور ترقی صنعت اور ترقی قصبہات کو ترقی دیہات میں شامل نہ کرے۔

آخر میں میں جناب والا—ایک تجویز کروں گا۔ حالانکہ حکومت کی ٹیکس کی ایک اسکیم اچھی تو ضرور ہے مگر مجھے ایک تجویز کرنا ہے۔ کیا یہ ہمارے لئے بہتر نہ ہوگا کہ ہم کمیٹی بتھائیں جو حکومت سے ٹیکس وصول کرنے کے طریقوں اور جن چیزوں پر ٹیکس عائد کیا جانے کی بابت سفارشات کرے۔ اسی طرح ایک اور کمیٹی ہونی چاہیئے جو پلاننگ کمیٹی کے نام سے ہو اور نہ صرف ذراعتی پیداوار کے متعلق اسکیم تیار کرے بلکہ صوبہ میں تمام چیزوں کے بارے میں۔

ان الفاظ کے ساتھ میں پھر معزز وزیر مالیات کا اس قدر عمدہ بحث پیش کرنے پر شکریہ ادا کرتا ہوں۔

Captain S. R. Pocock : Sir, I congratulate the Hon'ble Finance Minister on the liberal budget he has put before the House. But like the previous speaker my criticism mainly lies in the lack of a bold and vigorous policy with regard to agriculture. At the time the last budget was introduced I had something to say on the subject of the yields per acre in this Province and I repeat today that I can see very little being done by our Department of Agriculture to materially improve the yields of our crops.

Sir, food is the most important thing with which we have to deal. The Hon'ble Dr. Katju, whom I am very pleased to see back in the House from his labours abroad in connection with food, will, I am sure, confirm that today India is paying unprecedentedly high prices to America, Argentine, and south American countries for the foodgrains that they are supplying to this country. I am told on very good authority from American friends of mine that this year's wheat crop in the United States is a record one in size. It is a bumper crop and I ask you, Sir, and the gentlemen in this House what is the reason for these bumper crops in these western countries. I think I can answer it, Sir. The reason lies in the unprecedentedly high prices which India and other countries are paying for these crops. They have turned over to wheat and foodgrains wherever it is possible to do so. And what, Sir, are we doing here in India? We are paying to these countries—(I think my figures are correct and Dr. Katju will probably correct me if I am not)—colossal sums. India paid last year by way of subsidy on purchases of foodstuffs from abroad 17 crores of rupees or thereabouts. Now, Sir, what are we doing for our cultivators? Are we giving them anything in the shape of subsidy? Are we giving them any assistance whereby they can increase the miserable yields they are getting—the lowest in the world with the possible exception of China. Have we got any bold seed distribution schemes? I, Sir, am not a farmer but I know that unless you get good seed you cannot grow good crops and our seed distribution in these provinces is lamentably inadequate. We

[Captain S. R. Pocock]

are providing in our budget not more than 2½ crores of rupees for the total expenditure on agriculture of a country as big as France. I am sure, Sir, if we look to the sister province of the Punjab and see the amount that the Punjab Government is spending on agriculture in that Province, you will realise that we in this Province are not paying sufficient attention to this vital matter. We talk of industries and we talk of improving industries and development of our industrial potential. I am not convinced in my mind that it is industries alone which should be developed. The industrialists can and will look after that themselves. But the cultivator, who is not vocal, who has no representation anywhere, I am afraid, is the one who needs the assistance of this Government. I hope Sir, that my remarks will receive very careful consideration of the Hon'ble Finance Member. Now, Sir, I have one other matter and that is in connection with a delicate subject and that is Prohibition. I have mentioned this before during the tenure of this Government in its previous period of office. I would like Government to really examine this problem in its true light. I know it is very difficult for Government to do so. Here we have a two-sided problem, I am afraid, which they can only look upon from a one-sided view. Nevertheless, the revenue from excise approximates the total land revenue of the Province and, again, I would like to be corrected if I am wrong. But I think that last year the return from excise amounted to over 6 crores of rupees—6 crores 15 lakhs, I think, is the correct figure.

A member : You are right.

Captain S. R. Pocock : I am right, thank you. Now, Sir, let us examine for just one moment the effect of this terrible thing—drink and this prohibition which the Hon'ble Finance Member said every body every section of opinion wants to see introduced. Well, Sir, I am afraid that I cannot agree with him on this point nor can I agree on the Government policy for this reason. It is not the masses of the people of the province who live in the villages who drink to excess. The people who drink to excess are the people who live in the cities and the towns. People in the villages when they come to the towns unfortunately get polluted with the city ideas. Why then, Sir, should you punish the whole of the province? You are doing it by raising the land revenue. I will talk of that later when I know and have some more data on that subject. But why then, Sir, should you attempt to do away with one of the biggest sources of revenue when you know that it really will not affect the masses of the people. The second point in this connexion lies here. We know from the previous experiment of the Government during its previous term of office, from the Excise Commissioner's report, that try as he would, with his department, he was unable to stop illicit distillation. Alcohol is made so easily in a province like the United Provinces that I don't think that you could with an army of officials, try and prevent this illicit distillation. Now, again, Sir, what is the effect of this? The effect is precisely what I would now say: that the people will get an unwholesome, dangerous, and harmful spirit; the Government will get no revenue and it will then, Sir, be unable to fulfil its real task, which is its nation

building activities, its attention to items like Agriculture on which I have already spoken. Finally, Sir, I would like to congratulate the Government on its determined efforts to maintain law and order in this province. I say this on my own behalf and on behalf of the non-official Europeans whom I have the honour to represent in this House. We are satisfied, I am satisfied, that they are sincere in their endeavour to promote communal harmony and I wish them every success in the great effort they are making in this respect.

कैप्टेन एस० आर० पोकाक :

श्रीमान् जी, मैं आनरेबिल फाइनेन्स मिनिस्टर को भवन के समक्ष उदार बजट उपस्थित करने पर धन्यवाद देता हूँ, किन्तु पूर्वोक्त वक्ता की भांति मैं भी इस बात की तीव्र आलोचना करता हूँ कि कृषि सम्बन्धी कोई शक्तिशाली और साहसपूर्ण नीति का अनुसरण नहीं किया गया है। पिछले बजट के उपस्थित होने के समय मैंने उक्त विषय पर इस प्रान्त की प्रति एकड़ उपज के सम्बन्ध में कुछ विचार प्रकट किया था और मैं आज उनको फिर दोहराता हूँ। मैं देखता हूँ कि कृषि विभाग ने फसलों की उपज की वृद्धि के लिये कोई वास्तविक प्रयास नहीं किया है।

श्रीमान् जी, भोजन बहुत ही महत्वपूर्ण वस्तु है, जिस पर हमको विचार करना है। विदेशों में अनाज प्राप्ति के सम्बन्ध में अपूर्व परिश्रम करने के बाद इस भवन में आनरेबिल डा० काटजू साहब को वापस देखकर मुझे अत्यन्त प्रसन्नता हुई है और मुझे विश्वास है कि वे इस बात की स्वीकार करेंगे कि आज भारतवर्ष उस अनाज के लिये, जोकि अमरीका, अर्जेंटाइना और दक्षिणी अमरीका के देशों से इस देश को आ रहा है, बहुत अधिक खपा दे रहा है। मेरे अमरीका निवासी मित्रों ने बहुत ही अच्छे आधार पर बताया है कि इस वर्ष यूनाइटेड इस्टेट्स (संयुक्त राज्य) में गेहूँ की उपज बहुत ही अधिक है। वहाँ बहुत ही बेहतरीन फसल हुई है। श्रीमान् जी, मैं आप और भवन के सदस्यों से पूछता हूँ कि पच्छिमी देशों में इस बेहतरीन फसल होने के क्या कारण हैं? श्रीमान् जी, मेरे विचार से मैं इसका उत्तर दे सकता हूँ। इसका कारण यह है कि भारतवर्ष तथा अन्य देशों को इन फसलों के लिये अधिक खपा देना पड़ता है। जहाँ कहीं संभव है उन्होंने प्रत्येक स्थान में गेहूँ और अनाज की खेती प्रारंभ कर दी है। श्रीमान् जी, इसके प्रतिकूल हम इस देश में क्या कर रहे हैं? हमें इन देशों को बहुत अधिक खपा देना पड़ रहा है। मैं समझता हूँ कि यह संख्या सही है और यदि ऐसा नहीं है तो डाक्टर काटजू साहब शायद इसे ठीक कर देंगे। पिछले वर्ष भारतवर्ष ने विदेशों से अनाज खरीदने के सम्बन्ध में सहायक रकम के रूप में लगभग १७ करोड़ खपा दिया था। श्रीमान् जी, हम यहाँ वर्तमान समय में काश्तकारों के लिये क्या कर रहे हैं? क्या हम उनको आर्थिक रूप में कोई सहायता दे रहे हैं? क्या हम उनको कोई सहायता दे रहे हैं, जिसके द्वारा वे गिरी हुई पैदावार को बड़ा सहे? यहाँ पर चीन के अतिरिक्त संसार में सबसे कम उपज है। क्या हमारे पास बीज-वितरण सम्बन्धी सहायनीय योजनाएँ हैं? श्रीमान् जी, मैं किसान नहीं हूँ, किन्तु मैं इस बात को जानता हूँ कि बिना अच्छे बीजों के मिले आप अच्छी फसल पैदा नहीं कर सकते हैं और इस प्रान्त में बीज वितरण बहुत ही अपर्याप्त है। फास के समान इस बड़े देश के लिये बजट में कुल २ १/२ करोड़ रुपये की रकम खेती पर व्यय के लिये रखी गई है। श्रीमान् जी, मुझे विश्वास है यदि हम पंजाब प्रान्त की ओर ध्यान दें कि पंजाब सरकार उस प्रान्त की खेती के लिये कितना धन व्यय कर रही है तो हमें विवक्षित होगा कि इस प्रान्त में इस महत्वपूर्ण विषय पर पर्याप्त ध्यान नहीं दिया जा रहा है। हम उद्योग-धंधों की चर्चा करते हैं। उद्योग-धंधों के सुधार और औद्योगिक सामग्रियों की उन्नति की भी चर्चा करते हैं। मैं इस बात से सहमत नहीं हूँ कि एकमात्र उद्योग-धंधों का ही सुधार होना चाहिये। मिल-मालिक स्वयं ही उसको देख-भाल कर सकते हैं और कर लेंगे। किन्तु काश्तकार जो अपनी बात का प्रदर्शन नहीं कर सकता, जिसका कहीं कोई प्रतिनिधि नहीं है, उसे सरकार की वास्तविक सहायता की आवश्यकता है। श्रीमान् जी, मैं आशा करता हूँ कि आनरेबिल फाइनेन्स मिनिस्टर मेरे कथन पर उचित ध्यान देंगे। श्रीमान् जी, अब एक विषय

[Captain S. B. Pock]

और है और वह विषय नशाबन्दी के सम्बन्ध में है। मैंने पिछली बार भी इस बात का उल्लेख किया था जबकि इस सरकार के हाथ शासन की बागडोर थी। मैं चाहता हूँ कि सरकार इस विषय पर वास्तविक रूप से विचार करे। मैं जानता हूँ कि सरकार के लिये ऐसा करना बड़ी कठिन बात है। यहां समस्या के दो रूप हैं, जिस पर एक ही दृष्टिकोण रखने से विचार नहीं किया जा सकता। जो कुछ भी हो इस प्रान्त की मालगुजारी की वसूलयाबी के लगभग आबकारी से रुपया वसूल होता है और यदि मेरा कथन ठीक नहीं तो इसे सही किया जाय, किन्तु मैं समझता हूँ कि पिछले वर्ष आबकारी से लगभग ६ करोड़ रुपया आय हुई थी, मेरे विचार से ६ करोड़ १५ लाख सही संख्या है।

एक मेम्बर :

आप ठीक कहते हैं।

कैप्टन एस० आर० पोकाक :

मैं इसके लिये आपको धन्यवाद देता हूँ।

श्रीमान् जी, अब क्षणमात्र के लिये इस भयानक वस्तु के परिणाम पर विचार करें, मदिरा की रोक-थाम और नशाबन्दी आनरेबिल फाइनेन्स मेम्बर के कथनानुसार प्रत्येक व्यक्ति और प्रत्येक विचार के लोग चाहते हैं। श्रीमान् जी, मैं उनसे इस बात में सहमत नहीं हूँ और इसी कारण सरकार की नीति के भी विरुद्ध हूँ। इस प्रांत के गांवों में रहने वाले शराब-खोरी नहीं करते। शराबखोरी करने वाले व्यक्ति कस्बों और शहरों में रहते हैं। गांव वाले जब शहरों में आते हैं तो दुर्भाग्य से वे भी शहर के वातावरण में पड़ कर खराब हो जाते हैं। श्रीमान् जी तो इसके लिये आप सारे प्रान्त को क्यों दण्ड देते हैं? और आप दण्ड देंगे। आप सूबे की मालगुजारी बढ़ा कर के दण्ड दे रहे हैं। मैं उसके सम्बन्ध में फिर निवेदन करूंगा जब कि हमको उस विषय पर कुछ और आंकड़े प्राप्त होंगे। श्रीमान् जी, ऐसी दशा में आप आमदनी के एक बड़े साधन को तोड़ने के लिये उद्यत न हों जब कि आपको यह विदित है कि इससे जनसमुदाय पर कोई प्रभाव न पड़ेगा। इस सम्बन्ध में दूसरी बात यह है—सरकार के पिछले तबूज और कमिशनर की रिपोर्ट से विदित है कि यद्यपि उन्होंने और उनके विभाग ने इसके रोकने का प्रयत्न किया किन्तु गैर कानूनी ढंग से शराब बनाना न रोक सके। यू० पो० ऐसे प्रान्त में जकोइज़ सुगमतापूर्वक तैयार हो जाती है और मेरे विचार से सरकारी कर्मचारियों की एक सेना नियुक्त करने पर भी आप गैर कानूनी ढंग से शराब बनाने को बन्द नहीं कर सकते। श्रीमान् जी, इसका क्या परिणाम होगा? इसका प्रभाव मेरे विचार से यह होगा कि लोगों में अनावश्यक हानिकारक और भयानक उत्तेजना पैदा हो जायगी, सरकार को कुछ भी रुपया नहीं मिलेगा और सरकार अपने उद्देश्य की पूर्ति नहीं कर सकेगी जैसे देश निर्माण कार्य है और खेती ऐसे विषय पर उचित ध्यान नहीं दे सकेगी जैसा कि मैं पहले कह चुका हूँ। श्रीमान् जी, अंत में मैं सरकार को धन्यवाद देता हूँ कि उन्होंने इस प्रान्त में शांति बनाये रखने के लिये अपूर्व प्रयत्न किया है। मैं अपनी ओर तथा गैर-सरकारी यूरोपियन कर्मचारियों की ओर से जिनक में इस भवन में प्रतिनिधि हैं, यह सब कह रहा हूँ। हमको संतोष है कि साम्प्रदायिक मेल-मिलाप को बढ़ाने के लिये वे सच्ची कोशिश कर रहे हैं और उनके इस महान् कार्य को सफलता का मैं इच्छुक हूँ।

— پوکاک —

کیپٹن ایس۔ آر۔ پوکاک
جناب والا۔ میں معزز وزیر مالیات کو اسقدر آزاد قسم کے بیعت کے پیش
کرنے پر مجاہد دیتا ہوں۔ لیکن منہج سے نکل کے مفرد کی طرح میٹری
نکتہ چینی بی زراعت کے متعلق حکومت کی دلیہ اور زور دار پالیسی کے ذہ
اختیار کرنے کے خلاف ہے۔ گزشتہ بیعت کو پیش کرتے وقت میں نے صریحہ میں
فی ایکوی بیادوار کے متعلق اظہار خیال کیا تھا اور میں آج پھر اسکو ترمیم
میں آج ہادی فصل کی پیدوار میں نمایاں ترقی دینے میں ہمارے محکمہ
زراعت نے شاید ہی کچھ کیا ہو۔

جناب والا — کھانے کا مسئلہ بہت ہی اہم ہے جس کو ہمیں حل کرنا ہے۔ معزز ڈاکٹر کتجو صاحب جنکو بیرونی ممالک میں غنہ کی حصولی کے سلسلہ میں محنت و مشقت کے بعد اس ایوان میں راپس دیکھ کر مجھے بہت خوشی ہوئی، مجھے یقین ہے کہ اس بات سے اتفاق کریں گے کہ آج ہندوستان اس غلہ کے لئے جب کہ امریکہ-ارجنٹائن اور جنوبی امریکہ کے ممالک اس ملک کو بھیج رہے ہیں بہت زیادہ قیمت ادا کر رہا ہے۔ میرے امریکی دوستوں نے بڑے دتوق سے یہ بتایا ہے کہ اس سال کی ریاست ہائے متحدہ ی گیمون کی پیداوار بہت ہی زیادہ ہے۔ بہت ہی بہترین فصل ہوئی ہے۔ جناب والا — میں آپ سے اور ایوان کے معززین سے یہ دریافت کرنا چاہتا ہوں کہ مغربی ممالک میں اس قدر عمدہ فصل پیدا ہونے کے کیا وجوہ ہیں۔ میرا خیال ہے کہ میں خود ہی اس کا جواب دے سکتا ہوں۔ اس کا سبب غیر معمولی اُرنچی قیمتیں ہیں جو کہ ہندوستان اور دیگر ممالک ان فاصلوں کے لئے دے رہے ہیں۔ جہاں کہیں مین ہے انہوں نے ہر ہر چھ پر گیمون اور غلہ کی کاشت شروع کر دی ہے۔ جناب والا — اس کے برعکس ہم اس ملک میں کیا کر رہے ہیں؟ میرا خیال ہے کہ میرے اعداد و شمار صدیق ہیں (اور اگر غلط ہیں تو ڈاکٹر کتجو میری تصحیح کریں گے) کہ ہم ان ممالک کو بہت بڑی رقمیں ادا کر رہے ہیں۔ گذرے سال میں ہندوستان نے بیرونی ممالک سے غلہ کی خرید کے سلسلہ میں امدادی رقم قریب ۱۷ کروڑ روپہ خرچ کی۔ اس کے بعد جناب والا — ہم یہاں اپنے کاشتکاروں کے لئے کیا کر رہے ہیں؟ کیا ہم ان کو مالی شکل میں کوئی امداد دے رہے ہیں؟ کیا ہم انکی ایسی امداد ہم پہنچا رہے ہیں جس کے ذریعہ سے وہ اپنی نہایت ہی قلیل پیداوار کو بچا سکیں جو کہ شاید چین کے علاوہ سب ملکوں سے کم ہے؟ کیا ہمارے پاس کوئی وسیع بیج کی تقسیم کی اسیم ہے؟ جناب والا — میں خود کہان نہیں ہوں لیکن میں یہ جانتا ہوں کہ جب تک آپ کو اچھا بیج نہ ملے آپ عمدہ فصل پیدا نہیں کر سکتے اور ان موجبات میں ہماری بیج کی تقسیم بہت ہی ناقص ہے۔ فرانس کے برائے بڑے ملک کے لئے ہم بیج میں ہر ۱۲ کروڑ روپہ زراعت کے لئے رکھ رہے ہیں۔ مجھے یقین ہے کہ جناب والا — اگر ہم پتوس کے صوبہ پنجاب سے موازنہ کریں اور اس پر غور کریں کہ حکومت پنجاب زراعت پر اپنے صوبہ میں اتنا خرچ کر رہی ہے تو ایک یہ معلوم ہوگا کہ ہم اس صوبہ میں سب اہم مسئلہ پر کافی توجہ نہیں دے رہے ہیں۔ ہم صنعتوں اور ان کو ترقی دینے اور صنعتوں کو مؤثر بنانے کی بات گفتگو کرتے ہیں۔ مجھے اس بات سے بالکل اطمینان نہیں کہ یہ صرف صنعت ہی ہے جسے ترقی دی جائے۔ کارخانہ دار اس کے متعلق خود ہی تدابیر کر سکتے ہیں اور کرینگے۔ لیکن کاشتکار جس کی کہیں ضماندگی نہیں ہے، اس کو حکومت کی امداد کی ضرورت ہے۔ مجھے امید ہے کہ جناب والا — میرے ان خیالات پر معزز وزیر مالیات بہت اچھی طرح غور کریں گے۔ اس کے بعد جناب والا — مجھے ایک اور معاملہ پیش کرنا ہے اور یہ بہت ہی نازک موضوع ہے یعنی نشہ بندی ہے۔

[Captain S. R. Pocock]

اس حکومت کے دور سابقہ میں بھی میں نے اس چیز کو پیش کیا تھا - میں یہ چاہتا ہوں کہ حکومت اس مسئلہ کی چھان بین حقیقت کو پیش نظر رکھے کر کوے - میں جاننا ہوں کہ حکومت کے لئے یہ ایسا کرنا نہایت ہی مشکل اور ہے - ہمارے پیش نظر مسئلہ کے دورخ ہیں اور مجھے خوف ہے کہ آپ اس کو صرف ایک ہی نظریہ سے دیکھتے ہیں - بہر حال آبکاری کی آمدنی صوبہ کی کل دیگر آمدنی کے برابر ہے اور اگر میرا کہنا غلط ہے تو مجھے صحیح کر دیجئے - لیکن میرا خیال ہے کہ گذشتہ سال آبکاری سے آمدنی 4 کروڑ روپیہ سے زیادہ تھی - میرا خیال ہے کہ صحیح اعداد و شمار 4 کروڑ 15 لاکھ روپیہ ہے ایک معزز ممبر -

آپ کا کہنا صحیح ہے -

کیپٹن ایس - آر - پوکاک -

میرا کہنا صحیح ہے - شکریہ - اس کے بعد جناب والا - ایک لمحہ کے لئے اس معصوب چیز کے اثرات یعنی شراب پر نور کیجئے - یہ نشہ بندی جس کے بارے میں معزز وزیر مالیات نے فرمایا ہے کہ ہر طبقہ چاہتا ہے کہ اس کا نفاق نکر دیا جائے - جناب والا - مجھے خوف ہے کہ میں ان کی اس بات سے اتفاق نہیں کر سکتا اور نہ میں اس سب سے حکومت کی اس پالیسی سے اتفاق کر سکتا ہوں - صوبہ کے عوام جو کہ دیہاتوں میں رہتے ہیں زیادہ شراب نہیں پیتے - جو زیادہ شراب پیتے ہیں وہ لوگ ہیں جو شہروں میں رہتے ہیں - دیہاتی جب شہر میں آتے ہیں تو وہ شہری خفیلات میں پورے خرب ہو جاتے ہیں - اس لئے جناب والا - آپ سارے صوبہ کو گورن سزا دیتے ہیں اور آپ صوبہ کو مائنداری میں اضافہ کر کے سزا دے رہے ہیں اس کے بارے میں میں بہتر عرض کرونگا جب کہ میرے پاس اس مضمون پر اور مزید اعداد و شمار ہو جاویں گے - تو پھر جناب آپ آمدنی کے بڑے ذریعہ کو گدیں ختم کئے دیتے ہیں جبکہ آپ جانتے ہیں کہ اس کا اثر عوام پر نہیں ہوگا - اس سلسلہ میں دوسرا نکتہ یہ ہے - ہم کو حکومت کے گذشتہ دور حکومت کے تجربہ سے اور آبکاری کے کمشنر کی رپورٹ سے یہہ بہتہ چلا ہے کہ باوجود کوشش کے بھی وہ ناجائز کشیدہ کو روک نہیں سکتے - صوبجات متحدہ ایسے صوبہ میں الکوحل (شراب) اس قدر آسانی سے بغائی جاتی ہے کہ آپ انسپران کی بڑی جمیعت رکھے کم بھی ناجائز کشیدہ کو نہیں روک سکتے - جناب والا - اس کا کیا اثر ہوگا؟ اس کا وہ اثر ہوگا جو کہ میں آپ کو بتاتا ہوں کہ لوگوں کو خراب اور مہلک قسم کی شراب ملیگی اور حکومت کو اس کی بابت کوئی آمدنی وصول نہ ہوگی - اور حکومت اپنے اصلی کام کو پورا کرنے میں قاصر رہیگی یعنی قومی تعمیر کے کام اور نہ وزارت وغیرہ پر توجہ کر سکیگی جس پر میں اپنی اظہار خیال کر چکا ہوں آخر میں میں حکومت کو اس صوبہ میں امن و امان قائم رکھنے کی کوشش پر مبارکباد دیتا ہوں -

یہہ میں اپنے اور ان غیر سرکاری یورو پیٹوں کی طرف سے کہہ رہا ہوں جن کی اس ایوان میں نمائندگی کا مجھے فخر ہے۔ ہم کو اطمینان ہے میں مطمئن ہوں کہ آپ فرقہ وارانہ مہل چول کو بڑھانے میں دل سے کوشاں ہیں اور میری دعا ہے کہ آپ کو اس بڑی مہم میں کامیابی ہو۔

* مسٹر مسٹر ناروق —

جناب صدر۔ کوتاہ تسلی طولانی۔ میں سمجھتا ہوں کہ وقت تھوڑا سا محدود ہے اسی کے اندر مجھے چند ضروری باتیں کہنی ہیں اور جہاں تک توسیع میں اس کو مختصر ہی عرض کروں گا۔ میں سمجھتا ہوں کہ یہہ ایک خوش قسمتی کی بات ہے کہ وزیر مال صاحب وزیر تعلیم بھی ہیں اور بھت کے دیکھنے سے اتنا تو ضرور معلوم ہوتا ہے کہ انہوں نے اس بات پر کوشش کی ہے کہ جہاں تک ہر سکے تعلیم کو عام کیا جائے اور بھت میں انہوں نے اپنی تقریر میں وعدہ بھی کیا ہے کہ ۱۰ سال کے اندر میرا ارادہ ہے کہ تعلیم بل صوبہ میں عام ہو جائے۔ خاص کر اُن کا مطلب پرائمری تعلیم سے ہے۔ ابتدائی تعلیم کی ضرورت اور اس کے عام کرنے کے متعلق میں جانتا ہوں کہ بہت کافی بحث ہو چکی ہے گذشتہ زمانے میں اور اُن کا پورے اظہار کرنا ضروری نہیں معلوم ہوتا ہے لیکن میں یہہ ضرور کہنا چاہتا ہوں کہ جیسا لارڈ صاحب نے کہا کہ آپ نے جو تجویز پیش کی ہے وہ کافی نہیں معلوم ہوتی ہے۔ پہلی بات اس کے اندر یہہ ہے کہ آپ نے ایک مدت ۱۰ سال کی رکھی ہے جو بہت بڑی ہے اور میرا خیال ہے کہ آپ کو اتنی مدت تک اپنے صوبہ کی تعلیم کی طرف سے بے پرواہی نہیں کرنی چاہئے اور اتنی مدت کا انتظار نہیں کرنا چاہئے۔ دوسری بات جو مجھے نظر آتی ہے وہ یہہ ہے کہ جو انتظام آپ نے سوچا ہے وہ بظاہر مجھے ناکافی معلوم ہوتا ہے آپ نے یہہ کہا ہے کہ ۲۲۰۰ اسکول پرائمری ۲۰ سال جاری کیئے جائیں گے تو ۱۰ برس میں ان کی تعداد ۲۲۰۰۰ ہوگی۔ اور ۳ استاد آپ نے فی اسکول بتایا ہے جس کے معنی یہہ ہونے لگے کہ آپ ۹۱۰۰ استاد ۱۰ سال میں تعلیم دینے کے لئے رکھیں گے۔ اب یہہ دیکھنا ہے کہ بچوں کی تعداد اترے اور اسکولوں کی جگہیں آپ تعلیم دیں گے کچا ہے۔ عام طور پر خیال یہہ کیا جاتا ہے کہ پرائمری اسکول میں جانے والوں کی تعداد ۱۲، ۱۳ فیصد ہی ہوتی ہے۔ اب ۱۰ فیصد کی آبادی میں اگر آپ حساب لگائیں گے تو ۶۶، ۶۷ لاکھ طالب علم ہوتے ہیں اور ۱۰ برسوں میں آبادی میں اضافہ بھی تو ہوگا تو اس طرح ۷۰، ۷۲ لاکھ سے کم طالب علم نہیں ہونگے۔ اگر ۶۶ ہزار استاد ہونگے تو میں نہیں سمجھتا ہوں کہ کوئی استاد ۱۰۰ طالب علموں کو پڑھا سکتا ہے۔ ایک موقع پر کہا گیا ہے کہ ڈبل شفٹ کا انتظام کیا جائیگا۔ اگر ڈبل شفٹ کا بھی انتظام رہے تو اس حالت میں بھی فی استاد ۵۰، ۶۰ طالب علم آتے ہیں اور ڈبل شفٹ کے معنی میں نہیں سمجھتا ہوں کہ انہیں استادوں سے دونوں وقت کام لیں گے یا تعداد بڑھائیں گے۔ بہ حال جو کچھ بھی ہو لیکن فی استاد ۶۰، ۷۰ طالب علم کے قریب آتے ہیں

* معزز ممبر نے اپنی تقریر صحیح کر کے واپس نہیں لی۔

[Mr. Mohammad Farooq]

جو بہت زیادہ ہیں۔ اگر موجودہ پرائمری اسکول میں جو طالب علم ہیں ان کی تعداد کو گھما بھی دیا جائے ۱۰ لاکھ یا ۱۲ لاکھ جو کچھ بھی ہو، کہ نہیں ہوسکتی ہے جب آپ اسی ۱۰ برس کی مدت کو دیکھتے ہیں۔ میں چاہتا ہوں کہ یہ چیز ۵ برس کے اندر ہونا چاہیئے اور پانچ چھ ہزار اسکول سالانہ آپ کو فائدہ کرنا چاہیئے تاکہ وہ مقصد آپ حاصل کرسکیں جو پرائمری اسکولوں کی تعلیم کا ہے۔ دوسری چیز جو میں نے دینی وہ یہ ہے کہ کل نوٹل بجٹ جو ایجوکیشن کا ہے اس کے لحاظ سے پرائمری اسکولوں پر جیسا کہ بعض ماہرین نے کہا ہے اور عام طور پر انکا خیال ہے کہ ۶۰ یا ۶۵ فیصدی خرچ ہونا چاہیئے۔ اسی حساب سے میں یہ دیکھتا ہوں کہ آپ نے جو خرچ رہا ہے وہ بہت کم ہے۔ بہر حال آپ نے وعدہ کیا ہے آئندہ بڑھانے کا، اگرچہ چل کر اس کا خرچ بڑھانے کا۔ لیکن اتنا ضرور ہے کہ ۱۰ برس کی مدت بہت لمبی ہے۔

ایک چیز مجھے تعلیم کے سلسلہ میں اور کہنا ہے۔ آپ نے فرمایا ہے کہ میں نے ۵۰ ہزار ہندوستانی لٹریچر کی تقریبی کے لئے منظور کیا ہے آپ کا شکریہ ہے۔ لیکن آگے چل کر میں نے دیکھا کہ ایک لاکھ روپیہ آپ نے نائچنے گئے والوں کے لئے منظور کیا ہے۔ یہ دونوں کا توازن ملتی سمجھ میں نہیں آیا۔ میں یہ نہیں کہتا کہ مجھے نائچنے گئے سے چوہہ ہے۔ لیکن یہ آپ نے ہتک کر ہی نچنے گئے والوں کے لئے آپ نے ایک لاکھ روپیہ منظور کیا ہے اور ہندوستانی لٹریچر کے لئے ۵۰ ہزار حالانکہ انتظام یہ ہو رہا ہے کہ جو بھی آئندہ تعلیم ہو۔ یونیورسٹی، کالج یا اسکولوں کی وہ سب ہندوستانی زبان میں ہو۔ اس کے متعلق غالباً مجھے دوسرے موقع پر تقریر کرنے کا موقع ملے گا۔ لیکن میں یہ سمجھتا ہوں کہ اس پر آپ کو بہت کامی خرچ کرنا پڑے گا۔ ۵۰ ہزار کی رقم ہندوستانی لٹریچر کے لئے تو ایسے ہی ہے جیسے ارنٹ کے منہ میں زبردستی ایک ڈیڑھ کو دیکھنے میں مجھے اور خیال ہوا کہ بڑے وقتہ بہت میں آپ نے ۱۰ ہزار روپیہ دینے، انصار بھائیوں کے لئے مدد مصروف کیا تھا۔ لیکن اس مرتبہ آپ شاید بدولت تھے۔ آپ سے مجھے شکایت نہیں ہے بلکہ مجھے ذاکتر دنگو سے شکایت ہے۔ انہوں نے اپنی انڈسٹریز کی طرف خاص توجہ دی ہے اور کھدر کی ترقی کا انتظام کیا ہے لیکن جو سب سے زیادہ اہم انڈسٹری ہے اس موہ میں ہے وہ ہیڈلوم کی ہے کرگھاٹی ہے۔ اس کے متعلق انہوں نے کچھ نہیں کیا ہے۔ اور کھ والوں کے لئے منظور کیا ہے، گھر والوں کے لئے منظور کیا ہے۔ تو ضرورت اس کی معلوم ہوتی ہے کہ آپ کرگھا کے متعلق پوری توجہ کریں تو زیادہ بہتر ہے کیونکہ وہ اس موہ کی سب سے اہم صنعتیں ہیں۔ اور چیزوں کی بابت مجھے کہنے کا موقع نہیں۔ ابتدا میں جو چند کلام کہہ رہے ہیں۔ میں جانتا ہوں بہت اہم ہیں۔ وہ ملک کی آزادی اور ہندوستان کی جو نئی صورت حال پیدا ہو رہی ہے میرا خیال ہے کہ شاید مقررین کے اوپر بھی دھونس کی وجہ سے دب دب کر باتیں کرتے رہے ورنہ میدان اچھا تھا اور یہ موقع عمدہ تھا کہ لوگوں کو کسی قدر کھل کر اس پر

گفتگو کرنا چاہیئے تھا۔ آپ نے ہندوستان کو انڈیپنڈنٹ یونائٹڈ انڈیا (آزاد اور متحدہ ہندوستان) کا پیغام دیا ہے۔ بہرحال جو اچھے مہن نے اس کے اوپر غور کیا۔ تو ہندوستان ایک بہت بڑا ملک ہے، براعظم کہیئے یا ملک کہیئے۔ میں نے یونائٹڈ انڈیا (متحدہ ہندوستان) کی طرف زیادہ دھیان نہیں دیا۔ بلکہ یونائٹڈ پروانسز (صوبجات متحدہ) کی طرف زیادہ دھیان دینا چاہتا ہوں۔ میں سمجھتا ہوں، جس اتحاد کا خیال ہے اس کو اگر آپ بھار پیدا کر سکیں اور آپ نے جو فرمایا ہے کہ ہم صوبہ ہیشہ عالمبردار رہا ہے۔ قلمب اور ترقی کا، میں اس کو تسلیم کرتا ہوں۔ اور یہ واقعہ ہے میری نگاہ میں دلی ہے ایک بہت بڑا۔ سو رقبہ ہے یہی ہمیشہ ہندوستان کہلایا ہے۔ اب بھی ہم حب کہہ جاتے ہیں، پنداب میں، انگل میں تو ہندوستانی کہلاتے ہیں اور میرا یہ دعویٰ ہے کہ یہ حصہ برابر علمبردار رہا ہے اور میں یہ کہتا ہوں کہ آپ کو یہ علم ہتھ سے نہیں جانے دینا چاہیئے۔ اس علمبرداری کی خدمت اب بھی آپ کو انجام دینا ہے ہندوستان کی ریاست اور ترقی کے نظر قائل ہوئے میرا یہ خیال ہے کہ یہی اس علم کا نمونہ ہے جس نے گاندھی جی جی قائداعظم اور جواہر لال جی کے جواہر کو میدان میں نکال کر لگنوں کے سامنے پیش کیا اور ہمیں اس علمبرداری کا اب بھی دعویٰ رکھنا چاہیئے اور ہم کو اس نمونے کو پیس کرنے کی ضرورت ہے۔ میں سمجھتا ہوں اس طرف اور اس طرف بھی کافی دانشمند دوراندیش اور سمجھدار لوگ موجود ہیں اور اگر وہ بیٹھے کر سوچیں اور زیادہ خطرے سے اپنے کو بچا کر دیا اپنے دل میں زیادہ خطرہ نہ پیدا کر کے اور صحیح طور پر اس بات پر دماغ لڑانے کی کوشش کریں کہ دراصل ہم کو اس ملک اور خاص طور پر پنے صوبہ کے معاملوں کو حل کرنا چاہیئے اور اسے نمونوں کو ہم دوسری جگہ پر کر سکیں تو میں سمجھتا ہوں کہ اپنی علمبرداری کا پورا فرض ہم سے ادا کیا۔ ہم ہمارے ملک پر صوبہ کے لئے قوی خدشہ قسمتی ہوگی اور میرا یہ کہہ کر کہ آپ علمبرداری کی خدمت کو ترک نہ کیجئے اور دیکھئے کہ آپ اب بھی علمبرداری کر سکتے ہیں۔ میں سمجھتا ہوں کہ میرا وقت ہو چکا ہے۔

آنریبل مینسٹر آف کمیونیکیشنس —

ابھی آپ بہت دنوں زندہ رہینگے۔

مستتر مقدمہ فاروق —

تعلیم کے متعلق میں ایک چیز اس سلسلے میں کہنا بھول گیا ہوں۔ میں نے دیکھا ہے کہ اساتذہ کو خاص طور پر شکایت ہے توئیاں جو لوگوں کو دی گئی ہیں ان میں اسنادوں کا کم خیال کیا گیا ہے ان کا کہنا ہے کہ اور لوگوں کو جو دیا گیا ہے اس میں سنہ ۱۹۳۱ء کا جو پیمانہ تھا، اس سے بھی زیادہ دیا گیا ہے لیکن اساتذہ کو اس میں نظر انداز کیا گیا۔ پلے زمانہ میں اور اب بھی میں جانتا ہوں کہ تہذیب یافتہ ملکوں میں یہ طریقہ جو پڑھانے کا کام دیتا ہے، اس کی آمدنی بہت تیزی سے لیکن ان کو تسکین اس بات سے ہوتی ہے کہ وہ ہر جگہ عزت اور وقار کی نگاہ سے دیکھے جاتے ہیں۔ بڑے سے بڑے ریاست صاحبان کے

[Mr. Mohammad Farooq]

کوئی استاد جنہوں نے انہیں اردو دسویں میں انہیں پڑھایا تو اس وقت ان کے سامنے آج ہیں، تو وہ اس کی زیادہ عزت کریں گے جتنی کہ وہ اپنے کسی دوست یا اسمبلی کے ممبر کی نہیں کرتے۔ یہی ان کے ایک تسکین کا باعث ہوتا ہے۔ مجھے جو چیز نظر آتی ہے کہ آج ان غریبوں کی عزت اور وقار بڑی کم ہو رہی ہے، جو زمانہ گذشتہ میں تھی۔ پھر اقتصادی ضروریات ہو ایک کو ہوتی ہیں ایسی حالت میں، میں سمجھتا ہوں کہ آپ کو ان اساتذہ کی خیر خواہیوں کی طرف ایک ذرا توجہ دینی چاہیے تاکہ ان کی ضروریات پوری ہو سکیں۔ میں دو باتیں اپنے دوست حافظ محمد ابراہیم صاحب اور شیروانی صاحب کے متعلق کہنا چاہتا ہوں۔ کہنا صرف یہ ہے آپ دو صاحبان نے شعبہ ایسے لے رکھے ہیں جیسے کہ ایک انسان کی زندگیوں دو آدمیوں نے پکڑ رکھی ہوں۔ یعنی ایک کے پاس اریگیشن (آبیاری) ہے اور دوسرے کے پاس ایگر (زراعت) لیکن ایک کا کام بغیر دوسرے کے نہیں چل سکتا۔ زراعت کا کڑی کام بغیر آبیاری کے نہیں ہو سکتا۔ مجھے اس سے بحث نہیں کہ یہ شعبہ کس نے پاس لے اور یہ کس کے پاس نہیں ہے۔ یہ منسٹری (وزارت) کا کام ہے۔ میرا اپنا خیال یہ ہے کہ ان دونوں شعبوں کو یکجا کرنا ایگریکلچر (زراعت) کے لئے بہت مفید ہوگا اور خاص کر ایسے زمانے میں جب کہ غلے کی اس قدر کمی ہے اس قدر پریشانی ہے۔ میں اس کے متعلق اور کچھ زیادہ کہنا نہیں چاہتا۔

*میسٹر محمد فاضل :

جناب سدر، کویتا تالیمانی میں سمجھتا ہوں کہ بوقت ٹھیک سا مہذب ہے، اسی کے اندر میں چند جھڑپاں بات کہتی ہیں اور جہاں تک ہو سکے گا میں انکو مستحضر ہوں اچھا کہتا ہوں۔ میں سمجھتا ہوں کہ یہ ایک خوش قسمت کویتا ہے کہ بکیر سال ساہب، بکیر تالیمانی میں ہے اور بجٹ کے دیکھنے سے اتنا تو جھڑپاں مالوم ہوتا ہے کہ انہوں نے اس بات کی کوشش کی ہے کہ جہاں تک ہو سکے تالیمانی کو آم کیا جائے اور بجٹ میں انہوں نے اپنی تقریر میں کہا کہ کیا ہے کہ ۱۰ سال کے اندر میرا ایراڈا ہے کہ تالیمانی کو کھجور سے آم ہو جائے، خاص کر انکا مسئلہ پرائمری تالیمانی ہے۔ انٹرنل تالیمانی کی جھڑپاں اور اس کے آم کرنے کے مسئلہ میں سمجھتا ہوں کہ بہت کامیاب ہو چکی ہے، گنجائش جمانے میں اور انکا پھر سے اجازت کرنا جھڑپاں نہیں مالوم ہوتا ہے لیکن میں یہ جھڑپاں کہنا چاہتا ہوں کہ جیسا کہ سال ساہب نے کہا کہ آپ نے جو تالیمانی پش کی ہے وہ کامیابی نہیں مالوم ہوتی ہے۔ پہلی بات اس کے اندر یہ ہے کہ آپ نے ایک مہذب ۱۰ سال کی رکھی ہے جو بہت بڑی ہے۔ اور میرا خیال ہے کہ آپ کو اتنے مہذب تک اپنے سب کے تالیمانی کی طرف سے بے پرواہی نہیں کرنی چاہیے اور اتنی مہذب کا انتظام نہیں کرنا چاہیے۔ دوسری بات جو میں نے کہا ہے وہ یہ ہے کہ جو انتظام آپ نے سوچا ہے وہ بجاہر میں ناکامی مالوم ہوتا ہے۔ آپ نے یہ کہا ہے کہ ۲,۲۰۰ سکول پرائمری ہر سال جاری کیے جائیں، تو ۱۰ वर्ष میں انکی تعداد ۲۲ ہزار ہوگی۔ اور ۳ استاد آپ نے فری سکول بتایا ہے، جس کے مانے یہ ہوں گے کہ آپ ۶۶ ہزار استاد ۱۰ سال میں تالیمانی دینے کے لئے رکھیں گے۔ اب یہ دیکھنا ہے کہ بچوں کی تعداد—لڑکے اور لڑکیوں کی—جتنی ہے یا تالیمانی دے، انکی کیا ہے۔ اس پر یہ خیال رکھنا چاہیے کہ پرائمری سکول میں جانے والوں کی تعداد ۱۲, ۱۳ فری سب سے ہوتی ہے۔

*ماہر مانویہ سدر کا جواب : میں نے یہ نہیں کہا تھا۔

अब ५ १/२ करोड़ की आबादी में अगर आप हिसाब लगायेंगे तो ६६ ६७ लाख तालिब इल्म होते हैं और १० बरसों में आबादी में इजाफ़ा भी तो होगा। तो इस तरह ७०-७२ लाख से कम तालिब इल्म नहीं होंगे। अगर ६६ हजार उस्ताद होंगे तो मैं नहीं समझता हूँ कि कोई तालिब इल्म १०० तालिब इल्मों को पढ़ा सकता है। एक मौक़े पर कहा गया है कि डबल शिफ्ट (दो बार क्लासेज़ का लगना) का इन्तज़ाम किया जायगा। अगर डबल शिफ्ट (दो बार क्लासेज़ का लगना) का भी इन्तज़ाम रहे तो उस हालत में भी फ़्री उस्ताद ५०-६० तालिब इल्म आते हैं और डबल शिफ्ट (दो बार क्लासेज़ का लगना) के भाने में नहीं समझता हूँ कि उन्हीं उस्तादों से दोनों वक़्त काम लेंगे या तादाद बढ़ायेंगे। बहरहाल जो कुछ भी हो लेकिन फ़्री उस्ताद ६०-७० तालिब इल्म के करीब आते हैं जो बहुत ज्यादा है। अगर सौजूदा प्राइमरी स्कूलों में जो तालिब इल्म हैं उनकी तादाद को घटा भी दिया जाय, १० लाख या १२ लाख जो कुछ भी हो, कम नहीं हो सकती है, जब आप उसी १० वर्ष की मुद्दत को रखते हैं। मैं चाहता हूँ कि यह चीज़ ५ वर्ष के अन्दर हो ही चाहिये और ५-६ हजार स्कूल सालाना आपको क़ायम करना चाहिये ताकि वह मक़सद आप हासिल कर सकें जो प्राइमरी स्कूलों की तालीम का है। दूसरी चीज़ जो मैंने देखी वह यह है कि कुल टोटल बजट (पूर्ण बजट) जो (एजबेशन) शिक्षा का है उसके लिहाज़ से प्राइमरी स्कूलों पर, जैसा कि बाज़ माहरीनने कहा है और आमतौर पर उनका ख़्याल है कि ६०-६५ फ़ी सदी खर्च होना चाहिये। उसी हिसाब से मैं यह देखता हूँ कि आपने जो खर्च रखा है वह बहुत कम है। बहरहाल आपने वादा किया है आइन्दा बढ़ाने का, आगे चलकर उसका खर्च बढ़ाने का लेकिन इतना ज़रूर है कि १० वर्ष की मुद्दत बहुत लम्बी है।

एक चीज़ मुझे तालीम के सिलसिले में और कहना है। आपने फरमाया है कि मैंने ५० हजार हिन्दोस्तानी लिटरेचर (साहित्य) की तरक्की के लिये मंज़ूर किया है। फ़ैक्ट (सच) है। आपका शुक्रिया है। लेकिन आगे चलकर मैंने देखा कि एक लाख रुपया आपने नाचने गाने वालों के लिये मंज़ूर किया है। यह दोनों का तवाज़न मेरी समझ में नहीं आया। मैं यह नहीं कहता कि मुझे नाचने-गाने से चिढ़ है। लेकिन यह आपने हतक की है कि नाचने-गाने वालों के लिये आपने एक लाख रुपया मंज़ूर किया है और हिन्दोस्तानी लिटरेचर (साहित्य) के लिये ५० हजार, हालाँकि इन्तज़ाम यह हो रहा है कि जो भी आयदा तालीम हो, यूनीवर्सिटी कॉलेज या स्कूलों की वह सब हिन्दोस्तानी ज़बान में हो। इसके मुतालिक ग़ालिबन मुझे दूसरे मौक़े पर तक्ररीर करने का मौक़ा मिलेगा। लेकिन मैं यह समझता हूँ कि इस पर आपको बहुत काफ़ी खर्च करना पड़ेगा। ५० हजार की रक़म हिन्दोस्तानी लिटरेचर के लिये तो ऐसे ही है जैसे ऊँट के मुँह में जीरा। एक चीज़ का देखने में मुझे और ख़्याल हुआ कि पिछले मरतबा बजट में आपने १० हजार रुपया मोमिन अन्सार भाइयों के लिये मख़सूस किया था। लेकिन इस मरतबा आप शायद भूल गये हैं। आपने मुझे शिकायत नहीं है। बल्कि मुझे डाक्टर काटज़ से शिकायत है। उन्होंने अपनी इडस्ट्री (उद्योग-धंधों) की तरफ़ ख़ास तवज़ह दी है और ख़दर की तरक्की का इन्तज़ाम है लेकिन जो सबसे ज्यादा अहम इन्डस्ट्री है इस सूबे में है वह हैण्डलूम की है करघा की है। उसके मुतालिक उन्होंने कुछ नहीं किया है। ऊँख वालों के लिये मंज़ूर किया है, गुड़वालों के लिये मंज़ूर किया है। तो ज़रूरत इसकी मालूम होती है कि आम करघा के मुतालिक पूरा तवज़ह करे तो ज्यादा बेहतर है क्योंकि वह इस सूबे की सबसे अहम सनअत है। और चीज़ों की बाबत मुझे कहने का मौक़ा नहीं है। इस्तिदा में जो चन्द कलाम कहे हैं, मैं जानता हूँ बहुत अहम है। वह मुल्क की आज़ादी और हिन्दुस्तान की जो नई सुरतें हाल पैदा हो रही हैं, मेरा ख़्याल है कि शायद मुक़ररीन के ऊपर की घौस की वजह से दब २ कर बातें करते रहे वरना मैदान अच्छा था और यह मौक़ा उम्दा था कि लोगों को किसी क्रदर खुल कर इस पर गुफ़्तार करना चाहिए था। आपने हिन्दुस्तान के इंडिपेंडेंट यनाइटेड इन्डिया (स्वतंत्र संयुक्त भारत) को पैगाम दिया है हिन्दुस्तान एक बहुत बड़ा मुल्क है, बरौआज़म कहिये या मुल्क काहेये मैंने यनाइटेड इण्डिया (संयुक्त भारत) की तरफ़ ज्यादा ध्यान नहीं

[Mr. Mohammad Faroq]

दिया बाल्क युनाइटेड प्रॉविन्स (संयुक्त प्रान्त) की तरफ ज्यादा ध्यान देना चाहता हूं। मैं समझता हूं जिस इतिहास का ख्याल है, उसको अगर आप यहां पैदा कर सके और आपने खुद फरमाया है कि यह सूबा हमेशा अलमबरदार रहा है तहजीब और तरक्की का, मैं इसको तसलीम करता हूं। और यह वाक्या है मेरी निगाह में दिल्ली से लेकर पटना तक जो रक्बा है यही हमेशा हिन्दुस्तान कहलाया है। अब भी हम जब कहीं जाते हैं पंजाब में, बंगाल में तो हिन्दुस्तानी कहलाते हैं और मेरा यह दावा है कि यह हिस्सा बराबर अलमबरदार रहा है और मैं यह कहता हूं कि आपको यह अलम हाथ से नहीं जाने देना चाहिये। इस अलमबरदारी का खिदमत अब भी आपको अंजाम देना है। हिन्दुस्तान की सियासत और तवारीख पर नज़र डालते हुए, मेरा यह ख्याल है कि यही उस आलम का नमूना है जिसने गांधी जी, कायदे आज़म और जवाहरलाल जैसे जवाहर को मैदान में निकाल कर लोगों के सामने पेश किया और हमें इस अलमदारी का अब भी दावा रखना चाहिए और हमको उस नमूने के पेश करने की ज़रूरत है। मैं समझता हूं इस तरफ और उस तरफ भी काफी दानिशमन्द, दूरन्देश और समझदार लोग मौजूद हैं और अगर वह बैँकर सोचें और ज्यादा खतरे से अपने को बचा कर या अपने दिल में ज्यादा खतरा न पैदा कर और सही तौर पर इस बात पर दिमाग लड़ाने की कोशिश करें कि दरअसल हमको इस मुल्क और खासतौर पर अपने सूबे के मामलों को हल करना चाहिए और ऐसे नमूनों को हम दूसरी जगह पेश कर सके तो मैं समझता हूं कि अपनी अलमदारी का पूरा फ़र्ज हमने अदा किया। यह हमारे मुल्क और सूबे के लिये बड़ी खुशक्रिस्मती होगी और मैं फिर आपसे यह कहूंगा कि आप अलमदारी की खिदमत को तर्क न कीजिए और देखिये कि आप अब भी अलमदारी कर सकते हैं। मैं समझता हूं कि मेरा वक्त हो चुका है।

आनरेबिल मिनिस्टर आफ़ कम्प्यूनिकेशन्स :

अभी आप बहुत दिनों ज़िन्दा रहेंगे।

मिस्टर मुहम्मद फ़ाहक :

तालीम के मुताल्लिक मैं एक चीज़ इस सिलसिले में कहना भूल गया हूं। मैंने देखा है कि असातिजा की खास तौर पर शिकायत है तरक्कियां तो लोगों को दी गई हैं, उनमें उस्तादों का कम ख्याल किया गया है उनका कहना है कि और लोगों को जो दिया गया है, उसमें सन् १९३१ का जो पैमाना था, उससे भी ज्यादा दिया गया है लेकिन असातिजा को इसमें नज़र अन्दाज़ किया गया। पहले ज़माने में और अब भी मैं जानता हूं कि तहजीबयापता मुल्कों में यह तबका जो पढ़ने पढ़ाने का काम करता है, उसकी आमदनी बहुत थोड़ी है लेकिन उनको तस्कीन इस बात से होता है कि वह हर जगह इज्जत और बकार की निगाह से देखे जाते हैं। बड़े से बड़े वज़ीर सा ब, उनके कोई उस्ताद जिन्होंने आठवें और दसवें में उन्हें पढ़ाया हो, इस वक्त उनके सामने आ जायें, तो वह उसकी ज्यादा इज्जत करेंगे जितनी कि वह अपने किसी दोस्त या असेम्बली के मेम्बर की नहीं करते। यही उनके एक तस्कीन का बायस होता है। मुझे जो चीज़ नज़र आती है कि आज इन ग़रीबों की इज्जत और बकार भी कम हो रही है जो ज़माना गज़िश्ता में था। फिर एकसादी ज़रूरियात हर एक को होती है, ऐसी हालत में मैं समझता हूं कि आपको इन असातिजों की तरफ़ एक निगाह डालना ज़रूरी है ताकि उनकी ज़रूरियात पूरी हो सके।

मैं दो बातें अपने दोस्त हाफ़िज़ मुहम्मद साहब और शेरवानी साहब के मुताल्लिक कहना चाहता हूं। कहना सिर्फ़ यह है कि आप दो साहबान ने दो शोबे ऐसे ले रखे हैं जैसे कि एक इन्सान की टांगें दो आदमियों ने पकड़ रखी हो यानी एक के पास इरिगेशन (सिचाई) है और दूसरे के पास ऐग्रिक चर (कृषि) है लेकिन एक का काम बग़ैर दूसरे के नहीं चल सकता। ज़राबत का कोई काम बग़ैर आबपाशी के नहीं हो सकता। मुझे इससे बहस नहीं कि यह शोबा किसके पास है और यह किसके पास नहीं है। यह मिनिस्ट्री का काम है। मेरा अपना ख्याल यह है कि इन दोनों शोबों को एकसा करना एग्रिकल्चर (कृषि) के लिये बहुत मुफ़ीद होगा और खास कर ऐसे ज़माने में जबकि ग़ल्ले की इस क्रूर गिराणी है, कदर परेशानी है। मैं इसके मुताल्लिक और कुछ ज्यादा कहना नहीं चाहता।

(At this stage the House adjourned for lunch at 1.32 p.m. and re-assembled at 2.20 p.m. with the Deputy Speaker in the Chair.

(इस समय १ बज कर ३२ मिनट पर भवन लंच के लिए स्थगित हुआ और २ बज कर २० मिनट पर डिप्टी स्पीकर के सभापतित्व में फिर भवन को कार्यवाही आरम्भ हुई ।)

(اس وقت ۱ بجکر ۳۲ منٹ پر اسمبلی لنچ کے لئے ملتوی ہوئی اور ۲ بجکر ۲۰ منٹ پر ڈپٹی اسپیکر کی صدارت میں اجلاس شروع ہوا)

श्री बंश गोपाल :

श्री मान् डिप्टी स्पीकर साहब, जो बजट हमारे लायक मिनिस्टर साहब ने आपके सामने पेश किया है, मैं उसके बारे में चन्द अल्फाज कहना चाहता हूँ और उस बजट के लिये मैं उन्हें मुबारकबाद देता हूँ । विरोधियों की तरफ से अभी तक जितने एतराजित किये गये हैं, मैं समझता हूँ कि उनमें से कोई खास ऐसा एतराज नहीं है जिसका खासतौर से जवाब देने की जरूरत हो । श्री लारी साहब ने कुछ नुक्ताचीनी करते हुए यह बात कही कि बजट सरकार की नीति का एक शीशा होता है और इस बजट में आजादी का कोई लक्षण नहीं दिखाई देता, अतएव यह बजट एक ऐसा बजट है जिसपर हमें अफसोस जाहिर करना चाहिये ।

लारी साहब को आज हमारे सूबे में मुस्लिम लीग के एक खास स्वत होने का फल हासिल है । मेरे ख्याल में इस बड़ी पो शीमान (स्थान) के देखते हुये उन्हें अधिक गम्भीरतापूर्ण और आ-शाजनक बात कहना चाहिये थी । लेकिन गालिबन वह अपने दिल में यह डरते रहे होंगे कि अगर बजट की तारीफ करदूँ तो वही मेरी भी दशा न कर दी जाय जो श्री एहतशाम महमूद अली साहब की अभी हाल में हुई है । और इसलिये उनकी हिम्मत नहीं पड़ी कि कोई ऐसी बात कहे जिससे सूबे के वर्तमान मसले हल हों और नागरिक जीवन में हमें कोई सुविधा मिले अथवा कोई रचनात्मक कार्य-क्रम पेश करते जो हमें प्रान्त के राष्ट्रीय कार्य को आगे बढ़ाने में सहायता देता ।

उनका यह कहना कि इस बजट में आजादी की कोई बात नहीं कही गई और यह बजट देश की आजादी में सम्बन्ध रखने वाला बजट नहीं कहा जा सकता, नितान्त गलत और भ्रमात्मक है । अगर उन्होंने योग्य अर्थ मन्त्री की स्पीच पढ़ी होती तो वह कदापि ऐसा न कहते । स्पीच के आरम्भ ही में पहिले सफ़ा १ के दूसरे पैरा में लिखा है,

The Constituent Assembly is an another landmark in our history. Its work has just begun.

Unfortunately some important elements in the country have not seen their way to co-operate with it. The statement recently made by the British Prime Minister is a challenge to our patriotism and state-ship. Let us hope that we shall rise to the occasion and make the fullest use of this unique opportunity to evolve a constitution which will ensure the happiness and prosperity of every class and community inhabiting this great country and usher in that independant and United India which will prove a powerful bulwork of peace, an India which will always be found on the side of liberty.

(विधान परिषद हमारे इतिहास के अन्दर स्मारक स्वरूप है । इसका कार्य अभी प्रारंभ हुआ है । दुर्भाग्य से देश के कुछ महत्वशाली व्यक्तियों ने सहयोग नहीं दिया है । ब्रिटिश प्रधान मंत्री ने जो अभी हाल में बयान दिया है वह इस बात का द्योतक है कि उन्होंने हमारे देश प्रेम और राजनीतिज्ञता को चुनौती दी है । हमको चाहिये कि हम इस समय अपना भली-भाँति संगठन करें और इस अमूल्य अवसर से पूर्ण लाभ उठाकर ऐसे विधान की रचना करें जिससे इस विशाल देश की प्रत्येक श्रेणी और जाति के लोग सुख शांति और उन्नति का अनुभव कर सकें । यह स्वतंत्र और अखण्ड भारत शांति का निकेतन सिद्ध होगा और स्वतंत्रता ही उस भारत की निर्माता होगी ।)

[Shri Vansh Gopal]

दूसरा मसला जो हमारी आजादी की राह में रोड़े अड़काता है, हमारे मिनिस्टर साहब ने अपनी स्पीच में खास तौर से उसे बतलाया है जिसको आप सफ़ा २ के पैरा ४ पर पावेंगे।

Communal passion has been let loose and section of political leaders has been thoughtlessly using language which can only end in bitter communal strife and civil commotion. There have been terrible communal riots and things have been done in the name of religion which disgrace humanity. In spite of our best efforts, our province has not been entirely immune and acts have been committed of which we must for ever feel ashamed.

(सांप्रदायिक उत्तेजना फैला दी गई है और कुछ राजनैतिक नेतागण बिना समझे-बुझे उत्तेजना फैला रहे हैं जिससे भीषण सांप्रदायिक दंगा और गृह कलह होने की संभावना है। भीषण दंगे हुए हैं और धर्म के नाम पर रक्तपात हुआ है जिससे मानवता कलंकित हो गई है। हम लोगों के भरसक प्रयत्न करने पर भी यह प्रान्त एक दम बचा न रह सका, और यहां भी वह कार्य हुये जिनके लिये हमें सदैव लज्जित रहना पड़ेगा।)

बावजूद इसके कि श्री फज़ल इसलाम साहब ने अपनी स्पीच में ज़रूर इस बात की तरफ इशारा किया है कि हमारे सूबे के सब आदमियों को एक जगह इकट्ठा हो कर कोई ऐसा रास्ता निकालना चाहिये जिसमें हम आराम के साथ जिन्दगी बसर कर सकें। लेकिन मुझे बहुत अफ़सोस मालूम होता है कि मुस्लिम लोग के डिप्टी लीडर होने की हैसियत से हमारे लारी साहब ने इस विषय पर सूबे को कोई उम्मीद नहीं दिखाई। बल्कि वे तो पंजाब को हवा खाने लगे, पंजाब की हालत दिखलाने लगे और कांग्रेस वर्किंग कमेटी की नुवताचीनी करने लगे। इस सूबे की फिज्ज अच्छी हो, इस बारे में उन्होंने कोई भी खास बात नहीं कही। हमको और आपको, हिन्दुओं और मुसलमानों को इसी सूबे में रहना है, इसी हिन्दुस्तान में रहना है। इसीसे हमको और आपको दोनों को मिल कर एक ऐसा फ़ार्मुला (युक्ति) तैयार करना चाहिये जिसमें हम और आप अच्छी तरह से रह सकें। लेकिन बर्दाश्तशी से अगर कोई रास्ता न निकले और यह बलवे और झगड़े बढ़ते रहे तो मैं उम्मीद करता हूँ कि हमारी सरकार इस मामले में बड़ी सख्ती से काम करेगी। हमें तो सूबे में ला एंड आर्डर (कानून और शांति) क्रायम करना है। उसके लिये हमें मजबूती से काम करना होगा। ३१,५२,००० होम गार्ड पर खर्च करने से और १३,७९,००० एडिशनल मिलिटरी पुलिस पर खर्च करने से काम नहीं चलेगा। हमें तो बहुत सी मशीं पर खर्च करना होगा। ब्रिटिश सरकार ने यह एजान किया है कि वह जून, १९४८ में भारतभर से चले जायेंगे। अगर वह न गये तो हमें उन्हें यहां से निकालना होगा और सन् १९४२ ई० से भी अविक भीषण आन्दोलन करना होगा। इसमें लाखों नहीं करोड़ों खर्च होंगे और अगर देश-द्रोही लोग इसी प्रकार बलवे और झगड़े कराते रहे और इत और हमें करोड़ों रकम खर्च करना पड़ा तो हम नेता रिटायर्ड (राष्ट्र निर्माण) का कोई काम नहीं कर पावेंगे। क्योंकि हर सरकार का यह फर्ज है कि पहिले शान्ति क्रायम करे। ऐसी दशा में अगर लारी साहब के कहने के अनुसार हम जगह जगह स्कूल नहीं खोलें, क्रदम क्रदम पर अस्पताल न खोल सके मकतबों को रुपया न दे सके तो इसकी सारी जिम्मेदारी उनके ऊपर ही होगी। हमारी सरकार के ऊपर इसकी जिम्मेदारी नहीं होगी।

इसके बाद आगे चल कर लारी साहब ने सरकार की एक्साइज पालिसी का (आबकारी की नीति) ट्रिटिबिज्म (समालोचना) किया है। वह फरमाते हैं कि आज ऐसे जमाने में भी गवर्नमेंट इस सूबे में ५,२५,०६,००० रुपया एक्साइज से पैदा करती है। मैं आपको याद दिलाऊँ कि सन् ४५-४६ ई० में एक्साइज की आमदनी ५,९४,९७,२८१ रुपये थी। लेकिन ४७ ई० में वह आमदनी बढ़ कर ६,१५,१९,७०० रुपये हो गई थी और आज हमारे बजट

में सिर्फ ५,२५,०६,००० रुपये ही हैं। इसका मतलब यह है कि एक्साइज पालिसी की वजह से १०,१३,७०० रुपये का नुकसान हो रहा है। लारी साहब गवर्नमेंट की पालिसी के खिलाफ हैं। वे यह चाहते हैं कि हमारे सूबे में जल्द से जल्द प्रोहिबिशन (मद्यनिषेध) हो जाय। आप लोगों को याद होगा कि हमने पिछली मरतबा जो प्रोहिबिशन (मद्यनिषेध) की पालिसी अख्तियार की थी उसको गवर्नर साहब ने कायम नहीं रक्खा। ७ वर्ष तक मुसलिम लीग बराबर जेलखानों से बाहर रही लेकिन उसके मुंह से एक लपज भी नहीं निकला कि हमारे यहां प्रोहिबिशन (मद्यनिषेध) क्यों नहीं किया जाता है। आज हम जब प्रोहिबिशन (मद्यनिषेध) शुरू करने जा रहे हैं, ८ जिलों में प्रोहिबिशन (मद्यनिषेध) की कार्रवाई करने जा रहे हैं तो आप कहते हैं कि साहब, आप धीरे धीरे क्रदम क्यों बढ़ा रहे हैं, एकबारगी क्रदम क्यों नहीं बढ़ाते। मुझे उतर में यह अर्ज करना है और मैं उनसे यह बात पूछना चाहता हूं कि इस नीति से ५,२५,०६,००० रुपये का नुकसान होगा। लेकिन लारी साहब ने अपना स्पीच में एक लपज भी नहीं कहा कि इस आमदनी की कमी को कैसे पूरा किया जायगा, उन्होंने ऐसा एक भी रास्ता नहीं बतलाया जिसके जरिये से इस सूबे का इन्तजाम सफलता से किया जा सके।

यह तो सभी कोई चाहता है कि सारे सूबे में प्रोहिबिशन (मद्यनिषेध) हो जाय, सभी कोई चाहते हैं कि एक-एक गांव में स्कूल खुल जाय, सभी कोई चाहते हैं कि एक गांव में अस्पताल खुल जाय सभी कोई चाहते हैं कि मेरे दरवाजे के सामने से पक्का सड़क निकल जाय लेकिन म्याऊं की ठोर कौन पकड़ने को तैयार है। आपने कहीं यह नहीं बताया कि यह रुपया कहां से आवेगा। आप इतने लायक आदमी होते हुये, इतने बड़े तजुबेकार होते हुये और एक इतनी बड़ी पार्टी के इतने बड़े लीडर होते हुये भी आपने अपनी स्पीच में एक लपज भी यह नहीं कहा कि यह रुपया कहां से आवेगा। पिछली मरतबा जब हमारी तरफ से कोर्ट-फीस ऐक्ट में कोर्ट फीस बढ़ाने के लिये जरा सी तजवीज पेश हुई थी तो उस वक्त मुसलिम लीग में आग लग गई थी कि आप क्यों टैक्स बढ़ाने जा रहे हैं। इसका मतलब यह है कि हम स्टाम्प कोर्ट फीस न बढ़ावें, स्टाम्प ड्यूटी में इजाफा न करें इन्टेंशनमेंट टैक्स भी जैसे का तैसा रहे तो फिर आप ही बताइये कि नेशनलिज्म (राष्ट्र निर्माण) के काम में तरक्की कैसे हो। कंस्ट्रिक्टिव डिस्टिज्म (निर्मात्री समालोचना) के यह अर्थ हैं कि आपको यह बताना चाहिये था कि ये टैक्स कैसे लगे ताकि सूबे की आमदनी बढ़े। आनरेबल फाइनेंस मिनिस्टर साहब ने तो बजट स्पीच में इस बात का पूरा दावा किया है, इस बात की पूरी उम्मीद दिलाई है कि हम जल्द से जल्द प्रोहिबिशन (मद्यनिषेध) करेंगे क्योंकि सफा ८ में लिखा हुआ है :

The Government intend to extend progressively the area under prohibition and hope to make the whole province dry in a very few years.

(सरकार चाहती है कि धीरे धीरे अन्य इलाकों में भी नशाबन्दी कर दी जाय और यह आशा है कि कुछ वर्षों में सारे प्रान्त में नशाबन्दी हो जायगी।)

चौथा आइटम (मर) आपकी स्पीच में एजुकेशन के बारे में था। आपने जो फिगरस (आंकड़े) कोट (दर्ज) किये हैं उसमें आपने बताया है कि सिर्फ ३.७७ प्रतिशत आदमी स्कूलों में जाते हैं और गवर्नमेंट का २२०० स्कूलों के हरसाल बढ़ाने का जो इरादा है वह बहुत कम है। मुफती फखरुल इस्लाम साहब ने कहा है कि स्कीम ठीक है लेकिन १० साल के बजाय ५ साल में यह स्कीम पूरी होनी चाहिये।

मुफती फखरुल इस्लाम :

मैंने नहीं कहा था। फारूक साहब ने कहा था।

श्री वंश गोपाल :

आपने भी कहा था। शायद अब आप भूल गये होंगे। मुफती साहब गवर्नमेंट की इस पालिसी (नीति) को मुनासिब समझते हैं लेकिन उन्होंने सिर्फ यह बात कही

[Shri Vansh Gupta]

थी कि १० साल की मियाद बहुत ज़राश रखी गई है। पाँच साल की मियाद आपको रखनी चाहिये थी। कांग्रेस को पालिसी के बारे में आपको कोई एतराज नहीं है, उसके प्रतिपक्ष (उद्देश्य) के बारे में कोई फ़र्क़ नहीं है बल्कि एक वक़्त के बारे में आपको एतराज है। मगर ग़ालिबन उन्होंने यह नहीं समझा कि हमारा सूबा इतना बड़ा है, पूरी बिलायत के बराबर है फिर अगर इतने बड़े सूबे में वही चीज़ पाँच के बजाय १० साल में हो जाय तो आपको क्या एतराज हो सकता है? फिर आगे पढ़ते-पढ़ते और कहते-कहते लारी साहब को कम्यूनिज़्म (सांप्रदायिकता) का जोश आ गया। आपने मक़तबों के बारे में एतराज शुरू कर दिया। मालूम नहीं लड़कान के किस मक़तब की याद आपको आई। हमें मक़तबों के बारे में कोई एतराज नहीं है। गवर्नमेंट ने मक़तबों के ग्रांट्स (स्वीकृति) में कोई कमी नहीं की है। मुझे याद आता है कि सन् १९३७-३८ में जब गवर्नमेंट ने हिन्दू यूनिवर्सिटी को ग्रांट (स्वीकृति) दी थी तो उस वक़्त आपने अलीगढ़ यूनिवर्सिटी की बात शुरू कर दी। लेकिन आपने देखा कि गवर्नमेंट ने उस वक़्त आपकी यूनिवर्सिटी को भी उसी प्रोग्रेशन (अनुपात) में ग्रांट (स्वीकृति) दी। हमारे इलों में कम्यूनिज़्म (सांप्रदायिकता) का सवाल भी नहीं है आप ही लोग हर वक़्त इसी चमन की सैर किया करते हैं सन् १९४५-४६ में ऐंजुकेशन पर २,६५,२८,५६६ रुपया खर्च होता था। रिश्वट एस्टिमेट (दुहराया हुआ तख़्मिनी) से सन् १९४५-४६ में ३,२७,२६,२०० रुपया रक्खा गया और इस बजट में तक्ररीबन ४,१६,३६,७०० रुपया है। इसके माने यह है कि १,१०,९०,५०० रुपया गवर्नमेंट ऐंजुकेशन (शिक्षा) पर ज़ादा खर्च करने जा रही है। क्या आप इसे काफ़ी नहीं समझते हैं। हिन्दुस्तानी लिटरेचर (साहित्य) की तरफ़ी के लिये ५० हजार रुपया रक्खा गया है। इससे हमारी मिनिस्ट्री की मनोवृत्ति का पता चलता है। जहाँ तक मेडिकल रिलीफ़ का सवाल है लारी साहब ने इसके ऊपर थोड़ा सा गिंटिसिज़्म (समालोचना) किया है लेकिन कोई ऐसी बात उन्होंने नहीं कही जिसके विषय में कोई उत्तर दिया जाय। हम अर-आप देखते हैं कि हमारे सूबे में जगह-जगह प्लेग कितनी जगहों में फैल रहा है, जगह जगह-कालरा फैल रहा है, शायद उसमें जो रुपया रक्खा गया है इसपर किसी किस्म की शिकायत नहीं होगी। इसके बाद लारी साहब ने सप्लाइ स्कीम पर कुछ थोड़ी सी रोशनी डालने की कोशिश की। उसमें उन्होंने कहा कि आप इस सप्लाइ स्कीम में दो करोड़ रुपया खर्च करने जा रहे हैं। मेरा ख़्याल यह है कि लारी साहब इस खर्च को ठीक तरीक़े से नहीं समझ सके। वह यह समझते कि यह दो करोड़ रुपया कोई खा जायगा। मगर यह रुपया सप्लाइ स्कीम के इन्तज़ाम के लिए है। अन्त में इस बजट के बारे में मुझे मिनिस्टर साहब से यह अर्ज करना है कि वह सब से ज़्यादा दो चीज़ों का ख़्याल रखें। एक चीज़ यह कि लोगों के लिए खाने का अच्छा इन्तज़ाम किया जाय ताकि लोग भूखों न मरे और दूसरी चीज़ कपड़े के मुताल्लिक़ मुझे खास तौर से जोर देना है कि आप इसका इन्तज़ाम कीजिए। प्रीमियर साहब ने अपनी सबसे पहली तक्रार में यह कहा था कि हम इस बात का प्लेन (बोड़ा) उठाते हैं कि हमारे सूबे का एक आदमी भी भूख से नहीं मरने पायेगा। उन्होंने अपने इस प्लेन (बोड़ा) को पूरा करके दिखलाया। लेकिन मैं अर्ज करूँगा कि अभी तक सूबे की हालत अच्छी नहीं हुई है। आज भी हमारे यहाँ राशन ढाई छटांक से घटा कर दो छटांक कर दिया गया है जिसकी वजह से काफ़ी परेशानी पैदा हो गयी है। मौजूदा प्रोग्रेंड स्कीम (अनाज एकत्रित करने की योजना) से जो आपने शुरु की है, जनता को काफ़ी परेशानियाँ हैं आप यह समझते हैं कि आप इस स्कीम के ज़रिए से आसानी से ग्रान्ट वसूल कर सकते हैं किन्तु मैं इस विचार से सहमत नहीं हूँ। आपने हाल में एक सरकुलर भेजा है जिसके ज़रिये से आने वाले अश्वियारात डिस्ट्रिक्ट मैजिस्ट्रेट को दे दिये हैं कि वह मुक़द्दे चला सकते हैं। इसके अलावा वह पिछले साल का भी ग्रान्ट वसूल करेंगे। मैं समझता हूँ कि इसमें आपको बड़ी परेशानियाँ होंगी। इस साल सरकार ने धान वसूल करने में कोई प्रोक्योरमेंट (वसूली) नहीं किया था और जिनका धान सरकार चाहती थी वसूल हो गया। इसी तरह अगर आप अभी से गेहूँ वसूल करने के सिलसिले

شہری و زہش گوپال —

۳- یہی وارن ڈبٹی اسپیکر صاحب - جو بدعت ہمارے لائق منسٹر صاحب نے آپ کے سامنے پیش کیا ہے مایہ اور اسکے بارے میں چند الفاظ پیش کرنا چاہا ہوں اور اس بدعت کے لئے میں انہیں مبارکباد دینا ہوں - درندہوں کی طرف سے ابھی تک جتنے اعتراضات کئے گئے ہیں میں سمجھا ہوں کہ ان میں سے کوئی خاص ایسا اعتراض نہیں جس کا خاص طور سے جواب دینے کی ضرورت ہو - مسٹر لاری صاحب نے نکتہ چینی کرتے ہوئے یہ بات کی کہ بدعت سرکار کی نیت کا ایک نیشہ ہوتا ہے اور اس بدعت میں آزادی کا کوئی لکچر نہیں دکھائی دیتا - اب تو یہ بدعت ایک ایسا بدعت ہے جس پر ہمیں انٹرس ظاہر کرنا چاہئے - لاری صاحب کو آج ہمارے صوبہ میں مسلم لیگ کے ایک خاص رکن ہونے کا فخر حاصل ہے - میرے خیال میں اس بڑی پوزیشن (موقعہ) کو دیکھتے ہوئے انہیں انہک گمبھیرتا بہرین ارشاد جملہ بات کہنا چاہئے تھی لیکن غالباً وہ اپنے دل میں یہہ کرتے رہے ہئے کہ اگر اس بدعت کی تعریف نہ دوں تو کہیں میری یہی دشا نہ کہدی جائے تو مسٹر احتشام محمود علی صاحب کی اسی حال میں ہونی ہے اور اس لئے ان کی ہمت نہیں پڑتی کہ کوئی ایسی بات کہیں جس سے صوبہ کے رکن مسلمانوں اور ناگروں دونوں میں ہمیں نہر سویدھا مے - تھوڑی رچدانت کارکرم پیش کرتے ہوئے ہمیں دیوانہ کی کاربہ نو آئے ہئے میں سمجھتا ہوں - انکا یہہ کہہ کہ اس

[Shri Vansh Gopal]

ہجرت میں آزادی کی کوئی بات نہیں کہی گئی اور یہ بدست دیش کی آزادی سے سمجھ رہے تھے۔ الا ہجرت نہیں کہا جاسکتا۔ ننانت غلط اور برہمانک ہے۔ اگر انہوں نے جوگیہ اڑتے، منسٹر کی اسپیش پڑھی ہوتی تو وہ کدائی ایسا نہیں کہتے۔ اسپیش کے آرمیہ میں پہلے صفحہ کے دوسرے پیرے میں لکھا ہے۔

"The Constituent Assembly is another landmark in our history. Its work has just begun. Unfortunately some important elements in the country have not seen their way to co-operate with it. The statement recently made by the British Prime Minister is a challenge to our patriotism and statesmanship. Let us hope that we shall rise to the occasion and make the fullest use of this unique opportunity to evolve a constitution which will ensure the happiness and prosperity of every class and community inhabiting this great country and usher in that independent and United India which will prove a powerful bulwark of peace and Indian which will always be found on the side of liberty."

(ہماری ترقیم میں دستور ساز اسمبلی ایک اور دور آ رہی واقع ہے۔ اس کا کام ابھی شروع ہوا ہے۔ بدقسمتی سے ملک کے کچھ اہم طبقات اس میں شرکت نہیں کر پائے ہیں۔ برطانوی وزیر اعظم کا بیان جو انہوں نے ابھی دیا ہے ہمارے سیاسی تدبیر اور جذبہ اس حد الوطنی پر ایک اعتراض ہے۔ ہمکریہ امید کرنا چاہیئے کہ ہم اس وقت فوراً کام کے لئے اٹھ کھڑے ہونگے اور ایسے دستور کے بنانے کے اس بے مثل موقع سے پورا پورا فائدہ اٹھائیں گے جو اس ملک عظیم کے رہنے والے تمام طبقوں اور قوموں کے لئے خوشی اور خوشحالی کا سامن ہوگا اور ایک ایسا متحدہ اور آزاد ہندوستان وجود میں آئیگا جو امن و امان کا مضبوط پشت و پناہ ہوگا اور ہمیشہ آزادی کا حامی ہوگا)

دوسرا مسئلہ جو ہماری آزادی کی راہ میں درجے اٹکاتا ہے ہمارے منسٹر صاحب نے اپنی اسپیش (تقریر) میں خاص طور سے اس کو بتلایا ہے جس کو آپ صفحہ دو کے پیرا چار پر پاریں گے۔

"Communal passion has been let loose and section of political leaders has been thoughtlessly using language which can only end in bitter communal strife and civil commotion. There have been terrible communal riots and things have been done in the name of religion which disgrace humanity. In spite of our best efforts, our province has not been entirely immune and acts have been committed of which we must for ever feel ashamed."

"فرقہ دارانہ جذبہ پھیل چلا ہے اور سیاسی رہنماؤں کا ایک طبقہ اس کو بغیر مآل ادیشی کے اس کے اس طرح استعمال کرتا رہا ہے کہ اس کا نتیجہ فرقہ وارانہ فساد اور عوام میں گڑبڑ ہی ہوگا۔ مذہب کے نام پر انتہائی مہذب فرقہ وارانہ فسادات ہوئے ہیں جو انسانیت کے لئے باعث شرم ہیں ہماری انتہائی کوششوں کے باوجود بھی ہمارا صوبہ اس سے مستثنی نہیں رہا اور اس قسم کے فعل سرزد ہوئے ہیں جن کے لئے ہمیں ہمیشہ شرمندہ رہنا ہوگا" باوجود اس کے کہ منسٹر صاحب نے اپنی اسپیش میں ضرور اس بات کی طرف اشارہ کیا ہے کہ

ہمارے صوبہ کے سب آدمیوں کو ایک جگہ اکٹھا ہو کر کوئی ایسا راستہ نکالنا چاہئے جس میں ہم آرام کے ساتھ زندگی بسر کر سکیں لیکن مجھے بہت افسوس معلوم ہوتا ہے کہ مسلم لیگ کے قیدی لیڈر ہونے کی حیثیت سے ہمارے لاری صاحب نے اس وقت پر کوئی امید نہیں دلائی۔ بلکہ وہ تو پسندیدگی کی ہوا دکھانے لگے اور کانگریس ورکنگ کمیٹی کی نکتہ چینی کرنے لگے۔ اس صوبہ کی فضا اچھی ہو اس بارے میں انہوں نے کوئی بھی خاص بات نہیں کہی۔ ہم کو اور آپ کو ہندوؤں اور مسلمانوں کو اسی صوبہ میں رہنا ہے۔ اسی ہندوستان میں رہنا ہے اس لئے ہم و اور آپ کو دونوں کو ملکر ایک ایسا فارمولا تیار کرنا چاہئے جس میں ہم اور آپ اچھی طرح سے رہ سکیں۔ لیکن بدقسمتی سے اگر کوئی راستہ نہ نکالے اور یہ بے بس اور جھوٹے بڑھتے رہے تو میں امید کرتا ہوں کہ ہماری سرکار اس معاملہ میں بڑی سختی سے کام کرے گی۔ ہمیں تو صوبہ میں لا اینڈ آرڈر (امن و امان) قائم کرنا ہے۔ اس کے لئے ہمیں مضبوطی سے کام کرنا ہوگا۔ ۳۱۵۱۰۰۰ روم گارڈ پر خرچ کرنے سے اور ۱۳۷۹۰۰۰ ایڈیشنل ملٹری پولیس پر خرچ کرنے سے کام نہیں چلیگا۔ ہمیں تو بہت سی مددوں پر خرچ کرنا ہوگا۔ پرنسپل سرکار نے یہ اعلان کیا ہے کہ وہ جون سنہ ۱۹۴۸ء میں بھارت ورش سے چلے جاویں گے اگر وہ نہ گئے تو ہمیں انہیں یہاں سے نکالنا ہوگا اور سنہ ۴۲ سے بھی ادھک بھیشن آندوں کرنا ہوگا۔ اس میں لائیوں نہیں کروڑوں خرچ ہونگے۔ اگر دیش پردھی لوگ اسی پرکار بلوے اور جھوٹے کرانے رہے در اس اور ہمیں کروڑوں روپیہ خرچ کرنا پڑا تو ہم نیشنل بلڈنگ (قومی تعمیر) کا کام نہیں کر پائیں گے۔ کیونکہ ہر سرکار کا یہ فوض ہے کہ پہلے شائق قائم کرے۔ ایسی دشا میں اگر لاری صاحب کے کہنے کے انصار ہم جگہ جگہ اسکول نہ کھولیں قدم قدم پر اسپتال نہ کھولیں سکول نہ کھولیں تو روپیہ نہ دے سکے تو اس کی ساری ذمہ داری ان کے اوپر ہونگی۔ ہماری سرکار کے اوپر اس کی ذمہ داری نہیں ہوگی۔ اس کے بعد آگے چاکر لاری صاحب نے سرکار کی اکسائز (آبنائی) پالیسی کا کریڈیٹ سائو (نکتہ چینی) کیا ہے۔ وہ فرماتے ہیں کہ آج ایسے زمانہ میں بھی گورنمنٹ اس صوبہ میں ۵۲۵۰۶۰۰۰ روپیہ اکسائز سے پیدا کرتی ہے۔ میں آپ کو یہاں دلاؤنگا کہ سنہ ۴۱-۱۹۴۵ء میں اکسائز کی آمدنی ۵۹۲۹۷۲۸۱ روپیہ تھی لیکن ۴۷-۱۹۴۶ء میں آمدنی بڑھ کر ۱۵۱۹۷۰۰ روپیہ ہو گئی تھی اور آج ہمارے بجٹ میں صرف ۵۲۵۰۶۰۰۰ روپیہ ہی ہیں اس کا مطلب یہ ہے کہ اکسائز پالیسی کی وجہ سے ۹۰۱۳۷۰۰ روپیہ کا نقصان ہو رہا ہے۔ لاری صاحب گورنمنٹ کی پالیسی کے خلاف ہیں۔ وہ یہ چاہتے ہیں کہ ہمارے صوبہ میں جلد سے جلد پردھی بھشن (شراب بندی) ہر جائے۔ آپ لوگوں کو یاد ہوگا کہ ہم لوگوں نے پچھلی مرتبہ جو پردھی بھشن (شراب بندی) کی پالیسی اختیار کی تھی اس کو گورنر صاحب نے قائم نہیں رکھا۔ سات برس تک مسلم لیگ بوابر جیل خانوں سے باہر رہی لیکن اسی کے منہ سے ایک لفظ بھی نہیں نکلا کہ ہمارے یہاں پردھی بھشن (شراب بندی) شروع کرنے کیوں نہیں کیا جاتا ہے۔ آج جب ہم پردھی بھشن (شراب بندی) شروع کرنے

[Shri Vansh Gopal]

جارہ ہوں - آٹھ ضلعوں میں پڑھی بھش (شراب بندی) کر کارروائی کرنے جارہے ہیں تو صاحب آپ دھیرے دھیرے قدم کیوں بڑھا رہے ہیں - ایک بارگی کیوں نہیں قدم بڑھاتے - مجھے آنت میں یہ، عرض کرنا ہے اور میں پوچھنا چاہتا ہوں کہ ۵۱۵+۴۰۰ روپیہ کا نقصان ہوگا لیکن لاری صاحب نے اپنی اسپیش میں ایک لفظ بھی نہیں کہا کہ اس آمدنی کی کمی کو کیسے پورا کیا جائیگا - ایسا ایک بھی راستہ نہیں بتلایا جس کے ذریعہ سے اس صوبہ کا انتظام سنبھلنا ہے کیا جاسکے - یہ تو سب ہی کوئی چاہتا ہے کہ سارے صوبہ میں پڑھی بھش (شراب بندی) ہو جائے - سب ہی کوئی چاہتا ہے کہ ایک ایک گاؤں میں اسکول کھل جائیں - سب ہی کوئی چاہتا ہے کہ ایک ایک گاؤں میں اسپتال کھل جائیں - سب ہی کوئی چاہتا ہے کہ میرے دروازہ کے سامنے سے پکی سڑک نکل جائے - لیکن میاؤں کی تھور کون بکرتے کو تیار ہے - آپ نے کہیں یہ نہیں بتلایا کہ یہ روپیہ کہاں سے آئیگا - آپ اتنے لائق آدمی ہوتے ہوئے اتنے بڑے تجربہ کار ہوتے ہوئے اور ایک انٹی بڑی پارٹی کے اتنے بڑے لیڈر ہوتے ہوئے بھی آپ نے اپنی اسپیش (تقریر) میں ایک لفظ بھی یہ نہیں کہا کہ یہ روپیہ کہاں سے آئیگا - پچھلی مرتبہ جب ہماری طرف سے کورٹ فیس بڑھانے کے لئے ایک ذرا سی تجویز پیش ہوئی تھی تو اس وقت مسلم لیگ میں آگ لگ گئی تھی کہ آپ کیوں ٹیکس بڑھاتے جارہے ہیں - اس کا مطلب یہ ہے کہ کورٹ فیس نہ بڑھائیں - اسٹامپ ڈیوٹی میں اضافہ نہ کریں - انٹرنیٹ ٹیکس (تفریح کا ٹیکس) بھی جیسے کا تیسارہ تو پھر آپ ہی بنائیے کہ نیشنل باندنگ (توہمی تعمیر) کے کام میں ترقی کیسے ہو - کنٹرکٹیو کے یہ آرٹیکل ہیں کہ آپ کو یہ بتلانا چاہیئے تھا کہ یہ ٹیکس کیسے لگیں تاکہ صوبہ کی آمدنی بڑھے - آنریبل فائننس منسٹر صاحب نے تو بھت اسپیش میں اس بات کا پورا وعدہ کیا ہے اس بات کی پوری اہمیت دلائی ہے کہ ہم جلد سے جلد پڑھی بھش (شراب بندی) کریں گے - کیونکہ صفحہ آٹھ میں لکھا ہوا ہے -

“The government intend to extend progressively the area under prohibition and hope to make the whole province dry in a very few years.”

(حکومت کا یہ ارادہ ہے کہ وہ ترقی کے ساتھ علاقوں میں شراب کے استعمال کی ممانعت کر دے اور اس کو امید ہے کہ چند ہی سال میں تمام صوبہ میں سے شراب کا استعمال ختم ہو جائیگا) -

چوتھا آئٹم (مد) آپ کی اسپیش (تقریر) میں ایجوکیشن (تعلیم) کے بارے میں تھا - آپ نے جو فیکر (اعداد) کورٹ (پوش) کئے ہیں اس میں آپ نے بتایا ہے کہ صرف تین یونٹس (اعشاریہ) پرنسٹ (نیوٹری) آدمی اسکولوں میں جاتے ہیں اور گورنمنٹ کا ۲۲۰۰ اسکولوں کے مہ سال بڑھانے کا جو ارادہ ہے وہ بہت کم ہے - مفتی فخرالاسلام صاحب نے کہا ہے کہ اسکیم ٹھیک ہے لیکن ۱۰ سال میں بجائے پانچ سال میں کے اسکیم یوری ہونی چاہیئے -

مفتی فخرالاسلام —

میں نے نہیں کہا تھا فاروق صاحب نے کہا تھا —

شرعی و نش گودال —

آپ نے بھی کہا تھا شاید اب آپ بھول گئے۔ مفتی صاحب گورنمنٹ کی اس پالیسی (حکمت عملی) کو مناسب سمجھتے ہیں۔ لیکن انہوں نے صرف یہ بات کہی تھی کہ ۱۰ سال کی مہلک بہت زیادہ رکھی گئی ہے۔ پانچ سال کی مہلک آپ کو رکھنی چاہئے تھی۔ کانگریس کی پالیسی کے بارے میں آپ کو کوئی اعتراض نہیں ہے۔ اس کے پرنسپل (اصول) کے بارے میں کوئی فرق نہیں ہے۔ صرف ایک وقت کے بارے میں آپ کو اعتراض ہے۔ مگر غالباً انہوں نے یہ نہیں سمجھا کہ ہمارا صوبہ اتنا بڑا ہے۔ بڑی ولاٹ کے برابر ہے۔ پورا گرانٹ بڑے صوبہ میں وہی چیز پانچ کے بجائے ۱۰ سال میں ہو جائے تو آپ کو کیا اعتراض ہو سکتا ہے۔ پھر آگے بڑھتے بڑھتے کہتے کہتے لاری صاحب کو کمیونل ازم (فرقہ داری) کا جوش آگیا۔ آپ نے مکتبوں کے بارے میں اعتراض شروع کر دیا۔ معلوم نہیں لڑکپن کے کس مکتب کی آپ کو یاد آئی۔ ہمیں مکتبوں کے بارے میں کوئی اعتراض نہیں ہے۔ گورنمنٹ نے مکتبوں کے گرانٹ (عطیہ) کے بارے میں کوئی کمی نہیں کی ہے۔ مجھے یاد آتا ہے کہ سنہ ۳۸-۱۹۳۷ء میں جب گورنمنٹ نے ہندو یونیورسٹی کو گرانٹ (عطیہ) دی تھی تو اس وقت آپ نے علیحدہ یونیورسٹی کی بات شروع کر دی۔ لیکن اپنے دیکھا کہ گورنمنٹ نے آپ کی یونیورسٹی کو بھی اس پروپوزیشن (نسبت) میں گرانٹ (عطیہ) دی۔ ہمارے دنوں میں کمیونل ازم (فرقہ وارانہ) کا سوال بھی نہیں ہے۔ آپ ہی لوگ ہر وقت اس چمن کی سو کرے کرتے ہیں۔ سنہ ۳۷-۱۹۳۶ء میں ایجوکیشن (تعلیم) پر ۲۵۲۸۵۶۶ روپیہ خرچ ہوتا تھا دی وائزڈ اسٹی میٹ (دہرائے ہوئے تخمینہ) سے سنہ ۳۶-۱۹۳۵ء میں ۳۱۷۲۱۱۰ روپیہ رکھا گیا اور اس بجٹ میں تقریباً ۳۱۹۳۶۷۰ روپیہ ہے۔ اس کے یہہ معنی ہیں کہ ۱۱۰۹۰۵۰۰ روپیہ گورنمنٹ ایجوکیشن (تعلیم) پر زیادہ خرچ کرنے جا رہی ہے۔ کیا آپ اسے کافی نہیں سمجھتے ہیں؟ ہندوستانی اتریچر (ادب) کی ترقی کے لئے ۵۰ ہزار روپیہ دیا گیا ہے۔ اس سے ہماری منسٹری کی منوررتی کا پتہ چلتا ہے۔ جہاں تک میڈیکل ریلیف کا سوال، لاری صاحب نے اس کے اوپر تھوڑا سا کریڈنٹسزم (اعتراض) کیا ہے۔ لیکن کوئی بات انہوں نے ایسی نہیں کہی جس کے وشے میں کوئی اثر دیا جائے۔ ہم اور آپ دیکھتے ہیں کہ ہمارے صوبہ میں جگہ جگہ پولیگ اتنی جگہوں میں بھیل دھا، جگہ جگہ کالا بھیل دھا ہے۔ شاید اس میں جو روپیہ دیا گیا ہے اس پر کسی قسم کی شکایت نہیں ہوگی۔ اس کے بعد لاری صاحب نے سولائی اسکیم پر کچھ تھوڑی سی روشنی ڈالنے کی کوشش کی۔ اس میں انہوں نے کہا کہ آپ اس سولائی اسکیم میں دو کروڑ روپیہ خرچ کرنے جارہے ہیں۔ میرا خیال یہہ ہے کہ لاری صاحب اس خرچ کو ٹھیک طریقہ سے نہیں سمجھ سکے۔

[Shri Vansh Gopal]

وہ یہ سمجھے کہ یہ دو کروڑ روپیہ کوئی کہا جائیگا مگر یہ روپیہ سیلائی اسکیم کے انتظام کے لئے ہے انت میں اس بجٹ کے بارے میں مجھے منسٹر صاحب سے یہ عرض کرنا ہے کہ وہ سب سے زیادہ دو چیزوں کا خیال رکھیں ایک چیز یہ کہ لوگوں کے لئے کھانے کا اچھا انتظام کیا جائے تاکہ لوگ بھوکوں نہ مریں اور دوسری چیز کپڑے کے متعلق مجھے خاص طور سے زور دینا ہے کہ آپ اسکا انتظام کیجئے۔

پریمنٹر صاحب نے اپنی سب سے پہلی تقریر میں یہ کہا تھا کہ ہم اس بات کا پلج (وعدہ) لیتے ہیں کہ ہمارے صوبہ کا ایک آدمی بھی بھوکے نہیں مرنے پائیگا۔ انہوں نے اپنے اس پلج (وعدہ) کو پورا کر کے دکھایا۔ لیکن میں عرض کر رہا تھا کہ ابھی تک صوبہ کی حالت اچھی نہیں ہوئی ہے۔ آج بھی ہمارے یہاں راشن ڈھائی چھٹانک سے گھٹا کر دو چھٹانک کر دیا گیا ہے جسکی وجہ سے کافی پریشانی پیدا ہو گئی ہے موجودہ پرو کور منٹ اسکیم (غلہ اکٹھا کر نیکی اسکیم) جو آپ نے شروع کی ہے جتنا کو کافی پریشانیوں ہیں۔ آپ یہ سمجھتے ہیں کہ آپ اس اسکیم کے ذریعہ سے آسانی سے غلہ وصول کرسکتے ہیں گنتوں میں اس رچار سے سہمت نہیں ہوں آپ نے حال میں ایک سرکلر بھیجا ہے جسکے ذریعہ سے آپ نے سارے اختیارات ڈسٹرکٹ مجسٹریٹ کو دیدئے ہیں کہ وہ مقدمہ چلا سکتا ہے۔ اسکے علاوہ پچھلے سال کا غلہ وصول کر لیا۔ میں سمجھتا ہوں کہ اس میں آپ کو بڑی پریشانیوں ہونگی۔ اس سال سرکار نے دھان وصول کرنے میں کوئی پروکیر منٹ نہیں کیا تھا اور جتنا دھان سرکار چاہتی تھی اتنا وصول ہو گیا۔ اس طرح اگر آپ ابھی سے گیدھوں وصول کرنے کے سلسلہ میں انتظام کریں تو بلاوردستی آپ جتنا چاہیں گے آپ وصول کرسکتے ہیں۔ انڈسٹریل انڈسٹری (صنعت و حرفت) کے بارے میں مجھے یہ عرض کرنا ہے کہ سرکار کہیں پر سو منٹ کی اور کہیں پر سلفر کی فیکٹریاں کھول رہی ہیں اس سرکار کی اسکیم کا کانگریس منسٹر کی کو شویا نہیں دیتی پہلے سرکار کو کپڑے کی فیکٹری یا کرگے کا کارخانہ کھولنا چاہیئے جس کے ذریعہ سے آپ کپڑے کی موجودہ کمی دور کرسکیں۔ اس کے علاوہ آپکو ایسی چیزوں کی فیکٹریاں ضرور کھولنا چاہیئے جنکی پبلک میں دماند (مانگ) ہو۔ جہاں تک کہ جنرل بجٹ کا تعلق ہے میں سمجھتا ہوں کہ بجٹ عام طور پر اچھا ہے لیکن ایک بات اس کے اندر ایسی کی گئی ہے جسے نہ کرنا چاہیئے تھا اور وہ یہ کہ اس بجٹ میں ہر چیز کو چھوڑنے کی کوشش کی گئی۔ مگر کسی چیز کو کوئی خاص اہمیت نہیں دی گئی ہے۔ زیادہ غلہ پیدا کرنا سب سے پہلی اور سب سے بڑی ضرورت ہے۔ اس لئے میں اُمید کرتا ہوں کہ آپ آئندہ کوشش کریں گے کہ زیادہ سے زیادہ کٹوئیں بنوائیں۔ زیادہ سے زیادہ نہریں لانیکی کوشش کریں۔ تاکہ صوبہ میں کافی پانی کا بندوبست ہو سکے۔ یہ سب جاننے ہیں کہ آپ کے صوبہ میں پانی بہت بیکار رہ جاتا ہے جسکو آپ استعمال نہیں کرسکتے ہیں۔ غلہ کے ساتھ ساتھ دوسری ضروری مہ کپڑے کی ہے۔ ادھک سے ادھک کپڑے تیار کر نیکی کوشش کیجئے۔ اس کے علاوہ یہ جو فرقہ وارانہ بلوے ہو رہے ہیں انکو جلد سے جلد ختم کرانیکی کوشش کیجئے۔ ان باتوں کی طرف

آپ کو سب سے پہلے کوشش کرنا چاہیئے۔ اور یہہ جو تہذیبی بہت چیزیں آپ نے دکھلا دی ہیں یہہ نہ ہونا چاہیئے توہیں اور نہ ان سب چیزوں کا اس وقت کوئی خاص فائدہ معلوم ہوتا ہے۔ جو اسکیم اٹھائیے اسے دت کر اٹھائیے اور ساری شکست اُس میں اٹھا دیجئے۔ تہذیبی کے رنگوں پر جگہ جگہ ہندوؤں کی دیکھا ٹھیک ہے۔ دکھلاوا چھوڑئے اور ضروری اسکیموں پر کل طاقت دیں دیجئے۔ اس لئے میں اُمید کرتا ہوں کہ ہمارے منسٹر صاحب آئندہ اس بات پر غور کریں گے۔ ان شہدوں کے ساتھ انکو میں اس بھت کے لئے مبارکباد دیتا ہوں۔

سید ذاکر علی —

جناب والا۔ بھت کے متعلق جو کچھ مجھے عرض کرنا ہے وہ اجمالاً عرض کروں گا اُس کی تمام مددات کی تفصیل پر اس مختصر وقت میں تبصرہ ممکن نہیں ہے مگر قبل اس کے کہ میں اُسے شروع کروں مجھے آج اس بھت کے اوپر جو بھت شروع ہوئی ہے اُس میں ایک عجیب چیز دیکھ کر کچھ حیرت بھی ہوئی میں جناب آنریبل فینانسیس منسٹر صاحب کو ان کی خوش قسمتی پر مبارکباد دیتا ہوں کہ بھت اس کے کہ آپوزیشن (حزب مخالف) کے ممبران کے اعتراضات کا جواب انکو لکھ کر دینا پڑے تہذیبی چیز کو یہہ خیال ہوا کہ یہہ اعتراضات اتنے شدید ہیں انکے بوجہ کو ہلکا کرنا چاہیئے جیسا کہ تہذیبی چیز کی طرف سے جو تقریریں ہوئی ہیں وہ زیادہ تر جناب لای صاحب کے اعتراضات کے جواب میں ہوئی ہیں اور انہوں نے اپنا تبصرہ مختصراً بیان کیا ہے انکو اعتماد کرنا چاہیئے کہ ان تمام اعتراضات کا ہمارے فینانسیس منسٹر صاحب معقول جواب دینگے یا اس قسم کا وعدہ کریں گے کہ جس سے ان اعتراضات کرنے والوں کو اطمینان ہو جائے۔ میرے خیال میں اس بے اعتمادی کی ضرورت نہ تھی۔ اب مجھے مختصراً یہہ عرض کرنا ہے کہ آزادی گو پورے طور پر ہم کو حاصل نہیں ہوئی ہے لیکن اُمید ہے کہ انشاء اللہ عظیم حاصل ہو جائیگی مگر غالباً اس سے کوئی بھی گریز نہیں کریگا کہ ہم کم از کم ایک مہذب قوم ضرور ہوں۔ میں یہہ سمجھتا ہوں کہ آزاد اور مہذب قوم کا معیار (کسوتی) یہاں جسکو آئندہ کہتے ہیں وہ یہہ ہے کہ اس ملک کے رہنے والے انسانوں کو جو لیٹنٹ فیکٹریز (پوشیدہ طاقت) ہیں یعنی قدرت کی ودیعت کی ہوئی قابلیتیں ان کا فل لی ڈیولپمنٹ (ہونا یا ان کا پورا نشوونما ہونا جماعت نے انہیں ایسے سامان موجود ہوں کہ ہمارے ملک کے ہر انسان میں قدرت نے جو لیٹنٹ فیکٹریز پوشیدہ طاقت پیدا کی ہیں وہ فل لی ڈیولپمنٹ ہو سکیں ان کا پورا نشوونما ہو سکے اور اُس کے بعد وہ ملاحیتیں اپنے ملک کے آدمیوں کی بہتری اور ترقی کے لئے استعمال ہوں اور اس کے مواقع موجود ہوں۔ اس قسم کا کوئی نظام جس قوم میں نہ ہو وہ اگر آزاد بھی ہو تو مہذب کہنے کی حقدار نہیں ہے۔ ہم اس سے گریز نہیں کر سکتے اور ہمیں کہتے ہوئے شرم آتی ہے۔ کہ ہم اُس معیار پر نہیں اترتے اور دنیا ہمیں مہذب کہنے میں احتراز کرتی ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ وہ قوم جو آزاد کے قریب آرہی ہے اُس کے بھت کے مصارف

Syed Zakir Ali]

کا رخ یہہ ہونا چاہیئے کہ اس آؤڈیل (آدرس) کے حاصل ہونے کی سمت میں وہ بڑھ رہی ہو اب اس معیار کو حاصل کرنے کے لئے کن چیزوں کی ضرورت ہے کن حالات کی ضرورت ہے۔ میں سمجھتا ہوں وہ یہہ ہے کہ ارباب حل و عقد میں اس ملک کے جتنے عناصر ہیں ان کی صحیح ترجمانی کرنے کے لوگ موجود ہوں جو ان کی ضروریات اور نکالیف سے واقف ہوں دوسری چیز یہہ ہے کہ اس ملک کے انسانوں کے جو مفاد ہیں ان کے اندر ہم آہنگی ہو۔ تیسری چیز یہہ ہے کہ اس ملک کے باشندے کم از کم اپنے معاشرتی فرائض سے واقف ہوں۔ پہلی چیز جو میں نے عرض کی کہ حکومت کے ارباب حل و عقد میں اس ملک کے تمام رہنے والوں کے نمائندے جو ضروریات سے واقف ہوں وہ موجود ہوں اس کے متعلق میں زیادہ نہیں کہونگا ممکن ہے کہ اس میں تلخی ہو میں انداز کرتا ہوں اور وہ یہہ ہے کہ الاماشاء اللہ مسلمانوں کی تکلیفیں اور ضروریات علانیہ کثیت میں پیش کرنے والے صاحب معدودے چند ہیں۔ میں سمجھتا ہوں کہ یہہ میرا مقصد نہیں ہے کہ آپ کسی پارٹی کے آدمی کو بٹھالیجئے مگر حکومت کا فرض ہے کہ ایسے عنصر کو جو اس صوبے میں ایک اہم حیثیت رکھتا ہے اس کی تکلیفوں اور ضروریات کو کم از کم معلوم کرے یہہ مقصد نہیں ہے کہ یکسلخت پورا کر دے یہہ ممکن نہیں ہے وہ معلوم کرے اگر وہ صحیح ہوں واقعی ہوں تو ان کو پورا کرنا چاہئے۔ میرا اپنا یہہ خیال ہے ممکن ہے کہ اس میں کچھ مبالغہ ہو کہ اس عنصر کی یعنی مسلمانوں کی اس صوبے کی بہت بڑی اکثریت کی یہہ شکایت ہے کہ ان کی ضروریات کا یا تلم نہیں ہے تو سماعت نہیں ہے یا علم ہے یا سماعت نہیں ہے یا سماعت ہے تو موجودہ حکومت کے معزز ارکان کو میں الزام نہیں دیتا لیکن عوام اس طرح سے مسلمانوں کو زچ کرتے ہیں وہ کہتے ہیں جو مسلم لیگ کو روت دیں ان کی ضرورتوں کو مسلم لیگ پورا کرنے کی ذمہ دار ہے یہہ چیزیں عوام میں ہیں میں جانتا ہوں کہ اس معزز ہاؤس (اہوان) کے جو ذمہ دار ارکان ہیں ان سے اس قسم کے اعمال سرزد نہیں ہوتے مگر چھوٹے طبقے کے لوگ روزمرہ ان اعمال کے مرتکب ہوتے ہیں اس سے ملک میں تلخی پیدا ہو جاتی ہے اور وہ ہم آہنگی کا عنصر جو بالعموم ضروری ہے میں نام نہیں لوں گا نام لینا مناسب نہیں سمجھتا میں نے اپنے بہت سے معزز ارکان سے جو کئی رفیق کار تھے جب میں کانگریس میں تھا کہا کہ اگر ان تمام چیزوں کو غور سے دیکھیں کہ جو تیزری بنچر کی طرف سے سوالات کی صورت میں اور بجٹ کے سلسلے میں جو اعتراضات ہوتے ہیں اور اس ملک کے جو مختلف عناصر ہیں ان کو میں گناہ نہیں چاہتا ہر ایک کی شکایت ہے یا خوف ہے۔ خود تیزری بنچر کے ارکان کے اعتراضات خواہ براہ راست شکایت ہیں یا ایسی شکایات ہیں جو سوالات میں مضمر ہیں اور جو دوسرے عناصر ہیں ان کو خوف دہرا ہے اگر ان کا کسی کانڈ پر نقشہ کھینچ کر دیکھا جائے تو معلوم ہوگا کہ اس صوبے کے کسی عنصر کسی طبقے کے اندر اطمینان اور

خوشی نہیں ہے اس نقشہ کو دیکھنے کے بعد موجودہ حکومت پر یہ شعر صادق آتا ہے :-

ناوک نے تیرے صید نہ چھوڑا زمانے میں
تیرے ہے مہرغ قبائے نہا آشیانے میں

کوئی طبعیت ایسا نہیں ہے جس کی شکایت یہاں سننے میں نہ آئی ہو آج مجھے خدشی ہوئی ہے کہ بحث کا رخ بدل گیا اپوزیشن (حزب مخالف) کی طرف سے جو اعتراضات ہوتے ہیں ان کا جواب دینے میں تریزوی پنچرز کے ممبران کا زیادہ وقت صرف ہوتا ہے تاکہ فائننس منسٹر کی ذمہ داری ہلکی ہو جائے۔ بعض چیزیں ایسی ہیں میں جانتا ہوں کہ ان سے تلخی پیدا ہوگی اگر میں بیان کرونگا۔ اس ملک میں قدرتی طور پر ایک زبان بنی تھی زبان ایک دن میں نہیں بن سکتی اس کو آپ مسلط نہیں کر سکتے وہ زبان اس ملک کی بن گئی تھی اپوزیشن (حزب مخالف) پنچرز کے لوگ اور جناب فائننس منسٹر صاحب اور جناب ڈاکٹر کانجو صاحب اس صوبے کی صاف ستھری اور مہرجہ زبان بولتے ہیں لیکن کچھ عرصے سے یہ کوشش کی جا رہی ہے کہ زبردستی سنسکرت کے غیر مانوس اور ثقیل الفاظ ٹھونسے جاتے ہیں اور ایک نئی زبان بنائی جا رہی ہے مجھے شبہ ہے کہ شاید اس ہاؤس (ایوان) بہت سے آدمی اس کو نہیں سمجھتے۔ جو صاحبان اس نئی زبان کو بولتے ہیں وہ شروع میں کچھ دیر تک ان نئے لفظوں کو ٹھونسے ہیں اور پھر اُردو بولنے لگتے ہیں۔

(ایک آواز - آپ بھی تو عربی بول رہے ہیں)

میں تو صاف بول رہا ہوں۔ میں تو کہتا ہوں جس زبان کو بڑھ بے پڑھے عورت مرد بچے ہندو مسلمان سب بولتے ہیں وہ زبان بولئے۔ اور جو کچھ میں عرض کر رہا ہوں اسے آپ اچھی طرح سمجھتے ہیں اور آپ جو زبان بولتے ہیں اس کو بہت سے ہندو بھی نہیں سمجھتے۔ چہ جائے کہ میں؟ اور وہ مانوس نہیں۔ دیکھئے نہ۔ آپ ہستری (نواریش) دیکھ لیتے کتابیں موجود ہیں۔ لٹریچر (ادب) موجود ہے۔ جو لفظ آپ نے ٹھونسنا شروع کئے ہیں وہ دس برس پیشتر نہ کسی لٹریچر (ادب) میں تھے نہ کتاب میں تھے یا تو آپ یہ کہتے کہ ہمارا مقصد اس ملک میں ہم آہنگی پیدا کرنا نہیں ہے بلکہ دائمی فیت (غلبہ) کرنا ہے ایک دوسری تہذیب کو قائم کرنا ہے۔ کھل کر کہئے۔ لیکن اگر آپ اس اصول سے متفق ہیں کہ ایک پُران زندگی کے لئے یہ ضروری ہے کہ یہاں کے باشندوں میں ہم آہنگی ہو تو وہ چیز یعنی اس صوبے کی زبان جو اب تک متفقہ اور ایک تھی اس میں اختلاف پیدا کرنا میں مضر سمجھتا ہوں۔ کتابیں چھپکر آئیں پروسیدنس کی۔ میں نے چاہا وزیر اعظم صاحب، جناب فائننس منسٹر صاحب۔ جناب کانجو

صاحب، مسز وجے لکشمی کی تقاریر پڑھوں۔ معلوم ہوا کہ ہندی میں چھپی ہیں۔ بڑھی نہیں جاسکتیں۔

اب سیکونڈ ہندی - میں گوش گزار کرتا ہوں۔ سمجھئے غور کیجئے اگر آپ سمجھتے ہیں کہ واقعہ قابل غور ہے اور اُس پر عمل کیا جاوے۔

حکومت کے واسطے میں سمجھتا ہوں یہ ضروری ہے کہ وہ پوری ذمہ داری کے ساتھ اُس رٹم کو جو کہ حاصل ہوتی ہے اُس کو نہایت کفایت شعاری سے صرف کریں۔ میں نے چونکہ سرکاری نوکری بھی کی ہے اور ایک ایڈمنسٹریٹو آفس (انتظامی دفتر) میرے پاس تھا اس لئے میرا ذاتی تجربہ ہے کہ جو کنٹرول اور راشننگ کے سلسلہ میں ایوانٹ منٹ (تقرر) ہوئے ہیں، وہ ضرورت سے زائد ہیں۔ اہلکار بالکل خالی بیٹھے رہتے ہیں۔ پرومٹ نہیں لٹر (جاری) ہوتے۔ اگر وزیراعظم صاحب ان چند آدمیوں کو لپک کر جو ایڈمنسٹریٹو (انتظامی) کلم کو جانتے ہیں ان کو لپک کر اور دفاتروں اور دفتروں کے کلم کی اصلاح کریں تو کم و زور نہیں تو لکھو تھا روپیہ سال کی بچت ہو سکتی ہے۔ جو کسی اور مصرف میں استعمال ہو سکتے ہیں۔ وہ امید جو میں نے ظاہر کی تھی کہ اس ملک کے باشندے اپنی سوک ڈیوٹیز (شہری فرائض) سے واقف ہوں۔ اس کے لئے ضروری ہے تعلیم۔ تعلیم کے واسطے مجھے اجازت دیجئے یہ عرض کرنے کی کہ جو اسکیم وزیر تعلیم کی ہے اُس میں اب تک بہت خامیاں اور نقص ہیں اُس میں بہت تھوڑا روپیہ دیا جا رہا ہے۔

ایک چیز میں یہ بھی محسوس کرتا ہوں کہ اخراجات کی مددات کے نام ظاہر معصوم ہیں۔ مگر یہ بھی واقعہ ہے کہ ان مددات کا روپیہ صرف کرنے کا اختیار ان حضرات کو ہے جن میں اس عوے کے ایک اہم عنصر کی نمائندگی نہیں ہے۔ نتیجہ یہ ہوتا ہے کہ روپیہ کے صرف میں اس عنصر کے ضروریات کا لحاظ نہیں ہوتا اور نہ اس کی منشاء کو دخل ہے۔ یہ طریقہ کار اس عوے کے تمام باشندوں میں ہم آہنگی پیدا کرنے کا نہیں ہے۔

مسلمانوں کو یہ عام شکایت ہے کہ تعلیم کی مد میں منظور شدہ روپیہ مسلمانوں کی اُس خصوصی تعلیم پر جس کو حکومت منظور کرچکی ہے صرف نہیں ہوتا مجھے امید ہے کہ انریبل وزیر تعلیم اس کا لحاظ فرما کر مسلمانوں کے تعلیم میں مدد کرینگے۔ اس سے تعلیم میں ترقی کے علاوہ حکومت پر اعتماد قائم ہوگا۔ باشندوں میں باہمی ہم آہنگی پڑے گی جو قیام امن کے لئے ضروری ہے جو رٹم بچت میں تعلیم کے لئے منظور ہوئی ہے اسے صرف کرنے کا حق آپکو سال بھر تک ہوگا۔ مجھکو امید ہے کہ آپ اُس کو صرف کرتے وقت میری اس نیاز مندانه گزارش پر توجہ فرمائینگے۔

संयद जाकिर अली :

जनाबवाला, बजट के मुताल्लिक जो कुछ मुझे अर्ज करना है, वह इजमालन अर्ज कहूंगा। उसकी तमाम मंदात की तफसील पर इस मुहत्तसर वकत में तबसिरा मुमकिन नहीं है। मगर क़ल्ल इसके कि मैं उसे शुरू करूँ, मुझे आज इस बजट के ऊपर जो बहस हुई है उसमें एक अजीब चीज़ देखकर कुछ हरत भी हुई। मैं जनाब फाइनेंस मिनिस्टर साहब को उनकी खुशकिस्मती पर मुबारकबाद देता हूँ कि बजाय इसके कि अपोजीशन (विरोधी दल) के मेम्बरान के एतराजात का जवाब उनको लिखकर देना पड़े, ट्रेजरी बेंचेज को यह ख्याल हुआ कि ये एतराजात इतने शदीद हैं, उनके बोझ को हल्का करना चाहिये। चुनांचे ट्रेजरी बेंचेज की तरफ से जो तकरीरें हुई हैं वह ज्यादातर जनाब लारी साहब के एतराजात के जवाब में हुई हैं। और उन्होंने अपना तबसिरा मुहत्तसरन बयान किया है। उनको एतमाद करना चाहिये कि उन तमाम एतराजात का हमारे फाइनेंस मिनिस्टर साहब माकूल जवाब देंगे या इस किस्म का वादा करेंगे कि जिससे एतराजात करने वालों को इत्मीनान हो जाय। मेरे ख्याल में इस बेएतमादी की ज़रूरत न थी। अब मुझे मुहत्तसरन यह अर्ज करना है कि आज़ादी गो पूरे तौर पर हमको हासिल नहीं हुई है, लेकिन उम्मीद है कि इनशाअल्लाह अनकरीब हासिल हो जायेगी। मगर गालिबन इससे कोई भी गुरेज नहीं करेगा कि हम कम अज कम एक मुहज्जब कौम ज़रूर हैं। मैं यह समझता हूँ कि आज़ाद मुहज्जब कौम का मेयार या जिसको आइडियल (आदर्श) कहते हैं वह यह है कि इस मुल्क के रहने वाले इन्सानों को जो लेटेंट फैकल्टीज (अदृश्य शक्तियाँ) हैं याने कुदरत की वदियत की हुई काबलियतें उनका फुलजी डेवलप (पूर्ण रूप से तैयार) होना या उनका पूरा नस्वबनुमा होना, जमात के अन्दर ऐसे सामान मौजूद हों कि हमारे मुल्क के हर इन्सान में कुदरत नै जो लेटेंट फैकल्टीज (अदृश्य शक्तियाँ) पैदा की हैं वह फुलली डेवलप (पूर्ण रूप से तैयार) हो सकें, उनका पूरा नस्वबनुमा हो सकें और उसके बाद वह सलाहियत से अपने मुल्क के आदमियों की बेहतरी और तरक्की के लिये इस्तेमाल हों और उसके सवाकय मौजूद हों। इस किस्म का कोई निजाम जिस कौम में न हो, वह अगर आज़ाद भी हो तो मुहज्जब कहने की हकदार नहीं है। हम इससे गुरेज नहीं कर सकते और हमें कहते हुये शर्म आती है कि हम उस मियार पर नहीं उतरते और दुनिया हमें मुहज्जब कहने में एतराज करती है। मैं समझता हूँ कि वह कौम जो आज़ादी के करीब आ रही है, उसके बजट के मसारिफ का खूब यह होना चाहिये कि इस आइडियल (आदर्श) के हासिल होने की सिम्त में बढ़ रही हो। अब इस मियार को हासिल करने के लिये किन चीज़ों की ज़रूरत है, किन हालात की ज़रूरत है। मैं समझता हूँ, वह यह है कि अरबाबेहल दो अक्द में इस मुल्क के जितने अनासिर हैं, उनकी सही तर्जुमानी करने के लिये लोग मौजूद हों। जो उनकी ज़रूरियात और तकालीफ से वाकिफ हों। दूसरी चीज़ यह है कि उस मुल्क के इन्सानों के जो मफाद हैं उनके अन्दर हम आहंगी हो। तीसरी चीज़ यह है कि इस मुल्क के बाशिन्दे कम अज कम अपने माआशरती फरायज से वाकिफ हों। पहली चीज़ जो मैंने अर्ज की कि हुकूमत के अरबाबेहलो अक्द में इस मुल्क के तमाम रहने वालों के नुमाइन्दे जो ज़रूरियात से वाकिफ हों वह मौजूद हों। इसके मुताल्लिक मैं ज्यादा नहीं कहूंगा। मुमकिन है कि उसमें तल्खी हो। मैं अन्दाज करता हूँ और वह यह है कि इल्लामासा अल्ला मुसलमानों की तकलीफों और ज़रूरियात अलानिया कैबिनेट में पेश करने वाले साहब भादूदेचन्द हैं। मैं समझता हूँ कि यह मेरा मकसद नहीं है कि आप किसी पार्टी के आदमी को बिठा लीजिये, मगर हुकूमत का फर्ज है कि ऐसे अनसर को जो इस सूबे में एक अहम हँसियत रखता है, उसकी तकलीफों और ज़रूरियात को कम से कम मालूम करे, यह मकसद नहीं है कि एक लखत पूरा कर दे, यह मुमकिन नहीं है। वह मालूम

Syed Zakir Ali]

करे, अगर वह सही हों, वाकई हों तो उनको पूरा करना चाहिये। मेरा अपना यह ह्याल है। मुमकिन है कि उसमें कुछ मुबालगा हो कि इस अनसर की यानी मुसलमानों की, इस सूबे की बहुत बड़ी अक्सरियत की यह शिकायत है कि उनकी जरूरियात का या इल्म नहीं है या इल्म है तो समाअत नहीं है या समाअत है तो मौजूदा हुक्मत के मोअज्जज अरकान को मैं इल्जाम नहीं देता। लेकिन अवाम इस तरह से मुसलमानों को जिच करते हैं, वह कहते हैं कि जो मुसलिम लीग को वोट दें, उनकी जरूरतों को मुसलिम लीग पूरा करने की जिम्मेदार है। यह चीजें अवाम में हैं। मैं जानता हूँ कि इस मोअज्जज हाउस (भवन) के जो जिम्मेदार अरकान हैं उनसे इस किस्म के आमााल सरजद नहीं होते। मगर छोटे तबके के लोग रोजमर्रा इन आमााल के मुर्तकिब होते हैं, जिससे मुल्क में तल्खी पैदा हो जाती है और वह हमआहंगी का अनसर जो बिलअमूम जरूरी है, मैं नाम नहीं लूंगा। नाम लेना मुनासिब नहीं समझता। मैंने अपने बहुत से मोअज्जज अरकान से जो कभी रफीककार थे, जब मैं कांग्रेस में था, कहा कि अगर इन तमास चीजों को गौर से देखें कि जो ट्रेजरी बेंचेज की तरफ से सवालात की सूरत में और बजट के सिलसिले में जो एतराजात होते हैं और इस मुल्क के जो मुस्तलिफ अनासिर हैं, उनको मैं गिनाना नहीं चाहता। हर एक को शिकायत है या खोफ है। खुद ट्रेजरी बेंचेज के अरकान के एतराजात ख्वाह बराहरास्त शिकायात हैं या ऐसी शिकायात हैं जो सवालात में मूजमर हैं। और जो दूसरे अनासिर हैं उनको खोफ वो हिरास है। अगर उनका किसी कागज पर नक्शा खींच कर देखा जाय तो मालूम होगा कि इस सूबे के किसी अनसर, किसी तबके के अन्दर इत्मीनान और खुशी नहीं है। इस नक्शे को देखने के बाद मौजूदा हुक्मत पर यह शेर सादिक आता है :—

नावक ने तेरे ज़िद न छोड़ा जमाने में,
तड़पे है मुर्ग किबलानुमा आशियाने में।

कोई तबका ऐसा नहीं है जिसकी शिकायत यहां सुनने में न आई हो। आज मुझे खुशी हुई है कि बहस का रुख बदल गया। अपोजीशन (विरोधी दल) की तरफ से जो एतराजात होते हैं उसका जवाब देने में ट्रेजरी बेंचेज के मेम्बरान का ज्यादा वक्त सर्फ होता है ताकि फाइनेंस मिनिस्टर की जिम्मेदारी हल्की हो जाय। बाज चीजें ऐसी हैं, मैं जानता हूँ कि उनसे तल्खी पैदा होगी, अगर मैं बयान कल्ला। इस मुल्क में कुदरती तौर से एक जबान बनी थी। जबान एक दिन में नहीं बन सकती। उसको आप मुसल्लत नहीं कर सकते। वह जबान इस मुल्क की बन गई थी। अपोजीशन (विरोधी दल) बेंचेज के लोग और जनाब फाइनेंस मिनिस्टर साहब और जनाब डाक्टर काटजू साहब इस सूबे की साफ-सुथरी और मूरवज्जा जबान बोलते हैं। लेकिन कुछ अरसे से यह कोशिश की जा रही है कि जबरदस्ती संस्कृत के गैरमानुस और शकील अल्फाज ठूंसे जाते हैं और एक नई जबान बनाई जा रही है, मुझे शुबहा है कि शायद इस हाउस (भवन) के बहुत से आदमी इसको नहीं समझते। जो साहबान इस नई जबान को बोलते हैं, वह शुरू में कुछ देर तक इन नये लफ्जों को ठूंसे हैं और फिर उर्दू बोलने लगते हैं। (एक आवाज : आप भी तो अरबी बोल रहे हैं)

मैं तो साफ बोल रहा हूँ। मैं तो कहता हूँ कि जिस जबान को पढ़े बे पढ़े औरत मर्द, बच्चे, हिन्दू और मुसलमान सब बोलते हैं वह जबान बोलिये और जो कुछ मैं अब कर रहा हूँ उसे आप अच्छी तरह समझते हैं। और आप जो जबान बोलते हैं उसको बहुत से हिन्दू भी नहीं समझते और वह मानूस नहीं। देखिए न, आप हस्ट्री (इतिहास) देख लीजिये, किताबें मौजूद हैं लिटरेचर (साहित्य) मौजूद है

जो लपज आपने ठूसना शुरू किए हैं वह १० वर्ष पेशतर न किसी लिटरेचर (साहित्य) में थे. न किताब में थे। या तो आप यह कहिए कि हमारा मकसद इस मुल्क में, हमआहंगी पैदा करना नहीं है बल्कि डोमिनेट (पराजित) करना है एक दूसरी तह—जीब को, कायम करना है। खल कर कहिये, लेकिन अगर आप इस उसूल से मुत्तफिक हैं कि एक पुरअमन जिन्दगी के लिये यह जरूरी है, यहां के बाशिन्दों में हमआहंगी हो तो वह चीज यानी इस सूबे की जवान जो अब तक मुत्तफिक और एक थी उसमें इस्लाम पैदा करना मैं मुजिर समझता हूँ। किताब छप कर आई प्रोसीडिंग की। मैंने चाहा वजीर आजम साहब, जनाब फाइनेंस मिनिस्टर साहब, जनाब काटजू साहब, मिसेज विजयालक्ष्मी की तकरीर पढ़ूँ। मालूम हुआ कि हिन्दी में छपी है। पढ़ी नहीं जा सकती। अब सीखंगा हिन्दी। मैं गोशगुजार करता हूँ समझिए, गौर कीजिए, अगर आप समझते हैं कि वाकई क़ाबिले गौर है और उस पर अमल किया जावे।

हुकूमत के वास्ते मैं समझता हूँ यह जरूरी है कि वह पूरी जिम्मेदारी के साथ उस रकम को जोकि हासिल होती है उसको निहायत क़िफायतशारी से सर्फ करे। मैंने चूंकि सरकारी नौकरी भी की है और एक एडमिनिस्ट्रेटिव आफिस (प्रबन्ध-सम्बन्धी पद) मेरे पास था, मेरी जाती तर्जुबा है कि जो कंट्रोल और राशनिंग के सिलसिले में अप्पॉइंटमेंट्स (नियुक्तियाँ) हुए हैं वह जरूरत से जायद हैं अहलकार खाली बैठे रहते हैं। परमिट नहीं ईश्यू (दिये जाते) होते। अगर वजीर आजम साहब उन चन्द आदमियों को लेकर जो एडमिनिस्ट्रेटिव (प्रबन्ध सम्बन्धी) काम को जानते हैं उनको लेकर और दफ्तरों के काम की इस्लाह करें तो करोड़ों नहीं तो लाखों रुपये साल की बचत हो सकती है जो किसी और मसरफ में इस्तेमाल हो सकते हैं। वह उम्मीद जो मैंने जाहिर की थी कि इस मुल्क के बाशिन्दे अपनी सिविक ड्यूटीज (नागरिक कार्य) से वाकिफ हों, इसके लिये जरूरी है तालीम। तालीम के वास्ते मुझे इजाजत दीजिए यह अर्ज करने की कि जो स्कीम वजीर तालीम की है उसमें अब तक बहुत खामियाँ और नुकस हैं। उसमें बहुत थोड़ा रुपया दिया जा रहा है।

एक चीज मैं यह भी महसूस कर रहा हूँ कि अखराजात की मदात के नाम बजाहिर मासूम हैं मगर यह भी वाक़या है कि इन मदात का रुपया सर्फ करने का अख्तियार उन हज़रत को है जिनमें इस सूबे के एक अहम अनसर की नुमाइन्दगी नहीं है नतीजा यह होता है कि रुपये के सर्फ में उस अनसर की जरूरियात का लिहाज नहीं होता और न उसकी मन्दा को देखलें हैं। यह तरीक़ाकार इस सूबे के तमाम बाशिन्दों में हमआहंगी पैदा करने का नहीं है। मुसलमानों को यह तमाम शिकायत है कि तालीम की मद में मंजूर किया हुआ रुपया मुसलमानों की उस हज़ूमी तालीम पर जिसको हुकूमत मंजूर कर चुकी है सर्फ नहीं होता। मुझे उम्मीद है कि आनरेबिल वजीर तालीम इसका लिहाजफ़ रमा—कर मुसलमानों की तालीम में मदद करेंगे। इससे लीम में तरक्की के अलावा हुकूमत पर एतमाद कायम होगा। बाशिन्दों में बाहमी हमआहंगी बढ़ेगी जो क़ायमे अमन के लिये जरूरी है। जो रकम बजट में तालीम के लिये मंजूर हुई है उसे सर्फ करने का हक़ आपको साल भर तक होगा। मुझे को उम्मीद है कि आप उसको सर्फ करते वक़्त मेरी इस नयाजमन्दाना गुजारिश पर तबज्जह फरमायेंगे।

श्री भगवानदीन मिश्र :

श्रीमान् डिप्टी स्पीकर महोदय, आज जो बजट भवन के सामने विचार के लिए पेश किया गया है और जिसे कांग्रेस सरकार ने पेश किया है उसका मैं हृदय से स्वागत करता हूँ। इस बजट के अन्दर इस बात की भावना साफ-साफ़ दिखलाई गई है कि सरकार इस तरह से उद्योग धन्धों को, शिक्षा को, खेती को और देश

Shri Bhagwan Din Misra]

की सारी आर्थिक परिस्थितियों को सुधार सकती है। इसमें कोई सन्देह नहीं, हाँ इस बजट के अन्दर बहुत सी बातें ऐसी कही जा सकती हैं और कहीं भी गई हैं जो दो चीजें तानने रखी गई हैं उनमें बहुत कुछ कमी है। जितनी उसके अन्दर गुंजाइश रखी गई है, वह संतोषजनक नहीं है।

यह तो हर हालत में कहा जा सकता है, क्योंकि जो सूबे की परिस्थिति है, जो सूबे की शिक्षा की हालत है, जो सूबे के उद्योग-धंधों की हालत है, जो सूबे के सिचाई विभाग की हालत है उसको देखते हुए पहले पहले बजट में यह आशा करना कि ज्यादा से ज्यादा रकम इन विभागों में खर्च की जानी चाहिये थी जिससे ज्यादा उन्नति की जा सक और सूबे को काफी लाभ पहुँचे, एक बेकार सी बात है। इसमें कोई सन्देह नहीं कि हर तरफ इस बजट के अन्दर यह गुंजाइश रखी गई है कि जिसके द्वारा लोग ज्यादा से ज्यादा फायदा हर विभाग में उठा सकें। शिक्षा विभाग में सबसे पहले प्राइमरी एजुकेशन (प्रारम्भिक शिक्षा) के बारे में काफी ऐसे तरीक़े और काफी रकम रखी गई है जिसके जरिये से प्राइमरी एजुकेशन (प्रारम्भिक शिक्षा) बढ़ाई जा सकती है। आज सूबे के शिक्षा-विभाग की जो हालत है उसको देखते हुए यह रकम बहुत कम है। बाइस सौ (२२,००) स्कूलों के खोलने की जो योजना रखी गई है वह कम है लेकिन फिर भी इस बात को देखते हुए कि इस वर्ष के अन्दर इस तरह से सारे सूबे में पूर्णरूप से पूरी शिक्षा फैलाई जा सके। यह एक संगठित योजना है। उसके साथ ही साथ जो गवर्नमेंट कर्मचारी कम तनखाह पाने वाले लोग हैं, जिनको आजकल की परिस्थिति और कठिनाइयों का मुकाबिला करना पड़ता है, उनकी तनखाहें बढ़ाने के लिये इस बजट में काफी गुंजाइश रखी गई है। इसमें सन्देह नहीं है कि समय को देखते हुए जितनी तनखाहें बढ़ाई गई हैं वह किसी तरह संतोषजनक नहीं हैं, किन्तु कम हैं लेकिन फिर भी गवर्नमेंट का यह ध्यान बराबर रहा कि जो लोग कम तनखाह पाने वाले हैं उनको यथासंभव ऐसा मौका दिया जाय कि वह अपनी आर्थिक परिस्थिति में कुछ सहारा पा सकें। संभव है कि हमारी भूल हो लेकिन जितना मैं देख सका, मैं समझता हूँ कि जितना प्राइमरी एजुकेशन (प्रारम्भिक शिक्षा) में शिक्षा-विभाग के मंत्री महोदय ने तनखाहों को बढ़ाने में यथाशक्ति प्रयत्न किया है उसके साथ-साथ सेकडरी एजुकेशन (माध्यमिक शिक्षा) जोकि आप के सूबे में प्राइवेट स्कूलों के जरिये से काफी से काफी तादाद में पहुँचाई जा रही है उसकी ग्रंट (स्वीकृति) बढ़ाने में कोई मद ऐसी नहीं रखी है। मैं समझता हूँ माध्यमिक शिक्षा के लिये सरकारी स्कूल ज्यादा से ज्यादा पचास या अड़तालिस हैं और लगभग साढ़े तीन सौ प्राइवेट स्कूल हैं उनके द्वारा शिक्षा बढ़ाई जा रही है। उनकी अवस्था भी बहुत असंतोषजनक है। उनको डीयरनस अलाउन्स (महंगाई का भत्ता) भी फंड (एकत्रित रकम) की कमी के कारण नाम-मात्र दिया जा रहा है, उसके अलावा तनखाह भी कम है। यह तो इस बजट से निकलता ही है, किन्तु बहुत से लोगों ने आकर भी कहा कि हम लोगों को अब कोई दूसरा तरीका अख्तियार करना होगा, अगर प्राइमरी और ग्राम स्कूलों में भी इस बात का ध्यान रखते हुए कि उनकी तनखाह कम है, वहाँ पर काफी तरक्की की गई है तो कोई वजह नहीं मालूम हुई हमारे लिये कोई ऐसी अधिक एड (सहायता) जो प्राइवेट स्कूलों में दी जावे जिससे लोग ध्यानपूर्वक शिक्षा देने के लिये तत्परता से काम करें। इसलिये मैं अर्थ-मंत्री महोदय का ध्यान इस ओर आकर्षित करना चाहता हूँ। इसके अलावा मैं चिकित्सा विभाग में देखता हूँ। आपके ग्राम-सुधार के डिपार्टमेंट (विभाग) में अब तक २५० दवाखाने चलते हैं। इससे चिकित्सा पर ४ लाख ५० हजार रुपया खर्च होता था। इस बजट में ५० दवाखानों के लिये एक लाख पांच हजार रुपया रखा गया है। मैं समझता हूँ कि एक तरह से देखी चिकित्सा पद्धति की तरफ उपेक्षा की दृष्टि है। इसी के साथ-साथ बावजूद इसके कि

एक कमेटी घोषित कर दी गई है कि वह कमेटी यूनानी और आयुर्वेदिक चिकित्सा पर विचार करे और यह रिपोर्ट दे कि किस तरह से सूबे के स्वास्थ्य को और सूबे की हालत को इन चिकित्सा पद्धतियों द्वारा ठीक बनाया जा सकेगा। इसके लिये डाई लाख रुपया रक्खा गया है मगर मैं निहायत नम्रता के साथ यह निवेदन कहूँगा कि यह डाई लाख देशी चिकित्सा पद्धति के लिये नान-रिफरिंग ग्रांट (गैर मुस्तकिल स्वीकृति) केवल बिल्डिंग्स (इमारतों) के लिये ही रख देना कहां तक सन्तोषजनक है। हमें पिछले बजट के समय में जो आश्वासन दिलाये गए थे कि गवर्नमेंट का अगला क्रम देशी चिकित्सा पद्धति की उन्नति करना होगा जिससे प्रान्त की जनता की सन्तोषप्रद रूप से सेवा की जा सके वह कहां तक पूर्ण होते हैं। उनके लिये तो यह ग्रांट (स्वीकृति) बिल्कुल नाकाफी है। आज भी यूनानी और आयुर्वेदिक कालेज चल रहे हैं मगर जब तक उनकी उन्नति नहीं होती और उनकी एड (सहायता) में रिकॉरिंग ग्रांट (मुस्तकिल स्वीकृति) की तरक्की नहीं होती जिससे कालिजों की तादाद बढ़े तब तक उनसे काफ़ी तादाद में लड़के निकल कर प्रान्त की सेवा कर सकें इसकी कम आशा पाई जाती है। इसके अलावा उद्योग धन्धों के सिलसिले में कई मदें ऐसी रक्खी गई हैं जिनका हमें कुछ न कुछ लाभ दिखलाया गया है। एक सज्जन ने कहा कि खदूर केबारे में तो कुछ किया गया है मगर हैंड-लूम (हाथ का बुना हुआ कपड़ा) के बारे में कुछ नहीं किया गया। इस वक्त जबकि कपड़े की इस कदर दिक्कत है सबसे पहले यह बात जरूरी थी और यह बात जरूरी है कि जो दिक्कतें जनता के सामने कपड़े की या गल्ले की या और भी जरूरी वस्तुओं की हैं उनकी तरफ गवर्नमेंट का ध्यान हो क्योंकि जनता एक तरफ तो यह समझती है और यह आश्वासन उसको बराबर दिया जा रहा है कि जल्द से जल्द नये-नये कारखाने ज्यादा से ज्यादा होने जा रहे हैं, लेकिन जनता अपनी प्रतिदिन की आवश्यक वस्तुओं के लिये परतंत्रता की हवा में चलने के लिये विवश हो रही है हर चीज के लिये वह परतंत्र है। रुपया देकर भी बाजार से वस्तु प्राप्त करने के लिये वह परतन्त्र है। ऐसी सूरत में इस बात की आवश्यकता बहुत बड़ी है कि हम लोग खुद समग्र खाने और पीने की वस्तुओं की तरफ ज्यादा से ज्यादा ध्यान बजट के अवसर पर गवर्नमेंट का दिलाते ताकि गवर्नमेंट इन चीजों के ज्यादा पैदा कराने के सिलसिले में उचित कार्यवाही करे।

हैंड-लूम (हाथ का बुना हुआ कपड़ा) के बारे में मुझे कुछ कहना है। मेरा खयाल है कि इस समय जो कपड़े की अवस्था आपके सूबे की है वह सर्वथा असंतोषजनक है वह पुरानी नीति पर चली जा रही है। इसी में जो भी इम्पोर्टर्स, होल सेलर्स, रिटेलर्स और इसी तरह से कई श्रेणियां रक्खी गई हैं और २० प्रतिशत उनमें मुनाफा रक्खा गया है। मिल की जो क्रीमत है उसमें २० प्रतिशत मुनाफे पर कपड़ा बँचा जाता है। इम्पोर्टर जिस क्रीमत पर कपड़ा लेता है उस पर गवर्नमेंट का ध्यान नहीं गया है। जो कपड़ा आता है उसमें ज्यादातर कटपीस का कपड़ा रिजर्वेटेड (अस्वीकृत) कपड़ा गांठों में बांध दिया जाता है और इम्पोर्टर्स समझते हैं कि मुझे तो दूसरों के सिर लाद देना है और मुझे तो रुपया सीधा करना है, क्योंकि जनता की आवश्यकता इतनी ज्यादा बढ़ गई है कि चाहे वह कार्ड के जरिये से, राशन के जरिये से या किसी भी जरिये से कपड़ा लेती हो, मगर कपड़े की कमी की वजह से वह मजबूर होती है कि चाहे जैसा भी कपड़ा हो, वह ले ले।

गवर्नमेंट का ध्यान सबसे पहले इस बात पर होना चाहिये कि सूबे में जिस तरह के कपड़े की जरूरत है पूरी देखरेख मिलों में कराई जाय और इम्पोर्टर्स को बाध्य किया जाय कि वह इस तरह का माल लायें जिसकी सूबे में खपत हो और अगर वह खराब माल लावे तो वह माल रिजर्वेटेड (अस्वीकार) कर दिया

Shri Bhagwan Din Misra]

जाय । वह जब इस तरह से नुकसान उठायेगे तभी जिम्मेदारी महसूस करेंगे । हैंड-लूम (हाथ का बुना हुआ कपड़ा) के बारे में मुझे एक बात यह अर्ज करना है कि यहां पर जो सूत दिया जाता है वह कंट्रोल रेट पर दिया जाता है । हैंड-लूम (कपड़े) का कपड़ा काफी सूबे में पैदा होता है । और इस वक्त भी काफी मौजूद है, लेकिन उसकी क्रीमत पर कोई देखरेख नहीं है और इस वजह से वह २॥ गुना ३ गुना कीमत पर बेचा जा रहा है और इससे जनता को कोई विशेष लाभ नहीं पहुंच रहा है । मैं गवर्नमेंट के सामने यह प्रस्ताव रखना चाहता हूँ कि गवर्नमेंट जो सूत कंट्रोल रेट पर लोगों को देती है उससे बने हुए कपड़े की क्रीमत पर नियंत्रण कर दे या उसकी मजदूरी और उसके मुनासिब फायदे को देकर उसकी क्रीमत पर नियंत्रण कर दे ताकि वह मिल के कपड़े से ज्यादा से ज्यादा सबाई क्रीमत पर मिल सके और हमारे कपड़े की दिक्कत पूरी हो सके । आज हैंड-लूम (कपड़े) का कपड़ा किसी न किसी तरह से बाहर भेजा रहा है । हमारे सरहद्दी जिले में उसका नमूना मौजूद है, बहुत कुछ देखरेख की जा रही है, लेकिन फिर भी वह बाहर भेजा जाता है । नेपाल को वह बराबर लादा जा रहा है । आवश्यकता इस बात की है कि हैंड-लूम (हाथ का बुना हुआ कपड़ा) की क्रीमत का नियंत्रण करके कपड़े की कमी आप पूरी करने की कोशिश करें ।

दूसरी बात मुझे फुड ग्रैन (अनाज) के बारे में अर्ज करना है । यहां पर जो गल्ले की परिस्थिति है उसको देखते हुये यह आवश्यक है कि इस समस्या को सुलझाया जाय । अगर यह गल्ले की समस्या नहीं सुलझती है तो उसके साथ कोई भी समस्या नहीं सुलझ सकती है । प्रोक्योरमेंट (गल्ला एकत्रित करने) की स्कीम (योजना) फिर होने जा रही है । इसमें कोई सन्देह नहीं है कि इस स्कीम (योजना) को फिर से अपनाता लाजिमी हो इसलिये इसको बिल्कुल इस भरोसे पर छोड़ देना कि लोग गल्ला देंगे उचित नहीं मालूम होता है ।

ऐसी सूरत में ज़रूरत है कि गवर्नमेंट इस तरह के तरीक़े अख्तियार करे कि गल्ला इकट्ठा करके पहले कम से कम गल्ले की बाज़ारों को कम्पिटेशन (मुकाबिला) में आ जाने का मौका दे जिससे कि जो आज स्मॉलिंग (छिपाकर किसी माल को बाहर ले जाना) हो रही है वह बन्द हो जाय । अब इसके अलावा मैं एक बात अन्त में अर्ज कर देना चाहता हूँ । सिचाई की स्कीम में हमारे यातायात मंत्री ने सभी जिलों को स्थान दिया है, लेकिन उसमें गोंडा और बहराइच को बिल्कुल जगह नहीं दी है । मैं इरिगेशन (सिचाई) के सिलसिले में यह अर्ज कर देना चाहता हूँ कि बहराइच एक सर्लस (अधिकतामय) डिस्ट्रिक्ट है । वह बहुत कुछ गल्ला सूबे को इस बात के लिये देता है कि गल्ले की कमी पूरी हो जाय । वहां एक उपरहर का इलाक़ा है, सिचाई न होने के कारण वहां की फसल की हालत ख़राब हो जाया करती है और पिछले साल भी वहां की फसल की हालत इसीलिये ख़राब थी, इसलिये मैं यातायात मंत्री का ध्यान इस बात पर दिलाना चाहता हूँ कि ट्यूबवेल के जरिये से सिचाई का इन्तजाम कर दिया जाय ताकि हम गल्ला पैदा करें और सूबे की मदद करें और गल्ले की कमी को दूर करने की समस्या को सुलझा सकें । इन शब्दों के साथ मैं बजट का स्वागत करता हूँ ।

سری بھگوان دین مشر —

شریمان ڈپٹی اسپیکر مہر دے - آج جو بحیثیت ہاؤس (اوان) کے سامنے
وچار کے لئے پیش کیا گیا ہے اور جسے ڈنگریس سرکار نے پیش کیا ہے اس کا میں
مہر دے سے سو اہمیت کرتا ہوں - اس بحیثیت کے اندر اس بات کی ہاؤس صرف ماف
دکھائی گئی ہے کہ سرکار اس طرح سے ادیوگ دھندوں کو شکشا کو ہوتی کو اور
دیس کی ساری آرتھک پوسیتینوں کو سدھار سکتی ہے - اس میں کوئی سندیدہ

نہیں۔ ہاں اس بجٹ کے اندر بہت سی باتیں ایسی کہی جاسکتی ہیں اور کہی بھی گئیں ہیں۔ جو دو چیزیں سامنے رکھی گئی ہیں ان میں بہت کچھ کہی ہے۔ جتنی اس کے اندر گنجائش رکھی گئی ہے وہ سنٹوش جنک نہیں ہے۔ یہ تو ہر حالت میں کہا جاسکتا ہے کیونکہ جو صوبہ کی پوسٹلٹی ہے جو صوبہ کی شکشا کی حالت ہے جو صوبہ کے ایجوکیشن ڈیپارٹمنٹ کی حالت ہے جو صوبہ کی سہولتی و بہبود کی حالت ہے اس کو دیکھتے ہوئے پہلے پہلے بجٹ میں بہت آسا کرنا کہ زیادہ سے زیادہ رقم ان ڈیپارٹمنٹوں میں خرچ کی جانا چاہیئے۔ جس سے زیادہ انٹی کی جاسکے اور صوبہ کو کافی لابیہ پہونچے ایک بھکاری سی بات ہے۔ اس میں کوئی سندیہ نہیں کہ ہر طرف اس بجٹ کے اندر یہہہ گنجائش رکھی گئی ہے جس کے دواڑا لوگ زیادہ سے زیادہ فائدہ ہر ڈیپارٹمنٹ میں اٹھاسکیں۔ شکشا، ڈیپارٹمنٹ میں سب سے پہلے پرائمری ایجوکیشن (ابتدائی تعلیم) کے بارے میں کافی ایسے طریقے اور کافی ایسی سہولتیں رکھی گئیں جس کے ذریعہ سے پرائمری ایجوکیشن (ابتدائی تعلیم) بڑھائی جاسکتی ہے۔ آج صوبہ کے شکشا و ڈیپارٹمنٹ کی جو حالت ہے اس کو دیکھتے ہوئے یہہہ رقم بہت کم ہے۔ ۲۲ اسکولوں کے کولونے کی جو پوجنا رکھی گئی ہے وہ کم ہے۔ لیکن پھر بھی اس بات کو دیکھتے ہوئے کہ دس برس کے اندر کس طرح سے سارے صوبہ میں پورے روپ سے پوری شکشا پھیلائی جاسکے یہہہ ایک سنگتھت پوجنا ہے۔ اس کے ساتھ ہی ساتھ جو گورنمنٹ کالجساری کم تنخواہ پانے والے لوگ ہیں جن کو آج کل کو پوسٹلٹی اور کٹ پٹائیوں کا مقابلہ کرنا پڑتا ہے ان کی تنخواہوں بڑھانے کے لئے اس بجٹ میں کافی گنجائش رکھی گئی ہے۔ اس میں سندیہ نہیں کہ سمنے کو دیکھتے ہوئے جتنی تنخواہیں بڑھائی گئی ہیں وہ کسی طرح سنٹوش جنک نہیں ہے۔ گفتو کم ہے۔ لیکن پھر بھی گورنمنٹ کا یہہہ دھیان برائے رہا جو لوگ کم تنخواہ پانے والے ہیں ان کو یہہہ سمجھو ایسا موقع دیا جائے کہ وہ اپنی آرٹیک پوسٹلٹی میں کچھ سہارا پاسکیں۔ سمجھو کہ ہماری بھول ہو۔ لیکن جتنا میں دیکھ سکا ہوں میں سمجھتا ہوں کہ جتنا پرائمری ایجوکیشن (ابتدائی تعلیم) میں شکشا و ڈیپارٹمنٹ کے منٹری مہودے نے تنخواہوں کے بڑھانے میں یہہہ شکنتی پرتن کیا ہے اس کے ساتھ ساتھ مادمیک شکشا سکندری ایجوکیشن جو کہ آپ کے صوبہ میں پرائیویٹ اسکولوں سے کافی سے کافی تعداد میں پہونچائی جا رہی ہے اس کی گرانٹ بڑھانے میں کوئی مدد ایسی نہیں رکھی ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ مادمیک شکشا کے لئے سرکاری اسکول زیادہ سے زیادہ ۵۰ یا ۴۸ ہیں اور لگ بھگ سارے تین سو پرائیویٹ اسکول ہیں۔ ان کے دواڑا شکشا بڑھائی جا رہی ہے۔ ان کی ارسٹھا بھی بہت سنٹوش جنک ہے۔ ان کو ڈیرنس الاؤنس بی فنڈ کی ادی کے کارن نامہ دیا جا رہا ہے۔ اس کے علاوہ تنخواہ بھی کم ہے۔ یہہہ تو اس بجٹ سے نکلتی ہی ہے۔ گفتو بہت سے لوگوں نے آکر یہہہ بھی کہا کہ ہم لوگوں کو اب کوئی دوسرا طریقہ اختیار کرنا ہوگا۔ ایجوکیشن اور تمام اسکولوں میں یہی اس بات کا دھیان رکھتے ہوئے کہ

Shri Bhagwan Din Misra]

ان کی تذخوواہ کم ہے وہاں پر کافی ترقی کی گئی ہے تو کوئی وجہ نہیں معلوم ہوئی ہمارے لئے کوئی ایسی ادھک ایک (مدد) جو برائیویت اسکولوں میں دی جاوے جس سے لوگ دھیان پرورک شکشا دینے کے لئے قنہنا ے کام کریں۔ اس لئے میں ارتھہ منتھی کا دھیان اس اور آکرشت کرنا چاہتا ہوں۔ اس کے علاوہ میں چکتسا ریہیگ میں دیکھتا ہوں آپ کے گرام سدھار کے دیپارٹمنٹ (محکمہ) میں اب تک ۲۲۵ دواخانے چلتے ہیں۔ اس سے چکتسا پر چارلاکھ پچاس ہزار روپیہ خرچ ہوتا تھا۔ اس بجٹ میں پچاس دواخانوں کے لئے ایک لاکھ پانچ ہزار روپیہ رکھا گیا ہے۔

میں سمجھتا ہوں کہ یہ ایک طرح سے دیشی چکتسا بدھتی کی طرف ایکشا کی درشتی ہے۔ اسی کے ساتھ ساتھ بارجوں اس کے کہ ایک کمیٹی بھی گھوشت کردی گئی ہے کہ وہ کمیٹی یونانی اور آہوریدک چکتسا پر وچار کرے اور یہہ رپورت دے کہ کس طرح سے صوبے کے سواستھ کوادر صوبے کی حالت کو ان چکتسا بدھتیور دوارا کس طرح ٹھیک بنایا جاسکتا۔ اس کے لئے ڈھائی لاکھ روپیہ رکھا گیا ہے۔ مگر میں نہایت نموتا کے ساتھ یہہ نویدن کرتا کہ یہہ ڈھائی لاکھ کی دیشی چکتسا بدھتی کے لئے نان ریکرننگ گرانٹ (غیر مستقل عطیہ) کیول بلڈنگ (عمارتوں) وغیرہ کے لئے کہانتک سنتوش جنگ ہے۔ ہمیں پچھلے بجٹ کے سب سے میں جو آشواسن دلائے گئے تھے کہ گورنمنٹ کا اگلا قدم دیشی چکتسا بدھتی کی انتی کرنا ہوگا جس سے برانت کی جنتا کی سنتوش پرسپوا روپ سے سپوا کیجا سکے وہ کہانتک پورن ہوتے ہیں۔ ان کے لئے تو یہہ گرانٹ (عطیہ) بالکل ناکافی ہے۔ آج بھی یونانی اور آہوریدک کالج چل رہے ہیں۔ مگر جب تک ان کی انتی نہیں ہوتی اور ان کی ایڈ (امداد) میں ریکرننگ گرانٹ recurring grant (غیر مستقل عطیہ) میں ترقی نہیں ہوتی جس سے کالجوں کی تعداد بڑھ تب تک ان سے کافی اچھی سے اچھی تعداد میں لڑکے نکل کر پرائنٹ کی سپوا کرسکیں، اس کی کم آٹا پائی جاتی ہے۔ اس کے علاوہ اڈیوگ دھندوں کے سلسلے میں کافی طریقے پر کمی مددیں ایسی رکھی گئی ہیں جن کا ہمیں کچھ نہ کچھ لایہ دکھایا گیا ہے۔ ایک سجن نے کہا کہ کودر کے بارے میں تو کچھ کہا گیا ہے، مگر سینڈلوم (ہاتھ کا بنا ہوا کپڑا) کے بارے میں کچھ نہیں کیا گیا ہے۔ اس وقت جب کہ پورے کی اس قدر دقت ہے سب سے پہلے یہہ بات ضروری تھی اور یہ بات ضروری ہے کہ جو دفعیں جنتا کے سامنے کپڑے کی یاغلی کی یا اور بی ضروری وسٹورز کی ہیں ان کی طرف گورنمنٹ کا دھیان ہو کیونکہ جنتا ایک طرف سے تو یہہ سمجھتی ہے اور یہہ آشواسن اس کو براہر دیا جا رہا ہے کہ جلد سے جلد کارخانے زیادہ ہونے جارہے ہیں، لیکن جنتا اپنی پرتی دن کی آرشیک وسٹورز کے لئے پرتفتنا کی ہوا میں چلنے کے لئے دوش ہورہی ہے۔ ہر چیز کے لئے وہ پرتفتنا ہے۔ روپیہ دیکر بھی بازار سے وسٹو پراپٹ کرنے کے لئے بھی وہ پرتفتنا ہے۔ ایسی صورت میں اس بات کی آرشیک بہت بڑی تھی کہ ہم خون سمکھ کھانے اور

پینے کی دستوں کی طرف زیادہ سے زیادہ دھیان بجٹ کے دوسرے گورنمنٹ کا دلاتے تاکہ گورنمنٹ ان چیزوں کے زیادہ پیدا کرانے کے سلسلے میں اُچت، کارروائی کرے۔ ہیڈ لوم (ہاتھ کے بٹے ہوئے کپڑے) کے بارے میں مجھے کچھ کہنا ہے۔ میرا خیال ہے کہ اس سے جو کپڑے کی اوستہا آپ کے صوبے کی ہے وہ سوتھا اسٹریٹس جنک ہے، وہ پرانی نیتی پر چلی جا رہی ہے۔ اس میں جو بھی امپورٹس، ہولسپلرس، ریلیس اور اسی طرح کے کسی مشینریاں رکھی گئی ہیں اور اس میں ۲۰ فیصدی اس میں منافع دیا گیا ہے۔ مل کی جو قیمت ہے اس میں ۲۰ فیصدی منافع پر کپڑا بیچا جا رہا ہے۔ امپورٹر جس قیمت پر کپڑا لیتا ہے اس پر گورنمنٹ کا دھیان نہیں گیا ہے۔ جو کپڑا آتا ہے اس میں زیادہ تر کٹ پیس کا کپڑا ریجسٹر (مسٹر) کپڑا گانٹھوں میں باندھ دیا جاتا ہے اور امپورٹر سمجھتا ہے کہ مجھے تو اصل میں لاد دینا ہے اور مجھے تو روپیہ سپدھا کرنا ہے، کیونکہ جتنا کی آرشیو اتنی زیادہ بڑھ گئی ہے کہ چاہے وہ گارڈ کے ذریعے سے راشن کے ذریعے سے یا کسی بھی ذریعہ سے کپڑا لیتی ہو مگر کپڑے کی کمی کی وجہ سے وہ مجبور ہوتی ہے کہ چاہے جیسا بھی کپڑا ہو، لے لے۔ گورنمنٹ کا دھیان سب سے پہلے اس بات پر ہونا چاہیئے کہ سوت میں جس طرح کے کپڑے کی ضرورت ہے پوری دیکھ دیکھ ماؤں میں کرائی جائے۔ اور امپورٹر کو بادھ کیا جائے کہ وہ اس طرح کا مال لائیں جس کی صوبہ میں کمی ہے اور اگر وہ خراب مال لائے تو وہ مال ریجسٹر (مسٹر) کو دیا جائے۔ وہ جب اس طرح سے نقصان اٹھائینگے تب ہی ذمہ داری محسوس کریں گے۔ ہیڈ لوم کے بارے میں مجھے ایک بات یہ عرض کرنا ہے کہ یہاں پر جو سوت دیا جاتا ہے وہ کنٹرول ریٹ پر دیا جاتا ہے۔ ہیڈ لوم (کرگے) کا کپڑا کافی صوبہ میں پیدا ہوتا ہے۔ اس وقت بھی کافی موجود ہے لیکن اس کی قیمت پر کوئی دیکھ دیکھ نہیں کر اور اس وجہ سے وہ قہائی گناہیں گناہیں قیمت پر بیچا جا رہا ہے۔ اور گناہ کو کوئی وشیہ لایہ نہیں پہنچ رہا ہے۔ میں گورنمنٹ کے سامنے کہنا چاہتا ہوں کہ گورنمنٹ جو سوت کنٹرول ریٹ پر لوگوں کو دے ہوئے کپڑے کی قیمت پر نینتوں کو دے یا اس کو مزدوری کو دے اس کی قیمت پر نینتوں کو دے تاکہ وہ مل کے ہوائی قیمت پر مل سکے اور ہماری کپڑے کی قلت پوری (کرگے) کا کپڑا کسی نہ کسی طرح سے باہر بیچا موجود ہے۔ بہت کچھ دیکھ دیکھ کی جا رہی ہے۔ اے۔ نیہال کو وہ ہوا دیا جا رہا ہے۔ آرشیو ہے کہ قیمت کا نینتوں کے کپڑے کی کمی آپ پروری دوسری بات مجھے نوڈ کریں (غلہ) کے بارے میں۔ دوسری بات غلہ کی پرستہتی ہے اس کو دیکھتے ہوئے یہ ن پر جو غلہ کی پرستہتی ہے اس کو ساجھا یا جائے۔ اگر یہ غلہ کی سمسما نہیں سلجھتی

[Sri Bhagwan Din Misra]

ہے تو اس کے ساتھ کوئی بھی سمسیا نہیں سلجھ سکتی ہے پروکیورمنٹ (حصول غلہ) کی اسکیم بھر ہونے جارہی ہے۔ اس میں کوئی سندیدہ نہیں ہے کہ اس اسکیم کو پھر سے اپنا لارمی ہے۔ اس لئے اس کو بالکل اس بیروسہ پر چھوڑ دینا کہ لوگ غلہ دینکے اچت نہیں معلوم ہوتا ہے۔ ایسی صورت میں ضرورت ہے کہ گورنمنٹ اس طرح کے طریقہ اختیار کرے کہ غلہ اکٹھا کر کے پہلے کم سے کم غلہ کو بازاروں کو کمپنی ٹیشن (مقابلہ) میں آجانے کا موقع دے۔ جس سے کہ جو آج اسمگلنگ (غیر قانونی طور پر مال باہر لے جانا) ہو رہی ہے وہ بند ہو جائے۔ اب اس کے علاوہ میں ایک بات انت میں عرض کر دینا چاہتا ہوں۔ سینچائی کی اسکیم میں ہمارے یانایات منتری نے سب ہی ضلعوں کو استہان دیا ہے۔ لیکن اس گونڈہ اور بھرائچ کو بالکل استہان نہیں دیا ہے۔ میں اری گیشن (آپاشی) کے سلسلہ میں یہ عرض کر دینا چاہتا ہوں کہ بھرائچ ایک سربلس (ضرورت سے زیادہ) ڈسٹرکٹ ہے۔ وہ بہت کچھ غلہ صوبہ کو اس بات کے لئے دیتا ہے کہ غلہ کی کمی پوری ہو جائے۔ ہاں ایک اپرہر کا علاقہ ہے۔ سینچائی نہ ہونے کے کارن وہاں کی فصل کی حالت خراب ہو جایا کرتی ہے۔ اور پہلے سال بھی وہاں کی فصل کی حالت اس لئے خراب تھی۔ اس لئے میں یانایات منتری کا دھیان اس بات پر دلانا چاہتا ہوں کہ ٹیوب ول کے ذریعہ سے سینچائی کا انتظام کر دیا جائے تاکہ ہم غلہ پیدا کریں اور صوبہ کی مدد کریں اور غلہ کی کمی کو دور کرنے کی سمسیا کو سلجھا سکیں۔ ان شیدہوں کے ساتھ میں بجٹ کا سواگت کرتا ہوں۔

• مسٹر کرم حسین —

جناب والا — اس بجٹ کے متعلق میں یہ عرض کرنا چاہتا ہوں کہ گذشتہ سال جب اس نیشنل گورنمنٹ نے بجٹ اس ایوان کے سامنے پیش کیا تھا تو اس میں یہ کہا گیا تھا کہ چونکہ وہ بجٹ اس گورنمنٹ کا بنایا ہوا ہے جو پہلے بھی لیکن اب نہیں ہے اور اس میں نیشنل گورنمنٹ کا ہاتھ بہت کم ہے اس لئے اس کی خامیوں کو آپ نظر انداز کریں اور یہ بھی کہا گیا تھا کہ آئندہ سال ہم اس کی خامیوں کو پورا کریں گے۔ لیکن جو بجٹ اس وقت پیش کیا گیا ہے اس کے متعلق میں عرض کروں گا کہ اس نیشنل گورنمنٹ سے جو بہترین بجٹ پیش کرنے کی امید کی جاتی ہے وہ اس سے کوسوں دور ہے۔ نیشنل گورنمنٹ نے بجٹ پیش کرنے سے چند ماہ پہلے ایک یو۔ بی۔ پی۔ کمیٹی بنائی تھی جس میں یہ اطمینان دلایا گیا تھا کہ غریبوں کو اور ان چھوٹی تنصراہ پانے والے کو جن کو اس گرانی کی وجہ سے انتہا تکالیف ہیں ان کو دور کیا جائیگا اور ان کی تنصراہ میں اضافہ کیا جائیگا۔ مجھے یہ عرض کرنا ہے کہ جو بی۔ پی۔ تنصراہ پانے والے ہیں جو ۲۰۰ - ۳۰۰ - ۴۰۰ اور ہزار روپیہ تنصراہ پانے والے تھے ان پر خاص طور سے توجہ کی گئی ہے لیکن وہ لوگ جنکی تنصراہیں بہت کم تھیں جو اس گرانی کے زمانہ میں لوگوں کو مر رہے تھے ان کے لئے کوئی

• معزز ممبر نے اپنی تقریر صحیح کر کے واپس نہیں کی۔

توجہ نہیں کی گئی ہے۔ مثال کے طور پر میں آپ کے سامنے پہلا اسٹیپ (اقدام) جو پیش کرتا ہوں وہ یہ ہے کہ ولیم پرائس (گاؤں کی پولیس) کے محکمہ میں سب سے کم تنخواہ پانے والا سب سے غریب اور سب سے کمزور آدمی ہے تو وہ چوکیدار ہے - انسانیت کو شرم معلوم ہوتی ہے اگر اس چوکیدار کی تنخواہ دیکھی جائے جو چاہے اولاً پرتا ہو چاہے طوفان آتا ہو چاہے آندھی آتی ہو رات بھر بھرا دے اور صبح جب تھانے پر جائے تو داروغہ جی کے گھوڑے کے لئے اور دیوان جی کے بھینس اور گائے کے لئے دن بھر گھاس فراہم کرے - یہی نہیں بلکہ اور دوسرے افسران اگر اُس کے حلقہ میں جائیں تو ان کے ساتھ ساتھ رہے اور ان کو ہر طرح کی امداد پہنچائے - کبھی اُس کے پاس صافہ دھتاہے کبھی وردی دھتاہے کبھی قمیص دھتاہے غرض یہ ہے کہ اس خستہ حال میں اس طبقہ کی تنخواہ کی طرف یو - بی - پی کمیٹی نے کوئی توجہ نہیں کی ہے مجھے افسوس کے ساتھ کہنا پوتا ہے کہ یہ بھت جو اس دیوان میں پیش کیا گیا اُس میں اس طرف کوئی توجہ نہیں کی گئی اور بھت کے دیکھنے سے معلوم ہوتا ہے کہ اُس کی تنخواہ تین روپیہ اور پانچ روپیہ تک ہی ہے - غور کیجئے کہ وہ شخص جو رات بھر بھرا دے اور دن کو داروغہ جی اور دیوان جی کی خدمت کرے اُس کو تنخواہ صرف پانچ روپیہ دی جاتی ہے - اس نیشنل گورنمنٹ کا یہ دعویٰ ہے کہ یہ گورنمنٹ کامن مین (معمولی آدمی) کی ایبلٹ (ترقی) کے لئے کسان مزدور کی ترقی کے لئے بنی ہے اور جہاں تک ہو سکیگا وہ ان کی ترقی کے لئے توجہ کریگی میں پوچھتا ہوں اس دیوان سے اور ارباب حکومت کی توجہ دلاتا ہوں کیا وہ اپنے ویدوں کو پورا کر سکے ہیں کیا وہ چوکیدار جس کی تنخواہ تین روپیہ اور پانچ روپیہ ہے اس گرائی کے زمانہ میں اپنے بچوں کو پال سکتا ہے - دوسرا اُنٹم (حد) جس کے متعلق مجھے توجہ دلانا ہے وہ یہ ہے کہ آپ نے کنسالی ڈیشن اسکیم (چکنڈی کی اسکیم) اس صوبہ میں جاری کی ہے جو اس وقت سات آٹھ ضلعوں میں چل رہی ہے اور بستی ضلع میں جاری ہے - آپ نے ان کی تنخواہ کے متعلق جو نظر ثانی کی ہے اس کا نتیجہ یہ ہے کہ آج تک جنہی تنخواہ وہ پاتے تھے اُس سے بھی کم تنخواہ آئندہ وہ پائیں گے - مثلاً اس وقت ان کی تنخواہ ۳ روپیہ ہے اور وہ ڈیرنس الاؤنس (مہنگائی کا بھتہ) ۲۲ روپیہ تنخواہ ۳ روپیہ ہے اور وہ ڈیرنس الاؤنس (مہنگائی کا بھتہ) ۲۵ روپیہ فی صدی ڈیرنس الاؤنس (مہنگائی کا بھتہ) دیا جائیگا - اس کے معنی یہ ہیں کہ اس وقت وہ ۵۷ روپیہ پاتے ہیں لیکن اس بھتہ کے بعد ان کو صرف ۵ روپیہ ملیگا -

انریبل ممبر آف ایجوکیشن -

آپ نے پی کمیٹی کی رپورٹ کو پڑھا بھی ہے ؟ اس میں لکھا ہے کہ جس شخص کو جو اس وقت مل رہا ہے وہ پرسنل پی (ذاتی تنخواہ) کی صورت میں برابر ملتا رہیگا -

مسٹر کرم حسین —

بہر حال جو کچھ میں نے دیکھا ہے اور اُس سے جو میں نے نتیجہ نکالا ہے وہ یہی ہے کہ اُن کی تنخواہ ۳۵ روپیہ سے ۴۰ روپیہ کی گئی ہے اور (۲۵ فیصدی) ڈیڑھ انس الاؤنس مہنگائی کا بہتہ جو وہ پائینگے وہ ۱۰ لاکھ ۵۰ روپیہ ہوتے ہیں۔ اس کے علاوہ وہ ایک ڈیڑھ (غیر مساوات) اور نظر آتی ہے۔ پارٹیشن امین (امین ہتھوارے) اور کنسالی ڈیپنٹ امین (امین چک بندی) میں کوئی فرق نہیں ہے۔ دونوں کی کوالیفیکشن (علمی قابلیت) بالکل برابر ہیں دونوں کو وہی امتحان پاس کرنا ہوتا ہے۔ لیکن پارٹیشن (ہتھوارے) امین کو ۴۰ کے بجائے ۶۰ کر دیا ہے اور ساٹھ سے اُن کو ۱۲۰ تک لے گئے ہیں۔ لیکن اس کنسالیڈٹڈ (ایکجاٹی ہوئی) امین نے کیا خضا کی تھی جو ۴۰ سے شروع کرتا ہے اور ۶۵ پر ختم کر دیا ہے۔ اس ڈسپیریٹی (غیر مساوات) کا کوئی اکسپلینیشن (تشریح) نہیں ہے۔ یو۔ پی۔ پی۔ کمیٹی میں بھی کوئی اکسپلینیشن (تشریح) نہیں ہے۔ اس کے علاوہ آپ نے جو ڈسپیریٹی (غیر مساوی) گورنمنٹ انسٹیٹیوٹ (سرکاری ادارے) اور ایڈیٹڈ انسٹیٹریشن امدادی ادارے کے ڈیپنٹز میں کی گئی ہے اُسے بھی کوئی ایکسپلینیشن (تشریح) نہیں ہے دونوں کو کوآلی فی کیشن (علمی لیاقت) ایک سی سی ہیں اور دونوں کی رسپانسیبلیٹی (ذمہ داریاں) ایک سی سی ہیں۔ لیکن کچھ گورنمنٹ اسکولوں کے ڈیپنٹس (اُستاد) جو وائس پرنسپل ہیں۔ اُن کی تنخواہیں ۲۰۰ سے ۴۰۰ تک کم کی گئی ہیں لیکن ایڈیٹڈ (امدادی) اسکول ڈیپنٹس (اُستادوں) کی تنخواہیں ۱۲۵ سے ۲۵۰ تک ہی رکھی گئی ہیں۔ کوئی بھی اکسپلینیشن (وجہ بیان) اس بات کا نہیں دیا کہ ان دونوں گورنمنٹ کالجوں اور اسکولوں اور ایڈیٹڈ انسٹیٹیوٹس (امدادی ادارے) کے ڈیپنٹس (ماسٹروں) میں فرق کی کیا وجہ ہے۔ کیا یہ ان کو سزا دی جاتی ہے اگر وہ گورنمنٹ سرورنٹ (سرکاری ملازم) نہیں ہیں اور وہ ایڈیٹڈ (امدادی) اسکولوں میں جگہ پاتے ہیں تو کوئی وجہ نہیں ہے کہ اُن کی تنخواہیں کم رکھی جائیں اوئر گریڈ اور اپو گریڈ میں بھی چیز ہے۔ اپو گریڈ کو ۷۰ سے ۱۷۵ تک لے جاتے ہیں میں ٹرینڈ انڈر گریجویٹ کے بارے میں کہہ رہا ہوں۔ ڈی۔ اے۔ بھی اُن کو ۱۷ فیصدی یا کم از کم ۲۲ روپیہ ملتا ہے لیکن اوئر گریڈ کے ڈیپنٹس (ماسٹروں) کو کہیں ۱۰ دیا جاتا ہے اور کہیں ۷ دیا جاتا ہے۔ غرض یہ کہ اس بھت کے متعلق یہ دعویٰ تھا کہ ہم وہ بھت پیش کریں گے جس میں غریبوں اور کسانوں کی کوئی حق تلفی نہیں ہوگی اور جہاں تک ہوسکے گا، اُن مدد کی جائے گی، وہ اس سے کوسوں دور ہے۔ اس کے علاوہ دو اور چیزیں۔ کی طرف مجھے توجہ دلانا ہے ابھی جیسا کہ میرے قائل دوست نے گورنمنٹ پینڈنٹ کی طرف سے یہ کہا ہے یونانی اور رومک ڈسپنسری کی طرف توجہ دینے کے لئے جب سے نیشنل کانگریس گورنمنٹ آئی اس کو سرپرست

شروع کر دیا - وہ سپرستی اتنی ہی ہے جیسے سمندر میں ایک قطرہ - ایلوپیٹھی میں لاکھوں اور کروڑوں روپیہ خرچ کیا جاتا ہے - خدا جہاں نے کٹھنہ میڈ کل کالنج کہولے گئے کتنی انسٹیٹوشن (ادارے) بنائی گئیں اور ان کو بڑی بڑی گرانٹ (امداد) دی گئیں لیکن اس یونانی اور ویدک دریاخانوں کے بارے میں $\frac{1}{2}$ لاکھ اور 3 لاکھ روپیہ دینے سے اس پر خاص توجہ نہیں ہوتا -

۲۰۰ برس سے جب سے برٹش گورنمنٹ ہندوستان میں آئی ایلوپیٹھی سسٹم کو ترقی دیتی رہی اور یونانی اور ویدک سسٹم کڑھ (ختم) کرتی رہی - لیکن اب نیشنل گورنمنٹ کو ارباب حکومت کو اس طرف توجہ کرنا ہے اور جہاں تک ہو سکے اس کی سپرست اور ہمت افزائی کرے اور جس قدر جلد سے جلد ہو سکے اسے میدان میں لاکر ایلوپیٹھی کے برابر کر دے - اب میں اپنے خاص ضلع کے متعلق چند منٹ لینا چاہتا ہوں - میں بستی ضلع سے نمائندہ ہو کر آیا ہوں - بستی ضلع وہ ہے جس کی پاپولیشن (آبادی) ۲۵ لاکھ ہے - اس صوبہ میں گورکھپور کے بعد بالکھاپ آبادی، بالکھاپ رقبہ اور بالکھاپ مالگداری بستی ضلع وہ ہے جس کی پاپولیشن (آبادی) میسونیٹیمیا کے جو ایک انڈیپنڈنٹ کنٹری (خود مختار ملک) ہے اس کے برابر ہے جس کے ۸ نمائندے اس ایوان میں آئے ہوں - مجھے افسوس کے ساتھ کہنا پڑتا ہے کہ اس بجمت کو شروع سے اچھے تک دیکھنے سے پتہ چلتا ہے کہ کسی قسم کی انڈ (مدن) اس کو دینا گناہ قرار دیا گیا ہے اور کس قدر بستی ضلع نکلینکت (کوئی دھیان نہیں دیا گیا) کیا گیا ہے کہ نہ وہاں کسی ڈسپینسری کو ایڈ (مدن) دی گئی ہے نہ ہاسپتال کو ایڈ (مدن) دی گئی ہے - اور نہ ڈسٹرکٹ بورڈ ہی کو کوئی ایڈ (مدن) دی گئی ہے - میونسپلٹی بھی ابھی تک نہیں ہے - یہ سنتے تھے کہ میونسپلٹی ہو جائیگی - لیکن کچھ خاص وجوہات کی بنا پر اس کا ایکشن (چننا) پوسٹ پون (ملتیوی) کر دیا گیا ہے - وہاں کی پبلک ہیلتھ کی یہ حالت ہے کہ ہزاروں آدمی سالانہ کالرا ٹی - بی - انفلوئنزا پلینک اور دوسری قسم کی ایپیڈیمک (وبا) کے شکار ہوتے ہیں لیکن کوئی توجہ اس طرف نہیں دی گئی ہے - صرف یہ ہوتا ہے کہ جس وقت ایپیڈیمک (وبا) شروع ہوا، انہوں نے کہا میں چلوں وہ چلیں پبلک ہیلتھ ڈیپارٹمنٹ چلے - یکسی نیشن دئے جائیں - میں دست بستہ اس ہاؤس کی اور خصوصاً آنریبل لوکل سیلف منسٹر کی توجہ اس طرف دلانا چاہتا ہوں کہ بستی جانے کا اتفاق ان کو بہت کم ہوا ہے - ایوان میں جو منسٹر صاحبان، بجمت میں کوئی ایسی بات نہیں ہے جس سے کوئی سنس آف فریڈم (آزادی کی لہر) معلوم ہوتا ہو - میں ان کے اور الفاظ کا مطلب نہیں سمجھا - میں تو سمجھتا ہوں کہ اگر انہوں نے سٹر صاحب کی اسپیچ (تقریر) کو بغور پڑھا ہوتا تو وہ ہوتے کہ شاید اس بجمت اسپیچ (تقریر) میں فریڈم جتنا زور دیا گیا ہے اتنا کسی چیز کے بارے میں نہیں میں اگر آپ صفحہ ۱ کے دوسرے پیرا کو دیکھوں گے

[Mr. Karam Husain]

तो معلوم होगा कि इस में आदमी की चीज़ें शुरू से आखिर तक लकड़ी होनी है - अगर वह कहीं बस्ती तैयार नहीं की जाती तो वह बस्ती शुरू से आखिर तक लकड़ी बस्ती रहेगी - न कि आदमी ने इस का मौक़ा दे दिया न कि आदमी ने इस की ज़रूरत ही समझी कि शुरू से आखिर तक लकड़ी बस्ती रहेगी - न कि आदमी ने इस का मौक़ा दे दिया न कि आदमी ने इस की ज़रूरत ही समझी कि शुरू से आखिर तक लकड़ी बस्ती रहेगी - न कि आदमी ने इस का मौक़ा दे दिया न कि आदमी ने इस की ज़रूरत ही समझी कि शुरू से आखिर तक लकड़ी बस्ती रहेगी -

*मिस्टर करम हुसैन :

जनाबवाला, इस बजट के मुतालिक में यह अर्ज करना चाहता हूँ कि गुजिस्ता साल जब इस नेशनल गवर्नमेंट ने बजट इस ऐक्ट के सामने पेश किया था, तो उसमें यह कहा गया था कि चूंकि वह बजट उस गवर्नमेंट का बनाया हुआ है जो पहले थी, लेकिन अब नहीं है। और उसमें नेशनल गवर्नमेंट का हाथ बहुत कम है। इसलिये उसकी खामियों को आप नज़र-अन्दाज़ कर दें। और यह भी कहा गया था कि आइन्दा साल हम इसकी खामियों को पूरा करेंगे। लेकिन जो बजट इस वक़्त पेश किया गया है, उसके मुतालिक में अर्ज करूँगा इस नेशनल गवर्नमेंट से, जो आइन्डियल (आदर्श) बजट पेश करने की उम्मीद की जाती थी, वह इससे कोसों दूर है। नेशनल गवर्नमेंट ने बजट पेश करने से चन्द साह पहले एक यू० पी० पे कमेटी बनाई थी, जिसमें यह इतमीनान दिलाया गया था कि गरीबों को और उन छोटी तनख्वाह पाने वालों को जिनको इ. ग़रानी की वजह से बेइन्तहा तकलीफ़ें हैं, उनको दूर किया जायेगा। और उनकी तनख्वाह में इज़ाफ़ा किया जायेगा। मुझे यह अर्ज करना है कि जो बड़ी-बड़ी तनख्वाह पाने वाले हैं यानी जो दो सौ, चार सौ, पाँच सौ और हजार रुपया तनख्वाह पाने वाले थे उन पर खासतौर से तवज़्जह की गई है। लेकिन वह लोग जिनकी तनख्वाह बहुत कम थी, जो इस ग़रानी के जमाने में भूलों भर रहे थे, उनके ऊपर कोई तवज़्जह नहीं की गई। मिसाल के तौर पर मैं आपके सामने पहला स्टेप जो पेश करता हूँ वह यह है कि विलेज पुलिस के मुहक़म में सबसे कम तनख्वाह पाने वाला सबसे ग़रीब और कमजोर आदमी है तो वह चौकीदार है। इन्सानियत को धर्म मालूम होती है, अगर इस चौकीदार की तनख्वाह देखी जाय, जो चाहे ओला पड़ता हो, चाहे तूफ़ान आता हो, चाहे आंधी आती हो, रात भर पहरा दे और सुबह जब थाने पर जाय तो दारोगा जी के घोड़े के लिये और दीवान जी की भैंस और गाय के लिये दिन भर घास फ़रौहम करे। यही नहीं, बल्कि और दूसरे आफ़िसरान अगर उसके हल्के में जायें तो उनके साथ-साथ रहे और उनको हर तरह की इमदाद पहुँचाये। कभी उसके पास साफ़ा रहता है, कभी बर्दा रहती है, कभी कमीज़ रहती है। अगर यह कि इस खस्ताहाल में इस तबके की तनख्वाह की तरफ़ यू० पी० पे कमेटी ने कोई तवज़्जह नहीं की है। मुझे अफ़सोस के साथ कहना पड़ता है कि यह बजट जो इस ऐक्ट में पेश किया गया, उसमें इस तरफ़ कोई तवज़्जह नहीं की गई और बजट के देखने से मालूम होता है कि उसकी तनख्वाह तीन रुपया और पाँच रुपया तक ही है। और कीजिये कि वह शर्त जो कि रात भर पहरा दे और दिन को दारोगा जी और दीवान जी की खिदमत करे, उसको तनख्वाह सिर्फ़ पाँच रुपया दी जाती

*आपण माननाय सदस्य का सही किया हुआ नहीं है।

ह। इस नेशनल गवर्नमेंट का यह दावा है कि यह गवर्नमेंट कामनमैन (साधारण व्यक्ति) की अपलिफ्ट (उन्नति) के लिये किसान, मजदूर की तरक्की के लिये बनी है। और जहां तक हो सकेगा, वह उनकी तरक्की के लिये तबज्जह करेगी। मैं पूछता हूँ कि इस ऐवान से और अरबाबे हुकूमत की तबज्जह दिलाता हूँ कि क्या-क्या वह अपने वादों को पूरा कर सके हैं। क्या वह चौकीदार जिसकी तनख्वाह तीन रुपया और पांच रुपया है, इस गरानी के जमाने में गुजर कर सकता है। दूसरा आइटम (मद) जिसके मुतालिक मुझे तबज्जह दिलाना है, वह यह है कि आप ने का सोलिडेशन स्कीम (संगठित हुई योजना) इस सूबे में जारी की है, जो इस वक्त सात, आठ जिलों में चल रही है और बस्ती जिले में जारी है। आपने उनकी तनख्वाह के मुतालिक जो नजरसानी की है, उसका नतीजा यह है कि आज तक जिसकी तनख्वाह वह पाते थे उससे भी कम तनख्वाह अइन्दा वह पायेंगे। मसलन, इस वक्त उनकी तनख्वाह ३५ रुपया है। और वह डियरनेस अलाउंस (महंगाई का भत्ता) २२ रुपया पाते हैं। इस तरह से उनको ५७ रुपया मिलता है। आपने मौजूदा बजट में उनकी तनख्वाह ४० रुपया रखी है और जो पचास तक बढ़ेगी। अब उनको सिर्फ २५ फी सदी डियरनेस एलाउंस दिया जायगा। इसके माने यह है कि इस वक्त वह ५७ रुपया पाते हैं, लेकिन इस बजट के बाद उनको सिर्फ ५० रुपया मिलेगा।

आनरेबिल मिनिस्टर आफ एजुकेशन :

आपने पे कमेटी की रिपोर्ट को पढ़ा भी है? इसमें लिखा है कि जिस शख्स को जो इस वक्त मिल रहा है वह परसनल पे की सूरत में बराबर मिलता रहेगा।

मिस्टर करम हुसैन :

बहरहाल जो कुछ मैंने देखा है, और उससे जो कुछ मैंने नतीजा निकाला है, वह यही है कि उनकी तनख्वाह ३५ रुपये से ४० रुपये की गई है। और २५ फी सदी डियरनेस अलाउंस (महंगाई का भत्ता) जो वह पायेंगे वह मिला कर ५० रुपये होते हैं। इसके अलावा एक डिसपेंरिटी और नज़र आती है। पारटीशन अमीन और कान्सोलिडेशन अमीन में कोई फर्क नहीं है। दोनों की क्वालीफिकेशन्स (योग्यता) बिल्कुल बराबर दोनों को वही इम्तहान पास करना होता है। लेकिन पारटीशन अमीन को ४० के बजाय ६० कर दिया है और ६० से उनको १२० तक ले गये हैं। लेकिन इस कान्सोलिडेशन अमीन ने क्या ख़ता की थी जो ४० से शुरू करता है और ६५ पर ख़त्म कर दिया है। इस डिसपेंरिटी (अंतर) का कोई एक्सप्लानेशन (उत्तर) नहीं है। यू० पी० पे कमेटी (संयुक्त प्रान्तीय तनख्वाह कमेटी) में भी कोई एक्सप्लानेशन (उत्तर) नहीं है। इसके अलावा आपने जो डिसपेंरिटी (अंतर) गवर्नमेंट इन्स्टीच्युशन (सरकारी संस्थाओं) और एडेड इन्स्टीच्युशन (सहायता दी जाने वाली संस्थाओं) के टीचर्स (शिक्षक) में की गई है, उसका भी कोई एक्सप्लानेशन (उत्तर) नहीं है। दोनों की क्वालीफिकेशन्स (योग्यताएँ) एक सी हैं और दोनों की रेसप्वान्सिबिलिटीज़ (जिम्मेदारियाँ) एक सी हैं लेकिन कुछ गवर्नमेंट स्कूलों के टीचर्स (शिक्षक) जो बाइस प्रिंसिपल हैं, उनकी तनख्वाहें २०० से ४५० तक कर दी गई हैं लेकिन एडेड (सहायता देने वाले) स्कूलों के टीचर्स (शिक्षकों) की तनख्वाहें १२५ से २५० तक ही रखी गई हैं, कोई भी एक्सप्लानेशन (उत्तर) इस बात का नहीं दिया कि इन

[Mr. Karim Husain]

दोनों गवर्नमेंट कालेजों और स्कूलों और एडेड इन्स्टीच्यूशंस (सहायता पाने वाले स्कूलों) में टीचर्स (शिक्षकों) में फर्क की क्या वजह है। क्या यह उनको सजा दी जाती है। अगर वह गवर्नमेंट सर्वेंट (सरकार के सेवक) नहीं हैं और वह एडेड (सहायता पाने वाले) स्कूलों में जगह पाये हैं तो कोई वजह नहीं है कि उनकी तनखाहें कम रखी जायें। लोअर ग्रेड (नीची श्रेणी) और अपर ग्रेड (उच्च श्रेणी) में भी यही चीज है। अपर ग्रेड को ७० से १७५ तक ले जाते हैं। मैं ट्रेन्ड अन्डर ग्रेजुएट के बारे में कह रहा हूँ। डी० ए० भी उनको १७॥ प्रतिशत या कम अज कस २२ रुपया मिलता है लेकिन लोअर ग्रेड (नीची श्रेणी) के टीचरों को कहीं १० रुपया दिया जाता है और कहीं ७ रुपया दिया जाता है। गरज यह कि जिस बजट के मुतालिक यह दावा था कि हम वह वजत पैश करेंगे जिसमें गरीबों और किसानों की कोई हकतल्फी नहीं होगी और जहां तक हो सकेगा उनकी भद्र की जायेगी, वह इससे कोसों दूर है। इसके अलावा दो और चीजों की तरफ मुझे तवज्जह दिलानी है अभी जैसा कि मेरे काबिल दोस्त ने गवर्नमेंट बेञ्चेंज की तरफ से यह कहा है, यूनानी और वैद्यक डिस्पेंसरी की तरफ तवज्जह देने के लिए, जब से नेशनल कांग्रेस गवर्नमेंट आई, उसको तरक्की देना शुरू कर दिया। वह सरपरस्ती इतनी है जैसे समुन्दर में एक कतरा। एलोपैथी में लाखों और करोड़ों रुपया खर्च किया जाता है। खुदा जाने कितने मेडिकल कालेज खोले गये, कितने इन्स्टीच्यूशंस (संस्थायें) बनाई गई और उनको बड़ी-बड़ी ग्रांट्स (स्वीकृतियां) दी गयीं लेकिन इस यूनानी और वैद्यक दवाखानों के बारे में २॥ लाख और ३ लाख रुपया देने से इस पर खास तवज्जह नहीं होती। २०० वर्ष से जब से ब्रिटिश गवर्नमेंट इस इन्डिया (भारत) में आई एलोपैथी सिस्टम को तरक्की देती रही और यूनानी और वैद्यक सिस्टम को क्रश (दबाया) करती रही। लेकिन अब नेशनल गवर्नमेंट के अराकान हुकमत को इस तरफ तवज्जह करना है और जहां तक हो सके उसको सरपरस्ती और हिम्मत अफजाई करे और जिस कदर जल्द से जल्द हो सके उसे मैदान में लाकर एलोपैथी के बराबर कर दे। अब मैं अपने खास जिले के मुतालिक चन्द मिनट लेना चाहता हूँ। मैं बस्ती जिले से नुमाइन्दा होकर आया हूँ। बस्ती जिला वह है जिसकी पापुलेशन (जनसंख्या) २५ लाख है। इस सूबे में गोरखपुर के बाद बलिहाज आबादी, बलिहाज रकबा और बलिहाज मालगुजारी बस्ती जिला वह है, जिसकी पापुलेशन (जन संख्या) मेसोपोटामिया के जो एक इन्डिपेन्डेंट कंट्री (स्वतंत्र देश) है, उसके बराबर है जिससे ४ नुमाइन्दे इस ऐवान में आये हैं। मुझे अफसोस के साथ कहना पड़ता है कि इस बजट को शुरू से आखीर तक देखने से पता चलता है कि किसी क्रिस्म की एड (सहायता) इसको देना गुनाह करार दिया गया है और किस कदर बस्ती जिले को नेगलेक्ट (भुलाया) किया गया है कि न वहां किसी डिस्पेंसरी (दवाखाना) को एड (सहायता) दी गई है, न अस्पताल को एड (सहायता) दी गई है और न डिस्ट्रिक्ट बोर्ड ही को कोई एड (सहायता) दी गई है।

म्युनिसिपैलिटी भी अभी तक नहीं है। यह सुनते थे कि म्युनिसिपैलिटी हो जायेगी लेकिन कुछ खास वजूहात के बिना पर उसका एलेकशय (चुनाव) पोस्टपोन्ड (स्थगित) कर दिया गया है। वहां की पब्लिक हेल्थ की यह हालत है कि हजारों आदमी सालाना कालरा, टी० बी०, इन्फ्लुयेन्जा, प्लेग और दूसरे क्रिस्म के एपिडेमिक के शिकार होते हैं। लेकिन कोई तवज्जह उस तरफ नहीं की गई है। सिर्फ यह होता है कि जिस वक्त एपिडेमिक शुरू हुआ उन्होंने कहा मैं चलूँ, वह चलें, पब्लिक हेल्थ, डिपार्टमेंट चले, वैक्सीनेशन दिये जायें। मैं दस्तवस्ता इस हाउस की और खसूसन आनरेबिल लोकल सेल्फ मिनिस्टर की, तवज्जह इस तरफ दिलाना चाहता हूँ कि बस्ती जाने का इतिफाक उनको बहुत कम हुआ है।—ऐवान में जो मिनिस्टर सहजान बजट में

कोई ऐसी बात नहीं है जिससे कोई सेंस आऊ फीडम (स्वतंत्रता का अर्थ) मालूम होता हो। मैं उनके उन अल्फाज का मतलब नहीं समझता। मैं तो समझता हूँ कि अगर उन्होंने हमारे लायक दोस्त मिनिस्टर साहब की स्पीच को बग़ौर पढ़ा होता तो वह उस नतीजे पर पहुँचे होते कि शायद इस बजट स्पीच में फीडम (स्वतंत्रता) के बारे में जितना जोर दिया गया है उतना किसी चीज़ के बारे में नहीं दिया गया। शुरु ही मैं अगर आप सफा (१) के दूसरे पैरा को देखेंगे तो मालूम होगा कि उसमें आजादी की चीज़ शुरु से आखिर तक लिखी हुई है। अगर वह कभी बस्ती लशरीफ भी ले नये तो वह सिर्फ बन्द घंटे वहाँ ठहरे। न उन्होंने इसका मौका दिया, न उन्होंने इसकी ज़रूरत ही समझी कि ज़िले की क्या शिकायत है और क्यों कर उन्हें दूर किया जाय। डेढ़ २ बालिशत के मच्छर वहाँ पाये जाते हैं। मलेरिया में हजारों आदमी मुतला हैं। ग्रेनेज का कोई इन्तजाम नहीं है। मैं दस्तवस्ता इस ऐवान की और खुसूसन आनरेबिल लोकल सेल्फ मिनिस्टर की तवज्जह इस तरफ़ दिलाऊंगा जिससे बस्ती ज़िले की शिकायत दूर की जा सके।

श्री इन्द्रदेव त्रिपाठी :

श्रीमान् डिप्टी स्पीकर साहब, बजट के ऊपर अपने ख्यालात को जाहिर करने के पहले मैं अपना पवित्र कर्तव्य समझता हूँ कि मिनिस्टरों को जिन्होंने जनता के फायदे के लिये बजट पेश किया है उनको उसके लिये मुबारकबाद दें। बजट के तमाम पहलुओं पर रोशनी डालने के लिये दक्षत नहीं हूँ। थोड़े समय में मामूली तौर से कुछ खास २ बातों पर अपने ख्यालात का इजहार किया जा सकता है। मैं बजट के सिलसिले में कुछ गुज़ारिश करने के पहले यह बतलाना चाहता हूँ कि बजट का असर रिआया के ऊपर पड़ता है। और बजट को देखने से ही यह पता चलता है कि गवर्नमेंट रिआया की किस क्रूर भलाई करना चाहती है। इस बजट से बिल्कुल साफ़ है अच्छी तरह से मालूम है कि गवर्नमेंट ने जितनी कोशिश रिआया के आराम और फायदे के लिये हो सकती है किया है। उसका तकलीफों को दूर करने के लिये जितनी भी कोशिश हो सकती है, सब इसमें की गई है। रिआया को खास तौर से खाने की, कपड़े की और बीमारी की हालत में दवा की, लड़कों की तालीम की और खेतों के काम में तरक्की की इमदाद पहुँचाने की और उसके साथ २ अमनो अमान कायम रखने की और जान-माल की हिफाजत की ज़रूरत रहती है। इस बजट में सारी चीज़ों का इन्तजाम बहुत अच्छी तरह से किया गया है। खाने और कपड़े के प्रबन्ध की बाबत जो इस बजट में खर्च की रकम बढ़ाई गई है वह बहुत ही मुनासिब है बिला रकम बढ़ाये कोई भी इंतजाम माकूल हो नहीं सकता, उसके साथ २ जो दवाओं के प्रबन्ध के लिये मेडिकल ग्रांट (स्वीकृति) के अन्दर रकम दी हुई है उससे साफ़ तौर से यह पता चलता है कि जितना भी मौजूदा हालत में कोई गवर्नमेंट कर सकती है मौजूदा जमाने को देखते हुये जितना भी हो सकता है उतना इन्तजाम पब्लिक (जनता) की भलाई के लिये मेडिकल ग्रांट में भी किया गया है। स्कूलों की बाबत साफ़ तौर से यह पता चलता है कि करीब २ एक करोड़ रुपया तालीम के ऊपर ज्यादा खर्च करने की गवर्नमेंट ने तैयारी की है। प्राइमरी तालीम में लड़कों की फीस क़तई माफ़ करने का इजहार आनरेबिल मिनिस्टर आफ एजुकेशन ने किया है।

उसके साथ ही साथ २२ सौ स्कूल खोलने की जो स्कीम उन्होंने रखी है यह दुनिया में एक खास तरह की नज़ीर रखने वाली चीज़ है। इसके अलावा तनख्वाहों के बढ़ाने की जहाँ तक हो सका है उन्होंने कोशिश की है। पिछले बजट के समय मैंने प्राइमरी स्कूल के मास्टरों के लिये खास तौर से मिनिस्टर साहब से निवेदन किया था। उस वक़्त उन्होंने सिर्फ़ ५ रुपये मासिक का इजाफ़ा उनकी तनख्वाहों में किया था लेकिन साथ ही साथ इस बात की भी उम्मीद दिलाई थी कि जो पे कमीशन (वेतन समिति) बैठा है, उसमें भी उन मास्टरों का ख्याल किया

[Shri Indradeo Tripathi]

जावेगा। मेरे स्कूल में उनके लिये कुछ न कुछ गुंजाइश जरूर रखी गई होगी। लेकिन प्राइमरी स्कूल वालों का इतने से काम नहीं चलेगा और उनकी मुसीबतें दूर नहीं होंगी। उनकी हालत बहुत ही खराब है। वे ऐसी जगहों में रहते हैं जहाँ राशनिंग के सिवाब से उनको गल्ला नहीं मिल सकता। म्युनिसिपैलिटी के अन्दर जहाँ कि राशनिंग का प्रबन्ध है वहाँ के मुलाजिमों को आप सवा तीन सेर का गेहूँ और सवा दो सेर का चावल दे सकते हैं लेकिन आप अपने मास्टर्स को जो आप सूबे के प्रत्येक गांव में फैले हुये हैं उनको हुजूरवाला एक सेर का चावल और डेढ़ सेर का गेहूँ और सवा दो सेर का चना मिलना बिल्कुल दुश्वार है। इस तरह से उनकी मुसीबतों का कोई ठिकाना नहीं है। मैं खासतौर से शिक्षा मंत्री महोदय का ध्यान इस तरफ दिलाना चाहता हूँ कि वे उन गरीब मास्टर्स को न भूलें। उनके साथ ही साथ मुझे यह कहना है कि नान गवर्नमेंट सेकेंडरी स्कूलों के अध्यापकों को जिनको गवर्नमेंट सरकारी अध्यापक नहीं मानती, उनकी तरफ भी तवज्जह करने की जरूरत है। वे बेचारे इस कठिन समय में खर्च चलाने के लिये तीन चार तक ट्यूशन करते हैं। आप इस बात को खुद सोचिये कि जब हमने अपने बच्चों का भार उनके ही ऊपर डाल दिया है और वे तीन २ और चार २ ट्यूशन करके अपनी सारी इनर्जी (शक्ति) बरबाद करके स्कूलों में जाते हैं तो वे क्या तालीम दे सकते हैं? और उनसे बच्चों को क्या फायदा हो सकता है?

अब इसके बाद मुझे एक बात और कहनी है, हालांकि वह बहुत मुश्किल चीज है। मैं पूर्वी जिले का रहने वाला हूँ और वह पूर्वी जिले इतने बदकिस्मत हैं कि उनकी तरफ लोगों का ध्यान आकर्षित कराना पूर्वी जिले के लोगों की ताकत के बाहर की बात है। उस मर्तबा मैंने अपने जिले के लिये खासतौर से एक चीज पेश की थी और उसका एक नुसखा भी पेश किया था। गाजीपुर एक ऐसा बदकिस्मत जिला है जहाँ इन्टरमीडियेट की तालीम के लिये कोई प्रबन्ध नहीं है। उस समय मुझे यह बात कही गई थी कि आशा है कि इन्टरमीडियेट की पढ़ाई खत्म कर दी जाय और जितने भी इन्टरमिडियेट कालेज हैं वे तोड़ दिये जायें। मगर यह बात नहीं हुई। इन्टरमिडियेट की तालीम अगर सूबे में जारी है तो गाजीपुर को भी इससे बरी नहीं रखना चाहिये। यानी गाजीपुर में भी इन्टरमिडियेट की पढ़ाई का प्रबन्ध कर दिया जाना चाहिये। मैं ने एक चीज पेश की थी कि वहाँ एक विक्टोरिया हाई स्कूल है और एक सिटी हाई स्कूल है। सिटी हाई स्कूल तो गवर्नमेंट हाई स्कूल तो नहीं है लेकिन उसका मैनेजमेंट गवर्नमेंट के हाथ में है। दोनों स्कूल बहुत अच्छी तरह वे चलते हैं। इन्स्पेक्टर आफ स्कूल्स सिटी हाई स्कूल के मैनेजर हैं। इस स्कूल का इन्तजाम बहुत ही अच्छा है। उसका नतीजा सबसे अच्छा होता है। उसकी बिल्डिंग इतनी लम्बी चौड़ी है कि इसमें दोनों स्कूलों के लड़के अच्छी तरह से पढ़ सकते हैं। मेरे कहने का मतलब यह है कि विक्टोरिया हाई स्कूल को कालेज बना दिया जाय। इस तरीके से गवर्नमेंट को इमारत बनाने का खर्च नहीं करना पड़ेगा। मैं समझता हूँ कि हमारे माननीय शिक्षा मंत्री इस तरफ अवश्य ध्यान देंगे।

आप इस बात को देखिये। बलिया में कालेज है, आजमगढ़ में और जौनपुर में भी है, बनारस की तो बात ही दूसरी है। जितने पूर्वी जिले हैं सब जगह इन्टरमिडियेट कालेज हैं लेकिन गाजीपुर ही एक ऐसा बदकिस्मत जिला है जहाँ पर कोई कालेज नहीं है। वहाँ के लोगों को इस बात की बहुत तकलीफ रहती है और हमेशा इस बात पर मायूस रहते हैं। उनकी समझ में नहीं आता है कि कौन सी कमी हम लोगों में है। गाजीपुर को ही क्यों कहा जाय, मैं तो सारे पूर्वी जिलों की बात कहता हूँ कि आज तक पूर्वी जिलों की तरफ हमारे मिनिस्टर्स का ध्यान नहीं गया है। नहर के मामले को लीजिये। नहर की वहाँ कोई बात नहीं है। ट्यूब-वेल के सिलसिले में भी पूर्वी जिलों की तरफ कोई ध्यान नहीं दिया जाता। किसी चीज के बारे में पूर्वी जिलों की तरफ कोई ध्यान नहीं दिया जाता। तो मुझे जो कुछ भी इरादा करता है वह यही है कि इस तरह से पूर्वी जिलों को मायूस करने से काम नहीं चलेगा।

मैं आपको बताना चाहता हूँ कि आपने जो आजादी की लड़ाई १९४२ ई० में लड़ी थी और जिसके बाद आप यहाँ तशरीफ़ फरमायें हैं उसी को जरा देख लीजिये कि पूर्वी जिलों ने क्या किया था। मैं स्वाभिमान के साथ कहता हूँ कि मुझे इस बात का फल है कि इस सूबे का और कोई जिला ऐसा नहीं है जिसे आप पूर्वी जिलों के मुकाबिले में पेश कर सकें जिसने आजादी की लड़ाई में इतना बलिदान किया हो। तो जहाँ के नौजवानों ने जहाँ की जनता ने आजादी की लड़ाई में इतना काम किया उन पूर्वी जिलों के रहने वालों को आप क्यों मायूस कर रहे हैं? मैं गाजीपुर की बाबत एक चीज और कहता हूँ। मैं जब बजट को देखता हूँ तो मालूम होता है कि हर काम के लिये काफी रुपया बढ़ाया गया है। एग्रीकल्चर विभाग में भी काफी रुपया बढ़ाया गया है लेकिन मैं क्या कहूँ गाजीपुर में एक सरकारी एग्रीकल्चर स्कूल है उसमें न तो पढ़ाने के लिये कोई बिल्डिंग (इमारत) है और न बोर्डिंग हाउस के लिये ही कोई बिल्डिंग (इमारत) है। चार महीने पहले मैं सारे कागजात लेकर आनरेबिल मिनिस्टर आफ एग्रीकल्चर के पास उपस्थित हुआ था और उनसे प्रार्थना की कि वहाँ के लिये कोई प्रीवोजन (प्रबन्ध) इस बजट में ज़रूर रखिये। उन्होंने बड़े गौर से उन बातों को समझा और कहा कि एग्रीकल्चर स्कूल गाजीपुर की बिल्डिंग (इमारत) के लिये ज़रूर हम कुछ रुपया बजट में रखेंगे, लेकिन आज मैंने बहुत टटोला और पता लगाया तो मुझे यह मालूम हुआ कि एक फूटी कौड़ी भी गाजीपुर के इस काम के लिये नहीं रखी गई है। मैं यह दरखास्त करता हूँ कि आनरेबिल मिनिस्टर इस तरफ ज़रूर तवज्जह फरमायेंगे। ओरिजनल वर्क्स बिल्डिंग बिल्डिंग्स (वास्तविक कार्य सम्बन्धी इमारत) में एक बहुत बड़ी रकम ३७८८६७०० रुपये की रखी गई है जिससे साफ मालूम होता है कि वह बिल्डिंग्स (इमारतों) के बनाने में खर्च होगा। कुछ तो अस्पतालों की बिल्डिंग्स बनेंगी और कुछ रेवेन्यू डिपार्टमेंट की इमारत बनेंगी और कुछ और और इमारतें बनेंगी लेकिन उस एग्रीकल्चर स्कूल के लिये उसमें भी कहीं कोई गुंजाइश नहीं रखी गई है। मैं तो तमाम मिनिस्टर साहबान का ध्यान इस तरफ आकर्षित करना चाहता हूँ और खासतौर पर आनरेबिल मिनिस्टर आफ एग्रीकल्चर का ध्यान इधर मुतवज्जह करना चाहता हूँ कि वह उस स्कूल को मायूस न करें। उसका नक्शा भी बनाकर मैंने आप की खिदमत में पेश किया था और कहा था कि एक साल में सारी ज़रूरियात पूरी नहीं हो सकती लेकिन हर साल अगर आप थोड़ा २ खर्च करें तो वह चीज पूरी हो सकेगी। ७० एकड़ का फार्म वहाँ पर है, जो निहायत अच्छी तरह से चल रहा है। आप वहाँ चलकर देखेंगे तो आप ज़रूर समझेंगे कि इस स्कूल के लिये बजट में काफी रकम न रखना बहुत ही गलत हुआ। इसके अलावा मैं एक चीज की ओर और आपका ध्यान दिलाना चाहता हूँ। मैं यह कहना चाहता हूँ कि खाने, कपड़े, दवा और तालीम के बाद जानोमाल की हिफाजत की भी ज़रूरत रियाया की रहती है। इस अहम काम के लिये बजट में जो अधिक रुपया रखा गया है उसकी मैं तारीफ़ करता हूँ।

मैं आनरेबिल मिनिस्टर आफ पुलिस को किस क्रूर धन्यवाद दूँ जिन्होंने जनता की जान माल की हिफाजत के लिये कोई भी कोशिश उठा नहीं रखी। वह हमारे सूबे की तमाम-जनता की तरफ से धन्यवाद के पात्र हैं। उन्होंने जनता की हिफाजत करने के लिये खास तौर से अल्प संख्यकों की हिफाजत करने के लिये बहुत काफी इन्तजाम किया है। और जैसा कि कांग्रेस गवर्नमेंट ने मौके-मौके पर यह कहा है कि साइन्टी (अल्पसंख्यक) की हिफाजत की हम प्रतिज्ञा करते हैं। जो लीग आज साइन्टी (अल्पसंख्यक) में हैं और जो कहते हैं कि हमारी जान व माल की हिफाजत नहीं होती है जैसा कि मुखालिफ़ बेंचों के मुसलमान हज़ारात इस बजट पर तरह-तरह के एतराजात पेश करते हैं उन्हें समझना चाहिये कि उन्हीं की भलाई के लिये यह प्रबन्ध होने जा रहा है उन्हें इस बात का पूरा यकिन होना चाहिये मुखालिफ़ बेंचों की तरफ से खासतौर से होमगार्ड क्रायम करने पर हमला किया जाता है और कहा जाता है कि पुलिस के ऊपर इतना खर्च क्यों किया जाता है। मैं अच्छी तरह समझता हूँ उस वक्त सारी खुराफात इस देश में और खासतौर से इस सूबे में हो रही है उन खुराफातों के भी कुछ नुमाइन्दे आज इस ऐवान के अन्दर मौजूद हैं जो ऐसी चीजों की मुखालिफ़त करते हैं

[Shri Indradeo Tirpathi]

इन शब्दों के साथ मैं गवर्नमेंट का ध्यान अपने जिला की जनता की तकलीफों की तरफ आकर्षित करना चाहता हूँ। और उसी के साथ—साथ एग्रीकल्चर स्कूल की तरफ ध्यान दिलाना चाहता हूँ और मैं उम्मीद करता हूँ कि गाजीपुर जिले के लिये कहीं न कहीं से जरूर कुछ न कुछ बन्दोबस्त किया जायगा। गाजीपुर में तीन ऐसे गांव हैं गहमर, रेवतीपुर और शेरपुर। इन में से हर एक की आबादी लगभग १५ हजार के हैं। हमारे सूबे में सब से बड़े यही तीन गांव हैं जहां अस्पताल बनाने की जरूरत है। रेवतीगांव वालों ने पांच हजार रुपया कंट्रीब्यूट (इकट्टा) करके अस्पताल के लिये इमारत बनाना शुरू किया जिसका काम अधूरा रह गया। गुजरात बाढ़ से जिला तबाह हो गया और यह गांव भी बरबाद हो गया और उसकी सारी फसल तबाह हो गई। इसलिये इमारत के काम को पूरा करने में गांव के लोग असमर्थ रहे और रुपया एकट्ठा न कर सके। मैंने इसके लिये सरकार को लिखा है मुझे उम्मीद है कि गवर्नमेंट इसकी तरफ भी ध्यान देगी।

شری اندر دیو تریپاتی —

شوریمان دپٹی اسپیکر صاحب۔ بھت کے اوپر اپنے خیالات کو ظاہر کرنے سے پہلے میں اپنا پورے کر تو یہ سمجھتا ہوں کہ منسٹروں کو جنہوں نے جنتا کے فائدہ کے لئے بھت پیش کیا ہے انکو اس کے لئے مہار کیاں دوں۔ بھت کے تمام پہلوؤں پر روشنی ڈالنے کے لئے وقت نہیں ہے۔ تھوڑے سٹے میں معمولی طرح سے کچھ خاص خاص باتوں پر اپنے خیالات کا اظہار کیا جاسکتا ہے۔ میں بھت کے سلسلہ میں کچھ گزارش کرنے سے پہلے یہ بتلانا چاہتا ہوں کہ بھت ڈاٹر رعایا کے اوپر پوتا ہے اور بھت کو دیکھنے سے ہی یہ پتہ چلتا ہے کہ گورنمنٹ رعایا کی کس قدر بھلائی کرنا چاہتی ہے۔ اس بھت سے بالکل صاف ہے اچھی طرح سے معلوم ہے کہ گورنمنٹ نے جتنی کہ شش رعایا کے آرام اور فائدہ کے لئے ہوسکتی ہے کی ہے۔ اسکی تکلیفوں کو دور کرنے کے لئے جتنی بھی کوشش ہوسکتی ہے سب اس میں کی گئی ہے۔ رعایا کو خاص طور سے کھانے کی، کپڑے کی اور بیماری کی حالت میں دوا کو ان کے کون کے تعالیہ کو اور کھیتی کے کام میں ترقی کی امداد پر دیکھنا سیکھنا اور اس کے ساتھ ساتھ امن و امان قائم رکھنے کی اور جان و مال کی حفاظت کی ضرورت پڑتی ہے۔ اس بھت میں ساری چیزوں کا انتظام بہت اچھی طرح سے کیا گیا ہے۔ کھانے اور کپڑے کے پر بندہ کی بابت جو اس بھت میں خرچ کی رقم بڑھائی گئی ہے وہ بہت ہی مناسب ہے۔ بلا رقم بڑھانے کوئی بھی انتظام مقبول ہو نہیں سکتا۔ اس کے ساتھ ساتھ جو دواؤں کے پر بندہ کے لئے میڈیکل گرانٹ کے اندر رقم دی ہوئی ہے اس سے صاف طور سے یہ پتہ چلتا ہے کہ جنتا بھی موجودہ حالت میں کوئی گورنمنٹ کہہ سکتی ہے۔ وجودہ زمانہ کو دیکھتے ہوئے جنتا بھی ہو سکتا ہے اتنا انتظام پبلک کی بھلائی کے لئے میڈیکل گرانٹ میں بھی کیا گیا ہے۔ اسکولوں کی بابت صاف طور سے یہ پتہ چلتا ہے کہ قریب قریب ایک کروڑ روپیہ تعلیم کے اوپر زیادہ خرچ کرنے کی گورنمنٹ نے تیاری کی ہے۔ پرائمری تعلیم میں لڑکوں کی فیس قہمی معاف کرنے کا اظہار انورل منسٹر آف ایجوکیشن نے کیا ہے۔ اس کے ساتھ ہی ساتھ پائیس سے اسکول کھولنے کی جو اسکیم انہوں نے رکھی ہے یہ دنیا میں ایک خاص طرح کی نظر رکھنے والی چیز ہے۔ اس کے

علاوہ تمناواہوں کو بڑھانے کی جہانتک ہوسکا ہے انہوں نے کوشش کی ہے۔ بچہلے بچت کے سمنے میں نے پوائنٹری اسکول کے ماسٹروں کے لئے خاص طور سے منسٹر صاحب سے نویدن کیا تھا۔ اس وقت انہوں نے صرف پانچ روپیہ ماسک کا اضافہ ان کی تمناواہوں میں کیا تھا۔ لیکن ساتھ ہی ساتھ اس بات کی بھی امید دلائی تھی کہ جو پکیشن بیتا ہے اس میں بھی ماسٹروں کا خیال کیا جاوے گا۔ مگر خیال میں ان کے لئے بھی کچھ گنجائش رکھی گئی ہوگی۔ لیکن پوائنٹری اسکول والوں کا اٹک سے کام نہیں چاہیگا اور ان کی مصیبتیں دور نہیں ہونگی۔ انکی حالت بہت ہی خراب ہے۔ وہ ایسی جگہوں میں رہتے ہیں جہاں راشنگ کے حساب سے انکو غلہ نہیں مل سکتا ہے۔ میونسپیلٹی کے اندر جہاں کہ راشنگ کا پربندہ ہے وہاں کے ملازموں کو آپ سو آدین سپر کا گھروں اور سو دو سپر کا چاول دے سکتے ہیں لیکن آپ اپنے ماسٹروں کو جو آپ کے صوبہ کے پرنسپل گاؤں میں بھیجے ہوئے ہیں انکو حضور والا ایک سپر کا چاول اور دو سپر کا گھروں اور سو دو سپر کا چنا ملنا بالکل دشوار ہے۔ اس طرح سے انکی مصیبتوں کا کوئی ٹھکانا نہیں ہے۔ میں خاص طور سے شکشا مفتوی مہاراجے کا دھیان اس طرف دلانا چاہتا ہوں کہ وہ ان غریب ماسٹروں کو نہ بھولیں۔ اس کے ساتھ ہی ساتھ مجھے یہ کہنا ہے کہ نان گورنمنٹ سکندری اسکول کے ادھیانکوں کو جنکو گورنمنٹ سرکاری ادھیانک نہیں مانتی انکی طرف بھی توجہ کرنے کی ضرورت ہے۔ وہ بچارے اس کتوں سمنے میں خرچ چلانے کے لئے تین چار تک ٹیوشن کرتے ہیں۔ آپ اس بات کو خود سوچئے کہ جب ہم نے اپنے بچوں کا بیمار ان کے اوپر ہی ڈال دیا ہے اور وہ تین تین اور چار چار ٹیوشن کر کے اپنی ساری انرجی (طاقت) بہاد کر کے اسکولوں میں جاتے ہیں تو وہ کیا تعلیم دے سکتے ہیں اور ان سے بچوں کا کیا فائدہ ہوسکتا ہے۔ اب اس کے بعد مجھے ایک بات اور کہنی ہے۔ حالانکہ وہ ایک بہت مشکل چیز ہے۔ میو پوربی ضلع کا رہنے والا ہوں اور وہ پوربی ضلع اتنے بدقسمت ہیں کہ انکی طرف لوگوں کا دھیان آگشت کرانا پوربی ضلعوں کے لوگوں کی طاقت کے باہر کی بات ہے۔ اس مرتبہ میں نے اپنے ضلع کے لئے خاص طور سے یہ چیز پیش کی تھی اور اس کا ایک نسخہ بھی پیش کیا تھا۔ غازی پور ایک ایسا بدقسمت ضلع ہے جہاں انٹرمیڈیٹ کی تعلیم کے لئے کوئی پربندہ نہیں ہے۔ اس سمنے مجھے یہ بات بھی گئی تھی کہ آشا ہے کہ انٹرمیڈیٹ کی پڑھائی ختم کر دیجائے اور جتنے بھی انٹرمیڈیٹ کالج ہیں وہ توڑ دئے جائیں مگر یہ بات نہیں ہوئی۔ انٹرمیڈیٹ کی تعلیم اگر صوبہ میں جاری ہے تو غازی پور کو بھی اس سے بری نہیں رکھنا چاہئے۔ یعنی غازی پور میں بھی انٹرمیڈیٹ کی پڑھائی کا پربندہ کر دیا جانا چاہئے۔ میں نے ایک چیز پیش کی ہے کہ وہاں ایک وکٹوریہ ہائی اسکول ہے اور ایک سٹی ہائی اسکول ہے۔ سٹی ہائی اسکول گورنمنٹ ہائی اسکول تو نہیں ہے لیکن اس کا مینجمنٹ گورنمنٹ کے ہاتھ میں ہے۔ دونوں اسکول بہت اچھے

[Shri Indradeo Tripathi]

حرج چلتے ہیں - انسپیکٹر آف اسکول سٹی ہائی اسکول کے منیجر ہیں - اس اسکول کا انتظام بہت ہی اچھا ہے - اس کا نتیجہ سب سے اچھا ہوتا ہے - اس کی بلڈنگ (عمارت) اتنی امبی چوڑی ہے کہ اس میں دونوں اسکول کے لڑکے اچھی طرح سے پڑھ سکتے ہیں - میوے کہنے کا مطالبہ ہے وکٹوریہ ہائی اسکول کو کالج بنادیا جائے - اس طریقہ سے گورنمنٹ کو عمارت بنانے کا خرچ نہیں کرنا پڑیگا - میں سمجھتا ہوں کہ ہمارے مائینہ شمشا منتری اس طرف اوشیہ دھیان دینگے - آپ اس بات کو دیکھئے کہ بلیا میں کالج ہے - اعظم گڑھ میں اور جونپور میں بھی ہے - بنارس کی تو بات ہی دوسری ہے - جتنے یورپی ضلع ہیں سب جہاں انٹر میڈیٹ کالج ہیں لیکن غازی پور ہی ایک ایسا بدقسمت ضلع ہے جہاں ہر کوئی کالج نہیں ہے - وہاں کے لوگوں کو اس بات کی بہت تکلیف رہتی ہے - وہ ہمیشہ اس بات پر مایوس رہتے ہیں انکی سمجھ میں نہیں آتا ہے کہ کونسی کمی ہم لوگوں میں ہے - غازی پور ہی کیوں کہا جائے میں تو سارے یورپی ضلعوں کی بات کہتا ہوں کہ آج تک ہمارے یورپی ضلعوں کی طرف ہمارے منسٹروں کا دھیان نہیں گیا ہے - نہر کے معاملہ کو لیجئے - نہر کی دھان کوئی بات نہیں ہے - ٹیوب ویلس کے سلسلہ میں بنی یورپی ضلعوں کی طرف کوئی دھیان نہیں دیا جاتا ہے - تو مجھے جو کچھ بھی درخواست کرنا ہے وہ یہی ہے کہ اس طرح سے یورپی ضلعوں کو مایوس کرنے سے کام نہیں چلیگا - میں آپکو یہ بتانا چاہتا ہوں کہ اپنے جو آزادی کی لڑائی سنہ ۱۹۴۲ء میں لڑی تھی اور جس کے بعد آپ یہاں تشریف فرما ہیں اسے کو ذرا دیکھ لیجئے کہ یورپی ضلعوں نے کیا کیا تھا - میں سوپیمان کے ساتھ کہتا ہوں - مجھے اس بات کا فخر ہے کہ اس صوبہ کا اور کوئی ضلع ایسا نہیں ہے جسے آپ یورپی ضلعوں کے مقابلہ میں پیسہ کو سکیں - جس نے آزادی کی لڑائی میں اتنا بلیدان کیا ہو - تو جہاں کے نوجوانوں نے جہاں کی جنگ نے آزادی کی لڑائی میں اتنا کام کیا ان یورپی ضلعوں کے رہنے والوں کو آپ کیوں مایوس کر رہے ہیں - غازی پور کی بابت ایک چیز اور کہتا ہوں - میں جب بھت کو دیکھتا ہوں تو معلوم ہوتا ہے کہ ہم کاموں کے لئے کافی روپیہ بڑھایا گیا ہے - اگر بیکلچر (کاشتکاری) دھگ میں بھی کافی روپیہ بڑھایا گیا ہے لیکن میں کیا کہوں غازی پور میں ایک سرکاری ایگریکلچر اسکول ہے - اس میں نہ تو بڑھانے کے لئے کوئی بلڈنگ (عمارت) ہے اور نہ بورڈنگ ہاؤس ہی کے لئے کوئی بلڈنگ (عمارت) ہے - چار مہینہ پہلے میں سارے کاغذات لیکر آنریبل منسٹر آف ایگریکلچر کے پاس ایستھت ہوا تھا اور ان سے پڑا رہتا کی کہ وہاں کے لئے کوئی پروازن (انتظام) اس بھت میں ضرور رکھے - انہوں نے بڑے غور سے ان باتوں کو سمجھا اور کہا کہ ایگریکلچر اسکول غازی پور کی بلڈنگ (عمارت) کے لئے ضرور ہم روپیہ بھت میں رکھینگے - لیکن آج میں نے بہت

تھولا اور پتہ لگایا تو مجھے یہہ معلوم ہوا کہ ایک بوٹی کڑی بڑی غازی پور کے اس کام کے لئے نہیں رکھی گئی ہے۔ میں یہہ درخواست کرتا ہوں کہ آنریبل منسٹر اس طرف ضرور توجہ فرمائیں۔ اور پینل ورکس بلڈنگ میں ایک بہت ہی بڑی رقم ۳,۷۸,۸۶,۷۰۰ روپیہ کی رکھی گئی ہے۔ جس سے صاف معلوم ہوتا ہے کہ وہ بلڈنگ کے بنانے میں خرچ ہوگا۔ کچھ تو اسپتالوں کی بلڈنگ (عمارتیں) بنیگی اور کچھ ریونیو ڈپارٹمنٹ کی بنیگی۔ اور کچھ اور اور عمارتیں بنیگی۔ لیکن اس ایگریگیشن اسکول کے لئے اس میں بھی کہیں کوئی گنجائش نہیں رکھی گئی ہے۔ میں تو تمام منسٹر صاحبان کا دھیان اس طرف آگشت کرنا چاہتا ہوں اور خاص طور پر آنریبل منسٹر آف ایگریکلچر کا دھیان ادھر متوجہ کرنا چاہتا ہوں کہ وہ اس اسکول کو مایوس نہ کریں۔ اس کا نقشہ بھی ہذاکے میں نے آپ کی خدمت میں پیش کیا تھا اور کہا تھا کہ ایک سال میں ساری ضروریات پوری ہوں گی۔ لیکن اگر ہر سال آپ تھوڑا تھوڑا خرچ کریں تو وہ چیز پوری ہو سکیگی۔ ۷۰ ایکڑ کا فارم (کھیت) وہاں ہے جو نہایت اچھی طرح سے چل رہا ہے۔ آپ وہاں چلکر دیکھیں گے تو آپ ضرور سمجھیں گے کہ اس اسکول کے لئے بجٹ میں کافی رقم نہ رکھنا بہت ہی غلط ہوا۔ اس کے علاوہ میں ایک چیز کی اور اپنا دھیان دلانا چاہتا ہوں۔ میں یہہ کہنا چاہتا ہوں کہ کھانے پینے، دوا اور تعلیم کے بعد جان و مال کی حفاظت کی بھی ضرورت رعایا کو ہوتی ہے۔ اس اہم کام کے لئے بجٹ میں جو ادھک روپیہ رکھا گیا ہے اس کی میں تعریف کرتا ہوں۔

میں آنریبل منسٹر آف ہاؤسنگ کو کس قدر دھندلاد دوں جنہوں نے جنتا کی جان و مال کی حفاظت کے لئے کوئی کوشش اٹھا نہیں رکھی۔ وہ ہمارے صوبہ کے تمام جنتا کی طرف سے دھندلاد کے پاتر ہیں۔ انہوں نے جنتا کی حفاظت کرنے کے لئے اور خاص طور سے الپ سٹیکہوں (اقالیت) کی حفاظت کرنے کے لئے بہت کافی انتظام کیا ہے۔ اور جیسا کہ کانگریس گورنمنٹ نے موقع موقع پر یہہ کہا ہے کہ مائٹارٹی (اقالیت) کی حفاظت کی ہم پرتگیا کرتے ہیں۔ جو لوگ آج مائٹارٹی (اقالیت) میں ہیں اور جو کہتے ہیں کہ ہمارے جان و مال کی حفاظت نہیں ہوتی ہے جیسے کہ مخالف پنڈوں کے مسلمان حضرات اس بجٹ پر طرح طرح کے اعتراضات پیش کرتے ہیں انہیں سمجھنا چاہئے کہ انہیں کی پہلائی کے لئے یہہ پربندہ ہونے جارہا ہے۔ انہیں اس بات کا پورا یقین ہونا چاہئے۔ مخالف پنڈوں کی طرف سے خاص طور سے ہزم گارڈ قائم کرنے پر حملہ کیا جاتا ہے اور کہا جاتا ہے کہ پولیس کے اوپر اتنا خرچ کیوں کیا جاتا ہے۔ میں اچھی طرح سمجھتا ہوں اس وقت ساری خرافات اس دیش میں اور خاص طور سے اس صوبہ میں ہورہی ہے ان خرافاتیوں کے بھی کچھ نمائندہ آج اس ایوان کے اندر موجود ہیں جو ایسی چیزوں کی مخالفت کرتے ہیں۔ ان شبدوں کے ساتھ میں گورنمنٹ کا دھیان اپنے ضلع کی جنتا کی تکلیفوں کی طرف آگشت

[Shri Indradeo Tripathi]

کہنا چاہتا ہوں اور اس کے ساتھ ساتھ دیگر پبلک اسکول کی طرف دلنا چاہتا ہوں اور میں امید کرتا ہوں کہ غازی پور ضلع کے لئے کہیں نہ کہیں سے ضرور کچھ نہ کچھ بندوبست کیا جائیگا۔ غازی پور میں تین ایسے گاؤں ہیں گہم رپوتی پور اور شیر پور ان میں سے ہم ایک کی آبادی لگ بھگ ۱۵ ہزار کی ہے۔ ہمارے صوبہ میں سب سے بڑے گاؤں یہی تین ہیں۔ جہاں اسپتال بنانے کی ضرورت ہے۔ کھیتی پوری گاؤں والوں نے پانچ ہزار روپیہ کنٹریبوشن (جمع کر کے اسپتال کے لئے عمارت بنانا شروع کی جس کا کام ادھورا رہ گیا۔ گزشتہ بارہ سے ضلع تباہ ہو گیا اور یہ گاؤں بھی برباد ہو گیا اور اس کی ساری فصل تباہ ہو گئی اس لئے عمارت کے کام کو پورا کرنے میں گاؤں کے لوگ اسمرتبہ رہے اور روپیہ اکٹھا نہ کر سکے میں نے اس کے لئے سرکار کو کہا ہے مجھے امید ہے کہ گورنمنٹ اس کی طرف بھی دھیان دیگی۔

Raja Syed Sajid Husain : It appears from the Budget that the zamindar are the usual victims, and it has become almost the favourite pastime to indulge in zamindar baiting. But I shall not dilate on this particular point, because there are so many other members of my party who would like to say something on this point. Before I come to the point that I am particularly interested in certain schemes connected with my district of Kheri, I should like to take the opportunity to thank the Hon'ble Minister of Finance and Education for the interest he took in the public library of which I have the honour to be the Secretary.

Now Kheri has been selected as the district for "Grow More Food Campaign." The name in the budget is Kheri Development Scheme. Well, my intention is not to criticise the Government or the Ministry. I merely mean to suggest and I hope my suggestion will be taken in the spirit in which it is offered. This particular item has figured in the budget year in and year out. But so far as I have been able to ascertain nothing has been done or is apparent. So far as the large scale farmers are concerned—those who go in for mechanised farming, as I am also doing—there are various defects which the Government, I hope, will consider and rectify. For instance, the question of Taqavi. As laws and rules stand to day, Taqavi can only be granted to zamindars, that is to say, as a security they must offer some zamindari property. So many of these large scale farmers, quite a large of them, are not zamindars, and therefore they are unable to utilise or take advantage of this help from the Government.

Then, Sir, there is no Information Bureau as there should have been in a District like Kheri, where the Government is carrying out the scheme. The Information Bureaux would help people to get information regarding the availability of implements or machinery, such as tractors and other things. This is in my opinion a very important need.

Then, Sir, the rates. The Government rates for tractor ploughing are not only excessive but they are exorbitant. I do not expect the Government to plough people's fields for nothing but they could at least reduce their profits to minimum. The Government has mentioned in the budget that they are going to provide tube-wells. I have no idea where these tube-wells they propose to locate or who is going to benefit from them. I mean to say, in what areas and in which districts they propose to construct them. I hope Government would be good enough and the Minister concerned would also be good enough to supply the information. It is very good idea that they are going to concentrate on rural development. I am not interested or particularly concerned what the source is going to be. I mean whether they are going to do it from collective fines or an other source. I am particularly interested and I hope the Hon'ble Minister for Development would help me in this work which I have already started and which he promised so often to help. With these few words I resume my seat.

राजा सैय्यद साजिद हुसेन :

बजट पर ध्यान देने से प्रतीत होता है कि अधिकतर जमींदारों पर ही कुठाराघात हुआ है और प्रायः जमींदारों को सताना ही मनोरंजन को सामग्री हो गई है। किन्तु मैं इस सम्बन्ध में अधिक बोलना नहीं चाहता क्योंकि मेरे दल के कुछ सदस्यों को इस विषय पर कुछ कहना है। खीरी जिले से सम्बन्धित कुछ योजनाओं के विषय पर विचार करने से पूर्व यद्यपि मुझे इसमें विशेष दिलचस्पी है मैं माननीय अर्थ और शिक्षा मंत्री को इस बात के लिये धन्यवाद देता हूँ कि उन्होंने सार्वजनिक पुस्तकालय के सुधार में काफी दिलचस्पी ली जिसका कि मैं सेक्रेटरी हूँ।

'अधिक अन्य उपायों की योजना' को कार्यान्वित करने के लिये जिला खीरी ही पसन्द किया गया है। बजट में शीर्षक खीरी सुधार योजना है। सरकार या मंत्रिमंडल की आलोचना करना मेरा उद्देश्य नहीं है। मेरा मतलब केवल परामर्श देना है, और मुझे आशा है कि उतने कोई गलतफहमी न होगी और उसका उचित अभिप्राय लिया जायगा। बजट में इस विषय का उल्लेख प्रत्येक वर्ष हुआ है। किन्तु जहाँ तक मुझे विदित है और प्रकट भी है कि इस सम्बन्ध में कोई प्रयास नहीं हुआ। जहाँ तक बड़े पैमाने पर खेती करने वालों का सम्बन्ध है जो कि मशीनों के जरिये से खेती कर रहे हैं जैसा कि मैं भी करता हूँ उसमें बहुत सी त्रुटियाँ हैं और मैं आशा करता हूँ कि सरकार उनपर सोचविचार करेगी और उनको ठीक करेगी। उदाहरणार्थ तकाबी का प्रश्न है। मौज्जा कानून के अनुसार तकाबी केवल जमींदारों को ही दी जाती है अर्थात् जमींदार को जमानत के तौर पर कुछ जमींदारों की सम्पत्ति देनी पड़ती है। इस कारण अनेक बड़े पैमाने पर खेती करने वाले काश्तकार तथा उसमें से अधिकांश जो जमींदार नहीं हैं, सरकार की इस सहायता से लाभ उठाने या उसको काम में लाने में असमर्थ हैं।

श्रीमान् जी, कोई सरकारी सूचना-विभाग भी नहीं है जो कि खीरी ऐसे जिले में होना आवश्यक है जहाँ पर सरकार ने उक्त योजना को कार्यान्वित किया है। सरकारी सूचना विभाग के होने से खेती के औजारों या कल इत्यादि जैसे ट्रेक्टर या अन्य वस्तुओं के मिलने के सम्बन्ध में लोगों को सूचना प्राप्त होने में सुविधा हो जायगी। मेरे विचार से इस बात की महान् आवश्यकता है।

श्रीमान् जी, इसके पश्चात् रेट का प्रश्न है। ट्रेक्टर द्वारा खेतों को जोतने का सरकारी रेट बहुत ही अधिक है। मेरे कहने का अभिप्राय यह नहीं है कि सरकार लोगों

[Raja Syed Sajid Husain]

کے خेतوں کو مہیلت میں جوتے کینتو کم سے کم سرکار ایتنا کر سکتی ہے کي اذیک لائہ ن لے۔ سرکار نے بجٹ میں اس بات کا اٹلےخ کیا ہے کي وے ڈیوب-وےلس بنانے جا رھے ہیں۔ میں نہیں کھ سکتا کي یے ڈیوب-وےلس کھاں کایم ہوں اور ان سے کيسکو لائہ ہونا؟ میرے کھنے کا متللب ہے کي وے انکو کيس ایلکے اور کيس ایلے میں بنانے کا ویاچار رلےتے ہیں؟ میں آشا کرتا ہوں کي سرکار تها اس سے سمب-نڈت منتریور اس ویاہ پر سسنا دےنے کی کڑا کرںے۔ یہ بہت ہی شےٹ بات ہے کي وے گرامسوار کی اور اھان دے رھے ہیں۔ میں اس بات سے کوئی متللب یا ديلچسپی نہیں ہ کي اسکا سااھن کیا ہونا۔ میرے کھنے کا اہمپراہ ہے کي وے اسکو ساموھک جمرانیوں یا کيسی دسےرے اھ سے سناالان کرںے۔ میں اس میں ویشے ديلچسپی ہے اور میں آشا کرتا ہوں کي ماننیہ سوار منتری میرے اس کام میں سهاہاتا کرںے جسکے لیے انھوں نے بہت ویا ویا دیا ہے۔ ان تھوڈے شہدوں کے ساہ میں اپنے سٹان پر پون: آسین ہوتا ہوں۔

راجہ سید ساجد حسین —

بجٹ سے یہہ پتہ چلتا ہے کہ زمیندار عام طور سے شکار ہوئے ہیں اور زمینداروں کو پریشان کرنے میں اٹاف آتا ہے۔ لیکن میں اس مخصوص مسئلہ میں نہیں پڑونگا کیونکہ میرے پارٹی کے اور بھی ممبران ہیں جو اس مسئلہ پر ہولنا پسند کوںے۔ قبل اس کے میں اس مسئلہ کو لوں یعنی وہ مخصوص اسکیمیں جو میرے ضلع کھیری کے متعلق ہیں اور جس سے مجھے کوں رابستہگی بھی ہے۔ میں معزز وزیر مالوات اور تعلیم کی شہید ادا کرنے کا متہنی ہوں کہ انہوں نے میرے ضلع کے ہمالک کتب خانہ میں کافی دیکھسپی لی اور اس کا مجھے معتمد اعزازی ہونے کا بھی شرف ہے۔

اب ضلع کھیری کو ”زیادہ غلہ پیدا کرنے کی مہم“ کے لئے منتخب کیا گیا ہے۔ جو ہمت میں کھیری سدھار اسکیم کے نام سے مشہور ہے۔ میرا مقصد حکومت یا وزارت پر اعتراض کرنا نہیں ہے۔ میں صرف رائے دیتا ہوں اور امید کرتا ہوں کہ میری رائے کو اسی پیرایہ میں خیال کیا جائیگا جس میں وہ پیش کی گئی ہے۔ اس مخصوص مد کی امسال اور گذشتہ سال کی اعداد و ہمت میں دئے ہوئے ہیں۔ لیکن جہاں تک میں اندازہ لگا سکتا ہوں وہ یہہ ہے کہ کوئی خاص فائدہ نہیں پہونچا ہے۔ جہاں تک بڑے پیمانہ پر زراعت کرنے والے کسانوں کا تعلق ہے یعنی جو لوگ مشین سے زراعت کا کم کرتے ہیں۔ جیسے میں بھی کرتا ہوں۔ اس میں چند دقتیں ہیں۔ گورنمنٹ ان پر غور کریگی اور ان کو دور کریگی۔ تقادی کو لے لیجئے جیسا کہ آج کل دستور اور قانون ہے کہ تقادی زمیندار ہی کو دیجاتی ہے اور ضمانت کے طور پر وہ کچھ زمینداری جائداد دیتے ہیں۔ بڑے پیمانہ پر زراعت کرنے والوں میں بیشتر وہ لوگ ہیں جو زمیندار نہیں ہیں۔ لہذا وہ حکومت سے یہہ مدد حاصل کرنے سے قاصر رھتے ہیں۔ علاوہ اس کے جناب والا۔ کوئی ادارہ اطلاعات نہیں ہے جس کی کھیری اسی ضلع میں ضرورت ہے جہاں حکومت اسی اسکیم چلا رھی ہے۔ ان ادارہ اطلاعات سے لوگوں کو مشین اور اوزار کاشتکاری وغیرہ کے ملنے کی اطلاعات ملتی رھینگی۔ جیسے کہ ٹریکٹور ہے۔ اس ادارہ اطلاعات کی ضرورت میرے خیال میں بہت ضروری ہے۔

اس کے بعد جناب والا - نرخ آتے ہیں - ٹریکٹور سے زمین قابل کاشت بنانے کا سوگاری نرخ صرف زیادہ ہی نہیں بلکہ ناقابل برداشت ہیں - میں اس کی توقع نہیں کرتا کہ حکومت کاشتکاروں کے کھیت کو بلا معوضہ دوست کرائے ایکن کم سے کم منافع لیوے - حکومت نے بجٹ میں اس امر کا انکشاف کیا ہے کہ وہ نلدار کنوئیں کا انتظام کر رہی ہے - مجھکو یہہ نہیں معلوم ہے کہ وہ نلدار کنوئیں کہاں بنائے جائیں گے یا ان سے کون مستفید ہوگا - میسرے کھنے کا مقصد یہہ ہے کہ حکومت نے کس حلقہ اور اس ضلع میں ان کی تعمیر کی تجویز کی ہے - میں اُمید کرتا ہوں کہ حکومت اور وزیر متعلق ممبرانی کر کے مفصل اطلاع دیدگے - یہہ بہت اچھا خیال ہے کہ وہ اس کو گرام سدھار سے متعلق کر رہے ہیں - مجھے کوس اس امر سے کوئی تعلق نہیں ہے کہ اس کا ذریعہ کیا ہے مچرا مطلب یہہ ہے کہ خواہ وہ اس کو جرمانہ وصول کر کے بفارہے ہیں یا دوسرے ذریعہ سے - مجھے کو اس کام میں دلچسپی ہے اور میں امید کرتا ہوں کہ معزز وزیر ترقی میسرے اس کام میں مدد فرمائیں گے جس کو میں نے شروع کیا ہے اور جس کے لئے انہوں نے انٹر وے دے دی ہے فرمایا ہے - ان الفاظ کے ساتھ میں اپنی تقریر ختم کرتا ہوں -

*श्री कृष्ण चन्द्र :

जनاب डिप्टी स्पीकर साहब ! जो बजट आज इस हाउस के सामने पेश किया गया है वह अगच्छ रिबोल्यूशनरी बजट (क्रान्तिकारी बजट) नहीं कहा जा सकता है लेकिन साथ ही मैं इस बजट के अन्दर इस बात का रेफ्लेक्शन (प्रभाव) है कि बजट बनाने वालों के दिलों में जो आज तक दबे रहे हैं जो देहात की जनता है जो इस सूबे के गरीब रहने वाले हैं उनकी बहबूदी का हर जगह ख्याल रखा गया है अपोजीशन पार्टी (विरोधी दल) के डिप्टी लीडर साहब ने आज इस बजट के डिस्क्शन (वाद-विवाद) को शुरू करते वक्त अपनी स्पीच दी थी ! उस उम्दा स्पीच पर मैं उनको मुबारकबाद देता हूँ। बजट के अन्दर क्या खास बात होना चाहिये किस तरीके से सूबे की बहबूदी को बजट में रेफ्लेक्ट (प्रभावित) करना चाहिये यह उन्होंने कहा था। उन्होंने यह फरमाया था कि लोगों की बहबूदी के लिये कुछ बातें जरूरी हैं। उनकी तालीम अच्छी हो, उनका स्वास्थ्य अच्छा हो रोजगार के लिये अच्छे जरायें हों और अपनी तरक्की के लिये उनको पूरी आजादी और गुंजाइश हो। इन बातों के ऊपर जिक्र करते हुये उन्होंने यह साबित करने की कोशिश की थी कि जो बजट कांग्रेस गवर्नमेंट ने आज इस हाउस (भवन) के सामने पेश किया है। यह बलिहाज इन चीजों के ऐसा बजट है कि जिसके लिये गवर्नमेंट को मुबारकबाद नहीं दी जा सकती है। हो सकता है कि जैसा उन्होंने फरमाया कि इन बातों को अमल में लाने के लिये लोगों की बहबूदी के कामों का सम्पादन करने के लिये इतने प्राविजन (प्रबन्ध) न किये गये हों जितने कि लारी साहब चाहते थे लेकिन इस बात को कोई भी नहीं मान सकता कि बजट में जिन चीजों का लारी साहब ने जिक्र किया है उनका प्राविजन (प्रबन्ध) नहीं है। अभी हमको इस मसले पर गौर करने के लिये इस बात का पहले ध्यान रखना होगा कि कब तक मुत्क में हमारे सूबे में और दूसरे सूबों में जो बजट तैयार हुआ करता था उसका तौर-तरीक और रखही दूसरा रहता था, इन बजटों में भी कभी डेवलपमेंट डिपार्टमेंट (सुधार विभाग) की तरफ वाक्कई कोई ध्यान नहीं दिया जाता था, यह फक्ष कांग्रेस गवर्नमेंट को ही हासिल है कि उन्होंने इस सूबे के बजट के रख को क्रान्तिकारी तबदीली का रख दिया है आज हम यह कह सकते हैं कि यह बजट क्रान्तिकारी नहीं है और जनاب लियार्कट अली खां साहब ने जो सेंट्रल बजट पेश किया है वह क्रान्तिकारी बजट है, मैं मानता

*माननीय सदस्य ने अपने भाषण को शुद्ध नहीं किया है।

[Shri Krishna Chandra]

हैं कि वह सेंट्रल गवर्नमेंट का बजट क्रान्तिकारी है लेकिन वह क्रान्तिकारी इसलिये है चूंकि अभी तक जो सेंट्रल (केन्द्रीय) गवर्नमेंट का बजट रहा करता था वह एक फोरन एडमिनिस्ट्रेशन (विदेशी शासन) का बजट होता था जिसमें कोई ध्यान लोगों की बहबूदी की तरफ नहीं दिया जाता था। जब एक पॉपुलर (लोकप्रिय) गवर्नमेंट का पहला बजट पेश किया गया तो वह जरूर क्रान्तिकारी मालूम होगा उन पुराने बजटों के लिहाज से जो दूसरी किस्म की गवर्नमेंट पेश किया करती थी आज हमको इस सूबे के बजट में कोई क्रान्तिकारी बात नहीं दिखाई देती क्योंकि हम कांग्रेस सरकार को पहले अमल करते हुये देख चुके हैं। जब पहली बार कांग्रेस सरकार ने बजट पेश किया था उसमें क्रान्ति की झलक दिखाई देती थी। अगर आप चाहें कि उस झलक के अन्दर कोई तबदीली हो तो मैं लारी साहब से कहूंगा कि वह नामुमकिन है। अगर कोई तबदीली चाहते थे तो उससे साबित होता है कि कांग्रेस सरकार ने जो शुरू ही में बजट का नक़्शा बनाया था वह पूरे तौर से क्रान्तिकारी था और उसमें कोई गुंजाइश आगे उस ख़र्च को तबदील करने की नहीं थी। अगर हम लारी साहब के ही तरीके से बजट की आजमाइश करें तो यह मालूम होता है कि डेवलपमेंट डिपार्टमेंट्स (सुधार विभागों) में खर्च की बराबर वृद्धि और इज़ाफ़ा होता रहा है और मुझे उम्मीद है कि अपोज़ीशन (विरोध) के डिप्टी लीडर साहब इसपर गौर करेंगे। सन् १९४५-४६ में बजट के खर्च की मदों को दो सीगों में तकसीम करते हैं। एक वह जो गवर्नमेंट लोगों की हिफाज़त ला एन्ड आर्डर (कानून और आदेश) के लिये जो मुहकमे कायम करती हैं। उनमें ४५-४६ में ११ करोड़ ५७ लाख खर्च हुआ और ४६-४७ में १२ करोड़ ८१ लाख खर्च हुआ। ४७-४८ के लिये १३ करोड़ रक्खा गया है। इस झुगे में ४५-४६ की बनिस्बत ४७-४८ के बजट में कोई इज़ाफ़ा आप को देखने को नहीं मिलता लेकिन अगर हम उन सीगों की तरफ आएं जिनका ताल्लुक लोगों की बहबूदी से है, इस सूबे की तरक्की से है तो हम देखेंगे कि इस साल के बजट में काफी इज़ाफ़ा इन मुहकमों के खर्च पर किया गया है। ४५-४६ में इन मुहकमों का खर्च १५ करोड़ ७३ लाख था और अब के बजट में इस खर्च की तादाद २४ करोड़ है। इससे मेम्बर साहबान अन्दाज़ा लगा सकते हैं कि जहां तक लोगों की बहबूदी का सवाल सूबे की तरक्की का सवाल है वहां खर्च की मदों में पौने दो गुना इज़ाफ़ा कर दिया गया है और हम इससे ज्यादा तबक्की नहीं कर सकते। अगर आप २-३ मदें ही देखें तो तालीम की मद में सन् ४५-४६ में २ करोड़ ६७ लाख था और इस बजट में ४ करोड़ १६ लाख है। पौने दो गुना खर्च तालीम में बढ़ाया गया है। लारी साहब के ही अल्फ़ाज़ में तालीम एक ऐसा सीगा है जिसके ऊपर सूबे की तरक्की मुनहसिर है। पब्लिक हेल्थ (जनता का स्वास्थ्य) में जिसका ताल्लुक लोगों की सेहत से है ४५-४६ में ४५ लाख रुपया रक्खा था अब उसके लिये ९९ लाख रक्खा गया है यह भी दुगुना कर दिया गया है। एग्रिकलचर (कृषि) जिसकी तरफ लारी साहब ने खास ध्यान दिलाया था कि ग्रो मोर फूड (अधिक अन्न उपजाओ) की तरफ तबल्ज़ह दी जाय और मुल्क में खाने की चीजें ज्यादा पैदा हों इन के लिये काश्त की तरक्की के लिये बजट में काफी गुंजाइश नहीं की गई है, इस मद में ४५-४६ में ८६ लाख रुपया रक्खा गया था और इस बजट में २ करोड़ ५४ लाख रुपया रक्खा गया है। सन् ४५-४६ में जो रक़म इसमुहकमे में रक्की गई थी इस बजट की रक़म उसकी बनिस्बत तिगुनी है। अगर एग्रिकलचर (कृषि) के सीगे में तिगुना इज़ाफ़ा कर दिया जाय तो लारी साहब कह सकते हैं कि इस की तरफ गवर्नमेंट ने काफी ध्यान नहीं दिया है इसी तरह से वेटरिनरी जिसका ताल्लुक भी मुल्क की काश्त की तरक्की से है उसमें ४५-४६ में २० लाख रुपया रक्खा गया था और इस बजट में ८४ लाख रुपया रक्खा गया है। इस तरह से अगर आप मुकाबला करें तो ४५-४६ की बनिस्बत जितने मुहकमे लोगों की बहबूदी से ताल्लुक रखने वाले हैं चाहे वह सेहत का चाहे तालीम का हो, इन सब में खर्चों की रक़म दुगुनी तिगुनी कर दी गई है। अगर यह सही बात है जैसा कि लारी साहब ने कहाया

कि मुल्क की और सूबे की जो हालत है और यहां तालीम की जो दयनीय अवस्था है, लोगों की गरीबी की जो हालत है, सेहत की जो हालत है उसको देखते हुये यह रकम बहुत थोड़ी है क्योंकि हमारे मिनिस्टर साहब का और हर एक का दिल चाहता है कि हम इस खराब हालत को जितनी ही जल्दी हो सके दूर कर दें और तभी हमारे मुल्क की बहबूदी हो सकती है।

सवाल यह है कि बजट के अन्दर जैसा कि लारी साहब ने बतलाया था कि हमको देखना तो यह है कि बजट के पीछे, गवर्नमेंट को जिन भावनाओं का बजट के अन्दर रेफ्लेक्शन (प्रभाव) है वह भावनायें वाकई इस सूबे की बहबूदी को अपने साथ लिये हुये हैं या नहीं। लारी साहब ने भी इस बात को तस्लीम किया है कि पब्लिक हेल्थ (जन स्वास्थ्य) में रुपया रखा गया है। काश्तकारी में रुपया रखा गया है। लेकिन उन्होंने बड़ी तरकीब के साथ बड़ी होशियारी के साथ उस चीज का जिक्र न करके यह कहा कि अगर आप भोर कमेटी के मुताबिक रकम रखते तो आप उसको पूरे तौर से मुकम्मल कर सकते थे।

हमारे मिनिस्टर भी इस बात का दावा नहीं करते कि जो बजट हमने पेश किया है वह बजट हमारा आइडियल (आदर्श) बजट है। वह बजट ऐसा बजट है जिसके मुताबिक खर्च करने से इस सूबे की हालत एक दम दुस्त हो जायगी। हमारे फाइनेंस मिनिस्टर ने अपने भाषण में कहा है कि जो चीजें हमने अपने हाथ में ली हैं जिन चीजों की तरक्की का ख्याल हमने अपने सामने रखा है उनके लिये हमने प्लान (उपाय) बनाया है और हम धीरे-धीरे हर साल तरक्की करते जायेंगे। एक आनरेबिल मेम्बर ने मुझसे कहा था कि हम अगर कोई चीज एक दम करना चाहें जिसका ताल्लुक खर्च से हो जिसके लिये खर्च की जरूरत हो तो हम अगर अपनी गवर्नमेंट से कहते हैं कि जो आप खर्च कर रहे हैं बजट में फलान् मद के अन्दर वह खर्च इस सूबे की बहबूदी के लिये नाकाफी है तो साथ में आपका यह भी फर्ज है कि यह भी बतलावें कि इसके लिये जो ज्यादा खर्च की जरूरत है वह कहां से फराहम करें।

लारी साहब ने बजट की ठीक टिप्पणी जो की है वह यह बात ध्यान में रखते हुये किया है कि सूबे की बहबूदी बजट से किस तरह से हो सकती है। लेकिन मैं यह कहे बिना नहीं रहूंगा कि उन्होंने बजट को देखकर इस बात की कोशिश की है अपनी इटलीजेन्सी (बुद्धिमान्ता) के जरिये से इस बात की कोशिश किया है कि जो कोई नुकस वह निकाल सके जिस तरह से भी वह गवर्नमेंट को बुरे तौर पर रख सकें गवर्नमेंट को बदनाम कर सकें उन्होंने ढूंढ़ कर उन बातों को निकालने की कोशिश की है। बजट से जहां तक कि लोगों की बहबूदी का ताल्लुक है उस में पूरी गुन्जाइश है। सिर्फ शिकायत हम को अपनी गवर्नमेंट से यह है कि उन्होंने बजट में जो स्कीम रखी है उस स्कीम का उन्होंने जिक्र भर कर दिया है। ऐसा मालूम होता है कि उनके पास भी कोई स्कीम अब तक तैयार नहीं है। शिक्षा मंत्री जो फाइनेंस मंत्री भी हैं उन्होंने शिक्षा का उसके अन्दर बहुत जिक्र किया है। उन्होंने यह भी कहा है कि जो सुपरवाइजिंग स्टाफ है उसका भी रिआर्गनाइजेशन (फिर से संगठित करना) होगा। लेकिन उन्होंने यह नहीं बतलाया कि किस तरह से होगा। यह बात अगर डिटेल् (विस्तार) में रखी जाती तो हाउस (भवन) के लोग भी उसको समझ पाते और मुमकिन है अपनी राय भी दे सकते। ऐसा मालूम पड़ता है हमारी गवर्नमेंट के मिनिस्टरों की इच्छा तो है, स्वाहिश तो है कि जहां तक हो सके इस सूबे के लोगों की बहबूदी के उपाय सोचें। ऐसा मालूम होता है कि उनके दिल में ख्यालात हैं, उनके दिल में नोबुल इंटेंशन (उदार भावनायें) हैं लेकिन उनके पास वक्त नहीं है कि नोबुल स्कीम तैयार कर सकें। मैं कह रहा था कि जब तक हमारे पास कोई स्कीम डिटेल् (विस्तार) में नहीं है हम उस पर पूरे तौर से अमल नहीं कर सकते। अन्त में मैं आप से अर्ज करता हूं कि जो बजट हमारे सामने पेश है वह इस हाउस के मुबारकबाद का मुस्तहक है।

شری کرشن چندر —

جناب ڈپٹی اسپیکر صاحب —

جو بھت آج اس سٹاؤس (ایوان) کے سامنے پیش کیا گیا ہے وہ اگرچہ ریوولوشنری (انقلابی) بھت نہیں کہا جاسکتا ہے لیکن ساتھ ہی میں اس بھت کے اندر اس بات کا ریفلیکشن (اٹھنے) ہے کہ بھت بنانے والوں کے دلوں میں جو آج تک دبے رہے ہیں جو دیہات کی جنتا ہے جو اس صوبہ کے غریب رہنے والے ہیں ان کی بھودی کا ہر جگہ خیال رکھا گیا ہے۔ (مخالف) پارٹی کے ڈپٹی لیڈر صاحب نے آج اس بھت کے ڈسکشن (بحث) کو شروع کرتے وقت اپنی اسپیچ (تقریر) دی تھی اس عمدہ اسپیچ (تقریر) پر میں ان کو مبارکباد دیتا ہوں۔ بھت کے اندر کیا خاص بات ہونا چاہیئے کس طریقہ سے صوبہ کے لوگوں کی بھودی کو بھت میں ریفلیکٹ (عکس معلوم ہونا چاہیئے) کرنا چاہیئے۔ یہ انہوں نے کہا تھا۔ انہوں نے یہ فرمایا تھا کہ لوگوں کی بھودی کے لئے کچھ باتیں ضروری ہیں۔ ان کی تعلیم اچھی ہو۔ ان کا سوا-تو اچھا ہو روزگار کے لئے اچھے فرائض ہوں اور اپنی ترقی کے لئے ان کو پوری آزادی اور گنجائش ہو ان باتوں کے اوپر ذکر کرتے ہوئے انہوں نے یہ ثابت کرنے کی کوشش کی تھی کہ جو بھت کانگریس گورنمنٹ نے آج اس سٹاؤس کے سامنے پیش کیا ہے یہ بلحاظ ان چیزوں کے ایسا بھت ہے کہ جس کے لئے گورنمنٹ کو مبارکباد نہیں دی جاسکتی ہے۔ ہوسکتا ہے جیسا انہوں نے فرمایا کہ ان باتوں کو عمل میں لانے کے لئے لوگوں کی بھودی کے کاموں کا سمپادن کرنے کے لئے اتنے پراویژنس نہ کئے گئے ہوں جتنے کہ لاری صاحب چاہتے تھے لیکن اس بات کو کوئی بھی نہیں مان سکا کہ بھت میں جن چیزوں کا لاری صاحب نے ذکر کیا ہے ان کا پراویژن (پندوبست) نہیں ہے۔ ابھی ہم کو اس مسئلہ پر غور کرنے کے لئے اس بات کا پہلے دھیان رکھنا ہوگا کہ اب تک ملک میں ہمارے صوبہ میں اور دوسرے صوبوں میں جو بھت تیار ہوا کرتا تھا اس کا طرز طریقہ اور رخ ہی دوسرا ہوا کرتا تھا۔ ان بھتوں میں کبھی ڈیولپمنٹ ڈپارٹمنٹ کی طرف واقعی کوئی دھیان نہیں دیا جاتا تھا۔ یہ فخر کانگریس گورنمنٹ کو ہی حاصل ہے کہ انہوں نے اس صوبہ کے بھت کے رخ کو کرائنتکاری تبدیلی کا روپ دیا۔ آج ہم یہ کہہ سکتے ہیں کہ یہ بھت کرائنتکاری نہیں ہے اور جناب لیاقت علی خاں صاحب نے جو سنٹرل بھت پیش کیا ہے وہ کرائنتکاری بھت ہے۔ میں مانتا ہوں کہ وہ سنٹرل گورنمنٹ کا بھت کرائنتکاری ہے لیکن وہ کرائنتکاری اس لئے ہے چونکہ ابھی تک جو سنٹرل گورنمنٹ کا بھت دیا کرتا تھا وہ ایک فارن ایڈمنسٹریشن کا بھت ہوا کرتا تھا۔ جس میں کوئی دھیان لوگوں کی بھودی کی طرف نہیں دیا جاتا تھا۔ جب ایک یا پورے گورنمنٹ کا پہلا بھت پیش کیا گیا تو وہ ضرور کرائنتکاری معلوم ہوگا۔ ان

پرانے بجٹوں کے لحاظ سے جو دوسری قسم کی گورنمنٹ پیش کیا کرتی تھی۔ آج ہمکو اس صوبہ کے بجٹ میں کوئی کمرانکاری بات نہیں دکھائی دیتی۔ کیونکہ ہم کانگریس سرکار کو پہلے عمل کرتے ہوئے دیکھ چکے ہیں۔ جب پہلی بار کانگریس سرکار نے بجٹ پیش کیا تھا اس میں کرائنتی کی جہلک دکھائی دیتی تھی۔ اگر آپ چاہیں کہ اس جہلک کے اندر کوئی تبدیلی ہو تو میں لاری صاحب سے کہوں گا کہ وہ ناممکن ہے۔ اگر کوئی تبدیلی چاہتے تھے تو اس سے ثابت ہوتا ہے کہ کانگریس سرکار نے جو شروع ہی میں بجٹ کا نقشہ بنایا تھا وہ پورے طور سے کمرانکاری تھا اور اس میں کوئی گنجائش آگے اس رخ کو تبدیل کرنے کی نہیں تھی۔ اگر ہم لاری صاحب کے یہی طریقہ سے بجٹ کی آزمائش کریں تو یہ معلوم ہوتا ہے کہ ڈیولپمنٹ ڈیپارٹمنٹ (ترقی کا محکمہ) میں خرچ کی برابر دردی اور اضافہ ہوتا رہا ہے اور امید ہے کہ ایوزیشن کے ڈیپٹی لیڈر صاحب اس پر غور کریں گے۔ سنہ ۱۹۳۵-۳۶ء کے بجٹ میں خرچوں کی مدد کو دو صیغوں میں تقسیم کرتے ہیں ایک وہ جو گورنمنٹ لوگوں کی حفاظت لائینڈ آرڈر کے لئے جو محکمہ قائم کرتی ہے ان میں سنہ ۱۹۳۵-۳۶ء میں ۱۱ کروڑ ۵۷ لاکھ خرچ سنہ ۱۹۳۶-۳۷ء کے لئے سنہ ۱۹۳۷-۳۸ء کے لئے ۱۳ کروڑ رکھا گیا ہے۔ اس صیغہ میں سنہ ۱۹۳۵-۳۶ء کے بجٹ میں کوئی اضافہ آپ کو دیکھنے کو نہیں ملتا۔ لیکن اگر ہم ان صیغوں کی طرف اٹھیں جن کا تعلق لوگوں کی بہبودی سے ہے۔ اس صوبہ کی ترقی سے تو ہم دیکھیں گے کہ اس سال کے بجٹ میں کافی اضافہ ان محکموں کے خرچ پر کیا گیا ہے۔ سنہ ۱۹۳۵-۳۶ء میں ان محکموں کا خرچ ۱۵ کروڑ ۷۳ لاکھ تھا اور اب کے بجٹ میں اس خرچ کی مدد ۲۲ کروڑ ہے۔ اس سے مندر صاحبان اندازہ لگا سکتے ہیں کہ جہاں تک لوگوں کی بہبودی کا سوال ہے صوبہ کی ترقی کا سوال ہے وہاں خرچ کی مدد میں ہونے دو گنا اضافہ کر دیا گیا ہے۔ ہم اس سے زیادہ توقع نہیں کر سکتے۔ اگر آپ دو تین مددیں ہی دیکھیں تو تعلیم کی مدد میں سنہ ۱۹۳۶-۳۷ء دو کروڑ ۶۷ لاکھ تھا اور اس بجٹ میں ۴ کروڑ ۱۶ لاکھ ہے۔ ہونے دو گنا خرچ تعلیم میں بڑھایا گیا ہے۔ لاری صاحب کے ہی الفاظ میں تعلیم ایک ایسا صیغہ ہے کہ اس کے اوپر صوبہ کی ترقی برابر گہومتی ہے۔ بڑا کھیلتہ میں اس کا تعلق لوگوں کی صحت سے ہے۔ سنہ ۱۹۳۵-۳۶ء میں ۴۵ لاکھ روپیہ رکھا تھا اب اس کے لئے ۹۹ لاکھ روپیہ رکھا گیا ہے۔ یہ بھی دگنا کر دیا گیا ہے۔ اگر یکاچر (کاشتکاری) جس کی طرف لاری صاحب نے خاص دھیان دلایا تھا گرو مور فورڈ کی طرف توجہ دی جائے اور ملک میں کھانے کی چیزیں زیادہ پیدا ہوں۔ ان کے لئے کاشت کی ترقی کے لئے بجٹ میں کافی گنجائش نہیں کی گئی ہے اس مدد میں سنہ ۱۹۳۵-۳۶ء میں ۸۱ لاکھ روپیہ رکھا گیا تھا۔ سنہ ۱۹۳۵-۳۶ء میں جو رقم اس محکمہ میں رکھی گئی تھی اس بجٹ کی رقم اس کی یہ نسبت تگنی ہے۔ اگر ایکریکلچر کے صیغہ میں تنہا اضافہ کر دیا جائے تو لاری صاحب یہ کہہ سکتے ہیں کہ اس کی

[Shri Krishna Chandra]

طرف گورنمنٹ نے کافی دھیان نہیں دیا ہے۔ اس طرح سے ویٹینری جس کا تعلق بھی ملک کی کاشت کی ترقی سے ہے اس میں سنہ ۱۹۳۵-۳۶ء میں ۲۰ لاکھ روپیہ رکھا گیا تھا۔ اور اس بجٹ میں ۸۳ لاکھ روپیہ رکھا گیا ہے۔ اس طرح سے اگر آپ مقابلہ کریں تو سنہ ۱۹۳۵-۳۶ء کی بنسبت جتنے محکمہ لوگوں کی بہبودی سے تعلق رکھنے والے ہیں چاہے وہ صحت کے ہوں چاہے تعلیم کا ہو ان سب میں خرچوں کی رقم دوگنی تگنی کر دی گئی ہے۔ اگر یہ صحیح بات ہے جیسا کہ لاری صاحب نے فرمایا کہ ملک کی اور صوبہ کی جو حالت ہے اور یہاں تعلیم کی جو دینیٹی اوستھا ہے لوگوں کی غریبی کی جو حالت ہے اس کو دیکھتے ہوئے یہ رقم بہت تھوڑی ہے کیونکہ ہمارے منسٹر صاحب کا اور ہم ایک کا دل چاہتا ہے کہ ہم اس خراب حالت کو جتنی جلدی ہو سکے دور کریں۔ اور بہت ہی ہمارے ملک کی بہبودی ہو سکتی ہے۔ سوال یہ ہے کہ بجٹ کے اندر جیسا کہ لاری صاحب نے بتلایا تھا ہم کو دیکھنا تو یہ ہے کہ بجٹ کے پیچھے گورنمنٹ کی جن بھاؤناؤں کا بجٹ کے اندر رفلیکشن ہے وہ بھاؤناؤں واقعی اس صوبہ کی بہبودی کو اپنے ساتھ لئے ہوئے ہیں یا نہیں۔ لاری صاحب نے بھی بعد کو تسلیم کیا ہے کہ پبلک ہیلتھ میں روپیہ رکھا گیا ہے کاشتکاری میں روپیہ رکھا گیا ہے۔ لیکن انہوں نے بڑی ترکیب کے ساتھ بڑی ہوشیاری کے ساتھ اس چھڑ کا ذکر نہ کیا کہ اگر آپ بھور کمیٹی کے مطابق رقم رکھتے تو آپ اس کو پورے طور سے مکمل کر سکتے تے۔ ہمارے منسٹر بھی اس بات کا دعویٰ نہیں کرتے کہ جو بجٹ ہم نے پیش کیا ہے وہ بجٹ ہمارا آئیڈیل بجٹ ہے۔ وہ بجٹ ایسا بجٹ ہے جس کے مطابق خرچ کرنے سے اس صوبہ کی حالت ایک دم درست ہو جائیگی۔ ہمارے فائیننس منسٹر نے اپنے بھاشن میں کہا ہے کہ جو چیزیں ہم نے اپنے ہاتھ میں لی ہیں جن چیزوں کی ترقی کا خیال ہم نے اپنے سامنے رکھا ہے ان کے لئے ہم نے بلان بنایا ہے۔ ہم دھیرے دھیرے ہر سال ترقی کرتے جائیں گے۔ ایک آئریبل ممبر نے مجھ سے پہلے کہا تھا کہ اگر ہم کوئی چیز ایک دم کرنا چاہیں جس کا تعلق خرچ سے ہو جس کے لئے روپیہ کی ضرورت ہو تو ہم اگر اپنی گورنمنٹ سے کہتے ہیں کہ جو آپ خرچ کر رہے ہیں بجٹ میں قلم منہ کے اندر وہ خرچ اس صوبہ کی بہبودی کے لئے فائدہ مند ہے تو ساتھ میں آپ کا یہ بھی فرض ہے کہ وہ یہ بھی بتائیں کہ اس کے لئے جو زیادہ خرچ کی ضرورت ہے وہ کہاں سے فراہم کریں۔ لاری صاحب نے بجٹ کی ڈیکلنٹرو جو کی ہے ان کو یہ بات دھیان میں رکھتے ہوئے کیا ہے کہ صوبہ کی بہبودی بجٹ سے کس طرح ہو سکتی ہے۔ لیکن میں یہ کہہ بنا نہیں رہو نکا کہ انہوں نے بجٹ کو دیکھ کر اس بات کی کوشش کی ہے جو کوئی نقص نہ نکال سکیں جس طرح سے یہی وہ گورنمنٹ کو پورے طور پر رکھ سکیں۔ گورنمنٹ کو بدنام کر سکیں۔ انہیں ڈھونڈ ڈھونڈ کر ان باتوں کو نکالنے کی کوشش کی ہے۔ بجٹ سے جہاں تک بھی ہو سکتی ہے اس میں پوری گنجائش ہے۔ صرف شکایت ہم کو اپنی گورنمنٹ سے یہ ہے کہ انہوں نے بجٹ میں جو اسکیم رکھی ہے اس اسکیم کا انہوں نے ذکر بھی کر لیا ہے۔ ایسا معلوم ہوتا ہے کہ ان کے پاس بھی کوئی

اسکیم اب تک تیار نہیں ہے - سکشا منتہی جو فالٹنس منتہی بھی ہیں انہوں نے سکشا کا اس کے اندر بہت فکر کیا ہے - انہوں نے یہ بھی کہا ہے کہ جو سپروائیزنگ اسٹاف ہے اس کا بھی آرگنائزیشن (جماعتیں) ہوگا لیکن انہوں نے یہ بھی بتلایا ہے کہ کس طرح سے ہوگا - یہ بات اگر ڈیٹیل (تفصیل) میں رکھی جاتی تو ہاؤس کے لوگ بھی اس کو سمجھ پاتے - اور ممکن ہے اپنی رائے بھی دے سکتے - ایسا معلوم پڑتا ہے - ہماری گورنمنٹ کے منسٹروں کی اچھا تو ہے خواہش تو ہے کہ چھانٹک ہو سکے اس صوبہ کے لوگوں کی بہبودی کے اُپائے سوچیں ایسا معلوم ہوتا ہے کہ ان کے دل میں خیالات ہیں - ان کے دل میں نوبل انڈسٹریس ہیں - لیکن ان کے پاس وقت نہیں ہے کہ نوبل اسکیم تیار کر سکیں - میں کہہ رہا تھا کہ جب تک ہمارے پاس کوئی اسکیم ڈیٹیل میں نہیں ہے ہم اس پر پورے طور سے عمل نہیں کر سکتے - انت میں میں آپ سے عرض کرتا ہوں کہ جو بجٹ ہمارے سامنے پیش ہے وہ اس ہاؤس میں مبارکباد کا مستحق ہے -

श्री जगन्नाथ प्रसाद अग्रवाल :

जनाब वाला, मैं बनिया हूँ । अगर १५ मिनट आप देंगे तो १० मिनट जरूर बचा लूंगा, सिर्फ ५ मिनट आप के सर्फ करूंगा । बजट का जमाना एक लुफ और रंगीनियों का होता है । जिस एंवान में बजट पेश होता है वह बजटों निशात के मानिन्द रंगीन बजट आने लगता है । हर तरफ एक मजमा होता है । देने वाला एक और मांगने वाले सैकड़ों होते हैं हर शख्स कहता है कि मुझे दो, मुझे दो फलां की मत दो, मुझे ज्यादा से ज्यादा दो इसलिये कोई इस्तीनानदेह हल मेरी समझ में नहीं आता । इस बजट में बनियापन तफसील के साथ पेश है मैं समझता हूँ कि बजट अपनी जगह पर मुकम्मिल है । बनिया का तरीका यह होता है कि जो आमदनी होती है, वह अमीर और गरीब दोनों से होती है । दुकानदार और खरीदार से होती है चाहे नफ़ा से हो या सूद से । आमदनी अपने हाथ में आई कि उसे कैपिटल (मूलधन) समझ लिया उसका आप सर्फ मौजू करते हैं या नहीं । न कि यह ख्याल आए कि अमीर का पैसा है यह तो मुफ्त का पैसा है अगर हमारे मिनिस्टर साहब ने यह इरादा कर लिया है कि मैं बड़े से बड़े जमोदार पर टैक्स लगाऊंगा तो इसी ख्याल से उस आमदनी की भी कदर होगी यह पैसा भी अच्छी तरह इस्तेमाल होगा जैसे एक गरीब मजदूर से लेकर इस्तेमाल करते हैं, जिसका मकसद ऐसा है वहां पर मैं यह शिकायत नहीं कर सकता कि फलां के ऊपर बड़ा टैक्स लगा है, या फलां मद में ज्यादा खर्च कर दिया, इस ख्याल से जो जो चीजें बजट में रखी गई हैं वह ठीक है । ऐसी जगह जो पैसा लगाया गया है वह कारामद है । बनिया तिजारत में पैसा लगाता है उसका मतलब यह होता है उसके सर्फ के बाद जो नतीजा हो वह जिन्स या नक़द की शकल में वापस आ जाय न कि ऐसे बाज़ार में खर्च हो जाय कि आगे चलकर खुदा भी माफ न करे, जितना पैसा हमारे पास आये वह सर्फ ठीक तरह से हो । मैं पहले अर्ज कर चुका हूँ कि मुहत्तर कहूंगा । तफसील में न जाकर इस बजट का इस्तक्रबाल करता हूँ । चंद शेर पढ़ूंगा, हालांकि अधूरे हैं, उजलत इस लिये थी कि कहीं हूज़ूर वाला की निगाह न चुरा पाया तो अर्मान रह जाएगा और सहर हो जाएगी वह शेर अर्ज हैं हमारे लायक दोस्त सुने यह मेरी इल्तिजा है—

शेर :—अब रहमो करम का तेरे मुत्तमन्नी है बिसवां ।
कर हल्कए गांजर के तू बर्द का दरमां ॥
यां खून रलाता है मुझे मौसमे बारां ।
दरियाओं की तुषपानी से हर शख्स है नालां ॥

[Shri Jagannath Prasad Agarwal]

मैं कैसे पढ़ जायदे आनी पै नमात्रें ।
 सजदे की जगह हाफिजे बिजनौरी दिला दें ॥
 सेलाबजदा खिते में दो पुल तो बना दे ।
 मशहूद जो राहें हैं तू उनको खुला दे ॥
 नाला जो है सहंजर का आफत का है परकाला ।
 फितना है कयामत है चौका का यह दुम्बाला ॥
 वायस इसे ले जायें पहाड़ों में छुपायें ।
 तुम पन्त से कह दो इसे मैदां में न लायें ॥

شری جگنناتھ پوساں اگروال —

جذاب والا — میں بنیا ہوں اگر پندرہ منٹ آپ دینگے تو دس منٹ ضرور بچا لوں گا۔ صرف پانچ منٹ آپ کے صرف کرونگا۔ بھرت کا زمانہ لطف اور رنگینوں کا ہوتا ہے۔ جس ایوان میں بھرت پیش ہوتا ہے وہ بزم نشاط کے مانند رنگین نظر آنے لگتا ہے۔ ہر طرف ایک مجمع ہوتا ہے۔ دینے والا ایک اور مانگنے والے سیکڑوں ہوتے ہیں۔ ہر شخص کہتا ہے کہ مجھے دو مجھے دو فلاں کو مت دو۔ مجھے زیادہ سے زیادہ دو اس لئے کوئی اطمینان دہ حل میسر نہیں سمجھ میں نہیں آتا۔ اس بھرت میں بنیا پن تفصیل کے ساتھ پیش کیا گیا ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ بھرت اپنی جگہ پر مکمل ہے۔ ہنر کا طریقہ یہ ہوتا ہے کہ جو آمدنی ہوتی ہے وہ امپیر اور غریب دونوں سے ہوتی ہے۔ دوکاندار اور خریدار سے ہوتی ہے۔ آمدنی اپنے ہاتھ میں آتی کہ چاہے نفع سے ہو یا سود سے اسے کیپیٹل (پرنسپل) سمجھ لیا۔ اس کا آپ صرف موزوں کرتے ہیں یا نہیں۔ نہ کہ یہ خیال آئے کہ امپیر کا پیسہ ہے۔ یہ تو مفت کا پیسہ ہے۔ اگر ہمارے منسٹر صاحب نے یہ ارادہ کر لیا ہے کہ میں بڑے سے بڑے زمیندار پر ٹیکس لگاؤں گا تو اسی خیال سے کہ اس آمدنی کی بھی قدر ہوگی۔ یہ بھی پیسہ ہی اچھی طرح استعمال ہوگا جیسے ایک غریب مزدور سے لیکر استعمال کرتے ہیں۔ جس کا مقصد ایسا ہے وہاں پر میں یہ شکایت نہیں کر سکتا کہ فلاں کے اوپر بڑا ٹیکس لگا ہے یا فلاں میں زیادہ خرچ کر دیا۔ اس خیال سے جو جو چیزیں بھرت میں رکھی گئی ہیں وہ ٹھیک ہیں۔ ایسی جگہ جو پیسہ لگایا گیا ہے وہ کارآمد ہے۔ بنیا تجارت میں پیسہ لگاتا ہے۔ اس کا مطلب یہ ہوتا ہے اس کے صوفے کے بعد جو نتیجہ ہو وہ جنس یا نقد کی شکل میں داس آجائے نہ کہ ایسے بازار میں خرچہ ہو جائے کہ آگے چل کر خدا بھی معاف نہ کرے۔ جتنا پیسہ ہمارے پاس آئے وہ صرف ٹھیک طرح سے ہو۔ میں پہلے عرض کرچکا ہوں کہ مختصر کہوں گا۔ تفصیل میں نہ جا کر اس بھرت کا استعمال کرنا ہوں۔ چند شعر پڑھوں گا۔ حالانکہ دھورے ہیں۔ نجات اس لئے تھی کہ کہیں حضور والا کی نکاح نہ چرا پایا تو ارمان رہ جائیگا اور سحر ہو جائیگا۔ وہ شعر عرض ہے۔

ہمارے لائق دوست ستیں یہہ میڑی التجا ہے۔
 [اب رحم و کرم کا ترے متمنی ہے بسواں
 کہ حلقہ گانچہ کے تہو درن گا درماں]
 [یا خون رولانا ہے مجھے موسم باران
 دریاؤں کی تغیانے سے ہر شخص ہے نالاں]
 [میں کیسے پڑھوں جادئے آبی پڑ نمازیں
 سجدے کی جگہ حافظ بجنوری دلا دیں]
 [سیلاب زدہ خطے میں دو پل تو بنا دیں
 مسدود جو راہیں تو وہ اُن کو کھلا دیں]
 [نالا جو ہے سکنچر کا آفت کا ہے پڑ کالہ
 فتنہ ہے قیامت ہے چوکا کا یہہ دمجالہ]
 [واپس اُسے لیجائیں پھاڑوں میں چھپائیں
 تم پخت سے کہہ: اُسے میدان سہر نہ لائیں]

* صاحبزادہ سید حسن علی خان —

جناب قاپٹی اسپیکر صاحب اس میں شک نہیں کہ آنریبل منسٹر آف
 فائننس نے جس خوبی سے بجٹ کو تہتیب دیا ہے وہ قابل تعریف ہے۔
 پوائنٹ آف دیو ' دو نقطہ نگاہوں) سے — ایک تو یہہ کہ آنریبل منسٹر
 صاحب نے کانگریس پارٹی کو اکوموڈیت (جگہ دینے کی) کرنے کی
 کوشش اُس حد تک کی ہے جہاں تک وہ نہ سکتے تھے۔ دوسرے یہہ کہ انہوں
 نے نیو آفٹمس (نئی مدین) میں جو چیزیں بڑی ہیں اُنہیں دیکھنے سے
 معلوم ہوتا ہے فیکٹس (عدوں) کے ساتھ بہت جگہری (کھیل) کی
 گئی ہے۔ فرض کیجئے تہنگ آف ہنگ دیں (نوجوانوں کی تہنگ)
 سوشل سروسز (سماجی خدمتیں) میں پانچ لاکھ ستاروں ہزار ریکرننگ
 (مستقل) اور ایک لاکھ نان ریکرننگ (غیر مستقل) میں رکھے گئے ہیں۔
 اس کے قیام (خلاصہ) نہیں بنائے گئے تہ اُن سوشل سروسز (سماجی
 خدمتیں) سے کیا مراد ہے آیا سیواسمندی سنگھ کے لیئے ہے یا کہ سوشل سروسز اور
 کسی قسم کی ہیں وہ دینا چاہتے ہیں اور وہ کیا تہنگ ہوگی جس پر چھ لاکھ
 اور ستاروں ہزار روپیہ خرچ کیا جائیگا۔

جناب والا — بجٹ میں جو نیو ٹیکزیشن (نئے محصول) انٹرویوس
 (لاؤ) کئے گئے ہیں اُن کے دیکھنے سے صریحاً یہہ پتہ چلتا ہے کہ فائننس منسٹر
 صاحب نے سب سے زیادہ زمینداروں کو نشانہ حدف کیا ہے۔ میں نہیں سمجھتا کہ
 سوسائٹی میں کیا زمیندار ہی ایک طبقہ ملا تھا جس کو وہ اتنا زیادہ harass
 (پریشان) کرنے کے لئے تیار ہیں۔ کہا یہہ جاتا ہے کہ پانچ ہزار سے ارہر کے جو
 مالکدار ہیں اُن کے اہل و عیال (مالکداری) پر پچاس پوسٹ
 (فیصدی) ٹیکزیشن (محصول) ہونا چاہیئے۔ اگو یہہ ہے تو ٹھیک ہے مگر میں یہہ

* سرپر موزر کی صحت کی ہوئی نہیں ہے۔

[Sahbzada Syed Hasan Ali Khan]

پوچھنا چاہوں گا کہ آیا زمیندار ہی کیوں ٹیکزیشن (محصول) میں گھسیٹا گیا ہے اور انہیں کو کیوں نشانہ بنایا گیا ہے۔ انڈسٹریل کلاس (صنعتی طبقہ) کو سیکور ٹیکزیشن (محصول) سے بالکل بچادیا گیا جنہوں نے war (لڑائی) میں ترقی کر کے کروڑھا روپیہ پیدا کیا ہے۔ ان کے اوپر اتنا ٹیکزیشن (سخت محصول) نہیں کیا گیا ہے جتنا کہ زمینداروں کے اوپر کیا گیا ہے۔ اس کے ماسوا میں یہ بھی دیکھتا ہوں کہ مسلم پرائمری ایجوکیشن (مسلمانوں کی ابتدائی تعلیم) کو زیادہ روپیہ نہیں دیا گیا۔ ہمارے صوبے میں یہ ضرورت تھی کہ مسلمانوں میں بھی، جن میں تعلیم کی بہت کمی تھی، ان کی پرائمری ایجوکیشن بہتر بنائی جائے اور زیادہ روپیہ دیا جائے۔ ایک چیز کی طرف میں توجہ دلاؤں گا کہ وہیت پروکیورمنٹ اسکیم کے لئے کافی روپیہ تجویز کیا گیا ہے۔ اس کا موجودہ طریقہ کار چھانک میں نے اسٹیڈی (غور) کیا ہے، یہ ہے کہ کوئی کاشتکار اس طریقہ کار سے خوش نہیں ہے اور اس لئے میں سمجھتا ہوں کہ کانگریس گورنمنٹ کی ایک بڑی بدنامی کا سبب وہیت پروکیورمنٹ اسکیم کا موجودہ طریقہ کار ہے جس سے گورنمنٹ کافی بدنام ہوتی چلی جا رہی ہے۔ مہری سمجھ میں نہیں آتا کہ پچھلے سال دس روپیہ ۱۲ آنے کے قریب کنٹرول پرائس وہیت کی گورنمنٹ نے قرار دی اور اس پر ریکونگ اکسپنڈر (مستقل اخراجات) جو سنٹی (سرو) پر سنڈیٹس (دکنگ کمیٹی) کے بنانے میں، اسٹاف کے رکھنے میں، اس کے ٹرانسپورٹ (آمد و رفت) کے کرنے میں خرچ ہوتے تھے ان سب کو لگا کر پندرہ روپیہ کے قریب قیمت پڑتی تھی۔ اگر آپ کاشتکاروں کو ہی ۱۵ روپیہ دے دیں تو وہ آسانی سے آپ چھان کہیں وہاں وہیت (گیہوں) پہنچانے کے لئے خوشی رواں تیار ہے اور ۱۰ روپیہ ۱۲ آنے پر وہیت (گیہوں) کوئی شخص بھی خوشی رواں لینے کو تیار نہ ہوگا۔ اس کا نتیجہ یہ ہوا کہ بائی فورس (زبردستی) آپ کو وہیت وہیت (گیہوں) حاصل کرنا پڑا۔ اور اس سے کاشتکاروں کو بہت زیادہ ناخوشی کا باعث ہوا۔ ایک چیز یہ ہے کہ آپ نے اس سال بجٹ میں کچھ ایسے جدید آؤٹس (مدیں) پرووائڈ (مہیا کرنا) کئے ہیں جن کے ڈیٹیلز (خلاصہ) کا پتہ نہیں چلتا ہے۔ فرض کیجئے کہ ہوم گارڈس کی ۵۰ میں فارمیشن (تھکیل) آف ہوم گارڈس ۳۱۵۱۰۰۰ کی رقم پرووائڈ (دی گئی ہے) کی گئی ہے۔ میں یہ دیکھ رہا ہوں کہ جب سے کانگریس گورنمنٹ برسراقتدار آئی لاسٹ (بدامنی) اس صوبہ میں بڑھ چلی جا رہی ہے اور اس کی وجہ سے گورنمنٹ کو ضرورت پڑ رہی ہے کہ وہ پولیس فورس اور ہوم گارڈس کو زیادہ اکسپینڈ (بڑھانا) کرے۔ ہائیو گورنمنٹ کی شان یہ ہوتی چاہیئے کہ ملک میں وہ شانتی، امن اور ایک ایسا اسسٹنٹ (سمان پیدا کرنا) کرتے کہ جس سے پولیس اور دوسرے اخراجات جو مینٹیننس آف لاینڈ آرڈر (قانون اور امن کا قائم رکھنا) پر

کرنے پڑ رہے ہیں۔ اس میں دن پر دن کمی ہو جاتی ہے۔ پچھلے سال کے بجٹ کے مقابلہ میں پولیس پر اس سال خرچہ بڑھا رہا اور یہ ایک اور سونے پر سہاگہ ہے کہ ہوم گارڈس کی مدد میں ۳۱۵۱۵۰۰ روپیہ پرووائڈ (دیا) ہے کیا گیا ہے۔ اس میں یہ سمجھتا ہوں کہ یہ صرف کانگریس کے وہ رزرو (کم کرنے والے) جو بیکار دیہات میں پڑے ہوئے ہیں جن کا ذریعہ معاش کچھ نہیں ہے جنہوں نے کچھ کانگریس کی خدمات کی ہونگی ان کو ہوم گارڈس کے نام سے دیہاتوں میں امپلائز (نوکر) کیا جائیگا اور وہ ایک قسم سے کانگریس کے آرگنائزیشن (جماعت) کو ہیپ (مدد) کریں گے اور ان کی خدمات کے صلہ میں ان کو یہ روپیہ تقسیم کیا جائیگا۔ گورنمنٹ اپنی پالیسی کو اس مسئلہ پر صاف کرے کہ ہوم گارڈس کی بھرتی کس طرح ہوگی۔ ہوم گارڈس کے کیا کام ہونگے۔ اور اس کے ریگولرمنٹ (بہتری) کا کیا طریقہ ہوگا۔ گول مول طریقے سے بجٹ میں یہ پرووائڈ (دینا) کر دینا ایک حکمتی (کھیل) ہے۔ (ایک آواز) آپ سارے اخباروں کو پڑھا کیجئے) اخبار بھائی سب پڑھتا ہوں۔ اسی طرح سے ایجوکیشن (تعلیم) میں conversion of the temporary staff of the Council of Physical Culture, United Provinces into permanent one. عوبہجات متعہ کے فیزیکل کلچر کے عارضی عملہ کو مستقل بنانے کے سلسلے میں ۱۱۱۰۰ روپیہ ہے۔ اسی طرح سے provision of (انتظام) funds for the purchase of apparatus for the physical training (جسمانی ورزش کے لئے آلات کی خریداری کے لئے رقم کا انتظام) میں ۲۰۰۰۰ روپیہ ہے۔ اس کے ڈیٹیلز (تفصیل) کچھ نہیں ہیں کہ کن کن چیزوں میں اور کہاں کہاں یہ روپیہ جائیگا۔ معہ امید ہے کہ گورنمنٹ اس کو صفائی سے بتائیگی کہ کیا طریقہ کار ہوگا۔ اسی طرح سے گرانٹ آف پبلک ہیلتھ (عوام کی تندرستی کی عطیہ) پر پوز (غرض) میں ۳۸۰۰۰۰ روپیہ ہے۔ پرائمری، سیکنڈری اور ہائر کمپنی میں ۹۸۳۰۰ روپیہ ہے اور کمیٹی کے متعلق جیسا لاری صاحب اپنی تقریر میں کہہ چکے ہیں۔ میرے خیال میں وہ چیز اپنی جگہ پر بہت کافی ہے اور جو جواب دوسری جانب سے دیا گیا ہے ہور کمیٹی کے متعلق وہ ناکافی ہے۔ میں انریبل منسٹر صاحب سے عرض کروں گا کہ ضرورت اس بات کی ہے کہ وہ چیزیں جو ہمارے یو۔ پی میں زیادہ تکلیف دہ ہے، فرض کیجئے کہ جن کی ڈیمانڈ (مانگ) بہت زیادہ ہے جیسے آنکھوں کے شفاخانے، جن کی بہت کمی ہے۔ جس کی وجہ سے دنیا پریشان ہے، آنکھ وہ چیز ہے کہ بغیر اس کے انسان کے لئے دنیا اندھی ہوتی ہے لہذا میں سمجھتا ہوں کہ گورنمنٹ کے خرچہ پر آنکھوں کی ڈسپنسریز (دواخانہ) بہت سی جگہ پر کھول دی جائیں (ایک آواز) بجٹ میں ہیں، ہیں، مگر وہ بہت ناکافی ہے۔ جو انتظام جناب نے کیا ہے وہ بہت ناکافی ہے۔

آنریبل منسٹر آف ایجوکیشن —

!! لاکھ روپے کی رقم آپ نے کس بارے میں کہی ہے ؟

صاحبزادہ سید حسن علی خان —

اس کو بعد میں بتلاؤنگا — جو رقم انکھ کے شفاخانوں پر دی گئی ہے — وہ بہت کم ہے — بیشتر یہ ہورہا ہے کہ آنکھوں کے شفاخانے پرائیویٹ پریٹیشنرز (انفرادی پیشہ داران) چلا رہے ہیں — ان کو گرانٹس (امداد) کچھ گورنمنٹ دیتی ہے — آنکھوں کے کوئی شفاخانے ہمارے صوبہ میں نہیں قائم کئے گئے ہیں اور وہی گرانٹ (امداد) دی جارہی ہیں جو آج کل کی ضروریات کے لحاظ سے ناکافی ہیں — میں یہ عرض کروں گا کہ ضرورت اس بات کی ہے کہ گورنمنٹ زیادہ شفاخانے دیو — پی کے مختلف حصوں میں آنکھ بنانے کے لئے کھولے تاکہ پبلک کو اطمینان ہو اور جو رش (بھرتی) ایسے شفاخانوں میں ہوتا ہے جیسے سیٹابور میں شفاخانہ ہے وہاں اتنے زیادہ مریض جاتے ہیں کہ وہاں جگہ نہیں ملتی ہے — کھٹوئی میں یا اور جگہوں میں ایسے ہی اسپتال ہیں لیکن وہ ناکافی ہیں — اس کے ماسوا ایک خاص چیز یہ ہے کہ ہمارے یہاں یو — پی میں ٹیوبوکلوسس کے مریض بہت زیادہ بڑھتے جا رہے ہیں اور جو موجودہ سینٹی ٹوریم ہے وہ ان کے لئے ناکافی ہے — وہاں پر اتنی جگہ نہیں ہے کہ وہ ان کو آکسومڈیٹ (جگہ دینا) کرسکیں — ٹیوبوکلوسس (دق) کے مریضوں کے لئے صرف بھوالی میں سینٹی ٹوریم ہے — اس لئے ضرورت ہے کہ دو تین سینٹی ٹوریم اور کھولے جائیں تاکہ ضروریات کا اس سے ازالہ ہو سکے — تعلیم میں جو روپیہ منسٹر صاحب نے دیا ہے میں سمجھتا ہوں کہ آنریبل فائننس منسٹر تعلیم کے کام سے اچھی طرح واقف ہیں — انہوں نے بہت کافی توجہ کی ہے کہ ایجوکیشن میں روپیہ بہت کافی دیا جائے — میں اس پر ان کو مبارکباد دیتا ہوں —

*ساہبزادہ سید حسن علی خان :

جناب ڈپٹی سپیکر ساہب، اس میں شک نہیں کہ آنریریل منسٹر آف فاइनنس نے جس خوبی سے بجٹ کو ترتیب دیا ہے، وہ قابل تारीف ہے، دو پوائنٹ آف آرڈر (دیکھو) سے، ایک تو یہ کہ آنریریل منسٹر ساہب نے کانگریس پارٹی کو ایک امونڈ (موجن اور رہنے کا پرکھ) کرنے کی کوشش اسی حد تک کی ہے، جہاں تک وہ کر سکتے تھے۔ دوسرے یہ کہ انہوں نے نیو آڈٹس (نئی مدد) میں جو چیزیں بھری ہیں انہیں دیکھنے سے مائل ہوتا ہے کہ کنگس (آکڑوں) کے ساتھ جگہ جگہ (جاڑگری) کی گئی ہے۔ فکری کوشش، کہ ٹریننگ آف یونگ مین این سوشل سرورسز (سماجی سواؤں میں نوجوانوں کی ٹریننگ) میں پانچ لاکھ سترائے ہزار ریکارڈ، ایک لاکھ نان-ریکارڈ میں رکھے گئے ہیں۔ اس کے ڈیٹیلز (ویشٹارپورن) نہیں بتائے گئے کہ این سوشل سرورسز (سماجی سواؤں) سے کیا مراد ہے۔ آیا سوا سمیٹی سب کے لیے ہے یا کہ سوشل سرورسز (سماجی سواؤں) اور کسی کسٹم کی ہے، وہ دینا چاہتے ہیں اور وہ کیا ٹریننگ ہوگی کہ جس پر وہ لاکھ لاکھ اور سترائے ہزار روپے خرچ کیا جائے گا۔

*ماہیہ سائنسی سوسائٹی کا سہی کیا ہوا نہیں ہے۔

जनाब वाला, बजट में जो न्यू टैक्सेशन (नए टैक्स) किये गये हैं उनके इन्ट्रोड्यूस (लागू) देखने से शरीह न यह पता चलता है कि फाइनेंस मिनिस्टर साहब ने सब से ज्यादा जमींदारों को निशान ये हदफ किया है। मैं नहीं समझता कि सोसाइटी (समाज) में क्या जमींदार ही एक तबक्का मिला था जिसको वह इतना ज्यादा हेरेस करने के लिये तैयार हैं। कहा यह जाता है कि पांच हजार से ऊपर के जो मालगुजार हैं उनके लैंड रेवेन्यू पर ५० परसेंट (प्रतिशत) टैक्सेशन (टैक्स का जारी होना) होना चाहिये। अगर यह है तो ठीक है। मगर मैं यह पूछना चाहूंगा कि आया जमींदार हों कि क्यों टैक्सेशन (टैक्स) में घसीटा गया है और उन्हीं को क्यों निशाना बनाया गया है। इन्डस्ट्रियल क्लास (उद्योग धंधे करने वालों की श्रेणी) से बिलकुल टैक्सेशन (टैक्स) से बिलकुल बचा दिया गया, जिन्होंने वार में तरक्की करके करोड़ों रुपया पैदा किया है। उनके ऊपर सीनियर टैक्स (सख्त टैक्स) नहीं किया गया है, जितना कि जमींदारों के ऊपर किया गया है। इसके मासिवा मैं यह भी देखता हूँ कि मुसलिम प्राइमरी एजुकेशन को ज्यादा रुपया नहीं दिया गया। हमारे सूबे में यह जरूरत थी कि मुसलमानों में भी जिनमें तालीम की बहुत कमी है उनको प्राइमरी एजुकेशन बेहतर बनाई जाये और ज्यादा रुपया दिया जाय। एक चीज की तरफ मैं तबज्जह दिलाऊंगा कि द्वीट प्रोक्वोरमेंट स्कीम (गेहूं वसूल करने की योजना) के लिये काफ़ी रुपया तजवीज किया गया है। उसका मौजूदा तरीक़ेकार जहां तक मैंने स्टडी किया है पढ़ा है कि कोई काश्तकार इस तरीक़ेकार से खुश नहीं है और इसलिये मैं समझता हूँ कि कांग्रेसगवर्नमेंट की एक बहुत बड़ी बदनामी का सबब होट प्रोक्वोरमेंट स्कीम (गेहूं वसूल करने की योजना) का मौजूदा तरीक़ेकार भी है जिससे गवर्नमेंट काफ़ी बदनाम होती चली जा रही है। मेरी समझ में नहीं आता कि पिछले साल दस रुपया बारह आने के खरीद, कंट्रोल प्राइस (मूल्य) ह्वोट (गेहूं) की गवर्नमेंट ने करार दी और उस पर रेकारिंग एक्सेपेसेज (आवश्यक व्यय) जो सेन्ट्स पर सिन्डीकेट के बनाने में स्टाफ के रखने में उसके ट्रांसपोर्ट के करने में खर्च होते थे, उन सब को लगा कर पन्द्रह रुपये के करीब कीमत पड़ी थी।

अगर आप काश्तकारों को ही १५ रुपया दे दें तो वह आसानी से आप जहां कहीं वहां ह्वोट (गेहूं) पहुंचाने के लिये खुशी से तैयार है और १० २० १२ आना पर ह्वोट (गेहूं) कोई शक्श भी खुशी खा लेने को तैयार न हुआ उसका नतीजा यह हुआ कि बाई फोर्स (जबरदस्ती) आपको ह्वोट (गेहूं) हासिल करना पड़ा और उससे काश्तकारों को बहुत ज्यादा नाखुशी का वायस हुआ। एक चीज यह है कि आपने इस साल बजट में कुछ ऐसे जदीद आइडम्स (मद) प्रोवाइड (दिये गये) हैं जिनके डिटेल्स (विस्तार पूर्वक वर्णन) का पता नहीं चलता है। फ़र्ज कीजिये कि होम गार्ड्स की मद में फार्मेशन आफ होम गार्ड्स (होमगार्ड्स तैयार करने में) ३१,५१,००० २० की रकम प्रोवाइड (दी) की गई है। मैं यह देख रहा हूँ कि जबसे कांग्रेस गवर्नमेंट बरसरे इकतेदार आई अशान्ति इस सूबे में बढ़ती चली जा रही है और जिसकी वजह से गवर्नमेंट को जरूरी पड़ रहा है कि वह पुलिस फोर्स (पुलिस शक्ति) और होम गार्ड्स को ज्यादा एक्सपेंड (बढ़ाना) करे बढ़ावे। पापुलर गवर्नमेंट को शान यह होनी चाहिये कि मुल्क में वह शान्ति, असन और एक ऐसा ऐंटमासफेयर (वातावरण) किनेट (उत्पन्न) करले कि जिससे पुलिस और यह दूसरे अखराजात मेंटेनेंस आफला एन्ड आर्डर (कानून और आदेशों को स्थापित रखने के लिये) पर करने पड़ रहे हैं उसमें दिन पर दिन कमी हो जाती। पिछले साल के बजट के मुक्काबलों में पुलिस पर इस साल खर्चा बढ़ रहा है और यह एक और मोने पर सोहाया है कि होम गार्ड्स की मद में ३१,५१,५०० २० प्रोवाइड (दिया) किया गया है। इसमें मैं यह समझता हूँ कि यह सिर्फ कांग्रेस के वह वर्क्स (कार्यकर्त्ता) जो बेकार देहत में पड़े हुये हैं जिनका जरिया माश कुछ नहीं है जिन्होंने कुछ कांग्रेस की खिदमत

[Sahebzada Syed Hasan Ali Khan]

की होगी उनको होम गार्ड्स के नाम से देहातों में एम्प्लाय (खपत) किया जायगा और वह एक क्रिस्म से कांग्रेस के आर्गनाइजेशन (संस्था) को हेल्प (सहायता) करेंगे और उनकी खिदमत के सिले में उनको यह रूपया तक्रसीम किया जायगा । गवर्नमेंट अपनी पालिसी को इस मसला पर साफ करे कि होम गार्ड्स की भरती किस तरह होगी होम गार्ड्स से क्या काम होगा ? और उसके रिक्रूटमेंट (भर्ती) का क्या तरीका होगा । गोल मोल तरीके से बजट में यह प्रोवाइड कर देना (दे देना) एक जगलरी (खेल तमाशा) है । (एक आवाज़—आप सारे अखबारों को पढ़ा कीजिये) अखबार भाई सब पढ़ता हूँ । इसी तरह से (शिक्षा) में एजुकेशन कनवर्शन आफ दी टेपोरेरी स्टाफ आफ दी फिजीकल कलचर हून्ट्, परमानेंट (व्यायाम विभाग के गैर मुस्तकिल कर्मचारियों को मुस्तकिल बनाने में) १,११,००० रु० है इस तरह से प्राविजन आफ फण्ड्स फार दी परचेज आफ ऐपरेट्स फार दी फिजिकल ट्रेनिंग (व्यायाम शिक्षा के लिये यंत्रादिक खरीदने के लिये रकम) में ४०,००० रु० है । इसके डिटेल्स (विस्तार पूर्वक वर्णन) कुछ नहीं हैं कि किन-किन चीजों में और कहाँ-कहाँ यह रूपया जायगा । मुझे उम्मीद है कि गवर्नमेंट इसको सफाई से बता देगी कि क्या तरीका कार होगा । इसी तरह से ग्रान्ट आफ पब्लिक हेल्थ परपसेज (सार्वजनिक स्वास्थ्य रक्षा के लिये सहायता) में भी ३,८०,००० रूपया है प्राइमरी, सेकेंडरी और भीयर कमेटी में ९८,३०० रूपया है भीयर कमेटी के मुतालिक जैसा लारी साहब अपनी तक्ररीर में कह चुके हैं मेरे खयाल में वह चीज अपनी जगह पर बहुत काफ़ी है और जो जवाब दूसरी जानिब से दिया गया है भीयर कमेटी के मुतालिक वह नाकाफ़ी है मैं आनरेबिल मिनिस्टर साहब से अर्ज करूंगा कि ज़रूरत इस बात की थी कि वह चीजें जो हमारे यू० पी० में ज्यादा तकलीफदेह हैं, फर्ज कीजिये कि जिनकी डिमाण्ड बहुत ज्यादा है जैसे आखों के शफाखाने जिनकी बहुत कमी है जिसकी वजह से दुनिया परेशान है, आंख वह चीज है कि बग़ैर उसके इन्सान के लिये दुनिया अंधी होती है लिहाज़ा मैं समझता था कि गवर्नमेंट के खर्चा पर आंखों की डिसपेसरीज (दवाखाने) बहुत सी जगह पर खोल दी जाय (एक आवाज़—बजट में है) मगर वह बहुत नाकाफ़ी है । जो इन्तज़ाम जनाब ने किया है वह बहुत नाकाफ़ी है ।

आनरेबिल मिनिस्टर आफ एजुकेशन:

११ लाख रुपये की रकम आपने किस बारे में कही है ।

साहबजादा सैयद हसन अली खां :

इसको बाद में बतलाऊंगा । जो रकम आंख के शफाखानों पर दी गई है वह बहुत कम है । बेहतर यह हो रहा है कि आखों के शफाखाने प्राइवेट प्रैक्टीशनर्स चला रहे हैं उनको ग्रान्ट (स्वीकृति) कुछ गवर्नमेंट देती है । आखों के कोई शफाखाने हमारे सूबे में नहीं कायम किये गये हैं और वही ग्रान्ट्स (स्वीकृतियां) दी जा रही हैं जो आजकल की ज़रूरियात के लिहाज़ से नाकाफ़ी हैं । मैं यह अर्ज करूंगा कि ज़रूरत इस बात की है कि गवर्नमेंट ज्यादा शफाखाने यू० पी० के मुस्तलफ हिस्सों में आंख बनाने के लिये खोले ताकि पब्लिक को इतमीनान हो और जो रश (भीड़) ऐसे शफाखानों में होता है जैसे सीतापुर में शफाखाना है वहां इतने ज्यादा मरीज जाते हैं कि वहां जगह नहीं मिलती है । खतौली में या और जगहों में ऐसे ही अस्पताल हैं लेकिन वह नाकाफ़ी है । इसके अलावा एक खास चीज यह है कि हमारे यहां यू० पी० में ट्यूबर क्लोसिस के मरीज बहुत ज्यादा बढ़ते जा रहे हैं और जो मौजूदा सेनेटोरियम हैं वह उनके लिये नाकाफ़ी है । वहां पर इतनी जगह नहीं है कि वह उनको एकोमोडेट (खाने पीने और रहने का प्रबन्ध) कर सके । ट्यूबरक्लोसिस के मरीजों के लिये सिर्फ भुवाली में

सैनैटोरियम है। इसलिये जरूरत है कि २, ३ सैनैटोरियम और खोले जायें ताकि जरूरियात का इससे इजाला हो सके। तालीम में जो रुपया मिनिस्टर साहब ने दिया है मैं समझता कि आनरेबिल फाइनेन्स मिनिस्टर तालीम के काम से अच्छी तरह वाकिफ हैं। उन्होंने बहुत काफी तवज्जह की है कि एजुकेशन में रुपया बहुत काफ़ी दिया जाय। मैं इस पर उनको मुबारकवाद देता हूँ।

श्री अचल सिंह :

जनाब डिप्टी स्पीकर साहब, मैं फाइनेन्स मिनिस्टर साहब को जो उन्होंने बहुत ही अच्छा बजट पेश किया है उसके वास्ते मुबारकवाद देता हूँ। यह मालूम होना चाहिए कि पिछले बजट से इस बजट में ११ करोड़ का खर्चा ज्यादा रक्खा गया है और ११ करोड़ रुपया मुस्तलिफ़ मदों में जो जनता के लिए काफ़ी फायदेमन्द है उसमें खर्च किया जाएगा। साथ ही साथ हाउस (भवन) को यह भी मालूम होना चाहिए कि यह बजट जो हमारे सामने पेश है वह १९३५ के ऐक्ट के अनुसार बनाया गया है। मिनिस्ट्री को आए हुए अभी १ साल पूरा नहीं हुआ है सन् १९३८ में यह बजट १३ करोड़ रुपए का था और आज ४० करोड़ रुपए का है। मिनिस्ट्री को यह कभी भी इत्मीनान नहीं हुआ कि वह स्थायी रूप में यहां रहेगी। जिससे कि वह फाइव-इयर प्लान (पंच वर्षीय योजना) या टेन इयर प्लान (दसवर्षीय योजना) को रख कर काम कर सके। हमेशा मिनिस्ट्री को जो कांग्रेस की लड़ाई आती रही उसके लिए तैयार रहना पड़ा। इसलिए वह कोई स्थायी स्कीम के माफिक बजट नहीं बना सकी। न कोई काम कर सकी। यह मानी हुई बात है कि कोई भी मिनिस्ट्री जब तक कि उसको यह इत्मीनान न हो जाए कि वह स्थायी रूप में कायम रहेगी कोई खास प्लान (योजना) नहीं बना सकती है। जो मौजूदा बजट है उसमें ११ करोड़ रुपया डेवलपमेंट के काम में खर्च करने के लिए रक्खा गया है। यह मिनिस्ट्री जो इस समय आप के सामने है वह लड़ाई खत्म होने के बाद आई है जब कि देश की हालत बहुत खराब थी। खास कर गल्ले और कपड़े की इतनी कमी थी कि हर एक आदमी इसकी वजह से बेचैन था। बजाय इसके कि मिनिस्ट्री कोई कन्सट्रक्टिव (रचनात्मक) काम, अर्थात् रचनात्मक काम हाथ में लेती, उसकी खाने कपड़े और मकान आदिकी समस्याओं को हल करने का मसला सामने आया। वह उस मसले में फंस गई। बजाए इस के कि वह कोई खास अच्छा काम करे इस समय जो खास समस्या है वह गल्ले की कपड़े की व खाने की चीजों की है जिसकी वजह से मिनिस्ट्री कोई भी कन्सट्रक्टिव (रचनात्मक) अथवा ज्यादा तरक्की का काम नहीं सोच सकती। कन्ट्रोल की वजह से काफ़ी ब्लैक मार्केटिंग (चोर बाजारी) हो रही है। काफ़ी रिश्त खोरी बढ़ गई है जिसकी वजह से जनता में काफ़ी बेचैनी है। मैं तो मिनिस्ट्री से यह निवेदन करूंगा कि जैसा कि सेन्ट्रल गवर्नमेंट सोच रही है वह कन्ट्रोल से अलग हो जाए। मैं यही सजशन (सम्मति) दूंगा कि जिस समय प्रोव्वायरमेन्ट स्कीम खत्म हो जाए और गवर्नमेंट के पास एक डेढ़ करोड़ मन गल्ला इकट्ठा हो जाए तो उनको गल्ले का राशन हटा देना चाहिए और पूरा आमदोरफ्त अगर इंडिया में नहीं तो अपने सूबे में खोल देना चाहिए जिससे लोगों को पूरा गल्ला मिल सके। लोगों को ९ गज कपड़ा मिलता है जिससे उनको बहुत तकलीफ व शिकायत है कपड़ा पहनने को नहीं मिलता इसलिए कपड़े के ऊपर से भी कन्ट्रोल हटा देना चाहिए। अगर खाद्य पदार्थों व कपड़े से कन्ट्रोल हट जाता है तो मिनिस्ट्री को तमाम दूसरे कामों को देखने का मौका मिल जाता है। एजुकेशन (शिक्षा) में क़रीब दुगना रुपया रक्खा गया है उसमें २२०० प्राइमरी स्कूलों को खोलने की स्कीम है। यह कार्य वाकई में बहुत अच्छा है। साथ ही साथ मैं आनरेबिल मिनिस्टर साहब से निवेदन करूंगा कि वह इस बात को मेम्बरान से मिल कर कितने स्कूल कहां-कहां खोले जावें कितनों की कहां जरूरत है उनसे राय लें। ताकि जरूरत के स्थानों पर स्कूल बना सकें। इसके अलावा पुलीस में भी काफ़ी खर्च बढ़ाया गया है। पुलीस, पुरानी पुलीस है हैलेटशाही के समय की, और काम मौजूदा मिनिस्ट्री को लेना पड़ता है। सन् १९३५ के ऐक्ट के मुताबिक जो

[Shri Achal Singh]

मिनिस्ट्री के हवालात हैं उनकी ठीक तर्जुमानी उसके द्वारा नहीं हो सकती। पुलिस काफ़ी रिवरत लेती है, काफ़ी जुआ, जेब-कटी और इसी किसम के काम कराती है। इसमें काफ़ी सुधार की ज़रूरत है। गोकि पुलिस पर दूना खर्च किया जा रहा है इसलिये पुलिस विभाग में रिकार्म (सुधार) करने की काफ़ी ज़रूरत है ताकि पुलिस के लोगों को ठीक रास्ते पर लाया जाये। हमारी मिनिस्ट्री ने एगीकल्चर (कृषि) में भी करोब २ जो पिछली मर्तबा खर्च होता था, उससे दुगुना खर्च रक्खा है। एगीकल्चर (कृषि) एक खास ज़रूरी चीज़ है क्योंकि गल्ले की समस्या बहुत कठिन है। कहा जाता है कि हमारे प्रान्त में गल्ला कम होता है इसके वास्ते ट्यूब-वेल कनाल (नहरें) और हाइड्रोइलेक्ट्रिक की स्कीमें जारी हैं तो मैं मिनिस्ट्री से निवेदन करूंगा कि ऐसी जगह जैसे मथुरा और आगरा जहां पानी की बहुत कमी है जिसकी वजह से गल्ला कम होता है, वहां नहरें हाइड्रोइलेक्ट्रिक, ट्यूब वेलों का होना बहुत ज़रूरी है। मैं सम्बद्धित मिनिस्टर साहब से निवेदन करूंगा कि वह इस बारे में काफ़ी ध्यान दें और पानी देने की कोशिश करें ताकि काफ़ी गल्ला हो सके। इसके बाद जो अपने प्रान्त में घी-दूध की बहुत कमी है उस ओर मिनिस्ट्री का ध्यान दिलाना चाहता हूँ। इसका मुख्य कारण यह है कि पिछली लड़ाई में बहुत से दुधारू जानवर दूसरे प्रान्तों में एक्स्पोर्ट (निर्यात) किये गये और यहाँ फौजों के खाने के वास्ते कसीर तादाद में काटे गये। अब भी यू० पी० में बहुत से दुधारू जानवर दूसरे प्रान्तों को एक्स्पोर्ट (निर्यात) किये जा रहे हैं गोकि यू० पी० गवर्नमेंट ने यह ऐलान कर दिया था कि कोई दूध देने वाले जानवर एक्स्पोर्ट (निर्यात) नहीं होंगे लेकिन लोग अब भी परमिट (स्वीकृति द्वारा) ले जाते हैं और रोजाना जानवर बाहर भेजे जाते हैं जिसकी वजह से घी-दूध की बहुत कमी है। नस्ल के भी सुधारने की ज़रूरत है। आज गायों की नस्ल खराब होने की वजह से आये दिन दूध घट रहा है। साथ २ पशुओं के वास्ते जो चारा होता है, उसका कसीर हिस्सा भूसे का स्ट्रॉ बोर्ड-मोटर (पट्टा) बनाने के काम में आता है। भूसे का भाव ५—६ रुपये तक हो जाता है जिससे पशुओं को नहीं मिलता। मैं निवेदन करूंगा कि मिनिस्टर महोदय को गौर कर के इस पर बन्दिश लगानी चाहिये। गोमेडिकल डिपार्टमेंट में काफ़ी उपयोगी काम हो रहा है। पर यह आम शिकायत है कि जितने गवर्नमेंट के हास्पिटल्स (अस्पताल) हैं उनमें गरीब लोगों के साथ तवज्जह नहीं दिया जाता और उनका अच्छा इलाज नहीं होता। मुझे आगे का तजुर्बा है। आगे में इंडोर पेथेन्स को दवा नहीं मिलती, वह मारे २ फिरते हैं। पिछली मिनिस्ट्री ने एक एडवाइजरी कमेटी (परामर्श समिति) मुकर्रर की थी लेकिन हैलेट रिजोन (हैलेट राज्य) जब आई तो उसने एडवाइजरी कमेटीज (परामर्श समिति) को तोड़ दिया था और आज थामसन हॉस्पिटल के बारे में कोई भी शिकायत करने का मार्ग नहीं है। मैं उम्मीद करता हूँ कि गवर्नमेंट के जितनी अस्पताल और डिस्पेंसरीज (दवाखाने) हैं, उसमें एडवाइजरी कमेटीज (परामर्श समिति) होनी चाहिये जिससे वह पब्लिक की शिकायतें सुन सके और उन में रिकार्म (सुधार) किया जा सके इसके अलावा मैं हाउस का ज्यादा समय न लेकर एक और सजेशन (सम्मति) मिनिस्टरी के सामने पेश करूंगा, जो नेशनल डेवलपमेंट मिनिस्ट्री कर रही है इसमें ज़रूरत है कि हर ज़िले में जो रिप्रेजेंटेटिव (प्रतिनिधित्व करने वाले) मेम्बर ह, जो मिनिस्टर्स कन्सल्ट (सम्बन्धी) हैं, उनसे मशविरा लें ताकि जो रकम मुकर्रर की गई है उससे फायदा उठाया जा सके। इन शब्दों के साथ जो बजट पेश किया गया है मैं उसका स्वागत करता हूँ और मैं उम्मीद करता हूँ कि हाउस (भवन) इसका स्वागत करेगा।

شری اچل سنگھ

جناب ذیہی اسپیکر صاحب - میں فائنڈس منسٹر صاحب کو جو انہوں نے بہت ہی اچھا بجا بہت پیش کیا ہے اس کے واسطے

مبارکباد دینا ہوں۔ یہہ معلوم ہونا چاہیئے کہ پہلے بجٹ سے اس بجٹ میں ۱۱ کروڑ کا خرچہ زیادہ رکھا گیا ہے اور ۱۱ کروڑ روپیہ مختلف مدوں میں جو جنتا کے لئے کافی فائدہ مند ہیں ان میں خرچ کیا جائیگا۔ ساتھ ہی ساتھ ہاؤس (ایوان) کو یہہ معلوم ہونا چاہیئے کہ یہہ بجٹ جو ہمارے سامنے پیش ہے وہ سنہ ۱۹۳۵ء کے ایکٹ کے انوسار بنایا گیا ہے۔ منسٹری کو آئے ہوئے ابھی ایک سال پورا نہیں ہوا ہے۔ سنہ ۱۹۳۸ء میں یہہ بجٹ ۱۳ کروڑ روپیہ کا تھا اور آج ۴۰ کروڑ روپیہ کا ہے۔ منسٹری کو کہہ دینی یہہ اطمینان نہیں ہوا کہ وہ ستھائی روپ میں یہاں رہیگی۔ جس سے کہ فائیدو ایئر پلان (پانچ سالہ پلان) کو تین ایئر پلان (دس سالہ پلان) رکھ کر کام کر سکیں۔ ہمیشہ منسٹری کو جو کہ کانگرس کی لڑائی، آئی رہی اس کے لئے تیار رہنا پڑا۔ اس لئے وہ کوئی ستھائی اسکیم کے موافق بجٹ نہیں بناسکے، نہ کوئی کام کر سکے۔ یہہ مانی ہوئی بات ہے کہ کوئی بھی منسٹری جب تک کہ اس کو یہہ اطمینان نہ ہو جائے کہ وہ ستھائی روپ میں رہیگی کوئی خاص پلان نہیں بناسکتی ہے۔ جو موجودہ بجٹ ہے اس میں ۱۱ کروڑ روپیہ ڈیولپمنٹ کے کام میں خرچ کونیکے لئے رکھا گیا ہے۔ یہہ منسٹری جو اس سے آپ کے سامنے ہے وہ لڑائی کے ختم ہونے کے بعد آئی ہے جبکہ ریش کی حالت بہت خراب تھی، خاص کر غلہ اور کپڑے کی اتنی کمی تھی کہ ہر ایک آدمی اس کی وجہ سے بیچڑوں تھا۔ بجائے اس کے کہ منسٹری کوٹھ کنسٹرکٹو (تعمیری) اوتھات رجمنٹسٹک کام اپنے ہاتھ میں لیتی اس کو کیانے کپڑے اور مکان آدمی کی سمسٹیاؤں کو حل کرنے کا مسئلہ سامنے آیا۔ وہ اس مسئلہ میں بھاس گئی بجائے اس کے کہ وہ کوئی خاص اچھا کام کرے۔ اس سمنے جو خاص سمسٹیا ہے وہ غلہ کی کپڑے کی کھانے کی چیزوں کی ہے جس کی وجہ سے منسٹری کوٹھ کنسٹرکٹو (تعمیری) اتوا زیادہ توفی کا کام نہیں سوچ سکتی۔ کنٹرول کی وجہ سے کافی بلیک مارکٹنگ (چور بازاری) ہو رہی ہے، کافی رشوت خوری بڑھ گئی ہے جس کے وجہ سے جنتا میں کافی بیچہنی ہے۔ میں تو منسٹری سے یہہ نویدن کونگا کہ جیساکہ سنٹرل گورنمنٹ سوچ رہی ہے وہ کنٹرول سے الگ ہو جائے۔ میں یہی سچیس (رائے) دونگا کہ جس سمنے پروکیورمنٹ اسکیم ختم ہو جائے اور گورنمنٹ کے پاس ایک ڈیڑھ کروڑ من غلہ اکٹھا ہو جائے تو ان کو غلہ کا راشن ہٹا دینا چاہیئے اور پورا آمد و رفت اگر انڈیا میں نہیں تو اپنے صوبہ میں کھول لینا چاہیئے کہ جس سے لوگوں کو پورا غلہ مل سکے۔ لوگوں کو ۹ گز کپڑا ملتا ہے جس سے ان کو بہت تکلیف اور شکایت ہے۔ کپڑا پہننے کو نہیں ملتا اس لئے کپڑے کے ادب سے بھی کنٹرول ہٹا دینا چاہیئے۔ اگر کواڈیہ پدارتھوں اور کپڑے کے کنٹرول ہٹ جاتا ہے تو منسٹری کو تمام دوسرے کاموں کو دیکھنے کا موقع ملتا ہے۔ سکشا میں قریب دگنا روپیہ دیا گیا ہے اور ۲۲ سو پرائمری اسکولوں کو کھولنے کی اسکیم ہے۔ یہہ کارہ و اتعی میں بہت اچھا ہے۔ ساتھ ہی ساتھ میں انریبل منسٹر صاحب سے نویدن کونگا

[Shri Achal Singh]

وہ اس بات کو ممبران سے ملکر کتنے اسکول کہاں کہاں کھولے جائیں کتنوں کی کہاں ضرورت ہے ان سے رائے لیں تاکہ ضرورت کے استیماںوں پر اسکول بن سکیں۔ اس کے علاوہ پولیس میں بھی کافی خرچہ ہڑھایا گیا ہے۔ پولیس پانچ پولیس ہے، ہیماٹ شاہی کے سہمے کی اور کام موجودہ منسٹری کو لینا پڑتا ہے۔ سنہ ۱۹۳۵ء کے ایکٹ کے مطابق جو منسٹری کے خیالات ہیں ان کی ٹھیک ترجمانی اس کے دوارا نہیں ہو سکتی۔ پولیس کافی رشوت لیتی ہے۔ کافی جوا چھپ گئی اور اسی قسم کے کام کراتی ہے۔ اس میں کافی سدھار کی ضرورت ہے۔ چونکہ پولیس پر دونا روپیہ خرچ کیا جا رہا ہے اس لئے پولیس دیہات میں ریفارم (سدھار) کرنے کی کافی ضرورت ہے تاکہ پولیس کے لوگوں کو قبیح راستہ پر لایا جائے۔ ہماری منسٹری میں ایگریکلچر (کاشتکاری) میں بھی قریب قریب جو پچھلی مرتبہ خرچ ہوتا تھا اس سے دگنا روپیہ رکھا گیا ہے۔ ایگریکلچر (کاشتکاری) ایک خاص ضروری چیز ہے کیونکہ غلہ کی سمسیا بہت کٹھن ہے۔ کہا جاتا ہے کہ ہمارے پرانت میں غلہ کم ہوتا ہے۔ اس کے واسطے ٹیوب ویل کینال اور ہائیڈرو الیکٹرک کی اسکیمیں جاری ہیں تو میں منسٹری سے نویدن کرونگا کہ ایک ایسی جگہ جیسے متھرا اور آگرہ جہاں پانی کم بہت کمی ہے جس کی وجہ سے غلہ بہت کم ہوتا ہے وہاں نہریں ہائیڈرو الیکٹرک ٹیوب ویلوں ہونا بہت ضروری ہے۔ میں سمبندھت منسٹر صاحب سے نویدن کرونگا کہ وہ اس بارے میں کافی دھیان دیں اور پانی دینے کی کوشش کریں تاکہ کافی غلہ ہو سکے۔ اس کے بعد جو اپنے پرانت میں گہی دودھ کی بہت کمی ہے اس اور منسٹری کا دھیان دلانا چاہتا ہوں۔ اس کا کارن یہ ہے کہ پچھلی لڑائی میں بہت سے دودھارو جانور دوسرے پرانتوں میں اکسپورت کیئے گئے (باہر بھیجے گئے) اور یہاں فوجوں کے کھانے کے واسطے کثیر تعداد میں گائے گئے۔ اب بھی یو۔ پی سے بہت سے دودھارو جانور دوسرے پرانتوں کو اکسپورت کیئے جارہے ہیں (باہر بھیجے جارہے ہیں)۔ گوکہ یو۔ پی گورنمنٹ نے یہ اعلان کر دیا تھا کہ کوئی دودھ دینے والے جانور اکسپورت نہیں ہونگے (باہر نہیں بھیجے جائینگے)۔ لیکن لوگ اب بھی پرمت درارا لے جاتے ہیں اور روزانہ جانور باہر بھیجے جاتے ہیں جس کی وجہ سے گہی دودھ کی بہت کمی ہے۔ نسل کے بھی سدھارے کی ضرورت ہے۔ آج گائیکوں کی نسل خراب ہونے کی وجہ سے آٹے دن دودھ گھٹ رہا ہے۔ ساتھ ساتھ پشوروں کے اسطے جو چارہ ہوتا ہے اس کا کثیر حصہ بیوسہ کاسٹریلور (موٹا پتھا) بنانے کے کام میں آتا ہے۔ بیوسہ کا پھاؤ پانچ چھ روپیہ تک ہو جاتا ہے جس سے پشوروں کو نہیں ملتا۔ میں نویدن کرونگا کہ منسٹر ممبران کو غور کر کے اس پر بندھ لگانا چاہیئے۔ گو میڈیکل ڈیپارٹمنٹ میں کافی ایپوگی کام ہو رہا ہے یہ عام شکایت ہے کہ جتنے گورنمنٹ کے ہسپتال ہیں ان میں غریب لوگوں کے ساتھ توجہ نہیں دی جاتی اور ان کا اچھا علاج نہیں ہوتا۔ مجھے آگرہ کا تجربہ ہے آگرہ میں انڈر پشمنٹ کو دوا نہیں ملتی وہ

مارے مارے ہوئے ہیں - پچھلی منسٹری نے ایک ایڈوائزری کمیٹی (مشاورتی کمیٹی) مقرر کی تھی - 'ایکن ہیلت ریجیم' (راجیہ) جب آئی تو اس نے ایڈوائزری کمیٹی (مشاورتی کمیٹی) کو توڑ دیا تھا اور آج تھامسن ہاسپتال کے بارے میں کوئی بھی شکایت کرنے کا مارگ نہیں ہے ہسپتال میں امید کرتا ہوں کہ گورنمنٹ کے جتنے ہسپتال اور ڈسپنسریاں ہیں اس میں ایڈوائزری کمیٹی (مشاورتی کمیٹی) ہونی چاہیئے جس سے وہ پبلک (عوام) کی شکایتیں سن سکے - اور ان پر (ریفارم) (اصلاح) کیا جاسکے - اس کے علاوہ میں ہاؤس (ایوان) کا زیادہ سمٹے نہ لیکم ایک اور سرجیسن (رائے) منسٹری کے سامنے پیش کرونگا - جو نیشنل ڈیولپمنٹ منسٹری کورس ہے اس میں ضرورت ہے جو ضلع میں جو پریزیڈنٹ ممبر (منتخب ممبران) ہیں جو منسٹر کونسل (نعلو) رکھنے والے ہیں ان سے مشورہ لیں تاکہ جو رقم مقرر کی گئی ہے اس سے فائدہ اٹھایا جاسکے - ان شیدوں کے ساتھ جو بجٹ پیش کیا گیا ہے میں اس کا سواگت کرتا ہوں اور میں یہ امید کرتا ہوں کہ ہاؤس (ایوان) اس کا سواگت کریگا -

श्री यजनारायण उपाध्याय :

डिप्टी سپीकर महोदय, बजट का समय बड़े महत्त्व का होता है। इस समय हम लोग यह विचार कर सकते हैं कि गत वर्ष हम लोगों ने क्या काम किया और भविष्य में हमें किस तरह से अपने को चलाना चाहिये। गत वर्ष जुलाई के महीने में जिस समय कि हम लोग बजट पर विचार कर रहे थे उसी समय पूर्वी जिलों से और इस प्रान्त के बहुत से भागों से खबर आई कि अति वृष्टि हुई है और तमाम नदियों में बाढ़ आ गई है। उस समय किस तरह की स्थिति हमारे देश में थी इसका हम वर्णन नहीं कर सकते। गांव के गांव पानी से घिरे हुये थे, जितनी फसलें जोई गई थीं सब बरबाद हो रही थीं और पशुओं तक को चारा मिलना असम्भव हो गया था। मैं जानता हूं कि इस सूबे के मिनिस्टर साहबान और उनके पार्लियामेन्टरी सेक्रेटरी किस तरह गांव-गांव में घूमें और किसानों को मदद दी। उनको अन्न दिया गया और उनके पशुओं के लिये चारा का बंदोबस्त किया गया। इसके थोड़े ही दिनों के बाद देश के ऊपर एक दूसरी विपत्ति आ गई। आप लोग जानते हैं कि नोआखाली, कलकत्ता और पंजाब में जो उपद्रव हुये उसका कुछ असर इस सूबे पर भी पड़ा। और यह कांग्रेस मिनिस्ट्री का कार्य था कि उसने बहुत ही वीरता से और उससे भी बढ़कर बुद्धिमत्ता से उस उपद्रव को इस सूबे में नहीं आने दिया। जहां-जहां उनको मौका मिला उस मौके से जा कर उन्होंने इस सूबे में इस तरह की विपत्ति किसी तरह से भी बढ़ने नहीं दी।

इसके बाद ज्योंही कुछ शान्ति हुई उसी समय खास तौर से इस सूबे में प्लेग का प्रकोप बढ़ गया। गांवों में आप जाकर देखिये तो मालूम होता है कि किसान घर छोड़-छोड़ कर किस तरह से भाग रहे हैं। उनकी जो परेशानियां हैं, उनकी जो मुसीबतें हैं उनका वर्णन करना बड़ा कठिन है। लेकिन इस कठिन स्थिति में भी गवर्नमेंट की तरफ से काम होते रहे हैं। मैं देखता हूं कि बनारस जैसे छोटे जिले में, कांग्रेस मिनिस्ट्री की तरफ से ४ अस्पताल खुले हुये हैं। और जहां तक जितना संभव है अस्पतालों की तरफ से देहात के लोगों की सेवा-सुधृषा हो रही है। अभी मैं खुद देहातों में घूमने गया था तो देहात के लोग कह रहे थे कि प्लेग खतम हो रहा है लेकिन थोड़े ही दिनों के बाद हैजा भी आने वाला है। हैजे के बाद ज्योंही पानी बरसना मलरिया आया। गवर्नमेंट से मुझे यह कहना है कि इस मसले पर जरा डिटेल्स

[Shri Yajna Narayan Upadhyaya]

(सविस्तर) में और अच्छी तरह से विचार करना चाहिये । देहात के जो रहने वाले ह वे प्लेग, मलेरिया, टी० बी० और तरह-तरह की बीमारियों से मर रहे हैं और उनके स्वास्थ्य के लिये कोई भी ठिकाने का और संगठित रूप से प्रबन्ध नहीं है । जब देश के लोगों का स्वास्थ्य ठीक हो, जब तक उनकी जीवन व्यवस्था ठीक नहीं तो तब तक हम लोग किस तरह से आगे उन्नति कर सकते हैं ! यह मसला बड़े महत्व का है । इसके अलावा अधिक महत्व का जो काम हमारी गवर्नमेंट ने किया है वह ये-कमीशन का संगठन है । थोड़े ही दिनों में उसकी रिपोर्ट निकली और उसके जितने प्रस्ताव हैं उनको गवर्नमेंट ने स्वीकार कर लिया है । उसके अनुसार कार्य करना नज़र कर लिया है । अगर आप कमेटी की रिपोर्ट को देखें तो मालूम होगा कि गवर्नमेंट किस तरह से हर डिपार्टमेंट (विभाग) में जहां बड़ी तनख्वाह रखी है, उसी हिसाब से छोटे दर्जे के लिये भी रखी है । जो १५, २० रुपये तनख्वाह पाता है इस हिसाब से वह बढ़ जाता है । लेकिन सब सहकर्मों की ठिकाने से व्यवस्था करने की तरफ संगठित और व्यवस्थित रूप से जो रिपोर्ट उन्होंने तैयार की है वह भी साधारण महत्व का काम नहीं है । मैं जानता हूं कि बहुत से सहकर्म के कुछ लोगों को असंतोष भी है । लेकिन हमारा विश्वास है कि गवर्नमेंट इस मसले पर विचार करेगी और ठिकाने से उसे दुरुस्त कर देगी । इसी तरह से सेकेंडरी स्कूल के टीचरों में भी इसी तरह का असंतोष है । मैं समझता हूं कि इस पर भी गवर्नमेंट विचार करेगी । मैं जानता हूं कि सब से ज्यादा तकलीफ गांव के चौकीदारों को है उनकी अवस्था पर भी जरूर विचार किया जायेगा ।

मैं अभी प्लेग के जमाने में देखकर आया हूं कि आजकल बनारस जिले में डाक्टरों को इतिला देने का काम गांव के चौकीदार के सुपुर्द किया गया है और पटवारी से वह काम हटा लिया गया है । होता यह है कि प्लेग आरम्भ होने पर डाक्टरों को २० दिन में इतिलायें पहुंचनी हैं । जब मरीज प्लेग से मर जाता है और उसकी तेरही तक हो जाती है तब डाक्टरों को इतिला होती है । इस तरह की मशीनरी हमें नहीं चाहिये । गवर्नमेंट और गवर्नमेंट की मशीनरी इस तरह की होनी चाहिये कि प्लेग से बीमार पड़ने वाले को इतिला २, ४ या ६ घंटे में हो जाय और गवर्नमेंट जो कुछ करना चाहे उसके लिये वह जल्द से जल्द कर सके । इस तरह की मशीनरी जो आजकल है उसे हम अच्छी नहीं समझते ।

इसी तरह ने गवर्नमेंट ने एक और बड़े महत्व का काम किया है । जो किसान सन् १९४२ में खेतों से निकाल दिये गये थे उनके लिये गवर्नमेंट ने यू० पी० टेनेन्सी अमेंडमेंट ऐक्ट पास किया है, वह भी बड़े महत्व का है । इससे किसानों की स्थिति में बहुत कुछ सुधार हो जायेगा । इसी के साथ-साथ जो साल बीत रहा है वह बड़े महत्व का था । गल्ले का प्रबन्ध ठिकाने का नहीं था । वह इस कारण से कि चाहे सरकार की तरफ से कितनी ही नेकनियती से काम होता है जितने जिले के अधिकारी हैं वे ठिकाने से काम नहीं करते थे । कपड़े का डिस्ट्रीब्यूशन (बांटना) ठिकाने से नहीं है और न खाने की वस्तुओं का प्रबन्ध ही ठिकाने से है । कपड़े के डिस्ट्रीब्यूशन (बांटने) में सरकार ने जब कोटा बढ़ाया था उस समय बनारस के बाढ़ पीड़ितों के लिये एक सौ गांठ मुक़द़र किया था लेकिन वहां के अधिकारियों ने वहां का कोटा नहीं बांटा । अल्मोनीनियम सलफेट भी ठिकाने से नहीं मिलता था । १० रुपये बोरे का तीस-तीस और चालीस-चालीस रुपये तक बिका है खली की व्यवस्था भी ठिकाने से नहीं है । मैं गवर्नमेंट से यह कहता हूं कि इसकी तरफ ध्यान दिया जाय और इसका समुचित रूप से प्रबन्ध किया जाय कि जिन लोगों को जो चीजें मिलें वे ठिकाने से मिलने लगें । मैं गांवों में घूमा हूं । मैंने देखा है कि बैलों की बहुत बड़ी कमी है । खली मिलती नहीं है । हमारे बैल काम नहीं कर रहे हैं बहुत से मर गये हैं । मैं प्रार्थना करता हूं कि गवर्नमेंट इस पर खास तौर से ध्यान दे और जिन जगहों में गायों और बैलों की कमी है वहां ठिकाने से गायों और बैलों की कमी को पूरा करे । क्योंकि यह देश कृषि प्रधान है इस देश का मुख्य रोजगार खेती ही है । अभी ट्रैक्टर के लिये गवर्नमेंट ने कोशिश की लेकिन १० या २० ट्रैक्टर भी नहीं मिल सके । इस प्रान्त और देश की कृषि में उन्नति के लिये पशुओं में वृद्धि की आवश्यकता है । इसलिये बैलों और गायों की तादाद बढ़नी चाहिये जिससे हमारे देश में खेती की सुन्दर व्यवस्था हो सके ।

इसके साथ ही सबसे बड़ा मसला यह है कि आगामी वर्ष बड़े महत्त्व का है। आगामी १२ महीने इस देश के लिये, इस देश के लिये ही क्या सारी दुनिया के लिये बड़े महत्त्व का है। इसी के साथ-साथ यह १२ महीने हमारे प्रान्त के लिये भी बड़े महत्त्व का है। इसलिये हिन्दुस्तान के लिये और खास करके इस सूबे की उन्नति के लिये आपको पूरे तौर से ध्यान देना चाहिये। हम चाहते हैं कि एक लाख से ऊपर गांव हमारे सूबे में हैं उनकी सर्वांगीण उन्नति होनी चाहिये। हमारे गांव हर तरह से यह अनुभव करें कि हमारे यहाँ पूर्ण स्वराज्य होने वाला है। गांव वालों में इस तरह के भाव होने चाहिये कि भावी स्वराज्य जो आने वाला है हम भी उसके भागी हैं हम उसमें पूरा भाग ले सकते हैं। इस तरह के भाव गांव वालों में हमें पैदा करना चाहिये। इसलिये मैं कहूंगा कि सूबे के जितने मिनिसटर्स हैं इतने मिनिसट्री के जितने विभाग हैं उन्हें पूरे तौर पर गांवों में अपनी शक्ति लगा देनी चाहिये। मैं तो कहूंगा कि जितने मिनिसटर्स हैं, जितने असेम्बली के मेम्बर्स हैं, जितने गवर्नमेंट के छोटे-छोटे नौकर हैं वे यदि रविवार के दिन गांवों में जाकर घूमा करें तो बहुत अच्छा कार्य सम्पादन हो सकता है। उनको जीवित करने के लिये हमें कोशिश करनी चाहिये। मैं कहता हूँ कि यूनिवर्सिटीज, कालेज और स्कूल के जितने विद्यार्थी हैं सब लोग अपनी शक्ति लगाकर गांवों में जाकर गांवों में शक्ति का सम्पादन करें, गांव वालों की ताकत बढ़ावें। मैं यह मानता हूँ और यह सभझता हूँ कि यह कार्य इतना सरल नहीं है। साढ़े पांच करोड़ की आबादी इस सूबे की है। अगर इस सूबे को हम लोग ठिकाने से व्यवस्थित करें तो कम से कम ४० लाख स्वयंसेवक इस सूबे की व्यवस्था के लिये तैयार हो सकते हैं। हम उनके जरिये तालीम भी दिया सकते हैं। मैं जानता हूँ कि माननीय शिक्षा मंत्री ने २२ तो स्कूलों का इन्तजाम किया है लेकिन हम चाहते हैं कि गांवों में जितने प्रौढ़ लोग हैं उनकी तालीम के लिये रात्रि पाठशालाओं की जरूरत है। वह आप आसानी से कर सकते हैं। मेरा कहना यह है कि जितने स्कूलों के अध्यापक हैं उनको थोड़ा सा अलाउंस (भत्ता) दे दिया जाय और उनसे कहा जाय कि तीस-तीस चालीस-चालीस बुढ़ों और बुढ़ियों को पढ़ावे। इस तरह से शिक्षा प्रचार किया जा सकता है। एक बड़े महत्त्व का काम और भी गवर्नमेंट ने किया है वह है आपके गांवों की पंचायत का कानून जो तैयार हो रहा है। मैं सभझता हूँ कि वह कानून जल्द पास हो जायगा। गांवों में इस पंचायत कानून को जल्द से जल्द लागू भी करना चाहिये और ज्यादा से ज्यादा कार्य उन्हीं प्रायः पंचायतों के जरिये हो सकता है और उसी के साथ-साथ कोआपरेटिव सोसाइटीज के कार्य को और शक्ति को आपको सज्जत करना चाहिये।

गांव वालों की जितनी जरूरियात हैं उन्हें पूरा करने के लिये गांव पंचायत कानून कोशिश करेंगे। कोआपरेटिव सोसाइटीज गांव वालों के लिये जो चीजें जरूरी हैं उनकी इकट्ठा करेंगी और फिर वही चीजें गांव वालों पर तकसीम करेंगी। इस तरीके से एक बहुत बड़ा संगठन गांव भर का हो सकता है। यह भी मैंने कहा था कि गांव वालों की हेल्थ (स्वास्थ्य) खराब है। वहाँ पर बराबर बूझार और दूसरी बीमारियाँ फैलती रहती हैं इसकी वजह यह है कि गांव के हर एक मकान के पीछे एक गड्ढा होता है जिसमें पानी जमा रहता है। और वह पानी बराबर सड़ता रहता है जिसकी वजह से बीमारियाँ फैलती रहती हैं। मैं चाहता हूँ कि हर एक गांव में हेल्थ (स्वास्थ्य) का महकमा खोल दिया जाय और उसके लोग किसी न किसी तरह उन गड्ढों को पटवावें ताकि वहाँ पर गन्दा पानी न इकट्ठा हो और फिर बीमारियाँ न फैलें। इसके अलावा गांव वालों का जीवन बहुत कमजोर है उनका स्वास्थ्य भी अच्छा नहीं है। इसलिये मैं गवर्नमेंट से यह प्रार्थना करता हूँ कि जो कार्य उनकी उन्नति के लिये कर सकते हैं अवश्य करें। उनके शरीर की उन्नति इस तरह से नहीं हो सकती है कि वह ६ महीने तक सिर्फ एक वक्त खाये। सो भी रात को वह खाना पका लेते हैं और फिर दूसरे रोज वह ईख का रस पी लेते हैं और इस तरह से वह अपना जीवन व्यतीत करते हैं मैं गवर्नमेंट से जोर देकर कहना चाहता हूँ कि खेती का परिवर्तन अगर आपको करना है तो उसको ठीक तरीके पर कीजिये। गांव में बालिश भर भी जमीन ऐसी न हो जो खाली पड़ी रहे। अभी हैलेट साहब के जमाने में फ्रीज वालों की तरकारी की

[Shri Yajna Narayan Upadhyaya]

(सविस्तर) में और अच्छी तरह से विचार करना चाहिये । देहात के जो रहने वाले ह वे प्लेग, मलेरिया, टी० बी० और तरह-तरह की बीमारियों से मर रहे हैं और उनके स्वास्थ्य के लिये कोई भी ठिकाने का और संगठित रूप से प्रबन्ध नहीं है । जब देश के लोगों का स्वास्थ्य ठीक हो, जब तक उनकी जीवन व्यवस्था ठीक नहीं तो तब तक हम लोग किस तरह से आगे उन्नति कर सकते हैं । यह मसला बड़े महत्त्व का है । इसके अलावा अधिक महत्त्व का जो काम हमारी गवर्नमेंट ने किया है वह पे-कमीशन का संगठन है । थोड़े ही दिनों में उसकी रिपोर्ट निकली और उसके जितने प्रस्ताव हैं उनको गवर्नमेंट ने स्वीकार कर लिया है । उसके अनुसार कार्य करना मंजूर कर लिया है । अगर आप कमेटी की रिपोर्ट को देखें तो मालूम होगा कि गवर्नमेंट किस तरह से हर डिपार्टमेंट (विभाग) में जहां बड़ी तनख्वाह रखी है, उसी हिसाब से छोटे दर्जे के लिये भी रखी है । जो १५, २० रुपये तनख्वाह पाता है इस हिसाब से वह बढ़ जाता है । लेकिन सब सहकर्मों की ठिकाने से व्यवस्था करने की तरफ संगठित और व्यवस्थित रूप से जो रिपोर्ट उन्होंने तैयार की है वह भी साधारण महत्त्व का काम नहीं है । मैं मानता हूं कि बहुत से सहकर्मों के कुछ लोगों को असंतोष भी है । लेकिन हमारा विश्वास है कि गवर्नमेंट इस मसले पर विचार करेगी और ठिकाने से उसे दुहल कर देगी । इसी तरह से सेकेंडरी स्कूल के टीचरों में भी इसी तरह का असंतोष है । मैं समझता हूं कि इस पर भी गवर्नमेंट विचार करेगी । मैं जानता हूं कि सब से ज्यादा तकलीफ गांव के चौकीदारों को है उनकी अवस्था पर भी जरूर विचार किया जायेगा ।

मैं अभी प्लेग के जमाने में देखकर आया हूं कि आजकल बनारस जिले में डाक्टरों को इत्तिला देने का काम गांव के चौकीदार के सुपुर्द किया गया है और पटवारी से वह काम हटा लिया गया है । होता यह है कि प्लेग आरम्भ होने पर डाक्टरों को २० दिन में इत्तिलायें पहुंचनी हैं । जब मरीज प्लेग से मर जाता है और उसकी तेरही तक हो जाती है तब डाक्टरों को इत्तिला होती है । इस तरह की मशीनरी हमें नहीं चाहिये । गवर्नमेंट और गवर्नमेंट की मशीनरी इस तरह की होनी चाहिये कि प्लेग से बीमार पड़ने वाले को इत्तिला २, ४ या ६ घंटे में हो जाय और गवर्नमेंट जो कुछ करना चाहे उसके लिये वह जल्द से जल्द कर सके । इस तरह की मशीनरी जो आजकल है उसे हम अच्छी नहीं समझते ।

इसी तरह से गवर्नमेंट ने एक और बड़े महत्त्व का काम किया है । जो किसान सन् १९४२ में खेतों से निकाल दिये गये थे उनके लिये गवर्नमेंट ने ५० पी० टेनेन्सी असेसमेंट ऐक्ट पास किया है, वह भी बड़े महत्त्व का है । इससे किसानों की स्थिति में बहुत कुछ सुधार हो जायेगा । इसी के साथ-साथ जो साल धीत रहा है वह बड़े महत्त्व का था । गल्ले का प्रबन्ध ठिकाने का नहीं था । वह इस कारण से कि चाहे सरकार की तरफ से कितनी ही नेकनियती से काम होता है जितने जिले के अधिकारी हैं वे ठिकाने से काम नहीं करते थे । कपड़े का डिस्ट्रीब्यूशन (बांटना) ठिकाने से नहीं है और न खाने की वस्तुओं का प्रबन्ध ही ठिकाने से है । कपड़े के डिस्ट्रीब्यूशन (बांटने) में सरकार ने जब कोटा बढ़ाया था उस समय बनारस के बाढ़ पीड़ितों के लिये एक सौ गांठ मुफ़्तर किया था लेकिन वहां के अधिकारियों ने वहां का कोटा नहीं बांटा । अल्यूमीनियम सल्फेट भी ठिकाने से नहीं मिलता था । १० रुपये बोरे का तीस-तीस और चालीस-चालीस रुपये तक बिका है खली की व्यवस्था भी ठिकाने से नहीं है । मैं गवर्नमेंट से यह कहता हूं कि इसकी तरफ ध्यान दिया जाय और इसका समुचित रूप से प्रबन्ध किया जाय कि जिन लोगों को जो चीजें मिलें वे ठिकाने से मिलने लगें । मैं गावों में घूमा हूं । मैंने देखा है कि बैलों की बहुत बड़ी कमी है । खली मिलती नहीं है । हमारे बैल काम नहीं कर रहे हैं बहुत से मर गये हैं । मैं प्रार्थना करता हूं कि गवर्नमेंट इस पर खास तौर से ध्यान दे और जिन जगहों में गायों और बैलों की कमी है वहां ठिकाने से गायों और बैलों की कमी को पूरा करे । क्योंकि यह देश कृषि प्रधान है इस देश का मुख्य रोजगार खेती ही है । अभी ट्रैक्टरों के लिये गवर्नमेंट ने कोशिश की लेकिन १० या २० ट्रैक्टरों भी नहीं मिल सके । इस प्रान्त और देश की कृषि में उन्नति के लिये पशुओं में वृद्धि की आवश्यकता है । इसलिये बैलों और गायों की तादाद बढ़नी चाहिये जिससे हमारे देश में खेती की सुन्दर व्यवस्था हो सके ।

इसके साथ ही सबसे बड़ा मसला यह है कि आगामी वर्ष बड़े महत्त्व का है। आगामी १२ महीने इस देश के लिये, इस देश के लिये ही क्या सारी दुनिया के लिये बड़े महत्त्व का है। इसी के साथ-साथ यह १२ महीने हमारे प्रान्त के लिये भी बड़े महत्त्व का है। इसलिये हिन्दुस्तान के लिये और खास करके इस सूबे की उन्नति के लिये आपको पूरे तौर से ध्यान देना चाहिये। हम चाहते हैं कि एक लाख से ऊपर गांव हमारे सूबे में हैं उनकी सर्वांगीण उन्नति होनी चाहिये। हमारे गांव हर तरह से यह अनुभव करें कि हमारे यहाँ पूर्ण स्वराज्य होने वाला है। गांव वालों में इस तरह के भाव होने चाहिये कि भावी स्वराज्य जो आने वाला है हम भी उसके भागी हैं हम उसमें पूरा भाग ले सकते हैं। इस तरह के भाव गांव वालों में हमें पैदा करना चाहिये। इसलिये मैं कहूंगा कि सूबे के जितने मिनिस्टर्स हैं इस मिनिस्ट्री के जितने विभाग हैं उन्हें पूरे तौर पर गांवों में अपनी शक्ति लगा देनी चाहिये। मैं तो कहूंगा कि जितने मिनिस्टर्स हैं, जितने असेम्बली के मेम्बर्स हैं, जितने गवर्नमेंट के छोटे-बड़े नौकर हैं वे यदि रविवार के दिन गांवों में जाकर घूमा करें तो बहुत अच्छा कार्य सम्पादन हो सकता है। उनको जीवित करने के लिये हमें कोशिश करनी चाहिये। मैं कहता हूँ कि यूनिवर्सिटीज, कालेज और स्कूल के जितने विद्यार्थी हैं सब लोग अपनी शक्ति लगाकर गांवों में जाकर गांवों में शक्ति का सम्पादन करें, गांव वालों की ताकत बढ़ावें। मैं यह मानता हूँ और यह सम्मतिता हूँ कि यह कार्य इतना सरल नहीं है। साढ़े पांच करोड़ की आबादी इस सूबे की है। अगर इस सूबे को हम लोग ठिकाने से व्यवस्थित करें तो कम से कम ४० लाख स्वयंसेवक इस सूबे की व्यवस्था के लिये तैयार हो सकते हैं। हम उनके जरिये तालीम भी देना सकते हैं। मैं जानता हूँ कि माननीय शिक्षा मंत्री ने २२ लॉ स्कूलों का इंतजाम किया है लेकिन हम चाहते हैं कि गांवों में जितने प्रौढ़ लोग हैं उनकी तालीम के लिये रात्रि पाठशालाओं की जरूरत है। वह आप आसानी से कर सकते हैं। मेरा कहना यह है कि जितने स्कूलों के अध्यापक हैं उनको थोड़ा सा अलाउंस (भत्ता) दे दिया जाय और उनसे कहा जाय कि तीस-तीस चालीस-चालीस बुढ़ों और बुढ़ियों को पढ़ावे। इस तरह से शिक्षा प्रचार किया जा सकता है। एक बड़े महत्त्व का काम और भी गवर्नमेंट ने किया है वह है आपके गांवों की पंचायत का कानून जो तैयार हो रहा है। मैं समझता हूँ कि वह कानून जल्द पास हो जायगा। गांवों में इस पंचायत कानून को जल्द से जल्द लागू भी करना चाहिये और ज्यादा से ज्यादा कार्य उन्हीं ग्राम पंचायतों के जरिये हो सकता है और उसी के साथ-साथ कोऑपरेटिव सोसाइटीज के कार्य को और शक्ति को आपको सज्जत करना चाहिये।

गांव वालों की जितनी जरूरियात हैं उन्हें पूरा करने के लिये गांव पंचायत कानून कोशिश करेगा। कोऑपरेटिव सोसाइटीज गांव वालों के लिये जो चीजें जरूरी हैं उनको इकट्ठा करेगी और फिर वही चीजें गांव वालों पर तकसीम करेगी। इस तरीके से एक बहुत बड़ा संगठन गांव भर का हो सकता है। यह भी मैंने कहा था कि गांव वालों की हेल्थ (स्वास्थ्य) खराब है। वहाँ पर बराबर बुखार और दूसरी बीमारियाँ फैलती रहती हैं इसकी वजह यह है कि गांव के हर एक मकान के पीछे एक गड्ढा होता है जिसमें पानी जमा रहता है। और वह पानी बराबर सड़ता रहता है जिसकी वजह से बीमारियाँ फैलती रहती हैं। मैं चाहता हूँ कि हर एक गांव में हेल्थ (स्वास्थ्य) का महकमा खोल दिया जाय और उसके लोग किसी न किसी तरह उन गड्ढों को पटवावें ताकि वहाँ पर गन्दा पानी न इकट्ठा हो और फिर बीमारियाँ न फैलें। इसके अलावा गांव वालों का जीवन बहुत कमजोर है उनका स्वास्थ्य भी अच्छा नहीं है। इसलिये मैं गवर्नमेंट से यह प्रार्थना करता हूँ कि जो कार्य उनकी उन्नति के लिये कर सकते हैं अवश्य करें। उनके शरीर की उन्नति इस तरह से नहीं हो सकती है कि वह ६ महीने तक सिर्फ एक वक्त खाये। सो भी रात को वह खाना पका लेते हैं और फिर दूसरे रोज वह ईख का रस पी लेते हैं और इस तरह से वह अपना जीवन व्यतीत करते हैं मैं गवर्नमेंट से जोर देकर कहना चाहता हूँ कि खेती का परिवर्तन अगर आपको करना है तो उसको ठीक तरीके पर कीजिये। गांव में बालिश भर भी जमीन ऐसी न हो जो खाली पड़ी रहे। अभी हैलेट साहब के जमाने में फ़ौज वालों की तरकारी की

[Shri Yajna Narayan Upadhyaya]

सप्लाई के सिलसिले में लाखों रुपया लगाया गया था। मैं चाहता हूँ कि हर एक गांव में आप तरकारी बोनो का प्रबन्ध कीजिये ताकि गांव वालों को ज्यादा से ज्यादा तरकारी मिल सके। इसके अलावा कम्प्यूनिवेशन (यातायात) के मुद्दामे को भी गांव वालों की मौजूदा हालत की तरफ ध्यान देना चाहिये। गांव के अन्दर सड़कों का कोई बन्दोबस्त नहीं है। गांव से बहुत काफी दूर पर मेन रोड्स (खास सड़क) होती है जिसकी वजह से गांव वाले बहुत मुसीबत उठाते हैं। इस सिलसिले में एक बात कहना चाहता हूँ कि मैं गांव के एक हकीम साहब के पास गया और उनसे पूछा कि आप इस प्लेग के जमाने में क्या कर रहे हैं कहां कहां जाते हैं उन्होंने कहा कि कहीं भी नहीं जाता हूँ अगर आप गांव में सड़क का इंतजाम कर दीजिये तो मैं हर जगह जा सकता हूँ गांव में कुओं की हालत बहुत ही खराब है। खास कर ईस्टर्न डिस्ट्रिक्ट (पूर्वी जिलों) में, जहां न तो नहर है और न ज्यादा कुएं हैं। और अगर हैं भी तो सैकड़ों बरस के पुराने बने हुये हैं। मगर वह हद दरजे के खराब हैं उनके मुतालिक मैं चाहता हूँ कि जल्द से जल्द मरम्मत हो जाय अभी प्लेग खत्म हो चुका है कहीं ऐसा न हो कि वहां कालरा शुरू हो जाय। अगर पानी गन्दा लोगों को मिलता रहेगा तो यकीनन कालरा फैल जायेगा। इसके अलावा खास तौर से एनीमल हसबैन्डरी के मुतालिक कहूंगा। राजेन्द्र बाबू ने अभी हाल में एक स्पीच में कहा था कि कम से कम आध सेर दूध हर मर्द औरत बच्चे को मिलना चाहिये। मिनिस्टर साहब से अर्ज करना है कि गांव में आध सेर दूध हर एक आदमी को देने का प्रबन्ध कीजिये। अच्छी भैंसें, गायें, बकरियां और सांड लीजिये ताकि गांव में दूध की नदियां बहने लगें। मैं कहूंगा कि मुसलमानों के जमाने में और खास कर अकबर के जमाने में धी एक आने का सेर भर और दूध एक पैसे का एक सेर मिलता था लेकिन इस ब्रिटिश गवर्नमेंट ने तमाम गायों और भैंसों को लड़ाई में खा लिया और न तो खेती के लिये अच्छे बैल रह गये और न दूध के लिये गायें और भैंसें। आप ऐसा प्रबन्ध कीजिये कि दूध ज्यादा से ज्यादा इस देश में पैदा हो इसी तरीके से मैं गवर्नमेंट का ध्यान दिलाऊंगा कि शराब का गांव के अन्दर बन्द करना बहुत जरूरी है। मैं नहीं चाहता कि गांव में शराब बिके और नशाखोरी हो। हमको कोशिश करना चाहिये कि वहां पर शराब न पहुंचने पाये और न गांव वाले शराब पी सकें।

साथ ही साथ मैं गवर्नमेंट को जोर देकर कहना चाहता हूँ कि जितने गवर्नमेंट के मुद्दामे में काम करते हैं सब मिल-जुल कर काम करना सीखें। गवर्नमेंट के मुद्दामों में यह बड़ी भारी कमी है कि एक मुद्दामे वाले कहते हैं कि यह हमारे मुद्दामे का काम है। मैं चाहता हूँ कि यह सब मुद्दामे आपस में को-ऑपरेशन (मिल जुल कर) के साथ काम करें। मुख्य चीज गांवों की उन्नति है एक मुद्दामे से काम नहीं होता तो दूसरे मुद्दामे वालों से कहें कि इसकी जरूरत है। और करना जरूरी है। इसलिये जितने मुद्दामे हैं उन्हें संगठित होकर काम करना चाहिये। ऊंचे से नीचे दरजे तक जो अधिकारी हैं और जो बड़ी-बड़ी तनख्वाहें पाने वाले अहलकार हैं उनसे कहना है कि अगर वह ईमानदारी से काम करना चाहते हैं, अगर वह चाहते हैं कि गवर्नमेंट की ताकत बढ़े और देश की स्वतंत्रता मिले तो वह मिलजुल कर गवर्नमेंट का काम करें जिस तरह से मिनिस्टर लोग नेकनियती और परिश्रम से काम करते हैं। उनसे अच्छी तरह काम करना सीखें और अगर नहीं करना चाहते तो नौकरी छोड़ कर चले जायें ताकि अच्छे आदमी मिल सकें। और हम आगे बढ़ सकें जो नीचे और गन्दे आदमी काम में रुकावट डालते हैं उनकी जरूरत नहीं है। ५ सौ और ७ सौ रुपये तनख्वाहें पाते हैं और अपना काम नहीं करते मैं उन लोगों से साफ कह

५ लाख रुपया दिया गया है मैं चाहता हूँ कि यह बढ़ाकर ५० लाख होना चाहिये। वस मुझे इतना ही कहना है।

شری یگیہ نرائن ادیادیہا —

قد بتی اسپہر مہودے - بخت کا سہ بہت مہتو کا ہوتا ہے - اس سہ ہم لوگ یہہ وچار کرتے ہیں کہ گت درہ میں ہم لوگوں نے کیا کام کئے اور بیوشیہ میں ہمیں کس طرح سے اپنے کو چلانا چاہیئے - گت درہ جولائی کے مہینہ میں جس سہے کہ ہم لوگ بخت پر وچار کر رہے تھے اسی سہے پوربی ضلعوں سے اور اس پرانت کے بہت سے بھاگوں سے خبر آئی کہ آتی دوستی ہوئی ہے تمام ندیوں میں بارہہ آگئی ہے - اس سہے کس طرح کی استہنی ہمارے دیس میں تھی اس کا ہم درن نہیں کر سکتے - گاؤں کے گاؤں پانی سے گہرے ہوئے تھے - جتنی فصلیں ہوئی گئیں تھیں سب برباد ہو رہی تھیں اور پشوؤں تک کو چارہ ملنا اسمہو ہو گیا تھا - میں جانتا ہوں کہ اس صوبہ کے منسٹر صاحبان اور ان کے پارلیمنٹری سکریٹری کس طرح سے گاؤں گاؤں میں گھومے اور کسانوں کو مدد دی ان کو اُن دیا گیا اور انکے پشوؤں کے لئے چارہ کا بندوبست کیا گیا - اسکے تھوڑے ہی دنوں کے بعد دیس کے اوپر ایک دوسری ویہتی آگئی - آپ لوگ جانتے ہیں کہ نواکھالی کلمتہ اور پنجاب میں جو ابدرہ ہوئے اس کا کچھہ اثر اس صوبہ پر بھی پڑا اور یہہ کانگریس منسٹری کا کاریہ تھا کہ اس نے بہت ہی ویرنا سے اور اس سے بھی بڑھکر بدھمتا سے اس ابدرہ کو اس صوبہ میں نہیں آنے دیا - جہاں جہاں ان کو موقع ملا اس موقع پر جا کر انہوں نے اس صوبہ میں اس طرح کی دیتی کسی طرح سے بھی بڑھنے نہیں دی - اسکے بعد جیون میں کچھہ شانتی ہوئی اسی سہے خاص طور سے اس صوبہ میں پلیگ کا پروکوپ بڑھ گیا - گاؤں میں آپ جا کر دیکھتے تو معلوم ہوتا کہ کسان گہر چھوڑ چھوڑ کر کس طرح سے بھاگ رہے ہیں - ان کو جو پریشانیاں ہیں ان کی جو مصیبتیں ہیں ان کا وزن کرنا بڑا نکھن ہے - لیکن اس نکھن استہتی میں بھی گورنمنٹ کی طرف سے کام ہوتے رہے ہیں - میں دیکھتا ہوں کہ بنارس جیسے چھوٹے ضلع میں کانگریس منسٹری کی طرف سے چار اسپتال کھلے ہوئے ہیں اور جہاننک جتنا سمہو ہے اسپتالوں کی طرف سے دیہات کے لوگوں کی سیوا ششروشا ہو رہی ہے - ابھی میں خرد دیہاتوں میں گھومنے گیا تھا تو دیہات کے لوگ کہہ رہے تھے کہ پلیگ ختم ہو رہا ہے لیکن تھوڑے ہی دنوں کے بعد ہیضہ بھی آنے والا ہے - ہیضہ کے بعد جون ہی پانی ہرسا ملیریا آیا - گورنمنٹ سے مجھے یہہ کہنا ہے کہ اس مسئلہ پر ذرا ڈیٹیلز (تفصیل) میں اور اچھی طرح سے وچار کرنا چاہئے - دیہات کے جو رہنے والے ہیں وہ پلیگ ملیریا ہی - بی اور طرح طرح کی بیماریوں سے مر رہے ہیں اور انکے سواستہ کے لئے کوئی بھی ٹھکانے کا سنگت نہ ہے - جب دیس کے لوگوں کا سواستہ ٹھیک

[Shri Yajna Narayan Upadhyaya]

نکلی۔ اور اس کے جتنے پیسے ہیں انکو گورنمنٹ نے سوئیکار کر لیا ہے اس کے انوسار کا پیسہ کرنا منظور کر لیا ہے۔ اگر آپ کمیٹی کی رپورٹ کو دیکھیں تو معلوم ہوگا کہ گورنمنٹ کس طرح سے ہر ڈپارٹمنٹ (محکمہ) میں جہاں بڑی تنخواہ رکھی ہے اسی حساب سے چھوٹے درجہ کے لئے بھی رکھی ہے۔ جو پندرہ بیس روپیہ تنخواہ پاتا ہے اس حساب سے وہ بڑھ جاتا ہے لیکن سب محکموں کی ٹھکانے سے دوستی کرنے کی طرف سنگھٹ اور دوستی روپ سے جو رپورٹ انہوں نے تیار کی ہے وہ بھی سادھان مہتو کا کام نہیں ہے۔ میں مانتا ہوں کہ بہت سے محکمہ کے لوگوں کو اسٹنڈش بھی ہے لیکن ہمارا وشواس ہے کہ گورنمنٹ اس مسئلہ پر وچار کرے گی اور ٹھکانے سے اسے درست کہے گی۔ اسی طرح سے سکندری اسکول کے ٹیچرس (مستور) میں بھی اسی طرح کا اسٹنڈش ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ اس پر بھی گورنمنٹ وچار کرے گی۔ میں جانتا ہوں کہ سب سے زیادہ تکلیف گاؤں کے چوکیداروں کو ہے۔ ان کی اوستھا پر بھی ضرور وچار کیا جائیگا۔ میں ابھی پلیگ کے زمانہ میں دیکھ آیا ہوں کہ آج کل بنارس ضلع میں ڈاکٹرس کو اطلاع دینے کا کام گاؤں کے چوکیدار کے سپرد کیا گیا ہے اور پتواری سے یہ کام ہٹالیا گیا ہے۔ ہوتا یہ ہے کہ پلیگ آرمبہ ہونے پر (ڈاکٹرس) کو بیس دن پر اطلاعیں پہنچتی ہیں۔ جب مریض پلیگ سے مر جاتا ہے اور اس کی ترہی نک ہو جاتی ہے تب ڈاکٹرس کو اطلاع ہوتی ہے۔ اس طرح کی مشینری ہمیں نہیں چاہیئے۔ گورنمنٹ اور گورنمنٹ کی مشینری اس طرح کی ہونی چاہیئے کہ پلیگ سے مرنے والے کی اطلاع دو چار یا چھ گھنٹے میں ہو جائے اور گورنمنٹ جو کچھ کرنا چاہے اس کے لئے وہ جلد سے جلد کرے۔ اس طرح کی مشینری جو آج کل ہے اسے ہم اچھی نہیں سمجھتے۔ اس طرح سے گورنمنٹ نے ایک اور بڑے مہتو کا کام کیا ہے۔ جو کسان سنہ ۱۹۴۲ء میں کمیٹیوں سے نکال دئے گئے تھے ان کے لئے گورنمنٹ نے یو۔ پی ٹیفسی امنڈمنٹ ایکٹ پاس کیا ہے۔ وہ بہ بڑے مہتو کا ہے اس سرکسانوں کی استہتی میں بہت کچھ سدھار ہو جائیگا۔ اس کے ساتھ ساتھ جو سال بیت رہا ہے وہ بڑے مہتو کا تھا۔ غلہ کا پر بندہ ٹھکانے کا نہیں تھا۔ وہ اس کارن سے چاہے سرکار کی طرف سے کتنی ہی نیک نیتی سے کام ہوتا ہے جتنے ضلع کے ادھیکاری ہیں وہ ٹھکانے سے کام نہیں کرتے تھے۔ کپڑے کا ڈسٹری بیوشن (تقسیم) ٹھکانے سے نہیں ہے اور نہ کھانے کی وسٹوں کا پر بندہ بھی ٹھکانے سے ہے۔ کپڑے کا ڈسٹری بیوشن (تقسیم) میں سرکار نے جب کوتا بڑھایا تھا اس سٹے بنارس کے بارہ بیڑیوں کے لئے ایک سو گانتھ مقرر کیا تھا۔ لیکن وہاں کے ادھیکاریوں نے وہاں کا کوتا نہیں بانٹا۔ المونیم سلفیت بھی ٹھکانے سے نہیں ملتا تھا۔ دس روپیہ برے کا تیس تیس اور چالیس چالیس روپیہ تک کا پکا ہے۔ کھلی کی دوستی بھی ٹھکانے سے نہیں ہے۔ میں گورنمنٹ سے یہ کہتا ہوں کہ اس کی طرف دھیان دیا جائے

اس کا سموچت روپ سے پیندھہ کیا جائے۔ جن لوگوں کو جو چیزیں ملیں وہ ٹھکانے سے ملنے لگیں۔ میں گاؤں میں گھوما ہوں میں نے دیکھا ہے کہ بیلوں کی بہت بڑی کمی ہے کھلی ملتی نہیں ہے۔ ہمارے بیل کام نہیں کر رہے ہیں بہت سے مر گئے ہیں۔ میں پڑا تھکا کرتا ہوں کہ گورنمنٹ اس پر خاص طور سے دھیان دے اور جن جگہوں میں گاؤں اور بیلوں کی کمی ہے وہاں ٹھکانے سے گاؤں اور بیلوں کی کمی کو پورا کرے کیونکہ یہہ دیش کڑی پڑھان ہے۔ اس دیش کا مکہ کھیتی ہی (دو گارہ) ابھی ٹریکٹرس کے لئے گورنمنٹ نے کوشش کی لیکن دس یا بیس ٹریکٹرس بھی نہ مل سکے۔ اس پرانت اور دیش کی کڑی میں انتی کے لئے پشوؤں میں بڑھی کی اوشیکتا ہے۔ اس لئے بیلوں اور گاؤں کی تعداد دھنی چاہیئے جس سے ہمارے دیش میں کھیتی کی سندر دوستھا ہو سکے۔ اس کے ساتھ ہی سب سے بڑا مسئلہ یہہ ہے کہ آگامی ورش بڑے مہتو کا ہے۔ آگامی ۱۲ مہینہ اس دیش کے لئے ہی کیا ساری دنیا کے لئے بڑے مہتو کے ہیں۔ اسی کے ساتھ یہہ بارہ مہینہ ہمارے پرانت کے لئے بھی بڑے مہتو کے ہیں اس لئے ہندوستان کے لئے اور خاص کر کے اس صوبہ کی انتی کے لئے آپ کو پورے طور سے دھیان دینا چاہیئے۔ ہم چاہتے ہیں کہ ایک لاکھ سے اڈر گاؤں ہمارے صوبہ میں ہیں ان کی سووانگ انت ہونی چاہیئے۔ ہمارے گاؤں میں ہم طرح سے یہہ اندھو کوں کہ ہمارے یہاں یورن سوراچ ہونے والا ہے۔ گاؤں والوں میں اس طرح کے بھاؤ ہونے چاہیئے کہ بھادی سوراچ جو آنے والا ہے ہم بھی اس کے بھاگی ہیں ہم اس میں پورا بھاگ لے سکتے ہیں۔ اس طرح کے بھاؤ گاؤں والوں میں ہمیں پیدا کرنا چاہیئے۔ اس لئے میں کہونکا کہ صوبہ کے جتنے منسٹرس ہیں اس منسٹری کے جتنے رو بھاگ ہیں انہیں پورے طور پر گاؤں میں اپنی شکتی لگا دینی چاہیئے۔ میں تو کہونکا کہ جتنے منسٹرس ہیں جتنے اسمبلی کے ممبرس ہیں جتنے گورنمنٹ کے چوٹے بڑے نوکر ہیں وہ ہدی رویوار کے دن گاؤں میں جا کر گھوما کریں تو بہت اچھا کاریہ سمپادن ہو سکتا ہے۔ ان کو جیوت کرنے کے لئے ہمیں کوشش کرنا چاہیئے۔ میں کہتا ہوں کہ یونیورسٹیز کاليجز اور اسکول کے جتنے دیارتھی ہیں سب لوگ اپنی شکتی لگا کر گاؤں میں چاکر گاؤں میں شکتی کا سمپادن کریں۔ گاؤں والوں کی طاقت کو بڑھائیں۔ میں یہہ ماننا ہوں اور یہہ سمجھتا ہوں کہ یہہ کاریہ اتنا سرل نہیں ہے۔ سارے پانچ کروڑ کی آبادی اس صوبہ کی ہے۔ آگم اس صوبہ کو ہم لوگ ٹھکانے سے دوستھت کریں تو کم سے کم چالیس لاکھ سوئم سیوک اس صوبہ کی دوستھا کے لئے تیار ہو سکتے ہیں۔ ہم ان کے ذریعہ تعلیم بھی دلا سکتے ہیں۔ میں جانتا ہوں کہ مائٹھ سکشا منتری نے ہائیس سو اسکولوں کا انتظام کیا ہے۔ لیکن ہم چاہتے ہیں کہ گاؤں میں جتنے پورے لوگ ہیں ان کی تعلیم کے لئے راتری پاٹھ شالاؤں کی ضرورت ہے۔ وہ آپ آسانی سے کر سکتے ہیں۔ میرا کہنا یہہ ہے کہ جتنے اسکولوں کے ادھاپک ہیں ان کو تھورا سا الاؤنس (بھتہ) دے دیا جائے اور ان سے کہا جائے کہ تیس تیس تھورا سا الاؤنس بدھوں اور بھائیوں کو پڑھائیں۔ اس طرح سے شکشا پرچار

[Shri Yajna Narayan Upadhyaya]

کیا جاسکتا ہے۔ ایک بڑے مہتمو کا کام اور بھی گورنمنٹ نے کیا ہے وہ ہے آپ کے گاؤں کے پنچائٹ کا قانون جو تیار ہو رہا ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ وہ قانون جلد سے جلد پاس ہو جائیگا۔ گاؤں میں اس پنچائٹ قانون کو جلد سے جلد لاگو بھی کرنا چاہیئے اور زیادہ سے زیادہ کاریہ اُنہیں گرام پنچائتوں کے ذریعہ ہو سکتا ہے اور انہی کے ساتھ ہی ساتھ کوآپریٹو سوسائٹیز کے کاریہ کو اور شکتی کو آپ کو مضبوط کرنا چاہیئے۔ گاؤں والوں کی جتنی ضروریات ہیں اُنہیں پورا کرنے کے لئے گاؤں پنچائیت قانون کو شش کرے گا۔ کوآپریٹو سوسائٹیز گاؤں والوں کے لئے جو چیزیں ضروری ہیں ان کو اکتھا کرینگے۔ اور پھر وہی چیزیں گاؤں والوں پر تقسیم کرینگے۔ اس طریقہ سے ایک بہت بڑا سنگھٹن گاؤں بہرہ کا ہو سکتا ہے۔ یہ بھی میں نے کہا تھا کہ گاؤں والوں کی ہیلتھ (تندرستی) خراب ہے۔ دھان پر برابر بخار اور دوسری بیماریاں پھیلتی رہتی ہیں۔ اس کی وجہ یہ ہے کہ گاؤں کے ہر ایک مکان کے پچھلے ایک گدھا ہوتا ہے جس میں پانی جمع رہتا ہے۔ اور وہ پانی برابر سرتا رہتا ہے جس کی وجہ سے بیماریاں پھیلتی رہتی ہیں۔ میں چاہتا ہوں کہ ہر ایک گاؤں میں ہیلتھ (تندرستی) کا محکمہ کھول دیا جائے اور اس کے لوگ کسی نہ کسی طرح ان گدھوں کو پتوائیں تاکہ وہاں سے گندا پانی نہ اُٹھتا ہو اور پھر بیماریاں نہ پھیلیں۔ اس کے علاوہ گاؤں والوں کا جیون بہت کمزور ہوتا ہے ان کا سواستھہ اچھا نہیں۔ اس لئے میں گورنمنٹ سے یہ پُرا تھنا کرتا ہوں کہ جو کاریہ اُن کی اُنت کے لئے کر سکتے ہیں وہ اوشیہ کریں۔ ان کے شہر کی انتہی اس طرح سے نہیں ہو سکتی ہے کہ وہ ۶ مہینہ تک صرف ایک وقت کھائیں وہ بھی رات کو وہ کھانا نکالتے ہیں اور پھر دوسرے روز وہ ایکھ کا رس پی لیتے ہیں اس طرح سے وہ اپنا جیون بیٹیت کرتے ہیں۔ میں گورنمنٹ سے زور دیکر کہنا چاہتا ہوں کہ کھیتی کا پریورٹن اگر آپ کو کرنا ہے تو اس کو ٹھیک طریقہ پر کھجئے۔ گاؤں میں بالشت بھر زمین ایسی نہ ہو جو خالی پڑتی رہے۔ انہی ہیلتھ صاحب کے زمانہ میں نوج والوں کی توکاری کی سہلائی (تقسیم) کے سلسلہ میں لاکھوں روپیہ لگایا گیا تھا۔ میں چاہتا ہوں کہ ہر ایک گاؤں میں آپ توکاری ہونے کا پربندہ کیجئے تاکہ گاؤں والوں کو زیادہ سے زیادہ توکاری مل سکے۔ اس کے علاوہ کمیونیکیشن (آمد و رفت) کے محکمہ کو بھی گاؤں والوں کی موجودہ حالت کی طرف دھیان دینا چاہیئے۔ گاؤں کے اندر سڑکوں کا کوئی بندوبست نہیں ہے۔ گاؤں سے بہت کافی دور پر میں روت (بڑی سڑکوں) ہوتی ہیں جس کی وجہ سے گاؤں والے بہت مصیبت اٹھاتے ہیں۔ اس سلسلہ میں میں ایک بات کہنا چاہتا ہوں کہ میں گاؤں کے ایک حکیم صاحب کے پاس گیا اور ان سے پوچھا کہ آپ کیا کر رہے ہیں کہاں کہاں جاتے ہیں۔ انہوں نے کہا کہ میں یہیں نہیں جاتا ہوں، اگر آپ گاؤں میں سڑک کا انتظام کر دیجئے تو میں ہرجگہ جاسکوں گا۔ گاؤں میں کنوؤں کی

حالت بہت ہی خراب ہے - خاصکر ایسٹرن ڈسٹرکٹس (پوربی ضلعوں) میں ، جہاں نہ تو نہریں ہیں اور نہ زیادہ کنوئین ہیں - اور اگر ہیں بھی تو سینکڑوں برس کے پرانے بنے ہوئے ہیں - مگر وہ حد درجہ کے خراب ہیں - ان کے متعلق میں چاہتا ہوں کہ جلد سے جلد مرمت ہو جائے - ابھی پبلک ختم ہو چکا ہے کہیں ایسا نہ ہو کہ وہاں کالہ شروع ہو جائے - اگر پانی گندہ لوگوں کو ملتا رہے گا تو یقیناً کالہ پھیل جائے گا - اس کے علاوہ خاص طور سے میں انیسل ہسپتال کے متعلق کہوں گا راجندر بابو نے ابھی حال میں ایک اسپیش (تقریر) میں کہا تھا کہ کم سے کم آدھ سپر دودھ ہر مرد عورت اور بچے کو ملنا چاہیئے - منسٹر صاحب سے عرض کرنا ہے کہ گاؤں میں آدھ سپر دودھ ہر آدمی کو دینے کا پربندہ کیجئے - اچھی بھینسیں لگئے بکریاں اور سانڈ لہجئے تاکہ گاؤں میں دودھ کی نڈیاں پہنے لگیں - میں کہتا ہوں کہ مسلمانوں کے زمانہ میں اور خاص کر اکبر کے زمانہ میں گھی ایک آنہ کا سپر بھر اور دودھ ایک پیسہ کا ایک سپر ملتا تھا لیکن اس پر تھی گورنمنٹ نے تمام گاؤں اور بھینسوں کو اس لڑائی میں کھالیا - اور نہ تو کھیتی کے لئے اچھے بیل رہ گئے اور نہ دودھ کے لئے گاؤں اور بھینسیں - آپ ایسا پربندہ کیجئے کہ دودھ زیادہ سے زیادہ اس دیش میں پیدا ہو - اس طریقہ سے میں گورنمنٹ کا دھیان دلاؤں گا کہ شراب کا گڑ کے اندر بند کرنا بہت ضروری ہے - میں نہیں چاہتا ہوں کہ گاؤں میں شراب بے اور نشہ خوری ہو - ہمکو کوشش کرنا چاہیئے کہ وہاں ہر شراب نہ پہونچنے پائے کہ گاؤں والے شراب پی سکیں - ساتھ ہی ساتھ میں گورنمنٹ سے زور دیکر کہنا چاہتا ہوں کہ جتنے گورنمنٹ کے محکمہ دیہات میں کام کرتے ہیں سب مل جلکر کام کرنا سیکھیں - گورنمنٹ کے محکموں میں یہ بڑی بھاری کمی ہے - ایک محکمہ والے کہتے ہیں کہ یہ دوسرے محکمہ کا کام ہے میں چاہتا ہوں کہ سب محکمہ آپس میں کوآپریشن (میل جول) کے ساتھ کام کریں کہ جس سے گاؤں کی انتی ہو - ایک محکمہ کے کام نہیں ہوتا تو دوسرے محکموں والوں سے کہیں کہ اسکی ضرورت ہے اور یہ کرنا ضروری ہے - اسلئے جتنے محکمہ ہیں انہیں سنگھت ہو کر کام کرنا چاہیئے - اونچے سے نیچے درجہ تک جو ادھیکاری ہیں اور جو بڑی بڑی تنخواہیں پانہ الے اہلکار ہیں ان سے کہنا ہے کہ اگر وہ ایمانداری سے کام کرنا چاہتے ہیں اگر وہ چاہتے ہیں کہ گورنمنٹ کی طاقت بڑھے اور دیش کو سوتنترتا ملے تو وہ مل جلکر گورنمنٹ کا کام کریں - جس طرح سے منسٹر لوگ نیک نیتی اور پریشم سے کام کرتے ہیں ان سے اچھی طرح کام کرنا سیکھیں اور اگر نہیں کرنا چاہتے تو نوکری چھوڑ کر چلے جائیں تاکہ اچھے آدمی مل سکیں اور ہم آگے بڑھ سکیں - جو نیچے اور گندے آدمی کام میں رکاوٹ ڈالتے ہیں انکی ضرورت نہیں ہے - پانچ سو اور سات سو ستمے بڑے مہتر کا ہے - ہمیں بڑے بھاری مسئلہ کو حل کرنا ضرورت ہے جو مل جلکر دیش کی سوتنترتا کا کام کریں - اور جو ہمارے پیڑ پیچھے سے کھینچتے ہیں ضرورت نہیں ہے -

[Shri Yajna Narayan Upadhyaya]

بجٹ میں اس مسئلہ کو سالو (حل) کرنیکی گنجائش نکالنے کے لئے میں سرکار سے کہونگا۔ کھدر کے پرچار کے لئے پانچ لاکھ روپیہ دیا گیا ہے میں چاہتا ہوں کہ یہ ہوتا کر پچاس لاکھ ہونا چاہیئے۔ بس مجھے اتنا ہی کہنا ہے۔
(The House then adjourned at 4-52 p. m. till 11 a. m. of the following day)

K. C. BHATNAGAR,

RAI BAHADUR,

Secretary, Legislative Assembly,
United Provinces.

(इसके बाद भवन ४ बजकर ५३ मिनट पर अगले दिन ११ बजे तक के लिए स्थगित हो गया।)

कैलास चन्द्र भटनागर,

राय बहादुर,

सेक्रेटरी लेजिस्लेटिव असेम्बली,

सं०प्रा०।

(اس کے بعد اعلان ۴ بجکر ۵۲ منٹ پر اگلے دن ۱۱ بجے تک کے ...)

ملتوی ہو گیا)۔

کیلاش چندر بھٹناگر

رائے بھادر

سیکرٹری لیجسلیٹو اسمبلی

موجودات متحدہ

لکھنؤ۔

مورخہ ۱۰ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء

APPENDIX A,

*(See page 101 supra.)**Statement referred to in the answer to starred question no. 33*

List of importers of Muzaffarnagar District with figures for valuation of their business during the years 1940—42.

<i>Name of the firm</i>	<i>Valuation of business done during the basic years 1940—42</i>
	Rs.
(1) Messrs. Mannu Lal Kailash Chand ..	1,80,175
(2) Messrs. Jai Prakash Mahendra Prakash	66,601
(3) Messrs. Mittersen Shanti Swarup ..	44,409

नत्थी (क)

(देखिए पीछे पृष्ठ १०१ पर)

नक्रशा जिसका हवाला १० मार्च सन् १९४७ ई० के स्टार्ड प्रश्न नं० ३३ के जवाब में दिया गया है :-

मुजफ्फरनगर जिले के इम्पोर्टर्स की सूची जिसमें सन् १९४०-४२ ई० के वर्षों की उनकी कारोबार की मालियत के आंकड़े भी दिये गये हैं :—

फर्म का नाम	सन् १९४०-४२ के बेसिक सालों में जो कारोबार किया गया उसकी मालियत
	रु०
(१) मेसर्स मन्नूलाल कैलास चन्द ..	१,८०,१७५
(२) मेसर्स जय प्रकाश महेन्द्र प्रकाश ..	६६,६०१
(३) मेसर्स मित्रसेन शान्ति स्वरूप ..	४४,४०९

نتھی (الف)

(دیکھئیے پوچھے صفحہ ۱۰۱ پر)

نقشہ جس کا حوالہ ۱۰ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء کے اسٹارڈ سوال نمبر ۳۳ کے جواب میں دیا گیا ہے -

مظفر نگر ضلع کے امپورٹرس کی فہرست جس میں سنہ ۴۲ - ۱۹۴۰ء کے سالوں کے ان کے کاروبار کی مالیت کے اعداد بھی دیئے گئے ہیں -

سنہ ۴۲ - ۱۹۴۰ء میں کتنی رقم کا کاروبار کیا

۱ - مسز منولان کولاش چند ۱۷۵-۱۸۰ زر پستہ

۲ - مسز جے برکاش مندر پرکاش ۱۶۶-۱ زر پستہ

۳ - مسز منوسین شانتی سروپ ۲۴۴-۹ زر پستہ

PSUP-56 LA-1947-600

LEGISLATIVE ASSEMBLY, UNITED PROVINCES

संयुक्त प्रान्तीय लेजिस्लेटिव असेम्बली

ایکسپلیٹو اسمبلی - صوبہ اتر پردیش

Tuesday, March, 11, 1947

मंगलवार, ११ मार्च, १९४७ ई०

منگل - ۱۱ مارچ سنہ ۱۹۴۷ ع

THE Assembly met at the Assembly Hall, Lucknow, at 11 a. m. The Hon'ble Shri PURUSHOTTAMDAS TANDON in the Chair.

असेम्बली की बैठक, असेम्बली भवन, लखनऊ में ११ वजे आरंभ हुई।

स्पीकर—ग्रानरेविल श्री पुरुषोत्तम दास टण्डन।

اسمبلی کا اجلاس لکھنؤ میں ۱۱ بجے اسمبلی ہال میں شروع ہوا
اسپیکر—آنریبل شری پرشوتم داس ٹنڈن

LIST OF MEMBERS PRESENT (179)

उपस्थित सदस्यों की सूची (१७९)

حاضر ممبروں کی فہرست (۱۷۹)

Abdul Ghani Ansari	अब्दुल गनी अन्सारी	عبد الغني انصاري
Abdul Hameed	अब्दुल हमीद	عبد الحمید
Abdul Majid	अब्दुल मजीद	عبد المجید
Abdul Wajid, Begum	अब्दुल वाजिद बेगम	عبد الواحد - بیگم
Achal Singh	अचल सिंह	اچل سنگھ
Achhaibar Singh	अक्षयबर सिंह	اچھایبر سنگھ
Aizaz Rasul, Syed	एजाज रसूल, सैयद	اعزاز رسول - سید
Ajit Prasad Jain	अजित प्रसाद जैन	اجیت پرساد جین
Ajit Pratap Singh, Raja.	अजित प्रताप सिंह, राजा	اجیت پرتاپ سنگھ - راجہ
Algu Rai Shastri	अलगूराय शास्त्री	الگو رائے شاستری
Ali Jarrar Jafri	अली जरार जाफरी	علی جرار جعفری
Ammar Ahmad Khan	अम्मर अहमद खां	عمار احمد خان
Atma Ram Govind Kher.	आत्माराम गोविन्द खेर	آتما رام گوروند کھیر
Badan Singh, Chaudhri	बदन सिंह चौधरी	بدن سنگھ چودھری
Badshah Gupta	बादशाह गुप्त	بادشاہ گپت

Balbhadra Singh	बलभद्र सिंह	بلبلدر سنگھ
Baldeo Prasad	बलदेव प्रसाद	بالديو پرساد
Banarsi Das	बनारसी दास	بنارسی داس
Bashir Ahmad	बशीर अहमद	بشیر احمد
Bhagwan Din	भगवान दीन	بھگوان دین
Bhagwan Din Misra	भगवान दीन मिश्र	بھگوان دین مشر
Bhagwan Singh	भगवान सिंह	بھگوان سنگھ
Bharat Singh	भारत सिंह	بھارت سنگھ
Bhim Sen	भीमसेन	بھیم سین
Birbal Singh	बीरबल सिंह	بیربل سنگھ
Brij Mohan Lal	बृजमोहन लाल	بوج موھن لال
Chandra Bhanu Gupta	चन्द्रभानु गुप्त	چندرو بھان گپت
Chandrika Lal	चन्द्रिका लाल	چندریکا لال
Charan Singh	चरण सिंह	چرن سنگھ
Chatur Bhuj Sharma	चतुर्भुज शर्मा	چتر بھج شرما
Chet Ram	चेतराम	چیت رام
Ohheda Lal Gupta	छेदालाल गुप्त	چھیدا لال گپت
Damodar Das	दामोदर दास	دامودر داس
Dau Dayal Khanna	दाऊदयाल खन्ना	داؤ دیال کھنا
Dayal Das Bhagat	दयाल दास भगत	دیال داس بھگت
Deepnarain Verma	दीप नारायण वर्मा	دیپ نارائن ورما
Dharam Das, A.	धर्मदास, ए०	دھرم داس - اے
Din Dayal	दीन दयालु	دین دیال
Dwarka Prasad Maur- ya.	द्वारिका प्रसाद मौर्य	دوارکا پرساد موریہ
Fakhrul Islam	फखरुल इस्लाम	فکر الاسلام
Fanthome, A. J.	फन्थाम, ए० जे०	فانٹیم - اے - جے
Fateh Singh, Rana	फतेह सिंह, राणा	فتح سنگھ رانا
Gajadhar Prasad	गजाधर प्रसाद	گجادر پرساد
Ganga Prasad	गंगा प्रसाद	گنگا پرساد
Ganga Sahai Chaubey	गंगा सहाय चौबे	گنگا سہائے چوہے
Ganpat Sahai	गनपति सहाय	گنپت سہائے
Gopal Narain Saxena	गोपाल नारायण सक्सेना	گوپال نارائن سکسینہ
Govind Ballabh Pant,	गोविंद वल्लभ पन्त	گووند بلبلہ پنت
The Hon'ble Shri.	आनरेबिल श्री	آنریبل شری
Govind Sahai	गोविन्द सहाय	گووند سہائے
Habibur Rahman Khan	हबीबुर्रहमान खां	حبیب الرحمن خان

Haleem, A. B. A.	हलीम ए०, बी० ए०	حليم اے - بي - اے
Hari Har Nath Shastri	हरिहर नाथ शास्त्री	هري هار نه نه شاستري
Harish Chandra Bajpai	हरिश्चन्द्र बाजपेयी	هريش چندر باجپيئي
Har Prasad	हरप्रसाद	هر پراساد
Har Prasad Singh	हरप्रसाद सिंह	هر پراساد سنگهه
Hasan Ali Khan	हसन अली खां	حسن علي خان
Hasrat Mohani	हसरत मोहानी	حسرت موهاني
Hukum Singh, The Hon'ble Shri.	हुकुम सिंह, आनरेबिल श्री	حکم سنگهه - آنرېبل شري
Indradeo Tripathi	इन्द्रदेव त्रिपाठी	اندر ديو تریپاڻی
Ishwar Saran	ईश्वर सरन	ايشور سرون
Jagannath Prasad alias Jagan.	जगन्नाथ प्रसाद, उपनाम जगन	جگنناثه پراساد عرف جگن
Jagan Prasad Rawat	जगन प्रसाद रावत	جگن پراساد راورت
Jagmohan Singh Negi	जगमोहन सिंह नेगी	جگموهن سنگهه نيگي
Jaipal Singh	जैपाल सिंह	جے پال سنگهه
Jawahar Lal	जवाहर लाल	ج. اھ. لال
Kailas Nath Katju, The Hon'ble Dr.	कैलास नाथ काटजू, आनरेबिल डाक्टर	کھلاس فانهه - کاتجو - آنرېبل ڊاکٽر
Kanhaiya Lal	कन्हैया लाल	کنھیا لال
Karam Husain	करम हुसेन	کرم حسين
Keshav Deo Malaviya	केशवदेव मालवीय	کيشو ديو . مالويه
Keshav Gupta	केशव गुप्त	کيشو گپت
Khaliq-uz-Zaman	खलीकुज्जमान	خليفة الزمان
Khan Cand Gautam	खान चंद गोतम	کھان چند گوتم
Khub Singh	खूब सिंह	خوب سنگهه
Khushi Ram	खुशीराम	خوشي رام
Khushwaqt Rai	खुशवक्त राय	خوشوقت رائے
Krishna Chandra	कृष्ण चन्द्र	کرشن چندر
Kushlanand Gairola	कुशलानन्द गैरोला	کھلا نند گيدولا
Lakhan Das Jatav	लाखन दास जाटव	لاکھن داس جاتو
Lakshmi Devi, Shri-mati.	लक्ष्मी देवी, श्रीमती	لکشمی دیوی - شریمتي
Lal Bahadur Shastri	लालबहादुर शास्त्री	لال بهادر شاستري
Lal Bahari Tandon	लालबिहारी टंडन	لال بهاري ٲنڊن
Latafat Hussain	लताफत हुसैन	لطافت حسين
Lila Dhar Asthana	लीलाधर अस्थाना	ليلاڊهر استھانه
Lotan Ram	लोदनराम	لوٲن رام

Lutf Ali Khan	لطف اعلیٰ خاں	لطف علی خان
Mahavir Tyagi	مہاویر تیاگی	مہاویر تیاگی
Mahboob Husain Khan	مہبوب حسین خاں	محبوب حسین خاں
Mahfuzur Rahman	مہفوظ الرحمن	محبوظ الرحمن
ahmud Ali Khan	مہممد علی خاں	محمود علی خان
Malikhan Singh	ملکھان سیھ	ملکھان سنگھ
Mangla Prasad	منگلا پراساد	منگلا پراساد
Masuriya Din	ماسوریہ دین	مسوریہ دین
Mijaji Lal	میجاچی لال	میجاچی لال
Mohammad Asrar Ahmad	مہممد اسرار احمد	محمد اسرار احمد
Mohammad Farooq	مہممد فاروق	محمد فاروق
Mohammad Ibrahim, The Hon'ble Hafiz	مہممد ابراہیم، آنرےبل ہافیز	محمد ابراہیم - آنرےبل حافظ
Mohammad Ishaq Khan	مہممد اسحاق خاں	محمد اسحاق خاں
Mohammad Ismail (Basti)	مہممد اسماعیل (بستی)	محمد اسماعیل (بستی)
Mohammad Jamshed Ali Khan	مہممد جمشید علی خاں	محمد جمشید علی خاں
Mohammad Nazeer	مہممد نذیر	محمد نذیر
Mohammad Shakoor, Haji	مہممد شکور، حاجی	محمد شکور - حاجی
Mohammad Shameem	مہممد شمیم	محمد شمیم
Mohammad Yaqub	مہممد یاقوب	محمد یعقوب
Mohammad Yusuf, Nawab	مہممد یوسف، نواب	محمد یوسف - نواب
Mukund Lal	مکوند لال	مکوند لال
Mukerji, B. K.	مکرجی، بی۔ کے۔	مکرجی - بی - کے
Munfaiz Ali	مونیفائز علی	منفعت علی
Nafisul Hasan	نہیسول حسن	نفیس الحسن
Narayana Das	نارائن داس	نرائن داس
Narendra Dev	نرندر دےو	نرندر دیو
Nihal Uddin	نیہال الدین	نیہال الدین
Nisar Ahmad Sherwani, The Hon'ble Mr. Philips, E. M.	نیسار احمد شہروانی، آنرےبل مسٹر فیلپس، ای۔ ایم۔	نثار احمد شہروانی - آنرےبل مسٹر فیلپس - ای - ایم
Phool Singh	فول سیھ	پھول سنگھ
Pragi Lal	پراگی لال	پراگی لال
Prag Narain, Bai Bahadur	پراگ نارائن، رای بھادور	پراگ نارائن - رای بھادور
Prakash Vati Shrimati	پراکاش واتی سڑ، شریماتی	پراکاش واتی سون - شریماتی
Prem Kishan Khanna	پرم کیشن کھننا	پریم کیشن کھنا
Purnamasi	پورناماسی	پورناماسی

Purnima Banerji, Shri-mati	पूर्णमा बैनर्जी श्रीमती	پورنما بنرجی - شریماتی
Radha Krishna Agar-wala.	राधाकृष्ण अग्रवाल	رادھا کرشن اگروال
Radha Mohan Rai	राधा मोहन राय	رادھا موھن رائے
Ra they Shiam Sharma	राधेश्याम शर्मा	رادھے شیام شرما
Rafi Ahmad Kidwai, The Hon'ble Mr.	रफीअहमद किववाई, आनरेबिल मिस्टर	رفیع احمد کدوائی - آنریبل مسٹر
Raghuvir Sahai	रघुवीर सहाय	رگھویر سہائے
Raghukul Tilak	रघुकुल तिलक	رگھوکل ٹاک
Raja Ran Misra	राजाराम मिश्र	راجہ رام مشر
Raja Ram Shastri	राजाराम शास्त्री	راجہ رام शास्त्री
Ram Chandra Sehra	रामचन्द्र सेहरा	رام چندر سہرا
Ram Chandra Paliwal	रामचन्द्र पालीवाल	رام چندر पालीवाल
Ram Dhari Pande	रामधारी पांडे	رام دھاری پانڈے
Rameshwar Sahai Sinha	रामेश्वर सहाय सिन्हा	رامیشور سہائے سنہا
Ramji Sahai	रामजी सहाय	رامجی سہائے
Ram Kumar Shastri	रामकुमार शास्त्री	رام कुमार शास्त्री
Ram Murti	राम मूर्ति	
Ram Naresh Singh	रामनरेश सिंह	رام नरेश سنگھ
Ram Saran	रामशरण	رام شرन
Ram Swarup Gupta	राम स्वरूप गुप्त	رام सरूप गुप्त
Rizwan Allah, S. M.	रिजवान अल्लाह, एस० एम०	رضوان اللہ - ایس - ایم
Roshan Zaman Khan	रोशन जमां खां	روشن زمان خان
Sajid Husain, Raja Syed	साजिद हुसैन, राजा सैयद	ساجد حسین - راجہ سید
Salig Ram Jaiswal	सालिगराम जैसवाल	سالگ رام جیسवाल
Salim Hamid Khan	सलीम हामिद खां	سلیم حامد خان
Sampurnanand, The Hon'ble Shri.	सम्पूर्णनन्द, आनरेबिल श्री	سمپور نانند - آنریبل شری
Sarbjit Lal	सर्वजित लाल	سربجیت لال
Sarwat Husain, Qazi	सरवत हुसैन, काजी	نروت حسین - قاضی
Sayed Ahmad	सईद अहमद	سعيد احمد
Shankar Datt	शंकर दत्त	شکر دت
Sheodan Singh	शिवदान सिंह	شیدودان سنگھ
Sheo Dayal Upadhyaya	शिवदयाल उपाध्याय	شیو دیال اوپادھی
Sheo Mangal Singh	शिव मंगल सिंह	شیو منگل سنگھ

Shitla Prasad Singh	शीतला प्रसाद सिंह	سیتلا پرساد سنگھ
Shiva Mangal Singh, Sardar.	शिवमंगल सिंह, सरदार	شیو منگل سنگھ - سردار
Shokat Ali Khan, Mohd.	शौकत अली खां, सुहम्मद	شوکت علی خان - محمد
Shri Chand Singhal	श्री चन्द सिंघल	شری چندر سنگھل
Shripati Sahai	श्रीपति सहाय	شری پتی سہاے
Shyam Lal Verma	श्याम लाल वर्मा	شیام لال ورما
Shyam Sunder Shukla	श्याम सुन्दर शुक्ल	شیام سندر شکل
Sidheshwar Prasad Singh.	सिद्धेश्वर प्रसाद सिंह	سدھیشور پرساد سنگھ
Sinhasan Singh	सिंहासन सिंह	سنگھاسن سنگھ
Sita Ram Asthana	सीताराम अस्थाना	سیتا رام استھانہ
Sudama Prasad	सुदामा प्रसाद	سداما پرساد
Sultan Alam Khan, Lieut. M.	सुल्तान आलम खां, लेफ्टिनेंट एम०	سلطان عالم خان - لفٹیننٹ ايم
Suraj Prasad Avasthi	सूर्य प्रसाद अवस्थी	سودج پرساد اوستھی
Surendra Bahadur Singa.	सुरेन्द्र बहादुर सिंह	سوریندر بہادر سنگھ
Triloki Singh	त्रिलोकी सिंह	ترلوکی سنگھ
Vansh Gopal	वंशगोपाल	ونش گوپال
Vanshi Dhar Misra	वंशीधर मिश्र	ونشی دھر مشر
Venkatesh Narayan Tivary.	वेंकटेश नारायण तिवारी	ونکٹیش نرائن تیواری
Vidyavati Rathore, Shrimati.	विद्यावती राठौर, श्रीमती	ویدیاوٹی راٹھور - شریمٹی
Vijaya Lakshmi Pandit, The Hon'ble Shrimati.	विजया लक्ष्मी पंडित, आनरेबिल श्रीमती	وجہ لکشمی پنڈت - آنرےبل شریمٹی
Vijaya Nand	विजयानन्द	وجہ نند
Virendra Shah Bahadur, Raja.	वीरेन्द्र शाह बहादुर, राजा	ویریندر شاہ بہادر - راجہ
Vishnu Saran Dubliss	विष्णु शरण दुब्लिश	ویشنو شرن ڈوبلیش
Vishwambhar Dayal Tripathi.	विश्वम्भर दयाल त्रिपाठी	ویشو مہر دیال تریپاٹی
Vishwanath Prasad	विश्वनाथ प्रसाद	ویشنوانتھ پرساد
Yajna Narayan Upadhyaya.	यज्ञनारायण उपाध्याय	یگنہ نرائن اوپادھی
Zahid Hasan	जाहید हसन	زاهد حسین
Zakir Ali, Syed	जाकिर अली, सैयद	ذاکیر علی - سید

QUESTIONS AND ANSWERS

प्रश्नोत्तर

سوالات و جوابات

Short notice Starred questions

शार्ट नोटिस स्टार्ड प्रश्न

شارٹ نوٹس اسٹارڈ سوالات

CLOSING OF PREM SPINNING AND WEAVING MILLS, DISTRICT BUDAUN

जिला बदायूं की प्रेम स्पिनिंग वेविंग मिल्स का बन्द होना
 ضلع بدایوں کے پريم نامي کٹائی و بنائی کے کارخانہ کا بند ہونا

*1. Shri Raghuvir Sahai, Is it a fact that the Prem Spinning and Weaving Mills, Ujhani (district Budaun) has not been working since December 30, 1946?

श्री रघुवीर सहाय—

*१—क्या यह सही है कि उज्जानी, जिला बदायूं की प्रेम कपड़ा बनाने की मिल गत ३० दिसम्बर, १९४६ ई० से काम नहीं कर रही है?

شری رگھو ویڑ سہائے —

*۱— کیا یہ واقعہ ہے کہ اوجھانی میں ضلع بدایوں کے پريم نامي کٹائی و بنائی کا کارخانہ ۳۰ دسمبر سنہ ۱۹۴۶ء سے نہیں چل رہا ہے؟

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Minister of Justice (Shri Keshav Deo Malaviya): Yes, but they have started working again from February 15, 1947.

आनरेबल मिनिस्टर आफ जस्टिस के पार्लियामेंटरी सेक्रेटरी (श्री केशवदेव मालवीय)—
 जी हां। लेकिन उन्होंने १५ फरवरी सन् १९४७ ई० से फिर काम करना शुरू कर दिया है।

آنرےبل منسٹر آف جسٹس کے پارلیمنٹری سکریٹری (شری کیشو دیو مالویہ)—

جی ہاں۔ لیکن ۱۵ فروری سنہ ۱۹۴۷ء سے وہاں پیر کام کرنا شروع کر دیا گیا ہے۔

*2. Shri Raghuvir Sahai: Is this closure of business due to shortage of coal?

श्री रघुवीर सहाय—

*२—क्या इस काम के रुकने का कारण कोयले की कमी है?

شری رگھو ویڑ سہائے —

* ۲ — کیا کام بند ہونے کی وجہ کوئلہ کی کمی ہے؟

NOTE—The order in which the question is first printed determines the language in which it was originally put in the House.

نوٹ—جس भाषा में प्रश्न पहिले छपा गया है असेम्बली में वह उसी भाषा में पूछा गया था।

† नोट — جس رسم الخط میں سوال پہلے چھاپا گیا ہے اسی زبان میں وہ اسمبلی میں پوچھا گیا تھا۔

Shri Keshav Deo Malaviya: The mills are now working; but their closure during the months of January and part of February, 1947, appears to have been due to a shortage of coal.

श्री केशवदेव मालवीय—

ये मिले अब चल रही हैं, लेकिन ऐसा मालूम होता है कि जनवरी में और फरवरी सन् १९४७ ई० में कुछ दिनों तक ये मिलें कोयले की कमी की वजह से बन्द रहें।

شری کیشو دیو مالویہ —

یہہ ملیں اب چل رہی ہیں لیکن ایسا معلوم ہوتا ہے کہ جنوری میں اور ۲۰۲۷ سنہ ۱۹۴۷ء میں کچھ دنوں تک یہہ ملیں کوئلے کی کمی کی وجہ سے بند رہیں۔

Shri Raghuvir Sahai: May I know if the Government is satisfied that the closure of the mill was really due to shortage of coal?

श्री रघुवीर सहाय—

जान सकता हूँ कि सरकार इस बात से संतुष्ट है कि मिल का बन्द होना वास्तव में कोयले की कमी के कारण था?

شری رگھوویر سہائی —

جیہ میں معلوم کرسکتا ہوں کہ آیا سرکار مطمئن ہے کہ کارخانہ کے بند ہونے کی وجہ واقعی کوئلے کی کمی تھی؟

Shri Keshav Deo Malaviya: Yes.

श्री केशवदेव मालवीय—

जी हाँ।

شری کیشو دیو مالویہ —

جی ہاں۔

Shri Hari Har Nath Shastri: Has no compensation been paid to workers affected by dislocation of work?

श्री हरिहरनाथ शास्त्री—

काम के बन्द हो जाने के कारण क्या मजदूरों को कोई रकम बदले के रूप में नहीं दी गई?

شری ہری ہر ناتھ شاستری —

کیا ان مزدوروں کو جو کام کے بند ہو جانے کی وجہ سے بیکار رہے کوئی معاوضہ نہیں دیا گیا؟

Shri Keshav Deo Malaviya: No.

श्री केशवदेव मालवीय—

जी नहीं।

شری کیشو دیو مالویہ —

جی نہیں۔

Shri Hari Har Nath Shastri: Are the Government aware that the Tripartite Labour Conference of the Government of India in the year 1945 recommended to various industries to award compensation to workers in case of dislocation of work due to shortage of raw materials?

श्री हरिहरनाथ शास्त्री—

क्या सरकार को भारतीय सरकार की ट्रिपार्टाइट लेबर कान्फ्रेंस, जो कि सन् १९४५ ई० में हुई थी, की सिफारिशों के बारे में मालूम है, जो उसने भिन्न-भिन्न उद्योगों के मजदूरों के लिये बदले की रकम को स्वीकार किया था, यदि कच्चे सामान की कमी के कारण काम बन्द हो जाता है ?

شری ھری ھارناٲہ شاستری —

کیا سوکار کو معلوم ہے کہ سنہ ۱۹۴۵ء میں گورنمنٹ آف انڈیا کی ”ٹری پارٹائٹ لیبر کانفرنس“ نے متعدد کارخانوں کے کام کرنے والوں کے لئے سفارش کی کہ اگر خام سامان کی کمی کی وجہ سے کام بند ہو جائے تو اُن کو معاوضہ کی رقم دی جائے ؟

Shri Keshav Deo Malaviya : The information given by the honourable member may be true. But so far we have no information about it, but if the honourable member want we can gather this information for him.

श्री केशवदेव मालवीय—

माननीय सदस्य द्वारा दी गई सूचना संभव है सही हो। परन्तु अब तक हम लोगों को ऐसी कोई सूचना नहीं मिली, परन्तु यदि माननीय सदस्य इस सूचना की वास्तविकता को जानना चाहते हैं, तो हम उनके लिये उसे प्राप्त कर सकते हैं।

شری کیشو دیو مالویہ —

معزز ممبر نے جو اطلاع دی ہے صحیح ہو سکتی ہے - لیکن اب تک ہمیں اس کی بابت کوئی خبر نہیں مائی ہے - تاہم اگر معزز ممبر اس خبر کو چاہتے ہیں تو ہم فراہم کر سکتے ہیں -

Shri Hari Har Nath Shastri : Do the Government consider to pay due attention to the question of paying compensation in such cases ?

श्री हरिहरनाथ शास्त्री—

क्या सरकार ऐसे मामलों में बदले की रकम के देने के प्रश्न पर उचित ध्यान देने का विचार कर रही है ?

شری ھری ھارناٲہ شاستری —

کیا سرکار ایسے حالات میں معاوضہ دینے کے سوال پر غور کر رہی ہے ؟

Shri Keshava Deo Malaviya : Government will consider this matter.

श्रीकेशवदेव मालवीय—

सरकार इस विषय पर विचार करेगी।

شری کیشو دیو مالویہ —

سرکار اس معاملہ پر غور کرے گی -

Shri B. K. Mukerji : Is it a fact that the coal shortage is due to transport difficulties ?

श्री बी० के० मुकर्जी :

क्या यह सही है कि कोयले की कमी यातायात की कठिनाइयों के कारण हुई है ?

شری بی - کے - مکرچی —
کیا یہ تھیک ہے کہ کوئلہ کی کمی کی وجہ آمد و رسد کی مشکلات ہیں؟

Shri Keshav Deo Malaviya : Yes.

श्री केशवदेव मालवीय—

जी हाँ।

شری کیشو دیو مالویہ —

جی ہاں —

Shri B. K. Mukerji : Did the Government take any action to overcome these transport difficulties?

श्री बी० के० मुकर्जी—

क्या सरकार ने यातायात की इन कठिनाइयों को दूर करने का कोई उपाय किया?

شری بی - کے - مکرچی —

کیا سرکار نے ان آمد و رسد کی مشکلات کو دور کرنے کے لئے کوئی اقدام کیا؟

Shri Keshav Deo Malaviya : Government is already doing what it can to obviate this difficulty.

श्री केशवदेव मालवीय—

सरकार पहले ही से इस कठिनाई को दूर करने का यथासम्भव प्रयत्न कर रही है।

شری کیشو دیو مالویہ —

سرکار اس مشکل کو دور کرنے کی کوشش جہاں تک ہو سکتی ہے کر رہی ہے۔

Shri B. K. Mukerji : Is the Government aware that a good number of motorbuses are lying idle in these provinces and that they could have been utilised for the transportation of coal for these mills?

श्री बी० के० मुकर्जी—

क्या सरकार को मालूम है कि बहुत सी मोटर्स इन प्रांतों में बेकार खड़ी हैं और वे कोयले को इन मिलों तक पहुंचाने के लिये प्रयोग में लाई जा सकती हैं?

شری بی - کے - مکرچی —

کیا سرکار کو معلوم ہے کہ موٹوبسز ایک اچھی تعداد میں اس صوبہ میں بیکار پڑی ہیں اور وہ ان کارخانوں کے لئے کوئلہ کی آمد و رسد کے کام میں لائی جاسکتی ہیں؟

The Hon'ble the Minister of Justice (Dr. Kailas Nath Katju) : I think that coal comes by wagons from the coal mines and not by buses.

आनरेबल मिनिस्टर ऑफ जस्टिस (डॉक्टर कैलासनाथकाटजू)—

मैं समझता हूँ कि कोयला कोयले की खानों से रेल के डिब्बों पर आता है न कि मोटरबसों पर।

آنریبل منسٹر آف جسٹس (ڈاکٹر کیلاس نانہ کاتجو) —

میں سمجھتا ہوں کہ کوئلہ ، کوئلے کی کانوں سے ریل کے ڈبوں میں آتا ہے نہ کہ بسوں پر۔

Shri B. K. Mukerji: My question was that as railway wagons were not available why these wagons were not replaced by motor buses?

श्री बी० के० मुकर्जी—

मेरा प्रश्न यह था कि चूंकि रेलवे के डिब्बे नहीं मिल रहे थे, तो इन डिब्बों के स्थान पर मोटर बसों का क्यों नहीं प्रयोग किया गया ?

شوي بي — کے — مکرچی —

میرا سوال یہ تھا کہ جب ریلوے کے ڈبے نہیں مل رہے ہیں تو کیوں نہ موٹر بسوں سے وہی کام لیا گیا ؟

The Hon'ble the Minister of Justice: I doubt the practicability of the suggestion of the honourable member.

آنرےبل منیستر آف جسٹس—

مجھے مالتانی सदस्य की सलाह को क्रियात्मक रूप में प्रयोग करने के प्रति संदेह है कि ऐसा सम्भव भी हो सकता है ?

آنرےبل منیستر آف جسٹس —

معزز ممبر کی تجویز کو عملی جامہ پہنانے میں مجھے شک ہے —

*3. **Shri Raghuvir Sahai:** Is it a fact that formerly the mill used to supplement coal with firewood and work in two shifts?

श्री रघुवीर सहाय—

*३—क्या यह सच है कि पहिले कोयले की पूर्ति लकड़ी से होती थी और काम दो शिफ्ट्स में होता था ?

شوي رگھویر سہائی —

* ۳ — کیا یہ واقعہ ہے کہ اس سے قبل کارخانہ کوئلہ کے ساتھ لکڑی بھی شامل کر لیا کرتا تھا اور دو دفعہ میں کام کرتا تھا ؟

Shri Keshav Deo Malaviya: The mills used to purchase wood fuel from the jungles in 1943 and utilized it during the period of coal shortage. But now the high price of wood and transport difficulties have made this course uneconomical for them.

श्री केशवदेव मालवीय—

सन् १९४३ ई० में यह मिलें लकड़ी का ईंधन जंगलों से खरीद लिया करती थीं। और कोयले की कमी के दिनों में उन्होंने इसी ईंधन से काम चलाया। लेकिन अब लकड़ी का निर्बल ज्यादा होने और सामान ले जाने की कठिनाइयों की वजह से इस सूरत से उन्हें किरायात नहीं होती है।

شوي کیشو دیو مالویہ —

سنہ ۱۹۴۳ع میں یہ مل لکڑی کا ایندھن جنگلوں سے خرید لیا کرتے تھے اور کوئلہ کی کمی کے زمانہ میں وہ اسی ایندھن کو کم میں لائے لیکن اب لکڑی کا نرخ زیادہ ہونے اور سامان لے جانے کی مشکلوں کی وجہ سے اس صورت سے ان کو کفایت نہیں ہوتی ہے —

*4. **Shri Raghuvir Sahai:** Is it a fact that on account of the sudden closing of the mills, about 800 labourers have been thrown out of employment?

श्री रघुवीर सहाय—

*४—क्या यह सच है कि मिलों के सहसा बन्द हो जाने पर लगभग ८०० मजदूर बेकार हो गये हैं?

شری رگھویر سہاے —

* ۴ — کیا یہ سچ ہے کہ کارخانہ کے اجانک بند ہوجانے سے ۸۰۰ مزدور بیکار ہو گئے؟

Shri Keshav Deo Malaviya: The closure of the mills during the month of January last and part of February, affected about 564 workers.

श्री केशवदेव मालवीय—

पिछली जनवरी और फरवरी में कुछ दिनों तक मिलों के बन्द होने की वजह से करीब ५६४ मजदूरों पर असर पड़ा।

شری کیشو دیو مالویہ —

گذشتہ جنوری میں اور فروری میں کچھ دنوں تک ملوں کے بند رہنے کی وجہ سے تقریباً ۵۶۴ مزدوروں پر اثر پڑا۔

*5. Shri Raghuvir Sahai: Is it also a fact that as a result of this stoppage of work the production of yarn has considerably fallen down?

श्री रघुवीर सहाय—

*५—क्या यह सही है कि इस काम के बन्द हो जाने के कारण सूत का बनना अत्यधिक कम हो गया है?

شری رگھویر سہاے —

* ۵ — کیا یہ بھی واقعہ ہے کہ اس کی وجہ سے سوٹ کی پیداوار میں کمی ہو گئی ہے؟

Shri Keshav Deo Malaviya: It is obvious that stoppage of the mills for about six weeks must have affected its production.

श्री केशवदेव मालवीय—

यह जाहिर है कि करीब ६ हफ्तों तक मिलों के बन्द रहने की वजह से उनके उत्पादन पर असर अवश्य पड़ा होगा।

شری کیشو دیو مالویہ —

یہ ظاہر ہے کہ تقریباً ۶ ہفتہ تک ملوں کے بند رہنے کی وجہ سے ان کے مال کی پیداوار پر اثر ضرور پڑا ہوگا۔

*6. Shri Raghuvir Sahai: What action do Government propose to take to see that the mill resumes functioning as early as possible?

श्री रघुवीर सहाय—

*६—सरकार का इस बारे में क्या कार्यवाही करने का विचार है, जिससे कि मिल जितना शीघ्र सम्भव हो फिर चलने लगे?

شری رگھویر سہاے —

* ۶ — حکومت کارخانہ کو پھر سے جہاں تک جلد ہو سکے چلانے کے لئے کیا کرنے کی تجویز کرتی ہے؟

Shri Keshav Deo Malaviya: As I have said already, the mills have started functioning from the middle of this month. The coal position is still most unsatisfactory but Government are contacting the highest transport authorities and hope that it may be possible to stop further deterioration. For the present the mills have got enough coal for their work up to March 15, 1947.

श्री केशवदेव मालवीय—

जैसा कि मैं पहले कह चुका हूँ मिलों ने इस महीने के बीच से काम करना शुरू कर दिया है। कोयले की हालत अभी तक बहुत ही असंतोषजनक है, लेकिन गवर्नमेंट महकमा ट्रान्सपोर्ट के आला अफसरों से बातचीत कर रही हैं और गवर्नमेंट को यह उम्मीद है कि वह हालत को और ज्यादा खराब होने से रोक सकेंगी। फिलहाल मिलों के पास १५ मार्च, सन् १९४७ ई० तक काम चलाने के लिये काफी कोयला है।

شری کیشو دیو مالویہ —

جیسا کہ میں پہلے کہہ چکا ہوں ملاں نے اس مہینہ کے درمیان حصہ سے کام کرنا شروع کر دیا ہے کوئلہ کی حالت ابھی تک بہت زیادہ نا قابل اطمینان ہے لیکن گورنمنٹ محکمہ ٹرانسپورٹ کے اعلیٰ افسروں سے بات چیت کر رہی ہے اور گورنمنٹ کو یہ امید ہے کہ وہ حالت کو اور زیادہ خراب ہونے سے روک سکے گی۔ فی الحال ملاں کے پاس ۱۵ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء تک کام چلانے کے لئے کافی کوئلہ ہے۔

Starred questions

स्टार्ड प्रश्न

استارڈ سوالات

*1—4, Shrimati Purnima Banerji: [Postponed.]

श्रीमती पूर्णिमा बनर्जी—

*१—४ [स्थगित किये गये।]

*۱۔۴ پورنما بنرجی —

[۴۔۱ — [معلقہ کیے گئے]

*۵—۸, Haji Mohammad Obaidur Rahman Khan Sherwani: [Postponed.]

हाजी मुहम्मद उबैदुर्रहमान खां शेरवानी—

*५—८ [स्थगित किये गये।]

*११

ایڈیٹور نمبر
۱۱۷-۱۱۵*
تاریخ
۲۷-۲-۴۷*

حاجی محمد عبید الرحمن خاں شیروانی —
* ۵ - ۸ — [ملتوی کئے گئے]

O. no. 215
#52
3-2-47
*151
21-2-47

*9. Mr. Mohammad Asrar Ahmad : [Postponed.]

آدھی سنہا
*۵۲
تا
۳-۲-۴۷
*۱۵۱
۲۱-۲-۴۷

میسٹر محمد اسرار احمد—

*۹—[سپغیت کیا گیا]

۵۲*
۲۷-۲-۴۷
۱۵۱*
۲۷-۲-۴۷

میسٹر محمد اسرار احمد —
* ۹ — [ملتوی کیا گیا]

*1
21-2-47

*10. Shri Chandrika Lal : [Postponed.]

*1
۲۱-۲-۴۷

شری چندریکا لال—

*۱۰—[سپغیت کیا گیا]

۱*
۲۷-۲-۴۷

شری چندریکا لال —
* ۱۰ — [ملتوی کیا گیا]

SELECTION OF CANDIDATES FOR ADMISSION TO QANOONGO TRAINING SCHOOL

کانونگو ٹریننگ سکول میں بھرتی کے لیے ذمہ داروں کا چناؤ
کانونگو ٹریننگ اسکول کے داخلہ کے لئے طالباء کا چناؤ

*20
24-2-47

*11. Shri Fateh Singh Rana: Are Government aware that a selection of candidates for admission to the Qanoongo Training School was made from among the teachers of the Patwarian School and Patwaries by the Board of Revenue, in 1945?

شری فتحہ سنگھ رانا—

*۲۰
۲۴-۲-۴۷

*۱۱—کیا سرکار جانتی ہے کہ کانونگو ٹریننگ سکول میں بھرتی ہونے کے لیے پتہ دار-
ریختان سکول کے ماسٹروں اور پتہ داروں میں سے بورڈ آف ریوین्यू نے سن ۱۹۴۵ء میں
ذمہ داروں کا چناؤ کیا تھا؟

شری فتح سنگھ رانا —

ابتداءً اُنسی نمبر
* ۲۰
تاریخ
۲۷-۲-۲۲

* ۱۱ — کیا سرکار کو معلوم ہے کہ سنہ ۱۹۳۵ء میں بورڈ آف ریونیو نے قانونگو ٹریننگ اسکول میں داخلہ کے لئے پٹواریان اسکول کے ماسٹروں اور پٹواریوں میں سے امیدواروں کا چننا کیا تھا ؟

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Minister of Revenue (Shri Chharan Singh) : Yes.

آنرےبل مینسٹر آف ریونیو کے پارلیامینٹری سیکرٹری (شری چরণ سنگھ) —

جی ہاں۔

آنریبل منسٹر آف ریونیو کے پارلیامینٹری سیکرٹری (شری چرن سنگھ) —

جی ہاں۔

O.

*12. Shri Fateh Singh Rana : Is it a fact that only six candidates from among the partwaries and only one from the teachers of Patwarian School were to be selected ?

شری فتح سنگھ رانا —

آدی
*
تا ۰
۲۸-۲-۲۶

*۱۲—کیا یہ سچ ہے کہ پٹواریوں میں سے صرف ۶ اور پٹواریان سکول کے ماسٹروں میں سے صرف ایک امیدوار کا चुनाव کرنا تھا ؟

شری فتح سنگھ رانا —

* ۱۲ — کیا یہ ٹپک ہے کہ پٹواریوں میں سے صرف چھ کو اور پٹواریان اسکول کے ماسٹروں میں سے صرف ایک امیدوار کو چننا تھا ؟

ابتداءً اُنسی نمبر
* ۲۱
تاریخ
۲۷-۲-۲۲

Shri Charan Singh : Yes.

شری چরণ سنگھ —

جی ہاں۔

شری چرن سنگھ —

جی ہاں۔

شری فتح سنگھ رانا —

کیا پٹواریان سکول کا کوئی ماسٹر لیا گیا ؟

شری فتح سنگھ رانا —

کیا پٹواریان اسکول کا کوئی ماسٹر لیا گیا —

شری چরণ سنگھ —

نہیں لیا گیا۔

شری چرن سنگھ —

نہیں لیا گیا۔

*13. Shri Fateh Singh Rana : Is it a fact that instructions were issued to the effect that only English-knowing candidates should be recommended for the Qanoongo Training School as the course in that school was in English ?

*22
24-2-47

श्री फतेह सिंह राणा—

बाबु संख्या

*२२

ता०

२४-२-४७

*१३—क्या यह सच है कि इस आशय के आदेश जारी हुये थे कि सिर्फ अंग्रेजी जानने वाले उम्मीदवारों की सिफारिश की जाय, क्योंकि उस स्कूल में पाठ्यक्रम अंग्रेजी में है ?

شری فتح سنگھ رانا —

ابتداءً نمبر

* ۲۲

تاریخ
۲۷-۲-۴۷

* ۱۳ — کیا یہ یہ ٹیپک ہے کہ اس بارے میں ہدایت کی گئی تھی کہ چونکہ قانونگو ٹریننگ اسکول کا نصاب انگریزی زبان میں تھا اس لئے صرف انگریزی جاننے والے امیدواروں کی سفارش کی جائے ؟

Shri Charan Singh : No. But paragraphs 374(ii) and (iii) of the Land Records Manual provide that preference should be given to patwaris and patwari school teachers possessing a knowledge of English.

श्री चरण सिंह—

जी नहीं। लेकिन लैंड रेकार्ड मैन्युअल के पैराग्राफ ३७४ (२) और (३) में यह हुक्म है कि ऐसे पटवारियों और पटवारियान स्कूल के ऐसे मास्टर्स को तरजीह देनी चाहिये, जो अंग्रेजी जानते हों।

شری چرن سنگھ —

جی نہیں۔ لیکن لینڈ ریکارڈس مینوئل کے پاراگراف ۳۷۴ (۲) اور (۳) میں یہ حکم ہے کہ ایسے پٹواریوں اور اسکول پٹواریان کے ایسے ماسٹروں کو ترجیح دینی چاہیئے جو انگریزی جانتے ہیں۔

*14. Shri Fateh Singh Rana: Will Government please lay a statement showing :

O. no.

*23

date

24-2-47

(a) the entire list of candidates for selection as recommended by District Officers ;

(b) their names, castes, posts, they held previously, parentage with their addresses, their relationship with any officer of the Government ;

(c) their educational qualifications ;

(d) the final list of the candidates selected by the Board with grounds of selection ;

(e) the list of the candidates not selected by the Board, with reasons ?

श्री फतेह सिंह राणा—

*२३
२४-२-४७

*१४— क्या गवर्नमेंट एक नक्शा रखेगी, जिसमें :—

- (क) डिस्ट्रिक्ट अफसरों द्वारा सिफारिश की गई उम्मीदवारों की पूरी सूची,
- (ख) उनके नाम, जाति, ओहदा, जिस पर वे इसके पहले थे, पते के साथ बाप-माँ का नाम (वत्सियत), गवर्नमेंट के किसी अफसर से रिश्ता,
- (ग) उनकी शिक्षा सम्बन्धी योग्यता,
- (घ) बोर्ड द्वारा चुने गये उम्मीदवारों की आखिरी सूची मय चुनने के कारण के
- (ङ) बगैर चुने हुये उम्मीदवारों की सूची जिसमें न चुनने का कारण दिया हुआ हो ?

شری فتح سنگھ رانا —
 * ۱۴ — کیا سرکار مرہٹوں کے ایک نقشہ میں پورے راجپوتوں کے
 حسب ذیل معلومات ہو :
 (الف) پوری فہرست ان امیدواروں کی جن کے انتخاب کے لئے
 دستخط افسران نے سفارش کی تھی ؟
 (ب) ان کے نام، ذات، عہدے جن پر وہ پہلے تھے، ولایت کے نام ان
 کے لئے کے نام، ان کا رشتہ کسی سرکاری افسر سے ؟
 (ج) ان کی تعلیمی قابلیت —
 (د) بورڈ کے منتخب کئے ہوئے امیدواروں کی فہرست کے ساتھ وجوہ
 انتخاب ؟
 (ہ) ان امیدواروں کی فہرست جنہیں بورڈ نے نہیں منتخب کیا تھا
 وجوہ ؟

Shri Charan Singh: Three lists containing the required information are placed on the table. As the nomination forms do not give the relationship of candidates with Government officers or others, no such information is given in list I.

(See Appendix A on page *infra*.)

श्री चरण सिंह—

ऐसी तीन फेहरिस्तें मेज पर रख दी गई हैं, जिनमें मांगी हुई इतिला दी हुई है।
 नामबंदगी के फार्मों में सरकारी अफसरों और दूसरे लोगों से उम्मीदवारों की रिश्तेदारी
 नहीं दर्ज होती, इसलिये फेहरिस्त नं० १ में ऐसी कोई इतिला नहीं दी गई है।
 (देखिये नक्शे 'क' आगे पृष्ठ.....पर)

شری چرن سنگھ —

ایسی تین فہرستیں میز پر رکھ دی گئی ہیں جن میں مانگی ہوئی اطلاع
 دی ہوئی ہے۔ نامزدگی کے فارموں میں سرکاری افسروں اور دوسرے لوگوں سے
 امیدواروں کی رشتہ داری نہیں درج ہوتی۔ اس لئے فہرست نمبر ۱ میں
 ایسی کوئی اطلاع نہیں دی گئی ہے ؟
 (دیکھئے، نقبے (الف) آگے صفحہ پر)

O.n o. date.
 *24 24 247

*15. Shri Fateh Singh Rana: Is it a fact that Shri Bhajan Lal Chaturvedi, inspected the Patwarian School, Moradabad, in 1945 and remarked in his inspection note that the annual result of the said school was bad ?

श्री फतेह सिंह राणा—

*15—क्या यह सब है कि सन् १९४५ ई० में श्री भजन लाल चतुर्वेदी ने पटवा-
 रियन स्कूल मुरादाबाद का मोआइना किया और अपने मोआइने में लिखा कि उक्त स्कूल
 का सालाना नतीजा खराब था ?

आदि संख्या
 *२४
 २४-२-४७

شری فتح سنگھ رانا —

* ۱۵ — کیا یہ تک ہے کہ سنہ ۱۹۴۵ء میں مسٹر بھجن لال چترویدی
 نے پٹواریان اسکول مراد آباد کا معائنہ کیا اور معائنہ کی رپورٹ میں درج
 کہ اسکول مذکور کا سالانہ نتیجہ خراب تھا ؟

Shri Charan Singh: The reply to the first part of the question is in the affirmative. As regards the second part, Shri Chaturvedi did not say that the result was bad but noted that it was poor. This remark applied to annual result of the Patwari School Examination held in May, 1944.

श्री चरण सिंह—

सवाल के पहले भाग का जवाब हाँ में है। दूसरे भाग का जवाब यह है कि श्री चतुर्वेदी ने यह नहीं कहा था कि नतीजा खराब हुआ, बल्कि यह नोट लिखा कि नतीजा अच्छा नहीं हुआ। यह रिमार्क पटवारियान स्कूल के उस सालाना इम्तिहान के सम्बन्ध में है, जो मई १९४४ ई० में हुआ था।

شری چرن سنگھ —

سوال کے پہلے حصہ کا جواب 'ہاں' میں ہے۔ دوسرے حصہ کا جواب یہ ہے کہ مسٹر چترویدی نے یہ نہیں کہا تھا کہ نتیجہ خراب ہوا بلکہ یہ نوت لکھا ہے کہ نتیجہ اچھا نہیں ہوا۔ یہ ریمارک اسکول پٹواریان نے اس سالانہ امتحان کے متعلق ہے جو مئی سنہ ۱۹۴۴ء میں ہوا تھا۔

श्री फतेह सिंह राणा—

क्या श्री चतुर्वेदी के सामने श्री श्याम चन्द्र हेड मास्टर के लिये जाने का सवाल था ?

شری فتح سنگھ رانا —

کیا مسٹر چترویدی کے سامنے مسٹر شیاام چندر ہیڈ ماسٹر کے لئے جانے کا سوال تھا ؟

श्री चरण सिंह—

जी हाँ।

شری چرن سنگھ —

جی ہاں۔

श्री फतेह सिंह राणा—

क्या गवर्नमेंट के स्थान में ६५ फी सदी रिजल्ट कम है।

شری فتح سنگھ رانا —

کیا گورنمنٹ کے خیال میں ۶۵ فیصدی ریزلٹ پورا (اچھے نہیں) ہیں۔

श्री चरण सिंह—

अच्छा या बुरा अपनी-अपनी राय के ऊपर है। अच्छा या बुरा किसी पैमाने से लिहाज से होता है। यह पैमाना हर आदमी के साथ अलग-अलग होता है।

شری چرن سنگھ —

اچھا کیا بُرا اپنی اپنی رائے کے اوپر ہے اچھا یا بُرا کسی پیمانہ کے لحاظ سے ہوتا ہے۔ یہ پیمانہ ہر آدمی کے ساتھ الگ الگ ہوتا ہے۔

श्री फतेह सिंह राणा—

*१६—क्या यह सच है कि उक्त स्कूल का नतीजा उस साल ८२ फीसदी था ?

आदि संख्या

*२५

ता०

२४-२-४७

شری فتح سنگھ رانا —

* ۱۶ — کیا یہ ٹھیک ہے کہ اس سال اسکول کا نتیجہ بیس فیصدی تھا ؟

ابتدائی نمبر

* ۲۵

تاریخ

۲۷-۲-۴۷

Shri Charan Singh: No. It was 65 per cent in 1944, the year to which the remark applied.

श्री चरण सिंह—

जो नहीं। सन् १९४४ ई० में जिसके सम्बन्ध में यह रिमार्क है, ६५ प्रति सैकड़ छात्रों पास हुये थे।

شری چرن سنگھ —

جی نہیں۔ سنہ ۱۹۴۴ء میں جس سے یہہہ ریمارک متعلق ہے ۶۵ فیصد امیدوار پاس ہوئے تھے۔

CLAY IN SENDING APPLICATION FORMS TO PRIVATE CANDIDATES BY THE SECRETARY, BOARD OF HIGH SCHOOL AND INTERMEDIATE EDUCATION, ALLAHABAD

सेक्रेटरी बोर्ड आफ हाई स्कूल तथा इंटरमीडियेट एजुकेशन, इलाहाबाद द्वारा प्राइवेट छात्रों को प्रार्थना-पत्र के काम भेजने में बिलम्ब

بورڈ آف ہائی اسکول اور انٹرمیڈیٹ ایجوکیشن الہ آباد بورڈ کے سیکریٹری

کی پرائیوٹ امیدواروں کو داخلہ کے فارم بھیجنے میں تاہل

*17. Shri Krishna Chandra : Is Government aware that the Secretary, Board of High School and Intermediate Education, Allahabad, does not supply in time application forms to private candidates permission to sit for various examinations of the Board ?

O. no. Date
*37 24 2-47

श्री कृष्ण चन्द्र—

*१७—क्या सरकार जानती है कि बोर्ड की भिन्न-भिन्न परीक्षाओं में बैठने वाले के छात्रों को सेक्रेटरी, बोर्ड आफ हाई स्कूल और इंटरमीडियेट एजुकेशन इलाहाबाद समय पर प्रार्थना-पत्र के फार्म नहीं देता है ?

आदि संख्या

*३७

ता०

२४-२-४७

شری کرشن چندر —

* ۱۷ — کیا سرکار کو معلوم ہے کہ سیکریٹری بورڈ آف ہائی اسکول انٹرمیڈیٹ ایجوکیشن الہ آباد بورڈ کے مختلف امتحانوں میں بیٹھنے کے پرائیوٹ امیدواروں کو ٹھیک وقت پر داخلہ کے فارم نہیں دیتے ؟

* ۳۷

۲۷-۲-۴۷

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Minister of Education (Raghukul Tilak): Yes.

आनरेबल मिनिस्टर आफ एजुकेशन के पार्लियामेंटरी सेक्रेटरी (श्री रघुकुल तिलक) —
जी हाँ।

— آنریبل منسٹر آف ایجوکیشن کے پارلیمنٹری سیکریٹری (شری رگھوکل تلک) —
جی ہاں؟

Shri B. K. Mukerji: What steps do Government propose to take for removing the inefficiency on the part of the Secretary of the Board in not supplying the forms?

श्री बी० के० मुकर्जी—

सरकार बोर्ड के सेक्रेटरी की प्रार्थना—पत्र भेजने की अयोग्यता को दूर करने के लिये क्या उपाय सोच रही है?

— شری بی - کے - مکرچی —

سرکار سکرٹری کے فارم کے فراہم کرنے کی لاپرواہی کو دور کرنے میں کیا کوشش کرنے کی تدبیر کرتی ہے۔

Shri Raghukul Tilak: We are asking him to be more careful and see that there is no such delay in future.

श्री रघुकुल तिलक—

हम लोग उन्हें अधिक सावधान रहने का आदेश दे रहे हैं कि भविष्य में इस प्रकार का बिलम्ब न हो।

— شری رگھوکل تلک —

ہم نے ان کو مطلع کر دیا ہے کہ آئندہ اس طرح کی دیر نہ ہو؟

*18. Shri Krishna Chandra: Will the Government be pleased to state the system in vogue in this connexion?

श्री कृष्ण चन्द्र—

*१८—क्या सरकार इस सम्बन्ध में प्रचलित प्रथा को बतलायेगी?

— شری کرشن چندر —

* ۱۸ - کیا سرکار مہربانی کرے کہ اس سلسلہ میں کیا طریقہ ہے؟

Shri Raghukul Tilak: Persons intending to appear in the Board Examinations as private candidates are required to apply to the Secretary for forms of application which are supplied to them direct. The forms duly filled up should be submitted to the Secretary, through following forwarding officers. Applications must ordinarily reach forwarding officer by September 1, and the Secretary by October 1.

(1) The Divisional Inspector of Schools concerned;

or

(2) The Chief Education Officer of the Indian State where the candidate resides;

or

(3) The head of the institution recognised by the Board at which candidate last studied.

O. no. Date
*38 24-2-47

अवि संख्या
*३९

ता०

२४-२-४७

अवधि नंबर
* ३८

तारीख
२४-२-४७

In the case of a woman candidate the application may be forwarded by the head of any institution recognised by the Board.

श्री रघुकुल तिलक—

जो लोग बोर्ड के इम्तिहानों में प्राइवेट उम्मीदवार के तौर पर बैठना चाहते हैं उन्हें दरखास्त के फार्मों के लिये सेक्रेटरी को दरखास्त देनी पड़ती है और ये फार्म उनको सीधे भेज दिये जाते हैं। इन फार्मों को बाकायदा भर कर नीचे लिखे हुये फारवर्डिंग अफसरों के जरिये सेक्रेटरी के पास भेज देना चाहिये। आमतौर से दरखास्तें फारवर्डिंग अफसरों के पास १ सितम्बर तक और सेक्रेटरी के पास १ अक्टूबर तक पहुंच जानी चाहिये।

(१) सम्बन्धित स्कूलों के डिवीजनल इन्स्पेक्टर,

या

(२) देशी रियासत का चीफ एजुकेशन अफसर, जहां उम्मीदवार रहता हो,

या

(३) बोर्ड द्वारा स्वीकृत ऐसी संस्था का हेड जहां उम्मीदवार ने अन्तिम बार शिक्षा प्राप्त की हो।

स्त्री उम्मीदवारों की सूची में बोर्ड द्वारा स्वीकृत किसी संस्था के हेड द्वारा दरखास्त आगे बढ़ाई जा सकती है।

شری رگھو کل تلک —

جو لوگ بورڈ کے امتحانات میں پرائیویٹ امیدوار کے طور پر بیٹھنا چاہتے ہیں ان کو درخواست کے فارموں کے واسطے سیکریٹری کو درخواست دینی پڑتی ہے اور یہ فارم ان کو براہ راست بھیج دیئے جاتے ہیں۔ ان فارموں کو باقاعدہ بھر کر نیچے لکے ہوئے فارورڈنگ افسروں کے ذریعہ سیکریٹری کے پاس بھیج دینا چاہیئے۔ عام طور سے درخواستوں کو فارورڈنگ افسر کے پاس پہلی ستمبر تک اور سیکریٹری کے پاس یکم اکتوبر تک پہنچ جانا چاہیئے۔

(۱) اسکول متعلقہ کے ڈویژنل انسپیکٹر -

یا

(۲) دیسی ریاستوں کا چیف افسر تعلیمات جہاں امیدوار رہتا ہو -

یا

(۳) بورڈ سے تسلیم شدہ ایسے ادارے کا ہیڈ جہاں امیدوار نے آخری

مرتبہ تعلیم حاصل کی ہو -

عورت امیدوار کی صورت میں بورڈ سے تعلیم شدہ کسی ادارے کا ہیڈ

درخواست آگے بھیج سکتا ہے -

*19, Shri Krishna Chandra : Are any application forms supplied to the various forwarding officers for distribution to the intending candidates in time?

श्री कृष्ण चन्द्र—

*१९—क्या भिन्न-भिन्न फारवर्डिंग अफसरों के पास इरादा रखने वाले छात्रों में देने के लिये ठीक समय पर कोई प्रार्थना-पत्र दिये जाते हैं ?

شری کرشن چندر —

* ۱۹ — کیا مختلف فارورڈنگ افسروں کو ایچ ایچ ڈی، درخواست کے فار
میں غرض سے دیئے جاتے ہیں کہ وہ لوگ ٹھیک وقت پر ارادہ رکھنے والوں
ایڈوارڈز کے تقسیم کر دیں؟

Shri Raghukul Tilak: No ordinarily. If any forwarding officer asks
for forms, they are supplied.

श्री रघुकुल तिलक—

फारवर्डिंग अफसरों को आमतौर से दरखास्त के फार्म नहीं भेजे जाते। अगर कोई
फारवर्डिंग अफसर फार्म मांगता है तो उसे फार्म भेज दिये जाते हैं।

شری رگھوکل تیلک —

فارورڈنگ افسروں کو عام طور سے درخواست کے فارم نہیں بھیجے جاتے
ہیں۔ اگر کوئی فارورڈنگ افسر فارم مانگتا ہے تو اُسے بھیج دیئے جاتے ہیں۔

Shri Krishna Chandra: Why are the admission forms not supplied
to the forwarding officer when the Government recognises that the Board
of High School and Intermediate Education is always late in supplying
forms?

श्री कृष्ण चन्द्र—

फारवर्डिंग अफसर को प्रार्थना-पत्र क्यों नहीं दिये जाते जब सरकार इस बात को
स्वीकार करती है कि बोर्ड आफ हाई स्कूल तथा इंटरमीडियेट एजुकेशन, प्रार्थना-पत्र
भेजने में सदैव बिलम्ब करता है?

شری کرشن چندر —

داخلہ کے فارم فارورڈنگ آفیسروں کو کیوں نہیں دیئے جاتے جبکہ
حکومت کو معلوم ہو چکا ہے کہ بورڈ آف ہائی اسکول اور انٹرمیڈیٹ ایجوکیشن
ہمیشہ دیر میں فارم فراہم کرتا ہے؟

Shri Raghukul Tilak: They are supplied whenever they are asked
for and the forms are not always supplied late. It was unfortunately
delayed only last year.

श्री रघुकुल तिलक—

प्रार्थना-पत्रों को तभी भेजा जाता है जब उनकी आवश्यकता होती है तथा प्रार्थना-पत्र
सदैव देर से तो भेजे नहीं जाते। अभाग्यवश पिछले वर्ष उनके भेजने में बिलम्ब हो गया था।

شری رگھوکل تیلک —

جب اُن کی مانگ ہوتی ہے تب وہ بھیجے جاتے ہیں۔ فارم ہمیشہ دیر
میں نہیں بھیجے جاتے ہیں بلکہ بدقسمتی سے صرف سال گزشتہ ایسی دیر
ہوئی تھی۔

Shri Krishna Chandra: Is it a fact that the forms have been
supplied during the last two or three years always late?

श्री कृष्ण चन्द्र—

क्या यह सही है कि वे प्रार्थना-पत्र पिछले दो या तीन वर्ष से देर में भेजे जा रहे हैं?

شری کرشن چندر —
 * ۱۹ — کیا مختلف فارورڈنگ افسروں کو ایجنسے درخواست کے فار
 اس غرض سے دیئے جاتے ہیں کہ وہ لوگ ٹھیک وقت پر ارادہ رکھنے والوں
 ایڈواروں کو تقسیم کر دیں؟
 * ۳۹
 تاریخ
 ۲۷-۲-۴۷

Shri Raghukul Tilak: No ordinarily. If any forwarding officer asks for forms, they are supplied.

श्री रघुकुल तिलक—

फारवर्डिंग अफसरों को आमतौर से दरखास्त के फार्म नहीं भेजे जाते। अगर कोई फारवर्डिंग अफसर फार्म मांगता है तो उसे फार्म भेज दिये जाते हैं।

شری رگھوکل تلک —

فارورڈنگ افسروں کو عام طور سے درخواست کے فارم نہیں بھیجے جاتے ہیں۔ اگر کوئی فارورڈنگ افسر فارم مانگتا ہے تو اسے بھیج دیئے جاتے ہیں۔

Shri Krishna Chandra: Why are the admission forms not supplied to the forwarding officer when the Government recognises that the Board of High School and Intermediate Education is always late in supplying forms?

श्री कृष्ण चन्द्र—

फारवर्डिंग अफसर को प्रार्थना-पत्र क्यों नहीं दिये जाते जब सरकार इस बात को स्वीकार करती है कि बोर्ड आफ हाई स्कूल तथा इंटरमीडियेट एजुकेशन, प्रार्थना-पत्र भेजने में सदैव बिलम्ब करता है?

شری کرشن چندر —

داخلہ کے فارم فارورڈنگ آفیسروں کو کیوں نہیں دیئے جاتے جبکہ حکومت کو معلوم ہو چکا ہے کہ بورڈ آف ہائی اسکول اور انٹرمیڈیٹ ایجوکیشن ہمیشہ دیر میں فارم فراہم کرتا ہے؟

Shri Raghukul Tilak: They are supplied whenever they are asked for and the forms are not always supplied late. It was unfortunately delayed only last year.

श्री रघुकुल तिलक—

प्रार्थना-पत्रों को अभी भेजा जाता है जब उनकी आवश्यकता होती है तथा प्रार्थना-पत्र सदैव देर से तो भेजे नहीं जाते। अभाग्यवश पिछले वर्ष उनके भेजने में बिलम्ब हो गया था।

شری رگھوکل تلک —

جب اُن کی مانگ ہوتی ہے تب وہ بھیجے جاتے ہیں۔ فارم ہمیشہ دیر میں نہیں بھیجے جاتے ہیں بلکہ بدقسمتی سے صرف سال گذشتہ ایسی دیر ہوئی تھی۔

Shri Krishna Chandra: Is it a fact that the forms have been supplied during the last two or three years always late?

श्री कृष्ण चन्द्र—

क्या यह सही है कि वे प्रार्थना-पत्र पिछले दो या तीन वर्ष से देर में भेजे जा रहे हैं?

شری کرشن چندر —

کیا یہ ٹیک ہے کہ فارم دو تین سال سے ہمیشہ دیے نہیں ہوئے؟
کئے گئے ہیں؟

Shri Raghukul Tilak: I know only of last year definitely because they were not received from the Press in time.

شری رघुकुल तिलक—

میں نے صرف پچھلے वर्ष کے لیے निश्चय रूप से जानता हूँ कारण कि वे प्रेस से देर में उपकर आये थे।

شری رघुकुल तिलक —

مجھے سال گذشتہ کی بابت اچھی طرح معلوم ہے کیونکہ وہ 'پریس' سے وقت کے اندر نہیں آئے تھے۔

Shri Krishna Chandra: Has Government made any enquiry for the past three years?

شری कृष्ण चन्द्र—

क्या सरकार ने पिछले तीन वर्षों के लिये कोई पूछ-ताछ की है?

شری کرشن چندر —

کیا سرکار نے گذشتہ تین سال کے متعلق کوئی تحقیقات کی ہے؟

Shri Raghukul Tilak: We shall do so now if the honourable member desires.

شری रघुकुल तिलक—

अब हम ऐसा कर सकते हैं यदि माननीय सदस्य की यह इच्छा हो।

شری رघुकुल तिलक —

ہم ایسا کر سکتے ہیں اگر معزز ممبران کی یہی خواہش ہے۔

*20. Shri Krishna Chandra: Is it a fact that in some cases forms are not to be supplied even the last date of their return?

شری कृष्ण चन्द्र—

२०—क्या यह सच है कि कुछ मामलों में फार्म उस तारीख तक नहीं दिये गये थे जो कि उनकी वापसी की आखिरी तारीख थी?

O. no. date.

*20 24-2-41

आ० सं०

*४०

त/०

२४-२-४७

شری کرشن چندر —

* ۲۰ — کیا یہ ٹیک ہے کہ کبھی کبھی ایسا بھی ہوا ہے کہ فارم کی واپسی کی آخری تاریخ تک بھی فارم نہیں دیئے گئے؟

Shri Raghukul Tilak: The question is not clear.

شری रघुकुल तिलक—

यह سوال स्पष्ट नहीं है।

شری رघुकुल तिलक —

یہ سوال واضح نہیں ہے۔

اصلی نمبر
۲۰*

تاریخ

۲۷-۲-۴۴

O No. 247
*41 24-2-47

*21. **Shri Krishna Chandra**; Is it a fact that the Head Master of the Municipal High School, Bindrabani, who is a forwarding officer of his letter no. 253 of August 10, 1946 and per his reminder no. 263 of September 8, 1946, requested the Secretary of the Board to supply him application forms for private candidates relating to High School and Intermediate and also forms for application to seek for recognition of the Institution as a Middle or a High School?

श्री कृष्ण चन्द्र—

अ० सं० २१—क्या यह सच है कि स्युनिसिपल हाई स्कूल, बन्दाबन के हेडमास्टर ने बोर्ड ऑफ़ एजुकेशन अफ़र हैं आने पत्र नं० २५३, १० अगस्त सन् १९४६ ई० और याददास्त नं० २६८, १० सितम्बर सन् १९४६ ई० के द्वारा बोर्ड के सेक्रेटरी के पास हाई स्कूल के इन्टरमीडियेट की परीक्षाओं में बैठने वाले प्राइवेट छात्रों के लिये और संस्था को मिडिल या हाई स्कूल तक की स्वीकृति पाने के हेतु प्रार्थना-पत्र मांगने की प्रार्थना की थी ?

श्री कृष्ण चन्द्र—

* २१ — کیا یہ سچ ہے کہ میونسپل ہائی اسکول بندرابان کے ہیڈ ماسٹر نے جو فارورڈنگ آفسر ہیں اپنے خط نمبری ۲۵۳ مورخہ ۱۰ اگست ۱۹۴۶ ع اور اپنے یاد دہانی کے خط نمبری ۲۶۸ مورخہ ۸ ستمبر سنہ ۱۹۴۶ ع میں بورڈ کے سکریٹری سے درخواست کی تھی کہ ہائی اسکول اور انٹر میڈیٹ کے پرائیویٹ امیدواروں کے داخلہ کا فارم اور ادارہ کو مڈل یا ہائی اسکول بنانے کے لئے درخواست کے فارم بھیج دیئے جائیں ؟

Shri Raghukul Tilak: (a) It is not possible to verify the fact as no record was kept.

(b) The school is already recognised as a High School and the concluding portion of the question is, therefore, not clear.

श्री रघुकुल तिलक—

(क) असली बात की तसदीक नहीं की जा सकती क्योंकि इसका रिकार्ड नहीं रखा गया ।

(ख) इस स्कूल को हाई स्कूल स्वीकार किया जा चुका है इसलिये सवाल का अन्तिम हिस्सा स्पष्ट नहीं है ।

श्री رگھوکل تلک —

(الف) اصل بات کی تصدیق نہیں کی جاسکتی کیونکہ اس کا ریکارڈ نہیں کیا گیا ۔

(ب) اس اسکول کو ہائی اسکول تسلیم کیا جا چکا ہے اس لئے سوال کا آخری حصہ واضح نہیں ہے ۔

Shri Krishna Chandra: Why no enquiry was made in view of the reminder given by the Head Master of the High School ?

श्री कृष्ण चन्द्र—

उक्त हाई स्कूल के हेडमास्टर के स्मरण दिलाने पर भी क्यों कोई जांच-पड़ताल नहीं की गई ?

श्री کھشن چندر —

ہائی اسکول کے ہیڈ ماسٹر کی یاد دہانی کے باوجود کوئی تحقیقات کیوں اس بارے میں کی گئی ؟

Shri Raghukul Tilak : As the answer says, no record was kept and therefore even, if an enquiry had been made it would have been useless.

श्री रघुकुल तिलक—

जैसा कि उत्तर में कहा गया है इसके बारे में कुछ लिखा-पढ़ी नहीं हुई है और इसलिये यदि कोई जांच-पड़ताल की जाती तो व्यर्थ होती।

شری رگھوکل تلک —

جیسا کہ جواب میں چلنا ہے کہ کوئی ریکارڈ نہیں رکھا گیا تھا اس لئے اگر کوئی تحقیقات بھی کی جاتی تو بیکار ثابت ہوتی۔

Shri Krishna Chandra : Why were the forms not supplied even on the receipt of the reminder?

श्री कृष्ण चन्द्र—

स्मरण-पत्र मिलने पर भी प्रार्थना-पत्र क्यों नहीं भेजे गये ?

شری کرشن چندر —

یاددہانی کے باوجود بھی فارم کیوں نہیں مہیا کئے گئے تھے ؟

Shri Raghukul Tilak : I cannot say because it is not possible to verify.

श्री रघुकुल तिलक—

मैं कह नहीं सकता क्योंकि उन पर जांच करना सम्भव नहीं है।

شری رگھوکل تلک —

میں نہیں کہہ سکتا کیونکہ اس کی جانچ ناممکن ہے۔

Shri Krishna Chandra : Has Government, as a result of the answers to these questions, given any instructions to the department?

श्री कृष्ण चन्द्र—

इन प्रश्नों के उत्तरों के परिणामस्वरूप क्या सरकार ने उस विभाग को किसी प्रकार के आदेश दिये हैं ?

شری کرشن چندر —

کیا سرکار نے ان سوالات کے جوابات کے نتیجے پر ڈیپارٹمنٹ کو کچھ ہدایات کی ہیں ؟

Shri Raghukul Tilak : Yes we have.

श्री रघुकुल तिलक—

जी हाँ, हम लोगों ने दिये हैं।

شری رگھوکل تلک —

جی ہاں - ہم نے کی ہیں۔

*22. **Shri Krishna Chandra :** Is it also a fact that neither application forms for examination nor those for recognition have yet been supplied to him.

आदि संख्या श्री कृष्ण चन्द्र—

*४२

*२२—क्या यह भी सच है कि अब तक न तो परीक्षाओं के लिये और न स्वीकृत के लिये

ता०

प्रायना-पत्र उसको दिये गये हैं ?

२४-२-४७

श्री कृष्ण चन्द्र —

ابتدائی نمبر

* ۲۲

— کیا یہ بھی ٹھیک ہے کہ انہیں نہ تو امتحان کے لئے داخلہ کے

تاریخ

۲۷-۲-۴۷

لئے اور نہ ادارہ کو تسلیم کرنے کے لئے فارم بھیجے گئے ؟

Shri Baghukul Tilak: The honourable member is referred to the reply given to question no. 21.

श्री रघुकुल तिलक—

आनरेबल मेम्बर सवाल नम्बर ५१ का जवाब देखें ।

श्री गंगूवल तलक —

آنریبل ممبر سوال نمبر ۲۱ کے جواب کو دیکھیں -

LIMITED FINANCES OF THE NOTIFIED AREA, BASTI

बस्ती के नोटिफाइड एरिया की परिमित अर्थसम्पत्ति

نوٹیفائڈ ایریا - بستی کی محدود مالیات

*23. Shri Kripa Shankar (absent): Are Government aware that the finances of the Notified Area, Basti, are very limited and have very little money at their disposal?

O.No. date
*49 21-2-47

श्री कृपाशंकर (अनुपस्थित) —

*२३—क्या सरकार जानती है कि नोटिफाइड एरिया, बस्ती की आर्थिक सम्पत्ति परिमित है और इसके पास बहुत थोड़ा रुपया है ?

१
२४-२-४७

نوی کرپا شنکر (غیر حاضر) —

* ۲۳
۲۷-۲-۴۷

* ۲۳ — کیا سوکار کو معلوم ہے کہ نوٹیفائڈ ایریا بستی کی مالیات بہت کم ہے اور اس کے پاس روپیہ بہت کم ہے ؟

The Hon'ble the Minister of Local Self-Government (Shrimati Vijaya Lakshmi Pandit): Yes.

आनरेबल मिनिस्टर आफ लोकल सेल्फ-गवर्नमेंट (श्रीमती विजयालक्ष्मी पंडित) : जी हाँ ।

آنریبل منسٹر آف لوکل سلف گورنمنٹ (شریمٹی وجہ لکشمی پندت) —

جی ہاں -

* 5024-2-47

*24. Shri Kripa Shankar (absent): Was any representation made to the Government by the Notified Area Committee, Basti, to allow the increased scale of dearness allowance enjoyed by the low-paid Government servants to the low-paid servants of the Notified Area, Basti, as well? If so, will the Government be pleased to state what steps they have taken in this respect

श्री कृपाशंकर (अनुपस्थित) —

*२४—क्या नोटीफाइड एरिया कमेटी, बस्ती ने छोटी तनख्वाह पाने वाले सरकारी नौकरों को बड़ोतरी के हिसाब से दिये जाने वाले मर्गुई के भत्ते के बराबर नोटीफाइड एरिया, बस्ती के अधीन छोटी तनख्वाह पाने वाले नौकरों को देने की स्वीकृति के लिये भी आवेदन-पत्र दिया था ? यदि हां, तो क्या सरकार कृपा करके बतलाएंगी कि इस सम्बन्ध में सरकार ने क्या कार्यवाही की है ?

आदि संख्या
*५०
ता०
२४-२-४७

شہری کرپا شنکر (غیر حاضر) —

* ۲۴ — کیا نوٹیفائڈ ایریا کمیٹی بستی نے سرکار کے پاس کوئی عرضداشت اس بابت بھیجی تھی کہ نوٹیفائڈ ایریا بستی کے کم تنخواہ پانے والے ملازمین کو بھی مہنگائی کا بہتہ اسی اضافہ شدہ شرح سے دینے کی اجازت دیدی جائے - جس سے کم تنخواہ پانے والے سرکاری ملازموں کو مہنگائی کا بہتہ دیا جاتا ہے ؟ اگر بھیجی تھی تو کیا سرکار یہودیائی کے بنائے گی کہ اُس نے اس سلسلہ میں کیا کارروائی کی ؟

ایڈوائس نمبر
* ۵۰
تاریخ
۲۴-۲-۴۷

The Hon'ble the Minister of Local Self-Government: The answer to the first part of the question is in the affirmative. As regards the second part, Government are unable to accord any special treatment to this Notified Area. It is getting the subsidy for payment of dearness allowance to its low-paid employees at the same rate as is being paid to other local bodies.

आनरेबल मिनिस्टर आफ लोकल सेल्फ गवर्नमेंट—

जी हां। नोटीफाइड एरिया बस्ती ने सरकार को रुपये के लिये लिखा था, लेकिन सरकार उस नोटीफाइड एरिया के साथ कोई खास रियायत नहीं कर सकती। कम तनख्वाह पाने वाले नौकरों को मर्गुई का भत्ता देने के लिये इस नोटीफाइड एरिया को भी रुपये की मदद उसी हिसाब से दी जाती है जिस हिसाब से दूसरी लोकल बाडीज को मदद मिलती है।

آنریبل منسٹر آف لوکل سلف گورنمنٹ —

جی ہاں - نوٹیفائڈ ایریا کمیٹی بستی نے سرکار کو روپیہ کے لئے تھا - لیکن سرکار اس نوٹیفائڈ ایریا کے ساتھ کوئی خاص رعایت نہیں کر سکتا کم تنخواہ پانے والے نوکروں کو مہنگائی کا بہتہ دینے کے لئے اس نوٹیفائڈ ایریا کو بھی روپیہ کی مدد اُس حساب سے دی جاتی ہے جس حساب سے دوسرے لوکل باڈیز کو مدد ملتی ہے -

INFORMATION REGARDING TRUCK No. U. S. I. 3266 IN GARHWAL

गढ़वाल की ट्रक नं० यू० एस० जे० ३२६६ के संबंध में सूचना

ضلع گدھوال میں 'ٹرک' نمبر-یو-ایس-جے-۲۶۶ کے متعلق اطلاعات

*25. Shri Jagmohan Singh Negi : (a) Is it a fact that the Deputy Commissioner, Lansdowne, Garhwal, furnished information to the Deputy Commissioner, Garhwal, in respect of truck no. U.S.I. 3266 entering Lansdowne Cantonment during the quarter ending September 30, 1946?

O. no. date
*78 24. 47

(b) If so, will the Government kindly lay on the table particulars regarding number of passengers who paid toll-taxes and the name of the driver?

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

आदि संख्या

*७६

ता०

२४-२-४७

*२५—(क) क्या यह सच है कि परगना हाकिम, लैन्सडौन, गढ़वाल ने ३० सितम्बर को १९४६ ई० को समाप्त होने वाले पक्ष के समय लैन्सडौन कैंस्टनमेंट में प्रवेश करते समय जिन कमिश्नर, गढ़वाल को ट्रक नं० यू० एस० आई० ३२६६ के सम्बन्ध में सूचना दी ?

(ख) यदि ऐसा है, तो क्या सरकार यात्रियों की संख्या जिन्होंने टोल-टैक्स दिया और ड्राइवर के नाम के सम्बन्ध में विवरण मेज पर रखने की कृपा करेगी ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी —

ابتداءً نمبر

* ۷۶

تاریخ

۲۴-۲-۴۷

* ۲۵ — (الف) کیا یہ تھیک ہے کہ حاکم پرگنہ لینس ڈاؤن نے ڈپٹی سٹیشنر گڑھوال کو ٹرک نمبری یو - ایس - آئی - ۳۲۶۶ کی بابت اطلاع دہم کی جبکہ وہ ستمبر ۳۰ ۱۹۴۶ء میں لینس ڈاؤن کانسٹنمنٹ میں داخل ہو رہی تھی ؟

(ب) اگر کی تو کیا سرکار مہربانی کرے ان سواروں کی تعداد نہیں نے ٹول ٹیکس ادا کیا اور ڈرائیور کے نام کے بارے میں تفصیلات میز رکھیں ؟

The Hon'ble the Minister of Communications (Hafiz Mohammad Ibrahim) : (a) No.

(b) Does not arise.

आनरेबल मिनिस्टर ऑफ कम्यूनिकेशन्स (हाफिज मुहम्मद इब्राहीम) :

(क) जी नहीं ।

(ख) यह सवाल पंदा नहीं होता ।

آنریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس (حافظ محمد ابراہیم) —

(الف) جی نہیں —

(ب) یہ سوال پندا نہیں ہوتا —

O. No. date

*77 24-2-47

*26. Shri Jagmohan Singh Negi : Is it a fact that truck no. U. S. 3266 belongs to the Government and is under the charge of the Traffic Inspector, Garhwal?

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

*२६—क्या यह सच है कि ट्रक नं० यू० एस० आई० सरकार की है और ट्रैफिक इन्स्पेक्टर, गढ़वाल के चार्ज में है ?

*७७

२४-२-४७

श्री जगमोहन सिंह नेगी —

* ۲۶ — کیا یہ تھیک ہے کہ ٹرک نمبری یو - ایس - آئی - ۳۲۶۶

* ۷۷

۲۴-۲-۴۷

کری ہے اور وہ ٹرافک انسپیکٹر گڑھوال کے چارج میں ہے ؟

The Hon'ble the Minister of Communications : There is registration mark in the United Provinces as H. S. I. which appears to be a misprint for U. S. J. Truck no. U.S.J. 3266 is own

the Government and is under the charge of the Enforcement Squad Inspector, Garhwal, referred to as Traffic Inspector, Garhwal.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स—

यू० पी० में यू० एस० आई० का कोई रजिस्ट्रेशन मार्क नहीं है। मालूम होता है कि ०एस० जे० की जगह गलती से यू० एस० आई० छप गया है। ट्रक नं० यू० एस० जे० ३२६६ एकरी गाड़ी है और वह इन्फॉर्मेन्ट सर्वेड इन्स्पेक्टर के अधिकार में है, जिन्हें सवाल में किंग इन्स्पेक्टर, गढ़वाल कहा गया है।

— ऑनरेबल मिनिस्टर ऑफ कम्यूनिकेशन्स —

सोबे मतेददे मीन यो - ایس - آئی کا کوئی رجسٹریشن مارک نہیں ہے۔ معلوم ہوتا ہے کہ یو - ایس - جے کی جگہ یو - ایس - آئی غلطی سے چھپ گیا۔ ٹرک نمبر یو - ایس - جے ۳۲۶۶ - رگاری گاڑی ہے اور وہ انفورسمنٹ امپورٹ انسپکٹر گڑھوال کی نگرانی میں ہے جنہیں سوال میں ٹریفک انسپکٹر گڑھوال کہا گیا ہے۔

O. no. date
*78-24-2-47

*27. Shri Jagmohan Singh Negi: (a) Is it a fact that the predecessor of the present Traffic Inspector of Garhwal was suspended?
(b) If so, for what fault and ultimately what action was taken against him?

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

*२७—(क) क्या यह सच है कि हाल के ट्रैफिक इन्स्पेक्टर, गढ़वाल का पूर्वधिकारी अटल किया गया था?

आदि संख्या

*७८

२४-२-४७

(ख) यदि ऐसा है, तो किस दोष के लिये और आखिर उसके खिलाफ क्या कार्रवाई की गई?

— श्री जगमोहन सिंह नेगी —

* २७—(अ) کیا یہ تھیک ہے کہ گڑھوال کے موجودہ ٹریفک انسپکٹر کے پیش رو معطل کر دیئے گئے تھے؟
(ب) اگر کر دیئے گئے تھے تو کس تصور پر اور آخر کار ان کے خلاف کارروائی کی گئی تھی؟

ابتدائی نمبر
۷۸ *

تاریخ
۲۷-۲-۴۷

The Hon'ble the Minister of Communications: (a) No.

b) Does not arise.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स—

(क) जी नहीं।

(ख) सवाल पैदा नहीं होता।

— ऑनरेबल मिनिस्टर ऑफ कम्यूनिकेशन्स —

(अ) جی نہیں۔

(ب) سوال پیدا نہیں ہوتا۔

*28. Shri Ram Saran: [Postponed]

श्री रामशरण—

*२८—[स्थगित किया गया।]

*79 24-2-47

*७९

२४-२-४७

ادائیگی نمبر

۷۹ *

تاریخ

۲۷-۲-۴۷

شری رام سرن —

* ۲۸ — [ملتانوی کیا گیا]

REVERSION OF PERMANENT HANDS OF THE COLLECTORATE WORKING IN SUPPLY OR RATIONING DEPARTMENTS

सप्लाई या राशनिंग विभागों के काम करने वाले कलेक्टरों के सब मुस्तकिल आदमियों को वापिस हटा देना

محکمہ سپلائی یا راشننگ میں ملکنٹری کے مستقل ملازمین کی سابق

جگہوں پر واپسی —

O. no. date
*91-24-2-47

*29. Shri Ram Saran: Is it a fact that the Government has passed orders for the reversion of all the permanent hands of the Collectorate who are working in the Supply or Rationing Department?

श्री रामशरण—

आदि संख्या

*९१

२४-२-४७

*२९—क्या यह सच है कि सरकार ने सप्लाई और राशनिंग डिपार्टमेंटों में काम करने वाले कलेक्टरों के सब मुस्तकिल आदमियों को वापिस हटा देने के आदेश दे दिये हैं?

شری رام سرن —

* ۹۱

۲۷-۲-۴۷

* ۹ — کیا یہہ ٹھیک ہے کہ سرکار نے احکام جاری کردئے ہیں کہ محکمہ سپلائی یا راشننگ میں ملکنٹری کے جو مستقل ملازمین کام کر رہے ہیں ان کو ان سابق جگہوں پر واپس بھیج دیا جائے؟

Parliamentary Secretary to the Honble the Premier (Shri Chandra Bhanu Gupta): Yes, it is a fact that Government issued order for the reversion of all Collectorate officials employed in a non-gazette capacity in the Control Schemes to their substantive posts in the Collectorate; but as a large number of District Magistrates and some associations made a representation to the Government that compliance with their order would involve dislocation of work and hardship to some officials, Government have asked the District Magistrates to review each case and retain at their present posts only those officials whose reputation is beyond question and whose retention is necessary in public interest.

आनरेबिल प्रीमियर के पार्लियामेंटरी सेक्रेटरी (श्री चन्द्र भानु गुप्त) —

जी हाँ, यह सही है कि सरकार ने यह हुक्म दिया था कि कलेक्टरों के सब ऐसे कर्मचारियों जो कन्ट्रोल की स्कीमों के सिलसिले में नात-गजटेड जगहों पर नौकर रखे गये थे, कलेक्टरों अपनी स्थायी जगहों पर वापस भेज दिए जायें। लेकिन चूँकि बहुत से जिला मैजिस्ट्रेटों और कुछ एसोसियेशनों ने सरकार को दरखास्त दी कि सरकार के हुक्म की तामील करने का काम में गड़बड़ी होगी और कुछ कर्मचारियों को नुकसान होगा, इसलिये, सरकार ने जिले मैजिस्ट्रेटों को हिदायत दी है कि वे हर मामले पर फिर से गौर करें और अपनी मौजूदा जगहों पर सिर्फ उन्हीं कर्मचारियों को रखें, जिनकी ईमानदारी के बारे में किसी किसिम का शक न हो और जिनका रक्खा जाना जनता की भलाई के लिए जरूरी हो।

— انریبل پریمیر کے پارلیمنٹری سیکریٹری (شری چندر بھان گپتا) —

جی ہاں — یہہ صحیح ہے کہ سرکار نے حکم جاری کر دیا تھا کہ ملکنٹری کا نظام عملہ جو کنٹرول کی اسکیموں کے سلسلہ میں ”نان گزٹڈ“ جگہوں پر

نوکر رکھا گیا تھا کلکٹری میں اپنی مستقل جگہوں پر واپس کو دیا جائے۔ لیکن چونکہ بہت سے ضلع مجسٹریٹوں اور کچھ ایسوسی ایشنوں نے سرکار کو درخواست دی تھی کہ سرکار کے حکم کی تعمیل کرنے سے کلم میں خرابی پیدا ہوگی اور کچھ عملے والوں کا نقصان ہوگا۔ اس لئے سرکار نے ضلع مجسٹریٹوں کو ہدایت دی کہ وہ ہر معاملہ پر پھر سے غور کریں اور صرف انہیں عملے والوں کو اپنی موجودہ جگہوں پر رکھیں جن کی امانداری کے بارے میں کوئی شک نہ ہو اور جن کا رکھا جانا پیاک کی پھلائی کے لئے ضروری ہو۔

Shri Ram Saran: What are the associations that are referred to in the reply?

श्री रामशरण—

वे कौन से एसोसियेशन्स हैं जिनका हवाला उत्तर में दिया गया है ?

श्री رام सरन —

وہ کون سی ایسوسی ایشنس ہیں جن کا حوالہ جواب میں دیا گیا ہے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta: The Ministerial Association working in the Collectorate offices ?

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

मिनिस्टीरियल एसोसियेशन जो कलेक्टरेट के दफ्तरों में काम कर रहा है।

श्री चन्द्र भानू गुप्त —

منسٹریل ایسوسی ایشن جو کالکٹری کے دفاتروں میں کام کر رہی ہے۔

Shri Ram Saran: Is the Government aware that much of the corruption in this department is due to the permanent officials of the Collectorate?

श्री रामशरण—

क्या सरकार को यह मालूम है कि इस विभाग में अधिक भ्रष्टाचार कलेक्टरेट के इन्हीं मुस्तक़िल अफसरों के कारण है ?

श्री राम सरन —

کیا سرکار کو معلوم ہے کہ اس محکمہ میں زیادہ تر بددیانتی کسٹری کے مستقل آفیسروں کی وجہ سے ہے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta: Yes, the Government is aware and that is why Government passed an order.

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

जी हाँ, सरकार को मालूम है और इसीलिये सरकार ने यह आदेश दिया है।

श्री चन्द्र भानू गुप्त —

جی ہاں۔ حکومت کو اس کا علم ہے اور یہی وجہ ہے کہ سرکار نے ایک حکم جاری کیا ہے۔

Shri Ajit Prasad Jain: Will the Government please state the total number of hands of the Collectorate working in the Supply Department when the orders were passed?

श्री अजित प्रसाद जैन—

क्या सरकार कृपा करके कलेक्ट्रेट के उन सब अफसरों की कुल संख्या बतलायेगी जो उस समय सप्लाय विभाग में काम कर रहे थे, जब यह आदेश दिया गया था ?

श्री अजित प्रसाद जैन —

क्या सरकार महربानी کر کے بٹلانیگی کہ کلکٹری کے کل ملازمین کی تعداد ج—و مدد سے سپلائی میں حکم جاری ہونے کے وقت کام کر رہی تھی کیا ہے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : I want notice of this question.

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

मैं इस प्रश्न के लिये नोटिस चाहता हूँ ।

श्री चन्द्र भानु गुप्त —

میں اس سوال کے لئے اطلاع چاہتا ہوں -

Shri Ajit Prasad Jain :— Do Govrenment intend to modify the orders which were recently issued asking for the reversion of these officials to the Collectorate ?

श्री अजित प्रसाद जैन—

क्या सरकार उस आदेश को परिवर्तित करने का विचार कर रही है, जो उसने हाल ही में दिया था, जिसमें कि कलेक्ट्रेट के इन अफसरों को वापिस हटा देने की आज्ञा थी ?

श्री अजित प्रसाद जैन —

क्या सरकार کا ارادہ اُن احکام کے ردوبدل کرنے کا ہے جو ابھی حال میں ان آفیسروں کی کلکٹری کو واپسی کے بارے میں جاری کئے گئے تھے ؟

Shri Chandra hanu Gupta :— They have already revised their orders.

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

उन्होंने पहले ही अपने आदेशों को दुहरा लिया है ।

श्री चन्द्र भानु गुप्त —

سرکار نے پہلے احکام پر نظرثانی کر لی ہے -

Shri Ajit Prasad Jain : Will the Government please state the manner in which these orders have been revised?

श्री अजित प्रसाद जैन—

क्या सरकार इस ढंग को बतलाने की कृपा करेगी, जिसके द्वारा उन्होंने इन आदेशों को दुहराया है ?

श्री अजित प्रसाद जैन —

क्या सरकार महربانی کر کے اس طریقہ کو بٹلانیگی جس کے مطابق ان احکام پر نظرثانی کی گئی ہے ؟

The Hon'ble the Premier (Shri Govind Ballabh Pant) : That is already stated in the reply. The original order was that all persons belonging to the Ministerial services who had been employed in the Supply Department should be reverted and the revised order is that in special cases where a person's reputation is above dispute or doubt and in public interest it is considered necessary to retain him, he might be retained.

वह उत्तर में पहले ही बतला दिया गया है। मूल आदेश यह था कि मिनिस्ट्रीरियल सर्विसेज के समस्त व्यक्तियों को, जो स्पलाई विभाग में कार्य करते हैं, वापस हटा देना चाहिये और डूहराया हुआ आदेश यह है कि विशेष मामलों में, जहाँ पर किसी व्यक्ति के मान मर्यादा पर कोई संदेह नहीं किया जाता था, जो इन सब बातों के परे समझा जाता है तथा जिसे रोकना जनता के हित में आवश्यक समझा जाता है, वह रोका जा सकता है।

— آنریبل پری میٹر (شری گوند بلجوه پنٹ) —

وہ پہلے ہی سے جواب میں بتلا دیا گیا ہے۔ اصلی حکم تو یہ تھا کہ منسٹر پل عہدے کے تمام ملازمین جو سولائی کے محکمہ میں رکھے گئے تھے وہ پورے دس اپنے عہدوں پر بھیج دیئے جائیں اور دوبارہ حکم یہ ہوا ہے کہ مخصوص حالتوں میں جبکہ اُس شخص کے چال چلن میں کوئی شبہ نہ ہو اور عوام کے مفاد میں یہ ضروری ہے کہ اُس کو رک لیا جائے تو اُس کو روکا جاسکتا ہے۔

श्री कृष्ण चन्द्र--

क्या यह सही है कि इसमें से कुछ पेंशन पाने वाले अफसरों को, जो कि सन् १९४२ ई०के आन्दोलन में अपनी बदमाशियों के लिये प्रसिद्ध थे और इस तरह से रक्षात्मक विभाग में उन्नति प्राप्त कर सके थे, अब भी वहां क्रायम रहने दिया गया है ?

شری کرشن چندر —

کیا یہ قریب ہے کہ کچھ پیش یافتہ آفیسران جو سنہ ۱۹۴۲ء کی تحریک میں اپنی شیر حرکات کی وجہ سے مشہور تھے اور جن کو اس لئے راشننگ کے محکمہ میں ترقی دی گئی تھی وہ اب بھی اس محکمہ میں روک لئے گئے؟

The Hon'ble the Premier : Not to the knowledge of the Government.

आनरेबिल प्रोमियर—

सरकार को इसकी सूचना नहीं ।

آنچه در جبل پیر می بیند —

سرکار کو اس کا علم نہیں۔

Shri Ram Saran: Do Government consider that reviewing of the cases is likely to become the rule for retaining these permanent bands?

श्री रामशरण—

क्या सरकार यह बात सोचती है कि इन मुस्तक़िल अफसरों को कायम रखने के लिये इन मामलातों पर फिर से विचार करना नियम के रूप में हो जायगा ?

شعوی رام سه ن -

کیا سہارا خیال کرتی ہے کہ ملازمین کے متعلق نظروں سے گھڑنا مستقل ملازمین کو اپنے عہدے پر قائم رکھنے کے لئے ایک قاعدہ ضروری بن جائیگا؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : Government will see to it that it does not become a rule.

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

सरकार इस बात को देखेगी कि वह नियम न बनने पावे ।

— श्री چندر بہان گپت

سرکار اس کا خیال رکھیگی کہ یہ ایک قاعدہ کلیہ نہ ہو جائے۔

Shri Ram Saran : Are some non-official agencies to be associated in reviewing of these cases?

श्री रामशरण—

क्या इन मामलों पर फिर से विचार करने के लिये गैर सरकारी एजेंसियां भी ली जायेंगी ?

— श्री رام سرن

کیا کچھ غیر سرکاری واسطوں سے بھی ان معاملات کی نظر ثانی میں کم لیا گیا ہے ؟

The Hon'ble the Premier : If in a particular case there is an objection to the retention of any particular individual, I think the District Supply committee will be able to bring its view to the notice of the district authorities.

मानरेबिल प्रीमियर—

यदि किसी विशेष मामले में किसी विशेष व्यक्ति के रहने देने पर कोई आपत्ति आती है, तो मैं समझता हूँ कि जिले की सप्लाई समिति अपने विचारों को जिले के अधिकारियों के समक्ष रख सकेगी ।

— انریبل پریمیر

اگر کسی مخصوص معاملہ میں اگر کسی خاص شخص کو قائم رکھنے میں اعتراض نہ ہو تو میرے خیال سے ڈسٹرکٹ سپلائی کمیٹی اپنے نظریے حکام ضلع کے سامنے پیش کرے گی۔

Mr. Mohammad Ishaq Khan : Was the action supported unanimously by all the District Magistrates or was there any difference of opinion?

मिस्टर मुहम्मद इसहाक खां—

क्या इस कार्यवाही ने सब जिला मैजिस्ट्रेटों का पूर्ण समर्थन प्राप्त किया था या कहीं कोई मतभेद था ?

— ستر محمد اسحاق خان

کیا سب ڈسٹرکٹ مجسٹریٹوں نے اس کام سے اتفاق کیا تھا یا کوئی خلاف ہے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : No, some of the District Magistrates wrote that it would dislocate work.

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

जी नहीं, कुछ जिला मैजिस्ट्रेटों ने यह लिखा था कि ऐसा करने से काम में विचलन होगा।

— श्री چندر بہان گپت

جی نہیں۔ کچھ ضلع مجسٹریٹوں نے یہ لکھا کہ اس طرح سے کام میں خلل ہوگا۔

Mr. Mohammad Ishaq Khan: In view of the orders of the Government which perhaps the public would have liked, will the Government please state how many District Magistrates opposed the enforcement of this order?

मिस्टर मुहम्मद इसहाक खान—

सरकार के आदेशों को ध्यान में रखते हुए, जो जनता कदाचित् पसन्द करेगी, क्या सरकार यह बतलाने की कृपा करेगी कि कितने जिला मैजिस्ट्रेटों ने इस आदेश के लागू होने पर विरोध किया था ?

مسٹر محمد اسحاق خان —

سرکار کے احکام کے منظر رکھتے ہوئے جو شاید عوام پسند کرنی۔ کیا سرکار یہ مہربانی کر کے بتلائیں گی کہ کتنے ضلع مجسٹریٹوں نے اس حکم کے نفاذ کے بارے میں مخالفت کی ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta: That figure has not been collected.

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

वे आंकड़े नहीं एकत्रित किये गये हैं।

شری چندر بھان گپت —

وہ اعداد دستیاب نہیں ہیں —

*30 and 31. **Shri Mahavir Tyagi:** [Postponed.]

श्री महावीर त्यागी—

*३०—३१—[स्थगित किये गये]

O. No. Date
*98-4
24-2-47

आदि संख्या
*९३-९४
ता०
२४-२-४७

شری مہادیپ تیاگی —

* ۳۰ - ۳۱ — [ملتوی کئے گئے]

ابتدائی نمبر
* ۹۳-۹۴
تاریخ
۲۷-۲-۴۷

RE-EMPLOYMENT OF RETIRED HANDS IN GOVERNMENT SERVICES

रिटायर्ड आदमियों को फिर से सरकारी नौकरियों में लेना

بہنشن یافتہ لوگوں کو پھر سے سرکاری ملازمت میں لینا

*32. **Shri Mahavir Tyagi:** (a) Have Government dispensed with the services of any retired hands who were re-employed during the year, between now and the last session of the Assembly?

* 99 *
24-2-47

(b) If so, how many and of which grades?

(c) How many hands and of which grades are still in employment with the Government?

श्री महावीर त्यागी—

*३२—(क) क्या सरकार ने अब से असेम्बली की पिछली बैठक के अन्तर्गत लड़ाई तथा फिर से नौकरी पर लगाए गए किसी रिटायर्ड आदमी को नौकरी से अलग किया है ?

*९९
२४-२-४७

(ख) यदि ऐसा है, तो कितने और किस ग्रेड के ?

(ग) किस ग्रेड के कितने आदमी अब भी सरकारी नौकरी पर हैं ?

ابتدائی نمبر

۹۹*

۴۷-۲-۴۴

شری مہادیر تیاگی —

* ۳۲ — (الف) دوران جنگ میں پنشن یافتہ لوگوں میں سے جو لوگ بارہ ملازم رکھے گئے تھے ان میں سے کیا کسی کو سرکار نے اسمبلی کے پہلے اجلاس لیکر اب تک برطرف کیا ؟

(ب) اگر کیا ہے تو کتنوں کو اور کس گریڈ کے لوگوں کو ؟

(ج) کس گریڈ کے کتنے آدمی اب بھی سرکار کے ملازم ہیں ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : (a) Yes.

(b) A statement giving the details of persons whose services have been terminated is laid on the table.

(c) Necessary statement is laid on the table.

(See Appendix (B) on page *infra*)

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

(क) जी हां।

(ख) एक नक्शा मेज पर रख दिया गया है, जिसमें ऐसे लोगों के बारे में व्योरे दिये हैं, जिनकी मुलाजमतें खत्म हो चुकी हैं।

(ग) जरूरी नक्शा मेज पर रख दिया गया है।

(देखिये नत्थी 'ख' आगे पृष्ठ.....पर)

श्री چندر بھان گپت —

(الف) جی ہاں —

(ب) ایک نقشہ میز پر رکھ دیا گیا ہے جس میں ایسے لوگوں کی

بابت تفصیل دی گئی ہے جن کی ملازمتیں ختم ہو چکی ہیں —

(ج) ضروری نقشہ میز پر رکھ دیا گیا —

(دیکھئے نٹھی (ب) صفحہ پر)

Shri Mahavir Tyagi : What steps, if any, are Government contemplating to take with a view to dispensing with the services of re-employed persons?

श्री महावीर त्यागी—

सरकार फिर से नियुक्त किये गये व्यक्तियों को नौकरियों से हटाने के लिये कोई उपाय सोच रही है ?

श्री مہادیر تیاگی —

سرکار اُن اشخاص کی ملازمت کو ختم کرنے کے لئے جو پورے ملازم رکھے گئے اگر کوئی اقدام لینا چاہتی ہے تو وہ کیا ہیں ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : Government has issued instructions that the services of these persons should be terminated as soon as possible.

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

सरकार ने यह आदेश दे दिये हैं कि ऐसे व्यक्तियों की नौकरियों को जितना जल्दी हो समाप्त कर दिया जाय।

شری چندر بہان گپت —

سرکار نے ہدایتیں جاری کر دی ہیں کہ ایسے لوگوں کی ملازمتیں جلد سے جلد ختم کر دی جائیں۔

Shri Jagmohan Singh Negi : Sir, what were the special reasons for retaining the services of a few persons as given in the statement?

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

श्रीमान् जी, कुछ व्यक्तियों की नौकरियों को कायम रखने के लिये क्या विशेष कारण थे, जैसा कि नक्शे में दिया हुआ है ?

شری جگموهن سنگھ نیگی —

جناب والا - وہ کون سے خاص وجوہ تھے جن کی بناء پر کچھ لوگوں کی ملازمتیں قائم رکھی گئیں - جیسا کہ بیان میں دیا ہوا ہے -

Shri Chandra Bhanu Gupta : The reasons are also there.

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

कारण भी उसी में दिये हुये हैं।

شری چندر بہان گپت —

اسباب بھی اس میں دیئے ہوئے ہیں -

Shri Jagmohan Singh Negi : I want reasons for it.

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

मैं इसके कारणों को जानना चाहता हूँ।

شری جگموهن سنگھ نیگی —

میں اس کے ملازم رکھے جانے کے متعلق وجوہ چاہتا ہوں ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : The reasons are stated in the table which has been supplied to the member concerned.

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

माननीय सदस्य को दिये गये नक्शे में कारणों का भी व्योरा दिया गया है।

شری چندر بہان گپت —

وہ وجوہ اس نقشہ میں جو متعلق ممبر کو دیا گیا ہے دیئے ہوئے ہیں -

Shri Mahavir Tyagi : One hundred and forty-nine persons are still in the re-employ of the Government, and the remark given on the margin says that they are in the re-employ because no other persons of required merits or required qualifications were available. I want to know if the Government advertised these posts ?

श्री महावीर त्यागी—

सरकारी नौकरी में १४९ व्यक्ति अब भी हैं और हाशिये में दिये गये विवरण में दिया हुआ है कि वे इसलिये फिर से नियुक्त किये गये हैं कि आवश्यक योग्यता अथवा आवश्यक क्वालिफिकेशन के कोई और व्यक्ति नहीं मिल सके। मैं यह जानना चाहता हूँ कि आया सरकार ने इन जगहों की मांगें छपवाई थीं ?

شری مہاراج تیاگی —

۱۴۹ اشخاص ایسی تک سرکاری ملازمت میں ہیں۔ اور حاشیہ میں جو بیان دیا گیا ہے جس کی رو سے یہہ پتہ ملتا ہے کہ وہ لوگ پھر سے ملازم رکھے گئے کیونکہ متوقعہ قابلیت یا ضروری اہلیت کے لوگ دستیاب نہیں ہو سکے۔ میں یہہ جاننا چاہتا ہوں کہ آیا یہہ ان جگہوں کے لئے سرکار نے اشتہار دیا تھا؟

The Hon'ble the Premier : Appropriate measures have been taken in order to ascertain if suitable persons to replace them could be found. They have been retained where such persons have not been available.

آئریبل پریمیر —

یہ بات جاننے کے لیے کہ آیا ان لوگوں کے تھان پر رکھنے کے لیے योग्य افراد مل سکتے ہیں، سرکار دھارہ اذیت اڈا کر لیے گئے ہیں۔ وہی لوگ کام رتھ دیے گئے ہیں، جن کے تھان کی اڈت نہیں کی جا سکتی تھی۔

آئریبل پریمیر —

ماسب اڈام لئے گئے ہیں تاکہ اگر مرورون اشخاص اُن کی جگہ پر مل سکیں اُن کو اڈی جگہ پر رکھا جائے۔ جہاں ایسے لوگ دستیاب نہیں ہیں، اُن ان کو ملازمت میں رک لیا گیا ہے۔

PROVINCIALIZATION OF BAREILLY DISTRICT HOSPITAL

ज़िला अस्पताल, बरेली का प्रांतीकरण

پرلی ڈسٹرکٹ ہاسپتال کا پر اوئشیا لائز کیا جانا

O. No. date
* 101 24-2-47

*38. Khan Mohammad Raza Khan (absent): Will the Government be pleased to state whether the Bareilly District Hospital has been provincialized last year? If the reply is in the affirmative whether any committee has been formed to safeguard public interest?

خان محمد رضا خاں (انورسٹیت) —

آااااا

* 101

تا

24-2-47

* 38 — کیا سرکار کڑا کر کے اوتلایوگی کہ باری ڈسٹرکٹ اسپتال پختے سال میں پراویشیا لائز کر دیا گیا؟ ااا جواا 'ہاں' میں ہے، تو کیا پبلک کے اااااا کی رکا کے لیے کوئی کامی اناا ااا ہے؟

خان محمد رضا خان (غیر حاضر) —

اصلی نمبر

* 101

تا

24-2-47

* 38 — کیا گورنمنٹ مہاراجی کر کے اناااااا کہ پرلی ڈسٹرکٹ ہاسپتال سال گزشتہ میں پراوئشیا لائز کر دیا گیا؟ اگر جواا 'ہاں' میں ہے تو کیا پبلک کے اااااا کے لیے کوئی کامی اناا ااا ہے؟

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Minister of Local Self Government (Shri Atma Ram Govind Kher): The District Hospital, Bareilly, has been provincialized with effect from February 1, 1945. An advisory committee has been appointed.

आनरेबल मिनिस्टर आफ लोकल सेल्फ गवर्नमेंट के पार्लियामेन्टरी सेक्रेटरी (श्री आत्माराम गोविंद खेर) —

१ फरवरी सन् १९४५ ई० से डिस्ट्रिक्ट अस्पताल, बरेली को सरकार ने अपने इन्तजाम में ले लिया है। एक एडवाइजरी कमेटी बना दी गई है।

آنریبل منسٹر آف لوکل سلف گورنمنٹ کے پارلیمنٹری سیکریٹری (شری آنمارام گوند کھیر) —

پہلی فروری سنہ ۱۹۴۵ء سے ڈسٹرکٹ اسپتال بریلی کو س۔ رکار نے اپنے انتظام میں لے لیا ہے۔ ایک ایڈوائزری کمیٹی بنادی گئی ہے۔

Shri Jagmohan Singh Negi: Were the services of the Medical Officer in charge also provincialised along with this hospital?

میسٹر جگموहन सिंह नेगी—

क्या उन मेडिकल अफसर की नौकरी भी, जो उस अस्पताल के जिम्मेदार थे, अस्पताल के साथ प्राविन्शियलाइज्ड हो गई थी ?

شری جگموहन سنگھ نیگی —

کیا ان میڈیکل آفیسروں کی ملازمت بھی اس ہسپتال کے ساتھ پرووینشلائزڈ ہو گئی تھیں جو اس ہسپتال کے انچارج تھے ؟

Shri Atma Ram Govind Kher: They are already provincialised.

میسٹر آتما رام گوویند خेर—

वे पहले ही प्राविन्शियलाइज्ड हो चुकी हैं।

شری آنمارام گوند کھیر —

وہ پہلے ہی سے پرووینشلائزڈ ہو چکی ہیں۔

مسٹر محمد اسرار احمد —

آجکل جو ایڈوائزری کمیٹی ہے اس کے ممبران کے نام کیا ہیں ؟

श्री मुहम्मद असरार अहमद—

आजकल जो एडवाइजरी कमेटी है उसके मेम्बरान के नाम क्या हैं ?

श्री आत्माराम गोविन्द खेर—

इसके लिये मैं नोटिस चाहूंगा।

شری آنمارام گوند کھیر —

اس کے لئے میں نوٹس چاہوں گا۔

श्री अवल सिंह—

क्या सरकार को मालूम है कि सन १९३८ ई० में जो एडवाइजरी कमेटी मुकर्रर की गई थी उसको इलेट गवर्नमेंट ने बरखास्त कर दिया है ?

شری اچل سنگھ —

کیا سرکار کو معلوم ہے کہ سنہ ۱۹۳۸ء میں جو ایڈوائزری کمیٹی مقرر کی گئی تھی اس کو ہیلتھ گورنمنٹ نے برخاست کر دیا ہے ؟

NOTE starred questions 33 to 37 were put by Mr. Mohammad Asrar Ahmad.

نوٹ: —سٹارڈ پرسن ۳۳ سے ۳۷ تک میسٹر موہممد اسرار احمد دھارا پوئے گئے۔
نوٹ — استارڈ سوالات ۳۳ سے ۳۷ تک مسٹر محمد اسرار احمد نے پوچھے۔

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

जी हां, गवर्नमेंट को यह मालूम है ।

شری آتما رام گووند کھیر —

جی ہاں - گورنمنٹ کو یہ معلوم ہے -

श्री अचल सिंह :

क्या गवर्नमेंट उनको रिवाइव (Revive) करने को तैयार है ?

شری اچل سنگھ —

کیا گورنمنٹ اُن کو ریوائیو (revive) کرنے کو تیار ہے -

श्री आत्माराम गोविन्द खेर :

यह सवाल गवर्नमेंट के सामने है कि किस तरह की कमेटी बनाई जाय । जो रिआ. गेनाइजेशन कमेटी (Re-organisation Committee) बनाई गई है उसके सामने यह सवाल पेश है । उसकी रिपोर्ट आने पर गवर्नमेंट फैसला करेगी ।

شری آتمارام گووند کھیر —

یہ سوال گورنمنٹ کے سامنے ہے کہ کس طرح کی کمیٹی بنائی جائے جو آرگنائزیشن کمیٹی بنائی گئی ہے اُس کے سامنے یہ سوال پیش ہے - اس کی رپورٹ آنے پر گورنمنٹ فیصلہ کریگی -

O. No. date
* 10224-2-47

*34. Khan Muhammad Raza Khan (absent): What improvements have been made in the Bareilly District Hospital after it has been provincialized?

आदि संख्या

*१०२

ता०

२४-२-४७

ابتدائی نمبر

* १०२

تاریخ

२४-२-४७

खान बहादुर मुहम्मद रजा खां (अनुपस्थित) —

*३४—बरेली डिस्ट्रिक्ट अस्पताल प्राविंशियल होने के बाद अस्पताल में क्या सुधार हुए हैं ?

خان محمد رضا خان (غیر حاضر) —

* ۳۴—بریلی ڈسٹرکٹ ہسپتال کے پروانشل ہونے کے بعد ہسپتال میں کیا تبدیلی ہوئی ہے ؟

Shri Atma Ram Govind Kher : Since the date of the provincialization of the hospital efforts are being made to improve it in every way. So far 16 electric fans, one motor truck for the conveyance of nurse and as an ambulance and certain instruments at a cost of Rs.5,500 have been purchased for the hospital. Certain other equipment has been supplied to it from the Red Cross Stores purchased by Government and some more articles will be supplied from ex-military equipment. Government have already sanctioned a sum of Rs.94,000 for carrying out certain improvements in the buildings of the hospital as part of the two year Emergency Programme. The question of making certain extensions in the buildings is also under consideration. The question of increasing the number of compounders and inferior staff at the hospital is also being examined.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर—

जिस तारीख से सरकार ने इस अस्पताल को अपने इन्तजाम में लिया है उस वक्त से इसको हर तरह बेहतर बनाने की कोशिश की जा रही है । अब तक इस अस्पताल के लिए १६ बिजली के पंखे, नर्सों को लाने, ले जाने और एम्बुलेंस के बतौर काम में लाए जाने के लिए

एक मोटर ट्रक और कुछ औजार ५,५०० रु० में खरीदे गये हैं। सरकार के खरीदे हुए रेडक्रास स्टोर्स में से कुछ दूसरे सामान इस अस्पताल को दिये गये हैं, और फ़ौज से बचे हुये सामान में से कुछ और चीजें भी इसको दी जायंगी। दो साल वाले इसजेंसी प्रोग्राम के सिलसिले में इस अस्पताल की इमारतों में कुछ सुधार करने के लिए सरकार ९४,००० रु० की मंजूरी दे चुकी है। इमारतों में कुछ और हिस्सों के बढ़ाने के सवाल पर भी विचार किया जा रहा है। इस अस्पताल में कम्पाउन्डरों और नीचे दर्ज के अमले की संख्या बढ़ाने के सवाल की भी छान-बीन की जा रही है।

شری آتما رام گورند کھیو —

جس تاریخ سے اس اسپتال کو سرکار نے اپنے انتظام میں لیا ہے اس وقت سے اس کو ہر طرح بہتر بنانے کی کوشش کی جا رہی ہے اب تک اس اسپتال کے لئے ۱۶ بجائی کے پنکے - نرسوں کو لانے اور لیٹجاء اور ایمبولینس کے طور پر کم میں لائے جانے کے لئے ایک موٹر ٹرک اور آئینہ اوزار ۵۵۰۰ روپیہ میں خریدے گئے ہیں - سرکار کے خریدے ہوئے ریڈ کراس اسپتال میں سے کچھ دوسرے سامان بھی اس اسپتال کو دئے گئے ہیں - اور فوج کے بچے ہوئے سامان میں سے کچھ اور چیزیں بھی اس اسپتال کو دی جائیں گی - دو سال والے ایمبولینسی (ناگہانی) پروگرام کے سلسلہ میں اس اسپتال کو عمارتوں میں کچھ سدھار کرنے کے لئے سرکار ۹۴۰۰۰ روپیہ کی منظوری دے چکی ہے - عمارتوں میں کچھ اور حصوں کے بڑھانے کے سوال پر بھی سوچ بچار کیا جا رہا ہے اس اسپتال میں کمپونڈروں اور نیچے درجہ کے املاء کی تعداد بڑھانے کے سوال کی بھی چھان بین کی جا رہی ہے -

*35. Khan Muhammad Baza Khan (absent): Will the Government be pleased to state whether the proportion of eleven lakh rural population and two lakh urban population will be taken into consideration in the advisory committee?

O. No. date
* 103 24-2-47

خان محمد رضا خاں (انوپسیت) —

*۳۵—کیا سرکار کرا کر کے بتلایے گی کہ ایڈوائسری کمیٹی میں دیہاتوں کی گیارہ لاکھ آبادی اور شہر کی دو لاکھ آبادی کے تناسب کا خیال

آدیں سندھا
*۱۰۳

خان محمد رضا خاں (غیر حاضر) —

* ۳۵ — کیا براہ مہربانی گورنمنٹ ٹیبلٹیمی کہ ایڈوائسری کمیٹی میں دیہاتوں کی گیارہ لاکھ آبادی اور شہر کی دو لاکھ آبادی کے تناسب کا خیال رکھا جائیگا؟

ابتدائی نمبر
۱۰۳ *
تاریخ
۲۷-۲-۴۷

Shri Atma Ram Govind Kher:—No. The constitution of the advisory committee, which is as under, has been fixed without regard to the representation of the rural and urban population :—

(i) District Magistrate Chairman (ex officio).

MEMBERS.

(ii) Chairman, District Board.—ex officio.

(iii) Chairman, Municipal Board.—ex officio.

(iv) Four non-official members to be nominated by the Provincial Government from amongst persons recommended by the District Magistrate, of whom one at least must be a woman. There would be no objection to more than one of the non-official members being women if suitable women are available.

(v) A representative of the local Medical Association, if one exists. The Medical officer in charge of the hospital will act as Secretary to the Committee and the Civil Surgeon may attend a meeting of the Committee to explain any matter but shall not vote on it.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर—

जो नहीं, एडवाइजरी कमेटी, जैसी कि वह नीचे दी हुई है, देहाती और शहरी आबादी के प्रतिनिधित्व (नुमाइन्दगी) का ख्याल किए बगैर बनाई गई है—

(१) डिस्ट्रिक्ट मॅजिस्ट्रेट—चेयरमैन (बहसियत ओहदा)।

मेम्बर

(२) चेयरमैन, डिस्ट्रिक्ट बोर्ड (बहसियत ओहदा)।

(३) चेयरमैन, म्युनिसिपल बोर्ड—(बहसियत ओहदा)।

(४) चार गैर सरकारी मेम्बर, जिनको प्रान्तीय सरकार उन लोगों में से नामजद करेगी जिनको डिस्ट्रिक्ट मॅजिस्ट्रेट ने सिफारिश की हो। इन चार गैर सरकारी मेम्बरों में कम से कम एक औरत होना जरूरी है। अगर मुनासिब औरतें मिल सकें, तो एक से ज्यादा औरतें के गैर सरकारी मेम्बर होने पर कोई एतराज न होगा।

(५) एक प्रतिनिधि स्थानीय मेडिकल एसोसियेशन का, अगर कोई हो तो एसोसियेशन हो। अस्पताल का इन-चार्ज मेडिकल अफसर कमेटी के सेक्रेटरी के रूप में काम करेगा और किसी मामले को समझाने के लिये सिविल सर्जन कमेटी के बैठक में शरीक हो सकता है, लेकिन वह इस मामले पर वोट नहीं देगा।

شري آتنا رام گووند كهيزر

جي نهين - ايندوانيزي (مشاررتي) كميٽي، جييسے كه وه نيچے دي گئي
ديهايتي اور شهري آبادي كي نمائندگي كا لحاظ كئے بغير بنائي گئي ه -
(۱) ڈسٽرڪٽ مئجسٽريٽ چيئرمين (بھسيتت عہدہ)

ممبران

(۲) چيئرمين ڈسٽرڪٽ بورڊ - بھسيتت عہدہ

(۳) چيئرمين ميونسپل بورڊ - بھسيتت عہدہ

(۴) ۴ غير سرڪاري ممبران جن كو صوبہ كي سرڪار ان لوگوں ميں سے نامزد
كي جن كي ڈسٽرڪٽ مئجسٽريٽ نے سفارش كي ه - ان چار غير سرڪاري
ميں ميں كم سے كم ايڪ عورت هونا ضروري ه - اگير مناسب عورتين
نهيں تو اس بات پر كوئي اعتراض نه هوكا كه غير سرڪاري ممبروں كي تعداد
ايڪ سے زياده عورتين هيں -

(۵) ايڪ نمائنده مقامي ميڈيڪل ايسوسيئيشن كا - اگير كوئي ايسا

ایسوسیئیشن ہو۔ اسپتال کا انچارج میڈیکل افسر کمیٹی کے سرپرستی کے حیثیت سے کام کرے گا اور کسی معاملہ کو سمجھانے کے لئے سول سرجن کمیٹی کی میٹنگ میں شریک ہو سکتا ہے لیکن وہ اس معاملہ پر روت نہیں دینگا۔

*36. Khan Mohammad Raza Khan (absent): Do members, Executive Officer and Chairman of the Municipal Board and District Board have the right of inspection after the district hospital has been provincialized?

O. No. date
*104 24-2-47

خان محمد رضا خاں (انہیں غائب)۔۔۔

*۳۶—کیا ڈسٹرکٹ اسپتال پرائیویٹ (پرائیویٹائزیشن) ہونے کے بعد ڈسٹرکٹ بورڈ، میونسپل بورڈ کے چیئرمین، ایکزیکیوٹو آفیسر ممبروں کو مداخلت کرنے کا اختیار ملتا ہے؟

آبادی سبھا
*۱۰۴ تا ۱۰
۲۴-۲-۴۷

خان محمد رضا خاں (غیر حاضر)۔

*۳۶ — کیا ڈسٹرکٹ ہسپتال کے پروانیشن ہونے کے بعد ڈسٹرکٹ بورڈ، میونسپل بورڈ کے چیئرمین، ایکزیکیوٹو آفیسر ممبران کو مداخلت کا حق رہتا ہے؟
Shri Atma Ram Govind Kher:—No Only the members of the Advisory Committee are authorised to inspect the district hospital after provincialization.

ابتدائی نمبر
*۱۰۴
تاریخ
۲۷-۲-۴۷

شری اتما رام گوبند خیر۔۔۔

جی نہیں! سرکار کے ڈسٹرکٹ اسپتال کو اپنے انتظام میں لینے کے بعد سے ایڈوائزری کمیٹی کے ممبروں کو اسکا مداخلت کرنے کا اختیار ہے۔

شری اتما رام گوبند خیر۔

جی نہیں۔ سرکار کے ڈسٹرکٹ اسپتال کو اپنے انتظام میں لینے کے بعد سے ایڈوائزری کمیٹی (مشاورتی) کے ممبروں کو ڈسٹرکٹ اسپتال کا مداخلت کرنے کا اختیار ہے۔

*37. Khan Mohammad Raza Khan (absent): Have Government any scheme under consideration of making the Bareilly District Hospital a Divisional Hospital so that the public of the division may be benefited by the improved reforms.

* 105
24-2-47

خان محمد رضا خاں (انہیں غائب)۔۔۔

*۳۷—کیا کوئی ایسی योजना سرکار کے زیرِ غور ہے کہ بڑیلی ڈسٹرکٹ اسپتال کو ڈیویژنل اسپتال بنا دیا جائے تاکہ شعبہ ترقی سے فائدہ اٹھایا جاسکے؟

*۱۰۵
۲۴-۲-۴۷

خان محمد رضا خاں (غیر حاضر)۔

*۳۷ — کیا کوئی ایسی اسکیم گورنمنٹ کے زیرِ غور ہے کہ بڑیلی ڈسٹرکٹ ہسپتال کو ڈیویژنل ہسپتال بنا دیا جائے تاکہ شعبہ ترقی سے فائدہ اٹھایا جاسکے؟
Shri Atma Ram Govind Kher: The intention of the question is that the District Hospital, Bareilly, is already a Divisional Hospital, being situated at the headquarters of the Rohilkhand Division, is also included in the Post War Reconstruction Scheme for extension and improvements of Divisional Hospitals.

* 105
۲۷-۲-۴۷

Shri Atma Ram Govind Kher: The intention of the question is that the District Hospital, Bareilly, is already a Divisional Hospital, being situated at the headquarters of the Rohilkhand Division, is also included in the Post War Reconstruction Scheme for extension and improvements of Divisional Hospitals.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर—

सवाल का मतलब साफ नहीं है। डिस्ट्रिक्ट अस्पताल, बरेली तो डिवीजनल अस्पताल है ही क्योंकि वह स्केलखण्ड डिवीजन के हेडक्वार्टर्स में स्थित है। डिवीजनल अस्पताल सुधार और उनकी इमारतें बढ़ाने की लड़ाई के बाद की पुनर्निर्माण योजना (तामोरी स्कीम) में यह अस्पताल भी शामिल है।

श्री आत्माराम गोविन्द खेर—

सवाल का مطلب साफ नहीं है - डिस्ट्रिक्ट अस्पताल भूयेली तो डिवीजनल अस्पताल है ही किونक २० रोहिल्लामेंट डिवीजन के हिंड कोवर्त्स (सुधर مقام) पर واقع है डिवीजनल अस्पतालों के सुधार और उनकी इमारतें बढ़ाने की लड़ाई के बाद की पुनर्निर्माण योजना (तामोरी स्कीम) में यह अस्पताल भी शामिल है -

O. No. date
*128 25-2-47

*38, Shri Jagmohan Singh Negi. [Postponed.]

आदिस्थाना

श्री जगमोहन सिंह नेगी :

*१२८ ता०

*३८—(स्थगित किया गया) :

५-२-४७

अंतिम नं०
१२८*

श्री जगमोहन सिंह नेगी —

*३८ — [स्थगित किया गया]

तारीख
२५-२-४७

DIFFICULTY OF THE DIALECT IN EMPLOYING GARHWAL LABOUR IN
NAYAR VALLEY MARORA DAM PROJECT.

नयार घाटी मरौरा बांध प्रोजेक्ट में गढ़वाल के मजदूरों को
काम करने में उनकी बोली की कठिनाई

फलम गढ़वाल की नयार घाटी मरौरा बांध प्रोजेक्ट में मजदूरों को रोकने

के लिये कारकों को उन की बोल चाल को न समझने की مشکلات

* 133
25-2-47

*39. Shri Jagmohan Singh Negi : Is it a fact that Garhwal labour is not forthcoming in the Nayar Valley Marora Dam Project because all officials there from Superintending Engineer, Sub-Divisional Office down to supervisors are unacquainted with the dialect, customs and manners of Garhwal labourers ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

*१३३

२५-२-४७

*३९—क्या यह सच है, कि नयार घाटी मरौरा बांध प्रोजेक्ट में काम करने के लिये गढ़वाल के मजदूर नहीं आ रहे हैं, क्योंकि सुपरिन्टेंडिंग इंजीनियर सब-डिवीजनल अफसर लेकर सुपरवाइजर तक गढ़वाल के मजदूरों की बोल-चाल, रीति-रिवाजों और आचारों अनभिज्ञ हैं ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी —

१३३*
२५-२-४७

*३९—क्या यह सच है कि गढ़वाल के मजदूर नयार घाटी मरौरा बांध प्रोजेक्ट में काम करने के लिये नहीं आ रहे हैं किونक वहाँ के تمام कार्कन सिपेरिन्टेंडिंग इंजीनियर डवन टु सुपरवाइजर तक गढ़वाल के मजदूरों की बोल-चाल, रीति-रिवाजों और आचारों अनभिज्ञ हैं ?

The Hon'ble the Minister of Communications : It is not a fact that Garhwal labour is not forthcoming on the Nayar Valley, Marora Dam Project.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स—

यह सही नहीं है कि नयार वेली मरौरा डैम प्रोजेक्ट के लिये गढ़वाली मजदूर नहीं मिल रहे हैं ?

ऑनरेबल मन्स्टर ऑफ कम्यूनिकेशन्स—

ये सही नहीं है कि "नयार वेली मरौरा डैम प्रोजेक्ट" के लिये गढ़वाल मजदूर नहीं मिल रहे हैं -

Shri Jagmohan Singh Negi : May I know the number of Garhwali labourers there ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

क्या मैं वहाँ पर गढ़वाली मजदूरों की संख्या जान सकता हूँ ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

क्या मैं वहाँ पर गढ़वाली मजदूरों की संख्या जान सकता हूँ ?

The Hon'ble the Minister of Communications : I ask for notice,

Sir.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स—

श्रीमान् जी, इसके लिये मैं नोटिस चाहता हूँ ।

ऑनरेबल मन्स्टर ऑफ कम्यूनिकेशन्स—

जगमोहन सिंह नेगी—

O. No. date
*134 25-2-47

*40. Shri Jagmohan Singh Negi : Will the Government kindly state the number of Garhwali Electrical and Mechanical Engineers in the Irrigation Department ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

आदि संख्या

*४०—क्या सरकार कृपा करके बतलायेगी कि इरिगेशन डिपार्टमेंट में कितने एलेक्ट्रिकल और मेकैनिकल इंजीनियर गढ़वाली हैं ?

ता०

*१३४

२५-२-४७

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

आदि संख्या

*४०—क्या सरकार कृपा करके बतलायेगी कि इरिगेशन डिपार्टमेंट में कितने एलेक्ट्रिकल और मेकैनिकल इंजीनियर गढ़वाली हैं ?

ता०

*१३४

२५-२-४७

The Hon'ble the Minister of Communications : There is no Garhwali Electrical and Mechanical Engineer in the Irrigation Department.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स—

सिवाइ के सहकर्म में कोई भी गढ़वाली एलेक्ट्रिकल और मेकैनिकल इंजीनियर नहीं है ।

ऑनरेबल मन्स्टर ऑफ कम्यूनिकेशन्स—

सिवाइ के सहकर्म में कोई भी गढ़वाली एलेक्ट्रिकल और मेकैनिकल इंजीनियर नहीं है ।

*41. Shri Jagmohan Singh Negi : Will the Government kindly state as to how many Garhwali Engineers and Overseers voluntarily applied to serve the Government in the Nayar Valley, Marora Dam Project ?

*135
25-2-47

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

आदि संख्या

*१३५

तारीख

२५-२-४७

इंजीनियर

११०*

नारिय

११-२-५०

*४१—क्या सरकार कृपा करके बतलायेगी कि नयार घाटी मरोरा बांध प्रोजेक्ट सरकारी नौकरी करने के लिये कितने गढ़वाली इंजीनियरों और ओवरसियरों ने स्वेच्छापूर्वक दरखास्तें दीं ?

شری جگموهن سنگھ نیگی —

* ۴۱ — کیا سرکار مدد بائی کر کے بتائیگی کہ نیار وادی مردرا بند کی اسکیم میں کام کرنے کے لئے کتنے گڈھوالی انجینیئروں اور اوورسیڈروں نے اپنی خوشی سے اپنی خدمت کرنے کے لئے درخواست دی ؟

The Hon'ble the Minister of Communications : No Garhwali Engineer or Overseer voluntarily applied to serve the Government in the Nayar Valley, Marora Dam Project.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्युनिकेशन्स—

नयार वेली मरोरा डैम प्रोजेक्ट में सरकार का काम करने के लिये किसी भी गढ़वाली इंजीनियर या ओवरसियर ने अपनी मर्जी से दरखास्त नहीं दी ।

آنریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس —

” نیار وادی مردرا ڈیم پروجیکٹ “ میں سرکار کا کام کرنے کے لئے کسی بھی گڈھوالی انجینیئر یا اوورسیڈر نے اپنی مرضی سے درخواست نہیں دی ۔

O. No. date
*136 25-2-47

*42. Shri Jagmohan Singh Nagi : Is it a fact that a Garhwali Engineer, at present posted in tube-well work, Meerut, applied to be posted as Mechanical Sub-Divisional Officer in the Nayar Dam Project and was strongly recommended by his superior officer ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

*१३६

२५-२-४७

*४२—क्या यह सच है ? कि एक गढ़वाली इंजीनियर ने, जो इस समय मेरठ में ट्यूब वेल के काम पर है, नयार बांध प्रोजेक्ट में मेकैनिकल सब-डिवीजनल अफसर की जगह लिये अर्जी दी और बड़े अफसर ने इसके लिये बहुत सिफारिश की ?

شری جگموهن سنگھ نیگی —

۱۳۶*

۲۵-۲-۴۷

* ۴۲ — کیا یہ سچ ہے کہ ایک گڈھوالی انجینیئر نے جو اس وقت میروٹ میں ٹیوب ویل کے کام میں تعینات ہے نیار بند اسکیم میں میکانیکل سب ڈیوژنل افسر کے عہدے پر کام کرنے کے لئے درخواست دی اور اس کے افسر اعلیٰ اس کی پرزور سفارش کی تھی ؟

The Hon'ble the Minister of Communications : There is no Garhwali Engineer in the department. One Electrical and Mechanical Supervisor in the Tube-well Division, Meerut, applied for a post of Mechanical Sub-Divisional Officer in connexion with the Nayar Dam Project. He was informed that his claims would be considered when a post of Mechanical Sub-Divisional Officer was created for Nayar Dam works.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्युनिकेशन्स—

इस महकम में कोई गढ़वाली इंजीनियर नहीं है । ट्यूब वेल डिवीजन, मेरठ, के एलेक्ट्रिकल और मेकैनिकल सुपरवाइजर ने नयार डैम प्रोजेक्ट के सिलसिले में एक मेकैनिकल सब-डिवीजनल अफसर की जगह के लिये दरखास्त दी थी । उनको सूचना दी गई है कि

नयार डैम वर्क्स के लिये मेकैनिकल सब-डिवीजनल अफसर की कोई जगह त्रायम किये जाने पर उनकी दरखास्त पर गौर किया जायगा।

— ऑनरेबल मन्स्टर ऑफ किमोनिक्शन्स —

अस मन्डकमे मीन कुन्नी ग्दहोली इन्डिपेंडेंटर नहिन हे—तीब डिल डियूयुन मीरुने के अल तन्त्रिकल ओर मीकनिकल स्पेरोअन्डर ने "नियार डैम प्रोजेक्ट" के सलसले मीन मीकनिकल सब डियूयुनल इन्सुरी की जगहे के लूँे दरखोस्त दी तूबी - अन्हीन येह इलल दी कुन्नी के नियार डैम डरकस के लूँे मेकनिकल सब डियूयुनल अफसरी के कुन्नी जगहे कलूँे काने नूँे इन्की दरखोस्त पर गुर कलूँे कलूँे कलूँे —

*43. **Shri Jagmohan Singh Negi** : Is it also a fact that the Government is contemplating to post Garhwali Mechanical Sub-Divisional Officers and Overseers in order to encourage and engage more Garhwali labourers in the Nayar Dam Project ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

*४३—क्या यह भी सच है कि नयार डैम प्रोजेक्ट में अधिक गढ़वाली मजदूरों को लगाने तथा उत्साहित करने के लिए सरकार गढ़वाली मेकैनिकल सब-डिवीजनल अफसरों और ओवरसियरों को नियुक्त करने का विचार कर रही है ?

— श्री जगमोहन सिंह नेगी —

*४३—क्या यह भी सच है कि नयार डैम प्रोजेक्ट में अधिक गढ़वाली मजदूरों को लगाने तथा उत्साहित करने के लिए सरकार गढ़वाली मेकैनिकल सब-डिवीजनल अफसरों और ओवरसियरों को नियुक्त करने का विचार कर रही है ?

The Hon'ble the Minister of Communications : Four Garhwali Overseers have already been posted to the Nayar Dam Project Division. Government do not contemplate posting any more Garhwali Mechanical Sub-Divisional Officers and Overseers to that division at present.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स—

चार गढ़वाली ओवरसियर नयार डैम प्रोजेक्ट डिवीजन में मुकरर किये जा चुके हैं। इस वक्त सरकार का इरादा उस डिवीजन में किसी और गढ़वाली मेकैनिकल सब-डिवीजनल अफसर और ओवरसियर को मुकरर करने का नहीं है।

— ऑनरेबल मन्स्टर ऑफ किमोनिक्शन्स —

चार गढ़वाली ओवरसियर नयार डैम प्रोजेक्ट डिवीजन में मुकरर किये जा चुके हैं। इस वक्त सरकार का इरादा उस डिवीजन में किसी और गढ़वाली मेकैनिकल सब डियूयुनल अफसरी को मुकरर करने का नहीं है —

*44. **Shri Jagmohan Singh Negi** : Is it a fact that some Mechanical Engineers are being sent to the foreign countries for special technical training with a view to being posted at Nayar Dam later on ?

श्री जगमोहन सिंह नेगी—

*४४—क्या यह सच है कि नयार डैम प्रोजेक्ट में नियुक्त करने के लिए कुछ मेकैनिकल इंजीनियर विदेशों में विशेष तकनिकल ट्रेनिंग के लिए भेजे जा रहे हैं ?

شری جگموहन سنگھ نیگی —
 * ۴۳ — کیا بہہ ٹھیک ہے کہ میکینیکل انجینئروں کو خاص ٹیکنیکل ٹریننگ
 کے لئے غیر ممالک میں بھیجا جا رہا ہے تاکہ بعد میں انہیں نیار بند کے کام میں
 لایا جائے ؟

The Hon'ble the Minister of Communications : Five Mechanical Engineers were sent abroad in 1945, four last year and two are being sent this year for technical training but they are not earmarked for the Nayar Dam.

آنرےبل مینسٹر آف کامیونیکیشنس —

ٹیکنیکل ٹریننگ کے لیے پانچ میکینیکل انجینئرز سن ۱۹۴۵ء میں ہندوستان سے باہر بھیجے گئے تھے، چار پچھلے سال بھیجے گئے تھے اور دو اس سال بھیجے جا رہے ہیں، لیکن وہ نیار ڈیم کے سلسلے میں ہی ٹریننگ پانے کے لیے نہیں بھیجے گئے ہیں۔

آنریبل منسٹر آف کامیونیکیشنس —

ٹیکنیکل ٹریننگ کے لئے ۵ میکینیکل انجینئرز سنہ ۱۹۴۵ء میں ہندوستان سے باہر بھیجے گئے تھے۔ ۴ پچھلے سال بھیجے گئے تھے اور ۲ اس سال بھیجے جا رہے ہیں لیکن وہ نیار ڈیم کے سلسلے میں ہی ٹریننگ پانے کے لئے نہیں بھیجے گئے ہیں۔

O. No. date
 * 139 25-2-47

* 5. Shri Jagmohan Singh Negi : Will the Government kindly state if any Garhwali Mechanical Engineer has applied for it ?

شری جگموहन सिंह नेगी —

آدی संख्या

* ۱۳۹

۲۵-۲-۴۷

* ۴۵ — کیا سرکار کृپا کر کے بتلا دے گی کہ کسی گڑوالی میکینیکل انجینئر نے اس کے لئے درخواست دی ہے ؟

شری جگموहन سنگھ نیگی —

* ۴۵ — کیا سرکار مہربانی کر کے بتائیں گی کہ کیا کسی گڑوالی میکینیکل انجینئر نے اس کے لئے درخواست دی ہے ؟

۱۲۹ — *

۲۷-۲-۴۵

The Hon'ble the Minister of Communications : Does not arise.

آنرےبل مینسٹر آف کامیونیکیشنس —

یہ سوال پیدا نہیں ہوتا۔

آنریبل منسٹر آف کامیونیکیشنس —

یہ سوال پیدا نہیں ہوتا۔

* 34-38

6-2-47

* 146-150

25-2-47

* 34-38

6-2-47

* 146-150

25-2-47

* 34-38

6-2-47

* 146-150

25-2-47

* 46-50. Shri Achal Singh : [Postponed]

شری اچل سنگھ —

* ۴۶-۵۰ — [स्थगित किये गये]

شری اچل سنگھ —

* ۵۰-۴۶ — [ملتوی کئے گئے]

*51-54. Shri Sheo Mangal Singh (*absent*): [*Postponed.*]

O. no. Date
*1-4 25-2-47

*५१-५४—श्री शिवमंगल सिंह (अनुपस्थित)—
(स्थगित किये गये।)

आदि संख्या
*१-४
तारीख
२५-२-४७

— شہی شیو منگل سنگھ (غیر حاضر) —
* ۵۱ - ۵۴ — [ملتوی کئے گئے]

اصل نمبر
* ۱ - ۴
تاریخ
۲۷-۲-۴۷

COMPENSATION TO TENANTS FOR LOSSES DUE TO BREACH OF
CANAL BANKS IN THE UNITED PROVINCES

संयुक्त प्रान्त में नहर की पट्टो टूट जाने के कारण किसानों
को हर्जाने की रकम का दिया जाना

موجباً متعده میں نہر کے بندہ ٹوٹ جانے کی وجہ سے کسانوں کے

نقصان کے بدلے معاوضہ کی رقم کا دیا جانا

*55. Sheo Mangal Singh (*absent*): How many times have the
Mat Branch, Ganges Canal, breached its banks? What has been the
total loss due to such breaches? Has any compensation been paid to
the tenants whose fields were inundated, or houses destroyed?

O. no. Date
*17-7 25-2-47

श्री शिवमंगल सिंह (अनुपस्थित)—

*५५—गंगा नहर की माट शाख को पटरियां कितने बार टूट गयीं? उनके टूटने से कुल
कितनी हानि हुई? क्या उन किसानों को, जिनके खेत बह गए थे या मकान नष्ट हो गए थे,
कोई मुआविजा दिया गया है?

आदि संख्या
*१७
ता०
२५-२-४७

— شہی شیو منگل سنگھ (غیر حاضر) —

* ۵۵ — ٹنگ کی شاخ مات نے اپنے پشتہ کتنی بار کاٹے؟ ان دھنوں کی
وجہ سے کل کتنا نقصان ہوا؟ یہ اُن کاشتکاروں کو جن کے کھیتوں میں سیلاب آیا
یا مکان تباہ ہوئے کو کوئی معاوضہ دیا گیا ہے؟

۱۷ *
۲۷-۲-۴۷

The Hon'ble the Minister of Communications: The Mat Branch,
Ganges Canal, breached five times during the last five years. There
was no loss due to these breaches. The question of compensation did
not therefore arise.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्युनिकेशन्स—

पिछले पांच सालों में गंगा की नहर की माट शाख ५ भर्तबा टूटी। इस टूटने से कोई
नुकसान नहीं हुआ। लिहाजा मुआविजे का सवाल नहीं पैदा हुआ।

Note—Starred questions nos. 51 to 56 were put by Shri Krishna Chandra.

नोट—स्टार्ड प्रश्न सं० ५१ से ५६ तक श्री कृष्ण चन्द्र द्वारा पूछे गये।

نوت: — استارڈ سوالات نمبر ۵۱ تا ۵۶ شری کرشن چندر نے پوچھے۔

آنریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس —

بچنے والے اسی سال میں زیر گنگ کی موات شاخ پانچ مرتبہ ٹوٹی - ٹوٹنے سے
کوئی نقصان نہیں ہوا اس لئے معاوضہ کا سوال نہیں پیدا ہوا -

Shri Krishna Chandra : In what manner were the inquiries made to ascertain whether there was any loss caused to the tenants or not?

श्री कृष्ण चन्द्र—

यह जानने के लिये कि आया कोई हानि काशतकारों को हुई थी अथवा नहीं, किस प्रकार से जांच-पड़ताल की गई थी ?

شری کوشن چندر —

تقصیبات اس طریقہ پر کی گئیں تھیں یہ معلوم کرنے کے لئے کہ آیا
کاشتکاروں کو کچھ نقصان پہنچا یا نہیں ؟

The Hon'ble the Minister of Communications : Through the usual procedure adopted always in the department for inquiry.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स—

विभागों में जांच करने की प्रचलित कार्यवाही के ढंग पर ।

آنریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس —

عام رویہ کے ذریعہ جو ہمیشہ محکمہ میں پوچھ گچھ کے لئے اختیار
جاتا ہے -

Shri Krishna Chandra : May I know what is that usual channel Enquiries in this connection are made through the District Magistrate or also through the Engineers ?

श्री कृष्ण चन्द्र—

क्या मैं जान सकता हूँ कि प्रचलित ढंग क्या है ? इस संबंध में पूछ-ताछ डिस्ट्रिक्ट मैजिस्ट्रेटों द्वारा होती है अथवा इंजीनियरों द्वारा भी होती है ?

شری کوشن چندر —

کیا میں معلوم کر سکتا ہوں کہ وہ عام رویہ کیا ہے ؟ اس معاملہ میں
تقصیبات عام منسٹریوں کے ذریعہ کی جاتی ہے یا انجینئروں کے ذریعہ ہی -

The Hon'ble the Minister of Communications : That procedure prescribed in the Manual relating to the Public Works Department. The honourable member is referred to that.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स—

वह कार्यवाही पब्लिक वर्क्स विभाग की मैन्युअल में दी हुई है । माननीय सभा को उसका हवाला दिया जाता है ।

آنریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس —

محکمہ پبلک ورکس کی " مینوئل " میں یہہ مقدمہ طریقہ دیا ہوا ہے -
ممبر اسکا مطالعہ کر لیں -

Shri Mahavir Tyagi : Is it the practice of the Government supply these Manuals to members ?

श्री महावीर त्यागी—

सरकार का यह चलन है कि वह इन मैन्यूअल्स को सदस्यों को देती हैं ?

— شری مہاویر تیاگی

کیا یہ کام سرکار کا ہے کہ وہ یہ ”مینٹریئل“ ممبران کو فراہم کرے ؟

The Hon'ble the Minister of Communications: Yes, they are in the library which is meant particularly for the legislators.

آنرےبل مینسٹر آف کمیونیکیشنس—

جی ہاں، وہ پوسٹکالبرری میں رکھی ہوئی ہیں جو کہ ان کے لیے ہیں۔

— آنرےبل مینسٹر آف کمیونیکیشنس

جی ہاں۔ وہ لائبریری میں موجود ہیں جو کہ خاص طور پر ممبران کے لیے ہے۔

*56. Shri Sheo Mangal Singh (absent): What is the total amount of compensation paid to the tenants for losses due to the breach of canal banks in the whole of the United Provinces in the last five years?

श्री शिवमंगल सिंह (अनुपस्थित)—

*56—پچھلے ۵ वर्षوں میں کُل کتنی رقم کاشتکاروں کو اس نقصان کے مآواہجے میں دی گئی جو نہر کی پٹری ٹوٹنے سے सम्पूर्ण संयुक्त प्रान्त में हुआ ?

— شری شیو منگل سنگھ (غیر حاضر)

* 56 — کاشتکاروں کو اس نقصان کے مآواہجے میں کل کتنی رقم دی گئی ہے جو گزشتہ پانچ سالوں میں نہر کے پٹری ٹوٹنے سے تمام صوبہ متحدہ میں ہوا۔

The Hon'ble the Minister of Communications: Rs.80,975.

آنرےبل مینسٹر آف کمیونیکیشنس—

₹ 80,975 रुपये।

— آنرےبل مینسٹر آف کمیونیکیشنس

₹ 80,975

INFORMATION REGARDING PERSONS RELEASED FROM
JAILS BY THE UNITED PROVINCES
GOVERNMENT

संयुक्त प्रान्त की सरकार द्वारा जेल या हिरासत से छोड़े हुये
आदमियों के सम्बन्ध में सूचना।

یو۔ پ۔ - گورنمنٹ کے حکم سے جیل سے رہا شدہ لوگوں کی بات اطلاع

* 7 Syed Ashraf Ahmad (absent): (a) How many persons have been released from jail or detention in the United Provinces by the orders of the present Government?

Note—Starred question nos 57 to 63 were put by Mr. Mohammad Asrar Ahmad

(b) How many out of the above number are those who had been convicted by courts having jurisdiction ?

(c) How many of those so released are Muslims ?

(d) How many of the above are those who had been convicted injuring the property or person of Muslims ?

आदि मल्या

*३० ता०

२५-२-४७

सैयद अशरफ अहमद (अनुपस्थित) —

*५७—(क) वर्तमान गवर्नमेंट के हुक्म से संयुक्त प्रान्त में जेल या हिरासत

कितने आदमी छोड़े गए हैं ?

(ख) उपर्युक्त संख्या में से कितने ऐसे लोग हैं, जिनको ऐसी अदालतों से सजा मिली जिन्हें उनके मुकद्दमे सुनने का अधिकार था ?

(ग) इस तरह से रिहा किये हुए लोगों में से कितने मुसलमान हैं ?

(घ) उपर्युक्त लोगों में से कितने ऐसे लोग हैं, जिन्हें मुसलमानों के जान या माल को नुकसान पहुंचाने के सिलसिले में सजा मिली है ?

— ید اشرف احمد (غیر حاضر) —

* 57 — (الف) موجودہ حکومت کے حکم سے صوبہ متحدہ میں کتنے ایسے جیل یا حراست سے رہا کئے گئے ہیں ؟

۲۰ *

۲۷-۲-۴۵

(ب) مندرجہ بالا تعداد میں سے کتنے لوگ ایسے ہیں جنہیں التوائے مجاز سزا دے چکی تھیں ؟

(ج) اس طرح سے رہا کئے جانے والے لوگوں میں سے کتنے مسلمان ہیں ؟

(د) مندرجہ بالا میں سے کتنے لوگ ایسے ہیں جنہیں مسلمانوں کی حائی یا مالی کو نقصان پہنچانے کی وجہ سے سزا دی گئی تھی ؟

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Home Minister (Shri Govind Sahai) : (a) The number of prisoners released under the orders of Government during the period from April 1 to June 15, 1946, for which period complete figures are available with Government, was 1,333.

(b) All of them were convicted by competent courts.

(c) A few of those so released were Muslims.

(d) Information is not available and it cannot be ascertained.

आन्टरेबिल होम मिनिसटर के पार्लियामेन्टरी सेक्रेटरी (श्री गोविंद सहाय) —

(क) १ अप्रैल से लेकर १५ जून सन् १९४६ ई० तक सरकार के आदेशों के अन्तर्गत छोड़े गये बंदियों की संख्या, जो सरकार के पास मौजूद है, वह है, १,३३३।

(ख) उन सब को योग्य अदालतों द्वारा मुजरिम ठहराया गया था।

(ग) ऐसे छोड़े हुए बंदियों में कुछ मुसलमान थे।

(घ) इसकी सूचना प्राप्त नहीं है और न निश्चय रूप से प्राप्त की जा सकती है।

NOTE ! — Starred question no. 87 to 60 were put by Mr. Mohammad Asrar Ahmad.

नोट — स्टार्ड प्रश्न सं० ५७ से ६० तक मिस्टर मुहम्मद असरार अहमद ने पूछे।

नोट: — استارڈ سوالات ۵۷ سے لیکر ۶۰ تک مسٹر محمد اسرار احمد نے پوچھے۔

آئریبل ہوم منسٹر کے پارلیمنٹری سکریٹری (شری گوند سہائے) —

(الف) سنہ ۱۹۴۱ء میں پہلی اپریل سے لیکر ۱۵ جون تک حکومت کے حکم سے جو قیدی رہا ہوئے اور جس زمانہ کے مکمل اعدان و شمار حکومت کے پاس عین ان کی تعداد یہ ہے ۱۲۲۳ —

(ب) ان سب کو عدالتھائے مجاز نے سزا دی تھی —

(ج) ان میں سے چند رہا شدہ مسلمان تھے —

(د) اطلاع دستیاب نہیں ہے اور ان کا پتہ نہیں لگایا جاسکتا —

*58. Syed Ashraf Ahmad (*absent*): Was the leader of the Opposition or the Government Party consulted by the Government before the orders of release were passed? Did the Government obtain the approval of the Assembly for this action?

*۵۸—سید اشرف احمد (انورپستیت) —

کيا ویرووی دال کے نیتا یا سركاری دال کے نیتا سے ریرھا كرنے كے हुكم जारी كرنے كے व संमति ली गई थी? क्या गवर्नमेंट ने इस मामले के लिये असेम्बली की स्वीकृति ले ली थी?

سید اشرف احمد (غیر حاضر) —

* ۵۸ — رہائی کے احکامات پاس کرنے سے پہلے کیا گورنمنٹ نے مخالف پارٹی کے لیڈر یا گورنمنٹ پارٹی سے مشورہ کیا تھا؟ کیا حکومت نے اس کارروائی کے لئے اسمبلی کی منظوری حاصل کی تھی؟

Shri Govind Sahai: There was no occasion to consult the leader of the Opposition; the Leader of the Government Party is the Head of the Government. An overwhelming number of the members of the Assembly have been elected on the assurance that they would secure the release of prisoners convicted in connection with the 1942 disturbance. No formal approval of the Assembly was therefore necessary.

श्री गोविन्द सहाय—

विरुवी दल के नेता से परामर्श लेने का कोई अवसर न था, सरकारी दल के नेता सरकार अध्यक्ष हैं। इस असेम्बली के बहुत से सदस्य इसी विश्वास पर चुने गये हैं कि वे उन बंदियों को छोड़ा देंगे जो सन् १९४२ के आंदोलन में पकड़े गये थे। इसलिये असेम्बली की अनुमति अवश्य नहीं थी।

شری گوند سہائے —

حزب مخالف کے لیڈر سے مشورہ لینے کا کوئی موقع نہیں تھا — حکومت کی پارٹی کا رہنما حکومت کا کارکن ہے — اسمبلی کے زیادہ تر ممبران نے اپنے انتخاب کے وقت یہہ یقین دلایا تھا کہ وہ سنہ ۱۹۴۲ء کے بلوروں کے دوران میں گرفتار شدہ قیدیوں کو رہا کرائیں گے — اس لئے اسمبلی کی رائے لینا کوئی ضروری نہیں تھی —

*59. Syed Ashraf Ahmad (*absent*): How many of the released persons were convicted for violent actions such as man-slaughter, robbery, arson, causing grievous and simple injuries to others, and how many for theft and robbery and mischief to private property?

सय्यद अशरफ अहमद (अनुपस्थित) —

आदि संख्या

*३२

ता०

२५-२-४७

*५९—रिहा किये हुए आदमियों में से कितनों को हिंसात्मक कार्यों जैसे मनुष्य-बर्षा, डकैती, आग लगाने, दूसरों की गहरी और मामूली चोटें पहुंचाने पर सजा मिली थी और कितनों को चोरी, डाका और दूसरों की सम्पत्ति की क्षति पहुंचाने के सिलसिले में सजा मिली थी ?

सید اشرف احمد (غیر حاضر) —

* ۵۹ — رہا کئے ہوئے لوگوں میں سے کتنے ایسے تھے جنہیں تشدد آمیز عمل مثلاً آدمیوں کو جان سے مارنے، ڈاکہ ڈالنے، آگ لگانے اور دوسرے زور کو شدید یا خفیف ضرب پہونچانے کے سلسلہ میں سزا دی گئی تھی اور کتنے ایسے جنہیں چوری، ڈاکہ زنی اور نجی جائیداد کو نقصان پہونچانے کے سلسلہ میں سزا دی گئی تھی ؟

Shri Govind Sahai : The honourable member is referred to the reply given on February 6, 1947, to starred question no. 55(d) asked by Mr. Aziz Ahmad, M.L.A.

श्री गोविन्द सहाय —

माननीय सदस्य को ६ फरवरी सन् १९४७ ई० के प्रश्न सं० ५५ (घ) के उत्तर का हवाला दिया जाता है जोकि मिस्टर अजीज अहमद एम० एल० ए० द्वारा पूछा गया था।

شری گووند سہائی —

معزز ممبر کو حوالہ دیا جاتا ہے کہ وہ مسٹر عزیز احمد - ایم - ایل - اے - کے اٹارڈ سوال نمبر ۵۵ (د) کے جواب کو جو ۶ فروری سنہ ۱۹۴۷ء کو دیا گیا، ملاحظہ کریں۔

O.n. Date
*33 25-2-47

*30 Syed Ashraf Ahmad (absent) : Do Government contemplate to compensate those who were the victims of the actions of the released persons ?

सय्यद अशरफ अहमद (अनुपस्थित) —

आदि सं०

*३३ ता०

२५-२-४७

*६०—क्या गवर्नमेंट रिहा किये हुए उन आदमियों के कार्यों द्वारा शिकार हुए आदमियों को मुआविजा देने का विचार कर रही है ?

سید اشرف احمد (غیر حاضر) —

* ۳۳

۲۵-۲-۴۷

* ۶۰ — کیا گورنمنٹ ان لوگوں کو معاوضہ دینے کا ارادہ رکھتی ہے جو رہا ہوئے لوگوں کی حرکتوں کا شکار ہوئے تھے ؟

Shri Govind Sahai : No.

श्री गोविन्द सहाय —

जी नहीं।

شری گووند سہائی —

جی نہیں۔

O.n. Date
*4047 25-2-47

*61-62. Shri Khushi Ram : [Postponed.]

श्री खुशीराम —

*६१—६८—[स्थगित किये गये।]

*४०—४७

ता०

२५-७-४७

شری خوشی رام —
* ۶۱ - ۶۸ — [ملتوی کئے گئے] —

ابتدائی نمبر
۲۷-۳۰*
تاریخ
۲۷-۲-۲۵
O.no. Date
*48 25-2-47

*69. * Shri Mahavir Tyagi : [Postponed.]

*۶۹—شری महावीर त्यागी—
[स्यंगित किया गया।]—

आबि संख्या
*४८

ता०
२५-२-४७

شری مہاویر تیاگی —
* ۶۹ — [ملتوی کیا گیا] —

۳۸*
۲۷-۲-۲۵

PAY OF TEACHERS OF MAKTABS IN THE UNITED PROVINCES

संयुक्त प्रान्त में मकतबों के अध्यापकों का वेतन

صوبہٴ متحدہ کے مکاتبوں کے تہذیبوں کی تنخواہوں میں اضافہ

*70. Mr. Mahmud Ali Khan : Is it a fact that the pay of teachers in the United Provinces has been increased, but no increase in pay has been granted to the teachers of Maktabas ?

O.no. Date
*52 25-2-47

मिस्टर महमूद अली खां—

*७०—क्या यह सच है कि संयुक्त प्रान्त में अध्यापकों के वेतन बढ़ा दिये गये हैं, लेकिन मकतबों के अध्यापकों के वेतन में कोई वृद्धि नहीं की गई ?

आदि संख्या
*५२

ता०
२५-२-४७

مستتر مہمود علی خان —

* ۷۰ — کیا یہہ واقعہ ہے کہ یو۔ پی کے ٹیچروں کی تنخواہوں میں اضافہ ہوا ہے مگر مکاتبوں کے ٹیچروں کی تنخواہوں میں کوئی اضافہ نہیں ہوا ؟

۵۲*
۲۷-۲-۲۵

Shri Raghukul Tilak : Yes

श्री रघुकुल तिलक—
जी हां।

شہری رگھوکل تلک —
جی ہاں۔

*71. Mr. Mahmud Ali Khan : Will the Government be pleased to state what pay is given to teachers of the Maktabas and what pay is given to the teachers of other aided and Government Madrasahs of the same status ?

O.no. Date
*53 25-2-47

मिस्टर महमूद अली खां—

*७१—क्या गवर्नमेंट कृपा करके बतलाएंगी कि मकतबों के अध्यापकों को क्या वेतन मिलता है और उसी श्रेणी के दूसरे सहायता पाने वाले व सरकारी मदरसों के उसी श्रेणी के अध्यापकों को क्या वेतन मिलता है ?

आदि सं०
*५३ ता०
२५-२-४७

مسٹر محمود علی خاں —
 * ۷۱ — کیا مہربانی کر کے حکومت بتائیگی کہ مکتب کے ٹیچرز کو کیا
 نفاذ ملتی ہے اور دوسرے امدادی و سرکاری مدرسوں کے اس حیثیت کے
 پیشوں کو کیا تنخواہ ملتی ہے ؟

Shri Raghukul Tilak : As Maktabas and other aided schools are managed by private bodies Government have no information about the pay given to the teachers of these institutions Government have a schools of similar status under them.

श्री रघुकुल तिलक—

चूँकि मकतबों और दूसरे इमदादी स्कूलों का इन्तजाम प्राइवेट जमातें करती हैं इसलिये इन मकतबों और स्कूलों के टीचरों की तनखाह के बारे में गवर्नमेंट को कोई इत्ति नहीं है ।

شری رگھوکل تلک —

چونکہ مکتبوں اور دوسرے امدادی اسکولوں کا انتظام پرائیویٹ جماعتیں کرتی ہیں اس لئے ان مکتبوں اور اسکولوں کے ٹیچرز کی تنخواہ کے بارے میں گورنمنٹ کو کوئی اطلاع نہیں ہے۔

مسٹر محمود علی خاں —

کیا گورنمنٹ ایسے ٹیچروں کی تنخواہوں کے اضافہ کے متعلق غور کر رہی ہے ؟

میسٹر महमूद अली खाँ—

क्या गवर्नमेंट ऐसे टीचरों की तनखाहों के इजाफे के मुतालिक गौर कर रही है ?

श्री रघुकुल तिलक—

वह तो बताया गया है कि मामले पर गौर हो रहा है ।

شری رگھوکل تلک —

وہ تو بتایا گیا ہے کہ معاملہ پر غور ہو رہا ہے۔

میسٹر असरार अहमद—

क्या गवर्नमेंट बतायेगी कि यह गौर कितने वर्ष तक चलता रहेगा ?

مسٹر محمد اسرار احمد —

کیا گورنمنٹ بتائیگی کہ یہ غور کتنے وقت تک چلتا رہیگا ؟

श्री रघुकुल तिलक—

जब तक खत्म नहीं होगा तब तक चलता रहेगा ।

شری رگھوکل تلک —

جب تک ختم نہیں ہوگا تب تک چلتا رہے گا۔

* Q. no. Date
 24 25-2-17

* 72. Mr. Mahmud Ali Khan : Is it a fact that the United Provinces Government has not sanctioned any amount to be given as Dearness Allowance to the teachers of Maktabas ?

मिस्टर महमूद अली खाँ—

* 72—क्या यह सच है कि यू० पी० सरकार ने मकतबों के अध्यापकों को महंगाई देने के लिये कोई रकम स्वीकृत नहीं की है ?

अंदि सं०
 ५४ ता०
 २५-२-४७

مسٹر محمود علی خاں —

* ۷۱ — کیا یہ واقعہ ہے کہ حکومت یو۔ پی نے مکتبوں کے ٹیچروں کو مہنگائی کا بہتہ دینے کے لئے کوئی رقم منظور نہیں کی ہے ؟

Shri Raghukul Tilak : Yes.

श्री रघुकुल तिलक—

जी हां ।

श्री رگھوکل تلک —

جی ہاں —

*73. Mr. Mahmud Ali Khan: Are Government contemplating to give Dearness Allowance to the teachers of Maktabas or intend to do so ?

O. no. Date
*35 25 2-47

میسٹر محمود علی خاں—

*۷۳—کیا گورنمنٹ مکتبوں کے اذیاء کو مہنگائی کا بھتا دینے کے سمبندھ میں فیچار کر رہی ہے یا فیچار کرے گی ؟

آدی ۵۰
*۵۵ تا ۱۰
۲۵-۲-۴۷

مسٹر محمود علی خاں —

* ۷۳ — کیا حکومت مکتبوں کے ٹیچروں کو مہنگائی کا بہتہ دینے کے متعلق غور کر رہی ہے یا غور کرے گی ؟

Shri Raghukul Tilak : The matter is under consideration of Government.

श्री रघुकुल तिलक—

गवर्नमेंट इस मामले पर गौर कर रही है ।

श्री رگھوکل تلک —

گورنمنٹ اس معاملہ پر غور کر رہی ہے —

*74. Mr. Mahmud Ali Khan : How many Maktabas are there in the United Provinces and how many teachers are employed therein ?

O. no. Date
*56 25-2-47

میسٹر محمود علی خاں—

*۷۴—سینکھت پرائنٹ میں کتنے مکتب ہیں اور ان میں کتنے اذیاء ہیں ؟

*۵۶
۲۵-۲-۴۷

مسٹر محمود علی خاں —

* ۷۴ — یو۔ پی۔ میں کتنے مکتب ہیں اور ان میں کتنے ٹیچر ملازم ہیں

Shri Raghukul Tilak : Number of Maktabas

... 2,525

Number of Teachers

... 3,266

* ۵۶
۲۷-۲-۴۰

श्री रघुकुल तिलक—

मकतबों की तादाद २,५२५ ।
टीचरों की तादाद ३२६६ ।

श्री رگھوکل تلک —

{ ۲۵۲۵ — مکتبوں کی تعداد
۳۲۶۶ — استادوں کی تعداد }

مسٹر محمود علی خاں —
 کیا گورنمنٹ مہربانی کر کے یہہ بلائیگی کہ کچھہ مکاتب ایسے بھی
 بس جو ڈسٹرکٹ بورڈ کی منتخب کمیٹیوں کے ماتحت ہیں؟
 مسٹر مسعود اعلیٰ خاں —

کچا گورنمنٹ مہربانی کر کے یہہ بتاویگی کہ کچھہ مکاتب ایسے بھی ہیں، جو ڈسٹرکٹ
 بورڈ کی منتخب کمیٹیوں کے ماتحت ہیں؟

شری رگھوکر تلک —
 غالباً ہونگے۔ مکتبوں کو تو زیادہ تر ڈسٹرکٹ بورڈ سے ہی واسطہ ہے۔
 شری رگھوکر تلک —

گالین بن ہوں گے۔ مکتبوں کو تو زیادہ تر ڈسٹرکٹ بورڈ سے ہی واسطہ ہے۔

O.no. Date
 *69-7325-247

*75—79. Shri Ishwar Saran : [Postponed.]

شری ईश्वर शरण —

*७५-७९ — [स्थगित किये गये ।]

आदि संख्या
 *६९—७३
 ता०
 २५-२-४७

شری ایشور سرن —

* 75 - 79 — [ملتوی کئے گئے] —

ابتدائی نمبر
 ۷۲-۷۹ *
 تاریخ
 ۲۷-۲-۴۷

O.no. Date
 83-8925.2-47

*80—87. Shri Kripa Shankar : [Postponed.]

श्री कृपा शंकर —

*८०-८७ — [स्थगित किये गये ।]

आदि संख्या
 *८२—८९
 ता०
 २५-२-४७

شری کرپا شंकर —

* 80 - 87 — [ملتوی کئے گئے] —

۸۹-۸۲ *
 ۲۷-۲-۴۷

O.no. Date
 *91-109
 25-2-47

*88—106. Mr. Mohammad Asrar Ahmad : [Postponed.]

مسٹر محمد اسرار احمد —

*۸۸-۱۰۶ — [स्थगित किये गये] ।

आदि संख्या
 *९१-१०९
 ता०
 २५-२-४७

مسٹر محمد اسرار احمد —

* 88 - 106 — [ملتوی کئے گئے] —

۱۰۹-۹۱ *
 ۲۷-۲-۴۷

INQUIRY INTO THE CASE OF KING-EMPEROR *versus* SURENDRA SINGH
AND OTHERS, REGARDING THE SHOOTING OF A BLUE
BULL IN DEORIA DISTRICT

सम्राट बनाम सुरेन्द्र सिंह तथा अन्य लोगों के मुकदमें में जिला देवरिया में
नील गाय के गोली से मार डालने के सम्बन्ध में जांच-पड़ताल
بادشاه سلامت بنام सुरندر سنگھ وغیره کے مقدمہ میں ضلع دیوریا میں
نیل گائے کے مارے جانے کے متعلق تحقیقات

*107. **Shri Sinhasan Singh** : Is it a fact that there was a criminal case, King-Emperor *versus* Surendra Singh and others, no. 178 of 1946, Police Station Lar in the court of Pandit T. P. Dube, Sub-Divisional Magistrate, Salimpur, Deoria District ?

श्री सिंहासन सिंह—

*१०७—क्या यह सच है कि थाना लार का एक फौजदारी का मुकदमा सम्राट बनाम सुरेन्द्र सिंह और दूसरे, सन् १९४६ ई० का नं० १०८ पंडित टी० पी० दुबे, हाकिम बरगना सलीमपुर, जिला देवरिया की अदालत में पेश था ?

شری سنہاسن سنگھ —

* ۱۰۷ - کیا یہ تھیک ہے کہ تھانہ لار کا ایک فوجداری کا مقدمہ بادشاہ سلامت بنام سورندر سنگھ وغیرہ نمبر ۱۷۸ سنہ ۱۹۴۶ ع پندت تی - پی - دوپے - سب ڈویژنل مجسٹریٹ - سلیم پور ضلع دیوریا کی عدالت میں تھا ؟

The Hon'ble the Minister of Justice : Yes.

آنرےبل منیستر آف جسٹس—

جی ہاں !

آنریبل منسٹر آف جسٹس -

جی ہاں -

*108. **Shri Sinhasan Singh** : Was it a case about shooting a blue bull by some youths of Lar ?

श्री सिंहासन सिंह—

*१०८—क्या यह मुकदमा लार के कुछ युवकों द्वारा एक नील गाय को गोली से मार डालने के बारे में था ?

شری سنہاسن سنگھ —

* ۱۰۸ - کیا یہ مقدمہ لار کے چند نوجوانوں کے ایک نیل گائے کے گولی مارنے کے بارے میں تھا ؟

The Hon'ble the Minister of Justice : Yes.

آنرےبل منیستر آف جسٹس—

جی ہاں !

آنریبل منسٹر آف جسٹس -

جی ہاں -

O.no. Date
*112 25-2-47

*109. **Shri Sinhasan Singh** : Is it a fact that the hide of the said blue bull was kept in the Deoria Police Malkhana ?

आदि सं०
*११२ ता०
२५-२-४७

श्री सिंहासन सिंह—

*१०९—क्या यह सच है कि उक्त नील गाय की खाल देवरिया पुलिस के मालखाने में रखी गई थी ?

شری سنہاسن سنگھ —

ایڈیٹور
112
تاریخ
۲۷-۲-۴۷

* 109 — کیا یہ ٹھیک ہے کہ مذکورہ نیل گائے کی کھال دیوریا پولیس کے مال خانہ میں رکھی گئی تھی ؟

The Hon'ble the Minister of Justice : It was first in the charge of a *supardar* but was later transferred to Deoria Police Malkhana.

आनरेबल मिनिस्टर ऑफ जस्टिस—

वह खाल पहले सुपुर्दार के पास रखी गई थी, लेकिन बाद को देवरिया के पुलिस मालखाने में भेज दी गई थी ।

آنریبل منسٹر آف جسٹس —

پہلے وہ کھال سپردار کسی نگرانی میں دی گئی تھی لیکن بعد کو دیوریا پولیس مال خانہ میں بھیج دی گئی تھی ۔

O no. Date
*113 25-2-47

*110. **Shri Sinhasan Singh** : Is it a fact that the Sub-Divisional Magistrate gave a finding to the effect that the skin of the shot blue bull which had been originally exhibited, was substituted by the one produced in court on the date of argument, and that the court directed the Superintendent of Police of the district to make enquiry into the matter ? What steps have so far been taken in the matter and to what effect ?

श्री सिंहासन सिंह—

*११३
२५-२-४७

*११०—क्या यह सच है कि हाकिम परगना ने यह फैसला दिया था कि नील गाय की इस खाल के बदले जो प्रारम्भ में एक्जिबिट के रूप में पेश की गई थी, एक दूसरी खाल अदालत में बहस की तारीख पर पेश की गई है और यह कि अदालत ने जिले के सुपरिन्टेंडेंट पुलिस को इस बारे में तहकीकात करने का हुक्म दिया था ? इस मामले में अब तक क्या कार्रवाई की गई और उसका क्या नतीजा निकला ?

شری سنہاسن سنگھ —

113
۲۷-۲-۴۷

* 110 — کیا یہ ٹھیک ہے کہ سب ڈیویژنل مجسٹریٹ نے یہ فیصلہ کیا تھا کہ نیل گائے کی اس کھال کو جو ابتدا میں بطور اگزیمٹ پیش کی گئی تھی اس کھال سے بدل دیا گیا تھا جو عدالت میں بحث کی تاریخ پر پیش کی گئی تھی اور یہ کہ عدالت نے ضلع کے سپرنٹنڈنٹ پولیس کو تحقیقات کرنے کا حکم دیا ؟ اس معاملہ میں اب تک کیا کارروائی کی گئی اور اس کا کیا نتیجہ ہوا ؟

The Hon'ble the Minister of Justice : The Sub-Divisional Magistrate came to the conclusion that the original hide had been changed. In the course of his judgement he observed as follows:—

"An inquiry in due course should be made by the Superintendent of Police." The Superintendent of Police is taking action under section 7, Police Act, against those responsible.

آنارےبیل مینسٹر آف جسٹس—

حاکم پرگنہ اس فیصلہ پر پہونچے کہ اصلی کھال تبدیل کر دی گئی تھی۔ انہوں نے اپنے فیصلہ میں لکھا تھا۔ ”سپرٹنڈنٹ پولیس کو وقت آنے پر اس معاملہ کی تحقیقات کرنا چاہیئے۔“ ”سپرٹنڈنٹ پولیس پولیس ایکٹ کی دفعہ 1 کے ماتحت ان لوگوں کے خلاف کارروائی کر رہے ہیں جو اس بات کے ذمہ دار ہیں۔“

آنریبل منسٹر آف جسٹس —

حاکم پرگنہ اس فیصلہ پر پہونچے کہ اصلی کھال تبدیل کر دی گئی تھی۔ انہوں نے اپنے فیصلہ میں لکھا تھا۔ ”سپرٹنڈنٹ پولیس کو وقت آنے پر اس معاملہ کی تحقیقات کرنا چاہیئے۔“ ”سپرٹنڈنٹ پولیس پولیس ایکٹ کی دفعہ 1 کے ماتحت ان لوگوں کے خلاف کارروائی کر رہے ہیں جو اس بات کے ذمہ دار ہیں۔“

آئی سی ایس سی—

کیا مکرانہ کا فیسلا ہوا سال भर हो गया ?

شری سنہاسن سنگھ —

کیا مقدمہ کا فیصلہ ہوئے سال भर बीर ہو گیا ?

آنارےبیل مینسٹر آف جسٹس—

جی ہاں، غالباً

آنریبل منسٹر آف جسٹس —

جی ہاں — غالباً —

آئی سی ایس سی—

اس سال भर के अन्दर पुलिस सुपरिन्टेंडेंट ने क्या कार्यवाही की और क्या फैसला किया ?

شری سنہاسن سنگھ —

اس سال भर के अन्दर पुलिस सुपरिन्टेंडेंट ने क्या कार्यवाही की اور کیا فیصلہ کیا ?

آنارےبیل مینسٹر آف جسٹس—

معلوم یہہ ہوا ہے کہ مسل مقدمہ کی مجسٹریٹ صاحب نے چونکہ مقدمہ سشن کورٹ میں چلا گیا تھا منکوالی تھی اور اب مسل سپرٹنڈنٹ کے پاس فروری کے مہینہ میں پہونچتی ہے اور انہوں نے کارروائی شروع کر دی ہے۔

آنریبل منسٹر آف جسٹس —

معلوم یہہ ہوا ہے کہ مسل مقدمہ کی مجسٹریٹ صاحب نے چونکہ مقدمہ سشن کورٹ میں چلا گیا تھا منکوالی تھی اور اب مسل سپرٹنڈنٹ کے پاس فروری کے مہینہ میں پہونچتی ہے اور انہوں نے کارروائی شروع کر دی ہے۔

آئی سی ایس سی—

کیا یہ سوال گورنمنٹ کے پاس آنے کے بعد یہہ مسل سپرٹنڈنٹ کے پاس پہونچے ہیں ?

شری سنہاسن سنگھ —

کیا یہہ سوال گورنمنٹ کے پاس آنے کے بعد یہہ مسل سپرٹنڈنٹ کے پاس پہونچتی ہے ?

آنارےبیل مینسٹر آف جسٹس—

یہ میں نہیں کہہ سکتا کہ آپ کا سوال کب پوچھا گیا تھا؟

— آنریبل منسٹر آف جسٹس —

یہ میں نہیں کہہ سکتا کہ آپ کا سوال کب پوچھا گیا تھا؟

میسٹر ڈی. ایم. فیلپس—

کیا نیل گائے کا مارنا جرم ہے؟

— مسٹر ای. ایم. فیلپس —

نیل گائے کا مارنا جرم ہے؟

آنارےبیل مینسٹر آف جسٹس—

مالूम نہیں ساہب، یہ تو مہاویرا کانونی ہے۔

— آنریبل منسٹر آف جسٹس —

— معلوم نہیں صاحب — یہ تو مشورۃ قانونی ہے۔

UNSTARRED QUESTIONS

अनस्टारड प्रश्न

ان استارڈ سوالات

O.no. Date
*7-25-47

1—Shri Kishan Chand Puri : [Postponed.]

श्री किशन चन्द पुरी—

१—[स्थगित किया गया।]

— شری کرشن چندر پوری —

— [ملتوی کیا گیا] —

बादि संख्या
*७ ता०
२१-२-४७
ابتدائی نمبر
۷
تاریخ
۲۷-۲-۴۷

INFORMATION REGARDING THE AUCTIONING OF CATTLE

जानवरों के नीलाम के सम्बन्ध में सूचना

جانوروں کے نیلام کے متعلق اطلاع

2. Shri Shripat Sahai : Are Government aware that cattle

O.no. Date
*12-A21-2-47

often auctioned at a low price in cattle-pounds generally before the date and to conceal this fact fictitious entries are made in the regist showing such sales against previous dates ?

श्री श्रीपति सहाय—

बादि संख्या
*१२ ता०
२१-२-४७

२—کیا सरकार کو مالاُم ہے کہ مہاشیخانوں میں اکثر اچھے جانور بے قیمت پر بیچ دیے جاتے ہیں اور اس سے پہلے بڑے قیمت پر بیچ دیے جاتے تھے؟ اور یہ چھپانے کے لیے پھللی تاریخوں میں فیکٹس اندراج کیے جاتے ہیں؟

— شری شری پت سہائی —

(الف) ۱۱-
۲۷-۲-۴۷

۱— (الف) کیا شرکار کو معلوم ہے کہ مویشی خانوں میں اکثر اچھے جانور بے قیمت پر بیچ دیے جاتے ہیں اور اس سے پہلے بڑے قیمت پر بیچ دیے جاتے تھے؟ اور یہ چھپانے کے لیے پھللی تاریخوں میں فیکٹس اندراج کیے جاتے ہیں؟

The Hon'ble the Minister of Local Self-Government: No.

आनरेबल मिनिस्टर आफ लोकल सेल्फ गवर्नमेंट—
जी नहीं।

آنریبل منسٹر آف لوکل سلف گورنمنٹ —
جی نہیں —

3. Shri Shripat Sahai: Are Government also aware that although good cattle are entered in the registers they are kept in private places and not in the cattle-pounds, and that they are auctioned at a very low price without any notice?

O.no. Date
*12-B21-2-47

श्री श्रीपति सहाय—

३—क्या सरकार यह भी जानती है कि अच्छे जानवर रजिस्ट्रों में दर्ज होने पर भी मवेशीखानों में न रख कर प्राइवेट स्थानों में रखे जाते हैं और बिना इतिलाफ के सस्ते दामों पर निलास कर दिये जाते हैं ?

आदि संख्या
*१२-ख ता०
२१-२-४७

۳ — کیا سرکار یہ بھی جانتی ہے کہ اچھے جانور رجسٹر میں درج ہونے پر بھی مویشی خانوں میں نہ رکھ کر پرائیویٹ استھانوں میں رکھے جاتے ہیں اور بظاہر اطلاع کے سستے داموں پر نیلام کر دیے جاتے ہیں ؟

ابتدائی نمبر
*۱۶-ب
تاریخ
۲۷-۲-۴۱

The Hon'ble the Minister of Local Self-Government: Not generally. It may happen if District Boards do not exercise proper supervision.

आनरेबल मिनिस्टर आफ लोकल सेल्फ गवर्नमेंट :

आम तौर से ऐसा नहीं होता, यह उसी समय सम्भव है जब डिस्ट्रिक्ट बोर्ड उचित देख-रेख न करें।

آنریبل منسٹر آف لوکل سلف گورنمنٹ —

عام طور پر ایسا نہیں ہوتا۔ یہ اس وقت ممکن ہے اگر ڈسٹرکٹ بورڈ والے معقول نگرانی نہ کریں۔

Shri Balbhadra Singh: [Postponed.]

श्री बलभद्र सिंह—

४-६—[स्थगित किये गये।]

O.no. Date
*22-2425-2-47
*२४

श्री बलभद्र سنگھ —

۴-۶ — [ملتوی کئے گئے] —

२१-२-४७
* ۲۲-۲
۲۷-۲-۴۱

RECOVERY OF STOLEN BUFFALO FROM CIRCLE
INSPECTOR, MAHARAJGANJ

महाराज गंज के सर्किल इन्स्पेक्टर के पास छुराई हुई
भैंस का पाया जाना

ضلع گورکھپور میں مسٹر ہاشم الدین سرکل انسپکٹر پولیس مہراج گنج

کے پاس ایک مسروٹہ بھینس کا پایا جانا

7. Shri Sudama Prasad: Has the attention of the Government been drawn to the judgment of Mr. Basant Singh Seth, Sub-Divisional Magistrate, Maharajganj, district Gorakhpur (published in the Amrita Bazar Patrika, dated July 15, 1946), in the course of which the court has found Mr. Hashim Uddin, a Circle Inspector of Police, Maharajganj, guilty of having been in possession of a stolen buffalo ?

O. no. Date
*1-25-2-47

श्री सुदामा प्रसाद—

आदि संख्या

*१

ता०

२५-२-४७

७—क्या गवर्नमेंट का ध्यान मि० बसन्त सिंह सेठ, हाकिम परगना, महराणा जिला गोरखपुर के उस फ़ैसले की तरफ गया है (जो १५ जुलाई सन् १९४६ ई० के अमृत बाजार पत्रिका में छपा है), जिसमें कि अदालत ने मि० हाशिमुद्दीन सकिल इन्सफ़ के पुलिस, महाराजगंज को एक चोरी की भेंट रखने के जुर्म में मुजरिम करार दिया है?

श्री सुदामा प्रसाद—

आदि संख्या

*१

ता०

२५-२-४७

७—क्या गवर्नमेंट की توجہ سے مسٹر بسنت سنگھ سیٹھ کے سب قویز فیصلہ (جو ۱۵ جولائی سنہ ۱۹۴۶ء امرت بازار پتھریکا میں چھپا ہے) کی طرف دلائل گئی ہے جس میں اے مسٹر ہاشم الدین سرکل انسپیکٹر پولیس امرتسار گنج کو ایک مسروقہ چور کے چرم میں ماحول کیا ہے؟

The Hon'ble the Home Minister (Mr. Rafi Ahmad Kidwai): Yes.

आनरेबल होम मिनिसटर (मिस्टर राफी अहमद क़िदवाई)—

जी हाँ।

अनुरेबल होम मन्स्टर (मस्टर रफ़िअहमद क़िदवाई) —

जी हाँ।

O.no. Date
*2 25-2-47

8. Shri Sudama Prasad: Is the Government aware that according to the finding of the court, the buffalo recovered by Mr. I. M. Hurrel the then Superintendent of Police, Gorakhpur, from the house of M. Hushimuddin was the buffalo of Harbans Lal which had been stolen on May 5, 1945 from his house?

श्री सुदामा प्रसाद—

आदि संख्या

२

ता०

२५-२-४७

८—क्या गवर्नमेंट जानती है कि अदालत की जांच के अनुसार वह भैंस, जिसे मिस्टर आई० एम० हरेल, जो उस समय गोरखपुर के पुलिस सुपरिन्डेंडेंट थे, मि० हाशिमुद्दीन के घर से बरामद किया था, हरबंस लाल की भैंस थी, जो उनके घर से ५ मई १९४५ ई० को चोरी की गई थी।

श्री सुदामा प्रसाद—

आदि संख्या

२

२५-२-४७

८—क्या گورنمنٹ کو معلوم ہے کہ عدالت کے فیصلہ کے مطابق وہ بھینس جسے مسٹر آئی۔ ایم۔ ہاریل نے 'جو اس وقت گورکھپور کے پولیس سپرنٹنڈنٹ تھے' مسٹر ہاشم الدین کے گھر سے برآمد کیا تھا بھینس لال کی تھی جو ان کے گھر ۵ مئی سنہ ۱۹۴۵ء کو چوری گئی تھی؟

The Hon'ble the Home Minister: Yes.

आनरेबल होम मिनिसटर—

जी हाँ।

अनुरेबल होम मन्स्टर —

जी हाँ।

O.no. Date
*3 25-2-47

9. Shri Sudama Prasad: Is the Government aware that after the recovery of this stolen buffalo, Mr. Hashimuddin tried to set upon an absolutely false defence that that buffalo had been purchased by a brother Police Officer, the S. O., Ramkola who had presented it to him

श्री सुदामा प्रसाद—

९—क्या गवर्नमेंट जानती है कि इस चोरी की भेंट के बरामद होने पर मि० हाशिमूद्दीन ने एक बिलकूल झूठी सफाई देने की कोशिश की कि वह भेंट उनके एक साथी पुलिस अफसर, यानी स्टेशन अफसर रामकोला ने खरीदी थी और उन्हें भेंट की थी ?

श्री सुदामा प्रसाद —

आदि संख्या
३
१०
२५-२-४७

अभिलेख नम्बर
३

तारीख
२५-२-४७

१ — क्या गवर्नमेंट को معلوم है कि इस चोरी की भेंट के बरामद होने पर मि० हाशिमूद्दीन ने एक बिलकूल झूठी सफाई देने की कोशिश की कि वह भेंट उनके एक साथी पुलिस अफसर, यानी स्टेशन अफसर रामकोला ने खरीदी थी और उन्हें भेंट की थी ?

The Hon'ble the Home Minister : Yes.

आनरेबल होम मिनिस्टर—

जी हाँ।

ऑरिजिनल होम मिनिस्टर —

जी हाँ -

O. no. Date
4-25-2-47

10. Shri Sudama Prasad : Is the Government aware that on the recovery of the buffalo, the Police had at first declared the claims of Harbans Lal to be false and had run him in under section 182, I. P. C., and that it was during the trial of this 182 case that the court gave the above finding ?

श्री सुदामा प्रसाद—

१०—क्या गवर्नमेंट जानती है कि भेंट बरामद होने के बाद पुलिस ने पहिले हरबंसलाल के दावे को झूठा करार दिया था और उनके विरुद्ध दफा १८२ ताजीरात हिन्द के अधीन मुकद्दमा चलाया था और उसी दफा १८२ के मुकद्दमे के सिलसिले में अदालत ने ऊपर दिया हुआ फ़ैसला दिया ?

श्री सुदामा प्रसाद —

आदि संख्या
४
ता०
२५-२-४७

१ — क्या गवर्नमेंट को معلوم है कि भेंट बरामद होने के बाद पुलिस ने पहिले हरबंसलाल के दावे को झूठा करार दिया था और उनके विरुद्ध दफा १८२ ताजीरात हिन्द के अधीन मुकद्दमा चलाया था और उसी दफा १८२ के मुकद्दमे के सिलसिले में अदालत ने ऊपर दिया हुआ फ़ैसला दिया ?

The Hon'ble the Home Minister : Yes.

आनरेबल होम मिनिस्टर—

जी हाँ।

11. Shri Raj Kunwar Singh : [Postponed.]

श्री राजकुंवर सिंह—

११—स्थगित किया गया]

—
[या]

GENERAL DISCUSSION ON THE BUDGET FOR THE FINANCIAL YEAR 1947-48 (continued)

सन १९४७-४८ ई० के बजट पर साधारण वाद-विवाद (जारी)

سنه ۳۸ - ۱۳۷۹ ع کے بجٹ پر عام بحث (جاری)

* مفتی فخرالاسلام —

جناب والا - جو بجٹ ہمارے سامنے ہے وہ نہایت ہی ناقص ہے۔ ہم سمجھتے تھے کہ کانگریس گورنمنٹ اِمسال ایسا بجٹ پیش کریگی جس میں یہاں کے غریبوں کا، مزدور پیشہ لوگوں کا یہاں کے مصوہیت زدہ انسانوں کا زیادہ خیال رکھا جائیگا۔ لیکن جب ہم نے بجٹ کو بڑھنے کی کوشش کی تو ہمارے سامنے صرف ایک سوال آیا اور وہ یہ ہے کہ پچھلے بجٹ میں جس طریقہ سے مدد قائم کئے گئے تھے جس طرح سے آٹا بڑا سکریٹریٹ آپ کے لکھنؤ میں قائم تھا۔ جس طرح سے ہر ضلع میں، ہر دیہات میں گورنمنٹ کے دفاتر گورنمنٹ کے ملازمین گورنمنٹ کا ریڈ ٹیپ ازم (دفتری نظام) جس طرح سے پہلے بجٹ میں جاری تھا اُسی طرح سے اس بجٹ میں بھی جاری ہے۔ ہوسکتا ہے جس طرح سے پہلے چند غلام کچھ تندرخواہ پاکر ملک کے لئے مصیبت ہوا کرتے تھے آج آپ کے بجٹ میں ویسے ہی کچھ تندرخواہ پالنے والے ملازم تو آپ پیدا کر دیں۔ لیکن حقیقی طور پر اب کے بجٹ سے ملک کو کوئی فائدہ نہیں پہنچتا۔ ملک کے سامنے کوئی ایسا نقشہ نہیں ہے جس سے کہا جاسکے کہ ملک کی حالت کو یا اس صوبہ کے باشندوں کو کوئی آسانی یا بہبودی ہوسکے۔ نہایت شرم کی بات ہے کہ آج اس پر مسرت ہے، اس بات پر خوشی ہے کہ ایک ریٹیلر (زرعت) جو ملک کی زراعت ہے اُس کے لئے ہم آج بھی دوسرے ملکوں سے بھیک مانگنے کے لئے جاتے ہیں۔ غلہ کے لئے آج ہم دوسرے ممالک سے بھیک مانگتے ہیں۔ ایکریکچر محکمہ کی جو آج حالت ہے وہ صرف اس قدر ہے کہ جو روپیہ ہے وہ صرف ملازموں کی تندرخواہ کے لئے ہے۔ یہ سید اسٹورز (بیج گوداموں) کو دینے کے لئے اور یہ سید اسٹور (بیج گودام) دیا ہیں۔ یہ سید اسٹور بننے کی دوکانیں ہیں جہاں پر آپ قرض سے غلہ لے سکتے ہیں اور کوئی اسکیم اُن کے سامنے نہیں ہے۔ جس سے ملک کی زراعت کو ترقی دی جاسکے اور آپ انڈسٹری (صنعت و حرفت) کے لئے کوئی قدم اُٹھا سکیں۔ جب آپ کے پاس کوئی ایسے کارخانے نہیں ہیں کوئی ایسی مشینری نہیں ہے۔ آپ محتاج ہیں انگلستان کے۔ آپ محتاج ہیں امریکہ کے آپ محتاج ہیں جرمنی کے آپ محتاج ہیں جاپان کے۔ جب تک آپ کے پاس انڈسٹری (صنعت و حرفت) کے لئے مشینری نہ آئے آپ اپنے ملک کو انڈسٹریل آئز (صنعت) نہیں کر سکتے۔ لیکن ایکریکچر ایسا محکمہ ہے جس میں اگر آپ ترقی کرنا چاہیں تو کر سکتے ہیں۔ گورنمنٹ آف انڈیا نے اگر آپ کو گرانٹ (امداد) دی تو آپ اپنی زرعی موز فوڈ اسکیم (غلہ زیادہ پیدا کر اسکیم) کو آگے بڑھانے سے قاصر ہیں۔ جب یہ حالت آج آپ

* معزز ممبر نے اپنی تقریر صحیح کر کے واپس نہیں کی -

کی ہے تو آپ کیونکہ توقع کر سکتے ہیں کہ ملک کے غریبوں اور دوسرے باشندوں کو زراعتی سلسلہ میں ترقی دیکر ملک کو آگے بڑھا سکیں -

اگر آپ اپنی پوری قوت کو صرف کرتے اپنے روپیہ کو صحیح طور پر استعمال کرنے کی کوشش کرتے پہلے کی بنیاد کو اکھاڑ کر پیٹنک دیتے تو آپ ترقی دے سکتے تھے - لیکن اگر انہیں ہر آسانی بنیادوں پر آئندہ ہی ایگریمینٹ (زراعتی) پالیسی کو آپ رکھنا چاہتے ہیں تو مجھے یقین ہے کہ اس ملک کے اندر زراعت کی ترقی نہیں ہو سکتی - ملک کے اندر خوشحالی نہیں ہو سکتی - جب ہم کو آپریٹو سوسائٹیز کے سلسلہ کی طرف جاتے ہیں تو دیکھتے ہیں کہ ملک ڈیولپمنٹ اسکیم (دردہ بڑھانے کی اسکیم) آپ چلانے کی کوشش کرتے ہیں - لیکن ملٹ ڈیولپمنٹ اسکیم میں غریبوں کا کوئی سوال نہیں ہے - انہ آباد کے اندر میں آپ تو بنانا ہوں بلکہ ڈیولپمنٹ اسکیم کے سلسلہ میں ہزاروں روپیہ آپ کے خرچ ہوتے ہیں - لیکن اس سے جو دردہ ملتا ہے وہ سول لائن کے پیکلہ نشینوں کو 'یونیورسٹی کے پروفیسروں کو دردہ سپلائی (فراہم) ہوتا ہے - لیکن کیا آپ کے ملک ڈیولپمنٹ اسکیم کے سلسلہ میں غریب ناس (درجہ) کے لوگوں کی پہنچ رہی ہے ' نہیں رہی - میں جانتا ہوں کہ ایسے ہی آپ نے جو دوسری اسکیم ہے وہ بھی شہر میں غریبوں کے لیے نہیں بلکہ جو سروسز (دراختہ) رہتے ہیں ان کو اس سے فائدہ پہنچتا ہے اور پہنچ رہا ہے - کوآپریٹو (باہمی امداد) کے سلسلہ میں آپ کہیں گے کہ ہم نے بنیادی پوری اچھی کی - ایک روپیہ سیکڑے کے حساب سے سو لیکر آپ کو آپریٹو سوسائٹیز کو آگے بڑھانا چاہتے ہیں - میں سمجھتا ہوں کہ اس سے صرف بنیادی پوری کو جاری کرتے ہیں - لیکن صحیح معنوں میں جس سے غریبوں کو بھلائی ہو سکے - آپ کے ان ڈیپارٹمنٹس (محکموں) کے ذریعہ نہیں ہو سکتی ہے - اس پر بھی جو رقم آپ نے رکھی ہے وہ بہت ناکافی ہے - جہاں تک میڈیکل ڈیپارٹمنٹس (علاج کی آسانیاں) کا سوال ہے - میں سمجھتا ہوں بہت ناکافی رقم رکھی گئی ہے - میں جانتا ہوں ، اس بھرت کم بنیاد پر ہے کہ بڑی بڑی عمارتیں ہوں - بڑی بڑی تانخواہوں کے ملازم ہوں - آپ کے اسپتالوں کے اندر دوائیں بیسی ملتی ہیں - آج آپ جانے دیکھیں اور جو ہونی ہے وہ بانی کا مسخ (مرتب) دیا جاتا ہے - وہاں غریب مجبور انسان جاتے ہیں - ان کو دنیا فائدہ ہوتا ہے یہہ تو خدا بہتر جانتا ہے - ممکن ہے کہ چھو منتر یا اعتقاد کی بناء پر نہ ڈاکٹر نے دوا دی ہے فائدہ ہو جاتا ہے - مجھے تو کوئی فائدہ نہیں ہے اسپتال سے - چھوٹے بڑے ہر ایک کے سامنے یہہ آتا ہے کہ اس سے پہلے کو فائدہ ہوتا ہے یا نہیں - ہماری نظر بھرت کے اندر ان چیزوں کے اندر ہی نہیں تھی جو ہمارے سامنے روز مرہ نہ آتی ہوں - میں سمجھتا ہوں آپ کا اور سب کا یہہ فرض ہے کہ جو پہلے کم تیلیفیں ہوں اس طرف توجہ کر کے اس کو صحیح کرنا ہے اور لوگوں کو صحیح طریقہ سے فائدہ پہنچانا ہے جو اب

[Mufti Fakhru'l Islam]

تک گورنمنٹ کا نظریہ رہا ہے وہ اب بھی، اگر آپ کے سامنے ہے تو مجھے اُمید ہے آپ اُس میں کامیاب نہ ہونگے۔ اوگوں کی صحیح خدمت نہیں کر سکیں گے۔ ہمارے سامنے جو تعلیم اور ایسے محکمے ہیں جن کے متعلق اس ہاؤس (ایوان) میں تسلیم کر لیا گیا ہے کہ فوری پرائمری ایجوکیشن (مفت ابتدائی تعلیم) چالو کر دی جائے۔ لیکن مجھے افسوس کے ساتھ کہنا پڑتا ہے کہ ان کے لئے اسکول قائم کرنے کی بات ختم کر دی اور تعلیم کو نہیں بڑھایا گیا۔ ایسا نہ کیا گیا ہے کہ ایسے گاؤں میں پرائمری اسکول قائم کئے جائیں گے جہاں کی آبائی ایک ہزار روپیہ نقد ادا کر چکی ایسی عمارتوں کے لئے۔

آنریبل منسٹر آف فائننس (شری سمپورنا فند) —

بالکل غلط — یہہ نہیں کہا گیا۔

مفتی فخر الاسلام —

آپ نے اپنے بھت میں نہ کہا ہو۔ لیکن آپ کی کمپٹیاں جو کہ شہروں میں قائم ہیں اُس کے اندر قریبی انسپیکٹر آف اسکولس ہیں جو کہتے ہیں کہ ہم اس گاؤں میں اسکول قائم کرینگے جہاں کہ لوگ ایک ہزار روپیہ بلڈنگ میں کٹری بیسٹ کرینگے (چندہ دینگے) — آپ کو چاہیئے آپ ایک سرکار (گورنمنٹ چھٹی) جاری کر دیں — کہ وہ لوگ ایسا نہ کریں — بہر صورت میں نے آپ کے سامنے یہہ کہا اور معلوم ہوا ایسی بنیاد نہیں رکھی گئی ہے۔ بڑی خوشی کی بات ہے گاؤں کے اندر قائم ہونگے۔ میں نے کہا تھا اور اب پتہ چلتا ہوں کہ تعلیم عام کرنا بہت ضروری ہے۔ اس میں کسی قسم کی شرط نہ ہونی چاہئے۔ میں خاص طور سے منسٹر آف ایجوکیشن سے کہتا ہوں اور اُن کا فرض ہے کہ ہر شخص کے گھر پر تین بچے ہوتے ہیں اُن کی تعلیم اُن کی کتابوں کی خریداری میں بہت زحمت ہوتی ہے اُن کی دفتروں کو محسوس کر کے اُن کو مفت تعلیم دی جائے۔ جس سے تعلیم آسانی سے ہو سکے جب تک مفت تعلیم نہ ہوگی، عام تعلیم نہیں ہو سکیگی اور آگے ترقی نہیں کر سکیں گے۔ لیکن اس مسئلہ میں تعلیم کے بارے میں یہہ عرض کرنا چاہتا ہوں نہ جتنا آج جنرل (عام) کا سوال اٹھتا ہے اور دوسرے بائی اور دوسرے سوال اٹھاتے ہیں تو میں بھی اُس فرقہ کی طرف سے جو بیک درڈ (پیچھے) یعنی مسلمانوں کی جانب سے یہہ مطالبہ کر سکتا ہوں کہ آپ کی حکومت مائٹرائٹی (اقلیت) میں بیک درڈ (پیچھے) ہوا کرتی ہے۔ اس لئے میں سمجھتا ہوں کہ آپ کو تو مسلمان کے نام آنے ہی سے پریشانی پیدا ہو جاتی ہے۔ لیکن یہہ طریقہ ایسا ہے جس نے اس ملک کی حالت کو اتنا خراب کر دیا ہے۔ اگر آپ تھوڑی دیر کے لئے تھوڑے دل سے غور کریں کہ اُن کی پریشانیاں کیا ہیں۔ اگر آپ اُن پر غور کریں اور دھیان دیں شائد جو زحمت آپ کو پیدا ہوتی ہے وہ نہ پیدا ہو۔

آپ کو معلوم ہے کہ آج بھی مکاتب جن کے لئے ایچ ایچ آر ایچل منسٹر آف ایجوکیشن نے رقم کہا کہ ان کو گرانٹ (امداد) دے دی گئی، میں آپ سے کہتا ہوں کہ آپ مکاتب کی آج بھی صحیح طریقے پر امداد کریں اور ان کی تعلیم بڑھا سکیں تو جہاں تک مسلمانوں کا تعلق ہے مجھے یہہ امید ہے کہ منسٹر آف ایجوکیشن ایک ایسی خدمت کرسکیں گے جس سے ان کی ابتدائی تعلیم بڑھ سکیگی اسی طریقے سے اور جو سنسکرت پانچشالہ ہیں ان کی طرف وہ توجہ کر رہے ہیں ان کی ترقی کے لئے بھی کوشش کر رہے ہیں لیکن میں دیکھتا ہوں کہ جو گرانٹ (امداد) مکاتب کو دی جائیگی وہ بہت ہی کم ہے۔ وہ اس قابل نہیں ہے کہ وہاں پر مکاتب کو اچھے طور پر چلا سکیں۔ ان کے لئے ایک خاص گرانٹ (امداد) کی ضرورت ہے اب تک تو پرائمری اسکولوں کے لئے لاکھوں روپیہ آپ نے دے دیا لیکن مکاتب کے سلسلے میں ابھی تک آپ کہتے ہیں کہ یہہ مسئلہ زیر غور ہے سوچا جا رہا ہے۔ آپ جانتے ہیں کہ جب دوسرے پرائمری اسکول ٹیچرس اپنی اچھے تنخواہ پا کر بچوں کو تعلیم دے سکیں گے تو یہہ کیونکر ممکن ہے کہ مکاتب کے ٹیچر اپنی کم تنخواہ پا کر اپنے بچوں کو تعلیم دے سکیں گے۔ اسی طور پر اگر آپ غور کریں گے تو آپ کو معلوم ہوگا کہ موجودہ صورت میں جو دشواریاں ہیں۔ جو دلتیں ہیں ان کا انسداد ہو سکیگا اور علاج ہو سکیگا۔ جہاں تک ابھی موجودہ مالیاتی کا تعلق ہے، مجھے اجازت دیجئے کہ میں یہہ کہوں کہ یہہ مالیاتی صاف ظاہر کر رہی ہے، جہاں تک مائینارٹی (اقلیت) مسلمانوں کا تعلق ہے، انکی ایجوکیشنل پالیسی مناسب اور صحیح نہیں آرہی ہے، ہسٹری میں یہہ واقعہ ہے۔ آرچرل منسٹر آف ایجوکیشن نے فرمایا کہ انٹرمیڈیٹ بورڈ میں مسلمان ہمیشہ نامینیت (نامزد) ہو کر آئے ہیں ہیڈ ماسٹرس اور پرنسپل جوائنٹ الیلکٹوریٹ (مشترکہ انتخاب) ہونے کی بدولت ہمیشہ کوئٹہ مسلمان الیکٹ (منتخب) ہو کر نہیں آیا ہے۔ اس بات پر بھی ہاؤس نے کہ گورنمنٹ یہہ کیا کرتی تھی کہ ایک ایک سینیت (نامزد) کر دیا کرتی تھی۔ لیکن اس رجسٹر کے آنے پر جو نامینیشن (نامزدگی) ہوئی ہے وہ مسلمان ہی نہیں ہوئی ہے بلکہ دوسرے بھائی کی ہوئی ہے۔ میں نے ہاؤس کے لئے نہیں کہا۔ ہماری شرما حضوری میں جذبات والا کچھہ کر ہی جاتے ہیں، لیکن جب گورنمنٹ کے سکرپٹریٹ میں آپ اور آپکے وزیر بیٹھتے ہیں تو وہاں ایسی سازشیں کرتے ہیں جن سے مسلمان کو زحمت پڑھا ہو جاتی ہے۔ جو آپ کمیٹیاں بناتے ہیں، جو آپکی کمیٹیاں نامینیشن (نامزدگیاں) کرتی ہیں، آپ کے نامینیشن (نامزدگیاں) کرتے ہیں، پارلیامنتری سکرپٹریٹ نامینیشن (نامزدگیاں) کرتے ہیں، دماغ زحمتیں آتی ہیں، وہیں دشواریاں شروع ہوتی

[Mufti Fakhru'l Islam]

ہیں اور وہاں جھگڑے قائم ہوتے ہیں - اب آپ جانیں کہ ابھی مسلمانوں کے لئے ایک اصول الگ تھا اور مسلمانوں کو ۳۰ پرسینٹ (فیصدی) سرسبز میں جگہیں ملتی تھیں - مسلمانان یو - پی نے ابھی تک آپ سے کوئی بھیک نہیں مانگی تھی آپ سے ۳۰ پرسینٹ فیصدی جو وہیٹج ملا تھا وہ بھیک نہیں تھی بلکہ صوبہ سندھ کی آبائی زمین ۴۰ فیصدی کو ہم نے ۲۵ فیصدی وہیٹج دیا ہے - پنجاب میں جہاں ساتھ ۱۱ فیصدی ہیں - اپنی میجوریٹی کو ختم کر دیا ہے - سندھ میں ۲۳ فیصدی کو ۲۰ فیصدی دیا ہے - اسی حق کی بنیاد پر ہمیں ۳۰ فیصدی وہیٹج ملا تھا اور اس کے متعلق جو آپ کی پالیسی ہے اسے دیکھ کر ہمیں شرم آرہی ہے - میں آپ کے سامنے یہہ رکھتا ہوں کہ آپ کی جو ایجوکیشنل پالیسی تعلیمی پالیسی ہے اور اپنے جو ٹریننگ کالج کے لئے نامزدگیاں کئے ہیں ان میں مسلمانوں کی تعداد صرف ۱۹ ہے - یہہ صاف ظاہر کرنا ہے کہ ایجوکیشنل پالیسی نیشنل ڈیولپمنٹ (قومی ترقی) کے لئے نہایت مضر ثابت ہو رہی ہے - یہی چیزیں ' یہی عمل ہیں جو دیہاتوں میں ہندو مسلمانوں میں تفرقہ پیدا کرتے ہیں - یہی نہیں کہ پریلیٹیکل لیڈرس (سیاسی رہنما) کی تقریریں ہم اس کی بنیاد ہیں جیسا کہ آنریبل منسٹر آف ایجوکیشن نے کہا ہے ' بلکہ آپ نے چھوٹی چھوٹی ملازمتوں کے اندر مسلم ملازمان کو محسوس کراتے ہیں کہ ان کے لئے کئی ذلتیں اور دشواریاں ہیں - میرے دوست نے کہا کہ کوئی مسلمان انجینیئر نہیں ہے - بہت عمدہ سوال کیا گیا - جیسا کہ ہمارے منسٹر آف لوکل سیلف گورنمنٹ کہتی ہیں قابلیت کی بنیاد پر اگر آپ انجینیئرنگ کے امتحان کو پبلک سرورس کمیشن کے سپرد کر دیتے ہیں تو نتیجہ کیا ہوگا وہاں تو ایک جماعت بن گئی ہے چند آدمیوں کی اور وہی امتحان لیتی ہے - جہاں جہاں کانسٹے ہیں وہ کانسٹے کے لئے کرتے ہیں جہاں جہاں بدلت ہیں وہ پندتوں کے لئے کرتے ہیں جہاں جہاں بنیاں ہیں وہ بنیوں کے لئے کرتے ہیں - مجھے آپ معاف کریگے اس صفائی سے کیونکہ اگر مسلمان ہوں تو اس طرح سے وہاں بھی ہو سکتا ہے - لیکن بدقسمتی سے وہ اقلیت میں ہیں - اسی لئے میں آپ سے کہتا ہوں کہ آپ کی موجودہ پالیسی ہے قومی ترقی کی تعلیم کی وہ بھی صاف ظاہر کرتی ہے کہ ہم آگے نہیں بڑھ رہے ہیں - مجھے خاص طور سے اس بات پر اعتراض ہے کہ آنریبل منسٹر آف ایجوکیشن نے ایک لاکھ روپیہ بجٹ کے اندر اپنے دستبرداشتن (مرضی) پر رکھ لیا ہے مسلیڈس (متفرقات) میں موجود ہے - یہہ خدا بہتر جانتا ہے کہ کس کس طور سے ان کو آپ تقسیم کریں گے - میں سمجھتا ہوں کہ اس بارے میں ایران کو جائزہ چاہئے - پروہیشن (شراب بندی) ہونے کے سلسلے میں میں صرف یہہ کہنا چاہتا ہوں کہ جناب والا نے شراب وغیرہ بند کرنے کے لئے صرف دو ہزار روپیہ کی رقم رکھی ہے - اس ہیت (مد) میں آپ کو چھ کروڑ روپیہ کی آمدنی ہے میرا خیال تھا کہ آپ کم سے کم ایک

کرور روپیہ اس بات کے لئے خرچ کرینگے کہ لوگ گانجہ نہ بیئیں شراب نہ بیئیں
چرس نہ بیئیں تازی نہ بیئیں۔ یہ چیزیں سوسائٹی کے لئے زہر
ہیں۔ جب تک یہ حواہیاں دور نہیں ہونگی آپ ملک کے اندر جمہوری
نظام جس کے ہم اور آپ دلدادہ ہیں قائم نہ کر سکیں گے اور یہی تک ملک کی
بہتری نہیں ہوگی۔

* مہمندی فخریہ ایسلام—

جان بوالا، جو بجٹ ہمارے سامنے ہے وہ نہایت ہی ناکس ہے۔ ہم سمجھتے
ہے کہ کانگریس گورنمنٹ اس سال ایسا بجٹ پیش کرے گی جس میں یہاں کے غریبوں کا،
مزدور پشاہی لوگوں کا یہاں کے موسیبت زدہ انسانوں کا زیادہ خیال رکھا جائے گا۔
لیکن جب ہم نے بجٹ کو پڑھنے کی کوشش کی تو ہمارے سامنے صرف ایک سوال
آیا اور وہ یہ کہ پچھلے بجٹ میں جس طریقے سے مہمندی فراہم کیا گیا ہے جس
طریقے سے اتنا بڑا سیکٹریٹ آپ کے لکھنؤ میں قائم تھا ! جس طرح سے ہر
جیلے ہر دہشت میں گورنمنٹ کے دفاتر، گورنمنٹ کے ملازمین گورنمنٹ کا
ریڈ ڈیپارٹمنٹ (دہشت لگانے کا طریقہ) جس طرح سے پہلے بجٹ میں جاری
تھا اسی طرح سے اس بجٹ میں بھی جاری ہے۔ ہو سکتا ہے جس طرح سے پہلے چند
گولام کچھ تانہ بھاہ پا کر ملک کے لیے موسیبت ڈھاکہ کرتے تھے آج آپ کے بجٹ
میں ویسے ہی کچھ تانہ بھاہ پانے والے ملازمین تو آپ پیدا کر دیں لیکن ہر کسی
تور پر آپ کے بجٹ سے ملک کو کوئی فائدہ نہیں پہنچتا۔ ملک کے سامنے کوئی ایسا
نقص نہیں ہے جس سے کہا جا سکے کہ ملک کے حالات کو اس سب سے باخبروں کو
کوئی آسانی یا بہتری ہو سکے۔ نہایت غم کی بات ہے کہ آج اس بات پر
مستعد ہے اس بات پر خوشی ہے کہ ایگریکلچر (کھیتی) جو ملک کی جرات
ہے اس کے لیے ہم آج بھی دوسرے ملکوں سے بھیج مانگنے کے لیے جاتے ہیں۔ گولے کے لیے
آج ہم دوسرے ممالک سے بھیج مانگتے ہیں۔ ایگریکلچر (کھیتی) کے موہک
کی جو آج حالت ہے وہ صرف اس قدر ہے کہ جو روپیہ ہے وہ صرف ملازمین
کی تانہ بھاہ کے لیے ہے۔ یا سیڈ سٹوریوں کو دینے کے لیے، اور یہ سیڈ سٹوری
ہے۔ یہ سیڈ سٹوری (بیج کوٹ) بنیے کی دکانوں ہیں جہاں پر آپ کچھ
سے ملتا ہے۔ اور کوئی سکیم ان کے سامنے نہیں ہے جس سے ملک کی جرات
کو ترکتی ہو سکے۔ کیا کیا جا سکتا ہے جو آپ انڈسٹری (صنعتی)
کے لیے کوئی قدم اٹھا سکیں جب آپ کے پاس کوئی ایسا کارخانہ نہیں ہے کوئی ایسی مشی-
نری نہیں ہے۔ آپ موہتاہ ہیں انگلستان کے، آپ موہتاہ ہیں امریکا کے، آپ
موہتاہ ہیں جرمنی کے، آپ موہتاہ ہیں جاپان کے۔ جب تک آپ کے پاس انڈسٹری کے لیے
مشینری نہ آئے آپ اپنے ملک کو انڈسٹری (صنعتی) بنانا
نہیں کر سکتے۔ لیکن ایگریکلچر (کھیتی) ایسا موہکما ہے جس میں اگر
آپ ترکتی کرنا چاہیں تو کر سکتے ہیں۔ گورنمنٹ آف انڈیا نے اگر آپ کو
گراؤٹ (سہاہ) نہیں دیا تو آپ اپنی پری مور فوڈ سکیم (اضافی
آہنہ پزائی) کو آگے بڑھانے سے کاسیر ہیں۔ جب یہ حالت آج آپ
کی ہے تو آپ کیوں کر ترکتی کر سکتے ہیں کہ ملک کے غریبوں، اور دوسرے
باخبروں کو جراتی سلسلے میں ترکتی دیکر ملک کو آگے بڑھا سکیں۔

اگر آپ اپنی پوری کھیت کو سرف کر کے، اپنے روپے کو سہی تور پر ہستمال
کرنے کی کوشش کرتے پہلے کی بنیاد کو اٹھا کر فیک دیتے تو آپ

* ماننیہ سدسہ نے اپنا باطن ٹیک کر کے نہیں لٹایا۔

[Mufti Fakhru'l Islam]

तरक्की दे सकते थे। लेकिन अगर उन्होंने पुरानी बुनियादों पर आयन्दा की एग्रीकल्चर पालिसी (कृषि नीति) को आप रखना चाहते हैं तो मुझे यकीन है कि इस मुल्क के अन्दर जरात की तरक्की नहीं हो सकती। मुल्क के अन्दर खुशहाली नहीं हो सकती।

जब हम कोआपरेटिव सोसाइटीज (सहयोग समितियों) के सिलसिले की तरफ जाते हैं तो देखते हैं कि मिल्क डेवलपमेंट स्कीम (दूध सुधार योजना) आप चलाने की कोशिश करते हैं। लेकिन मिल्क डेवलपमेंट स्कीम (दूध सुधार योजना) में गरीबों का कोई सवाल नहीं है। इलाहाबाद के अन्दर मैं आपको बतलाता हूँ सिल्क डेवलपमेंट स्कीम (दूध सुधार योजना) के सिलसिले में हजारों रुपए आपके खर्च होते हैं लेकिन उससे जो दूध मिलता है वह सिविल लाइन के बंगला नशानों को, यूनिवर्सिटी (विश्वविद्यालय) के प्रोफेसर्स को दूध सप्लाई (पहुँचाना) होता है। लेकिन क्या आपको मिल्क डेवलपमेंट स्कीम (दूध सुधार योजना) के सिलसिले में गरीब क्लास के लोगों की पहुँच रही है। नहीं रही। मैं जानता हूँ कि ऐसे ही आप की जो दूसरी स्कीम (योजना) है वह भी शहर में गरीबों के लिये नहीं बल्कि जो सोर्सज (साधन) रखते हैं उनको उससे फायदा पहुँचता है और पहुँच रहा है।

कोआपरेटिव (सहयोग) के सिलसिले में आप कहेंगे कि हमने बनिया-गिरी अच्छी किया। एक रुपया सैकड़ा के हिसाब से सुद लेकर आप कोआपरेटिव सोसाइटीज (सहयोग समितियों) को आगे बढ़ाना चाहते हैं। मैं समझता हूँ कि इससे सिर्फ बनियागिरी को जारी करते हैं। लेकिन सही मानों में जिससे गरीबों की भलाई हो सके आपके इन डिपार्टमेंट्स (विभागों) के जरिए नहीं हो सकती है। इस पर भी जो रकम आपने रखी है वह बहुत नाकाफी है जहाँ तक मेडिकल फैसिलिटीज (चिकित्सा सम्बन्धी सुविधाएँ) का सवाल है मैं समझता हूँ बहुत नाकाफी रकम रखी गई है। मैं जानता हूँ कि इस बजट की बुनियाद यह है कि बड़ी बड़ी इमारतें हों बड़ी बड़ी तनख्वाहों के मुलाजिम हों। आज आपके अस्पतालों के अन्दर दवायें कैसी मिलती हैं। आज आप जाकर देखें दवा जो होती है वह पानी का मिश्रण (मिश्रण) दिया जाता है। वहाँ गरीब, मजबूर इन्सान जाते हैं, उनको कितना फायदा होता है, यह तो खुदा बेहतर जानता है। मुमकिन है छू मन्तर या एतकाद की बिना पर कि डाक्टर ने दी है, फायदा हो जाता हो। मुझे तो कोई फायदा नहीं है अस्पताल से। छोटे बड़े हर एक के सामने यह आता है कि इससे पब्लिक (जनता) को फायदा होता है या नहीं। हमारी नजर बजट के अन्दर उन चीजों के अन्दर ही नहीं थी, जो हमारे सामने रोजमर्रा न आती हों। मैं समझता हूँ आपका और सबका यह फर्ज है कि जो पब्लिक (जनता) की तकलीफें हैं। उस तरफ तवज्जह करके उसको सही कहना है और लोगों को सही तरीके से फायदा पहुँचाना है। जो अब तक गवर्नमेंट का नजरिया रहा है, वही अब भी अगर आपके सामने है तो मुझे उम्मीद है कि आप उसमें कामयाब न होंगे, लोगों की सही खिदमत नहीं कर सकेंगे। हमारे सामने जो तालीम और ऐसे मुहकमे हैं जिनके मुत्तालिक इस हाउस में तसलीम कर लिया गया है कि फ्री प्राइमरी एजुकेशन (प्रारम्भिक शिक्षा) चालू कर दी जाय, लेकिन मुझे अफसोस के साथ कहना पड़ता है कि उनके लिये स्कूल क्रायम करने की बात खत्म कर दी और तालीम को नहीं बढ़ाया गया। ऐसा कहा गया है कि ऐसे गांव में प्राइमरी स्कूल क्रायम किये जायेंगे जहाँ की आबादी एक हजार रुपया नक़द अदा करेगी, ऐसे इमारतों के लिये।

आनरेबिल मिनिस्टर आफ़ फाइनेंस (श्री सम्पूर्णानन्द) —

बि.कुल ग़लत यह नहीं कहा गया है ।

मुफ़्ती फ़ज़ल इस्लाम —

आपने अपने बजट में न कहा हो, लेकिन आप की कमेटीयां जो कि शहरों में कायम हैं, उसके अन्दर डिप्टी इन्स्पेक्टर आफ़ स्कूल्स हैं जो कहते हैं कि हम इस गांव में स्कूल कायम करेंगे, जहां के लोग एक हजार रुपया बिल्डिंग में कंट्रीब्यूट (देना) करेंगे । आपको चाहिये आप एक सर्व्यू लर (गश्ती चिट्ठी) जारी कर दें कि वह लोग ऐसा न करें । बहर सूरत मैंने आपके सामने यह कहा और मालूम हुआ ऐसी बुनियाद नहीं रखी गई है । बड़ी खुशी की बात है, गांवों के अन्दर कायम होंगे । मैंने कहा था और अब फिर कहता हूँ कि तालीम आम करना बहुत ज़रूरी है, इसमें किसी किस्म की शर्त न होना चाहिये । मैं खास तौर से मिनिस्टर आफ़ एजुकेशन से कहता हूँ और उनका फर्ज है कि हर शक्स के घर पर दो, तीन बच्चे होते हैं, उनकी तालीम उनकी किताबों की खरीदारी में बहुत जहमत होती है, उनकी दिक्कतों को महसूस क के उनको फी तालीम दी जाय जिससे तालीम आसानी से हो सके जब तक फी एजुकेशन (मुफ्त शिक्षा) न होगी, आम तालीम नहीं हो सकेगी और आगे तरक्की नहीं कर सकेंगे । लेकिन इस सिलसिले में तालीम के बारे में यह अर्ज करना चाहता हूँ कि जितना आज जनरल (आम) का सवाल उठता है और दूसरे भाई और दूसरे सवाल उठाते हैं, तो मैं भी उस कम्प्यूनिटि (जाति) की तरफ से जो बैंकवर्ड (पिछड़ी जातियां) हैं यानी मुसलमानों की जानिब से यह मतलिबा कर सकता हूँ कि आप की हुकमत में माइनारिटी (अखलियत) बैंकवर्ड (पिछली जाति) हुआ करती है, इसलिये मैं समझता हूँ और आपको तो मुसलमान का नाम आया कि परेशानी पैदा हो जाती है, लेकिन यह तरीका ऐसा है जिसने इस मुल्क की हालत को इतना खराब कर दिया है, अगर आप थोड़ी देर के लिये ठंडे दिल से ग़ौर करें कि उनकी परेशानियां क्या हैं, अगर आप उन पर ग़ौर करें और ध्यान दें तो शायद जो जहमत आपको पैदा होती है वह न पैदा हो ।

आपको मालूम है कि आज भी मक़ातिब जिनके लिए अभी आनरेबिल मेम्बर आफ़ एजुकेशन ने यह कहा कि उनको ग्रांट (शिक्षा) दे दी गई मैं आपसे कहता हूँ कि अगर आप मक़ातिब की आज भी सही तरीके पर इमदाद करें और उनकी तालीम बढ़ा सकें तो जहां तक मुसलमानों का ताल्लुक है मुझे यह उम्मीद है कि मिनिस्ट्री आफ़ एजुकेशन ऐसी खिदमत कर सकेंगे जिनसे उनकी इब्ताई ताज़ीम बढ़ सकेगी । इसी तरीके से और जो संस्कृत पाठशाला हैं उनकी तरफ़ मुतवज्जह कर रहे हैं उनकी तरक्की के लिए भी कोशिश कर रहे हैं लेकिन मैं देखता हूँ कि जो ग्रांट मक़ातिब को दी जायगी बहुत ही कम है वह इस क़ाबिल नहीं है कि वहां पर मक़ातिब को अच्छी तौर पर चला सकें उनके लिए एक खास ग्रांट ज़रूर रखते हैं अब तक तो प्राइमरी स्कूलों के लिए लाखों रुपये आपने दे दिया लेकिन मक़ातिब के सिलसिले में आप अभी कहते हैं कि यह मसला अभी ज़रे ग़ौर है सोचा जा रहा है । आप जानते हैं कि जब दूसरे प्राइमरी स्कूल टीचर्स (शिक्षक) अपनी अच्छी तरह तनख्वाह पाकर के अच्छी तालीम दे सकेंगे तो यह क्योंकिर मुमकिन है कि मक़ातिब के टीचर अपनी कम तनख्वाह पाकर अपने बच्चों को तालीम दे सकेंगे ।

इसी तौर पर आप ग़ौर करेंगे तो आपको मालूम होगा कि मौजूदा सूरत में जो दुश्वारियां हैं जो दिक्कतें हैं उनका इम्पदा हो सकेगा और इलाज हो सकेगा । जहां तक आपकी मौजूदा पालिसी (नीति) का ताल्लुक है मुझे इज़ाज़त दीजिए कि यह पालिसी (नीति) साफ़ जाहिर कर रही है कि जहां तक

[Mufti fakhrul Islam]

माइनारिटीज (अकलियतें) का मुसलमानों का ताल्लुक है आपकी एजुकेशन पालिसी (तालीमी रवैया) मुनासिब और सही नहीं आ रही है। हिस्ट्री (इतिहास) में यह पहला वाक्या है कि आनरेबिल मिनिस्टर आफ एजुकेशन ने फरमाया कि इन्टरमीजिएट बोर्ड में मुसलमान हमेशा नामिनेट (नामजद) होकर आए हैं हेडमास्टर और प्रिंसिपल ज्वाइंट इलेक्शनेट (मुस्तरिक इस्तखाव) होने को बिना पर हमेशा कोई मुसलमान इलेक्ट (मुस्ताखिव) होकर नहीं आया है। इस बात पर भी हाउस को ध्यान देना चाहिये कि गवर्नमेंट यह क्या करती थी कि एक मुसलमान को नामिनेट (नामजद) करती थी लेकिन कांग्रेस मिनिस्ट्री के इस वजूद के आने पर जो नामिनेशन (नामजदगी) हुआ है वह मुसलमानों का नहीं हुआ बल्कि दूसरे भाई का हुआ है। मैंने हाउस के लिए नहीं कहा हमारी शर्मा हजुरी में जनाब कुछ कर ही जाते हैं लेकिन जब गवर्नमेंट के सेक्रेटरिएट में आप और आपके वजीर बैठते हैं तो वहां ऐसी साजिशें करते हैं कि जिनसे मुसलमानों को जहमत पैदा हो जाती है जो आपकी कमेटियां नामिनेशन (नामजदगी) करती हैं आपके मिनिस्ट्री नामिनेशन (नामजदगी) करते हैं पार्जमेंटरी सेक्रेटरीज जहमतें वहां आती हैं वहीं से दुश्वारियां शुरू होती हैं और वहीं शगड़े कायम होते हैं अब आप जानें कि अभी मुसलमानों के लिए उसूल अलग था और मुसलमानों को ३०% सर्विसेज में जगह मिलती थी मुसलमान यू० पी० (संयुक्त प्रान्त) ने अभी तक कोई भीख नहीं मांगी थी आपसे ३०% जो वेटेज (अधिक प्रतिनिधित्व) मिला था वह भीख नहीं थी बल्कि सूबे सरहद की आबादी में ४ फी सदी को हमने २५ फी सदी वेटेज दिया है पंजाब में जहां सिक्ख ११ हैं अपनी मजारेट (बहुमत) को खत्म कर दिया है सिन्ध में ३३% को ४०% दिया है। इसी हक की बिना पर हमें ३% वेटेज (अधिक बिसात) मिला था और उसी के मुताल्लिक जो आपकी पालिसी (नीति) है उसे देखकर हमें शर्म आ रही है। मैं आपके सामने यह रखता हूँ कि आपकी जो एजुकेशनल पालिसी (शिक्षा सम्बन्धी नीति) है आपने जो ट्रेनिंग कालेज के लिए नामिनेशन (नामजदगी) की है उनमें मुसलमानों की तादाद सिर्फ १९ है यह साफ़ जाहिर करता है कि एजुकेशनल पालिसी (शिक्षा सम्बन्धी नीति) नेशनल डेवलपमेंट (राष्ट्रीय सुधार) के निहायत के लिए निहायत मुजिर साबित हो रही है यही चीजें यही अमल हैं जो देहातों में हिन्दू मुसलमानों में तफरिका पैदा करती हैं यही नहीं पोलिटिकल लॉर्ड्स (राजनैतिक नेतागण) की तकरीरें हों उसकी बनियाद है जैसा कि आनरेबिल एजुकेशन मिनिस्टर ने कहा है बल्कि आपके छोटे-छोटे अमला सर्विसेज (नौकरियों) के अन्दर मुस्लिम मुलाजिमिन को महसूस कराते हैं कि उनके लिये कितनी दिक्कतें और दुश्वारियां हैं। मेरे दोस्त ने कहा कि कोई मुसलमान इन्जीनियर नहीं है बहुत उम्दा सवाल किया गया जैसा कि हमारी लोकल सेन्स गवर्नमेंट कहती है काबियेन्ट के बिना पर अगर आप इन्जीनियर के इन्तिहान को पब्लिक सर्विस के सुपुर्द कर देते हैं तो नतीजा क्या होता है वहां एक जमात बन गई है चन्द आदमियों की और कहीं इन्तिहान लेती है जहां-जहां यह चीजें होंगी यही जहमतें मिलेंगी। मैं तो यहां तक कहता हूँ कि जहां-जहां कामस्थ हैं वह कायस्थों के लिये करते हैं जहां-जहां पंडित हैं वह पंडितों के लिये करते हैं और जहां जहां बनिये हैं वह बनियों के लिये करते हैं। मुझे आप माफ़ करेंगे इस सफ़ाई से क्योंकि अगर मुसलमान हों तो इसी तरीक़े से वहां भी हो सकता है लेकिन ब्रह्मिस्मिती से वह माइनारिटी (अकलियत) में है इसलिये मैं आपसे कहता हूँ कि आपकी जो मौजूदा पालिसी (नीति) नेशनल डेवलपमेंट (क़ौमी तरक्क़ा) एजुकेशन (तालीमी) की वह भी साफ़ जाहिर करती है कि हम आगे नहीं बढ़ रहे हैं मुझे खास तौर पर इस बात पर एतराज है कि आनरेबिल मिनिस्टर आफ़ एजुकेशन ने एक लाख रुपया बजट के अन्दर अपने डिस्केशन (इच्छा) पर रख लिया

हैं जो मिश्रित (विविध) खर्चों में मौजूद हैं यह खुदा बेहतर ज्ञाता हैं कि किस तौर से उनको आय तरकीबों करके में समझता हूँ कि इस बारे में हाउस को जानना चाहिए कि प्रोहिबिशन (नाशक) के तिलखि में मैं निश्चय कहना चाहता हूँ कि जायदे वाला ने सराव बंद करके करके के लिये सिर्फ २,००० रु० की रकम रखी है इस पैस (मर) में आयकी छः करोड़ रुपये की आमदनी है येरा हवाल था कि कम से कम १ करोड़ रुपये इस बात के लिये जरूर खर्च करेंगे कि लोग सराव न पीयें, गांजा न पीयें, ताड़ी न पीयें। यह जोश सत्ताही (समाज) के लिये जरूर है जब तक यह सरावियां बंद न होंगी आय मुक्त के अन्दर ज़रूरी निज़ाम जिसके लिये हम और आय दिलवादा हैं कायम न कर सकेंगे और तभी तक मुक्त की बेहतरी न हो सकेगी।

Shri Ajit Prasad Jain : Sir, this Budget has been presented at a very momentous hour in the life of the Nation. His Majesty's Government have made a statement to the effect that they are going to leave India by June, 1948. During the interval that will precede the final transference of power far-reaching changes are likely to take place. Conditions favourable to such transference of power must be created. Therefore, Sir, the 15 months which lie ahead shall need our whole and undivided energy and devotion. Unfortunately the differences which had divided the country are as acute, and perhaps senter, than they were before. The whole of the Punjab has today become a burning inferno of internecine war between the Muslims and others. I want to address a word to my friends, the Muslim Leaguers of the United Provinces, for whether there is Akhand Hindustan or Pakistan, whether India remains a United India or India is divided the Muslims of the United Provinces will live in the United Provinces. The question of exchange of population is a chimerical dream. Muslims of the United Provinces are not going to migrate to another part which may be carved away from Hindustan. I was glad to hear a remark from the Deputy Leader of the Opposition when he said yesterday that the Muslims of the United Provinces will remain in the United Provinces. They will not go out. Fortunately, Sir, the United Provinces has the reputation of raising great leaders. In the Congress we have got Pandit Jawahr Lal Nehru and Pandit Govind Ballabh Pant who are men of All-India stature. The Muslim League on the other side is not bereft of great figures. Chaudhary Khaliquzzaman, Nawab Mohammad Ismail and Nawabzada Liaquat Ali Khan are there. The League Leaders owe a responsibility to the community. Those of them in this House and others who live in this Province but are not members of this House should go to Mr. Jinnah and their High Command and tell them plainly what is in their interest. They must realize that their destiny lies with the residents of the United Provinces of today and the United Provinces of tomorrow. Sir, oft and on we are told by the Opposition Benches that there are two nations in this country. Those friends of mine sitting on the opposite benches who insist on the two-nation theory must know that thereby they will be principal losers. They will become something less than nationals in their home-land. It is a choice for them to be co-equal partners in the future destiny of the province or to be rulers in one part of the country and halots in the other part of the country. Our position is clear. We want them everywhere to share our joys and sorrows, our glories and defeats, our achievements

[Shri Ajit Prasad Jain]

and short-comings. I hope the Muslim Leaguers will take stock of facts and adopt right and correct attitude, viz. that India is one nation and that the transference of power should take place to India as a whole and not India divided into parts. Sir, I am not voicing my feelings alone when I say that a great responsibility lies upon the Muslims of the United Provinces. It is the voice of the destiny. If they ignore it, they are doomed.

Now coming to the Budget, Sir, we have to judge it from certain long-range problems and immediate ones which confront us. We have to see whether it prepares us not only for receiving the freedom that is coming but for maintaining that freedom. I am glad to find that much advance has been made in this Budget over that of the last year.

Sir, this budget is first for which the Congress Ministry owes the entire responsibility. It bears the imprint of many encouraging features. In nearly all the nation-building departments comparatively larger amounts have been allotted. In Education there is an additional grant of 97 lakhs, 87 thousand, in Medical there is an additional grant of 16.48 lakhs, in Public Health there is an addition of 23.28 lakhs, in Agriculture there is a huge increase of 76.37 lakhs, in Rural Development there is an addition of 31.10 lakhs, in Veterinary—a very important department—an addition of 36.48 in Industry there is an addition of 24 lakhs. Unfortunately in Co-operation we find that there is a decrease of 3 lakhs. But this is not after all a very big decrease. Taking the budget as a whole in the nation-building departments there has been an increase of about 3 crores, i.e. from 8.79 crores to 11.77 crores. Any Finance Minister could be proud of this increase. Working out on the percentage basis in 1946-47 28.5 per cent. of the entire budgeted amount was devoted to the nation-building departments. The percentage this year is 28.7. I wish that a greater proportion of the budgeted amount had been allotted to the nation-building departments. A very notable feature of the present budget is an allotment of 14 lakhs of rupees to the Planning and Development Department. Until recently our Government was a mere police-state, for maintaining law and order. The administrative machinery which the Government has inherited from its predecessors is a disjointed and discoordinated one. Every department worked on its own responsibility. There was very little cohesion in the departments which we have inherited. That machinery was like a cone at the open of which sat the Governor who unified the different branches of the Government, but as these branches decended down towards the base the difference between one branch and another increased, until one department completely lost touch with another. I find support to this contention in the Pay Committee Report which has been recently issued by the Government. I would, with your permission, Sir, like to read a passage from that Report. On page 26 of that Report we are told that:

"In rural areas several departments, such as Revenue, Agriculture, Animal Husbandry, Veterinary, Co-operative, Education, Rural Development, Cane Development, Gur Development, Forest, Irrigation, Public Works, Public Health, all carry on the activities independently of each other and there is no co-ordination between these depart-

ments. The result is that there is considerable duplication and overlapping with avoidable multiplication of staff. For example, seed stores are run by three separate departments, viz. Agriculture, Co-operative and Rural Development; advice on sanitation is given by Public Health, Rural Development and Co-operative Departments; libraries in villages are run by Rural Development and Education Departments. To deal with simple needs of the rural population in watertight compartments is, besides being highly expensive, neither necessary nor desirable. It has created mutual jealousy leading to inefficiency and corruption. Under such state of affairs it is impossible to achieve any great improvement." It is, therefore, somewhat encouraging that a start has been made by setting up a Planning and Development Department. But unfortunately Sir, as we get glimpses of details in the budget, I am afraid that the scope of this department is highly limited.

Sir, references to this department are found on pages 39 and 86 of Volume II of the Budget. Referring to Grant no. 34 it is said that this "action of the account, which will record expenditure connected with planning and development. While expenditure on individual development schemes will continue to be charged to the departmental budgets, that on the Development Board, the Development Commissioner and Organisations under his control will be booked under this new Grant."

On page 86 it has been remarked that "Estimates under 'Development Commissioner' amounting to Rs. 2 lakhs, 9 thousand are for the pay and allowances of the Development Commissioner, his deputies and assistants and office establishment. It is proposed to start centres for the training of workers in re-orientated methods of work and a provision of Rs. 4 lakhs, 2 thousand has been made for nine such institutions, one for each division excluding the Kumaun Division which already has a separate Development Board. Under "District charges" appears a provision of Rs. 7 lakhs, 10 thousand for intensive development activities proposed to be started in the rural areas of two selected districts in the first instance."

From these extracts it appears that the Planning and Development Department will act only as a co-ordinating department. Different development departments will continue to be responsible for their activities. They will have separate grants of money. This, Sir, is quite insufficient. My own idea of a Development department is that there should be a one whole unified department working on a well-planned and thought-out plan. The Development Department must be concentrated into the hands of a few Ministers, who should constitute a sort of sub-Cabinet enjoying full and complete powers in respect of development schemes. It will mean co-ordination and strength necessary for achieving success. All the departments must be administratively placed under the Development Commissioner. Anything short of it will not succeed. Life is one and it must be treated as a whole. Sir, I would, with your permission, read out a paragraph from David E. Lilienthal's T. V. A. "Tennessee Valley Authority."

"Under this new policy, the opportunity of creating wealth for the people from the resources of this valley was to be faced as a single problem. To integrate the many parts of that problem into a unified

[Shri Ajit Prasad Jain]

whole was to be the responsibility of one agency. The Tennessee Valley's resources were not to be dissected into separate bits that would fit into a jurisdictional pigeon holes into which the instrumentalities of Government had by custom become divided. It was not conceded that at the hour of creation, the Lord had divided and classified natural resources to conform to the organisation chart of the Federal Court. The opportunities and limited concerns of private individuals or agencies in the development of this or that resources were disregarded and rejected in the favour of principle and unity. What God had made one, man was to develop as one."

Lilienthal is not a professional writer. He is a practical man who had much to do with the development of the Tennessee Valley.

I want to tender a friendly advice to the Government that man has been created as one and he must develop as one. The division of our social activities into compartments has retarded our progress. If we are serious to our province we should co-ordinate our nation-building departments, namely, Education, Medical, Public Health, Agriculture, Rural Development, Veterinary, Co-operative and Industries must be dealt together as unified and co-ordinated subjects, so that the long range schemes for the development of the country may be taken in hand. Sir, I have many more things to say but you have applied guillotine and I must finish.

श्री अजित प्रसाद जैन—

श्रीमान् जी, यह बजट जाति के जीवन के एक अत्यन्त कुतूहलपूर्ण समय में उपस्थित किया गया है। हिंदू सभेष्टों को सरकार ने वक्तव्य दिया है कि वे लोग जून सन् १९४८ तक भारत को छोड़ देंगे। उस समय के अन्दर जो शक्ति के अन्तिम रूप में हस्तान्तरित होने के पहले बीत जायगा बड़े बड़े परिवर्तन होने वाले हैं। ऐसी परिस्थिति उत्पन्न करनी है जो शक्ति के हस्तान्तरित होने में सहायक हो। इसलिये श्रीमान् जी उन्नत पन्नाह महीनों में जो कि आने वाले हैं, हमारी सम्पूर्ण शक्ति और भक्ति को प्रयोग में लाने की आवश्यकता है। दुर्भाग्यवश वे मतभेद जिनके कारण देश का विभाग हुआ अब भी वैसे ही हैं और जायद उन्नति भी बुरे। आज समस्त पंजाब मुसलमानों तथा दूसरे लोगों के बीच विभीषिकात्म्य युद्ध की जलती हुई भट्ठी बना हुआ है। मैं संयुक्त प्रान्त के मुस्लिम लीग वाले आपने सियाँ से एक शब्द कहना चाहता हूँ क्योंकि चाहे अलग्ग हिन्दुस्तान हो या पाकिस्तान हो, चाहे भारत संयुक्त रहे या विभक्त हो जाय, संयुक्त प्रान्त के मुसलमान संयुक्त प्रान्त ही में रहेंगे। आबादी के विनिमय का प्रश्न एक निर्मूल स्वन है। संयुक्त प्रान्त के मुसलमान यहाँ से उठ कर किती ऐसे भाग में बसने नहीं जा रहे हैं जिसको हिन्दुस्तान से काट कर बनाया जाय। कल विरोधी दल के उपनेता के मुख से यह सुन कर मुझे हर्ष हुआ कि संयुक्त प्रान्त के मुसलमान यहाँ पर रहेंगे और बाहर नहीं जायेंगे। सौभाग्य की बात है कि संयुक्त प्रान्त को बड़े-बड़े नेता उत्पन्न करने का यश प्राप्त है। कांग्रेस में पंडित जवाहर लाल नेहरू और पं० गोविन्द वल्लभ पन्त समस्त भारत में विख्यात हैं। दूसरी ओर मुस्लिम लीग भी महान् विभूतियों से खाली नहीं है। चौधरी खलीक़ुज्जमा, नवाब सुहम्माद इस्माइल तथा नवाबकादा लियाक़त अली खां विद्यमान हैं। लीग को नेताओं का जाति के प्रति एक कर्तव्य है। उनमें से जो लोग इस भवन में हैं तथा सरे लोग जो इस प्रांत में रहते हैं पर इस भवन के सदस्य नहीं हैं, मिस्टर जिन्ना और अपने हाई कमांड के पास जाकर स्पष्ट रूप से बतावें कि क्या चीज उनके लिये हितकर है। उनको समझन चाहिये कि उनका भाग्य आज के संयुक्त प्रान्त तथा कल के संयुक्त प्रान्त के निवासियों के साथ है। श्रीमान् जी, विरोधी दल के लोग

कभी-कभी हमसे यह कहते हैं कि इस देश में दो जातियाँ हैं। दूसरी ओर बैठे हुए मेरे उन मित्रों को जो कि जातिद्वय के सिद्धान्त पर जोर देते हैं, यह जानना चाहिये कि ऐसा करने से वे स्वयं ही हानि को प्राप्त होंगे। वे अपनी जन्मभूमि में, अपनी राष्ट्रीय स्थिति को गिरा देंगे। वे लोग चाहें प्रान्त के भावी भाग्य में समभागी बनें या देश के एक भाग में शासन करके दूसरे में शासित बनें। हमारी परिस्थिति स्पष्ट है, हम चाहते हैं कि वे सर्वत्र हमारे सुख-दुख में, हमारी जय और पराजय में, हमारे लाभ तथा हमारे दोषों में भी भाग लें। मुझ आशा है कि मुस्लिम लीग वाले परिस्थिति पर दृष्टि डाल कर उचित मार्ग का अनुसरण करेंगे अर्थात् यह मानेंगे कि भारत में एक ही जाति है और शक्ति अखंड भारत को हस्तान्तरित होनी चाहिये, भागों में विभक्त भारत को नहीं। श्रीमान् जी! यह कह कर कि संयुक्त प्रान्त के मुसलमानों पर बड़ी जिम्मेदारियाँ हैं मैं केवल अपनी अकेले की भावनाएँ व्यक्त नहीं कर रहा हूँ। यदि वे इस बात पर ध्यान न दें तो उन्हीं का अकल्याण होगा। रहा बजट के बारे में, श्रीमान् जी, हमको चाहिये कि भावी समस्याओं तथा हमारे सामने उपस्थित समस्याओं का ध्यान रख कर इस पर दृष्टि डालें। हमको यह देखना है कि यह हमें केवल आने वाली स्वतन्त्रता को प्राप्त करने ही के लिये नहीं बल्कि इसको बनाये रखने के लिये भी तैयार करता है या नहीं। मुझे यह देख कर हर्ष है कि यह बजट पिछले वर्ष के बजट से अधिक उन्नत है।

श्रीमान् जी! यह पहला बजट है जिसकी सम्पूर्ण जिम्मेदारी कांग्रेस मंत्रिमंडल के ऊपर है। उत्तम बहुत सी उस्ताहजनक बातों की छाया मिलती है। जाति निर्माण के लगभग सभी विभागों को पहले की अपेक्षा अधिक रकम दी गई है। शिक्षा विभाग में सत्तानव लाख सासी हस्तशिल्प की अतिरिक्त स्वीकृति है। चिकित्सा विभाग में १६.४८ लाख की अतिरिक्त स्वीकृति है, सार्वजनिक स्वास्थ्य में २३.२६ लाख अधिक दिया गया है। कृषि में ७६.३७ लाख की अधिकता है। ग्राम सुधार में ३१.१० लाख पशु-चिकित्सा में जो कि एक महत्वपूर्ण भाग है ३६.४८ की अधिकता है। उद्योग विभाग में भी २४ लाख की अधिकता है। दुर्भाग्यवश सहयोग विभाग में ३ लाख कम कर दिया गया है। किन्तु यह कोई बहुत बड़ी कमी नहीं है। सम्पूर्ण बजट को देखते हुए जाति निर्माण के विभागों में लगभग तीन करोड़ की अधिकता है अर्थात् रकम ८.७९ से बढ़ कर ११.७७ हो गई। किसी भी अर्थ मंत्री को इस आधिक्य पर गर्व होगा। अनुपात के हिसाब से सन् १९४६-४७ ई० में बजट की पूरी रकम का २८.५ प्रतिशत जाति निर्माण विभागों को दिया गया था यह अनुपात इस साल २८.७ प्रतिशत है। मैं चाहता हूँ कि यदि बजट की रकम का इससे भी बड़ा भाग जाति निर्माण विभागों को दिया जाता तो अच्छा होता। वर्तमान बजट की एक बड़ी विशेषता यह है कि चौदह लाख रुपया प्लानिंग और डेवलपमेंट विभागों के लिये रखा गया है। अभी तक तो सरकार केवल पुलिस राज्य के द्वारा शान्ति स्थापित रखती थी शासन की मशीन जो कि सरकार को, पहली सरकार से मिली है। ऐसी है कि जिसके पुर्जे एक दूसरे से अलग-अलग हो गये हैं और एक दूसरे के साथ काम नहीं करते। प्रत्येक विभाग अपनी जिम्मेदारी पर काम करता था। जो विभाग हमें मिले हैं उनमें बहुत कम सहयोग है। यह मशीन एक शंकु की भाँति थी जिसकी नोक पर सरकार बैठी हुई अपनी भिन्न-भिन्न शाखाओं को मिलती थी परन्तु यह शाखाएँ जैसे-जैसे नीचे की बढ़ती गईं वैसे ही उनका भेद अधिक होता गया। यहाँ तक कि एक विभाग का दूसरे से कोई सम्बन्ध न रहा। इस बात का पोषण पे कमेटी (वेतन समिति) की उस रिपोर्ट से होता है जो अभी हाल ही में निकली है।

श्रीमान् जी, आपकी आज्ञा से मैं उस रिपोर्ट में से एक उद्धरण पढ़ूँगा। रिपोर्ट के पृष्ठ २६ पर यह दिया हुआ है—

[Shri Ajitprasad Jousi]

“देहात में माल, कृषि, पशु-रक्षण, पशु-चिकित्सा, सहयोग, शिक्षा ग्राम-सुधार, ग्राम सुधार, गुड सुधार, जंगलत, सिंचाई, पब्लिक वर्क्स, सार्वजनिक स्वास्थ्य इत्यादि सब विभाग अपना कार्य एक-दूसरे से स्वतन्त्र होकर करते हैं। उनमें आपस में कोई लगाव नहीं है। फल यह है कि बहुत सा कार्य दोहराया जाता है, एक ही कार्य दो-दो विभागों को करना पड़ता है और अधिक लोगों को नौकर रखना पड़ता है जिनको रखे बिना काम चल सकता था। उदाहरणार्थ बीज के गोदामों का प्रबन्ध तीन अलग-अलग विभाग अर्थात् कृषि, सहयोग और ग्राम-सुधार, करते हैं। सराई के विषय में सलाह सार्वजनिक स्वास्थ्य ग्राम-सुधार और सहयोग विभागों द्वारा दी जाती है; गांव के पुस्तकालयों का संचालन ग्राम सुधार और शिक्षा विभाग द्वारा होता है। बहुत प्रतिबन्धों में डाल कर देहात वालों की साधारण आवश्यकताओं का प्रबन्ध करने से बहुत खर्चा होता है और यह अनावश्यक तथा अवांछनीय है। इससे परस्पर डाह का भाव उत्पन्न हुआ जिससे अयोग्यता और भ्रष्टाचार का जन्म होता है। ऐसी अवस्था में कोई प्रगतिशील उन्नति कर दिखाना सम्भव है।” इसलिये यह बात उत्साहजनक है कि प्लानिंग और डेवलपमेंट विभाग करके महान् कार्य का आरम्भ किया गया है। परन्तु दुर्भाग्य की बात है कि बजट को देखने से मालूम पड़ता है कि इस विभाग का कार्य-क्षेत्र बहुत ही परिमित है।

श्रीमान् जी, इस विभाग का हवाला बजट की दूसरी जिन्द के पृष्ठ ३९ और ८६ पर मिलता है। स्वीकृति नं० ३४ के तहत में यह कहा गया है—

“हिसाब का वह भाग जो प्लानिंग और डेवलपमेंट से सम्बद्ध खर्चों को लिखेगा; जब कि भिन्न-भिन्न सुधार योजनाओं का खर्चा उन विभागों के बजट से लिया जाता रहेगा, डेवलपमेंट बोर्ड का खर्चा तथा डेवलपमेंट कमिशनर और उसके निर्व्यवस्थापक के अन्तर्गत संस्थाओं का खर्चा इस नयी स्वीकृति से लिया जायेगा।”

पृष्ठ ८६ पर यह कहा गया है—

“डेवलपमेंट कमिशनर के अन्तर्गत जो २ लाख ९ हजार रुपये के तख्तीनें हैं वह डेवलपमेंट कमिशनर उसके डिप्टियों और सहायकों, तथा दफ्तर के कर्मचारियों के वेतन और भत्ते के लिये हैं। केवल प्राचीन काम करने के प्राचीन पूर्वीय ढोंगों की शिक्षा देने के लिये कुछ केन्द्र खोलने का विचार है, और इस प्रकार के नौ केन्द्रों के लिये ४ लाख २ हजार रुपये का प्रबन्ध किया गया है। कमायू डिवीजन के अतिरिक्त जहाँ पर कि एक डेवलपमेंट बोर्ड पहिले से ही विद्यमान है, प्रत्येक डिवीजन में एक केन्द्र होगा। जिले के खर्चों के अन्तर्गत ७ लाख १० हजार रुपये का प्रबन्ध है। यह सुधार के उस क्रिया कलाप के लिये है जो दो चुने हुये जिलों के देहात में पहिले-पहल आरम्भ किया जायेगा।”

इन उद्धरणों से यह प्रतीत होता है कि प्लानिंग और डेवलपमेंट विभाग का कार्य केवल यह होगा कि वह दूसरे विभागों में परस्पर सम्बन्ध स्थापित करे। विभिन्न सुधार विभाग अपने कार्यों के लिये उत्तरदायी होंगे। उनको रुपये की अलग-अलग स्वीकृतियां मिलेंगी। श्रीमान् जी, यह बिलकुल अपर्याप्त है। मैं तो सुधार विभाग से यह समझता हूँ कि एक संगठित और सम्पूर्ण विभाग होता चाहिये जो एक भली भांति सोच कर बनायी हुई योजना के अनुसार कार्य करे। सुधार विभागों को कुछ मंत्रियों के हाथ में दे दिया जाय जो मंत्रिमंडल की एक उपसमिति के रूप में कार्य करें और जिन्हें सुधार योजनाओं के विषय में सम्पूर्ण अधिकार प्राप्त हों। इससे परस्पर सहयोग होगा, शक्ति होगी और यह सफलता प्राप्ति का साधन होगा। शासन कार्य के लिये सब विभाग डेवलपमेंट कमिशनर के अधिकार में दे दिये जायें। इसमें कुछ भी कमी रहे तो सफलता न मिलेगी। जीवन एक है और इसे एक ही समझना चाहिये

श्रीमान् जी, आपकी आज्ञा से मैं डेविड लिलियन्थल की पुस्तक 'टेनेसी वैली आया-रिटी' से एक पैरा पढ़ूंगा।

“इस नयी नीति के अन्तर्गत लोगों के लिये इस वैली (घाटी) के उद्गम से लोगों के लिये धन उत्पन्न करने के अवसर को एक अकेली समस्या के रूप में लेना था। कार्यकर्ताओं के एक समूह का यह कर्तव्य था कि इस समस्या के भिन्न भागों को मिला कर एक संयुक्त और सम्पूर्ण रूप दें। टेनेसी वैली के उद्गमों को अलग-अलग ऐसे टुकड़ों में नहीं बांटना था, जिनको सीमाधिकार सम्बद्ध स्थानों में रक्खा जा सके, जिनमें कि लोकाचार के अनुसार सरकार की कार्यशीलता विभक्त हो गयी थी। यह नहीं मान लिया गया था कि सृष्टि के समय सर्जनहार ने प्राकृतिक उद्गमों को फेडरल कोर्ट की व्यवस्था तालिका के अनुसार विभक्त करके भिन्न-भिन्न वर्गों में कर दिया है। सिद्धांत और एकता के सामने किसी विशेष उद्गम के विकास के लिये, अवसरों पर या कुछ व्यक्तियों की बनाई हुई कम्पनियों पर कुछ ध्यान नहीं दिया गया और उनको अस्वीकार कर दिया गया था। जिस वस्तु को ईश्वर ने एक बनाया मनुष्य को उसका विकास एक ही के रूप में करना था।”

लिलियन्थल लेखक का पेशा नहीं करता, वह एक कार्यात्मक व्यक्ति है, जिसको टेनेसी वैली के विकास से बहुत सम्बन्ध रहा है।

मैं सरकार को सित्र की हैसियत से यह सलाह देना चाहता हूँ कि मनुष्य की सृष्टि एक के रूप में हुई है और एक ही के रूप में उसका विकास होना चाहिये। हमारे सामाजिक कार्यों के भिन्न भागों में विभक्त हो जाने से हमारी उन्नति में बाधा पड़ी है। यदि हम अपने प्रान्त के प्रति वास्तविक भाव रखते हैं तो हमें चाहिये कि अपने जाति निर्माण के विभागों में अर्थात् शिक्षा, चिकित्सा, सार्वजनिक स्वास्थ्य, कृषि, ग्राम सुधार पशु-चिकित्सा, सहयोग और उद्योग इत्यादि को एक सामूहिक और संगठित विभाग समूह के रूप में संचालित करें ताकि देश की उन्नति की बड़ी योजनाओं को उठाया जा सके। श्रीमान् जी, मुझे और बहुत सी बातें कहनी हैं, लेकिन आप गिलोटिन लगा चुके हैं और मैं अपना भाषण समाप्त करता हूँ।

شہی اچیت پوساد جین —

جناب والا - یہہ ہجرت قوم کے بہت مہتمم بالشان لہذا میں پیش کیا گیا ہے - ہر مجلس کی گورنمنٹ نے اس امر کے متعلق ایک بیان دیا ہے کہ وہ جون سنہ ۱۹۴۸ء میں ہندوستان کو چھوڑ کر جارہے ہیں - مکمل اختیارات کی منتقلی سے قبل جو وقفہ ہے اس میں نہایت اہم تجدیدیاں رونما ہونے والی ہیں - ان اختیارات کی منتقلی کے وقت ہمیں خوشگوار حالات پیدا کرنا چاہیئے - لہذا جناب والا - یہہ ہندو مہینے - و آئے والے ہیں اس میں ہمارے غیر منقسم خلوص اور طاقت کی ضرورت ہوگی - لیکن بدقسمتی سے جن اختلافات نے ملک کو تقسیم کیا ہے وہ اب پہلے سے بھی بد سے بدتر ہوتے جارہے ہیں - آج پورا پنجاب مسلم اور دوسرے لوگوں کی باہمی جنگ کی وجہ سے دھکتا ہوا دوزخ بن گیا ہے - میں صوبجات متحدہ کے اپنے مسلم لیگی دوستوں کو مخاطب کر کے ایک بات عرض کرنا چاہتا ہوں کہ حوالہ وہ اکہند ہندوستان ہو یا پاکستان - اور چاہے ہندوستان متحد رہے یا منقسم ہو صوبجات متحدہ کے مسلمان اس صوبہ میں رہینگے - آبادی کی منتقلی کا مسئلہ ایک خواب موہوم ہے - صوبہ متحدہ کے مسلمان ملک کے دوسرے حصہ میں منتقل ہونے نہیں جارہے ہیں - جو ہندوستان سے بہت دور ہے -

[Sāri Ajit Prasad Jain]

میں حزب مخالف کے ذہنی لیڈر کا یہہ فقرہ سن کر خوش ہوا جبکہ کل انہوں نے یہہ کہا تھا کہ صوبجات متحدہ کے مسلمان اسی صوبہ میں رہینگے اور منتقل نہ ہونگے - خوش قسمتی سے بڑے لیڈر اسی صوبہ کے ہیں - کانگریس میں پنڈت جواہر لال نہرو اور پنڈت گروند بلہیہ پنٹ ہیں جو تمام ہندوستان میں مشہور ہیں - دوسری طرف مسام ایک میں بڑے لیڈروں کی کمی نہیں ہے - چودھری خلیق الزماں نواب متحدہ اسماعیل اور نواب زادہ لیاقت علی خاں ہیں - ایگنی لیڈران اپنی قوم کے ذمہ دار ہیں - جو لوگ اس ایوان میں موجود ہیں اور دوسرے وہ جو اس صوبہ کے رہنے والے ہیں لیکن اس ایوان کے رکن نہیں ہیں ان کو مسٹر جناح اور لیگ ہائی کمانڈ کے پاس جانا چاہیئے اور اپنے مقام کو صاف صاف واضح کر دینا چاہیئے کہ ان کو اس کا احساس ہونا چاہیئے کہ ان کو یو - پی کے باشندوں کے ساتھ رہنا ہے جناب والا - ہم سے اکثر سامنے کی نشستوں کی طرف سے کہا گیا کہ اس ملک میں دو قومیں ہیں - سامنے کرسیوں پر بیٹھنے والے میسرے دوست جو دو قوم کے نظریہ پر زور دیتے ہیں - ان کو اب یہہ محسوس ہونا ہوگا کہ وہ کتنے نقصان میں ہیں - وہ اپنے ہی ملک میں اپنے ہم قوم افراد سے کچھ کم ہو جائیگا اب یہہ ان ہی کی رضامندی پر ہے کہ خوار وہ صوبہ کی قسمت کے بنانے میں برابروں کے ساتھی ہوں - یا ملک کے ایک حصہ کے حکمران ہوں اور دوسرے حصہ میں محکوم ہوں - ہماری حیثیت واضح ہے - ہم چاہتے ہیں کہ وہ سوجھ بھارے رنج و خوشی قتل و شکست اور فائدہ و نقصان میں ساتھی ہوں - میں امید کرتا ہوں کہ مسلم لیگ ان تمام واقعات کو اکتہ کر کے صحیح طور پر عمل اختیار کریگی - یعنی ہندوستان ایک قوم ہے - اور ہندوستان کی ملتی تمام ہندوستان کے لئے ایک ہوگی اور علیحدہ نہ ہوگی - جناب والا جب میں یہہ کہتا ہوں کہ صوبہ متحدہ کے مسلمانوں پر بہت ذمہ داری عائد ہوتی ہے - تو میں صرف اپنے ہی خیال کے ترجمانی نہیں کرتا ہوں بلکہ یہہ ان کی قسمت کی آواز ہے - اگر وہ اس کو نظر انداز کرتے ہیں تو تباہ ہو جائینگے -

جناب اب میں بھت کو لیتا ہوں - ہم کو بہت درد اندیشی سے ضروری اور غیر ضروری مسئلہ کو دیکھنا ہے جو ہمارے سامنے درپیش ہیں ہم کو دیکھنا یہہ ہے کہ یہہ ہم کو صرف آنے والی آزادی کے لئے تیار نہیں ہوتی ہے - بلکہ وہ اس کو برقرار رکھنے کے اصول بھی بتاتی ہے اور مجھے کو یہہ معلوم کر کے بہت مسرت ہے کہ امسال گزشتہ سال کے مقابلہ میں کافی ترقی ہے -

جناب والا - یہہ وہ بھت ہے جس کی تمام ذمہ داری کانگریس وزارت پر ہے - اس میں بہت ہمت افزا نقوش موجود ہیں - تقریباً تمام قومی تنظیم کے شعبوں میں کافی رویہ دیا گیا ہے - تعلیم میں 97 لاکھ 87 ہزار کا مزید

عطیہ دیا گیا ہے۔ میڈیکل کے لئے ۱۶۰۲۸ لاکھ کا مزید عطیہ ہے۔ زراعت کی ترقی کے لئے ۷۶+۳۷ لاکھ کا اضافہ ہے۔ عوام کی صحت کے لئے ۲۳۰۲۹ لاکھ روپیہ کا اضافہ ہے۔ گرام سدھار کے لئے ۳۱+۱۰ لاکھ کا مزید اضافہ ہے۔ مویشیوں کے لئے جو کہ ایک اہم محکمہ ہے ۳۶+۳۸ روپیوں کی رقم دی گئی ہے۔ صنعت کے لئے ۲۲ لاکھ کا عطیہ ہے۔ لیکن بدقسمتی سے باہمی امداد کے لئے ۳ لاکھ کی تخفیف کی گئی ہے۔ لیکن یہ تخفیف زیادہ اہم نہیں ہے۔ اگر آپ بجٹ میں قومی تعمیر کے شعبوں کو ایچئے تو اس میں ۳ کروڑ کا اضافہ ہے۔ یعنی ۸+۷۹ کروڑ سے لیکر ۱۱+۷۷ کروڑ تک۔ کبھی یہی کوئی وزیر مالیات اس اضافہ پر ناز نہ کرے گا۔ سنہ ۱۹۴۶-۴۷ میں کل بجٹ کا ۲۸+۵ فیصد قومی تعمیر کے شعبوں پر صرف کیا گیا۔ امسال او۔ ا۔ ۲۱+۱ فیصد ہے۔ میری خواہش ہے کہ بجٹ کی زیادہ رقم قومی تعمیر کے کام پر صرف ہو۔ ایک مخصوص خصوصیت اس بجٹ کی یہ ہے کہ تقریباً ۱۲ لاکھ روپیہ تعمیر و ترقی کے شعبہ کے لئے وقف ہے۔ یہی نیک شماری حکومت صرف امن و امان قائم رکھنے کے یعنی پولیس کا کام انجام دیتی تھی۔ انتظامیہ مشین۔ جس کو حکومت نے اپنے پیش رو پایا ہے بہت اچھی ہوئی ہے۔ ہر محکمہ اپنے ذمہ داری پر کام انجام دیتا ہے۔ جو محکمہ ہمارے پاس ہیں ان میں اس میں کوئی ربط نہیں تھا۔ وہ مشینری مثال ایک مخروطی چیز کے لئے ہے۔ جو حکومت کے مختلف شاخوں کو منضبط کرتی ہے۔ لیکن جیوں جیوں یہ شاخیں نیچے کی طرف بڑھتی جاتی ہیں۔ ایک شاخ سے دوسری شاخ کا فوق یہی ہوتا جاتا ہے۔ یہاں تک کہ محکмата ایک دوسرے سے بالکل بے تعلق ہو جاتے ہیں۔ محکمہ کو اس امر کی تصدیق کی تائید تنخواہ کمیٹی کی رپورٹ سے ہوتی ہے جس کو حکومت نے حال میں شائع کیا ہے۔ میں آپ کی اجازت کے بغیر رپورٹ کا ایک حصہ پڑھوں گا۔ رپورٹ کے صفحہ ۲۶ پر ہم کو یہ بتایا گیا ہے۔

دیہاتی علاقوں میں کچھ محکمہ ایسے ہیں مثلاً مال۔ زراعت۔ مویشیان۔ علاج مویشیان۔ امداد باہمی۔ تعلیم۔ گرام سدھار۔ گناسدھار۔ گوسدھار۔ جنگل۔ آبپاشی۔ بڑا ہلکتہ۔ یہ سب خود مختارانہ طور پر اپنے فرائض انجام دیتے ہیں اور ان میں آپس میں کوئی ربط نہیں ہے۔ اور اس کا نتیجہ یہ ہوتا ہے کہ کام دہرا ہو جاتا ہے۔ اور عملت بھی دہرا ہو جاتا ہے۔ جس کو بڑا ہلاکتا ہے۔ مثال کے طور پر بیج کے گودام کو۔ مختلف تین محکومات چلاتے ہیں یعنی زراعت باہمی امداد۔ اور گرام سدھار۔ لیکن صفائی کے متعلق ہدایات محطان صحت۔ گرام سدھار اور باہمی امداد دیتا ہے۔ دیہاتوں میں کتب خانے گرام سدھار اور محکمہ تعلیم چلاتے ہیں۔ دیہات کے لوگوں کی معمولی ضروریات کو محدود ذرائع سے پورا کرنا نہ صرف بہت گراں بلکہ غیر ضروری ہرجاتے ہیں۔ اس سے آپس میں ضد پیدا ہوتا ہے۔ اور آخر میں نا اہلی اور نا چلتی پیدا ہوتی ہے۔ ایسی صورت میں کوئی نمایاں ترقی حاصل کرنا نا ممکن ہے۔ اس سے ضرور کچھ امید پیدا ہوتی ہے کہ ایک تعمیر و ترقی کا محکمہ قائم

[Shri Ajit Prasad Jain]

کہا گیا ہے جناب والا - لیکن بد قسمتی سے جب ہم بجٹ پر نظر ڈالتے ہیں - تو میں خطرہ محسوس کرتا ہوں کہ اس شعبہ کا حلقہ محدود ہے -

جناب والا - اس محکمہ کے حوالہ صفحات ۳۹ اور ۸۶ بجٹ کے حصہ ۲ میں ملتے ہیں - عطیہ نمبر ۲۴ کی بابت یہہ کہا جاتا ہے کہ یہہ حساب کی دفعہ ترقی و تعمیر کے متعلق اخراجات درج کر دی گئی - اور انفرادی ترقی کے اخراجات محکمہ متعلقہ کے مد سے پورے کئے جائینگے یعنی دیولپمنٹ بورڈ سے جو اس نئی عطیہ کے رو سے دیولپمنٹ کمشنر اور دوسرے عملہ کا انتظام کریگا - صفحہ ۸۶ پر یہہ بتایا گیا ہے کہ دیولپمنٹ کمشنر کے اخراجات کا تخمینہ ۲ لاکھ ۹ ہزار ہے - جس میں دیولپمنٹ کمشنر اور اس کے نائب کی تنخواہ اور بیتہ اور دفتر کی دوسری ضرورتیں شامل ہیں - مغربی نمونوں پر لوگوں کو کام سکھانے کے مرکز قائم کرنے کی تجویز کی گئی ہے - اور اُسے نو اداروں کے لئے ۳ لاکھ ۲ ہزار کی رقم کا انتظام کیا گیا ہے - ایک کام سکھانے کا مرکز ہر ایک ڈویژن میں ہو گا - کامیوں کا حلقہ اس سے مبرا ہے کیونکہ اس میں ایک علیحدہ دیولپمنٹ بورڈ ہے - ضلع کے اخراجات کے ماتحت ۷ لاکھ ۱۰ ہزار کی رقم اہم ترقی کرنے کے کاموں پر خرچ کرنے کی تجویز کی گئی ہے - اور یہہ کام پہلے دو منتخب اضلاع میں شروع ہو گا -

ان اقتباسات سے یہہ معلوم ہوتا ہے کہ محکمہ تعمیر اور ترقی محکمہ امداد باہمی کی طرح کام انجام دیکر - اور مختلف ترقی کرنے والے محکمات اپنے فرائض کے انجام دہی کے ذمہ دار ہونگے - ان کو علیحدہ عطیات ملیں گے - اور یہہ جناب والا - بالکل نا کافی ہے - میری ذاتی رائے یہہ ہے محکمہ ترقی کے لئے یہہ ہے کہ اس کو علیحدہ ایک مضبوط اور کارآمد ہونا چاہیئے - اس محکمہ کی نگرانی چند وزیروں کے ہاتھ میں ہونا چاہیئے اور وہ ایک ماتحت کابینہ کی تشکیل کر سکیں جس کو ترقی کی اسکیم کی ترتیب کی مکمل آزادی ہو اور اس سے کام کی تکمیل میں تقویت اور مدد ملے - سب محکمات کو انتظام کے لئے دیولپمنٹ کمشنر کے ماتحت رکھنا چاہیئے - زندگی ایک ہے اور اس کو ایک سمجھنا چاہیئے - جناب والا - اگر آپ کی اجازت ہو تو میں دیوہ - لی - لہ پتیل کی کتاب "ٹینسی دیوی اتھارٹی" کا ایک پیرا گراف پڑھوں - اس نئی پالیسی کے ماتحت لوگوں کے لئے دولت اس واسی کے ذرائع سے پیدا کرنا ایک متعدد مسئلہ ہونا چاہیئے - اس مسئلہ کے مختلف اجزا کو فراہم کرنے کی تکمیل ایک ذمہ دار کارکن کے ذریعہ ہونا چاہیئے - ٹینسی والی کے ذرائع کو علیحدہ علیحدہ ڈیڑوں میں چھڑ ہوا کرنا نہیں تھا - بلکہ ان کے چھوٹے چھوٹے خانوں میں انتظاماً چڑ دینا تھا - جس کو حکومت نے ضرورتاً بانٹ دیا تھا - جس کا کسی کو یقین نہیں ہو سکتا کہ ان پینس کے وقت خدا نے قدرتی ذرائع کو بانٹ دیا اور معین کر دیا تھا - لوگوں اور ایجنٹوں کے ذاتی مفاد اصولاً اتحاد کے مقابلہ میں مستند کر دیئے گئے تھے - جس کو خدا نے ایک بنا دیا ہو آدمی بھی اس کو ایک رکھے -

ایلیٹیل کوئی پیشہ ور مصنف نہیں تھا۔ وہ ایک عمل کرنے والا آدمی تھا۔ جس کو ٹکسی والی کی ترقی کے لئے بہت کرنا پڑا۔ میں حکومت کو ایک دوستانہ مشورہ دینا چاہتا ہوں کہ آدمی ایک پیدا ہوا ہے اور اس کو ایک رہنا چاہیئے ہماری معاشی کاموں کی تقسیم ہماری ترقی کے راہ میں دروازہ ہے۔ اگر ہم کو اپنے سونہ کا خیال ہے تو ہم کو اپنے قومی تعمیر کے محکموں یعنی تعلیم میڈیکل۔ پبلک ہلتھ۔ زراعت گھاس سدھار مویشیان سے تعاون کرنا چاہیئے۔ تاکہ ملک کی ترقی کے دوراندیش منصوبے بنائے جاسکیں۔ جناب والا۔ مجھکو ابھی اور بھی بہت سی باتیں کہنا تھیں۔ لیکن آپ نے گلوبٹن کا نفاذ کیا ہے لہذا مجھکو ختم کر دینا چاہیئے۔

میجر نواب محمد جمشید علی خان۔

جناب والا۔ اس سے پیشتر کہ میں بجٹ کے متعلق اظہار خیال کروں ضروری معلوم ہوتا ہے کہ اپنے معزز دوست مسٹر جین کو جنہوں نے بڑے سیاسی مسائل کے متعلق ارشاد فرمایا ہے اُس کے متعلق دو چار الفاظ کہہ دوں تو نیشنل تھئوری (دو قوموں کی نظریہ) اور تقسیم ہندوستان یہ دو نہایت اور بڑے مسائل ہیں جو اس وقت ہمارے رہبران ملک کی توجہ اپنی طرف مبذول کر رہے ہیں۔ کوئی اہم بات آہستہ سے کہنے سے معمولی طریقہ پر بیان کرنے سے اُس کی اہمیت کم نہیں ہو جاتی۔ یہ مسٹر جین نے جس آہستگی کے ساتھ ان مسائل کو بیان فرما دیا ہے اُس سے یہ نہ سمجھئے کہ اُس کی اہمیت میں کتنا بھی فرق آگیا ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ ہر ہندوستانی کا دل یہ ضرور چاہتا ہے اور ہر ہندوستانی کا یہ دعویٰ ہونا چاہیئے کہ یہ مسائل جتنی جلدی طے ہو جائیں اتنی جلدی بہتر ہے۔ لیکن آپ صاحبان کو اس سے اتفاق ہوگا کہ بڑی تعداد والی جماعت کا فرض اولین یہ ہے کہ وہ چھوٹی تعداد والی جماعت کو یہ اطمینان دلانے کے لئے ان کے دلوں کے خطرات سمجھ نہیں ہیں۔ لہذا سب سے زیادہ ذمہ داری بڑی تعداد والی جماعت پر آتی ہے۔ بہر حال میں اس دعا میں اور اِس اُمید میں اور اس آرزو میں شریک ہوں کہ جلد سے جلد ان مسائل کے حل سوچنے چاہیئے اور حل ہو جانا چاہیئے اور اگر اسی طریقہ سے یہ حالت رہی تو بہت سے خطرات کا اندیشہ ہے۔ لیکن ساتھ ہی بعض گفتگو اور الفاظ کے ذریعے سے یہ چیزیں نہیں طے ہوا کرتی ہیں۔ جب تک کہ دلوں کی صفائی نہ ہو اور ایک دوسری جماعتوں کے دلوں کے اندر جگمگ پیدا نہ ہو۔ اب میرا ایک مسئلہ کو اس شعر پر ختم کرنا ہوں جو مسٹر جین کو مخاطب کر کے عرض کرونگا۔

میں زبان سے تمکو سچا کہو لا کہہ بار کہندوں

اے کیا کہوں کہ دل کو نہیں اعتبار ہوتا

جناب والا۔ اس کے بعد میں بجٹ کے متعلق اپنے حقیر خیالات کا اظہار کرنا ہوں۔ اگر بجٹ کی تقریر کے لئے مبارک اور سلامت انتخاب کرنا ضروری ہے۔ تو میں بڑی مسرت کے ساتھ اس ایوان کے دو معزز رکن اور دو معزز منسٹروں کی خدمت میں ہدیہ مبارکباد پیش کرتا ہوں۔ سب سے پہلے میں آنریبل منسٹر آف لوکل سیلف گورنمنٹ کو اُنکی قابل ستائش کوششوں کے لئے

[Major Nawab Mohammad Jamshed Ali Khan.]

مبارک باد دیتا ہوں۔ جس قابلیت کے ساتھ انہوں نے ہندوستان کا حق نیابت ادا کیا اور کامیاب وہاں سے واپس تشریف لائیں۔ اس کے بعد ڈاکٹر کاتجو قابل مبارک باد ہیں انکی حسن کوشش سے ہمارے ملک کی فلاح قراہمی میں بہت سی آسانیاں پیدا ہو گئیں۔ اور ہم امید کرتے ہیں کہ اُٹھدہ انکی قابلیت انکی توجہ اور انکی حسن کوششوں سے مزید آسانیاں پیدا ہونگی۔ آنریبل فائننس منسٹر کو مبارکباد دینے کے بجائے میں یہہ عرض کروں گا کہ مجھے انکے ساتھ ہمدردی ہے۔ جو بجٹ آنریبل فائننس منسٹر نے پیش کیا ہے یہہ میں ضرور کہوں گا کہ وہ اس حد تک ضرور قابل ستائش ہے اور قابل داد ہے کہ انہوں نے صوبہ کا کوئی صیغہ ایسا نہیں باقی رکھا جس کا کسی نہ کسی حیثیت سے اپنی تقریر یا بجٹ میں تذکرہ نہ کیا ہو اور اس کے لئے کچھ نہ کچھ توجہ دی گئی ہو۔ میں اپنے خیال ناقص میں وندہ دریسنگ (چیزوں کی بے وفربیت نمائش) سے تعبیر کرتا ہوں اور میں سمجھتا ہوں کہ اس قسم کی چیز پیش کرنے سے صوبہ کا حقیقی تعمیری کام تکمیل نہیں پاسکتا ہے۔ میں ان خیال رکھنے والوں میں سے ہوں کہ آپ کم چیزوں کی طرف توجہ کریں۔ یکن جو توجہ کریں وہ مکمل ہو اور ایسے ہی صحیح حقیقی معنوں میں ملک کو نفع پہونچا سکیں۔ اس طرح سے روپیہ منتشر کرنا توڑی توڑی تعداد میں ہر صیغہ کے لئے روپیہ دینا جس سے کوئی خاص نفع نہ پہونچ سکے، یہہ غالباً کوئی مناسب طریقہ نہیں ہے۔ منسٹر مالیات نے اپنے بجٹ کی بنیاد کو بڑی حد تک مالگذاری کو بڑھا کر اور اسی ٹیکس پر قائم کیا ہے۔ لیکن یہہ بنیاد میں معافی چاہتا ہوں، نہایت غلط قسم کی بنیاد ہے اور مالگذاری کے اضافہ کے اوپر بجٹ کے اخراجات کو بڑھا لینا کوئی دانشمندی کی چیز نہیں ہے۔ اگر خدا نخواستہ ہمارے منسٹر صاحبان کے اس ظالم اور زیادتی کی بدولت آئندہ بارش کم ہوئی یا مانسون یا قدرتی فیاضی میں کسی درجہ میں کمی ہوئی تو آپ کو بجائے اس کے کہ اپنے بجٹ کے اندر ایسی آمدنی کا اضافہ کریں۔ آپ کو ترقی کے لئے کچھ رقومات رکھنا پڑیگی یا ممکن ہے کہ آنریبل منسٹر مالیات نے یہہ سوچا ہو کہ چونکہ پہلی گورنمنٹ تقاوی دیا کرتی تھی، لہذا وہ تقاری ایسے موقعوں پر نہیں دیتے۔ ہماری مصلحت ہمارا اصول یہہ ہے کہ جتنے پرانے اصول ہیں انہیں منسوخ کر دیا جائے چاہے وہ اچھے ہوں یا برے اگر انہوں نے یہہ سوچ لیا ہے تو بوشک دوسری چیز ہے۔ لیکن مالگذاری کے اضافہ کے اوپر اپنے اخراجات کو توسیع دے لینا کوئی دانشمندی نہیں ہے۔ مالگذاری بڑھانے کا دارومدار بالکل قدرتی فیاضی کے اوپر منحصر ہے۔ کیا آپ صاحبان نے نہیں دیکھا کہ اکثر اوقات بدقسمتی سے ایسے سال بھی گزرتے ہیں جبکہ بارش کے نہ ہونے کی وجہ سے بالکل تباهی اور بربادی ہو جاتی ہے؟ اور ہمیں زراعت پیشہ لوگوں کو مالی امداد کرنی پڑتی ہے بجائے اس کے کہ ہم کوئی چیز ان سے حاصل کر سکیں۔ اس کے بعد میں دو چار چیزیں بجٹ کی عام حالت پر عرض کرنا چاہتا ہوں مثلاً حفظان صحت اور میڈیکل۔ میوہ

خیال میں یہہ دونوں چیزیں ایک دوسرے سے بالکل وابستہ ہیں۔ رول ایریا (دیہاتی رقبہ) کے لئے میں خوش ہوں کہ بجٹ میں میڈیکل ڈیپارٹمنٹ سے ان کو طبی امداد پہنچانے کی طرف کافی توجہ دی گئی ہے۔ لیکن جیسا میں پیشتر بھی بعض موقعوں پر عرض کرچکا ہوں وہاں کی حفظان صحت کی حالت جب تک درست نہیں ہوگی اس وقت تک میڈیکل ڈیپارٹمنٹ جو روپیہ صرف کرینگے وہ صحیح صرفہ نہ ہوگا۔ میں آپ سے عرض کروں کہ ہمارے بہت سے دیہات ایسے ہیں جہاں بوسات کے زمانہ میں اس قدر وائر لاگنگ (پانی بھر جانا) ہو جاتا ہے کہ چار چار مہینہ تک ان کو وہاں سے نکلنا دشوار ہو جاتا ہے۔ ان کے مکانوں کے اندر بہت سی سیان اور کیچڑ رہتا ہے۔ ایسی حالتوں میں اُنہیں گدڑ کرنا پڑتا ہے۔ جب تک آپ اس کا انتظام نہ کریں گے کہ جہاں جو تشیب گائوں میں ہے وہاں پانی نہ ہوے۔ وہاں ہی حفظان صحت درست نہ ہوگی۔ جس قدر آپ ٹراواگ ڈیپارٹمنٹ (چلتے پھرتے دواخانے) رکھینگے وہ سب بیکار ثابت ہونگے۔ وزارت کے متعلق بھی میں یہہ عرض کرونگا کہ بلاشبہ آپ نے اس وجہ سے کافی توجہ سے کام لیا ہے لیکن مسٹر صاحب وزارت سے مجھے یہہ درخواست ضرور کرنا ہے کہ وہ سیڈ اسٹور (بیج گودام) کی طرف کافی توجہ دیں۔ چونکہ یہہ مہرا ذاتی تجربہ ہے کہ وزارت ہمیشہ لوگوں کو اچھا سیڈ (بیج) اچھا تخم اپنی تک میسر نہیں آتا۔ اس کا بھی کافی انتظام ہونا چاہیئے۔ اس کے ساتھ ساتھ اُن کی ضروریات کے لئے، ان کے معمولی ہل وغیرہ کی ضروریات کے لئے لوہا بھی میسر نہیں آ رہا ہے۔ ضرورت ہے کہ آپ دیہاتی رقبہ جات میں اس قسم کے ذیہ کھول دیں جہاں معمولی ضروریات کی چیزیں کاشتکاروں کو میسر آسکیں۔ اب میٹر کالبرج انڈسٹری (گھڑیلو صنعت) کی طرف آپ اپنی توجہ مبذول کرانا چاہتا ہوں۔ میرے خیال میں اس طرف بھی کم توجہ کی گئی ہے۔ ضرورت اس کی ہے کہ آپ اپنے اہلکار کے رول ایریا (دیہاتی رقبہ) کی انڈسٹریل سروس (صنعتی پیمائش) کراویں اور یہہ دیکھیں کہ وہ ضلع کے اندر کون کون سی ایسی صنعت و تجارت ہیں جو مقامی طور پر کالبرج انڈسٹری کے طور پر چلائی جاسکتی ہیں۔ جب تک آپ کے پاس اس قسم کا سروس (پیمائش) نہیں ہے آپ کوئی کام صحیح طور پر کالبرج انڈسٹری کے سلسلہ میں نہیں کر سکتے۔ اب میں مالگڈاری کے اسکیم (پیمانہ) کے متعلق عرض کرونگا۔ جس کے لئے میرے دوست کو بہت انتظار تھا۔ میں بلا کسی خوف و تردید کے یہہ کہہ سکتا ہوں کہ یہہ ٹیکس بالکل غلط قسم کا ٹیکس ہے اور اس طرح سے آرینڈمنٹ (من مانے) طور پر یہہ کہنا کہ لگان اس دوران میں بہت بڑھ گیا ہے اور مالگڈاری نسبتاً بہت کم ہے کافی نہیں ہے۔ میرا ذاتی تجربہ ہے بلکہ تمام ایوان کے ممبران کا یہہ ہوگا کہ اس وقت جو لگان زمیندار وصول کر رہے ہیں وہ یہہ ہے جو اس زمانہ میں اُنہوں نے خود والنتوریٹی (قصداً) قائم کیا تھا۔ وہ آج وصول کیا جا رہا ہے۔ اس کے بعد روڈن (نظر ثانی) ہو چکا ہے۔ اس سے سرکل ریٹ قائم کیا جا رہا

[Major Nawab Mohammad Jamshed Ali Khan]

ہے۔ جس کی بناء پر زمیندار کو امان بڑھانے کا کوئی موقع ہی باقی نہیں رہا۔ میں کیسے ماناں اوں، کیسے سمجھ اوں کہ امان اس زمانہ میں زیادہ بڑھ گیا اور مالگذاری نسبتاً کم رہی۔ یہ چیز بالکل یقین کرنے کے لائق نہیں ہے البتہ میں اس آپ کی وضعداری کا ضرور فائل ہوں۔ جس دن سے آپ نے اس صوبہ کی حکومت سنبھالی ہے اسی وقت سے آپ نے اپنا یہ اصول بنالیا ہے، یہ طریقہ سے یہ طے کر لیا ہے کہ اس طبقہ کو بالکل نیست و نابود کر دیا جائے۔ لیکن آپ نے جس قسم کا حلف اُٹھایا ہے، اپنے فرض کی ادائیگی کے لئے اس کے مطابق یہ چیز تمام نہیں ہے۔ آپ نے اس چیز کا حلف اُٹھایا ہے کہ آپ کوئی کام کسی طبقہ کے ساتھ جو کریں گے وہ وقتہ آوت فور اینڈ فیور (بغیر خوف اور عنایت) ہوگا۔ اس میں کسی طرح کا ال ول (بہی خواہش) نہیں ہوگی۔ زمیندار طبقہ کے ساتھ آپ ابتدا سے اس قسم کی چیزیں اختیار کر رہے ہیں۔ جس کے معنی کچھ نہیں ہیں۔ چاہے آپ کے صوبہ کی سوسائٹی کو اس سے نفی پہنچے یا نقصان۔ لیکن آپ اس منصوبہ کو پورا کرنا چاہتے ہیں کہ زمیندار کو کسی نہ کسی طرح تباہ کر دیا جائے ابتدا سے لیجئے ہمیشہ جب کوئی لبرسٹریچر (مجالس قانون ساز) میں قانون آپ لائے ہیں اُس کے اندر سب سے پہلی چیز یہ رکھی ہے کہ زمینداروں کی حالت تباہ اور برباد ہو۔ آپ کی اس پالیسی نے آج ردول ایویا (دیہاتی رقبہ) اور کنڈری سائڈ (دیہات) کا امن و امان ختم کر دیا ہے۔ کاشتکاروں اور زمینداروں کے تعلقات برباد کر دیے ہیں۔ ان کی آپس میں جو محبت تھی اُس کو آپ کی اس پالیسی نے تباہ کر دیا ہے۔ آپ نے ملاحظہ کیا ہوگا کہ رات دن اسی قدم کے واقعہ ہوتے رہتے ہیں کہ کاشتکار فلاں زمیندار پر چڑھ گئے، ان کو مار ڈالا۔ یہ سب اسی پالیسی کا زہر ہے جو آپ نے شروع سے اختیار کیا ہے۔

اگر آپ چاہتے ہیں کہ صوبہ کا انتظام اس طرح سے چلے کہ کسی طبقہ یا کسی جماعت کو یہ کہنے کا موقع نہ ملے کہ اُس کے ساتھ ظلم یا زیادتی کی جا رہی ہے۔ تو بہر آپ کی شایان شان ہوگی۔ آپ نے یہ دیکھا کہ کورٹ آف وارڈس بل اور ٹیننسی لیجسلیشن جو ابھی ہاؤس (ایوان) کے درجہ پر ابالیشن (خاتمہ) اور اُس کے ساتھ ساتھ مالگذاری بڑھانا اگر یہ تمام ایک سلسلہ میں رکھا جائے تو اس ایک پالیسی کی مختلف کڑیاں ہیں۔ جب آپ ابالیشن (خاتمہ) بھی کرنا چاہتے ہیں اور اسی کے ساتھ ساتھ مالگذاری بھی بڑھانا چاہتے ہیں تو کیا میں اس کا مطلب یہ سمجھوں کہ آپ یہ چاہتے ہیں کہ جس وقت ابالیشن (خاتمہ) ہو اور زمینداروں کے ختم کرنے کا وقت آوے تو اُس وقت اس کی ویار (قیمت) کم کر کے یہ کہوں کہ کوئی چیز اس کے اندر ایسی باقی نہیں رہی جس سے ہم تعین ہو۔ معاوضہ دیں۔ کیا آپ کے لئے یہ مناسب ہوگا کہ اس قسم کے طریقہ آپ اختیار کریں اور پھر یہ کہیں کہ ایک ڈھیلے سے ہم دو شکار کر رہے ہیں۔ میں ان الفاظ کے ساتھ ہر ایک منسٹر صاحبان کو توجہ خاص طور پر مبذول

ستانا ہی اگر منظور ہے تو کہہ دو ستانے ہیں

मेजर नवाब मुहम्मद जमशेद अली खां--

मैं जबां से सच्चा कहूं तुमको लाख बार कह दूं,

इसे क्या कहूं कि दिल को नहीं एतबार होता ।

जनाब वाला, इसके बाद मैं बजट के मताधिक अपने हकीर खयालात का इजहार करता हूँ। अगर बजट की तकरीर के लिये मुबारक और सलामत से इतिबा करना जरूरी है तो मैं बड़ी मन्नत के साथ इस ऐवान के दो मुअज्जि खन और मुअज्जि मिन-स्टरों की खिदमत में हदिया मुबारकबाद पेश करता हूँ सबसे पहले मैं आनरेबिल मिनिस्टर आफ लोकललेल्फ गवर्नमेंट को उनकी काबिल सिजाबस कोशिशों के लिये मुबारकबाद देता हूँ, जिस काबिलियत के साथ उन्होंने हिन्दुस्तान का हकूनियावत अदा किया और कामयाब वहां से वापस तशरीक लाये। इसके बाद डाक्टर काटजू काबिल मुबारकबाद हैं उनकी हुस कोशिश से हमारे मुल्क की गल्ला फराहमी में बहुत सी आसानियां पैदा हो गई और हुन उम्मीद करते हैं कि आइन्दा उनकी काबिलियत, उनकी तवज्जह और उनकी हुस कोशिशों से मज्जीद आसानियां पैदा होंगी। आनरेबिल फाइनैन्स मेम्बर को मुबारकबाद देने के बजाय मैं यह अर्ज करूंगा कि मुझे उनके साथ हमदर्दी है। जो बजट आनरेबिल फाइनैन्स मिनिस्टर ने पेश किया है यह मैं जरूर करूंगा कि वह इस हद तक जरूर काबिल सतायस हैं और काबिलदाद हैं कि उन्होंने सूबे का कोई सीगा ऐसा नहीं बाकी रखा जिसका किसी न किसी हैसियत से अपनी तकरीर या बजट में तजकिरा न किया हो और उसके लिये कुछ न कुछ तवज्जह दी गई हो। मैं अपने खयाल नाकिस में बिड़ो डीसिंग से तावीर करता हूँ और मैं समझता हूँ कि इस किसम की चीजें पेश करने से सूबे का हकीमी तामीरी काम तकमील नहीं पा सकता है। मैं उन खयाल रखने वालों में से हूँ कि आप कम चीजों की तरफ तवज्जह करें, लेकिन जो तवज्जह करें वह मुकम्मल हो और ऐसे ही सही हकीमी मानों में मुल्क

[Major Nawab Mohammad Janshed Ali Khan]

को नफा पहुंचा सकें इस तरह से ब्याप्य मुनशिर करना थोड़ी थोड़ी तादाद में हर सीमा के लिये रकबा देना, जिससे कोई खास नफा न पहुंच सके, यह गालिबन कोई मुनासिब तरीका नहीं है। मिनिस्टर मालियत ने अपने बजट की बुनियाद को बड़ी हद तक मालगुजारी को बढ़ाकर और उसी ढंग पर कायम किया है। लेकिन यह बुनियाद, मैं माफी चाहता हूँ निहायत गलत किस्म की बुनियाद और मालगुजारी के ३ इञ्चा के ऊपर बजट के अहराजात को बढ़ाकर कोई दानिशमन्दी की चीज नहीं है। अगर खुदा नहवास्ता हमारे मिनिस्टर साहबान के इस जुलम और ज्यादाती को बदौलत आइन्दा बारिश कम हुई या मानसून या कुदरती फय्याद में किसी चीज में कमी हुई, तो लाभ के बजाय इस के लिये अपने बजट के अन्दर ऐसी आदमी का इज्जाफा करें आप को तकादी के लिये कुछ रकबात रखनी पड़ेगी या मुश्किल है कि आनरेबिल मिनिस्टर मालियत ने यह सोचा हो कि चूँकि पहली गर्वनमेंट तकादी दिया करती थी लिहाजा हम तकादी ऐसे मौकों पर नहीं देंगे हमारी मसलहत, हमारा वसूल यह है कि जितने पुराने वसूल हैं उन्हें मनसूख कर दिया जाय, चाहे वह अच्छे हों या बुरे, अगर उन्होंने यह सोच लिया है तो बेजक दूसरी चीज है। लेकिन मालगुजारी के इज्जाते के ऊपर अपने अहराजात को तौसीह लेना कोई ज्यादा दानिशमन्दी नहीं है। मालगुजारी बढ़ाने का दारोमदार बिल्कुल कुदती फय्याजी के ऊपर मुनहसर है। क्या आप साहबान ने नहीं देखा कि अक्सर ओकात बदकिस्मती हो ऐसे साल भी गुजरते हैं जबकि बारिश न होने की वजह से बिल्कुल तवाही और बरबादी हो जाती है और हमें जरायत पेसा लोगों को मली इम्दाद करनी पड़ती है, बजाय इसके कि हम कोई चीज उनसे हासिल कर सकें उसके बाद मैं दो-चार चीजें बजट की आम हालत पर अर्ज करना चाहता हूँ मसलन हिफजाने सेहत और मेडिकल। मेरे ख्याल में यह दोनों चीजें एक-दूसरे से बिल्कुल वाबस्ता हैं। रूल एरिया (देहाती रकबा) के लिये मैं खुश हूँ कि बजट में मेडिकल डिपार्टमेंट से उनकी तिब्बी इम्दाद पहुंचाने की तरफ काफी तवज्जह की गई है। लेकिन जैसा मैं पेक्टर भी बाज मौकों पर अर्ज कर चुका हूँ वहां की हिफजाने सेहत की हालत जब तक दुरुस्त नहीं होगी उस वक्त तक मेडिकल पर जो खर्चा सर्फ करेंगे वह सही सर्फा न होगा। मैं आपसे अर्ज करूंगा कि हमारे बहुत से देहात ऐसे हैं जहां बरसात के अमाने में इस अंदर वाटर लॉगिंग (जलामयी) हो जाता है कि ४-४ महीने तक उनको वहां से निकलना दुश्वार हो जाता है। उनके मकानों के अन्दर बहुत सी सीलन और कीचड़ रहता है। ऐसी हालतों में उन्हें गुजर करना पड़ता है; जब तक आप इसका इन्तजाम न करेंगे, जहां कि जोशेव गांव में हैं वहां पानी न भरे, वहां की हिफजाने सेहत दुरुस्त न हो, जिस अंदर आप ट्रैवलिंग डिस्टेंसरीज (चलते-फिरते दवाखाने) रखेंगे वह सब बेकार साबित होंगे। जरायत के मुताल्लिक भी मैं यह अर्ज करूंगा कि बिला शुबहा आपने इस बजट में काफी तवज्जह से काम लिया है लेकिन मिनिस्टर साहब जरायत से मुझे यह दरखवास्त अरूर करना है कि वह सांड स्टोर (बीज गोदाम) की तरफ काफी तवज्जह दें चूँकि यह बेरा जाती तज्वा है कि जरायत पेसा लोगों को अच्छा सांड (बीज) अच्छा तुल्म अभी तक मुयस्सर नहीं आता। इसका भी काफी इन्तजाम होना चाहिये। इसके साथ-साथ उनकी जरूरियात के लिये, उनके मामली हल वगैरह के जरूरियात के लिये लोहा भी मुयस्सर नहीं आ रहा है। जरूरत है कि आप देहाती रकबाजात में इस किस्म के डिपो खोलें जहां मामली जरूरियात की चीजें काइतकारों को मुयस्सर आ सकें। अब मैं काटेज इंडस्ट्री (देहाती उद्योग-धंधे) की तरफ आप की तवज्जह मबजूल करना चाहता हूँ। मेरे ख्याल में इस तरफ भी कम तवज्जह की गई है। जरूरत इस की है कि आप अपने अला के रूल एरिया (देहाती रकबा) की इंडस्ट्रियल सर्वे करावें और यह देखिये कि हर जिले के अन्दर कौन कौन सी ऐसी सनत व हिरफत हैं जो मुकामी तौर पर काटेज इंडस्ट्री के तौर पर चलाई जा सकती हैं। जब तक आप के पास इस किस्म का सर्वे (निरीक्षण) नहीं है आप कोई काम सही तौर पर काटेज इंडस्ट्री के सिलसिले में नहीं कर सकते हैं। अब मैं मालगुजारी के स्केल के मुताल्लिक अर्ज करूंगा जिसके लिये मेरे दोस्त को बहुत इन्तजार था। मैं बिला किसी खौफ व तरदीद के यह कह सकता हूँ कि यह ढंग बिल्कुल गलत किस्म का ढंग है और इस

से आरविट्टरी (स्वेच्छा से) तौर पर यह कहना कि लगान इस दौरान में बहुत बढ़ गया है और मालगुजारी निस्वतन न बहुत कम है, काफी नहीं है। मेरा जाती तजुर्बा है बल्कि तमाम ऐंवान के मेम्बरान का यह होगा कि इस वक्त जो लगान जमींदार वसूल कर रहे हैं, वह यह है जो इस जमाने में जो उन्होंने खुद वालटेरिल (कसदन) कायम किया था, वह आज वसूल किया जा रहा है। इसके बाद रिविजन (नजरसानी) हो चुका है। इस से सरकिल रेट कायम किया जा रहा है जिसकी बिना पर जमींदार से लगान बढ़ाने का कोई मौका ही बाकी नहीं रहा। मैं कैसे जान लूँ कसे समझ लूँ कि लगान इस जमाने में ज्यादा बढ़ गया और मालगुजारी निस्वतन कम रही। यह चीज बिल्कुल यकीन करने के लायक नहीं है। अबतता मैं इस आप की बजादारी का जहर कायल हूँ कि जिस दिन से आपने इस सूबे की हुकमत संभाली है, उसी वक्त से आपने अपना यह उमूल बना लिया है, हर तरीके से यह तय कर लिया है कि इस सूबे की बिल्कुल नेस्तनाबूद कर दिया जाये। लेकिन आपने जिस किस्म का हलफ उठाया है अपने फर्ज की अदायगी के लिये उसके मुताबिक यह चीज कतअन नहीं है। आपने इस चीज का हलफ उठाया है कि आप कोई काम किसी तबके के साथ जो करेंगे वह बिदाउत फिर एंड फेवर (बिना किसी भय या पक्षके) होगा, उस में किसी तरह का इट्र बिल (बुरी ख्वाहिश) नहीं होगी। जमींदार तबके के साथ आप इन्तिदा से इस किस्म की चीजें अख्तियार कर रहे हैं? जिसके वाली कुछ नहीं हैं, चाहे आप के सूबे की मोसायदी को उससे नफा पहुंचे या नुकसान। लेकिन आप इस मंचूबे को पूरा करना चाहते हैं कि जमींदार को किसी न किसी तरह तबाह कर दिया जाय। इन्तिदा से लोजिये हमेशा जब कोई लेजिस्लेशन (धारा सभा) में कानून आप लाये हैं, उस के अन्दर सब से पहली चीज यह रखी है कि जमींदारों की हालत तबाह और बरबाद हो। आप की इस पालिसी ने आज हरउ एरिया (देहाती रकबा) और कंट्री साइड का अमनोअमान खत्म कर दिया है, काश्तकारों और जमींदारों के ताल्लुगत बरबाद कर दिये हैं। उनकी आपस में जो मुहब्बत थी उसको आपकी इस पालिसी ने तबाह कर दिया है। आपने मुलाहिजा किया होगा कि रात-दिन इसी किस्म के वाक्किये होते रहते हैं कि काश्तकार फलां जमींदार पर चढ़ गये, उसको मार डाला, यह सब इसी पालिसी का जहर है, जो आपने शुरु से अख्तियार किया है।

अगर आप चाहते हैं कि सूबे का इन्तजाम इस तरह से चले कि किसी तबके या किसी जमात को यह कहन का मौका न मिले कि उसके साथ जुल्म व ज्यादाती की जा रही है तो आपकी यह शायी शान होगी। आपने यह देखा कि कोर्ट आफ वार्डस बिल और टेंनेन्सी लेजिस्लेशन जो अभी हाउस (ऐंवान) के खबर थे फिर अबोलोशन (खात्मा) और उनके साथ-साथ मालगुजारी बढ़ाना, अगर यह तमाम एक सिलसिले में रखा जाये तो उस एक पालिसी की मुश्तलफ कियों है।

जब आप अशोलीशन (खात्मा) भी करना चाहते हैं और उसी के साथ-साथ मालगुजारी भी बढ़ाना चाहते हैं तो क्या मैं इसका मतलब यह समझूँ कि आप यह चाहते हैं कि जिस वक्त अबोलोशन (खात्मा) हो और जमींदारियों के खत्म करने का वक्त अबे तो उस वक्त इसकी बेल्यू (कीमत) कम करके यह कहें कि कोई चीज इसके अन्दर ऐसी बाकी नहीं रही जिससे हम तुम्हें मुआविजा दें। क्या आपके लिये यह मुनासिब होगा कि इस किस्म के तरीके आप अख्तियार करें और फिर यह कहें कि एक डेले से हम दो शिकार कर रहे हैं। मैं इन अल्फाज के साथ हर एक मिनिस्टर साहबान को तशब्जह खास तौर पर मबजूल करना चाहता हूँ और यह कहना चाहता हूँ कि यह तरीका और इस तरीके से एक तबके को तबाह करना कहाँ तब जायज है?

सताना ही अगर मन्ज़ूर है तो कह दो सताते हैं,

मेरी तकदीर के परदे में मेरा इम्तहां क्यों हो।

श्री रघुबीर सहाय—

जनाब स्पीकर साहब, मेरे बाज दोस्तों ने आनरेबिल फाइनेन्स मिनिस्टर साहब को

[Shri Raghbir Sahai]

इस बजट के पेश करने पर मुबारकबादी दी है, मैं भी अपनी मुबारकबादी आनरेबिल फाइनेंस मिनिस्टर साहब की खिदमत में पेश करना चाहता हूँ। मुझे यह मालूम है कि बहुत से हमारे मुस्लिम लीग के दोस्तों ने इस बजट में कोई खूबी नहीं देखी है। मुझे ताज्जुब है। मुझे मालूम नहीं कि किस नजरिये से उन्होंने इस बजट को देखा है और बजट के जांचने का उन्होंने क्या मियार रक्खा है। श्री गोखले ने जो कि हमारे मुल्क में बजट की नुक्त चीनी करने में सब से बड़े अथारिटी (अधिकारी) हुये हैं उन्होंने कुछ मियार बजट को देखने के लिये कायम किये हैं। उन मियारों में से एक मियार यह है कि बजट के अन्दर कोई सरप्लस (बचत) न होना चाहिये। दूसरा मियार यह है कि जिन लोगों के लिये यह बजट बनाया जाय उनकी मारल (नैतिक) और मैटीरियल (वास्तविक) हालत को दुरुस्त किया जाय। तीसरा मियार यह है कि लोगों पर टैक्स का बोझा बहुत कम हो। मैं समझता हूँ कि इन तीनों मियारों का सामने रखकर ही यह बजट बनाया गया है मुझे यह मालूम पड़ता है कि आनरेबिल फाइनेंस मिनिस्टर साहब ने इन तीनों ही बातों को बजट के मुस्तबिब करते वक़्त अपने सामने रक्खा है। बजट के फिगर्स (आंकड़े) को देखने से मालूम होता है इसमें कोई सरप्लस (बचत) नहीं है बल्कि गौर करने से मालूम पड़ता है कि ४७ लाख रुपया डेफिसिट (कमी) में है जोकि साल भर के अन्दर पूरा हो जायगा। उसके साथ साथ जहाँ तक moral (नैतिक) और मैटीरियल (वास्तविक) हालत दुरुस्त करने का ताल्लुक है वहाँ हम देखते हैं कि गवर्नमेंट ने बहुत अकलमन्दी से काम लिया है। उन्होंने प्राहिबिशन (नशाबन्दी) की स्कीम को फिर से शुरू करने का इरादा कर लिया है। जहाँ बहुत सी और हिमाकत की बातें एबाइडजर्स रिजीम (सलाहकारों की सरकार) ने की थीं उनमें एक यह भी थी कि जो प्राहिबिशन (नशाबन्दी) की स्कीम कांग्रेस गवर्नमेंट ने चलाई थी उसको उन्होंने दफ़तन खत्म कर दिया। आज हम देखते हैं कि इस ऐवान में हमारे मुस्लिम लीग के मेम्बरान बड़े जोरों के साथ इस बात को कह रहे हैं कि प्राहिबिशन (नशाबन्दी) स्कीम को बहुत ही थोड़े जिलों में महुदद करके चलाने का गवर्नमेंट का इरादा है। लेकिन इनमें से किसी ने अपनी आवाज उठाने की ज़रूरत उस वक़्त नहीं की थी जब एंडाइजरी रिजीम ने इस स्कीम को बन्द किया था। मौक़ा उस वक़्त था कि वह अपनी आवाज उठाते और गवर्नमेंट वक़्त को लानत-मलामत करते। लेकिन खैर वह तो जो होना था वह हो चुका। अब तो जो स्कीम हमारे सामने है उसको चलाना बहुत ज़रूरी है। लिहाजा मैं इस गवर्नमेंट को मुबारकबाद देता हूँ कि उन्होंने पुरानी स्कीम वाले जिलों में से इस को फिर से चलाना तय कर दिया है इसके साथ ही साथ जहाँ तक कि तालीम का मामला है यह तो बहुत पुरानी चीज़ है इसको भी श्री गोखले ने सन् १९०४ ई० में मुल्क के सामने रक्खा था कि हमारे मुल्क में तालीम को लाजिमी तौर और ग़ौर किसी फीस के कर दिया जाये लेकिन इस मामले में कोई खास कामयाबी अभी तक नहीं नसीब हुई है। आनरेबिल मिनिस्टर साहब फाइनेंस मुबारकबादी के मुस्तहक़ हैं कि जिस बात में श्री गोखले १९०४ में और उसके बाद कामयाब नहीं हुये उसमें मिनिस्टर साहब सन् १९४७ ई० में कामयाब हो रहे हैं यह ज़रूरी नहीं है और यह मुमकिन है कि एकदम तमाम सूबे के अन्दर स्कूल जारी कर दिये जायें लेकिन तमाम दिक्कतों को ध्यान में रखते हुये मैं समझता हूँ कि २२ सौ स्कूल एक साल में जारी करना काबिल तारीफ़ बात है। हमें खुशी है कि यह रफ़्तार आइन्दा भी जारी रहेगी। और यह रफ़्तार उस वक़्त तक बन्द न होगी जब तक कि हमारे सूबे का हर बच्चा हर औरत और हर मर्द न पढ़ा-लिखा हो जाये। मैं समझता हूँ कि यह चोज़ें जाहिर करती हैं कि गवर्नमेंट ने काफी तवज्जह और ग़ौर लोगों के मारेल और मैटीरियल हालत को दुरुस्त करने के लिये किया है। तीसरा मियार जो श्री गोखले ने बजट की जांच के लिये रक्खा था वह यह कि आम लोगों पर जो बोझा टैक्सेज (कर) का पड़े वह कम हो। मैं समझता हूँ कि इस बात को फाइनेंस मिनिस्टर ने अपने सामने रक्खा है क्योंकि मैं देखता हूँ कि उन्होंने, अलावा लैंड रेवेन्यू और इंटरटेनमेंट टैक्सेज (खेल-तमाशों पर) टैक्स में थोड़ा इजाफ़ा करने के

और किसी ऐसी चीज पर टैक्स नहीं लगाया है कि आम लोगों पर असर पड़े, यह ऐसी चीज है जिससे कि एक तबके के लोगों पर थोड़ा-बहुत असर पड़ता है। मैं ताज्जुब करता हूँ कि इस थोड़े से लैंड रेवेन्यू के इजाफे में जमींदार साहबान बहुत नाराज हो गये हैं। सेन्ट्रल असेम्बली में बजट पेश करने पर नवाबजादा लियाक़त अली खाँ की तारीफों के पुल मुस्लिम लीग की जानिब से हमारे यहाँ बांधे जा रहे थे। हम लोगों ने भी उनके बजट की तारीफ की थी, इस वजह के देखने से मालूम होगा कि उन्होंने बड़े-बड़े विज्ञानेस करने वालों पर काफी टैक्स बांधा है अगर यहाँ के बड़े-बड़े जमींदारों के ऊपर इस बजट का थोड़ा बहुत असर पड़ता है तो मैं समझता हूँ कि पैट्रियाटिज्म का तकाजा यह है कि वह इसको खुशो से बरदाश्त करे और हमारे सूबे की मालियत में थोड़ी-बहुत मदद दे। हाँ, एक शिकायत जरूर हो सकती है कि जितनी तेज रफ्तारी के साथ हम अपने सूबे में तरक्की करना चाहते हैं उस रफ्तार को हम बजट में नहीं पाते लेकिन यह शिकायत का मुकाम नहीं हो सकता है कि हम ने इन तमाम मयारों के जिनको बड़े माहरीन और बजट के जानने वाले अपने सामने रखते हैं मातहत बजट बनाया है यह हर एक शख्स जानता है कि लड़ाई के बाद तमाम लोगों के रहन-सहन में एक बड़ा फर्क पैदा हो गया है। हर एक शख्स अपनी पहले आमदनी को कम और न काफी मतमून करने लगा है। उस आमदनी में खर्च नहीं चलता है और जिस वक्त कांग्रेस गवर्नमेंट ने पिछली अप्रैल में हुकूमत की बागडोर अपने हाथ में ली थी उस वक्त भी बहुत काफी जोरों के साथ इसकी चर्चा थी। मुझे वह दिन भी याद है कि जिस वक्त यहाँ पर मिनिस्टर साहबान ने अपनी आर मेम्बरान की तनख्वाहों के इजाफे के बारे में एक तजवीज पेश की थी इस हाउस में कुछ मुजहका आमोज बातें मुस्लिम लीग की तरफ से कही गई थीं और ऐसा मालूम होता था कि इस इजाफा शुदा तनख्वाह से वह अपने आप को महरूम रखेंगे, लेकिन आज देखने में यह आता है कि तमाम मुस्लिम लीग के मेम्बरान वह तनख्वाहें बदस्तूर ले रहे हैं। लेकिन इसके साथ-साथ यह बात जरूर थी कि आम लोगों की जो तनख्वाहें पहले मिल रहीं थीं उसके बारे में शिकायत थी। सरकारी अहलकारान और दूसरे तबकों में भी शिकायत थी कि मिनिस्ट्रों ने अपनी तनख्वाहें बढ़ा लीं और मेम्बरान असेम्बली की तनख्वाहें बढ़ गयीं लेकिन हमारी तनख्वाहें नहीं बढ़ीं। सरकार ने बहुत ही दनिशमन्दी के साथ पे कमीशन (वेतन समिति) मुकर्रर किया और उसकी रिपोर्ट को देखने से मालूम पड़ता है कि बहुत सी मुनासिब जायज और जरूरी शिकायतें रफा हो गई हैं लेकिन इससे यह न समझना चाहिये कि जितनी मुनासिब शिकायतें थीं वह सब रफा हो गई हैं। मैं सरकार की सेवा में अर्ज करना चाहता हूँ कि अब भी बहुत से तबकों की शिकायत बदस्तूर हैं। आनरेबिल फाइनेंस मिनिस्टर साहब ने अपनी तकरीर में कहा है कि हमने जो गवर्नमेंट का रिज्यूलेशन पेश किया है उसमें हम सब बातों का लिहाज नहीं रख सके हैं और जो जो बातें आइन्दा हमारे नोटिस (नोटिस) में आयेंगी उन पर हम हमदर्दी से गौर करेंगे। इसलिये मैं चाहता हूँ कि पे कमीशन की रिपोर्ट जो इतनी अहम और जरूरी चीज है जिसपर पूरा तबसरा और पूरी बहस बजट के डिस्कुशन (वाद-विवाद) में नहीं हो सकती उसकी बहस के लिये अगल दो या एक दिन असेम्बली में मुकर्रर कर देना चाहिये जिससे उसके हर पहलू पर रोशनी डाली जा सके और सरकार को तमाम लोगों की राय मालूम हो सके। इसके साथ-साथ मैं यह भी अर्ज करना चाहता हूँ कि जहाँ कुछ बातों पर ज्यादा ध्यान देना चाहिये वहाँ बजट की स्पीच से मालूम पड़ता है कि उनका ध्यान नहीं दिया गया है। मसलन बजट की तकरीर में मिनिस्टर साहब ने इस बात पर ध्यान दिया है कि आजकल कपड़े और शक्कर की काफी कमी है और लोगों की कमी महसूस हो रही है और वह शिकायत कर रहे हैं। लेकिन आपने अपनी तकरीर में इसको जाहिर नहीं किया कि यह तकलीफें कब तक रहेंगी और कब तक दूर हो जायेंगी। मेरा खयाल यह है कि जहाँ तक सरकार की नियत का तालुक है हमसे ज्यादातर हाउस के मेम्बरान यह समझते हैं कि सरकार की नियत बहुत अच्छी है लेकिन महज इससे सरकार को इत्मीनान न होता चाहिये। वह खुद समझे या उनके थोड़े से दोस्त समझे कि उसकी नियत अच्छी है यही काफी नहीं बल्कि अवामुन्नास पर इसका असर पड़ना चाहिये कि सरकार इस कंट्रोलों की दिक्कतों को जल्द से जल्द दूर करना चाहती

[Shri Raghubir Sihal]

है। इस बजट की स्पीच में ऐसा कोई इशारा नहीं दिया गया है कि दिक्कतें कब तक दूर कर दी जायेंगी। ट्रांसफर आफ पावर (अधिकारियों की हस्तांतरित करना) के लिये भी एक डेट लाइन (तिथि) दी गई है इसलिये मुनासिब होगा कि कंट्रोल को हटाने की भी तारीख मुकर्रर कर दी जाय। मेरा ख्याल है कि इस किसम का कोई इशारा अगर बजट स्पीच में होता तो ज्यादा मुनासिब होता। जहाँ तक कपड़े की दिक्कत का ताल्लुक है बजट में यह बात बताई गई है कि हम खद्दर की तरक्की के लिये ५ लाख रुपया मंजूर कर रहे हैं लेकिन मैं यह समझता हूँ कि अगरचे यह रकम अच्छी रकम है लेकिन फिर भी वह बहुत काफी नहीं है। खद्दर को तरक्की देने के लिये हम को उन्हीं लाइसेंस पर काम करना पड़ेगा जैसा कि आज इंडिया स्विनर्स असोसियेशन (अखिल भारतीय जुलाहों का संघ) काम कर रहा है। उसकी साथै सूबे के हर गांव में खोलने की जरूरत है। जब तक काफी तादाद में खद्दर पैदा नहीं होता उस वक्त तक शहरों और देहातों में कपड़े की दिक्कत रफा नहीं हो सकती। इसके साथ-साथ यह बहुत जरूरी है कि जुलाहों के कपड़े के बारे में भी सरकार कोई स्कीम पेश करे, जिससे उनका बनाया हुआ गाढ़ा या दूसरे किसम का कपड़ा पब्लिक को आसानी से और मुनासिब कीमत पर दस्तयाब हो सकता यह एक आम शिकायत है कि जितना कंट्रोल सूत यह लोग लेते हैं उसके बक़दर कपड़ा ठीक कीमत पर नहीं मिलता है। एंडवाइजर्स रिजोम (सलाहकार शासन) में भी जब से यह सरकार आई है उस जमाने में भी इन लोगों ने कपड़े के रेट्स में कोई कमी नहीं की है वह ब्लैकमार्केटिंग (चोरबाजारी) और प्राफिटियरिंग (अनुचित लाभ उठाना) करते हैं और मनमानी कीमत लेते हैं इसका नतीजा यह होता है की कपड़े की दिक्कत आज भी पहले से मौजूद है। मैं चाहता हूँ कि इस मामले पर सरकार काफी गौर के साथ एक ऐसी स्कीम हाउस के सामने लाये, जिससे जुलाहों के कपड़े पर जल्द से जल्द कंट्रोल हो जाय और जब तक उनके कपड़े पर कंट्रोल नियंत्रण नहीं होता, मैं कम से कम यह अर्ज करूँगा कि यह मुनासिब होगा कि उन लोगों की कंट्रोल का सूत मिलना बन्द कर दिया जाय। अलावा इसके एक और जरूरी मसले पर बजट स्पीच में रोशनी डाली गई है। फाइनेंस मिनिस्टर साहब इस बात को महसूस करते हैं कि हमारे सूबे के लोगों की तन्दहस्ती बहुत खराब है और उसको दुरुस्त करने के लिये जरूरी है कि अच्छा घी और अच्छा दूध लोगों को म्यूस्सर हो सके, इस चीज की अपने सामने रखकर सरकार ने डेरी फार्मिंग (मक्खन और पत्तौर की शाला) को स्कीम चलाई है और बहुत से ऐसे शहरों और दूसरे मुकामों को लिया है जहाँ इस किसम की स्कीम के लिये काफी रुपया मंजूर किया है लेकिन मैं बहुत ही अदब के साथ गुजारिश करूँगा कि यह मसला मादूदे चन्द शहरों का नहीं है, बल्कि तमाम सूबे की कौशिश इस बात की होनी चाहिये कि घी और दूध लोगों को काफी तादाद में आसानी के साथ मिल सके तो मैं यह चाहता हूँ कि कम से कम ऐसे मुकामात पर जहाँ गोशालायें और ऐसी दूसरी संस्थाएँ मौजूद हैं उनको थोड़ी-थोड़ी सी इमदाद सरकार दे, ताकि वहाँ भी काफी अच्छे घी और दूध का इंतजाम हो सके। इन तमाम बातों को सामने रखते हुये मेरी राय में बजट काफ़ी अच्छा है और उसकी तैयारी में काफी गौर किया गया है। आनरेबिल फाइनेंस मिनिस्टर साहब हम सब लोगों की तरफ से मुबारकबादी के हक़दार हैं।

شری رگوبیر سہائی —

جناب اسپیکر صاحب - میرے بعض دوستوں نے آنریبل فائیننس منسٹر صاحب کو اس بحث کے پیش کرے اور مبارکبادی دی ہے اور یہی اپنی مبارکبادی آنریبل فائیننس منسٹر صاحب کی خدمت میں پیش کرنا چاہتا ہوں۔ مجھے یہ معلوم ہے کہ بہت سے ہمارے مسلم لیگ کے دوستوں نے اس بحث میں کوئی خوبی نہیں دیکھی ہے۔ مجھے تعجب ہے مجھے معلوم نہیں کس

نظریہ سے انہوں نے اس بجٹ کو دیکھا ہے اور بجٹ کے جانچنے کا انہوں نے کیا معیار رکھا ہے۔ مسٹر گوکھلے نے جو کہ ہمارے ملک میں بجٹ کی نکتہ چینی کرنے پر سب سے بڑی اتھارٹی (سند) ہوئے ہیں انہوں نے کچھ معیار بجٹ کو دیکھنے کے لئے قائم کئے ہیں۔ ان معیاروں میں سے ایک معیار یہ ہے کہ بجٹ کے اندر کوئی سرپلس (فاضل) نہ ہونا چاہیئے۔ دوسرا معیار یہ ہے کہ جن لوگوں نے لئے یہ بجٹ بنایا جائے ان کی مارل (اخلاقی) اور میٹریل (مادی) حالت کو درست کیا جائے۔ تیسرا معیار یہ ہے کہ لوگوں پر ٹیکس کا بوجھ بہت کم ہو۔ میں سمجھتا ہوں کہ ان تینوں معیاروں کو سامنے رکھ کر ہی یہ بجٹ بنایا گیا ہے۔ مجھے یہ معلوم پوتا ہے کہ انڈیل فائیننس منسٹر صاحب نے ان تینوں ہی باتوں کو بجٹ کے مرتب کرتے وقت اپنے سامنے رکھا ہے۔ بجٹ کے فیکرس (نقشہ) کو دیکھنے سے معلوم ہوتا ہے کہ اس میں کوئی سرپلس (فاضل) نہیں ہے۔ بلکہ غور کرنے سے معلوم ہوتا ہے کہ ۲۷ لاکھ روپیہ ڈیفیسٹ (خسارہ) میں ہے۔ جو کہ سال پور کے اندر پورا ہو جائیگا۔ اسی کے ساتھ ساتھ جہاں تک مارل (اخلاقی) اور میٹریل (مادی) حالت درست کرنے کا تعلق ہے وہاں ہم دیکھتے ہیں کہ گورنمنٹ نے بہت عقلمندی سے کام لیا ہے۔ انہوں نے پروہیشن (شراب بندی) کی اسکیم کو پورے شروع کرنے کا ارادہ کر لیا ہے۔ جہاں بہت سی اور حماقت کی باتیں ایڈوائزرز رجیم (سیوری دور) نے کی تھیں ان میں ایک یہ بھی تھی کہ جو پروہیشن (شراب بندی) اسکیم کانگرس گورنمنٹ نے چلائی تھی اس کو انہوں نے دفعتاً ختم کر دیا۔ آج ہم دیکھتے ہیں کہ اس ادارے میں ہمارے مسام لیگ کے ممبران پورے زور کے ساتھ اس بات کو کہہ رہے ہیں کہ پروہیشن (منشی اشیاء کی روک تھام) کی اسکیم نہ بہت ہی تھوڑے ضلعوں میں محدود کر کے چلانے کا گورنمنٹ کا ارادہ ہے لیکن ان میں سے کسی نے اپنی آواز اٹھانے کی جرأت اس وقت نہیں کی تھی۔ جب ایڈوائزرز رجیم نے اس اسکیم کو بند کیا تھا۔ موقع اس وقت تھا کہ وہ اپنی آواز اٹھاتے اور گورنمنٹ کو اعانت ملامت کرتے لیکن خیر وہ تو جو ہونا تھا وہ ہو چکا اب تو جو اسکیم ہمارے سامنے ہے اس کو چلانا بہت ضروری ہے۔ لہذا میں اس گورنمنٹ کو مبارکباد دیتا ہوں کہ انہوں نے پرانی اسکیم والے ضلعوں میں اس کو پھر سے چلانا طے کر لیا ہے۔ اس کے ساتھ ہی ساتھ جہاں تک تعلیم کا معاملہ ہے یہ تو بہت پرانی چیز ہے اس کو بھی مسٹر گوکھلے نے سنہ ۱۹۰۳ء میں ملک کے سامنے رکھا تھا کہ ہمارے ملک میں تعلیم کو لازمی اور بغیر کسی فیس کے کر دیا جائے۔ لیکن اس معاملہ میں کوئی خاص کامیابی ابھی تک نہیں نصیب ہوئی۔ انڈیل منسٹر صاحب فائیننس مبارکبادی کے مستحق ہیں کہ جس بات میں مسٹر گوکھلے سنہ ۱۹۰۳ء میں اور اس کے بعد کامیاب نہیں ہوئے اس میں منسٹر صاحب سنہ ۱۹۲۷ء میں کامیاب ہو رہے ہیں۔ یہ ضروری نہیں ہے اور نہ یہ ممکن ہے کہ ایک دم تمام صوبہ کے اندر اسکول جاری کر دیے جائیں۔ لیکن تمام دانتوں کو دھیان میں رکھتے ہوئے میں سمجھتا ہوں

[Shri Raghubir Sabai]

کہ بائیس سو اسکول ایک سال میں جاری کرنا قابل تعریف بات ہے۔ ہمیں خوشی ہے کہ یہ رفتار آئندہ بھی جاری رہے گی۔ اور یہ رفتار اُس وقت تک بند نہیں ہوگی جب تک کہ ہمارے صوبہ کا ہر بچہ ہر عورت اور ہر مرد نہ پڑھ لکھ جائے۔ میں سمجھتا ہوں کہ یہ چیزیں ظاہر کرتی ہیں کہ گورنمنٹ نے کافی توجہ اور غور لوگوں کے موزیل اور میٹریل حالت کو درست کرنے کے لئے کیا ہے۔ تیسرا معیار جو مسٹر گوکھلے نے بجٹ کی جانچ کے لئے رکھا تھا یہ ہے کہ عام لوگوں پر جو بوجہ (ٹیکس) کا پڑے وہ کم ہو۔ میں سمجھتا ہوں کہ اس بات کو فائیفٹس منسٹر نے اپنے سامنے رکھا ہے۔ لیکن میں دیکھتا ہوں کہ انہوں نے ٹالوہ لینڈ ریونیو اور امپرووڈ ٹینمنٹ ٹیکس (تفریحی ٹیکس) میں تھوڑا اضافہ کرنے کے اور کسی ایسی چیز پر ٹیکس نہیں لگایا ہے جس سے کہ عام لوگوں پر اثر پڑے۔ یہ ایسی چیزیں ہیں جس سے کہ ایک طبقہ کے لوگوں پر تھوڑا بہت اثر پڑتا ہے۔ میں تعجب کرتا ہوں کہ اس تھوڑے سے لینڈ ریونیو کے اضافہ میں زمیندار صاحبان بہت ناراض ہو گئے ہیں۔ سنٹرل اسمبلی میں بجٹ پیش کرنے پر نواب زادہ ایماقت علی خاں کی تعریفوں کے بل مسلم لیگ کی جانب سے ہمارے یہاں باددہ جا رہے تھے۔ ہم لوگوں نے بھی ان کے بجٹ کی تعریف کی تھی۔ اس بجٹ کے دیکھنے سے معلوم ہوگا کہ انہوں نے بڑے بڑے بزنس کرنے والوں پر کافی ٹیکس باندھا ہے۔ اگر یہاں کے بڑے بڑے زمینداروں کے اوپر اس بجٹ کا تھوڑا بہت اثر پڑتا ہے تو میں سمجھتا ہوں کہ بیٹر یا ٹوم (حب الوطنی) کا تقاضہ یہ ہے کہ وہ اُس کو خوشی سے برداشت کریں اور ہمارے صوبہ کی مالیات میں تھوڑی بہت مدد دیں۔ ہاں ایک شکایت ضرور ہو سکتی ہے کہ جتنی تیز رفتاری کے ساتھ ہم اپنے صوبے میں ترقی کرنا چاہتے ہیں اُس رفتار کو بجٹ میں نہیں پاتے۔ لیکن بہت شایستگی کا مقام نہیں ہو سکتا ہے کہ ہم نے ان تمام معیاروں کے جن کو بڑے مہرین اور بجٹ کے جانچنے والے اپنے سامنے رکھتے ہیں۔ مانتے بجٹ بنایا ہے یہ ہر ایک شخص جانتا ہے کہ لڑائی کے بعد تمام لوگوں کے رہن سہن میں ایک بڑا فرق پیدا ہو گیا ہے۔ ہر ایک شخص اپنی پہلے آمدنی کو کم اور ناکافی محسوس کرنے لگا ہے اُس آمدنی میں خرچ نہیں چلتا ہے اور جس وقت کانگریس گورنمنٹ نے پچھلی اپریل میں حکومت کی باگ ڈور اپنے ہاتھ میں لی تھی۔ اُس وقت بھی بہت کئی زوردار کے ساتھ اس کا چرچا تھا۔ مجھے وہ دن بھی یاد ہے کہ جس وقت یہاں پر مسٹر صاحبان نے اپنی اور ممبران کی تنخواہوں کے اضافہ کے بارے میں ایک تجویز پیش کی تھی اس ہاؤس میں کچھ مضحکہ آمیز باتیں مسام لیگ کی طرف سے کہی گئی تھیں اور ایسا معلوم ہوتا تھا کہ اس اضافہ شدہ تنخواہ سے وہ اپنے آپ کو محروم رہینگے۔ لیکن آج دیکھنے میں آتا ہے کہ تمام مسلم لیگ کے ممبران وہ تنخواہیں بدستور لے رہے ہیں۔ لیکن اس کے ساتھ ساتھ یہ بات ضرور تھی کہ عام لوگوں کو جو تنخواہیں

پہلے مل رہی تھیں اس کے بارے میں شکایت تھی کہ منسٹروں نے اپنی
تذکراہیں بڑھا لیں اور میجران اسمبلی کی تاحواہیں بڑھ گئیں۔ لیکن
ہماری تذکراہیں نہیں بڑھیں۔ سرکار نے بہت ہی دانشمندی کے ساتھ
(پے کمیشن) مقرر کیا اور اس کی رپورٹ کو دیکھنے سے معلوم پوتا
ہے کہ بہت ہی مناسب جائز اور ضروری شکایتیں دفع ہو گئی ہیں
لیکن اس سے یہ کہ سمجھنا چاہیئے کہ جتنی مناسب شکایتیں تھیں وہ سب
رفع ہو گئیں۔ میں سرکار کی شیوا میں عرض کرنا چاہتا ہوں کہ اب بھی
بہت سے طبقوں کی شکایتیں دستور ہیں۔ انریبل فائیننس منسٹر صاحب
اپنی تقریر میں کہا ہے کہ ہم نے جو گورنمنٹ کا ریزولوشن پیش کیا ہے
اس میں ہم سب باتوں کا لحاظ نہیں رکھ سکے ہیں اور جو باتیں آئندہ
ہمارے (نوٹس) میں آئیں گی ان پر ہم ہمدردی سے غور کریں گے۔
اس لئے میں چاہتا ہوں کہ پہلے کمیشن کی رپورٹ جو انہی آدم اور ضروری
چیز ہے جس پر پورا تھمنا اور پوری بحث بحث کے قسطن (بحث)
میں نہیں ہو سکتی۔ اس کی بحث کے لئے آگ دو یا ایک دن اسمبلی کے مقرر
کردینا چاہیئے۔ جس سے اس کے ہر پہلو پر روشنی ڈالی جاسکے۔ اور سرکار
کو تمام لوگوں کی رائے معلوم ہو سکے۔ اس کے ساتھ ساتھ میں یہ بھی عرض
کرنا چاہتا ہوں کہ جہاں کچھ باتوں پر زیادہ دھیان دینا چاہیئے وہاں بحث
کی اسپیش سے معلوم پوتا ہے کہ اتنا دھیان نہیں دیا گیا ہے مثلاً بحث کی
تقریر میں منسٹر صاحب نے اس بات پر دھیان دلایا ہے کہ آجکل کوڑے اور شہر
کی کافی کمی ہے۔ اور لوگوں کو کمی محسوس ہو رہی ہے۔ اور وہ شکایت
کر رہے ہیں۔ لیکن آپ نے اپنی تقریر میں اس کو ظاہر نہیں کیا، یہ
تکلیفیں کب تک رہیں گی۔ اور کب تک دور ہو جائیں گی۔ میرا خیال یہ
ہے کہ جہاں تک سرکار کی نیت کا تعلق ہے ہم میں سے زیادہ تر ہاؤس کے
میجران یہ سمجھتے ہیں کہ سرکار کی نیت بہت اچھی ہے لیکن بعض اس سے
سرکار کو اطلاع نہ ہونا چاہیئے۔ وہ خون سمجھے یا ان کے تھوڑے سے دوست
سمجھیں کہ اس کی نیت اچھی ہے یہی کافی نہیں بلکہ تمام الناس پر اس کا
اثر پونا چاہیئے کہ سرکاران کنٹرولوں کی دتوں کو جلد سے جلد دور کرنا چاہتی
ہے۔ اس بحث کی اسپیش میں ایسا کوئی اشارہ نہیں دیا گیا ہے کہ دتوں
کب تک دور کر دی جائیں گی۔ ٹرانسفر آف پاور (اختیارات کا تبادلہ) کے لئے
یہی ایک ڈیٹ لائن (تاریخ مقرر) دی گئی ہے اس لئے مناسب ہوگا کہ
کنٹرول کے ہٹانے کی یہ تاریخ مقرر کر دی جائے۔ میرا خیال ہے کہ اس قسم
کا کوئی اشارہ اگر بحث اسپیش میں ہوتا تو زیادہ مناسب ہوتا۔ جہانک کہ
کوڑے کی دقت کا تعلق ہے بحث میں یہ بات بتائی گئی ہے کہ ہم کو در کی ترقی
کے لئے پانچ لاکھ روپیہ منظور کر رہے ہیں لیکن میں یہ سمجھتا ہوں کہ اگرچہ
یہ رقم اچھی رقم ہے لیکن پھر بھی یہ بہت کافی نہیں ہے۔ کہہ دو تو ترقی دینے
کے لئے ہم کہ انہیں لائنس پر کام کرنا پویگا جیسے کے آل انڈیا سپر س

[Shri Raghbir Sahai]

ایسوسی ایشن (کاتھ والوں کی جماعت) کام کر رہی ہے۔ اس کی شاخیں موہ کے ہر گاؤں میں کھولنے کی ضرورت ہے۔ جب تک کافی تعداد میں کھدو پیدا نہیں ہوتا اس وقت تک شہروں اور دیہاتوں میں کپڑے کی دقت رفع نہیں ہو سکتی۔ اس کے ساتھ ساتھ یہ بہت ضروری ہے کہ جولاہوں کے کپڑے کے بارے میں بھی سرکار کوئی اسکیم پیش کرتی جس سے ان کا بنایا ہوا کڑھا یا دوسرے قسم کا کپڑا پبلک کے آسانی اور مناسب قیمت پر دستیاب ہو سکتا ہے ایک عام شکایت ہے کہ جتنا کنٹرول کا سوت یہ لوگ لیتے ہیں اس کے بقدر کپڑا ٹھیک قیمت پر نہیں ملتا۔ ایدوائزری رجیم (صلاح کاروں کی حکومت) میں بھی اور جب سے یہ سرکار آئی ہے اس زمانہ میں بھی ان لوگوں نے کپڑے کے ریٹس (قیمت) میں کوئی کمی نہیں کی ہے۔ وہ بلیک مار کٹنگ (چوربازاری) پر پرفارمنسنگ (ناجائز فائدہ) کرتے ہیں اور منمائی قیمت لیتے ہیں اس کا نتیجہ یہ ہوتا ہے کہ کپڑے کی دقت آج بھی پہلی کے ہی سی موجود ہے۔ میں چاہتا ہوں کہ اس معاملہ پر سرکار کافی غور کے ساتھ ایک ایسی اسکیم ہاؤس کے سامنے لائے کہ جس سے جولاہوں کے کپڑے پر جلد سے جلد کنٹرول ہو جائے اور جب تک ان کے کپڑے پر (کنٹرول) نہیں ہوتا میں کم سے کم یہ عرض کروں گا کہ یہ مناسب ہوگا کہ ان لوگوں کو کنٹرول کا سوت ملنا بند کر دیا جائے۔ علاوہ اس کے ایک اور ضروری مسئلہ پر بحث اسپیکر میں روشنی ڈالی گئی ہے۔ فائیننس منسٹر صاحب اس بات کو محسوس کرتے ہیں کہ ہمارے صوبہ کے لوگوں کی تندرستی بہت خراب ہے اور اس کو درست کرنے کے لئے ضروری ہے کہ اچھا گھی اور اچھا دودھ لوگوں کو میسر ہو سکے۔ اس چیز کو اپنے سامنے رکھ کر سرکار نے قریبی فارمنگ (دودھ کی عمدہ تیاری) کی اسکیم چلائی ہے اور بہت سے ایسے شہروں اور دوسرے مقاموں کو لیا ہے جہاں اس قسم کی اسکیم کے لئے کافی روپیہ منظور کیا ہے لیکن میں بہت ہی ادب کے ساتھ گزارش کرتا کہ یہ مسئلہ محدود چند شہروں کا نہیں ہے بلکہ تمام صوبہ کی کوشش اس بات کی ہونی چاہیئے کہ گھی اور دودھ لوگوں کو کافی تعداد میں آسانی کے ساتھ مل سکے تو میں یہ چاہتا ہوں کہ کم سے کم ایسے مقامات پر جہاں گاؤں لائیں اور ایسی دوسری سنسٹائیں موجود ہیں۔ ان کو تھوڑی تھوڑی سی امداد سرکار دے تاکہ وہاں بھی کافی اچھے گھی اور دودھ کا انتظام ہو سکے۔ ان تمام باتوں کو سامنے رکھتے ہوئے میری رائے میں بجٹ کافی اچھا ہے اور اس کی تیاری میں کافی غور کیا گیا ہے۔ آنریبل فائیننس منسٹر صاحب ہم سب لوگوں کی طرف سے مبارکباد کے حقدار ہیں۔

Nawab Mohammad Yusuf—Sir, before I deal with the speech of the Hon'ble Finance Minister I should like to associate myself with the chorus of congratulations that have been showered on the Hon'ble Minister Mrs. Vijai Lakshmi Pandit and Hon'ble Dr. Katju for the great and laudable work that they have done in the international sphere and have won great admiration for this country. It is the

great personality of Mrs. Pandit, her large heartedness, broad vision, sincerity of purpose, sense of universal brotherhood, tact and ability that has brought success to her work at the U. N. O. and has vindicated the rights of Indians in South Africa and has won the support of all the nations, barring a few who probably, due to their own difficulties could not stand by. To the same extent we pride ourselves on the fact that Hon'ble Dr. Katju by his ability, legal knowledge and persuasive power has won a great reputation in the international sphere both as a politician and a legal man who can when called upon, pressed into service his legal persuasive power. We all pride ourselves from that fact that in the international sphere we have begun to be recognised as a great nation and a great power, a country that can hold its own against other countries who imagine themselves to be intellectually high, scientifically very advanced on the basis of knowledge and political experience great. They have had to recognise that our people can hold their own against the rest of the world and in fact show that in the spiritual and in the ethical sphere we can still have lessons to give them and call upon them to solve their problems. Having said this much I now come to the speech of the Hon'ble the Finance Member. His able and frank speech has undoubtedly impressed everybody in this House. But beyond that I am sorry it is not possible for me to go. He has undoubtedly shown his sincerity of purpose, his desire to serve the province, his honesty to carry out his duties and responsibilities which a Finance Minister must necessarily perform in the shape of expansion of agriculture, expansion of education and public health and medical activities which must necessarily be there if you are to see that this unfortunate province of ours is to build its health, build its economic position and solve its problem, whether that be in the agricultural sphere, medical sphere, public health sphere or industrial sphere. It has been said that a great beginning has been made in all these directions. I am very sorry that I can not agree with this proposition with the honourable members of this House. I think I have done the fullest justice to the Hon'ble Finance Minister when I say that the honesty of purpose is there. He has made an effort to make this budget an unorthodox budget while sticking to orthodoxy, which will probably maintain the reputation of this Province for sound finance, which has maintained the credit and is likely to maintain its credit in the near future and let us hope in the distant future too. The Hon'ble the Finance Minister has referred to the great problems which are occupying the minds of every Indian and if I may make bold to say so is exercising the mind of the whole world, because life in India is now very closely linked up with the life of all the nations of the world. The way you solve your own economic, political and social and the method you adopt and the wisdom and knowledge and also the ideology and principles that you have hitherto upheld you should live up to and which if you succeed in holding up and putting them into action, I am sure that you will achieve the object of solving your own problems and solving the problems of the world and thus bring happiness to humanity and the world. This Province has been and is even today the intellectual centre of the whole of India and those who still feel that India is to maintain its reputation then they must act in a manner which will command the deep respect for the United Provinces and the leaders of the United Provinces who have always played a great part in the political, social and economic

[Nawab Mohammad Yusuf]

problems of this land whether that be during the Hindu or Muslim period or even in the current period, viz., the British rule. We are now at a stage when we hope that our land will be a free land and independent land where happiness and prosperity will rule, where love, goodwill and understanding will be regarded supreme and all our problems will be solved on that basis and we shall be a free, happy family indeed. The Hon'ble the Finance Minister has referred to communal struggle and strife. I want to know where you do not see this sort of thing all over the world. Don't you see that in China, don't you see that in Russia, don't you see that in Near East, don't you see that in Middle East, don't you see that in Far East. These things are there. These are the signs of the times. It is the supreme desire of every nation to lead a free and independent life while serving the larger interest of those with whose interests their life is linked up and yet there is a deep desire to have the right of self-determination and to lead a life which will inspire respect and regard in every direction not only in India but all over the world. It has been said why you are talking about two nations, why can't you say that you are of one nation. But I say my friends while there may be two nations as you find nations in Europe, and nations in other countries, here in India after all though we may be different nations yet we belong to the same Aryan race and why do you people quarrel about it. But do not forget that in the Middle East people belonging to the same religion, speaking the same language, having the same culture, having a unity of common interests in the sphere of economy, have to settle their own differences. The Arabs are not prepared to be under the domination of Turkey. There are other portions of Muslim power who are not prepared to be ruled by any other nation or a country. They demand equality. You talk glibly of freedom and equality. I leave the subject where it is and I only hope that we both Hindus and Muslims in a spirit of brotherhood will solve our differences in a round table conference, in a spirit of give and take, understanding, goodwill, confabulation, and discussion and not allow ourselves to be carried away by passions. Now I come to a very important matter, i. e. the question of taxes. I am one of those who say that if there is a margin, a fair margin, certainly, by all means tax so that that margin may be utilized for the purpose of helping the peasants and the masses. But unfortunately my friend, the Hon'ble Finance Minister, does not realize that it is very difficult for the zemindars to make two ends meet, bearing in mind their responsibilities to the public, to the co-sharers, to their relations and dependants and also their responsibilities to all those who derive professional and occupational benefits. The number, roughly speaking, comes to about 10 million people. My friend may say, "After all, I am going to derive an income of 1 crore and 5 lakhs. It is a small sum." But what I am afraid is as to how he is going to deal with this problem at each stage bearing in mind the zemindars, economic position, their indebtedness, and their responsibilities. Well he may say, "We have got to raise money and we must have resort to taxation for the purpose of nation-building departments. I say, Sir, that there is very little margin left to the zemindars and they will never be able to maintain in their traditional position, perform their duties to the public, their relations and dependants and to all those whose life is linked up with theirs and at the same time pay revenue and taxes. The Hon'ble Finance Minister, I am sure

with his dexterity is likely to produce a very huge sum out of this source. What I am also afraid is that it would not be 1 crore and 5 lakhs—it might run into crores. The Hon'ble Finance Minister has got a very convenient habit of under-budgeting. Many of the estimates that he made during the last budget speech have brought huge surpluses. What I am afraid of is that he may derive a much larger revenue than that indicated in his speech. Let me hope that if he feels that he should resort to taxation, it will be fair and just and will be in keeping with the economic position of the zamindars and will make it possible for everybody to say that he has done it within the taxable capacity of the zamindars. He will examine each case on its merits. It may be an arduous task, but the responsibility is his. He must be fair and he has already pointed this out in his budget speech. He says, "We must do everything that would help every section of the public, every class, every community and the nation as a whole." With these words I resume my seat and I do hope that as far as the question of taxation is concerned, the Hon'ble Finance Minister very carefully, with a large heartedness, with breadth of vision and with sympathy based upon justice and fairplay, will do the needful.

नवाब मुहम्मद बसुल—

श्रीमान् जी, माननीय अर्थ मंत्री के भाषण के विषय में कुछ कहने के पहले मैं बधाई के संगीत में सम्मिलित होना चाहता हूँ जो कि माननीया मंत्राणी श्रीमती विजय लक्ष्मी पंडित और माननीय डाक्टर काटजू के ऊपर बरसाई गई है क्योंकि उन्होंने अन्तराष्ट्रीय क्षेत्र में महान् और प्रशंसनीय कार्य किया है और इस देश के लिये प्रशंसा प्राप्त की है। य० एन० ओ० में श्रीमती पंडित की सफलता मिलने के कारण हैं उनकी सहृदयता, दूरदर्शिता उद्देश्य के प्रति भक्ति, उनका विश्व भ्रातृभाव, उनकी बुद्धि और दक्षता। इन्हीं भावों ने दक्षिणी अफ्रीका में भारतीयों के अधिकारों की प्राप्ति की और उन थोड़े से राष्ट्रों के अतिरिक्त, जो कि अपनी कठिनाइयों के कारण साथ न दे सके, शेष सभी राष्ट्रों का समर्थन प्राप्त किया। हमको इस बात का भी उतना ही गर्व है कि माननीय डाक्टर काटजू ने अपनी दक्षता, कानून के ज्ञान और समझने की शक्ति के द्वारा अन्तराष्ट्रीय क्षेत्र में एक राजनीतिज्ञ की हैसियत से तथा कानून के ऐसे ज्ञान की हैसियत से, जो किसी समय भी आवश्यकता पड़ने पर अपनी कानून की तथा समझने की शक्ति को पूर्ण प्रयोग में लगा सकते हैं। हम सब को इस बात का बड़ा गर्व है कि कि दूसरे राष्ट्र इस देश को एक महान् राष्ट्र और बड़ी शक्ति के रूप में मानने लगे हैं। यह समझा जाने लगा है कि यह देश दूसरे देशों के सम्मुख अपना अस्तित्व बनाये रख सकता है जो अपने आपको बुद्धि के विषय में बहुत ऊँचा समझते हैं, विज्ञान के विषय में बहुत उन्नत और अपने ज्ञान तथा अपने राजनीतिक ज्ञान के आधार पर अपने आप को महान् समझते हैं। उनको यह मानना पड़ा है कि हम भी संसार की दूसरी जातियों के संघर्ष में अपना आत्मिक बनाये रख सकते हैं और वास्तव में यह भी सिद्ध कर सकते हैं कि आत्मिक और दार्शनिक क्षेत्रों में अब भी हम उनको बहुत कुछ सिखा सकते हैं और उनको उनकी समस्याएँ सुलझाने की चुनौती दे सकते हैं।

इतना कहकर मैं माननीय अर्थ-मंत्री के भाषण पर आता हूँ उनके प्रभावपूर्ण भाषणों ने निस्संदेह इस भवन के प्रत्येक व्यक्ति को प्रभावित किया है। लेकिन मुझे खेद है कि मैं इसके आगे और कुछ नहीं कह सकता। उन्होंने निस्संदेह देश के प्रति अपनी भक्ति तथा प्रान्त की सेवा करने की इच्छा और अर्थ मंत्री के रूप में अपने कर्तव्यों का पालन करने की व्यग्रता दिखलाई है। चाहे कृषि कार्य के क्षेत्र में या चिकित्सा के क्षेत्र में अथवा सार्वजनिक स्वास्थ्य या उद्योगधंधों के क्षेत्र में हो, यदि आप यह चाहें तो कि हमारा यह अभाग्य प्रान्त अपने स्वास्थ्य को बना ले, अपनी आर्थिक स्थिति को सुधार ले और अपनी समस्याओं

Nawab Mohammad Yusuf]

को सुलझा ले, तो कृषि के प्रसार के रूप में शिक्षा प्रसार और सार्वजनिक स्वास्थ्य तथा चिकित्सा-सम्बन्धी कार्यों के रूप में, अर्थ मंत्री का यह आवश्यक कर्तव्य हो जाता है। यह कहा गया है कि सब दिशाओं में महत्त्वपूर्ण सूत्रपात किया गया है। मुझे खेद है कि मैं इस भवन के माननीय सदस्यों के इस कथन से सहमत नहीं हो सकता। जब मैंने यह कहा कि माननीय अर्थमंत्री इस उद्देश्य के लिये दत्तचित्त हैं तो मैंने उनके प्रति पूर्ण न्याय किया है। उन्होंने इस बजट को अत्यन्त नियमानुकूल बजट बनाने का प्रयत्न किया है और उन नियमों का प्रयत्न किया है और न नियमों का अविच्छिन्न रूप से पालन किया है जो कि सम्भवतः पक्की आर्थिक स्थिति के कारण उत्पन्न इस प्रान्त के यश को बनाये रखेंगे, जिन्होंने इस प्रान्त के विश्वास को बनाये रखा है और जो उस विश्वास को निकट भविष्य में और आशा—दूरस्थ भविष्य में भी बनाये रखेंगे। माननीय अर्थ मंत्री ने उन बड़ी समस्याओं का हवाला दिया है, जो कि प्रत्येक भारतीय व्यक्ति के मस्तिष्क को आक्रान्त किये हुये हैं और यदि मैं ऐसा कह सकूँ, समस्त संसार के मस्तिष्क को अभिभूत किये हुए हैं क्योंकि इस समय भारतीय जीवन का संसार के सब राष्ट्रों के जीवन से घनिष्ठ सम्बन्ध है। अपनी आर्थिक, राजनीतिक और सामाजिक समस्याओं को सुलझाने के लिये आप जिस रीति का अनुसरण करें, जो मार्ग पकड़ें उसको तथा आपने अभी तक जिन सिद्धान्तों, आदर्शों, जिस ज्ञान और बुद्धि का अवलम्बन लिया है उनको जीवन पर्यन्त निबाहें, और यदि आप उनको निबाह सकें तथा कार्य रूप में परिणत कर सकें तो मुझे विश्वास है कि आपकी जो अपनी समस्यायें सुलझाने तथा संसार की समस्यायें सुलझाने का उद्देश्य है उसको आप प्राप्त कर लेंगे और इस प्रकार आप संसार को और जन-साधारण को सुखी बना सकेंगे।

यह प्रान्त सम्पूर्ण भारतवर्ष का बुद्धि का केन्द्र रहा है और आज भी है, और जो लोग यह चाहते हैं कि भारत की कीर्ति बनी रहे उनकी चाहिये कि ऐसी रीति से काम करें जिससे संयुक्त प्रान्त का अच्छा आदर हो तथा यहां के उन नेताओं का भी आदर हो जिन्होंने हिन्दू काल या मुस्लिम काल में या वर्तमान काल अर्थात् ब्रिटिश राज्य में भी इस देश की राजनीतिक, सामाजिक और आर्थिक समस्याओं में बहुत कार्य किया है। हम अब ऐसी अवस्था में हैं जबकि हमें यह आशा है कि हमारा देश एक स्वतंत्र देश होगा, जहां सुख और ऐश्वर्य का राज्य होगा, जहां प्रेम सद्भावना और परस्पर मैत्री को उच्चतम स्थान मिलेगा और उसी आधार पर हमारी समस्यायें सुलझ जायेंगी तथा हम लोग वास्तव में एक स्वतंत्र और सुखी परिवार के रूप में होंगे। माननीय अर्थ मंत्री ने जातीय संघर्ष का उल्लेख किया है। मैं जानना चाहता हूँ कि समस्त संसार में वह कौन-सा स्थान है जहां पर आपको इस प्रकार की वस्तु दिखाई नहीं पड़ती। क्या आप इसको चीन में नहीं देखते, रूस में नहीं नहीं देखते, निकट पूर्व में नहीं देखते, मध्यवर्ती पूर्व में नहीं देखते, ये चीजें यहां विद्यमान हैं। यह तो समय के चिन्ह है। प्रत्येक जाति को यह उच्चतम अभिलाषा है कि जिन लोगों के हित से उसके जीवन का सम्बन्ध है उनके बड़े हितों की पूर्ति करते हुये एक स्वतंत्र और स्वाधीन जीवन व्यतीत करे। तथापि इस बात की बड़ी अभिलाषा है कि स्वेच्छा प्रवृत्ति का अधिकार हो और ऐसा जीवन रहे जिसमें प्रत्येक दिशा से केवल भारतवर्ष में ही नहीं, अपितु समस्त संसार में आदर और सम्मान प्राप्त हो। यह कहा गया है कि “आप दो जातियों की बात क्यों उठाते हैं? क्यों नहीं कहते कि आप लोग एक ही जाति के हैं परन्तु ऐ मित्रो! मेरा कहना है कि दो ही जातियां हों तो क्या, जिस प्रकार यूरोप में जातियां हैं तथा अन्य देशों में भी जातियां हैं। भारत में भिन्न-भिन्न जातियों के होते हुये भी हम लोग एक बड़ी जाति अर्थात् आर्य जाति की संतान हैं, हम इस बारे में झगड़ा क्यों करते हैं?”

आपको यह न भूलना चाहिये कि मध्यवर्ती पूर्व में रहने वाले लोगों को जो एक ही मतावलम्बी हैं, एक ही भाषा बोलते हैं जिनकी संस्कृति एक है और आर्थिक क्षेत्र में जिनके हित में से हैं, अपने झगड़े स्वयं ही निपटाने पड़ते हैं। अरब लोग तुर्किस्तान के आधिपत्य

में रहने को तैयार नहीं । मुसलमान जाति के दूसरे भाग हैं जो किसी दूसरी जाति या दूसरे देश के शासन में रहने को तैयार नहीं, वे समानता चाहते हैं । आप स्वतंत्रता और समता की बातें बहुत करते हैं।

मैं इस विषय को यहीं पर छोड़ता हूँ और केवल यह आशा रखता हूँ कि हम सब हिन्दू और मुसलमान एक राज्ज टैबल कानफ्रेन्स में भ्रातृ-भाव से, आदान-प्रदान के भाव से एक-दूसरे की सुविधाओं का ध्यान रखते हुये, बातचीत करके अपनी समस्याएँ तय कर लेंगे और क्रोध की उमंग के सामने सिर न झुकायेंगे। अब मैं एक बहुत आवश्यक विषय पर आता हूँ और वह कर का प्रश्न है । मैं उन लोगों में से हूँ जिनका यह कहना है कि यदि काफी गुंजाइश हो तो अवश्य कर वसूल करना चाहिये ताकि गुंजाइश को किसानों की ओर जनता की सहायता करने के लिये उपयोग में लाया जा सके। लेकिन दुर्भाग्यवश मेरे मित्र माननीय अर्थ मंत्री यह नहीं समझते कि जमींदारों के लिये जनता के प्रति अपने कर्तव्य को ध्यान में रखते हुये साझेदारों, सम्बन्धियों, आश्रितों के प्रति तथा उन लोगों के प्रति जो अपने पेशे के रूप में जमींदारियों से लाभ उठाते हैं, अपना पेट पालना कठिन है। उनकी संख्या लगभग एक करोड़ है। मेरे मित्र यह कह सकते हैं कि "अन्ततः" मैं एक करोड़ पांच लाख की आमदनी को ले रहा हूँ। यह एक छोटी रकम है।" लेकिन मैं यह चाहता हूँ कि वे जमींदारों की आर्थिक स्थिति उसके ऋण तथा उसकी जम्मेदारियों का ध्यान रखते हुये प्रत्येक स्थिति में इस समस्या को किस प्रकार हल करेंगे ? वे कह सकते हैं कि "हमको रुपया इकट्ठा करना है और जाति निर्माण के विभागों के लिये कर लगाना ही पड़ेगा।" श्रीमान् जी मेरा कहना है कि जमींदारों के पास बिल्कुल गुंजाइश नहीं, और उनके लिये यह सम्भव नहीं है कि अपनी परम्परागत स्थिति को बनाये रखें और जनता के प्रति सम्बन्धियों और आश्रितों के प्रति तथा उन लोगों के प्रति जिनका जीवन इस जीवन से सम्बद्ध है अपना कर्तव्य निभा सकें और साथ ही साथ मालगुजारी और कर भी अदा कर सकें। मुझे विश्वास है कि माननीय अर्थ मंत्री अपनी दक्षता से इन लोगों से बड़ी रकम वसूल कर लेंगे यह एक करोड़ पांच लाख नहीं बल्कि कई करोड़ हो सकती है। माननीय अर्थ मंत्री को बजट छोटा बनाने की आदत है जिससे उनको सुविधा रहती है। पिछले बजट के भाषण में उन्होंने जो तत्वमीने लगाये थे उनसे बहुत कुछ अतिरिक्त आय हो गई । मेरा ह्याल है कि उन्होंने अपने भाषण में जो मालगुजारी बताई है उससे बहुत कुछ अधिक वसूल कर सकते हैं। यदि उनके विचार से कर लगाना आवश्यक है तो मैं आशा करता हूँ कि इसका परिणाम न्यायसंगत होगा तथा जमींदारों की आर्थिक स्थिति के अनुरूप होगा ताकि प्रत्येक व्यक्ति के लिये यह कहना सम्भव हो कि माननीय मंत्री ने जो कर लगाया है वह जमींदारों की शक्ति से बाहर नहीं। वे प्रत्येक बात की परीक्षा उसके गुणों के अनुसार करेंगे। वे न्याय करेंगे। और वे अपने बजट के भाषण में ऐसा कह चुके हैं। उनका कहना है "हम अवश्य वे सब कार्य करेंगे जिससे जनता के प्रत्येक भाग प्रत्येक वर्ग, प्रत्येक जाति तथा समस्त राष्ट्र को सहायता मिले।" इन शब्दों के साथ मैं अपने स्थान पर बैठ जाता हूँ। यह आशा है कि जहाँ तक कर लगाने के प्रश्न का सम्बन्ध है, माननीय अर्थ मंत्री सावधानी से विस्तीर्ण हृदय से, दूरदर्शिता से तथा ऐसी सहानुभूति से, जिसका आधार न्याय हो, आवश्यक कार्य करेंगे।

— نواب محمد یوسف

جذاب والا - قبل اس کے میں معزز وزیر مالیات کی تقریر پر توجہ کروں - میں اس مبارکباد کی ہم نوائی میں شرکت کو نہا چاہتا ہوں جو مسز پنڈت اور ڈاکٹر گانجو کو عظیم خدمت انجام دینے کے سلسلہ میں بیہوش کی گئی ہے - جس کو انہوں نے بین الاقوامی فضا میں انجام دینے ملک کے نام کو روشن کیا ہے - یہ مسز پنڈت کی ذاتی شخصیت ہے ان کی نرم مزاحی - درو اندیشی - خاص - جذبہ بڑھرائے ہوشیاری اور قابلیت نے ان کے کام

[Nawab Mohammad Yusuf]

مجلس اقوام متحدہ میں کامیاب بنایا - اور جس نے جنوبی افریقہ میں ہندوستانیوں کے حقوق کی لاج رکھی - اور بعد چند کے تمام اقوام کی تائید حاصل کی - اور یہہ چند اپنی ذاتی دشواریوں کی وجہ سے موافقت نہ کر سکے - اتنے ہی ہم اس پر بھی نازاں ہیں کہ معزز ڈاکٹر کانجو نے اپنی قابلیت اور قانونی واقفیت کی وجہ سے سیاسی اور قانونی بین الاقوامی شہرت حاصل کر لی ہے - اور وقت ضرورت پر وہ قانونی خدمت فریغی طاقت کے ساتھ انجام دے سکتے ہیں - ہم اس امر پر بھی بجا طور سے فخر کرتے ہیں کہ بین الاقوامی فضا میں ہم کو ایک زبردست قوم اور ترقی طاقت وہ ممالک خیال کرتے آئے ہیں جو اپنے کو علم اور سیاست کا بنا پر سائنس اور ذہانت میں اعلیٰ خیال کرتے تھے - ان کو اب یہہ تسلیم کرنا پڑا ہے کہ ہمارے لوگ تمام دنیا کو بنا سکتے ہیں کہ روحانی فضا میں ہم ان کو وہ سبق سیکھائیں جس سے وہ اپنے پیچیدہ مسئلہ سلجھا سکتے ہیں -

اتنا کہنے کے بعد میں معزز وزیر مالیات کی تقریر کو لیتا ہوں - ان کو پرمغز اور صاف تقریر نے ہر ایک ممبر پر اثر کیا - لیکن مجھے افسوس ہے کہ میں اس سے زیادہ اور نہیں کہہ سکتا ہوں - انہوں نے یقیناً اپنے پُر خلاص جذبہ کا اظہار یہہ نہیں کیا کہ ان کی خواہش صوبہ کی خدمت کرنا ہے اور ایمانداری اور ذمہ دارانہ طور سے وہ اپنے کام کی انجام دہی کے خواہش مند ہیں، جو ایک وزیر مالیات کے لئے ضروری ہیں یعنی وزارت کی ترقی، تعلیم کا فروغ، عوام کی صحت کی دیکھ بھال کا خیال رکھنا - اگر آپ غور کریں تو ہمارے اس بدقسمت صوبہ کو اپنے لوگوں کی تندرستی ٹھیک کرنا ہے - اس کی اقتصادی حالت کو بہتر بنانا ہے اور امور کو حل کرنا ہے جو خواہ وزارت - میڈیکل یا ہیلتھ سے متعلق ہو - کہا تو یہہ جاتا ہے کہ ہم کام شروع ہو گیا ہے لیکن مجھے کو بہت افسوس ہے کہ میں ایوان کے معزز ممبران سے اس بارے میں متفق نہیں ہوں - میں خیال کرتا ہوں کہ میں نے پورے طور سے وزیر مالیات کے ساتھ انصاف سے کام لیا جب کہ میں یہہ کہتا ہوں کہ خلاص نیت ضرور شامل ہے - انہوں نے اس بھت کو غور متعصب طور سے پیش کرنے کی کوشش کی جس سے اس کی مالی حالت بہتر ہو کر صوبہ کا نام ہو - اور یہہ شرف اس کو حاصل ہو چکا ہے اور مجھے امید ہے کہ آئندہ بھی یہی صورت رہیگی - معزز وزیر مالیات نے اس بڑے معاملہ کا حوالہ دیا ہے جو ہر ہندوستانی کے دماغ میں گہوم رہا ہے اور میں نہایت دلیری سے کہہ رہا ہوں کہ یہہ خیال تمام دنیا کے دماغ میں چکر لگا رہا ہے - کیونکہ ہندوستان کی زندگی تمام دنیا کے ممالک کی زندگی سے بہت قریب وابستہ ہے - جس طریقہ سے آپ اپنی اقتصادی - سیاسی - معاشرتی مسئلوں کو سلجھاتے ہیں اور ان کے حل کرنے کا جو طریقہ اختیار کرتے ہیں اور عقل اور منجھ کے جن اصولوں سے آپ ان پر عمل پیرا ہوتے ہیں اور آپ ان کو نافذ

کرنے میں کامیاب ہو گئے تو مجھے کامل یقین ہے کہ آپ اپنے 'نیز' تمام دنیا کے مسئلہ کو حل کرائیں گے اور بنی نوع انسان کے لئے خوش خبری لائیں گے۔ ہمیشہ سے یہ صوبہ تمام ہندوستان کی ذہانت کا مرکز رہا ہے۔ اور آج بھی اس کی وہی صورت ہے۔ اور جو لوگ اس کو محسوس کرتے ہیں کہ ہندوستان اپنا وقار قائم رکھے تو وہ اس پر اس طرح عملدرآمد کرتے رہیں جس سے صوبہ متعدد کی عزت قائم رہے اور یہاں کے لیڈروں کا وقار برقرار رہے جنہوں نے ہمیشہ اور ہر زمانہ میں سیاسی - معاشرتی اور اقتصادی امور میں نمایاں خدمات انجام دیں ہیں۔ خواہ وہ ہندو دور رہا ہو یا مسلمانوں کا، اور موجودہ زمانہ یعنی انگریزوں کے عہد میں بھی ہم آپ اسے دور میں پہنچ چکے ہیں جبکہ ہم خیال کرتے ہیں کہ ہمارا ملک آزاد ہوگا اور خوشی و خوشی کی فریادیں ہوگی۔ جہاں مصحت ایثار اور سمجھوتے کا بول بالا ہوگا اور اسی اصول پر ہمارے تمام مسئلہ حل ہو جائیں گے۔ بے شک ہم ایک خوشحال اور آزاد خاندان کی طرح ہونگے۔ معزز وزیر مالیات نے مقدماتہ فسادات کا حوالہ دیا ہے۔ میں آپ سے دریافت کرتا ہوں کہ اب یہ عورت دنیا میں کہاں نہیں ہے۔ کیا یہ باتیں اس وقت چین - روس مشرق قریب - وسط مشرق - یا مشرق بعید میں نہیں ملتی ہیں؟ یہی واقعات وہاں بھی ہوتے ہیں۔ یہ وقت کے نشانات ہوتے ہیں۔ ہر قوم کی دای تمنا ہوتی ہے کہ آزاد خود مختارانہ زندگی بسر کرے۔ اور ان لوگوں کی زیادہ سے زیادہ خدمت کرے جن کے مفاد ان سے وابستہ ہیں اور اس کے ساتھ ساتھ حق خود مختاری قائم رکھنے کا جذبہ ہوتا ہے جس سے نہ صرف ہندوستان میں بلکہ تمام دنیا میں عزت برقرار رہے۔ یہ بھی کہا جاتا ہے کہ آپ دو قوموں کا نام کیوں لیتے ہیں۔ کیا آپ یہ نہیں کہہ سکتے ہیں کہ آپ ایک قوم ہیں۔ میں اپنے دوستوں کو بتاتا ہوں کہ دو قومیں ہو سکتی ہیں۔ اس لئے آپ کو یورپ اور دیگر ممالک میں دو قومیں ملینگی۔ ہندوستان میں ہمارا تعلق مختلف قوموں سے ہوتے ہوئے بھی عام اسی اریہ نسل سے ہیں۔ اور آپ اس کے لئے کیوں لڑتے ہیں۔

لیکن آپ اس کو نہ فراموش کر دیجئے کہ وسط مشرق میں ایک ہی مذہب کے پیرو، ایک ہی زبان بولنے والے، یکساں تمدن رکھنے والوں کو اقتصادی معاملات میں بھی یکسوئی مفاد کے باعث ہو کر اپنے اختلافات آپس میں طے کرنا پڑتے ہیں۔ عرب قوم ترکوں کے ماتحت رہنے کے لئے تیار نہیں ہے۔ مسلمان ممالک کے اور بھی حصے ہیں جو دوسری حکومت یا قوم کی حکمرانی ماننے کے لئے تیار نہیں ہیں۔ وہ برابری کے طالب ہیں لیکن آپ خود مختاری اور آزادی کو ملا دیتے ہیں۔ میں اس موضوع کو اس جگہ پر چھوڑ دیتا ہوں اور میں امید کرتا ہوں کہ ہم دونوں ہندو اور مسلمان برادرانہ جذبہ سے اپنے اختلافات گول میز کانفرنس کے ذریعہ طے کر لیں گے۔ جہاں ہم رواداری - سمجھوتے - خلوص - اور محبت سے کام لیں گے اور جذبات سے متاثر نہ ہوں گے۔ اب

[Nawab Mohammad Yusuf]

میں ایک بہت اہم مسئلہ کو لیتا ہوں۔ یعنی مسئلہ محصول۔ میں ان لوگوں سے ہوں۔ جو یہ کہتے ہیں کہ اگر گنجائش ہے اور ٹیکس گنجائش ہے تو یقیناً محصول ہم طریقہ سے وصول کیجئے اور اس کو کاشتکاروں اور عوام کی مدد کرنے کے لئے خرچ کیجئے۔ لیکن بدقسمتی سے میرے دوست معزز وزیر مالیات محسوس نہیں کرتے ہیں کہ زمینداروں کو اس کا برداشت کرنا بہت مشکل ہے کیونکہ ان کو عوام۔ حصہ داروں۔ اپنے عزیزوں۔ اقربا اور ملازمین کی ذمہ داریوں کا احساس کرنا ہوتا ہے۔ ان کی تعداد تقریباً 10 لاکھ ہوتی ہے۔ میرے دوست کہتے ہیں کہ میں تو صرف ایک کروڑ 5 لاکھ محصول وصول کرنے جا رہا ہوں اور یہ ایک بہت ہی معمولی رقم ہے۔ لیکن جو خطرہ مجھے کو ہے وہ یہ ہے کہ وہ ہر موقع پر کیونکہ زمینداروں کی اقتصادی حالت۔ ان کے فرض اور ان کی ذمہ داریوں کا احساس کرنے جا رہے ہیں۔ ممکن ہے وہ یہ کہیں ”ہم کو روک دیا جائے گا“ اس کو ہم تو یہی کہہ سکتے ہیں کہ زمینداروں کے لئے بہت کم گنجائش رہ گئی ہے۔ اور وہ اپنے قدیم روایات کو نہیں نادم رہتے ہیں۔ ان کی زندگیوں ان سے وابستہ ہیں جبکہ ان کو مالگاری اور محصول بھی ادا کرنا پڑے گا۔ جناب معزز وزیر مالیات صاحب مجھے یقین ہے کہ وہ اس ہنرمندی سے کافی سرمایہ فراہم دینگے۔ اور مجھے کو جو خطرہ لاحق ہے وہ یہ ہے کہ یہ رقم صرف ایک کروڑ 5 لاکھ نہ ہوگی بلکہ کئے کروڑ ہوں گی۔ معزز وزیر مالیات کی عام عادت ہے کہ وہ تخمینہ کر لگاتے ہیں۔ بہت سے تخمینہات جو انہوں نے گذشتہ تقریروں میں بنائے ہیں اس میں کافی بچت ہوئی ہے اور مجھے یہ خطرہ ہے کہ ان کو اس سے زیادہ منافع ہوگا جو انہوں نے اپنی تقریر میں بتایا ہے۔ مجھے کو امید کرنا چاہیئے کہ اگر وہ محسوس کرتے کہ ان کو محصول کی کچھ تدبیر کرنا چاہیئے تو یہ عین انصاف ہوگا اور زمینداروں کی اقتصادی حالت کو بہتر بنائے رکھے گا۔ اور ہر شخص یہ کہنے پر مجبور ہوگا کہ انہوں نے زمینداروں کی حالت کا ٹیکس اندازہ لگا کر محصول لگایا ہے۔ ان کو ہر مسئلہ کو اس کی نوعیت کے لحاظ سے دیکھنا چاہیئے۔ یہ ایک مشکل کام ہے۔ لیکن ذمہ داری ان کی ہی ہے ان کو منصف ہونا چاہیئے جس کو انہوں نے اپنی تقریر میں یہی کہا ہے۔ انہوں نے کہا ہے کہ ہم کو وہ کرنے کی کوشش کرنا چاہیئے جس سے عوام نے ہر طبقہ۔ ہر مذہب۔ اور ہر قوم کو فائدہ پہنچے۔ ان الفاظ کے ساتھ میں اپنی تقریر ختم کرتا ہوں اور امید کرتا ہوں کہ جہانتک محصول کے مسئلہ کا تعلق ہے معزز وزیر مالیات بہت ہوشیاری انصاف اور ہمدردی کے ساتھ حسب ضرورت کام کریں گے۔

श्री चतुर्भुज शर्मा—

श्रीमान् स्पीकर महोदय, आज जो बजट हमारे माननीय शिक्षा मंत्री साहब ने इस असेम्बली भवन में पेश किया है वह सचमुच तारीफ के लायक है। इसलिए नहीं कि मैं इसकी इसलिये तारीफ करता हूँ कि मैं माननीय शिक्षा-मंत्री की पार्टी (दल)

का एक मंत्री (सदस्य) हैं बल्कि जैसा कि हमने यह देखा कि चन्द मंत्री साहबान को छोड़ कर बाकी इस हाउस (भवन) के सभी मंत्री साहबान ने दिल से इस बजट की तारीफ की है।

यह बजट जैसा कि कहा गया है गरीबों का बजट, जनता का बजट है। इसमें कुछ अमीर भाइयों से पैसा लेने का कोशिश की गई है। उनको तकलीफ नहीं होने दी जायेगी इसमें जो गरीबों का फायदा होगा वह ज्यादा बड़ी चीज होगी। जो पैसा अमीर भाइयों से लिया जायेगा उसमें जो थोड़ी सी उनको तकलीफ होगी उससे ज्यादा फायदा गरीबों को होगा।

मैं ज्यादा न कह कर यह कहूंगा, बजट को तीन हिस्सों में तकसीम किया जा सकता है। इसके तीन भाग हैं। एक तो वह यानी, जो गवर्नमेंट नौकरों से ताल्लुक रखता है। बाद में उसको लूंगा, जो नेशन विल्डिंग डिपार्टमेंट (देश-निर्माण विभाग) यानी वह मोहकमे जिनसे जनता की भलाई का ताल्लुक है, उनसे सम्बन्ध रखता है और तीसरा जो शासन-सम्बन्धी नौकरियों से सम्बन्ध रखता है। जहाँ तक नौकरियों का तबाल है, पे कमीशन की रिपोर्ट हमारे सामने है। मैं आंकड़ों की तरफ अभी नहीं जाता, स्पष्ट पैसों की बातों की तरफ अभी नहीं जाता लेकिन एक चीज जिस पर ज्यादा ध्यान नहीं दिया गया है उधर मैं हाउस (भवन) का ध्यान दिलाऊंगा और वह चीज यह है हमारे माननीय शिक्षा मंत्री ने अपने एजुकेशन डिपार्टमेंट (शिक्षा विभाग) का हवाला जो अपनी स्पीच में दिया था उसमें उन्होंने एक शर्त लगाई है कि अब जो आइन्दा नौकरियां दी जावेंगी उनमें एक शर्त यह रहेगी कि सोशल सर्विस (सामाजिक सेवा) में जो लोग कामयाब होंगे यानी डिग्री हासिल करने के बाद जो लोग सोशल सर्विस (समाज सेवा) का सर्टिफिकेट (प्रमाण-पत्र) हासिल करेंगे उनको नौकरी देने में तरजीह दी जायेगी। अब तक जो दृष्टिकोण गवर्नमेंट सर्वेंट (सरकारी कर्मचारियों) का है वह सिर्फ एक तनख्वाह पाने वाले आदमी का है और यह हमारे देश का दुर्भाग्य है। जब नौकरियों के लिए कोई अडवरटाइजमेंट (विज्ञापन) होता है चाहे वह छोटी नौकरी हो या बड़ी नौकरी, तो बड़ी से बड़ी तादाद दरखास्त देने वालों की हमारे सामने आती है लेकिन जैसा कि मैंने कहा कि यह दुर्भाग्य की बात है कि जब उन नौकरियों में सिलेक्शन (चुनाव) हो जाता है तो वह साहबान जो किसी तरह से उन बहुत से आदमियों में से नौकरी पा जाते हैं तो वह अपने कर्तव्य को भूल जाते हैं और फर्जी डायरी दिखलाकर पब्लिक (जनता) का पैसा, जिसके लिए तरह-तरह की कठिनाइयां उठानी पड़ती हैं पब्लिक (जनता) का पैसा इकट्ठा करने में, वह पैसा जिस काम के लिए वह पाते हैं उस काम को वह भूल जाते हैं। उसकी वजह यह है कि अब तक जो गवर्नमेंट का रबैया रहा, व्यूरो क्रैटिक गवर्नमेंट (नौकरशाही शासन) जिस तरह से काम करती रही वह तरीका नौकरियों में आदमी भरने का यह था कि ज्यादा से ज्यादा तनख्वाह उनको दें और तनख्वाह पाने वाले का भी यह मकसद रहे कि वह अपना और अपने बालबच्चों का पेट भरे और पब्लिक (जनता) के काम की कोई परवाह के दान करे। मैं यह नहीं कहता कि सारे के सारे गवर्नमेंट सर्वेंट्स (सरकारी कर्मचारी) ऐसे थे। लेकिन ज्यादातर दृष्टिकोण गवर्नमेंट सर्वेंट्स (सरकारी कर्मचारियों) का ऐसा था। वह पैसों के लिए काम करते थे। हम जब कभी उनसे कहा करते थे कि आप भी तो भारतीय हैं, हिन्दुस्तानी हैं, स्वराज्य की लड़ाई में या किसी और पब्लिक (जनता) की लड़ाई में हाथ बटाइये, पब्लिक (जनता) की भलाई का काम क्यों नहीं करते, तो खुलम-खुला कहा करते थे कि हमको तो तनख्वाह मिलती है। जिस काम को तनख्वाह मिलती है वह हम करते हैं। यह दृष्टिकोण या नौकरी पेशा लोगों का। लेकिन मैं बधाई दूंगा माननीय अर्थमंत्री को कि उन्होंने गवर्नमेंट (सरकारी कर्मचारियों) का दृष्टिकोण बदलने की कोशिश की।

[Shri Chaturbhuj Sharma]

(इस समय १ बज कर ११ मिनट पर आनरेबिल स्पीकर के हट जाने पर डिप्टी स्पीकर ने सभापति का आसन ग्रहण किया।)

हमारे पब्लिक सर्वेंट्स (सरकारी कर्मचारी) हैं उनके सामने यह दृष्टिकोण रक्खा था कि पब्लिक सर्वेंट्स (सरकारी) कर्मचारी की गवर्नमेंट सर्विस (सरकारी नौकरी) में कितनी सीट्स (जगह) होना चाहिये और उन्हें कितनी तरजीह दी जायेगी, जो समाज सेवा में, अपने गरीब भाइयों को, जिनके पैसे से उनका गुजारा चलता है, उसको वह ज्यादा ध्यान दें। मैं यहां पर यह बात और कहूंगा कि जहां तक नौकरियों का ताल्लुक है, मैं अपनी नीति स्पष्ट कर देना चाहता हूँ और अपनी पालिसी (नीति) साफ कर देना चाहता हूँ कि नौकरियां जो अब तक साम्प्रदायिक भावनाओं के अनुपात से दी गईं, मेरे ख्याल में अब समय आ गया है कि यह चीज एक दम से बन्द कर देना चाहिये। मैं इस वजह से नहीं कहना चाहता हूँ, मैं इसलिये ही कह रहा हूँ कि जो साम्प्रदायिक भावना से जगहें ज्यादा मिली हैं और दूसरों को कम जगह मिली हैं, बल्कि इसलिये कह रहा हूँ कि जो लोग जिन तरीक़ों से नौकरी में जाते हैं, अपनी नौकरी के सम्बन्ध में ज्यादातर वही उसके ध्यान में रहता है, अगर कोई आदमी किसी नौकरी पर जाता है, उस जगह पर किसी खास सम्प्रदाय का आदमी है, अपनी नौकरी की जिन्दगी में उसी सम्प्रदाय का आदमी बन कर काम करता है, यह नजरिया (दृष्टिकोण) बिल्कुल गलत है। होना यह चाहिये कि जो बैकवर्ड क्लास (पिछड़ी जातियां) हैं उसके लिये सीट्स (जगहें) रिजर्व (सुरक्षित) हों, वह किसी साम्प्रदायिक के बेसिस (आधार) पर न होना चाहिये। वह होना चाहिये पिछड़ी हुई जमातों के लिये। अगर कोई पिछड़ी हुई जात है जैसे, मजदूर किसानों को, उन बेचारों के लिये कितना रिजर्वेशन (सुरक्षित) हो, जो उनको नौकरियां मिले। पहले कांग्रेस गवर्नमेंट के जमाने में जो सीट्स (जगहें) रक्खी थीं, किसानों के लिये ऐलान हुआ था, लेकिन हुआ क्या, शहर के रहने वाले, खान बहादुर, राय बहादुरों के लड़के किसानों के बेटे बन गये। और उन सर्विसेज (नौकरियों) के अन्दर जैसे पी० सी० एस्० (प्रान्तीय सिविल सर्विस) और अन्य नौकरियों में भी उन्हीं लोगों को नौकरियां दी गईं जो शहर के रहने वाले थे। मैं अर्ज कर रहा हूँ कि समाज सेवा और पब्लिक सर्विस (सार्वजनिक सेवा) का आईडीयल (आदर्श) होना चाहिये। यह मेंटेलिड (आदत) या मनीवर्त्स न होनी चाहिये कि वह फलाने सम्प्रदाय के हैं। आज खुल्लम-खुल्ला जो अफसर हैं वह सरकारी नौकरी में होते हुए भी कहते हैं कि हम फलाने सम्प्रदाय के आदमी हैं और उसके स्कूलों की रक्षा करना हमारा फर्ज है। मैं इस बात पर ज्यादा नहीं कहूंगा, सिर्फ यह अर्ज कहूंगा कि अपनी गवर्नमेंट को अभी यह मौक़ा है कि हम ऐसे बेसिस (आधार) की सर्विसेज (नौकरियों) को तोड़ने की कोशिश करें, अपना ऐलान करें कि इस विषय में हमारी क्या नीति है। अभी पे कमीशन (वेतन-समिति) की रिपोर्ट (सूचना) में है, उसके देखने से मालूम हुआ कि कम से कम तनख्वाह तीस रुपया रक्खी गई है और ज्यादा से ज्यादा तीन सौ रुपया रक्खा गया है। कोई बड़ा फर्क नहीं है। दस गुना पड़ता है। लेकिन मैं यह चाहता हूँ मैं अर्ज कहूंगा माननीय अर्थ-मंत्री से, अभी हाल ही में महात्मा गांधी ने बंगाल में एक स्पीच (भाषण) दी है कि एक दिन की आनेस्ट लेबर (सच्ची मेहनत) का मुआविजा मिलना चाहिये वह छोटे से छोटे काम करने वाले को भी और बड़े से बड़े वकील, बैरिस्टर, डाक्टर सब का एंवरेज (औसत) करीब-करीब बराबर होना चाहिये।

यह आदर्श है। हो सकता है कि प्रैक्टिकल (अनुभव में) न हो अभी हाल में हम इसे लागू न कर सकें लेकिन हमें कोशिश करनी चाहिये। इस तरफ के एक कम से कम तनख्वाह पाने वाले आदमी में और ज्यादा से ज्यादा

तनख्वाह पाने वाले नौकर में इतना बड़ा फर्क न रहे। कहा यह जाता है और बात कुछ हद तक सही है कि ज्यादा जिम्मेदार काम करने वाले आदमी को जरूर कुछ आराम चाहिए अच्छी तरह से रहने सहने की उसे कुछ सहूलियतें होनी चाहिये। एक बात यह है कि आखिर यह आदत तो कभी न कभी छोड़नी ही पड़ेगी। यह पुरानी चीज है कि बड़े काम करने वाले को बड़े आराम की जरूरत है। हो सकता है कि बात सही हो। एक दम से आप नहीं छुड़ा सकते लेकिन इस ओर हमें कदम उठाना है और मेरे ह्वाल में ये कमेटी (वेतन-समिति) में जो यह दस गुने का फर्क रख कर कदम उठाया है वह सही बात है। लेकिन इस ओर एक और प्रैक्टिकल (व्यावहारिक) चीज करनी है। खास करके यह जो बात कही गई और मैं यह कहना चाहता हूँ कि एक विलेज (गांव) चौकीदार और गांव के मास्टर की तनख्वाह की बात एक मानी रखना चाहिये और इस पर हमें कुछ ध्यान देना चाहिये और अब नहीं तो अगले साल जरूर इन लोगों के लिये ज्यादा से ज्यादा करवा जरूरी है। (आवाज:—साल भर में तो मर जायेंगे।) मैं तो यह कहता हूँ कि इसी साल किया जाय और इसी बजट में किया जाय और अगर यह न हो सके तो क्या आप यह नहीं चाहेंगे कि अगले साल उनके लिये जरूर कर दिया जाय। मैंने आपसे यह अर्थ किया कि जहां तक सर्विसेज (नौकरियों) के एक भाग का ताल्लुक है उनपर दिए गए आंकड़ों और खर्चा खर्च करने की मैंने तारीफ नहीं की। मैंने माननीय अर्थ मंत्री की जो तारीफ की वह इसलिये की कि उन्होंने सबसे पहले यह सुझाव पेश किया कि सोशल सर्विस (समाज सेवा) एक बुनियाद होगी। एक आदर्श होगा जो पब्लिक सर्विसेज (सार्वजनिक सेवा) के लिए एक बड़ी चीज होगी। यह (प्राणिमात्र-सम्बन्धी बात) ह्यूमन फैक्टर पहली मर्तबा इस बजट में लाया गया वैसे करोड़ों खर्चा शिक्षा और दूसरे मसलों में खर्च कर रहे हैं और बहुत से मुहकमों में खर्च हो रहा है लेकिन अगर वह एक लाख नहीं दो लाख कर दिया जाय और वह मास्टर जाकर गांव में बैठे रहते हैं लड़कों से लकड़ी कटवाते हैं और अपना दूसरा प्राइवेट (व्यक्तिगत) काम लेते हैं तो क्या लड़के पढ़ेंगे? अगर उनमें भावना नहीं है जो काम करने वाले हैं उनमें सेवा का भाव नहीं है तो वे काम नहीं कर सकते। यही हुआ कि शिक्षा प्रसार की योजना बनी, रात्रि पाठशालाओं की योजना बनी और बहुत सा खर्चा हुआ लेकिन जो फायदा हो सकता था इतने रुपये से वह नहीं हुआ क्योंकि वहां सेवावर्ती और सेवा भाव नहीं था जो होना चाहिये था इसलिये मैं अपने माननीय अर्थ मंत्री को बधाई देता हूँ दूसरी बात यह कहना चाहता हूँ कि मैं उन मुहकमों को लेता हूँ जिन्हें नेशन बिल्डिंग डिपार्टमेंट (राष्ट्र-निर्माण विभाग) कहा जाता है और जिनका ताल्लुक जनता की भलाई से है इन मुहकमों में पहले से कहीं ज्यादा खर्चा रक्खा गया है और जहां तक शिक्षा का सम्बन्ध है शिक्षा के मुहकमे की योजना तो माननीय शिक्षा मंत्री ने दस बरस की उठाई है और वह योजना कुछ हद तक सन्तोषजनक है। यह हो सकता है कि कुछ लोग चाहते हैं कि १० साल के बजाय ५ साल की योजना बनाई जाती और यह सही बात है। हर एक देश प्रेमी को यह संशा है कि जल्द से जल्द हमारे यहां जो अविद्या का अन्धकार है वह दूर हो जाय और हम सब यह शिक्षा मंत्री से उम्मीद करते हैं कि वह जल्द से जल्द ऐसी चीज कर देते। लेकिन इसमें कम से कम इतना तो है कि ५ साल नहीं तो १० साल के लिए तो हमारे माननीय शिक्षा मंत्री ने एक योजना रक्खी जिसमें हम सारे देहातों में १० साल के अन्दर सब लोगों को पढ़ाई का इन्तजाम कर सकते हैं।

जिसमें कि सब लोग १० साल के अन्दर साक्षर हो सकेंगे। यह योजना एक ऐसी योजना है जिसको हमें बड़ी लगन के साथ और बड़ी देखरेख के साथ काम करना चाहिये, क्योंकि इसकी कामयाबी पर, इस योजना की कामयाबी पर बहुत कुछ आपकी नेकनामी और बदनामी मुनहसिर है।

[Shri Chaturbhuj Sharma]

मैं जैसा आपसे अर्ज कर रहा था कि शिक्षा योजना एक अच्छी तरह से पूरी की पूरी हो गई है उसी तरह से और जो नेशन बिल्डिंग डिपार्टमेंट (राष्ट्र-निर्माण विभाग) है उनमें कोई योजना इस तरह की तैयार नहीं हुई कि जिनमें यह होता कि इतने साल के अन्दर जैसे कपड़े के मुताल्लिक, हम अपने सूबे को इतने पोरियड (समय) में स्वावलम्बी बना देंगे। सिर्फ ५ लाख रुपया खदर के लिये रखा गया है लेकिन उनमें कोई योजना नहीं है, कोई स्कीम (योजना) नहीं है। हमारे सूबा की ६ करोड़ की आबादी है और उसमें २० गज कपड़ा फी आदमी के हिसाब से रखा जाय तो १ अरब २० करोड़ गज कपड़े की जरूरत है। इसके लिये सिर्फ ५ लाख रुपया रखा गया है। मैं यह कहूंगा कि अगर हमें खदर पर विश्वास है और अगर हम समझते हैं कि विलेज इंडस्ट्रीज (देहाती उद्योग-धंधे) से कुछ फायदा हो सकता है तो पूरी हिम्मत से कोई ऐसी योजना बताइये जिससे कि ६ करोड़ आदमियों को कपड़ा मिल सके। देहात के आदमियों की यह शिकायत है कि उनसे गल्ला लिया जाता है। गल्ला लिया जाय यह सही बात है और यह हमारा कर्तव्य है कि शहरी भाइयों को हम भोजन दें लेकिन देहाती भाइयों को कपड़ा भी दीजिये। कोई विलेज इंडस्ट्रीजर (देहाती उद्योग-धंधे) चलाकर के उनको अगर आप मिलों का कपड़ा नहीं दे सकते हैं तो किसी योजना से सस्ता कपड़ा बुनवाकर उनको दें। किसी भाई ने कहा था कि मिल खोल दें। मिल को न मशीनरी मिल सकती है और न मिल से ६ करोड़ आदमियों को कपड़ा पहुँच सकता है अगर कोई योजना कपड़ा देने की योजना जल्द से जल्द हो सकती है तो वह खदर की है। कह कहकर मैं यह कहूंगा कि इस तरह से एग्रीकल्चर डिपार्टमेंट (कृषि विभाग) के लिये हमारे भाई फूल सिंह ने कहा था कि इसमें कोई योजना ऐसी नहीं है जिससे काश्तकारों को ज्यादा से ज्यादा फायदा पहुँचे अब मैं थोड़ी सी बात इसी सम्बन्धी मोहकमे की और कह कर अपनी बात खत्म करूंगा। समय भी थोड़ा है इन मोहकमों के लिये इस बजट में (१३५७५५००) रुपया पुलिस जेल और ऐडमिनिस्ट्रेशन (शासन-व्यवस्था) में रखा गया है जो पूरे खर्च का एक चौथाई है। पिछले सन् १९४५-४६ के बजट में २९ करोड़ में से ९ करोड़ के करीब इसी से संबंधित मोहकमों पर खर्च किया गया था जो कुल बजट का एक तिहाई था। इस साल इस पर खर्च सिर्फ १/२ रखा गया है। मैं यह कहता हूँ कि हमारा आदर्श यह होना चाहिये हमने तरक्की तो की है, सही क्रम उठाया है और हमने इस पर खर्चा कम किया है लेकिन मैं यह कहता हूँ कि इसकी जरूरत है और समय भी ऐसा है कि हमें खर्चा करना पड़ रहा है। मजबूरन खर्च करना पड़ रहा है, लेकिन हमारा आईडीयल (आदर्श) यह होना चाहिये कि इन मोहकमों में दसवें हिस्से से किसी तरह ज्यादा खर्चा न करें और ज्यादा पैसा जो बच जाय वह उन मोहकमों पर खर्च करें जो हमारे नेशन बिल्डिंग (राष्ट्र-निर्माण) के मोहकमे हैं श्रीमान् जी मैं खत्म करता हूँ और फिर यह कहता हूँ कि यह बजट निहायत सही है और यह बजट ऐसा है जिसे जनता का बजट कह सकते हैं और हम कांग्रेस वाले कह सकते हैं कि यह एक ऐसी चीज है जो जनता चाहती थी और इससे उसको फायदा होगा। यह कह कर मैं अपनी बात समाप्त करता हूँ।

ش. چتر بھج شرما —

شرمان اسپیکر مہرودے - آج جو بجٹ ہمارے مانفیہ شکشا ملتری صاحب نے اس اسمبلی میں پیش کیا ہے وہ سچ مع تعریف کے لائق ہے - اس لئے ہمیں کہ میں اس کی تعریف کرنا ہوں کہ مانفیہ شکشا ملتری کی پارٹی کا ایک ممبر ہوں بلکہ جیسا کہ ہم نے یہ دیکھا کہ چند ممبر صاحبان کو چہرہ کر باقی اس ہاؤس میں سب ہی ممبر صاحبان نے دل سے اس بجٹ کی

تعریف کی ہے - یہہ بجٹ جیسا کہنا گیا ہے غریبوں کا بجٹ جتنا کا بجٹ ہے - اس میں کچھ امیر بیانیوں سے پیسہ لینے کی کوشش کی گئی ہے - اس کو تکلیف نہیں ہونے دی جائیگی - اس سے جو غریبوں کا فائدہ ہوگا وہ زیادہ بڑی چیز ہوگی - جو پیسہ امیر بیانیوں سے لیا جائیگا اس میں جو ترقی سی انکو تملیف ہوگی اس سے زیادہ فائدہ غریبوں کو ہوگا - میں زیادہ نہ کہہ کر یہہ کہتا کہ بجٹ کو تین حصوں میں تقسیم کیا جاسکتا ہے - اس کے تین بھاگ ہیں - ایک تو وہ یعنی جو گورنمنٹ نوکروں سے تعلق رکھتا ہے - بعد میں اس کو لوگ جو نیشن بلڈنگ ڈپارٹمنٹ یعنی وہ محکمہ جن سے جتنا کی بھلائی کا تعلق ہے ان سے سمبندھ رکھتا ہے - اور تیسرا جو سائن سمبندھ نوکروں سے سمبندھ رکھتا ہے - جہاں تک نوکریوں کا سوال ہے پے کمیشن کی رپورٹ ہمارے سامنے ہے - میں انکروں کی طرف ابھی نہیں جاتا - ریڈ پیسہ کی باتوں کی طرف ابھی نہیں جاتا - لیکن ایک چیز جس پر زیادہ دھیان نہیں دیا گیا ادھر میں ہاؤس کا دھیان دلاؤں گا - اور وہ چیز یہہ ہے ہمارے مانڈیہ شکشا مفتی نے اپنے ایجوکیشن ڈپارٹمنٹ کا حوالہ جو اپنی اسپیچ میں دیا تھا اس میں انہوں نے ایک شرط لگائی ہے کہ اب جو آئندہ نوکریاں دی جائیں گی ان میں ایک شرط یہہ رہیگی کہ سوشل سروس میں جو لوگ کامیاب ہونگے یعنی ڈگری حاصل کرنے کے بعد جو لوگ سوشل سروس کا سرٹیفکٹ حاصل کرینگے انکو نوکری دینے میں ترجیح دی جائیگی - اب تک جو درشتی کون گورنمنٹ سروسز کا ہے وہ صرف ایک تنخواہ پانے والے آدمی کے لئے ہے اور یہہ ہمارے دیش کا درہاگ ہے جب نوکریوں کے لئے کوئی ایڈورٹیزمنٹ ہوتا ہے چاہے وہ چھوٹی نوکری ہو یا بڑی نوکری تو بڑی سے بڑی تعداد درخواست دینے والوں کی ہمارے سامنے آتی ہے لیکن جیسا کہ میں نے کہا کہ یہہ درہاگ کی بات ہے کہ جب ان نوکریوں میں سلیکشن ہو جاتا ہے تو وہ صاحبان جو کسی طرح سے ان بہت سے آدمیوں میں سے نوکری پا جاتے ہیں تو وہ اپنے کہ توبہ کو بھول جاتے ہیں اور فرضی قانونی دیکھائو پبلک کا پیسہ جسکے لئے طرح طرح کی کٹھنائیاں اٹھانی پڑتی ہیں پبلک کا پیسہ اٹھا کرنے میں وہ پیسہ جس کام کے لئے وہ پاتے ہیں اس کام کو وہ بھول جاتے ہیں - اسکی وجہ یہہ ہے کہ اب تک جو گورنمنٹ کا رویہ رہا بیوروکریٹک گورنمنٹ جس طرح سے کام کوئی رہی وہ طریقہ نوکریوں میں آدمی بھرنے کا یہہ تھا کہ زیادہ سے زیادہ تنخواہ انکو دیں اور تنخواہ پانے والے کا بھی یہہ مقصد رہے کہ وہ اپنا اور اپنے بال بچوں کا بہت بھرے اور پبلک کے کام کی کوئی سہراہ کرے یا نہ کرے - میں یہہ نہیں کہتا کہ سارے کے سارے گورنمنٹ سروسز ایسے تھے لیکن زیادہ تر درشتی کون گورنمنٹ سروسز کا ایسا تھا - وہ پیسہ کے لئے کام کرتے تھے - ہم جب کہہتی ان سے کہا کرتے تھے کہ آپ بھی تو ہارتیہ ہیں ہندوستانی ہیں سوراہ کی لڑائی میں یا اور کسی اور پبلک کی لڑائی میں ہاتھ بنائیے پبلک کی بھلائی کا کام کیوں نہیں کرتے - تو کہہ کر پلا کہا کرتے تھے کہ ہکو تو تنخواہ ملتی ہے جس کام کی تنخواہ ملتی ہے وہ ہم کرتے ہیں - یہہ درشتی کون تھا

[Shri Chaturbhuj Sharma]

نوکری پیشہ لوگوں کا۔ لیکن میں بدھائی دونوں مانندیہ ارتھ منتہی کو کہ انہوں نے گورنمنٹ سرونٹس کا درشتی کون بدلنے کی کوشش کی -

(اس وقت ایک بجکر ۱۱ منٹ پر انویہل اسپیکر کے ہت جمانے پر دہی اسپیکر نے صدارت کی)

ہمارے پبلک سرونٹس (عوام کے خادم) ہیں ان کے سامنے یہہ درشتی کون رکھا تھا کہ پبلک سرونٹس (عوام کے خادم) گورنمنٹ سروس میں کتنی سیٹس (جگہیں) ہونا چاہیئے اور انہیں کتنی توجہ دی جائیگی جو سماج سیرا میں اپنے غریب بھائیوں کو جن کے پیسہ سے ان کا گزارہ چلتا ہے اس کو وہ زیادہ دھیان دیں - میں یہاں یہہ بات اور کہوں گا کہ جہاں تک نوکریوں کا تعلق ہے میں اپنی نیت اسپشٹ کر دینا چاہتا ہوں اور اپنی پالیسی صاف کر دینا چاہتا ہوں کہ نوکریاں جو اب تک سامپرڈانک بھائیوں کے انویہٹ سے دی گئیں میرے خیال میں اب سمئے آگیا ہے کہ یہہ چیز ایک دم سے بند کر دینا چاہیئے - میں اس وجہ سے نہیں کہنا چاہتا ہوں - میں اس لئے ہی کہہ رہا ہوں کہ جو سامپرڈانک بھائیوں کے جگہیں زیادہ مای ہیں اور دوسروں کو کم جگہیں ملی ہیں یہہ اس لئے کہہ رہا ہوں کہ جو لوگ جس طریقہ سے نوکری میں جاتے ہیں اپنی نوکری کے سمبندھ میں زیادہ تر وہی اس کے دھیان میں رہتا ہے اگر کوئی آدمی کسی نوکری پر جانا ہے اس جگہ، ہر کسی خاص سامپرڈائے کا آدمی ہے اپنی نوکری کی زندگی میں اسی سامپرڈائے کا آدمی بن کر کام کرتا ہے یہہ نظریہ درشتی کون بالکل غلط ہے - ہونا یہہ چاہیئے کہ جو ایک ورک کلاس (پچھڑی - ہوئی جماعت) کے ہیں اس کے لئے سیٹس (جگہیں) ریزرو (محفوظ) ہوں - وہ کسی سامپرڈانک کی بیسس (بنیان) پر نہ ہونا چاہیئے - وہ ہونا چاہیئے پچھڑی ہوئی جماعتوں کے لئے - اگر کوئی پچھڑی ہوئی جماعت ہے جیسے مزدور کسانوں کی ان بیچاروں کے لئے کتنا ریزرویشن (مخصوص) ہو جو ان کو نوکریاں ملیں - پہلے کانگریس گورنمنٹ کے زمانہ میں جو سیٹس (جگہیں) رکھیں تھیں کس نوں کے لئے اعلان ہوا تھا لیکن ہوا کیا - شہر کے رہنے والے خان بہادر رائے بھادروں کے لئے کسانوں کے بیٹے بن گئے اور ان سروسز (نوکریوں) کے اندر جیسے پی - سی - ایس اور ان نوکریوں میں بھی ان ہی لوگوں کو نوکریاں دی گئیں جو شہر کے رہنے والے تھے - میں عرض کر رہا ہوں کہ سماج سیرا اور پبلک سروس کا انڈیل (نمونہ) ہونا چاہیئے - یہہ منٹیلپٹی (ذہنیت) یا منورتنی نہ ہونا چاہیئے کہ وہ لانے سامپرڈائے کے ہیں - آج کھلم کھلا جو افسر ہیں وہ سرکاری نوکری میں ہوتے ہوئے بھی کہتے ہیں کہ ہم لانے سامپرڈائے کے آدمی ہیں اور اس کے حقوق کی رکشا کرنا ہمارا فرض ہے - میں اس بات پر زیادہ نہیں کہوں گا صرف عرض کر رہا ہوں کہ گورنمنٹ کو کہ ابھی یہہ موقع ہے کہ ہم ایسے بیسس (اصول) کی نوکریاں کو توڑنے کی کوشش کریں - اپنا اعلان کریں کہ اس دھن میں

ہماری کیا نیت تھی ہے - ایسی ہے کمیشن کی رپورٹ میں ہے - اس کے دیکھنے سے معلوم ہوا کہ کم سے کم تنخواہ تیس روپیہ رکھی گئی ہے اور زیادہ سے زیادہ تین سو روپیہ رکھا گیا ہے - کوئی بڑا فرق نہیں ہے - دس گنا بڑا ہے - لیکن میں یہ چاہتا ہوں اور یہ عرض کروں گا - مانفیہ اर्थہ منتوی سے کہ ایسی حال ہی میں مہاتما گاندھی نے بنگال میں ایک اسپیج (تقریر) دی ہے کہ ایک دن کی آنیسٹ لیٹر (ایمانداری سے کام) کا معاوضہ ملنا چاہیئے - وہ چیز سے چھوٹے کام کرنے والے کو اور بڑے سے بڑے وکیل - بیرسٹر - ڈاکٹر سب کا اور بیچ (اوسط) قریب قریب ہونا چاہیئے -

یہ آدرش ہے - ہو سکتا ہے کہ پریکٹیکل (عملي) نہ ہو، ایسی حال میں ہم اسے لاگو نہ کر سکیں - لیکن ہمیں کوشش کرنی چاہیئے اس طرف کے ایک کم سے کم تنخواہ پانے والے آدمی میں اور زیادہ سے زیادہ تنخواہ پانے والے نوکر میں اتنا بڑا فرق نہ رہے - کہا یہ جاتا ہے اور بات کچھ حد تک صحیح ہے کہ زیادہ ذمہ دار کام کرنے والے آدمی کو ضرور کچھ آرام چاہیئے، اچھی طرح سے رہنے سہنے کی اسے کچھ سہولتیں ہونی چاہئیں لیکن بات یہ ہے کہ آخر یہ عادت تو کبھی نہ کبھی چھوڑنی ہی پڑیگی - یہ پڑانی چیز ہو گئی کہ بڑے کام کرنے والے کو بڑے آرام کی ضرورت ہے - ہو سکتا ہے کہ بات صحیح ہے ایک دم سے آپ نہیں چھوڑا سکتے، لیکن اس اور ہمیں قدم اٹھانا ہے اور میرے خیال میں یہ کمیشن (تنخواہ کمیٹی) میں جو یہ دس گنے کا فرق رکھ کر قدم اٹھایا ہے، وہ صحیح بات کی ہے - لیکن اسی اور ایک پریکٹیکل (عملي) چیز کرنی ہے - خاص کر یہ جو بات کہی گئی اور میں یہ کہنا چاہتا ہوں کہ ایک وایج چوکیدار اور گاؤں کے ماسٹر کی تنخواہ کی بات ایک معنی رکھنا چاہیئے اور اس پر ہمیں کچھ دھیان دینا چاہیئے اور اب ہمیں تو آگے سال ضرور ان لوگوں کے لئے زیادہ سے زیادہ کرنا ضروری ہے -

(آواز - سال بھر میں تو مرجائی گئے)

میں تو یہ کہتا ہوں کہ اسی سال کیا جائے اور اسی بجٹ میں کیا جائے اور اگر یہ نہ ہو سکے تو کیا آپ یہ نہیں چاہیں گے کہ آگے سال ان کے لئے ضرور کر دیا جائے - میں نے آپ سے یہ عرض کیا کہ جہاں تک سرویسز کے ایک بھاگ کا تعلق ہے اس پر دئے گئے آنکڑوں اور روپیہ خرچ کرنے کی میں نے تعریف نہیں کی - میں نے مانفیہ اर्थہ منتوی کی جو تعریف کی وہ اس لئے کی کہ انہوں نے سب سے پہلے یہ سبھاؤ پیش کیا کہ سوشل سروس ایک بنیاد ہوگی - ایک آدرش ہوگا جو پبلک سرویسز کے لئے ایک بڑی چیز ہوگی - یہ ہیومن فیکٹر (انسانیت کی بات) پہلی مرتبہ اس بجٹ میں لایا گیا - ویسے کہ دروزوں روپیہ شکشا اور دوسرے مسئلوں میں خرچ کر رہے ہیں اور بہت سے محکموں میں خرچ ہو رہا ہے، لیکن اگر وہ ایک لاکھ نہیں دو لاکھ کر دیا جائے - وہ ماسٹر جاکر گاؤں میں بیٹھے رہتے ہوں، لڑکوں سے لکڑی کٹواتے ہیں اور اپنا دوسرا

[Shri Chaturbhaj Sharma]

پرائیویٹ کام لیتے ہیں، تو نیا لوگ پڑھینگے؟ اگر ان میں بڑاؤنا نہیں ہے، جو کام کرنے والے ہیں ان میں سیوا کا بھاؤ نہیں ہے تو وہ کام نہیں کر سکتے۔ یہی ہوا کہ شکشا پرچار کی یوجنا ہی، راترپی پانچہ شالوں کی یوجنا بنی اور بہت سا روپیہ خرچ ہوا لیکن جو فائدہ ہو سکتا تھا اتنے روپے سے وہ نہیں ہوا، کیونکہ وہاں سیوا ورثی اور سیوا بھاؤ نہیں تھا جو ہونا چاہیئے تھا۔ اس لئے میں اپنے مانڈیہ ارتھ منتری کو بدھائی دیتا ہوں۔ دوسری بات میں یہ کہنا چاہتا ہوں کہ میں ان محکموں کو لیتا ہوں جن میں نیشن بلڈنگ ڈپارٹمنٹ (محکمہ قومی تعمیر) کہا جاتا ہے اور جن کا تعلق چننا کی بولائی سے ہے۔ ان محکموں میں پہلے سے کہیں زیادہ روپیہ رکھا گیا ہے اور جہاں تک شکشا کا سمبندھ ہے، شکشا کے محکمہ کی یوجنا تو مانڈیہ شکشا منتری نے دس برس کے اثباتی ہے اور وہ یوجنا کچھ حد تک سفتوش جنک ہے۔ یہہ ہو سکتا ہے کہ کچھ لوگ چاہتے ہوں کہ دس سال کے بجائے پانچ سال کی یوجنا بنائی جاتی اور یہہ صحیح بات ہے، ہر ایک دیس پرمی کا یہہ منشا ہے کہ جلد سے جلد ہمارے یہاں جو اودیا کا اندھکار ہے وہ دور ہو جائے اور ہم سب یہہ شکشا منتری سے امید کرتے ہیں کہ وہ جلد سے جلد ایسی چیز کو دیتے لیکن اس میں کم سے کم اتنا تو ہے کہ پانچ سال نہیں تو دس سال کے لئے تو ہمارے مانڈیہ شکشا منتری نے ایک یوجنا رکھی جس میں ہم سارے دیہاتوں میں دس سال کے اندر سب لوگوں کی پڑھائی کا انتظام کر سکتے ہیں جس میں کہ سب لوگ دس سال کے اندر ساکسر ہو سکیں کیونکہ یوجنا ایک ایسی یوجنا ہے جس کو ہمیں بڑی لگن کے ساتھ اور بڑی دیکھ ریکھ کے ساتھ کام کرنا چاہیئے۔ کیونکہ اس کی کامیابی پر اس یوجنا کی کامیابی پر بہت کچھ آپ کی نیک نامی اور بدنامی منحصر ہے۔ میں جیسا آپ سے عرض کر رہا تھا کہ شکشا یوجنا ایک اچھی طرح سے پوری دی گئی ہے اسی طرح سے اور جو نیشن بلڈنگ ڈپارٹمنٹس ہیں ان میں کوئی یوجنا اس طرح کی تیار نہیں ہوئی کہ جن میں یہہ ہوتا کہ اتنے سال کے اندر جیسے کہتے کے متعلق ہم اپنے صوبہ کو اتنے پیرویڈ (وقت) میں سو ارب روپے بنادینگے۔ صرف پانچ لاکھ روپیہ کپدر کے لئے رکھا گیا ہے۔ لیکن اس میں بھی کوئی یوجنا نہیں ہے۔ کوئی اسکیم نہیں ہے۔ ہمارے صوبہ کی چھ کروڑ کی آبادی ہے۔ اور اس میں بیس گز کپڑا فی آدمی کے حساب سے رکھا جائے تو ایک عرب دس کروڑ گز کپڑے کی ضرورت ہے۔ اس کے لئے صرف پانچ لاکھ روپیہ رکھا گیا ہے۔ میں یہہ کہہ رہا کہ اگر ہمیں کپدر پر وشواس ہے اور اگر ہم سمجھتے ہیں کہ ویلیج انڈسٹریز (دیہاتی دھندے) سے کچھ فائدہ ہو سکتا ہے تو پوری ہمت سے کوئی ایسی یوجنا بنائیے جس سے کہ چھ کروڑ آدمیوں کو کپڑا مل سکے۔ دیہات کے آدمیوں کو یہہ شکایت ہے کہ ان سے غلہ لیا جاتا ہے۔ غلہ لیا جائے یہہ صحیح بات ہے اور یہہ ہمارا کر توبہ ہے کہ شہری بیانیوں کو ہم بوجھ دیں۔ لیکن دیہاتی بیانیوں کو کپڑا بھی دیجئے۔ کوئی ویلیج

انڈسٹری چلا کر کے ان کو آپ مالوں کا کوڑا نہیں دے سکتے ہیں تو کسی یوجنا سے سستا کوڑا بنوا کر ان کو دیتے - کسی بیانی نے کہا تھا کہ مل قبول دیں - مل کی نہ مشینری مل سکتی ہے اور نہ مل سے چہہ کرور آدمیوں کو کوڑا پہنچ سکتا ہے - اگر ٹوٹی یوجنا کوڑا دینے کی یوجنا جلد - جلد ہو سکتی ہے تو یہ کہہ کر کی ہے - یہ کہہ کر میں یہہ کہہ رہا تھا کہ اس طرح سے ایڈجسٹمنٹ ڈیپارٹمنٹ کے لئے ہمارے بیانی پورل سنگھ نے کہا تھا کہ اس میں کوئی یوجنا ایسی نہیں ہے جس سے کاشتکاروں کو زیادہ سے زیادہ فائدہ پہنچے - اب میں تہذیبی سی بات اس سمجندھی محکمہ کی اور کہہ کر اپنی بات ختم کر رہا تھا - سنا ہی توڑا ہے ان محکموں کے لئے اس بجٹ میں ۹۳۵۷۵۵۰ روپیہ پولیس جیل اور ایڈمنسٹریشن میں رکھا گیا ہے جو پورے خرچ کا ایک چوتھائی ہے - پچھلے سال ۱۹۴۵-۴۶ء کے بجٹ میں ۲۹ کرور میں سے ۹ کرور کے قریب اسی سے سمجندھت محکموں پر خرچ کیا گیا تھا جو کل بجٹ کا ایک تہائی تھا - اس سال اس پر خرچ صرف ایک تہائی رکھا گیا ہے - میں یہہ کہتا ہوں کہ ہمارا آدرش یہہ ہونا چاہیئے ہم نے ترقی تو کی ہے صحیح قدم اٹایا ہے اور ہم نے اس پر خرچہ نہ کیا ہے لیکن میں یہہ کہتا ہوں کہ اس کی ضرورت ہے اور سمجئے یہی ایسا ہے کہ ہمیں اس میں خرچہ کرنا پڑ رہا ہے - مجبوراً خرچہ کرنا پڑ رہا ہے - لیکن ہمارا آپڈیل (نمونہ) یہہ ہونا چاہیئے کہ ان محکموں میں دسویں حصہ سے کسی طرح زیادہ خرچ نہ کریں اور زیادہ پیسہ جو بچ جائے - وہ ان محکموں پر خرچ کریں جو ہمارے نیشن بلڈنگ کے محکمہ ہیں - شریمان جی میں ختم کرنا ہوں اور پھر یہہ کہتا ہوں کہ یہہ بجٹ نہایت صحیح ہے اور یہہ بجٹ ایسا ہے جسے جنتا کا بجٹ کہہ سکتے ہیں - اور ہم کانگریس والے کہہ سکتے ہیں کہ یہہ ایک ایسی چیز ہے جو جنتا چاہتی تھی اور اس سے اس کو فائدہ ہوگا - یہہ کہہ میں اپنی بات سمپت کرنا ہوں -

(At this stage the House adjourned for lunch at 1:28 p.m. and reassembled at 2:15 p.m. with the Deputy Speaker in the Chair.)

(इस समय १ बज कर २८ मिनट पर भवन लंच के लिये स्थगित हुआ और २ बजकर १५ मिनट पर डिप्टी स्पीकर के सभापतित्व में फिर भवन की कार्यवाही आरम्भ हुई।)

(اس وقت ۱ بجکر ۲۸ منٹ پر اسمبلی لنچ کے لئے ملتوی ہوئی اور

۲ بجکر ۱۵ منٹ پر ڈپٹی اسپیکر کی صدارت میں اجلاس پھر شروع ہوا -)

Mr. Mohammad Ishaq Khan : Sir, I rise to speak on the budget. Before I do so, I would like to pay a tribute to the ability, the industry and the manner of presentation of the budget by the Hon'ble the Finance Minister. I would also observe that he has presented it very cleverly because on the face of it does not disclose many things which I would like to lay for the earnest consideration of the honourable members of this House.

Sir, before I do so, I would like to appreciate certain grants which have been placed by the Hon'ble the Finance Minister. Specially the one grant which has appealed to me most is the provision of 1 lakh of rupees for the Department of Economics and Statistics which was long overdue, it was an absolute desideratum for the Province. I think if this Department works properly it will help in arriving at and formulating opinions which may be of far-reaching importance.

Then Sir, the provision for the development of Hindustani literature is also a very good provision, although the sum put is only 50,000. Again the establishment of 2,200 schools is a very good endeavour, and if worked on proper lines it will go a long way to remove illiteracy in the countryside. The provision of the 10 primary and 10 secondary units so far as the implementation of the Bhore Committee is concerned is a step in the right direction.

After taking into consideration all these important provisions in the budget, I would like now to invite the attention of the Hon'ble the Finance Minister to the fact that the budget good as it is suffers from one great defect and that is, it is unplanned. I would observe that unplanned and lopsided activities have been taken up in a haphazard manner. It appears that the Government first budgets the amount and after budgeting the amount it applies its mind to the policy that should be adopted in that particular matter. This is a most unwholesome principle. I have tried in vain to find out what has been the policy of the Ministry regarding the Development Departments. Not one Minister has given any indication in the budget notes and the budget literature which has been supplied to the members of this House. I think the Hon'ble the Finance Minister will remember that last year I drew his attention to this particular fact. I said that the Hon'ble Minister should have laid before the House a resume of the work done and the policy which they proposed to follow and in support of that policy the programme of work which they would undertake during the coming year. In spite of my suggestion such a statement is absolutely missing from this budget. I need not say Sir, that it is absolutely necessary for the growth of a balanced economic existence that there should be a co-ordinated policy regarding all the departments but here there is no question of a co-ordinated policy, it is without a policy. I am glad to see Acharya Narendra Deo today. I think he will agree and support me that the main function of a popular Government should be the development of agriculture and industries not on the old and beaten track of capitalist enterprise and outmoded feudal system but on the basis of socialisation of industry and socialisation of agriculture. Is there any trace in this budget so far as these two cardinal principles of economic life are concerned? The problem that faces us that in spite of advantages that we possess in respect of all aspects of our national economy we remain today an undeveloped province, with millions living as the margin of subsistence.

On the other hand, we find, Sir, that the principle of social justice also has completely been ignored so far as the present budget is concerned. I am not going to twist the Hon'ble Minister—I have got a great regard for him and I found him in committee rooms to be a very helpful Minister who accommodates every one and gives constructive and

valued suggestions. Today I would ask him one thing. Did you not move a resolution on the floor of this House about the liquidation of capitalism and socialization? What steps did you take after the passing of that resolution to implement that? You have been very quick in announcing the appointment of a committee to consider the question of abolition of zamindari. That is quite all right. Nobody had any grudge over that. But why did you not appoint any committee in order to consider the question of liquidation of capitalism. I think the Hon'ble Minister who by conviction is a socialist he may not be an official, socialist but I know by conviction he is a socialist—should at least have translated his ideas into the budget itself. I do not find any trace whatsoever of any co-ordinated policy based on the socialization of industries or agriculture.

Then, Sir, I find that even the question of development and planning has been handled in a most slipshod manner, I should say in an unplanned manner. There is a provision in the budget for planning and development—if I am correct of Rs.14 lakhs. I ask the Hon'ble Minister why did he not in his budget speech give any indication about what policies, what ideas and what principles are to guide the activities of this department. This is one of the most important departments which the Opposition had been demanding through questions and speeches that it should be immediately taken up. Now, Sir, I tried in vain to find out the mind of the Government. I looked up the books and the pamphlets which have been supplied to us and the detailed notes by the Secretary. I regret very much that the note of the Secretary is of no help whatsoever. I was surprised and I hope the Hon'ble Minister has read that note. The Secretary says that there will be a re-orientation method. I would ask him to explain what does this mean,—“A re-orientation method in this Department of Development and Planning.” Then I looked up the Hon'ble Minister's speech. He himself too, I will say—with great deference to him—has got a hazy idea. He says it will liquidate the Rural Development Department and will incorporate the Rural Development Department.” Is that the idea of planning and development? I ask him is your idea of planning and development is the liquidation of the Rural Development Department and establishment of another department with an initial expenditure of 14 lakhs, and then leave it at that? The venture is a good one, I will say so far as the Opposition is concerned, we welcome the immediate establishment of a Development Department. What is the policy, what is the plan, and if you really did not have any policy or plan I think you should have taken into confidence the members of the House, perhaps this would have been helpful. But as the time is short I would not unfold before this House what policy and plan should be adopted for the Development Department. Sir, it reminds me of one thing. I have read the speech of the Hon'ble Minister and the various other statements. They are too much after shibboleths and catch-words, and words phrases but the real thing is not translated into action. It reminds me of the analogy of the bee and the butterfly. While the bee is busy storing the honey, the butterfly has the leisure to love the lotus. (Laughter) You love all those cliches and phrases, but do not translate them into action. I ask you to work hard like the bee for getting honey for the people of this province.

[Mr. Mohammad Ishaq Khan]

Let me give a blue print of the ideals of planning which the Muslim League subscribes. We are not enamoured of the flame-boyant proposals of the Bombay Planners. The planning which we have in view is the planning by the people for setting up a new pattern of life and work, in which industry and agriculture will be the social servant of the nation.

Now, Sir, I come to the most important subject—the budget itself. I think the Hon'ble Minister will remember that it was perhaps Disraeli who said that there were three kinds of lies: lies, white lies and statistics. It was stated in the House of Commons "Manipulate statistics in any manner, it is a surplus budget; manipulate statistics, it is a deficit budget and manipulate in any way and you can make it everything." But today, Sir, I would invite the attention of the House to the fact that the Budget which has been presented does not give a true picture of over-finances. Is it really a budget showing deficit of only 47,27,000? Is it that so? The Hon'ble Finance Minister's speech gives a clear indication that there is a clear deficit of 2 crores 97 lakhs and I challenge him to disprove it because he admits in his speech that this figure has been arrived at after taking into consideration of an amount of 2 crores 50 laks taken from the Revenue Reserve Fund. Now, this is a fund which is at the disposal of the Government, thanks to the benign advisers. It is to their credit that they have placed 15 crores in the various Reserve Funds, e.g. Revenue Reserve Fund, Hospitals Reserve Fund, Supplies Stabilisation Reserve Fund. The total of these funds is Rs. 15,41,20,000. I do not think the Ministry has got a right to utilise this Fund for the purpose of balancing this budget or for daily work. So, if we deduct this 250 lakhs the deficit comes to 2 crores 97 lakhs. Then it is further said that this deficit has been arrived at after taking into consideration the various loans which the Government is going to take. I do not know whether the House knows what is the total funded loan of this province. The total funded loan is about 30 crores of rupees, more than your annual income. On that you are increasing 13 crores more.

Now, Sir, I will invite the attention of the House to the fact that the preparation of this budget, the manner in which it has been placed in this House and the supplementary grants—all show that it has not been handled properly and these figures have been so haphazardly done and worked out that the Auditor General and the Accountant General has made strong observations on the subject. I invite the attention of the Hon'ble Minister to the appropriation accounts for the year 1944-45. This report has been sent in 1946 in which it has been said that the working of the year shows a net saving of 23.5 which is the highest during the last 5 years, namely that 23.5 was not utilised because of either under-estimate or over-estimate presented by the various departments. Then the report shows hundred and one other points that unnecessary supplementary grants had been called for lakhs of rupees and subsequently reappropriated in some cases and even the original grant was not fully utilised.

The Hon'ble the Minister of Education : Sir, I understand that it is about the budget of 1944-45. What the Accountant General has to say about the budget of this year?

Mr. Mohammad Ishaq Khan : I agree. I expected that remark. I say the budget for 1947-48, which has been prepared by the Hon'ble the Finance Minister, is of the old usual pattern. I ask him to take the Adviser's statement and the budget and glance through a very important document—Forecast of the Post-War Finances of the United Provinces Government—which was submitted to the Government of India : "Do you deviate from any single provision as it has been done by the previous Government. ?"

The Hon'ble the Minister of Education : That is out of date.

Mr. Mohammad Ishaq Khan : I challenge the Hon'ble Minister to show it.

I will now take up the taxation policy of the Government. Government consider the zamindars to be most handy. Whenever the question of imposing a new tax confronts them. The zamindars, who are conspicuous by their absence today here, may rest assured that another tax of one crore is going to be levied on them in the nature of increase in cesses for the District Boards. The Government is going to amend the District Boards Act. I am reminded of a story so far as the position of the zamindars is concerned. A polite youngman of Cutch, said, "I thank you even so much. Now it is easy to beg, though I wish you had given me a crutch." This is the state of affairs. Here you have got a socialist Minister, for whom I have got a great regard, but why did he not resort to the policy of socialism in this budget ? You should have taxed the people who have made fabulous amounts during this period of black-marketing and which is going on up to the present time. I can give you the sources which could have been tapped to supply the necessary funds. You can immediately impose a sales tax as has been done in Madras. Three crores of rupees were realised in Madras, from this source. The tax is not borne by the public. In any case I would suggest to the Government that just like the sales tax in Madras they could have imposed a similar tax.

The Hon'ble the Home Minister : Who pays this tax ?

Mr. Mohammad Ishaq Khan : My friend says, who pays this tax. I would reply to it. The prices are controlled and fixed. Then if you will levy this tax it will not pass on to the public. There is another tax—and a very important one—tax on immovable property as the Punjab and Bombay. Another tax is a tax on cloth manufactured in the mills. I think the Hon'ble Minister will remember—I have got a copy of his speech and that of Mr. Pant—when speaking in the Upper House on 14th March, 1939, they stated on behalf of the Government that this was a very good tax and would introduce it in the United Provinces. What has happened to this promise ? Perhaps my time is running. Therefore, I will not read up previous speeches. I have told you about the tax on cloth manufacture. Then comes the tax on the sale of electricity. As in Madras, why do you not try that tax and put it in your coffers.

As the Chairman has asked me to finish my speech, I will suggest to my friends another two sources of taxation, namely the sugar excise duty and the match excise duty which is taken by the Government of India. You can get a portion of it, Bengal got a portion of the jute

[Mr. Mohammad Ishaq Khan]

excise duty. Why are the Ministers fighting shy of it? Why are the Ministers not trying to get back a percentage from the Government of India? Then there is the infamous Neymier Award? for full 45 years this promise has to pay equated instalments to the tune of 13 crores. They did nothing to wipe it out. Bengal, Punjab and the North West Frontier Provinces got it wiped out. There are various other sources to realise the taxes from the persons who have got the ability to pay. I will, Sir, with your permission, just ask the Hon'ble Minister as to why instead of having no planned policy, a very vicious policy on the basis of spoils system has been introduced in this budget, and I pause for a reply.

The Hon'ble Minister has for the first time put grants at the disposal of the Ministers. He has put at the disposal of Mrs. Vijay Lakshmi Pandit a grant to the tune of Rs.25,000. I am sorry that nothing has been placed at the disposal of Dr. Katju. Another grant under Education has been placed at the disposal of the Hon'ble Minister of Education himself, and a very interesting grant is "grant for the purposes or institutions not specified in the budget—Rs.1 lakh". What is that? The Hon'ble Minister of Education laughs at the words. There lies the rule that amount will be disbursed by the Hon'ble Minister. Who will be the beneficiaries? I ask. Shall any one of us get any thing? Will the entire money go to that side for out-door relief work.

The Hon'ble the Minister of Education : If you are "a purpose and an institution".

Mr. Mohammad Ishaq Khan : Let us say "purposes and institutions" can be created over-night, and it can very easily be done.

Then, Sir, there is another important grant, and I ask every honourable member to keep a note of it. There is a field publicity service of the Department of Information with Rs.6 lakhs 73 thousand. What about that? No details are given, and it is also in the nature of spoils system and party exploitation. I think these things should not have found a place. Then, Sir, the budget has its humorous side too! I would like to invite the attention of the honourable members to a very interesting item. At page 166 of the Budget a grant has been given for "entertaining" a lady supervisor for women thrift societies at Jastrana and it is Rs.500. (Renewed laughter.) I would like the Hon'ble Minister to explain who this lady supervisor was and then what sort of entertainment was provided. I do not know what was the idea behind it. I assure the Hon'ble Ministers that every one of us will entertain them if such grants are given to us. (Laughter).

Mr. Deputy Speaker, I have yet to examine a number of points during this general discussion. I wonder whether you would come to give me some more time.

The Deputy Speaker : No.

Mr. Mohammad Ishaq Khan : Then Sir, I would humbly skip certain important points.

I ask the Hon'ble Minister of Justice, I have great respect for him. He sticks to his principles which he holds deeply. What has happened to his declaration about the separation of executive and the judiciary? I have got a report, a very ably written document, which was presented to this House after an inquiry by Mr. Katju. You have been in office for one year. I ask what you have done in the matter? I do not want to accuse you, but did you take any steps or did you consider these proposals? Then, Sir, I ask the Hon'ble Minister for Education about the one lakh of rupees allotted for adult education. What has happened to that? Again I ask the Hon'ble Minister of Justice. He was given one lakh of rupees for educated unemployed to set up cottage industries. Was that money ever utilised and did a single member of the United Provinces ever get a single penny from this fund. I think, Dr. Katju remembers it very well. Then, Sir, what do you propose to do so one of the biggest frauds and I think the Hon'ble Minister of Justice will agree with me, and that is about the department of Rural Development. We were delighted to hear that the Hon'ble Minister was going to abolish this department. It was further in the air that another department with a well thought out plan staffed of persons animated with a share of public service and missionary spirit would be established; but we are surprised to find that instead of 20 lakhs, a grant of 50 lakhs of rupees has been provided to the old ramshackle relief of party machine.

Then, Sir, before I resume my seat, I would like to register our emphatic protest at the suggestion of the ministry to tax the students and to get money by taxing education itself. I never expected that the Hon'ble Minister of Education would ever subscribe to that view, I was myself a member of the Pay Committee and we worked together, but this suggestion was never placed before the Committee, otherwise we would have lodged our protest against that suggestion. I hope Government would withdraw it.

निस्तर मुहम्मद इस्हाक खां—

श्रीमान् जी, मैं बजट पर बोलने के लिये खड़ा हुआ हूँ। इसके पूर्व कि मैं बजट पर बोलूँ, मैं बजट के उपस्थित करने की रीति में माननीय अर्थ मंत्री की योग्यता तथा उनके उद्योग की सराहना करना चाहता हूँ। मैं यह भी कह सकता हूँ कि उन्होंने उसको बड़ी चतुरता के साथ उपस्थित किया है, कारण कि उसके वाह्य रूप से उन बहुत सी बातों का पता नहीं चलता, जिनको मैं इस भवन के माननीय सदस्यों के समक्ष उचित विचार के लिये रखना चाहता हूँ।

श्रीमान् जी, इसके पूर्व कि मैं उन बहुत सी बातों को भवन के समक्ष रखूँ मैं कुछ स्वीकृतियों की सराहना करना चाहता हूँ, जो माननीय अर्थ मंत्री द्वारा बजट में रखी गई हैं। विशेषकर एक स्वीकृति, जो मुझे सबसे अधिक रुचिकर लगी वह थी एकनामिक्स तथा स्टैटिस्टिक्स विभाग को एक लाख रुपये की स्वीकृति, जो बहुत पहले से हो जाना चाहिये थी। यह प्रान्त के लिये बहुत ही अभीष्ट मांग थी। मैं सपसता हूँ कि यदि यह विभाग उचित रीति से कार्य करे तो हम लोगों को स्पष्ट रूप से मर्तों को स्थापित करने में यह बड़ी सहायता करेगा, जो बड़े महत्वपूर्ण हो सकते हैं।

श्रीमान् जी, इसके उपरान्त हिन्दुस्तानी साहित्य की उन्नति के लिये, जो उपाय किया गया है वह भी बड़ा अच्छा उपाय है, यद्यपि जो रूपया उसके लिये स्वीकृत किया गया है वह केवल ५०,००० है। २,२०० स्कूलों की स्थापना भी बड़ा ही सुन्दर यत्न

[Mr. Mohammad Ishaq Khan]

हम लोग बम्बई के वृद्धि की योजना बनाने वालों के शानदार प्रस्तावों से प्रभावित होने नहीं जा रहे हैं। जो वृद्धि की योजना का हमारा दृष्टिकोण है वह जनता की वह योजना है, जो जीवन तथा उसके कामों को एक नये ढाँचे पर तैयार करेगी, जिसमें उद्योग तथा कृषि राष्ट्र की सामाजिक सेवा करेंगे।

श्रीमान् जी, अब मैं सबसे आवश्यक विषय पर बोलूंगा, जो बजट स्वयं है। मैं समझता हूँ कि माननीय मंत्री को यह याद होगा कि कदाचित् डिजरैली ने यह कहा था कि झूठ तीन प्रकार से बोला जाता है—एक तो साधारण झूठ, दूसरा सफेद झूठ तथा तीसरा आंकड़ों का व्यौरा। हाउस आफ् कामन्स (जनसाधारण के प्रतिनिधियों के भवन में) यह कहा गया था, “आंकड़ों को किसी प्रकार रक्खा जाय व बजट को बढ़ती बजट बना देते हैं, फिर आंकड़ों को इस प्रकार रक्खा जाय, जिससे बजट में कमी आ जाय तात्पर्य यह है कि आंकड़ों को चाहे जिस प्रकार रक्खो उनसे आप हर प्रकार का तात्पर्य निकाल सकते हैं।” परन्तु आज मैं भवन का ध्यान इस बात की ओर दिलाऊंगा कि जो बजट उपस्थित किया गया है वह हम लोगों के अर्थों का वास्तविक चित्रण नहीं करता है। क्या यह बजट केवल ४७,२७,००० रुपये की कमी को व्यक्त करता है ? क्या यह ऐसा है ? माननीय अर्थ मंत्री के भाषण से यह स्पष्ट रूप से संकेत होता है कि २ करोड़ ९७ लाख की बजट में कमी है और मैं दावे के साथ कह सकता हूँ कि वह इसको गलत नहीं साबित कर सकते, क्योंकि उन्होंने अपने भाषण में इस बात को स्वीकार किया है कि इन आंकड़ों को उन्होंने माल की सुरक्षित निधि से प्राप्त की हुई २ करोड़ ५० लाख की रकम पर विचार करने के पश्चात् प्राप्त किया है। यह निधि सरकार के अधिकार में है, इसके लिये हमें उन दयाशील एडवाइजरों को धन्यवाद देना चाहिये। यह उनकी कीर्ति का द्योतक है कि उन्होंने १५ करोड़ रुपया विभिन्न सुरक्षित निधियों में रख दिया है। उदाहरण के रूप में माल की सुरक्षित निधि, अस्पतालों की सुरक्षित निधि तथा स्प्लाइंग को क्रायम रखने की सुरक्षित निधि लीजिये। इन निधियों में कुल १५,४१,२०,००० रुपया जमा है। मैं नहीं समझता कि मंत्रिमंडल को इस निधि को बजट के संतुलन के लिये अथवा नित्य के कार्यों के लिये प्रयोग करने का अधिकार है। इसलिये यदि हम यह २५० लाख रुपया इसमें घटा दें, तो २ करोड़ ९७ लाख की कमी आ जाती है। फिर इसके उपरान्त यह कहा जाता है कि सरकार जो भिन्न-भिन्न प्रकार के ऋण लेने वाली है उन पर विचार करने के पश्चात् यह कमी पाई गई है। मैं नहीं जानता कि आया भवन को यह मालूम है कि इस प्रान्त पर कुल कितना ऋण है। ऋण की पूर्ण संख्या ३० करोड़ रुपये के लगभग है, जो आपकी वार्षिक आय से अधिक है। उस पर आप १३ करोड़ और बढ़ा रहे हैं।

श्रीमान् जी, अब मैं भवन का ध्यान इस बात की ओर दिलाऊंगा कि इस बजट को बनाने की विधि, उसको इस भवन के समक्ष उपस्थित करने के ढंग तथा उसमें सहायक स्वीकृतियों को रखने का ढंग यह सब बातें इस बात को प्रमाणित करती हैं कि इस बजट को उचित रीति से नहीं बनाया गया है तथा उसमें आंकड़ों को बड़े अस्पष्ट रूप से रक्खा गया है, जिसके कारण कि आडिटर जनरल तथा एकाउन्टेन्ट जनरल ने इस विषय पर तीव्र आलोचना की है। मैं माननीय मंत्री का ध्यान सन् १९४४-४५ ई० के लिये किसी विशेष कार्य के लिये पृथक् की हुई सम्पत्ति की ओर दिलाना चाहता हूँ। व रिपोर्ट सन् १९४६ ई० में भेजी गई थी जिसमें यह कहा गया था कि इस वर्ष ५ की पूर्ण बचत है, जो कि ५ वर्षों के अन्दर सबसे अधिक बचत हुई है। उदाहरण के रूप में कि २३.५ का उपयोग इस कारण से नहीं किया गया कि या तो विभिन्न विभागों द्वारा अनुमान लगाया गया था अथवा अधिक अनुमान लगाया गया था। इसके पश्चात् रिपोर्ट में सैंकड़ों ऐसी अन्य बातें और हैं जैसे कि लाखों रुपयों की अनावश्यक सहायक स्वीकृतियां रक्खी गई हैं जो कि बाद को किसी विशेष कार्य के लिये पृथक् कर दी गई जब कि कुछ स्थानों पर मल स्वीकृति का भी पूर्ण रूप से प्रयोग नहीं किया गया।

आनरेबिल मिनिस्टर आफ एजुकेशन—

श्रीमान् जी, मैं समझता हूँ कि यहां पर मिस्टर इसहाक खाँ का तात्पर्य १९४४-४५ ई० के बजट से है। एकाउन्टेड जनरल को इस वर्ष के बजट पर क्या कहना है?

मिस्टर मुहम्मद इसहाक खाँ—

मैं मानता हूँ। मैं इस बात की आशा ही करता था। मैं यह कहता हूँ कि १९४७-४८ ई० का बजट, जो माननीय अर्थ-मंत्री द्वारा तैयार किया गया है, पुराने ही ढाँचे का है। मैं उनसे कहूँगा कि एडवाइजरों के बयान को तथा बजट को वे देखें और एक बहुत ही आवश्यक दस्तावेज पर दृष्टि डालें जो कि “संयुक्त प्रान्तीय सरकार के युद्धोत्तर कालीन अर्थों के प्रति एक भविष्यवाणी” के नाम से है, जो कि भारतीय सरकार के समक्ष उपस्थित किया गया था। ‘क्या आप उनमें से किसी एक आयोजन से अलग नीति को ग्रहण कर रहे हैं, जो पिछली सरकार द्वारा किये गये हैं?’

आनरेबिल मिनिस्टर आफ एजुकेशन—

वह पुरानी बात है।

मिस्टर मुहम्मद इसहाक खाँ—

मैं माननीय मंत्री को इस बात को सिद्ध करने की चुनौती देता हूँ। अब मैं सरकार के कर लगाने की नीति को लेता हूँ। जब कभी नये करों के लगाने का प्रश्न उनके समक्ष आता है, तो सरकार जमींदारों को ही कर लगाने के लिये सुविगाजनक समझती है। जमींदारों को, जो आज यहां उपस्थित नहीं हैं, यह विश्वास हो जाना चाहिये कि एक करोड़ का एक और कर उनके ऊपर लगाया जाने वाला है, जो डिस्ट्रिक्ट बोर्डों के लिये करों को बढ़ाने के रूप में है। सरकार डिस्ट्रिक्ट बोर्ड एक्ट को संशोधित करने जा रही है। जहां तक जमींदारों की स्थिति का सम्बंध है, मुझे एक कहानी का स्मरण आता है। कब के एक दयालु पुरुष ने एक बार कहा, “मैं आपको बहुत धन्यवाद देता हूँ। अब भोख मांगने में सुविधा हो जायगी। यद्यपि मेरी यह अभिलाषा थी कि आपने मुझे कुछ सहारा दिया होता।” यही हाल यहां पर है। यहां पर आप के पास एक समाजवादी मंत्री हैं, जिनके लिये हृदय में बड़ी श्रद्धा है, मेरे परन्तु इस बजट में उन्होंने क्यों नहीं समाजवाद की नीति को अपनाया? आपको उन व्यक्तियों पर कर लगाना चाहिये था, जिन्होंने चोर बाजारी के दिनों में असंख्य धन कमाया है और अब तक उसी बात-वरण में कमाते जा रहे हैं। मैं आपको उन उपायों को बतला सकता हूँ, जिनके द्वारा आवश्यक निधि प्राप्त की जा सकती थी। आप तुरन्त ही व्यय कर लगा सकते हैं जैसा कि मद्रास में किया गया है। इसी उपाय द्वारा मद्रास में ३ करोड़ रुपये वसूल किया गया है। इस कर का भार जनता पर नहीं पड़ता। कुछ भी हो मैं सरकार को यही सलाह दूँगा कि मद्रास द्वारा लगाये गये व्यय-कर की भांति वह भी कोई ऐसा ही कर यहां लगावे।

आनरेबिल होम मिनिस्टर—

किसने यह कर दिया था?

मिस्टर मुहम्मद इसहाक खाँ—

मेरे मित्र यह पूछते हैं कि कौन यह कर देता है। मैं इसका उत्तर दूँगा। मूल्य निश्चित हैं तथा उन पर नियंत्रण है। फिर यदि आप यह कर लगाते हैं, तो इसका प्रभाव जनता पर नहीं पड़ेगा। एक प्रकार का कर और है जो बहुत ही आवश्यक कर है

[Mr. Mohammad Isbaq Khan]

और वह है अचल संपत्ति पर कर, जैसा कि पंजाब तथा बम्बई में किया गया है। दूसरे प्रकार का कर वह है, जो मिलों द्वारा तैयार किये हुए कपड़ों पर लगाया जाता है। मैं समझता हूँ कि माननीय मंत्री को यह स्मरण होगा—उनके भाषण की एक प्रति मेरे पास है तथा पंडित पंत के भाषण की भी एक प्रति मेरे पास है, जो उन्होंने उपर के भवन में १४ मार्च १९३९ ई० में सरकार के पक्ष में बोलते हुए कहा था कि यह बहुत ही सुन्दर कर है और वह इसे संयुक्त प्रान्त में परिचित करेंगे। आपने मुझसे कई बार कहा कि कदाचित मेरा बोलने का समय समाप्त हो चुका है। इसलिये मैं पिछले भाषणों को नहीं पढ़ूंगा। मैंने आप को मिलों द्वारा तैयार किये हुये कपड़ों पर कर लगाने के बारे में बतला दिया है। इसके उपरान्त विजली के सप्लाई करने पर कर लगाया जा सकता है। जसा कि मद्रास में किया गया है। आप भी क्यों नहीं यह कर यहां लगाते और आय को वृद्धि करते। चूँकि सभापति ने मुझसे अपने भाषण को समाप्त करने के लिये कहा है, इसलिये मैं शीघ्रता से अपने मित्रों को दो और ढंग बतला दूंगा जिसके द्वारा कर लगाये जा सकते हैं और वे उदाहरण के रूप में शक्कर का चुंगी के कर तथा दियसलाइयों की चुंगी के कर हैं। जो भारतीय सरकार द्वारा लिये जा रहे हैं। आप भी इसके एक भाग को ले सकते हैं। बंगाल के जूट का चुंगी के कर का एक भाग मिला है। यहां के मंत्रियों को इस प्रकार मांगने में कौन सी लज्जा आती है? यहां के मंत्री भारतीय सरकार से कुछ प्रतिशत मांगने का प्रयत्न क्यों नहीं करते? फिर कुप्रसिद्ध 'मिनियर अवार्ड' को लीजिये। ४५ वर्ष तक यह प्रान्त निरन्तर न्याय के साथ १३ करोड़ किस्तों में देता रहा है। यहां की सरकार ने उसे बन्द कराने के लिये कुछ नहीं किया। बंगाल पंजाब तथा उत्तर-पश्चिम सीमा प्रान्त ने उसे बन्द कर दिया है। अन्य भी कई मार्ग हैं जिनके द्वारा उन व्यक्तियों से कर वसूला जा सकता है जो उसके देने की सामर्थ्य रखते हैं। श्रीमान् जी, मैं आपकी आज्ञा द्वारा माननीय मंत्री से केवल यह पूछूंगा कि बजट इसके कि वे कोई योजना पूर्ण नीति का अनुसरण करते। उन्होंने इस बजट में एक बहुत ही भ्रष्टापूर्ण नीति का अनुसरण किया है, जो लूट-मार की प्रथा के आधार पर अवलम्बित है और मैं इस प्रश्न का उत्तर पाने के लिये रुका रहूंगा।

माननीय मंत्री ने प्रथम बार स्वीकृतियों के व्यय को मंत्रियों के अधिकार पर छोड़ दिया है। उन्होंने श्रीमती विजय लक्ष्मी पंडित के हाथ में एक २५,००० रुपये की स्वीकृति छोड़ी है। मुझे खेद है कि डाक्टर काटजू के हाथ में उन्होंने कुछ नहीं छोड़ा। शिक्षा के मद के अन्तर्गत एक दूसरी स्वीकृति माननीय शिक्षा मंत्री ने स्वयं अपने हाथ में रख छोड़ी है और एक बहुत सज्जदार स्वीकृति और भी रखी गई है, जो कि ऐसे उद्देश्यों तथा संस्थाओं के लिए है जिसका बजट में उल्लेख नहीं है और वह स्वीकृति १ लाख की स्वीकृति है। वह कौन सी स्वीकृति है? माननीय शिक्षा मंत्री "जिनका बजट में कोई उल्लेख नहीं है।" शब्दों पर हंस रहे हैं। यही तो मजे की बात है। यह रकम माननीय मंत्री द्वारा बांटी जायगी। मैं पूछता हूँ कि उससे कौन लोग लाभ उठावेंगे? क्या हम लोगों में से किसी को भी कुछ मिलाया या समस्त धन उसी तरफ वालों को बाहर सहायता पहुंचाने के कार्यों के लिये मिल जायगा?

आनरेबिल मिनिस्टर आफ एजुकेशन—

यदि आप का कोई "उद्देश्य तथा आपकी कोई संस्था है" तो आपको अवश्य मिलेगा।

मिस्टर मुहम्मद इसहाक खां—

हम लोग कह सकते हैं कि "उद्देश्य तथा संस्था" रात्रि भर में गड़ी जा सकती है और यह बड़ी आसानी से किया जा सकता है।

श्रीमान् जी, इसके उपरान्त एक आवश्यक स्वीकृति और है और मैं प्रत्येक माननीय सदस्य से कहूंगा कि वे उसको ध्यान में रखें। सूचना विभाग के अन्तर्गत किसी क्षेत्र में प्रचार करने की नौकरी (फील्ड पब्लिसिटी सर्विस) के मद के अधीन ६ लाख ७३ हजार रुपये की एक स्वीकृति रखी गई है। इसके बारे में क्या सोचा गया? इसके बारे में कोई विवरण नहीं दिया गया है और यह भी लूट-मार की प्रथा के ढंग की स्वीकृति है तथा अपने दल की उन्नति करने का अच्छा साधन है। मैं समझता हूँ कि इन वस्तुओं को बजट में स्थान न मिलना चाहिये था। इसके उपरान्त बजट में मनबहलाव का भी पर्याप्त सामान है। मैं माननीय सदस्य का ध्यान एक बहुत ही मजेदार मद की ओर दिलाऊंगा। बजट के पृष्ठ १६६ पर एक ५०० रुपये की स्वीकृति एक लेडी सुपरवाइजर को रखने के लिये रखी गई है, जो जसरना में महिलाओं की अल्प धन्य संस्थाओं की देख-भाल करेगी। मैं माननीय मंत्री से यह स्पष्ट करवाना चाहूंगा कि यह लेडी सुपरवाइजर कौन थी और कौन से मनबहलाव के कार्य की देख-भाल यह देवी करती थी। मुझे नहीं मालूम कि इसका क्या विचार था। मैं माननीय मंत्रियों को इस बात का विश्वास दिलाता हूँ कि हम में से प्रत्येक उन लोगों का मनबहलाव करेगा यदि ऐसी स्वीकृतियाँ हम लोगों को दे दी जातीं।

डिप्टी स्पीकर, मुझे आम वाद-विवाद के दौरान में अभी भी बहुत सी बातों का निरीक्षण करना है। क्या मैं जान सकता हूँ कि आप मुझे कुछ और समय देने का कष्ट करेंगे?

डिप्टी स्पीकर—

जी नहीं।

मिस्टर मुहम्मद इसहाक खां—

तब श्रीमान् जी, मैं कुछ अनावश्यक बातों पर सरसरी दृष्टि डाल कर आगे बढ़ूंगा। मैं माननीय न्याय मंत्री से पूछता हूँ कि जिनके लिये मेरे हृदय में बड़ी श्रद्धा है और जो अपने उन सिद्धान्तों पर दृढ़ रहते हैं, जिन पर उनका असौम्य विश्वास है कि उनकी उस घोषणा का क्या हुआ, जो उन्होंने शासन सम्बन्धी अदालतों तथा न्याय सम्बन्धी अदालतों को पृथक् करने के लिये किया था? मेरे पास एक रिपोर्ट मौजूद है, जो कि बहुत ही योग्यता से लिखा हुआ दस्तावेज है और जो जांच-पड़ताल करने के पश्चात् डाक्टर काटजू द्वारा इस भवन के समक्ष उपस्थित किया गया था। आपको शासन करते एक वर्ष हो गया है। मैं आपसे पूछता हूँ कि इसके बारे में आपने क्या किया है? मैं आप पर दोषारोपण नहीं करता, परन्तु क्या आपने इस विषय में कुछ किया है अथवा इन प्रस्तावों पर विचार किया है? इसके उपरान्त मैं माननीय शिक्षा मंत्री से उस एक लाख रुपये के बारे में पूछता हूँ, जो उन्होंने बालियों की शिक्षा के लिये नियत किया था। उस रुपये का क्या किया गया? फिर मैं माननीय न्याय मंत्री से प्रश्न कहूंगा कि उन्हें एक लाख रुपया शिक्षित बेकार व्यक्तियों को घरेलू-धन्य में लगाने के लिये दिया गया था। क्या वह धन कभी भी प्रयोग में लाया गया तथा उस निधि से इस प्रान्त के किसी भी व्यक्ति ने एक पैसा भी प्राप्त किया है? मैं समझता हूँ कि डाक्टर काटजू को यह भली भाँति याद होगा। इसके उपरान्त आप उस सब से बड़े जाल के सम्बन्ध में क्या करने जा रहे हैं और मैं समझता हूँ कि माननीय न्याय मंत्री मुझसे सहमत होंगे कि मेरी ग्रामसुधार विभाग के प्रति यह धारणा सही है। हम लोग यह सुनकर बहुत प्रसन्न हुये थे कि माननीय मंत्री इस विभाग को तोड़ने जा रहे हैं और यह कहा जाता था कि इसके स्थान पर एक दूसरा विभाग स्थापित किया जायगा, जो कि किसी निश्चित योजना के अनुकूल होगा तथा जिसके कर्मचारियों में जन-साधारण की सेवा का भाव होगा परन्तु हम लोगों को यह ज्ञात करके आश्चर्य होता है कि अब बजाय २० लाख की स्वीकृति के ५० लाख की स्वीकृत दलबंदी की उस प्राचीन लूट-मार के स्मारक चिन्ह के लिये दे दी गई है।

[Mr. Mohammad Ishaq Khan]

श्रीमान् जी, इसके पूर्व कि मैं बैठूं मैं अर्थ मंत्रों की इस सलाह के विरुद्ध अपने लोगों के विरोध को उपस्थित करना चाहता हूँ कि वे विद्यार्थियों पर कर लगाने की बात सोच रहे हैं और शिक्षा पर कर लगा कर धन प्राप्त करना चाहते हैं। मैं यह नहीं आशा करता था कि माननीय शिक्षा मंत्री कभी इस राय से सहमत होंगे। मैं स्वयं वेतन समिति का एक सदस्य था और हम लोगों ने साथ ही कार्य किया है, परन्तु यह सलाह समिति के समक्ष कभी नहीं रखी गई अन्यथा हम लोगों ने इसका विरोध किया होता। मैं आशा करता हूँ कि सरकार इसको वापस ले लेगी।

مسٹر محمد اسحاق خان —

جناب والا - میں بھت پر تقریر کرنے کے لئے کھڑا ہوا ہوں - قبل اس کہ میں بھت پر کچھ عرض کروں جس طریقہ سے معزز وزیر مالیات نے بھت پیش کیا ہے میں اس کی قابلیت اور مصفحت کی داغ دینا چاہتا ہوں - میں یہ بھی کہونگا کہ انہوں نے اس کو بڑی چالاکی کے ساتھ پیش کیا ہے کیونکہ سرسری طور پر دیکھنے سے بھت سی اُن باتوں کا تو پتہ تک نہیں چلنا جن کو میں اس اہان کے معزز ممبران کے سامنے غور و خوض کے لئے رکھنا چاہتا ہوں -

جناب والا - قبل اس کے کہ میں ایسا کروں میں کچھ عطیوں کی تعریف کرنا چاہتا ہوں جو معزز وزیر مالیات نے بھت میں رکھے ہیں - خاص کر ایک عیٹہ جس سے میں بہت متاثر ہوا وہ محکمہ اقتصادیات و اعداد و شمار کے لئے ایک لاکھ روپیہ کا عطیہ ہے - یہ عطیہ بہت پہلے دیا جانا چاہیئے تھا - اور صوبہ کر اس کی سخت ضرورت تھی - میں سمجھتا ہوں کہ اگر اس محکمہ نے مناسب دھنک سے کام کیا تو اس سے ایسی رائیں قائم کرنے میں مدد ملے گی جو بہت زیادہ اہم ہوسکتی ہیں -

اس کے بعد جناب والا - ہندوستانی مطبوعات کی ترقی کے لئے جو رقم رکھی گئی ہے وہ بھی ایک اچھی تدبیر ہے حالانکہ صرف 5000 روپیہ رکھا گیا ہے - اس کے علاوہ 2000 اسکول قائم کرنا بھی بڑا اچھا کام ہے اور اگر مناسب طریقہ سے اس پر عمل درآمد کیا گیا تو دیہات کی ناخواندگی بڑی حد تک دور ہو جائیگی - جہاں تک بھور کمیٹی کی سفارشات کو عملی جامہ پہنانے کا تعلق ہے 10 ابتدائی اور 1 ثانوی اسکولوں کو قائم کرنا صحیح راہ پر قدم رکھنا ہے - بھت کے ان تمام اہم عطیات کو ملحوظ رکھتے ہوئے میں معزز وزیر مالیات کی توجہ اس امر کی طرف دلاؤنگا کہ گو بھت بہت اچھا ہے لیکن اس میں ایک بڑی بھاری خامی یہ ہے کہ اس کو بناتے وقت کسی خاص منصوبہ کو مدنظر نہیں رکھا گیا - میں یہ کہونگا کہ بے منصوبہ اور بے توازن کاموں کو اتفاقاً ہاتھ میں لے لیا گیا ہے - ایسا معام ہوتا ہے کہ گورنمنٹ پہلے رقم کو بھت میں رکھ دیتی ہے اور اس کے بعد اس خاص معاملہ سے متعلق اپنی پالیسی تیار کرتی ہے - یہ ایک بہت ہی غلط اصول ہے - میں نے یہ معلوم کرنے کی بے سود کوشش کی کہ ترقی کے محکموں کے بارے میں حکومت کی کیا

پالیسی ہے۔ اس ایوان کے ممبران کو بجٹ کے جو نوٹ اور بجٹ کے متعلق جو تصانیف مہیا کی گئی ہیں ان میں کسی وزیر نے یہی اس بات کی طرف اشارہ نہیں کیا ہے۔ میں سمجھتا ہوں۔ معزز وزیر مالیات کو یاد ہوگا کہ پچھلے سال میں نے اس معاملہ کی طرف ان کی توجہ دلائی تھی۔ میں نے کہا تھا کہ معزز وزراء کو سال گذشتہ میں کئے ہوئے کام کا سبب اور اس حکمہ عملی کو جس پر وہ چاہیں گے ایوان کے سامنے رکھنا چاہیئے اور یہہ بھی بتانا چاہیئے کہ آنے والے سال میں اس پالیسی کے ماتحت وہ کیا کیا کام کریں گے۔ میری اس تجویز کے باوجود اس قسم کا بیان اس بجٹ میں موجود نہیں ہے۔ جناب والا۔ مجھے یہہ کہنے کی چنداں ضرورت نہیں کہ موازنہ کی ہوئی اقتصادی طرز زندگی کی ترقی کے لئے اس بات کی شد ضرورت ہے کہ سب محکموں کو ایکساںہ لیٹر پالیسی کو ترتیب دی جائے لیکن یہاں پر تو ترتیب شدہ پالیسی کا سوال ہی نہیں ہے۔ بدست میں کسی پالیسی کا استظا رکنا ہی نہیں گیا۔ مجھے آج اچاریہ نویندر دیو کو دیکھ کر خوشی ہوئی ہے۔ میرا خیال ہے کہ وہ مجھے سے اتفاق کریں گے اور اس بات کی تائید کریں گے کہ کسی ہولڈرز حکومت کا سب سے بڑا فرض یہہ ہونا چاہیئے کہ وہ زراعت اور صنعت و تجارت کو سرمایہ داری کے پڑانے اور بوسیدہ نظام اور پڑانے زمانہ کے جاگیر طریقہ سے نہیں بلکہ ان کو اشتراکیت کے اصول پر ڈھال کر ترقی دے کیا اس بجٹ میں جہاں تک اقتصادی زندگی کے ان دو بنیادی اصولوں کا تعلق ہے، کوئی نشان ملتا ہے؟ ہمارے سامنے آج یہہ مسئلہ ہے کہ ہمارے قومی وسائل دولت کے نظم و نسق سے جو بڑی ترقی ہمیں حاصل ہے اس کے باوجود ہمارے صوبے کے لوگ بیکار رہتے ہیں جبکہ لاکھوں آدمی مشکل سے اپنا پیٹ بھر پاتے ہیں۔

جناب والا۔ برخلاف اس کے ہم دیکھتے ہیں کہ جہاں تک موجودہ بجٹ کا تعلق ہے سماجی انصاف کے اصول کو یہی بالکل نظر انداز کیا گیا ہے۔ میں معزز وزیر کو ملامت نہیں کروں گا۔ میں ان کی بہت عزت کرتا ہوں، کیونکہ میں نے دیکھا ہے کہ کمیٹی کی نشستوں میں وہ ہمیشہ مدد کرتے رہے ہوں۔ وہ ہر کسی سے مصالحتانہ رویہ اختیار کرتے ہیں اور تعمیری و مفیدی صلاحیں پیش کرتے ہیں۔ کیا آپ نے سرمایہ داری کو ختم کرنے اور نظام کو اشتراکیت کے اصول میں ڈھالنے کے بارے میں ایک قرارداد اس ایوان میں پیش نہیں کی؟ اس قرارداد کو منظور کرنے کے بعد اس کو عملی جامہ پہنانے کے لئے آپ نے کیا کیا؟ ذمہ داری کو ختم کرنے کے سوال پر سوچ بچار کرنے کے لئے ایک کمیٹی مقرر کرنے کا اعلان کرنے میں آپ نے بہت جلدی کی۔ یہہ تو بالکل ٹھیک کیا۔ اس پر کسی کو اعتراض نہیں ہے۔ لیکن سرمایہ داری کو ختم کرنے کے سوال پر غور کرنے کے لئے آپ نے کوئی کمیٹی کیوں نہیں مقرر کی؟ میں سمجھتا ہوں کہ معزز وزیر اشتراکیت

[Mr. Mohammad Ishaq Khan.]

میں یقین رکھتے ہیں ممکن ہے کہ وہ ایک باضابطہ اشتراکی نہ ہوں لیکن میں جانتا ہوں کہ وہ اشتراکیت میں یقین رکھتے ہیں۔ کم سے کم ان کو تو چاہیئے تھا کہ اس بھت میں اپنے خیالات کی تعبیر کرتے مجھے کسی ایسی ترتیب دی ہوئی پالیسی کا نشان نہیں ملتا جو صنعت و حرفت یا زراعت کو اشتراکی بنانے کے اصول پر مبنی ہو۔ اس کے بعد جناب والا - میں یہہہ دیکھتا ہوں کہ ترقی اور منصوبہ بندی کے سوال کے ساتھ ہی بڑی لائبرلٹی برتی گئی ہے۔ اس پر کوئی سوچ بچار نہیں کیا گیا ہے۔ اگر میرا خیال صحیح ہے تو منصوبہ بندی اور ترقی کے لئے بھت میں ۱۴ لاکھ روپیہ رکھا گیا ہے۔ میں معزز وزیر سے پوچھتا ہوں کہ انہوں نے اپنی بھت کی تقریر میں اس چیز کا ذکر کیوں نہیں کیا کہ اس محکمہ کی سرگرمیاں کن پالیسیوں کن خیالات اور کن اصولوں پر مبنی ہونگی۔ یہہہ محکمہ ان سب سے زیادہ اہم محکموں میں سے ہے جنکی ہدایت حزب مخالف سوالات اور تقریروں کے ذریعہ سے یہہہ مطالعہ کرتا رہا ہے کہ ان کو فوراً زیر بحث لایا جائے۔ جناب والا - میں نے ان کتابوں اور ان پمفلٹوں کا مطالعہ کیا ہے جو ہم لوگوں کو دئے گئے ہیں اور سیکریٹری کے مفصل نوٹ کو بھی پڑھا ہے۔ مجھے بڑے افسوس نے ساتھ کہنا پڑتا ہے کہ سیکریٹری کا نوٹ کسی طرح مددگار ثابت نہیں ہوا۔ مجھے اس نوٹ کو پڑھکر تعجب ہوا۔ میں امید کرتا ہوں کہ معزز وزیر نے اس نوٹ کو پڑھا ہے۔ سیکریٹری صاحب فرماتے ہیں کہ اس کو صحیح طور پر دوبارہ تعین کیا جائیگا۔ میں ان سے پوچھونگا کہ ”ترقی اور منصوبہ کے محکمہ کو صحیح طور پر دوبارہ تعین کرنے“ کا کیا مطلب ہے۔ اس کے بعد میں نے معزز وزیر مالیات کی تقریر کو بغور پڑھا۔ میں مؤدبانہ عرض کردیگا کہ خود ان کے تصورات غیم واضح ہیں۔ ان کا کہنا ہے کہ یہہہ محکمہ دیہات سدھار کو ختم کردیگا اور محکمہ دیہات سدھار کو اپنے میں شامل کردیگا۔ کیا آپ کا منصوبہ بندی اور ترقی کا یہی تصور ہے؟ میں ان سے پوچھتا ہوں کہ کیا منصوبہ بندی اور ترقی کے متعلق آپ کا خیال یہہہ ہے کہ محکمہ دیہات سدھار کو ختم کردیا جائے اور ۱۴ لاکھ روپیہ کے اثتہائی خرچہ سے ایک دوسرا محکمہ قائم کیا جائے اور اس کے بعد کچھ نہ کیا جائے۔ یہہہ ایک اچھا کام ہے۔ جہانانک حزب مخالف کا نطق ہے میں کہونگا کہ ہم لوگ محکمہ ترقی کے فوری تمام کو پسند کرتے ہیں۔ لیکن پالیسی کیا ہے، منصوبہ کیا ہے اور اگر واقعی آپ کے پاس کوئی پالیسی یا منصوبہ نہیں ہے تو میں سمجھتا ہوں کہ آپ کو چاہیئے تھا کہ آپ ممبران ایوان کو ایسا رازدار بناتے اور ان سے صلاح مشورہ لیتے۔ شاید اس سے کوئی صورت نکل آتی۔ لیکن چونکہ وقت کم ہے اس لئے میں ایوان کے سامنے یہہہ نہیں کہونگا کہ محکمہ ترقی کے لئے کونسی پالیسی یا منصوبہ اختیار کیا جائے۔ جناب والا - مجھے ایک بات یاد آگئی۔ میں نے معزز وزیر کی تقریر اور متعدد دیگر بیانات کو پڑھا ہے۔ ان میں متروک خیالات، چلتے کلمات اور دلکش جملوں

کی بیہوشی ہے۔ لیکن اصل چیز کی طرف کوئی دھیان نہیں دیا گیا۔ اس سے مجھے شہد کی مکھی اور تگلی کا قصہ یاد آگیا۔ جب مکھی شہد اکتھا کرنے میں مشغول ہوتی ہے تگلی کو کدل سے، خدمت کرنے کا وقت ملتا ہے (تہقنہ) آپ کو ان میٹھے میٹھے لفظوں اور جملوں سے، خدمت ہے لیکن آپ ان پر عمل نہیں کرتے۔ میں آپ سے درخواست کروں گا کہ آپ مکھی کی طرح اس صوبہ کے لوگوں کے لئے شہد اکتھا کریں۔ میں منصوبہ بندی کے تصورات کا جن کی مسلم لیگ قائل ہے ایک نقشہ پیش کرتا ہوں۔

ممبئی کے منصوبہ بنانے والوں نے جو رنگین تجاویز تیار کی ہیں ہم لوگ ان سے مستحضر نہیں ہوئے ہیں۔ ہم لوگوں کے مد نظر جو منصوبہ ہے وہ ایک ایسی اسکیم ہے جو زندگی اور اس کے کاموں کو ایک نئے ڈھانچے پر تیار کرے گی جس میں صنعت و حرفت اور زراعت قوم کی اجتماعی طور پر خدمت دینی۔

اب جناب والا۔ میں سب سے زیادہ اہم موضوع یعنی خود بھرتی پر کچھ عرض کروں گا۔ میرا خیال ہے کہ وزیر صاحب کو یاد ہوگا کہ ذابا اسرائیلی نے یہ کہا تھا کہ دروغ بیانی ذوق قسم کی ہوتی ہے۔ یعنی جبوت، سفید جبوت اور اعداد و شمار۔ دارالعوام میں یہ کہا گیا تھا 'اعداد و شمار میں کسی طرح سے جوڑ توڑ کیجئے بھرتی کا بھرت بن جائیگا۔ اعداد و شمار میں جوڑ توڑ کیجئے تو خسارہ کا بھرت بن جائیگا اور اعداد و شمار میں جوڑ توڑ کرنے کے آپ اس کو جو چاہے بنا سکتے ہیں۔' لیکن جناب والا۔ آج میں ایوان کی توجہ اس امر کی طرف دلاؤں گا کہ جو بھرت پیش کیا گیا ہے وہ ہمارے مالیات کا صحیح نقشہ پیش نہیں کرتا۔ کیا یہ ایک ایسا بھرت ہے جس درحقیقت صرف ۳۷۲۷۰۰۰ روپیہ کا خسارہ دکھا رہا ہے؟ کیا یہی واقعہ ہے؟ معزز وزیر مالیات کی تقریر سے صاف ظاہر ہوتا ہے کہ ۲ کروڑ ۹۷ لاکھ روپیہ کا صاف صاف خسارہ ہے اور میں ان کو اسے غلط ثابت کرنے کا چیلنج دیتا ہوں کیونکہ انہوں نے اپنی تقریر میں اس بات کو تسلیم کیا ہے کہ آمدنی کے محفوظ ذخیرہ سے ۲ کروڑ ۰ لاکھ روپیہ کی رقم کو حساب میں لیکر ہی ۳۷۲۷۰۰۰ روپیہ کا گھانا رہا ہے۔ اب یہ ایک ایسا فنڈ ہے جس کو حکومت ہمارے مہرمان مشیروں کی بدولت جس طرح چاہے خرچ کر سکتی ہے مشیروں کا یہ کم قابل تعریف ہے کہ انہوں نے مختلف محفوظ ذخیروں میں مثلاً آمدنی کے محفوظ ذخیرہ، اسپنلورن کے محفوظ ذخیرہ، استحکام سپلائر کے محفوظ ذخیرہ میں ۱۵ کروڑ روپیہ جمع کر رکھا ہے۔ ان ذخیروں کی کل رقم ۱۵۲۱۲۰۰۰۰ روپیہ ہے۔ میرے خیال میں بھرت کو متوازن کرنے کے لئے یا دوسرے روزمرہ کے کاموں کے لئے وزارت کو اس فنڈ سے روپیہ استعمال کرنے کا کوئی حق نہیں ہے۔ اس لئے اگر ہم ۲ کروڑ ۰ لاکھ روپیہ کم کر دیں تو ۲ کروڑ ۹۷ لاکھ کا خسارہ ہو جاتا ہے۔ اس کے علاوہ مزید یہ کہا گیا ہے کہ یہ خسارہ نکالنے میں ان قرضوں کا بھی حساب لیا گیا ہے جو حکومت لینے والی ہے۔ میں نہیں جانتا کہ آیا ایوان کو معلوم ہے کہ اس صوبہ کا کل قومی قرضہ کتنا ہے۔

[Mr. Mohammad Ishaq Khan.]

نل قومی قرضہ ۳۰ کروڑ روپیہ ہے جو آپ کی سالانہ آمدنی سے زیادہ ہے۔ اس میں آپ ۱۳ کروڑ کا اضافہ کر رہے ہیں۔

اب جناب والا۔ میں ایوان کی توجہ اس امر کی طرف مبذول کراؤنگا کہ اس بھت کی نیاری سے، اس طریقہ سے، جس سے یہہ ایوان اس میں رکھا گیا ہے اور تکیلی عطیات سے یہہ ظاہر ہوتا ہے کہ اس کو مناسب ڈھنگ سے نہیں تیار کیا گیا اور ان اعداد کو اس قدر توجہ سے حاصل کیا گیا ہے کہ اڈیٹر جنرل و انڈنٹ جنرل کو اس پر سخت اعتراض کرنا پڑا۔ میں وزیر صاحب کی توجہ سنہ ۱۹۴۴-۴۵ء کے تصرف کے حسابات کی طرف دلاتا ہوں۔ یہہ رپورٹ سنہ ۱۹۴۶ء میں پیش کی گئی تھی۔ اس میں کہا گیا ہے کہ سال کے حساب سے داہم ہونا ہے کہ ۲۳۵۰ ٹی بھت ہوئی ہے جو کہ پچھلے ۵ سال میں سب سے زیادہ ہے یعنی یہہ کہ ۲۳۵۰ روپیہ اس لئے خرچ نہیں ہوا کہ مختلف محکموں نے جو تھمنے پیش کئے وہ یا تو کم تھے یا زیادہ تھے۔ اس کے بعد رپورٹ سے یہہ بھی پتہ چلتا ہے کہ بیسیوں مرتبہ لاکھوں روپیہ غلط ضروری تکیلی عطیوں کے لئے مانگا گیا جو بعد میں پڑے سے استعمال کیا گیا اور کئی صورتوں میں تو اعلیٰ عطیہ بھی پورے طار پر استعمال نہیں ہوئے۔

انریبل منسٹر آف ایجوکیشن۔

جناب والا۔ میں سمجھتا ہوں کہ یہہ سب سنہ ۱۹۴۲-۴۳ء کے بھت کے بارے میں ہے۔ انڈنٹ جنرل کو اس سال کے بھت پر کیا پتہ ہے؟

منسٹر محمد اسحاق خاں۔

میں مانتا ہوں۔ مجھے اس اعتراض کی امید تھی۔ میں عرض کرنا ہوں کہ سنہ ۱۹۴۷-۴۸ء کا بھت جس کو معزز وزیر مالیات نے تیار کیا ہے وہی عام پرانے ڈھنگ کا بھت ہے۔ میں ان سے درخواست کرتا ہوں کہ مشور کے پوان اور بھت کو وہ دیکھیں اور ایک بہت ہی اہم دستاویز پر نظر ڈالیں جس کا نام ”حکومت صوبہ متحدہ کے مالیات بعد از جنگ کے متعلق پیشینگوئی“ ہے اور جو حکومت ہند کے پاس پیش کی گئی تھی۔ کیا آپ ان میں سے کسی ایک پیش بینی سے، جیسا کہ اس کو گذشتہ حکومت نے کیا ہے انحراف کرتے ہیں؟

انریبل منسٹر آف ایجوکیشن۔

وہ پرائی بات ہے۔

منسٹر محمد اسحاق خاں۔

میں معزز وزیر کو اس بات کو ثابت کرنے کا چیلنج دیتا ہوں۔ اب میں حکومت کی ٹیکس لگانے کی پالیسی کا ذکر کرونگا۔ جب کبھی نئے ٹیکس عائد کرنے کا مسئلہ درپیش ہوتا ہے تو حکومت زمینداروں کو ہی اس کام کے لئے سہل سمجھتی ہے۔ زمینداروں کو جو آج یہاں حاضر نہیں ہیں اس بات کا

یقین ہو جانا چاہیئے کہ ایک کروڑ کا ایک اور ٹیکس ان پر لگایا جائے والا ہے جو
ڈسٹرکٹ بورڈوں کے لئے معمولات بڑھانے کے واسطے ہوگا۔ گورنمنٹ ڈسٹرکٹ بورڈ
ایکٹ میں ترمیم کرنے جارہی ہے۔ جہانک زمینداروں کا تعلق ہے مجھے ایک
قصہ یاد آگیا۔ کچھ بے ایک شریف آدمی نے یہ کہہ کر کہ ”میں آپ کا
بہت مشکور ہوں اب بیک مانگنا آسان ہو جائیگا حالانکہ میری یہ
خواہش تھی کہ آپ نے مجھے ایک عطا دیا ہوتا“۔ یہ حالت ہو رہی ہے۔
یہاں پر آپ کے ایک اشتراکی وزیر ہیں۔ ”مجھے انکا بڑا پس ہے لیکن
انہوں نے صحت تیار کرنے میں اشتراکیت کی پالیسی پر کیوں نہیں عمل کیا؟
آپ کو ان لوگوں کو ٹیکس عاید کرنا چاہیئے تھا جنہوں نے چور بازاری کے زمانہ میں
بے حساب روپیہ کمایا ہے اور اب بھی کما رہے ہیں۔ میں آپ کو وہ ذرائع بتا
سکتا ہوں جو ضروری روپیہ فراہم کرنے کے لئے استعمال کئے جاسکتے ہیں۔
آپ فوراً بکری ٹیکس لگا سکتے ہیں جب کہ صوبہ مدراس میں کیا گیا ہے۔ جیسا
مدراس میں اس ذریعہ سے ۳ کروڑ روپیہ وصول کیا جاتا ہے۔ اس ٹیکس کا بوجھ
عوام پر نہیں پڑتا۔ یہ کیف میں حکومت کو یہ تجویز پیش کرونگا کہ
مدراس کی طرح یہاں بھی بکری ٹیکس لگا دیا جائے۔

آئیڈیل ہوم منسٹر —

یہ ٹیکس کون ادا کرتا ہے؟

مسٹر متحدہ استحقا خاں —

میرے دوست پوچھتے ہیں کہ یہ ٹیکس کون ادا کرتا ہے۔
میں اس کا جواب دے گا۔ قیمتیں مقرر کردی گئی ہیں اور ان
پر کنٹرول ہے۔ اس صورت میں اگر آپ یہ ٹیکس عاید کریں تو یہ عوام پر
منتقل نہیں کیا جاسکتا۔ ایک اور ٹیکس بھی ہے اور وہ بہت اہم ہے۔ وہ
ٹیکس غیر منقولہ جائداد پر لگایا جاسکتا ہے۔ جیسا کہ پنجاب اور بھٹی میں
لگایا گیا ہے۔ ملوں میں بند ہوئے کپڑے پر بھی ٹیکس لگایا جاسکتا ہے۔ میں
سمجھتا ہوں کہ معزز وزیر صاحب کو یاد ہوگا کہ انہوں نے ۱۴ مارچ سنہ ۱۹۳۹ء
کو ایوان بالا میں تقریر کرتے ہوئے حکومت کے جانب سے کہا تھا (میرے
پاس ان کی اور بہت سی تقریروں کی نقلیں موجود ہیں) کہ ایک بہت
اچھا ٹیکس ہے اور وہ اس کو صوبہ متحدہ میں عاید کریں گے۔ اس وعدہ کا کیا
ہوا؟ شاید میرا رقت ختم ہو رہا ہے اس لئے میں پچھلی تقریروں کو نہیں
پڑھونگا۔ میں نے آپ کو کپڑے کی صنعت پر ٹیکس لگانے کو کہا ہے۔ اس کے
بعد بھٹی کی فروخت پر ٹیکس لگانے کا سوال آتا ہے۔ مدراس کی طرح آپ
بھی یہ ٹیکس کیوں نہیں لگاتے اور اسکو اپنے خزانہ میں کیوں نہیں شامل کرتے۔
چونکہ صدر صاحب نے مجھے اپنی تقریر ختم کرنے کو کہا ہے میں اپنے
دوستوں کو دو مزید ٹیکس کے ذرائع تجویز کرونگا یعنی دیہاتی اور شہر
معمول آبکاری جو کہ گورنمنٹ آف انڈیا سے جاتی ہے۔ آپ اس کا ایک

[Mr. Mohammad Ishaq Khan.]

حصہ لے سکتے ہیں۔ - بنگال کو پست سن کے محصول آبکاری کا کچھ حصہ ملا ہے۔ وزیر صاحبان اس سے پہلو بہی کیوں کرتے ہیں؟ وزیر صاحبان حکومت ہند سے اس کا کچھ فیصدی حصہ واپس لینے کی کوشش کیوں نہیں کرتے؟ اس کے بعد اس ذلیل 'نیمار ایوارڈ' کو لے لیجئے۔ پورے ۳۵ سال تک یہ صوبہ ۱۳ کروڑ روپیہ قسطوں میں دیتا رہا ہے۔ یہاں کی حکومت نے اس کو بند کرانے کے لئے کچھ نہیں کیا۔ بنگال - پنجاب اور صوبہ سرحد نے اس کو بند کر لیا ہے ایسے لوگوں سے جو ٹیکس ادا کرنے کے قابل ہیں - ٹیکس وصول کرنے کے بہت سے دوسرے ذرائع ہیں۔ جناب والا - میں آپ کی اجازت سے معزز وزیر سے یہ دریافت کروں گا کہ کسی سوچی سمجھی ہوئی پالیسی کو اختیار کرنے کے بجائے انہوں نے بھت میں ایک نہایت خراب پالیسی کیوں رکھی جو کہ کامیاب پارٹی کے طرفداروں اور حامیوں کو سرکاری خدمات کے عطا کرنے کے طریقہ پر نہیں ہے۔ میں اس سوال کا جواب پانے کے لئے رکنا ہوں۔

معزز وزیر نے پہلی مرتبہ عطیوں کے استعمال کے وزرا کے اختیار میں چھوڑ دیا ہے۔ انہوں نے ۲۵۰۰۰ روپیہ کا عطیہ شریعتی رجے لکشمی پنڈت کے اختیار میں رکھ دیا ہے۔ مجھے انسو ہ ہے کہ ڈائریکٹر کتبجو صاحب کے اختیار میں کوئی رقم نہیں رکھی گئی (تقریباً) تعلیم کے ماتحت ایک دوسرا عطیہ خود وزیر تعلیم صاحب نے اپنے ہاتھ میں رکھ لیا ہے۔ یہ ایک لاکھ روپیہ کا عطیہ "ایسے اداروں اور اغراض کے لئے ہے جن کا بھت میں ذکر نہیں ہے" بڑا اور بہت دلچسپ ہے۔ وہ کون سے ادارے ہیں؟ معزز وزیر تعلیم ان الفاظ پر "جن کا بھت میں ذکر نہیں ہے" ہنستے ہیں۔ اس رقم کو معزز وزیر خوج کوہنڈے - میں پوچھتا ہوں کہ فائدہ کن لوگوں کو پہنچے گا؟ کیا ہم لوگوں میں سے یہی کسی کو کچھ ملیگا یا کل روپیہ اس طرف والوں کو باہر کے امدادی کاموں کے لئے دیدیا جائیگا۔

آئریبل منسٹر آف ایجوکیشن —

اگر آپ بھی کوئی ادارہ یا غرض رکھتے ہیں، تو ضرور ملے گا۔

منسٹر محمد اسحاق خاں —

ہم لوگ کہہ سکتے ہیں کہ "اغراض اور ادارے" بنائے میں کیا دیر لگتی ہے۔ یہ تو بڑی آسانی سے کیا جاسکتا ہے۔

اس کے بعد جناب والا - ایک اہم عطیہ اور ہے اور میں ہر ایک ممبر سے کہوں گا کہ اس کو دھیان میں رکھیں۔ محکمہ اطلاعات کے ماتحت ایک فیڈ بیلڈ سروس ہے جس کے لئے ۶ لاکھ ۷۳ ہزار روپیہ رکھا گیا ہے۔ اس کے بارے میں آپ کیا کہتے ہیں۔ اس کی کوئی تفصیلات نہیں دی گئی اور یہ بھی اپنی پارٹی سے فائدہ اٹھانے کا اور پارٹی کے طرفداروں اور حامیوں کو سرکاری خدمات کے عطا کرنے کا طریقہ ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ ان چیزوں کو بھت میں نہیں رکھنا چاہیئے تھا۔ جناب والا - اس کے علاوہ بھت میں ظرافت کا

سامان بھی موجود ہے۔ میں معزز ممبران کی توجہ ایک بہت ہی مزیدار مد کی طرف دلانا چاہتا ہوں۔ بجٹ کے صفحہ ۱۶۶ پر جسوانہ کی ضرورتوں کی کفایت شعاری کی انجمنوں کی ایڈی سپروائزر کی تفریح کے لئے ۵۰ روپیہ کا عطیہ رکھا گیا ہے (فقہہ) میں معزز وزیر سے اس بات کی وضاحت چاہتا ہوں کہ وہ سپروائزر کوئی بھی اور کس قسم کی تفریح کا سامان کیا گیا۔ میں نہیں جانتا کہ اس میں کیا راز ہے۔ میں معزز وزراء کو یقین دلانا ہوں کہ اگر ہم لوگوں کو ایسے عطیہ دئے جائیں تو ہم ان کی تفریح طبع کا سامان مہیا کردیتے۔ (فقہہ)

جناب ذیلی اسپیکر صاحب۔ مجھے ابھی اس عام بحث کے دوران میں بہت سی باتوں کی جانچ کرنا ہے۔ میں آپ سے درخواست کردیتا کہ آپ مجھے کچھ اور وقت دیں۔

ذیلی اسپیکر —

جی نہیں۔

مسٹر محمد اسحاق خاں —

جناب والا اس صورت میں میں بعض اہم باتوں کو چھوڑ دوں گا۔ میں معزز وزیر عدل سے پوچھتا ہوں۔ میرے دل میں ان کی بڑی عزت ہے، جن اصولوں میں وہ یقین رکھتے ہیں ان پر وہ قائم رہتے ہیں۔ انہوں نے عدلیہ کو انتظامیہ سے الگ کرنے کا جو ارادہ کیا تھا اس کا کیا ہوا؟ میرے ہاں ایک بڑی قابلیت کے ساتھ لکھی ہوئی رپورٹ موجود ہے جس کو تحقیقات کرنے کے بعد کنجبر صاحب نے اس ایوان میں پیش کیا تھا۔ آپ کو عدد سندھالے ایک سال ہو گیا ہے۔ میں پوچھتا ہوں آپ نے اس معاملہ میں کیا کیا؟ میں آپ کو الزام دیتا نہیں چاہتا لیکن کیا آپ نے کوئی کارروائی کی یا ان تجاریز پر سوچ بچار کیا۔ جناب والا۔ اس کے بعد میں معزز وزیر تعلیم سے تعلیم بالغان کے لئے منظور شدہ ۱ لاکھ روپیہ کی بابت پوچھتا ہوں۔ اس روپیہ کا کیا ہوا؟ میں پھر معزز وزیر عدل سے دریافت کرتا ہوں۔ ان کو ایک لاکھ روپیہ تعلیم یافتہ بینکار لوگوں کو گھریلو صنعتوں میں لگانے کے لئے دیا گیا تھا۔ کیا اس رقم کو استعمال کیا گیا؟ کیا صوبہ متحدہ کے کسی شخص کو اس فنڈ میں سے کچھ دیا گیا؟ میرا خیال ہے کہ ڈاکٹر کنجبر کو یہ سب یہ خوبی یاد ہے۔ اس کے بعد جناب والا آپ سب سے بڑے قریب (میرے خیال میں معزز وزیر عدل مجھ سے متفق ہیں) یعنی محکمہ دیہات سدھار کے بارے میں کیا کرنا چاہتے ہیں۔ ہمیں یہ سنکر خوشی ہوئی کہ معزز وزیر اس محکمہ کو توجہ دینگے۔ یہ بات ہے، سنلے میں آئی کہ ایک سوچی سمجھی ہوئی اسکیم کے مطابق ایک دوسرا محکمہ قائم کیا جائیگا جس کا عملہ خدمت خلق کے جذبہ کے ماتحت کام کریگا۔ لیکن ہمیں یہ دیکھ کر تعجب ہوا کہ جماعتی نظام کے اس پرالے اور بوسیدہ نشان کے لئے ۲۰ لاکھ کے بجائے ۵۰ لاکھ کا عطیہ دیا جا رہا ہے۔

[Mr. Mohammad Ishaq Khan.]

اس کے بعد جناب والا - قبل اس کے کہ میں اپنی جگہ پر بیٹھوں میں پرزور الفاظ میں وزارت کی اس تجویز کے خلاف احتجاج کرتا ہوں کہ طلباء پر ٹیکس لگا کر خون تعلیم ہی سے روپیہ وصول کیا جائے۔ مجھے یہ امید نہیں تھی کہ معزز وزیر تعلیم اس نظریہ کی حمایت کریں گے۔ میں خون منخواہ کمیٹی کا ممبر تھا لیکن کمیٹی کے سامنے یہ تجویز کبھی نہیں آئی ورنہ ہم اس تجویز کے خلاف احتجاج کرتے۔ مجھے امید ہے کہ حکومت اس کو واپس لے لے گی۔

چौधری بدن सिंह—

جناب सदর، सबसे पहले में फाइनेन्स मिनिस्टर साहब को मुबारकबाद देता हूँ कि जिन्होंने इतना अच्छा बजट पेश किया है। मुझे बड़ा अफसोस है कि हमारे बस्ती के वकील साहब ने तो बिल्कुल जमींदारों की तरफ से अपना वकालतनामा लगा रखा है। उनको यह जानना चाहिये कि जमींदारियाँ आई कहां से? इससे पहले नवाब जमशेद अली खां साहब बोले थे। इससे पहले खान बहादुर हसन अली खां साहब बोले थे। उनको यह मालूम होना चाहिये कि उन्होंने कितनी मेहनत से जायदादें कमाई हैं। जनाब नवाब जमशेद अली खां साहब मेरे पुराने दोस्त हैं। २४ साल से हमारा उनका साथ है, लेकिन मुझे बतलाना पड़ता है कि आपकी रियासत कैसे कायम हुई। आपकी रियासत गदर के जमाने में कायम हुई है जब आपके दादा साहब बड़ौत में तहसीलदार थे।

डिप्टी स्पीकर—

चौधरी بدن सिंह, आप परसोनल (व्यक्तिगत) बातें नहीं कह सकते हैं।

चौधरी بدن सिंह—

में हिस्टारिकल फॅक्ट (ऐतिहासिक बात) बतला रहा हूँ।

डिप्टी स्पीकर—

आप नवाब साहब की जमींदारी के मुताल्लिक नहीं कह सकते हैं। आप जमींदारी के मुताल्लिक जनरल (आम) तजक़िरा कर सकते हैं।

चौधरी بدن सिंह—

तो जमींदारी किस तरह पैदा हुई। गदर में या सूद-दर सूद लगाने से पैदा हुई या जब अंग्रेज यहां आये तब उनका साथ देने से पैदा हुई। इसलिए अगर मालगुजारी बढ़ाई गई है, तो क्या ताज्जुब की बात है। अगर मालगुजारी बढ़ाई गई तो इसमें कोई बैइन्साफी नहीं हुई। मुझे सदर साहब ने रोक दिया है नहीं तो मैं हिस्ट्री (इतिहास) के फॅक्ट्स (घटनाएँ) आपके सामने रखता जिससे मालूम हो जाता कि किस-किस तरह से यह राजा साहेब, नवाब साहेब और ताल्लुकेदार साहब बनाये गये हैं। मुझे यह अर्ज करना है कि सबसे ज्यादा जोर इस बात पर दिया गया है कि नेशनल गार्ड्स (राष्ट्रीय रक्षक दल) के लिये उतना रुपया क्यों रखा गया है। रोजाना बल्चे हुआ करते हैं। जनाब हमारा सूबा है जहां पर अब तक कोई बल्चा नहीं हुआ है और हमारी इस गवर्नमेंट का इतना अच्छा इंतजाम रहा है और इस इंतजाम को बढ़ाने के लिये उन्होंने इतना ज्यादा रुपया रखा है। किसी वक्त भी कहीं शगड़ा हो सकता है उस वक्त इन्हीं नेशनल गार्ड्स (राष्ट्रीय रक्षक दल) की ड्यूटी (कर्तव्य) होगा कि जहां कहीं शगड़ा हो एकदम से बल्चे को दबा दें। इनके अलावा तालीम में भी काफी रुपया रखा गया है, क्योंकि हमारी गवर्नमेंट की मंशा है कि हमारे सूबे में कोई भी आदमी बिला पढ़ा-लिखा न रहे। इसके लिये गोफ़ि काफी रुपया नहीं है; लेकिन एक अच्छी तादाद रक्खी

गई है। दूसरी बात पंचायतों के मुतालिक है। पंचायतें जब बन जायंगी तो जिले की हालत बदल जायगी। क्योंकि इस वक्त जितनी ज्यादा मुकदमेबाजी होती है वह इन अदालतों की वजह से होती है और किसानों की कमाई का ज्यादातर हिस्सा वकीलों और पुलिस वालों को देना पड़ता है और जब यह पंचायतें कायम हो जायंगी तो तमाम रुपया किसानों का बच जायगा और इस तरह से किसानों की हालत सूबे में बहुत अच्छी हो जायगी पहले जमाने में भी हमारे यहां पंचायतें होती थीं यह तो ब्रिटिश गवर्नमेंट की देन है। उन्होंने आते ही ऐसा कानून बना जिससे बराबर हमारे किसानों को गरीब भाइयों को हाई कोर्ट प्रिवी काउंसिल तक लड़ना पड़ता है, फिर भी जो इंसाफ होना चाहिये था वह नहीं होता। इन तमाम अव्यवस्थाओं को बचाने के लिये यह पंचायतें कायम की जा रही हैं। इसलिये हर एक पब्लिक आरक्ष (पब्लिक कोण) से यह बजट इतना अच्छा है कि इसमें कोई कसर बाकी नहीं रहती है। इसके अलावा जितने भी काम के सहकमे हैं उन पर काफी रुपया खर्च के लिये रखा गया है। बस में ज्यादा वक्त हाउस (भवन) का नहीं लूंगा। मेरी जो स्पीच (भाषण) का सिलसिला था वह टूट गया, इस वास्ते वह सजा नहीं रहा।

چودھری بدن سنگھ —

جناب صدر - سب سے پہلے میں فائننس منسٹر صاحب کو مبارکباد دیتا ہوں کہ جنہوں نے اتنا اچھا بیٹ بیٹ کیا ہے - مجھے بڑا افسوس ہے کہ ہمارے بستی کے وکیل صاحب نے تو بالکل زمینداروں کی طرف سے اپنا وکالت نامہ لٹا رکھا ہے - ان کو یہ جاننا چاہیئے کہ زمینداران اُنیں کہاں سے اس سے پہلے نواب جمشید علی خاں صاحب بولے تھے اس سے پہلے خان بہادر حسین علی خاں صاحب بولے تھے - انکو یہ معلوم ہونا چاہیئے کہ انہوں نے کتنی محنت سے جائدادیں گمانی ہیں - جناب نواب جمشید علی خاں صاحب میرے بڑے پرانے دوست ہیں - چوبیس سال سے ہمارا انکا ساتھ ہے لیکن مجھے بلانا پڑتا ہے کہ آپ کی ریاست کیسے قائم ہوئی - ان کی ریاست غدر کے زمانے میں قائم ہوئی ہے جب آپ کے دادا صاحب بڑوت میں تحصیلدار تھے -

ڈپٹی اسپیکر —

چودھری بدن سنگھ آپ پرسنل (ذاتی) باتیں نہیں کہہ سکتے ہیں -

چودھری بدن سنگھ —

میں ہسٹاریکل فیکٹ (تاریخی واقعات) بتلا رہا ہوں -

ڈپٹی اسپیکر —

آپ نواب صاحب کی زمینداری کے متعلق نہیں کہہ سکتے ہیں - آپ زمینداروں کے متعلق جنرل (عام) تذکرہ کر سکتے ہیں -

چودھری بدن سنگھ —

تو زمینداروں کی طرح پیدا ہوئی غدر میں یا سود دوسوں لگانے سے پیدا ہوئی جب انگریز یہاں آئے تب انکا ساتھ دینے سے پیدا ہوئی - اس لئے اگر مالکداری بڑھائی گئی ہے تو کیا تعجب کی بات ہے -

[Chaudhry Badan Singh.]

اگر مالگداری ہو، تو اس میں کوئی بے انصافی نہیں ہوئی ہے۔ مجھے صدر صاحب نے روک دیا ہے نہیں تو میں ہسٹری کے فیکٹس (واقعات) آپ کے سامنے رکھتا جس سے معلوم ہو جاتا کہ جس طرح سے یہہ راجہ صاحب نواب صاحب اور تعلقدار صاحب بنائے گئے ہیں۔ مجھے یہہ عرض کرنا ہے کہ سب سے زیادہ زور اس بات پر دیا گیا ہے کہ نیشنل گارڈ کے لئے روپیہ اتنا کیوں رکھا گیا ہے۔ روزانہ باور ہوا کرتے ہیں۔ جناب ہمارا صوبہ ہے جہاں پر ابھی تک کوئی باور نہیں ہوا ہے۔ اور ہماری اس گورنمنٹ کا اتنا اچھا انتظام رہا ہے اور اس انتظام کو بڑھانے کے لئے انہوں نے اتنا زیادہ روپیہ رکھا ہے۔ جس وقت یہی کہیں جھگڑا ہوتا ہے اس وقت ان ہم نیشنل گارڈس کی ذیوتی (فرض) ہے کہ جہاں کہیں یہی جھگڑا ہو ایک دم سے باور کو دیا دیں۔ ان کے علاوہ تعلیم میں یہی کافی روپیہ رکھا گیا ہے کیونکہ ہماری گورنمنٹ کی مہشاء ہے کہ ہمارے صوبہ میں کوئی بڑی آدمی بلا پڑھا لکھا نہ رہے۔ اس کے لئے گو کہ کافی روپیہ نہیں ہے لیکن ایک اچھی تعداد رکھی گئی ہے۔ دوسری بات پنچائیتوں کے متعلق ہے جب پنچائیتیں بنجائیں گی تو ضلع کی حالت بدل جائیگی کیونکہ اس وقت جتنی زیادہ مقدمہ بازی ہوتی ہے وہ ان عدالتوں کی وجہ سے ہوتی ہے اور کسانوں کی کمائی کا زیادہ تر حصہ وکیلوں اور پولیس والوں کو دینا پڑتا ہے اور جب یہہ پنچائیتیں قائم ہو جائیں گی تو تمام روپیہ کسانوں کا بچ جائیگا اور اس طرح سے کسانوں کی حالت صوبہ میں بہت اچھی ہو جائیگی۔ پہلے زمانہ میں بھی ہمارے یہاں پنچائیتیں ہوتی تھیں۔ یہہ تو برائش گورنمنٹ کی دین ہے۔ انہوں نے آتے ہی ایسا قانون جس سے ہر ایک ہمارے کسانوں وغریب بھائیوں کو ہائی کورٹ۔ پراوی کونسل تک آنا پڑتا ہے پھر یہی جو انصاف ہونا چاہیئے تھا وہ نہیں ہوتا۔ ان تمام اخراجات کو بچانے کے لئے یہہ پنچائیتیں قائم کی جا رہی ہیں اس لئے ہر ایک پروائمنٹ آف دیو (نقطہ نظر) سے یہہ بھت اتنا اچھا ہے کہ اس میں کوئی کسر باقی نہیں رہی ہے۔ اس کے علاوہ جتنے بھی کام کے حتمہ ہیں ان پر کافی روپیہ خرچہ کے لئے رکھا گیا ہے۔ جس میں زیادہ دقت ہاؤس کا نہیں لونا۔ میری جو اسپیچ کا سلسلہ تھا وہ ٹوٹ گیا اس واسطے وہ مزہ نہیں رہا۔

مسٹر اے۔ ایم۔ فلیس —

جناب ڈپٹی اسپیکر صاحب۔ اس بھت کے سلسلہ میں میں اپنے لائق فائیننس منسٹر صاحب کو مبارکباد دیتا ہوں کہ انہوں نے اچھا بھت پیش کیا ہے۔ ہر ایک بھت کے لئے ہمیشہ کچھ نہ کچھ ضرور ہی پڑتا ہے چاہے اپنی پارٹی کے آدمی کہیں یا دوسری پارٹی کے آدمی کہیں اور کہنے کے لئے اس میں یہی بہت سے واقعات ہیں اور کہہ گئے ہیں اور آئندہ بھی کہہ جائینگے۔ میں یہی کچھ عرض کر رہا لیکن یہہ واقعہ ہے کہ بھت جتنا میں اسے سمجھتا ہوں بہت ساؤنڈ (معقول) بھت ہے۔ ایک بات جو شروع میں میں عرض کرنا چاہتا ہوں وہ یہہ ہے کہ اس صوبہ میں جو آپس میں کمیونل ہارمونی

(فوقہ وارانہ میل جول) رہی ہے وہ قابل آفریں ہے اس میں ہمارے آپوزیشن سائنٹ (حزب مخالف) کے لوگوں کا کوآپریشن (تعاون) بھی رہا۔

میں بہت سے اضلاع میں گھوما اور میں نے یہہہ دیکھا کہ ہمارے بہت سے اضلاع کے آپوزیشن سائنٹ (حزب مخالف) کے لوگ اس طریقہ سے مل کر کام کرتے ہیں جیسا کہ انہیں کرنا چاہیئے۔ شروع میں اگرچہ تھوڑا سا گڑبڑ ہوا تو منسٹیجی نے اس کی قابلیت کے ساتھ روک تھام کی۔ واقعہ یہہہ ہے کہ وہ بہت سفسٹیٹ (صاف خیال) وہ اس بات میں کہہ کہیوند ہارمونی (فوقہ وارانہ میل جول) قائم رکھی جائے میں اس بات کے لئے خاص طریقہ سے اُن کو مبارکباد دیتا ہوں اور اُمید کرتا ہوں کہ اسی طریقہ سے کمیونٹل ہارمونی (فوقہ وارانہ میل جول) قائم رکھیں گے۔ بجٹ کے پہلے حصہ پر پہلے صفحہ پر چند سطریں جس کو تحریر ہیں ان میں ایسے الفاظ درج ہیں جن کو میں اس وقت ہاؤس کی نوٹس میں لانا چاہتا ہوں۔ اس میں یہہہ لکھا ہوا ہے۔

(انگریزی میں ۲۲ لائن سے لیکر ۲۹ لائن تک پڑھنے کے قابل ہے)

"Let me hope that we shall all rise to the occasion and make the fullest use of this unique opportunity to evolve a constitution which will insure the happiness and prosperity of every class and community inhabiting this great country and under it that independent and United India which will prove a powerful bulwark of peace, an India which will always be found on the side of liberty and against those forces which lead to exploitation and curtailment of human rights."

کیا میں اُمید کروں کہ ہم سب اس موقع اور وقت کی اہمیت کے مطابق اپنا فرض ادا کریں گے اور اس فادر موقع سے پورا فائدہ اُٹھائیں گے کہ ہم ایک ایسا قانون بنائیں جو کہ اس بڑے ملک میں بسنے والے ہر فرقہ اور ہر طبقہ کی خوشحالی اور ترقی کے لئے موزوں اور لازمی ہو اور اس آزاد اور متحدہ ہندوستان میں ایک ایسے مضبوط اور قابو سے مثال امن و چین کی پیش کریں ایک ایسا ہندوستان جو ہمیشہ آزادی کا خواہاں اور مددگار ہو اور اُن طاقتوں کے خلاف ہو جو ناجائز فائدہ اُٹھائیں یا عوام کے حقوق کو غصب کر لیں۔

اگر ان الفاظ میں صداقت ہے تو ضرور نابل تعریف ہیں۔ لیکن ایسی صحیح صحیح بات کرنا ضروری ہے۔ مسیحیوں کو میجاری کمیونٹیٹی (اکثریت) پر بہت بڑا شہہ ہے کہ وہ اس کوشش میں ہیں کہ مسیحیوں کو ختم کر دینا چاہیئے۔ راقعات یہہہ ہیں کہ اس بات کا احساس ہندوستانی مسیحیوں کو بھی پورے طور سے ہے کہ کانسٹیٹیوٹ اسمبلی جو بنی ہے وہ ملک کی آزادی کے لئے قانون بنارہی ہے یہہہ ایسی بات ہے کہ اس وقت کوئی بھی ہندوستانی چاہے وہ کسی بھی جگہ پر اور کسی عہدہ یا درجہ پر کیوں نہ ہو ایسا نہیں ہے جو کہ ملک کی آزادی کے لئے اپنی رائے نہ رکھتا ہو اور آپوزیشن اور گورنمنٹ بینچر دونوں طرف کے ممبران اس میں ایک رائے ہیں۔ لیکن یہہہ خاص اور ضروری بات ہے کہ ہر ایسے کام کو کرنے میں ہر ایک مائینارٹی (اقلیت)

[Mr. E. M. Phillips.]

کا کوآپریشن (تعاون) رہنا ضروری ہے ۔ ہمیں افسوس ہے کہ ابھی تک اس معاملہ کے متعلق اس میں آپوزیشن ممبرس کا کوآپریشن (تعاون) نہیں ہوا ہے ۔ ہم لوگ مسیحی جماعت کے تھوڑے لارجسٹ کمیونٹیتی (تیسری بڑی ذات) اس صوبہ میں ہیں اور ہندوستان میں بی ہمارے یہی حیثیت ہے ۔ ہم بزرگ کوشش اور دعا کر رہے ہیں کہ خدا کرے وہ دن جلد آنے جب آپ بی ممبر ایسا طریقہ اختیار کر لیں جس سے ایک جگہ مل کر دم گم کر سکیں ۔ ہمیں اتنا صفاٹھی ہے کہنا ہے کہ کرسچین کمیونٹی جو ہے اُس کو اس بات کا افسوس و احساس ہے کہ معجاریتی کمیونٹی جو ہماری پارٹی میں اکثریت رکھتی ہے ہمکو بالکل بھول گئی ہے ۔ اُسٹے میں بٹانا ہوں کہ بہت سے ایسے واقعات ہوئے ہیں جن سے یہ صاف معلوم ہوتا ہے کہ ہم لوگ نظر انداز اس طریقہ پر کر دئے جاتے ہیں ۔ بلکہ علیحدہ کر دئے جاتے ہیں جیسے دودھ کی مکھی اور جس سے کرسچین کمیونٹی کو نہ صرف نقصان ہی ہوتا ہے بلکہ ضروری حلقوں سے باہر انکو رہ جانا پڑتا ہے ۔ میں اس وقت ایک واقعہ بیان کرنا چاہتا ہوں کہ مصر میں ایک واقعہ ایسا عمدہ مجھے ملا جو قابل آفریں ہے وہ یہ ہے کہ جبکہ مصر میں خود مختاری ہونے سے پیشتر زاغول بادشاہ نے عیسائیوں سے جو اقلیت میں تھے میجاریتی کمیونٹی (اکثریت) کی طرف سے یہ کہا کہ ”بجائے اس کے کہ خلاف رہو یہ بہتر ہے کہ جو کچھ تمہیں مانگنا ہے لکھ کر دے دو“ جو کچھ انہوں نے لکھ دیا وہ سب مہر کر کے رکھ دیا گیا جس وقت آزادی ملی اُس وقت وہ کہلا گیا ۔ تو اس میں انہوں نے ایک منسٹر مانگا تھا ۔ لیکن میجاریتی پارٹی نے بجائے ایک منسٹری کے دو منسٹر وہاں عیسائیوں کو دیں یہ بالکل صحیح واقعہ ہے ۔ اتنا بڑا دل رکھ کر کے انہوں نے ایک عمدہ نمونہ بنا دیا ۔ جس سے یہ پتہ چلتا ہے کہ میجاریتی (اکثریت) اور ماؤنٹارٹی (اقلیت) میں جو آپس میں مل کر کام کرتے تھے کتنی ایک دوسرے کے لئے گنجائش تھی ۔ میں اس وقت اس وجہ سے اس بات کی طرف توجہ دلانا چاہتا ہوں کہ کرسچین کمیونٹی (عیسائی فرقہ) کا یہ خیال ہے کہ ابھی تک آپ کی طرف سے یعنی کانگریس کی طرف سے انڈیپنڈنٹ (آزاد) کرسچین کانسٹی ٹیوٹنٹ اسمبلی میں نہیں گیا دو آدمی تو زیادہ بھیجے گئے لیکن چن چر کر کانگریسی یا ایسے نہ جو کانگریس کے لئے جی حضور قسم کے ہیں ہمیں اس وقت مہر ہے یاد دلانے کا اور ہمیں یہ اُمید ہے کہ آپ چتریا کے دل کا نمونہ نہیں دکھائی دے بلکہ بہت بڑے دل کے ساتھ جو جگہ کانسٹی ٹیوٹنٹ اسمبلی میں اس صوبہ سے خالی ہوئی ہے اور اس میں اور ایک آزاد مسیحی کو بھیجیں تاکہ یہ شکوہ گلا انڈیپنڈنٹ عیسائیوں کا جاتا رہے ۔ عیسائیوں کی ایک جگہ بڑھانے سے آپلوگوں کا کچھ نقصان نہیں ہوتا ہے اور ایک مسیحی وہاں بھیجا جاوے کیونکہ تمام سندھ و کانپیار اور سمٹول انڈیا و نارٹھ ریسٹ فوٹنٹیر پراونس و پنجاب صوبہ دھلو بی بی سے ملا کر صرف ایک مسیحی بھیجا گیا ہے

اگر یو پی سے ایک دھلی کے پاس کا شخص ہی جاویگا تو نہایت خوش اخلاقی کا آپ کا برتاؤ ظاہر ہوگا ورنہ ہمارا یہہہ شجرہ ہے کہ آپ مسیحیوں سے سختی کا اراہہ رکھتے ہیں۔

ایک اور بات جو توجہ دلانے کے قابل ہے وہ یہہہ ہے کہ اب تک بچاسوں کمیٹیوں بنیں لیکن جتنی کمیٹیاں بھی بنیں ان میں سے کسی ایک بھی کمیٹی انڈیپنڈنٹ عیسائی ممبر نہیں رکھا گیا اور صرف ایک کمیٹی پڑ کانگریسی عیسائی نمائندہ رکھا گیا اور اُس کمیٹی کے بعد کسی کمیٹی میں عیسائی ممبر ہی نہیں رکھا گیا۔ ایسا کیوں ہوا اس کو ہم لوگ مشفقہ سمجھتے ہیں شاید کہ آپ یہہہ یاد رکھتے ہیں کہ انڈیپنڈنٹ ممبر کانگریسی نمائندہ کو ہوا کہ ممبر بنا۔ خدا کوے کہ عدلاً ایسا نہ کیا گیا ہو مجھے یقین ہے کہ عدلاً ایسا نہیں کیا گیا۔ لیکن ایسی غلطی ضرور ہو جاتی ہے۔ کیوں ہو جاتی ہے اگر کوئی اندرونی وجہہ نہیں ہے تو آپ جائے لیکن اُس کے لئے آپ تو یہاں دلائل ضروری ہے۔ میں ایک واقعہ آپ کو بتانا ہوں مجھے یقین دلایا گیا تھا کہ اب انڈیپنڈنٹ ممبر ریلوے کمیٹی میں لیا جاسکتا ہے۔ جب ریلوے کمیٹی کسی نامزدگی کی گئی تو اس میں کانگریس کے ایک آدمی کو نامزد کر دیا گیا۔ مجھے معلوم ہے کہ آنریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس نے اُس بات کی گوشش نہی کہ کانگریس اپنا نام ودھہ ڈرا (واپس) کرے۔ لیکن جب کانگریس نے اپنا نام واپس نہیں لیا بلکہ زعم دکھایا تب عیسائی انڈیپنڈنٹ ممبر نے اپنا نام کانگریس کے مقابلہ میں ایکشن (انتخاب) فائٹ (لڑنا) کرنا نامناسب سمجھکر اپنا نام ودھہ ڈرا (واپس) کر لیا۔ اسی طریقے کے اور بھی کئی واقعات ہیں کہ جب جب نامزدگی انڈیپنڈنٹ ممبر کی ہوئی تب فوراً کانگریس کنڈیڈیت کبڑا کر دیا گیا۔ یہی واقعات ہیں۔ ابھی جبکہ میں پڑ رہا ہوں آف سوشل ڈس ایبلیٹیٹیز بل (سماجی معذوریوں دور کرنے کا بل) پیش ہوا تھا اُس وقت بھی ہم نے درخواست کی تھی کہ ایک ممبر عیسائی (فرقہ) کا بھی اُس کمیٹی میں رکھا جائے۔ عیسائی کمیونٹی (فرقہ) نے ہو جیجس۔ ڈس ایبلیٹیٹیز (اچھوتوں) ڈیپریسڈ کلاس (دینی ذات) کے ساتھ عرصہ دراز تک کام کیا ہے۔ لہذا ایک ممبر کرسچین کمیونٹی کا اُس میں خاص کر کے اس وجہہ سے رکھا جائے تاکہ وہ دقتیں عیسائی کمیونٹی کی جو دہاتوں میں پھیلے ہوئے ہیں وہ موجود ہیں ان کے متعلق ہو جائے کہ وہ دور ہونے کے لئے اُس کے متعلق کچھہ اپنی رائے پیش کر سکیں۔ لیکن اُسکا جواب بھی اُس دفعہ آنریبل پریمیر صاحب سے یہہہ ملا کہ ”اب ہمارے ممبر چنہ جاکے ہیں۔ اس لئے اب اس وقت ہم کچھہ نہیں کر سکتے“ مسلم لیگ کی طرف سے انڈیپنڈنٹ کرسچین ممبر کی نامزدگی ہوئی لیکن کانگریس کی طرف سے کوئی نام نہیں ہٹایا گیا مسلم لیگ والے جہہہ دینے کو تیار تھے لیکن ان کے نامزد شدہ لوگوں میں سے کوئی موجود نہیں تھا جو ودھہ ڈرا (نام واپس لینا) کرتا اس لئے عیسائی انڈیپنڈنٹ ممبر نے آنریبل پریمیر کی ہاددہانی ہاؤس کے سامنے کر کے اپنا نام

[Mr. E. M. Phillips.]

واپس لے لیا میں اس بات کی طرف یاد دہانی اس وجہ سے کر رہا ہوں کہ اگر جہاں پر ایسی ایسی کمیٹی بنتی ہیں اگر کسی جگہ کسی خاص وجہ سے انڈیپنڈنٹ ممبر نایسند ہو اور وہ آپائنٹ (مقرر) نہیں ہو سکتا ہو تو ایک کانگریسی کرسچین تو موجود ہے - اس کے متعلق اس روز بھی میں نے عرض کیا تھا کہ وہ آپائنٹ (مقرر) کیا جاسکتا ہے جسکو صرف ایک کمیٹی میں آپائنٹ (مقرر) کیا گیا ہے - لیکن اسے یہ طے ضرور ہو سکتا ہے کہ انکی دماغی حالت بطور اکثریت کیا ہے اور آپنا وعدہ کہ ہم سبکو ساتھ لیکر چلینگے کہاں تک پورسہ کے قابل ہے -

اس کے علاوہ میں جو بات کہنا چاہتا ہوں وہ یہ ہے کہ میں آنریبل ہوم منسٹر کو اس بات کے لئے مبارکباد دیتا ہوں کہ انہوں نے پولیس کے محکمہ کی ترقی کی ہے - میں جانتا ہوں میں ان نکتہ چینیوں میں شوق جس نے پچھلے بجٹ کے موقع پر اس طرف توجہ دلائی تھی - جس نے پچھلے بجٹ کے موقع پر یہ بات پیش کی تھی کہ پولیس ری آرگنائزیشن کمیٹی (پولیس تنظیم نو کمیٹی) بنے - اس کمیٹی میں بھی مثل دیگر کمیٹیوں کے خود تو میں نہیں رکھا گیا ہوں لیکن مجھے خوشی ہے کہ وہ کمیٹی بنی اور وہ اپنا کام کر رہی ہے جس سے بہت لوگوں کو یہ معلوم ہو جاویگا کہ پولیس کو کتنا کام بڑھانیکہ ضرورت ہے اور اس بات کی بہت شکایت تھی کہ پولیس عام لوگوں سے بہت رشوتیں لیتی ہے - میں نے اس بات کی تحقیقات کے لئے بھی یہ بات پیش کی تھی کہ اس کے لئے بہت زیادہ ترقی کر دینے کی ضرورت ہے - اسکی بڑھ یاد دلانا ہوں کہ اُنکو اتنا رتبہ دیا جائے جس میں وہ اپنے بھائیوں کے ساتھ مل کر قدم آگے بڑھا سکیں کیونکہ اس میں بھی ان کو بڑی مشکل ہوتی ہے - اس کی طرف بھی توجہ اور ترقی کرنے کی ضرورت ہے - ایک اور طرف میں توجہ دلانا چاہتا ہوں کہ آپ نے تحصیلدار گریڈ آفیسر بناتے ہیں - تحصیلدار سنہ ۱۹۳۳ء اور سنہ ۱۹۳۵ء میں گریڈ آفیسر بن چکے ہیں - انسپیکٹر پولیس ، یہ یاد رکھیے کہ پہلے گریڈ آفسر تھا لیکن اس کے بعد نان گریڈ آفسر بنایا گیا اس کو ۳۰ سال سے زائد ہوا - اس لئے میں یہ کہنا چاہتا ہوں کہ آپ کو اس وقت اُن انسپیکٹر پولیس کو گریڈ آفسر بنا دینا چاہیئے - انسپیکٹر پولیس کو تحصیلدار کے ہم رتبہ رکھا گیا ہے - اس لئے ان دونوں کو گریڈ آفیسر ہونا چاہیئے - ایک بات اور ہے کہ ایجوکیشن (تعلیم) کے محکمہ میں جو ترقیاں غیر سرکاری اسکولوں کے ماسٹروں کو دی گئی ہیں ان کی ترقیوں کی طرف خاص طور سے مجھے یہ بات یاد دلانے کی ضرورت معلوم ہوئی ہے کہ جب کہ آپویو اسٹیٹمنٹ (تفصیلی بیان) اس کا بنایا گیا تو یہ معلوم ہوا کہ ایڈیٹ اسکولس کو جو ترقیاں دی گئی ہیں وہ سرکاری اسکولوں سے مقابلتہ بالکل ناکافی ہیں - اور ان کو اور زیادہ ترقی ملنا چاہیئے -

ई० एम० फिलिप्स—

जनाब डिप्टी स्पीकर साहब, इस बजट के सिलसिले में मैं अपने लायक फाइनंस मिनिस्टर साहब को मुबारकबाद देता हूँ कि उन्होंने अच्छा बजट पेश किया है। हर एक बजट के लिये हमेशा कुछ न कुछ कहना तो जरूर ही पड़ता है चाहे अपनी पार्टी के आदमी कहें या दूसरी पार्टी के आदमी कहें और कहने के लिये इसमें भी बहुत से वाक्यात हैं और कहे गये हैं और आइन्दा भी कहे जायेंगे। मैं भी कुछ अर्ज करूँगा। लेकिन यह वाक्यात है कि बजट जितना मैं इसे समझा हूँ बहुत साइड (माकूल) बजट है। एक बात जो शुरू में मैं अर्ज करना चाहता हूँ कि इस सूबे में जो आपस में कम्यूनल हारमनी (फिरके वाराना मेल-जोल) रही वह काबिल आफरीन है। इसमें हमारे अपोजीशन साइड (विरोधी दल) के लोगों का को-आपरेशन (इस्तिफा) भी रहा। मैं बहुत से अजला में घूसा और मैंने यह देखा कि हमारे बहुत से अजला के अपोजीशन साइड (विरोधी दल) के लोग इस तरीके से मिल कर काम करते हैं जैसा कि उन्हें करना चाहिये। शुरू में अगचे थोड़ा सा गड़बड़ हुआ तो मिनिस्टर ने उसको काबिलियत के साथ रोक-थाम की। वाक्यात यह है कि वह बहुत मिनिस्टर (सादिक ख्याल) रहे। इस बात में कि कम्यूनल हारमनी (फिरके वाराना मेल-जोल) कायम रखी जाय। मैं इस बात के लिये खास तरीके से उनको मुबारकबाद देता हूँ कि और उम्मीद करता हूँ कि उसी तरीके से कम्यूनल हारमनी (फिरके वाराना मेल-जोल) रखेंगे। बजट के पहले हिस्से पर पहले सफे पर चन्द सतरें, जो तहरीर हैं उसमें ऐसे अल्फाज दर्ज हैं, जिनको मैं इस वक्त हाउस की नोटिस (सूचना) में लाना चाहता हूँ। इनमें यह लिखा हुआ है। (अंगरेजी में २२ लाइन से लेकर २९ लाइन तक पढ़ने के काबिल है) —

"Let me hope that we shall all rise to the occasion and make the fullest use of this unique opportunity to evolve a constitution which will ensure the happiness and prosperity of every class and community inhabiting this great country and usher in that independent and United India which will prove a powerful bulwark of peace, an India which will always be found on the side of liberty and against those forces which lead to exploitation and curtailment of human rights."

(मुझे आशा है कि हम सब इस अवसर पर तैयार रहेंगे और इस अवसर से पूर्ण लाभ उठा सकेंगे कि हम एक ऐसा कानून बनायें जो कि इस बड़े देश के प्रत्येक वर्ग के ऐश्वर्य और उन्नति के लिये आवश्यक तथा उपयुक्त हो और इस स्वतंत्र और संयुक्त भारत में एक ऐसा बड़ और ठोस शांति का उदाहरण उपस्थित कर सके, एक ऐसा भारत बना सकें जो सर्वदा स्वाधीनता का इच्छुक और सहायक हो और उन शक्तियों के विरुद्ध हो, जो अनुचित लाभ उठावें या जनता के अधिकारों को नष्ट करें।)

अगर इन अल्फाज में सदाकत है, तो जरूर काबिल तारीफ है। लेकिन ऐसी सही-सही बात करना बहुत जरूरी है। मसीहों की मजारिटी कम्युनिटी (अक्सरियत) पर यह बहुत बड़ा शुभा है कि वह इस कोशिश में ह कि मसीहों को खत्म कर देना चाहिये। वाक्यात यह है कि इस बात का एहसास हिन्दुस्तानी मसीहों को भी पूरे तौर से है कि कन्स्टीट्यूशन्ट असेम्बली (विधान परिषद्) जो बनी है वह मलक को आजादी के लिये कानून बना रही है। यह ऐसी बात है कि इस वक्त कोई भी हिन्दुस्तानी चाहे वह किसी भी जगह पर और किसी ओहदे या दज पर क्यों न हो ऐसा नहीं है, जो मलक को आजादी के लिये अपनी राय न रखता हो और अपोजीशन (विरोधी) और गवर्नमेंट बेन्चेज दोनों तरफ के मेम्बरान इस में एक राय हैं। लेकिन यह खास और जरूरी बात है कि हर ऐसे काम को करने में हर एक माइनारिटी (अल्प-लियत) का को-अपरेशन (मेल-जोल) रहना जरूरी है। हमें अफसोस है कि अभी तक इस मामले के मुतालिक इसमें अपोजीशन मेम्बरों का को-आपरेशन (मेल-जोल) नहीं हुआ है। हम लोग मसीही जमात के यर्ड लास्सों कम्युनिटी (तीसरी सब से बड़ी जाति के लोग) इस सूबे में हैं और हिन्दुस्तान में भी हमारी यही हैसियत है। हम लोग और हुआ कर रहे हैं कि

[Mr. E. M. Phillips:]

खुदा करे वह दिन जल्द आये जबकि आप भी मिलकर ऐसा तरीका अख्तियार कर लें, जिस से एक जगह मिल कर हम काम कर सकें। हमें इतनी सफाई से कहना है कि क्रिश्चियन कम्युनिटी जो बड़े लांगवैस्ट कम्युनिटी (तीसरी सबसे बड़ी जाति) है उसको इस बात का अफसोस व एहसास है कि मेजरिटी कम्युनिटी जो मेजरिटी पार्टी में अक्सरियत रखते हैं हम को बिल्कुल भूल गई है। इसलिये मैं यह बताता हूँ कि बहुत से ऐसे वाक्यात हुये हैं जिनसे यह साफ मालूम होता है कि हम लोग नजर अन्दाज इस तरीके पर कर दिये जाते हैं बल्कि अलाहिदा कर दिये जाते हैं, जैसे दूध की भक्की और जिससे क्रिश्चियन कम्युनिटी (ईसाई जाति) का न सिर्फ नुकसान हो होता है बल्कि जरई हलकों से बाहर उनको रह जाना पड़ता है। मैं इस वक्त एक वाक्या बयान करना चाहता हूँ कि मिश्र में एक वाक्या ऐसा उम्दा मुझे मिला जो काबिले आफरीन है, वह यह कि जब कि मिश्र में खुदमुख्तारी होने से पेशतर जागराल बादशाह ने ईसाइयों से, जो अकलियत में थे, मेजरिटी कम्युनिटी (अक्सरियत) की तरफ से यह कहा कि “बजाय इसके कि खिलाफ रहो यह बेहतर है कि जो कुछ तुम्हें मांगना है लिख कर दे दो।” जो कुछ उन्होंने लिख दिया वह सर मोहर कर के रख दिया गया। जिस वक्त आजादी मिली उस वक्त वह खोला गया, तो उसमें उन्होंने एक मिनिस्टर मांगा था लेकिन मेजरिटी पार्टी ने बजाय एक मिनिस्टर के दो मिनिस्टर वहां ईसाइयों को दिये। यह बिल्कुल सही बाक्या है। इतना बड़ा दिल रख कर के उन्होंने एक उम्दा नमूना बना दिया, जिससे यह पता चलता है कि वहां पर मेजरिटी (अक्सरियत) और माइनरिटी (अकलियत) में जो आपस में मिलकर काम करते थे कितनी एक-दूसरे के लिये गुंजाइश थी। मैं इस वक्त इस वजह से उस बात की तरफ तवज्जह दिलाना चाहता हूँ कि क्रिश्चियन कम्युनिटी (ईसाई फिरका) का यह ब्याल है कि अभी तक आप की तरफ से यानी कांग्रेस की तरफ से इन्डिपेन्डेंट (आजाद) क्रिश्चियन कांस्टिट्यूट असेम्बली में नहीं गया। दो आदमी तो ज्यादा भेजे गये लेकिन चुन-चुन कर कांग्रेसी या ऐसे कि जो कांग्रेस के लिये जो-हुजूर किस्म के हैं। हमें इस वक्त मौका है याद दिलाने का और हमें यह उम्मीद है कि आप चिड़िया के दिल का नमूना नहीं दिखावेंगे बल्कि बहुत बड़े दिल के साथ जो कुछ जगहें कांस्टिट्यूट असेम्बली में इस सूबे से खाली हुई हैं उसमें और एक आजाद मसीही को भेजें ताकि यह शिकवा गिला इन्डिपेन्डेंट ईसाइयों का जाता रहे। ईसाइयों की एक जगह बढ़ाने से आप लोगों का कुछ नुकसान नहीं होता है और एक मसीही वहां भेजा जावे क्योंकि तमाम सिव व कांठियावाड़ व सेंट्रल इंडिया व नार्थवेस्ट फांटियर प्राविन्स व पंजाब व सूबे देहली व यू० पी० से मिला कर सिर्फ एक मसीही भेजा गया है। अगर यू० पी० से एक देहली के पास का सक्ष भेजा जावेगा, तो निहायत खुश एखलाकी का आपका बर्ताव जाहिर होगा, वरना हमारा यह शुबहा है कि आप मसीहों से सख्ती का इरादा रखते हैं। एक और बात जो तवज्जह दिलाने के काबिल है वह यह है कि अब तक पचासों कमेटीयां बनीं, लेकिन जितनी कमेटीयां भी बनीं उनमें से किसी एक भी कमेटी पर इन्डिपेन्डेंट ईसाई मेम्बर नहीं रक्खा गया और सिर्फ एक कमेटी पर कांग्रेसी ईसाई नुमाइन्दा रक्खा गया और उस कमेटी के बाद कितनी कमेटी में ईसाई मेम्बर ही नहीं रक्खा गया। ऐसा क्यों हुआ? उसको हम लोग मुश्तबा समझते हैं। शायद कि अब यह याद रखते हैं कि इन्डिपेन्डेंट मेम्बर कांग्रेसी नुमाइन्दे को हराकर मेम्बर बना करें कि अमदन ऐसा न किया गया हो। मुझे यकीन है कि अमदन ऐसा नहीं किया गया। लेकिन ऐसी गलती जरूर हर दफा हो जाती है क्यों हो जाती है? अगर कोई अन्दरूनी वजह नहीं है तो आप जानिये, लेकिन उसके लिये आपको याद दिलाना जरूरी है। मैं एक वाक्या आपको बतलाता हूँ। मुझे यकीन दिलाया गया था कि एक इन्डिपेन्डेंट मेम्बर रेलवे कमेटी में लिया जा सकता है। जब रेलवे कमेटी की नामजदगी की गई तो उसमें कांग्रेस के एक आदमी को नामजद कर दिया गया। मुझे मालूम है कि आन्तेबिल मिनिस्टर आफ कम्युनिकेशन्स ने इस बात की कोशिश की कि कांग्रेस अपन नाम बिदड़ा (वापस) कर ले, लेकिन जब कांग्रेस ने अपना नाम वापस नहीं लिया बल्कि जोम दिखाया तब ईसाई इन्डिपेन्डेंट

मेम्बर ने अपना नाम कांग्रेस के मुकाबिले में इलेक्शन (चुनाव) करना फ़ाइट (लड़ना) नामनासिब समझ कर अपना नाम त्रिदंडा (वापस) कर लिया। इसी तरीके के और भी कई वाक्यात हैं कि जब-जब नामजदगी इंडिपेंडेंट मेम्बर की हुई तब फौरन कांग्रेस कंडिडेट खड़ा कर दिया गया यही वाक्यात हैं। अभी जबकि यहां पर रिनुवल आफ मोशन डिसेबिलिटीज बिल (समाजी माजूरियां दूर करने का बिल) पेश हुआ था उस वक़्त भी हमने दरखवास्त की थी कि एक मेम्बर ईसाई कम्युनिटी (फिरका) का भी उस कमेटी में रक्खा जाय। इसाई कम्युनिटी (फिरका) ने हरिजनस, अन्डचेबिलस (अछूतों) डिप्रेस्ड क्लास (दबी जाति) के साथ असंदराज तक काम किया है लिहाजा एक मेम्बर क्रिश्चियन कम्युनिटी का उस कमेटी में खास कर के इस वजह से रक्खा जाय ताकि वह दिक़्कतें इसाई कम्युनिटी की जो देहातों में फैले हुये हैं व मौजूद हैं उनके मुताल्लिक भी राय दे सकें वह दूर होने के लिये उसके मुताल्लिक कुछ अपनी राय पेश कर सकें। लेकिन उसका जबाब भी उस दफा आनरेबल प्रीमियर साहब से यह मिला कि अब हमारे मेम्बर चुने जा चुके हैं इसलिये अब इस वक़्त हम कुछ नहीं कर सकते। मुस्लिम लीग की तरफ से इंडिपेंडेंट क्रिश्चियन मेम्बर की नामजदगी हुई लेकिन कांग्रेस की तरफ से कोई नाम नहीं मिटाया गया मुस्लिम लीग वाले जगह देने को तैयार थे लेकिन उनके नामजदशुदा लोगों में से कोई मौजूद नहीं था जो उधर पूरा करता इसलिये ईसाई इंडिपेंडेंट मेम्बर ने आनरेबल प्रीमियर की याददिहानी हाउस के सामने करके अपना नाम वापस ले लिया। मैं इस बात की तरफ याददिहानी इस वजह से कर रहा हूँ कि अगर जहां पर ऐसी ऐसी कमेटी बनती हैं अगर किसी जगह किसी खास वजह से इन्डिपेंडेंट मेम्बर नापसन्द हों और वह अप्वाइंट (मुकर्रर) नहीं हो सकता हो तो एक कांग्रेसी क्रिश्चियन तो मौजूद है उसके मुताल्लिक उस राज भी मैंने अर्ज किया था कि वह अप्वाइंट (मुकर्रर) किया जा सकता है। जिसको सिर्फ एक कमेटी ने अप्वाइंट (मुकर्रर) किया गया है। लेकिन ऐसे यह तय जरूर हो सकता है कि उनकी दिमागी हालत बतौर अक्सरियत क्या है? और आपका वायदा कि हम सबको साथ लेकर चलेंगे कहां तक भरोसे के काबिल है।

इसके अलावा मैं जो बात कहना चाहता हूँ वह यह है कि मैं आनरेबल होम मिनिस्टर को इस बात के लिये मुबारकबाद देता हूँ कि उन्होंने पुलिस के मुहकमे की तनख्वाह की तरक्की की है। मैं जानता हूँ, मैं उन नुक़्ताचीनियों में हूँ जिसने पिछले बजट के मौके पर इस तरफ तवज्जह दिलाई थी, जिसने पिछले बजट के मौके पर यह बात पेश की थी कि पुलिस रिआर्नाइजेशन कमेटी (पुलिस निर्वाचन समिति) बने। उस कमेटी में भी मिस्ले दीगर कमेटियों के खुद तो मैं नहीं रक्खा गया हूँ लेकिन मुझे खुशी है कि वह कमेटी बनी और वह अपना काम कर रही है। जिससे बहुत लोगों को यह मालूम हो जायेगा कि पुलिस को कितना आगे बढ़ाने की जरूरत है। और इस बात की बहुत शिकायत थी कि पुलिस आम लोगों से बहुत रिश्तते लेती है। मैं ने इस बात की तहकीकात के लिये भी यह बात पेश की थी कि इसके लिये बहुत ज्यादा तरक्की कर देने की जरूरत है। उसकी फिर याद दिलाता हूँ कि उनको इतना रतबा दिया जाय कि जिसमें वह अपने भाइयों के साथ मिल कर कदम आगे बढ़ा सकें। क्योंकि उसमें भी उनको बड़ी मुश्किल होती है, इसकी तरफ भी तवज्जह और तरक्की की जरूरत है।

एक और तरफ मैं तवज्जह दिलाना चाहता हूँ कि आपने तहसीलदार गज़ेटेड अफसर (सरकारी तौर पर प्रमाणित किया हुआ अफसर) बना दिये हैं। तहसीलदार सन् १९४४ ई० और सन् १९४५ ई० में गज़ेटेड आफिसर्स बन चुके हैं। इंस्पेक्टर पुलिस यह याद रखिये कि पहले गज़ेटेड आफिसर था लेकिन उसके बाद नानगज़ेटेड आफिसर बनाया गया। उसको ३५ साल से जायदा हुआ इसलिये मैं यह कहना चाहता हूँ कि आप को इस वक़्त उन इंस्पेक्टर पुलिस को गज़ेटेड आफिसर बना देना चाहिये। इंस्पेक्टर पुलिस को तहसीलदार के हमस्तबा रक्खा गया है इसलिये इन दोनों को गज़ेटेड आफिसर्स होना चाहिये। एक बात और है कि एक्सेशन (तालीम) के मुहकमे में जो तरक्कियात गैर सरकारी स्कूलों के मास्टर्स को दी गई हैं उन तरक्कियात की तरफ खास तौर से मुझे यह बात याद दिलाने की

[Mr. E. M. Phillips.]

जल्दतर मालूम होती है कि जब कम्पेरेटिव स्टैटमेंट (तफसीली बयान) उसका बनाया गया तो यह मालूम हुआ कि एडेड स्कूलों को जो तरक्कियात दी गई हैं वह सरकारी स्कूलों से मुकाबलतन बिलकुल नाकाफी है और उनको और ज्यादा तरक्की मिलना चाहिये।

Mr. Mohammad Ishaq Khan: On a point of order, Sir, it is a practice in all Legislative bodies that when the budget is under discussion the Ministers should be in their seats in order to know what criticisms are being made by the Honourable Members of both sides. This practice is followed in the House of Commons and in the Central Assembly and the Hon'ble Minister of Education will bear me out that this practice was followed in the old Council. They used to take objection if some of the Ministers were not present. May I therefore through you, Sir intimate Government that Hon'ble Ministers should be in their seats.

मिस्टर मुहम्मद इशहाक खां—

श्रीमान् जी, मैं एक विधान का प्रश्न उपस्थित करना चाहता हूँ। हर व्यवस्थात्मक संस्था में यह चलन है कि बजट पर जब विवाद हो रहा हो तो मंत्रियों को अपने स्थानों पर होना चाहिये जिससे कि दोनों तरफ के सदस्यों की आलोचनाओं को सुन सकें। यही चलन हाउस आफ कॉमन्स (जनसाधारण के भवन में) तथा केन्द्रीय सभा में रहा है और माननीय शिक्षा मंत्री मेरी इस बात की पुष्टि करेंगे कि कौंसिल में भी यही चलन रहा है। यदि कोई मंत्री उपस्थित न होता था तो उन लोगों को आपत्ति होती थी। तो क्या मैं आपके द्वारा सरकार को इसकी सूचना दे सकता हूँ कि माननीय मंत्रियों को अपने स्थानों पर होना चाहिये?

—مسٹر محمد اسحاق خان

جناب والا - میں ایک ضابطہ کا سوال پیش کرتا ہوں - مجائس قانون ساز میں یہ رواج ہے کہ جب بجٹ زیر بحث ہو تو وزراء کو یہ بہت جاننے کے لئے کہ طرفین کے معزز ممبران کیا نکتہ چینی کر رہے ہیں، اپنی جگہ پر موجود رہتے ہیں - دارالعوام میں اور مرکزی اسمبلی میں یہی رواج ہے اور اور معزز وزیر تعلیم یہی اس بات کی تائید کریں گے کہ پرانی کونسل میں یہی رواج تھا - اگر کوئی وزیر غیر حاضر ہوتے تو اس پر اعتراض ہوتا تھا - جناب والا - اس لئے میں آپ کی وساطت سے وزراء حکومت سے گزارش کرتا ہوں کہ وہ اپنی جگہوں پر ضرور موجود رہیں -

The Hon'ble the Minister of Justice: On a further point of order, Mr. Deputy Speaker, I think the practice is that the Hon'ble the Finance Minister whose duty is to reply, should be present, and so far as other Ministers are concerned, cut motions will be the appropriate occasion for them to reply. If all the Ministers and there are nine at present, reply to criticisms, honourable members would get little time to speak.

आनरेबिल मिनिस्टर आफ जस्टिस—

श्री उपसभापति जी, मैं एक और विधान का प्रश्न उपस्थित करना चाहता हूँ। मैं समझता हूँ कि केवल माननीय अर्थ-मंत्री को ही उपस्थित रहना चाहिये जिनका उत्तर देने का कर्तव्य है और जहां तक अन्य मंत्रियों का सम्बन्ध है कटौती के प्रस्ताव के उपस्थित होने पर ही उनके उपस्थित होने का उचित अवसर आता है। कारण उस समय उन्हें उत्तर देना पड़ता है। यदि वे सब ९ मंत्री जो अभी यहां हैं आलोचनाओं का उत्तर देने लगें तो माननीय सदस्यों को बोलने के लिये बहुत थोड़ा सा अवकाश मिल सकेगा।

آنریبل منسٹر آف جسٹس —

قیمتی اسپیکر صاحب — میں ایک مزید ضابطہ کا سوال پیش کرتا ہوں — میں سمجھتا ہوں کہ صرف معزز وزیر مالیات کو ہی جن کا فوج جواب دینا ہے حاضر رہنا چاہیئے اور جہاں تک دوسرے وزراء کا تعلق ہے ان کے لئے جواب دینے کا مناسب موقع تب ہوگا جب تخفیف کی تحریکیں پیش ہوں گی۔ اس وقت 9 ووٹر ہیں اور اگر سب کے سب جواب دینے لگیں تو معزز ممبران کو تقریب کرنے کے لئے بہت کم وقت مل سکے گا —

مسٹر ای — ایم — فلیس —

ایک اور بات جس کی طرف میں فوجیہ دلانا چاہتا ہوں پچھلے بجٹ کے موقع پر پبلک ہیلتھ کے معاملہ میں ہماری معتبر منسٹر صاحبہ جو اس وقت تشریف نہیں رکھتی ہیں انہوں نے یہ تحریری وعدہ فرمایا تھا کہ ہم بے بی فولڈ اس لائن پر جیسا کہ ولایت میں ہے قائم کریں گے تاکہ بہت سے بچے جو سال بہ سال یہاں ضائع یا قتل کر دیئے جاتے ہیں یا پیٹنگ دیئے جاتے ہیں اور لاپرواہی کیوجہ سے یا اور کسی وجہ سے ان کے پالنے کے لئے فکر نہیں کی جاتی ہے اس ملک میں سرکاری انتظام میں ان کا پالنا ہو سکے — لیکن ہم نے جو نئے اسٹیمینٹ (تضمین) اکسپنڈیچر (اخراجات) کی لائن میں انکو بہت غور سے دیکھا اور بجٹ بھی دیکھا اور پرانا بجٹ بھی دیکھا — مجھے افسوس ہے کہ اس کے لئے کہیں کوئی پروویژن (شرائط) نہیں کیا گیا ہے حالانکہ میں نے جنوری کے مہینہ میں تحریری یاد دہانی کی تھی — اور سب سے آخری بات یہ ہے کہ عیسائیوں کو یہ شکایت ہے کہ لوگوں کو ولایت کے لئے اسکالرشپ (وظیفہ) دیئے جاتے ہیں اور جس کے لئے روپیہ سہارا ہے منظور ہوتا ہے اس میں ان کے فرقے کے طالب علم بعد پبلک سروس کمیشن کے چنناؤ کے بھی بہت متروک کر دیئے گئے — ان کا پرسن ٹیج بہت کم ہے اُسکو ریوائز (نظر ثانی) کرنے کی ضرورت ہے — اور مسیحی جماعت کو جو وظیفہ کا روپیہ سالانہ دیا جاتا ہے وہ بھی بہت کم ہے اور نہ کہ صرف یہی بلکہ اُسکا طریقہ تقسیم جو ہے اس میں بھی وہی طریقہ ہونا چاہیئے جیسا کہ مسلمان صاحبان کا ہے یعنی ایوزیشن (حزب مخالف) کے ممبرس اپنی رائے سے دلوں سکتے ہیں — ایسا ہی کرسچین کمیونٹی (عیسائی فرقہ) کے ممبرس بھی اپنی رائے سے دلوں سکیں —

میسٹر ڈی۔ ایم۔ فیلپس —

ایک اور بات ہے جسکی طرف میں تبصہ دیلانا چاہتا ہوں۔ پچھلے بجٹ کے موقع پر پبلک ہیلتھ کے معاملے میں ہماری مہترسا منسٹر ساہیبا جو اس وقت تشریف نہیں رکھتی ہیں انہوں نے یہ تہرری واذا فرمایا یا کہ ہم بے بی فولڈ (بچوں کا گھڑ) اس لائن پر جیسا کہ ولایت میں ہے قائم کریں گے تاکہ بہت سے بچے جو سال بسال یہاں جاتا یا قتل کر دیئے جاتے ہیں یا فک دیئے جاتے ہیں اور لاپرواہی کی وجہ سے یا اور کسی وجہ سے

[M. E. M. Phillips.]

से उनके पालने के लिये फिक्र नहीं की जाती है इस मुल्क में सरकारी इन्स-जाम में उनका पालन हो सके लेकिन हमने जो नये इन्स्टिट्यूट (तखसीना) इन्सपेक्टीवर (अखराजात) की मदें हैं उनको बहुत गौर से देखा और पुराना बजट भी देखा मुझे अफसोस है कि उसके लिये कहीं कोई प्राविजन (प्रबन्ध) नहीं किया गया है हालाँकि मैंने जनवरी के महीने में तहरीरी याद वहाँ की थी। और सबसे आखिरी बात यह है कि ईसाइयों को यह शिकायत है कि लड़कों को जो विलायत के लिये स्कॉलरशिप (बजीफा) दिये जाते हैं और जिसके लिये रुपया सरकार से मंजूर होता है उसमें उनके फिरके के तालिबइल्म और पब्लिक सर्विस कमीशन के चुनाव को भी बहुत मतलब कर दिये गये। उनका परसेन्टेज बहुत कम है उसको रिवाइज (नजरसानी) करने की जरूरत है और मसीही जमात के जो बजीफा का रुपया सालाना दिया जाता है वह भी बहुत कम है और न कि सिर्फ यही बल्कि उसका तरीका तकसीम जो है उसमें भी वही तरीका होना चाहिये जैसा कि मुसलमान साहबान का है यानी अपोजीशन (बिरोधी दल) के मेम्बर्स अपनी राय से दिलवा सकते हैं ऐसा ही क्रिश्चियन कम्प्यूनिस्ट (ईसाई फिरकों) के मेम्बर्स भी अपनी राय से दिलवा सकें।

श्री खूब सिंह—

जनाब डिप्टी स्पीकर साहब, कहा यह जाता है कि यह बजट कांग्रेस गवर्नमेंट ने पूरी तरह से सोच-समझ कर पेश किया है। पिछले साल यह कहा गया था कि थोड़ा वक्त होने की वजह से वह बजट जो पिछले साल पेश किया गया था अंटीथर्ली (पूर्णरूप से) कांग्रेस का नहीं था। हमें यह देखने के लिये कि आया यह बजट उन उसूलों पर बनाया गया है जिसके ऊपर कांग्रेस की बुनियाद कायम है या नहीं यह देखना पड़ेगा कि मुल्क की जो सब से ज्यादा और सब से अहम जरूरियात हैं इस बजट से पूरी होती हैं या नहीं। सबसे पहली चीज जो हमारे सूबे की है जिसकी तरफ हमें खास तवज्जह दिलाना है वह यह है कि आया बड़े और छोटे की तमोज जो इस वक्त हमारे सूबे में फैली हुई है उसको कम करने की कोशिश इस बजट के जरिये की गई है या नहीं। दूसरी बात यह है कि कोई ऐसी स्कीम (योजना) या कोई ऐसा बोर्ड इस काम के लिये बनाया गया है या नहीं जिसका यह काम हो कि वह मुल्क में हिन्दू-मुस्लिम टेंशन (हिन्दू-मुस्लिम सनसनी) को जो पहले से फैला हुआ है कम करने की कोशिश करता है।

तीसरी चीज हमें यह देखना है कि आया यह बजट हमारे सूबे के आम लोगों को आसानी के साथ तालीम हासिल करने में मदद देता है या नहीं। हमको यह भी देखना है कि आया यह बजट आम लोगों के लिये इस किस्म की सहाय्यता देता है या नहीं कि जिस से एक गरीब आदमी आसानी के साथ मेडिकल रिलीफ (चिकित्सा सम्बन्धी सहायता) हासिल कर सके। इतनी चीजें हैं कि जिनको हमें खास तौर से देखना है कि आया यह बजट इन सब चीजों को पूरा करता है या नहीं। अगर यह बजट इन चीजों को पूरा करने की कोशिश करता है तो मैं समझता हूँ कि यह एक अच्छा बजट है। जनाब वाला मुझे यह कहने में कुछ अफसोस मालूम होता है कि फाइनेंस मिनिस्टर जो अपने आपको सोशलिस्ट (समाजवादी) कहते हैं और हैं भी उन्होंने यह बजट सोशलिस्ट (समाजवादी) उसूलों पर नहीं बनाया। कोई भी बजट जो सूबे के अन्दर मुफ्त तालीम का रास्ता नहीं दिखलाता मेरे नजदीक वह सोशलिस्ट (समाजवादी) बजट नहीं है। कोई भी बजट जो गरीब आदमी को आगे नहीं बढ़ाता मेरे नजदीक वह मुनासिब और अच्छा बजट नहीं है। मेरा मकसद यह नहीं है कि मैं इस बजट की हर नुक्ते की मुखालिफत करूँ मगर इस बजट के अन्दर कुछ ऐसी चीज जरूर हैं जिनकी मुखालिफत करना जरूरी है और जिनकी तरफ गवर्नमेंट की तवज्जह दिलाना जरूरी है। इस बजट के अन्दर कुछ चीजें ऐसी भी हैं जो मुल्क को तरक्की के रास्ते पर ले जाने के लिये रखी गई हैं। जनाब वाला अभी कई मेम्बर साहबान ने अपनी

स्पीचर (भाषण) में यह बतलाया है कि बजाय इसके तालीम मुफ्त दी जाती। इस बजट में तालिबानों पर फीस ज्यादा बढ़ा दी गई है। इसके लिये मुझे अफसोस है और मैं समझता हूँ कि फाइनेंस मिनिस्टर साहब इस आइटम (विषय) को बजट से वापस ले लेंगे।

जनाब वाला, देखना यह है कि हमारे सूबे में हिन्दू-मुस्लिम टेंशन (तनसनी) इतना ज्यादा बढ़ रहा है इस बजट ने इस टेंशन को मिटाने की क्या कोशिश की है इसके अलावा वह चीजें इस बजट में हैं जिनकी वजह से हिन्दू मुस्लिम टेंशन (तनसनी) इस सूबे में बढ़ रहा है। मिसाल के तौर पर इन यूनिवर्सिटीज (विश्वविद्यालयों) को इम्बोद देना, जिनकी बुनियाद कम्यूनल्लम (सांप्रदायिकता) पर है बजाय इसके कि उन यूनिवर्सिटीज (विश्वविद्यालयों) को इम्बोद देना बन्द कर दी जाय जिनकी वजह से कम्यूनल टेंशन (सांप्रदायिक तनसनी) फैलता है हम इस बजट के अन्दर यह देख रहे हैं कि उनको गवर्नमेंट फराखदिली से एड (सहायता) दे रही है। इसके अलावा इस किसम का कोई बोर्ड गवर्नमेंट ने आज तक नहीं कायम किया है कि जो कॉलेज (जनसमूह) में जाकर समझायें कि हिन्दू और मुसलमान एक बाप के दो बेटे हैं, वह दो सगे भाई हैं उनको आपस में नहीं लड़ना चाहिये। गवर्नमेंट कोई ऐसा बोर्ड कायम करती तो वह सीका खुश होने का था और उसके लिये गवर्नमेंट काबिल मुबारक बाद थी। अगर इस बजट को सोशलिस्ट (समाजवादी) नुस्ते निगाह से न देखा जाय और मौजूदा इकोनॉमिक सिस्टम (आर्थिक प्रणाली) के ढाँचे के अन्दर लाकर इस बजट को देखा जाय तो मेरे खयाल से यह बजट काफी अच्छा है और काफी प्रोग्रेसिव (उन्नतिशील) है इसके लिये फाइनेंस सेन्टर साहब ने जो इस ढाँचे के अन्दर इस बजट को फुल (बनाने) करने की कोशिश की है और बहुत खूबी के साथ तैयार किया है उसके लिये वह मुबारकबाद के मुस्तहक हैं। जनाब वाला, चन्द बातें ऐसी हैं जिनकी तरफ मैं हाउस (भवन) की तबज्जह दिलाना चाहता हूँ वह यह कि सूबे में लेप्रासी (कोढ़) और ट्यूबरकुलोसिस (तपेदिक) की २ बीमारियों का इतना जोर है कि उनसे निजात दिलाना हमारी गवर्नमेंट का फर्ज है। मुझे खुशी है कि भुवाली सेनोटोरियम को सरकार ने प्रांविशियलाइज (प्रांतीयकरण) करके एक अच्छा कदम बढ़ाया है ताकि आप लोगों को ज्यादा फायदा हो सके। मैं साथ ही साथ यह भी अर्ज कर दूँ कि अगर सूबे में ऐसे सेनोटोरियम और खोल दिये जाते तो ज्यादा बेहतर होता, मुझे उम्मीद है कि सरकार आइन्दा साल इस तरफ तबज्जह देगी। ३ लाख रुपया की ग्रांट सरकार ने लेपर रिजोफ (कोढ़ियों की सहायता) के वास्ते दी है। मैं नहीं समझता कि वह किस तरह काम में आयेगी, आया लेप्स (कोढ़ियों) को वजीफे दिये जायेंगे। मैं समझता हूँ कि कोई अस्पताल तो ऐसा नहीं खोला जा रहा है।

आनरेबल मिनिस्टर आफ फाइनेन्स—

जो हां, इरादा है कि लेप्स (कोढ़ियों) के लिये अस्पताल खोला जायगा।

श्री खूब सिंह—

अगर इरादा है तो आपका कदम अच्छा है और मैं उसके लिये आपको मुबारकबाद देता हूँ। इसके अलावा और भी अस्पताल और सेनोटोरियम की जरूरत है ताकि लेप्स (कोढ़) जो कि सोसाइटी (समाज) के वास्ते खतरा है उनको भी इस बात की जरूरत है कि सरकार उनको ट्रीट (सहायता) दे और इलाज कराये और उन्हें भी बेहतर आदमी बनाये ताकि वह आसानी के साथ सोसाइटी (समाज) में मूव (पेश) कर सकें। मुझे उम्मीद है कि सरकार अगले बजट में इस पर जरूर ध्यान देगी। जनाब वाला जहाँ तक इस सूबे के लोगों के स्टैंडर्ड्स आफ लिविंग (रहन-सहन का पैमाना) को ऊँचा करने का ताल्लुक था सरकार ने उस तरफ एक सामूली सा कदम उठाया है बहरहाल कदम उठाया है और उसके लिये वह मुबारकबाद की भी मुस्तहक है। काश्तकारों की जमीन की पैदावार बढ़ाने के लिये उसने काफी रुपया अमोनियम सल्फेट की फैक्टरी (कारखाने) खोलने को दिया है जिस से किसानों की

[Shri Khub Singh.]

आमदनी व पैदावार बढ़ सके। जनाब वाला, जहा तक बड़े तबके का ताल्लुक था जो आप लोगों से बहुत ऊंचे हैं और जरूरत इस बात की थी कि आम लोगों को ऊंचे लोगों से मिला कर एक जगह खड़ा कर दिया जाय। ताकि सब लोग एक ही समझे जायें में समझता हूं कि सरकार ने एक मामूली सा कदम उठाया है वह यह कि लैंड रेवेन्यू (मालगुजारी) पर हल्का सा टैक्स लगाया है। मेरे ह्याल में वह बहुत छोटा सा टैक्स है और उसको बढ़ाया जा सकता है। इस वक्त जमींदार ५५ फीसदी आमदनी अपने पास रखते हैं और बाकी सरकारों खजाने में आता है। क्या ही अच्छा होता कि जमींदारी सिस्टम (प्रथा) का अबोलिशन (अंत) होने जा रहा है और वह दिन कौन सा होगा जब वह कुल रुपया स्टेट (राज्य) के काम में आयेगा। लेकिन जब तक अबोलिशन (अंत) पूरा हो तब तक २५ फी सदी जमींदारों को दे देना चाहिये और ७५ फीसदी लगान सरकार को हासिल करना चाहिये। हम यह कहते हैं कि हमें एक सोशलिस्ट स्टेट (समाजवादी शासन) कायम करना चाहिये तो मुझे यह भी कहना होगा कि एजुकेशन (शिक्षा) के फ्री (आजाद) करने और मेडिकल ट्रीटमेंट (मुफ्त चिकित्सा) देने के लिये पंसा भी सरकार के पास आना चाहिये। मैं खर्च की मदें तो बतलाता हूं और आमदनी की मदें नहीं बतलाता तो में समझता हूं कि में अपने फर्ज को पूरा अन्जाम नहीं देता " जहां तक सरकार ने लैंड रेवेन्यू (मालगुजारी) बढ़ाने के सवाल को उठाया है मैं सरकार से अर्ज करता हूं कि कुछ और टैक्स (कर) जैसे सेप्टी टैक्स (मुरक्षा कर) लगाये जा सकते हैं। ऐसे लोगों पर जो काफी आमदनी करते हैं और जिनकी हिफाजत सरकार करती है। हिफाजत तो सरकार सभी की करती है, वह तो काश्तकारों की, मजदूरों की, फॅक्टरी के मालिकों की इंडस्ट्रियलिस्ट्स (मिल-मालिक) की सभी की करते हैं और ऐसे लोगों से जिनसे यह टैक्स लिया जा सकता है, उन पर यह टैक्स लगाया जा सकता है इसके अलावा शूटिंग टैक्स (शिकार पर टैक्स) लाइसेंस कीर्पिंग टैक्स भी लगाया जा सकता है। कारतूस उठाये और जंगल को निकल गये और खूब हिरन व परिन्दे का शिकार किया जाता है और उससे काफी प्राफिट लाभ होता है और मजा उड़ाते हैं खुद खाते हैं और दूसरों को प्रेजेंट (भेंट) करते हैं अगर खरीदने के वास्ते जाते तो इतना अच्छा मीट (گوشت) न मिलता और न उतना सस्ता। यह सब पब्लिक (जनता) को कास्ट (धन) पर होता है। सरकार को यह टैक्स लगा कर अपने सोर्सज (साधन) बढ़ा कर फ्री एजुकेशन (मुफ्त शिक्षा) और मेडिकल ट्रीटमेंट (मुफ्त इलाज) का इन्तजाम करना चाहिये। मामूली तरह से यह एक अच्छा बजट है और इसके लिये में आनरेबल फाइनेंस मिनिस्टर को मुबारकबाद पेश करता हूं।

شری خوب سنگھ —

جناب ڈپٹی اسپیکر صاحب - کہا یہہ جانتا ہے کہ یہہ بھت کانگریس گورنمنٹ نے پوری طرح سے سوچ سمجھ کر پیش کیا ہے۔ پچھلے سال یہہ کہا گیا تھا کہ تھوڑا وقت ہونے کی وجہ سے وہ بھت جو پچھلے سال پیش کیا گیا تھا انتہائی (محمل طور پر) کانگریس کا نہیں تھا - ہمیں یہہ دیکھنے کے لئے کہ آیا یہہ بھت ان اصولوں پر بنایا گیا ہے جس کے اوپر کانگریس کی بنیاد قائم ہے یا نہیں - یہہ دیکھنا پڑیگا کہ ملک کی جو سب سے زیادہ اور سب سے اہم ضروریات ہیں اس بھت سے پوری ہوتی ہیں یا نہیں سب سے پہلی چیز جو ہمارے صوبہ کی ہے جس کی طرف ہمیں خاص توجہ دلانا ہے وہ یہہ ہے کہ آیا بڑے اور چھوٹے کی تمیز جو اس وقت ہمارے صوبہ میں پہلی ہوئی ہے اس کو کم کرنے کی کوشش اس بھت کے ذریعہ کی گئی ہے یا نہیں دوسری بات یہہ ہے

کہ کوئی ایسی اسکیم یا کوئی ایسا بورڈ اس کام کے لئے بنایا گیا ہے یا نہیں جس کا یہ کام ہو کہ وہ ملک میں ہندو مسلم ٹینشن (ہندو مسلم کشمکش) کو جو پہلے سے پھیلا ہوا ہے کم کرنے کی کوشش کرتا ہے - ٹیسی چیز ہمیں یہ دیکھنا ہے کہ آیا یہ بجٹ ہمارے صوبہ کے عام لوگوں کو آسانی کے ساتھ تعلیم حاصل کرنے میں مدد دیتا ہے یا نہیں - ہم کو یہ بھی دیکھنا ہے کہ آیا یہ بجٹ عام لوگوں کے لئے اس قسم کی سہولیت دیتا ہے یا نہیں کہ جس سے ایک غریب آدمی آسانی کے ساتھ میڈیکل ریلیف حاصل کرے - اتنی چیزیں ہیں جن کو ہمیں خاص طور سے دیکھنا ہے کہ آیا یہ بجٹ ان سب چیزوں کو پورا کرتا ہے یا نہیں - اگر یہ بجٹ ان چیزوں کو پورا کرنے کی کوشش کرتا ہے تو میں سمجھتا ہوں کہ یہ ایک اچھا بجٹ ہے - جذبات والا - مجھے یہ کہنے میں کچھ انسوس معلوم ہوتا ہے کہ فائیننس منسٹر جو اپنے آپ کو سوشلسٹ کہتے ہیں اور ہیں بھی انہوں نے یہ بجٹ سوشلسٹ اصولوں پر نہیں بنایا کوئی بھی - بجٹ جو صوبہ کے اندر مفت تعلیم کا راستہ نہیں دیکھانا میرے نزدیک وہ سوشلسٹ بجٹ نہیں ہے - کوئی بھی بجٹ جو غریب آدمی کو آگے نہیں بڑھاتا میرے نزدیک وہ مناسب اور اچھا بجٹ نہیں ہے - میرا مقصد یہ نہیں ہے کہ میں اس بجٹ کے ہر نکتہ کی مخالفت کروں - مگر اس بجٹ کے اندر کچھ ایسی چیزیں ضرور ہیں جن کی مخالفت کرنا ضروری ہے اور جن کی طرف گورنمنٹ کی توجہ دلانا ضروری ہے اس بجٹ کے اندر کچھ چیزیں ایسی ہی ہیں جو ملک کو ترقی کے راستے پر لہجانے کے لئے رکھی گئی ہیں - جذبات والا - ابی کئی صاحبان نے اپنی اسپیچز (تقریروں) میں یہ بتلایا ہے کہ بجائے اس کے کہ تعلیم مفت دیجاتی اس بجٹ میں طالب علموں پر فیس زیادہ بڑھادی گئی ہے اس کے لئے مجھے انسوس ہے اور میں سمجھتا ہوں کہ فائیننس منسٹر صاحب اس آئٹم (مد) کو بجٹ سے واپس لے لیتے -

جذاب والا - دیکھنا یہ ہے کہ ہمارے صوبہ میں ہندو مسلم ٹینشن اتنا زیادہ بڑھ رہا ہے - اس بجٹ نے اس ٹینشن کو مٹانے کی کیا کوشش کی ہے - اس کے علاوہ وہ چیزیں اس بجٹ میں ہیں جن کی وجہ سے ہندو مسلم ٹینشن اس صوبہ میں بڑھ رہا ہے - مثال کے طور پر ان یونیورسٹیز کو امداد دینا جن کی بنیاد کمیونل ازم (فرقہ واریت) پر ہے - بجائے اس کے کہ ان یونیورسٹیز کو امداد دینا بند کر دی جائے جن کی وجہ سے کمیونل ٹینشن پھیلتا ہے ہم اس بجٹ کے اندر یہ دیکھ رہے ہیں کہ ان کو گورنمنٹ فراہم دے رہی ہے - اس کے علاوہ اس قسم کا کوئی بورڈ گورنمنٹ نے آج تک نہیں قائم کیا ہے کہ جو ماسٹرز میں جاکر سمجھائیں کہ ہندو اور مسلمان ایک باپ کے دو بیٹے ہیں وہ دو سکے بھائی ہیں ان کو آپس میں نہیں لڑنا چاہیئے - گورنمنٹ کوئی ایسا بورڈ قائم کرتی تو وہ موقع خوش ہونے کا تھا اور اس کے لئے گورنمنٹ قابل مبارک باد تھی - اگر اس بجٹ کو

[Shri Khub Singh.]

سوشلسٹ (اشتراکیت) نکتہ نگار یہ نہ دیکھا جائے اور موجودہ اکنامک سسٹم (معاشرتی طریقہ) کے دائرے کے اندر لاکھ اس بھرت کو دیکھا جائے تو میرے خیال سے یہ بھرت کافی اچھا ہے اور کافی پروگریسو (ترقی پسند) ہے ۔

اس کے لئے فائننس منیجر صاحب نے جو اس دائرہ کے اندر اس بھرت کو فریم کرنے کی کوشش کی ہے اور بہت خوبی کے ساتھ تیار کیا ہے اس کے لئے وہ مبارکباد کے مستحق ہیں ۔ جناب والا چند باتیں ایسی ہیں جن کی طرف میں ہاؤس کی توجہ دلانا چاہتا ہوں وہ یہ ہیں کہ صوبہ میں لیپروسی (کورہ) ٹوبہ کلسیس (دق) کی دو بیماریوں کا اتنا زور ہے کہ ان سے نجات دلانا ہماری گورنمنٹ کا فرض ہے ۔ مجھے خوشی ہے کہ بھولی سینٹیوریم کو سرکار نے پروانشیل آئز (صوبائی) کر کے ایک اچھا قدم بڑھایا ہے تاکہ عام لوگوں کو زیادہ فائدہ ہو سکے ۔ میں ساتھ ہی ساتھ یہ بھی عرض کر دوں کہ اگر صوبہ میں ایسے سینٹیوریم اور قبول دئے جاتے تو زیادہ بہتر ہوتا ۔ مجھے امید ہے کہ سرکار آئندہ سال اس طرف توجہ دیگی ۔ تین لاکھ روپیہ کی گرانٹ سرکار نے لیپو رلیف (کورہ) سے نجات کے واسطے دی ہے میں نہیں سمجھتا کہ وہ کس طرح کام میں آئیگی ۔ آیا لیپو (کورہ) کو وظیفہ دئے جائینگے ۔ میں سمجھتا ہوں کہ کوئی اسپتال تو ایسا نہیں کھولا جا رہا ہے ۔

آنریبل منسٹر آف فائننس —

جی ہاں ارادہ ہے کہ لیپو (کورہ) کے لئے اسپتال کھولا جائے ۔

شہی خوب سنگھ —

اگر ارادہ ہے تو آپ کا قدم اچھا ہے اور میں اس کے لئے آپ کو مبارکباد دیتا ہوں ۔ اس کے علاوہ اور بھی اسپتال اور سینٹیوریم کی ضرورت ہے تاکہ لیپو (کورہ) جو کہ سوسائٹی (عوام) کے واسطے خطرہ ہیں ان کو بھی اس بات کی ضرورت ہے کہ سرکار ان کو ریلیف (نجات) دے اور علاج کرائے ۔ اور انہیں بھی بہتر آدمی بنائے تاکہ وہ آسانی کے ساتھ سوسائٹی (عوام) میں مرو (شہرت) کرسکیں ۔ مجھے امید ہے کہ سرکار اگلے بھرت میں اس پر ضرور دھیان دیگی ۔

جناب والا ۔ جہاننگ اس صوبہ کے لوگوں کے اسٹینڈرڈ آف لونگ (رہنے سہنے کا معیار) کو اونچا کرنے کا تعلق تھا سرکار نے اس طرف ایک معمولی سا قدم اٹھایا ہے ۔ بہر حال قدم اٹھایا ہے اور اس کے لئے وہ مبارکباد کی مستحق ہے ۔ کاشتکاروں کی زمین کی پیداوار بڑھانے کے لئے اس نے کافی روپیہ امنیم سلفیت (نوسادر) کی فیکٹری کھولنے کو دیا ہے اس سے کسانوں کی آمدنی و پیداوار بڑھ سکے ۔ جناب والا ۔ جہاننگ بڑے طبقہ کا تعلق تھا جو آپ لوگوں سے بہت اونچے ہیں اور ضرورت اس بات کی تھی کہ آپ لوگوں کو اونچے لوگوں سے ملا کر ایک جگہ کھڑا کر دیا جائے تاکہ سب لوگ ایک ہی سمجھے جائیں ۔ میں سمجھتا ہوں کہ سرکار نے ایک معمولی سا قدم اٹھایا ہے

وہ یہ کہ لینڈ ریونیو (مالگذاری) پر ہلکا سا ٹیکس لگایا ہے۔ میوے خیال میں وہ بہت چھوٹا ٹیکس ہے اور اس کو بڑھایا جاسکتا ہے۔ اس وقت زمیندار ۵۵ فیصدی آمدنی اپنے پاس رکھتے ہیں اور باقی سرکاری خزانہ میں آتا ہے۔ کیا ہی اچھا ہوتا کہ زمینگذاری سسٹم کا اپالیشن (خاتمہ) ہونے جا رہا ہے اور وہ دن کون سا ہوگا جب وہ کل روپیہ اسٹیٹ (حکومت) کے کام میں آئیگا۔ لیکن جب تک اپالیشن (خاتمہ) نہ ہوگا تو ہم تک ۲۵ فیصدی زمینداروں کو دے دینا چاہیئے اور ۷۵ فیصدی لگان سرکار کو حاصل کرنا چاہیئے۔ ہم یہ کہتے ہیں کہ ہمیں ایک سوشلسٹک اسٹیٹ (اشتراکیت حکومت) قائم کرنا چاہیئے تو مجھے یہ بھی کہنا ہوگا کہ انجکشن (تعلیم) کے فوری کام نے اور میڈیکل ٹیچنگ فنی (منٹ علاج) دینے کے لئے پیسہ بھی سرکار کے پاس آنا چاہیئے۔ میں سوچ کر یہی کہتا ہوں اور آمدنی کی مددیں نہیں بنانا تو میں سمجھتا ہوں کہ میوے اپنے فاض کو پورا انحصار نہیں دینا۔ جہاں تک سرکار نے لینڈ ریونیو (مالگذاری) پڑھانے کے سوال کو اٹھایا ہے میں سرکار سے عرض کرتا ہوں کہ بجٹ اور ٹیکس جیسے سیفٹی ٹیکس (مستحوظ ٹیکس) لگائے جاسکتے ہیں ایسے لوگوں پر جو کافی آمدنی کرتے ہیں اور جن کی حفاظت سرکار کرتی ہے حفاظت تو سرکار سب ہی کی کرتی ہے وہ تو کاشتکاروں کی مزدوروں کی فیکٹری کے مالکوں کی اینڈسٹریل (صانع) سب ہی کی کرتی ہے اور ایسے لوگوں سے جن سے یہ ٹیکس لیا جاسکتا ہے ان پر یہ ٹیکس لگایا جاسکتا ہے۔ اس کے علاوہ شوٹنگ ٹیکس لائسنس رکھنے کے واسطے ٹیکس (لائسنس ٹیکس) بھی لگایا جاسکتا ہے۔ کارٹوس اٹھائے اور جنٹل کو نکل گئے۔ اور خوب ہزن و ہرنڈ وغیرہ کا شکار کیا جاتا ہے۔ اور اس سے کافی فوائت (منافع) ہوتا ہے۔ اور مزہ اڑاتے ہیں۔ خوں کیاتے ہیں دوسروں کو بیہوشت (بھس) کرتے ہیں اگر خریدنے کے واسطے جاتے تو اتنا اچھا میت (وشت) نہ ملتا اور نہ اتنا سستا۔ یہ سب پبلک (عوام) کی پر ہوتا ہے۔ سرکار کو یہ ٹیکس لگانے اپنے ریویونر (ذرائع) پڑھ کر، مفت تعلیم اور مفت علاج کا انتظام کرنا چاہیئے۔

معموای طرح سے یہ ایک اچھا بجٹ ہے اور اس کے لئے میں آپرل فائننس منسٹر کو مبارکباد پیش کرتا ہوں۔

لفٹیننٹ ایم۔ سلطان عالم خاں —

جانب قادیانی اسپیکر صاحب۔ مسرت ہے کہ اس موقعہ بجٹ کے عام مباحثہ کے لئے گورنمنٹ نے بجائے دو دن کے تین دن مقرر کئے ہیں حالانکہ مباحثہ سنہ کے بعد ہم میں سے ہر شخص اس نتیجہ پر پہونچا ہے کہ ۳ دن بھی ناکافی ہیں پچھلی مرتبہ ایجوکیشن (مخالفین) کی طرف سے مطالبہ کیا گیا تھا کہ بجٹ کے جنرل ڈسکشن (عام مباحثہ) کے لئے کم از کم چار دن ملنا چاہیئے پچھلی

[Lieut. M. Sultan Alam Khan,]

کونسل میں دو دن دئے جاتے تھے اب ممبران کی تعداد دو گنی ہو گئی ہے اس لئے کم از کم چار دن رکھنا چاہیئے۔

جناب والا۔ میں فینانس منسٹر صاحب کے اس مقولہ کی پورے طور پر تائید کرتا ہوں کہ اس حکومت کا حقیقت میں یہہ پہلا بجٹ ہے میں اس بات کی بھی داد دیتا ہوں کہ آنریبل فینانس منسٹر صاحب نے اس بجٹ کو تیار کرنے میں کافی دلچسپی اور محنت کی ہے لیکن مجھے ان سے ایک شکایت ہے اور وہ یہہ کہ اس بجٹ کی تیاری میں انہوں نے اہواہ، آہور سے زیادہ تفصیلات کی طرف اپنی توجہ مرکوز کی ہے اور اخراجات کی بھائی مدوں کو نظر انداز کر دیا ہے۔

جناب والا۔ بجٹ دیکھنے سے پتہ چلتا ہے کہ اس بجٹ میں ۴۷ لاکھ کا خسارہ ہے اور اس کے علاوہ کپٹل اکسپنڈیچر (خاص اخراجات) کو پورا کرنے کے لئے اس حکومت کو تین چیزیں اور کرنی پڑی ہیں ۵۴ کروڑ روپیہ گورنمنٹ آف انڈیا سے قرض لینا پڑا ہے۔ ۵ کروڑ کا شہرتہم لزن (تھوڑے عرصہ کے لئے قرض) فلوٹ (جاری) کیا گیا ہے۔ اس کے علاوہ دھائی کروڑ روپیہ کی رقم یہہ حکومت بازار میں قرض لیگی۔ یہہ صورت حال کسی حالت میں بھی اس کی ضمانت نہیں کر سکتی کہ یہہ بجٹ ایک آپدہ افزا بجٹ ہے۔ کاش ہم اس قابل ہوتے کہ اس صوبہ میں ایک ایسا بجٹ پیش کر سکتے جو سرپلس (فاضل) ہوتا۔ سرپلس بجٹ بعض صوبوں میں پیش ہوئے ہیں مثلاً سندھ میں سرپلس (فاضل) بجٹ پیش ہوا ہے۔ صوبہ سرحد میں بھی سرپلس پیش ہوا ہے۔

جناب والا۔ اس بجٹ میں بے کمیٹی کی رپورٹ بھی شامل کی گئی ہے۔ جیسا کہ فائیننس منسٹر صاحب نے اپنی تقریر میں فرمایا ہے کہ بے کمیٹی کی سب سفارشات تو منظور نہیں ہوئی ہیں۔ لیکن بڑی حد تک ان سفارشات کو گورنمنٹ نے منظور کیا ہے۔ بجٹ کو دیکھنے کے بعد معلوم ہوتا ہے کہ ان سفارشات کو منظور کرنے کے بعد بجٹ کے اخراجات ۶۳ لاکھ اور بڑھ گئے ہیں۔ اور یہہ بھی تخمینہ کیا جاتا ہے کہ آئندہ ۱۵ سال میں یہہ اخراجات بڑھ کر ۱۰۰ کروڑ ہو جائیں گے۔ آنریبل منسٹر سمپورناتہ نے صرف یہہ کہا ہے کہ ہم امید کرتے ہیں کہ آئندہ سالوں میں اشیاء کی قیمتیں گرجاویں گی اور ہم اس قابل ہو سکیں گے کہ اخراجات کو کم کر سکیں۔ میوٹی سمجھ میں یہہ صرف امید ہو رہی ہے اور اس سے کام نہیں چلے گا۔ اس کے لئے پلاننگ (منصوبہ بندی) کی ضرورت ہوگی۔ ان ۵ کروڑ روپیہ کے اخراجات کو آخر کس طرح بجٹ میں جگہ دی جائے گی۔

جناب والا۔ بے کمیٹی کی رپورٹ بہت لمبی دستاویز ہے اور اس پر خیالات کا اظہار کرنے کے لئے شائد درجہ مرقع دیا جائے لیکن ایک چیز دیکھ کر مجھے بڑی مایوسی اور حیرت ہوئی کہ ایک شخص کسی تنخواہ کے متعلق گورنمنٹ نے کوئی توجہ نہیں کی اور وہ پولیس کا چوکیدار ہے۔ وہ تین روپیہ ماہوار

پتا ہے اور شائد کوئی بھی ملازم اتنی قلیل نفخواہ پر اتنی ذمہ داری کا کام نہ کرنا ہوگا۔ جناب والا۔ اس بھت میں ہمیں ایک اور بھی چیز ملتی ہے۔ سات اہلچل میں ترک منشیات یعنی برہمیشین کی اسکیم جاری کی گئی ہے جسے مسرت ہوتی ہے کہ خود میرا ضلع فروخ آباد بھی اس میں شامل کیا گیا ہے۔ میں مشکور ہوں کہ میرے ضلع کی خواہشات پر احترام کیا گیا بھت کم شیکھنے سے معلوم ہوتا ہے کہ برہمیشین (ترک منشیات) کی اسکیم کم سات ضلعوں میں جاری کرنے سے ۶۰ لاکھ روپیہ کا خسارہ ہوگا۔ جس وقت تمام صوبہ میں ترک منشیات کی اسکیم جاری ہو جائے گی تو میرا خیال ہے کہ ۵ کروڑ ۲۵ لاکھ کی رقم جو ایکسائز کی حد میں موجود ہے ہمارے ہاتھ سے جاتی رہے گی اور بڑھتے ہوئے اخراجات کو پورا کرنے کے لئے شائد ۷۵ لاکھ کی مزید رقم کی ضرورت ہوگی اور اس طرح پر ہمیں شائد ۶ کروڑ روپیہ کا انتظام کرنا پڑے گا۔ ہمارے بھت میں لینڈ ریونیو یا مالگاری کو چھوڑ کر ایکسائز یا آبکاری کی مدد سب سے بڑی مدد ہے جس سے روپیہ وصول ہوتا ہے۔ یہہ بھی سوچنے کی بات ہے کہ وہ روپیہ کہاں سے آئے گا یہہ کہنا تو شاید مناسب نہ ہوگا کہ نئے ٹیکس لگائے جاویں گے جن سے روپیہ آئے گا۔ آخر ٹیکس لگانے کی بھی حد ہوتی ہے اور اُس سے آگے بڑھنا مناسب نہ ہوگا۔ یہہ چیز بھی ایسی ہے جس پر پورے غور کی ضرورت ہے۔ اس سلسلہ میں میں ایک چیز خاص طور سے کہوں گا کہ جب تک سب مل کر توجہ نہ دیں گے، تب تک یہہ اسکیم کامیاب نہیں ہوسکتی۔ حقیقت میں ترک منشیات کی اسکیم ایک ایسی اسکیم ہے جس کے متعلق دوارائیں نہیں ہوسکتی ہیں۔ ہر پارٹی کے نمائندے اس پر معفق ہیں۔ میں ایسی ترک منشیات کا فائل نہیں جس میں ناجائز کشید ہوتی ہے۔ اگر اسکیم کو کامیاب بنانا ہے اور اس کے فوری نتائج دیکھتے ہیں تو قانون آبکاری میں تعزیر جرم بڑھانی چاہئے۔ جناب والا۔ تعلیم کے بھت میں اس سال ۴ کروڑ سولہ لاکھ چھتیس ہزار پانچ سو روپیہ رکھا گیا ہے۔ یہہ رقم پہلے ۵ سال میں کچھ نہ کچھ برابر بڑھتی رہی ہے۔ لیکن اس کا اگر حساب لگایا جائے تو پتہ چلیگا کہ فی کس تعلیم پر ۱۲ آنہ خرچ ہوتا ہے یہہ پڑھتی ہوئی ضروریات کے لئے کسی طرح پر کافی نہیں ہے۔ مجھے خوشی ہے کہ منسٹر صاحب دس سال میں تعلیم عام کر دینا چاہتے ہیں۔ وہ بائیس سو پرائمری اسکول ہر سال کھولنے والے ہوں۔ اور چھ لاکھ۔ ستاون ہزار (۲۵۷۰۰۰) کی رقم سوشل سروس ٹریفنگ کے لئے رکھی ہے لیکن خاص طور سے توجہ دلانا چاہتا ہوں۔ وہ یہہ ہے کہ یہہ رقم ٹھیک طریقہ سے صرف کی جائے۔ اس میں ہر پارٹی اور جماعت کا اشتراک عمل حاصل کیا جائے۔ مجھے افسوس ہے کہ نئے بھت میں آنریبل منسٹر صاحب کی تقریر میں یا سیکریٹری کے میمورنڈم میں کوئی ایسی بات نہیں ملی جس سے بڑھ چلتا کے مشرقی عوام کے لئے کوئی خاص امداد کی گئی ہو۔ میں سمجھتا ہوں کہ مشرقی عوام کی طرف جو بہت ضروری ہیں کوئی خاص توجہ اس بھت میں نہیں کی گئی ہے۔ ہندوستان جہاں

[Lieut. M. Sultan Alam Khan.]

سنہ ۱۹۳۸ء میں آزاد ہو رہا ہے مگر تعجب ہے کہ ملک کے قدیم علوم اب بھی اس مہر سی کے عالم میں - ایک چ-یز کا مجھے بہت افسوس ہے اور اس سے اندازہ ہوتا ہے کہ شائے ہوا کا رخ صحیح راستہ پر نہیں چل رہا ہے - مشرقی زبانوں کے استادوں کی تنخواہ گریڈنگ کمیٹی کے مقابلے میں کم ہے اور نہ تو تنخواہ کمیٹی نے اور نہ حکومت نے اس باروا امتیاز کو دور کرنے کی کوئی کوشش کی ہے - یہ بڑی بے انصافی ہے وقت آگیا ہے کہ اس مسئلہ پر مدد دانہ غور ہونا چاہیئے جب ہندوستان آزادی کی آخری منزل طے کر رہا ہے اور جب انگریزی زبان یونیورسٹیوں سے ختم ہو رہی ہے اور ہندوستانی ملک کی زبان ہونے والی ہے تو ایسی صورت میں ان استادوں کو دوسرے انگریزی دان استادوں کے مقابلہ میں بڑی گوارہ نہ ملنا کچھ قابل نیک نہیں - جناب والا - بحث سے یہ بھی پتہ چلتا ہے کہ پچاس ہزار روپیہ ہندوستانی لٹریچر کی ترمیم کے لئے رکھا گیا ہے - اس سلسلہ میں میں یہ عرض کرنا چاہتا ہوں کہ اس میں ہر پارٹی کا اشتراک عمل حکومت کو حائل کرنا چاہیئے اور یہ رقم سر کے افسران کے مطابق صرف ہونی چاہیئے کسی پارٹی کو کوئی شکایت نہیں ہونی چاہیئے بحث سے یہ بھی پتہ چلتا ہے کہ انسپیکٹر مدراس کی جگہ توڑ دیجائیگی شائد منسٹر صاحب اس کے متعلق سپلیمنٹری بحث میں کچھ تفصیلات بیان کرسکیں اس سے قبل اظہار رائے کچھ مناسب نہیں مجھے ایک چیز سے صدمہ اور افسوس ہوا کہ آنریبل منسٹر سمو نانڈ نے امدادی اسکولوں کو وہاں کے اخراجات پورا کرنے کا اختیار دیدیا ہے کہ فیس بڑھالیں - تعجب ہے کہ ایک سوشلسٹ وزیر کے عہد میں غریب طلباء کی فیس بڑھانے کا سوال پیدا ہو - ابھی حال میں ہماری جانب سے ایک ریزولوشن پیش ہوا تھا کہ کے پرائمری تعلیم مفت اور جبریہ قرار دی جائے اور آنریبل وزیر صاحب نے اسکو قبول کر لیا ہے - ان کا یہ عمل بالکل برعکس ہے اور خود ان کی پوزیشن کو بڑی الجھن اور پریشانی میں ڈال دیا گیا -

جناب والا - اب میں میڈیکل اور پبلک ہیلتھ کی مدد کو لیتا ہوں - اس کے دیکھنے سے پتہ چلتا ہے کہ ایک لاکھ اور پانچ ہزار روپیہ تو رورل ڈسپینسری (دیہاتی دواخانوں) کے لئے رکھا گیا ہے - یہ رقم سمندر میں تھپڑے کے مانند ہے - رورل ایمریا (دیہاتی رجیم) میں پبلک ہیلتھ یا حفظان صحت کا جو انتظام ہے ، وہ کسی سے پوشیدہ نہیں ہے اس رقم کو جہاں تک ہو بڑھانا چاہیئے اور گورنمنٹ کی پالیسی یہ بھی ہونی چاہیئے کہ دیہاتی رقبوں میں اسپتالوں کو کھولنے کا انتظام جلد سے جلد کرے - اس سلسلے میں میں نے ایکٹ ہو میو پیٹی کو ریکگیشن (منظوری) دینے کے لئے رکھا تھا اور میرا مقصد یہ تھا کہ ہندوستان میں جتنے بھی فقروں پبلک ہیلتھ کے متعلق ہیں وہ سب اشتراک کر کے دیہاتی رقبوں میں حفظان صحت کو سنبھالیں تاکہ اس پرائیلم (مسئلہ) کو ہم ٹیکل (سلجھا) کرسکیں - مجھے خوشی ہے کہ ۲۵ ہزار روپیہ میڈیکل ایڈ کی اسٹیڈی ؟

رکھا گیا ہے اور ۲۵ ہزار روپیہ آئی بینک (آئیکے جمع کرنے کے بعد) کے لئے اور دس دس ہزار روپیہ انڈیپنڈنس (ذیاتی مددوں) کے لئے میں خرچ کیا جائیگا اور اس سلسلے میں کئی ایک چیزیں بھی تھیں جو یہودی کمیٹی کی سفارشات سے تعلق رکھتی ہیں۔ لیکن میں یہہ چیز ضرور عرض کرونگا کہ پبلک ہیلتھ کے محکمہ کو جتنا زیادہ سے زیادہ روپیہ دیا جاسکا ہے اتنا دیا جانا چاہئے۔ اس وقت پبلک ہیلتھ کو جو روپیہ دیا جاتا ہے اس کے اگر ہم تناسب نکالیں تو فی کس سالانہ سات آنے تین پائے کے قریب پوتا ہے۔ ایک سوے میں جس کی آبادی تقریباً سارے پانچ کروڑ ہو یہ سات آنے تین پائے کی رقم نہیں کے برابر ہے۔ اگر سال ہر کے اندر ایک شخص کے اوپر سات آنے تین پائے خرچ کئے جائیں تو کسی صورت میں بھی مفید حسب منشاء اور اچھے نتائج پیدا نہیں ہو سکتے۔ جناب والا۔ مجھے ایک چیز اور عرض کرنی ہے۔ آر چولا جیکل ڈیپارٹمنٹ (آثار قدیمہ سے متعلق محکمہ) کے لئے ۳۰ ہزار روپیہ رکھا گیا ہے اور اس کے لئے میں منسٹر صاحب کو مبارکباد دیتا ہوں۔ جناب والا۔ بھرت کے دیکھنے سے یہہ بھی پتہ چلتا ہے کہ ایک لاکھ سترہ ہزار کی جو رقم فارن اسکارشپ (دوسرے ملکوں کے لئے وظیفہ) کے لئے رکھی گئی ہے، کاش ہم دوسرے ممالک کی تقلید کرتے۔ میں نے حال میں اخبار میں پڑھا تھا کہ روس میں بارہ لاکھ اور اسی ہزار روپیہ پانچ سال کی ٹریننگ کے لئے ان کیڈیٹس (امیدواروں) کے لئے رکھا گیا ہے، جو مختلف شعبوں میں اور مختلف فنون کی ٹریننگ کے لئے باہر بھیجے جارہے ہیں۔ اس کو دیکھتے ہوئے ہمارے یہاں جو رقم رکھی گئی ہے وہ بہت ہی قلیل ہے۔ لیکن بہر حال اس سلسلے میں ابھی تو ابتدا کی گئی ہے، مجھے امید ہے کہ اگندہ سالوں میں زیادہ رقم دی جائیگی۔ مجھے یہہ ڈیپکس انسوس ہوا کہ گورنمنٹ آف انڈیا نے جو ۱۲ کروڑ روپیہ دینے کا وعدہ کیا تھا، گورنمنٹ ان سے صرف سارے سات کروڑ وصول کر سکی اور اس گورنمنٹ کو اس بات کی ضرورت محسوس ہوئی کہ اخراجات کو پورا کرنے کے لئے ٹیکس لگائے۔ جہاننگ بھرت کے دیکھنے سے پتہ لگا ہے، دو ٹیکس اور لگائے جا رہے ہیں۔ ایک تو مالگذاری کو بڑھایا جا رہا ہے اور دوسرا انکم ٹیکس (تفریحی ٹیکس) کو میں ان ٹیکسوں کے متعلق اور زیادہ نہیں کہونگا۔ اس سے پہلے چند مقررین نے روشنی ڈالی ہے لیکن میں گورنمنٹ کی توجہ اس طرف ضرور مبذول کرونگا کہ وہ اس اصول کو مدنظر رکھے کہ جہاننگ ٹیکس کا سوال ہے وہ انڈا ٹریکٹ (چھپا ہوا ٹیکس) ہو۔ انڈا ٹریکٹ ٹیکس (پوشیدہ ٹیکس) وہ ہے جس سے لوگوں کو تکلیف نہیں ہوتی۔ وہ آسانی سے وصول ہو جاتا ہے اور گورنمنٹ کے خزانے میں ایک کافی رقم آ جاتی ہے۔ میں گورنمنٹ کی توجہ اس طرف دلاؤنگا کہ سی۔ پی کی گورنمنٹ نے جو کانگریسی گورنمنٹ ہے اس سال حسب ذیل ٹیکس لگائے ہیں:-

(موٹر سواری گاڑیوں پر ٹیکس بڑھانے کا ایک تقریبی تماشہ کے ٹیکس)

[Lieut. M. Sultan Alam Khan.]

پڑھانے کا ایکٹ جنرل سلیس اور ٹرن اور ' پریکس پڑھانا جس سے کہ تقریباً ۵۰ لاکھ روپیہ وصول ہوگا۔)

جس وقت میں آنریبل فائننس منسٹر کی تقریر پڑھ رہا تھا اور جب میں نے ان کی تقریر کا یہ کہ جملہ پڑھا تو مجھے اس پر خاص طور پر تعجب ہوا۔ اس کی بہت سی باتیں آف دی رائزننگ ٹیمپ آف آرنیٹن بلڈنگ ایکٹویتی (یہ کہ تو محض ہماری قومی تعمیر کے کاموں کے دور کی شروعات ہے) میں یہ کہ سمجھتا ہوں کہ یہ کہ جملہ پڑھنے کے بعد بہت سے لوگ کہیں غلط فہمی میں نہ مبتلا ہو جائیں اور بہت سے لوگ خوف زدہ نہ ہو جائیں۔ اگر منسٹر صاحب اس کی تشریح کر دیتے تو زیادہ اچھا ہوتا۔ ہمارے نیشنل بلڈنگ (قومی تعمیر) کے جتنے ڈیپارٹمنٹ ہیں ان کو ترقی دینے کے لئے جتنا روپیہ وہ چاہیں حاصل کر سکتے ہیں لیکن اسی کے ساتھ ساتھ اب یہ کہ پالیسی نہیں ہونی چاہیئے کہ نیشن (قوم) پر اتنا بار ڈال دیں کہ وہ برداشت نہ کر سکے۔ ایسا خیال ہوتا ہے کہ یہ کہ ایک قسم کی دھمکی ہے کہ وہ آئندہ اس کے لئے تیار رہیں کہ آئندہ ان کے اوپر اس سے بڑے ٹیکس پڑنے والے ہیں۔ اس سلسلے میں میں یہ عرض کروں گا کہ ہمیں پروڈکٹو اسکیم (پیداواری اسکیم) کو قومی اصولوں پر پڑھانے کی طرف خاص توجہ کرنی چاہیئے۔ مجھے اس بات سے خوشی ہے کہ غیر ضروری اخراجات کو کم کرنے کے لئے گورنمنٹ نے ایک کمیٹی بنادی ہے۔ میں گورنمنٹ سے یہ بھی خواہش ظاہر کروں گا کہ سارے لوکل باڈیز (مقامی ادارت) کو ضرور یہ کہ لکھ دیا جائے کہ جب تک ان کے یہاں پے کمیٹی (پے کمیٹی) کی ریکمنڈیشن (سفارشات) پر عمل درآمد نہیں ہوتا ہے اس وقت تک جو موجودہ تنخواہیں وغیرہ ہیں اور دیگر پروویلیجز (حق حقوق) حاصل ہیں اس میں کسی طرح کی دست اندازی نہ ہو۔ اس سے وہ کم نہ پائیں جو اس وقت وہ پارہے ہیں۔ پروڈکٹو منٹ (پیداواری) کی اسکیم کے متعلق میں کچھ کہنا چاہتا تھا لیکن اس وقت اتنا وقت نہیں ہے کہ میں تفصیل کے ساتھ بیان کر سکوں۔ بہرہ اسکیم اس سال بھی ویسی ہی ناقص ہے جیسی کے پچھلے سال تھی۔ اس وقت اس پر کچھ کہنا کا موقع نہیں ہے۔ پھر میں اس پر گفتگو کروں گا۔ مجھے افسوس ہے کہ گداگروں کے انسداد کے لئے کوئی قدم نہیں اٹھایا گیا ہے۔ (آواز کس نے لئے) فیڈروں کے لئے۔ اسکے لئے ایک (قانون) بنانے کی ضرورت ہے جیسا سندھ گورنمنٹ نے کیا ہے۔ مجھے اُمید ہے کہ آئندہ سلیمنٹری بجٹ (درآمدی بجٹ) کے موقع پر اس کی طرف توجہ کی جائے گی۔ چونکہ اب وقت نہیں ہے میں اپنی تقریر کو ختم کرتا ہوں اور آپ کا ایک مرتبہ یہ شکر یہ ادا کرتا ہوں کہ آپ نے غور سے اس کو سنا۔

لےفٹننٹ ایم۔ سولتان آلام خاں۔

جناب ڈپٹی سپیکر صاحب ! مجھے مسرت ہے کہ اس مرتبہ بجٹ کے عام مباحثے کے لیے گورنمنٹ نے بجاوے دو دن کے تین دن مقرر کر دیے ہیں۔ حالانکہ مباحثہ منور

के बाद हम में से हर शख्स इस तरीके पर पहुँचा है कि ३ दिन भी नाकाफ़ी हैं। पिछली मंत्रबा अगोजीशन (विरोधी दल) की तरफ़ से मुतालबा किया गया था कि बजट के जनरल डिस्क्शन (साधारण वाद-विवाद) के लिये कम अज कम ४ दिन मिलना चाहिये। पिछली कौंसिल में २ दिन दिये जाते थे। अब मेम्बरान की तादाद दुगनी हो गई है, इसलिये कम अज कम चार दिन रखना चाहिये।

जनाबवाला में फाइनेंस मिनिस्टर (अर्थ मंत्री) साहब के इस मक़ले की पूरे तौर पर तारीफ़ करता हूँ कि इस हुकूमत का हुक्रीक़त में यह पहिला बजट है। मैं इस बात की भी दाद देता हूँ कि आनरेबिल फ़ाइनेंस मिनिस्टर साहब ने इस बजट को तयार करने में काफ़ी दिलचस्पी और मेहनत की है। लेकिन मुझे उनसे एक शिकायत है, और वह यह है कि इस बजट की तैयारी में उन्होंने उसूलो उमूर से ज्यादा तपसीलात की तरफ़ अपनी तबज़्जह मरकूज की है, और अख़राजात की असली मयों को नज़रअन्दाज़ कर दिया है।

जनाबवाला, बजट के देखने से पता चलता है कि इस बजट में ४७ लाख का ख़सारा है और इसके अलावा कंस्ट्रिक्ट इक्स्पेंडीचर (मुख्य खर्च) को पूरा करने के लिये इस हुकूमत को तीन चीज़ें और करनी पड़ी हैं। ५॥ करोड़ रुपया गवर्नमेंट आफ़ इण्डिया से कर्ज़ लेना पड़ा है। ५ करोड़ का शार्ट टर्म लोन (कुछ मास के लिये ऋण) पर दिया गया है। इसके अलावा ढाई करोड़ रुपये की रक़म यह हुकूमत बाज़ार में कर्ज़ लेगी। यह सूरत हाल किसी हालत में भी यह उसकी ज़मानत नहीं कर सकती है कि यह बजट एक उम्मीद अफ़जा बजट है। काश हम इस काबिल होते कि इस सूब में एक ऐसा बजट पेश कर सकते जो सरप्लस (बचत) होता। सरप्लस (बचत) बजट बाँज सूबों में पेश हुए हैं मसलन सिन्ध सरप्लस (बचत) बजट पेश हुआ है। सूबे सरहद में भी सरप्लस (बचत) बजट पेश हुआ है। जनाबवाला इस बजट में पे कमेटी की रिपोर्ट भी शामिल की गई है। जैसा कि फाइनेंस मिनिस्टर साहब ने अपनी तकरीर में फरमाया है कि पे कमेटी (बेतन समिति) की सब सिफारिशात तो मंज़ूर नहीं हुई है लेकिन बड़ी हद तक उन सिफारिशात को गवर्नमेंट न मंज़ूर किया है। बजट को देखने के बाद मालूम होता है कि उन सिफारिशात को मंज़ूर करने के बाद बजट के अख़राजात ६३ लाख और बढ़ गए हैं। और यह भी तख़मीना किया जाता है कि आइन्दा १५ साल में यह अख़राजात बढ़ कर ५ करोड़ हो जावेंगे। आनरेबिल मिस्टर सम्पूर्णानन्द ने सिर्फ़ यह कहा है कि हम उम्मीद करते हैं कि आइन्दा सालों में अशिया की कीमतें गिर जावेंगी और हम इस काबिल हो सकेंगे कि अख़राजात को कम कर सकें। मेरी समझ में यह सिर्फ़ उम्मीद माहूम है और इससे काम नहीं चलेगा। उसके लिए प्लानिंग (निर्माण) की ज़रूरत होगी। इन ५ करोड़ रुपये के अख़राजात को आखिर किस तरह बजट में जगह दी जायेगी।

जनाबवाला पे-कमेटी (बेतन समिति) की रिपोर्ट बहुत लम्बी दस्ता-वेज़ है और उस पर ख़यालात का इज़हार करने के लिए शायद दूसरा मौक़ा दिया जावे। लेकिन एक चीज़ देख कर मुझे बड़ी मायूसी और हैरत हुई कि एक शख्स की तनख़्वाह के मुताल्लिक़ गवर्नमेंट ने कोई तबज़्जह नहीं की और वह पुलिस का चौकीदार है। वह तीन रुपये माहवार पाता है और शायद कोई भी मुलाज़िम इतनी क़रील तनख़्वाह पर इतनी ज़िम्मेदारी का काम न करता होगा। जनाबवाला इस बजट में हमें एक और भी चीज़ मिलती है। ७ अज़ला में तर्क मुनदिच्यात यानी

[Lieut. M. Sultan Alam Khan.]

प्राहिंविशन (नशाबन्दी) की स्कीम (योजना) जारी की गई है। मुझे मुसर्त होती है कि खुद मेरा जिला फ़र्रुखाबाद भी इसमें शामिल किया गया है। मैं मशकूर हूँ कि मेरे जिले की स्वाहिशात का एहताराम किया गया। बजट को देखने से मालूम होता है कि प्राहिंविशन (नशाबन्दी) की स्कीम को ७ जिलों में जारी करने से ६० लाख रुपये का खसारा होगा। जिस वक्त तमाम सूबे में तर्क मुनिशियात की स्कीम जारी होजायेगी तो मेरा ख्याल है कि पांच करोड़ पच्चीस लाख की रकम जो इक्साइज (आबकारी) की मद में मौजूद है हमारे हाथ से जाती रहेगी और बढ़ते हुए अखराजात को पूरा करने के लिये शायद ७५ लाख की मज्बूद रकम की जरूरत होगी। और इस तरह पर हमें शायद ६ करोड़ रुपये का इन्तज़ाम करना पड़ेगा। हमारे बजट में लैंड रेवेन्यू (मालगुजारी) को छोड़ कर इक्साइज (आबकारी) की मद सबसे बड़ी मद है जिससे रुपया वसूल होता है। यह भी सोचने की बात है कि वह रुपया कहां से आयेगा। यह कहना तो शायद मुनासिब न होगा कि नये टैक्स लगाए जावेंगे जिनसे रुपया आ जायगा। आखिर टैक्स लगाने की भी हद्द होती है और उससे आगे बढ़ना मुनासिब न होगा। यह चीज भी ऐसी है जिस पर पूरे ग़ौर की जरूरत है। इस सिलसिले में मैं एक चीज खास तौर से कहूंगा कि जब तक सब मिल कर तबज्जह न देंगे तब तक यह स्कीम (योजना) कामयाब नहीं हो सकती। हकीकत में तर्क मुनिशियात की स्कीम (योजना) एक ऐसी स्कीम है जिसके मुतालिक़ दो राय नहीं हो सकती हैं। हर पार्टी (फ़रीक़) के नुमाइन्दे इस पर मुत्ताफ़िक़ हैं। मैं ऐसी तर्क मुनिशियात का क़ायल नहीं जिसमें नाजायज़ कशीद होती है अगर स्कीम को कामयाब बनाना है और उसके फ़ौरी नतायज़ देखने हैं तो क़ानून आबकारी में ताज़ीर जुर्म बढ़ानी चाहिये। जनाबवाला, तालीम के बजट में इस साल चार करोड़ सौलह लाख छत्तीस हजार, पांच सौ रुपया रक्खा गया है, यह रकम पिछले दो (२) साल में कुछ न कुछ बराबर बढ़ती रही है लेकिन अगर उसका हिसाब लगाया जाय तो पता चलेगा कि फ़ी क़स तालीम पर बारह आना खर्च होता है यह बढ़ती हुई जरूरियात के लिये किसी तरह पर काफी नहीं है। मुझे खुशी है कि मिनिस्टर साहब दस साल में एज़ुकेशन (शिक्षा) आम कर देना चाहते हैं। वह २,२०० प्राइमरी स्कूल हर साल खोलने वाले हैं और छः लाख सत्तावन हजार की रकम सोशल सर्वित ट्रेनिंग (समाज सेवा शिक्षा) के लिये रक्खी है। लेकिन खास तौर से तबज्जह दिलाना चाहता हूँ, वह यह है कि यह रकम ठीक तरीक़े से सर्फ़ की जाय, उसमें हर पार्टी (फ़रीक़) और ज़मात का अदतर्क़ अमल हासिल किया जाय। मुझे अफ़सोस है कि नये बजट में आनरेबिल मिनिस्टर साहब की तक्रार में या सेक्रेटरी के मेमोरैंडम (स्मृति-पत्र) में कोई ऐसी बात नहीं मिली जिससे पता चलता कि मशिरकी अलूम के लिये कोई खास इमदाद की गई हो मैं समझता हूँ कि मशिरकी अलूम की तरफ़, जो बहुत जरूरी है कोई खास तबज्जह इस बजट में नहीं की गई है। हिन्दुस्तान जून सन् १९४८ ई० में आज़ाद हो रहा है मगर ताज़्जुब है कि मुल्क के क़दीम अलूम अब भी कस्मपुर्सी के आलिम हैं। एक चीज का और मुझे अफ़सोस है और उससे अन्दाज़ा होता है कि शायद हवा का रख सही रास्ते पर नहीं चल रहा है। मशिरकी ज़बानों के उस्तादों की तनख्वाह टूँड (शिक्षित) ग़्रेजुएट के मुक़ाबिले में कम है और न तो तनख्वाह कमेटी ने और न हुक़मत ने इस नारवा इम्तिज़ाज को दूर करने की कोई कोशिश की है। यह बड़ी बेइन्साफ़ी है। वक्त आ गया है कि इस मसले पर हमदर्दानी ग़ौर होना चाहिये जब हिन्दुस्तान आज़ादी के आखिरी मंजिल तय कर रहा है और जब अंग्रेज़ी ज़बान युनिवर्सिटियों से ख़त्म हो रही है और हिन्दुस्तानी मुल्क की ज़बान होने वाली है, तो ऐसी सूरत में उन उस्तादों को दूसरे अंग्रेज़ी उस्तादों के मुक़ाबिले में बराबरी का दर्ज़ा न मिलना कुछ फ़ाले नेक नहीं। जनाबवाला, बजट से यह भी पता चलता है कि पचास हजार रुपया हिन्दुस्तानी लिटरेचर (साहित्य) की तौसीह के लिये रक्खा गया है, इस सिलसिले में मैं यह

अर्ज करना चाहता हूँ कि इसमें हर पार्टी (फरीक) का इशतराक़ अमल हुकूमत को हासिल करना चाहिये और यह रकम सबके ईमान के मुताबिक़ सर्फ़ होनी चाहिये किसी पार्टी (दल) को कोई शिकायत नहीं होनी चाहिये। बजट से यह भी पता चलता है कि इन्स्पेक्टर मशरिफ़ की जगह तोड़ दी जायेगी, शायद मिनिस्टर साहब उसके मुताल्लिक़ सल्लिमैन्टरी बजट (अनुपूरक बजट) में कुछ तफसीलत बयान कर सकें। इसमें क़बल इज़हार राय कुछ मुनासिब नहीं। मुझे एक चीज़ से सद्मा और अक्रतोस हुआ कि आनरेबिल मिनिस्टर सम्पूर्णानन्द ने इमदादी स्कूलों में वहाँ के अख़राजात पूरा करने को अख़्तियार दे दिया है कि फ़ीस बढ़ा लें ताज़्जुब है कि एक सोशलिस्ट (समाजवादी) वज़ीर के अहद में ग़रीब तुल्बा की फ़ीस बढ़ाने का तवाल पैदा हो। अभी हाल ही हमारी जानिब से एक रेजोल्यूशन (प्रस्ताव) पेश हुआ था कि प्राइमरी तालीम मुफ़्त और ज़ब्रिया करार दी जाये और आनरेबिल वज़ीर साहब ने उसको क़बूल कर लिया है। उनका यह अमल बिल्कुल बरअक़म है और खुद उनकी पोज़ीशन (स्थिति) को बड़ी उल्लंघन और परेशानी में डाल दिया गया।

जनाबवाला ! अब मैं मेडिकल (चिकित्सा) और पब्लिक हेल्थ (स्वास्थ्य रक्षा) की मदद को लेता हूँ। इसके देखने से पता चलता है कि एक लाख और पांच हजार रुपया तो रूरल डिस्पेंसरीज (देहाती दवाख़ानों) के लिए रखा गया है। यह रकम समुन्दर में कतरे के मानिन्द है। रूर एरिया (देहाती क्षेत्र) में पब्लिक हेल्थ (स्वास्थ्य रक्षा) या हिक़जाने-सेहत का जो इन्तिज़ाम है, वह किसी से पोशदा नहीं है। इस रकम को जहाँ तक हो बड़ाना चाहिये और गवर्नमेंट की पॉलिसी (नीति) यह होनी चाहिये कि देहाती रकबों में अस्पतालों को खोलने का इन्तिज़ाम जल्द से जल्द करें। इस सिलसिले में मैंने एक ऐक्ट होमियोपैथी को रिक़र्गनाशन (स्वीकृति) देने के लिये रखा था, और मेरा मक़सद यह था कि हिन्दुस्तान में जितने भी फनन पब्लिक हेल्थ के मुताल्लिक़ हैं, वह सब इशतराक़ करके देहाती रकबों में हिक़जाने-सेहत को संभालें, ताकि इस प्राबलैस (मतला) को हम टैंगल (सुलझा) कर सकें। मुझे खुशी है कि २५ हजार रुपया मेडिकल एड (चिकित्सा सम्बन्धी सहायता) की स्टडी (अध्ययन) के लिये रक्खा गया है और २५ हजार रुपया आईबीए (नेत्र बैंक) के लिये और दस-दस हजार रुपया इंडीजीनस यूनिट (देशी संस्था) के काम में खर्च किया जायगा और इस सिलसिले में कई एक चीज़ें कही गई हैं, जो भोर कमेटी की सिफ़ारिशों से ताल्लुक़ रखती हैं। लेकिन मैं यह चीज़ ज़रूर अर्ज करूँगा कि पब्लिक हेल्थ (स्वास्थ्य रक्षा) के मुहक़मे को जितना ज्यादा से ज्यादा रुपया दिया जा सकता है, उतना दिया जाना चाहिये। इस वक़्त पब्लिक हेल्थ (स्वास्थ्य रक्षा) को जो रुपया दिया जाता है, उसका अगर हम तनासुब निकालें तो फ़्री कस सालाना ७ आना ३ पाई के करीब पड़ता है। एक सूबे में जिसकी आबादी तक़रीबन ५॥ करोड़ हो यह ७ आना ३ पाई की रकम नहीं के बराबर है। अगर साल भर के अन्दर एक शरूस के ऊपर ७ आना ३ पाई खर्च किये जायें तो किसी सूरत में भी मुफ़ीद हस्ब मंशा और अच्छे नतायज पैदा नहीं हो सकते। जनाबवाला मुझे एक चीज़ और अर्ज करनी है। अक़िरालाजिकल डिपार्टमेंट (पुरातत्व विभाग) के लिये ३० हजार रुपया रक्खा गया है, और इसके लिये मैं मिनिस्टर साहब को मुबारकबाद देता हूँ। जनाबवाला बजट के देखने से यह भी पता चलता है कि १ लाख ८७ हजार की जो रकम फारेन स्कॉलरशिप (विदेशी छात्रवृत्ति) के लिये रखी गई है काश हम दूसरे मुमालिक की तक़शीद करते, मने हाल ही में अख़बार में पढ़ा था कि रूस में १२ लाख और ८० हजार रुपया ५ साल की ट्रेनिंग (शिक्षा) के लिये उन कैंडिडेटस (उम्मेदवारों) के लिये रखा गया है, जो मुस्लिम सूबों में और मुस्लिम फनून की ट्रेनिंग (शिक्षा) के लिये बाहर भेजे जा रहे हैं। इसको देखते

Lient. M Sultan Alam Khan]

हुए हमारे यहां जो रकम रखी गई है, वह बहुत ही कलील है। लेकिन बहरहाल इस सिलसिले में अभी तो इन्तिदा की गई है। मुझे उम्मेद है कि आइन्दा सालों में ज्यादा रकम दी जायगी। मुझे यह देख कर अफसोस हुआ कि गवर्नमेंट आफ इण्डिया ने जो १४ करोड़ रुपया देने का वादा किया था, गवर्नमेंट उनसे सिर्फ ७।१ करोड़ वसूल कर सकी, और इस गवर्नमेंट को इस बात की जरूरत महसूस हुई कि अखराजात को पूरा करने के लिये टैक्स लगाये। जहां तक बजट के देखने से पता लगा है, दो टैक्स और लगाये जा रहे हैं। एक तो मालगुजारी को बढ़ाया जा रहा है, और दूसरा इंटरटेनमेंट टैक्स (खेल-तमाशों पर टैक्स) को। मैं इन टैक्सों के मुतालिक और ज्यादा नहीं कहूंगा। इस से पहिले चन्द मुकररीन ने रोशनी डाल दी है, लेकिन मैं गवर्नमेंट की तवज्जह इस तरफ जरूर मग्नूल करूंगा, कि वह इस उसूल को मद्दे-नज़र रखे कि जहां तक टैक्स का सवाल है वह इंडाइरेक्ट (गुप्त) हों। इंडाइरेक्ट टैक्सेशन (गुप्त कर) वह है, जिससे लोगों को तकलीफ नहीं होती; वह आसानी से वसूल हो जाता है, और गवर्नमेंट के खजाने में एक काफी रकम आ जाती है। मैं गवर्नमेंट की तवज्जह इस तरफ दिलाऊंगा कि सी० पी० की गवर्नमेंट ने जो कांग्रेसी गवर्नमेंट है, इसी साल हस्ब जैल टैक्स लगाये हैं।

मोटर गाड़ियों के टैक्स बढ़ाने का ऐक्ट, खेल तमाशों पर टैक्स बढ़ाना, जनरल सेल्स और टर्न ओवर टैक्स बढ़ाने से करीब ५० लाख रुपया वसूल होगा। जिस वक्त मैं आनरेबिल फाइनेंस मिनिस्टर (अर्थ-मंत्री) की तकरीर पढ़ रहा था, और जब मैंने उनकी तकरीर का यह जुमला पढ़ा, तो मुझे उस पर खास तौर पर ताज्जुब हुआ :—

“दिस इज़ बट दि ब्रिगिनिंग आफ दि राइजिंग टैप्स आफ आवरनेशन बिर्लिंग ऐक्टविटीज़।”

(यह केवल हमारे राष्ट्र निर्माण की कार्रवाइयों का आरम्भ है।)

मैं यह समझता हूँ कि यह जुमले पढ़ने के बाद बहुत से लोग कहीं गलत-फहमी में न मुब्तिला हो जायें, और बहुत से लोग खौफ़जदा न हो जायें। अगर मिनिस्टर साहब इसकी तशरीह कर देते, तो ज्यादा अच्छा होता। हमारे नेशन बिर्लिंग (राष्ट्रीय निर्माण) के जितने डिपार्टमेंट (विभाग) हैं, उनको तरक्की देने के लिये जितना रुपया वह चाहें हासिल कर सकते हैं। लेकिन इसी के साथ साथ अब यह पालिसी (नीति) नहीं होनी चाहिये कि नेशन (राष्ट्र) पर इतना भार डाल दें कि वह बर्दाश्त न कर सकें। ऐसा स्थाल होता है कि यह एक किस्म की घमकी है कि वह आइन्दा इसके लिये तैयार रहें कि आइन्दा उनके ऊपर इससे बड़े टैक्स पड़ने वाले हैं। इस सिलसिले में मैं यह अर्ज करूंगा कि हमें प्रोडक्शन स्कीम (फलदायक योजना) को कौमी उसूलों पर बढ़ाने की तरफ खास तवज्जह करनी चाहिये। मुझे इस बात से खुशी है कि ग्रैर-जरूरी अखराजात को कम करने के लिये गवर्नमेंट ने एक कमेटी बना दी है। मैं गवर्नमेंट से यह भी ख्वाहिश जाहिर करूंगा कि सारे लोकल बाडीज़ (स्थानीय संस्थाओं) को जरूर यह लिख दिया जाय कि जब तक उनके यहां ये कमेटी (वेतन कमेटी) की रेकॉमंडेशन्स (सिफारिशें) पर अमल वरामद नहीं होता है, उस वक्त तक जो मौजूदा तनख्वाहें वगैरा हैं और दीगर प्रिविलेजेज़ (अधिकार) हासिल हैं, उसमें किसी तरह की दस्तबन्दाबी न हो। उससे वह कम न पायें, जो इस वक्त वह पा रहे हैं। प्रूमेंट (वसूली) की स्कीम के मुतालिक मैं कुछ कहना चाहता था,

लेकिन इस वक्त इतना वक्त नहीं है कि मैं तकसील के साथ बयान कर सकूँ। यह स्कॉम इस साल भी वैसे ही नाकाम है जैसी कि पिछले साल थी। इस वक्त इस पर कुछ कहने का मौका नहीं है। फिर मैं इस पर गुप्तगू कहूँगा। मुझे अफसोस है कि गदागरी के इन्सदाद के लिये कोई नदम नहीं उठाया गया है। (आश्चर्य—किसके लिये?)—फकीरों के लिए। इसके लिए ऐक्ट (कानून) बनाने की जरूरत है, जैसा सिंध गवर्न-मेंट ने किया है, मुझे उम्मीद है कि आइरा प्रिन्सिपल वजट (पूरक-बजट) के मौके पर उसकी तरफ तबज्जुह की जायगी। चूंकि अब वक्त नहीं है, इसलिये मैं अपनी तकसीर को खत्म करता हूँ, और आपका एक मतेबा फिर शुक्रिया अदा करता हूँ कि आपने गौर से इसको सुना।

(During the course of above speech Begam Abdul Wajid a member of the panel of Chairmen took the chair vacated by the Deputy Speaker at 3-27 p. m.)

(उपरोक्त व्याख्यान के बीच में सभापति मंडल की एक सदस्या बेगम अब्दुल वाजिद ने 3 बज कर 27 मिनट पर डिप्टी स्पीकर के चले जाने पर सभापति का आसन ग्रहण किया।)

(مندرجہ بالا تقریر کے دوران میں عدالت منقل کی ایک رکن بیگم عبدالواجید نے

۳ بجکر ۲۷ منٹ پر ڈپٹی اسپیکر کے چلے جانے پر عدالت کی)

श्री गोविन्द सहाय :

जनाब्रजाला, जो बजट आज आपके सामने पेश किया जाता है उसके खिलाफ काफी गाने कहाँ गई हैं। दुनिया में किसी सरकार की तरफ से कोई ऐसा बजट नहीं हो सकता है जिसके खिलाफ कुछ न कहा जाय क्योंकि जो भी बजट पेश किया जाय उसके जरिये जनता को सारी जरूरियात पूरी नहीं हो सकती हैं। बजट पेश करने वालों पर उसका नजरिया यह होता है कि क्या हाँ सकता है और उसकी मुखालिफत करने वालों का नजरिया यह होता है कि क्या होना चाहिये ? इन दोनों नजरियों में हमेशा फर्क होता है और इस फर्क के मातहत ही क्रिटिसिज्म (आलोचना) होता है। इसलिये किसी बजट को ठीक तरह से आंकने के लिये, समझने के लिये और उसकी खामियों को जानने के लिये और जो सुझाव पेश करने की जरूरत है उसके लिये यह जरूरी है कि उन वाक्यात को जाना जाय जिनमें वह बजट शाया किया गया है या पेश किया गया है। इससे आसानी हो जाती है। आज जो बजट आपके सामने है यह एक खास वाक्यात के साथे मैं आपके सामने हूँ। एक तरफ तो दबी हुई अवाम है जो आपसे कुछ सुनना चाहती है। चाहे किमान हों चाहे मजदूर हों चाहे शहर वाले हों, चाहे विद्यार्थी हों सबकी तमन्ना उमड़ी हुई है और वह यह सुनना चाहते हैं कि उनके फायदे के लिये क्या हुआ ? एक तरफ तो अवाम की तमन्ना उमड़ी हुई है और दूसरी तरफ जरिये कम है तो कुदरतन ऐसी हालत के अन्दर इस बजट में क्या हो सकता है—क्योंकि इसके साथ काफी पाबन्दियाँ हैं। आज जिन वाक्यात के सामने यह बजट पेश हुआ है यह भी एक अजीब कशमकश का जमाना है। यह एक ऐसा जमाना है कि सरकार अनिश्चित हालत में है और जनता भी अनिश्चित हालत में है। कुदरतन ऐसी हालत के अन्दर ऐसे वाक्यात के होते हुये खामियाँ होंगी और पाबन्दियाँ होना एक कुदरती बात है लेकिन मैं यह समझता हूँ कि किसी बजट को जानने के लिये उसके पिक्चर (आकार) को देखना चाहिये। हर बजट के कुछ उसूल होते हैं और उनको जानने की कोशिश करनी चाहिये। इसके जो अच्छे पिक्चर (आकार) होने चाहिये वह यह होने चाहिये कि बजट आम जनता के फायदे के लिये बना हुआ हो या उसके अन्दर आम जनता की तरक्की के लिये, आम जनता की वहबूदी के लिये, उसकी इकतसावी या आर्थिक हालत को तरक्की देने के लिये कोशिश की गई है या नहीं। यह दूसरी बात है कि एक लाख रुपया रक्खा गया है या दो लाख रुपया रक्खा गया है। सबाल इस बात का है कि आया बजट के बनाने वालों ने इस बात की कोशिश की है कि जितनी बातों

[Shri Govind Sahai]

से जनता की पहुँच है वह उसमें रखी गई है या नहीं (एक आवाज—मुनाई नहीं पड़ता है जरा आगे माइक्रोफोन पर आ जाइये) हो सकता है कि मिनिस्टर साहब के माइक्रोफोन में ज्यादा आवाज हो इसलिये अब मैं यहाँ से बोलूँगा। मैं आपसे यह कह रहा था कि किसी बजट की अच्छाई या बुराई को जानने के लिये जरूरी यह बात है कि उसमें अच्छी फीचर्स (विशेषतायें) मौजूद हैं या नहीं। मैं यह समझता हूँ कि अच्छे बजट की कुछ पहचान होती है जिसके मातहत हम कह सकते हैं कि आया उन सारे उम्मीलों के मुताबिक वह बजट पेश किया गया है या नहीं। अच्छा बजट वह होता है जो जनता की आवश्यकताओं को पूरा करे और उसकी इक्तेसादी हालत को तरक्की दे। इस बात को ज़रूर रखना चाहिये जो टैक्स लग रहा है, वह किस तबके से लिया जा रहा है आया ऐसे मद से तो नहीं लिया जा रहा है कि उसका असर और बोझ आम जनता पर पड़े। बजट को इन उम्मीलों से देखना चाहिये। यही नहीं कहना चाहिये कि फलों मद के लिये २ लाख या ४ लाख रुपया रक्खा गया है क्योंकि मैं यह जानता हूँ कि जितनी ज़िंकों की हमें जरूरत है उसके लिये जितना हमारा सारा बजट है उससे १० गुना रुपया ज्यादा भी हमारे पास हो तो भी कमी रहेगी। इस बात को देखने की इस बजट में मैं कोशिश करूँगा कि आया यह उम्मील इसमें है या नहीं। जब मैं इस ऐसे उम्मील से जांचता हूँ तो यह देखता हूँ कि इसके अन्दर एक इमानदाराना कोशिश की गई है। अपनी फाइनेंस (आर्थिक) हालत को मद्देनज़र रखते हुये इस बात की कोशिश की गई है कि यह बजट जनता के फायदे के लिये हो। जहाँतक टैक्सेशन (कर) का उम्मील है मैं समझता हूँ कि जो खास उम्मील लगाया गया है क्योंकि वह इस क्रिस्म का है कि जनता पर कम पड़ता है। इसका असर उस तबके पर पड़ता है जिसके बारे में हमारी यह राय हो चुकी है कि इस तबके में कोई सोशल यूटिलिटी (सामाजिक उपयोगी) नहीं है और इसको खत्म करना जरूरी है इसलिये यह उस ओर एक क़दम हो सकता है। अभी मिस्टर इसहाक खाँ साहब ने कहा कि मद्रास गवर्नमेंट ने एक सेल्स टैक्स (व्यापारिक कर) लगाया है। इसमें कोई शक नहीं है कि इस टैक्स से काफी रुपया वसूल किया जा सकता है लेकिन वह लीड प्लड कर कंजूमर्स (उपभोक्ताओं) पर ही पड़ता है। जो कोशिश इस बजट में की गई है उसमें इस बात को माना गया है कि ऐसे टैक्स लगाये जायें जिससे जनता पर कम भार पड़े। अब मैं इस बात पर आता हूँ कि इसकी मुखालिफ़त में जो बातें कही गई हैं तीन चार प्वाइंट्स (संकतों) में वह यह हैं। एक तो बात इन्ट्रीड्यूसी आफ फंड्स (फ़ोषाभाव) के बारे में कही गई है और यह कहा गया है कि फलों मद में रुपया कम है। रुपया इसलिये कम नहीं है कि कम रुपया देने की तमन्ना थी। रुपया इसलिये कम है कि उनके पास ज़राय नहीं है। इसके अलावा दूसरी चीज़ जो कही गई है वह यह है कि वांट ऑफ प्लान (आयोजना भाव)। बजट बनाने से पहले मिनिस्ट्री के सामने प्लानिंग (निर्माण करना) आता है लेकिन मैं यह समझता हूँ कि हर प्लानर (आयोजक) के लिये जरूरी है कि वह ज़राय देखें और फिर प्लान (योजना) बनायें इस सिलसिले में जो क्रीटीसिज़्म होता है वह ठीक हो सकता है और इस क्रीटीसिज़्म की हर एक गवर्नमेंट को कद्र करना चाहिये क्योंकि यह उसको मदद करता है।

दूसरे क्रीटीसिज़्म (आलोचना) के अन्दर कुछ बातें कही गईं जो निजी तरीक़े की हैं। मान लीजिये कि कोई शख्स कहे कि उसकी कम्प्यूनिटी (जाति) को रिप्रेजेंटेशन (प्रतिनिधित्व) नहीं दिया गया, दूसरे लोग यह कहें कि उनकी कम्प्यूनिटी (जाति) को कम रिप्रेजेंटेशन (नुमाइन्दगी) मिला है। मैं कहता हूँ कि ऐसी बातों से लोगों को अपने दिल का गुबार निकालने का मौक़ा मिल जाता है। मैं पूछता हूँ कि क्या कोई भी कम्प्यूनिटी (जाति) इस बात से तन्गी कर सकती है कि उसके इतने आदमी किसी मोहकमे में

ہو گئے۔ अगर आप का यह नजरिया है, तो मैं कहता हूँ कि आप की कम्युनिटि (जाति) को सही उसूल और जिन बातों के ऊपर वह कम्युनिटि (जाति) की तरक्की منہسر ہے, वह نہیں مالوم۔ इसलिये हमारा यह यकीदा है कि हिन्दुस्तान की राजनीति में जब से यह बात आई है, जब से कम्यूनल रिप्रेजेंटेशन (साम्प्रदायिक प्रतिनिधित्व) की बात आई है, तब से एडमिनिस्ट्रेशन (शासन व्यवस्था) की एकीगैसी (योग्यता) निजाम के अन्दर जो तरक्की की बातें होनी चाहिये वह कम होती चली जा रही है। मेरा यह यकीदा है कि ज्यों-ज्यों नौकरियों के लिये एक कम्युनिटि (जाति) के पढ़े-लिखे लोग झगड़ते हैं, त्यों-त्यों यह नौकरी पा लेते हैं, उनका कम्युनिटि (जाति) से वास्ता नहीं रहता है। वह कम्युनिटि (जाति) से हजारी मील दूर हो जाते हैं। आप खुश हैं कि आपने यह बात कह ली, लेकिन इस उसूल को कोई भी तरक्की پسند, स्टेट, वह स्टेट जो सबके फायदे के लिये खड़ी है तसलीम नहीं कर सकती। और हिन्दोस्तान के अन्दर ऐसी बातें जो हमें तसलीम करनी पड़ रही हैं यह हमारी लिंगेसी है जो हमें इम्पोटियालिस्टिक आर्डर (साम्राज्यशाही) से मिली है। आखिर में मैं यह कहना चाहूंगा कि जहां तक बजट का ताल्लुक है, मेरा यह ख्याल है कि इस बजट के अन्दर एक सही इरादा है, एक मक़सद है और एक तमन्ना है कि इस वजट की ज्यादा से ज्यादा आम लोगों का बजट बनाया जाय। उसकी कुछ पाबन्दियां हैं उन पाबन्दियों के होने की वजह से कुछ कमी हो सकती है। और आप उसकी सजेसब (राय) पेश कर सकते हैं। इसलिये इन पाबन्दियों के होते हुए जो हमारे और आपके सामने हैं, उन जरूरियात को देखते हुए जो जनता की जरूरियात हैं और जो एकदम उमड़ पड़ी हैं—जनता आज एक دم यह जानने के लिये आतुर है कि कांग्रस मिनिस्ट्री के होते हुए भी उसका दुःख क्यों दूर नहीं होता है, हर तबका जानना चाहता है कि उसकी मुसीबतें क्यों दूर नहीं होतीं, इन चीजों को ख्याल में रखते हुए मैं यह समझता हूँ कि यह बजट मौजूदा हालत में अपने सूबे के जराय को देखते हुये अपने क्रिस्म का एक बेहतरीन बजट है। जो क्रिटिडाइज (आलोचना) किया गया वह अगर इस ख्याल से किया गया है कि वह मदद देगा वाक़यात के जानने में, तब तो ठीक है लेकिन अगर इसमें कोई नियत की बात है, तो मैं समझता हूँ कि जरा नामूनसिब होगा। यह एक ऐसा बजट है जिसमें सही वसूल के लिये, एक सही मक़सद के लिये, एक सही क्रिस्म की कोशिश की गई है।

شری گروند سپاہے —

جناب والا - جو بجٹ آج آپ کے سامنے پیش کیا جاتا ہے اس کے خلاف کافی باتیں کہی گئی ہیں۔ دنیا میں کسی سرکار کی طرف سے کوئی ایسا بجٹ نہیں ہو سکتا ہے جس کے خلاف کچھ نہ کہا جائے۔ کیونکہ جو بھی بجٹ پیش کیا جائے اس کے ذریعہ جتنا کی ساری ضروریات پوری نہیں ہو سکتی ہیں۔ بجٹ پیش کرنے والوں پر اس کا نظریہ یہ ہوتا ہے کہ کیا ہو سکتا ہے اور اس کی مخالفت کرنے والوں کا نظریہ یہ ہوتا ہے کہ کیا ہونا چاہیئے۔ ان دونوں نظریوں میں ہمیشہ فرق ہوتا ہے۔ اور اس فرق کے ماتحت ہی - کوئی میسزم ہوتا ہے - اس لئے کسی بجٹ کو ٹھیک طرح سے آنکھ کے لئے سمجھنے کے لئے اور اس کے خامیوں کو جاننے کے لئے اور جو سچاؤ پیش کرنے کی ضرورت ہے اس کے لئے یہ ضروری ہے کہ ان واقعات کو جانا جائے جن میں یہ بجٹ شایع کیا گیا ہے یا پیش کیا گیا ہے - اس سے آسانی ہو جاتی ہے - آج جو بجٹ آپ کے سامنے ہے یہ ایک خاص واقعات کے سایہ میں آپ کے سامنے ہے ایک طرف تو دیہ ہوائی عوام ہے جو آپ سے کچھ سنا چاہتی ہے

[Shri Govind Sahai]

چاہے کسان ہوں چاہے مزدور ہوں چاہے شہر والے ہوں چاہے دیہاتی ہوں - سب کی تمنا امتدی ہوئی ہے اور وہ یہہ سننا چاہتے ہیں کہ ان کے فائدہ کے لئے کیا تھا - ایک طرف تو عوام کی تمنا امتدی ہوئی ہے اور دوسری طرف ذرائع کم ہیں تو قدرتا ایسی حالت کے اندر اس بھت میں کیا ہو سکتا ہے کیونکہ اس کے ساتھ کافی پابندیاں ہیں - آج جن واقعات کے سائے میں یہہ بھت پیش ہوا ہے یہہ بھی ایک عجیب کشمکش کا زمانہ ہے - یہہ ایک ایسا زمانہ ہے کہ سرکار انشجیت حالت میں ہے - اور جنتا بھی انشجیت حالت میں ہے - قدرتا ایسی حالت کے اندر ایسے واقعات کے ہوتے ہوئے خامیاں ہونگی اور پابندیاں ہونا ایک قدرتی بات ہے لیکن میں یہہ سمجھتا ہوں کہ کسی بھت کو جاننے کے لئے اس کے فیچرس (حلیہ) کو دیکھنا چاہئے - ہر بھت کے کچھ اصول ہوتے ہیں اور ان کو جاننے کی کشش کرنا چاہیئے - اس کے جو اچھے فیچرس ہونے چاہیئے وہ یہہ ہونے چاہیئے کہ بھت عام جنتا کے فائدہ کے لئے بنا ہوا ہو - یا اس کے اندر عام جنتا کی ترقی کے لئے عام جنتا کی بہبودی کے لئے اس کی اقتصادی یا آرٹیک حالت کو ترقی دینے کے لئے کوشش کی گئی ہے یا نہیں - یہہ دوسری بات ہے کہ ایک لاکھ روپیہ رکھا گیا ہے یا دو لاکھ روپیہ رکھا گیا ہے سوال اس بات کا ہے کہ آیا بھت کے بنانے والوں نے اس بات کی کوشش کی ہے کہ جنتا اتور سے جنتا کی بہبودی ہے وہ اس میں رہی گئی ہیں یا نہیں (ایک آواز سنائی نہیں پڑتا ہے ذرا آگے میکروفون بو آجائے) ہو سکتا ہے کہ منسٹر صاحب کے میکروفون میں زیادہ آواز ہو اس لئے اب میں یہاں سے ہواؤں گا - میں آپ سے یہہ کہہ رہا تھا کہ کسی بھت کی اچھائی یا برائی کو جاننے کے لئے ضروری یہہ بات ہے کہ اس میں اچھے فیچرس موجود ہیں یا نہیں - میں یہہ سمجھتا ہوں کہ اچھے بھت کی کچھ پہچانیں ہوتی ہیں جس کے ماتحت ہم کہہ سکتے ہیں کہ آیا ان اصولوں کے مطابق وہ بھت پیش کیا گیا ہے یا نہیں - اچھا بھت وہ ہوتا ہے جو جنتا کی آوشیکتاؤں کو پورا کرے اور اس کی اقتصادی حالت کو ترقی دے - اس بات کو زیر غور رکھنا چاہیئے کہ جو ٹیکس لگ رہا ہے وہ کس طبقہ سے لیا جا رہا ہے - آیا ایسے مد سے تو نہیں لیا جا رہا ہے کہ اس کا اثر اور بوجھ عام جنتا پر پڑے - بھت کو ان اصولوں سے دیکھنا چاہیئے - یہی نہیں کہنا چاہیئے کہ فلاں مد کے لئے دو لاکھ یا چار لاکھ روپیہ رکھا گیا ہے کیونکہ میں یہہ جانتا ہوں کہ جنتی چیزوں کی ہمیں ضرورت ہے اس کے لئے جنتا ہمارا سارا بھت ہے اس سے اس گنا روپیہ زیادہ بھی ہمارے پاس ہو تو بھی کمی رہیگی - اس بات کو دیکھنے کی اس بھت میں میں کوشش کرنا کہ آیا یہہ اصول اس میں ہیں یا نہیں - جب میں اسے اصول سے جانتا ہوں تو یہہ دیکھتا ہوں کہ اس کے اندر ایک ایماندارانہ کوشش کی گئی ہے - اپنے فائنشیل (مالی) حالات کو مد نظر رکھتے ہوئے اس بات کی کوشش کی گئی ہے کہ یہہ بھت جنتا کے فائدہ کے لئے ہو - جہاں تک ٹیکسیشن (محصول) کا اصول ہے میں سمجھتا ہوں -

کہ جو خاص اصول بنایا گیا ہے وہ اس قسم کا ہے کہ جتنا زر کم بوجہ پڑتا ہے - اس کا اثر اس طبقہ پر پڑتا ہے جس کے بارے میں ہماری یہ رائے ہو چکی ہے کہ اس طبقہ میں کوئی سوشل یونیٹ (سماجی قابلیت) نہیں ہے - اور اس کو ختم کرنا ضروری ہے - اس لیے یہ اس اور ایک قدم سے آگے نہیں بڑھ سکتا ہے ایسی مسٹر اسحاق خاں صاحب نے کہا کہ مدراس گورنمنٹ نے ایک سلیبس ٹیکس (تجارتی لگان) لگایا ہے اس میں کوئی شک نہیں ہے کہ اس ٹیکس سے کافی روپیہ وصول کیا جاسکتا ہے - لیکن وہ لوٹ پلٹ کو کنزیومرس (آزاد) پر ہی پڑتا ہے - دو کوشش اس بحث میں کی گئی ہے اس میں اس بات کو مانا گیا ہے کہ اسے ٹیکس لگائے جائیں جس سے جتنا زر کم ہوا ہے - اب میں اس بات پر اُٹا ہوں کہ اس کی مخالفت میں جو باتیں کہیں گئیں ہیں ان میں چار پانچ (نکتہ) میں وہ یہ ہیں - ایک تو بات ان ایڈیکسی آف فیکٹس (سرماہ کی کمی) کے بارے میں کہی گئی ہے اور یہ کہہ دیا ہے کہ اس میں روپیہ کم ہے - روپیہ اس لئے کم نہیں ہے کہ کم روپیہ دینے کی تمنا ہے - روپیہ اس لئے کم ہے کہ ان کے پاس ذرائع نہیں ہیں - اس کے علاوہ دوسری چیز جو کہی گئی ہے وہ یہ ہے کہ وائٹ آف پلاننگ (تجویز کی کمی) بحث بنانے سے پہلے مستوری کے سامنے پلاننگ آتی ہے لیکن میں یہ سمجھتا ہوں کہ پلاننگ (تجویز کرنے والا) کے لئے ضروری ہے کہ وہ ذرائع دیکھے اور پھر پلاننگ (تجویز) بنائے - اس سلسلہ میں جو کریڈیٹسز ہوتا ہے وہ ٹھیک ہو سکتا ہے اور اس کی ترقی - کم کی ہو ایک گورنمنٹ کو قدر کرنا چاہیے - کیونکہ یہ اس کی مدد کرتا ہے - دوسرے کریڈیٹسز (نقطہ چینی) کے اندر کچھ باتیں کہی گئیں جو نجی طریقہ کی ہیں - مان لیجئے کہ کوئی شخص کہے کہ اس کی کمیونٹی کو ریپریزنٹیشن نہیں دیا گیا ہے - دوسرے لوگ یہ کہیں کہ ان کی کمیونٹی کو کم ریپریزنٹیشن ملا ہے - میں کہتا ہوں کہ ایسی باتوں سے لوگوں کو اپنے دل کا شمار نکالنے کا موقع مل جاتا ہے - میں یہ چاہتا ہوں کہ کیا کوئی بھی کمیونٹی اس بات سے ترقی کر سکتی ہے کہ اس کے اندر آدمی کسی مسئلہ میں ہو گئے - اگر آپ کا یہ نظریہ ہے تو میں کہتا ہوں کہ آپ کی کمیونٹی کو صحیح اصول اور جن باتوں کے اردو کمیونٹی کی ترقی منحصراً وہ نہیں معلوم - اس لئے ہمارا یہ عقیدہ ہے کہ ہندوستان کی راج نیٹی میں جب سے یہ بات آئی ہے - جب سے کمیونل ریپریزنٹیشن کی بات آئی ہے تب سے ایڈمنسٹریشن (نظام) کی ایفی شنشی (قابلیت) کے اندر جو ترقی کی باتیں ہونا چاہئے وہ کم ہوتی چلی جا رہی ہیں - میرا یہ عقیدہ ہے کہ جوں جوں نوکریوں کے لئے ایک کمیونٹی کے بڑھے لکھے لوگ جھگڑتے ہیں جوں جوں وہ نوکری پالیتے ہیں ان کا کمیونٹی سے واسطہ نہیں رہتا ہے وہ کمیونٹی سے ہزاروں میل دور ہو جاتے ہیں - آپ خواہیں کہ آپ نے یہ باتیں کہہ لیں - لیکن اس اصول کو کوئی بھی ترقی پسند اسٹیٹ وہ اسٹیٹ جو سب کے فائدہ کے لئے بڑھتی ہے تسلیم نہیں کر سکتی اور ہندوستان کے اندر ایسی باتیں جو ہمیں تسلیم کرنا پڑ رہی ہیں یہ ہماری لیکسٹی ہیں جو ہمیں امپیریل اسٹک آرڈر سے ملی ہے - آخر

[Shri Govind Sahai]

میں میں یہ کہنا چاہوں گا کہ جہاں تک بھت کا تعلق ہے میرا یہ خیال ہے کہ اس بھت کے اندر ایک صحیح ارادہ ہے ایک مقصد ہے اور ایک تمنا ہے کہ اس بھت کو زیادہ سے زیادہ عام لوگوں کا بھت بنایا جائے۔ اس کی کچھ پانڈیاں ہیں ان پانڈیوں کے ہونے کی وجہ سے کمی بھی ہو سکتی ہے اور آپ اس میں سنجیشن (مشورہ) پیش کر سکتے ہیں۔ اس لئے ان پانڈیوں کے ہوتے ہوئے جو ہمارے اور آپ کے سامنے ہیں ان ضروریات کو دیکھتے ہوئے جو جنفا کی ضروریات ہیں اور جو ایک دم امروزی ہیں جنفا آج ایک دم جانے کے لئے آ رہے ہیں کہ کانگریس منسٹری کے ہوتے ہوئے بھی اس کا دیکھ کر دور نہیں ہونا ہے۔ ہر طبقہ جاننا چاہتا ہے کہ اس کی مصیبتیں کیوں دور نہیں ہوتی ان چیزوں کو خیال میں دیکھتے ہوئے میں یہ سمجھتا ہوں کہ یہ بھت موجودہ حالت میں اپنے صوبہ کے ذرائع کو دیکھتے ہوئے اپنے قسم کا ایک بہترین بھت ہے۔ جو کو بقیہ سب دیا گیا اگر وہ اس خیال سے کیا گیا ہے کہ وہ مدد دینا واقعات کے جاننے میں تب تو ٹھیک ہے لیکن اگر اس میں کوئی نیت کی بات ہے تو میں سمجھتا ہوں کہ ڈرانا مناسب ہوگا۔ یہ ایک ایسا بھت ہے جس میں صحیح اصول کے لئے ایک صحیح مقصد کے لئے ایک صحیح قسم کی کوشش کی گئی ہے۔

* مسٹر محمد اسرار احمد —

مجھے تو معلوم نہیں آیا میں سر سے خطاب کروں یا میڈم سے خطاب کروں۔ حضور والا کہوں یا حضور علی کہوں۔ بہر حال آپ سے میری عرض ہے جو کچھ اس بھت کے سلسلے میں مجھے کو اس ایوان کے سامنے پیش کرنا ہے۔ اس سے پہلے اس ایوان میں میرے عزیز دوست شری اجیت پرشاد جین نے ایک نیک مشورہ دیا تھا کہ اپنی حقیقت کو بھول کر اس میں ضمن ہونے کو ہم کوشش کریں۔ میری سمجھ میں یہ نہیں آتا اگر نیشن (قوم) کی تھیوری (مسئلہ) کسی جیوگرافیکل پوائنٹ آف ویو (جغرافیائی نقطہ نظر) یا ایڈمنسٹریٹو پوائنٹ آف ویو کے ملنے کا واسطہ پڑا ہے تو صحیح طریقے سے انہیں نیشن (قوم) کی تھیوری (مسئلہ) معلوم ہو سکتی تھی۔ میں ان کو گوش گزار کرنا چاہتا ہوں۔ ہندوستان دو قومیں ہیں۔ ایک کا نام مسلمان ہے اور دوسری کا نام نان مسلمان (غیر مسلم) میں انہیں سمجھتا آیا عیسائی قوم اپنے آپ کو ایک نیشن (قوم) کہہ سکتی ہے یا نہیں۔ یہ ان کا نظریہ ہو سکتا ہے۔ لیکن جہاں تک اس صوبہ میں ہمارے رہنے کا تعلق ہے یہ یقینی بات ہے کہ ہندوستان کے مسلمان اسی جگہ رہیں گے اسی جگہ رہیں گے لہذا سگریٹ (چلے جانے) نہ دینے کا سوال ہمارے سامنے پیش نہیں ہے۔ اس صوبہ میں ہمیں دو طریقے سے کام نکالنا ہے۔ اس صوبہ کا نظام اس طرح ہے جس سے سب کا فائدہ اور بہبود ہو سکے۔ یہ دیکھ کر سخت تعجب ہوا جب کوئی اپوزیشن (متکلف) کی طرف سے مسلمانوں کے حقوق کے تحفظ کے لئے کچھ کہا گیا

* انریبل ممبر نے ایلم، تقریر کو صحیح کر کے واپس نہیں کیا۔

تو تریبزی بنچر نے ہمیشہ مضحکہ اڑایا۔ اس کے مدد سے معنی یہ ہے کہ اگر آپ نیشنلزم (قومیت) پر ہیں اور ہم صدیوں پہلے سے مظاہرہ اپنی کمیونلزم (فوقہ وارانہ) کرتے ہیں تو مسلمانوں کی جو باتیں ان کے سامنے پیش کی جائیں ان پر انہیں غرر کرنا چاہیئے۔ ان کی بات اگر درست ہو تو صدیوں کرنے کی کوشش کرنی چاہیئے اور اگر غلط تو نظم انداز کر دینا چاہیئے۔ یہ نہیں کہ یہیں پہ مضحکہ اڑانا شروع کر دیا۔ اس وجہ سے کہ آپ انٹریٹ میں ہیں۔ پنجاب بینک کی طرح ہم بھی ۵۵ اور ۶۹ فیصدی ہوتے تو ہم بہت سا زر خرید لیتے۔ اب رہا ٹیکس کا سوال اگر حسب زمینداری کا آبایشن (خانہ) کرنا ہے تو تھوڑا سا جو ٹیکس کیا جا رہا ہے وہ تو بالکل غلط ہے میں تو کہتا ہوں ۵۵ فیصدی جو ریونیو (مالیہ) ان کو بچتا ہے اس میں سے ۵ فیصدی ان کو چھوڑ دیا جائے اور ۵۰ فیصدی لے لیا جائے (ہیر ہیر) لیکن ساتھ ہی ساتھ ایک ٹیکٹ (طریقہ) ہمارے آپریل وزیر ہوم نے بتا دیا ہے وہ کلیکٹیو فائنانس (مجموعی جرمانے) کے شکل میں یہ بلیک مارکیٹس (چور بازاری کرنے والے) اور ریگٹیس جو ہیں اور جو ہمارا خون کھٹل کی طرح چوستے ہیں ان پر بھی ایک بلیک مارکیٹنگ ٹیکس لگایا جاسکتا ہے۔ وہ اس شکل سے کہ اگر کسی خاص محلے میں خاص جگہ یا خاص پروفیشن (ذریعہ معاش) میں بلیک مارکیٹنگ (چور بازاری) ہوتی ہے تو کلیکٹیو فائنانس (مجموعی جرمانہ) لگیگا۔ اس طرح سے ہمارے صوبے کا ریونیو (مالیہ) جو ہے بہت زیادہ اچھا ہو سکتا ہے۔ زمینداروں کے لئے یہ طریقہ اس لئے اختیار کیا گیا ہے کہ ان کا خون ناپاک ہو گیا ہے لیکن ان انڈسٹریسٹس (سرمائے دار) جو بلیک مارکیٹس (چور بازاری کرنے والے) ہیں ان کا خون شاید عطر ہو گیا جو ان کے اوپر ہاتھ رکھا جائیگا۔ اس سلسلے میں یہ بھی ہو سکتا ہے ان سے اگر ٹیکس نہ لیا جائے تو ایئر پورٹ (مزدوروں کا سوال) جو ہمارے صوبہ میں بہت زیادہ ہے ان سے کہا جاسکتا ہے کہ جتنا پرائٹ (منافع) ہو کہانے پینے کو تو تم اے لو اور بقیہ لیبر (مزدوروں) کو دے دو۔ لیکن یہ نہیں نہیں ہوتا۔ ٹریبونل (محکمہ عدالت) مقرر کئے جاتے ہیں ٹریباس (گڑبڑ) روزانہ ہوتی ہیں اور سننے میں یہ آئیگا کہ بہت بڑے ہمدرد مزدوروں کے ہیں لیکن ہم کیا کریں ہر ممکن کوشش ہم کرتے رہیں۔ لیکن ہمارے ہاتھ میں کچھ نہیں ہے۔ اس سلسلے میں یہ ہو سکتا ہے کہ انڈسٹری (صنعت) کے سلسلے میں جب بہار میں ایلو مینیم سافٹ کی فیکٹری (کارخانہ) کھولا جا سکتا ہے تو ہمارے صوبہ میں بھی ایک فیکٹری (کارخانہ) کھولی جاتی جہاں مشینریز (مشینیں) بڈائی جاتیں۔ کیونکہ اس وقت باہر سے انگریزی مال یا امریکی مال ہم خریدتے ہیں اور اس طرح ہم کافی دولت دوسرے ملکوں کو دے دیتے ہیں۔ لیکن ٹاری گیشن (آبپاشی) اور ایگریکلچر (زراعت) میں ہم نے کوئی ایسا پروجیکٹ (اسکیم) نہیں پیش کیا جس سے ہم یہاں مشینری پیدا کر سکیں ہمیں

[Mr. Mohammad Asrar Ahmad]

مشینری باہر سے منگانا پڑتی ہے اور باہر کے مالکوں کے رحم اور کرم پر رہنا پڑتا ہے۔ ابھی تیار ہوائی جہاز خریدے گئے لیکن ایک اسی واسطے کمزورے میں بند کر کے رکھیے دیا گیا کہ ضرورت پڑنے پر اس کے پڑے استعمال میں لائے جائیں۔ اب انٹرنیشنل ٹیکس کے سلسلے میں مجھے کچھ عرض کرنا ہے جو ٹیکس لگایا گیا ہے وہ قطعی طور سے ناجائز ہے یہ اس وجہ سے ہے کہ اس کا تمام بار کنزیومرس (عوام) پر پڑتا ہے سنیما والوں پر نہیں پڑتا۔ میں نہیں ہوتا ہوں کہ سنیما ایکریڈیشنس (نمائش) پر جو چلاتے ہیں اور پر ٹیکس ہونا چاہیئے دو آنے تین آنے پر دو پیسہ بڑھا دیا اس سے کوئی فائدہ نہیں۔

سمارے صوبہ میں فلم کمپنیاں بننے لگی ہیں نہ معلوم ان کے پاس روپیہ عمارتیں بنانے کے لئے کہاں سے آجاتا ہے۔ میں تو ٹائٹلس منسٹر صاحب سے گزارش کروں گا کہ کنزیومرس (عوام) پر ٹیکس لگایا جائے ان لوگوں پر لگانا چاہیئے جو ہنر کے لئے پلشیتل بلڈنگس (شانداز عمارتیں) بناتے ہیں نہ معلوم ان کو کہاں سے میٹیریل (سامان) مل جاتا ہے۔ کونسا رس ریڈیٹس کے لئے تو نوآرٹس بقی نہیں ملتے اور انہیں ہر چیز مل جاتی ہے۔ مجھے امید ہے کہ اس سلسلے میں ٹائٹلس منسٹر صاحب غور کریں گے اس کے علاوہ بلیک مارکیٹرس (چور بازاری کرنے والوں) کے یہاں بیک ریفرنسز (پچھلے حوالہ) ہیں۔ یہ دیکھیں کہ انہوں نے جنگ کے زمانے میں تنہا روپیہ پیدا کیا ہے۔ اور ان کے لئے ایسا ٹیکس لگایا جائے کہ جتنے انہوں نے خون چوسا ہے۔ اس سے زیادہ واپس مل جائے تاکہ ہمارے صوبہ کو زیادہ آسانی ہو۔ ہمارے فنڈس منسٹر صاحب ایجوکیشن منسٹر بھی ہیں۔ لیکن بجٹ کو دیکھنے سے معلوم ہوتا ہے کہ ایجوکیشن (تعلیم) کے سلسلے میں انہوں نے اس وجہ سے کم رقم رکھی ہے کہ کہیں دوسرے وزراء یہ نہ کہیں کہ تم نے اپنے محکمہ کے لئے کافی مقدار میں روپیہ لیا ہے۔ لہذا صرف چار کروڑ روپیہ ۱۰ پرسینٹ (فیصدی) آپ نے ایجوکیشن کے لئے رکھا ہے۔ جب سمجھی جانتے ہیں کہ سیاسی اور عامی ہر طرح کی ترقی اور ایجوکیشن (تعلیم) ہی کافی ضرورت ہے تو چار کروڑ کی رقم کسی صورت میں بھی مناسب نہیں ہو سکتی جبکہ آبادی بڑھتی چلی جا رہی ہے اسی حساب سے خرچ بھی اور زیادہ بڑھ سکتا ہے۔

ساتھ ہی ساتھ پبلک ہیلتھ (صحت عامہ) ۴ مہڈیسن (دوائیوں) کے سلسلے میں بھی ۲ ڈھائی لاکھ کی رقم رکھی گئی ہے آپ سینٹیوریم کو پراونسلائز (صوبائی بنانا) کرنے جارہے ہیں۔ لیکن آپ سے یہ نہیں ہوا کہ جہاں سے آپ تشریف لائے ہیں جن کے روٹوں کے اوپر آپ یہاں تشریف رکھتے ہیں ان کے لئے بھی کچھ کریں۔ ان کے لئے آپ نے صرف سوا لاکھ روپیہ رکھا ہے۔ اس طریقہ سے وہ مرنے رہیں لیکن ان کو پوچھنے والا کوئی نہیں۔ سلیمیمنٹری بجٹ (تکمیلی بجٹ) کے زمانہ میں کہا گیا تھا کہ ردل دسپینس (دیہاتی دواخانے) زیادہ سے زیادہ کھولنے کی کوشش کریں گے گرانٹ بڑھانے کی کوشش کریں گے لیکن بجٹ کو شروع سے آخر

دیکھنے سے معلوم ہوتا ہے کہ ایسے انسٹی ٹیوشنز (ادارے) آپ ایک ہی نہیں
کوہل رہے ہیں - جس سے عوام الناس کی ترقی ہو سکے - مڈل سٹیج میں
نہیں آتا کہ ہندوستان اور اس صوبہ کی صحت کو درست کرنے کے لئے یہ سینی
ٹوریم، ڈسپینسریز (دواخانے) جو بڑے بڑے شہروں میں کھولے جائیں گے وہ
کس طرح سے فائدہ مند ہو سکتے ہیں - میں یہ عرض کہونگا اپریل 1947ء کو
(دراختار) دیہاتی حلقوں میں ڈسپینسریز (دواخانے) کھولے جاسکتے ہوں -
چاہے جو بھی آپ مناسب سمجھیں کوہل جائیں تو زیادہ مناسب ہوگا -

اسی ایجوکیشن (تعلیم) کے سلسلہ میں صحت کو دیکھنے سے یہ معلوم
ہوتا ہے کہ تقریباً ۳۰، ۳۱ پوسٹلٹ (فیصدی) صرف پرائمری ایجوکیشن
(پرائمری تعلیم) کے لئے ہے - گورنمنٹ اسکولز پر جتنا صرف ہوتا ہے تقریباً ایک
تہائی سے زیادہ اور انسٹی ٹیوشنز (اداروں) پر صرف ہوتا ہے - مڈل سٹیج
میں قطعی طور پر یہ مناسب نہیں معلوم ہوتا ہے - میرا خیال تو
یہ ہے کہ جتنے ہی گورنمنٹ اسکولز اور انٹرمیڈیٹ کالج ہیں وہ سب تو دلی
جائیں اور اس کے بجائے وہیں پر گورنمنٹ اسکول اور کالج کھولے جائیں جہاں
ان کی ضرورت ہو - اور جہاں انسٹی ٹیوشنز (ادارے) نہیں ہوں - اگم اس
طریقے سے اسکول اور کالج کھولے جائیں گے تو میرا خیال ہے کہ سارے صوبے میں تعلیم
اچھے پیمانے پر ہو سکتی ہے -

انڈسٹریز (صنعت) کے سلسلے میں ہمارے وزیر صاحب امریکہ کی یہی سہ
کر کے آئے ہیں - صوبہ کو فخر ہے کہ انہوں نے غلے دلانے کی کوشش کی ہے
لیکن یہ بھی کہیں کوشش کی ہے کہ یہ روپے جو غلے خریدنے
کے لئے دوسرے ملکوں میں جاتے ہو وہ نہ جاسا کرین؟ کیا ایسی
کوئی کوشش کی ہے جس میں غلے دوسرے ملکوں سے نہ منگوانے پڑیں
اور صرف ہمارے دیس کے ہی غلے سے کام چل جائے - کیا یہ ممکن نہیں ہے
کسانوں کے لئے کہ وہ زیادہ سے زیادہ غلہ پیدا کر سکیں؟ ایگریکلچر (زراعت) کی
قیمانڈ (مانگ) کو دیکھنے سے یہ معلوم ہوتا ہے کہ اس میں بہت زیادہ رقم
رکھی گئی ہے لیکن اس میں یہ نہیں بنایا گیا ہے کہ اس سلسلہ میں دیہاتوں
میں کس طرح سے کام کیا جائیگا - کیا اس طرح کا کوئی طریقہ نکالا گیا ہے جس
سے جہاں پر ایک من غلہ پیدا ہوتا تھا وہاں ۱۰ من پیدا ہو سکے یا پنچہ زمینوں
پر کاشت کی جاسکے؟ میں نہیں سمجھتا ہوں کہ یہ کہاں تک کارآمد ہوگا -
ہو سکتا ہے کہ ہمارے وزیر صاحب جو امریکہ سے واپس آئے ہیں کوئی مشورہ کہے
ہوں - آیا اور کالج انسٹی ٹیوشنز (ادارے) کھولے جائیں - ویٹینری، کالج
(یالتو جانوروں کے معالجہ کے متعلق کالج) کھولے جائیں جس میں زراعت
زیادہ رقی صوبہ کی ہو سکے - کھیتی کی ترقی کے لئے جو ٹریکٹرس منگائے گئے ہیں
میں نہیں معلوم ہے کہ یہ اسکیم کہاں تک کارآمد ہو سکتی ہے - اس کے کٹرول
(قیمتیں پر کنٹرول) کے سلسلے میں میں یہ کہونگا کہ گورنمنٹ اس بات کی

[Mr. Mohammad Asrar Ahmad]

کوشش کرے جس سے کسان زیادہ سے زیادہ غلہ پیدا کرنے کی کوشش کریں اور اس طریقے سے ہمارے ملک کی ہمارے صوبہ کی دولت دوسرے ملکوں میں نہیں جاسکے۔

اس سلسلے میں مجھے یہ بھی عرض کرنا ہے کہ اسٹیٹسٹکس ڈیپارٹمنٹ (مستحکم حساب کتاب) میں ڈیڑھ کروڑ روپیہ رکھا گیا ہے۔ یہ ڈیڑھ کروڑ روپیہ صحیح طریقے سے استعمال نہیں ہوتا ہے۔ بلکہ اسے دوسرے کھتیاؤں کی حیب میں چلا جاتا ہے جو ہر طرف سے چوسنے کی کوشش کرتے ہیں اور اس طریقے سے چوسنے کی کوشش کرتے ہیں جس سے صوبے کے جتنے رہنے والے ہیں ان کا خون ناپود ہو جاتا ہے۔ ڈیڑھ کروڑ روپیہ اتنی زبردست رقم ہے لیکن اس سے دیہات کے رہنے والوں اور شہر کے رہنے والوں کو کوئی فائدہ نہیں ہوتا ہے۔ گدیوں یا چٹا خریدنے کے بعد بھی جو اناج دیا جاتا ہے۔ وہ بھی دمت ہو گیا تو کم کر دیا جائیگا۔ اب ایسی صورت میں جو ہمارے راشن ٹاؤنس (قصے جن میں راشن ہے) ہیں ان کے ارد گرد بھی وہی بھاؤ ہو گیا ہے جو گورنمنٹ کا ہے۔ ایسی صورت میں میں نہیں سمجھا کہ یہ ڈیڑھ کروڑ روپیہ کس طرح بے خرچ ہو گا۔ گورنمنٹ کے پاس کون سے اسٹیٹسٹکس (حساب کتاب) ہیں یہ کون سی پڑو کھن فیکٹری (پیداوار کے اعداد و شمار) ہیں جن کے بنا کر یہ معلوم ہو سکے کہ کب تک کنٹرول فوڈ کوریجس (اشیائے خوردنی) پر چلیگا۔ اور کب تک یہ کنٹرول کسی اور چیز پر چلیگا۔ اس سلسلے میں میں یہ نہیں سمجھا کہ سندھ گورنمنٹ نے کیروسیں آئیل (مٹی کے تیل) کو ڈیکنٹرول (کنٹرول ہٹانا) کر دیا ہے۔ انہوں نے کس وجہ سے کر دیا ہے۔ اس سلسلے میں یہ بھی نہیں معلوم ہے کہ ہمارے صوبہ میں بھی یہ کیروسیں آئیل (مٹی کا تیل) ڈیکنٹرول (کنٹرول ہٹایا) کیا جائیگا یا نہیں۔ سوالوں کے جواب میں یہ کہہ دیا جاتا ہے کہ نوٹس یکوائزڈ (نوٹس کی ضرورت) کی جاتی ہے۔ اس کے علاوہ نہ جانے کن کن مددوں میں آپ نے کیا کیا سمس (رتیں) رکھے رکھے ہیں۔ ہندوستانی لٹریچر کے لئے ۵۰ ہزار اور کھدر کے لئے ۵ لاکھ۔ کپڑے کی کمی ہے لیبر (زدوروں) کی مصیبت ہے۔ میں تو یہ کہتا ہوں کہ یہ صوبہ اسی وقت ترقی کر سکتا ہے جب یہاں کی انڈسٹریز (صنعتیں) اور ایگریکلچر (زراعت) انٹینسو (تیزی سے) ہو لیکن اتنا روپیہ صرف اس لئے استعمال کرنا کہ خاص کر کے کھدر کا پرجار کیا جائے، کچھ سمجھ میں آنے والی بات نہیں معلوم ہوتی کیونکہ مینٹول لیبر (دستکار زدوروں) کی کمی ہے۔ انڈسٹریز (صنعت) کافی ہیں نہیں، کپڑے کی کمی ہے۔ کھدر ایک اکنامک (بچت) چیز ہے۔ اگر کلاٹھ مل - (نیرے کے گرخانے) کھل جائیں یا شوگر ملز (شکر بنانے کے گرخانے) کھول جائیں تو یہ ہو سکتا ہے کہ مینول لیبر ایک اچھے چھمل میں استعمال ہو سکے گا۔ میں اس سے قطعی اتفاق نہیں کرتا کہ کٹج انڈسٹریز (گھریلو صنعتیں) کو اچھے پیمانہ پر جانے کے لئے ۵ لاکھ روپیہ خرچ کئے جائیں۔ کسی اچھی چیز کو ۵ لاکھ نہیں ۵۰ لاکھ روپیہ خرچ کئے جاتے تو ٹھیک ہے لیکن صرف اس

کہ کھدر کا برچار کیا جائیگا۔ پانچ لاکھ روپیہ اس کام کے لئے دینا کرنی چاہی بات سمجھ میں نہیں آتی ہے۔ میں کھدر کے خلاف ہرگز نہیں ہوں۔ مگر سوال یہ ہے کہ پیسے کا صحیح استعمال ہو رہا ہے کہ نہیں، پیسہ صحیح مصروف میں آ رہا ہے یا نہیں۔ ہمارے دو وزرا باہر کے ملکوں میں گئے۔ شوگر (شوگر) کے سلسلے میں کئی کارخانے کھولے گئے۔ آخر انڈسٹری ڈیپارٹمنٹ (محکمہ صنعت و حرفت) اس واسطے تو ہے نہیں کہ اس کے کونا دھوتا ٹی-ای بلز میں اپنا حساب کتاب بناتے چلے جائیں اور ۵ ہزار، ۲ ہزار، ۷ ہزار کا بیٹہ بناتے رہیں۔ اب مجھے یہ بتائیں کہ کیا کوئی ملک بقیر انڈسٹری (صنعت و حرفت) کے ترقی کر سکتا ہے۔ یورپ وہ ملک ہے جس کے باپ دادا یہاں کے کھانے پر یہاں کے پیسوں پر ہلتے رہے اس کی صرف یہی وجہ ہے کہ وہاں پر ہیرو انڈسٹری (بھاری کارخانے) ہیں آپ ایک سوئٹ کے لئے بھی ان کے محتاج ہیں۔ وار ٹائم (جنگ کے دوران میں) میں جتنی انڈسٹری (کارخانے) بنی تھیں ان کے لئے انڈسٹری ڈیپارٹمنٹ (محکمہ صنعت و حرفت) کیا کر رہا ہے ان کے بڑھانے کے لئے کیا چیزیں، کیا ترکیبیں آپ نے کی ہیں۔ گھی کے لئے ۲۵ ہزار روپیہ آپ نے دیا ہے اور یہ ذائقہ جو مقبول ریٹ پر نہیں مل رہا ہے اس کے لئے آپ کیا کر رہے ہیں۔ اس کے معنی یہ ہوتے ہیں کہ آپ یہ چاہتے ہیں کہ بلیک مارکیٹرز (چور بازاری کرنے والے) جتنا خون چوس سکیں، جس شکل میں چوس سکیں چوستے رہیں۔ میں نہیں سمجھتا کہ ایسی صورت میں ہمارے وزرا صاحب جو فارین (بیرونی) ملک میں گئے وہ ایسی مشینری کیوں نہیں لئے جس میں کپڑا ہم اچھی طرح سے بنوا سکیں۔ جتنے یہاں چر کھڑے کے سائز (کوڑے) ہیں وہ کانپور میں بلیک مارکیٹ (چور بازار) میں کپڑا فروخت کر رہی ہے لیکن کپڑا ایک کو نہیں مل سکا۔ اس کے علاوہ یہ بلیک مارکیٹ کا کپڑا پروا نہ کر بیٹی میں پینک دیا گیا اس وجہ سے کہ وہ بکری نہیں کیا جاسکا۔

ان کے خلاف گورنمنٹ نے کیا کارروائی کی ہے۔ اینٹی کرپشن ڈیپارٹمنٹ نے لاکھوں روپیہ لوگ پیدا کرتے ہیں ہزاروں آدمیوں کے پیچھے اپنے اینٹی کرپشن کے دو آدمیوں کو چھوڑ دیا انہوں نے ۹۹۹ کو چھوڑ دیا اور ایک آدمی کو بکڑ لیا۔ آخر یہ کس قسم کا ایڈمنسٹریشن ہے کہ وہ جس کو چاہتے ہیں اس کو پکڑتے ہیں اور اگر کسی نے چپکے سے مٹی گرم کر دی تو اُس کو فوراً چھوڑ دیا۔ یہ کارنامہ آپ کا اینٹی کرپشن ڈیپارٹمنٹ کر رہا ہے۔ میری التجا یہ ہے کہ اینٹی کرپشن کو بالکل آفسرو آرگنائز کیجئے ورنہ آپکا یہ ڈیپارٹمنٹ بالکل ناکارہ محکمہ ہے۔ اور میں سمجھتا ہوں کہ اس سلسلہ میں جو کچھ بھی آپ کی ذمہ داری ہے وہ بالکل ناجائز ہے یہ اینٹی کرپشن ڈیپارٹمنٹ آج ہکو کرپٹ بنانے کی کوشش کر رہا ہے۔ ہکو مجبور کرتا ہے کہ ہم ناجائز لوگوں کی حمایت کریں اور جائز لوگوں کی مخالفت کریں۔ چونکہ میرا وقت ختم ہو چکا ہے اس لئے بعد میں جب موقع آئیگا تو تقریر کرتا۔

*मिस्टर मुहम्मद असरार अहमद :

मुझे तो मालूम नहीं आया, मैं सर (जनाब वाला) से खिताब कहूँ या मैडम (मोहतरमा) से खिताब कहूँ। हुजूरवाला कहूँ या हुजूर आली कहूँ। बहरहाल आपसे मेरा अर्ज है जो कुछ इस वजह के सिलसिले में मुझको इस ऐवान के सामने पेश करना है। इससे पहले इस ऐवान में मेरे अजीम दोस्त श्री अजित प्रसाद जैन ने एक नैक नशबिरा दिया था कि अपनी हकीकत को भूल कर इसमें जन्म होने की हम कोशिश करें। मेरी समझ में यह नहीं आता, अगर नेशन (कौम) की थ्योरी (उसूल) किसी ज्यादािकल प्वाइंट आफ व्यू (जूगराफिया के नुक्तेनजर) या किसी अथॉरालोजिस्ट (अथॉरालोजिस्ट) से उनको मिलाने का दास्ता पड़ा है तो सही तरीके से उन्हें नेशन (कौम) की थ्योरी (उसूल) मालूम हो सकती थी मैं उनको गोशेगुजार करना चाहता हूँ। हिन्दुस्तान में दो कौम हैं एक का नाम मुसलमान है दूसरी का नाम मुस्लिम (गैर-मुस्लिम)। मैं नहीं समझता आया इसी जैन अपने आपको एक नेशन (कौम) कह सकती है या नहीं। यह उनका नशरिया हो सकता है। लेकिन जहाँ तक इस सूबे में हमारे रहने का ताल्लूक है यह यकीनी बात है कि हिन्दुस्तान के मुसलमान इसी जगह रहेंगे इसी जगह मरेंगे लिहाजा एक जगह से दूसरी जगह जाकर आबाद होने का सवाल हमारे सामने पेश नहीं है। इस सूबे में हम दूसरे तरीके से काम निकालना है। इस सूबे का निशाम इस तरह से चलाना है जिससे सबकी कर्जा और बहबूदी हो सके। यह देख कर सख्त ताज्जुब हुआ जब कभी अयोजीतान (मुखालिफ पार्टी) की तरफ से मुसलमानों के हक्कों के तहफुज के लिये कुछ कहा गया तो ट्रेडरी बेन्चेज (ट्रेडरी बेन्चेज) ने हमेशा नबहका उठाया। इसके सही मानी यह है कि अगर आप पर हैं और हम नैशनलिज्म सही तरीके पर मुजाहरा अपनी कम्यूनेलिज्म (मजहब) का करते हैं तो मुसलमानों की जो बातें उनके सामने पेश की जायें उन पर उन्हें धौर करना चाहिये उनकी बात अगर ठुस्तर हो तो सही करने की कोशिश करनी चाहिये और अगर गलत हो, तो नतरअन्दाज कर देना चाहिए, यह नहीं कि यहीं पर नबहका उड़ाना शुरू कर दिया। नबह इस वजह से कि आप अक्तरियत में हैं। पंजाब बंगाल की तरह हम भी ५५ और ४९ फीसदी होते तो हम बहुत सा खर खरीद लेते। अब रहा टैक्स का सवाल, अगर जमींदारी को खतम करना है तो थोड़ा सा जो टैक्स किया जा रहा है वह तो बिल्कुल गलत है। मैं तो कहता हूँ ५५ फीसदी जो मालगुजारी उनको बबती है उसमें से ५ फीसदी उनको छोड़ दिया जाये और ५० फीसदी ले लिया जाये। (हियर हियर) लेकिन साथ ही साथ एक टैक्स हमारे आनरेबिल वजीर होन ने बतला दिया है। वह है कलेक्टिंग फाइन्स (इजतमाई—जुमनि) की शकल में। यह ब्लैक मार्केटियर्स और रेक्रेरियर्स जो हैं और जो हमारा खून खदमल की तरह चूसते हैं उन पर भी एक ब्लैक मार्केटिंग टैक्स लगाया जा सकता है, वह इस शकल से कि अगर किसी खास मोहल्ले में, खास जगह या खास पेशा में चोर बाजारी होती है तो कलेक्टिंग फाइन्स (इजतमाई जुमनि) लगेगा। इस तरह से हमारे सूब की मालगुजारी जो है, बहुत ज्यादा अच्छी हो सकती है जमींदारों के लिये यह तरीका इसलिये अख्तियार किया गया है कि उनका खून नापाक हो गया है लेकिन इन मिल मालिकों का जो चोरबाजारी करते हैं, उनका खून शायद इत्र हो गया है जो उनके ऊपर हाथ रखा जायेगा। इस सिलसिले में यह भी हो सकता है, उनसे अगर टैक्स न लिया जाये तो लेश्वर प्राइकेम (मजदूरों का मसला) जो हमारे सूब में बहुत ज्यादा है, उनसे कहा जा सकता है कि जितना फायदा हो, खाने-पीने को तो तुम ले लो, और बकाया मजदूर को दे दो। लेकिन यह कहीं नहीं होता। ट्रिब्यूनल मुकदमरे किये जाते हैं। ऐसे किसान रोजाना होते हैं और सुनने में यह आयेगा कि बहुत बड़े हमदर्द मजदूरों के हैं लेकिन हम क्या करें, हर मुमकिन कोशिश हम करते हैं।

*इस भाषण को माननीय सदस्य ने शुद्ध करके वापस नहीं किया है।

लेकिन हमारे हाथ में कुछ नहीं है। इस सिलसिले में यह हो सकता है कि इंडस्ट्री के सिलसिले में जब बिहार में अल्मोनिमस सर्फेट की फैक्टरी खोली जा सकती है तो हमारे सूबे में भी एक फैक्टरी खोली जाती जहाँ मशीनरीज बनाई जाती। क्योंकि इस वक्त बाहर से अंग्रेजी माल या अमरीकी माल हम खरीदते हैं और इस तरह हम काफी बोलत हमारे मुल्कों को दे देते हैं। लेकिन इरीगेशन (आबपाशी) और एग्रीकल्चरल (शरायत) में हमने कोई ऐसा प्रोजेक्ट (स्कीम) नहीं पेश किया जिससे हम यहाँ मशीनरी पैदा कर सकें। हमें मशीनरी बाहर से मंगाना पड़ता है और बाहर के मुल्कों के रहम और करम पर रहना पड़ता है। अभी तीन हवाई जहाज खरीदे गये, लेकिन एक इसी वास्ते कमरे में बन्द करके रख दिया गया कि ज़रूरत पड़ने पर उसके पुर्जे इस्तेमाल में लाये जायें। अब इंटरटैममेंट (खेल तमाशे) टैक्स के सिलसिले में मुझे कुछ अर्ज करना है। जो टैक्स लगाया गया है वह कहीं तीर से नाशायज है। यह इस वजह से है कि इसका तमाम भार कंज्यूमर्स (खर्च करने वाले) पर पड़ता है। सिनेमा वालों पर नहीं पड़ता। मैं कहता हूँ कि इंग्लीशर्स (सिनेमा दिखाने वालों) पर जो सिनेमा चलाते हैं उन पर टैक्स होना चाहिये दो आने, तीन आने पर दो पैसा बढ़ा दिया इससे कोई फायदा नहीं। हमारे सूबे में फिल्म कंपनियाँ बनने लगी हैं न मालूम उनके पास रुपया इमारतें बनाने के लिए कहां से आ जाता है। मैं तो फाइनेंस मिनिस्टर (फाइनेंस विनिस्टर) साहब से गुजारिश कहेगा कि कंज्यूमर्स (उपभोक्ताओं) पर टैक्स लगाया जाये, उन लोगों पर लगाया चाहिये जो रहने के लिये बड़ी इमारतें बनाने हैं न मालूम उनको कहां से सामान मिल जाता है। फाउनिशर्स रेंजिडेंट्स के लिये तो गर्ड्स (वरदान) भी नहीं मिलते और उन्हें हर चीज मिल जाती है। मुझे उम्मीद है कि इस सिलसिले में फाइनेंस मिनिस्टर साहब गौर करेंगे इसके अलावा इन ब्लैक-मार्केटियर्स (चोर बाजारी करने वाले) के जहां बैंक रेफरेंस है, यह देखें कि उन्होंने जंग के जमाने में कितना ख़याल पैदा किया है, उन पर एक ऐसा टैक्स लगाया जाय, और उनके ऊपर ऐसा टैक्स लगाया जाय कि जितना उन्होंने खून चूसा हो उनसे ज्यादा वापस मिल जाय ताकि हमारे सूबे की ज्यादा आसानी हो। हमारे फाइनेंस मिनिस्टर साहब एजुकेशन मिनिस्टर भी हैं। लेकिन बजट को देखने से मालूम होता है कि शिक्षा के सिलसिले में उन्होंने इसमें बजट से कम राशम रखी है कि कहीं दूसरे ८ वजरा यह न कह दें कि हमने अपने महकमे के लिये काफी सिकंदार में ख़या लिया है। लिहाज़ा सिर्फ ४ करोड़ ख़या १० परसेन्ट आपने शिक्षा के लिये रखा है। जब सभी जानते हैं कि सियाली और इसी इतनी हर तरह की तरकीबी और शिक्षा की काफी ज़रूरत है तो ४ करोड़ की राशम किसी वुरत में भी मुतासिब नहीं हो सकती। जब कि आबादी बढ़ती चली जा रही है उसी हिसाब से खर्च भी और ज्यादा बढ़ सकता है।

साथ ही साथ पब्लिक हेल्थ, मेडिसिन के सिलसिले में भी दो, ढाई लाख की राशम रखी गई है। आप सेनिटोरियम को प्रोविडियलाइज करने जा रहे हैं लेकिन आप से यह नहीं हुआ कि जहां से आप तशरीफ लाये हैं जिनके वोटों के ऊपर आप यहां तशरीफ रखते हैं उनके लिये भी कुछ करें। उनके लिये आपने सिर्फ एक सबा लाख ख़या रखा है। इस तरीके से वे मरते रहें पर लेकिन उनको पूछने वाला कोई नहीं। सप्लीमेंटरी बजट के जमाने में कहा गया था कि रूरल डिस्पेंसरी ज्यादा से ज्यादा खोलने की कोशिश करेंगे, बिल्डिंग ग्रांट बढ़ाने की कोशिश करेंगे लेकिन बजट को शुरू से आखिर तक देखने से यही मालूम होता है कि ऐसे इन्स्टीट्यूशन आप एक भी नहीं खोल रहे हैं। जिससे अवाम्नास की तरकीबी हो सके। मेरी समझ में नहीं आता कि हिन्दुस्तान और इस के सेहत को बुरस्त करने के लिये ये सेनिटोरियम, डिस्पेंसरीज जो बड़े-बड़े शहरों में खूबे खोले जायेंगे वे किस तरह से फायदेमन्द हो सकते हैं। मैं फिर यह अर्ज कहेगा, अपील कहेगा कि रूरल एरियाज में डिस्पेंसरीज एलोपैथिक हो चाहे जो भी आप मुना-

[Mr. Mohd. Asrar Ahmad]

सिव समझें खोले जायें तो ज्यादा मुनासिब होगा। इसी एजुकेशन के सिलसिले में बजट को देखने से यह मालूम होता है कि तकरीबन २०, ३० परसेंट सिर्फ प्राइमरी एजुकेशन के लिये है। गवर्नमेंट स्कूलस पर जितना सर्क होता है तकरीबन एक तिहाई से ज्यादा और इन्स्टीट्यूशन्स पर उर्फ होता है। मेरी समझ में कतई तौर पर यह मुनासिब नहीं मालूम होता है। मेरा खयाल तो यह है कि जितने भी गवर्नमेंट स्कूलस और इन्टरमीडिएट कालेज हैं वे सब तो दिये जायें और इसके बजाय वहाँ पर गवर्नमेंट स्कूल और कालेज खोले जायें जहाँ इसकी जरूरत हो। और जहाँ इन्स्टीट्यूशन्स नहीं हों। अगर इस तरीके से गवर्नमेंट स्कूलस और कालेज खोले जायें तो मेरा खयाल है कि सारे सूबे में तालीम अच्छे पमाने पर हो सकती है।

इन्डस्ट्रीज के सिलसिले में हमारे मिनिस्टर साहब अमेरिका की भी सैर करके आये हैं। सूबे को फय्दा है कि उन्होंने गल्ले दिलाने की कोशिश की है। लेकिन यह भी कहीं कोशिश की है कि यह रुपये जो गल्ले खरीदने के लिये दूसरे मुल्कों में जाने हैं वे न जाया करें? क्या ऐसी कोई कोशिश की है जितने गल्ले दूसरे मुल्कों से न मंगवाने पड़ें और सिर्फ हमारे देश के ही गल्ले से काम चल जाय? क्या यह मुमकिन नहीं है, किसानों के लिये, कि वे ज्यादा से ज्यादा गल्ला पैदा कर सकें?

एग्रिकल्चर के डिमान्ड को देखने से यह मालूम है कि उसमें बहुत ज्यादा रकम रक्खी गई है। लेकिन इसमें यह नहीं बतलाया गया है कि इस सिलसिले में देहातों में किस तरह से काम किया जायेगा। क्या इस तरह का कोई तरीका निकाला गया है जिससे जहाँ पर एक मन गल्ला पैदा होता था वहाँ १० मन पैदा हो सके या बंजर जमीनों पर काश्त की जा सके? मैं नहीं समझता हूँ कि यह कहां तक कारआमद होगा। हो सकता है कि हमारे बज्जीर साहब जो अमेरिका से वापस आये हैं कोई मशविरा किये हों। आया और कालेज इन्स्टीट्यूशन्स खोले जायें। वेटेरिनरी कालेज खोले जायें जिसमें ज्यादा से ज्यादा तरक्की सूबे की हो सके। खेती की तरक्की के लिये जो ट्रैक्टर मंगायें गये हैं मुझे नहीं मालूम है कि यह स्कीम कहां तक कारआमद हो सकती है। प्राइस कंट्रोल के सिलसिले में मैं यह कहूँगा कि गवर्नमेंट इस बात की कोशिश करे जिससे किसान ज्यादा से ज्यादा गल्ला पैदा करने की कोशिश करें और इस तरीके से हमारे मुल्क की हमारे सूबे की दोलत दूसरे मुल्कों में नहीं जा सके।

इस सिलसिले में मुझे यह भी अर्ज करना है कि स्टेटिस्टिक्स डिपार्टमेंट में डेढ़ करोड़ रुपया रक्खा गया है यह डेढ़ करोड़ रुपया सही तरीके से इस्तेमाल नहीं होता है। बल्कि ऐसे दूसरे खटमलों की जेब में चला जाता है जो हर तरह से चूसने की कोशिश करते हैं और इस तरीके से चूसने की कोशिश करते हैं कि जिससे सूबे के जितने रहने वाले हैं उनका खून नापें हो जाता है। डेढ़ करोड़ रुपया इतनी जबरदस्त रकम है लेकिन इससे देहात के रहने वालों और शहर के रहने वालों को कोई फायदा नहीं होता है। गेहूँ या चना खरीदने के बाद भी जो अनाज दिया जाता है वह भी वक्त पड़ना तो कन कर दिया जायगा। अब ऐसी सूरत में जो हमारे राशन्ड टाउन्स हैं उनके ईर्-गिर्द भी वही भाव हो गया है जो गवर्नमेंट का है। ऐसी सूरत में मैं नहीं समझता कि यह डेढ़ करोड़ रुपया किस तरह पर खर्च होगा। गवर्नमेंट के पास कौन से स्टेटिस्टिक्स हैं यह कौन सी प्रोडक्शन फिगर्स हैं जिसके बिना पर यह मालूम हो सके कि कब तक कंट्रोल फुडप्रेस पर चलेगा और कब तक यह कंट्रोल किसी और चीज पर चलेगा। इस सिलसिले में मैं यह नहीं समझा कि सिन्ध गवर्नमेंट ने केरोसीन आयल को डिक्ंट्रोल कर दिया है। उन्होंने किस वजह से कर दिया है। इस सिलसिले में यह भी नहीं मालूम है कि हमारे सूबे में भी यह केरोसीन आयल डिक्ंट्रोल किया जायगा या नहीं। सबालों के जवाब में यह कह दिया जाता है कि नोटिस रिक्वायर्ड की जाती है। इसके अलावा न जाने किन-किन मर्दों में आपने क्या-क्या समा रख रखे हैं। हिन्दुस्तानी लिटरेचर

के लिये ५० हजार और खर्च के लिये ५ लाख। कपड़े की कमी है, लेबर की मुसीबत है। मैं तो यह कहना है कि यह सूबा उसी वक्त तरक्की कर सकता है जब यहां की इंडस्ट्रीज और एप्लीकेशन्स इंटेन्सिव हो लेकिन इतना खर्चा सिर्फ इसलिये इस्तेमाल करना कि ख़ास करके खर्च का प्रचार किया जाय यह कुछ समझ में आने वाली बात नहीं मालूम पड़ती क्योंकि मैन्युअल लेबर की कमी है इंडस्ट्रीज काफ़ी है नहीं कपड़े की कमी है खर्च एक अनइकनामिक चीज़ है। अगर क्लाय मिल्स खुल जाय या शुगर मिल्स खोली जाय तो यह हो सकता है कि मैन्युअल लेबर एक अच्छे चैनल में इस्तेमाल हो सकेगा मैं इससे कतई इत्तिफाक नहीं करता कि कांटेज इंडस्ट्रीज को अच्छे पैमाने पर चलाने के लिये ५ लाख खर्चा खर्च किये जाय। किसी अच्छी चीज़ को करने के लिये ५ लाख नहीं ५० लाख रुपये तजवीज़ किये जाते तो ठीक थे लेकिन सिर्फ वजह से कि खर्च का प्रचार किया जायगा पांच लाख खर्चा इस काम के लिये देना कोई अच्छी बात समझ में नहीं आती है। मैं खर्च के खिलाफ हरगिज़ नहीं हूँ। मगर सवाल यह है कि पैसे का सही इस्तेमाल हो रहा है या नहीं। पैसा सही मसरफ में आ रहा है या नहीं। हमारे दो उजरा बाहर के मुल्कों में गये। शुगर के सिलसिले में कितने नये कारखाने खोले गये। आखिर इंडस्ट्रीज डिपार्टमेंट इस वास्ते तो है नहीं कि उसके कार्य-कर्ता टी० ए० विल्स में अपना हिसाब-किताब बनाते चले जाय और ५ हजार, २ हजार और ७ हजार का भत्ता बनाते रहें। आप मुझे यह बतयें कि क्या कोई मुल्क बगैर इंडस्ट्रीज के तरक्की कर सकता है। यूरोप वह मुल्क है जिसके बापदादा यहां के खाने पर, यहां के पैसों पर पलते रहे उसको सिर्फ यहीं वजह है कि वहां पर हेवी इंडस्ट्रीज हैं आप एक सुई के लिये भी उनके मुहताज हैं। बार टाइम में जितनी इंडस्ट्रीज बनी थीं उनके लिये इंडस्ट्रीज डिपार्टमेंट क्या कर रहा है। उनके बढ़ाने के लिये क्या चीज़ें, क्या तरकीबें आपने की हैं। घी के लिये २५ हजार आपने दिया है। और यह डालडा जो कंट्रीड रेट पर भी नहीं मिल रहा है इसके लिये आप क्या कर रहे हैं। इसके माने यह होते हैं कि आप यह चाहते हैं कि ब्लैक मार्केटियर्स (चार बाज़ारों करने वाले) जितना खून चूस सकें, जिस शक्ल में चूस सकें चूसते रहें। मैं नहीं समझता कि ऐसी सूरत में हमारे वजरा साहब को जो फारेन मुल्क में गये वे ऐसी मर्गानरी क्यों नहीं लाये जिसमें कपड़ा हम अच्छी तरह से बुनवा सकें। जितने वहां पर कपड़े की मिल्स हैं वे कानपुर में ब्लैक मार्केट में कपड़ा फरोक्त करती रही हैं लेकिन कपड़ा पब्लिक को नहीं मिल सका। इसके अलावा यह ब्लैक मार्केट का कपड़ा करोड़ों गज भट्ठी में झोंक दिया गया इस वजह से कि वह बिक्री नहीं किया जा सका। उनके खिलाफ गवर्नमेंट ने क्या कार्रवाई की है एंटीकरप्शन डिपार्टमेंट (भ्रष्टाचार निवारक महकमा) में लाखों रुपया रूँदा करते हैं। हजारों आदमियों के पीछे आपने एंटीकरप्शन (भ्रष्टाचार) के दो आदमियों को छोड़ दिया। उन्होंने ९९९ को छोड़ दिया एक आदमी को पकड़ लिया। आखिर यह किस किस का इन्तजाम है कि वह जिसको चाहते हैं पकड़ते हैं और किसी ने चुपके से भट्ठी गर्म कर दी तो उसको फ़ौरन छोड़ दिया यह कारनामे आपका एंटीकरप्शन डिपार्टमेंट (भ्रष्टाचार निवारक महकमा) कर रहा है मेरी इलतज़ा यह है कि एंटीकरप्शन (भ्रष्टाचार) को बिल्कुल अबसरे नौ आगेंनाइज (आयोजित) कीजिए वरना यह आपका डिपार्टमेंट (महकमा) बिल्कुल नाकारा महकमा है और मैं समझता हूँ कि इस सिलसिले में जो कुछ भी आपकी डिमांड (मांग) है वह बिल्कुल नाजायज़ है यह एंटीकरप्शन (भ्रष्टाचार निवारक महकमा) आज हमको करप्ट (भ्रष्टाचार पूर्ण) बनाने की कोशिश कर रहा है हमको मजबूर करता है कि हम नाजायज़ लोगों की हिमायत करें और जाइज़ लोगों की मुब़ालिफ़त करें चूँकि मेरा वक्त ख़त्म हो चुका है इसलिये मैं बाद में जब मौक़ा आयेगा तक्ररीर करूँगा।

مولوی محفوظ الرحمن —

محترمہ نائبہ صدر صاحبہ - اس وقت ایوان کے سامنے بجٹ عام بجٹ کے لئے پیش ہے یعنی اس وقت ایوان میں جو بجٹیں ہونی چاہیئے ان میں اس کا لحاظ بیحد ضروری ہے کہ یہ بجٹ مجموعی حیثیت سے کیسا ہے بجٹ پر تفصیل سے بحث کرنے کا موقع آپ کو بعد میں ملے گا - اس کے جتنے حصہ ہیں ان پر ممبران کو تفصیل کے ساتھ اظہار خیال کرنے کا موقع آنیوالے دنوں میں نصیب ہوگا اس وقت تو ہمیں صرف یہ دیکھنا ہے اور اس پر اپنے خیالات کا اظہار کرنا ہے کہ اس بجٹ کی روح کیا ہے - اس کا عطر اور خلاصہ کیا ہے - اس کا جوہر کیا ہے یعنی یہ کہ اس بجٹ کے ذریعہ سے صوبہ کی بہبودی کے لئے عوام کی خدمت کے لئے اس صوبہ کو خوشحال بنانے کے لئے اور عوام کی تکلیفوں کو دور کرنے کے لئے آیا قدم آگے بڑھایا گیا یا یہ کہ اس بجٹ کے ذریعہ سے جو قدم آگے بڑھایا جا چکا تھا اُسے بھی پیچھے ہٹا لیا گیا ہے - ہمیں جو کچھ بھی بحث کرنا ہے ہمیں اس کے اُرد گرد کرنا چاہیئے اور اس نظریہ کو ہمیں خاص طور سے اپنے سامنے رکھنا چاہیئے - اس سلسلہ میں ایف چیز اور بی قابل لحاظ ہے اور وہ یہ کہ اس ایوان کے ممبران کو بہت زیادہ فراخ دل اور بلند حوصلہ ہونا چاہیئے - اس کے لئے میں ہر پارٹی کے ممبران سے اپیل کرتا ہوں اور میں صاف اعلان کرتا ہوں کہ اگر ہماری طرف سے کوئی چیز پیش ہو اور اس میں کوتاہیاں ہوں اس میں نقائص ہوں اور جماعت مخالف ان نقائص کو اور کوتاہیوں کو سامنے لائے تو ہم بلا تامل اپنی کوتاہیوں کا اعتراف کریں گے اور اسی طرح اگر کسی مسئلہ میں کچھ خوبیاں ہیں اگر اس میں اچھائیاں ہیں تو ہر منصف سے یہی یہ درخواست ہے کہ وہ صرف تنقید کے جذبات کو سامنے رکھ کر جو نقائص نظر آئیں صرف ان ہی کو نہ اُچھالے اور مجالس کا اعتراف نہ کرے مجھے اس کی خوشی ہے کہ ہماری مخالف بنیچوں کے بیٹھنے والے بہت سے ممبران اس خیال کے ہیں - نواب جمشید علی خان مسٹر محمد استحق اور لفٹیننٹ سلطان عالم خان نے ایک طرف بجٹ کی جو اچھائیاں تھیں - ان کی تعریف کی ہے ساتھ ہی ساتھ ان کے خیال میں اس میں جو کوتاہیاں رہ گئی تھیں اور جو ضروری چیزیں کرنی چاہیئے تھیں ان کو بھی آپ کے سامنے رکھا ہے میرے دوست اسرار احمد صاحب نے یہ اپیل بہت خوب کی ہے اور میں ان سے متفق ہوں کہ ہم ہاؤس میں جو تقریریں کریں تو ہم لوگ طنز طعن و تشنیع اور تمسخر سے کام نہ لیں اور کسی ممبر کو چاہے وہ کسی پارٹی کا ہو تقریر سے نہ روکا جائے دوران تقریر میں تمسخر نہ کیا جائے میں اس سے متفق ہوں یہ باتیں اس ہاؤس کے شایان شان نہیں ہیں - لیکن یہ اچھی بات نہیں ہے کہ آپ دوسروں کو نصیحت کرتے ہیں اور خود اس نصیحت پر عمل نہیں کرتے -

مشکل - دارم زدا نشمنہ محفل باز پرس

توبہ فرمایاں چرا خود توبہ کتم می کنند

یہہ نصیحت آپ کو اپنے ساتھیوں اور پاس بیٹھے والوں کو بھی کرنی چاہیئے اب مجھے آپ سے یہہ عرض کرنا ہے کہ اس وقت جو بجٹ آپ کے سامنے پیش ہے اس کی کاپیاں آپ کے پاس پہنچ چکیں اس میں جتنے حصے ہیں ان کو آپ نے دیکھا، اس پر تفصیلی تقریر، مسٹر صاحب نے نمائندگی اور مجمع صاحبان نے اس کے خاص خاص پہلو اوجاگ اور روشن کیے۔ دیکھا اس بجٹ میں صوبے کی جتنی بھی ضروری چیزیں تھیں مثلاً تمام کا مسئلہ ہے وزارت کا مسئلہ ہے۔ حفظان صحت کا مسئلہ ہے کوآپریٹو (مشترکہ کاروبار) کا مسئلہ ہے۔ سکوں کی توسیع کا مسئلہ ہے بجل کا مسئلہ ہے ان تمام مسائل کے متعلق اس میں جو کچھ بھی کیا گیا ہے۔ آپ دیکھیں گے کہ اس طرف کافی توجہ کی گئی ہے اور یہہ کوشش کی گئی ہے کہ ہدک کی جو کچھ موجود ضرورتیں ہیں ان پر خاص توجہ کی جائے اور جو کچھ اس وقت ہو سکتا ہے وہ کیا جائے یہہ چیز بہت صاف ہے اور یہہ بات بالکل واضح ہے کہ انگریزی حکومت کی وجہ سے عذریں یہہ ملک کھلا گیا ہے خصوصاً ہمارا صوبہ بہت بڑا گیا ہے انگریزی حکومت کے ساتھ ساتھ یہہ جو نظام تعقداری زمینداری قائم کیا گیا ہے اس نے ایک خاص بڑا اثر عوام کی حالت پر کیا ہے وہ علاقہ جہاں تعقدارانہ نظام نہیں ہے وہاں کی رعایا کی حالت اور ہے اور جہاں تعقدارانہ نظام ہے وہاں کی رعایا کی حالت دوسری ہے آپ ان دونوں علاقوں میں جا کر دیکھیں تو ان دونوں میں نمایاں فرق معلوم ہوگا۔ بہر حال یہہ نظام حکومت مسلط رہا اور اس کی وجہ سے یہہ تمام خرابیاں اور تباہیاں ہیں۔ اس کے دور کرنے کے لئے کوئی اسکیم بنائی جائے اور اس کے مطابق کام کیا جائے آپ جانے ہیں کہ صدیوں کا دلدل اس حکومت کا پیدا کیا ہوا ہے میں کہتا ہوں کہ اگر آپ ہی سے کہا جائے اور مطالبہ کیا جائے کہ آپ ایک سال کے اندر یہہ تمام خرابیاں دور کر دیجئے تو آپ فرمائیں گے انہی گنجائش نہیں ہے ہم رفتہ رفتہ ان خرابیوں کو دور کر سکتے ہیں ایک مہینے ایک سال یا ایک مقررہ وقت میں یہہ خرابیاں دور نہیں ہو سکتیں۔ بہر حال یہہ بھی درست ہے اور ٹھیک ہے کہ ہم انلاب چاہتے ہیں اور اس حالت کو بدلنا چاہتے ہیں ہم یہہ بھی اعتراف کرتے ہیں کہ جو کچھ ہم کرنا چاہتے تھے اس کا دسواں حصہ بھی نہیں کر سکے۔ مسام لیگ کے ممبروں نے اس بجٹ کے نقائص کی طرف جو اشارہ کیا ہے میں ماننا ہوں کہ اس میں اس قسم کی کوتاہیاں ہوئیں کیا جائے اس طرف تو آپ فرماتے ہیں کہ یہہ کوتاہیاں رکزیں آدھو جب کہا جاتا ہے گورنمنٹ کا خزانہ اس کے لئے کافی نہیں ہو سکتا اس لئے ہم ٹیکس لگاتے ہیں تو آپ اس کے خلاف ہیں اگر ہم مال غازی بڑھاتے ہیں تو آپ شور مچاتے ہیں اور جس طبقے پر ٹیکس لگایا جاتا ہے اس کی طرف سے شور مچتا ہے مجھے تعجب ہے کہ آپ دوسروں کو نصیحت کرتے ہیں اور خود عمل نہیں کرتے۔ مجھے عرض کرنا یہہ ہے کہ ایک طرف تو آپ کہتے ہیں کہ جاد کام نہیں کرتے اگر ٹیکس بڑھایا جاتا ہے تو آپ کہتے ہیں۔ ٹیکس نہ بڑھایا جائے

[Maulvi Mahfuzur Rahman]

درمیان قوم دریا تختہ بغداد کردہ

بازمی گوئی کہ دامن تو ممکن ہشیار باہ

یہہ قطعی بات ہے کہ اصلاح کرنے اور ضروریات کو پورا کرنے کے لئے یقیناً ہم کو آمدنی میں اضافہ کرنا پڑے گا طرح طرح کی راہیں نکالنی پڑیں گی۔ میں کہتا ہوں کہ بلیک مارکٹ اور ٹیکس کے سلسلے میں ہم سے آپ سے مشورہ ہو جائے کیونکہ ہمیں ٹیکس بھاگ کر آمدنی کو بڑھانا ہے میں اس سے متفق ہوں (ایک آواز - کوئی اسکیم کے متعلق؟) بہر حال یہہ عرض کرنا ہے کہ ان تمام خرابیوں کو جو جلد دور نہیں کیا جاسکتا اس میں وقت لگے گا اس سلسلے میں جو کچھ کیا جاسکتا ہے وہ کیا جا رہا ہے مجھے آپ سے زیادہ کہنا نہیں ہے صرف اتنا کہنا ہے کہ آپ انصاف کے ساتھ دیکھیں جو چیزیں قابل تعریف ہیں اور جو لوگ انصاف پسند ہیں وہ اس کی تعریف کریں اور جو نقائص ہیں کوتاہیاں ہیں اور ضرورت کی جتنی چیزیں ہیں ان کی طرف توجہ دلائیں اور ان کو پورا کرنے کی کوشش کی جائے۔ میں اس سلسلے میں ایک بات کی طرف اشارہ کرنا چاہتا ہوں اور وہ بھت کے متعلق نہیں ہے لیکن پھر بھی اکثر ممبران نے اس کو پیش کیا ہے ایک قوم کا نظریہ اور دو قوموں کا نظریہ اس سلسلے میں میں یہہ عرض کرنا چاہتا ہوں کہ یہہ دقت لفظوں کے غلط معنی سے پیدا ہوتی ہے ہو سکتا ہے کہ ایک قوم کا نظریہ بھی تہید ہو اور دو قوموں کا نظریہ بھی درست ہو اور دونوں اپنی اپنی جگہ پر صحیح ہوں مثلاً میں کہتا ہوں کہ بحیثیت ایک مسلمان ہونے کے میں آپ لوگوں سے بالکل قریب ہوں لیکن اس کے ساتھ جو انقلابی نظام ہے جو عام پبلک کی خدمت کا کام ہے میں یقیناً اس مسئلے میں اس جماعت کے ساتھ ہوں اور آپ کی جماعت کے ساتھ نہیں ہوں۔ آپ کے مسلمانوں میں تعلقدار مسلمان آپ کے مخالف ہیں پھر وہ تمام لوگ جو آپ کے ساتھ بیٹھے ہوئے ہیں وہ مختلف طبقوں کے ہیں لیکن ہم سب میں ایک چیز مشترک ہے اور وہ یہہ ہے کہ ایک اسمبلی کے ہم سب ممبر ہوں اور عوام کی خدمت کے لئے یہاں آئے ہوں خدمت کے معاملہ میں کوئی اختلاف نہیں ہے جہان تک دین کا معاملہ ہے مذہب کا معاملہ ہے تمدن کا معاملہ ہے زبان کا معاملہ ہے یقیناً ہزاروں چیزیں ہیں جو ہم کو یقیناً دوسرے فرقوں سے جدا کرتی ہیں ان کا راستہ الگ ہے ہماری راہ جدا ہے جہان تک ہندوستان کے مشترکہ مسائل ہیں اور جہان تک پبلک کی خدمت اور جنگ آزادی کا تعلق ہے اور غیر ملکیوں کا معاملہ ہے اس لحاظ سے ہم سب ہندوستانی ہیں اور ایک قوم ہیں ہندو مسلمان کی ایک تہذیب ہو ایک تمدن ہو میں ہرگز ایسی متحدہ قومیت کا قائل نہیں ہوں جہاں تک مشترکہ خدمت کا تعلق ہے ہم ہندوستانی ہیں اور ہندوستانی ہونے پر ہم فخر کرتے ہیں ان چند کلمات کے ساتھ میں اپنی گفتگو ختم کرتا ہوں۔

मौलवी महकूरुद्दुल्लाह—

मुहतरना साथिबा सदर साहिब! इस वक़्त ऐवान के सामने बजट आम बहस के लिए पेश है यानी इस वक़्त ऐवान में जो बहस होनी चाहिए उनमें इसका लिहाज़ बेहद ज़रूरी है कि यह बजट मजमूई ईसियत से कैसा है बजट पर तफ़सील से बहस करने का मौक़ा आपको बाद में मिलेगा। इसके जितने हिस्से हैं उन पर मेम्बरान को तफ़सील के साथ इज़हार ख़याल करने का मौक़ा आने वाले दिनों में नसीब होगा। इस वक़्त तो हमें सिर्फ़ यह देखना है और उस पर अपने ख़यालात का इज़हार करना है कि इस बजट की रूह क्या है? इसका अम और खुलासा क्या है इसका जौहर क्या है यानी यह कि इस बजट के जरिये से सूबे की बहवूदी के लिए अवाम की खिदमत के लिये इस सूबे को खुशहाल बनाने के लिये और अवाम की तकलीफ़ों को दूर करने के लिये आया क़दम आगे बढ़ाया गया या यह कि इस बजट के जरिये से जो क़दम आगे बढ़ाया जा चुका था उसे भी पीछे हटा लिया गया है। हमें जो कुछ भी बहस करना है हमें इसके ऊपर करना चाहिए और इस नज़रिये को हमें ख़ास तौर से अपने सामने रखना चाहिये। इस मिश्रमिले में एक चीज़ और भी क़ाबिले लिहाज़ है और वह यह कि इस ऐवान के मेम्बरान को बहुत ज्यादा क़िराक दिल और बलन्द हौसला होना चाहिये। इसके लिए मैं हर पार्टी के मेम्बरान से अपील करता हूँ कि और मैं साफ़ ऐलान करता हूँ कि अगर हमारी तरफ़ से कोई चीज़ पेश हो और उसमें कोताइयाँ हों उसमें नक़ायस हों और ज़नात मुख़ालिफ़ उन नक़ायस को और कोताइयों को सामने लाये तो हम बिना ताहमूल अपनी कोताइयों का एतराफ़ करेंगे और इस तरह अगर किसी मन्त्रे में कुछ ख़ाबियाँ हैं अगर उसमें अच्छाइयाँ हैं तो हर मुत्सिफ़ से मेरी यह दरख़वास्त है कि वह सिर्फ़ तन्ज़ीद के जज़बात को सामने रख कर जो नक़ायस नज़र आये सिर्फ़ उन्हीं को न उछाले और मुहासिन का एतराफ़ न करे। मुझे इसकी ख़ुशी है कि हमारी मुख़ालिफ़ बँचों के बैठने वाले बहुत से मेम्बरान इस ख़याल के हैं नवाब ज़मज़ेद अली खाँ मिस्टर मुहम्मद इशहाक और लेफ़्टिनेंट सुल्तान आलम खाँ ने एक तरफ़ बजट की जो अच्छाइयाँ थीं उनकी तारीफ़ की है। साथ ही साथ उनके ख़याल में उसमें जो कोताइयाँ रह गई थीं और जो ज़रूरी चीज़ें करनी चाहिये थीं उनको भी आपके सामने रक्खा है। मेरे दोस्त असरार अहमद साहब ने यह अपील बहुत खूब की है और मैं इनसे मुत्सिफ़ हूँ कि हम हाउस में जो तक्ररीरें करें तो हम लोग तज़्ज, तान, तशनी और तमसबुर से काम न लें और किसी मेम्बर को चाहे वह किसी पार्टी का हो तक्ररीर से न रोका जावे। दौराने तक्ररीर में तमसबुर न किया जावे। मैं इससे मुन्तख़िब हूँ। यह बातें इस हाउस के शायानशान नहीं हैं लेकिन यह अच्छी बात नहीं है कि आप इनमें को नसीहत करते हैं और खुद उस नसीहत पर अमल नहीं करते—

मुदकिले दारम ज़िदानिशमन्द महफ़िल बाज़ पुश

तौबा फ़रमायां चरा खुद तौबा कमतरी कुनन्द।

यह नसीहत अपने साथियों और अपने पास बैठने वालों को भी करनी चाहिये। अब मुझे आपसे यह अर्ज़ करना है कि इस वक़्त जो बजट आपके सामने पेश करना है उसकी कापियाँ आपके पास पहुँच चुकीं। इसमें जितने हिस्से हैं उनको आपने देखा। उस पर तफ़सीली तक्ररीर मिनिस्टर साहेब ने फ़रमाई और मेम्बर साहेबान ने उसके ख़ास ख़ास पहलू उजागर और रोशन किए। देखिये इस बजट में सूबे की जितनी भी ज़रूरी चीज़ें थीं मसला तालीम का मसला है ज़िरात का मसला है, हिफ़्ज़ाने सेहत का मसला है कोअपरेटिव का मसला है, सड़कों की तौसीह का मसला है बिजली का मसला है इन तमाम मसाहल के मुतालिक़ इसमें जो कुछ भी किया गया है आप देखेंगे कि उस तरफ़ काफ़ी तबज़्जह दी गई है और यह कोशिश की गई है कि पब्लिक की जो कुछ मौजूदा ज़रूरतें हैं उन पर ख़ास तबज़्जह की जावे और जो कुछ इस वक़्त हो सकता है वह किया जावे। यह चीज़ बहुत साफ़ है और यह बात बिलकुल

[Maulvi Mahfuzur Rahman]

बाज़ह है कि अंग्रेजी हुकूमत की वजह से सदियों यह मुल्क कुचला गया है। खुसूसन हमारा सूबा बहुत पीसा गया है। अंग्रेजी हुकूमत के साथ साथ यह जो निजामें ताल्लुकेदारीवाज़िमी-दारी कायम किया गया है। उसने एक खास बुरा असर अवाम की हालत पर किया है। वह इलाक़ा जहां ताल्लुकेदाराना निजाम नहीं है वहां की रियाया की हालत और है और जहां ताल्लुकेदाराना निजाम है वहां की रियाया की हालत दूसरी है आप उन दोनों इलाक़ों में जाकर देखें तो उन दोनों में नुमाया फ़र्क मालूम होगा। बहरहाल यह बुरा निजामे हुकूमत तस्सुलत रहा और उसी की वजह से यह तमाम ख़राबियां व तबाहियां हैं। उसके दूर करने के लिये कोई स्कीम बनाई जाय और उसके मुताबिक़ काम किया जावे। आप जानते हैं कि सदियों का दिल्लदर उस हुकूमत का पैदा किया हुआ है। मैं कहता हूँ कि अगर आप ही से कहा जावे और मुतालिबा किया जावे कि आप एक साल के अन्दर यह तमाम ख़राबियां दूर कर दीजिए तो आप फ़रमायेंगे कि इतनी गुंजाइश नहीं है। हम रपता-रपता इस ख़राबियों को दूर कर सकते हैं। एक महीने एक साल या एक मूक़ररा वक्त में यह ख़राबियां दूर नहीं हो सकती। बहरहाल यह भी दुस्त है और ठीक है कि हम इक्लाब चाहते हैं और इस हालत को बदलना चाहते हैं। हम यह भी एक एतरफ़ करते हैं। कि जो कुछ हम करना चाहते थे। उसका दसवां हिस्सा भी नहीं कर सके। मुस्लिम लीग के मेम्बरों ने इस बजट के नक्राइश की तरफ़ जो इशारा किया है मैं मानता हूँ कि उसमें इस किस्म की कोताइयां हैं कि क्या किया जावे। इस तरह तो आप फ़रमाते हैं कि यह कोताइयां रह गई। उधर जब कहा जाता है कि गवर्नमेंट का ख़जाना इसके लिए काफ़ी नहीं हो सकता इसलिए हम टैक्स लगाते हैं तो आप इसके खिलाफ़ हैं अगर हम मालगुजारी बढ़ाते हैं तो आप शोर मचाते हैं। उधर जिस तबक़े पर टैक्स लगाया जाता है उसकी तरफ़ से शोर मचता है। मुझे ताज़्जुब है कि आप लोग दूसरों को नसीहत करते हैं और खुद अमल नहीं करते मुझे अर्ज करना यह है कि एक तरफ़ तो आप कहते हैं कि जल्द काम क्यों नहीं करते अगर टैक्स बढ़ाया जाता है तो आप कहते हैं न बढ़ाया जावे।

दरमयाने क़ारे दरिया तख़्ता बन्दम कर दई।

बाज़मी गोई कि दामन दरमुक़म होशियार बाश ॥

यह क़तई बात है कि इसलाह करने और ज़रूरियात को पूरा करने के लिये यकीनन हमको आमदनी में इज़ाफ़ा करना पड़ेगा। तरह तरह की राहें निकालनी पड़ेंगी। मैं कहता हूँ कि ब्लैक मार्केट और टैक्स के सिलसिले में हमसे आपसे मशवरा हो जावे क्योंकि हमें टैक्स बढ़ा कर आमदनी को बढ़ाना है। मैं इससे मुन्तफ़िक़ हूँ। (एक आवाज़—कोई स्कीम इसके मुताल्लिक़) बहरहाल यह अर्ज करना है कि इन तमाम ख़राबियों को जल्द दूर नहीं किया जा सकता इसमें वक्त लगेगा। इस सिलसिले में जो कुछ किया जा सकता है वह किया जा रहा है। मुझे आपसे ज़्यादा कहना नहीं है। सिर्फ़ इतना कहना है कि आप इन्साफ़ के साथ देखें। जो चीज़ें काबिले तारीफ़ हैं और जो लोग इन्साफ़ पसन्द हैं वह उसकी तारीफ़ करें और जो नक्कायस हैं, कोताइयां हैं और ज़रूरत की जितनी चीज़ें हैं उनकी तरफ़ तवज्जह दिलायें और उनको पूरा करने की कोशिश की जावे। मैं इस सिलसिले में एक बात की तरफ़ इशारा करना चाहता हूँ और वह बजट के मुताल्लिक़ नहीं है लेकिन फिर भी अक्सर मेम्बरान ने उसको पेश किया है। एक क्रौम का नज़रिया और दो क्रौमों का नज़रिया इस सिलसिले में मैं यह अर्ज करना चाहता हूँ कि यह दिक्कत लफ़्ज़ों के ग़लत मानी से पैदा होती है हो सकता है कि क्रौम का नज़रिया भी ठीक हो और दो क्रौमों का नज़रिया भी दुस्त हो और दोनों अपनी अपनी जगह पर सही हों। मिसालन मैं कहता हूँ कि बहैसियत एक मुसलमान होने के मैं आप के बिलकुल करीब हूँ लेकिन इसके साथ जो इक्लाबी निजाम है जो आम की ख़िदम का काम है मैं यकीनन इस मसले में इस्लामात के साथ हूँ और आपकी

जमान के साथ नहीं हैं। आपके मुसलमानों में ताल्लुकेदार मुसलमान आपके मुखालिफ़ हैं। फिर वह नमाम लोगों जो आपके साथ बैठे हुए हैं वह मुस्लिफ़ तबके के हैं। लेकिन हम सबमें एक चीज़ मुस्तरक है और वह यह है कि एक असेम्बली के हम सब मेम्बर हैं और अवाम की खिदमत के लिये यहां आए हैं। खिदमत के मामले में कोई इख्तलाफ़ नहीं है। जहां तक दीन का मामला है मजहब का मामला है जहां तमद्दीन का मामला है जवान का मामला है यक़ीनन हजारों चीज़ें हैं जो हमको यक़ीनन दूसरे फिरकों से जुदा करती हैं उनका रास्ता अलग है हमारी राह जुदा है। जहां तक हिन्दुस्तान के मुस्तरिका मसाइल हैं और जहां तक पब्लिक की खिदमत और जंग आज़ादी का ताल्लुक है और ग़ैर मुल्कियों का मामला है इस लिहाज़ से हम सब हिन्दुस्तानी हैं और एक क़ौम हैं। हिन्दू मुसलमान की एक तहजीब हो एक तमुद्दुन हो। मैं हरगिज़ ऐसी मुहतहदा क़ौमियत का कायल नहीं हूँ जहां तक मुस्तरिका खिदमत का ताल्लुक है हम हिन्दुस्तानी हैं और हिन्दुस्तानी होने पर हम फ़कर करते हैं। इन चन्द कलमात के साथ मैं अपनी गुप्तगू ख़त्म करता हूँ।

राजा वीरेन्द्र शाह बहादुर—

माननीया देवी जी, मुझे पहले तो यह सोचना है कि अभी जमींदारों के मुताल्लिक़ और जमींदारों के ऊपर जो आक्षेप कुछ मेम्बर साहबान ने किए हैं, उनका जवाब दू या मैं १५ मिनट बजट पर अपने विचार प्रकट करने में लगाऊँ। मैं यह सोचता हूँ कि जमींदारी के मुताल्लिक़ तो बाद में मीक्रे मिलेंगे जहां मैं उनके सब जवाब दे सकूंगा। इसमें कोई शुभा नहीं कि बजट जो हमारी गवर्नमेंट ने पेश किया है वह बहुत काबिलियत से बनाया गया है। मैं इसके लिये अर्थ मंत्री साहब को बधाई देता हूँ। उन्होंने आम जनता के फायदे के लिये जो जो चीज़ें तजवीज़ की हैं, बहुत सारी उनमें काबू की हैं। लेकिन मुझे इस वक़्त इसमें यह अर्ज़ करना है कि इस बजट के वक़्त यह भी ख़याल रखना चाहिये कि उधर तो हम खर्च बढ़ाते आ जा रहे हैं और उधर आमदनी को घटाते जा रहे हैं। जैसा अभी आप के एक्स्ट्रा सप्लाई डिपार्टमेंट, प्रोक्योरमेंट और पे कमेटी की सिफारिशें जो गवर्नमेंट ने मंज़ूर की हैं; उनको देखते हुए अब जो गवर्नमेंट की यह तजवीज़ है कि एक्साइज़ को हटा दिया जाए। तो मैं यह कहूंगा कि यह बात सही है कि देश में हम लोगों ने तय किया है कि एक्साइज़ शराब खोरी वगैरा बन्द होना चाहिए लेकिन आप प्रैक्टिकल रूप में देखिए कि उधर तो आप इस दिक्कत में हैं कि आपके यहां खाने की कमी, कपड़े की कमी। हर बात की दिक्कत है। कम्युनल टेन्शन अलग बढ़ रहा है। और उधर एक और आफत हम मोल लेते हैं। ब्लैक मार्केटिंग, स्मर्गलिंग वगैरा जो होगी उन दिक्कतों को सिर्फ़ इस वजह से मोल ले रहे हैं कि आपने एक उसूल बनाया है, उसको कायम रखना चाहते हैं। उस उसूल को कायम रखने के वास्ते आप यह चाहते हैं कि ५, ७ जिलों में प्रोहिबिशन की स्कीम को चाल करें। मैं समझता हूँ, इसके लिए यह मुनासिब वक़्त नहीं है। मैं तो यह कहता हूँ कि पहले ही जो गवर्नमेंट ने जो प्रयत्न इस ओर किया था उसमें क्या कामयाबी हुई थी। और आज उसी का नतीजा है कि कितना रेवेन्यू इस मोहकमे में बड़ गया है। यह चीज़ एक दिन की नहीं जो बन्द की जा सके। मैं यह कहूंगा कि इस वक़्त गवर्नमेंट इसे हाथ में न ले। इस पर ४० लाख रुपया गवर्नमेंट ने तजवीज़ किया है स्टाफ़ भी रखना पड़ेगा और दुनिया भर के झंझट पैदा होंगे। सिवा इसके कि आप के मनीफेस्टो में वह चीज़ मौजूद है, इसलिये आप उसको ले रहे हैं वर्ना पब्लिक का कोई फायदा नहीं है। जो लोग पीते हैं; वह पीते रहेंगे और ज़रूर पियेंगे चोरी से पियेंगे और बनायेंगे। दूसरी यह चीज़ है अगर आपको बन्द करना है तो जितनी शराब की कम्पनियां हैं, शराब बनाते वक़्त उसमें अल्कोहॉल (शराब) कम डालें, ऐसी हिदायत आप उनको कर दें। ताकि नशे की चीज़ कम हो जाए। इस तरह धीरे-धीरे शराब पीना छुड़ाने का अच्छा तरीक़ा होगा। लेकिन इस वक़्त उस पर बेन्यू न लेना बेजा होगा। शराब का पीना तो बन्द होगा नहीं, अब तक खुले तौर पर

[Raja Virendra Shah Bahadur]

पीते थे, अब चीरी से पियेंगे। गवर्नमेंट का नुकसान होगा और रेवेन्यू कम हो जायेगी। ब्लैक मार्केटिंग को और भी तरक्की मिलेगी। दूसरे मुझे शिक्षा विभाग के बारे में यह कहना है कि आप २,२०० स्कूल बढ़ा रहे हैं हर साल, तो मुझे यह अजब करना है कि जो स्कूल मौजूद हैं उनकी हालत आप देखिए। उनकी हालत यह है कि जो मास्टर लोग काम करते हैं, वह इतनी कम तनखाह पाते हैं कि पूरे तौर से बच्चों को पढ़ाने में अपना ध्यान नहीं लगाते। बजाय इसके कि आप मौजूदा स्कूलों की हालत सुधारें। आप और २,२०० स्कूल बढ़ा रहे हैं। उनमें भी वही हालत होगी जो आज स्कूलों में आप देख रहे हैं। हर मेम्बर साहबान जानते हैं कि जो पढ़ाई प्राइमरी स्कूलों में हो रही है, वह बिल्कुल नाकाफी है। जो कुछ लड़के पढ़ रहे हैं वह तो भाग्य पर चल रहे हैं। वहाँ पढ़ाई के तरीके पर कोई पढ़ाई नहीं होती। दर असल मौजूदा हालत में जितना भी खर्चा इस मद में खर्च किया जा रहा है, वह बिल्कुल बेकार जा रहा है।

आप २२ सौ स्कूल और बढ़ा कर धन व्यय करेंगे, बजाय इसमें आप कमी करते और उन लोगों की तनखाहें ज्यादा करते जिससे वे अपना पेट पाल सकते और ड्यूटी को सही अज्जाज दे सकते। मैं अब एग्रीकल्चर डिपार्टमेंट के बारे में कहूँगा। गवर्नमेंट को ध्यान देना चाहिये। क्योंकि हमारा सूबा एग्रीकल्चर का सूबा है। हम देखते हैं कि इसमें रकम कम है, इसमें खर्च न बढ़ाना चाहिये और अधिक सुविधा देना चाहिये। जितना गवर्नमेंट ने अभी ऐक्ट पास करके बेस्ट लैण्ड को अवकायर कर लिया है, गवर्नमेंट को चाहिये उसमें फार्म बनाये और खुद इम्प्रूवमेंट (उन्नति) करे ताकि देख कर सब की पैदावार बढ़ सके। एग्रीकल्चर को ज्यादा स्ट्रेण्ड (बढ़ावा) देना चाहिये। अब मुझे रेवेन्यू टैक्स जो गवर्नमेंट ने तजवीज किया है, उसके बारे में कहना है एक क्लास ने लड़ाई के समय में अपने भाग्य को जपा लिया और एक क्लास को सात साल के अरसे में सिवाय नुकसान के कोई फायदा नहीं हुआ। जितना प्राफिटियरिंग (नफ़ा खाना) में जिसमें लोगों ने एक हजार से बिजिनेस (कारोवार) शुरू किया वह लखपति और करोड़पति हो गया। उन पर कोई इस तरह का टैक्स (कर) या पाबन्दी नहीं लादी। गवर्नमेंट चाहती तो चन्दे के रूप में ले लेती, जैसे कि ब्रिटिश गवर्नमेंट ने कितने तरीके से, कितनों को धमका कर खपया ले लिया। गवर्नमेंट को काम चलाना है तो उन लोगों से लें जो एक हजार रुपये से करोड़पति हो गये। उनसे आप कुछ नहीं लेते। आप मुझ से नाराज हैं, ब्रिटिश गवर्नमेंट भी आखिर में नाराज थी, जिसकी लोगों ने बहुत मदद की। क्या यह जायज है सभी लोग उसी से लेते हैं जो कमजोर होता है। ऐसी बात आपके सामने रखता हूँ आप मानिये। मैं बतलाता हूँ छः साल के अन्दर जमींदारों की लाइफ़ (जीवन) को आप देखिये, आप शहर वालों को देखते हैं और आप अन्दाज़ा लगाते हैं कि सब जमींदार ऐसे हैं। आप देखिये आज कल का रहन-सहन बढ़ रहा है, उनका रहना तक मुश्किल हो गया है, उनकी खुद की काशत और सीट तक चली गई है। अपना स्टैण्डर्ड मेन्टेन करना मुश्किल हो गया है और आप उन्हीं को परेशान करते हैं। आप देखिये छः साल में उनसे किस रूप में खपया लिया गया। आप उन पर टैक्स नहीं लगाते हैं, जिन्होंने ब्लैक मार्केटिंग (चोर बाजारी) से पब्लिक का पैसा चूस करके एक हजार से करोड़पति बन गये हैं। अभी हमारे अपोजीशन की तरफ से बहुत टैक्स (कर) बताये गये। मैं समझता हूँ गवर्नमेंट का ध्यान इन टैक्सों के बारे में होगा। मैं यह कहूँगा कि गवर्नमेंट जरूर इन्कम इन्क्रीज (आमदनी) को देख कर एक कमेटी बिठाये कि एक हजार से एक लाख कैसे हो गया, जब कि ९५ फी सदी गवर्नमेंट को भी देते थे, उन पर टैक्स लगाते, बजाय उसके जमींदारों गवर्नमेंट ने सीधा रास्ता देख लिया है, अगर पब्लिक का फायदा होता है तो जमींदारों को कोई उज्र नहीं था। मैं कहता हूँ कि यह अन्याय है, उधर देखिये एक लाख हो गये और इधर छः साल से इन्कम घट गई। बजाय मदद के आप परेशान

کر رہے ہیں۔ ابھر تو گورنمنٹ یہ کہتی ہے کہ ہم سبکے ساتھ نیا کرے اور ابھر گورنمنٹ کا نیا یہ ہے کہ ایک ہزار کے ایک لاکھ ہو جائے اسکو پرناہ نہیں اور ابھر جیروار جسنے ایک پسا بھی نہیں کماا تو اسکے اور ڈکس لگا دیا تو یہ بڑا انیا یہ ہے اور گورنمنٹ اسکو سوچےگی اور یہ ڈکس نہیں لگاےگی۔ میں یہ بھی کہےگا کہ گورنمنٹ نے، ہمارے سب سے بڑی خشی کی بات ہے کہ کمپنل ہارمونی (سامپراپیکا اکتا) کی اور بھی انا دیا ہے۔ اسکے لیے بھی ہمارے گورنمنٹ ابھر ہی بڑا کا پا ہے کہ گورنمنٹ نے ساکل انٹناام رکھا جسکی بڑھ سے ہمارے پراپس میں اسی ہیانک چیے نہیں ہو پاے جسی اور سبوں میں ہڈی۔ لکین میں یہ چیے ابھر اے کہےگا کہ گورنمنٹ کو یہ انا رکنا اناہیے کہ جب کوئی چیے گورنمنٹ کرتی ہے تو اسے پوری کرے پوری اور دونوں کمپنلٹوں کے لیے براا کرے۔ اناگڈ کے اور پراپٹو ڈکس (ڈنڈک کر) لگانے کے لیے کریب کریب اعلان سا کیا لکین اسکا کوئی نئیا نہیں نکلا۔ ابھر ہاپڈ میں اپنے ڈکس لگاا اور میں سمجنا ہے کہ وہ کریب کریب وول ہو گیا ہے۔ آپ کو کرے انسا سے کرے۔ براا کرے اور اگر آپ اسی نہیں کرتے ہیں تو آپکے کام میں بھی سامپراپیکا کی ب آےگی اور اسکا نئیا بھت خراب ہوگا۔

میں گورنمنٹ کا انا اس بات کی اور دلاا کہ اگر کوئی ماکا سامنے آے تو اس بات کا پرا انا رکھے اور کمپنل ہارمونی (سامپراپیکا اکتا) میں بڈ ملےگی اور تہی وہ کراےم رہ سکےگی۔ ان میں میں رےو ڈکس کے بارے میں یہ انا دلاا کہ گورنمنٹ اس پر پنا: انا کرےگی اور میں جو اس بارے میں جو اناا ہے، اسکو انا میں رکھےگی۔

— راجہ ورندو شاہ بہادر —

ماننے دیے گی۔ میں نے تو یہ سوچا ہے کہ ایسی زمینداروں کے متعلق اور زمینداروں کے اور جو اناپ پناہ میں صاحبان نے کئے ہیں ان کا انا دوں یا میں پندرہ منٹ بڈ کے اور اپنے وچار پناہ کرے میں انوں - میں یہ سوچا ہوں کہ زمینداری کے متعلق تو بے میں موقع ماننے - جہاں میں ان کے سب انا دے سکوں گا اس میں کوئی شہد نہیں کہ بڈ جو ہمارے گورنمنٹ نے پناہ کیا ہے وہ بہت اناہت سے بڈا گیا ہے - میں اس کے لیے اناہت بڈا صاحب کو بڈا دینا ہوں انوں نے انا جفا کے فائڈ کے انا جو چیزیں بڈا کی میں بہت ساری ان میں اناہت کی ہیں - لیکن میں اس وقت اس میں یہ اناہت ہے کہ اس بڈ کے وقت میں یہ خیال رکھنا اناہت ہے ابھر تو ہم خراج بڈاے جارے ہیں اور اناہت کو گناے جارے ہیں - جیسا ایسی آپ کے اسٹرا سٹرا ڈیارمنٹ پناہ منٹ اور پناہ منٹ کی سفارشیں جو گورنمنٹ نے منظور کی ہیں ان کو دیکھتے ہوئے اب جو گورنمنٹ کی یہ بڈا ہے کہ اسٹرا کو ہڈا جائے تو میں یہ کہوںگا کہ یہ بات صا ہے کہ دیش میں ہم لوگوں نے یہ طے کیا ہے کہ اسٹرا شراخوری وغیرہ بند ہونا اناہت لیکن آپ پناہکل روپ میں دیکھتے کہ ابھر تو آپ اس دقت میں ہیں کہ آپ کے یہاں کناے کی کھی کھڑے کی کمی ہے بات کی دقت ہے - کمیونل ڈنشن الگ بڈا رہا ہے اور ابھر ہم ایک اور آف مول لیتے ہیں - بلیک مارکٹنگ اسمگلنگ وغیرہ جو ہونگی ان دقتوں کو صرف اس وجہ سے مول لے رہے ہیں کہ اپنے ایک اصول بڈا ہے اس کو قائم رکھنا

[Raja Virendra Shah Bahadur]

چاہتے ہیں۔ اُس اصول کو قائم رکھنے کے واسطے آپ یہہ جانتے ہیں کہ پانچ سات ضاعوں میں پڑھیں سن کی اسکیم کو چالو کریں۔ میں سمجھتا ہوں کہ اس کے لئے مناسب وقت نہیں ہے۔ میں تو یہہ کہتا ہوں کہ پہلے ہی گورنمنٹ نے جو ریفرنس اس اور کیا تھا اس میں کیا کامیابی ہوئی تھی۔ اور آج اسی کا نتیجہ ہے کہ کتنا ریونیو اس محکمہ میں بڑھ گیا ہے۔ یہہ چیز ایک دن کی نہیں جو بند کی جاسکے۔ میں یہہ کہونگا کہ اس وقت گو نمٹ اسے ہاتھ میں نہ لے۔ اس پر چالیس لاکھ روپیہ گورنمنٹ نے تجویز کیا ہے۔ اسٹاف بھی رکھنا پڑیگا اور دنیا بھر کے جینٹلمین پیدا ہونگے۔ سوائے اس کے کہ آپ کے میونسٹرو میں وہ چیز موجود ہے اس لئے آپ اس کو لے رہے ہیں ورنہ پبلک کا کوئی فائدہ نہیں ہے جو لوگ دیتے ہیں وہ دیتے رہینگے اور ضرور پیئینگے چوری سے پیئینگے اور بنائیں گے دوسری یہہ چیز ہے اگر آپ کو بند کرنا ہے تو جتنی شراب کی کمپنیاں ہیں شراب بناتے وقت اس میں الکوحل (شراب) کم ڈالیں۔ ایسی ہدایت آپ ان کو دیں تاکہ نشہ کی چیز کم ہرجائے۔ اس طرح دھیرے دھیرے شراب پینا چھڑانے کا اچھا طریقہ ہوگا۔ لیکن اس وقت اس پر ریونیو نہ لینا بیجا ہوگا شراب کا پینا تو بند ہوگا نہیں۔ اب تک کھلے طور پر دیتے تھے اب چوری سے پیئینگے۔ گورنمنٹ کا نقصان ہوگا اور ریونیو کم ہو جائیگی۔ بلیک مارکیٹنگ کو اگر بھی ترقی ملیگی۔ دوسرے مجھے شکشا دہیا کے بارے میں یہہ کہنا ہے کہ آپ ہائس سو اسکول بڑھارہے ہیں ہر سال۔ تو مجھے یہہ عرض کرنا ہے کہ جو اسکول موجود ہیں ان کی حالت آپ دیکھئے۔ ان کی حالت یہہ ہے کہ جو ماسٹر لوگ کام کرتے ہیں وہ اتنی کم تنخواہ پاتے ہیں کہ پورے طور سے بچوں کو پڑھانے میں اپنا دھیان نہیں لگاتے۔ بجائے اس کے کہ آپ موجودہ اسکولوں کی حالت سدھاریں آپ اور ہائیس سو اسکول بڑھارہے ہیں۔ ان میں بھی وہی حالت ہوگی جو آج اسکولوں میں آپ دیکھ رہے ہیں۔ ممبر صاحبان جانتے ہیں کہ جو پڑھائی پرائمری اسکولوں میں ہو رہی ہے وہ بالکل ناگاہی ہے۔ جو کچھ اترے پڑھ رہے ہیں وہ تو بھاگ پر چل رہے ہیں وہاں پڑھائی کے طریقہ پر کوئی پڑھائی نہیں ہوتی۔ دراصل موجودہ حالت میں جتنا بھی روپیہ اس مد میں خرچ کیا جا رہا ہے وہ بالکل بیکار جا رہا ہے آپ ہائیس سو اسکول اور پڑھانے والے کو روک کر دے بجائے اس میں آپ کمی کرتے اور ان لوگوں کی تنخواہیں زیادہ کرتے جس سے وہ اپنا پیسہ پال سکتے اور دیوتی کو صحیح انجام دے سکتے۔ میں اب ایکریکلچر ڈپارٹمنٹ کے بارے میں کہونگا۔ گورنمنٹ کو دھیان دینا چاہیئے کیونکہ ہمارا صوبہ ایکریکلچر کا صوبہ ہے۔ ہم دیکھتے ہیں کہ اس میں رقم کم ہے اس میں خرچ بڑھنا چاہیئے اور ادھک سوبدھا دینا چاہیئے۔ جتنا گورنمنٹ نے ابھی ایکٹ پاس کر کے ویسٹ لہنڈ کو ایکوائٹ کر لیا ہے گورنمنٹ کو چاہیئے کہ اس میں فارم بنائے اور خون امپروومنٹ (ترقی) کے تاکہ دیکھو صوبہ کی پیداوار بڑھ سکے۔ ایکریکلچر کو زیادہ استثنیہ (بڑھانا) دینا چاہیئے اب مجھے ریونیو ٹیکس جو گورنمنٹ نے تجویز کیا ہے اس کے بارے میں کہنا

ہے - ایک کلاس نے لڑائی کے سائے میں اپنے بھاگ کو جگا لیا اور ایک کلاس کو سات سال کے عرصہ میں سوائے نقصان کے کوئی فائدہ نہیں ہوا جتنا ہائیڈروجن (نفع کھانا) میں جس میں لوگوں نے ایک ہزار سے ہزاروں (کاروبار) شروع کیا وہ لکھتی اور کروڑ پتی ہو گیا - ان پر کوئی اس طرح کا ٹیکس (لگان) یا پابندی نہیں لادی گورنمنٹ چاہتی تو چنڈہ کے روپ میں لے لیتی جس سے کہ برٹش گورنمنٹ نے کتنے طریقہ سے کتنوں کو دھماکا کر روپیہ لے لیا - گورنمنٹ کو کام چلانا ہے تو ان لوگوں سے لے جو ایک ہزار روپیہ سے کروڑ پتی ہو گئے - ان سے آپ کچھ نہیں لیتے - آپ مجھ سے ناراض ہیں برٹش گورنمنٹ بھی آخر میں ناراض تھی جس کی لوگوں نے بہت مدد کی کیا یہہ جائز ہے سب ہی لوگ اسی سے لیتے ہیں جو کمزور ہوتا ہے - ایسی بات آپ نے سامنے رکھنا ہوں آپ مانگے میں بتلاتا ہوں - چھ سال کے اندر زمینداروں کی (زندگی) کو آپ دیکھتے آپ شہر والوں کو دیکھتے ہیں اور آپ اندازہ لگاتے ہیں کہ سب زمیندار ایسے ہیں آپ دیکھتے آجکل کا دھن سپن بڑھ رہا ہے - ان کا دھن تک مشعل ہو گیا ہے ان کی خود کاشت اور سپن تک چلی گئی ہے ایذا استیغنا زمینداروں کو مشکل ہو گیا ہے اور آپ ان ہی کو پریشان کرتے ہیں آپ دیکھتے چھ سال میں ان سے اس روپ میں روپیہ لیا گیا آپ ان پر ٹیکس نہیں لگاتے ہیں جنہوں نے بلیک مارکیٹنگ (چوربازاری) سے پبلک کا پیسہ جوس کر ایک ہزار سے کروڑ پتی بن گئے ہیں ابھی ہمارے اوبزیشن کی طرف سے بہت ٹیکس (لگان) بتائے گئے - میں سمجھتا ہوں گورنمنٹ کا دھیان ان ٹیکسوں کے بارے میں ہوگا - میں یہہ کہوں گا کہ گورنمنٹ ضرور انکم (آمدنی) کو دیکھ کر ایک کمیٹی بتائے کہ ایک ہزار سے ایک لاکھ کیسے ہو گیا - جبکہ ۹۵ فیصدی گورنمنٹ کو ہیں دیتے تھے - ان پر ٹیکس لگاتے بجائے اس کے زمینداروں کا گورنمنٹ نے سیدنا راستہ دیکھ لیا ہے - اگر بچاک کا فائدہ ہوتا ہے تو زمینداروں کو کوئی عذر نہیں دیا - میں کہتا ہوں کہ یہہ انیائے ہے - ادھر دیکھتے ایک سے ایک لاکھ ہو گئے اور ادھر چھ سال میں انکم گھٹ گئی بجائے مدد کے آپ پریشان کر رہے ہیں -

ادھر تو گورنمنٹ یہہ کہتی ہے کہ ہم سب کے لئے نیائے کرینگے اور ادھر گورنمنٹ کا نیائے یہہ ہے کہ ایک ہزار سے ایک لاکھ ہو جائیں اس کو پروا نہیں ادھر زمیندار جس نے ایک پیسہ بھی نہیں کمایا تو اس کے اوپر ٹیکس لگا دیا - تو یہہ بڑا انیائے ہے اور گورنمنٹ اس کو سوچیں اور یہہ ٹیکس نہیں لگائیگی - میں یہہ بھی کہوں گا کہ گورنمنٹ نے ہمارے صوبے میں بڑی خوشی کی بات ہے کہ کمیونل ہارمنی (فہمہارانہ اتحاد) کی اور بی بی دھیان دیا ہے اس کے لئے بھی ہماری گورنمنٹ ضرور ہی بڑائی کی بات ہے کہ گورنمنٹ نے معقول انتظام رکھا جس کی وجہ سے ہمارے پروا میں ایسی بھیانک چیزیں نہیں ہوں - سائیں جھسی اور صوبوں میں ہوئیں - لیکن میں یہہ چیز ضرور عرض کہوں گا کہ گورنمنٹ کو یہہ دھیان رکھنا چاہیئے کہ جب کوئی چیز گورنمنٹ کرتا ہے تو اسے پوری پوری کرے اور دونوں کمیونٹیوں کے لئے برابر کرے - علیحدہ

[Raja Virendra Shah Bahadur]

کے اور پینوٹو ٹیکس (تعزیری جہانہ) لگانے کے لئے قریب قریب اعلان کیا، لیکن اس کا کوئی نتیجہ نہیں نکلا۔ اندر ہارور میں آپ نے ٹیکس لایا اور میں سمجھتا ہوں کہ وہ قریب قریب وصول ہو گیا ہے۔ آپ کچھ کریں انصاف سے کہیں تو اب کریں اور اگر آپ ایسا نہیں کرتے ہیں تو آپ کے کام میں ہی سبب ادا نکلتا ہے تو آئے گی اور اس کا نتیجہ بہت خراب ہوگا۔ میں گورنمنٹ کا خیال اس طبقہ دلائل کا کہ اگر موقع سامنے آئے تو اس بات کا پورا دھیان رکھے تب ہی کمیونٹی ہارمنی (فریڈارائنٹ انکوارڈ) میں مدد ملیگی اور اب یہی رہا قائم رہا ہوگا۔ انت میں میں ریونیو ٹیکس کے بارے میں یہ دھیان دلائل کا کہ گورنمنٹ اس پر پنا دچار کریگی اور میں نے جو اس بارے میں لایا ہے اس کو دھیان میں رکھے گی۔

श्री बीरबल सिंह—

श्रीमती सभासेत्री महोदय, हाउस के सामने जो बजट पेश किया गया है उसके सम्बन्ध में भिन्न-भिन्न प्रकार के विचार प्रकट किये गये हैं। एक तरफ से तो अर्थ मंत्री महोदय को बधाई दी गई है कि उन्होंने ऐसा सुन्दर बजट पेश किया है। दूसरी तरफ से यह कहा गया है कि इसमें अनेक प्रकार की त्रुटियाँ और बहुत सी बातें जो होनी चाहिये थी वह इसमें नहीं रखी गई हैं। इसी के साथ साथ यह भी कहा गया है कि यह बजट क्रान्तिकारी बजट नहीं है। मैं यह मानता हूँ कि यह बजट क्रान्तिकारी बजट नहीं है, क्रान्तिकारी बजट हो भी नहीं सकता था। गवर्नमेंट के सामने बहुत सी कठिनाइयाँ हैं, क्या ही अच्छा होता अगर ऐसा हो सकता कि हमारे अर्थ मंत्री महोदय के पास कोई अलादीन का लैम्प होता या कोई जादू की छड़ी होती जिससे कि वह इच्छा करते ही यह कर सकते कि गांव-गांव में अस्तित्व खल जाये, गांव-गांव में स्कूल खुल जायें। ज़रा तरफ सड़के बन जायें, नहरें तैयार हो जायें लेकिन दुर्भाग्य से अर्थ मंत्री महोदय के पास ऐसी कोई चीज़ नहीं है। इसलिये वह सब चीज़ें जिनकी कि हम लोग अभिलाषा रखते हैं और जो लक्ष्य हमारे सामने हैं वह सब बातें तो इतनी जल्दी नहीं हो सकती। अभी बजट को हमको इस दृष्टि से देखना है कि आया जो हमारा लक्ष्य है उसकी तरफ काफी बड़ा कदम उठाया गया है या नहीं। अगर हम इस दृष्टि से बजट को देखें तो हमें यह साफ मालूम होता है कि जो जनहित के काम हैं उसके लिये इस बजट में काफी पैसा रक्खा गया है। और जो जनता के फायदे के काम हैं उनके लिये काफी प्रबन्ध किया गया है। अगर बजट के आंकड़ों को हम देखें तो यह मालूम होता है कि कुल सूबे की आमदनी करीब चालिस करोड़ तेरह लाख की है। और खर्च करीब ४० करोड़ ६० लाख के रखा गया है यानी इसका मतलब यह हुआ है कि करीब ४७ लाख के बजट में घाटा है। बजट के जो सिद्धान्त होते हैं उनमें घाटा रहना कोई बुरी बात नहीं है बल्कि बजट में घाटा होना एक अच्छी बात समझी जाती है और उसमें खर्च करने में एहतियात से काम लिया जाता है और इसलिये बजट का यह सिद्धान्त है कि जो अच्छा बजट बनाने वाले होते हैं वह बजट को डेफिसिट (कमी) बजट बनाते हैं या घाटा का बजट बनाते हैं। अब जो आमदनी के जरिये हैं उनमें दो तीन मुख्य जरिये हैं। जो प्रांतीय बजट होता है उसमें कुछ तो इन्कमटैक्स अथवा आयकर से होता है, उसका कुछ हिस्सा गवर्नमेंट आफ इंडिया से मिलता है। उसके साथ साथ इन्साइज यानी शराब और नशा की जो जीजें हैं उन पर जो टैक्स लगता है उससे करीब ६ करोड़ १५ लाख की आमदनी होती है। हमारे लिये बड़ी लज्जा का विषय है कि शराब खोरी से इधर आमदनी बराबर बढ़ती गई है। इस समय हमारे अर्थ मंत्री महोदय ने इस मद में करीब ९० लाख के कमी किया है। इस ९० लाख की कमी का अधिकतर भाग सात जिलों की शराब बन्दी की वजट से है। और सौभाग्य से हमारा जिला भी उन जिलों में एक है जिनमें कि शराब बन्दी की गई है।

जब आखिरी बार कांग्रेस मंत्रिमंडल था उस समय भी हमारा ज़िंदा इसके लिये चुना गया था और मने तो इसका व्यक्तिगत अनुभव है कि कितना लाभ उससे होता है, इस सारे हाउस में मैं समझता हूँ कि शायद ही कोई ऐसा व्यक्ति हो जो इसके खिलाफ हो। शायद पोकाक महोदय जो आज नहीं हैं उन्होंने इसका ज़रूर विरोध किया था और यह कहा था कि इससे कोई लाभ नहीं है। उनका कहना था कि देहात के लोगों को इसमें कोई लाभ नहीं है क्योंकि शराब और नशीली चीज़ें ज्यादातर शहरों में ही इस्तेमाल होती हैं। शायद पोकाक साहब को यह पता नहीं है कि यद्यपि शराब का इस्तेमाल बहुत ज्यादा देहात में नहीं होता लेकिन और दूसरी नशीली चीज़ें जैसे कि गांजा, भांग, अफीम जो कि स्वास्थ्य के लिये इससे बहुत ज्यादा हानिकारक हैं और उनसे अधिक नैतिक पतन होता है उनका काफी इस्तेमाल देहात में होता है। और शहर में भी जो शराब का इस्तेमाल होता है वह जो इंडस्ट्रियल (औद्योगिक) या उद्योगधंधे वाले शहर जो हैं वहाँ के लोगों का इसका पता है कि हमारे गरीब मजदूरों पर इसका कितना असर पड़ता है। तो यह तो गवर्नमेंट ने एक बहुत अच्छा काम किया कि जो शराब की आमदनी होती है उसमें कमी की है और ७ जिलों में यह नशे की चीज़ें इस साल बन्द किया है। और हमें उम्मीद है कि थोड़े ही समय में सारे सूबे में इसका उपयोग किया जायगा और नशे की चीज़ें बिल्कुल बन्द हो जायगी और यह जो आमदनी ६ करोड़ की होती थी वह खत्म हो जायगी। लेकिन अब यह प्रश्न उठता है कि जो आमदनी खत्म होगी वह आयेगी कहाँ से। इसके लिये मैं समझता हूँ कि अब तो स्वराज्य स्वतंत्रता हमारे बहुत करीब आ रही है। नया शासन विधान बन रहा है और नये शासन विधान में और कई तरह के टैक्स के जरिये होंगे। आमदनी का जो टैक्स है वह भी शायद सूबा को मिले और जो शासन विधान बन रहा है उसमें ऐसे कोई नये जराय टैक्स के निकलेंगे जिससे जो इधर की कमी होगी वह इस तरह से पूरी हो जायगी। इसके अलावा और आमदनी के जराये में दो टैक्स एक तो इंटरटेनमेंट टैक्स (मनोरंजन कर) और दूसरा जमींदारों के ऊपर टैक्स लगाया गया है। टैक्स लेने का सिद्धान्त यह होना चाहिये कि टैक्स उसके ऊपर लगाना चाहिये जो कि उसे आसानी से दे सके। यह जो दोनों टैक्स लगे हैं यह इसी दृष्टि से लगे हैं। जमींदारों में मैं समझता हूँ कि जो छोटे जमींदार हैं और जिनकी आमदनी कम होगी उनके ऊपर यह टैक्स नहीं लगेगा। जो बड़े जमींदार हैं जिनके पास लाखों की आमदनी होती है और जो मोटर में शराब में तथा और तरीकों से इसको बरबाद करते हैं उन्हीं के ऊपर यह टैक्स लगेगा। और वह इस टैक्स को आसानी से दे सकते हैं। गरीबों के ऊपर टैक्स नहीं लगाना चाहिये जिससे कि उनके खाने-पीने में या और चीज़ों में कमी पड़े। इस दृष्टि से यह टैक्स अच्छा है और इस टैक्स से ११, १२ लाख के करीब आमदनी होगी। अब अगर खर्च की तरफ हम देखते हैं तो उससे यह पता चलता है कि जो बजट बना है उसमें ज्यादा रुपया ऐसे कामों के लिये रखा गया है जो कि जनता के हित के और अच्छे काम हैं उन्हीं के लिये ज्यादा रुपया रखा गया है। इस बात का ज़रूर दुख है कि दो एक कामों में जो जनता के लिये नहीं है उन पर भी कुछ ज्यादा खर्चा पड़ रहा है जैसे जनरल ऐडमिनिस्ट्रेशन (साधारण शासन) में इस समय करीब १३ लाख ५१ हजार रुपया आखिरी बजट से ज्यादा रखा गया है और इसमें से ३१ लाख रुपया जो ५१ डिप्टी कलेक्टर ज्यादा बढ़ रहे हैं उनके लिये खर्च होगा। मैं समझता हूँ कि डिप्टी कलेक्टरों के बढ़ाने की कोई ज़रूरत नहीं थी और अगर यह न बढ़ाये जाते तो ज्यादा अच्छा होता। दूसरी तरफ पुलिस में भी हम देखते हैं कि खर्चा कुछ ज्यादा बढ़ा है। पहले सन् ४५-४६ में करीब ४ करोड़ ११ लाख रुपया पुलिस पर खर्चा होता था। सन् ४६ में ४ करोड़ ४१ लाख का खर्च था और सन् ४७ में ४ करोड़ ९९ लाख रखा गया है। इस तरह से पुलिस पर करीब ६३ लाख के ज्यादा खर्चा हो रहा है। हमारे लिये यह बड़ी लज्जा की बात है कि पुलिस के ऊपर इतना खर्चा हो रहा है लेकिन इसमें भी हम समझते हैं कि गवर्नमेंट के लिये मजबूरी है देश में जो इस समय वातावरण है और जो सम्प्रदायिक दंगे फसाद हो रहे हैं उसमें यह ज़रूरी है कि लोगों के जान-माल की रक्षा की जाय और इसी दृष्टि से यह रुपया अधिक रखा गया है। मैं समझता हूँ कि हमारे मंत्रिमंडल

[Shri Birbal Singh]

को इसका बड़ा दुख होगा कि पुलिस के लिये इस वर्ष इतना ज्यादा रुपया बढ़ गया है। इसके अतिरिक्त और मर्दाने जोकि जनता के हित की हैं उनमें गवर्नमेंट की तरफ से काफी रुपया रक्खा गया है। शिक्षा विभाग में हमारे अर्थ मंत्री महोदय ने आखिरी बजट जो था उससे १९ लाख रुपया ज्यादा रक्खा है और एक योजना इस तरह की बनाई गई है कि १० वर्ष के अन्दर सारे प्रान्त में कोई भी ऐसा व्यक्ति नहीं रह जायगा जो अशिक्षित हो। इसके लिये २२०० स्कूल खोले जा रहे हैं और उसमें २८ लाख रुपया खर्च किया जायगा। इसमें किसी को इस सम्बन्ध में विरोध नहीं हो सकता है। इसके अलावा मैं एक बात और कहूंगा कि माध्यमिक शिक्षाओं जो नान गवर्नमेंट (गैर सरकारी) स्कूल हैं उनके लिये पहले से ९ लाख रुपया अधिक रखा गया है। लेकिन यह रुपया केवल इमारतों के लिये रखा गया है और जोकि सहायता प्राप्त स्कूल हैं, उनके अध्यापकों की तनख्वाह में कोई वृद्धि नहीं की गई है। पे कनेटी (वेतन कमेटी) की जो रिपोर्ट है उसमें मैं देखता हूँ कि जितने सरकारी अहलकार हैं उनके वेतन में काफी तरक्की की गई है। लेकिन सहायता प्राप्त अध्यापकों की तनख्वाहों में वृद्धि नहीं की गई है। मैं समझता हूँ कि हमारे शिक्षा मंत्री महोदय और अर्थ मंत्री महोदय को इस बात पर ध्यान रखना चाहिये। इसके साथ २ अब अगर हम स्वास्थ्य विभाग को देखते हैं तो उसमें भी काफी रुपया रक्खा गया है। यह जाहिर है कि हमारे देश का स्वास्थ्य दिन पर दिन गिरता जा रहा है और तरह-तरह की बीमारियां देश में फैली हुई हैं जिससे लाखों-करोड़ों आदमियों की जानें जाती हैं। सारे देश में करीब एक करोड़ के आदमी मेलरिया से बीमार होते हैं और करीब बीस लाख के इससे मरते हैं। ट्यूबरकुलोसिस में करीब २५ लाख हर साल बीमार पड़ते हैं और ५० हजार के करीब हर साल मरते हैं। इसके लिये भी अस्पताल बगैरह का इन्तजाम किया गया है। और भोर कमेटी की रिपोर्ट के अनुसार इस वर्ष १० सेकेंडरी और १० प्राइमरी यूनिट खोली गई हैं।

मैं समझता हूँ कि अगर आयुर्वेदिक और यूनानी तरीके की दवाओं का इन्तजाम होता और अगर इस तरह की अधिक यूनिट खोली जाती तो थोड़े असें में ज्यादा काम हो सकता था। यह २० यूनिट तो इस ढंग की हैं। परन्तु ११ लाख रुपया, एलोपैथिक ढंग की १० यूनिट के लिये रक्खा गया है। भोर कमेटी की रिपोर्ट के मुतालिक जो इस में शाउट टर्म (थोड़े समय) और लॉन्ग टर्म (अधिक समय) दो योजनायें हैं उसके अनुसार १० वर्ष के बाद भी ४० हजार आदमियों पर एक अस्पताल या एक यूनिट है, उसके लिये काफी पैसे की जरूरत है और अगर यूनानी और आयुर्वेदिक ढंग के यूनिट खोले जाते तो इसमें जल्दी होती और ज्यादा काम हो सकता था। इसके अलावा हिन्दुस्तान को स्वास्थ्यप्रद और पोषिक भोजन देने की जरूरत है। इसका भी प्रबन्ध होना चाहिये। मैं इन शब्दों के साथ इस सुन्दर बजट के लिये अर्थ मंत्री को बधाई देता हूँ।

— شہری بیربال سنگھ —

شہریتی سبھو نیتری مہودیا - ہاؤس کے سامنے جو بھت پیش کیا گیا ہے اس کے ۔۔۔ بندھے میں بہن بھن پرکار کے وچار پرگت کم گئے ہیں ۔ ایک طرف سے تو ارتھ مقبہ مہودئے کو بدھائی دی گئی ہے کہ انھوں نے ایسا سندر بھت پیش کیا ہے ۔ دوسری طرف سے یہ کہہ گیا ہے کہ اس میں انیک پرکار کی توثیاں ہیں اور بہت سی باتیں جو ہونی چاہیئے تھیں وہ اس میں نہیں دھئی گئی ہیں ۔ اس کے ساتھ ساتھ یہ بھی کہا گیا ہے کہ یہ بھت کو انکاری بھت نہیں ہے ۔ میں یہ مانتا ہوں کہ یہ بھت بہت بھت بھت نہیں ہے کو انکاری بھت ہو بی نہیں سکتا تھ ۔ ۱۔ کورمانٹ کے سامنے بہت سی گٹنائیں ہیں ۔ کیا ہی اچھا ہوتا اگر ایسا ہو سکتا کہ ہمارے ارتھ مقبہ

مہوڈئے کے پاس کوئی علاؤ الدین کا لیمپ ہوتا یا کوئی جادو کی چھتری ہوتی جس سے کہ وہ اچھا کرتے ہی یہہہ کوسکتے کہ گاؤں گاؤں میں اسپتال کھل جائیں گاؤں گاؤں میں اسکول کھل جائیں - چاروں طرف سرخیں بن جائیں - نہریں تیار ہو جائیں - لیکن دریاگ سے ارتھا منتری مہوڈئے کے پاس ایسی کوئی چیز نہیں ہے - اس لئے وہ سب چیزیں جن کی کہ ہم لوگ ابھی دیکھ رہے ہیں اور جو لکش ہمارے سامنے ہے وہ سب باتیں تو انہی جادی نہیں ہوسکتیں ابھی بخت کو ہم کو اس درشتی سے دیکھنا ہے کہ آیا جو ہمارا لکش ہے اس کی طرف کافی بڑا قدم اٹایا گیا ہے یا نہیں - اگر ہم اس درشتی سے بخت کو دیکھیں تو ہمیں یہہ صاف معلوم ہوتا ہے کہ جو جن ہمت کے کام نہیں اُن کے لئے اس بخت میں کافی پیسہ رکھا گیا ہے - اور جو جنگا کے فائدہ کے کام نہیں ان کے لئے کافی پروندہہ کیا گیا ہے - اگر بخت کے آنکروں کو ہم دیکھیں تو یہہ معلوم ہوتا ہے کہ نل صوبہ کی آمدنی قریب چالیس کروڑ تیرہ لاکھ ٹکی ہے - اور خرچ قریب چالیس کروڑ ساٹھ لاکھ کا رکھا گیا ہے - یعنی اس کا مطلب یہہ ہوا کہ قریب ۴۷ لاکھ کے بخت میں گھانا ہے - بخت کے جو سدھانت ہوتے ہیں اس میں گھانا رہنا کوئی بڑی بات نہیں ہے - بلکہ بخت میں گھانا ہونا ایک اچھی بات سمجھی جاتی ہے اور اس میں خرچ کرنے میں احتیاط سے کام لیا جاتا ہے - اور اس لئے بخت کا یہہہ سدھانت ہے کہ جو اچھا بخت کرو ڈیفنسٹ (کمی) بخت بناتے ہیں گھانا کا بخت بناتے ہیں اب جو آمدنی کے ذریعہ ہیں ان میں دو تین مکھہ ذریعہ ہیں - جو پرانٹی بخت ہوتا ہے اس میں کچھہ تو انکم ٹیکس اتھا آئے کہ سے ہوتا ہے اس کا اچھہ حصہ گورنمنٹ آف انڈیا سے ملتا ہے - اس کے ساتھ ساتھ اکسائز یعنی شراب اور نشہ کی جو چیزیں ہیں ان پر جو ٹیکس لگتا ہے اس سے قریب ۶ کروڑ ۱۵ لاکھ کی آمدنی ہوتی ہے - ہمارے لئے بڑے لمبا کاوشہ کہ شراب خوری سے ادھر آمدنی بہا بہتی گئی ہے - اس سہے ہمارے ارتھا منتری مہوڈئے نے اس مد میں قریب ۹۰ لاکھ کی کمی کی ہے اس ۹۰ لاکھ کی کمی کا ادھتکر بیلاک سات ضلعوں کی شراب بندی کی وجہ سے ہے - اور سو بیلاگیہ سے ہمارا ضلع بھی ان ضلعوں میں ایک ہے جن میں کہ شراب بند کی گئی ہے جب آخری بار کانگریس منتری مندل تھا اس سہے بھی ہمارا ضلع اس کے لئے چنا گیا تھا - اور مجھے تو اس کا ریکیٹنگ انبوہ ہے کہ تقما لاپہ اس سے ہوتا ہے - اس سارے ہاؤس میں میں سمجھتا ہوں کہ شاید ہی کوئی ایسا ویکتی ہو جو اس کے خلاف ہو - شاید پوکاک مہوڈئے جو آج موجود نہیں ہیں انہوں نے اس کا ضرور درد رکھا تھا اور یہہ کہا تھا کہ اس سے کوئی لاپہہ نہیں ہے - ان کا کہنا تھا کہ دیہات کے لوگوں کو اس سے کوئی لاپہہ نہیں ہے - کیونکہ شراب اور نشیلی چیزیں زیادہ تو شہروں میں ہی استعمال ہوتی ہیں - شاید پوکاک صاحب کو یہہہ پتہ نہیں ہے کہ بدیشی شراب کا استعمال بہت زیادہ دیہات میں نہیں ہوتا لیکن اور دوسری شہ کی چیزیں جیسے کہ گانجا بانگ اینم جو کہ سواسہتہ کے

[Shri Birbal Singh]

لئے اس سے بہت زیادہ ہائی کر ہے اور ان سے ادھک نیتک پتہ ہوتا ہے ان کا کافی استعمال دیہات میں ہوتا ہے۔ اور شہر میں بھی جو شراب کا استعمال ہوتا ہے وہ جو انڈسٹریل (صنعتی) یا ایجوکیشنل کے لئے ہوتا ہے وہاں کے لوگوں کو اس کا پتہ ہے کہ ہمارے غریب مزدوروں پر اس کا کتنا اثر پڑتا ہے تو یہ تو گورنمنٹ نے ایک بہت اچھا کام کیا کہ جو شراب کی آمدنی ہوتی ہے اس میں کم کر کے اور سات ضلعوں میں یہ نشہ خیز چیزیں اس سال بند کر دی ہیں اور ہمیں امید ہے کہ تھوڑے ہی سمے میں سارے صوبہ میں اس کا ایجوکیشنل اثر ہوگا۔ اور نشہ خیز چیزیں بالکل بند ہو جائیں گی۔ اور یہ جو آمدنی چھ کروڑ کی ہوتی تھی وہ ختم ہو جائیگی۔ لیکن اب یہ پیرشون آئے ہیں کہ جو آمدنی ختم ہو گئی وہ آئینی کہاں سے۔ اس کے لئے میں سمجھتا ہوں کہ اب تو سوراخ ستترتا ہمارے بہت قریب آ رہی ہے۔ نیا شاشن ودھان بن رہا ہے۔ اور نئے شاشن ودھان میں اور کئی طرح کے ٹیکس کے ذریعہ ہونگے۔ آمدنی کا جو ٹیکس ہے وہ بھی شاید صوبہ کو ملے اور جو شاشن ودھان بن رہا ہے اس میں ایسے کوئی نئے ذرائع ٹیکس کے نکالینگے جس سے جو ادھک کی کمی ہوگی وہ اس طرح پوری ہو جائیگی اس کے علاوہ اور آمدنی کے ذرائع میں دو ٹیکس ایک تو انٹرنیشنل ٹیکس (تفریح طبع) اور دوسرا زمینداروں کے اوپر ٹیکس لگایا گیا ہے۔ ٹیکس لینے کا سدھانت یہ ہونا چاہیئے کہ ٹیکس اس کے اوپر لگایا جائیئے جو کہ اسے آسانی سے دے سکے۔ یہ جو دونوں ٹیکس لگے ہیں یہ اسے درشتی سے لگے ہیں۔ زمینداروں میں میں یہ سمجھتا ہوں کہ جو چھوٹے زمیندار ہیں اور جن کی آمدنی کم ہوگی ان کے اوپر یہ ٹیکس نہیں لگایا۔ جو بڑے زمیندار ہیں جن کے پاس لاکھوں کی آمدنی ہوتی ہے اور جو موثر ہیں شہر میں تھیں اور طریقوں سے اس کو برباد کرتے ہیں انہوں کے اوپر یہ ٹیکس لگایا۔ اور وہ اس ٹیکس کو آسانی سے دے سکتے ہیں۔ غریبوں کے اوپر ٹیکس نہیں لگایا چاہیئے جس سے کہ ان کے کپانے پینے میں یا اور چیزوں میں کمی پڑے۔ اس درشتی سے یہ ٹیکس اچھا ہے اور اس ٹیکس سے 11-12 لاکھ کے قریب آمدنی ہوگی اگر اب خرچ کی طرف ہم دیکھتے ہیں تو اس سے یہ پتہ چلتا ہے کہ جو بجٹ بنا ہے اس میں زیادہ روپیہ ایسے کاموں کے لئے رکھا گیا ہے جو جنٹا کے ہت کے اور اچھے کام میں انہیں کے لئے زیادہ روپیہ رکھا گیا ہے۔ اس بات کا ضرور ذکر ہے کہ دو ایک کاموں میں جو جنٹا کے ہت میں نہیں ہیں ان پر بھی کچھ زیادہ خرچہ پڑ رہا ہے۔ جیسے جنرل اینڈ منسٹریشن (عام انتظام) میں اس سمے قریب 12 لاکھ 10 ہزار روپیہ آ رہی ہے بجٹ سے زیادہ رکھا گیا ہے۔ اور اس میں سے ساڑھے ساڑھے 10 لاکھ روپیہ جو ان دہشتی کلمنٹرز زیادہ بڑھ رہے ہیں ان کے لئے خرچ ہوگا۔ میں سمجھتا ہوں کہ دہشتی کلمنٹرز کے بڑھانے کی کوئی ضرورت نہیں تھی 1

دیکھتے ہیں کہ خرچہ کچھ زیادہ ہوتا ہے۔ پہلے سنہ ۳۶ - ۱۹۳۵ء میں قریب ۳ کروڑ ۱۱ لاکھ روپیہ پولیس پر خرچہ ہوتا تھا۔ سنہ ۱۹۳۶ء میں ۴ کروڑ ۲۱ لاکھ کا خرچہ تھا۔ اور سنہ ۱۹۳۷ء میں ۴ کروڑ ۹۹ لاکھ رکھا گیا ہے۔ اس طرح سے پولیس پر قریب ۱۳ لاکھ کے زیادہ خرچ ہو رہا ہے۔ عمارتوں کے لیے یہ بڑی اچانکی بات ہے کہ پولیس کے اوپر اتنا خرچہ ہو رہا ہے لیکن اس میں بھی ہم سمجھتے ہیں کہ گورنمنٹ کے لئے مجبوری ہے۔ دیس میں جو اس سسٹم والا درجن ہے اور جو سامانہ دانک دنگے فساد ہو رہے ہیں اس میں یہ ضروری ہے کہ لوگوں کے جان و مال کی رکشا کی جائے اور اسی درستی سے یہ روپیہ ادھک رکھا گیا ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ ہمارے منتری منزل کو اس کا بڑا دیکھ ہوگا کہ پولیس کے لئے اس ورہ اتنا زیادہ روپیہ بڑھ گیا ہے۔ اس کے اثرات اور مدین ہیں۔ جو کہ جنتا کے ہت کی ہیں۔ ان میں گورنمنٹ کی طرف سے کافی روپیہ رکھا گیا ہے۔ سکشا دہاگ میں ہمارے ارتھ منتری مہودے نے آخری بجٹ جو تھا اس سے ۹۹ لاکھ روپیہ زیادہ رکھا ہے۔ اور ایک یوجنا اس طرح کی بنائیں گے کہ دس برس کے اندر سارے پائنت میں کوئی ایسا دیکھ نہیں رہ جائیگا جو اس وقت ہو۔ اس کے لئے ۲۲ سو اسکول کھولے جارہے ہیں۔ اور اس میں ۲۸ لاکھ روپیہ خرچ کیا جائیگا۔ اس میں کسی کو اس سمجھتے ہیں درودھ نہیں ہو سکتا ہے۔ اس کے علاوہ میں ایک بات اور کہوں گا کہ مادھیمک سکشا میں جو ان گورنمنٹ (غیر سرکاری) اسکول ہیں ان کے لئے پہلے سے ۹ لاکھ روپیہ ادھک رکھا گیا ہے لیکن یہ روپیہ کیوں عمارتوں کے لئے رکھا گیا ہے۔ اور جو کہ سہائتا پرابت اسکول ہیں ان کے ادھیانوں کی تنخواہ میں کوئی درودھ نہیں کسی گئی ہے۔ پے کمیٹی (تنخواہ کمیٹی) کی جو رپورٹ ہے اس میں میں دیکھتا ہوں کہ جتنے سرکاری اہلکار ہیں ان کے دیتن میں کافی ترقی کی گئی ہے۔ لیکن سہائتا پرابت ادھیانوں کی تنخواہوں میں بڑھادی نہیں کی گئی ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ ہمارے شکشا منتری مہودے اور ارتھ منتری مہودے کو اس بات پر دھیان رکھنا چاہیئے۔ اسی کے ساتھ ساتھ اب اگر ہم واسنہو دہاگ کو دیکھتے ہیں تو اس میں بھی کافی روپیہ رکھا گیا ہے۔ یہ ظاہر ہے کہ عمارتوں دھس کا سواتھو دن پر دن گرتا جا رہا ہے اور طرح طرح کی بیماریاں دھس میں پھیلی ہوئی ہیں۔ جس سے لاکھوں کروڑوں آدمیوں کی جانیں جاتی ہیں۔ سارے دیس میں قریب ایک کروڑ کے آدمی مایہ یا سے بیمار ہوتے ہیں اور قریب ۲۰ لاکھ کے اس میں مرتے ہیں۔ ٹھوہ کلوہز میں قریب ۲۵ لاکھ ہر سال بیمار پرتے ہیں اور ۵۰ ہزار کے قریب ہر سال مرتے ہیں۔ اس کے لئے بھی اسپتال وغیرہ کا انتظام کیا گیا ہے اور بوزر کمیٹی کی رپورٹ کے انوسار اس بس دس سکندری اور دس پرایمری ہونٹس کھولی گئی ہیں۔ میں سمجھتا ہوں اگر آئروورڈک اور یونانی طریقہ کی دراؤں کا انتظام ہوتا اور اگر اس طرح کی ادھک ہونٹ کھولی جاتیں تو تھوہ مزے میں زیادہ کام ہو سکتا تھا۔ یہ بیس ہونٹ تو اس دھگ کی ہیں پرتو دھوہ لاکھ روپیہ ایلمیٹھک دھنگ کی ۱۰ ہونٹ

[Shri Birbal Singh]

کے لئے رکھا گیا ہے۔ بیہوش کمپٹی کے رپورٹ کے متعلق جو اس میں شارت تہم (نیوزی مہمت) اور لانگ تہم (زیادہ عرصہ) جو یوجنائیں ہیں اس کے انوسار دس برس کے بعد بھی چالیس ہزار آدمیوں پر ایک اسپتال یا ایک یونٹ ہے۔ اس کے لئے کافی پیسہ کی ضرورت ہے۔ اور اگر یونانی اور ایپرویدک ڈھنگ کے یونٹ کھولے جاتے تو اس میں جلدی ہوتی اور زیادہ کام ہو سکتا تھا۔ اس کے علاوہ ہندوستان کو سوائیڈن اور پوشاک بوجھ دینے کی ضرورت ہے اس کا بھی پربندہ ہونا چاہیئے۔ میں ان شخصوں کے ساتھ اس سفر ہجرت کے لئے اترتے منتری کو بدھائی دیتا ہوں۔

مسٹر محکمہ نظائر۔

حضور والا۔ ہجرت سنہ ۱۹۴۷-۴۸ ع کا ہمارے سامنے پیش ہے۔ اس کی ضخیم جلدوں کو دیکھ کر یہ معلوم ہوتا ہے کہ ہمارے معزز وزیر مال صاحب نے بڑی مہمت اور جانفشانی کی ہوگی۔ ہم اس مہمت اور جانفشانی کی داد دیتے ہیں۔ اور نہایت ادب کے ساتھ ہدیہ مبارکباد پیش کرتے ہیں۔ لیکن حضور والا۔ جب ہم ان جلدوں کی ورق گردانی کرتے ہیں تو ہمیں مایوسی ہوتی ہے۔ افسوس ہوتا ہے کہ بہت سے ضروری کاموں کو چھوڑ دیا گیا ہے اور ان پر توجہ نہیں کی گئی ہے۔ ممکن ہے کہ عدم واقفیت کی وجہ سے یہ غلطی ہوئی ہو۔ لہذا میں مناسب سمجھتا ہوں کہ تین چار مہمت کے اندر گورنمنٹ کی توجہ اس طوف مبذول کراؤں۔

حضور والا۔ ہمارے دیہاتوں میں اس عرصہ کے بے شمار مسلمانوں کی تعداد ایسی ہے جن کے پاس زمین نہیں ہے کھیتی نہیں کوسکتے بینکاری اور بیروزگاری کی وجہ سے پریشان ہیں۔ اگر کوئی معقول انتظام ان کے لئے کیجئے اندیشہ (گھریلو دھندے) کا ہوتا تو بہت اچھا اور مناسب تھا۔ ایسے ہی دیہاتوں میں مومور، بھائی انک پریشان ہیں۔ ان کو سوت کی تکلیف ہے۔ سوت کے لئے مارے مارے پھرتے ہیں۔ کافی سوت ان کو نہیں مل رہا ہے۔ ان کے لیئے ضرورت اس امر کی ہے کہ چھوٹی چھوٹی سوسائٹیاں دیہاتوں میں بنائی جائیں۔ یہ ہی گورنمنٹ کی بھی منشاء ہے مگر مجھے افسوس ہے کہ آرگنائزرس کی کمی ہے۔ ہمارے رجسٹرار صاحب ہمکو آرگنائزرس نہیں دے رہے ہیں۔ میں نے بنارس میں لوگوں کو تیار کیا کہ ایسی سوسائٹیاں بنائی جائیں۔ خود میں نے زبانی رجسٹرار صاحب سے عرض کیا۔ انہوں نے فنانس کی کمی ہرنے کی وجہ سے آرگنائزرس دینا منظور نہیں کیا۔

اسی طرح سے ہم دیکھتے ہیں کہ مسلم یتیم خانوں کی طرف کوئی توجہ نہیں کی گئی۔ اس عرصہ میں مسلم یتیم خانوں کی بہت ضرورت ہے۔ بنارس میں لیت (مہروم) مسٹر مہتا جب وہاں کلکٹر تھے۔ انہوں نے اسکی میں بنائی تھیں۔ ایک کاشی انانہالیہ کی اور دوسری مسلم یتیم خانہ کی۔ دونوں عمارتوں کا سنگ بنیاد ساتھ ساتھ رکھا گیا۔ لیکن افسوس ہے کہ ہمارے یتیم خانہ کی

زمین دیکھ رہی تھی ہے۔ کاشی انا تالیہ تو ان کے زمانہ میں بنی ہوئی تھی۔
کام بنی شروع ہو گیا اور اجنٹ کام ہو رہا ہے۔ اس سے میں خوش ہوں۔ لیکن
ہم تو افسوس ہے کہ مسٹر وی۔ این مہتا کا تبادلہ ہو گیا اور بعد میں ان کا
انتقال ہو گیا اور ہمارا یتیم خانہ نہ بن سکا۔ اس سال ہمارے مسلمانوں نے
کچھ روپیہ اکٹھا کیا ہے۔ اور ہم کو اُمید ہے کہ شمالی گورنمنٹ اسے ترجیح دے گی
تو یہ کام ہمارا ہو جائے گا۔ اس کے لئے صرف بنارس کے مسلمان ہی نہیں بلکہ
تمام صوبہ کے مسلمان ان کے ممنون ہونگے۔

حضور والا۔ ان باتوں کے علاوہ صوبہ میں اس وقت آگ لگی ہوئی ہے۔
جانبجا پبلک ہسپتال ہوا ہے۔ پبلک میں کثرت سے لوگ مرنے لگے ہیں۔ مگر روک
تھام کا کافی انتظام نہیں۔ ۶ مارچ کو بنارس میں ایک کمیٹی اس کے متعلق
ہوئی۔ ہم کو تعجب ہوا جب کلکٹر ضلع نے یہہ کہا کہ ہمارے پاس
ان آکریشن (ٹیکس) کی دوا نہیں ہے۔ گورنمنٹ سے انہوں نے
استدعا کی تھی۔ لیکن گورنمنٹ نے یہہ فرمایا کہ دوا جب ہاتھ سے آئے گی تو
دی جائے گی۔ مشہور مثل صادق آتی ہے۔ تاتہ پاتہ آتی ہے۔ عوامی آواز شدہ۔
مارگزیدہ مردہ شدہ۔ گورنمنٹ کا یہہ فرض تھا کہ دوا کو اکٹھا رکھتی کم سے کم
اس شخص کو جو اس کا ذمہ دار ہے جو اب لیتی کہ اس نے کیوں نہیں دوا
اکٹھی رکھی۔

حضور والا۔ ایسے ہی شہ کی کمی کہتے کی کمی کی کمی کا رونا ہے
کن کن باتوں کو دیا جائے۔ اس کے متعلق زیادہ کہنے کی ضرورت نہیں ہے۔
ہمارے مقابل بینچرز کے صاحبان کو یہی معلوم ہے کہ کیسی دقت ہے۔ کیا ہو رہا
ہے۔ اس طرف کوئی خاص توجہ نہیں کی گئی۔ کبلی کے متعلق یہہ عرض
کرنا چاہتا ہوں کہ مسلمانوں نے اس جانور تو تھے ہی کم اب کبلی کی کمی
کی وجہ سے جو تھے ان کو یہی وہ نکالتے جا رہے ہیں۔ دودھ کے لئے ان کے بچے
تڑپ رہے ہیں۔

بجٹ کے دیکھنے سے معلوم ہوا ہے کہ دو لاکھ روپیہ دودھ اسٹیٹ کے لئے
رکھا گیا ہے۔ یہہ معلوم نہیں ہوتا کہ یہہ دو لاکھ روپیہ کس کام میں خرچ کیا
جائیگا۔ ایسی طرح نہائی اینڈ ہاؤس اسٹیٹ کے لئے پانچ ہزار روٹنگ اور ۳۰
ہزار ٹن روٹنگ روپیہ لاری خریدنے کے لئے رکھا گیا ہے یہہ بقیہ نہیں اس لاری
پر کون سا کام ہوگا وہ کیا کام کرے گی۔ گورنمنٹ کا کیا فائدہ ہوگا۔
اور پبلک کا کیا فائدہ ہوگا۔ ۹۰۳۵۰۰۰ روپیہ ایمونیم سلفیٹ کی فیکٹری
کے لئے اور ۳۰۰۰۰۰ روپیہ کانپور ایلمنٹک سپلائی کے لئے رکھا گیا ہے۔ ممکن ہے
کہیں درج ہو لیکن ہمارے دیکھنے سے نہیں معلوم ہوتا کہ سال کے اندر ان سے کیا
آمدنی ہوگی صاف ظاہر نہیں ہوتا وقت ہو چکا ہے لہذا میں اپنی اسٹیج
کو ختم کرتا ہوں۔

मिस्टर मुहम्मद नजीर—

हुजूर वाला, बजट सन् १९४७-४८ का हमारे सामने पेश है। इसकी ज़मीन जिल्दों को देखकर यह मालूम होता है कि हमारे मोअज्जि वज़ीर माल साहब ने बड़ी मेहनत और जांफिशानी की होगी। हम इस मेहनत और जांफिशानी की दाद देते हैं और निहायत अदब के साथ हृदिया मुबारकबाद पेश करता हूँ। लेकिन हुजूर वाला जब हमें इन जिल्दों की बर्क गरदानी करते हैं तो हमें मायूसी होती है, अफसोस होता है कि बहुत से जरूरी कामों को छोड़ दिया गया है और उन पर तवज्जह नहीं की गई है। मुमकिन है कि अदम वाकिफ़यत की वजह से यह ग़ती हुई हो। लिहाजा मैं मुनासिब समझता हूँ कि तीन चार मिनट के अन्दर गवर्नमेंट की तवज्जह इस तरफ़ मबजूल कराऊँ। हुजूर वाला हमारे देहातों में इस सूबे के बेशुमार मुसलमानों की तादाद ऐसी है जिन के पास जमीन नहीं है। खेती नहीं कर सकते। बेकारी और बेरोजगारी की वजह से परेशान हैं। अगर कोई माकूल इंतजाम उनके लिये काटेज इंडस्ट्री (घरेलू धंधा) का होता तो बहुत अच्छा था और मुनासिब था।

ऐसी ही देहातों में मोमिन भाई अलग परेशान हैं उनको सूत की तकलीफ़ है, सूत के लिये मारे २ फिरते हैं। काफी सूत उनको नहीं मिल रहा है। उनके लिये जरूरत इस अम्र की है कि छोटी-छोटी सोसाइटियाँ देहातों में बनाई जायें। यह ही गवर्नमेंट की भी मंशा है मगर मुझे अफसोस है कि आर्गनाइजर्स की कमी है। हमारे रजिस्ट्रार साहब हम को आर्गनाइजर नहीं दे रहे हैं। मैंने बनारस में लोगों को तैयार किया कि ऐसी सोसाइटियाँ बनाई जायें। खुद मैंने जबानी रजिस्ट्रार साहब से अर्ज किया। उन्होंने फंड्स की कमी होने की वजह से आर्गनाइजर देना मंजूर नहीं किया।

इसी तरह से हम देखते हैं कि मुस्लिम यतीमखानों की तरफ़ कोई तवज्जह नहीं की गई इस सूबे में मुस्लिम यतीमखानों की बहुत जरूरत है। बनारस में लैट (स्वर्गवासी) मिस्टर मेहता जब वहाँ कलेक्टर थे उन्होंने दो स्क्रीमें बनाई थीं। एक काशी अनाथालय की और दूसरी मुस्लिम यतीमखाने की। दोनों इमारतों का संगे बुनियाद साथ २ रक्खा गया। लेकिन अफसोस है कि हमारे यतीमखाने की जमीन वैसे ही पड़ी है। काशी अनाथालय तो उनके जमाने में बन भी गया, काम भी शुरू हो गया और अच्छा काम हो रहा है। इससे मैं खुश हूँ। लेकिन हमको अफसोस है कि मिस्टर वी० एन० मेहता का तबादला हो गया और बाद में उनका इन्तकाल भी हो गया और हमारा यतीमखाना न बन सका। इस साल हमारे मुसलमानों ने कुछ रुपया इकठ्ठा किया है और हमको उम्मीद है कि हमारी गवर्नमेंट अगर तवज्जह करेगी तो यह काम हमारा हो जायगा। इसके लिये सिर्फ़ बनारस के मुसलमान ही नहीं बल्कि तमाम सूबे के मुसलमान उनके समनून होंगे।

हुजूर वाला इन बातों के अलावा सूबे में इस वक़्त आग लगी हुई। जा-बजा प्लेग फैला हुआ है। प्लेग में कसरत से लोग मर रहे हैं। मगर रोक-थाम का काफी इन्तजाम नहीं। ६ मार्च को बनारस एक कमेटी इसी के मुताल्लिक हुई हमको तज्जुब हुआ जब कलेक्टर जिला ने यह कहा कि हमारे पास इन्फ़्यूलेशन (टीका) की दवा नहीं है। गवर्नमेंट से उन्होंने इस्तदुआ की थी, लेकिन गवर्नमेंट ने यह फरमाया कि दवा जब बाहर से आयेगी तो दी जायगी। मशहूर मसल सादिक आती है तातिरयक अर्ज एराक़ अबदी शब्द मार गुज़ीदा मुर्दा शब्द। गवर्नमेंट का यह फर्ज़ था कि दवा को इकठ्ठा रखती कम से कम उस शस्त्र से जो इसका जिम्मेदार है, जबाब लेती कि उसने क्यों नहीं दवा इकठ्ठा रखी?

हुजूर वाला! ऐसे ही गल्ले की कमी, कपड़े की कमी खली की कमी का रोना है। किन २ बातों को रोया जाय। इसके मुताल्लिक ज़्यादा कहने की जरूरत नहीं है। हमारे मुकाबिल बेन्चेज के साहबान को भी मालूम है कि कैसी दिक्कत है, क्या हो रहा है? इस तरफ़ कोई खास तवज्जह नहीं की गई। खली के मुताल्लिक यह अर्ज करना चाहता हूँ कि मुसलमानों के पास जानवर तो थे ही कम अब खली की कमी की वजह से जो थे उनकी भी निकालते जा रहे हैं। दूध के लिये उनके बच्चे तड़प रहे हैं।

बजट को देखने से मालूम हुआ कि दो लाख रुपया दुबरी स्टेट के लिये रखा गया है। वह मालूम नहीं होता कि यह दो लाख रुपया किस काम में खर्च किया जायगा। इसी तरह तराई एंड नाभर स्टेट के लिये ५ हजार रेकर्डिंग और साठे चार हजार नान रेकर्डिंग रुपया लारी खरीदने के लिये रखा गया है यह पता नहीं उस लारी पर कौन सवार होगा, वह क्या काम करेगा, गवर्नमेंट का क्या फायदा होगा, और पब्लिक का क्या फायदा होगा? १०, ३५,००० रुपया अमूनियम सल्फेट की फैक्ट्री के लिये और ३०,००,००० रुपया कानपुर एलेक्ट्रिक सप्लाइज के लिये रखा गया है। मुमकिन हो कहीं दर्ज हो, लेकिन हमारे देखने से नहीं मालूम होता कि साल के अन्दर इससे क्या आमदनी होगी। साफ जहिर नहीं होता। वक्त हो चुका है। लिहाजा मैं अपनी स्पीच को खत्म करता हूँ।

(The House then adjourned at 5 p. m. till 11 a. m. on the next day)

K. C. BHATNAGAR,

LUCKNOW:

RAI BAHADUR,

March 11, 1947.

Secretary, Legislative Assembly,

United Provinces.

(इसके बाद भवन ५ बजे आगामी दिवस के ११ बजे तक के लिये स्थगित हो गया।)

लखनऊ ११, मार्च १९४७ ई०

के० सी० भटनगर,
सेक्रेटरी लेजिस्लेटिव असेम्बली,
संयुक्त प्रान्त।

(اس کے بعد ایوان ۵ بجے اگلے دن ۱۱ بجے تک کے لئے ملتوی ہو گیا)

کے - سی - بیٹناگر
رائے بہادر

لکھنؤ

سکریٹری ایجنسائیٹو اسمبلی

مرخہ ۱۱ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء

صوبہات متحدہ

APPENDIX A

(See page *supra*)

Statement referred to in the answer to starred question no. 14 of 11th March, 1947.

List I showing the particulars of candidates nominated by the District Officer for admission to the Manual Training School

Serial no	Name	Caste	Post held previously	Parentage with address	Relationship with any officer of Government	Educational qualifications
1	2	3	4	5	6	7
1	Babu Shanti Prasad Gupta.	Vaish ..	Patwari	Munshi Raghubir Singh, circle Jalalpur Qazi, Tahsil and district Bijnor.	Not available	Intermediate.
2	Babu Ohendra Prasad Mital.	Do.	Do.	Lala Mangal Deo, circle Ludhiana, tahsil Thakurdwara, district Moradabad.	Ditto	Ditto.
3	Pandit Jal Bhagwan ..	Brahman	Do.	Pandit Asa Ram, circle Gangoh Khalsa, tahsil Nakur, district Saharanpur.	Ditto	High School Examination.
4	Babu Sheombar Lal ..	Kayastha	Do.	Babu Jag Mohan Lal, circle no. 167, par-gana Rasulpur, tahsil Domariaganj, district Basti.	Ditto	Ditto.
5	Babu Daarath Lal ..	Do.	Do.	Munshi Mangla Prasad, circle Gaura, par-gana Atraulia, tahsil Phulpur, district Azamgarh.	Ditto	Ditto
6	Babu Bhairon Prasad	Do.	Do.	Babu Mahadeo Prasad, circle no. 612, tahsil Kerakat, district Jaunpur.	Ditto	Ditto.

7	Babu Shoo Dayal Singh	Kshatriya	Do.	Thakur Mahabir Singh, circle Atarabai, tahsil and district Banda.	Ditto	Ditto
8	Babu Mangla Prasad	Kayastha	Do.	Babu Badri Narain, circle Muraucha, tahsil Tanda, district Faizabad.	Ditto	Ditto
9	Babu Sultan Singh ..	Vaish ..	Do.	Munshi Manik Chaud, circle Kosari Jagdishpur, tahsil Chhibramau, district Farrukhabad.	Ditto	Ditto
10	Babu Ram Bilal Lal..	Kayastha	Do.	Babu Rajendra Prasad, village Sauna Lachhi amia, Pargana Sihna, tahsil Beoria.	Ditto	Ditto
11	Babu Iqbal Bahadur ..	Do.	Do.	Munshi Shoo Narain Lal, circle Chitohla, pargana Maholi, tahsil Misrikh, district Sitapur.	Ditto	Ditto
12	Babu Gaur Baksh Lal	Do.	Do.	Munshi Kunwar Bahadur, circle Bangain, tahsil Utraula, district Gonda.	Ditto	Ditto
13	Babu Brijmohan Lal Srivastava.	Do.	Do.	Munshi Padhey Lal, circle Nauniao, pargana Bijnor, tahsil Lucknow.	Ditto	Ditto
14	Babu Amrit Lal ..	Do.	Do.	Munshi Sitla Sahai, circle Kesarwa, pargana Korla, tahsil Khaga, district Fatehpur.	Ditto	Ditto
15	Babu Basanti Lal ..	Do.	Do.	Munshi Lala Ram, circle Jajau, Tahsil Khuragarh, district Agra.	Ditto	Ditto
16	Babu Bhagwati Prasad	Do.	Do.	Munshi Ram Bhavos Lal, circle Gaura Tikari, tahsil Kadipur, district Sultanpur.	Ditto	Ditto
17	M. Ghulam Haider ..	Muslim ..	Do.	Munshi Abdul Samad, circle Ujholi, tahsil and district Budaun.	Ditto	Ditto
18	Pandit Hulas Ram ...	Brahmin	Do.	Pandit Doongar Mal, circle Aspur, tahsil Aonla, district Bareilly.	Ditto	Ditto
19	Babu Brahma Nand ..	Kayastha	Do.	Munshi Har Bans Lal, circle Utiyar, tahsil and district Ballia.	Ditto	Ditto

Serial no.	Name	Caste	Post held previously	Parentage with address	Relationship with any officer of Government	Educational qualifications
1	2	3	4	5	6	7
20	Pandit Kanhaiya Lal	Brahman	Patwari	Pandit Nangoo Lal Avasthi, circle Kamalpur, tahsil Powayan, district Shahjahanpur.	Not available	Vernacular Final Examination.
21	Babu Ram Din	.. Kayastha	Do.	Munshi Gaya Prasad, circle Kursenda, tahsil Ghatampur, district Kanpur.	Ditto.	Ditto.
22	Babu Satya Narain Lal	Do.	Do.	Munshi Sarab Sukh Lal, circle Isipur, tahsil and district Pratapgarh.	Ditto.	High School plucked.
23	Babu Deo Narain	.. Do.	Do.	Munshi Sheo Ghulam, circle Rath-South, tahsil Rath, district Hamirpur.	Ditto.	Vernacular Final Examination and read up to class IX.
24	Babu Gopal Narain Khanna.	..	Do.	Munshi Lakshmi Narain, circle Babehola, tahsil Meerut.	Ditto.	Read up to class IX.
25	Babu Suraj Prasad	.. Do.	Do.	Munshi Harsu Lal, circle Tilauli, tahsil Robertganj, district Mirzapur.	Ditto.	Vernacular Final Examination.
26	Pandit Lalita Prasad	.. Brahman	Do.	Pandit Sheo Narain, circle Chaupai, tahsil Purwa, district Unnao.	Ditto.	Ditto.
27	Babu Shree Chand	.. Jat	..	Ochandhari Har Kesh Singh, village and post office Allah, district Muzaffarnagar.	Ditto.	High School Examination.
28	Pandit Ram Lal Pandey	Brahman	Patwari	Pandit Sheo Natan Ram, circle Kurwi Proper, district Banda.	Ditto.	Ditto.
29	Pandit Gauri Shankar	.. Do.	Do.	Pandit Gopal Nath, circle Kuthi, tahsil Jaunpur, district Masaripur.	Ditto.	Information.

List II—Final list of candidates selected by the Board with grounds of selection

Serial No.	Name	Period during which officiated as Supervisor Kanungo	Remarks by District Officer	Reasons for selection
1	2	3	4	5
1	Chandra Prakash Mittal (Moradabad).	2 years 1 month	This young man has passed the Intermediate Examination. He speaks English with fluency and is capable also of exercising authority. I have seen his work on tour and strongly recommend for promotion. He rides well.	Not only has he officiated successfully as Supervisor Kanungo for over 2 years but also officiated as Naib-Talaidar for a brief period. Speaks English fluently and rides well. The collector has personally seen his work on tour and strongly recommends.
2	Ram Bilas Lal, Gorakhpur.	4 years 4 months	An official of outstanding ability. Very hard-working and intelligent. He has done wonderful work by consolidating more than 40 villages in tahsil Maharajganj. He has officiated as Supervisor Kanungo very successfully for more than four years. War work good. He has working knowledge of English and is fully capable of receiving his training at the Kanungo Training School, Haridol, in English. He has passed the High School Examination in II Division with distinction in Mathematics.	An absolutely first class roll. Has done wonderful work by consolidating 40 villages in tahsil Maharajganj. Has very distinguished war record.
3	Pandit Kanhaiya Lal Avasthi (Shahjahanpur).	2 years 1 month 20 days.	Has passed the Vernacular Final Examination and has been working as patwari since 1925. During this period he has officiated several times as Supervisor Kanungo. He is one of the best patwaris and his work as Kanungo has been good. He is healthy and has got good physique. His character and conduct are good. Does not know English.	Though only vernacular knowing, he is a first class worker. He worked in the record operations of district Shahjahanpur in 1939 and 1940 and was rewarded twice by Mr. Haig.

List II—Final list of candidates selected by the Board with grounds of selection

Name	Period during which officiated as Supervisor Kanungo	Remarks by District Officer	Reasons for selection
1	2	4	5
4 Babu Gopal Narain Khanna (Meerut).	2 years 9 months	He seems to be a quiet, hard working young man of good physique. He has a fairly good knowledge of English and has passed IX class. He has successfully officiated as Supervisor Qanungo for about 2 years and 9 months, bears a good character and is well spoken of by the Sub-Divisional Officer. He has taken real interest in recruitment.	Though he has read only up to IX class yet he is a first-class worker. He worked under Mr. Bhargava in the Meerut Settlement and he admires this patwari. Mr. Cooke praised the work of this patwari and recorded a commendatory note in his roll.
5 Babu Devarath Lal (Azamgarh).	2 years 9 months	He is a patwari of 12 years standing and has a good record of service. Has successfully officiated as Supervisor Qanungo for 2 years and 9 months and has worked one season as amin in the settlement, is intelligent and tactful. Possesses good working knowledge of English and can express himself clearly in that language. He has taken keen interest in raising subscriptions for the war and in Defence Saving Drive. He is the best patwari in the district and I am confident he will make a good Supervisor Qanungo since this is his last chance. I strongly recommend his case.	His character roll has commendatory remarks by Messrs. Stubbs and Khub Chand. The Collector has strongly recommended his case.
6 Pandit Gauri Shankar (Mainpuri)	Over 8 years	Has passed the Intermediate Examination. Knows English well. Is outstanding in every respect.	Has passed Intermediate Examination and the Collector reports him to be outstanding in every respect. Has officiated as Supervisor Qanungo for 8 years with success. Mr. Singhal selected him last year but Senior Member (Mr. Sathe) put him down for this year.

7 Pandit Ram Pal 1 year 5 months
Paunde (Banda.)

The applicant was nominated from this district last and in the year 1940 and 1941. His work has been good throughout. He has done good work in both the Savings Drive. He supplied 22 recruits from his circle and one in his down name. He proved useful, efficient and hardworking in the matter of was work. He worked as officiating Assistant Registrar Kanungo since 1942 till March 10, 1945, and since then is officiating as Supervisor Kanungo. He is physically fit, bears a good moral character and conduct. He has a good working knowledge in English and is fully capable of his receiving his training. His case is forwarded for special consideration of the Board.

Mr. Jhargava found this pattern as straight thorough and painstaking when Ram Pal Paunde worked under Mr. Jhargava in the Record Operations of Jhansi.

List III—List of candidates not selected by the Board with reasons

No.	Name	Reasons for non-selection
1	Shanti Prasad Gupta	.. Has not yet been tried as a Supervisor Kanungo and can not be given preference over those who have proved a successful as officiating Supervisor Kanungo.
2	Jai Bhagwan	... Passed High School as a compartmental candidate and is obviously poor stuff. Adverse entries nos. 10 and 18 in his roll show defect of character.
3	Sheombar Lal	.. Obviously he never became really abid in his circle and had to be suspended on that account. His roll otherwise is also poor.
4	Bhairon Prasad	... Has all entries in his roll adverse.
5	Mangla Prasad	... Has not yet done 2 years as Supervisor Kanungo. One year is too brief a period for a real test of ability as Supervisor Kanungo.
6	Sultan Singh	... His roll has several bad entries indicating that he used to conceal transfers of proprietary rights.
7	Iqbal Bahadur	... Only officiated for ten months as Supervisor Kanungo. His main services were in connection with a music conference.
8	Gur Baksh Lal	... Has several adverse entries in his roll and has so far been tried Supervisor Kanungo only for six months.
9	Bhagwati Prasad	... Deceived his Sub-Divisional Officer by putting two applications on different dates regarding exemption from the obligation of residence. Experience as Supervisor Kanungo only 3 months.
10	Ghulam Haider	... Has never officiated as Supervisor Kanungo. Character roll shows a special aptitude for partition work.
11	Hulasi Ram Was tried as an officiating Supervisor Kanungo in Bareilly, proved a failure and has this time been sent up only for his work as patwari.
12	Brahmanand...	... Has not so far been tried as officiating Supervisor Kanungo.

*List III—List of candidates not selected by the Board with reasons
—(concluded)*

No.	Name	Reasons for non-selection
13	Ramdin Only vernacular passed and that too in III Division officiating period as Supervisor Qanungo not mentioned and appears to be brief.
14	Satya Narain Lal	... High School plucked, roll bad, has only two months' experience as Supervisor Qanungo.
15	Deo Narain Vernacular Final passed. Roll unsatisfactory.
16	Suraj Prasad	... Only Vernacular Final passed. The Land Records Officer was not impressed with his work.
17	Lalta Prasad	.. Vernacular Final, does not know English at all.
18	Shree Chand	.. Patwari School teacher. Has not officiated as Supervisor Qanungo. The Deputy Secretary, Land Records, found his work poor at the time of his inspection.
19	Sheo Dayal Singh	... These were included in a list of 11 patwaris from whom 7 had to be selected. Since better candidates were available, these could not be selected in 1945, but Sheo Dayal Singh and Brij Mohan Lal (Lucknow) have been selected in 1946.
20	Brij Mohan Lal (Lucknow)	
21	Amrit Lal	
22	Basanti Lal	

नथी 'क'

(देखिये पीछे पृष्ठ पर)

नक्शा जिसका हवाला ३१ मार्च सन् १९४७ के स्टैंड प्रश्न नं० १४ के उत्तर में दिया हुआ है
फेहरिस्त नं० १ जिसमें उन उम्मीदवारों के व्योरे दिये हुये हैं जिन्हें जले के अफसरों ने कानूनों में निग स्कूल में
दाखिले के लिये नामजद किया

सिल- नम्बर	नाम	जाति	जगह जिसपर पहिले बै	वर्तमान और पता	सरकारी अफसर से रिश्तेदारी	शिक्षा सम्बन्धी योग्यता
१	२	३	४	५	६	७
१	बाबू शास्त्री सत्य गुप्ता	वैश्य	पटवारी	श्री रघुवीर सिंह, सरकिल जलालपुर, काबी, तहसील और जिला बिजनौर	इतिला नहीं मिली	इण्टरमीडियेट
२	बाबू चन्द्रप्रकाश मिश्र	"	"	लाला मंगलदेव 'सरकिल लुधपुरा, तहसील' ठाकुरद्वारा, जिला मुरादाबाद	"	"
३	पं० जय भगवान	ब्राह्मण	"	पं० आशाराम सरकिल गंगोह खालसा तहसील नकोर, जिला सहारनपुर	"	हाई स्कूल इम्तिहान
४	बाबू स्वयंवर लाल	कादस्थ	"	बाबू जगमोहन लाल, सरकिल नं० १६७, परगना रसूलपुर, तहसील डोमरियागंज, जिला बस्ती	"	"
५	बाबू वनारथ लाल	"	"	मुंशी मंगला प्रसाद, सरकिल गौरा, परगना अतारौलिया, तहसील फूलपुर, जिला आजमगढ़	"	"

६	बाबू भैरव प्रसाद	कायस्थ	पटवारी	बाबू महादेव प्रसाद, सरकिल नं० ६१२, तहसील कराकट, जिला बांदा ।	इतिला नही मिली	हाई स्कूल इम्तिहान
७	बाबू शिववयाल सिंह	क्षत्री	"	ठाकुर महावीर सिंह सरकिल अतराहट तहसील और जिला बांदा	"	"
८	बाबू मंगला प्रसाद	कायस्थ	"	बाबू बद्रीनारायन, सरकिल मरौचा, तहसील टांडा, जिला फैजाबाद ।	"	"
९	बाबू मुल्तान सिंह	वैश्य	"	मंशी मानिकचन्द, सरकिल कैसरीजगदीकापुर, तहसील छबरा मऊ, जिला फैजाबाद	"	"
१०	बाबू रामबिलास लाल	कायस्थ	"	बाबू राजेन्द्र प्रसाद मौजा सौना लछमन, परगना सिलहट, तहसील वेवरिया	"	"
११	बाबू इकबाल बहादुर	"	"	मंशी शिवनारायन लाल, सरकिल चितेहला, परगना महौली, तहसील मिसरिख, जिला फतेहपुर ।	"	"
१२	बाबू गुरबलाल	"	"	मंशी कुंवर बहादुर, सरकिल बनगोन, तहसील उत्तरील, जिला गोंडा	"	"
१३	बाबू बृजमोहन लाल श्रीवास्तव	"	"	मंशी राधेलाल, सरकिल, तौनिया, परगना बिजनौर, तहसील लखन ऊ	"	"
१४	बाबू अमृतलाल	"	"	मंशी शीतला सहाय, सरकिल केसरवा, परगना कोटिला, तहसील खागा, जिला फतेहपुर ।	"	"

नाम	जाति	जगह जिस पर पढ़े थे	वर्तमान और पता	सरकारी अफसर से रिश्तदारी	शिक्षा सम्बंधी योग्यता
१२	३	४	५	६	७
१५ बाबू बसन्त लाल	कायस्थ	पटवारी	मुंशी लालाराम, सरकिल जाजन, तहसील खरगढ़, जिला आगरा।	इत्तला नहीं मिली	हाई स्कूल इम्तिहान
१६ बाबू भगवती प्रसाद	"	"	मुंशी रामभरोस लाल, सरकिल गौरा टिकरी तहसील कादीपुर, जिला मुल्तानपुर।	"	"
१७ मुंशी गुलाम हेंदर	मुस्लिम	"	मुंशी अब्दुलसमद, सरकिल उझौली, तहसील और जिला बदायूँ।	"	"
१८ पं० हुलासी राम	ब्राह्मण	"	पं० इंगरमल, सरकिल आसपुर, तहसील औनला, जिला बरेली।	"	"
१९ बाबू अहोनिन्द	कायस्थ	"	मुंशी हरबंस लाल, सरकिल उजियार, तहसील व जिला बलिया।	"	"
२० पं० कन्हैया लाल अवस्थी	ब्राह्मण	"	पं० नंगूलाल अवस्थी, सरकिल कमालपुर तहसील पवाया, जिला शाहजहाँपुर	"	वनीक्यूलर फ़ाइनल इम्तिहान
२१ बाबू रामवीन	कायस्थ	"	मुंशी गया प्रसाद, सरकिल कुरसेडा, तहसील घाटमपुर, जिला कानपुर	"	"
२२ बाबू सत्यनारायण लाल	"	"	मुंशी सरबजुब लाल, सरकिल ईसीपुर, तहसील और जिला प्रतापगढ़।	"	हाई स्कूल फेल

२३	बाबू वैब नारायण	कायस्थ	पटवारी	मुंशी शिवगुलाम, सरकिल राठ बकिण, तहसील राठ, जिला हमीरपुर	"	वर्निकयूलर फाइनल इस्पतहान और नव दज तक पड़े । नव दज तक दपड़े
२४	बाबू गोपाल नारायण खन्ना	खत्री	"	मुंशी लक्ष्मी नारायण, सरकिल बहुबोला, तहसील मेरठ ।	"	
२५	बाबू सूरज प्रसाद	"	"	मुंशी हरसू लाल, सरकिल तिलौली, तहसील राबटसगंज, जिला मिर्जापुर	"	वर्निकयूलर फाइनल इस्पतहान "
२६	पं० लालता प्रसाद	ब्राह्मण	"	पं० शिवनारायण, सरकिल चौपाई, तहसील पुरवा, जिला उन्नाव ।	"	
२७	बाबू श्रीचन्द	जाट	पटवारी स्कूल टीचर	चौधरी हरकेश सिंह, मौजा और डाकखाना ऐलम, जिला मुजफ्फरनगर ।	"	हाई स्कूल इन्तिहान "
२८	पं० रामलाल पांडे	ब्राह्मण	पटवारी	पं० शिवरतन राम, सरकिल करवी खास, जिला बांदा ।	"	
२९	पं० गौरीशंकर	"	"	पं० गोपीनाथ, सरकिल कुधी जसराना, जिला मैनपुरी ।	"	इण्टरमीडियेट

फेहरिस्त नम्बर २—बोर्ड के चुने हुये उम्मीदवारों की आखिरी फेहरिस्त और चुनाव का थपहें

सिल- सिलेवार नम्बर	नाम	कब तक सुपरवाइजर कानूनगो की जगह क्रायम मुकाम की	अफसर जिला के रिमाक	चुनाव की वजहें
--------------------------	-----	--	--------------------	----------------

१	२	३	४	५
१	चन्द्रप्रकाश मित्तल (मुरवाबाद)	२ साल १ महीना	इस नौजवान ने इण्टरमीडियेट किया है। अंग्रेजी तेजी से बोलता है और हकिम की हैसियत से काम भी कर सकता है। मैंने दोरे के जमाने में उसका काम देखा है और उसकी तरक्की के लिये मैं पुरजोर सिफारिश करता हूँ। यह घोड़े की सवारी भी अच्छी तरह जानता है।	दो साल से ज्यादा तक सुपरवाइजर कानूनगो की हैसियत से क्रायम मुकामों की नहीं की बल्कि कुछ असें के लिये नायब तहसील- दार की हैसियत से भी क्रायम मुकामों की है। अंग्रेजी तेजी से बोलता है और अच्छा घुड़ सवार है। कलेक्टर साहब ने दौर के जमाने में इसका काम खुद देखा है पुरजोर सिफारिश की है।

२	रामाबलास लाल (गोरखपुर)	४ साल ४ महीने	असाधारण प्रतिभा का अहलकार है। बहुत मेहनती और जहीन है। तहसील महाराजगंज में ४० से ज्यादा गांवों की चकबंदी कर बहुत आश्चर्यजनक काम किया है। चार साल से ज्यादा असें तक सुपरवाइजर कानूनगो की हैसियत से बड़ी सफलता के साथ क्रायम मुकामों की है। लड़ाई सम्बन्धी काम अच्छे किये हैं। अंग्रेजी की काम चलाऊ योग्यता है और कानूनगो ट्रेनिंग स्कूल हरदोई में अंग्रेजी में ट्रेनिंग पाने के हर तरह से लायक है। हाई स्कूल इतहान, सेकेंड डिबीजन में पास किया और हिताब में डिस्टिंग्शन पाया।	आमालनामा (कैरेक्टर रोल) अबल दर्जे का है। तहसील महाराज गंज में ४० गांवों की चकबंदी करके बड़ा आश्चर्य जनक काम किया। लड़ाई का रिकार्ड भी बहुत अच्छा है।
---	---------------------------	---------------	---	--

- ३ पं० कन्हैयालाल
अबल्यी
(भाहजहापुर)
२ साल १ महीना
२९ दिन
- गो कि सिर्फ उर्बं और हल्की जानता है, फिर भी अबल बजें का काम करने वाला है। सन् १९३९ ई० और सन् १९४० में जिला शाहजहापुर में तरनीम कागजात देही का काम किया और मि० हेग से दो बार इनाम पाया
- ४ बाबू गोपाल नरा-२ साल ९ महीने
यन खन्ना (मेरठ)
- गो कि सिर्फ नवें बजें तक पढ़ा है, फिर भी अबल बजें का काम करने वाला है। मेरठ के बन्दोबस्त में मि० भार्गव की मातृहती में काम किया है और उन्होंने इस पटवारी की तारीफ की है। मि० कुक ने इस पटवारी के काम की तारीफ की और उसके आलनामे में बहुत अच्छा नोट लिखा है।
- ५ बाबू दशरथ लाल
(आजसगढ़)
२ साल ९ महीने
- मि० स्टब्स और मि० खबचन्द ने इसके आमालनामे में बहुत अच्छे रिमांक लिखे हैं। कलेक्टर साहब ने इसकी सिफारिश की है।
- यह बारह साल से पटवारिगरी कर रहा है और उसकी सविस् का रिकार्ड अच्छा है। २ साल ९ महीने तक सुपरवाइजर कानूनगो की हैसियत से सफलता के साथ क़ायम मुक़ामी की है और बन्दोबस्त में अमीन की हैसियत से एक मौसम तक काम किया है। जहीन और होशियार है। अंग्रेजी की खासी लियाक़त है और इस ज़बान में अपने ख़याल अच्छी तरह जाहिर कर सकता है। लड़ाई के वन्धे जमा करने और 'डिफेंस सेविंग ड्राइव' (रक्षा के सम्बन्ध में रुपया बचाने का प्रचार) में सरगमी के साथ काम किया है। यह जिले में सबसे अच्छा पटवारी है। मुझे यक़ीन है कि वह बहुत एक बहुत अच्छा सुपरवाइजर कानूनगो होगा। दुनिया पाने का यह इसका आखिरी मौक़ा है, इसलिये मैं इसकी पुरजोर सिफारिश करता हूँ।

ल- सलेवार नम्बर	नाम	कब तक सुपरवाइजर कानूनगो की जगह क्रायम मुकामी की	अफसर जिला के रिमाक	बुनाव की जगहें
१	२	३	४	५
६	पं० गौरीशंकर (मैनपुरी)	३ साल से ज्यादा	इण्टरमीडियेट इम्तहान पास है। अंग्रेजी अच्छी तरह जानता है। हर सूरत से असाधारण प्रतिभा का व्यक्ति है।	इण्टरमीडियेट इम्तहान पास है और कलेक्टर साहब की इसके बारे में रिपोर्ट है कि वह हर सूरत से असाधारण प्रतिभा का व्यक्ति है। तीन साल तक सुपरवाइजर कानूनगो की हैसियत से सफलता के साथ काम किया है। मि० सिंघल ने उसे पिछले साल चुना था, लेकिन सीनियर मेम्बर (मि० साठे) ने इसे इस साल की ट्रेनिंग के लिये रखा।
७	पं० रामपाल पांडे (बांदा)	१ साल ५ महीने	पहिले साल १९४०-१९४१ ई० में यह दरखास्त देने वाला जिले से नामजद किया गया था। उसका काम बराबर अच्छा रहा। दोनों 'सेविज्डाइव' (रुपया बचाने के सम्बन्ध में प्रचार) में इसने अच्छा काम किया। इसने अपने नाम से एक रंगरूट और अपने हल्के से २२ रंगरूट दिये। लड़ाई के जमाने में वह निहायत मुफीद, क्राबिल और मेहनती काम करने वाला साबित हुआ। सन् १९४२ ई० से १० मार्च, १९४५ ई० तक उसने असिस्टेंट रजिस्ट्रार कानूनगो की हैसियत से क्रायम मुकामी की और उस वक्त से सुपरवाइजर कानूनगो की हैसियत से क्रायम मुकामी कर रहा है। उसकी तन्दुरुस्ती बहुत अच्छी है। उसका चाल चलन अच्छा है। अंग्रेजी की खासी लियाकत है और वह ट्रेनिंग पाने के हर तरह से लायक है। बोर्ड के पास उसका केस खास तौर पर गौर के लिये भेजा जाता है।	जब कि राम पाल पांडे ने मि० भागव की मातहत में झांसी के तरमीम कारजात वेही का काम किया था तो उन्होंने उस पटवारी को दयानतदार अच्छे तरह मेहनत से काम करने वाला अहलकार पाया।

फेहरिस्त नं० ३—फेहरिस्त उन छमेदयारां को जिन्हें बोर्ड ने नहीं चुना
और न चुनने की वजहें

सिलिले- वार नम्बर	नाम	न चुनने की वजहें
१	शास्त्री प्रसाद गुप्ता,	अभी तक सुपरवाइजर काननगो की हैसियत से उसके काम की आजमाइश नहीं की गई और उसे उन लोगों पर तरजीह नहीं दी जा सकती जो सुपरवाइजर काननगो की कायम मुकामी करने में सफल पाये गये ।
२	जय भगवान	इसने कम्पाउण्डल उम्मीदवार की हैसियत से हाई स्कूल पास किया और वह हर सूरत से नाकारा अहलकार है । इसके आमालनामे के इन्वराज नं० १० और नं० १८ से जाहिर होता है कि उसका चाल-चलन खराब है ।
३	स्वयम्बर लाल	अपने हल्के में वाकई कभी आबाव नहीं हुये और इस वजह से मुअतिल किया गया और उसका आमालनामा और तरह से भी अच्छा नहीं है ।
४	भैरव प्रसाद	उसके अमालनामे के सब इन्वराज खराब हैं ।
५	मंगला प्रसाद	सुपरवाइजर काननगो की हैसियत से उसे काम करते अभी दो साल नहीं हुये । सुपरवाइजर काननगो के काम की काबलियत की वाकई जांच के लिये एक साल की मुद्दत बहुत कम है ।
६	मुल्तान सिंह	इसके आमालनामे में ऐसे कई खराब इन्वराज हैं जिनसे जाहिर होता है कि वह मालिकाना हकों के इत्तकाल छुपा रखता था ।
७	इकबाल बहादुर	सुपरवाइजर काननगो की हैसियत से सिर्फ दस महीने काम किया । इसकी खास कार-गुजारियां एक म्यूजिक कान्फ़ेस के सिलसिले में हुई ।

मिलसिले-
वार नाम
नम्बर

न चुनने की वजहें

८ गुरबक्ष लाल

इसके आमालनामे में कई खराब इन्दराज हैं और अभी तक सुपरवाइजर कानूनों को है सियत से इसके काम की आजमाइश सिर्फ ६ महीने हुई है।

९ भगवती प्रसाद

अपने हल्के में सकूनत के फर्ज से बरी किये जाने के सम्बन्ध में अलग-अलग तरीकों पर दो दरख्वास्तें पेश करके इसने अपने सब-डिवीजनल आफिसर (हॉकिंस परगना) को धोखा दिया। सुपरवाइजर कानूनों की हैसियत से इसे काम का सिर्फ तीन महीने का तजुर्बा है।

१० गुलाम हैदर

सुपरवाइजर कानूनों की हैसियत से इसने कभी कायम मुकामी नहीं की। आमालनामे से जाहिर होता है कि बटवारे के काम में खास तौर से होखियार है।

११ हुलासी राम

सुपरवाइजर कानूनों की हैसियत से उसके काम की बरेली में आजमाइश की गई और वह नाकाबिल पाया गया और अबकी पटवारी की हैसियत से काम की बिना पर इसका नाम भेजा गया है।

१२ अम्हानन्द लाल

अभी तक सुपरवाइजर कानूनों की हैसियत से उसके काम की आजमाइश नहीं की गई।

१३ रामदीन

सिर्फ बर्निक्यूलर फाइनल इस्तहान पास है और वह भी तीसरे डिवीजन में। सुपरवाइजर कानूनों की हैसियत से कायम मुकामी करने की मुद्दत नहीं दर्ज है, जो कि बहुत कम मालूम होती है।

१४ सत्यनारायन लाल

हाई स्कूल फेल, आमालनामा खराब, सुपरवाइजर कानूनों की हैसियत से इसे काम का सिर्फ दो महीने का तजुर्बा है।

१५ देवनारायन

बर्निक्यूलर फाइनल इस्तहान पास है, आमालनामा अच्छा नहीं है।

सिर्फ बर्नब्यूलर फाइनल इन्तहान पास है। लैण्डरिकाई स आफिसर (मुहलमिम कागजात बेही) इसके काम से खुश नहीं थे।

बर्नब्यूलर फाइनल इन्तहान पास है, अंग्रेजी शुब-बुब भी नहीं जानता।

पटवारी स्कूल टीचर। मुपरवाइजर कानूनगो की हसियत से कायम मुकामी नहीं की है। मुआयने के वक्त डिप्टी सेक्रेटरी लैण्ड रिकाई स ने इसका काम अच्छा नहीं पाया।

इनके नाम उन ग्यारह पटवारियों की फेहरिस्त में थे जिनमें से सात का चुनाव करना था।

इनसे अच्छे उम्मेदवार मिल सके, इसलिये सन् १९४५ ई० में नहीं चुने गये, लेकिन सन् १९४६ ई० में शिवदयाल सिंह और बूजमोहनलाल (लखनऊ) चुन लिये गये हैं।

१६ सूरज प्रसाद

१७ लालता प्रसाद

१८ श्री चन्द

१९ शिवदयाल सिंह

२० बूजमोहन लाल (लखनऊ)

२१ अमृतलाल

२२ बसन्ती लाल

نتھی (الف)

(دیکھئے صفحہ گذشتہ پو)

نہو ست نمبر ۱

نقشہ جس کا حوالہ ۱۱ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء کے استعارے سوال نمبر ۱۴ کے جواب میں دیا ہوا ہے جس میں اُن امیدواروں کی تفصیلیں دی ہوئی ہوں جنہیں ضلع کے انیسویں نے قانون کو ترمیم اسکول میں داخلے کے لیے نامزد کیا —

تعلیمی اہلیت	۳-کاری انیسویں سرشدہ داری	رہنمائی اور پتہ	جگہ جس پر ٹھہرے تھے	قوم	نام	نمبر سلسلہ وار
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
انترومہذبت	اطلاع نہیں ملی	منشی دگھو بیہر سنگھ سہکل، چال پور، قاضی تحصیل ضلع بجنور	ہتواری	دیش	بابو شانتی پرساد گہت	۱
۲	۲	لالہ منگل دیو، سہکل، لہہ پور — تحصیل تھاکر دوارہ ضلع مرانا آباد	۲	۲	بابو چندر پرکاش میتھل	۲
ہائی اسکول امتحان	۲	پلہڈت آسارام، سہکل، کنگورہ خاصہ تحصیل نکورہ ضلع سہارنپور	۲	۲	پلہڈت جے بھگوان	۳

تعلیمی اہلیت	سرکاری ایسے و ششماہاری	ولایت اور پتہ	جگہ جس پر یہاں تھے	قوم	نام	نمبر سلسلہ وار
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
ہائی اسکول امتحان	اطلاع نہیں ملی	بابو رادھے لال ، سرکل نونیا ، پرگنہ بجمبور منشی ، سیٹلا سہائے سرکل کیسروا ، پرگنہ کوٹلا ، تحصیل کھاگا ، ضلع فتحپور	پتواری	کائستھ	بابو ویرچوہن لال شونیو استو	۱۱
"	"	منشی لالہ رام سرکل جاجی ، سرکل کھنڈاگنہ ، ضلع آگرہ	"	"	بابو امرت لال	۱۲
"	"	منشی رام بھروس لال سرکل گوراکھپوری تحصیل گادی پور ، ضلع سلطانپور	"	"	بابو بسنتی لال	۱۵
"	"	منشی عبدالصمد ، سرکل اوجھولی ، تحصیل و ضلع بدایوں	"	"	بابو بھونوی پرساد	۱۶
"	"	منشی ڈاؤنگٹومل ، سرکل آس پور تحصیل آڈولہ ، ضلع برہمپور	"	مسلم	منشی غلام حیدر	۱۷
"	"	منشی ہرننسی لال سرکل اوجھار ، تحصیل و ضلع ہاتھ	"	پڑھوں	پنڈت ہلاسی رام	۱۸
"	"		"	کائستھ	بابو ہرمہا نند	۱۹

در ناکھو لاسر فائنل امتحان	اطلاع نہیں ملے	پہلے وقت فٹ بال اوسٹری سرکل کمال پور تحصیل بڑاٹھاں، ضلع شاہجہاںپور	"	پہرہمن	پہلے وقت کھپپال اوسٹری	۲۰
"	"	منشی گیلا پورسار، سرکل کرسپیندا، تحصیل کھاتم پور، ضلع کانپور	"	کائستہ	بابو رام دھن	۲۱
ہائی اسکول فائنل	"	منشی سرب سکھ لال سرکل اسی پور تحصیل د ضلع پربندھ	"	"	بابو سیتا نارائن لال	۲۲
در ناکھو لاسر فائنل امتحان اور نوں درجہ تک نوں درجہ	"	منشی لکھمی نارائن سرکل بہچولا تحصیل مہرہ	"	"	بابو دےو نارائن	۲۳
در ناکھو لاسر فائنل امتحان	"	منشی ہرسو لال سرکل تلوی تحصیل رابڑس گنج، ضلع مورڈا پور	"	"	بابو گوپال نارائن	۲۴
"	"	پہلے وقت شیدو نارائن سرکل چروٹائی، تحصیل پورا، ضلع آناؤ	"	"	بابو سورج پورسار	۲۵
ہائی اسکول امتحان	"	چودھری ہرکیش سنگھ موضع د قاکھانہ انعام ضلع مظفرنگر	پتھواری اسکول پتھواری	چات	پہلے وقت لال پورسار	۲۶
"	"	پہلے وقت شیدو وارتن رام سرکل کردی خاص ضلع بانڈہ	پتھواری	پہرہمن	بابو شری چندر	۲۷
انٹرمیڈیٹ	"	پہلے وقت گوپی ناتھ سرکل کدھی تحصیل جسرانا ضلع، مین پوری	"	"	پہلے وقت رام لال پانڈے	۲۸
					پہلے وقت گزری شکر	۲۹

نہروست نمبر ۲

بھرتی کے چھٹے ہوئے امیدواروں کی آخری نہروست اور جٹاؤ کی وجہیں

نام	کیٹنگ قانونگو کی جگہ پر قائم مقامی	افسر ضلع کے دیکھارک	جٹاؤ کی وجہیں
۱۔ چندر پتھراکھن (مراد آباد)	۲ سال ۴ ماہ	اس نہ جوان نے انٹر میڈیٹ امتحان پاس کیا ہے۔ انگریزی تھری سے بولتا ہے اور حاکم کی حیثیت سے کام بھی کر سکتا ہے میں نے دروس کے زمانے میں اس کا کام دیکھا ہے اور اس کی ترقی کے لئے میں پوزر سفارہں کوٹا ہوں۔ یہہ گھوڑے کی سواری بھی اچھی طرح جانتا ہے۔	دو سال سے زیادہ تک سپروائزر قانونگو کی حیثیت سے قائم مقامی ہیں۔ انہوں نے ہلکے کچھ عرصہ کے لئے طالب تحصیلدار کی حیثیت سے بھی قائم مقامی کی ہے۔ انگریزی تھری سے بولتا ہے اور اچھا گھوڑا سوار ہے۔ صاحب کانگر نے دروس کے زمانے میں اس کا کام خیر دیکھا ہے اور پوزر سفارہں کی ہے۔
۲۔ رام بلاس گروگرہار	۴ سال ۱ ماہ	غیر معمولی قابلیت کا اہلکار ہے۔ بہت محنتی اور ذہین ہے۔ تحصیل مہراج کلچر میں ۴۰ سے زیادہ گاؤں کی چک بندی کر کے تعجب انگیز کام کیا ہے۔ چار سال سے زیادہ عرصے تک سپروائزر قانونگو کی حیثیت سے نہایت کامیاب، کے ساتھ قائم مقامی کی ہے۔ لڑائی سے متعلق کام اچھا کرتا ہے۔ انگریزی نہ، کام چلاؤ لیا ہے اور قانونگو کی حیثیت اسکول میں اس کی ترقی کے لئے میں پوزر سفارہں کوٹا ہوں۔ یہہ گھوڑے کی سواری بھی اچھی طرح جانتا ہے۔	اصلنامہ (کیو کٹر رول) اول درجہ کا ہے۔ تحصیل مہراج کلچر میں ۴۰ گاؤں کی چک بندی کر کے تعجب انگیز کام کیا ہے۔ لڑائی کا دیکھارہ بھی بہت اچھا ہے۔

نام	۳ - پندگت کدھیا لال اوسھی (شاھجہانپور)	۴ - بساہو گرو سال نروائون ککھیا (میہ وٹھہ)
کب تک سپروائزر قانون کو کی جگہ پر قائم بنائی	۲ سال ایک ماہ ۹ دن	۲ سال ۹ ماہ
السر ضلع کے ریسارک	<p>درناکپور فائنل امتحان پاس ہے اور سنہ ۱۹۲۵ء سے پٹواری کی حیثیت سے کام کر رہا ہے۔ اس زمانے میں سپروائزر قانون کو کی حیثیت سے کئی دفعہ قائم مقامی کی۔ سب سے اچھے پٹواریوں میں سے ایک ہے اور قانون کو کسی حیثیت سے اس کا کام اچھا رہا ہے۔ تندرست ہے اور اس کی صحت اچھی ہے۔ اس کا چال چلن اچھا ہے۔ انگریزی نہیں جانتا۔</p> <p>ایک خاموش، معنوی اور تندرست نوجوان معلم ہوتا ہے۔ انگریزی کی خام، لیانت ہے اور نواں درجہ پاس ہے۔ ایک بھگ ۲ سال ۹ ماہ تک سپروائزر قانون کو کی حیثیت سے کامیابی کے ساتھ قائم مقامی کی ہے۔ چال چلن اچھا ہے اور سب ڈیوٹیز نسل افسر (حاکم پرگنہ) نے اس کی تعریف کی ہے بھرتی نے کام میں خاص طور پر دلچسپی لی ہے۔</p>	<p>گوکہ صرف نویں درجہ تک پڑھا ہے، پھر بھی اول درجہ کا کام کرنے والا ہے۔ میزبانی کے بندوبست میں مسٹر بھارگو کی مانتی میں کام کیا ہے اور انہوں نے اس پٹواری کی تعریف کی ہے۔ مسٹر کروک نے اس پٹواری کے کام کی تعریف کی ہے اور اس کے اعمال نامہ میں بہت اچھا نوٹ لکھا ہے۔</p>
چلاؤ کی وجہیں	<p>گوکہ صرف اردو اور ہندی جانتا ہے پھر بھی اول درجہ کا کام کرنے والا ہے۔ سنہ ۱۹۳۹ء اور سنہ ۱۹۳۰ء میں ضلع شاھجہانپور میں ترمیم کاغذات دیہی کا کام کیا ہے اور مسٹر بھگ سے دو بار انعام پایا۔</p>	

نام	کینٹک سپروائزر قانون کو کی جگہ پڑ قانون مقامی	افسر ضلع کے رہمارک	چناؤ کی وجہوں
۵۔ بابو دسرتھ لال (اعظم گڑھ)	۲ سال ۹ ماہ	۱۲ سال سے پٹوارگریز کر رہا ہے اور اس کی سروس کا ریکارڈ اچھا ہے۔ ۲ سال ۹ ماہ تک سپروائزر قانون کو کی جھپٹ سے کامیابی کے ساتھ قائم مقام رہی کی ہے اور ہندوستان میں امین کی جھپٹ سے ایک موسم تک کام کیا ہے۔ ڈھین اور ہوشیار ہے۔ انگریزی کی خاصی لیاقت ہے اور اس زبان میں اپنا خیال اچھے طرح ظاہر کر سکتا ہے۔ لڑائی کے چندے جمع کرنے اور ”ڈیننس سہونگ ترائیو“ (دفاعی کٹاؤ شکاری کی تندرہنگ) میں سرگرمی کے ساتھ کام کیا ہے۔ یہہ ضلع مہل سب سے اچھا پٹواری ہے۔ مجھے یقین ہے کہ وہ ایک بہت اچھا سپروائزر قانون کو ہو گا ڈیننگ یا لے کا یہہ اس کا آخری موقع ہے اس لئے میں اس کی پڑوز سفارش کرتا ہوں۔	مستتر اسٹیس اور مستر خوب چند نے اس کے اعمال عامہ میں بہت اچھے رہمارک لکھے ہیں۔ صاحب کلکتہ نے اس کی پڑوز سفارش کی ہے۔
۶۔ پنڈت گوری شکر (مہن بوری)	۳ سال سے زیادہ	انٹر میڈیٹ امتحان پاس ہے۔ انگریز ڈی اچھی طرح جانتا ہے۔ ہر صورت سے	انٹر میڈیٹ امتحان پاس ہے اور صاحب کلکتہ کی اس کے بارے میں رپورٹ ہے۔ کہ وہ ہر صورت سے ہر معمولی قابلیت

۷- پختہ رام پور سال
(باندہ)

ایک سال ۵ ماہ

پچھلے سال سنہ ۱۹۳۰ء اور سنہ ۱۹۳۱ء میں لکھنے درخواست دہندہ اس ضلع سے نامزد کیا گیا تھا اس کا کام ہوا۔ اچھا رہا۔ درندوں "سیونگ ڈرائیو" (روٹھے) بچانے کی تھریڈوں میں اس نے اچھا کام کیا اس نے اپنے نام سے ایک رننگ روٹ اور اپنے حلقے سے ۲۲ رننگ روٹ دیئے۔ لکھنؤ کے زمانے میں وہ نہایت مفید، قابل اور محنتی کام کرنے والا ثابت ہوا۔ سنہ ۱۹۳۲ء سے ۱۰ مارچ سنہ ۱۹۳۵ء تک اس نے قسائم مقام نائب رجسٹرار ٹائوننگو کی حیثیت سے کام کیا اور اس وقت سے سپروائزر ٹائوننگو کی حیثیت سے قائم مقامی کر رہا ہے۔ اس کی تندرستی بہت اچھی ہے۔ اس کا چال چلن اچھا ہے۔ انگریزی کی خاصی لیاقت ہے اور وہ ٹریننگ پاس کے ہر طرح سے لائق ہے۔ بورڈ کے پاس اس کا ریکس "خاص طور پر غور کے لئے بھیجا جاتا ہے۔"

کا شخص ہے۔ ۳ سال تک سپروائزر کی حیثیت سے کامیابی کے ساتھ کام کیا ہے۔ مسٹر سلکھل نے اسے پچھلے سال چما تھا لیکن سینئر ممبر (مسٹر سٹھ) نے اسے اس سال کی ٹریننگ کے لئے رکھا۔ جب کہ رام پور پانڈے نے مسٹر بہار گوگی مانعہ میں جھانسی کے سروریم کالڈرٹس دہلی کا کام کیا تھا، تو انہوں نے اس پٹواری کو ایک دیواندار، اچھی طرح اور محنت سے کام کرنے والا اہلکار پایا۔

فہرست نمبر ۳
فہرست آئی امیدواران کی جنہیں بورڈ نے نہیں چنا اور نہ چننے کی وجہوں

نام	نمبر اساتوار
شانتی پرساد گپتا	۱
جے بھوان	۲
شیو امبر لال	۳
بھیروں پرساد	۴
منگلا پرساد	۵
سلطان سنگھ	۶
اقبال بہادر	۷

نہ چننے کی وجہوں

ابھی تک سپروائزر قانوننگ-و-کی حیثیت سے اس کے کام کی آزمائش نہیں کی گئی اور اسے ان لوگوں پر ترجیح نہیں دی جاسکتی جو سپروائزر قانوننگ کی قائم مقامی کرنے میں کامیاب ثابت ہوئے ہیں۔

اس نے ”گدیارتمثل“ امیدوار کی حیثیت سے ہائی اسکول پاس کیا اور وہ بہر صورت لاگاتہ اہلکار ہے۔ اس کے اعلاننامے کے اندراج نمبر ۱۸ اور ۱۹ سے ظاہر ہوتا ہے کہ اس کا چال چلن خراب ہے۔

اپنے حلقے میں واقعی کبھی آہٹ نہیں ہوا اور اسی وجہ سے معطل کیا گیا۔ اس کا اعلاننامہ اور طرح سے بھی اچھا نہیں ہے۔

اس کے اعلاننامے کے سب اندراج خراب ہیں۔

سپروائزر قانوننگ کی حیثیت سے اسے کام کرتے ابھی دو سال نہیں ہوئے۔ سپروائزر قانوننگ کے کام کی قابلیت کی واقعی جانچ کے لئے ایک سال کی مدت بہت کم ہے۔

اس کے اعلاننامے میں ایسے کئی خراب اندراج ہیں جن سے ظاہر ہوتا ہے کہ وہ مالکانہ حقوق کے انتقال چھو رکھتا تھا۔

سپروائزر قانوننگ کی حیثیت سے صرف دس مہینے قائم مقامی کیے ہیں۔ اس کی خاص کارگزاریاں ابھی ”میورک کالونس“ کے سلسلے میں ہوئیں۔

۸	گر بخش لال	اس کے اعمالنامے میں کئی خراب انداز ہیں اور ابھی تک سپروائزر قانونکو کی حیثیت سے اس کے کام کی آزمائش صرف چھ ماہ ہوئی ہے۔
۹	بھگوتی پوسان	اپنے حلقے میں سکونت کے فرض سے بڑی کٹے جالے کے متعلق الگ الگ تاریخوں پر دو درخواستیں پیش کیے اس نے اپنے سب ڈیویژنل آفیسر (حاکم ہرگندہ) کو دھوکا دیا۔ سپروائزر قانونکو کی حیثیت سے اسے کام کا صرف تین ماہ کا تجربہ ہے۔
۱۰	غلام حیدر	سپروائزر قانونکو کی حیثیت سے اس نے کبھی قائم مقامی نہیں کی۔ اعمالنامے سے ظاہر ہوتا ہے کہ بتوارے کے کام میں خلص طور سے ہوشیار ہے۔
۱۱	ہلاسی رام	سپروائزر قانونکو کی حیثیت سے اس کے کام کی پہلی مہل آزمائش کی گئی اور وہ ناقابل پایا گیا اور ابھی پڑاوی کی حیثیت سے کام کی بنا پر اس کا نام بھنجا گیا ہے۔
۱۱	بیمہا نند لال	ابھی تک سپروائزر قانونکو کی حیثیت سے اس کے کام کی آزمائش نہیں کی گئی۔
۱۲	رام دین	صرف درناکیوٹر فائل امتحان پاس ہے اور وہ بھی تیسرے ڈیویژن میں۔ سپروائزر قانونکو کی حیثیت سے قائم مقامی کرنے کی مدت نہیں درج ہے جو کہ بہت کم معلوم ہوتی ہے۔
۱۲	سمت نارائن لال	ہائٹی اسکول فیل، اعمالنامہ خراب۔ سپروائزر قانونکو کی حیثیت سے اسے کام کا صرف دو ماہ کا تجربہ ہے۔
۱۵	دیو نارائن	درناکیوٹر فائل امتحان پاس ہے۔ اعمالنامہ اچھا نہیں ہے۔
۱۶	سورج پوسان	صرف درناکیوٹر فائل امتحان پاس ہے۔ دو لپنٹ ریکارڈس آفیسر (انسپر کلفات دیہی) اس کے کام سے خوش نہیں تھے۔

نمبر سلسلہ وار	نام	لہ چلنے کی وجہیں
۱۷	لالہ مہسار	دونا کو لو فائٹل امپائمنٹ پاس ہے - الگ رہزی شد بد بھی نہیں جانتا -
۱۸	شری چند	پٹواری اسکول ٹیچر - سوہرائزر قائد ونگو کی حیثیت سے قائم مقامی نہیں کی ہے - معاملہ نے وقت قدیم سکریٹری کالڈاٹ دیہی نے اس کا کام اچھا نہیں پایا -
۱۹	شیو دیال سنگھ	اُن کے نام اُن ۱۱ پٹواریوں کی فہرست میں تھے جن میں ۷ کا چٹائی کرنا تھا - اُن میں سے اچھے
۲۰	نوج موہن لال (لکھنؤ)	آپ-ڈار مل سکے اس لئے بھیم سنگھ ۱۹۳۵ء میں نہیں چنے گئے - لیکن سنہ ۱۹۳۶ء میں
۲۱	امرت لال	شیو دیال سنگھ اور نوج موہن لال (لکھنؤ) چن لینے گئے ہیں -
۲۲	بسنٹی لال	

APPENDIX B

(See page *supra*)

Statement referred to in the answer to starred question no. 32, dated March 11, 1947
 Statement showing the names and designations of the re-employed officers in different departments, whose services have not yet been terminated

No.	Name	Designation	Pay	Remarks
Municipal Department				
1	Th. Mahendra Singh Land Acquisition Officer, Cawnpore Development Board.	Re- 880 0	From July 1, 1946 to March 31, 1947.
Transport Department				
2	K. B. Masudul Hasan Dy. Transport Commr. (Admn.) ..	991 11	Till March 31, 1948, since no officer of required qualifications was available.
3	Lt. Col. P. W. Dy. Transport Commr. (Tech.) ..	1,500 0	Ditto
4	Rinda Singh Jamadar ..	17 0	Ditto
Excise Department				
5	Mr. R. K. Ghosh Excise Inspector ..	166 11	
6	Mr. K. B. Backaya Ditto ..	164 9	
7	Mr. Anwar Ahmad Ditto ..	165 8	
8	Mr. S. P. Gupta Ditto ..	167 4	
9	Mr. Gunwat Rai Ditto ..	181 0	

Name	Designation	Pay	Remarks
10 Mr. B. D. Ghoshal ..	Exercise Inspector ..	Rs. 169 6	
11 Mr. S. P. Khare ..	Ditto ..	186 15	
12 Mr. Syed Hasan Qadr ..	Ditto ..	175 0	
13 Mr. D. P. Misra ..	Ditto ..	154 0	
14 Mr. Mohsin Ahmed Hasan ..	Ditto ..	160 0	
15 Mr. Basdeo Behari Lal ..	Ditto ..	166 0	
16 Mr. Amlr Ahmad ..	Ditto ..	160 0	
17 Mr. Iqbal Ahmad Khan ..	Ditto ..	160 0	
18 Thakur Durga Prasad Singh ..	Ditto ..	165 0	
19 Rai Sahib Har Dyal Singh ..	Ditto ..	160 0	
Rural Development Department			
20 Rai Bahadur Mahendra Prasad ..	Rural Development Officer O. S. D.	571 2	Up to March 31, 1947. Re-organisation of the R. D. Deptt. is under the consideration of Govt. pending this he has been allowed to continue.
21 Mr. G. S. K. Hydrie, Bar-at-Law ..	Late Secy. Legislative Assembly, has been appointed Adl. Secy., Legislative Assembly.	Not known	For one year. No extra cost is involved.
Legislative Department			
Public Works Department			
22 Mr. Brij Mohan Lal ..	Subordinate Service Asstt.	150 0	February 28, 1947. Shortage of experienced Asstt. ..
23 Mr. M. Dilipad Hussein ..	Ditto ..	145 0	Ditto ..

24	Mr. M. Mohd. Ayub Khan	..	Asstt.	..	180	0	Ditto.	..
25	Mr. P. V. Chaturvedi	..	Ditto	..	180	0	Ditto.	..
26	Mr. Isahag Ali Mirza	..	Asstt. Engr. B. & R. Branch	..	750	0	February 28. Acute shortage of experienced officers.	..
27	Mr. Anand Singh	..	Ditto	..	231	0	Ditto.	..
28	Mr. R. S. Radha Krishna	..	Ditto	..	780	0	Ditto.	..
29	Mr. Said Gupta	..	Ditto	..	440	0	Ditto.	..
30	B. D. Mangali	..	Overseer	..	227	0	Ditto.	..
31	Mr. Jamuna Datt Joshi	..	Do.	..	227	0	Ditto.	..
32	Mr. Ohchandoo Lal	..	Overseer (S. D. O.)	..	90	5	Ditto.	..
33	Mr. Jang Bahadur	..	Head Clerk	..	52	0	Ditto.	..
34	Mr. Shri Ram Naithani	..	Do.	..	68	14	Chief Engr. has been asked to terminate his services by February 28, 1947.	..
35	Mr. Sital Prasad	..	Do.	..	52	0	Ditto.	..
36	Mr. S. C. Chakravarti	..	Do.	..	125	0	Ditto.	..
37	Mr. Ganga Prasad Chaudhri	..	Do.	..	50	0	Not known.	..
38	Mr. Baldeo Prasad	..	Do.	..	65	0
39	Mr. Brij Bahadur	..	Clerk	..	65	0	February 28, 1947.	..
40	Mr. Ahmad Raza	..	Clerk	..	65	0	Ditto.	..
41	Mr. Murali Lal	..	Clerk	..	60	0	Ditto.	..

No.	Name	Designation	Pay	Remarks
			Rs. a.	
43	Mr. Nattu Lal	..	185	3 Up to February 28, 1947.
44	Mr. Daya Ram	..	227	0 Ditto.
45	Mr. Ganga Saran Mathur	..	171	0 Ditto.
46	Mr. Girchari Lal	..	164	0 Ditto.
47	Mr. Girchari Lal Mirza	..	106	0 Ditto.
48	Mr. Agha Sajjad Mirza	..	119	0 Ditto.
49	Mr. Mirza Hamid Beg	..	120	0 Ditto.
50	Mr. Uma Prasad	..	80	0 Ditto.
51	Mr. Bhola Datt Pant	..	102	0 Ditto.
52	Mr. Mohd. Umar	..	46	0 Ditto.
53	Mr. Anwar Hussain	..	110	0 Ditto.
54	Mr. Ikramullah	..	200	0 Ditto.
55	Mr. Shyam Sunder Lal	..	Not known	.. Ditto.
56	Mr. Abu Ali	..	Do.	.. Ditto.
Irrigation Branch				
57	Mr. Mohd. Umar	..	200	0 Not known.
58	Mr. Shiva Bhan	..	220	0 Up to February 28, 1947.
59	Mr. Umrao Singh	..	220	0 Ditto.
60	Mr. Kalka Prasad	..	63	0 Ditto.

[illegible]

No.	Name	Designation	Pay	Remarks
73	Mr. Aziz Uddin Ahmad	.. Assistant District Supply Officer, Cawnpore.	The same pay at the time of retirement.	
74	Mr. E. Emerson	.. Ditto	..	
75	Mr. Bhayani Singh	.. Assistant Town Rationing Officer, Oharkata.	..	
76	Mr. G. S. G. ri Shanker Singh	.. Assistant District Supply Officer, Gorakhpur.	..	
77	Mr. Godhan Singh	.. Assistant Rationing Officer, Bareilly	..	
78	Mr. Mohan Lal	.. Assistant District Supply Officer, Muttra.	..	
79	Mr. K. B. Mustafa Khan	.. Assistant Rationing Officer, Meerut	..	
80	Mr. R. B. Chandra Bhan	.. A. T. R. O. (E), Dehra Dun	343 5	
81	Mr. R. B. Bala Prasad Pande	.. Regional Marketing Officer, Benares Region.	Not known	..
82	Mr. S. Sambamurti	.. Finance (Supply) Department	1,000 0	
83	Mr. P. N. Basu	..	425 0	
84	Mr. Mohan Lal Khare	.. Subordinate Agriculture Service	60 0	
85	Mr. Abdul Aziz X	.. Labour Department	17 5	
		.. Comptroller	..	

86	Mr. Abdul Rahman XII	..	Ditto	..	17
87	Mr. Abid Husain II	..	Ditto	..	17 8
88	Mr. Baahoo Lal	..	Ditto	..	17 8
89	Mr. Wilayat Husain III	..	Ditto	..	17 8
90	Mr. Abdul Ghafoor X	..	Ditto	..	17 8
91	Mr. Abdul Rahman, Khan XVI	..	Ditto	..	17 8
92	Mr. Gokul Prasad	..	Ditto	..	17 8
93	Mr. Mohammed Siddiq II	..	Ditto	..	17 8
94	Mr. Mahabir Prasad VI	..	Ditto	..	17 8
95	Mr. Nasir Khan	..	Ditto	..	17 8
96	Mr. Abdul Ghaflar IV	..	Ditto	..	17 8
97	Mr. Imamuddin II	..	Ditto	..	17 8
98	Mr. Mohd. Ismail V	..	Ditto	..	17 8
99	Mr. Abdul Khaliq	..	Ditto	..	17 8
100	Mr. Falyaz Husain	..	Ditto	..	17 8
101	Mr. Sheo Prasad	..	Ditto	..	17 8
102	Mr. Khan Bahadur Abdul Shakoor	Labour Officer	426 9
103	Mr. Raghunath Des	..	Medical Officer	..	91 0

[11TH MARCH, 1947]

No.	Name	Designation	Pay	Remarks
73	Mr. Aziz Uddin Ahmad	Assistant District Supply Officer, Cawnpore.	The same pay at the time of retirement.	
74	Mr. E. Emerson	Ditto	..	
75	Mr. Bhawani Singh	Assistant Town Rationing Officer, Chakrata.	..	
76	Mr. G. S. Shankar Singh	Assistant District Supply Officer, Gorakhpur.	..	
77	Mr. Godhan Singh	Assistant Rationing Officer, Bareilly	..	
78	Mr. Mohan Lal	Assistant District Supply Officer, Muttra.	..	
79	Mr. K. B. Mustafa Khan	Assistant Rationing Officer, Meerut	343 5	
80	Mr. R. B. Chandra Bhan	A. T. R. O. (E), Dehra Dun	..	
81	Mr. R. B. Bala Prasad Pande	Regional Marketing Officer, Benares Region.	Not known	..
82	Mr. S. Sambamurti	Finance (Supply) Department	1,000 0	
83	Mr. P. N. Basu	..	425 0	
84	Mr. Mohan Lal Khare	Agriculture Department	..	
85	..	Subordinate Agriculture Service	60 0	
86	..	Labour Department	..	

86	Mr. Abdul Rahman XII	..	Ditto	..	17
87	Mr. Abid Husain II	..	Ditto	..	17 8
88	Mr. Pachoo Lal	..	Ditto	..	17 8
89	Mr. Wilayat Hussain III	..	Ditto	..	17 8
90	Mr. Abdul Ghafoor X	..	Ditto	..	17 8
91	Mr. Abdul Bahman, Khan XVI	..	Ditto	..	17 8
92	Mr. Gokul Prasad	..	Ditto	..	17 8
93	Mr. Mohammad Siddiq II	..	Ditto	..	17 8
94	Mr. Mahabir Prasad VI	..	Ditto	..	17 8
95	Mr. Nasir Khan	..	Ditto	..	17 8
96	Mr. Abdul Ghafoor IV	..	Ditto	..	17 8
97	Mr. Imamuddin II	..	Ditto	..	17 8
98	Mr. Mohd. Ismail V	..	Ditto	..	17 8
99	Mr. Abdul Khalilq	..	Ditto	..	17 8
100	Mr. Faiyaz Hussain	..	Ditto	..	17 8
101	Mr. Sheo Prasad	..	Ditto	..	17 8
102	Mr. Khan Bahadur Abdul Shakoor	Labour Officer	426 9
103	Mr. Raghunath Das	..	Medical Officer	..	91 0

No.	Name	Designation	Pay		Remarks
			R ^s .	a.	
Judicial Department					
104	Mr. Atbar Singh	.. Peon	
106	Mr. Jafar Ali	.. Process Server	
106	Mr. Badri Nath	.. Ditto	
107	Mr. Subhan Khan	.. Ditto	
108	Mr. Prabhu Dayal	.. Ditto	
Home (Jails) Department					
109	Khan Bahadur Hamid Ali	.. A. I. G. Prisons ..	1,000	0	Term up to March 31, 1947.
110	Lt. Col. L. K. Khan	.. Superintendent Central Prison ..	1,000	0	Ditto
111	Col. M. B. Kahla	.. Ditto ..	1,000	0	Ditto
Education Department					
112	Mr. Man Mohan Swaroop Mathur	Clerk, Office of Inspector of Schools	30	0	Term up to one year from retirement
113	Mr. Muinuluddin	.. Ditto ..	40	0	
114	Mr. Hori Lal	.. Ditto ..	1	0	Ditto.
Appointment Department					
115	Rai Bahadur Iika Ram Retired Member.	Misra, Special Officer, Anti-Corruption and service matters.			Re-employed on January 2, 1947, till March 31, 1947, in the first instance.
Forest Department					
116	Mr. K. D. Joshi P.F.S.	.. Deputy Conservator of Forest ..			Same as at the Continued employment October 31, 1947
117	Mr. J. B. John P.F.S.	.. Ditto ..			Ditto
118	Mr. S. B. Bhatia	.. Ditto ..			Ditto

No.	a.	Up to October 31, 1947, unless terminated earlier.	
		Rs.	a.
119	Mr. Kishan Chand Forest Ranger
120	Mr. Raghubar Dayal Ditto
121	Mr. Raghubar Dayal Ditto
122	Mr. Roora Singh Ditto
123	Mr. Mukund Ram Ditto
124	Mr. Heera Ballabh Ditto
125	Mr. Murl Dhar Bisht Ditto
Industries Department			
126	Mr. M. N. Ghosh Accountant, Labour Record ..	130 0 So long as the labour record exists.
127	Mr. Chedi Lal Clerk, Labour Record ..	40 0 Ditto
128	Mr. Sheetal Prasad Head Clerk, Vest. Workshop ..	155 0 Expiry of his term is under consideration.
Medical Department			
129	Mr. Laxmi Narain Chaube Secretary, Board of Indian Medicine ..	200 0 From January 15, 1945 to March 31, 1947.
130	Hal Sahib Pt. G. B. Upreti Assistant to Inspector General of Civil Hospitals, U. P. ..	850 0 From April 2, 1945, to March 31, 1947.
Home (Police) Department			
131	Mr. J. F. Harikat Temporary Quarter Master, S. A. O. ..	300 0 Up to March 31, 1947.
132	Mr. W. H. Reeves Ditto ..	75 0 Ditto

No.	Name	Designation	Pay	Remarks
183	Mr. Padam Singh	..	Rs. a.	Up to March 31, 1947.
184	Mr. M. Asghar Hussain	.. Presenting Inspector, Q. D.	.. Not known	..
185	Mr. K. Charophadya	.. Urdu Shorthand reporter	70 0	Ditto.
186	Mr. K. O. Khanna	.. Executive Engineer	1,000 0	March 14, 1947, further extension under consideration.
187	Mr. S. Mohd. Khalil	.. Assistant Engineer	275 0	One year from retirement.
188	Mr. P. S. Man Mohan	.. Draftsman	110 0	From December 10, 1946, for one year earlier if a suitable man is available.
189	Mr. Mujib Ullah	.. Part time Public Analyst to Govt.	300 0	Reconsideration has been recommended. extension up to November 10, 1947.
U. P. Civil Department				
190	Mr. Mujib Ullah	.. Lower Division Assistant	75 0	Up to March 31 1947.

Statement showing the names and particulars of re-employed hands whose services have been terminated

No.	Name	Designation	Pay per mensem	Duration of employment	Remarks
Animal Husbandry Department					
1	Sir Frank Ware, C.I.E., P. B. C. V. S.	Director of Animal Husbandry.	Rs. a. 1,958 5	From January 10, 1944 to December 6, 1946.	On 89 days leave after expiry, not returning to duty.
2	Dr. B. Sundra Ram ..	Fisheries Development Office	788 5	From March 7, 1944 to February 28, 1947.	
3	Mr. Mohammad Rafi Khan.	Veterinary Assistant Surgeon.	45 0	From October 23, 1944 to October 23, 1946.	
4	Mr. Ambey Prasad ..	Ditto	95 0	From August 16, 1945 to October 29, 1946.	Died on October 29, 1946.
Home (Reclamation) Department					
5	Rao Sahib Risal Singh	Reclamation Officer	415 0	From July 1, 1946 to January 31, 1947.	
Industries (A) Department					
6	Mr. Gauri Shanker ..	Clerk, S. P. and S.	40 0	Not known.	
7	Mr. Mahabir Prasad ..	Ditto	22 0	Do.	
8	Mr. Abdul Samad ..	Ditto	85 0	Do.	
9	Mr. Maheshwar Prasad	Piece Computer	At piece rates	Do.	
Labour Department					
10	Khan Bahadur Abdus Shakoor	Labour Officer	426 9	Not known	.. Has proceeded on leave prior to termination of his service.

No.	Name	Designation	Pay per mensem Rs. a.	Duration of employment	Remarks
Home (Jails) Department					
11	Mr. Dhani Khan	.. Warden	..	23 0	Not known.
12	Mr. Ram Kewal Dube	Do.	..	23 0	
Forest Department					
13	Mr. T. C. Munro, I.F.S.	Deputy Conservator of Forests	1,250 0	Do.	
14	Mr. F. G. Duncan, I.F.S.	Ditto	1,250 0	Do.	
15	Mr. F. H. C. Palmer, I.F.S.	Ditto	1,250 0	Do.	
16	Rai Bahadur Sita Ram Puri, P.F.S.	Extra Assistant Conservator	950 0	Do.	
17	Rai Sahib Jagan Narain Onial, P.F.S.	Ditto	..	420 0	Do.
18	Rai Sahib Bhagwat Prasad Misra.	Forest Assistant	..	384 0	Do.
19	Rai Sahib Jai Kishan Pande	Do.	..	384 0	Do.
20	P. Purshottam	Forest Ranger	..	135 0	Do.
21	Mr. Krishna Nand Pande.	Do.	..	199 0	Do.
22	Mr. Jagat Ram	Do.	..	115 0	Do.
23	Mr. M. Asimuddin	Deputy Ranger	..	80 0	Do.
24	Mr. Parma Nand Joshi	Assistant Clerk	..	100 0	Do.

Industries (B) Department (Office Labour Commissioner)

25	Mr. Ram Bhargose Lal	Clerk	40 0	N. t. known.
26	Mr. Mahabir Prasad	..	Do.	..	40 0	Do.
27	Mr. Saldar Husain	..	Do.	..	60	Do.
28	Mr. Qasr Hidayat Ullah	Do.	60 0	Do.
29	Mr. Bindeewari Prasad.	Do.	40 0	Do.
30	Mr. Tajammul Husain	Do.	40 0	Do.

Finance (Supply) Department

31 to 34	Names not known	..	Senior Accounts Clerk	..	60 0	Not known.
35 to 36	Ditto	..	Ditto	..	40 0	Do.

Rural Development Department

37	Raj Bahadur Nath, C.I.B.	Kashi Rural Development Officer	..	Nil	Relieved on September 7, 1946	Was an Honorary Officer getting Rs 100 per mensem as house rent.
----	--------------------------	---------------------------------	----	-----	-------------------------------	--

Medical Department

38	Name not known	..	Clerk, Office of C. S., Gonda	..	32 0	From December 27, 1945 to October 1, 1946.
----	----------------	----	-------------------------------	----	------	--

Thomason Engineering College, Roorkee

39	Mr. G. Lacey	..	Principal	..	2,000 0	December 12, 1946.
----	--------------	----	-----------	----	---------	--------------------

No.	Name	Designation	Pay per mensem	Duration of employment	Remarks
Irrigation Branch (Public Works Department)					
40	B. Hidayat Husain	.. Draftsman	Rs. a, 120 2 .. including pension,	October 12, 1946.	
41	B. P. L. Sharma	.. Do.	115 0	October 24, 1946.	
42	B. Bihari Lal	.. Do.	95 0	Ditto.	
43	B. Shyam Swarup	.. Lower grade clerk	95 0	October 30, 1946.	
44	B. B. P. Shai	.. Assistant Draftsman	.. Not yet sanctioned	December 21, 1946.	
45	B. Ashfaq Ahmad	.. Ditto	Ditto	Ditto.	
46	B. Mewa Ram	.. Clerk	Ditto	Ditto.	
Buildings and Roads Branch					
47	Mr. Mahabir Prasad	.. Chief Engineer	3,000 0 .. including pension,	September 30, 1946.	
48	Raj Sahib Ram Chandra Misra.	.. Personal Assistant to Chief Engineer.	840 0 150 0 Special pay.	Ditto.	
49	Mr. L. S. Robey	.. Executive Engineer	750 0	July 13, 1946.	
50	Mr. J. E. O. Hodges	.. Assistant Engineer	750 0	August 13, 1946	
51	Raj Sahib Narayan.	.. Vedh Ditto	750 0 .. including pension,	September 23, 1946.	

53	K. S. Mustafa Hussain	Assistant Engineer	..	200 0	August 28, 1946.
59	Mr. M. Mumtaz Ali ..	Head Clerk	..	84 18	July 31, 1946.
54	Mr. Parmeshwar Prasad.	Cashier	..	47 11	July 25, 1946.
55	B. Har Prasad	Clerk	..	44 0	October 15, 1946.
56	B. G. Bardhan Das ..	Do.	..	43 8	September 2, 1946.
57	B. Bhagwan Svarup..	Do.	..	80 0	August 31, 1946.
58	Mr. S. N. Biswas ..	Do.	..	55 0	Ditto.
59	Mr. H. C. Mukerji ..	Do.	..	120 0	September 30, 1946
60	M. Abdul Karim ..	Do.	..	74 0	August 31, 1946.
61	Babu K. D. Bhagwat	Do.	..	90 0	September 30, 1946.
62	B. Thun Singh Gaur..	Computer	..	120 0	August 31, 1946.
68	Mr. Nazir Ahmad	Draftsman	..	110 0	September 7, 1946. including pension.
64	Mahraj Din	Havildar	..	17 8	September 30, 1946.
Home Department (Police)					
65	Mr. F. C. Coventry ..	Temporary Commandant, S.A.C.	..	860 0	Relieved on October 21, 1946.
66	Mr. Sozan Lal	Assistant Accountant	..	85 0	Relieved on October 28, 1946.

Remarks

Duration of employment

Pay

Designation

No.

Name

67	Mr. Sukhbsi Lal	.. Accountant	..	Rs. a. 120 0	Relieved on January 16, 1947.	
68	Mr. H. Tansleton	.. Temporary Adjutant, S. A. C.	..	375 0	Relieved on February 28, 1940	
Public Health Department						
69	Sayid Maqbool Hussain	Executive Engineer	..	810 0	From November 1, 1944 to September 30, 1946.	
Agriculture Department						
70	Mr. Prem Narain	.. Sugarcane Inspector	..	300 0	Not known.	
71	Mr. J. B. Mathur	.. Ditto	..	850 0	Do.	
72	Mr. Daya Shankar Mathur.	.. Ditto	..	480 0	Do.	

Civil Supplies Department

73	Mr. Ahmad Ali	.. District Supply Officer	..	Same pay including pension as drawn at the time of retirement	Not known.	
74	Mr. Krishna Prasad.	Assistant Supply Officer	..	Ditto	Do.	
75	Mr. Shambhu Nath	.. Area Rationing Officer	..	Ditto		
76	Mr. S. M. Ali	.. Deputy Town Rationing Officer (Cloth).		Ditto		
77	Mr. Shah Faizb Alam.	.. Additional Deputy Supply Officer.		Ditto		

Judicial (Civil) Department

	Rs. a.
78 Mr. Lalia Prasad .. Record Keeper ..	25 0
79 Mr. Abdur Rauf .. Clerk, Labour Recruiting Officer,	41 0
	Relieved on February 28, 1947.

Public Health Department

80 Mr. Khurshed Ali .. Overseer ..	237 0	Term expired on February 28, 1947.
81 Mr. S. N. Mitra .. Draftsman ..	110 0	Ditto.
82 Mr. Wahidul Hasan .. Do. ..	110 0	Ditto
83 Dr. F. Maya Das .. Medical Officer ..	700 0	Term expired on September 30, 1946.

नथी (क)

(देखिये पीछे पृष्ठ..... पर)

नकशा जिसका हवाला ११ मार्च, १९४७ ई० के स्टार्ड प्रशन नं० ३२ के उत्तर में दिया हुआ है
नकशा जिसमें विभिन्न मुहकमों में फिर से रखे गये ऐसे अफसरों के नाम और ओहदे दिये गये हैं जिनकी मुलाजमते अब तक खत्म नहीं हुई हैं :

नम्बर	नाम	ओहदा	तनहवाह	कैफियत
<u>म्युनिसिपल डिपार्टमेंट</u>				
१	ठाकुर महेन्द्र सिंह	लैंड एक्स्प्लिकेशन आफिसर, कानपुर	३५० ० ०	१ जुलाई, १९४६ ई० से ३१ मार्च, १९४७ ई० तक ।
२	खान बहादुर मसूदुल हसन	डिप्टी ट्रान्सपोर्ट कमिशनर (ऐडमिनिस्ट्रेशन)	९९१ ११ ०	३१ मार्च, १९४८ ई० तक। नियुक्त किये गये, क्योंकि आवश्यक योग्यता का कोई दूसरा अफसर नहीं मिल सका ।
३	लेफ्टिनेंट कर्नल पी० डबल्यू० एड्वाइड	डिप्टी ट्रान्सपोर्ट कमिशनर (टेक्निकल)	१,५०० ० ०	३१ मार्च, १९४७ ई० तक के लिये नियुक्त किये गये क्योंकि आवश्यक योग्यता का कोई दूसरा अफसर नहीं मिल सका ।

४	विवाहि	जमादार	१७	०	०	३१ मार्च, १९४७ ई० तक के लिये,
<u>इकसाइज डिपॉजिट</u>						
५	मि० आर० के० घोष	इकसाइज डिपॉजिट	१६६	११	०	..
६	मि० के० बी० बकाया	"	१६४	९	०	..
७	मि० अन्सार अहमद	"	१६५	८	०	..
८	मि० एस० पी० गुप्त	"	१६७	४	०	..
९	मि० गुनवत राय	"	१३१	०	०	..
१०	मि० बी० डी० घोषाल	"	१६९	६	०	..
११	मि० एस० पी० खरे	"	१८६	१५	०	..
१२	मि० सय्यद हुसैन कावरी	"	१७५	०	०	..
१३	मि० डी० पी० मिश्र	"	१५४	०	०	..
१४	मि० मोहिम्मद हुसैन	"	१६०	०	०	..
१५	मि० बसुदेव बिहारी लाल	"	१६६	०	०	..
१६	मि० अमीर अहमद	"	१६०	०	०	..

नम्बर	नाम	ओहवा	तनखाह	कॉफ्रियत
१७	मि० इकबाल अहमद खां	इकसाइज ईस्पेक्टर	र० आ० पा० १६० ० ०	..
१८	ठाकुर दुर्गा प्रसाद सिंह	"	१६५ ० ०	..
१९	राय साहब हरदयाल सिंह	"	१६० ० ०	..

रूरल डेवलपमेंट डिपार्टमेंट

२०	राय बहादुर महेन्द्र प्रसाद	रूरल डेवलपमेंट आफिसर, ओ० एस० डी०।	५७१ २ ०	३१ मार्च, १९४७ ई० तक। ग्राम सुधार विभाग को फिर से संगठित करने के लिये सरकार विचार कर रही है और तब तक उन्हें काम करने की आज्ञा दे दी गई है।
----	----------------------------	-----------------------------------	---------	--

लेजिस्लेटिव डिपार्टमेंट

२१	मि० जी० एस० के० हंवरि बर-ला	भूतपूर्व सेक्रेटरी लेजिस्लेटिव असेम्बली अब लेजिस्लेटिव असेम्बली के एडि- शनल सेक्रेटरी नियुक्त हुये हैं।	नहीं मालूम ..	एक साल के लिए, कोई अतिरिक्त खर्च नहीं है।
----	-----------------------------	---	---------------	---

पञ्चिका बक्स डिपार्टमेंट

२२	मि० त्रिजमोहन लाल	..	सर्वाइजेंट सॉक्स के असिस्टेंट	..	१५० ० ०	२८ फरवरी, १९४७ ई०, तजुबेकार असिस्टेंटों की कमी।
२३	मि० एस० इरशाद हुसेन	..	"	..	१४५ ० ०	"
२४	मि० एस० मोहम्मद अयूब खां	..	"	..	१५० ० ०	"
२५	मि० पी० बी० चंदेरी	..	"	..	१५० ० ०	"
२६	मि० इरशाद अली मिर्जा	..	असिस्टेंट इंजीनियर बी० एण्ड आर० ब्रांच	७५० ० ०	२८ फरवरी, तजुबेकार अफसरों की कमी।	
२७	मि० आनन्द सिंह	..	"	..	२३१ ० ०	२८ फरवरी, तजुबेकार अफसरों की कमी।
२८	राय साहब राधा कृष्ण	..	"	..	७८० ० ०	"
२९	मि० एस० एस० गुप्त	..	"	..	४४० ० ०	"
३०	मि० बी० डी० संगोली	..	ओवर सियर	..	२२७ ० ०	"
३१	श्री जमुनावल जोशी	..	ओवर सियर	..	२२७ ० ०	"
३२	श्री चंदू लाल	..	ओवर सियर (एस० डी० ओ०)	..	९० ५ ०	..
३३	श्री जंग बहादुर	..	हेड क्लर्क	..	५२ ० ०	२८ फरवरी तजुबेकार अफसरों की कमी।

क्र.सं.	नाम	ओहवा	तस्वाह	कैफियत
३४	श्री श्रीराम नैथानी	..	६८ १४ ०	चीफ इंजीनियर से कहा गया है कि २८ फरवरी, १९४७ ई० तक उनकी मुलाज्जमत खत्म कर दें।
३५	श्री सीतला प्रसाद	..	५२ ० ०	"
३६	श्री एस० सी० चक्रवर्ती	..	१२५ ० ०	"
३७	श्री गंगा प्रसाद चौधरी	..	५० ० ०	नहीं मालूम।
३८	श्री बलदेव प्रसाद	..	६५ ० ०	"
३९
४०	बुज बहादुर	..	६५ ० ०	२८ फरवरी, १९४७ ई०।
४१	श्री अहमद रजा	..	६५ ० ०	२८ फरवरी, १९४७ ई०।
४२	श्री मुरारी लाल	..	६० ० ०	"
४३	श्री महसूलाल	..	१३५ ३ ०	२८ फरवरी, १९४७ ई० तक।
४४	श्री बया राम	..	२२७ ० ०	"
४५	श्री गंगासरन माथुर	..	१ ..	"

४६	श्री गिरधारी लाल	..	"	..	१ ..	"
४७	श्री गिरधारी लाल मिश्र	..	ड्रिफ्ट्स मैम	..	१०६ ० ०	"
४८	श्री आगा सज्जाद मिर्जा	..	कमप्यूटर	..	११९ ० ०	"
४९	श्री मिर्जा हासिद बेग	..	"	..	१२० ० ०	"
५०	श्री उमा प्रसाद	..	"	..	३० ० ०	"
५१	श्री थोला दत्त पल्ल	..	ड्रिफ्ट्स मैम	..	१०२ ० ०	"
५२	श्री एस० सुहम्मद उमर	..	"	..	४६ ० ०	"
५३	श्री तसव्वर हुसैन	..	"	..	११० ० ०	"
५४	श्री इकराम उल्ला	..	"	..	७०० ० ०	"
५५	श्री श्यामसुंदर लाल	..	ड्रिफ्ट्स मैम	..	नहीं मालूम ..	२८ फरवरी सन् १९४७ ई० तक ।
५६	श्री अबू अली	..	कमप्यूटर	..	" ..	"

इरिगेशन बाँच

५७	श्री सुहम्मद उमर	..	"	..	२०० ० ०	नहीं मालूम ।
५८	श्री शिव भानु	..	ओवरसियर	...	२२० ० ०	२८ फरवरी सन् १९४७ ई० तक ।

नम्बर	नाम	ओहदा	तनखाह	कैफियत
५९	श्री उमराव सिंह	.. ओवरसियर	.. २२० ० ०	२८ फरवरी सन् १९४९ तक
६०	श्री कालका प्रसाद	.. ड्राफ्ट्स मैन	.. ६३ ० ०	"
६१	श्री सर राजा राम	सिगनलर	.. ३० ० ०	"
६२	श्री मोहम्मद जान	.. ड्राफ्ट्समैन	.. नहीं मालूम ..	"
६३	श्री फैयाज अली	.. "	.. ११० ० ०	"
६४	श्री मंगला प्रसाद	.. सिगनलर	.. ७३ ३ ०	अभी तक मालूम नहीं ।
६५	श्री रिफाकत हुसेन	.. ओवरसियर	.. नहीं मालूम ..	२८ फरवरी सन् १९४७ ई० ।
दामसन इंजीनियरिंग कालिज रुड़की				
६६	श्री आनन्द स्वरूप	.. कसरत के लेक्चरार	.. ७५३ ० ०	अस्थायी रूप से उस समय तक के लिये नियुक्त किये गये जब तक पब्लिक सर्विस कमीशन द्वारा कोई उपयुक्त उम्मीदवार न रक्खा जा सके ।
६७	श्री पी० सी० सेनगुप्त	.. सिविल इंजीनियरिंग के लेक्चरार..	.. ३८७ ० ०	३१ मार्च सन् १९४७ ई० ।
६८	राय साहब श्री ललित प्रसाद	.. रजिस्ट्रार	.. ३०० ० ०	अस्थायी रूप से उस समय तक के लिये फिर से नियुक्त किये गये जब तक पब्लिक सर्विस कमीशन द्वारा कोई उपयुक्त उम्मीदवार न रक्खा जा सके ।

६९ श्री स्वाम मनोहर	गवर्नमेंट इस्टेट आफिसर, गवर्नमेंट स्टेट आफिसर के स्टैनोप्राफर	१०० ० ०	२८ फरवरी सन् १९४७ ई०।
एनिसल हसबैण्डरी डिपार्टमेंट			
७० श्री तसद्वक हुसेन	बी० ई० एस०	४५ ० ०	..
७१ डाक्टर सुन्दर लाल	एफ० डी० एस०	.. नहीं मालूम	..
७२ श्री पैगम्बर खां	पोल्टरी कामदार	१५ ० ०	..
फूड एण्ड सिविल सप्लाईज डिपार्टमेंट			
७३ श्री जियाउद्दीन अहमद	असिस्टेंट डिस्ट्रिक्ट सप्लाई आफसर, कानपुर	वही तनखवाह जो रिटायर होने के समय थी।	..
७४ श्री ई० इमरसन	"	"	..
७५ श्री भवानी सिंह	असिस्टेंट टाउन राशनिंग आफसर चक-राता।	"	..
७६ श्री गौरी शंकर सिंह	असिस्टेंट डिस्ट्रिक्ट सप्लाई आफिसर गोरखपुर।	"	..
७७ श्री गोधान सिंह	असिस्टेंट राशनिंग आफिसर बरैली	"	..
७८ श्री मनोहर लाल	असिस्टेंट डिस्ट्रिक्ट सप्लाई आफिसर, मथुरा।	"	..

नम्बर	नाम	ओहवा	तनखाह	कैफियत
७९	खान बहादुर	०० एरिया राशनिंग आफिसर, मेरठ	८० ००	००
८०	राय बहादुर चन्द्रभान	०० ए० टी० आर० ओ० (ई०) देहरादून	३४३ ५ ०	००
८१	राय बहादुर बाला प्रसाद पांडे	०० रिजिनल मार्केटिंग आफिसर, बनारस रीजन ।	नहीं मालूम	००
<u>फाइनेन्स (सप्लाय) डिपार्टमेंट</u>				
८२	श्री एस्० सुवासूति	००	१,००० ० ०	००
८३	श्री पी० एन० बसू	००	४२५ ० ०	००
<u>एग्रीकल्चर डिपार्टमेंट</u>				
८४	श्री मोहन लाल खेर	०० सर्वाडिनेट एग्रीकल्चर सर्विस	६० ० ०	००
<u>लेबर डिपार्टमेंट</u>				
८५	श्री अब्दुल अजीज १०	०० कम्पोजीटर	१७ ८ ०	००
८६	श्री अब्दुल रहमान १२	०० " "	१७ ८ ०	००
८७	श्री कानिब हुसैन ३	०० " "	१७ ८ ०	००

८८	श्री बच्चू लाल	..	"	१७	८	०	..
८९	श्री विलायत हुसेन ३	..	"	१७	८	०	..
९०	श्री अब्दुल गफूर १०	..	"	१७	८	०	..
९१	श्री अब्दुल रहमान खां १६	..	"	१७	८	०	..
९२	श्री गोकुल प्रसाद २	..	"	१७	८	०	..
९३	श्री मोहम्मद सिद्दीक २	..	"	१७	८	०	..
९४	श्री महावीर प्रसाद ६	..	"	१७	८	०	..
९५	श्री नासिर खां	..	"	१७	८	०	..
९६	श्री अब्दुल गफार ४	..	"	१७	८	०	..
९७	श्री जमालुद्दीन २	..	"	१७	८	०	..
९८	मोहम्मद इस्माइल ५	..	"	१७	८	०	..
९९	श्री अब्दुल खालिक	..	"	१७	८	०	..
१००	फय्याज हुसेन	..	"	१७	८	०	..
१११	शिव प्रसाद	..	"	१७	८	०	..

संख्या	नाम	अहिदा	तत्त्ववाह	क्रियत
			रु० आ० पा०	
				<u>लेबर डिपार्टमेंट</u>
११२	खान बहादुर अब्दुल शकूर	लेबर आफिसर	४२६ ९ ०	नौकरी खत्म होने के पहिले छुट्टी पर गये हैं।
११३	डायटर रघुनाथ दास	मेडिकल आफिसर	९१ ० ०	..
				<u>जुडिसियल डिपार्टमेंट</u>
११४	उत्तर सिंह	चपरासी	..	३१ मार्च, १९४७ ई० तक मिलिटरी के पेशानर ६० साल की उम्र में नौकरी खत्म हो जायगी।
११५	जाफर अली	प्रोसेस सर्वर	..	१५ मार्च, १९४७ ई० तक मिलिटरी के पेशानर ६० साल की उम्र में नौकरी खत्म हो जायगी।
११६	बट्टीनाथ	"	..	२ जुलाई, १९५० ई० तक मिलिटरी के पेशानर ६० साल की उम्र में नौकरी खत्म हो जायगी।
११७	सुभान झा	"	..	५ अक्टूबर, १९४७ ई० तक मिलिटरी के पेशानर ६० साल की उम्र में नौकरी खत्म हो जायगी।

११८ प्रभू बयाल .. " .. २६ दिसम्बर, १९५२ ई० तक मिलितरी के पेंशनर, ६० साल की उम्र में नौकरी खत्म हो जायगी।

होम (जेल) डिपार्टमेंट

११९ खानबहादुर हासिब अली .. ए० आर्च० जी० प्रिजन्स .. १,००० ० ० ३१ मार्च, १९४७ ई० तक।

१२० लेफ्टिनेंट कर्नल एम० एम० खान .. सुपरिटेन्डेन्ट सेन्ट्रल प्रिजन .. १,००० ० ० "

१२१ लेफ्टिनेंट कर्नल एम० पी० मेहता .. " .. १,००० ० ० "

एजुकेशन डिपार्टमेंट

१२२ मनमोहन स्वरूप माथुर .. बलक, आफ्रिस आफ इंसपेक्टर्स स्कूल ३० ० ० रिटायर होने के एक साल बाद तक।

१२३ ऐनुल आब्दीन .. " .. ४० ० ० "

१२४ होरीलाल .. " .. ४० ० ० "

एम्बामेंट डिपार्टमेंट

१२५ रायबहादुर टीकाराम मिश्र, रिटायर्ड स्पेशल आफ्रिसर ऐण्टी करप्शन ऐण्ड सचिव मैटर्स .. २ जनवरी, १९४७ ई० को पहिली बार ३१ मार्च, १९४७ ई० तक के लिये फिर से नियुक्त किये गये।

संख्या	नाम	ओहवा	फ़ारेस्ट डिपार्टमेंट	तनख्वाह	क़ाफ़ियत
१२६	श्री के० डी० जोशी आई० एफ० एस०	डिप्टी कन्जर्वेटर आफ़ फ़ारेस्ट्स	..	वही जो रिटायर नौकरी जारी है होने के समय ३१ अक्टूबर, १९४७ ई०	
१२७	श्री जे० बी० जोहरी पी० एफ० एस०	"	..	"	"
१२८	श्री एस० बी० भादिया	"	..	"	"
१२९	श्री किशन चन्द	फ़ारेस्ट रेन्जर	..	"	३१ अक्टूबर, १९४७ ई० तक या जब तक इसके पहिले नौकरी ख़त्म न कर दी जाय।
१३०	श्री रघुबर क्याल	"	..	"	..
१३१	श्री रघुबर क्याल	"	..	"	..
१३२	श्री कुरा सिंह	"	..	"	..
१३३	श्री मुकुन्द राम	"	..	"	..
१३४	श्री हीरा बल्लभ	"	..	"	..
१३५	श्री गुरलीधर बिहल	"	..	"	..

इन्डस्ट्रीज डिपार्टमेंट

		रु० आ० पा०	
१३६ श्री एम० एन० घोष	एकाउण्टेंट, लेबर रिकार्ड	१३० ० ०	जब तक लेबर रिकार्ड क्रायम रहे।
१३७ श्री छोदी लाल	क्लर्क, लेबर रिकार्ड	४० ० ०	"
१३८ श्री बालिल प्रसाद	हेड क्लर्क, बेजीटैबुल वर्कशाय	१५५ ० ०	नौकरी की मियाद पर बिचार किया जा रहा है।

मेडिकल डिपार्टमेंट

१३९ श्री लक्ष्मी नारायण चौबे	सेक्रेटरी बोर्ड आफ इंडियन मेडिटिन	२०० ० ०	१५ जनवरी: १९४५ ई० से ३१ मार्च: १९४७ ई० तक।
१४० राय सहाब पं० जी० बी० उपरेली	असिस्टेंट दु इस्पेक्टर जनरल, आफ सिविल हास्पिटलस, यू० पी०	८५० ० ०	९ अप्रैल, १९४५ ई० से ३१ मार्च, १९४७ ई० तक।

होम (पुलिस) डिपार्टमेंट

१४१ श्री जे० एफ० हार्टकट	अस्थायी क्वार्टर मास्टर, एस० ए० सी०	३०० ० ०	३१ मार्च, १९४७ ई० तक।
१४२ श्री डब्लू एच० रीग्स	"	७५ एस० यी०	"
१४३ श्री पदम सिंह	प्रासिक्यूटिंग इस्पेक्टर सी० डी० नहीं मालूम ..
१४४ मिस्टर एच० असगर हुसन	उर्दू शार्ट हेड रिपोर्टर, सी आई० डी०	७० ० ०	"

नम्बर	नाम	ओहदा	तनखाह	कैफियत
<u>पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंट</u>				
१४५	के० चट्टोपाध्याय	.. इक्जिक्यूटिव इंजीनियर	र० आ० पा० .. १,००० ० ०	१४ मार्च, १९४७ ई०, नौकरी का समय बढ़ाने के लिये विचार किया जा रहा है।
१४६	के० सी० खन्ना	.. असिस्टेंट इंजीनियर	.. २७५ ० ०	रिटायर होने पर एक साल।
१४७	श्री एस० मोहम्मद खलील	.. ड्राफ्ट्समैन	.. ११० ० ०	१० दिसम्बर, १९४६ ई० से एक साल या उससे पहले यदि कोई उपयुक्त आदमी मिल जाय।
१४८	श्री पी० एस० मेकसोहन	.. पार्ट टाइम पब्लिक अनालिस्ट टु गवर्नमेंट	३०० ० ०	..
<u>यू० पी० सिविल सेक्टरियट</u>				
१४९	श्री मुजीबउल्ला	.. लोअर डिवाजन असिस्टेंट	.. ७५ ० ०	३१ मार्च, १९४७ ई० तक।

नक्शा जिसमें फिर से नियुक्त किये गये ऐसे लोगों के नाम और ध्योरे विखे गये हैं जिनकी मुलातिमत्त खत्म हो चुकी है ।

संख्या	नाम	ओहदा	माहवारी तनखाह	नौकरी की मुहल	कैफियत
<u>एनिमल हस्बेडरी डिपार्टमेंट</u>					
			र० आ० पा०		
१	सर फ्रैंक वेयर, सी० आई० ई० एफ० आर० सी० बी० एस० ..	एनिमल हस्बेडरी के डाइरेक्टर	१,९५८ ५ ०	१० जनवरी, १९४४ ई० से ६ दिसम्बर, १९४६ ई० तक	८९ दिन की छुट्टी पर है और छुट्टी खत्म होने पर नौकरी पर नहीं आवेंगे ।
२	डा० बी० सुन्दरम ..	फिशरीज डेवलपमेंट आफिसर	७८३ ५ ०	७ मार्च, १९४४ ई० से २८ फरवरी १९४७ ई० तक ।	..
३	मि० मोहम्मद रफी खां ..	वेटरिनरी असिस्टेंट सर्जन	४५ ० ०	२३ अक्टूबर, १९४४ ई० से २२ अक्टूबर, १९४६ ई० तक	..
४	मि० अम्बे प्रसाद ..	"	९५ ० ०	१६ अगस्त, १९४५ ई० से २९ अक्टूबर १९४६ ई० तक	२९ अक्टूबर, १९४६ ई० को मृत्यु हो गई ।
<u>होम (रिक्लेमेशन) डिपार्टमेंट</u>					
५	राय साहब रिशाल सिंह ..	रिक्लेमेशन आफिसर	४१५ ० ०	१ जुलाई, १९४६ ई० से २१ जनवरी, १९४७ ई० तक	..

नम्बर	नाम	ओहदा	साहबारी तनखवाह	नौकरी की मुद्दत	कैफियत
<u>इंडस्ट्रीज (ए) डिपार्टमेंट</u>					
			२० आ० पा०		
६	मि० गौरी शंकर	.. क्लर्क, एस० पी० ऐण्ड एस० ..	४० ० ०	नहीं मालूम	..
७	मि० महाबीर प्रसाद	.. "	२२ ० ०	"	..
८	मि० अब्दुल समद	.. "	३५ ० ०	"	..
९	मि० नागेश्वर प्रसाद	.. पोस कम्प्यूटर	.. काम के हिसाब से	"	..
<u>लेबर डिपार्टमेंट</u>					
१०	खानिहवाहुर अब्दुस शकूर	.. लेबर आफिसर	.. ४२६ ९ ०	नहीं मालूम	.. नौकरी खत्म होने से पहले छुट्टी पर गये थे।
<u>होम (जेल्स) डिपार्टमेंट</u>					
११	मि० धनी खां	.. वांडर	.. २३ ० ०	नहीं मालूम	..
१२	मि० राम केवल बुबे	.. "	.. २३ ० ०	"	..

फारेस्ट डिपार्टमेंट

१३	मि० टी० सी० बनरो, आई० एफ० डिप्टी कंजरबेटर आफ फारेस्ट	१,२५० ० ०	नहीं मालूम	..	-
१४	मि० पी० जी० डंकन, आई० एफ०	.. १,२५० ० ०	"	..	-
१५	मि० एफ० ई० सी० पामर, आई० एफ० एस०	.. "	"	..	-
१६	रायबहादुर सीताराम पुरी, पी० एक्स-असिस्टेंट कंजरबेटर	.. ९५० ० ०	"	..	-
१७	रायसाहब जगन्नाथराय ओनियाल	.. ४२० ० ०	"	..	-
१८	राय साहब भगवत प्रसाद मिश्र	.. ३८४ ० ०	"	..	-
१९	राय साहब जय किशन पांडे	.. ३८४ ० ०	"	..	-
२०	पी० पुरुषोत्तम	.. १३५ ० ०	"	..	-
२१	मि० कृष्णानन्द पांडे	.. १९० ० ०	"	..	-
२२	मि० जगन्नाथ	.. ११५ ० ०	"	..	-
२३	मि० एस० अजीम उद्दीन	.. ८० ० ०	"	..	-
२४	मि० परमानन्द जोशी	.. १०० ० ०	"	..	-

माहवार उन्हें
किराया मकान
दिया जाता था ।

मेडिकल डिपार्टमेंट

३८	नाम नहीं मालूम	२० आ० पा०	२७ दिसम्बर, १९४५ ई० से १ अक्टूबर, १९४६ ई० तक ।	..
	क्लर्क आफिस आफ ओ० एस० गौडा ३२ ० ०			..

टामसन इंजीनियरिंग कालेज, रुड़की

३९	श्री जी० लेली	प्रिंसिपल	२,००० ० ० १२ दिसम्बर, १९४६ ई०	..
----	---------------	-----------	-------------------------------	----

माहवार

हरियेशन बाल्व (पी० डब्ल्यू डी०)

४०	बी० हयात हुसेन	इंस्पेक्टर मैन	१२० ० ० १२ अक्टूबर १९४६ ई०	..
----	----------------	----------------	----------------------------	----

माहवार पेन्शन

मिला कर

४१	बा० पी० एल० शर्मा	"	११५ ० ० २४ अक्टूबर १९४६ ई०	..
४२	बा० बिहारी लाल	"	९५ ० ० "	..

लोअर ग्रेड क्लर्क

असिस्टेंट डिप्टी मैन

४३	बा० श्याम स्वरूप	लोअर ग्रेड क्लर्क	५५ ० ० ३० अक्टूबर १९४६ ई०	..
४४	बा० बी० बी० साहू	असिस्टेंट डिप्टी मैन	अभी तक मंजूरी नहीं १२ दिसम्बर १९४६ ई०	..

मिली

४५	बा० शफीक अहमद	"	"	..
----	---------------	---	---	----

४६	बा० मेवारास	क्लर्क	"	..
----	-------------	--------	---	----

संख्या	नाम	ओहदा	साहचारी तन्त्रबाह	नौकरों की मुद्दत	क्षयित
बिल्डिंग ऐण्ड रोड्स बॉच रु० आ० पा०					
४७	श्री महावीर प्रसाद	.. चीफ इंजीनियर	.. ३,००० ० ० पेन्शन मिला कर	३० सितम्बर, १९४६ ई०	..
४८	रायसाहेब रामचन्द्र मिश्र	.. पी० ए० टु चीफ इंजीनियर	.. ८४० ० ० ३० सितम्बर, १९४६ ई०		..
४९	श्री ई० एस० रोबी	.. इ किजक्यूटिव इंजीनियर	१५० रु० स्पेशल पे .. ७५० ० ० १३ जुलाई, १९४६ ई०
५०	श्री जी० ई० सी० हागस	.. असिस्टेंट इंजीनियर	.. ७५० ० ० १३ अगस्त १९४६ ई०		..
५१	राय साहेब अवध नारायण	.. "	.. ७५० रु० पेन्शन मिलाकर	३० सितम्बर, १९४६ ई०	..
५२	खां साहेब मुस्तफा हुसेन	असिस्टेंट इंजीनियर	.. २०० रु० .. २८ अगस्त, १९४६ ई०
५३	श्री एस० सुमताज अली	हेड क्लर्क	.. ८४ १३ ० ३१ जुलाई, १९४६ ई०
५४	श्री परमेश्वर प्रसाद	कॉशियर	.. ४७ ११ ० २५ जुलाई, १९४६ ई०		..
५५	श्री हर प्रसाद	क्लर्क	.. ४४ ० ० १५ अक्टूबर, १९४६ ई० साहचारी		..
५६	श्री गोबर्धन बास	.. "	.. ४२ ८ ० २ सितम्बर, १९४६ ई०

५७	श्री भगवान् स्वल्प	..	"	..	६०	"	०	३१ अगस्त, १९४६ ई०	..
५८	श्री एस० एन० बिस्वास	..	"	..	५५	"	०	३१ अगस्त, १९४६ ई०	..
५९	"	..	१२०	"	०	३० सितम्बर, १९४६ ई०	..
६०	एस० अब्दुल करीम	..	"	..	७४	"	०	३१ अगस्त, १९४६ ई०	..
६१	बि० के० डी० भगवत	..	"	..	९०	"	०	३० सितम्बर, १९४६ ई०	..
६२	बी० धान सिंह गोड	..	कम्प्यूटर	..	१२०	"	०	३१ अगस्त, १९४६ ई०	..
६३	एस० नजीर अहमद	..	ड्राफ्ट्समैन	..	११०	"	०	७ सितम्बर, १९४६ ई०	..
६४	महिराज द्वैन	..	हवलदार	..	१७	"	०	३० सितम्बर, १९४६ ई०	..
<u>होम डिपार्टमेंट (पुलिस)</u>									
६५	श्री एफ० सी० कोवेन्ट्री	..	अस्थायी कमाण्डेन्ट एस० ए० सी०	८६०	"	०	०	२१ अक्टूबर, १९४६ ई० को चार्ज दे विया	..
६६	श्री सोहन लाल	..	असिस्टेंट एकाउन्टेन्ट	..	३५	"	०	२८ अक्टूबर, १९४६ ई०	..
६७	श्री मुखबासी लाल	..	एकाउन्टेन्ट	..	१२०	"	०	१६ जनवरी, १९४७ ई०	..
६८	श्री एन० टिटटरटन	..	अस्थायी ऐडजुटेन्ट एस० ए० सी०	३७५	"	०	०	२८ फरवरी, १९४७ ई०	..

नाम	ओहदा	माहवारी तनख्वाह	नौकरी की मुदत	कैफियत
		पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंट		
		६० आ० पा०		
६९ सैयद मकबूल हुसेन	एक्जीक्यूटिव इंजीनियर	०० ८१० ० ०	१ नवम्बर, १९४४ ई० से ३० सितम्बर, १९४६ ई० तक	..
		एग्जीक्यूटिव डिपार्टमेंट		
७० श्री प्रेम नारायण	शूगरकेन इंस्पेक्टर	०० ३०० ० ०	नहीं मालूम	..
७१ श्री जे० बी० साथुर	"	०० ८५० ० ०	"	..
७२ श्री दया शंकर साथुर	"	०० ४३० ० ०	"	..
		सिविल सप्लायिज डिपार्टमेंट		
७३ श्री अहमद अली	डिस्ट्रिक्ट सप्लायिज आफिसर	०० पेन्शन मिलाकर वही रिटायर होने के समय की तन- ख्वाह ।
७४ श्री कृष्ण प्रसाद	असिस्टेंट सप्लायिज आफिसर	०० " " " "
७५ शम्भू नाथ	एरिया रोजनिंग आफिसर	०० " " " "
७६ श्री एस० एस० अली	डी० टी० आर० ओ० आर्डी० (कन्वाय)	०० " " " "

७७ श्री साहजसि आलम	..	ए० डी० एस० ओ०	..	"	..	"	..
जुडिशियल (सिविल) डिपार्टमेंट							
७८ श्री लालता प्रसाद	..	रेकार्ड कीपर	..	२५	०	०	..
७९ श्री अबदुल रऊफ	..	क्लर्क, लेबर रिकॉटिंग आफिस	..	४१	०	०	२८ फरवरी, १९४७ ई० को बाज दे दिया।
पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंट							
८० श्री खुरशेद अली	..	ओवरसियर	..	२२७	०	०	२८ फरवरी, १९४७ ई० को नौकरी की मुद्दत खत्म हो गई।
८१ श्री एस० एन० मित्रा	..	डिप्ट्समैन	..	११०	०	०	२८ फरवरी, १९४७ ई० को नौकरी की मुद्दत खत्म हो गई।
८२ श्री बहीबुल हसन	..	"	..	११०	०	०	..
८३ डा० एक मायाबास	..	मेडिकल आफिसर	..	७००	०	०	३० सितम्बर, १९४६ ई० को नौकरी की मुद्दत खत्म हो गई।

نتھی (ب)

(دیکھئے صفحہ گذشتہ ۹۹)

نقشہ جس میں ایسے دوبارہ ملازم رکھے ہوئے لوگوں کے نام اور تفصیل دی گئی ہے جن کی ملازمتیں ختم ہو چکی ہیں۔
نقشہ جس کا حوالہ ۱۱ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء کے استعارق سوال نمبر ۲۲ کے جواب میں دیا ہوا ہے۔

کیفیت	ملازمت کی مدت	ماہوار تلفخوا	مہدہ	نام	نمبر
۸۹ دن کی رخصت ہوئے ہیں۔ رخصت حکم ہوئے ہیں۔ ملازمت میں دائیس نہیں ہوئے	۱۰ جنوری سنہ ۱۹۴۶ء سے ۶ دسمبر سنہ ۱۹۴۶ء تک	۵ * ۱۹۵۸	انیمل ہسپتاری قیادرت روپہ، آٹھ پائی	سپر فزیکل ڈیئر - سی - آئی - ای - ایف - آر - سی - وی - ایس	۱
۲۹ اکتوبر سنہ ۱۹۴۶ء کو انتقال ہو گیا	۷ مارچ سنہ ۱۹۴۴ء سے ۲۸ فروری سنہ ۱۹۴۷ء تک ۲۳ اکتوبر سنہ ۱۹۴۴ء سے ۲۲ اکتوبر سنہ ۱۹۴۶ء تک ۱۶ اگست سنہ ۱۹۴۵ء سے ۲۹ اکتوبر سنہ ۱۹۴۶ء تک	۷۸۳ * ۲۵ * ۹۵ *	فیشریز قیادرت انیس..... ورڈیوئی اسسٹنٹ سورجن ایضا	ڈاکٹر بی سندرام مسٹر محمد رفیع خاں مسٹر امجد مرشاد	۲ ۳ ۴

ہوم (ریکارمیشن) دیپارٹمنٹ

۲۱ جنوری	یکم جولائی سنہ ۱۹۴۶ء سندھ ۱۹۴۷ء تک	ردیہ آنہ پائی * * ۳۱۵	ریکارمیشن افسر	راؤ صاحب رسال سنگھ....	۵
نہیں معلوم	انڈسٹریز (اے) ڈیپارٹمنٹ	* * ۴۰	کلرک ایس۔ بی ایفڈ ایضاً	مسٹر گرونی سنگھ....	۶
”	”	* * ۲۲	ایضاً	مسٹر مہاپیڑ پریشان....	۷
”	”	* * ۳۵	ایضاً	مسٹر عبدالصمد....	۸
”	”	نفس کی شرح سے	... دیپس کمپنیوٹرز	مسٹر مہیشور پریشان....	۹
”	”	لیڈر ڈیپارٹمنٹ * * ۹۰۳۱۶	لیڈر افسر	خان بہادر عبداللہ کور....	۱۰
”	”	ہوم (جیل) ڈیپارٹمنٹ * * ۲۳	وارڈر	مسٹر دھنی خان....	۱۱
”	”	* * ۲۳	وارڈر	مسٹر رام کپول دوی....	۱۲

ملازمت ختم ہونے
سے پہلے کی
رخصت ہو رہی ہیں

نوم (دیکمیشن) دیپارٹمنٹ

پانی آنہ (دوبہ)

نیم جولائی سنہ ۱۹۳۶ء = ۲۱ جنوری
سنہ ۱۹۳۷ء تک

افزودید (۱) قیام رمضان

ذہبی ماحول

٢٢

12

22

لیڈی، ڈیڈ، ڈیڈ

59

پیش (پیش) قیام قیامت

26

ملازمت ختم ہونے
پر پہلے کسی
رخصت پر رہیں

راؤ ماہیج رسالہ سنہ ۱۹۰۴ء

.....
 1995
 1995

[illegible]

... عبد الجليل

... ω $\frac{d}{dt}$ $\frac{d}{dt}$ $\frac{d}{dt}$

خان بہادر عبداللہ کو

.....
خان دھانی سنگھ

دام کیوں لاوے.....

ایس
کلیک ایس

۱۲۸

گیتا گیتا

Frederick

وای

وہ

کیفیت	ملازمت کی مدت	ماہوار تنخواہ	عہدہ	نام	نمبر
		محکمہ جنگلات			
	نہیں معلوم	روزانہ آٹھ پائی	قدیمی کفرونیٹر جنگلات	مہتر قی - سی مندر آئی - ایف - ایس	۱۲
	"	"	ایضا	مہتر قی - جی - دارکن آئی - ایف - ایس	۱۳
	"	"	ایضا	مہتر ایف - آئی - سی پامپ - ایف - ایس	۱۵
	"	"	اکسٹرا اسسٹنٹ کفرونیٹر	دے بہادر سینھارام پوری بی - ایف - ایس	۱۶
	"	"	ایضا	دے صاحب جگت نرائن ارنیل بی - ایف - ایس	۱۷
	"	"	فارست اسسٹنٹ	دے صاحب ٹھگوت پوساد مہتر	۱۸
	"	"	ایضا	دے صاحب جے کوشن پانڈے	۱۹
	"	"	فارست ریجنلر	بی ٹر شونم	۲۰
	"	"	ایضا	مہتر کوشنا نند پانڈے	۲۱
	"	"	ایضا	مہتر جگت رام	۲۲
	"	"	قدیمی ریجنلر	مہتر اہم - عظیم الدین	۲۳
	"	"	اسسٹنٹ کلرک	مہتر پرماتند جوشی	۲۴
	"	"	انڈسٹریلز (بی) قیارتسلست (لیڈر کمشنر کا دفتر)	مہتر رام پوروسے لال	۲۵
	"	"	۳۰	کلرک	

۲۶	مستور مہاشیر پوشاں	کلرک	۳۰	۳۰	نہیں معلوم	اندری افسر تھے اور سو روپے ماہوار بطور کرایہ مکان ملتا تھا
۲۷	مستور صفدر حسین	ایضا	*	۶۰	"	
۲۸	مستور قاضی ہدایت اللہ	ایضا	*	۶۰	"	
۲۹	مستور بڈیشوری پرشاد	ایضا	*	۳۰	"	
۳۰	مستور تاجمل حسین	ایضا	*	۳۰	"	
فائننس (سیلانی) قنار قسٹ						
۳۱	{ نام نہیں معلوم	سینئر اکاؤنٹ کلرک	*	۶۰	"	
۳۲						
۳۳						
۳۴						
۳۵	{ نام نہیں معلوم	جونیئر اکاؤنٹ کلرک	*	۴۰	"	
۳۶		متحدہ گرام سدھار	*		"	
۳۷	راے بہادر کاشی ناتھ سنی آئی - ای	دورل ڈولومینٹ افسر	کچھ نہیں	۷	ستمبر سنہ ۱۹۳۶ء کو سبکدوش ہو گئے	
۳۸	نام نہیں معلوم	کلرک ڈفٹر سول سرجن	*	۳۲	۲۷	ستمبر سنہ ۱۹۳۵ء سے یکم اکتوبر سنہ ۱۹۳۶ء تک
		ڈاکٹر				
۳۹	مستور جی لپسی	ڈاکٹر	ڈاکٹر	ڈاکٹر	ڈاکٹر	ڈاکٹر
		ڈاکٹر	ڈاکٹر	ڈاکٹر	ڈاکٹر	ڈاکٹر

کیفیت	ملازمت کی مدت	ماہوار تنخواہ	مقام	نام	نمبر
			مقامہ آبپاشی (ریبی) - دیلو - دی (درجہ اولیٰ پانی)		
	۱۲ اکتوبر سنہ ۱۹۳۶ع	۱۲۰ مع پنشن	ڈرائنگس مین	ڈرائنگس مین - ہدایت حسین	۲۰
	۲۳ اکتوبر سنہ ۱۹۳۶ع	۱۱۵	ایضا	ڈرائنگس مین - ایل شوہا	۲۱
	۳ اکتوبر سنہ ۱۹۳۶ع	۹۵	ایضا	ڈرائنگس مین - بیہاری لال	۲۲
	۱۲ دسمبر سنہ ۱۹۳۶ع	۵۵	لورگریڈ کلرک	ڈرائنگس مین - شیام سزوپ	۲۳
		ایہی منظور	اسسٹنٹ ڈرائنگس مین	ڈرائنگس مین - بی سہاے	۲۴
		نہیں ہوئی			
		ایضا	ایضا	ڈرائنگس مین - شفیق احمد	۲۵
		ایضا	کامک	ڈرائنگس مین - میو رام	۲۶
	۳۰ ستمبر سنہ ۱۹۳۶ع	۸۲۰ مع پنشن	چیف انجینئر	چیف انجینئر - میو رام	۲۷
		۸۲۰ اسٹینڈرڈ	پوسٹل اسسٹنٹ تو چیف	پوسٹل اسسٹنٹ تو چیف - میو رام	۲۸
	۱۳ جولائی سنہ ۱۹۳۶ع	۱۵۰ تنخواہ	انجینئر	انجینئر - میو رام	۲۹
	۱۳ اگست سنہ ۱۹۳۶ع	۷۵۰	سابق انجینئر	سابق انجینئر - ایس - سی	۳۰
		۷۵۰	اسسٹنٹ انجینئر	اسسٹنٹ انجینئر - ایس - سی	۳۱
	۳۰ ستمبر سنہ ۱۹۳۶ع	۷۵۰ مع پنشن	ایضا	ایضا - میو رام	۳۲
	۲۷ اگست سنہ ۱۹۳۶ع	۲۰۰	ایضا	ایضا - میو رام	۳۳
	۳۱ جولائی سنہ ۱۹۳۶ع	۱۳۰	ایضا	ایضا - میو رام	۳۴
	۲۵ جولائی سنہ ۱۹۳۶ع	۱۱۰	ایضا	ایضا - میو رام	۳۵
	۱۵ اکتوبر سنہ ۱۹۳۶ع	۱۰۰	ایضا	ایضا - میو رام	۳۶

بلڈنگ ایجنٹ روڈ برانچ

کیفیت	ملازمت کی مدت	ماہ ار تہ خواہ	عہدہ	نام	نمبر
	نہیں معلوم	محکمہ زراعت + دوبیہ آٹہ پائی + ۳۰۰ + ۸۵۰ + ۲۰۰	کین انسپیکٹر ” ”	مسٹر پریم فوان مسٹر جے - بی مانہر مسٹر دیا شنکر مانہر	۷۰ ۷۱ ۷۲
	”		سول سولائی ڈیپارٹمنٹ	مسٹر احمد علی مسٹر کوشن بوسان مسٹر شمشاد ناٹھ مسٹر ایس - ایم - علی مسٹر شالا فصیح عام	۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷
	۲۸ فروری ۱۹۳۷ء کو سبکدوش ہو گئے	+ ۲۵ + ۳۱	جودیشل (سول) ڈیپارٹمنٹ دیھارڈ کیمپ کلرک لیڈر ریکروٹنگ افسر	مسٹر لالہ بوسان مسٹر عبدالرؤف	۷۸ ۷۹
	۲۸ فروری ۱۹۳۷ء کو یہاں ختم ہو گئے ایضا ایضا	+ ۲۲ + ۱۱ + ۱۱ + ۳۰	پبلک ہیلتھ ڈیپارٹمنٹ اور سب ڈاکٹرس مبین	مسٹر خورشید علی مسٹر ایس - ارون مہرا مسٹر وحید الدین ۱۰-۱۱-۱۲-۱۳	۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳

نقشہ... سر میں مختلف محکموں میں دربار ملازم رکھے ہوئے افسروں کے نام اور عہدے دیئے گئے ہیں اور جن کی ملازمت ابھی ختم نہیں ہوئی ہے۔

کمیٹیت	تذکرات	عہدہ	نام	نمبر
یکم جولائی سنہ ۱۹۲۶ء تک سنہ ۱۹۲۷ء تک	رہبر آئہ بائی * ۳۵۰	میرنسہل دیہات - سنگ ایڈمنسٹریشن افسر کلکتہ ڈیولپمنٹ بورڈ ٹرانسپورٹ دیہات نمٹ	۱
۳۱ مارچ سنہ ۱۹۲۸ء تک - چونکہ ضروری قابلیت رکھنے والا افسر دستیاب نہ ہو سکا -	* ۱۱	دینی ٹرانسپورٹ کلکتہ (ایڈمنسٹریشن)	خان بہار مہمود الحسن	۲
۳۱ مارچ سنہ ۱۹۲۷ء تک - چونکہ ضروری قابلیت رکھنے والا افسر دستیاب نہ ہو سکا -	* ۱۵۰	دینی ٹرانسپورٹ کلکتہ (ٹیکنیکل)	کلکتہ پزل پی - دیلو - انراہٹ	۳
۳۱ مارچ سنہ ۱۹۲۷ء تک -	* ۱۷	جمعہ	بندہ سنگھ	۴
	* ۱۱ * ۹ * ۸	مہکمہ آبکاری	۵ ۶ ۷
		اکسائیز انسپکٹر ایضا ایضا	مسٹر آر - کے - گروہس مسٹر کے - پی - گنیا مسٹر انصار احمد	

کیفیت	تعداد	مہدہ	نام	نمبر
	دوبہ آٹہ پائی	اکسٹرن افسر	مسٹر ایس۔ بی۔ گہت	۸
	۳	ایضا	مسٹر گھوت رائے	۹
	*	ایضا	مسٹر بی۔ ڈی۔ گھوشال	۱۰
	۶	ایضا	مسٹر ایس۔ بی۔ گھوسے	۱۱
	۱۵	ایضا	مسٹر سون حسن قادری	۱۲
	*	ایضا	مسٹر ڈی۔ بی۔ مصر	۱۳
	*	ایضا	مسٹر محمد حسن	۱۴
	*	ایضا	مسٹر باندو بہاری لال	۱۵
	*	ایضا	مسٹر امیر احمد	۱۶
	*	ایضا	مسٹر اقبال احمد خاں	۱۷
	*	ایضا	ٹھاکر درگا پرشاد سنگھ	۱۸
	*	ایضا	رائے صاحب ہردیال سنگھ	۱۹
		محکمہ گرام سدھار	رائے بہادر مہندر پورسان	۲۰
۳۱ مارچ سنہ ۱۹۳۷ء تک محکمہ گرام سدھار کی آرسونو قظام گورنمنٹ کے ریزر فور ہے اور اس وقت تک کے لئے وہ ملازمت میں رہیں گے۔	۲	گرام سدھار افسر او۔ ایس۔ ڈی	مسٹر جی۔ ایس۔ کے حیدری	۲۱
ایک سال کے لئے کوئی مزید خرچ نہ ہوگا۔	نہیں معامہ	لیجسلیٹو ڈپارٹمنٹ	بار۔ ایف۔ لا	
		لیجسلیٹو اسمبلی کے پیرائے سکریٹری کوآرڈینرل سکریٹری لیجسلیٹو اسمبلی مقرر کیا گیا ہے		

کمیٹ	تقدخواہ	عہدہ	نام	نمبر
۲۸ فروری۔ سنہ ۱۹۳۷ء تک	۲۸ فروری۔ سنہ ۱۹۳۷ء تک	۲۸ فروری۔ سنہ ۱۹۳۷ء تک	۲۲ مسٹر مہتو لال	۲۲
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۲۳ مسٹر دیا رام	۲۳
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۲۴ مسٹر گدھا سرن ماتھر	۲۴
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۲۵ مسٹر گودھاری لال	۲۵
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۲۶ مسٹر بڑھاری لال مصر	۲۶
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۲۷ مسٹر آغا سجاد مرزا	۲۷
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۲۸ مسٹر مرزا حامد بیگ	۲۸
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۲۹ مسٹر اما پورسان	۲۹
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۳۰ مسٹر بھولا دت پلست	۳۰
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۳۱ مسٹر اہم - محکمہ ہمر	۳۱
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۳۲ مسٹر تصور حسین	۳۲
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۳۳ مسٹر اکرام اللہ	۳۳
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۳۴ مسٹر شیم سنگھ لال	۳۴
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۳۵ مسٹر او علی	۳۵
۲۸ فروری۔ سنہ ۱۹۳۷ء تک	۲۸ فروری۔ سنہ ۱۹۳۷ء تک	۲۸ فروری۔ سنہ ۱۹۳۷ء تک	۳۶ مسٹر محکمہ ہمر	۳۶
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۳۷ مسٹر شیو بھان	۳۷
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۳۸ مسٹر امراؤ سنگھ	۳۸
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۳۹ مسٹر کالکا پورسان	۳۹
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۴۰ راجہ رام	۴۰
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۴۱ مسٹر محمد جان	۴۱
ایضاً	ایضاً	ایضاً	۴۲ مسٹر فیاض علی	۴۲

انہی نہیں معلوم ۲۸ فروری ۱۹۳۷ء تک	۳ * ۷۳ * نہیں معلوم	سکالر اور سیر	یاد مکتبہ نرساد مسٹر راتھیا حسین	۶۳ ۶۲
عارضی طور سے اس وقت تک لئے فروری ہونی ہے جب تک کہ پہلک سرس کمیشن کسی مناسب امیدوار کا انتخاب نہ نہ ۳۱ مارچ ۱۹۳۷ء عارضی طور سے اس وقت تک لئے و بارہ ملازم رکھ لئے گئے ہیں جب تک کہ پہلک سرس کمیشن کسی مناسب امیدوار کا انتخاب نہ نہ کرے	* * ۷۵۳ * * * ۳۸۷ * * * ۳۰۰ *	لکچرار فیزک نامن انڈیپنڈنٹ کالج روڑی	مسٹر انند سروپ مسٹر شیم ملوہر	۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸
۲۸ فروری ۱۹۳۷ء تک	* * ۱۰۰ * * * ۳۵ * * * ۱۵ *	گورنمنٹ اسسٹنٹ افسر اسٹینو گرافر ایڈیٹل ہسپتالری ڈپارٹمنٹ	مسٹر صدق حسین ڈاکٹر سندھ راج ڈیپنڈنٹ خاں	۶۹ ۷۰ ۷۱
انہی نہیں معلوم ۲۸ فروری ۱۹۳۷ء تک	* * ۳۵ * * * ۱۵ *	فوتہ اور سول سپلائیز ڈپارٹمنٹ اسسٹنٹ ڈسٹرکٹ سپلائی افسر کانپور	مسٹر عزیز الدین احمد	۷۲

کیڈیٹ	تذکرہ	عہدہ	نام	نمبر
وہی تذکرہ کی گئی ہے جو پندرہ بجے جانے کے وقت ملتے تھے ایضا	ایضا	اسسٹنٹ ڈسٹرکٹ سولائی انسپر کلکتہ	مسٹر ای - امرسون	۷۳
ایضا	ایضا	اسسٹنٹ ڈسٹرکٹ سولائی انسپر چکواتا	مسٹر بھوانی سنگھ	۷۴
ایضا	ایضا	اسسٹنٹ ڈسٹرکٹ سولائی انسپر گورکھپور	مسٹر گوری سنگھ	۷۵
ایضا	ایضا	اسسٹنٹ ڈسٹرکٹ سولائی انسپر ...	مسٹر گوہن سنگھ	۷۶
ایضا	ایضا	اسسٹنٹ ڈسٹرکٹ سولائی انسپر ...	مسٹر منوہر لال	۷۷
ایضا	ایضا	ایڈریا رائڈنگ افسر میڑتھہ ...	خان بہادر شفق خاں	۷۸
* ۵ ۳۴۳	ایضا	آے - ٹی - آر - ای (ای) کھولہ لہرون	وائے بہادر چندر بھان	۷۹
نہیں معلوم	ایضا	ویجنل میڈیکلنگ افسر دھارس	رائے بہادر والا بھسان پانڈے	۸۰
* * * ۱۰۰۰	* * *	فائننس (سولائی) ڈپارٹمنٹ	...	۸۱
* * ۳۲۵	* * *	...	مسٹر ایس سبھا مورتی	۸۲
* * ۴۰	* * *	...	مسٹر بی - این باسو	۸۳
* * ۱۷	* * *	...	مسٹر منو لال کھڑے	۸۴
* * ۸	* * *	...	عبدالعزیز	۸۵

کیفیت	تذخروا	عہدہ	نام	نمبر
	رہیمہ آنہ پائی			
۳۱ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء تک	* * * * *	ہوم (جیل) ڈپارٹمنٹ	خان بہادر حامد علی	۸۰
ایضاً	* * * * *	اسسٹنٹ انسپیکٹر جیل جیل ...	لنٹنٹ کرنل این - ایم خاں	۱۰۹
ایضاً	* * * * *	ایضاً	لنٹنٹ کرنل این - این - مہتا	۱۱۰
پیشین پڑ جانے کے وقت سے ایک سال تک عارضی طور پر	* * * * *	انسپیکٹر آف اسکول کے دفتر میں کلرک	رام موہن سرورپ ماتھر	۱۱۱
ایضاً	* * * * *	ایضاً	زمین العابدین	۱۰۲
ایضاً	* * * * *	ایضاً	ہوری لال	۱۱۳
۲ جولے ۱۹۴۷ء سے مارچ سنہ ۱۹۴۷ء تک کے لئے دوبارہ ملا رکھے گئے ہیں	ایوانٹمنٹ ڈپارٹمنٹ	رائے بہادر ٹھٹکا رام مصر ریٹائرڈ ممبر پبلک سروس کمیشن	۱۱۴
۳۱ اکتوبر سنہ ۱۹۴۷ء تک مسلسل ملازمت میں رہیں گے -	پیشین پڑ جانے کے وقت کی تذخروا دی جاتی ہے -	محکمہ جنگلات	مسٹر - کے - ڈی - جوشی آئی - ایف - ایس	۱۱۵

کمیٹیت	تاکڑا	مہرجا	نام	نمبر
۳۱ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء قہ	۳۱ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء قہ	روپیہ آنہ پائی + ۳۰۰ + ۷۵ + ایضا	مسٹر جے - ایف ہارٹس مسٹر ڈیلو - ایچ - دیوہ	۱۳۰ ۱۳۱
ایضا	ایضا	مسٹر ویم سنگھ	۱۳۲
ایضا	ایضا	مسٹر ایم - ایچ حسین	۱۳۳
۱۴ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء تک مؤلکہ توسیع زلہ غور ہے	۱۴ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء تک مؤلکہ توسیع زلہ غور ہے	۱۳۴
۱۰ دسمبر سنہ ۱۹۴۶ء سے ایک سال کے لئے اگر بہت آدمی مل گیا تو اس سے پہلے ایک ہو جائیگا	۱۰ دسمبر سنہ ۱۹۴۶ء سے ایک سال کے لئے اگر بہت آدمی مل گیا تو اس سے پہلے ایک ہو جائیگا	۱۳۵
.....	۱۳۶
.....	۱۳۷
.....	۱۳۸

संयुक्त प्रांतीय लेजिस्लेटिव असेम्बली

لیجسلیٹو اسمبلی صوبجات متحدہ

Wednesday, March 12, 1947

बुधवार, १२ मार्च, १९४७ ई०

بدھوار - ۱۲ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء

The Assembly met at the Assembly Hall, Lucknow, at 11 a.m.
THE HON'BLE SHRI PURUSHOTTAMDAS TANDON in the Chair.

असेम्बली का बैठक असेम्बली भवन लखनऊ में ११ बजे दिन में आरम्भ हुई

स्पीकर—ग्रानरेविल श्री पुरुषोत्तम दास टण्डन

اسمبلی کا اجلاس لیجنٹ روم میں ۱۱ بجے دن کو اسمبلی ہال میں شروع ہوا
اسپیکر—آنریبل شری پوروشوتم داس ٹانڈن

LIST OF MEMBERS PRESENT (185)

حاضر ممبروں کی فہرست (۱۸۵)

उपस्थित सदस्यों की सूची (१८५)

Abdul Ghani Ansari.	अब्दुल घनी अंसारी	عبد الغنی انصاری
Abdul Hameed.	अब्दुल हमीद	عبد الحمید
Abdul Wajid, Begum.	अब्दुल वाजिद बेगम	عبد الواجد - بیگم
Achal Singh.	अचल सिंह	اچل سنگھ
Achhaibar Singh.	अक्षयबर सिंह	اچھایبر سنگھ
Aizaz Rasul, Syed.	ऐजाज रसूल, सैयद	اعزاز رسول - سید
Ajit Prasad Jain.	अजित प्रसाद जैन	اجیت پرساد جین
Ajit Pratap Singh, Raja.	अजित प्रताप सिंह, राजा	اجیت پرتاپ سنگھ - راجہ
Alga Rai Shastri.	अलगूराय शास्त्री	الگو رائے شاستری
Ali Jarrar Jafri.	अली जरार जाफरी	علی جرار جعفری
Ammar Ahmad Khan.	अम्मार अहमद खां	عمار احمد خان
Atma Ram Govind Kher.	आत्माराम गोविन्द खेर	آتما رام گووند کھیر
Badan Singh.	बदन सिंह	بدن سنگھ
Badshah Gupta.	बादशाह गुप्त.	بادشاہ گپت
Balbhadra Singh.	बलभद्र सिंह	بالبدر سنگھ
Baldeo Prasad.	बलदेव प्रसाद	بالدیو پرساد
Banarsi Das.	बनारसी दास	بنارسی داس
Bashir Ahmad.	बशीर अहमद	بشیر احمد
Bhagwan Din.	भगवान दीन	بھگوان دین
Bhagwan Din Misra.	भगवान दीन मिश्र	بھگوان دین مشر

Bhagwan Singh.	भगवान सिंह	بھگوان سنگھ
Bharat Singh.	भारत सिंह	بھارت سنگھ
Bhim Sen.	भीमसेन	بھیم سین
Birbal Singh.	बीरबल सिंह	بیربال سنگھ
Brij Mohan Lal.	बृजमोहन लाल	برج موہن لال
Chandra Bhanu Gupta.	चन्द्रभानु गुप्त	چندر بھان گپت
Chandrika Lal.	चन्द्रिका लाल	چندریکا لال
Charan Singh.	चरण सिंह	چرن سنگھ
Chatur Bhuj Sharma	चतुर्भुज शर्मा	چتر بھج شرما
Chet Ram.	चेतराम	چیت رام
Chheda Lal Gupta.	छेदालाल गुप्त	چھیدا لال گپت
Damodar Das.	दामोदर दास	دامودر داس
Dau Dayal Khanna.	दाऊ दयाल खन्ना	داؤ دیال کھنہ
Dayal Das Bhagat.	दयालदास भगत	دیال داس بھگت
Deepnarain Verma.	दीप नारायण वर्मा	دیپ نارائن ورما
Dharam Das, A.	धर्मदास, ए०	دھرم داس - اے
Din Dayal.	दीनदयालु	دین دیال
Dwarka Prasad Maurya.	द्वारिका प्रसाद मौर्य	دھوارکا پراساد موریہ
Fakhrul Islam.	फखरुल इस्लाम	فخیر الاسلام
Fanthome, A. J.	फन्थाम, ए० जे०	فینتھم - اے - جے
Fateh Singh Rana.	फतेहसिंह राणा	فتح سنگھ رانا
Fazlur Rahman Khan.	फजलुर्रहमान खां, मुहम्मद	فضل الرحمن خان - محمد
Mohd. alias Chhotey Khan	उपनाम छोटे खां	عرف چھوٹے خان
Gajadhar Prasad.	गजाधर प्रसाद	گجادر پراساد
Ganga Dhar.	गंगाधर	گنگا دھ
Ganga Prasad.	गंगा प्रसाद	گنگا پراساد
Ganga Sahai Chaubey.	गंगा सहाय चौबे	گنگا سہائے چوہے
Ganpat Sahai.	गनपति सहाय	گنپت سہائے
Girdhari Lal, The Hon'ble Shri.	गिरधारी लाल आनरेबिल, श्री	گہرہاری لال - آنریبل شری
Gopal Narain Saxena.	गोपाल नारायण सक्सेना	گوپال نارائن سکسینہ
Govind Ballabh Pant, The Hon'ble Shri.	गोविन्द बल्लभ पन्त, आनरेबिल श्री	گووند بلہہ پنت - آنریبل شری
Govind Sahai,	गोविन्द सहाय	گووند سہائے
Habibur Rahman Khan.	हबीबुर्रहमान खां	حبیب الرحمن خان
Haleem, A. B. A.	हलीम, ए० बी० ए०	حلیم - اے - بی - اے
Har Govind Pant.	हरगोविन्द पन्त	ہر گوند پنت

Hari Har Nath Shastri	हरिहर नाथ शास्त्री	هري هر نانه شاستري
Harish Chandra Bajpai.	हरिचन्द्र बाजपेयी	هريش چندر باجپيئي
Har Prasad.	हर प्रसाद	هر پراسان
Har Prasad Singh.	हर प्रसाद सिंह	هر پراسان سنگه
Hasan Ahmad Shah.	हसन अहमद शाह	حسن احمد شاه
Hasan Ali Khan.	हसन अली खां	حسن علي خان
Hasrat Mohani.	हसरत मुहानी	حسرت موهاني
Hoti Lal.	होती लाल	هوتي لال
Hukum Singh, The Hon'ble Shri.	हुकुम सिंह, आनरेबिल श्री	حکم سنگه - آنريبل شري
Indradeo Tripathi.	इन्द्रदेव त्रिपाठी	اندر دیو تریپاٹھي
Ishwar Saran.	ईश्वर शरण	ایشور شران
Jagannath Baksh Singh, Raja.	जगन्नाथ बक्श सिंह, राजा	جگنناٹھ بخش سنگه - راجه
Jagannath Das.	जगन्नाथ दास	جگنناٹھ داس
Jagannath Prasad alias Jagan.	जगन्नाथ प्रसाद उपनाम जगन	جگنناٹھ پراسان عرف جگن
Jagan Prasad Rawat.	जगन प्रसाद रावत	جگن پراساد راوت
Jagmohan Singh Negi.	जगमोहन सिंह नेगी	جگموھن سنگه نیگی
Jaipal Singh.	जैपाल सिंह	جے پال سنگه
Jai Ram.	जै राम	جے رام
Jawahar Lal.	जवाहर लाल	جواھر لال
Kailas Nath Katju, The Hon'ble Dr.	कैलासनाथ काटजू, आनरेबिल डाक्टर	کھیلایس نناٹھ کاتجو - آنريبل ڈاکٹر
Kali Charan Tandon.	काली चरण टंडन	کالي چرن ٹنڈن
Kamla Pati Tiwari.	कमलापति तिवारी	کمالا پتی تیواری
Kanhaiya Lal.	कन्हैयालाल	کنھیا لال
Karam Husain.	करम हुसेन	کرم حسین
Karimur Raza Khan.	करीमुरजा खां	کریم الرضا خان
Keshav Deo Malaviya.	केशवदेव मालवीय	کیشو دیو مالویہ
Keshav Gupta.	केशव गुप्त	کیشو گپت
Khalik-uz-zaman.	खलीकुज्जमां	خلیق الزمان
Khan Mohammad Baza Khan.	खान मुहम्मद रजा खां	خان محمد رضا خان
Khub Singh.	खूब सिंह	خوب سنگه
Khushwaqt Rai.	खुशवक्त राय	خوشوقت رائے
Kripa Shankar.	कृपाशंकर	کریپا شنکر
Krishna Chandra.	कृष्णचन्द्र	کرشن چندر

Kushlanand Gairola.	कुशलानन्द गैरोला	کمال ناند گيرولا
Lakhan Das Jatav.	लाखन दास जाटव	لاکھن داس جٹو
Lakshmi Devi, Shrimati	लक्ष्मी देवी, श्रीमती	لکشمی دیوی - سریمتی
Lal Bahadur Shastri.	लाल बहादुर शास्त्री	لال بہادر شاستری
Lal Behari Tandon.	लाल बिहारी टंडन	لال بہاری ٹنڈن
Lila Dhar Asthana.	लीला धर अस्थाना	لیلا دھار استھانہ
Lotan Ram.	लोटेन राम	لوٹن رام
Lutf Ali Khan.	लुत्फ अली खां	لطف علی خان
Mahavir Tyagi.	महावीर त्यागी	مہاویر تیاگی
Mahboob Husain Khan.	महबूब हुसैन खां	مہبوب حسین خان
Mahmud Ali Khan.	महमूद अली खां	محمود علی خان
Malkhan Singh.	मलखान सिंह	ملکھان سنگھ
Mangla Prasad.	मंगला प्रसाद	منگلا پراساد
Masuriya Din.	मसुरिया दीन	مسوریہ دین
Mijaji Lal,	मिजाजीलाल	میجاجی لال
Mohammad Asrar Ahmad.	मुहम्मद असरार अहमद	محمد اسرار احمد
Mohammad Farooq.	मुहम्मद फारूक	محمد فاروق
Mohammad Ibrahim, The Hon'ble Hafiz.	मुहम्मद इब्राहीम, आनरेबिल हाफिज	محمد ابراہیم - آنریبل حافظ
Mohammad Ishaq Khan.	मुहम्मद इसहाक खां	محمد اسحاق خان
Mohammad Jamshed Ali Khan.	मुहम्मद जमशेद अली खां	محمد جمشید علی خان
Mohammad Nazeer.	मुहम्मद नजीर	محمد نظیر
Mohammad Shakoor. Haji.	मुहम्मद शकूर, हाजी	محمد شکور - حاجی
Mohammad Shameem.	मुहम्मद शमीम	محمد شمیم
Mohammad Yaqub.	मुहम्मद याकूब	محمد یعقوب
Mohammad Yusuf, Nawab.	मुहम्मद यूसुफ, नवाब	محمد یوسف - نواب
Mukund Lal Agarwala.	मुकुन्द लाल अग्रवाल	مکند لال اگروال
Mukerji, B. K.	मुकर्जी, बी० के०	مکرجی - بی - کے
Munfai Ali.	मुनफत अली	منفعت علی
Nafisul Hasan.	नफ़ीसुल हसन	نفیس الحسن
Narayan Das.	नारायणदास	نارائن داس
Narendra Dev.	नरेन्द्रदेव	نریندر دیو
Nihal Uddin.	निहालुद्दीन	نیہال الدین
Nisar Ahmad Sherwani, The Hon'ble Mr.	निसार अहमद शेरवानी, आनरेबिल मिस्टर	نثار احمد شیروانی - آنریبل مسٹر

Phillips, E. M.	فيلپس، ई० एम०	فيلس - ای - ایم
Phool Singh.	फूलसिंह	پھول سنگھ
Pragi Lal.	परागी लाल	پراگی لال
Prag Narain, Rai Bahadur.	प्रागनारायण, राय बहादुर	پراگ نرائن - رائے بہادر
Prakash Vati Sud, Shrimati.	प्रकाशवती सूद, श्रीमती	پراکش وتی سود - شریمٹی
Prem Kishan Khanna.	प्रेम किशन खन्ना	پريم کیشن کھننا
Purnamasi.	पूर्णमासी	پورنماسی
Purnima Banerji, Shrimati.	पूर्णमा बनर्जी, श्रीमती	پورنما بانرجی - شریمٹی
Radha Krishna Agarwala.	राधाकृष्ण अग्रवाल	رادھا کرشن اگروال
Radha Mohan Rai.	राधा मोहन राय	رادھا موہن رائے
Radhey Shyam Sharma.	राधेश्याम शर्मा	رادھے شیاام شرما
Rafi Ahmad Kidwai, The Hon'ble Mr.	रफी अहमद क़िदवाई, आनरेबिल मिस्टर	رفیع احمد قدوائی - آنریبل مسٹر
Raghuvir Sabai.	रघुवीर सहाय	رگھوویر سہائے
Raghukul Tilak.	रघकुल तिलक	رگھوکل تلک
Raja Ram Misra.	राजाराम मिश्र	راجہ رام مشر
Raja Ram Shastri.	राजाराम शास्त्री	راجہ رام شاستری
Ram Chandra Sehra.	रामचन्द्र सेहरा	رام چندر سہرا
Ram Chandra Paliwal.	रामचन्द्र पालीवाल	رام چندر پالیوال
Ram Dhari Pande.	रामधारी पांडे	رام دھاری پانڈے
Rameshwar Sahai Sinha.	रामेश्वर सहाय सिन्हा	رامیشور سہائے سنہا
Ramji Sahai.	रामजी सहाय	رامجی سہائے
Ram Kumar Shastri.	राम कुमार शास्त्री	رام کمار شاستری
Ram Murti.	राममूर्ति	رام مورتی
Ram Saran.	रामशरण	رام شرن
Ram Swarup Gupta.	राम स्वरूप गुप्त	رام سروپ گپت
Rizwan Allah, S. M.	रिजवान अल्लाह, एस० एम०	ریضوان اللہ - ایس - ایم
Boshan Zaman Khan.	रोशन जमां खां	روشن زماں خان
Sajid Husain, Raja Syed.	साजिद हुसेन, राजा सैयद	ساجد حسین - راجہ سید
Sajjan Devi Mahanot, Shrimati.	सज्जन देवी महनोट, श्रीमती	سجین دیوی مہنوت - شریمٹی
Salig Ram Jaiswal.	सालिग्राम जायसवाल	سالیگ رام جیسوال
Salim Hamid Khan.	सलीम हामिद खां	سایم حامد خان
Sampurnanand, The Hon'ble Shri.	सम्पूर्णानन्द, आनरेबिल श्री	سمپورناند - آنریبل شری

Sarbjit Lal.	सर्वजित लाल	سرجهيت لال
Sarwat Husain, Qazi.	सरवत हुसेन, काजी	نروت حسين قاضي
Shankar Dutt.	शंकर दत्त	شنگر دت
Sheodan Singh.	शिवदान सिंह	شيودان سنگه
Sheo Dayal Upadhyaya.	शिवदयाल उपाध्याय	شيو ديال اڀادھيا
Sho Mangal Singh.	शिवमंगल सिंह	شيو منگل سنگه
Shitla Prasad Singh.	शीतला प्रसाद सिंह	شيتلا پراساد سنگه
Shiva Mangal Singh, Sardar.	शिवमंगल सिंह, सरदार	شيو منگل سنگه - سردار
Shokat Ali Khan, Mohammad.	शौकत अली खां, मुहम्मद	شوكت علي خان - محمد
Shri Chand Singhal.	श्रीचन्द्र सिंघल	شري چند سنگھل
Shripati Sahai.	श्रीपति सहाय	شري پتي سہاڀے
Shyam Lal Varma.	श्याम लाल वर्मा	شيام لال ورمہ
Shyam Sunder Shukla.	श्याम सुन्दर शुक्ल	شيام سندر شگل
Sidheshwar Prasad Singh.	सिद्धेश्वर प्रसाद सिंह	سدھيشور پراساد سنگه
Sita Ram Asthana.	सीताराम अस्थाना	سيتا رام استھانہ
Sudama Prasad.	सुदामा प्रसाद	سداما پراساد
Sultan Alam Khan, Lieut. M.	सुल्तान आलम खां, लेफ्टि- नेंट एम०	سلطان عالم خان - لفٲيننٲٹ - ايم
Suraj Prasad Avasthi.	सूर्य प्रसाद अवस्थी	سورج پراساد اوستھي
Surendra Bahadur Singh.	सुरेन्द्र बहादुर सिंह	سہرندر بہادر سنگه
Triloki Singh.	त्रिलोकी सिंह	ترلوكي سنگه
Vanshi Dhar Misra	वंशीधर मिश्र	ونشي دھرم مشر
Venkatesh Narayan Tivary.	वेंकटेश नारायण तिवारी	ونكٲيش نرادين تيوارى
Verma, B. N.	वर्मा, बी० एन०	ورما - بي - اين
Vidyavati Rathore, Shrimati.	विद्यावती राठौर, श्रीमती	ودياوتي راٲهور - شريمٲتي
Vijaya Lakshmi Pandit, The Hon'ble Shrimati.	विजयालक्ष्मी पंडित, आन- रेबिल श्रीमती	وجہ لکشمي پنڈٲٹ - انريبل شريمٲتي
Vijaya Nand.	विजयानन्द	وجہ نند
Virendra Shah Bahadur, Raja.	वीरेन्द्र शाह बहादुर, राजा	ويرندر شاہ بہادر - راجہ
Vishnu Saran Dublish.	विष्णुशरण दुब्लिश	ویشنو شرن دوبلشر
Vishwanath Prasad	विश्वनाथ प्रसाद	ویشنواتھ پراساد
Yajna Narayan Upadhyaya.	यज्ञनारायण उपाध्याय	يکٲہ نرادين اڀادھيا
Zahid Hasan.	जाहिद हसन	زاهد حسن
Zakir Ali, Syed.	जाकिर अली सैयद	زاكٲر علي - سيد

QUESTIONS AND ANSWERS

प्रनोत्तर

سوالات و جوابات

Wednesday, March 12, 1947

बुधवार, १२ मार्च, १९४७ ई०

بدھوار - १२ मार्च سنه ۱۳۲۷ع

STARRED QUESTIONS

स्टार्ड प्रश्न

استارڈ سوالات

*1. Shri Har Prasad Singh: [Postponed.]

श्री हर प्रसाद सिंह—

*१—[स्थगित किया गया।]

شری ہرپرساد سنگھ —

* ۱ — (ملتوی کیا گیا) —

BAN ON THE EMPLOYMENT OF DEPUTY COLLECTORS PROMOTED FROM
TAHSILDARSHIP IN THE RATIONING DEPARTMENT

तहसीलदारी से तरक्की पाने वाले डिप्टी कलेक्टरों की राशनिंग विभाग
में नियुक्ति होने में प्रतिबन्ध

تھسیلداری سے ترقی پانے والے ڈپٹی کلکٹروں کی راشننگ کے محکمہ میں تقرری
پر قیود

*2. Shri Har Prasad Singh: Is it a fact that Deputy Collectors who
have been promoted from Tahsildarship, whether permanent or temporary
have been debarred by the Government from being employed in the
Supply or Rationing Department? If so, why?

श्री हर प्रसाद सिंह—

*२—क्या यह ठीक है कि यह डिप्टी कलेक्टर जिन्हें मुस्तक़िल या आरजी
तौर पर तहसीलदारी से तरक्की दी गई है, सप्लाय या राशनिंग के महकमे में नहीं
रक्ले जा सकते? अगर ऐसा है, तो क्यों?

شری ہرپرساد سنگھ —

* ۲ — کیا یہہ ٹھیک ہے کہ وہ ڈپٹی کلکٹر جنہیں مستقل یا عارضی طور پر
تھسیلداری سے ترقی دی گئی ہے، سپلائی یا راشننگ کے محکمے میں نہیں رکھے
جاسکتے؟ اگر ایسا ہے تو کیوں؟

NOTE—The order in which the question is first printed determines
the language in which it was originally put in the House.

नोट—जिस भाषा में प्रश्न पहिले छापया गया है उसेम्बलो में वह उसी भाषा में पूछा
गया था

नोट — جس رسم الخط میں سوال پہلے چھاپا گیا ہے اسی زبان میں وہ
اسمبلی میں پوچھا گیا تھا —

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Premier (Shri Chandra Bhanu Gupta) : No.

आनरेबिल प्रीमियर के पार्लियामेंटरी सेक्रेटरी (श्री चन्द्रभानु गुप्त) —
जी नहीं।

— آنپریل پریمیر کے پارلیمنٹری سیکریٹری (شری چندر بھان گپت) —
جی نہیں —

Shri Krishna Chandra: Are the Deputy Collectors who have been promoted from naib-tahsildars regarded as desirable for appointment as District Supply Officers or Town Rationing Officers?

श्री कृष्ण चन्द्र—

क्या वह डिप्टी कलेक्टर जिनकी तरफ़ों नायब तहसीलदारी से हुई है डिस्ट्रिक्ट सप्लाय अफसर और राशनिंग अफसर नियुक्त होने के योग्य समझे जाते हैं ?

— شری کرشن چندر —
کیا وہ ڈپٹی کلکٹر جنکی ترقی نائب تحصیلداری سے ہوئی ہے ڈسٹرکٹ سپلائی افسر اور راشننگ افسر مقرر ہونے کے لائق سمجھے جاتے ہیں ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta: As a class they are not considered undesirable.

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

वह सामूहिक रूप से इसके लिये अयोग्य नहीं समझे जाते।

— شری چندر بھان گپت —
وہ اجتماعی طور پر اس کے لئے غیر مناسب نہیں سمجھے جاتے —
*3 and *4. Shri Har Prasad Singh: [Postponed.]

श्री हर प्रसाद सिंह—

*३ और *४—[स्थगित किए गए।]

— شری ہرپرساد سنگھ —
* ۳ اور * ۴ — [ملتوی کئے گئے]

REPAIRS TO SOME ROADS IN BANDA DISTRICT

जिला बांदा की कुछ सड़कों की मरम्मत

ضلع باندہ کی کچھ سڑکوں کی مرمت

*5. Shri Har Prasad Singh: (a) Is it a fact that Naraini-Kalu Tar Road in Banda District was sanctioned to be made pucca? If it is so, has the work been started?

(b) Does the Government propose to provide a metalled road between Raipura and Rajapur connecting it with Banda-Allahabad Road?

(c) Is the Government aware that kachcha roads in Banda District are in a deplorable condition and have not been repaired since the administration of the District Board was transferred to official agency?

(d) Will the Government be pleased to place on the table a statement showing yearly expenditure incurred on each kachcha road of the district since the supersession of the Board?

श्री हर प्रसाद सिंह—

*५—(क) क्या यह ठीक है कि जिला बांदा में नरैनी काल टार रोड को पक्का बनाने के लिये मंजूरी दी गई थी? अगर मंजूरी दी गई थी, तो क्या वह काम शुरू कर दिया गया है?

(ख) क्या गवर्नमेंट का यह विचार है कि रायपुर और राजापुर के बीच से एक पक्की सड़क बनाई जाय और उसे बांदा-इलाहाबाद रोड से मिला दिया जाय?

(ग) क्या गवर्नमेंट जानती है कि जिला बांदा में कच्ची सड़कें बहुत खराब हालत में हैं और उनकी उस समय से मरम्मत नहीं हुई है जब से डिस्ट्रिक्ट बोर्ड का इन्तजाम सरकारी हाकिम के सुपुर्द कर दिया गया है?

(घ) क्या गवर्नमेंट कृपा करके मेरे पर एक ऐसा नक्शा रक्खेगी जिसमें डिस्ट्रिक्ट बोर्ड के मुअत्तल किये जाने की तारीख से अब तक का वह सालाना खर्च दिया हो जो हर कच्ची सड़क पर हुआ है?

شری ہر پراساد سنگھ —

* ۵ — (الف) کیا یہ ٹھیک ہے کہ ضلع باندہ میں نرینہ کالم ٹار روڈ کو پکا بنانے کے لئے منظوری دی گئی تھی؟ اگر منظوری دی گئی تھی تو کیا وہ کام شروع کر دیا گیا ہے؟

(ب) کیا گورنمنٹ کا یہ ارادہ ہے کہ رائے پور اور راجہ پور کے درمیان ایک پکی سڑک بنائی جائے اور اسے باندہ الہ آباد روڈ سے ملا دیا جائے؟

(ج) کیا گورنمنٹ کو معلوم ہے کہ ضلع باندہ میں کچھ سڑکیں نہایت خراب حالت میں ہیں اور ان کی اس وقت سے مرمت نہیں ہوئی ہے جب سے ڈسٹرکٹ بورڈ کا انتظام سرکاری حاکم کے سپرد کر دیا ہے؟

(د) کیا گورنمنٹ مہربانی کر کے میز پر ایک ایسا نقشہ رکھو گی جس میں ڈسٹرکٹ بورڈ کے معطل کئے جانے کی تاریخ سے اب تک کا وہ سالانہ خرچ دیا ہو جو ہر کچی سڑک پر ہوا ہے؟

The Hon'ble the Minister of Communications (Hafiz Mohammad Ibrahim): (a) The correct name of the road is Naraini-Kalinjar Road.

First Part—No.

Second Part—Does not arise.

(b) Not in the first phase of the programme.

(c) and (d) Information is being collected and will be supplied later.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स (हाफिज मुहम्मद इब्राहीम)—

(क) सड़क का ठीक नाम नरायनी कलिंजर रोड है।

पहला हिस्सा—जी नहीं।

दूसरा हिस्सा—यह सवाल पैदा नहीं होता।

(ख) प्रोग्राम के पहले दौर में नहीं।

(ग) और (घ) सूचना इकट्ठा की जा रही है इसलिये वह बाद को दी जायगी।

آنریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس (حافظ محمد ابراہیم) —

(الف) اس سوک کا صحیح نام نوینہ کالنجر روڈ ہے —

پہلے حصہ کا جواب نہیں میں ہے —

دوسرا حصہ پیدا نہیں ہوتا —

(ب) پروگرام کے پہلے دور میں نہیں —

(ج) اور (د) — اطلاع اکٹھا کی جا رہی ہے اس لئے بعد کو دی جائیگی —

Shri Har Prasad Singh: Is it a fact that this Naraini-Kalinjar Road was sanctioned in 1938-39 and Rs.35,000 were placed with the District Board, Banda, to start the work?

श्री हर प्रसाद सिंह—

क्या यह ठीक है यह नरैनी-कालिंजर रोड का बनाना १९३८-३९ में स्वीकार हुआ था और डिस्ट्रिक्ट बोर्ड बांदा को ३५,००० रु० काम शुरू करने के लिये दिये गये?

श्री हर प्रसाद سنگھ —

क्या یہ تھیک ہے کہ یہہ نہیگی — کالنجر روڈ کی تعمیر سنہ ۱۹۳۸-۳۹

میں منظور ہوئی تھی اور ڈسٹرکٹ بورڈ باندہ کو ۳۵,۰۰۰ روپیہ کام شروع کرنے کے لئے دیا گیا تھا؟

The Hon'ble the Minister of Communications: I do not exactly remember that at this moment. It may be so.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स—

इस समय मुझे ठीक याद नहीं। सम्भवतः ऐसा हुआ हो।

آنریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس —

اس وقت مجھے تھیک یاد نہیں ہے — ممکن ہے ایسا ہوا ہو —

Shri Har Prasad Singh: Is it a fact that the Naraini-Kalinjar Road was included in the postwar scheme?

श्री हर प्रसाद सिंह—

क्या यह ठीक है कि नरैनी-कालिंजर रोड युद्धोत्तर योजना में शामिल थी?

श्री हर प्रसाद سنگھ —

ک्या یہ تھیک ہے کہ نہیگی — کالنجر روڈ جنگ مابعد اسکیم میں

شامل تھی؟

The Hon'ble the Minister of Communications: It was not included.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स—

यह नहीं शामिल थी।

آنریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس —

یہہ شامل نہیں تھی —

*6 and 7. **Shri Har Prasad Singh:** [Postponed.]

श्री हर प्रसाद सिंह—

*६-७—[स्थगित किये गए।]

شری ہر پوساں سنگھ —
* ۶ اور ۷ — [ملتوی کئے گئے] —

*8—*18. Shri Ram Kumar Shastri: [Postponed.]

श्री रामकुमार शास्त्री:

*८—*१८ [स्यंगित किये गए।]

شری رام کمار شاستری —
* ۸ * ۱۸ — [ملتوی کئے گئے]

ALLOTMENT TO THE DISTRICT BOARD, BASTI, FOR THE IMPROVEMENT OF
HOUSING PROBLEM IN RURAL AREAS

بستی کے دیہاتی علاقوں میں مکانوں کے مسئلہ کو حل کرنے کے لئے بستی کے دیہاتی علاقوں میں مکانوں کے مسئلہ کو حل کرنے کے لئے دستدرک بورڈ کو رقم کی منظوری

*19. Shri Ram Kumar Shastri: What sum of the money, if any, has been allotted to the District Board of Basti for the improvement of housing problem in the rural areas?

श्री राम कुमार शास्त्री—

*१९—دیہاتی علاقوں میں مکانوں کی समस्या کو حل کرنے کے لئے بستی کے ڈسٹرکٹ بورڈ کو اگر کوئی رقم دی گئی ہے، تو کیا رقم دی گئی ہے؟

شری رام کمار شاستری —

* ۱۹ — دیہاتی علاقوں کے مکانوں کے مسئلہ کو حل کرنے کے لئے بستی کے دستدرک بورڈ کو اگر کوئی رقم دی گئی ہے تو کیا رقم دی گئی ہے؟

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Minister of Local-Self Government (Shri Atma Ram Govind Kher): None.

آئنریبل منسٹر آف لوکل سیلف گورنمنٹ کے پارلیامینٹری سیکریٹری (شری آتما رام گوبیند کھر) —

کوئی رقم نہیں دی گئی۔

آئنریبل منسٹر آف لوکل سیلف گورنمنٹ کے پارلیامینٹری سیکریٹری (شری آتما رام گوبیند کھر) —

کوئی رقم نہیں دی گئی۔

*20. Shri Ram Kumar Shastri: Is the Government aware that in the rural areas of the Basti District specially in the Tarai side of the Trans-Rapti area the houses of the peasants and labourers are unworthy of human habitation and a primary source of epidemics?

श्री रामकुमार शास्त्री—

*२۰—کیا سرکار کو معلوم ہے کہ بستی کے دیہاتی علاقوں میں راپتی نदी کے اس پار کے علاقوں میں کسانوں اور مزدوروں کے مکان رہنے کے योग्य نہیں ہیں اور بیماریوں کی جڑ ہیں؟

شری رام کمار شاستری —

* ۲۰ — کیا گورنمنٹ کو معلوم ہے کہ بستی کے دیہاتی علاقوں میں خاص کر راپتی کے اس پار کے علاقوں میں کسانوں اور مزدوروں کے مکان آدمیوں کے رہنے کے قابل نہیں ہیں اور وبائی بیماریوں کی جڑ ہیں؟

Shri Atma Ram Govind Kher: Rural housing is poor in most parts of the Province and it is worse in the Tarai Districts.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर:

सूबे के ज्यादा हिस्सों में देहात के मकानों की हालत बहुत खराब है और तराई के जिलों में तो और ज्यादा खराब है।

شری آتمارام گوند کھیر —

صوبے کے زیادہ حصوں میں دیہات کے مکانوں کی حالت بہت خراب ہے اور ترائی کے ضلعوں میں تو اور زیادہ خراب ہے۔

श्री रामकुमार शास्त्री—

क्या सरकार को मालूम है कि पिछले दिनों में बस्ती जिले के इस राष्ट्रीय एरिया में मलेरिया की बीमारी बड़े जोरों से फैली हुई थी जिसका परिणाम यह हुआ कि सैकड़ों की तादाद में लोग मर गये?

شری رام कुमार शास्त्री —

کیا سرکار کو معلوم ہے کہ پچھلے دنوں میں بستی ضلع کے ترائس ریپٹی ایریا میں ملیریا کی بیماری بڑے زوروں سے پھیلی ہوئی تھی جس کا بڑی نام یہہ ہوا کہ سیکڑوں کی تعداد میں لوگ مر گئے؟

श्री आत्माराम गोविन्द खेर—

जी हाँ, यह बात सही है।

شری آتمارام گوند کھیر —

جی ہاں۔ یہہ بات صحیح ہے۔

श्री रामकुमार शास्त्री—

क्या सरकार को यह भी मालूम है कि दवा का सुप्रबन्ध न होने के कारण वहाँ के रहने वालों की ठीक से बीमारी से रक्षा नहीं की जा सकती है?

شری رام कुमार शास्त्री —

کیا سرکار کو یہہ بھی معلوم ہے کہ دوا کا سپربندھ نہ ہونے کے کارن وہاں کے رہنے والوں کی ٹھیک سے بیماری سے رکشا نہیں کی جاسکتی؟

आनरेबिल मिनिस्टर आफ़ लोकल सेल्फ गवर्नमेंट (श्रीमती विजया लक्ष्मी पंडित) —

मलेरिया और दवा का बहुत ज्यादा ताल्लुक नहीं है। वहाँ जब तक काफी इन्तजाम नहीं होगा, वहाँ जो पानी की बदइन्तजामी है, सीवर (नालियाँ) साफ नहीं किये जाते तब तक सहज कुनैन भेज देने से फायदा नहीं होगा और इस पर विचार हो रहा है।

آنہیبل مسٹرو آف لوکل سیلف گورنمنٹ (شریمتی وجے لکشمی پندت) —

ملیریا اور دوا کا بہت زیادہ تعلق نہیں ہے۔ وہاں جب تک کافی انتظام ہوگا۔ وہاں جو پانی کی بدانتظامی ہے سوپر انالیاں صاف نہیں متض کنین بھیج دینے سے فائدہ نہیں ہوگا اور اس پر سوچا

*21. **Shri Ram Kumar Shastri:** Does the Government intend to do anything to help these poor masses?

श्री राम कुमार शास्त्री—

*२१—क्या गवर्नमेंट इन गरीब लोगों की मदद करने के लिये कुछ करने का विचार करती हैं ?

شری رام کمار شاستری —

* ۲۱ — کیا گورنمنٹ ان غریب توام کی مدد کرنے کے لئے کچھ کرنے کا ارادہ رکھتی ہے ؟

Shri Atma Ram Govind Kher: Now, this matter will be taken under consideration.

श्री आत्माराम गोविन्द खेर—

इस मसले पर अब गौर किया जायगा।

شری آتمارام گرووند کھیر —

اس مسئلہ پر اب غور کیا جائے گا -

*22—25. **Shri Bhagwan Din Misra:** [Postponed.]

श्री भगवान दीन मिश्र—

*२२—*२५—[स्वगित किये गए।]

شری بھگوان دین میشر —

* ۲۲ - ۲۵ — [ملتوی کئے گئے] -

STAY OF DISTRICT OFFICERS ON TOUR, WITH RAISES AND ZAMINDARS

जिज्ञा अफसरों का रईसों और जमींदारों के यहां ठहरना

ضلع افسروں کا رئیسوں اور زمینداروں کے یہاں ٹھہرنا

*26. **Shri Banarsi Das:** Do the Government know that the district officials, while on tour, are often the guests of raises and zamindars?

श्री बनारसी दास—

*२६—क्या गवर्नमेंट जानती है कि जिले के अफसर जब दौरे पर जाते हैं, तो वे अक्सर रईसों और जमींदारों के मेहमान होते हैं ?

شری بنارسنی داس —

* ۲۶ — کیا گورنمنٹ جانتی ہے کہ جب افسر دورہ پر جاتے ہیں تو وہ اکثر رئیسوں اور زمینداروں کے مہمان ہوتے ہیں ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta: Government have no specific information on the subject. It may be that some officials sometimes are guests of *Raises* and *Zamindars*.

श्री चन्द्र भानु गुप्त—

गवर्नमेंट को इस बारे में कोई खास इत्तिहा नहीं है, हो सकता है कि कभी-कभी कुछ अहलकार रईसों और जमींदारों के मेहमान रहते हैं।

شری چندر بھان گپت —
 گورنمنٹ کو اس بارے میں کوئی خاص اطلاع نہیں ہے — ہو سکتا ہے کہ کبھی
 یہی کچھ اہلکار زمینداروں اور رئیسوں کے مہمان رہتے ہوں —

Shri Ram Saran : What does Government propose to do?

श्री राम शरण—

सरकार क्या करना चाहती है ?

श्री राम शरण —
 सरकार का क्या کرنے کا ارادہ ہے ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : Government does not wish to issue any circular to the effect that they should not be guests of *raises* and zamindars. After all zamindars and *raises* are human beings and if officers can go and stay with kisans or other poor persons they can as well go and stay with *raises* and zamindars.

श्री चन्द्र भानु गुप्त—

सरकार इस प्रकार की कोई गस्ती चिट्ठी नहीं भेजना चाहती कि वह लोक रईसों और जमींदारों के मेहमान न हों। जमींदार और रईस भी तो मनुष्य हैं और यदि अक्सर लोग किसानों के साथ अथवा दूसरे गरीब लोगों के साथ ठहर सकते हैं तो वह उसी प्रकार रईसों और जमींदारों के साथ ठहर सकते हैं।

श्री چندر بھان گپت —

سرکار اس قسم کی کوئی گشتی چٹھی نہیں جاری کرنا چاہتی کہ وہ لوگ رئیسوں اور زمینداروں کے مہمان نہ ہوں — آخر زمیندار اور رئیس بھی تو انسان ہی ہیں اور اگر افسران کسانوں اور دوسرے غریب آدمیوں کے ساتھ ٹھہر سکتے ہیں تو وہ اسی طرح زمینداروں اور رئیسوں کے ساتھ ٹھہر سکتے ہیں۔

Shri Phool Singh : Is the Government aware that the zamindars and *raises* take undue advantage of the stay of officials with them?

श्री फूल सिंह—

क्या सरकार को ज्ञात है कि जमींदार और रईस अक्सरों के साथ ठहरने का अनुचित लाभ उठाते हैं ?

श्री फूल سنگھ —

کیا سرکار کو معلوم ہے کہ زمیندار اور رؤساء افسران کے ساتھ ٹھہرنے کا بیجا فائدہ اٹھاتے ہیں ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : Officials exercise their discretion and they know which *raises* and zamindars take undue advantage and after deciding that they consider whether it is proper for them to stay with those *raises* and zamindars or not.

श्री चन्द्र भानु गुप्त—

अधिकारी लोग अपनी मर्जी से काम करते हैं और वह जानते हैं कौन से जमींदार और रईस अनुचित लाभ उठाते हैं और यह निर्णय करने के बाद वह विचारते हैं कि उन जमींदारों और रईसों के साथ ठहरना उचित अथवा अनुचित है।

شری چندر بہان گپت —

افسران اپنی مرضی سے کام کرتے ہیں وہ جانتے ہیں کون سے زمیندار اور رئیس بیجا فائدہ اٹھاتے ہیں اور یہ فیصلہ کرنے کے بعد اس بات پر غور کرتے ہیں کہ ان زمینداروں اور رئیسوں کے سابقہ ٹھہرنا مناسب یا غیر مناسب ہے۔

Shri Phool Singh : Do the Government approve of the policy of officials staying with *raises* and *zamindars*.

شری فول سنگھ —

کیا سرکار اہلکاروں کی زمیندار اور رئیسوں کے ساتھ ٹھہرنے کی پالیسی کو پسند کرتی ہے ؟

شری فول سنگھ —

کیا سرکار یہ پالیسی پسند کرتی ہے کہ افسران زمیندار اور رئیسوں کے ساتھ ٹھہریں ؟

Shri Chandra Bhanu Gupta : *Raises* and *zamindars* as a class have not been debarred by this Government for officials' stay.

شری چندربھانو گپت —

رہس اور زمینداروں کو সামوہیک رُپ سے اس سرکار دِرا افسروں کے ٹھہرانے سے نہیں روکا ہے۔

شری چندر بہان گپت —

زمینداروں اور رئیسوں کو اجتماعی طور سے اس سرکار نے افسران کے ٹھہرانے سے نہیں روکا ہے۔

شری چندیکا لال —

کیا سرکار کو معلوم ہے کہ اس سے پبلک پر بہت برا اثر پڑتا ہے ؟

شری چندر بہان لال —

کیا سرکار کو معلوم ہے کہ اس سے پبلک پر بہت برا اثر پڑتا ہے ؟

شری چندربھانو گپت —

میں ابھی عرض کیا کہ افسران اپنی مرضی اور وجہ سے کام کرتے ہیں اور یہ فیصلہ لیتے ہیں کہ کون سا زمیندار اور رئیس ایسا ہے جو ان کی وجہ سے ناجائز فائدہ اٹھائے گا۔ اس کو سمجھ کر ہی وہ یہ طے کرتے ہیں کہ فلاں رئیس یا زمیندار کے پاس ٹھہرے یا نہیں۔ اگر وہ جانتے ہیں کہ کوئی آدمی ناجائز فائدہ اٹھائے گا تو وہ وہاں نہیں ٹھہرتے۔

شری چندر بہان گپت —

میں نے ابھی عرض کیا کہ افسران اپنی مرضی اور وجہ سے کام کرتے ہیں اور یہ فیصلہ لیتے ہیں کہ کون سا زمیندار اور رئیس ایسا ہے جو ان کی وجہ سے ناجائز فائدہ اٹھائے گا۔ اس کو سمجھ کر ہی وہ یہ طے کرتے ہیں کہ فلاں رئیس یا زمیندار کے پاس ٹھہریں گے یا نہیں۔ اگر وہ جانتے ہیں کہ کوئی آدمی ناجائز فائدہ اٹھائے گا تو وہ وہاں نہیں ٹھہرتے۔

شری چتوارجی شرم —

کیا گورنمنٹ کو معلوم ہے کہ افسران جو زمینداروں کے ساتھ ٹھہرتے ہیں وہ زمینداروں کے ساتھ ہی خانا کھاتے ہیں اور گورنمنٹ سے اپنا مٹا لیتے ہیں ؟

شری چندر بہان شرما —

یہاں گورنمنٹ کو معلوم ہے کہ افسران جو زمینداروں کے یہاں ٹھہرتے ہیں وہ زمینداروں کے یہاں ہی کھانا کھاتے ہیں اور گورنمنٹ سے اپنا بھتہ لیتے ہیں؟

شری چندر بہان شرما —

گورنمنٹ کو اس بات کی کوئی اطلاع نہیں ہے۔

شری چندر بہان گپت —

گورنمنٹ کو اس بات کی کوئی اطلاع نہیں ہے۔

شری بنارسی داس —

کیا گورنمنٹ جانتی ہے کہ یہ آفیشلس کسانوں کے چوپالوں میں آٹھرتے ہیں؟

شری بنارسی داس —

کیا گورنمنٹ جانتی ہے کہ یہ آفیشلس کسانوں کے چوپالوں میں آٹھرتے ہیں؟

شری چندر بہان شرما —

مومکین ہیں ٹھہرتے ہیں۔

شری چندر بہان گپت —

مومکین ہیں ٹھہرتے ہیں۔

EDUCATION GRANT TO THE DISTRICT BOARD, BULANDSHAHR

ڈسٹرکٹ بورڈ بولندشہر کو शिक्षा के लिए सहायता

ڈسٹرکٹ بورڈ بولند شہر کو تعلیم کے لئے امداد۔

*27. **Shri Banarasi Das:** What is the amount of Government aid to the District Board, Bulandshahr, for education?

شری بنارسی داس —

*27—گورنمنٹ शिक्षा के प्रयोजनों के लिये डिस्ट्रिक्ट बोर्ड बुलन्दशहर को कितनी आर्थिक सहायता देती है؟

شری بنارسی داس —

* 27 — گورنمنٹ تعلیم کے لئے ڈسٹرکٹ بورڈ بولندشہر کو کتنی مالی امداد دیتی ہے؟

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Minister of Education (Shri Raghukul Tilak): Rupees 68,910 on account of ordinary educational grant plus a grant of Rs.30,000 recurring made to the Board in 1926-27 for general purposes in view of high contribution made by it towards education and an additional grant of about Rs.30,000 to be made in year towards increases in pay of teachers.

آنارےبیل مینسٹر آف ایجوکیشن کے پارلیامینٹری سیکرٹری (شری رघुकुल तिलक) —
 बोर्ड ने शिक्षा के लिये जो बहुत ज्यादा रकम दी है उसको देखते हुये ६८,९१० रु०
 को शिक्षा-सम्बन्धी एक साधारण ग्रांट और ३०,००० रु० की एक स्थायी ग्रांट
 सन् १९२६-२७ ई० में बोर्ड को साधारण प्रयोजनों के लिये दी गई और अध्यापकों
 को तनखाह बढ़ाने के लिये लगभग ३०,००० रु० की एक और ग्रांट इस साल उसे दी
 जायगी।

— آنریبل مینسٹر آف ایجوکیشن کے پارلیامینٹری سیکرٹری (شری رگھوکل تلک) —
 بورڈ نے تعلیم کے لئے جو بہت زیادہ رقم دی ہے اسکو دیکھتے ہوئے ۶۸۹۱۰
 روپے کی ایک معمولی تعلیمی گرانٹ اور ۳۰۰۰۰ روپے کی ایک مستقل
 گرانٹ سنہ ۲۷-۱۹۲۶ء میں بورڈ کو عام اغراض کے لئے دی گئی اور ٹیچروں کی
 تنخواہ بڑھانے کے لئے قریب ۳۰۰۰۰ روپے کسی ایک اور گرانٹ اسکو
 اس سال دیے جائیگی۔

*28. Shri Banarasi Das: What is the total amount of money spent on education by the said District Board?

श्री बनारसी दास—

*२८—उक्त बोर्ड शिक्षा पर कुल कितनी रकम खर्च करता है ?

— श्री बनारसी दास —

* २८ — مذکورہ بورڈ تعلیم پر کل کتنی رقم خرچ کرتا ہے ؟

Shri Raghukul Tilak: Rupees 1,42,140.

श्री रघुकुल तिलक—

१,४२,१४० रु० ।

— श्री رگھوکل تلک —

۱۴۲۱۴۰ روپیہ۔

*29. Shri Banarsi Das: Will the Government lay on the table a statement showing the amount of expenditure on education in each district by the District Boards and the Government grant for education in each case?

श्री बनारसी दास—

*२९—क्या गवर्नमेंट मेज पर एक नक्शा रखेगी जिसमें यह दिया हुआ हो कि डिस्ट्रिक्ट बोर्ड हर जिले में शिक्षा पर कितनी रकम खर्च करते हैं और गवर्नमेंट हर एक को शिक्षा के लिये कितनी आर्थिक सहायता देती है ?

— श्री बनारसी दास —

* ۲۹ — کیا گورنمنٹ میز پر ایک ایسا نقشہ رکھیں گی جس میں یہ دیا
 ہوا ہو کہ ہر ضلع میں ڈسٹرکٹ بورڈ تعلیم پر کتنی رقم خرچ کرتے ہیں اور
 گورنمنٹ ہر ایک کو تعلیم کے لئے کتنی مالی امداد دیتی ہے ؟

Shri Raghukul Tilak: A statement is laid on the table of the honour-
 able member.

(See Appendix 2, A'on page 744 *infra*)

श्री रघुकुल तिलक—

आनरेबल मेम्बर की मेज पर एक नक्शा रख दिया गया है।

(देखिए नत्थी 'क' आगे पृष्ठ ७४६ पर।)

شری رگھوکل تلک —

آنریبل ممبر کی میز پر ایک نقشہ رکھ دیا گیا ہے۔

(دیکھئے نٹھی 'الف' آگے صفحہ ۹۴۷ پر)

Shri Banarsi Das: What is the principle followed by Government in allowing grants to the District Boards?

श्री बनारसी दास—

डिस्ट्रिक्ट बोर्डों को सहायता देने में सरकार किस नियम का पालन करती है?

شری بنارس داس —

گورنمنٹ ڈسٹرکٹ بورڈوں کو امداد دینے میں کس اصول کی پابندی ہے ؟

Shri Raghukul Tilak: A certain percentage is given, about three-fourths.

श्री रघुकुल तिलक :

कुछ प्रतिशत, लगभग तीन-चौथाई दिया जाता है।

شری رگھوکل تلک —

کچھ فیصدی — تقریباً تین چوتھائی دیا جاتا ہے۔

Shri Banarsi Das: What proportion does the contribution bear to that of the Board's?

श्री बनारसी दास—

यह सहायता बोर्ड के खर्च का कौन सा अनुपात है?

شری بنارس داس —

یہ امداد بورڈ کے خرچ کا کون سا تناسب ہے ؟

Shri Raghukul Tilak: Does the honourable member mean Bulandshahr? if so, I think it is about 46 per cent.

श्री रघुकुल तिलक—

क्या माननीय सदस्य का मतलब बुलन्दशहर से है? यदि हां, तो मेरा ख्याल है कि कोई ४६ प्रतिशत।

شری رگھوکل تلک —

کیا معزز ممبر کا مطالب بلندشہر سے ہے اگر وہاں تو میرا خیال ہے کہ

کوئی ۴۶ فیصدی —

Shri Banarsi Das: Will Government realise that the Government contribution to the District Board of Bulandshahr is the lowest in the province?

श्री बनारसी दास—

क्या सरकार इस बात का ख्याल करेगी कि जो सहायता डिस्ट्रिक्ट बोर्ड, बुलन्दशहर में जाती है वह सब से कम है ?

شری بنارس داس —

کیا سرکار یہہ مستحسن کرے گی کہ جو سرکاری امداد بلندشہر دستہ کٹ پرورد کو دی جاتی ہے وہ سب ضلعوں سے کم ہے؟

Shri Raghukul Tilak: No, Sir, it is not the lowest.

श्री रघुकुल तिलक—

نہیں، श्रीमान् जी, सबसे कम नहीं है।

شری رگھوکل تلک —

نہیں — جذبات والا — سب سے کم تو نہیں ہے —

CONSTRUCTION OF BULANDSHAHR SIANA AND BULANDSHAHR ANOOPSHAHR ROADS

बुलन्दशहर-सियाना और बुलन्दशहर-अनूपशहर सड़कों का बनाना

بلند شہر - سیانہ اور بلند شہر - انوپ شہر سڑکوں کی تعمیر

*30. Shri Banarsi Das: When do the Government expect to have the Bulandshahr-Siana and Bulandshahr-Anoopshahr Roads reconstructed?

श्री बनारसी दास—

*30—बुलन्दशहर-सियाना और बुलन्दशहर-अनूपशहर सड़कों के फिर से बन जाने की गवर्नमेंट कब तक आशा करती है ?

شری بنارس داس —

* 30 — بلندشہر - سیانہ اور بلندشہر - انوپ شہر سڑکوں کے پھر سے بن جانے کی گورنمنٹ کب تک امید کرتی ہے ؟

The Hon'ble the Minister of Communications: The reconstruction of these two roads has been taken in hand and is expected to be completed by the end of 1948-49.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्युनिकेशन्स—

इन दोनों सड़कों को फिर से बनाने का काम शुरू कर दिया गया है, और उम्मीद की जाती है कि सन् १९४८-४९ ई० के आखीर तक ये सड़कें बन जायेंगी।

آنرہیل منسٹر آف کمیونیکیشنس —

ان دونوں سڑکوں کو پھر سے بنانے کا کام شروع کر دیا گیا ہے اور امید کی جاتی ہے کہ سنہ ۴۹ - ۱۹۴۸ ع کے آخر تک یہہ سڑکیں بن جائیں گی -

*31. Shri Banarsi Das: [Postponed.]

श्री बनारसी दास—

*31—[स्थगित किया गया।]

شری بنارس داس —

* ۳۱ — [ملتوی کیا گیا]

CONTROL OF ELECTRIC ENERGY

बिजली का कंट्रोल

بجلی کا کنٹرول

*32. **Shri Banarsi Das:** When do the Government expect to make the electric power available freely to the public for consumption?

श्री बनारसी दास—

*३२—गवर्नमेंट पब्लिक को खर्च के लिये बिना रोक-टोक बिजली कब तक दे सकेगी?

شہری بنارسی داس —

* ۳۰ — گورنمنٹ پبلک کو خرچ کے لئے بلا روک ٹوک بجلی کب تک دے سکے گی؟

The Hon'ble the Minister of Communications: At present there is an acute shortage of electrical energy owing to shortage of plant and fuel necessitating imposition of control. As soon as the undertakings have reconditioned their plants and distributing mains, which is at present under progress, position will substantially ease and control will be withdrawn.

Electrical energy will further become available on completion of Sarda (Khatima) and Mohammadpur Power Houses, and extension of the Harduaganj Power Station. The above schemes are expected to materialise in 2 or 3 years.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्युनिकेशन्स—

आजकल मशीन (प्लांट) और कोयले वगैरह की कमी की वजह से बिजली की ताकत की बहुत ज्यादा कमी है जिसकी वजह से इसपर कंट्रोल लगाना जरूरी हो गया है। बिजली की कम्पनियां जिस वक्त अपनी असली मशीनों और बिजली बांटने वाली खास लाइनों को फिर से ठीक कर लेंगी, जो काम कि आजकल बराबर हो रहा है, तो हालत बहुत कुछ सुधर जायगी और कंट्रोल उठा लिया जायगा।

शारदा (खटीमा) और मोहम्मदपुर के बिजली घर बन जाने और हरदुआगंज बिजली स्टेशन को और बढ़ाने के बाद बिजली की ताकत और ज्यादा मिलने लगेगी। उम्मीद की जाती है कि ये स्कीम २ या ३ साल में पूरी हो जायेंगी।

آنریبل منسٹر آف میونیکیشنس —

آج کل مشین (پلانٹ) اور کوئلہ وغیرہ کی کمی کی وجہ سے بجلی کی طاقت کی بہت زیادہ کمی ہے جس کی وجہ سے اس پر کنٹرول لگانا ضروری ہو گیا ہے بجلی کی کمپنیاں جس وقت اپنی مشینوں اور بجلی تقسیم کرنے والی خاص لائنوں کو پھر سے ٹھیک کر لیں گی جو کام کہ آج تک بجا نہیں ہو رہا ہے تو حالت بہت کچھ سدھ جائے گی اور کنٹرول اُٹھا لیا جائے گا۔

ساردا (کھٹیما) اور محمدپور کے بجلی گھر بن جانے اور ہر دوا گنج بجلی اسٹیشن کو اور بڑھانے کے بعد بجلی کی طاقت اور زیادہ ملنے لگے گی۔ امید کی جاتی ہے کہ یہ اسکیمیں ۲ یا ۳ سال میں پوری ہو جائیں گی۔

*38—39. Shri Banarsi Das: [Postponed.]

श्री बनारसी दास—

*38—39—[स्वगित किये गए।]

— شہری بنارسی داس

* ۳۳ - ۳۹ - [ملتوی کیے گئے] -

*40. Mr. Abdul Ghani Ansari: [Postponed.]

میسٹر عبدالغنی انصاری—

*40—[स्वगित किया गया।]

— مسٹر عبدالغنی انصاری

* ۴۰ - [ملتوی کیا گیا] -

*41—45. Shri Balbhadra Singh (absent): [Postponed.]

श्री बलभद्र सिंह (अनुपस्थित)—

*41—45—[स्वगित किये गए।]

— شہری بلہدھر سنگھ (غیر حاضر)

* ۴۱ - ۴۵ - [ملتوی کیے گئے] -

PERSONS INCLUDED IN "SCHEDULED CLASSES"

“शेड्यूल्ड क्लासेज” में सम्मिलित व्यक्ति

”اقوام مندرجہ فہرست“ میں شامل لوگ

*46. Shri Balbhadra Singh (absent): Will the Government be pleased to state what classes of persons are included in the term “Scheduled Classes”?

श्री बलभद्र सिंह (अनुपस्थित)—

*46—क्या गवर्नमेंट कृपा करके बतायेगी कि “शेड्यूल्ड क्लासेज” में किस-किस वर्ग के लोग शामिल हैं?

— شہری بلہدھر سنگھ (غیر حاضر)

* ۴۶ - کیا گورنمنٹ مہربانی کر کے بتائے گی کہ ”اقوام مندرجہ فہرست“ میں کون کون سے طبقہ کے لوگ شامل ہیں؟

Shri Chandra Bhanu Gupta: As defined in paragraph 26 of the 1st Schedule to the Government of India Act, 1935, “The Scheduled Castes mean such castes, races or tribes or parts of or groups within castes, races or tribes, being castes, races, tribes, parts or groups which appear to His Majesty in Council to correspond to the classes of persons formerly known as the “Depressed Classes.”

Note—Starred questions nos. 46 to 50 were put by Shri Banarsi Das.

स्टार्ड प्रश्न नं० ४६ से ५० तक श्री बनारसी दास ने पूछे।

استارڈ سوالات نمبر ۴۶ تا ۵۰ شہری بنارسی داس نے سوال پوچھے۔

The following were declared as Scheduled Castes in the United Provinces accordingly :

Agariya	Chamar	Kharwar (excluding Benbansi).
Aheriya	Chero	
Badi	Dabgar	Khatik
Radhik	Dhangar	Kol
Baheliya	Dhanuk (Bhangi)	Kori (excluding those in the Meerut, Agra and Rohilkhand Divisions).
		Korwa
Bajaniya	Dharkar	Lalbegi
Bajgi	Dhobi	Majhwar
Balahar	Dom	Nat
Balmiki	Domar	Pankha
Banmanus	Gharami	Parahiya
Bansphor	Ghasiya	Pasi
Barwar	Gual	Patari
Basor	Habura	Rawat
Bawariya	Hari	Saharya
Beldar	Hela Jatav	
Bengali	Kalabaz	
Beriya	Kanjar	Sanaurhiya
Bhantu	Kapariya	Sansiya
Bhuiya	Karwal	Shilpkar
Bhuiyar	Khairaha	Tharu
Boria	Kharot	Turaiha

श्री चन्द्र भानु गुप्त—

जैसा कि गवर्नमेंट आफ इंडिया ऐक्ट सन् १९३५ ई० की फेहरिस्त पहली के पैराग्राफ २६ में "शेड्यूल्ड कास्ट्स" (परिगणित जातियों) की परिभाषा की गई है उससे मतलब ऐसी जातियों, नस्लों या कबीलों या ऐसी जातियों, नस्लों या कबीलों के हिस्से या वर्गों से है, जो वही जातियां, नस्लें या कबीले या उनके हिस्से या उनके वर्ग जो श्रीमान् सम्प्रदा सकार्सिल की राय में उन लोगों के वर्गों से मिलते-जुलते हों, जिन्हें पहले दलित जातियां कहा जाता था ।

इसलिये निम्नलिखित को संयुक्त प्रान्त में शेड्यूल्ड कास्ट्स (परिगणित जातियां) घोषित किया गया था :—

अगरिया	बरवार	चमार
अहरिया	बासीर	चेरो
बादी	बवरिया	डबगार
बधिक	बेलदार	घनगार
बहेलिया	बंगाली	धानुक (भंगी)
बजनिया		घारकार
बाजगी	बेड़िया	घोबी
बलहर	भन्द	डोम
बाल्मीकी	भुइया	डोमार
नुस	भुइयार	घर्मी
ड	बोरिया	घसिया

گوال
ہاٹورا
ہاری
ہٹلا جاتو
کلاواڑ

کھاروا
(بےن وشی کو ڈوڈ کر)
کھٹک
کول
کوری (میرٹ آگارا اور
کھیلکھنڈ ڈوڈکوں کو
ڈوڈکر)

پاسی
پٹاری
راوت
سہریا

کجڈ
کپریا
کربال
کھرا
کھروٹ

کھربا
کھلکھو
کھسوار
نٹ
پنڈا
پرہیا

سٹوڈیا
سٹیا
سٹیلکار
ٹارو
ٹورہیا

شری چندر بیان گت —

حیسی کہ گورنمنٹ آف انڈیا ایکٹ سنہ ۱۹۳۵ء کی فہرست اول کے
پیراگراف ۲۶ میں اقوام مندرجہ فہرست کی تعریف کی گئی ہے ان سے ایسی
قومیں نسلیں یا قبیلے یا ایسی قوموں نسلیں یا قبیلوں کے جز یا گروہ مران
ہیں جو دہی قومیں نسلیں یا قبیلے یا ان کے جز یا ان کے گروہوں جو ملک
معظمہ اجلاس کاؤنسل کی رائے میں ان اشخاص کے طبقوں سے مطابقت رکھتے ہوں
جو پیشتر ”دہی ہونی ذاتوں“ کے نام سے موسوم تھے۔

اس لئے مندرجہ ذیل کو عربہ متعہدہ میں اقوام مندرجہ فہرست قرار دیا گیا تھا۔

اگرہیا	چھوڑ	کھٹک
اھریا	داہک	کول
بادی	دھانگ	کوری (مہوٹہ آگرہ اور دھیلکھنڈ ڈوڈکوں کے کوری شامل نہیں ہیں۔)
بادھک	دھنک (بھنگی)	
بھلیا	دھوکار	
باجنیا	دھوبی	
باجگی	ڈرم	کھروا
بلاہ	ڈرم	لال بیگی
بالیکھی	گھامی	مچھوار
بن مانس	گھانسیا	نٹ
بانس پھوڑ	گوال	پنکھا
بروار	ھبورا	پرہیا
باسور	ھری	پاسی
باروہ	ھیل	پٹاری
بیلدار	چاٹو	راوت
بنگالی	کالاہار	سہریا
بیرہ	کنجور	سٹوڈیا
بھنگو	کپڑیا	سٹیا
بھوڑا	کرڈال	شلپکار
بھڑیار	کھڑا	تھارو
پوری	کھروت	ٹورہیا
چمار	کھاروا (بن پاسی شامل نہیں ہیں)	

*47. **Shri Balbhadra Singh** (*absent*): Has the Government considered the question that any set of persons may be added to or eliminated from the existing list of the 'Scheduled classes'?

श्री बलभद्र सिंह (अनुपस्थित) —

*४७—क्या गवर्नमेंट ने इस सवाल पर विचार किया है कि "शेड्यूल्ड क्लासेज" की फेहरिस्त की इस समय की फेहरिस्त में कुछ लोगों को बढ़ाया जा सकता है या उनके नाम उसमें से हटाये जा सकते हैं?

شری بلہددر سنگھ (غیر حاضر) —

* ۴۷ — کیا گورنمنٹ نے اس سوال پر غور کیا ہے کہ "اتوام مندرجہ فہرست" کی موجودہ فہرست میں کچھ لوگوں کا اضافہ کیا جا سکتا ہے یا ان کے نام اس میں سے ہٹائے جا سکتے ہیں؟

Shri Chandra Bhanu Gupta: Government from time to time receive requests for the names of particular cases to be included to the list of Scheduled castes and such requests are considered on their merits. In 1941, the Jatav caste was added to the list on the recommendation of this Government.

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

गवर्नमेंट को समय-समय पर ऐसी दरखास्तें मिलती हैं कि विशेष जातियों के नाम शेड्यूल्ड कास्ट (परिगणित जातियों) में शामिल कर लिए जाय और ऐसी दरखास्तों पर उनकी नौद्वय के विचार से गौर किया जाता है। सन् १९४१ ई० में इस गवर्नमेंट की सिफारिश पर फेहरिस्त में जाटव जाति बढ़ाई गई थी।

شری چندر بہان گپت —

گورنمنٹ کو وقتاً فوقتاً ایسی درخواستیں ملتی ہیں کہ خاص خاص قوموں کے نام اتوام مندرجہ فہرست میں شامل کر لئے جائیں اور ایسی درخواستوں پر ان کی نوعیت کے لحاظ سے غور کیا جاتا ہے۔ سنہ ۱۹۴۱ء میں اس گورنمنٹ کے سفارش پر فہرست میں جاٹو قوم کا اضافہ کیا گیا تھا۔

*48. **Shri Balbhadra Singh** (*absent*): Is the Government aware that their representation in Government services is very poor?

श्री बलभद्र सिंह (अनुपस्थित) —

*४८—क्या गवर्नमेंट को मालूम है कि सरकारी नौकरियों में इन लोगों की नुमाइन्दगी बहुत कम है ?

شری بلہددر سنگھ (غیر حاضر) —

* ۴۸ — کیا گورنمنٹ کو معلوم ہے کہ سرکاری ملازمتوں میں ان لوگوں کی نمائندگی بہت کم ہے؟

Shri Chandra Bhanu Gupta: Yes.

श्री चन्द्र भानु गुप्त—

जी, हां।

شری چندر بیان گپت —

جی ہاں۔

Shri Banarsi Das: What is the percentage of their representation in the services?

श्री बनारसी दास—

नौकरी में उनका अनुपात कितने प्रतिशत है: ?

شری بنارس داس —

ملازمت میں ان کا تناسب فیصدی کتنا ہے ؟

The Hon'ble the Premier (Shri Govind Ballabh Pant): It is difficult to give the percentage but it is very low.

आनरेबल प्रीमियर (श्री गोविन्द बल्लभ पन्त)—

प्रतिशत संख्या बताना कठिन है परन्तु बहुत कम है।

آپریبل پریمیر شری گوند بلب پنت —

تعداد فیصدی بتانا مشکل ہے لیکن بہت کم ہے۔

*49. **Shri Balbhadra Singh (absent):** Has the Government taken any steps to make good this deficiency?

श्री बलभद्र सिंह (अनुपस्थित)—

*४९—क्या इस कमी को पूरा करने के लिये गवर्नमेंट ने कोई कार्रवाई की?

شری بلہبدر سنگھ (غیر حاضر) —

* ۴۹ — کیا اس کمی کو پورا کرنے کے لئے گورنمنٹ نے کوئی کارروائی کی؟

Shri Chandra Bhanu Gupta: Yes. Members of the Scheduled castes are given three years concession in regard to age limits and they pay lesser examination fees. Wherever possible they are given preference when selections are made and some vacancies are reserved for qualified candidates belonging to these castes.

श्री चन्द्रभानु गुप्त—

जी, हां। शेड्यूल्ड कास्ट के लोगों को उम्र की क़ैद में तीन साल की रियायत दी जाती है और उनको इम्तहान की फ़ीस कम देनी पड़ती है। जब चुनाव किया जाता है तो जहाँ कहीं हो सकता है उनको तरजीह दी जाती है और इन जातियों के योग्यता रखने वाले उम्मीदवारों के लिये कुछ जगहें सुरक्षित कर दी जाती हैं।

شری چندر بیان گپت —

جی ہاں۔ اقوام مندرجہ فہرست کے لوگوں کو عمر کی قید میں تین سال کی رعایت دی جاتی ہے اور ان کو امتحان کی فیس دینی ہوتی ہے جب انتخاب کیا جاتا ہے تو جہاں کہیں ہو سکتا ہے ان کو ترجیح دی جاتی ہے اور ان قوموں کے اہلیت رکھنے والے امیدواروں کے لئے کچھ جگہیں منصوص کر دی جاتی ہیں۔

[12TH MARCH, 1947]

*50. **Shri Balbhadra Singh** (*absent*): Will the Government state their number in the Province classwise?

श्री बलभद्र सिंह (अनुपस्थित) —

*५०—क्या गवर्नमेंट प्रान्त में इन लोगों की वर्ग के हिसाब से संख्या बताएंगी?

श्री बलभद्र सिंह (अनुपस्थित) — (श्री चन्द्र भागु गुप्त) —

Shri Chandra Bhanu Gupta: Population figures for the various castes were not compiled separately at the last census in 1941 and hence Government is unable to give the figures classwise as asked. The total number of persons of the Scheduled Castes in the United Provinces in 1941 was 11,931,320.

श्री चन्द्र भागु गुप्त —

सन् १९४१ ई० की पिछली मरुमशुमारी में विभिन्न जातियों की आबादी के आंकड़े अलग-अलग नहीं एकत्रित किये गये थे। इसलिये गवर्नमेंट सवाल में पूछे हुये तबक़ेवार आंकड़े नहीं दे सकती। सन् १९४१ ई० में संयुक्त प्रान्त में शेड्यूल्ड कास्ट के लोगों की कुल संख्या ११,९३१,३२० थी।

श्री चन्द्र भागु गुप्त —

सन् १९३१ ई० की पिछली मरुमशुमारी में विभिन्न जातियों की आबादी के आंकड़े अलग-अलग नहीं एकत्रित किये गये थे। इसलिये गवर्नमेंट सवाल में पूछे हुये तबक़ेवार आंकड़े नहीं दे सकती। सन् १९४१ ई० में संयुक्त प्रान्त में शेड्यूल्ड कास्ट के लोगों की कुल संख्या ११,९३१,३२० थी।

*51—67. **Shri Kanhaiya Lal**: [*Postponed.*]

श्री कन्हैया लाल —

*५१—६७—[स्थगित किये गए।]

श्री कन्हैया लाल —

* ५१ - ६७ - [मिलती कट्टे कट्टे] -

*68—76. **Shri Sinhasan Singh**: [*Postponed.*]

श्री सिंहासन सिंह —

*६८—७६—[स्थगित किये गए।]

श्री सिंहासन सिंह —

* ५१ - ६७ - [मिलती कट्टे कट्टे] -

*77 & 78. **Shri Chaturbhuj Sharma**: [*Postponed.*]

श्री चतुर्भुज शर्मा —

*७७ और ७८—[स्थगित किये गए।]

श्री चतुर्भुज शर्मा —

* ५१ - ६७ - [मिलती कट्टे कट्टे] -

*79—85. **Maulvi Karimur Raza Khan** (*absent*): [*Postponed.*]

मौलवी करीमुर्रजा खां (अनुपस्थित) —

*७९—८५—[स्वगित किये गए।]

مولوي كريم الرضا خان (غير حاضر) —

* ۷۹ - ۸۵ — [ملغوي کئے گئے] —

BAD SUPPLY OF ELECTRICITY IN SHAHJAHANPUR

शाहजहांपुर में बिजली की सप्लाई का कुप्रबन्ध

شاہجہانپور میں برقی کی بہم رسانی کا خراب انتظام

*86. **Maulvi Karimur Raza Khan (absent):** Is the Government aware of the inconvenience of the inhabitants of the city of Shahjahanpur due to the hopelessly bad supply of electric power?

मौलवी करीमुर्रजा खां (अनुपस्थित) —

*८६—क्या गवर्नमेंट शाहजहांपुर के रहने वालों की उस असुविधा को जानती है जो बिजली की सप्लाई का बहुत ही खराब प्रबन्ध होने के कारण होती है ?

مولوي كريم الرضا خان (غير حاضر) —

* ۸۶ — کیا سرکار کو - معلوم ہے کہ شہر شاہجہانپور کے رہنے والوں کو برقی کی بہم رسانی کے حد سے زیادہ خراب انتظام کی وجہ سے دقت ہو رہی ہے ؟

The Hon'ble the Minister of Communications: Yes.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स—

जी, हां।

آنریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس —

جی ہاں۔

*87. **Maulvi Karimur Raza Khan (absent):** Do the Government propose to take steps to remove the inconvenience of the public?

मौलवी करीमुर्रजा खां (अनुपस्थित) —

*८७—क्या गवर्नमेंट लोगों की इस असुविधा को दूर करने के लिये कार्रवाई करने का विचार करती है ?

مولوي كريم الرضا خان (غير حاضر) —

* ۸۷ — کیا سرکار پبلک کی اس دقت کو دور کرنے کے لئے کارروائی کرنے کا

ارادہ رکھتی ہے ؟

The Hon'ble the Minister of Communications: The question of improving the supply position at Shahjahanpur is under the consideration of Government.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्यूनिकेशन्स—

शाहजहांपुर में बिजली की सप्लाई बढ़ाने के सवाल पर गवर्नमेंट गौर कर रही है।

Note—Starred questions nos. 86 and 87 were put by Mr. Muhammad Asrar Ahmad

नोट—मिस्टर मुहम्मद असरार अहमद ने स्टार्ड प्रश्न नं० ८६ और ८७ पूछे।

नोट—مستتر مسأله اسرار احمد نے سوال نمبر ۸۶ اور ۸۷ دریافت کئے —

آئیڈیل منسٹر آف کیونیکیشنس —

شاہجہادپور میں بجائی کی سہلائی بڑھانے کے سوال پر گورنمنٹ غور کر رہی ہے۔

RESTRICTIONS REGARDING INTERVIEWS OF OFFICERS WITH THE MINISTERS AND THE PARLIAMENTARY SECRETARIES IN PUBLIC MEETINGS

مंत्रیوں یا پارلیمینٹری سیکرٹریوں سے سار्वजनिक সভاؤں میں ملنے
کے سبب سے ان کے لیے اس کے لیے

وزیرانہ پارلیمینٹری سیکرٹریوں سے نام جنسوں میں منہ کے لیے اس کے لیے

*88. Shri Mahavir Tyagi: (a) Is it a fact that the Hon'ble Minister for Revenue and his Parliamentary Secretary attended a political conference in Atarra, district Banda, on December 7 and 8, 1946?

(b) Is it further a fact that the District Magistrate did not receive them at the railway station, although he knew of the train by which they were reaching Atarra?

(c) Is it also a fact that a Deputy Collector of Banda, who had come to call on the Parliamentary Secretary while the latter was addressing the conference was ordered by the District Magistrate to submit his explanation as to why he went there?

(d) Has any adverse entry been made in the character roll of the said Deputy Collector on this account?

(e) Have the Government issued any instructions to Government servants to the effect that they should not meet Ministers and Parliamentary Secretaries in public meetings?

श्री महावीर त्यागी—

*८८—(क) क्या यह सच है कि ७ और ८ दिसम्बर सन् १९४६ ई० को श्रीमान् मंत्री, माल विभाग और उनके पार्लियामेन्टरी सिक्रेटरी, अतर्रा, जिला बांदा की एक राजनीतिक सभा में सम्मिलित हुये थे ?

(ख) और क्या यह सच है कि डिस्ट्रिक्ट मैजिस्ट्रेट उनका स्वागत करने के लिये रेलवे स्टेशन पर नहीं गया, यद्यपि उसको यह मालूम था कि वे किस गाड़ी से अतर्रा पहुंचेंगे ?

(ग) क्या यह भी सच है कि बांदा के एक डिप्टी कलेक्टर को, जो उक्त पार्लियामेन्टरी सिक्रेटरी से उस समय मिलने के लिये गया था जबकि वह सभा में भाषण कर रहे थे, डिस्ट्रिक्ट मैजिस्ट्रेट ने इस बात का स्पष्टीकरण करने की आज्ञा दी कि वह वहां पर क्यों गया था ?

(घ) क्या उक्त डिप्टी कलेक्टर के कैरेक्टर रोल में इस वजह से कोई प्रतिकूल बात लिखी गई है ?

(ङ) क्या गवर्नमेंट ने सरकारी नौकरों के लिये ऐसे आदेश जारी किये हैं कि वे मंत्रियों और पार्लियामेन्टरी सिक्रेटरीयों से सार्वजनिक सभाओं में न मिलें ?

श्री महावीर त्यागी—

* ८८ — (अ) क्या यह सच है कि आئیडیل डिप्टी माल अड्डा के पार्लियामेन्टरी

सिक्रेटरी १७ और १८ दिसम्बर १९४६ ई० को आतर्रा ضلع باندا میں ایک کانفرنس میں شریک ہوئے۔

(ب) کیا یہ بھی سچ ہے کہ حاکم ضلع نے ریویو کمیشن پر ان کا استقبال نہیں کیا حالانکہ ان کو معلوم تھا کہ وکس گاڑی سے انارہ پہنچ رہے ہیں؟
(ج) کیا یہ بھی سچ ہے کہ حسب بافردہ کے ایک ڈپٹی کلکٹر پارلیمنٹری سکیٹیوی سے ملنے کے لئے اس وقت آئے جبکہ وہ کانفرنس میں تقریب کر رہے تھے تو حاکم ضلع نے ان سے اس بات کا جواب طلب کیا کہ وہ وہاں کیوں گئے تھے؟

(د) کیا اس سب سے ڈپٹی کلکٹر مذکور کے افعال نامہ میں کوئی مضائقہ اندراج کیا گیا ہے۔

(د) کیا سرکار نے ریگولر ملازموں کے نام اس قسم کی ہدایتیں جاری کی ہیں کہ وہ عام جلسوں میں وزیروں اور پارلیمنٹری سکیٹیویوں سے نہ ملا رہیں؟

Shri Chandra Bhanu Gupta: (a) Yes.

(b) Government have no information.

(c) A Deputy Collector was called upon by the District Magistrate why he attended a District Political Conference in view of rule 23(1) of Government Servants Conduct Rules.

(d) No.

(e) No.

श्री चन्द्र भानु गुप्त—

(क) जी हाँ।

(ख) गवर्नमेंट को कोई इतिला नहीं है।

(ग) डिस्ट्रिक्ट मैजिस्ट्रेट ने डिप्टी कलेक्टर से वजह पूछी कि वे गवर्नमेंट सर्वेंट्स कानडक्ट रूलस के नियम २३ (१) होते हुये डिस्ट्रिक्ट पोलिटिकल कानफ्रेंस में क्यों शामिल हुये।

(घ) जी नहीं।

(ङ) जी नहीं।

श्री چندر بھان گپت —

(الف) جی ہاں۔

(ب) گورنمنٹ کو کوئی اطلاع نہیں ہے۔

(ج) ڈسٹرکٹ مجسٹریٹ نے ڈپٹی کلکٹر سے وجہ پوچھی کہ وہ گورنمنٹ سروائٹس کنڈکٹ رولز کے قاعدہ ۲۳ (۱) کے تحت ہوتے ہوئے ڈسٹرکٹ پولیٹیکل کانفرنس میں کیوں شریک ہوئے۔

(د) جی نہیں۔

(د) جی نہیں۔

Shri Mahavir Tyagi: Will the Hon'ble Minister for Revenue, about whose visit I have put these questions, be pleased to say if the District Magistrate had come to receive him on the station?

श्री महावीर त्यागी—

क्या माननीय माल-मंत्री, जिन के पधारने के सम्बन्ध में मैंने यह प्रश्न उपस्थित किये हैं, कृपया बतायेंगे कि क्या डिस्ट्रिक्ट मैजिस्ट्रेट उनके स्वागत के लिये स्टेशन पर आये थे?

श्री महावीर त्यागी—

क्या جناب وزیر مال، جن کی تشریف آوانی کے بارے میں میں نے یہ سوال پیش کیا ہے میں براہ مہربانی بتائیں گے کہ آیا ڈسٹرکٹ مجسٹریٹ ان کے استقبال کے لئے اسٹیشن پر آئے تھے؟

The Hon'ble the Minister of Revenue (Shri Hukum Singh): I gave him no information that I was going there by that train. He did not come to receive me.

आनरेबिल मिनिस्टर आफ रेवेन्यू (श्री हुकुम सिंह)—

मैंने उनको यह सूचना नहीं दी थी कि मैं इस गाड़ी से आ रहा हूँ। वह मेरे स्वागत के लिये स्टेशन नहीं आये।

— آنریبل منسٹر آف ریونیو (شری حکم سنگھ) —

میں نے انکو یہ اطلاع نہیں دی تھی کہ میں اس گاڑی سے آ رہا ہوں۔ وہ میرے استقبال کے لئے اسٹیشن نہیں آئے۔

Shri Mahavir Tyagi: Did the District Magistrate ask the Deputy Collector to explain his conduct about attending the conference which was attended by the Hon'ble the Minister himself?

श्री महावीर त्यागी—

क्या जिला मैजिस्ट्रेट ने डिप्टी कलेक्टर से उस सभा में उपस्थित होने के बारे में पूछ-ताछ की जिसमें कि माननीय मंत्री गये थे?

श्री महावीर त्यागी—

کیا ضلع مجسٹریٹ نے ڈپٹی کلکٹر سے اس میٹنگ میں شریک ہونے کے بارے میں پوچھ چاچھ کی جس میں کہ معزز وزیر صاحب خود تشریف لے گئے تھے؟

The Hon'ble the Premier: The answer is already there that he did call for an explanation.

आनरेबिल प्रीमियर—

जवाब तो पहले ही दिया जा चुका है कि उन्होंने जवाब जरूर मांगा।

— آنریبل پریمیر —

جواب تو پہلے ہی دیا جا چکا ہے کہ انہوں نے جواب ضرور مانگا۔

Shri Mahavir Tyagi: My enquiry is whether this explanation pertained to the very conference which was attended by the Hon'ble Minister himself?

श्री महावीर त्यागी—

मैं यह जानना चाहता हूँ कि यह बयान उसी सभा से सम्बंधित है जहां माननीय मंत्री गये थे?

شری مہاراج تپاگی —

میں یہہ معلوم کرنا چاہتا ہوں کہ آیا یہہ بیان اُسی کانفرنس کے متعلق ہے جس میں معزز وزیر صاحب تشریف لے گئے تھے ؟

The Hon'ble the Premier: It is not clear from the questions. One would infer from the trend of the questions that this conference was different from the other conference and that at one conference the Parliamentary Secretary was present and at the other the Minister. But the honourable questioner seems to know more and I am prepared to accept what he says.

آنرےبل پریمیر—

یہہ پرشنوں سے स्पष्ट نہیں ہے۔ ایک व्यक्ति پرشنوں سے یہی समझेगा कि जिस सभा में पार्लियामेन्टरी सेक्रेटरी पधारे वह दूसरी थी और जिसमें मंत्री सहोदय गये वह दूसरी थी। परन्तु ऐसा जान पड़ता है कि माननीय सदस्य को अधिक जानकारी है, और वह जो कुछ कहें मैं मानने के लिये तैयार हूँ।

آنرےبل پریمیر—

سوالوں سے یہہ صاف ظاہر نہیں ہے سوالات سے ایک شخص یہی خیال نہیں دوسری کانفرنس سے مختلف تھی اور یہہ کہ پارلیمنٹری وسپی کانفرنس میں گئے اور وزیر صاحب کسی دوسری - لیکن ایسا معلوم ہوتا ہے کہ معزز ممبر صاحب کو زیادہ اطلاع فرمائیں میں ماننے کے لئے تیار ہوں -

Shri Harish Chandra Bajpai: Has any reason been Deputy Collector to go and call on the Parliamentary S
He was attending the meeting?

श्री हरिश्चन्द्र बाजपेयी—

क्या डिप्टी कलेक्टर ने इस बात का कोई कारण बताया है कि वह क्यों प सेक्रेटरी से उस समय मिलने गये जबकि वह सभा में विराजमान थे ?

डिप्टी कलेक्टर बाजपेयी—

कलेक्टर ने اس بات کا کوئی سبب بتایا کہ وہ اُس وقت پارلیمنٹری ملنے کیوں گئے جبکہ وہ کانفرنس میں موجود تھے ؟

The Hon'ble the Premier: He had been acquainted Parliamentary Secretary from before and he wanted to went there to meet him, which he was perfectly entitled opinion.

آنرےبل پریمیر—

उनकी पार्लियामेन्टरी सेक्रेटरी से पहले से मुलाकात थी और वह उ थे इसलिये गये। मेरा हयाल है ऐसा करना पूर्णतया उनके लिये उचित

—

لیمنٹری سکریٹری سے پہلے سے ملاقات تھی اور وہ اُن سے ملنا وہاں گئے میرا خیال ہے اُن کا یہہ کام بہت ہی مناسب تھا -

तालाबों के पानी की सिंचाई के काम में लाना

تالابوں کے پانی کو سیچائی کے کام میں لانا

श्री सुरेन्द्र बहादुर सिंह—

आदि सं०

*१३४

तारीख

२६-२-४७

*८९—क्या सरकार का ध्यान कुछ ऐसे तालाबों की ओर आकर्षित हुआ है जो केवल वर्षा में नालों का काम देते हैं और जिनका पानी किसी तरह आबपाशी के काम में नहीं आता ? क्या जिला उन्नाव की तहसील पुरवा में कोई ऐसा बसहा ताल है ? क्या सरकार ने ऐसे तालाबों या नालों में बांध बंधवा कर इन्हें सिंचाई के काम में लाने की कोई योजना बनाई है ?

شری سرنندر بہادر سنگھ —

ایکدائی ذیل

* ۱۳۴

تاریخ

۲۶ ۲ ۴۷

* ۸۹ — کیا گورنمنٹ کی توجہ کچھ ایسے تالابوں کی طرف دلائی گئی ہے جو صرف موسات میں نالوں کا کام دیتے ہیں اور جن کا پانی کسی طرح آبپاشی کے کام میں نہیں آتا ؟ کیا ضلع اناؤ کی تحصیل پوروا میں کوئی ایسا بڑا تال ہے ؟ کیا گورنمنٹ نے ایسے تالابوں یا نالوں میں باندھ باندھوا کر انہیں سیچائی کے کام میں لانے کی کوئی اسکیم بنائی ہے ؟

आनरेबिल मिनिस्टर आफ कम्प्यूनिवेशन्स—

सरकार को मालूम है कि जिला उन्नाव की तहसील पुरवा में बसहा नाम का एक ऐसा ताला है । इस सवाल के आखिरी हिस्से का जबाब नहीं में है । ऐसे नालों पर, जिनका पानी रुका रहता है, बांध बनवाना ठीक नहीं समझा जाता क्योंकि इसकी वजह से आस-पास के रूबे में पानी जमा हो सकता है ।

آنریبل منسٹر آف کمپیونیکیشنس —

سرکار کو معلوم ہے کہ ضلع اناؤ کی تحصیل پوروا میں بساھا نام کا ایک ایسا تالہ ہے ۔ اس سوال کے آخری حصہ کا جواب نہیں میں ہے ۔ ایسے نالوں پر جتنا پانی رکا رہتا ہے باندھ باندھنا مناسب نہیں سمجھا جاتا کیونکہ اسکی وجہ سے اس پاس کے رقبہ میں پانی جمع ہو سکتا ہے ۔

श्री सुरेन्द्र बहादुर सिंह—

क्या सरकार को यह मालूम है कि ऐसे नालों से बारिश में वहां के लोगों को बड़ी तकलीफ होती है ?

شری سرنندر بہادر سنگھ —

کیا سرکار کو یہ معلوم ہے کہ ایسے نالوں سے بارش میں وہاں کے لوگوں کو بڑی تکلیف ہوتی ہے ؟

आनरेबिल मिनिस्टर आफ कम्प्यूनिवेशन्स—

जरूर तकलीफ होती होगी ।

آنریبل منسٹر آف کمپیونیکیشنس —

ضرور تکلیف ہونی ہوگی ۔

श्री सुरेन्द्र बहादुर सिंह—

उन तकलीफों को मिटाने के लिये सरकार क्या इतिजाम करने के लिये सोच रही है ?

شہری سو فیصد بھادری سنگھ —

ان تالیفوں کو مٹانے کے لئے سبکار کیا انتظار کرنے کے لئے سوچ رہی ہے؟

آنررےبل مینسٹر آف کامنیکیشنز—

جب ممبر صاحب کسی خاص موقع کے متعلق ارشاد فرمائیں گے تو اس پر غور کر لیا جائیگا کہ کس طرح انتظام ہو سکتا ہے۔

آنریبل منسٹر آف ایمپلومینٹس —

جب ممبر صاحب کسی خاص موقع کے متعلق ارشاد فرمائیں گے تو اس سوال پر غور کر لیا جائیگا کہ کس طرح انتظام ہو سکتا ہے۔

*90-96 Shri Gajadhar Prasad. [Postponed]

O. no. Date
*186 26-2-47.
12

श्री गजाधर प्रसाद—

*९०-९६—[स्वगत किये गये]।

श्री गजाधर प्रसाद —

* 97 - 99 — [ملتبی کیے گئے]

जिला आजमगढ़ में पुलिस विभाग में काम करने वाले हरिजनों के सम्बन्ध में सूचना

ضلع اعظمگڑھ میں محکمہ پولیس میں کام کرنے والے ہریجنوں کے متعلق اطلاع

श्री गजाधर प्रसाद—

*९७—क्या सरकार यह बताने की कृपा करेगी कि सुपरिन्टेंडेंट आफ पुलिस आजमगढ़ के अन्तर्गत पुलिस विभाग के थानों चौकियों, दफ्तरों और पुलिस लाइन और उसके दफ्तरों में कुल कितने हरिजन किन किन पदों पर काम कर रहे हैं और उनका मासिक वेतन क्या है?

श्री गजाधर प्रसाद —

आदि संख्या

*१४३

ता०

२६-२-४७

* 97 — کیا گورنمنٹ مہربانی کر کے بتائیگی کہ سپرنٹنڈنٹ پولیس اعظمگڑھ کے ماتحت پولیس کے تھانوں، چوکیوں، دفتروں اور پولیس لائن اور اس کے دفتروں میں کل کتنے ہریجن ہیں اور وہ کن کن جگہوں پر کام کر رہے ہیں اور ان کی ماہوار تنخواہ کیا ہے؟

اعلیٰ نمبر

* 123

تاریخ

۲۷-۲-۴۷

آنررےبل ہوم مینسٹر کے پارلیامینٹری سیکرٹری (ش्री जगन प्रसाद रावत) —

गवर्नमेंट को मालूम हुआ है कि आजमगढ़ के पुलिस फोर्स में कान्स्टेबलों के पदों पर चार हरिजन काम कर रहे हैं। उन्हें २४-१- (छ: माही तरक्की) - ३० रुपये के स्कोल से माहवार तनखाह मिलती है।

آنریبل ہوم منسٹر کے پارلیمنٹری سیکریٹری (عربی جگن پراساد رات) —

گورنمنٹ کو معلوم ہوا ہے کہ اعظمگڑھ کے پولیس فورس میں کانستبلوں کی حیثیت سے چار ہریجن کام کر رہے ہیں - انہیں ۲۴ - ۱ (شش ماہی ترقی) - ۳۰ روپیہ کے اسکول سے ماہوار تنخواہ ملتی ہے۔

श्री गजाधर प्रसाद—

*९८—क्या यह सच है कि इस विभाग में हरिजनों की संख्या बहुत कम है? यदि हां, तो सरकार इस विषय में क्या कार्यवाही करने जा रही है?

شری گنجا دھر پرساد —

اصلی نمبر
* ۱۴۳
تاریخ
۲۷-۲-۴۷

* ۹۸ — کیا یہ — ٹھیک ہے کہ اس محکمہ میں ہریجنوں کی تعداد بہت کم ہے؟ اگر ایسا ہے تو گورنمنٹ اس بارے میں کیا کارروائی کرنے کا ارادہ رکھتی ہے؟

श्री जगन प्रसाद रावत—

गवर्नमेंट को मालूम हुआ है कि यू० पी० पुलिस की नान-गजटेड ब्रांच में ५६७ हरिजन नौकर हैं। यह सच है कि हरिजनों की आबादी को देखते हुये यू० पी० पुलिस में उनकी संख्या बहुत कम है। नियुक्तियां करने वाले हाकिमों को हिदायतें भेजी गई हैं कि जहां तक हो सके वह हरिजन उम्मेदवारों का विशेष ध्यान रखें। सन् १९४७ ई० के सेल के लिये पुलिस ट्रेनिंग कालेज में पांच हरिजन उम्मेदवार लिये गये हैं। उम्मेद हई पहली अप्रैल सन् १९४७ ई० से पुलिस ट्रेनिंग कालेज में दस ऐसे उम्मेदवार सब-इन्स्पेक्टरों के खास कोर्स के वास्ते लिये जायेंगे।

श्री जगन प्रसाद रावत —

गورनमेंट کو معلوم ہوا ہے کہ یو۔ پی۔ پولیس کی نان گزٹید بڑانچ میں ۵۶۷ ہریجن نوکر ہیں۔ یہ سچ ہے کہ ہریجنوں کی آبادی کو دیکھتے ہوئے یو۔ پی۔ پولیس میں ان کی تعداد بہت کم ہے۔ تقویر کرنیوالے حاکموں کو ہدایتیں بھیجی گئی ہیں کہ جہاں تک ہو سکے وہ ہریجن امیدواروں کو ترجیح دیں۔ سنہ ۱۹۴۷ء کے سیشن کے اٹھے پولیس ٹریننگ کالج میں پانچ ہریجن امیدوار لئے گئے ہیں۔ امید ہے کہ پہلی اپریل سنہ ۱۹۴۷ء سے پولیس ٹریننگ کالج میں دس ایسے امیدوار سب انسپیکٹروں کے خاص کورس کے واسطے لئے جائیں گے۔

श्री गजाधर प्रसाद—

क्या यह सच है कि गवर्नमेंट की आज्ञा होते हुये भी भरती करने वाले बक्सरान इस बात का ख्याल नहीं करते ?

श्री गनजा दھر پرساد —

کیا یہ سچ ہے کہ گورنمنٹ کی آگیا ہوتے ہوئے بھی بھرتی کرنے والے افسران اس بات کا خیال نہیں کرتے؟

श्री जगन प्रसाद रावत—

ऐसा ख्याल किया जाता है कि वह ख्याल रखते हैं। लेकिन अगर ऐसी कोई इतिहास हमारे पास आयेंगी कि जहां काबिल हरिजन मौजूद था और उसे नहीं लिया गया तो उनकी जांच की जायगी।

श्री जगन प्रसाद रावत —

ایسا خیال کیا جاتا ہے کہ وہ خیال رکھتے ہیں لیکن اگر ایسی کوئی اطلاع ہمارے پاس آئے گی کہ جہاں قابل ہریجن موجود تھا اور اسے نہیں لیا گیا تو اس کی جانچ کی جائیگی۔

JUDGMENTS IN SPECIAL MANAGER, COURT OF WARDS, ETAH, *versus* Mst. ANANDI

रेवेन्यू आफिसर दोयम एटा द्वारा मुसम्मात आनन्दी के मुकद्दमे का फैसला

مقدمہ اسپیشل منیجر کورٹ آف وارڈس ایٹھ بمقام مسماۃ انندی

*99. **Shri Ishwar Saran:** Is it a fact that the Revenue Officer II, Etah has held in his different three judgments in case 7/47 under section 180 of A. T. Act (Special Manager, Court of Wards, Etah *versus* Mst. Anandi of village Rampur-Ghanshyam) that the Karkunans of the said Court of Wards had conspired with certain persons named in the above judgments to oust the old widow Mst. Anandi from her tenancy and that they had tendered perjured evidence in the case of Mst. Anandi?

O. no. Dia
*17 7-2-47
*149 26-2-47

श्री ईश्वर सरण—

*९९—क्या यह सच है कि एटा के रेवेन्यू अफसर दोयम ने एकद कब्जा आराजी आगरा की दफा १८० के अधीन मुकद्दमा ७/४७ (स्पेशल मैनेजर कोर्ट आफ वार्ड्स एटा बनाम मुसम्मात आनन्दी साकिन मौजा रामपुर घनश्याम) में अपने तीन भिन्न भिन्न फैसलों में यह तजवीज किया है कि ऊपर बताये हुये कोर्ट आफ वार्ड्स के कारकुनों ने बूझी बेवा मुसम्मात आनन्दी को उसकी काश्तकारी से निकाल बाहर करने के लिये कुछ दूसरे लोगों के साथ जिनके नाम ऊपर बताये हुये तीन फैसलों में दिये हुये हैं साजिश की थी और यह कि उन्होंने मुसम्मात आनन्दी के मुकद्दमे में झूठी शहादत दी थी?

आदि संख्या

*१७

ता०

७-२-४७

*१४९

२६-४

شوی ایشور سرن

* 99 — کیا یہ سچ ہے کہ ایٹھ کے ریونیو آفیسر دوم نے ایکٹ قبضہ آراضی آگرہ کی دفعہ 180 کے ماتحت مقدمہ 7/47 (اسپیشل منیجر کورٹ آف وارڈس ایٹھ بمقام مسماۃ انندی ساکن موضع رامپور - گھنشیام) میں اپنے تین مختلف فیصلوں میں یہ تجویز کیا ہے کہ اوپر بتائے ہوئے کورٹ آف وارڈس کے کارکنان نے بوڑھی بیوہ مسماۃ انندی کو اُس کی کاشتکاری سے نکال باہر کرنے کے لئے چند دوسرے لوگوں کے ساتھ جن کے نام اوپر بتائے ہوئے تین فیصلوں میں دیئے ہوئے ہیں سازش کی تھی اور یہ کہ انہوں نے مسماۃ انندی کے مقدمہ میں جھوٹی شہادت دی تھی ؟

صلی نمبر

17

* تاریخ

۲۷-۲-۷

۱۲۹

۲۷-۲-۲۹

The Hon'ble the Minister of Revenue: The reply to the first part of the question is in the affirmative and to the second part, in the negative, as no evidence on behalf of the Court of Wards was led in the case and there, therefore, arose no occasion for a finding that perjured evidence had been tendered.

आनरेबल मिनिस्टर आफ रेवेन्यू—

प्रश्न के पहले भाग का उत्तर 'हाँ' में है और दूसरे भाग का 'नहीं' में है क्योंकि कोर्ट आफ वार्ड्स की तरफ से इस मुकद्दमे में कोई शहादत नहीं पेश की गई और इसलिये कोई ऐसा भोका नहीं आया जिसमें यह तै किया जाय कि झूठा हलफिया बयान दिया गया था।

انڈیل منسٹر آف ریونیو —

سوال کے پہلے حصہ کا جواب 'ہاں' میں ہے اور دوسرے حصہ کا نہیں، میں نے ٹیڑھہ کورٹ آف وارڈس کے طرف سے اس مقدمہ میں کوئی شہادت نہیں لگائی اور اس لئے کوئی ایسی صورت پیدا نہیں ہوئی جس سے یہ طے کیا جائے کہ جھوٹا حلفیہ بیان دیا گیا تھا۔

O. no. Date
*18 7-2-47
150 26-2-48

*100. Shri Ishwar Saran: Is it a fact that the Additional Commissioner of Agra Division held the same opinion as the Revenue (Etah) II, Etah, in appeals and revision both filed by the Court of War Etah, against Mst. Anandi?

श्री ईश्वर शरण—

आदि संख्या

*१८

ता०

७-२-४७

*१५०

२६-२-४७

*१००—क्या यह सच है कि अपीलें और नजर सानी दोनों में जो सुसमाप्त बान

के खिलाफ कोर्ट आफ वार्ड्स एटा ने दायर की थी, आगरा डिवीजन के एडिशनल कमि

की भी वही राय थी जो एटा के रेवेन्यू अफसर दायम की?

श्री ईश्वर शरण —

اصلی نمبر
* ۱۸

تاریخ

۲۷-۲-۷

۱۵۰ *

۲۷-۲-۲۶

* ۱۰۰ — کیا یہ سچ ہے کہ ایپلوں اور نظر ثانی درنوں میں، جسے مسماۃ
میں نے خلاف کورٹ آف وارڈس ایٹھ نے دائر کی تھیں، اگہ ڈویژن کے
ٹینل کمشنر کی بھی وہی رائے تھی جو ایٹھ کے ریونیو آفیسر دوم کی؟

The Hon'ble the Minister of Revenue: The judgment of the Local Court was affirmed in appeal by the Additional Commissioner.

आनरेबिल मिनिस्टर आफ रेवेन्यू—

अदालत मातहत का फैसला एडिशनल कमिशनर के यहां अपील में बहाल हुआ

انڈیل منسٹر آف ریونیو —

عدالت ماتحت کی تجویز اڈیشنل کمشنر کے یہاں اپیل میں بحال رہی۔

*19 7 2 47
*151 26-2-47

*101. Shri Ishwar Saran: Is it a fact that the local police suggested to the Sub-Divisional Magistrate that cases under sections 145 and 107, Cr. P. C. be launched against the aggressors?

श्री ईश्वर शरण—

*१९

७-२-४७

*१५१

२६-२-४७

* ۱۰۱ — کیا یہ سچ ہے کہ ایٹا کے स्थानीय पुलिस ने सब-डिवीजनल मैजिस्ट्रेट (हाकिम परगना) को यह राय दी कि जुल्म करने वालों के खिलाफ मजमुना बला क़ौजदारी की दफा १४५ और दफा १०७ के मातहत मुकद्दमे चलाये जायें?

اعلیٰ نمبر
۱۹ *

تاریخ
۲۷-۲-۷

۱۵۱ *

۲۷-۲-۲۶

شہری ایشور سرن —

* ۱۰۱ — کیا یہ سچ ہے کہ ایف کے مقامی پولیس نے سب ڈویژنل مجسٹریٹ (حاکم پرگنہ) کو یہ دئے دی کہ ظلم کرنے والوں کے خلاف مجسٹریٹ ضابطہ فوجداری کی دفعہ ۱۲۵ اور دفعہ ۱۰۷ کے ماتحت مقدمات چلائے جائیں؟

The Hon'ble the Minister of Revenue: The reply is in the negative.

آنرےبل مینسٹر آف رےوینو—

یہ غلط ہے کہ مقامی پولیس ایف کے سب ڈویژنل مجسٹریٹ کو یہ صلاح دی کہ دفا ۱۲۵ اور ۱۰۷ کے ماتحت مقدمات چلائے جائیں۔

آنرےبل مینسٹر آف رےوینو —

یہ غلط ہے کہ مقامی پولیس ایف کے سب ڈویژنل مجسٹریٹ کو یہ صلاح دی کہ دفا ۱۲۵ اور ۱۰۷ کے ماتحت مقدمات چلائے جائیں۔

*102. Shri Ishwar Saran: Will the Government kindly state what action has been taken by the District authorities to keep law and order as suggested by the police?

O. no. Date
*20 7-2-47
152 26-2-47

श्री ईश्वर शरण—

* ۱۰۲ — क्या गवर्नमेंट कृपा करके बतायेगी कि पुलिस की राय के मुताबिक शांति बनाये रखने के लिये जिले के हाकिमों ने क्या कार्रवाई की है?

आदि सं०

* २०

ता०

७-२-४७

* १५२

२६-२-४७

१० *

ॲ-ॲ-ॲ

ॱॱ *

ॲ-ॲ-ॲ

शहरी अश्वर सरन —

* 102 — क्या गवर्नमेंट कृपा करके बतायेगी कि पुलिस की राय के मुताबिक शांति बनाये रखने के लिये जिले के हाकिमों ने क्या कार्रवाई की है?

The Hon'ble the Minister of Revenue: Does not arise.

آنرےبل مینسٹر آف رےوینو—

یہ سوال نہیں پیدا ہوتا۔

آنرےبل مینسٹر آف رےوینو —

یہ سوال نہیں پیدا ہوتا۔

*103. Shri Ishwar Saran: Will the Government kindly state what action has been taken in connexion with the judgements of the original and appellate courts (Revenue Officer II, Etah and Additional Commissioner, Agra), against the Karkunans of the Court of Wards, Etah, who conspired with Kathari and Murli and committed offences of abetting perjury, etc.?

*21 7-2-47
*153 26-2-47

श्री ईश्वर शरण—

* ۱۰۳ — کیا گورنمنٹ کرا کرے بائیگی کی (رےوینو آفسر دویم، اٹا اور ایڈیشنل کمیشنر، آگرا کی) اینٹوائی اور اپیل کی اداالتوں کے فیصلوں کے سمبندھ میں کورٹ آف وارڈس اٹا کے ان کارکنوں کے خلاف کیا کارروائی کی گئی ہے جنہوں نے کٹھاری اور مرلی سے ملکر ساجیش کی تھی اور شادی گواہی دینے میں مدد کرنے کے جرم کیے تھے؟

* ۲۱

۷-۲-۴۷

* ۱۵۳

۲۶-۲-۴۷

شری ایشور سرن —

۱۰۳ — کہا گورنمنٹ مہربانی کر کے بتائیگی کہ (ریونیو آفیسر دوم) ایٹھ اور ایڈیشنل کمشنر، آگرہ کی) ابتدائی اور اپیل کی عدالتوں کے فیصلوں کے سلسلے میں کورٹ آف رازڈس۔ ایٹھ کے اُن کارکنان کے خلاف کیا کارروائی کی گئی ہے، جنہوں نے کیا دی اور مولی سے مل کر سازش کی تھی اور اعانت اور دروغ حلفی کے جرم کئے تھے؟

O. no. Date
*22 7-2-47
*154 26-2-47

The Hon'ble the Minister of Revenue: The Zildar and the peon have been transferred from the circle.

آنرےبل مینسٹر آف رےوینو—

جیلدار اور چپراسی کو اس حلقہ سے بدل دیا گیا ہے۔

آنرےبل مینسٹر آف ریونیو —

جیلدار اور چپراسی کو اس حلقہ سے بدل دیا گیا ہے۔

*104. Shri Ishwar Saran: Is it also a fact that the said zildar is still working as zildar in the same village?

شری ایشور سرن—

آدیہ س۰ *۱۰۴ — کیا یہ سچ ہے کہ جیلدار اب بھی جیلدار کی حیثیت سے کام کر رہا ہے؟

*۲۲

تا۰

۷-۲-۴۷

*۱۵۴

۲۶-۲-۴۷

شری ایشور سرن —

*۱۰۴ — کیا یہ سچ ہے کہ ضلعدار ابھی ضلعدار کی حیثیت سے کام کر رہا ہے؟

*۲۲

۷-۲-۴۷

*۱۵۴

۲۶-۲-۴۷

The Hon'ble the Minister of Revenue: Please refer to the answer to question no. 103.

آنرےبل مینسٹر آف رےوینو—

کریا کر کے اس کے جواب کے لیے سوال نمبر ۱۰۳ کے جواب کو دیکھئے۔

آنرےبل مینسٹر آف ریونیو —

مہربانی کر کے اس کے جواب کے لئے سوال نمبر ۱۰۳ کے جواب کو دیکھئے۔

*3 626-2-27

*105-108. Mr. Mohammad Ishaq Khan: [Postponed.]

میں محمد اسحاق خان—

*۱۰۵-۱۰۸ — [स्थगित किये गये।]

*۳-۶

۲۶-۲-۴۷

مستمر محمد اسحاق خان —

— [105-108] — [स्थगित किये گئے] —

*۳-۶

۲۶-۲-۴۷

COMPLAINT AGAINST TIMBER CONTRACTORS IN NAINI TAL DISTRICT

जिला नैनीताल में लकड़ी के ठेकेदारों के खिलाफ शिकायत

ضلع نینئی تال میں لکڑی کے ٹیکیداروں کے خلاف شکایت

*109. Mr. Mohammad Ishaq Khan (absent): Is the Government aware that timber contractors in Naini Tal District are sawing timber below the standard measurement and charging for it at full measurement rates?

O. no. D.
*7 26-2-

मि० मुहम्मद इसहाक खां (अनुपस्थित) —

*१०९—क्या गवर्नमेंट जानती हैं कि जिला नैनीताल में लकड़ी के ठेकेदार नियत नाप से कम की लकड़ी चीरते हैं और पूरी नाप की लकड़ी की दरों से दाम लेते हैं?

आदि सिंह
*७

ता०

२६-२-४

असली नंबर

*७

तारीख

२७-२-४

مسٹر محمد اسحاق خان (غیر حاضر) —

*109 — کیا گورنمنٹ کو معلوم ہے کہ ضلع نینئی تال میں لکڑی کے ٹیکیدار اسٹینڈرڈ ٹاپ سے کم کی لکڑیاں چیر رہے ہیں اور اس کے بجائے ٹاپ والی لکڑی کے برابر دام چارج کر رہے ہیں؟

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Minister of Revenue (Shri Charan Singh): Government have no information.

आनरेबल मिनस्टर आफ रेवेन्यू के पार्लियामेंटरी सेक्रेटरी श्री चरण सिंह—सरकार को कोई सूचना नहीं है।

آنرابل منسٹر آف ریونیو کے پارلیمنٹری سیکریٹری شری (چرن سنگھ) —
سرکار کو کوئی اطلاع نہیں ہے۔

*110. Mr. Mohammad Ishaq Khan (absent): What steps does the Government propose to take to stop this?

मि० मुहम्मद इसहाक खां (अनुपस्थित) —

*११०—इसको रोकने के लिये गवर्नमेंट क्या कार्रवाई करने करती हैं?

اسحاق خان (غیر حاضر) —

بے عنوانی کو روکنے کے لئے گورنمنٹ کیا کارروائی کرنے کا

Shri Charan Singh: Does not arise.

श्री चरण सिंह—

यह प्रश्न नहीं पैदा होता।

یہ چرن سنگھ —

یہ سوال ہی نہیں پیدا ہوتا —

مسٹر محمد اسرار احمد —

کیا اس سلسلہ میں گورنمنٹ نے کوئی انکوائری کرنے کی کوشش کی ہے؟

मि० मुहम्मद असरार अहमद—

क्या इस सिलसिले में गवर्नमेंट ने कोई इनक्वायरी करने की कोशिश की है?

Note—Starred questions nos. 109 and 110 were put by Mr. Muhammad Asrar Ahmad

नोट:—स्टार्ड प्रश्न सं० १०९ और ११० मि० मुहम्मद असरार अहमद ने पूछे

नोट—استارڈ سوال نمبر ۱۰۹ اور ۱۱۰ مسٹر محمد اسرار احمد نے پوچھے

شری چرن سنگھ —

ضرورت نہیں تھی کیونکہ اب جنگل کی لکڑی پر کوئی کنٹرول نہیں ہے سوائے اس کے جو ریگولر سلیپرس کے لئے ضروری ہے۔ اس لئے کنٹرولنگ بورڈ کو اختیار ہے کہ وہ کسی بھی ہیزمنٹ یا سائز کی لکڑی کاٹیں یا چیریں۔

شری چرن سنگھ —

جھڑت نہیں تھی کیونکہ اب جنگل کی لکڑی پر کوئی کنٹرول نہیں ہے سوائے اس کے جو ریگولر سلیپرس کے لئے ضروری ہے۔ اس لئے کنٹرولنگ بورڈ کو اختیار ہے کہ وہ کسی بھی ہیزمنٹ یا سائز کی لکڑی کاٹیں یا چیریں۔

پولیس سپرنٹنڈنٹ آف جمنگ کا چماروں کے ساتھ غیر مناسب برتاؤ

شری گجاधर प्रसाद —

आदि संख्या *११
ता० २६-२-४७

*११—क्या सरकार को यह मालूम है कि जब पुलिस सुपरिण्डेंट आजमगढ़ देहातों में दौरे में जाते हैं उस समय वहां के थानदार वहां के चमार भाइयों से उनके टेन्ट खोलें देते हैं और उन चमार भाइयों को कोई मजदूरी नहीं देते हैं ?

असली नंबर * ११
तारीख २७-२-४७

* ११ — کیا گورنمنٹ کو معلوم ہے کہ جب سپرنٹنڈنٹ پولیس اعظمگڑھ دہاتوں کا دورہ کرتے ہیں تو وہاں کا اسٹیشن افسر ان کا خیمہ وہاں کے چماروں سے لگوانا ہے اور ان کو اس کی کوئی مزدوری نہیں دیتا ؟

شری जगन प्रसाद रावत —

पुलिस सुपरिण्डेंट जब जब जिलों के देहातों में दौरा करने के लिये जाते हैं तो खेती खेती करने के काम पर चमार नहीं लगाये जाते।

شری جگن پرसाद راوت —

پولیس سپرنٹنڈنٹ جب جب ضلع کے دیہاتوں میں دورہ کرنے کے لئے جاتے ہیں تو ان کے خیموں کو کھڑا کرنے کے کام پر چمار نہیں لگائے جاتے۔

شری गजाधर प्रसाद —

क्या सरकार कृपा करके बतायेगी कि उनका खेमा कैसे खड़ा किया जाता है ?

شری گجاधर प्रसाद —

کیا سرکار کربا کر کے بتائیگی کہ ان کا خیمہ کیسے کھڑا کیا جاتا ہے ؟

شری जगन प्रसाद रावत —

इस काम के लिये पुलिस विभाग के जो नौकर हैं वही लगाये जाते हैं। वही को खड़ा करते हैं।

شری جگن پرसाद راوت —

اس کام کے لئے پولیس دیہاک کے جو نوکر ہیں وہی لگائے جاتے ہیں۔ وہی خیمہ کو کھڑا کرتے ہیں۔

*112—125. Shri Har Govind Pant: [Postponed.]

O. no. Date
*16—29
26 2 47

श्री हर गोविन्द पंत—

*११२-१२५—[स्थगित किये गये।]

आदि संख्या
१६-२९
ता०
२६-२-४७

— श्री हर गोविन्द पंत —

* ११२ - १२५ — [मल्टी किये गئے]

اصلی نمبر
* ११-१९
تاریخ
۲۷-۲-۴۷

*126. Shri Dwarka Prasad Maurya: [Postponed.]

*36 26 2 47

श्री द्वारिका प्रसाद मौर्य—

*१२६—[स्थगित किया गया।]

*३६
२६-२-४७

— श्री द्वारिका प्रसाद मौर्य —

* १२६ — [मल्टी किया गया]

३६
* २७-२-४७

*127—131. Shri Ganpat Sahai: [Postponed.]

*37—41
26 2 47

श्री गनपति सहाय—

*१२७-१३१—[स्थगित किये गये।]

*३७-४१
२६-२-४७

— श्री गनपति सहाय —

* १२७ - १३१ — [मल्टी किये गئے]

३७-४१
* २७-२-४७

RETRENCHMENT IN THE UTILIZATION CIRCLE OF THE FOREST DEPARTMENT

जंगल विभाग के युटिलाइजेशन सर्किल में कटनी

محکمہ جنگلات کے یوٹیلایزیشن سرکل میں تختیف

*132. Shri Shyam Lal Verma: Has any division of the Utilization Circle of the Forest Department been retrenched, reduced or abolished?

*48 24 247

श्री श्याम लाल वर्मा—

*१३२—क्या मुहकमा जंगल के युटिलाइजेशन सर्किल के किसी डिवीजन में काट-छांट कर दी गई है या उसे तोड़ दिया गया है?

*४८
२६-२-४७

— श्री श्याम लाल वर्मा —

* १३२ — کیا محکمہ جنگلات کے یوٹیلایزیشن سرکل کے کسی ڈویژن میں کٹ چھانٹ یا تختیف کی گئی ہے یا اسے توڑ دیا گیا ہے ؟

* ۴۸
۲۷-۲-۴۷

Shri Charan Singh: The Forest Utilization Division and three Timber Supply Divisions viz., Hardwar, Gonda and Clutterbuckganj have been abolished.

श्री चरण सिंह—

फारेस्ट यूटिलाइजेशन डिवीजन और हरद्वार, गोंडा और कलटरबकगंज के तो
डिम्बर सप्लाय डिवीजनों को तोड़ दिया गया है।

— شری چرن سنگھ

پارکسٹ یوٹیلائزیشن ڈیویژن اور ہر دوار گوندہ اور کلٹر بک گنڈج کے تین
سپلائی ڈیویژنوں کو توڑ دیا گیا ہے۔

O. no. Date
*49 26 2 47

*133. Shri Shyam Lal Verma: If so, how many officers and
ordinate staff were thrown out of employment?

श्री श्याम लाल वर्मा—

आदि सं०
*४९
ता०
२६-२-४७

*१३३—अगर ऐसा किया गया है तो कितने अफसर और मातहत कर्म
बेरोजगार हो गये?

— श्री شyam لال ورما

اصلی نمبر
۲۹*

۱۳۳—اگر ایسا کیا گیا ہے تو کتنے افسر اور ماتحت عملہ والے بیکار ہو گئے؟

تاریخ
۲۷-۲-۴۷

Shri Charan Singh: Nine hundred and three members of the
ordinate staff were retrenched. No gazetted officer was thrown out
employment.

श्री चरण सिंह—

सबॉडिनेट अमले के ९०३ आदमी छंटनी (तखफीफ) में आ गये। कोई
अफसर बेरोजगार नहीं हुआ।

— شری چرن سنگھ

مبارک ذہنیت عملہ کے ۹۰۳ آدمی تخفیف میں آ گئے۔ کوئی گزٹڈ آفیسر
بے روزگار ہوا۔

[O 26 24

*134. Shri Shyam Lal Verma: How many of them were
employed?

श्री श्याम लाल वर्मा—

*५०

२६-२-४७

*१३४—उनमें से कितनों को फिर नौकर रख लिया गया?

— श्री شyam لال ورما

०*

۲۷-۲-۴۷

۱۳۴—ان میں سے کتنے دوبارہ ملازم رکھے گئے ہیں؟

Shri Charan Singh: Fifty nine hands have been re-employed
Forest Division.

श्री चरण सिंह—

फारेस्ट डिवीजन में ५९ आदमी दुबारा नौकर रख लिये गये हैं।

— شری چرن سنگھ

[O 26 247

*135. Shri Shyam Lal Verma: What is the policy of the
ment in the matter of re-employing them and what steps to this
have so far been taken?

۵۹ آدمی پھر نوکر رکھے گئے ہیں۔

श्री श्याम लाल वर्मा—

*१३५—उनको फिर नौकर रखने के विषय में गवर्नमेंट की नीति क्या है और सम्बन्ध में अब तक क्या कार्रवाई की गई है ?

आदि सं०

*५१

ता०

२६-२-४७

اصلی نمبر
۵۱*

تاریخ
۲۷-۲-۲۶

شری شیام لال ورما—

* ۱۳۵ — ان کو دوبارہ ملازم رکھنے کے معاملہ میں گورنمنٹ کی پالیسی کیا ہے اور اس سلسلہ میں کیا کارروائی اب تک کی گئی ہے ؟

Shri Charan Singh: The policy of the Government is to render every possible assistance to the retrenched hands in finding other Government employments. Orders have been issued that Regional Employment Exchanges should render assistance to the retrenched hands to find employments in other departments.

श्री चरण सिंह—

गवर्नमेंट की पालिसी यह है कि वह छटनी में आये हुये आदमियों को ज़री सरकारी नौकरियां दिलाने में हर तरह से मदद करे। हुकम दे दिया गया है कि ज़नल इम्प्लायमेंट एक्सचेंजों को चाहिये कि वे दूसरे डिपार्टमेंटों में नौकरियां हासिल करने छटनी में आये हुये आदमियों की मदद करें।

شری چرن سنگھ—

گورنمنٹ کی پالیسی یہ ہے کہ وہ دوسری سرکاری نوکریاں حاصل کرنے میں تخفیف میں آئے ہوئے آدمیوں کی ہر طرح سے مدد کرے۔ حکم دیدیا گیا ہے کہ ریجنل امپلائمنٹ ایکسچینجوں کو چاہیئے کہ وہ دوسرے محکموں میں نوکریاں حاصل کرنے میں تخفیف میں آئے ہوئے آدمیوں کی مدد کریں۔

*136. **Shri Shyam Lal Verma:** Is any priority given to those retrenched persons for re-employment in the Forest and other departments? O. no. Data
*52 26 2 47

श्री श्याम लाल वर्मा—

*१३६—क्या इन हटाये हुये लोगों को मोहकमा जंगल या दूसरे सहकर्मों नौकर रखने में कोई तरजीह दी जाती है ?

*५२

२६-२-४७

شری شیام لال ورما—

* ۱۳۶ — کیا ان ہٹائے ہوئے لوگوں کو 'محکمہ جنگلات اور دوسرے محکموں میں دوبارہ ملازم رکھنے کے سلسلہ میں کوئی ترجیح دی گئی ہے ؟

۵۲*

۲۷-۲-۲۶

Shri Charan Singh: Yes; priority is given to the retrenched hands for re-employment in the Forest Department, but in other departments they have to take their chances along with retrenched hands of the other departments.

श्री चरण सिंह—

जी हां, फारेस्ट डिपार्टमेंट में सब से पहले उन आदमियों को दुबारा नौकर रखा जाता है जो छटनी में आ गये हों, लेकिन दूसरे सहकर्मों में उन्हें दूसरे सहकर्मों के छटनी में आये हुये आदमियों के साथ-साथ अपनी किस्मत आजमानी पड़ती है।

شری چرن سنگھ —

جی ہاں۔ فارمٹ ڈپارٹمنٹ میں سب سے پہلے اُن آدمیوں کو دوبارہ نوکری
کھا جاتا ہے جو تخفیف میں آگئے ہوں۔ لیکن دوسرے محکموں میں انہیں
دوسرے محکموں کے تخفیف میں آئے ہوئے آدمیوں کے ساتھ ساتھ قسمت
بمانا پڑتا ہے۔

O. no. Date
23-2-47

*187. **Shri Shyam Lal Verma:** Is it a fact that in retaining
services of the persons in the retrenched department little or no account
was taken of the seniority of service and qualifications?

آدھ سٹو

شری شام لال वर्मा—

*53

*187—کیا یہ سچ ہے کہ کٹنی کیے گئے محکمہ کے لوگوں کی نوکری کا
رکنے میں سینیورٹی اور قابلیت کا کوئی خیال نہیں رکھا گیا تھا؟

تا 10

26-2-47

شری شام لال वर्मा —

اصلی نمبر

53*

*187 — کیا یہ ٹھیک ہے کہ تخفیف شدہ محکمہ کے لوگوں کی
میں برقرار رکھنے میں 'ملازمت کی سینیورٹی اور قابلیت کا کوئی خیال
نہیں کیا گیا تھا؟

تاریخ
24-2-47

Shri Charan Singh: No. In retaining persons in the Forest Department, length of service combined with other qualifications were taken into consideration.

شری चरण सिंह—

جی نہیں! فورسٹ ڈیپارٹمنٹ میں لوگوں کی نوکریوں پر کام کرنے کے لیے
نوکری کی مدت اور ان کے ساتھ-ساتھ دوسری قابلیتوں کا خیال رکھا گیا تھا۔

شری چرن سنگھ —

جی نہیں۔ فارمٹ ڈپارٹمنٹ میں لوگوں کو نوکریوں پر برقرار رکھنے میں
وہی کی مدت اور اس کے ساتھ ساتھ قابلیتوں کا خیال کیا گیا تھا۔

Shri Shyam Lal Verma: What other qualifications were considered
by the department in retaining the services of the persons, other than
length of service?

شری श्याम लाल वर्मा—

لوگوں کی نوکریوں میں رکھنے کے لیے نوکری کی अवधि के अतिरिक्त और क्ति योग
ताओं पर विभाग ने विचार किया था ?

شری श्याम लाल वर्मा —

وہی کو ملازمت میں رکھنے کے لیے ملازمت کی مدت کے علاوہ اور
ان پر محکمہ نے غور کیا تھا؟

Shri Charan Singh: Probably education, past record, etc.

شری चरण सिंह—

सम्भवतः शिक्षा पिछला कार्य, आदि।

شری چرن سنگھ —

غالباً تعلیم، پچھلا کام وغیرہ —

O. no. Data
*54 26-2-47

*138. **Shri Shyam Lal Verma:** If so, what principle was adopted in retaining or dispensing with the services of the persons employed in those departments?

श्री श्याम लाल वर्मा—

*१३८—अगर ऐसा है तो उन सोहकर्मों के नौकरों की नौकरी कायम रखने या हटाने करने में कौन सा उसूल रखा गया है ?

आदि ।

*५४

ता०

२६-२-४७

— شری شایم لال ورما —

* ۱۳۸ — اگر ایسا ہے تو ان معکدوں کی ملازمت برقرار رکھنے یا ختم کرنے کے سلسلہ میں کیا اصول برتنا گیا ؟

اصلی نمبر

* ۵۴

تا دیکھ

۲۷-۲-۴۷

Shri Charan Singh: Please see answer to question no. 137.

श्री चरण सिंह—

मेहरबानी करके सवाल नं० १३७ का जवाब देखिये ।

— شری چرن سنگھ —

— مہربانی کر کے سوال نمبر ۱۳۷ کا جواب دیکھئے —

POPULATION OF TANAKPUR, DISTRICT NAINI TAL

टनकपुर, जिला नैनीताल की आबादी

ٹنک پور ضلع نینئی تال کی آبادی

*139. **Shri Shyam Lal Verma:** Will the Government please state the normal population of Tanakpur, a town in Naini Tal District, during the following periods in the year--

*53 26-2-47

December to April.

May to June.

July to November.

श्री श्याम लाल वर्मा—

*१३९—क्या गवर्नमेंट कृपा करके बतावेगी कि जिला नैनीताल के कस्बे टनकपुर हो आम आबादी साल के चोखे लिखे महीनों में कितनी रहती है :—

आदि सं०

*५५

ता०

२६-२-४७

दिसम्बर से अप्रैल

मई से जून

जुलाई से नवम्बर

— شری شایم لال ورما —

* ۱۳۹ — کیا گورنمنٹ مہربانی کر کے بتائیگی کہ ضلع نینئی تال کے کسبہ

* ۵۵

۲۷-۲-۴۷

ٹنک پور کی عام آبادی سال کے نیچے لکھے ہوئے مہینوں میں کتنی رہتی ہے :—

دسمبر سے اپریل تک

مئی سے جون تک

جولائی سے نومبر تک

Shri Charan Singh: Accurate figures are not available but the population is approximately as follows:

December to April	5,000
May and June	2,000
July to November	1,000

श्री चरण सिंह—

ठीक-ठीक आंकड़े मौजूद हैं नहीं लेकिन करीब-करीब आबादी यह है :—

दिसम्बर से अप्रैल तक	..	५,०००
मई और जून में	..	२,०००
जुलाई से नवम्बर तक	..	१,०००

— شری چرن سنگھ —

صحیح اعداد و شمار موجود نہیں ہیں لیکن تخمینی آبادی یہ ہے —

دسمبر سے اپریل تک	۵ ہزار
مئی اور جون میں	۲ ہزار
جولائی سے نومبر تک	۱ ہزار

श्री श्याम लाल वर्मा—

जब से टनकपुर और लोहाघाट के बीच में सड़क बनने लगी है क्या यह बात सही कि वहां बारहों महीने ज्यादा आदमी रहने लगे हैं बजाय इन आदमियों की संख्या के कि कही गई है ?

— شری شام لال ورما —

جب سے ٹنک پور اور لوہا گھاٹ کے بیچ میں سڑک بننے لگی ہے کیا یہ بات سہی کہ وہاں بارہوں مہینے زیادہ آدمی رہنے لگے ہیں بجائے ان کیوں کی سنگھیا کے جو کہ کہی گئی ہے —

श्री चरण सिंह :

शायद आनरेबल मेम्बर की इत्तिला सही होगी , लेकिन गवर्नमेंट की इत्तिला वही है जो जवाब में दी गई है ।

— شری چرن سنگھ —

شاید آنریبل ممبر کی اطلاع صحیح ہوئی۔ لیکن گورنمنٹ کی اطلاع یہی ہے جو جواب میں دی گئی ہے۔

*140. **Shri Shyam Lal Verma:** What is the conservancy staff employed in the town during these periods?

श्री श्याम लाल वर्मा—

*१४०—इन महीनों में कितनों लोगों को क़स्बे के सफाई के अमले में रखा जाता है?

— شری شام لال ورما —

* ۱۴۰ — ان مہینوں میں قصبہ کے صفائی کے عملہ میں کتنے آدمی رکھے گئے ہیں ؟

Shri Charan Singh: Conservancy staff employed during these periods as under :

December to April	13 sweepers.
May and June	9 in May and 5 in June.
July to November ...	{ 5 in July to September 8 in October, 10 in November.

श्री चरण सिंह—

इन महीनों में सफाई के लिये जितना अमला रखा जाता है वह यह है :—
दिसम्बर से अप्रैल तक .. १३ मेहतर

मई और जून में .. ९ मई में और ५ जून में

जुलाई से नवम्बर तक .. { ५ जुलाई से सितम्बर तक ।
८ अक्टूबर में ।
१० नवम्बर में ।

شوي چران سنگهه —

اس زمانہ میں صفائی کے لئے یہ عملہ تھا —

13 مہتر ۵ دسمبر سے اپریل تک
9 مئی میں اور 5 جون میں -
5 جولائی سے ستمبر تک
8 اکتوبر میں
1 نومبر میں } جولائی سے نومبر تک

*141. Shri Shyam Lal Verma: [Postponed.]

O. no. Date
*57 26-2-47

श्री श्याम लाल वर्मा—

*१४१—[स्थगित किया गया।]

आदि संख्या

*५७

ता०

२६-२-४७

شري شيام لال درما —

* 141 — [معلقہ کیا گیا]

اصلی نمبر

۵۷*

تاریخ

۲۷-۲-۴۷

*142—*146. Mr. Nihal Uddin: [Postponed.]

*59—63
26-2-47

मि० निहालुद्दीन—

*१४२-१४६—[स्थगित किये गये।]

*५९-६३

२६-२-४७

اعلیٰ نمبر
۹۳-۵۹*
تاریخ
۲۷-۲-۲۶

مسٹر نہال الدین —
[ملٹوی کئے گئے] — ۱۲۶-۱۲۲ *

O. no. Date
*75-80
26 2 47

*147— 152. Lieut. M. Sultan Alam Khan: [Postponed.]

آدھ سہ
*۷۶-۷۰
تا
۲۶-۲-۴۷

لےفٹننٹ ایم۔ سلطان آلام خاں—
*۱۴۷-۱۴۲—[سبجٹ کیے گئے]

A-۷۵*
۲۷-۲-۲۶

لےفٹننٹ ایم۔ سلطان عالم خاں —
[ملٹوی کئے گئے] — ۱۵۲-۱۲۷ *

*97-107

*158— 167. Shri Bansi Dhar Misra: [Postponed.]

*۹۳-۱۰۷
۲۶-۲-۴۷

شری بانسی دھار میسر—
*۱۵۸-۱۵۷—[سبجٹ کیے گئے]

۱۰۷-۹۳*
۲۷-۲-۲۶

شری بنسی دھار میسر —
[ملٹوی کئے گئے] — ۱۶۷-۱۵۳ *

GUR DEVELOPMENT SCHEME

گور ڈیولپمنٹ اسکیم

گور ڈیولپمنٹ اسکیم

*110
26 2 47

*168. Shri Ram Murti: (a) Is it a fact that the Congress Government initiated the Gur Development Scheme under the Industries Department when they were last in office? If so, why was the scheme abolished and re-started soon after under the Agriculture Department and not under the Industries Department?

(b) How does the working of the Scheme relating to the period when it used to work under the Industries Department compare with that relating to the period when it has been working under the Agriculture Department? Will Government kindly furnish a statement showing comparative figures of the work done during the aforesaid two periods?

(c) Do Government class gur making essentially a cottage industry?

(d) Is it a fact that the question of its working again through the Industries Department was referred to the Director in October last? If so, did the Director agree to work it? If not, why not?

श्री राममूर्ति—

*१६८—(क) क्या यह सच है कि कांग्रेस गवर्नमेंट ने पिछले शासन-काल में इन्डस्ट्रीज डिपार्टमेंट के अधीन गुड डेवलपमेंट स्कीम चालू की थी? अगर ऐसा है, तो वह स्कीम क्यों तोड़ दी गई और फिर से इन्डस्ट्रीज डिपार्टमेंट के अधीन न चालू करके क्यों होरनू ही ऐग्रीकल्चर डिपार्टमेंट के अधीन चालू कर दिया गया?

(ख) उस जमाने में जबकि यह स्कीम इन्डस्ट्रीज डिपार्टमेंट के अधीन चालू थी, कितना काम हुआ और इसके मुकाबिले में उस वक्त से कितना काम हुआ जब से यह स्कीम एग्रीकल्चर डिपार्टमेंट के अधीन चालू है? क्या गवर्नमेंट कृपा करके एक नक्शा मेज पर रखेगी जिसमें इन दोनों अवधियों के काम सम्बन्धी तुलनात्मक आंकड़े दिये हुये हों?

(ग) क्या गवर्नमेंट गुड़ बनाना असल में एक घरेलू धन्धा समझती है?

(घ) क्या यह सच है कि पिछले अक्टूबर में डाइरेक्टर से इस स्कीम को फिर इन्डस्ट्रीज डिपार्टमेंट के अधीन चलाने के सम्बन्ध में सलाह ली गई थी? अगर हाँ, तो क्या डाइरेक्टर ने इसे चलाना मंजूर कर लिया था? अगर नहीं, तो क्यों नहीं?

श्री राम मूर्ति —

* १६८ — (अ) क्या यह सच है कि कांग्रेस गवर्नमेंट ने पिछले शासन-काल में इन्डस्ट्रीज डिपार्टमेंट के अधीन गुड डेवलपमेंट स्कीम चालू की थी? अगर ऐसा है, तो वह स्कीम क्यों तोड़ दी गई और फिर से इन्डस्ट्रीज डिपार्टमेंट के अधीन न चालू करके क्यों होरनू ही ऐग्रीकल्चर डिपार्टमेंट के अधीन चालू कर दिया गया?

(ब) उस जमाने में जबकि यह स्कीम इन्डस्ट्रीज डिपार्टमेंट के अधीन चालू थी, कितना काम हुआ और इसके मुकाबिले में उस वक्त से कितना काम हुआ जब से यह स्कीम एग्रीकल्चर डिपार्टमेंट के अधीन चालू है? क्या गवर्नमेंट कृपा करके एक नक्शा मेज पर रखेगी जिसमें इन दोनों अवधियों के काम सम्बन्धी तुलनात्मक आंकड़े दिये हुये हों?

(ग) क्या गवर्नमेंट गुड़ बनाना असल में एक घरेलू धन्धा समझती है?

(घ) क्या यह सच है कि पिछले अक्टूबर में डाइरेक्टर से इस स्कीम को फिर इन्डस्ट्रीज डिपार्टमेंट के अधीन चलाने के सम्बन्ध में सलाह ली गई थी? अगर हाँ, तो क्या डाइरेक्टर ने इसे चलाना मंजूर कर लिया था? अगर नहीं, तो क्यों नहीं?

आदि संख्या
*११०
ता०
२६-२-४७

اصلی نمبر
* 11
تاریخ
۲۷-۱-۴۷

Parliamentary Secretary to the Hon'ble the Minister of Justice (Shri Keshav Deo Malaviya): (a) Yes. It was reported by the Director of Industries that the scheme had served its purpose and was no longer useful. It was also thought that the work, if any, on *gur* development could be done by the Agriculture and Co-operative Departments and not by the Industries Department.

(b) A statement is placed on the honourable member's table.

(c) Yes.

(d) Yes.

No. For the reasons already given in reply to part (a) of this question.

(See Appendix 'B' on page 752 *infra*.)

आनरेबिल मिनिस्टर ऑफ जस्टिस के पार्लियामेंटरी सेक्रेटरी (श्री केशवदेव पालवीय) —

(क) जी हां, इन्डस्ट्रीज (उद्योग विभाग) के डाइरेक्टर ने यह रिपोर्ट दी थी कि इस स्कीम का उद्देश्य पूरा हो चुका है और उसे जारी रखने में कोई फायदा नहीं है। दूसरे यह भी सोच गया कि अगर गुड़ की तरक्की के सिलसिले में कोई काम हो तो उसे उद्योग विभाग के बड़े कृषि (एग्रीकल्चर) और कोऑपरेटिव विभागों को करना चाहिये।

(ख) आनरेबिल मेम्बर की मेज पर एक नक्शा रख दिया गया है।

(ग) जी हां।

(घ) जी हां।

जी नहीं। वजहें इस सवाल के हिस्सा (क) के जवाब में दे दी गई हैं।

(देखिये नत्थी "ख" आगे पृष्ठ ७५३ पर।)

آنریبل منسٹر آف جسٹس کے پارلیامنٹری سیکریٹری (شری کیشودےو پالویہ) —
(الف) جی ہاں - صنعت و حرفت کے ڈائریکٹر نے یہ رپورٹ دی کہ اس اسکیم کا مقصد پورا ہو چکا ہے - اور اسے جاری رکھنے میں کوئی فائدہ نہیں ہے - دوسرے یہ بھی سوچا گیا کہ اگر گڑ کی ترقی کے سلسلہ میں کوئی کام ہو تو اسے محکمہ صنعت و حرفت کے بدلے محکمہ زراعت اور کوآپریٹو کرنا چاہیئے -

(ب) آنریبل ممبر کی میز پر ایک نقشہ رکھ دیا گیا ہے -

(ج) جی ہاں -

(د) جی ہاں -

جی نہیں - وجہیں اس سوال کے حصہ (الف) کے جواب میں دی گئی ہیں -

(دیکھئے نत्थی 'ب' آگے صفحہ ۷۵۵ پر)

O. no. 111
111 26-2-47

*169. **Shri Ram Murti:** (a) Is it a fact that while speaking the cut motions on the Gur Development Scheme (Agriculture Department) during the last budget session, the Hon'ble Minister in charge of the Department gave an undertaking to expand the Scheme as possible during the current year and to restore it to its old size in the budget for the next year?

(b) If so, will Government kindly lay a statement showing expansion effected so far and proposed in the budget for the next year?

श्री राममूर्ति—

आदि सं०

*१११

ता०

२६-२-४७

*१६९—(क) क्या यह सच है कि पिछले बजट अधिवेशन में गुड़ डेवेलपमेंट स्कीम (एग्रीकल्चर डिपार्टमेंट) के सम्बन्ध में कटौती के प्रस्तावों पर बोलते हुये डिपार्टमेंट के आनरेबिल मंत्री ने यह वादा किया था कि चालू साल में जहां तक सम्भव होगा इस स्कीम का प्रसार करेंगे और अगले साल के बजट में इस स्कीम को पुराने पैमाने पर फिर से प्रसार कर देंगे ?

(ख) अगर ऐसा वादा किया था, तो क्या गवर्नमेंट कृपा करके मेज पर एक नक्शा रख देगी जिसमें यह दिया हुआ हो कि अब तक कितना प्रसार हुआ और आगे साल में किस क्रम में आयोजन है ?

شری رام مورتی —

* ۱۶۹ — (الف) کیا یہ تھیک ہے کہ گزشتہ بجٹ سیشن میں گز دیولپمنٹ اسکیم (محکمہ زراعت) پر تحریکات التواء پورے تفریز کرنے ہوئے محکمہ کے انریبل وزیر نے وعدہ کیا تھا کہ وہ اس اسکیم کو سال روان ہی میں جہاں تک ممکن ہوگا وسعت دینگے اور آئندہ سال کے بجٹ میں اس کو اس کے پرانے پیمانے پر لے آئینگے؟

(ب) اگر ایسا ہے تو کیا گورنمنٹ مہربانی کرے گی ایک نقشہ میں پورے مہنگی جس میں یہ دیا ہوا ہو کہ اب تک کتنی توسیع دی گئی ہے اور آئندہ سال کے بجٹ میں کس قدر توسیع کی گنجائش رکھی گئی ہے؟

Shri Keshav Deo Malaviya: (a) Yes.

(b) The expansion proposals are under the consideration of Government.

श्री केशवदेव मालवीय—

(क) जी हां।

(ख) इस स्कीम का प्रसार करने के प्रस्तावों पर सरकार गौर कर रही है।

شری کیشو دیو مالویہ —

(الف) جی ہاں۔

(ب) اس اسکیم کی توسیع کرنے کی تجویزوں پر سرکار غور کر رہی ہے۔

*170. Shri Ram Murti: [Postponed.]

श्री राममूर्ति—

*१७०—[स्थगित किया गया]

شری رام مورتی —
* ۱۷۰ — [مستوی کیا گیا]

NUMBER OF TENANTS WITH HOLDINGS OF 5 TO 40 ACRES

۶ ایکڑ سے لے کر ۴۰ ایکڑ تک چاراجی والے کسان
۵ ایکڑ سے لے کر ۴۰ ایکڑ تک آراضی والے کسان

*171. Shri Raj Kumar Singh: Will the Government please supply following figures:

O.no. Date
*119 261-47

(a) Number of tenants with holdings of less than five acres in area.

(b) Number of tenants with holdings of 5 acres to 20 acres.

(c) Number of tenants with holdings of above 20 acres to 40 acres.

(d) Number of tenants with holdings above 40 acres of land?

O.no date
*114 26-2-47

*172. Will the Government lay a statement showing :

(a) area cultivated (with kind of tenancy and rents in each division);

(b) culturable waste land (with kind of tenancy and rents in each division);

(c) area under pula, dhaka gardens, water pokhars or tanks each separately (with kind of tenancy and rents in each division);

(d) area of unculturable lands with its kind?

श्री राज कुमार सिंह—

आदि संख्या

*११३

ता०

२६-२-४७ क्या है ?

*१७१—क्या गवर्नमेंट कृपा करके बतायेगी कि—

(क) पांच एकड़ के रकबे से कम आराजी वाले काश्तकारों की संख्या

क्या है ?

(ख) ५ एकड़ से २० एकड़ तक आराजी वाले काश्तकारों की संख्या क्या है ?

(ग) २० एकड़ से ज्यादा और ४० एकड़ से कम आराजी वाले काश्तकारों की संख्या

(घ) ४० एकड़ से अधिक आराजी वाले काश्तकारों की संख्या क्या है ?

*११४

२६-२-४७

*१७२—क्या गवर्नमेंट एक नक्शा मेज पर रखेगी, जिसमें यह दिया हुआ हो कि—

(क) काश्त की हुई आराजी का रकबा क्या है ? (हर कमिश्नरी में काश्त की किसम और लगान क्या है ?)

(ख) काश्त के लायक परती जमीन कितनी है ? (हर कमिश्नरी में काश्त की किसम और लगान क्या है ?)

(ग) पुल, ढांक बगीचों, पानी के पोखरों और तालाबों का अलग-अलग रकबा कितना है ? (हर कमिश्नरी में काश्त की किसम और लगान क्या है ?)

(घ) काश्त करने के अयोग्य आराजी का रकबा कितना है और वह किस किस का है ?

اصلی نمبر
۱۱۲*

تاریخ
۲۷-۲-۴۷

شری راج کمار سنگھ —

* ۱۷۱ — کیا گورنمنٹ مہربانی کے کہ حسب ذیل اعداد و شمار فراہم کریگی :

(الف) ان کاشتکاروں کی تعداد جن کے پاس بانجھ ایکڑ سے کم رقبہ

کی جو زمین ہیں —

(ب) ان کاشتکاروں کی تعداد جن کے پاس ۵ سے لیکر ۲۰ ایکڑ تک

کے رقبہ کی جو زمین ہیں ؟

(ج) ان کاشتکاروں کی تعداد جن کے پاس ۲۰ کے اوپر ۴۰ ایکڑ تک کے

رقبہ کی جو زمین ہیں ؟

(د) ان کاشتکاروں کی تعداد جن کے پاس ۴۰ ایکڑ سے زیادہ رقبہ

کی جو زمین ہیں ؟

* ۱۷۲ — کیا گورنمنٹ ایک نقشہ میز پر رکھیگی جس میں حسب ذیل

باتیں دکھائی گئی ہوں :

(الف) کاشت کی ہوئی آراض کا رقبہ کیا ہے (ہر کمشنری میں)

کاشت کی قسم اور مکان کیا ہے ؟

۱۱۴ •
۲۷-۲-۴۷

(ب) آراضی افتادہ قابل کاشت کتنی ہے؟ (ہر کمشنری میں کاشت کی قسم اور لگان کیا ہے؟)

(ج) پولا، ڈھاگا، بانج، پوھکان، آبی، یا نالاب ہم ایک کا الگ الگ رقبہ کتنا ہے (ہر کمشنری میں کاشت کی قسم اور لگان کیا ہے؟)

(د) ناقابل کاشت آراضیات کا رقبہ معہ قسم؟

Shri Charan Singh: The labour involved would be out of all proportion to the results achieved, and therefore, it would not be profitable to prepare statements in answer to these questions.

श्री चरण सिंह—

इस सवाल का जवाब देने में जो नकशे तैयार करने पड़ेंगे उसमें जितनी मेहनत होगी उसको देखते हुये इन नकशों से कोई फायदा नहीं होगा।

شمسي چرن سنگهه —

اس سوال کے جواب دینے میں جو نقشے تیار کرنے پڑیں گے ان میں جتنی محنت ہوگی اس کے دیکھتے ہوئے ان نقشوں سے کوئی فائدہ نہ ہوگا۔

AVERAGE RATE OF RENT PER BIGHA IN THE PROVINCE

प्रति बीघा लगान की आसत शरह

في بيگهه لگان کی اوسط شرح

*173. **Shri Raj Kumar Singh:** Will the Government be pleased to state the average rate of rent per bigha divisionwise:

O. no. date.
* 115 26-2-47

(a) paid by a tenant to the zamindar,

(b) paid by a sub-tenant to the tenant.

श्री राज कुमार सिंह—

*१७३—क्या गवर्नमेंट कृपा करके बतायेगी कि हर कमिश्नरी में फी बीघा लगान

आदि संख्य
*११५
ता०
२६-२-४७

किस आसत शरह से —

(क) असामी जमींदार को देता है?

(ख) शिकमी असामी काश्तकार को देता है?

شمسي راجکمار سنگهه —

* 173 — کیا گورنمنٹ مہربانی کر کے ہر کمشنری کی الگ الگ فی بیگہ اوسط شرح لگان بتائے گی :

اصلی نمبر
115*
تاریخ
۳۷-۲-۲۶

(الف) جو ایک کاشتکار زمیندار کو ادا کرتا ہے؟

(ب) جو ایک شیکمی اسامی کاشتکار کو ادا کرتا ہے؟

Shri Charan Singh: A statement is laid on the table.

(See Appendix 'C' on page 756 *infra*.)

श्री चरण सिंह—

एक नक्शा मेज़ पर रख दिया गया है ।

(देखिये नत्थी 'ग' आगे पृष्ठ ७५७ पर)

श्री चरण सिंह—

ایک نقشہ میز پر رکھ دیا گیا ہے -

(دیکھئے نٹھی 'ج' آگے صفحہ ۷۵۸ پر)

*174—180. Shri Raj Kumar Singh: [Postponed.]

श्री राज कुमार सिंह—

*१७४-१८० [स्थगित किय गये]

श्री राज कुमार सिंह—

۱۷۴ - ۱۸۰ — [معلقہ کیے گئے] -

COMPLAINT AGAINST THE PURCHASE OF PADDY SEED

बीज के लिये धान खरीदने के सम्बन्ध में शिकायत

بیج کے لئے دھان خریدنے کے بارے میں شکایت

*181. Shri Raj Kumar Singh: Will the Government be pleased to state if the paddy for seed was purchased in Fyzabad, Partabgarh or Mirzapur through middlemen instead of from the direct producer? If so, the 12½ per cent. meant for him was paid to the agent? If so, has the Government done or propose to do in the matter?

श्री राज कुमार सिंह—

आदि संख्या

*१२६

ता०

२६-२-४७

*१८१—क्या गवर्नमेंट कृपा करके बतायेगी कि फैजाबाद, प्रतापगढ़ और मिर्जापुर में बीज के लिये 'धान' पैदा करने वाले से सीधे खरीदने के बजाय बीच के आदमियों से खरीदा गया और १२½ प्रतिशत जो उसे मिलना चाहिये था एजेंट को दिया गया यदि ऐसा है तो गवर्नमेंट इस विषय में क्या कर रही है या करने का विचार करेगी?

श्री राज कुमार सिंह—

اصلی نمبر
۱۲۶ *

تاریخ
۲۷-۲-۴۷

۱۸۱ — کیا گورنمنٹ یہ بانی کر کے بتا دے گی کہ فیض آباد، پرتاب گڑھ، میرزاپور میں کسان سے خریدنے کے بجائے 'بیج' کے لئے دھان، بیج کے آدمیوں سے خرید لیا گیا اور جو کسان کو ساڑھے بارہ فیصدی ملنا چاہئے تھا اس کو دیا گیا؟ اگر ہاں، تو گورنمنٹ اس معاملہ میں کیا کر چکی ہے اور کرنے کا ارادہ رکھتی ہے؟

Shri Keshav Deo Malaviya: No Sir. Paddy seeds were purchased through the Co-operative Societies of the districts of Faizabad, Partabgarh and Mirzapur from big and approved farmers and also from small cultivators. A premium of 12½ per cent. was given to those persons from whom the seeds were purchased.

The Farmers' Co-operative Societies are being organized and shortly the middlemen will be eliminated.

• श्री केशवदेव मालवीय—

जी नहीं। धान के बीज फैजाबाद, प्रतापगढ़ और मिर्जापुर के जिलों में कोआपरेटिव सोसाइटियों के जरिये बड़े और मंजूरदा किसानों और बराहरास्त छोटे किसानों से भी खरीदे गये। १२½ फी सदी प्रिमियम उन लोगों को दिया गया जिनसे बीज खरीदा गया था।

किसानों की कोआपरेटिव सोसाइटियां कायम की जा रही हैं और कुछ अर्से में ये बीज के आदमियों को खत्म कर देंगी।

شري کيشو ديو مالويہ —

جی نہیں۔ دھان کے بیج فیض آباد - پرتاب گڑھ اور میرزاپور کے ضلعوں میں کوآپریٹو سوسائٹیز کے ذریعہ بڑے اور منظور شدہ کسانوں اور براہ راست چھوٹے کسانوں سے خریدے گئے تھے۔ سازے بارہ فیصدی پرمیم ان لوگوں کو دیا گیا جن سے بیج خریدا گیا تھا۔

کسانوں کی کوآپریٹو سوسائٹیاں قائم کی جا رہی ہیں اور کچھ عرصہ میں یہ بیج کے آدمیوں کو ختم کر دیں گی۔

*182. **Shri Raj Kumar Singh:** Is the Government aware that this was also done in Bara Banki?

O no Date
*127 26-2-47

श्री राज कुमार सिंह—

*१८२—क्या गवर्नमेंट जानती है कि ऐसा बाराबंकी में भी हुआ है ?

बादि संख्या

*१२७

ता०

२६-२-४७

شري راجكمار سنگھ —

* 182 — کیا گورنمنٹ جانتی ہے کہ یہی چیز بارہ بنگلی میں بھی کر گئی ؟

Shri Keshav Deo Malaviya: Paddy seeds were also purchased through farmers, private cultivators and middlemen in Bara Banki.

श्री केशवदेव मालवीय—

बाराबंकी के जिले में धान के बीज किसानों, निजी काश्त करने वालों और बीच के आदमियों के जरिये भी खरीदे गये।

شري کيشو ديو مالويہ —

بارہ بنگلی کے ضلع میں دھان کا بیج کسانوں، نجی کاشت کرنے والوں اور بیچ کے آدمیوں کے ذریعہ بھی خریدا گیا۔

اصلی نمبر

* 127

تاریخ
۲۷-۲-۴۷

UNSTARRED QUESTIONS

अनस्टारर्ड प्रश्न

این استازار سرالائ

NECESSITY OF CONSTRUCTING A CULVERT OVER HAIBATPUR
CUM-BISWAN CANAL DISTRICT SITAPURजिला सीतापुर में हैबत पुर-कम-बिसवां नहर पर एक पट्टी नालो
बनाने की आवश्यकता

ضلع سیناپور میں ہیبت پور - کشمبہ بسواں نہر پر ایک پٹی نالی

بنانے کی ضرورت

O no. Date
*1 26-2-47

1. **Shri Jagannath Prasad alias Jagan:** Has the Government considered any scheme for utilizing a large tract of cultivation by constructing a culvert and kachcha nala in village Besendi pargana and tahsil Biswan, district Sitapur under Haibat-cum-Biswan Canal Distributary for draining out the unnecessary water?

श्री जगन्नाथ प्रसाद उपनाम जगन—

आदि संख्या

१

ता०

२६-२-४७

१—क्या गवर्नमेंट ने बेकार पानी की निकासी के लिये हैबतपुर-कम-बिसवां नहर के कुलाबे में एक पट्टी हुई नाली और कच्चा नाला बना कर मौजा बसेंडी, परगना तहसील बिसवां, जिला सीतापुर में एक बड़ी आराजी की खेती के काम में लाने की सोच पर विचार किया है?

میری جگناتھ پراساد عرف جگن —

اصلی نمبر

تاریخ
۲۷-۲-۴۷

۱ — کیا گورنمنٹ نے بیکار پانی کی نکاسی کے لئے ہیبت پور کشمبہ بسواں نہر کی شاخ میں سے موضع بسیغدی پر گتہ و تحصیل بسواں، ضلع سیناپور میں ایک پٹی ہوئی نالی اور ایک کچھا نالا بنا کر ایک بڑی آرازی کو کاشت میں لانی اسکیم پر غور کیا ہے؟

The Hon'ble the Minister of Communications: No. Two lines already exist in this tract, one for the area west of Besendi and Haibatpur and the other for the area south of Biswan. The question of improving the preest drainage arrangements is under investigation.

आनरेबल मिनिस्टर आफ कम्युनिकेशन्स—

जी नहीं, दो नालियां इस इलाके में पहले ही से हैं। एक उस इलाके के लिये जो बसेंडी और हैबतपुर के पश्चिम में है और दूसरी उस इलाके के लिये जो बिसवां तहसील में है, इनके मौजूदा इस्तजाम को और अच्छा बनाने के सवाल पर और सोचा जा रहा है।

آنریبل - منسٹر ف کمیونیکیشنس —

جی نہیں - دو نالیاں اس علاقہ میں پہلے سے موجود ہیں ایک اس رقبہ کے لئے جو بسیغدی اور ہیبت پور کے بیچ میں ہے اور دوسری اس رقبہ کے لئے جو بيسواں کے دکن میں ہے - ڈرینئج کے موجودہ انتظامات کو بہتر بنانے کے سوال پر غور کیا جا رہا ہے -

O no IDa
*2 4-26472-4. **Shri Jai Ram Verma:** [Postponed.]

श्री जैराम वर्मा :

२-४—[स्थगित किये गए।]

आदि संख्या

२-४

ता०

२६-२-४७

श्री जैराम वर्मा —
[मलायि कड़े कड़े]

असली नम्बर

२-४

तारीख

२७-२-४७

SUPERVISION OF THE ESTATE OF B. HARAKH CHAND OF AZAMGARH BY
THE COURT OF WARDS

आजमगढ़ के बाबू हरखचन्द को रियासत की कोर्ट आफ वार्ड्स
द्वारा निगरानी

اعظم گدھے کے بابو ہرکھ چند کی ریاست کی کورٹ آف وارڈس کے ذریعہ نگرانی

5. **Shri Sita Ram Asthana:** Is it a fact that the estate of the late B. Harakh Chand of Azamgarh is now under the superintendence of the Court of Wards, and if so, will the Government be pleased to state the full circumstances in which the Court of Wards took up the estate?

O. no. Date

5 26-2-47

श्री सीताराम अस्थाना :

५—क्या यह सच है कि आजमगढ़ के स्वर्गीय बाबू हरखचन्द का इलाका आज कल कोर्ट आफ वार्ड्स की देख-रेख में है और अगर ऐसा है, तो क्या गवर्नमेंट कृपा करके उन सब बाकियात को बतायेगी, जिनके कारण कोर्ट आफ वार्ड्स ने उनके इलाके को अपने कब्जे में ले लिया है ?

आदि संख्या

५

ता०

२६-२-४७

شری سیتارام استھانا —

५ — کیا یہ ٹھیک ہے کہ اعظم گدھے کے بابو ہرکھ چند آئندہانی کی جائداد اب کورٹ آف وارڈس کی نگرانی میں ہے اور اگر ہے تو کیا گورنمنٹ مہربانی کر کے ان بوجہ حالات کو بتائے گی جن کے باعث کورٹ آف وارڈس نے اس جائداد کو لیا ہے ؟

5

27-2-47

The Hon'ble the Minister of Revenue: The answer to the first part of the question is in the affirmative. Babu Harakhchand, the proprietor of the estate, died leaving a son Bachcha Kishen Das as his sole heir. Bachcha Kishen Das had lost his mother two years before his father's death. There was friction among the trustees who were managing the state after Babu Harakhchand's death. They made a joint application that the estate may be taken under the superintendence of the Court of Wards. With a view to protect the interest of the minor the Court of Wards assumed charge of the person of the minor and also of his property.

आनरेबिल मिनिस्टर आफ रेवेन्यू :

सवाल के पहिले हिस्से का जवाब हाँ में है। रियासत के मालिक बा० हरखचन्द मरे तो उनके एक लड़का था जिसका नाम बच्चा कishनदास है और जो उनका उत्तराधिकारी है। बच्चा कishनदास की माँ उसके पिता के मरने के २ साल पहले मर चुकी थी। बा० हरखचन्द की मृत्यु के बाद जो ट्रस्टीज उनकी रियासत की

देख-भाल करते थे उनमें झगड़ा था। उन्होंने मिल कर एक दरख्वास्त दी कि रियासत का इन्तजाम कोर्ट आफ वार्ड्स अपना निगरानी में ले ले। नाबालिग के हितों की रक्षा करने के लिये कोर्ट आफ वार्ड्स ने नाबालिग की और उसके जायदाद की देख-भाल अपने हाथ में ले ली।

— अन्रियल मन्स्टर ऑफ रियुनियो —

— سوال کے پہلے حصہ کا جواب ہاں میں ہے۔ جب ریاست کے مالک بابو ہرکھ چند مرے تو ان کے ایک لڑکا تھا جس کا نام بچہ کشن داس ہے اور جو ان کا وارث ال ہے۔ بچہ کشن داس کے باپ کے مرنے سے دو سال پہلے ان کی ماں مرجہی نہیں۔ بابو ہرکھ چند کے مرنے کے بعد جو متولی ریاست کا انتظام کرتے تھے ان میں جھگڑا تھا۔ انہوں نے ایک مشترکہ درخواست دی کہ ریاست کا انتظام کورٹ آف وارڈس اپنی نگرانی میں لے لے۔ نابالغ کے مفاد کی حفاظت کی غرض سے کورٹ آف وارڈس نے نابالغ اور اس کی جائداد کی دیکھ بھال اپنے ہاتھ میں لے لی۔

O. no. Date
6 26-2-47

6. **Shri Sita Ram Asthana:** Is it a fact that the late B. Harak Chand had created a Board of Trustees, by means of a registered deed of trust, dated 1939, and had by that deed of trust entrusted the entire management of the Estate to the Trustees for the entire period intervening between the registration of the deed and the attainment of majority by his son and heir?

श्री सीताराम अस्थाना :

आदि संख्या

६

ता०

२६-२-४७

६—क्या यह सच है कि स्वर्गीय बाबू हरखचन्द ने एक बोर्ड आफ ट्रस्टीज कायम किया था, जिसकी रजिस्ट्री सन् १९३९ ई० में कराई थी और इस ट्रस्टनामे के द्वारा इलाके का पूरा इन्तजाम उस समय के लिये जब तक कि उनका लड़का और वारिस बालिग न हो जाय ट्रस्टीज को पूर्ण रीति से सौंप दिया?

— श्री सीताराम अस्थाना —

اصلی نمبر

تاریخ
۲۷-۲-۴۷

۶— کیا یہ ٹھیک ہے کہ بابو ہرکھ چند آنجنہانی نے ایک رجسٹری شدہ ٹرسٹ نامہ کے ذریعہ سنہ ۱۹۳۹ ع میں ٹرسٹیوں کا ایک بورڈ بنایا تھا اور اس ٹرسٹ نامہ کے ذریعہ اس ٹولیت نامہ کی رجسٹری کرائے سے لیکر اپنے بچے اور بچے کے بالغ ہونے تک کی درمیانی مدت کے لئے اپنی جائداد کا تمام انتظام ان سٹیوں کے سپرد کر دیا تھا؟

The Hon'ble the Minister of Revenue: The answer is in the affirmative.

आनरेबल मिनिस्टर आफ रेवेन्यू :

इस सवाल का जवाब हां में है।

— अन्रियल मन्स्टर ऑफ रियुनियो —

— سوال کا جواب ہاں میں ہے۔

O. no. Date
7 26-2-47

7. **Shri Sita Ram Asthana:** Will the Government state under what provision of law did the Court of Wards step in, in the face of specific provisions of the trust deed, entrusting the management of the Estate to the trustees, when in fact the trust deed and the Board of Trustees stand intact and undissolved?

श्री सीताराम अस्थाना :

७—क्या गवर्नमेंट बताएगी कि कानून के कौन से आदेश के अनुसार कोर्ट आफ वार्ड्स ने इलाके पर कब्जा किया, जब कि ट्रस्टनामे की मुख्य शर्तें मौजूद थीं, जिनके अनुसार इलाके का इन्तजाम ट्रस्टीज को सौंपा गया था और जब कि वास्तव में ट्रस्टनामा रह नहीं किया गया था और बोर्ड आफ ट्रस्टीज काम कर रहे थे।

आदि संख्या

७

ता०

२६-२-४७

श्री सीता राम अस्थाना —

७—क्या गवर्नमेंट बताएगी कि कानून की कौन सी शर्तों के तहत कोर्ट आफ वार्ड्स ने इलाके पर कब्जा किया, जब कि ट्रस्टनामे की मुख्य शर्तें मौजूद थीं, जिनके अनुसार इलाके का इन्तजाम ट्रस्टीज को सौंपा गया था और जब कि वास्तव में ट्रस्टनामा रह नहीं किया गया था और बोर्ड आफ ट्रस्टीज काम कर रहे थे।

اصلی نمبر

७

تاریخ

۲۶-۲-۴۷

The Hon'ble the Minister of Revenue: The estate has been assumed under the superintendence of the Court of Wards under section 8(1)(a) read with section 12 of the Court of Wards Act, 1912, as amended by the Court of Wards (Amendment) Act V of 1933.

आनरेबल मिनिस्टर आफ रेवेन्यू :

कोर्ट आफ वार्ड्स ने इस रियासत को कोर्ट आफ वार्ड्स के ऐक्ट, सन् १९१२ ई० की, जैसा कि उसका संशोधन कोर्ट आफ वार्ड्स (संशोधक) ऐक्ट नं० ५, सन् १९३३ ई० द्वारा हुआ है, उस ऐक्ट की दफा १२ के साथ पठित दफा ८ (१) (क), के अधीन अपनी निगरानी में ले लिया है।

آنریبل منسٹر آف ریونیو —

کوर्ट آف وارڈس نے ریاست کو ایکٹ آف وارڈس سنہ ۱۹۱۲ء کی جیسے کہ اس کی ترمیم ایکٹ آف وارڈس (ترمیمی) نمبر ۵ سنہ ۱۹۳۳ء کی رو سے ہوئی، دفعہ ۸ (۱) (الف) جسے اُس ایکٹ کی دفعہ ۱۲ کے ساتھ پڑھنے کے ماتحت اپنی نگرانی میں لے لیا ہے۔

8. Shri Sita Ram Asthana: Is the Government aware that the previous President of the Court of Wards, Mr. Venkatachar, I.C.S., had clearly expressed himself against taking up the estate by the Court of Wards, and considered it to be definitely against law to take up the estate so long as the Trust Board was undissolved by the District Judge who is the only authority under the law who could do so?

श्री सीताराम अस्थाना :

८—क्या गवर्नमेंट जानती है कि कोर्ट आफ वार्ड्स के पुराने प्रेसिडेंट, मि० वेंकटाचार्य, आई० सी० एस० ने साफ-साफ कहा था कि उस इलाके को कोर्ट आफ वार्ड्स को न लेना चाहिये, क्योंकि उनका यह ख्याल था कि जब तक ट्रस्ट बोर्ड डिस्ट्रिक्ट जज द्वारा हल न किया जाय, जो अकेला कानून के अनुसार ऐसा कर सकता है, कोर्ट आफ वार्ड्स का इलाका लेना कानून के खिलाफ होता है?

श्री सीता राम अस्थाना —

۸—کیا گورنمنٹ کو معلوم ہے کہ کورٹ آف وارڈس کے پہلے پریسڈنٹ مسٹر وینکٹاچار آئی۔ سی۔ ایس۔ نے جانے ان کو کورٹ آف وارڈس کے نگرانی میں لینے کی مخالفت صاف طور پر کی تھی اور ان کا خیال تھا کہ قانون کے خلاف ہے؟

७
२६-२-४७

۸
۲۶-۲-۴۷

ڈسٹرکٹ جج، جس کو قانون کی رو سے ٹرسٹ بورڈ کو بہ طرف کرنے کا پورا اختیار ہے، ٹرسٹ بورڈ کو بہ طرف نہ کرے اس وقت تک جائداد کو نگرانی میں لینا قطعی خلاف قانون ہے؟

The Hon'ble the Minister of Revenue: Government do not consider it advisable in the public interest to disclose the opinion of Mr. Venkatachar.

آنرےبل مینسٹر آف رےوینیو :

जनता के हित में मि० वेंकटाचार्य की राय को जाहिर करना गवर्नमेंट उचित नहीं समझती।

آنرےبل مینسٹر آف رےوینیو —

پبلک کے مفاد کے اعتبار سے گورنمنٹ مسٹر وینکٹا چار کی رائے کو ظاہر کرنا

مناسب نہیں سمجھتی —

2. no Date
28-2-47

9. Shri Sita Ram Asthana: Is it a fact that before the Court of Wards took up the management of the Estate, the Trustees were definitely against this move of the Government?

श्री सीताराम अस्थाना :

۹—کیا یہ سچ ہے کہ عیلا کے کا عنتجام کورٹ آف وارڈس میں جانے کے پہلے ٹرسٹیز لوگ گورنمنٹ کی اس کارروائی کے بیلکول خیلاف تھے؟

اصلی نمبر

۹

تا۰

۲۶-۲-۴۷

شری سیتا رام استھانا —

۹ — کیا یہہ ٹھیک ہے کہ جائداد کو کورٹ آف وارڈس کے نگرانی میں لینے کے پہلے ٹرسٹیز گورنمنٹ کی اس تجویز کے قطعی طور پر خلاف تھے؟

تاریخ
۲۷-۲-۴۷

The Hon'ble the Minister of Revenue: No.

آنرےبل مینسٹر آف رےوینیو :

جی نہیں۔

آنرےبل مینسٹر آف رےوینیو —

جی نہیں —

10 26-2-47

10. Shri Sita Ram Asthana: Is it a fact that the late Babu Harakh Chand has left an only son and heir Bachcha Krishna Das, who is now 15 years of age?

श्री सीताराम अस्थाना :

۱۰—کیا یہ سچ ہے کہ سوری بابو ہرکھنڈ کے کےول عک لڑکا اور وارث ہے، جسکا نام بابو کھنڈاس ہے اور جسکی عمر اب ۱۵ سال کی ہے؟

۱۰

۲۶-۲-۴۷

شری سیتا رام استھانا —

۱۰ — کیا یہ ٹھیک ہے کہ بابو ہرکھنڈ چند آنکھانی نے صرف ایک لڑکا

۲۷-۲-۴۷

وارث مسمی بچہ کرشن داس چھوڑا ہے جس کی عمر اس وقت ۱۵ سال کی ہے؟

The Hon'ble the Minister of Revenue: Yes.

आनरेबल मिनिस्टर आफ रेवेन्यू :
जी हाँ।

آنریبل منسٹر آف ریونیو
جی ہاں۔

11. **Shri Sita Ram Asthana:** Is the Government aware that the nearest relation of the late Babu Harakh Chand, namely his own daughter Shrimati Bimla Devi of Allahabad has given notice on behalf of the minor under section 80, Cr. P. C. to the Trustees and the Government for the withdrawal of the Court of Wards superintendence, and threatening civil suit, in case of Government's failure to comply with the notice? If so, will the Government state the steps so far taken by it in this connexion?

O. no. Date
11 26-2-47

श्री सीताराम अस्थाना :

११—क्या गवर्नमेंट यह जानती है कि स्वर्गीय बाबू हरखचन्द के एक बहुत ही निकट के रिश्तेदार यानी स्वयं उनकी लड़की इलाहाबाद निवासी श्रीमती बिमला देवी ने मजबूत जल्द फौजदारी की दफा ७८० के मातहत नाबालिग की ओर से एक नोटिस ट्रस्टियों और गवर्नमेंट को दिया है कि उस इलाके पर से कोर्ट आफ वार्ड्स का नियंत्रण हटा लिया जाय और उसमें यह घमकी दी गई है कि अगर गवर्नमेंट इस नोटिस पर असल न करेगी तो उसके खिलाफ दीवानी में मुकदमा चलाया जायगा? अगर ऐसा है, तो क्या गवर्नमेंट यह बताएगी कि इस मामले में अभी तक क्या कार्रवाई की गई है?

आदि संख्या
११
ता०
२६-२-४७

شری سیتا رام استھانا

११ — کیا گورنمنٹ کو معلوم ہے کہ بابو ہرکھ چند آنجہانی کے ایک بہت ہی قریب کے رشتہ دار نے یعنی خون اُن کی صاحبزادی شریمتی بملہ دیوی نے جو الہ آباد کی ہیں مجموعہ ضابطہ فوجداری کی دہم ۸۰ کے ماتحت نابالغ کی طرف سے ایک نوٹس متولیوں و نیز گورنمنٹ کو دیا ہے کہ اس علاقہ پر سے کورٹ آف وارڈس کی نگرانی ہٹالی جائے اور اس میں یہہ دھمکی دی گئی ہے کہ اگر گورنمنٹ اس نوٹس پر عمل نہ کرے گی تو اس پر عدالت دیوانی میں مقدمہ چلایا جائیگا؟ اگر ایسا ہے تو کیا گورنمنٹ بتائیگی کہ اس سلسلہ میں ایسی تک کیا کارروائی کی گئی ہے؟

اصلی نمبر
۱۱
تاریخ
۲۷-۲-۴۷

The Hon'ble the Minister of Revenue: Shrimati Bimla Devi step-sister of the minor proprietor has given notice of a suit challenging the assumption of charge of the estate. The Court of Wards have decided after taking legal opinion to defend the suit if and when filed.

आनरेबल मिनिस्टर आफ रेवेन्यू :

नाबालिग मालिक की सौतेली बहन श्रीमती बिमला देवी ने रियासत को कोर्ट आफ वार्ड्स की निगरानी में ले लेने के खिलाफ एक नालिश दायर करने का नोटिस दिया है। कोर्ट आफ वार्ड्स ने कानूनी राय लेने के बाद यह तय किया है कि अगर नालिश दायर की गई तो वह मुकदमा लड़ेगी।

آنریبل منسٹر آف ریونیو —
نابالغ مالک کی سوتیلی بہن شریمتی بملہ دیوی نے ریاست کے زیر نگرانی
یہہ کے خلاف نالاش دائر کرنے کا نوٹس دیا ہے۔ کورٹ آف وارڈس نے قانونی
مشورہ کرنے کے بعد یہہ طے کیا ہے کہ اگر نالاش دائر کی گئی تو وہ مقدمہ لڑے گی۔

O. no. Date
12 26-2-47

12. **Shri Sita Ram Asthana:** Will the Government be pleased to lay on the table a statement of annual income and expenditure of the estate in question, since the commencement of the Court of Wards administration up to the present time?

आदि संख्या

श्री सीताराम अस्थाना :

१२

ता०

२६-२-४७

१२—क्या गवर्नमेंट कृपा करके एक नक्शा मेज के ऊपर रखवेंगी जिसमें ऊपर बताए हुए स्टेट के कोर्ट आफ वार्ड्स के प्रबन्ध में आने के समय से अब तक उसकी वार्षिक आमदनी और खर्च दिया हुआ हो?

— श्री सीता राम अस्थाना

اصلی نمبر
۱۲

تاریخ
۲۶-۲-۴۷

۱۱— کیا گورنمنٹ یہ بانی کر کے کورٹ آف وارڈس کے انتظام میں آئے کے بعد اب تک کی اس جائیداد کی سالانہ آمدنی اور خرچہ کا ایک نقشہ پیش کریگی؟

The Hon'ble the Minister of Revenue: A statement is laid on the table.

(See Appendix 'D' on page 759 *infra*.)

आनरेबिल मिनिस्टर आफ रेवेन्यू :

एक नक्शा मेज पर रख दिया गया है ।

(देखिये नत्थी 'घ' आगे पृष्ठ ७६० पर)

— آنریبل منسٹر آف ریونیو

ای نقشہ میز پر رکھ دیا گیا ہے۔

[دیکھئے نٹھی 'ن' آگے صفحہ ۷۶۱ پر]

GENERAL DISCUSSION ON THE BUDGET FOR THE FINANCIAL YEAR 1947-48

सन १९४७-४८ ई० के बजट पर साधारण वाद-विवाद

सन् १९४७-४८ ई० के आर्थिक वर्ष के बजट पर वाद-विवाद जारी रखें

The Hon'ble the Speaker: We now continue the discussion of Budget for the financial year 1947-48.

आनरेबिल स्पीकर :

अब हम सन् १९४७-४८ ई० के आर्थिक वर्ष के बजट पर वाद-विवाद जारी रखें

— آنریبل اسپیکر

اب ہم مالی سال ۱۹۴۷-۴۸ کے بجٹ پر بحث کر رہے ہیں۔

Note—The order in which the speech is first printed determines language in which it was originally delivered in the House.

नोट—जिस भाषा में भाषण पहिले छपा गया है असेम्बली में वह उसी भाषा किया गया था ।

نوٹ — جس رسم الخط میں تقریر پہلے چھاپی گئی ہے اسی زبان میں وہ تقریر پیش کی گئی تھی۔

Chaudhry Khaliq-uz-Zaman : Sir, during the budget discussion for the last two days some members of this House have given expression to their feelings of deep concern over the political issues which are facing the country today. If I had any idea that a discussion of those issues in this House would be a fruitful one, I would not hesitate to discuss them here. But I am fully conscious and I believe the members of the Treasury Benches will also be conscious of the limitations under which they work here in the Provincial Assembly. The limitations under which we work do not flow from any lack of sympathy or concern with the issues of the gravest character but they flow from the historical alignment of parties under which the Congress party here in this Assembly represent a bigger party outside. Similarly, we on this side labour under the same limitations. That being the position, we can only generalise things without going into the real crux of the matter which is disturbing not only the peace of the country as a whole but even in parts of the country. You should, therefore, excuse me if I do not try to enter into the domain of that politics because of these limitations.

I certainly share with every one of the members of this House the desire for unity, co-operation, amity and concord, but these generalizations cannot take us very far. The issues have got to be met and decided and this is not in my judgment the forum which can deal with those issues. Therefore I shall leave this matter at this stage here.

Now coming to the budget, Sir, I think in one sense the budget is a Muslim budget because I find that there is a deficit, because I find that the reserves are being eaten up and because I find that the budget contemplates taking of 13 crores of loan. This is a typical budget of a Muslim family and I congratulate the Finance Minister for following our traditions. Borrowing, if it is not purposeful, may be bad, but borrowing with a purpose I can appreciate and I certainly congratulate the Finance Minister for having taken up the courage to borrow. In the human scale of values I would prefer to be a distressed borrower rather than a whining creditor. The purpose for which the loans are being taken are laudable and therefore I have no hesitation in congratulating the Finance Minister for borrowing for certain very good purposes. But when I come to examine the expenditure I find that while there is every desire on the part of the Finance Minister to make an effort on an all-side improvement there is a lack of planning. Too many things at a time, taken in hand, I am afraid, will not yield good results. As an instance I may point out to this House how the budget has failed to make sufficient grants for more necessary demands for the rural areas because there was an effort on the part of the Finance Minister to take too many things at a time. Take the case of 'Education'. We are told that 2,200 schools will be established. In ten years the number of schools will be 22,000. It is a simple arithmetic.

The number of villages in this Province is about 108,000, that means that after ten years also there will not be even one school to a village. How then can it be claimed that after 10 years there will be no illiteracy and that every boy of schoolable age will have ample opportunity for attending schools. If you cannot provide schools in rural areas in every village at least an attempt should have been

[Chaudhari Khaliq-uz-Zaman]

made to provide schools within a radius of 3 miles from every village. You cannot by your method achieve your objective within 10 years. It would have been much better if some of the money which has been proposed to be spent on some other objectives should have been added on to this sum and a planned scheme for completion of this educational plan should have been undertaken.

Now when we come to Medical and Public Health, we find that 80.94 lakhs have been reserved for building of hospitals in the cities. I think Sir, this could have very well waited. In the cities and big towns allopathic hospitals are there; medical aid both Unani, Ayurvedic and Allopathic is available. The cities for the time being can look after themselves, but the rural areas should have been tackled first. And what do we find—a sum of only 1.05 lakhs has been provided for rural dispensaries. I consider this money to be a waste, because either you leave things as they are or if you touch them, touch them in a way that the rural areas may feel that something has been done. This 1.05 lakhs means nothing for rural areas. Proceeding further I would say that there is another item of Rs.2.86 lakhs for mechanised travelling dispensaries. Now this money should have been spent only when you had established a sufficiently large number of dispensaries in the rural areas otherwise these itinerant dispensaries will be no good. They will not be able to go into the interior of the villages because your roads are not so complete as to be capable of approach by travelling dispensaries. These dispensaries will visit only those places where good roads exist or first class kutchha roads are found but that is all.

Then, Sir, the municipal boards will receive a grant of Rs. 20 lakhs for the improvement of drainage and water supply. I also consider that this money should either have been spent in some better way or a much larger sum should have been reserved for these municipal Boards. Everybody knows the condition of these municipal Boards. I need not impress upon the members that this Rs 20 lakhs for drainage and water supply is so pesty an amount that it will make no improvement in their condition. Now, if the thing had been left—I mean if the conditions had been allowed to exist as they are and this money should have been spent on better objectives, it would have been much better. But if the Government was anxious that the municipal boards should receive some grants for drainage and water supply, then the grant should have been of a much larger amount. Therefore it is very doubtful if this money will be well-spent. Then a crore of rupees has been reserved for the grant of loans to the Boards. The condition of the Boards is very well known. They have got no resources—many of them have got no resources—to take advantage of your loans. The result will be that at the end of the year you may find that there have not been Boards courageous enough to take advantage of this provision in the budget. This one crore of rupees should have been better spent if the Finance Minister had spent this amount on some other useful objective. I was, thus pointing out that for the purposes of spending the amount secured from loans we should have real planning so that within two years or three years we should complete our educational system or within two years or three years we should complete the medical demand of the rural areas.

This kind of effort at everything will take a longer time and the use to which these moneys will be put will not be very desirable. Therefore I hope the Finance Minister will realise that in future it would be better if there is a planning of some scheme which should be carried out within a number of years.

Now, Sir, provision has been made in the budget for spending some money the purpose of which has not been defined. In some other cases the purpose has been defined, but I take objection to the purposes for which these grants have been made. Now, Sir, far be it from me to suggest that the money will be misspent, for I have got complete faith in the honesty and integrity of the Ministers, but I object to the provision of a grant of Rs.1 lakh and a grant of Rs. 25,000 to be spent by the Ministers at their sweet will, because I would like Caesar's wife to be above suspicion.

In the atmosphere of corruption and nepotism which is prevailing I would expect the Ministers not to create temptations, not for themselves but for others. There may come a happier time in the growth of administrative machinery when nobody whatever his position or status may be able to say that this money was given to so and so but he did not deserve it. Therefore, Sir, on a matter of principle I oppose this kind of provision in the Budget. A provision has been made, Rs.38,000 for Ghee Societies. We do not know what are these Ghee Societies, who are running these societies. If such grants are permissible, then such societies will crop up and everyone will claim money from the Government for such societies. Therefore, these private enterprises should be run by private individuals themselves and the Government should not encourage this kind of expenditure in its Budget.

Now, Sir, coming to the industry, I am going to strike a note which will be very unpleasant to my friends on the other side. The expenditure on *khaddar*. I know that it had a political value and I concede that as a political value it has served its purpose also. But I do not think that the *khaddar* scheme should be helped by the Government not because I have any personal dislike for it but because I feel that the purpose has been served and now the Government should encourage textile industry rather than continue its support for *khaddar*. Nonviolence has been given up. Why should *khaddar* remain? It is a waste. Glad yourselves in better cloth. You are now the Government and you should give lead to the people to lead better life. Why should you not? It is no political capital that I want to make of it. I say the purpose has been served and hence forth you should wash your hands clean of this.

Sir, I am not a Communist, if Communism means anything more than the desire for the establishment of economic basis based on equal opportunities for all. But I am sorry to find that the Finance Minister in his written speech has called the activities of the Communists as anti-social. I fail to understand why such a language should have been used against a political party. What are their anti-social activities?

Anti-social is a very strong word to be used against any party. You may differ with the Communists in their extreme desire to follow the dictates of Stalin you may differ from them on many other matters;

[Chaudhari Khaliq-uz-Zaman]

but to call their activities anti-social, I say, is very objectionable. Therefore, Sir, even though I may not be a Communist, I think, that the use of this term was very wrong. And if the Communists are anti-social I do not see any reason why the same epithet cannot be applied to the Socialists in this Province because their objects also are more or less the similar. It is a different matter that the Socialists parted company with the Congress only recently whereas the Communists were driven out earlier. It is not proper for a responsible minister to dub a political party and call their activities as anti-social. Sir, I have nothing more to say.

चौधरी खलीकुज्जमां—

श्रीमान् जी, पिछले दो दिनों में बजट के ऊपर जो वाद-विवाद हो रहा था, उसी बीच में भवन के कुछ सदस्यों ने उन राजनीतिक मामलों के विषय में अपने भावों को प्रकट किया है, जो आज देश के सामने हैं। यदि मुझे इस बात का ज्ञान होता कि उन मामलों पर वाद-विवाद करने से यहाँ कोई परिणाम निकलेगा, तो मुझे उन पर वाद-विवाद करते हुए कोई संकोच न होता। किन्तु मुझे इसका पूर्ण ज्ञान है और मुझे विश्वास है कि सरकारी बँचों के सदस्यों को भी उन नियमों का ज्ञान होगा, जिनके अन्तर्गत प्रांतीय असेम्बली के सदस्यों को कार्य करना पड़ता है। जिन नियमों के अन्तर्गत हम कार्य करते हैं वे इस कारण से लागू नहीं हैं कि उनकी नाजुक प्रशंसा से कोई दिलचस्पी या सम्बन्ध नहीं है बल्कि वह इस ऐतिहासिक दलबन्दी के कारण लागू होते हैं जिसके अधीन इस असेम्बली की कांग्रेस पार्टी बाहर के एक बड़े दल का प्रतिनिधित्व करती है। इसी प्रकार हम लोग भी जो विरोधी दल में हैं उसी प्रकार के नियमों के अन्तर्गत कार्य करते हैं। ऐसी स्थिति में साधारण रूप से वस्तु विवेचन करना चाहिये और मामले की उस वास्तविकता की ओर न जाना चाहिए, जो समस्त देश की शांति भंग ही नहीं कर रही है, बल्कि देश के भागों को भी विक्षुब्ध कर रही है। आप मुझे क्षमा करेंगे यदि मैं इन नियमों की पाबन्दी के कारण राजनीति के क्षेत्र से बाहर ही रहने का प्रयत्न करूँ। मैं एकता, सहयोग, मेल-जोल और मिलाप की उतनी ही इच्छा रखता हूँ जितना कि कोई भी भवन का सदस्य; किन्तु इन साधारण परिमाण निकालने की बातों से हमारा कार्य सिद्ध नहीं होता। हमें तो इन मामलों को हल करना है और मेरी सम्मति में यह एक न्यायालय नहीं है जहाँ पर इनका निर्णय हो सके। इस कारण मैं इस विषय को यहीं पर छोड़ता हूँ।

श्रीमान् जी, अब मैं बजट पर आता हूँ, मैं समझता हूँ कि एक तरह से यह बजट मुस्लिम बजट है क्योंकि मैं देखता हूँ कि बजट में घाटा है और उसमें जो सुरक्षित मदें थीं वे खर्च कर दी गई हैं और उसमें १३ करोड़ रुपये कर्जा लेने का विचार रखा गया है। यह बजट मुसलमान कुनवे का सा एक विशेष बजट है और मैं अर्थ मंत्री को बधाई देता हूँ कि उन्होंने हमारी प्रथा का अनुसरण किया है। ऋण लेना यदि निष्प्रयोजन हो, तो बुरा है किन्तु किसी प्रयोजन के लिए कर्जा लेना बुरा नहीं है और मैं अर्थ मंत्री को अवश्य बधाई दूंगा कि उन्होंने कर्जा लेने का उत्साह तो दिखाया। मानवीय मूल्यों की तराजू में मैं एक गिनगिनाने वाले साहूकार की अपेक्षा एक दुखी ऋणी को अधिक पसन्द करूँगा। वे काम जिनके लिए कर्जा लिया जा रहा है प्रशंसनीय हैं और इस कारण मैं अर्थ मंत्री को बधाई देने में संकोच नहीं करता क्योंकि अच्छे कामों के लिए ही कर्जा लिया जा रहा है। किन्तु जब मैं खर्च की जाँच करता हूँ मुझे मालूम होता है कि अर्थ मंत्री की यह तो इच्छा है कि हर प्रकार से सर्वत्र किन्तु इसके लिए उनके पास कोई योजना नहीं है। एक ही बार यदि अनेक राय में लिया जायगा, तो मुझे भय है कि इसका अच्छा परिणाम न होगा। रूप में मैं भवन को बता देना चाहता हूँ कि बजट में देहात के लिए

विशेष आवश्यक मांगों के लिए भी पर्याप्त स्वीकृतियाँ नहीं रखी गई हैं क्योंकि अर्थ मंत्री ने एक ही समय अनेक चीजों को लेने का प्रयत्न किया है। शिक्षा को लीजिये। हमसे कहा गया है कि २,२०० स्कूलों का निर्माण होगा। दस वर्ष में स्कूलों की संख्या २२,००० हो जायगी। यह मामूली अर्थमेटिक है।

प्रान्त में ग्रामों की संख्या लगभग १,०८,००० है, इसका अर्थ यह हुआ कि दस वर्ष के बाद भी प्रत्येक ग्राम में एक स्कूल न होगा। तब कैसे यह दावा किया जा सकता है कि १० वर्ष के बाद यहाँ निरक्षरता नहीं रहेगी और स्कूल जाने की अवस्था वाले प्रत्येक लड़के को स्कूल में पढ़ने की काफी सुविधा होगी। यदि आप देहातों में प्रत्येक गांव में एक स्कूल नहीं खोल सकते, तो कम से कम तीन मील अर्द्धव्यास के प्रत्येक गांव के लिये एक स्कूल तो खोलना ही चाहिए। आपको अपनी प्रणाली से १० वर्ष के भीतर सफलता नहीं मिल सकती। बहुत ही अच्छा होता यदि कुछ रकम, जो कि किसी दूसरे प्रयोजन के लिए प्रस्तावित हुई है, शिक्षा की रकम के साथ मिला दी जाती और शिक्षा की योजना की पूर्ति के लिए एक व्यवस्थित योजना पर काम किया जाता।

अब जब हम मेडिकल और पब्लिक हेल्थ पर दृष्टिपात करते हैं, तो हमें मालूम होता है कि ८४.९४ लाख रुपये नगरों में अस्पताल बनाने के लिए सुरक्षित रख गये हैं।

श्रीमान् जी, मैं समझता हूँ कि इस काम की आसानी से प्रतीक्षा की जा सकती थी। नगरों और बड़े कस्बों में एलोपैथिक अस्पताल हैं और वहाँ आयुर्वेदिक यूनानी और एलोपैथिक सहायता सुलभ है। इस समय नगर अपना प्रबन्ध स्वयं कर सकते हैं; किन्तु देहास की समस्या पहले हल करनी चाहिये थी। हम देखते क्या हैं—केवल १.०५ रुपये की रकम देहात के दवाखानों के लिए रख दी गई है। मैं इस रकम को व्यर्थ समझता हूँ क्योंकि या तो आप चीजों को ज्यों का त्यों रहने दीजिए या जब आप उन्हें लेते हैं तो उन्हें इस प्रकार ल कि देहात के लोग समझें कि हमारे लिए कुछ किया गया है। इस १.०५ की रकम का अर्थ है कि देहात में कुछ नहीं किया गया है। इसके आगे मैं कहूँगा कि बजट में २.८६ रुपये की एक और मद है, जो कि मोटरों पर सफरी दवाखानों के लिए रख दी गई है। इस रकम को तभी खर्च करना चाहिये था जब कि आपने देहातों में काफी संख्या में दवाखाने खोल दिये होते, नहीं तो ये भ्रमणकारी दवाखाने बेकार हैं। वे देहात के भीतर नहीं जा सकते क्योंकि आपकी सड़कें इतनी अच्छी नहीं बनी हैं, जिन पर ये भ्रमणकारी दवाखाने जा सकें। ये दवाखाने केवल उन्हीं स्थानों में जा सकते हैं जहाँ अच्छी सड़कें हैं या जहाँ प्रथम श्रेणी की कच्ची सड़कें बनी हैं; इनके अतिरिक्त कहीं भी भ्रमणकारी दवाखाने नहीं जा सकते।

श्रीमान् जी, म्यूनिसिपल बोर्डों को पानी और नालियों के सुधार के लिए २० लाख रुपये की स्वीकृति मिलेगी। मेरा यह भी विचार है कि यह रकम या तो किसी और अच्छे काम में खर्च कर दी गई होती या म्यूनिसिपल बोर्डों के लिए कहीं ज्यादा रकम सुरक्षित रख दी गई होती। इन म्यूनिसिपल बोर्डों की दशा किसी से छिपी नहीं है। मैं इस बात पर जोर नहीं दूँगा कि यह २० लाख रुपये की रकम, जो पानी तथा नालियों के सुधार के लिये रखी गई है, इतनी कम है कि उनकी हालत में कोई सुधार नहीं कर सकती। अब यदि यह कार्य छोड़ दिया जाता—मेरा मतलब है कि यदि उनकी हालत ज्यों की त्यों रहने दी जाती—और यह रकम किसी और अच्छे काम में खर्च कर दी जाती, तो बहुत अच्छा होता। किन्तु यदि सरकार को इस बात की चिन्ता थी कि म्यूनिसिपल बोर्डों को पानी तथा नालियों के सुधार के लिए स्वीकृतियाँ दी जायें तो स्वीकृतियों में कहीं अधिक रकम होनी चाहिए थी। इसलिए यह बहुत संदेहात्मक है कि यह रकम अच्छी तरह से खर्च होगी। फिर बोर्डों को कर्जा देने के लिये १ करोड़ रुपया सुरक्षित रखा गया है। बोर्डों की हालत सभी को मालूम है। उनकी आय के आधार ही कहाँ है कि वे आप से कर्जा ले सकें और उससे लाभ उठा सकें। इसका परिणाम यह होगा कि वर्ष के अन्त में आपको मालूम होगा कि बोर्डों ने वह उत्साह नहीं दिखाया कि बजट की इस रकम से उन्होंने लाभ उठाया हो। यदि अर्थ मंत्री ने एक करोड़

[Chaudhary Khaliq-uz-Zaman]

रुपये की यह रकम किसी और अच्छे काम पर लगा दी होती तो कहीं अच्छा होता। मैं इस बात को बता रहा था कि कर्जों से बचा कर इस रकम को खर्च करने के लिए एक योजना की आवश्यकता थी, जिससे कि दो या तीन वर्ष के भीतर हम अपनी शिक्षा प्रणाली को पूरा कर देते या दो या तीन वर्ष के भीतर हम देहात में चिकित्सा की मांग को पूरा कर देते। प्रत्येक विषय के लिए ऐसे प्रयास पर अधिक समय लगता है और जिन चीजों पर ये रकमें खर्च होंगी वे अधिक इष्ट न होंगी। इस कारण मैं आशा करता हूँ कि अर्थ मंत्री इस पर विचार करेंगे कि यह एक अच्छी बात होगी कि किसी काम को करने से पूर्व उसकी योजना बना दी जाय जिसके पूर्ण होने में कुछ वर्ष लग जायें।

श्रीमान् जी, बजट में कुछ रुपया ऐसे कामों में खर्च करने के लिए भी रखा गया है, जिनका प्रयोजन नहीं बताया गया है। कुछ मामलों में प्रयोजन बताया गया है किन्तु मुझे उन प्रयोजनों के ऊपर आपत्ति है, जिनके लिए ये स्वीकृतियाँ रख दी गई हैं। श्रीमान् जी, मैं यह नहीं कहता कि इन रकमों का दुरुपयोग होगा क्योंकि मुझे मंत्रियों की ईमानदारी तथा सत्यता पर पूर्ण विश्वास है किन्तु मुझे एक लाख रुपये की स्वीकृति तथा २५,००० रुपये की स्वीकृति पर इस कारण आपत्ति है कि उन्हें मंत्री अपनी इच्छा पर खर्च करेंगे क्योंकि मैं चाहता हूँ कि मंत्रियों पर किसी प्रकार का संदेह न किया जा सके। ऐसे वातावरण में जब कि देश में भ्रष्टाचार तथा निजी आदमियों को लाभ पहुँचाना जारी हो, मैं आशा करूँगा कि मंत्रियों को प्रलोभन पैदा न करने चाहिए—प्रलोभन अपने लिए नहीं, बल्कि दूसरों के लिए। शासन प्रबन्ध में अच्छा समय आ सकता है जब कि किसी भी स्थिति का आदमी ऐसा न कह सके कि यह रुपया अमुक आदमी को दिया गया किन्तु वह इसके योग्य नहीं था। श्रीमान् जी, इसी सिद्धान्त के आधार पर बजट में इस प्रकार की रकम का मैं विरोध करता हूँ। घी सोसाइटियों के लिए ३९,००० रुपये की रकम रख दी गई है। हम नहीं जानते कि ये घी सोसाइटियाँ क्या हैं? कौन इनके मालिक हैं? यदि ऐसी स्वीकृतियाँ दी जाती हैं, तो ऐसी सोसाइटियों की भरमार हो जायगी और प्रत्येक आदमी ऐसी सोसाइटी के लिये सरकार से रुपया मांगेगा। इस कारण ये निजी उद्योग निजी व्यक्तियों द्वारा चलाये जाने चाहिये और सरकार को बजट द्वारा ऐसे खर्च को प्रोत्साहन न देना चाहिए।

श्रीमान् जी, अब मैं उद्योग-धंधों पर आता हूँ। मैं एक ऐसी बात कहने जा रहा हूँ जो उस तरफ बैठे मेरे मित्रों को अश्चिकर मालूम देगी, वह है खदर के ऊपर खर्चा। मैं समझता हूँ कि इसका राजनीतिक महत्व था और मैं यह भी मानता हूँ कि इसने अपने उद्देश्य की पूर्ति भी की है। परन्तु मैं नहीं समझता कि सरकार को खदर की योजना की सहायता करनी चाहिये, इसलिये नहीं कि मुझे इससे अरुचि है किन्तु इसलिए कि इसने अपने उद्देश्य की पूर्ति कर ली है और अब सरकार को खदर की अपेक्षा कपड़ों के कारखानों की सहायता करनी चाहिये। जब कि अहिंसा का परित्याग हो गया है तो खदर बाकी क्यों रहे? इस पर रुपया बर्बाद करना है। आपको अच्छे कपड़े पहनने चाहिए। अब आपकी सरकार है और आपको लोगों के सामने यह आदर्श रखना चाहिये कि जीवन को किस प्रकार अच्छे ढंग से बिताना चाहिए। आप ऐसा क्यों न करें? मैं इससे कोई स्वार्थ सिद्ध नहीं करना चाहता। मैं तो कहता हूँ कि इससे आपके राजनीतिक उद्देश्य की पूर्ति हो चुकी है और अब आपको इससे दूर रहना चाहिये।

श्रीमान् जी, मैं एक साम्यवादी नहीं हूँ यदि साम्यवाद का अर्थ सभी लोगों के लिए समान अवसर के आधार पर आर्थिक आधार के निर्माण की इच्छा के अतिरिक्त कोई और बात हो। किन्तु इस बात को जान कर मुझे खेद है कि अर्थ मंत्री ने अपने लिखित भाषण में साम्यवादियों की कार्य प्रणाली को समाज विरोधी कहा है। यह बात मेरी समझ में नहीं आई कि एक राजनीतिक संस्था के विरुद्ध ऐसी भाषा का प्रयोग क्यों किया गया है? उनकी समाज विरोधी कौन सी प्रणाली है?

‘समाज विरोधी’ शब्द एक बड़ा कठोर शब्द है, इस का प्रयोग किसी संस्था के विरुद्ध न होना चाहिए था। आप का साम्यवादियों से इस बात में मतभेद हो सकता है कि उनका स्टालिन के आदेशों के अनुसरण की प्रबल इच्छा है, आपका उनसे अन्य अनेक बातों में भी मतभेद हो सकता है, किन्तु उनकी कार्य प्रणाली को समाज विरोधी कहना मैं तो समझता हूँ कि बड़ा आपत्तिजनक है। श्रीमान् जी, इस कारण यद्यपि मैं एक साम्यवादी नहीं हूँ किन्तु मैं समझता हूँ कि इस शब्द का प्रयोग बहुत शलत हुआ है और यदि साम्यवादी समाज विरोधी हैं, तो मैं नहीं समझता कि किसी शब्द का प्रयोग इस प्रान्त के समाज-वादियों के विरुद्ध क्यों नहीं किया जा सकता है क्योंकि उनके उद्देश्य भी लगभग एक से हैं। यह दूसरी बात है कि समाज-वादियों ने हाल ही में कांग्रेस का साथ छोड़ा है जब कि साम्यवादी बहुत पहले कांग्रेस से अलग कर दिये गये। एक उत्तरदायी मंत्री के लिये यह उचित नहीं कि वह एक राजनीतिक संस्था को ऐसी उपाधि प्रदान करें और उनकी कार्य प्रणाली को समाज विरोधी कहें। श्रीमान् जी, मुझे और कुछ नहीं कहना है।

چودھری خلیق الزمان —

جناب والا - پچھلے دو دنوں میں بھت پر بھت کے دوران میں اس ایوان کے کچھ ممبران نے ان سیاسی مسائل پر جو آج اس ماک کے سامنے ہیں، اپنے ذہنات کا اظہار کیا ہے۔ اگر مجھے یہ خیال ہوتا کہ ایوان کے اندر ان مسائل پر بھت مباحثہ کرنے سے کوئی مفید نتیجہ نکلیگا تو میں ان پر بھت کرنے سے گریز نہ کرتا۔ لیکن مجھے اس بات کا پورا احساس ہے اور میں یقین کرتا ہوں کہ اراکین حکومت کو بھی ان قیود کا احساس ہوگا جن کے ماتحت وہ اس صوبائی مجلس قانون ساز میں کام کرتے ہیں۔ کہ نازک ترین مسئلے سے کوئی کام کرتے ہیں وہ اس وجہ سے عاید نہیں ہیں کہ نازک ترین مسئلے سے عاید دلچسپی یا تعلق نہیں ہے بلکہ وہ اس تواریشی جماعت بندی کی وجہ سے عاید ہوتی ہیں جس کے ماتحت اس اسمبلی کی کارکردگی پارٹی باہر کی ایک بڑی جماعت کی نمائندگی کرتی ہے۔ اسی طرح ہم لوگوں کو بھی جو اس طرف دیکھتے ہیں، انہیں قیود کے ماتحت کام کرنا پڑتا ہے۔ انہیں حالات ہم لوگ کسی معاملہ کی صرف امتیازی خصوصیات کا ذکر کر سکتے ہیں اور جو مسئلہ نہ صرف ماک کے کچھ حصوں کا بلکہ سارے ماک کے امن میں خال ڈال رہا ہے، اس کی حقیقی پیچیدگیوں کو یہاں پر زیر بحث نہیں لاسکتے۔ لہذا اگر میں ان قیود کی وجہ سے سیاسی گتھیوں میں الجھنے کی کوشش نہ کروں تو آپ مجھے معاف فرمائیں گے۔ اتفاق، میل جول اور اشتراک عمل کے متعلق اس ایوان کے ہر ایک ممبر کی جو خواہش ہیں، اس میں یقین رکھئے میں بھی شریک ہوں۔ لیکن اس مہم گفتگو سے کچھ زیادہ فائدہ نہیں ہوگا۔ ان مسائل سے دوچار ہوکر ان کا فیصلہ کرنا پڑیگا۔ لیکن میڈرے خیال میں یہ ایوان اس کے لئے مناسب جگہ نہیں ہے اس لئے میں اس معاملہ کو یہیں پر چھوڑتا ہوں۔ اب جناب والا - میں بھت کی طرف آتا ہوں۔ میڈرے نزدیک ایک حساب سے یہ بھت مسلمانی بھت ہے کیونکہ میں دیکھتا ہوں کہ اس میں خسارہ روپیہ قرض لیا جا رہا ہے۔ یہ تو ایک مسلم خاندان کا مخصوص بھت ہے اور

[Chaudhari Khaliq-uz-Zaman]

میں وزیر مالیات کو ہم لوگوں کی روایات پر عمل کرنے کے لئے مبارکباد پیش کرتا ہوں انسان سے متعلق قیمتوں کے ترازو میں ایک شکایت کرنے والے قرض خوار کے بجائے ایک مصیبت زدہ قرض لینے والے کی حیثیت کو ترجیح دینا۔ جن افراط کے لئے قرضہ لیا جا رہا ہے، وہ قابل تعریف ہیں اور اس لئے بعض بہت اچھے مقاصد کے لئے قرض لینے پر معزز وزیر مالیات کو مبارکباد پیش کرنے میں مجھے کوئی ہس و پیش نہیں ہے۔ لیکن جب میں اخراجات کی مد پر نظم ڈالتا ہوں تو یہہ دیکھنے میں آتا ہے کہ وزیر مالیات نے اس بات کی تو ہر ممکن کوشش کی ہے کہ ہر طرف اصلاح کی جائے لیکن منصوبہ بندی کی کمی صاف دکھائی دیتی ہے۔ مجھے اس بات کا قہر ہے کہ بہت سے کاموں کو بہ یک وقت ہاتھ میں لینے سے اچھے نتائج نہیں نکلیں گے۔ مثال کے طور پر میں اس ایوان کو یہہ بتانا چاہتا ہوں کہ بجٹ میں دیہی علاقوں کے زیادہ ضروری مطالبات کے لئے کافی رقمیں نہیں رکھی گئی ہیں۔ اس کی وجہ یہہ ہے کہ وزیر صاحب نے بہت سی چیزوں کو بہ یک وقت لینے کی کوشش کی ہے۔ تعلیم کا معاملہ ہی لے لیجئے۔ ہم کو بتایا گیا ہے کہ ۲۲۰۰ اسکول کھولے جائیں گے۔ دس سال میں اسکولوں کی تعداد ۲۲۰۰ ہو جائیگی۔ یہہ حساب کا ایک سیدھا سا سوال ہے۔ اس صوبہ میں گاؤں کی تعداد الگ الگ ۱۰۸۰۰۰ ہے۔ اس کا مطلب یہہ ہوا کہ دس سال کے بعد بھی ہر گاؤں میں ایک اسکول نہیں ہوگا۔ اس صورت میں آپ یہہ کہہ سکتے ہیں کہ جو اسکول ختم ہو جائیگی اور تعلیم حاصل کرنے کی عمر کے ہر ایک لڑکے کے لئے اسکول جانے کا کافی موقع ہوگا۔ اگر آپ دیہات میں ہر گاؤں کے لئے اسکولوں کا انتظام نہیں کر سکتے تو کم سے کم یہہ کوشش کرنی چاہیئے تھی کہ ہر گاؤں سے تین میل کے دائرہ میں اسکول کا انتظام ہو جاتا۔ آپ اس طریقہ سے دس سال کے اندر اپنے مقصد کو پورا نہیں کر سکتے۔ بہتر ہونا اگر وہ روپیہ جو آج دوسرے مقاصد کے لئے تجویز کیا گیا ہے اس رقم میں جوڑ دیا جاتا۔ تعلیم کے اس منصوبہ کو پورا کرنے کے لئے ایک سوچی سمجھی ہوئی اسکیم پر عمل کرنا چاہیئے تھا۔

جب ہم محکمہ طب اور صحت عامہ پر آتے ہیں تو یہہ دیکھتے ہیں کہ شہروں میں اسپتال تعمیر کرنے کے لئے ۸۰ لاکھ ۹۳ ہزار روپیہ مخصوص کیا گیا ہے۔ جناب والا۔ میں سمجھتا ہوں کہ یہہ کام ابھی ملتوی کیا جاسکتا تھا۔ شہروں اور بڑے بڑے قصبات میں ایلوپیتھک اسپتال موجود ہیں۔ ۱۰۰۔ یوقانی اور آیرویدک دونوں قسم کی طبی امداد مل سکتی ہے۔ شہروں کی ضروریات پوری ہو سکتی ہیں۔ دیہی علاقوں کے چاہیئے تھا۔ لیکن ہم کیا دیکھتے ہیں کہ دیہاتی ذواخانوں لاکھ روپیہ رہا گیا ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ یہہ روپیہ ضائع یا تو آپ ان چیزوں کو جیسی وہ ہیں رہنے دیجئے یا اگر تو اس طریقہ سے چھیڑئے کہ دیہی علاقوں میں احساس کیا گیا ہے۔ دیہی علاقوں کے لئے ۵۰ لاکھ روپیہ کچھ بہر

موتروں پر سفری دواخانوں کے لئے ۲۶۸۶ لاکھ روپیہ کی ایک اور مدد ہے۔ یہ رقم صرف اسی صورت میں صرف کوئی چاہیئے تھی جب آپ دیہاتوں میں کافی زیادہ تعداد میں دواخانے کھول لیتے ورنہ ان سفری دواخانوں سے کوئی فائدہ نہ ہوگا۔ وہ دیہات کے اندرونی علاقوں میں نہ جاسکیں گے کیونکہ آپ کی سڑکیں اس حالت میں نہیں ہیں کہ سفری دواخانے ان کو استعمال کرسکیں۔ یہ دواخانے صرف ان مقامات پر جائیں گے جہاں اچھی سڑکیں موجود ہیں یا جہاں اول درجہ کی اچھی سڑکیں پائی جاتی ہیں۔ لیکن اس سے آگے اور کچھ نہیں ہوگا۔

اس کے بعد جناب والا۔ پانی کے نکاس کے بندوبست اور پانی کی بہم رسانی کی اصلاح کے لئے میونسپل بورڈوں کو ۲ لاکھ روپیہ ملے گا۔ میں اس مدد کے بارے میں بھی سمجھتا ہوں کہ یا تو اس رقم کو کسی بہتر طریقہ سے خرچ کرنا چاہیئے یا ان میونسپل بورڈوں کے لئے اس سے بہت زیادہ رقم مخصوص کرنا چاہیئے۔ مجھے محض صاحبان کو یہ بتانے کی ضرورت نہیں کہ پانی کے نکاس کے بندوبست اور پانی کی بہم رسانی کے لئے یہ رقم اس قدر کم ہے کہ اس سے ان کی حالت میں کوئی اصلاح نہیں ہوگی۔ اب اگر اس چیز کو دھن دیا جاتا ہے۔ میرا مطلب یہ ہے کہ جیسے حالات ہیں ویسے ہی رہنے دئے جاتے اور یہ روپیہ اس سے بہتر مقاصد پر صرف ہوتا تو اچھا تھا۔ لیکن اگر گورنمنٹ کو اس بات کی فکر تھی کہ میونسپل بورڈوں کو پانی کے نکاس کے بندوبست اور پانی کی بہم رسانی کے لئے کچھ عطیات ملنے چاہئیں تو عطیہ کی رقم بہت زیادہ ہونی چاہیئے تھی۔ اس لئے اس میں بہت شک ہے کہ یہ رقم اچھے طریقہ سے صرف ہوگی۔ اس کے بعد بورڈوں کو قرض دینے کے لئے ایک کروڑ روپیہ مخصوص کیا گیا ہے۔ بورڈوں کی حالت سب لوگوں کو اچھی طرح معلوم ہے۔ ان کے پاس، ان میں سے بہتوں کے پاس آپ کے دئے ہوئے قرضہ سے فائدہ اٹھانے کے لئے کوئی ذرائع نہیں ہیں۔ نتیجہ یہ ہوگا کہ سال کے آخر میں آپ دیکھیں گے کہ کئی ایک بورڈوں کو بجٹ میں رکھی ہوئی اس رقم سے فائدہ اٹھانے کا حوصلہ نہیں ہوا۔ اگر وزیر مالیات اس ایک کروڑ کی رقم کو کسی دوسرے کارآمد مقصد پر خرچ کرتے تو یہ اس کا کہیں بہتر مصرف ہوتا۔ اس طرح میں یہ بتا رہا تھا کہ قرضہ کی رقم کو خرچ کرنے کی اغراض کے لئے ہم حقیقی معنوں میں منصوبہ تیار کرنا چاہیئے تاکہ دو تین سال کے اندر ہم علاقوں کی اپنے تعلیمی سسٹم کو مکمل کرسکیں یا دو تین سال کے اندر ہم دیہی علاقوں کی طبی ضروریات کو پورا کرسکیں۔ ہر چیز کے متعلق اس قسم کی گوششوں سے بہت زیادہ منت اگے گا اور جن طریقوں سے اس روپیہ کو استعمال کیا جائیگا وہ کوئی بہت اچھے نہیں ہونگے۔ لہذا مجھے اُمید ہے کہ وزیر مالیات اس بات کو ملحوظ کرینگے کہ آئندہ کے لئے یہی اچھا ہے کہ پہلے کوئی اسکیم تیار کی جائے جس کو چند سالوں کے اندر عملی جامہ پہنایا جائے۔

اب جناب والا۔ بجٹ میں کچھ روپیہ ایسا رکھا گیا ہے جسکو صرف کرنے کا

[Chaudhary Khaliq-uz-Zaman]

مقصد نہیں بنایا گیا۔ بعض معاملات میں مقاصد تو بتائے گئے ہیں لیکن جن مقاصد کے لئے یہ عطیہ رکھے گئے ہیں ان پر مجھے اعتراض ہے۔ اب جناب والا۔ میں یہ کہہ سکتا کہ روپیہ ناجائز طور پر خرچ کیا جائیگا کیونکہ مجھے وزیر صاحبان کی ایمانداری میں پورا بھروسہ ہے لیکن مجھے ایک لاکھ روپیہ کے عطیہ اور ۲۵ ہزار روپیہ کے عطیہ پر اعتراض ہے جو وزیروں کے حسب خواہش صرف کہا جائیگا کیونکہ میں چاہتا ہوں کہ وزراء شہرہ سے بالاتر رہیں۔ رشوت ستانی اور وزیروں کے ساتھ بیجا رعایت کرنے کی موجودہ فضا میں میرے وزیر صاحبان سے یہ امید کرونگا کہ وہ اپنے لئے تو نہیں بلکہ دوسروں کے لئے حرص کے پھندے تیار نہ کریں۔ ہو سکتا ہے کہ انتظامی مشین میں ترقی ہونے کی وجہ سے ایسا وقت آجائے جب کوئی شخص بھی چاہے اس کی حیثیت یا مرتبہ کیسا ہی ہو، یہ نہ کہہ سکے کہ یہ روپیہ فلاں فلاں شخص کو دیا گیا تھا مگر وہ اس کا مستحق نہیں تھا۔ اس لئے جناب والا۔ میں اصولاً بھجوت میں اس قسم کی رقم مہیا کرنے کے خلاف ہوں۔ گھی سوسائٹیوں کے لئے ۳۸۰۰۰ روپیہ رکھا گیا ہے۔ ہم نہیں جانتے کہ یہ گھی سوسائٹیاں کیا بلا ہیں اور کون ان سوسائٹیوں کو چلا رہا ہے۔ اگر ایسے بڑے منظور کئے گئے تو بہت سی ایسی سوسائٹیاں قائم ہو جائیں گی اور ہر شخص حکومت سے اس قسم کی سوسائٹیوں کے لئے روپیہ طلب کرے گا۔ اس لئے لوگوں کو اس قسم کے نجی کام خود ہی کرنے چاہیئے اور حکومت کو اپنے بھجوت میں اس قسم کے اخراجات کی ہمت افزائی نہیں کرنی چاہیئے۔

اس کے بعد جناب والا۔ میں صنعت و حرفت کو لیتا ہوں۔ میں ایک ایسی بات کہنے جا رہا ہوں جو اس طرف بیٹھنے والے میرے دوستوں کے لئے بہت ناخوشگوار ہوگی۔ میرا مطلب کھوپڑے کے صحنہ سے ہے۔ میں جانتا ہوں کہ اس کی سیاسی اہمیت تھی اور میں یہ بھی مانتا ہوں کہ اس کا سیاسی مقصد پورا ہو چکا ہے۔ لیکن میں نہیں سمجھتا کہ حکومت کو کھوپڑے کی امداد کرنا چاہیئے۔ اس کی وجہ یہ نہیں ہے کہ مجھے کھوپڑے سے کوئی ذاتی نفرت ہے بلکہ اس کی وجہ یہ ہے کہ میں محسوس کرتا ہوں کہ اس کا مقصد پورا ہو گیا ہے اور اب حکومت کو چاہیئے کہ وہ کھوپڑے کی مدد کرنے کے بجائے کھوپڑے کی صنعت کی حوصلہ افزائی کرے۔ عدم تشدد ترک کر دیا گیا ہے۔ کھوپڑے کی بیروں رہے۔ یہ روپیہ کو برباد کرنا ہے۔ اپنے جسم کو بہتر کپڑوں سے ملبوس کیجئے۔ آپ حکمران ہیں اور آپ کو چاہیئے کہ اچھی زندگی بسر کرنے میں لوگوں کی رہنمائی کریں۔ آپ کیوں نہ کریں؟ میں اس سے کوئی سیاسی غرض پوری کرنا نہیں چاہتا۔ میں عرض کرتا ہوں کہ اس کا مقصد پورا ہو چکا ہے اور اب آئندہ آپ اس سے کوئی تعلق نہ رکھیں۔

جناب والا۔ اگر اشتہالیت کا مطلب اس سے بڑھ کر ہے کہ ایک ایسا اقتصادی نظام قائم کیا جاوے جس میں سب کو برابر موقع حاصل ہوں تو میں اشتہالیت پسند نہیں ہوں۔ لیکن مجھے یہ دیکھ کر افسوس ہوا ہے کہ

مالیات نے اپنی تعریفی تقریر میں اشتعالی لوگوں کی سرگرمیوں کو دشمن سماج کہا ہے۔ میں یہہ سمجھنے سے قاصر ہوں کہ کسی سیاسی جماعت کے خلاف اس قسم کے الفاظ کیوں استعمال کئے گئے۔ ان کے دشمن سماج کی سرگرمیاں کونسی ہیں؟ دشمن سماج بہت سخت الفاظ ہیں اور ان کو کسی سیاسی جماعت کے خلاف استعمال نہیں کرنا چاہیئے۔ استیغلیں کی ہدایات پر عمل کرنے کے بارے میں کمیونسٹوں کی انتہائی خواہشات سے آپ مختلف رائے رکھ سکتے ہیں۔ بہت سے دوسرے معاملات میں بھی آپ ان کے نظریے سے اختلاف کر سکتے ہیں لیکن میں کہتا ہوں کہ ان کی سرگرمیوں کو دشمن سماج کہنا بہت ہی قابل اعتراض ہے۔ اس لئے جناب والا۔ حالانکہ میں کمیونسٹ نہیں ہوں اور وہی میں سمجھتا ہوں کہ اس لفظ کو غلط طور پر استعمال کیا گیا ہے۔ اور اگر کمیونسٹ لوگ سماج کے دشمن ہیں تو میرے نزدیک کوئی وجہ نہیں کہ ان کے مقاصد بھی کم و بیش ویسے ہی ہیں۔ یہہ الگ بات ہے کہ سوشلسٹوں نے ابھی حال ہی میں کانگریس کو چھوڑا ہے جبکہ کمیونسٹ پہلے ہی نکال دئے گئے تھے۔ ایک ذمہ دار وزیر کو زہیم نہیں دینا کہ وہ کسی سیاسی جماعت کو کونسی نیا لقب دیں اور اس کی سرگرمیوں کو دشمن سماج کہیں۔

*ش्री نرেনدر دے—

جناب سپیکر صاحب، کونسل اسکے کہ میں اس بجٹ کے متعلق آپ کی خدمت میں ارج کر رہا ہوں یہہ مناسبت سمجھتا ہوں کہ ایک دو سوا لٹ جینکا اس اعلان میں کیا ہوا ہے اور دونوں طرف سے جیک ہوا ہے، اسکے متعلق کچھ اپنے خیالات کا اظہار کر رہا ہوں۔ میں چوہری خلیق جی صاحب کے خیالات سے استیغاف کرتا ہوں کہ اس اعلان میں اس بات کا موقعا نہیں ہے کہ ہم سیاسی ماسال پر کوئی گپت گ کرے یا کوئی تاجکیرا کرے کیونکہ ان ماسال کا ااخیری تسفیا اس اعلان میں ہونے والا نہیں ہے۔ لکین جیک کال ایک دو سوا لٹ کا جیک ہوا یا اسلیے میں بھی مناسبت سمجھتا ہوں کہ اپنے خیالات کو آپ کے سامنے رکھوں۔

میرے لایک دوست بابو اجیت پراساد جین نے دیرانے تکریر اپوزیشن (ویروپی دل) سے یہہ اپیل کی کہ وہ اپنی جہنیت کو بدلے اور اپنے ان خیالات کو تکرر کر دے کہ ہندو اور مسالیم دو الگ الگ کرائم ہیں۔ اسکا جواب بھی اظہر سے دیا گیا۔ نواب جمشید علی خاں اور مسٹر اسرار احمد نے ان کی اس اپیل کے جوابات دیے لکین میں اس بھس میں نہیں پڑنا چاہتا ہوں کہ میں سمجھتا ہوں کہ مسٹر جینا نے اس بات کو سا ف کر دیا مگر دونوں طرف کے ہجرات ان کے کسے کو بھل گئے۔ انکا کہنا یہہ ہے کہ جین سبوں میں مسالمان سبوں میں مسالمانوں کی اکلیت ہے وہاں وہ ایک نیشن (راٹر) نہیں ہیں بلکے وہ ایک سب-نیشن (اظرارٹر) ہیں۔ لہاجا میں یہہ کہنا چاہتا ہوں کہ اس بھس کے اندر جا کر ہم وکت کو جانا ن کرنا چاہیے اور اس بھس کو یہاں جیسا جھرت بھی ن تھی۔ بوا کا لاک لاک شک ہے کہ مسٹر جینا نے اسکا کسلا کر دیا نہیں تو اس اعلان میں جو بھس ہو رہی ہے اسکی سرات اور شکل ایک کرمی انجمن کی بھس ن توتی بلکے ایک بنولاکوامی بھس کی شکل ہو جاتی۔ اس مسیبت سے

*اظرارکت باطن ماننوی ساسی اارا سوا را نہیں گیا ہے۔

[Shri Narendra Deva.]

उन्होंने हमको बचा लिया और इस वजह से मैं क्रायदे आजम का बहुत मशकूर हूँ। लेकिन सबनेशन (उपराष्ट्र) के माने क्या हैं इसे भी हमें समझ लेना चाहिये। मिस्टर जिन्ना ने इसकी कोई तशरीह नहीं की है। लेकिन जो सोशियोलोजी की साइन्स (समाजशास्त्र) से वाकिफ हैं वे समझ जायेंगे कि सबनेशन (उपराष्ट्र) के माने यह हैं कि जो नेशन (राष्ट्र) की हैसियत से निचली मंजिल यानी ट्राईब (फ़िका) या कबीले या गिरोह की होती है। अगर आप उसको यह हैसियत देना चाहते हैं तो मुझे कोई चन्दा एतराज नहीं है। मगर यह जमाना तो ट्राइव्स या कबीलों का नहीं है। बल्कि यह जमाना कौमों का जमाना है। अगर हिन्दुस्तानी कौमियत से आपने कोई सबक नहीं सीखा है या दुनिया की जदीद तहरीकों से कोई सबक नहीं सीखा है तो इस्लामी दुनिया में जो तहरीकें हुई हैं उनसे आपको सबक हासिल करना चाहिए। वह तो ट्राईबल पार्टीज़ (कबीली दलों) से उठ गई है। वह आज अपने स्टेट्स (रियासतों) को बना रहे हैं। लेकिन हमें यह देखना है कि उसकी बुनियादें क्या हैं। उसकी बुनियाद कोई ट्राईब (फ़िका) नहीं है, कोई मजहब नहीं है, कोई कबीला नहीं है पहले जो स्टेट्स (रियासतें) थीं वे सेक्युलर (युगी) और थिओक्रेटिक (धार्मिक रियासतें) थीं और अब वहां की स्टेट्स (रियासतें) की बुनियाद अगर है वह कौमियत और नस्ल है। इसलिये मैं आपसे कहना चाहता हूँ कि अगर मालूम यहीं तक होता तो कोई परेशानी नहीं होती। लेकिन जिस तरह से कल कुछ एतराजात हुये और परसों भी कुछ एतराजात हमारे लायक दोस्तों की तरफ से हुये तो मालूम यह हुआ कि अभी तक कबीलों की जेहनियत चली आ रही है। वही बातें हैं वही जेहनियत है वही हरकतें हैं। मुझे ताज्जुब होता है कि जब लारी साहब ने यह कहा कि अब वक्त आ गया है और हमें आजादी हासिल हो गई है और अब हमें इस आजादी को कायम रखना है। आम तौर पर यह ख्याल कि आजादी आ गई है इसमें चाहे किसी को शक भी हो लेकिन आजादी अब जल्द ही हासिल होगी इसमें किसी को शक नहीं है। आजादी को कायम करने के लिये हमारे लारी साहब ने दो तीन बातें बताईं। एक तो शराब बन्दी की और दूसरी बात आपने यह फ़रमाई कि इन्तिदाई तालीम और हिफ़जाने सेहत का इन्तजाम। लेकिन असल चीज़ जो कौमों की आजादी को महफूज़ रख सकती है उसका तज़क़िरा जनाब ने नहीं किया। वह है क्या जो कौम अपनी आजादी की हिफ़ाज़त के लिये क़ीमत अदा करने को तैयार न हो वह आजाद नहीं रह सकती है और न अपनी आजादी को बरक़रार रख सकती है। मैं पूछता हूँ कि पिछले ज़माने में इस मुल्क में बहुत सी तहरीकें हुईं अपने मुल्क को आजाद कराने के लिए और ब्रिटिश साम्राज्यशाही को ख़त्म करने के लिये, उसमें आप अपोज़ीशन (विरोधी दल) के हज़रत ने क्या हिस्सा लिया है, क्या हाथ इसमें आपन हमारा बढाया है इसलिये आजादी क्या हो सकती है, उसकी क़ीमत और उसकी क़द्र हम जानते हैं, आप नहीं जान सकते हैं। इसलिये जब कभी हमारे मुल्क की आजादी पर हमला होगा तो हम कहते हैं कि अपनी आजादी की हिफ़ाज़त भी हम करेंगे और इस सूबे की आजादी की हिफ़ाज़त भी हम करेंगे। मैं आपसे एक बात यह अर्ज करना चाहता हूँ कि अब कबीलों की जेहनियत से काम चलने वाला नहीं है। आपने नुक्ताचीनी की और तालीम के महकमे के सिलसिले में आपने फरमाया कि मक़तबों के बारे में तरक्की हों। उसको सुनकर मुझे ताज्जुब हुआ। मुझे मालूम नहीं है कि मक़तबों और पाठशालाओं की जेहनियत अभी तक आपमें बाक़ी है। जब तक यह मक़तबों और पाठशालाओं की जेहनियत आपम कायम रहेगी तब तक हम तरक्की नहीं कर सकते। मैं तो उम्मीद करता था कि लारी साहब साइन्स की बातें करेंगे लेकिन उन्होंने मक़तबों और पाठशालाओं की बातें छेड़ीं। उनके सामने ज़ियाक़त अली खां साहब की तक्ररीर मौज़द थी अलीगढ़ यूनीवर्सिटी का कन्वोकेशन एंडेस (दीक्षान्त भाषण) जिसमें उन्होंने साइन्स और टेक्नोलोजी (कल विवरण) के बारे में जिक्र किया था।

लेकिन उनका मुद्दा क्या था उनका नजरिया क्या था। उनका नजरिया दीनी हुकूमत या थियोक्रैटिक स्टेट (धर्मराज्य) का क्रायम करना था। और वह चाहते हैं कि आज जो इन्डस्ट्रीज (उद्योग धंधा) हैं, जो साइन्स है, जो टेक्नालोजी (कला विवरण) है उसकी मदद से दीनी हुकूमत क्रायम हो। पुराने जमाने में जो दीनी हुकूमत क्रायम की जाती थीं वह बहुत खतरनाक थीं। आज के जमाने में अगर साइन्स और टेक्नालोजी (कला विवरण) की मदद ली जाती है तो दीनी हुकूमत का करना तब भी खतरनाक साबित हो सकता है। मैं अर्ज करना चाहता हूँ कि अगर आप चाहते हैं कि हमारे सूबे में आजादी और हुरियत का जोर हो तो मैं आपसे निहायत अदब के साथ अर्ज करना चाहता हूँ कि हमें अपने नजरिये को बदलना होगा। जिन्दगी का नया नजरिया तसध्वर करना होगा, पुराने ख्यालात को तर्क करना होगा, दक्कियानूसी ख्यालात को तर्क करना होगा। हमको साइन्स और टेक्नालोजी की मदद दीनी हुकूमत को क्रायम करने के लिये नहीं बल्कि सच्चे मानों में हुरियत आजादी और जम्हूरियत को क्रायम करने के लिये लेनी होगी। मैं आपसे यह कहना चाहता हूँ कि अगर आप चाहते हैं कि साइन्स और टेक्नालोजी का इस्तेमाल किया जाय तो वह इस तरीके से नहीं हो सकती है। आपको मच्छर मारना है तब भी आप साइन्स का इस्तेमाल कर लेते हैं लेकिन दिमागी कीड़े भी होते हैं उनको मारने के लिये भी साइन्स की रोशनी से हम क्यों घबड़ाते हैं? अगर जिन्दगी की कशम-कशी का मुकाबिला हमें कामयाबी के साथ करना है तो पुराने नजरिये से आप नहीं कर सकते हैं। आप नये ख्यालात को लाइये और तभी आप उसका मुकाबला कामयाबी के साथ कर सकते हैं। इसलिये मैं तो यह मुतासिब समझता हूँ कि जब हम इन भसायल पर गौर करें तो हम इस नुबतेनजर से गौर करें कि हमें इस मुल्क को इज्जतमाई जिन्दगी को, इस सूबे की इज्जतमाई जिन्दगी को नई बुनियादों पर बनाना है और नये सांचे में ढालना है। अगर हमारा यह ख्याल है तो हम समझते हैं कि हम आपो बढ़ सकते हैं। उधर से अपील की गई यूनिटी (मेल) की इत्तिहाद की और हमसे कहा गया कि हम इश्तराके अमल के लिये तैयार हैं। और हम बाहमी इमवाद के लिये तैयार हैं। लेकिन मैं कहता हूँ कि हम तो अरसे से इसी कोशिश में लगे हुये हैं। हमें कुछ कहना नहीं है। मगर मिस्टर पीकाक ने जो न हिन्दू हैं और न मुसलमान हैं उन्होंने जो सर्वोफिकेट इस हुकूमत को दिया है उसमें उन्होंने यह कहा है कि इस हुकूमत ने चाहे और कुछ न किया हो लेकिन कम से कम इस सूबे में इसने अमन व अमान कायम करने के लिये बड़ी कोशिश की। उसको इसमें कामयाबी भी हासिल हुई है। और यह हुकूमत इमानदारी के साथ, सदाकत के साथ आज भी यह कोशिश कर रही है कि जो मुस्लिफ फिरके हैं, मुस्लिफ मिल्लती मजहब हैं उनमें इत्तिहाद और यूनिटी (मेल) क्रायम हो जाय। यह सर्वोफिकेट उन्होंने हमको दिया कि आज भी हम इसके लिये कोशिश कर रहे हैं। आप बताइये कि कौन सी हमारी चलती है। मुझे तो मायूसी होती है जब एक साहब ने यह फरमाया कि इस बजट में मुसलिम अवाम का कोई ख्याल नहीं किया गया। इस पर मुझे सख्त ताज्जुब हुआ और हैरत हुई। आप सुनवस्सित तबके के लोग हैं हिन्दू और मुसलमान जिनकी जिन्दगी का दारोमदार नौकरी पर है उनके मफाद तो टक्कर खा सकते हैं लेकिन मुसलिम अवाम के मफाद क्या हैं जिन्दा अवाम के मफाद क्या हैं उनमें क्या फर्क है यह मैं समझने से कासिर हूँ और यह मेरी समझ में नहीं आता। यह एक ग़ैर-जिम्मेदाराना तरीके से बात करने का ढंग है। मैं आपसे कहना चाहता हूँ कि कांग्रेस का जहाँ तक ताल्लुक है वह इमानदारी के साथ चाहते हैं कि मुस्लिफ मजहबी मिल्लत के लोग जो इस सूबे में बसते हैं उनमें इत्तिहाद और रवादारी कायम हो, इश्तराके-अमल हो और हम सब मिल-जुलकर इज्जतमाई जिन्दगी को इतना मजबूत बनायें कि सबका एक आस्ताना हो और सब एक फिजां में रह कर फायदा उठायें। सूबे की तरक्की में सब बढ़ें। लेकिन मुझे मायूसी होती है उन तकरीरों को सुनकर—

[Shri Narendra Deva.]

हुसूले आरजू की क्या तबक्की इस वसीले से,
जो दिल में रह के भी वाक्फि न हो बेताबिये दिल से।

इसके मुताल्लिक सुझे और कुछ अर्ज करना नहीं है। मैंने काफी वक्त इस ऐवान का ले लिया है। अब मैं बजट के मुताल्लिक आपसे कुछ अर्ज करना चाहता हूँ। हम आजाद होये या नहीं, यह सवाल नहीं है। आजाद होने के लिये जा रहे हैं, यह सवाल है। लेकिन आज तो इस बजट पर आम बहस हो रही है। यह आम बहस है तफसील पर बहस नहीं है। इस बजट पर हमें इस नुक्ते निगाह से गौर करना है कि इस बजट के बनाने वाले सामने हमारे आने वाली इज्तिमाई जिन्दगी का कोई नक़शा है या नहीं।

इज्तिमाई जिन्दगी का नक़्शा क्या है और उसमें अवाम की क्या जगह होने वाली है और उनकी सनअतो हिरफ़त की तरक्की, उनकी माली आमदनी की तरक्की, उनकी हिफ़जाने सेहत का माकूल इन्तजाम है, उनकी तालीम का माकूल इन्तजाम होने वाला है या नहीं वह इसका अहसास करने वाले हैं या नहीं। अगर वह इस नये दौर में इन तमाम बातों पर गौर करेंगे कि यह बजट जो मुरत्तब किया गया है उसमें इन बातों की झलक पाई जाती है तो मैं मिनिस्ट्री को मुबारक़बाद दूंगा। इसके दो पहलू हैं दो नुक्ते-निगाह हैं जिनसे बजट पर गौर करना चाहिये। पहला यह कि यह एक स्टेट का बजट है यानी महज जानेमाल की फ़िक्र और हिफ़ाज़त करता है, टैक्स वसूल करता है, मालगुजारी वसूल करता है और कज़ाअन करता है। क्या वाक़ई सही मानी में अवाम के मफ़ाद और बहुबुदी के लिये हर तरह की फ़िक्र और कोशिश करता है। सवाल यह है कि जिस दर्जे का यह एक स्टेट (राज्य) बजट है और पार्लियामेंट स्टेट (वास्तविक राज्य) का बजट है उतनाही ज्यादातरक्की की तरफ़ आगे बढ़ाना है तो मिनिस्ट्री काबिले मुबारक़बाद है। एक नुक्तेनिगाह तो यह होना चाहिये और दूसरा यह होना चाहिये कि आने वाले ज़माने में हम अवाम को तैयार कर रहे हैं या नहीं। उन ज़राये और चीज़ों की तलाश करके हम तमाम इन्तजाम करने को तैयार हो रहे हैं या नहीं। जिनके मुक़म्मिल होने से नई जिम्मेदारियाँ जो क़ौम पर आने वाली हैं, कौम नहीं तो कबीले पर आने वाली हैं तो मैं निहायत अदब से अज़ कर्हंगा कि क्या यह बजट ऐसा इन्तजाम करने को तैयार है या नहीं जिस नये निज़ाम में हम जिम्मेदारी के साथ इसे चला सकते हैं, अगर हम नाकाबिल हैं तो लैनिन ने तो रूस को बाबत एक मौक़े पर कहा था कि १८-१९ करोड़ की आबादी है लेकिन एक आदमी भी नज़र नहीं आता, इस तरह से मैं अज़ कर्हंगा कि ५ करोड़ सूबे की आबादी में और ४० करोड़ मुल्क की आबादी में ऐसे आदमी बहुत कम नज़र आते हैं। यह साइंस (विज्ञान) का ज़माना है और स्पेशलिस्ट्स (विशेषज्ञों) और एक्सपर्ट्स (विद्वानों) की इस वक्त ज़रूरत है। मक़तबों, पाठशालाओं, स्कूलों, कालेजों और यूनीवर्सिटियों की पढ़ाई काम देने वाली नहीं है। क्या आप स्पेशलिस्ट्स (विशेषज्ञों) को तैयार कर रहे हैं। मुल्क के बाहर वजीफ़े देकर लोगों को भेजते हैं या नहीं। दूसरा सवाल यह है कि आप अपने मुल्क में लोगों को नयी तरबियत देते हैं या नहीं। समाज और इज्तिमाई जिन्दगी को मज़बूत, मुस्तहक़म और खूबसूरत बनाने के लिये नई कुव्वत, शहरी फ़रायज़ अदा करने के लिये आप तैयारी कर रहे हैं या नहीं। क्या हर एक मज़हब व मिल्लत के लिये आपके दिल में इज्जत है और दूसरों के इल्मोअदब के लिये आप के दिल, क्या आप उसके लिये लोगों को तैयार कर रहे हैं या नहीं। इसके अलावा है कि क्या आप लोगों को डेमोक्रेसी (प्रजातन्त्र राज्य) के लिये रहे हैं। जिनका यह ख्याल है कि डेमोक्रेसी (प्रजातन्त्र राज्य) नेतर है मैं उनसे इख़तलाफ़ राय रखता हूँ मैं नहीं मानता हूँ कि नुमाइन्दे हुकूमत में आ गये और कुर्सीयों पर बैठ गये तो जनता है। मैं कहना चाहता हूँ कि डेमोक्रेसी (प्रजातन्त्र राज्य) ऐवान के बाहर हुकूमत के बाहर यानी इज्तिमाई जिन्दगी में होना

चाहिये। नये इरादे और अंजुमनों होनी चाहिये जहाँ पर गांव और शहर के लोगों को इस बात का पूरा मौका मिले कि लोग अपनी स्वाहिशात और ज़रूरियात का पूरे तौर से इजहार कर सकें और हिम्मत के साथ ऐसा कर सकें। अगर यह शहरी आजादी नहीं दी जाती है और उसकी बात नहीं सुनी जाती और कहा जाता है कि तुम अनपढ़, जाहिल और बेवकूफ आदमी हो तो आप डेमोक्रेसी (प्रजातन्त्र राज्य) कायम नहीं कर सकते। मुझे अफसोस है कि जब कि पब्लिक सेप्टी (जनता-रक्षा) बिल पेश हो रहा था उस वक्त होम मिनिस्टर साहब के पार्लियामेन्टरी सेक्रेटरी की तक्रारीर से मुझे सदमा पहुँचा और हैरत भी हुई। उन्होंने कहा कि जनता के चुने हुये नुमाइन्दे आ गये, उन पर एतबार करो और ईमान लाओ। यह फितरती कुव्वत से बालातर कुव्वत है उस पर ईमान लाओ वह सब कुछ कर देगी। मैं इस थियोरी (सिद्धान्त) को निहायत खतरनाक समझता हूँ। मैं कहना चाहता हूँ फैंसिस्ट जहनियत से काम नहीं हो सकता। उनका कहना यह है कि ज़राह के हाथ में छुरी है। हमारे मिनिस्टर साहब वह ज़राह हैं जो पढ़े-लिखे समझदार हैं वह उनके हाथ की छुरी है। आपका गोश्त काटेंगे तो शक़ा आप को देंगे जिन्दगी बख़्शेंगे। वह आपको मारने वाले नहीं हैं। उनकी छुरी कसाई की छुरी नहीं है। हो सकता है कि मिनिस्टर साहब के हाथ में छुरी हो और अगर वह उसे हमारे ऊपर चलाये तो हो सकता है कि वह हमारी सेहत और जिन्दगी के लिये हो। कम से कम मैं बाबू गोविन्द सहाय से कहना चाहता हूँ कि मैं अपने गले पर छुरी चलवाने के लिये तैयार नहीं हूँ। आपकी यह साइंटिफिक (वैज्ञानिक) छुरी बहुत खतरनाक है और वह ज़िगर के पार हो जाती है और होशियार साइंटिफिक (वैज्ञानिक) छुरी से एक क़तरा खून का नज़र नहीं आता। मैं तो इस तरह की छुरी का कायल नहीं हूँ। मैं जानता हूँ कि डेमोक्रेसी (प्रजातन्त्र राज्य) के ख्याल का फैलाव इज्तिमाई जिन्दगी में है, समाज में इरादे हैं, अंजुमन हैं, जहाँ से डेमोक्रेसी (प्रजातन्त्र राज्य) की आवाज़ आती है। इस नुक़्ते ख्याल से मैं बजट पर ग़ौर करता हूँ तो कुछ पहलू तो खुशगवार और मुनासिब पाता हूँ खास तौर से आर डेवलपमेंट बोर्ड कायम करने जा रहे हैं जिसके जरिये से ज़राअत व सनाअतो हिरफ़त की तरक्की के लिये डेवलपमेंट कमिशनर भी मुक़र्रर कर दिया है। इसके लिये मैं मुबारक़बाद देता हूँ। लेकिन डेवलपमेंट स्कीम (सुधारयोजना) का कोई जिक्र न स्पीच (व्याख्यान) में है और न उन किताबों में है। मैं उनकी तफ़सील जानता चाहता हूँ जिसके बिना वह चीज़ अधूरी रह जायगी। कमी इसमें यह है कि डेवलपमेंट (सुधार) का काम जिन हुक्काम के मुपुद किया गया है अफ़सोस है कि उसमें आई० सी० एस० और पी० सी० एस० के लोग हैं, जो हर मामले में क़ाबिल समझे जाते हैं पब्लिक वर्कर्स (सार्वजनिक कार्यकर्ता) भी समझने लगे हैं कि हम सब कामों में क़ाबिल हैं। दोनों बातें ग़लत हैं। कम से कम एक शख्स जिसे डेवलपमेंट (सुधार) कोआपरेटिव (सहयोग) या लेबर (श्रमिकों) का तज़ुर्बा न हो आप उस पर यह काम डाल दें तो यह ठीक न होगा। आपने २ बरस तक अपने ज़िले का कलेक्टर रक्खा फिर आपने बोर्ड आफ़ रवेन्यू में भेज दिया। अगर १०-१५ बरस तज़ुर्बा हासिल करने दिया जाय तो ज्यादा अच्छा हो। आने वाले ज़माने में वह बजट जो अपनी नई जिम्मेदारियों को महसूस नहीं करता जो अवाम से घबराता है या जिसमें लरजिश होती है ऐसा बजट आपके ज़माने में काम नहीं कर सकता, नाकामयाब साबित होगा। वह आफ़िशियल्स (अफ़सर) की पोजीशन्स (विशेष जगहों) पर रखे जायें जिन्हें इन स्कीम्स (योजनाओं) से हमदर्दी और दिलचस्पी है और दूसरे लोग उनकी मदद में रखे जायें, उनके काम में दस्तअन्दाज़ी न की जाय। नान-आफ़िशियल्स (ग़ैर-सरकारी लोग) भी उनके साथ हों, मैं उन दो बातों की बाबत कहना चाहता हूँ कि जिनका जिक्र बहस में किया गया है। सबसे ज्यादा मुसीबत

[Sbri Narendra Deva.]

जदा तबका जमींदारों का है। उनकी मालगुजारी बढ़ाई गई है। मुझे उनके साथ हमदर्दी जरूर है, लेकिन मैं कहना चाहता हूँ कि आपकी तरफ से जो ज्यादातियां गांवों में हो रही हैं वह छिपी नहीं हैं। आप जंगल काट रहे हैं, जबरदस्ती जमीन जेरकाशत ला रहे हैं, नजराने की लम्बी लम्बी रकमों आप ले रहे हैं, आप समझते हैं कि हम जा रहे हैं जो कुछ कमा सकें चलते-चलाते कमा लें। अगर यही बौछार आप करते हैं तो यह गलत है -

‘हम तो डूबेंगे मगर पार को ले डूबेंगे’

आपका यह रवैया है। मैं इन्डस्ट्रियलिस्ट्स (उद्योग करने वालों) को चाहता हूँ लेकिन किसी के साथ रियायत नहीं चाहता। मैं चाहता हूँ कि ज्यादा से ज्यादा टैक्स वसूल किया जाय। लेकिन मैं यह कहना चाहता हूँ कि जब जंगल बन हो रहे हैं और देहात में चारे का बहुत टेढ़ा सवाल है। डेवलपमेंट (सुधार) की स्कीम (योजना) में इन बातों पर खास तबज्जह होनी चाहिये।

मैं फारेन स्कोलशिप्स (विदेशी छात्र वृत्ति) के मुतालिक यह कहना चाहता हूँ कि एक लाख सत्ताइस हजार की रकम बहुत क्लील है। १०, १५ लाख रुपए से कम में यह काम नहीं हो सकता। मैंने अन्दाजा लगाया है, ४० से ज्यादा वजीफे आप क्रायम नहीं कर सकते।

वजीर माल ने सोशल सर्विस (सामाजिक सेवा) का भी कुछ जिक्र अपनी तक्रार में किया है, मैं अब तक समझ नहीं पाया कि यह सोशल सर्विस (सामाजिक सेवा) क्या बला है। मैं चाहता हूँ कि मालूम तो हो कि उसकी ट्रेनिंग का सिलेबस (पाठ्य विषय) क्या है।

पुलिस के मोहकमे का जहां तक सवाल है, स्पेशल आर्मड कान्टेबुलरी के नाम से तो मुझे बहुत ही चिढ़ है। क्योंकि आयरलैण्ड में वहां की आजादी को पायमाल करने को यह तैयार की गई थी। ३१ लाख होम गार्ड्स आप बना रहे हैं, मालूम नहीं कि इसका क्या ख्याल है। जहां तक शहरी फरायज अदा करने का ख्याल है, तो जो सोशल सर्विस (सामाजिक सेवा) आप इन्टर मीडियट्स और प्रेजुपेट्स को देंगे वह ज्यादा मुनासिब होगा।

मुझे ज्यादा नहीं कहना है, मुझे इतना ही कहना है। चूंकि इसहाफ़ खां साहब ने मेरा नाम कल लिया था और पूछा था कि यह बजट सोशलिस्ट बजट है या नहीं। मैं कहना चाहता हूँ कि न सेन्टर का सोशलिस्ट बजट है न यहां का, मैं चाहता हूँ कि इज्तिमाई जिन्दगी को इश्तराकियत के सांचे में ढाला जाए, और यह काम सर्वो-दुकूलत से ही शुरू हो सकता है। सबे की हुकूमत को इन कामों के लिए बहुत कम गुंजा-इश है।

* شری نریندر دیو —

جناب اسپیکر صاحب! قبل اس کے کہ میں اس بجٹ کے متعلق آپ کی خدمت میں عرض کروں میں یہ مناسب سمجھتا ہوں کہ ایک دو سوالات جن کا اس ایوان میں ذمہ ہوا ہے اور دونوں طرف سے ذکر ہوا ہے اس کے متعلق کچھ اپنے خیالات کا اظہار کروں۔ میں چودھری خلیق الزماں صاحب کے خیالات سے اتفاق کرتا ہوں کہ اس ایوان میں اس بات کا موقع نہیں ہے کہ ہم سیاسی مسائل پر کوئی گفتگو کریں یا کوئی تذکرہ کریں۔ کیونکہ ان مسائل کا آخری تصفیہ اس ایوان میں ہونے والا نہیں ہے۔ لیکن چونکہ ایک دو سوالات کا ذکر ہوا تھا اس لئے میں بھی مناسب سمجھتا ہوں کہ اپنے خیالات کو آپ کے سامنے رکھوں۔

میرے لائق دوست بابو اجیت پرساد جین نے دورانِ تقریر میں آپوزیشن (حزب مخالف) سے یہہ اپیل کی کہ وہ اپنی ذہنیات کو بدلیں اور اپنے ان

* آنریبل ممبر نے اپنی تقریر کو صحیح کر کے واپس نہیں کیا۔

[The Narendra Deva]

خیالات کو ترک کر دیں کہ ہندو اور مسلم دو الگ الگ قومیں ہیں۔ اس کا جواب یہی اُدھر سے دیا گیا۔ نواب جمشید علی خان اردو مسٹر اسرار احمد نے اُن کی اس اپیل کے جوابات دیئے لیکن میں اُس بحث میں نہیں پڑنا چاہتا ہوں۔ میں سمجھتا ہوں کہ مسٹر جناح نے اُس بات کو صاف کر دیا مگر دونوں طرف کے حضرات ان کے فیصلے کو بھول گئے۔ اُن کا کہنا یہ ہے کہ جن صوبوں میں مسلمان اکثریت میں ہیں وہاں مسلمان ایک نیشن (قوم) کی حیثیت میں مسلمان اکثریت میں ہیں وہاں مسلمان ایک نیشن (قوم) کی حیثیت میں ہیں مگر جن صوبوں میں مسلمانوں کی اقلیت ہے وہاں وہ ایک نیشن (قوم) نہیں ہیں بلکہ وہ ایک سب نیشن (قوم کا حصہ) ہیں۔ لہذا میں یہ کہنا چاہتا ہوں کہ اس بحث کے اندر جانر ہمیں وقت کو ضائع نہ کرنا چاہیئے اور اس بحث کی یہاں چند اُس ضرورت بھی نہ تھی۔ خدا کا لاکھ لاکھ شکر ہے کہ مسٹر جناح نے اس کا فیصلہ کر دیا نہیں تو اس ایوان میں جو بحث ہو رہی ہے اس کی صورت اور شکل ایک قومی انجمن کی بحث نہ ہوتی بلکہ ایک بین الاقوامی بحث کی شکل ہو جاتی۔ اُس مصیبت سے انہوں نے ہم کو بچالیا اور اُس وجہ سے میں فائدہ اعظم کا بہت مشکور ہوں۔ لیکن سب نیشن (قوم کا حصہ) کے معنی کیا ہیں ایسے بھی ہمیں سمجھ لینا چاہیئے۔ مسٹر جناح نے اس کی کوئی تشریح نہیں کی ہے۔ لیکن جو سوشو لاجی (معاشرت) کی سائنس سے واقف ہیں وہ سمجھ جائیں گے کہ سب نیشن (قوم کے حصہ) کے معنی یہ ہیں کہ جو نیشن (قوم) کی حیثیت سے نچلی منزل یعنی ٹرائیڈ یا فیلڈ کا گروہ کی ہوتی ہے۔ اگر آپ اس کو یہ حیثیت دینا چاہتے ہیں تو مجھے کوئی چنداں اعتراض نہیں ہے۔ مگر یہ زمانہ ٹرائیڈ یا قبیلوں کا نہیں ہے۔ بلکہ یہ زمانہ قوموں کا زمانہ ہے۔ گروہستانی قومیت سے آپ نے کوئی سبق نہیں سیکھا ہے یا دنیا کسی جدید تحریکوں سے کوئی سبق نہیں سیکھا ہے تو اسلامی دنیا میں جو تحریکیں ہوئی ہیں اُن سے آپ کو سبق حاصل کرنا چاہیئے۔ وہ تو ٹرائیڈ پارٹیز (فرقہ وارانہ جماعتوں) سے آئے گئی ہیں۔ آج اپنے اسٹیٹس (رتبہ) کو ہتارے ہیں۔ لیکن ہمیں یہ دیکھنا ہے کہ اس کی بنیادیں کیا ہیں؟ اُس کی بنیاد کوئی ٹرائیڈ (فرقہ) نہیں ہے، کوئی مذہب نہیں ہے، کوئی قبیلہ نہیں ہے۔ پہلے جو اسٹیٹس (ریاستیں) تھیں وہ سیکولر (غیر مذہبی) اور تھیوکریٹک اسٹیٹس (مذہبی ریاستیں) تھیں۔ اور اب وہاں کی اسٹیٹ (ریاست) کی بنیاد اگر ہے تو وہ قومیت اور نسل ہے۔ اس لئے میں آپ سے کہنا چاہتا ہوں کہ اگر معاملہ یہیں تک ہوتا تو کوئی پریشانی نہیں ہوتی۔

لیکن جس طرح سے کل کچھ اعتراضات ہوئے اور برسوں بھی کچھ اعتراضات عمار لائق دوستوں کی طرف سے ہوئے تو معلوم یہ ہوا کہ ابھی تک قبیلوں کی ذہنیت چلی آرہی ہے۔ وہی باتیں ہیں، وہی ذہنیت ہے، وہی حرکتیں ہیں۔ مجھے تعجب ہوتا ہے کہ جب لاری صاحب نے یہ کہا کہ اب وقت آگیا ہے اور ہمیں آزادی حاصل ہو گئی ہے اور اب ہمیں اس آزاد کو قائم رکھنا ہے۔ عام طور پر یہ خیال کہ آزادی آگئی ہے اس میں چاہے کسی کو شک

[Shri Narendra Deva.]

بھی ہو لیکن آزادی اب جلد ہی حاصل ہوگی اس میں کسی کو شک نہیں ہے۔ آزادی کو قائم کرنے کے لئے ہمارے لاری صاحب نے دو تین باتیں بتائیں - ایک تو شراب بندی کی اور دوسری بات آپ نے یہہ فرمائی کہ ابتدائی تعلیم اور حفظان صحت کا انتظام - لیکن اصل چیز جو قوموں کی آزادی کو محفوظ رکھ سکتی ہے اس کا تذکرہ جناب نے نہیں کیا - وہ کیا ہے؟ جو قوم اپنی آزادی کی حفاظت کے لئے قیمت ادا کرے تو تیار نہ ہو وہ آزاد نہیں رہ سکتی ہے اور نہ اپنی آزادی کو برقرار رکھ سکتی ہے - میں پوچھتا ہوں کہ پچھلے زمانہ میں اس ملک میں بہت سی تحریکیں ہوئیں اپنے ملک کو آزاد کرانے کے لئے اور برٹش سامراجیہ شاہی کو ختم کرنے کے لئے - اس میں آپ آپوزیشن (مخالف جماعت) کے حضرات نے دیا حصہ لیا ہے کیا ہاتھ اُس میں آپ نے بٹایا ہے؟ اس لئے آزادی کیا ہوسکتی ہے اس کی قیمت اور اس کی قدر ہم جانتے ہیں، آپ نہیں جان سکتے ہیں - اس لئے جب کبھی ہمارے ملک کی آزادی پر حملہ ہوگا تو ہم کہتے ہیں کہ اپنی آزادی کی حفاظت بھی ہم کریں گے اور اس صوبہ کی آزادی کی حفاظت بھی ہم کریں گے - میں آپ سے ابک بات یہہ عرض کرنا چاہتا ہوں کہ اب قبیلوں کی ذہنیت سے کام چلنے والا نہیں ہے - آپ نے نکتہ چینی کی اور تعلیم کے محکمہ کے سامنے میں آپ نے فرمایا کہ مکتبوں کے بارے میں ترقی ہو اس کو سنکر مجھے تعجب ہوا - مجھے معلوم نہیں ہے کہ مکتبوں اور پانچہ شالوں کی ذہنیت ابھی تک آپ میں باقی ہے - جب تک یہہ مکتبوں اور پانچہ شالوں کی ذہنیت آپ میں رہتی رہیگی تب تک ہم ترقی نہیں کر سکیں گے میں تو اُمید کرتا تھا کہ لاری صاحب سائنس کی باتیں کریں گے لیکن اُنہوں نے مکتبوں اور پانچہ شالوں کی باتیں چھڑیں - ان کے سامنے لیانٹ علی خاں صاحب کی تقریر موحود تھی - علی گڑھ یونیورسٹی کا کنوونشن ایڈریس (جلسہ تقسیم اسناد کا سہاسامہ) جس میں انہوں نے سائنس اور ٹکنالوجی کے بارے میں ذکر کیا تھا لیکن ان کا مدعا کیا تھا، ان کا نظریہ کیا تھا - ان کا نظریہ دینی حکومت یا تھیوکریٹک اسٹیٹ کا قائم کرنا تھا اور وہ چاہتے ہیں کہ آج جو انڈسٹریز (صنعت و حرفت) ہیں، جو سائنس ہے جو ٹکنالوجی ہے اس کی مدد سے دینی حکومت قائم ہو - پرانے زمانے میں جو دینی حکومتیں قائم کی جاتی تھیں وہ بہت خطرناک تھیں - آج کے زمانے میں اگر سائنس اور ٹکنالوجی کی مدد لی جاتی تو دینی حکومت کا کرنا تب بھی خطرناک ثابت ہو سکتا ہے - میں عرض کرنا چاہتا ہوں کہ اگر آپ چاہتے ہیں کہ ہمارے صوبے میں آزادی اور حریت کا زور ہو تو میں آپ سے نہایت ادب سے عرض کرنا چاہتا ہوں کہ ہمیں اپنے نظریہ کو بدلنا ہوگا - زندگی کا نیا نظریہ تصور کرنا ہوگا، پرانے خیالات کو ترک کرنا ہوگا، دیمائوسی خیالات کو ترک کرنا ہوگا - ہمکو سائنس اور ٹکنالوجی کی مدد دینی حکومت کو قائم کرنے کے لئے نہیں بلکہ سچے معنوں میں حریت آزادی اور جمہوریت کو قائم کرنے کے لئے لینا ہوگی - میں آپ سے

یہ کہنا چاہتا ہوں کہ اگر آپ چاہتے ہیں کہ سائنس اور ٹکنالوجی کا استعمال کیا جائے تو وہ اس طریقے سے نہیں ہو سکتی ہے۔ آپ کو سمجھ مارنا ہے تو یہی آپ سائنس کا استعمال کرتے ہیں۔ لیکن دماغی کپڑے بھی ہوتے ہیں ان کو مارنے کے لئے بھی سائنس کی روشنی سے ہم کیوں گہراتے ہیں۔ اگر زندگی کی کشمکش کا مقابلہ ہمیں کامیابی کے ساتھ کرنا ہے تو پرانے نظریے سے آپ نہیں کر سکتے ہیں۔ آپ نئے خیالات کو لائیں اور نئی آپ اس کا مقابلہ کامیابی کے ساتھ کر سکتے ہیں۔ اس لئے میں تو یہ مناسب سمجھتا ہوں کہ جب ہم ان معاملات پر غور کریں تو پھر ہم اس نقطہ نظر سے غور کریں کہ ہمیں اس ملک کی اجتماعی زندگی کو اس صوبے کی اجتماعی زندگی کو نئی بنیادوں پر بنانا ہے اور نئے سانچے میں ڈھالنا ہے۔ اگر ہمارا یہ خیال ہے تو ہم سمجھتے ہیں کہ ہم آگے بڑھ سکتے ہیں۔ اُدھر سے اپیل کی گئی بونیٹی کی، اتحاد کی اور ہم سے کہا گیا کہ ہم اشتراک عمل کے لئے تیار ہیں۔ اور ہم باہمی امداد کے لئے تیار ہیں لیکن میں کہتا ہوں کہ ہم تو عرصے سے اسی کوشش میں لگے ہوئے ہیں ہمیں کچھ کہنا نہیں ہے۔ مگر مسٹر پوکاک نے جو نہ مندروں میں نہ مسلمانوں میں انہوں نے جو سرٹیفکٹ اس حکومت کو دیا ہے اس میں انہوں نے یہ کہا ہے کہ اس حکومت نے چاہے اور کچھ نہ کیا ہو لیکن کم سے کم اس صوبے میں اس نے امن و امان قائم کرنے کے لئے بڑی کوشش کی۔ اس کو اس میں کامیابی یہی حاصل ہوئی ہے اور یہ حکومت ایمانداری کے ساتھ، صداقت کے ساتھ آج بھی یہ کوشش کر رہی ہے کہ جو مختلف فرقے ہیں، مختلف ملت و مذہب ہیں ان میں اتحاد اور بونیٹی ہو جائے۔ یہ سرٹیفکٹ انہوں نے ہم کو دیا کہ آج بھی ہم اس کے لئے کوشش کر رہے ہیں۔ آپ بتائیے کہ کونسی ہماری غلطی ہے۔ مجھے تو مایوسی ہوتی ہے جب ایک صاحب نے یہ فرمایا کہ اس بحث میں مسلم عوام کا کوئی خیال نہیں کیا گیا۔ اس پر مجھے سخت تعجب ہوا اور حیرت ہوئی۔ آپ متوسط طبقے کے لوگ ہیں، ہندو اور مسلمان جن کی زندگی کا دار و مدار نوکری پر ہے ان کے مفاد تو ٹکر کیا سکتے ہیں لیکن مسلم عوام کے مفاد کیا ہیں، ہندو عوام کے مفاد کیا ہیں؟ ان میں کیا فرق ہے؟ یہ میں سمجھنے سے قاصر ہوں اور یہ میری سمجھ میں نہیں آتا۔ یہ ایک غہر ذمہ دارانہ طریقہ سے بات کرنے کا ڈھنگ ہے۔ میں آپ سے کہنا چاہتا ہوں کہ کانگریس کا جہان تک تعلق ہے وہ ایمانداری کے ساتھ چاہتے ہیں کہ مختلف مذہب و ملت کے لوگ جو اس صوبے میں بستے ہیں ان میں اتحاد اور دراداری قائم ہو، اشتراک عمل ہو اور ہم سب مل جل کر اجتماعی زندگی کو اتنا مضبوط بنائیں کہ سب کا ایک آستانہ ہو اور سب ایک فضا میں رہ کر فائدہ اٹھائیں۔ صوبے کی ترقی میں سب بڑھیں۔ لیکن مجھے مایوسی ہوتی ہے ان تقریروں کو سن کر....

حصولِ آرزو کی کیا توقع اس وسیلے سے
جو دل میں رہ کے بھی واقف نہ ہو بیتابی دل سے

[Shri Narendra Deva.]

اس کے متعلق مجھے اور کچھہ عرض کرنا نہیں ہے۔ میں نے کافی وقت اس ایوان کا لے لیا ہے۔ اب میں بحث کے متعلق آپ سے کچھہ عرض کرنا چاہتا ہوں۔ ہم آزاد ہوں یا نہ ہوں یہ سوال نہیں ہے۔ آزاد ہونے کے لئے جارہے ہیں یہ سوال ہے۔ لیکن آج تو اس بحث پر عام بحث ہو رہی ہے۔ یہ عام بحث ہے تفصیل پر بحث نہیں ہے۔ اس بحث پر ہمیں اس نقطہ نگاہ سے غور کرنا ہے کہ اس بحث کے بنانے والے کے سامنے ہمارے آنے والی اجتماعی زندگی کا کوئی نقشہ ہے یا نہیں؟

اجتماعی زندگی کا نقشہ کیا ہے اور اس میں عوام کی کیا جگہ ہونے والی ہے اور ان کی صنعت و حرفت کی ترقی ان کی مالی آمدنی کی ترقی ان کی حفظان صحت کا معقول انتظام ہے۔ ان کی تعلیم کا معقول انتظام ہونے والا ہے یا نہیں وہ اس کا احساس کرنے والے ہیں یا نہیں؟ اگر وہ اس نئے دور میں ان تمام باتوں پر غور کریں گے کہ یہہ بجٹ جو مرتب کیا گیا ہے اس میں ان باتوں کی چھلک پائی جاتی ہے تو میں منسٹری (وزارت) کو مبارکباد دینگا۔ اس کے دو پہلو ہیں۔ دو نقطہ نگاہ ہیں جن سے بحث پر غور کرنا چاہیئے۔ پہلا یہہ کہ یہہ ایک اسٹیٹ (ریاست) کا بجٹ ہے یعنی محض جان و مال کی فکر اور حفاظت کرنا ہے ٹیکس وصول کرنا ہے مالگھاری وصول کرنا ہے اور قضاوت کرنا ہے۔ کیا واقعی صحیح معنوں میں عوام کے مفاد اور بھبودی کے لئے ہر طرح کی فکر اور کوشش کرنا ہے؟ سوال یہہ ہے کہ جس درجے یہہ اسٹیٹ بجٹ (حکومت کا بجٹ) ہے اور پاور (مثبت) بجٹ ہے اُنہا کی زیادہ ترقی کی طرف آگے بڑھنا ہے تو منسٹری (وزارت) قابل مبارکباد ہے۔ ایک نقطہ نگاہ یہہ ہونا چاہیئے اور دوسرا یہہ ہونا چاہیئے کہ آنے والے زمانے میں ہم عوام کو تیار کر رہے ہیں یا نہیں۔ اُن ذرائع اور چیزوں کو تلاش کر کے ہم تمام انتظام کرنے کو تیار ہو رہے ہیں یا نہیں جن کے مکمل ہونے میں نئی ذمہ داریاں جو قوم پر آنے والی ہیں قوم نہیں تو قبیلے پر آنے والی ہیں تو میں نہایت ادب سے عرض کردینا کہ کیا یہہ بجٹ ایسا انتظام کرنے کو تیار ہے یا نہیں۔ اس نئے نظام میں ہم ذمہ داری کے ساتھ اسے چلا سکتے ہیں۔ اگر ہم ناقابل ہیں تو لینن نے جو روس کی بابت ایک موقع پر کہا تھا کہ ۱۸-۱۹ کروڑ کی آبادی ہے لیکن ایک آدمی بھی نظر نہیں آتا۔ اس طرح سے میں عرض کردینا کہ ۵ کروڑ صوبے کی آبادی میں اور ۴۰ کروڑ ملک کی آبادی میں ایسے آدمی بہت کم نظر آتے ہیں۔ یہہ سائینس کا زمانہ ہے اور اسپیشلسٹس (ماہروں) اور ایکسپرس (ماہروں) کی اس وقت ضرورت ہے۔ مکتبوں۔ پانچہ شالوں۔ اسکولوں۔ کالجوں اور یونیورسٹی کی پڑھائی کام دینے والی نہیں ہے۔ کیا آپ اسپیشلسٹس (ماہر) تیار کر رہے ہیں۔ ملک کے باہر وظیفے دیکر لوگوں کو بھیجتے ہیں یا نہیں۔ دوسرا سوال یہہ ہے کہ آپ اپنے ملک میں لوگوں کو نئی تربیت دیتے ہیں یا نہیں۔ سماج اور اجتماعی زندگی کو مضبوط، مستحکم اور خوبصورت بنانے کے لئے نئی قوت

شہری فرائض ادا کرنے کے لیے آپ تیاری کر رہے ہیں یا نہیں؟ کیا ہر ایک مذہب و ملت کے لیے آپ کے دل میں عزت ہے اور دوسروں کے علم و ادب کے لیے آپ کے دل میں عزت ہے؟ کیا آپ اس کے لیے لوگوں کو تیار کر رہے ہیں یا نہیں؟ اس کے علاوہ سوال یہ ہے کہ کیا آپ لوگوں کو ڈیموکریسی (جمہوریت) کے لیے تیار کر رہے ہیں؟ جن کا یہ خیال ہے کہ ڈیموکریسی (جمہوریت) اس ایوان کے ہیئت ہے۔ میں ان سے اختلاف رائے رکھتا ہوں۔ میں نہیں مانتا ہوں کہ اگر جنتا کے چنے ہوئے نمائندے حکومت میں آگئے اور کمیونسٹوں پر بیٹھ گئے تو جنتا کو کچھ کرنا نہیں ہے۔ میں کہنا چاہتا ہوں کہ ڈیموکریسی (جمہوریت) کے خیال کا پھیلاؤ اس ایوان کے باہر، حکومت کے باہر، یعنی اجتماعی زندگی میں ہونا چاہیئے۔ نئے ادارے اور انجمنیں ہونی چاہئیں۔ جہاں پر گاؤں اور شہر کے لوگوں کو اس بات کا پورا موقع ملے کہ لوگ اپنی خواہشات اور ضروریات کا پورے طور سے اظہار کر سکیں اور ہمت کے ساتھ ایسا کر سکیں۔ اگر یہ شہری آزادی نہیں دی جاتی ہے اور اس کی بات نہیں سنی جاتی اور کہا جاتا ہے کہ تم انپڑھ، جاہل اور بیوقوف آدمی ہو تو آپ ڈیموکریسی (جمہوریت) قائم نہیں کر سکتے۔ مجھے افسوس ہے کہ جبکہ پیماگ سبقتی بل (تھفظ عامہ قانون) پیش ہو رہا تھا اس وقت دوم منسٹر صاحب کے پارلیمنٹری سیکریٹری کی تقریر سے مجھے صدمہ پہنچا اور حیرت بھی ہوئی۔ انہوں نے کہا کہ جنتا کے چنے ہوئے نمائندے آگئے ان پر اعتبار کرو اور ایمان لاؤ۔ یہ فطرتی قوت سے بالاتر قوت ہے اس پر ایمان لاؤ، وہ بہت کچھ کر دیتی۔ میں اس تیوری (اصول) کو نہایت خطرناک سمجھتا ہوں۔ میں کہنا چاہتا ہوں کہ فیسٹ ڈھنڈ سے کام نہیں ہو سکتا۔ ان کو کہنا یہ ہے کہ جراح کے ہاتھ میں چھری ہے۔ ہمارے منسٹر صاحبان وہ جراح ہیں جو پڑھ لکھ سمجھدار ہیں وہ ان کے ہاتھ کی چھری ہے۔ آپ کا گوشت کاٹینگے تو شفا آپ کو دینگے، زندگی بخشینگے۔ وہ آپ کو مارنے والے نہیں ہیں۔ ان کی چھری قصائی کی چھری نہیں ہے۔ ہو سکتا ہے کہ منسٹر صاحب کے ہاتھ میں چھری ہو اور اگر وہ آئے ہمارے اوپر چلائیں تو ہو سکتا ہے کہ وہ ہماری صحت اور زندگی کے لئے ہو۔ کم سے کم میں بابو گوند سہاے سے کہنا چاہتا ہوں کہ میں اپنے گلے پر چھری چلوانے کے لئے تیار نہیں ہوں۔ آپ کی یہ سائنٹیفک چھری سے ایک قطرہ خون وہ جگر کے پار ہو جاتی ہے اور ہوشیار سائنٹیفک چھری سے ایک قطرہ خون نظر نہیں آتا۔ میں تو اس طرح کی چھری کا قائل نہیں ہوں۔ میں جانتا ہوں کہ ڈیموکریسی (جمہوریت) کے خیال کا پھیلاؤ اجتماعی زندگی میں ہے۔ سماج میں ادارے ہیں انجمنیں ہیں اور جہاں سے ڈیموکریسی (جمہوریت) کی آواز آتی ہے۔ ان نقطہ خیال سے میں بھت پر غور کرنا ہوں تو کچھ پہلو تو خوشگوار اور مناسب پاتا ہوں۔ خاص طور پر آج ڈیولپمنٹ بورڈ قائم کرنے جارہے ہیں جس کے ذریعے سے زراعت و صنعت

[Shri Narendra Deva.]

و حروف ت کی ترقی کے لئے دیولپمنٹ کمشنر بھی مقرر کر دیا ہے۔ اس کے لئے میں مبارکباد دیتا ہوں۔ لیکن دیولپمنٹ (ترقی) اسکیم کا کوئی ذکر نہ اسپیچ (تقریر) میں ہے اور نہ اُن کتابوں میں ہے۔ میں اُس کی تفصیل جاننا چاہتا ہوں جس کے بنا پر یہ چیز ادھوری رہ جائیگی۔ اُس میں یہ ہے کہ دیولپمنٹ (ترقی) کا کام جن حکام کے سپرد کیا گیا ہے افسوس ہے کہ اس میں آئی سی۔ ایس اور پی۔ سی۔ ایس کے لوگ ہیں جو در معاملے میں قابل سمجھے جاتے ہیں۔ ہم پبلک ورکر (جنتا کے کام کرنے والے) بھی سمجھتے تھے کہ ہم سب کاموں میں قابل ہیں۔ دونوں باتیں غلط ہیں۔ کم سے کم ایک شخص جسے دیولپمنٹ (ترقی) کو آپریٹو (امداد باہمی) کا تجربہ نہ ہو آپ اُس پر یہ کام ڈال دیں تو یہ تھیک نہ ہوگا۔ آپ نے ۲ برس تک اپنے ضلع کا کاکٹر رکھا پھر آپ نے بورڈ آف ریونیو میں بھیج دیا اگر ۱ یا ۱۵ برس تجربہ حاصل کرنے دیا جائے تو زیادہ اچھا ہو۔ آئیو الے زمانے میں وہ بھرت جو اپنی ذمہ داریوں کو محسوس نہیں کرتا جو عوام سے گھبراتا ہے یا لڑش ہوتی ہے ایسا بھرت آپ کے زمانے میں کام نہیں کر سکتا، ناکامیاب ثابت ہوگا۔ وہ آفیشیلس (افسران) کی پوسٹس (خاص جگہوں) پر رکھے جائیں جنہیں ان اسکیمس سے ہمدردی اور دلچسپی ہے اور دوسرے لوگ اُن کی مدد میں رکھے جائیں۔ اُن کے کام میں دست اندازی نہ کی جائے۔ نان آفیشیلس (غیر سرکاری لوگ) بھی اُن کے ساتھ ہوں۔ میں اُن دو باتوں کی بابت کہنا چاہتا ہوں جن کا ذکر بحث میں کیا گیا ہے۔ سب سے زیادہ مصیبت زدہ طبقہ زمینداروں کا ہے۔ اُن کی مالگاری بڑھائی گئی ہے۔ مجھے اُن کے ساتھ ہمدردی ضرور ہے لیکن میں کہنا چاہتا ہوں کہ آپ کی طرف سے جو زیادتیاں گائوں میں ہو رہی ہیں وہ چھٹی نہیں ہیں۔ آپ جنگل کٹ رہے ہیں وودسٹی زمینیں زیر کاشت لا رہے ہیں۔ نذرانے کی لمبی لمبی زمینیں آپ لے رہے ہیں۔ آپ سمجھتے ہیں کہ ہم جارہے ہیں جو کچھ کما سکیں چلتے چلائے کمالیں۔ اگر یہی بوجھار آپ کرتے ہیں تو یہ غلط ہے۔ ”ہم تو ڈوبینگے مگر بھائی کو لے ڈوبینگے“ آپ کا یہ رویہ ہے میں انڈسٹریلسٹس (کارخانہ داروں) کو چاہتا ہوں لیکن کسی کے ساتھ رعایت نہیں چاہتا۔ میں چاہتا ہوں کہ جب جنگل بند ہو وہ ہیں اُرد جائے۔ لیکن میں یہ کہنا چاہتا ہوں کہ جب جنگل بند ہو وہ ہیں اُرد دیہات کے چارے کا بہت ٹپڑھا سوال ہے تو دیولپمنٹ (ترقی) کی اسکیم میں ان باتوں پر خاص توجہ ہونی چاہیئے۔ بڑی بڑی شریکیں آپ بنارہے ہیں۔ میں فاریں اسکالرشپ (غیر ملکی وظیفہ) کے متعلق یہ کہنا چاہتا ہوں کہ ایک لاکھ سٹائیس ہزار کی رقم بہت قلیل ہے۔ ۱۰-۱۵ لاکھ روپے سے کم میں یہ کام نہیں ہو سکتا۔ میں نے اندازہ لگایا ہے ۴۰ سے زیادہ وظیفے آپ قائم نہیں کر سکتے۔

وزیر مال نے سوشل سروس (سماج کی خدمت) کا بھی کچھ ذکر اپنی تقریر میں کیا ہے - میں اب تک سمجھ نہیں پایا کہ یہ سوشل سروس (سماج کی خدمت) کیا بلا ہے - میں چاہتا ہوں کہ معلوم تو ہو کہ اس کی ٹریننگ (تربیت) کا سلیبس (نصاب) کیا ہے -

پولیس کے محکمہ کا جہانک سوال ہے اسپیشل آرمد کنسٹیبلری کے نام سے تو مجھے بہت ہی چڑ ہے - کیونکہ آئرلینڈ میں وہاں کی آزادی کو پامال کرنے کو یہ تیار کی گئی تھی - ۳۱ لاکھ ہوم گارڈس آپ بنا رہے ہیں - معلوم نہیں کہ اس کا کیا خیال ہے - جہانک شہری فرائض ادا کرنے کا خیال ہے ، تو جو سوشل سروس (سماج کی خدمت) آپ انٹرمیڈیٹس اور گریجویٹس کو دینگے وہ زیادہ مناسب ہوگا -

مجھے زیادہ نہیں کہنا ہے ، مجھے اتنا ہی کہنا ہے - چونکہ استحقاق خاں صاحب نے میرا نام کل لیا تھا اور پوچھا تھا کہ یہ بھت سوشلسٹ بھت ہے یا نہیں - میں کہنا چاہتا ہوں کہ نہ سنٹر (مرکز) کا سوشلسٹ بھت ہے نہ یہاں کا - میں چاہتا ہوں کہ اجتماعی زندگی کو اشتراکیت کے سانچے میں ڈالا جائے - اور یہ کام مرکزی حکومت سے ہی شروع ہو سکتا ہے - صوبے کی حکومت کو ان کاموں کے لئے بہت کم گنجائش ہے -

* مسٹر محمد شوکت علی خاں -

جناب عالی - اس بھت پر پرسوں سے تقریریں ہو رہی ہیں اور ابھی میں نے اپنے معزز دوست اچاریہ نریندر دیو صاحب کی تقریر کو پڑے غور سے سنا - اس تقریر کا پہلا حصہ تو کچھ اُن کی مسلم لیگ سے عدم واقفیت اور اُس کے قریب نہ ہونے کی وجہ سے دماغی فتور تھا - اور تو میں نہیں سمجھتا اس کا مقصد کیا تھا - خیر بہر حال میرا مقصد اور مسلم لیگ کے مقاصد کو اُو غور سے دیکھنا چاہتے ہیں اور مطالعہ کرنا چاہتے ہیں تو انہیں قریب آنا ہوگا اور مجھے یقین ہے کہ اس کے بعد وہ اس کی تعریف کرنے لگیں گے - ابھی تو میں یہ کہونگا کہ جو کچھ آپ سمجھتے ہیں اُس کے مقاصد سے بعید ہے - کاش آپ سمجھتے ، کاش وہ تعصب کے چشمے سے نہ دیکھتے ، تو انہیں معلوم ہوتا کہ مسلم لیگ اتنی کامل نہیں تو اتنی ناقص بھی نہیں جتنی وہ سمجھ رہے ہیں - اُس اہوان میں جیسا کہ میرے معزز لیڈر (رہنما) صاحب نے ابھی فرمایا ہے اور اچاریہ صاحب نے بھی تائید فرمائی ہے کہ جن سیاسی گتھیوں میں ہم پڑ گئے ہیں ان کو سلجھانے کے لئے یہ موقع اس لئے موزوں نہیں ہے کہ وہ ہمارے احاطہ اقتدار سے باہر ہیں - اس لئے میں اُس میں نہ پڑونگا - یہ ضرور کہونگا کہ آزادی کی چاہ جتنی دوسروں کے دل میں ہو سکتی ہے اتنی ہی مسلم لیگ کے دل میں بھی ہے - (ایک آواز - نہیں ہے) میرے دوست حافظ محمد ابراہیم صاحب

* معزز ممبر نے اپنی تقریر کو صحیح کر کے واپس نہیں کیا -

[Mr. Mohammad Shoukat Ali Khan]

انکار کرتے ہیں، لیکن میں یہ بتانا چاہتا ہوں کہ یہ مسلم لیگ وہ مسلم لیگ نہیں ہے جو سنہ ۱۹۴۶ء تک تھی۔ جس میں آپ تھے۔ وہ مسلم لیگ واقعہ آپ کے رہنے لائق نہیں تھی۔ یہ بھت صحیح معنوں میں کانگریس حکومت کا بھت ہے اس لئے یہ ضرور ہے کہ ہم اس کا جائزہ لیتے وقت دو اصولوں پر اسے جانچیں۔ یہ بھت بھت قومی تمنائوں اور آرزوؤں کو کس حد تک پورا کرنا ہے اور دوسرا جس پر ہم تولتے ہیں ترازو کو وہ یہ ہے کہ یہ قومی سدھار پر ہمیں کس رفتار سے لے جانا چاہتا ہے۔ میرے نزدیک تو صرف یہ دو معیار ہیں جن پر یہ جانچا جاسکتا ہے۔ ہمیں ان حقائق سے چشم پوشی نہیں کرنا چاہیئے، اس سے انکار نہیں کرنا چاہیئے جس کا ذکر میرے دوست معزز وزیر مال صاحب نے اپنی تقریر کے ابتدائی حصے میں کیا ہے۔ سب سے پہلا تو یہ ہے جو انہوں نے آنے والی آزادی کے لئے کہا ہے کہ یہ ہمارے قومی قدیم اور سیاست کا امتداد ہے۔ یہ بے شک صحیح ہے۔ ہر ایک شخص چاہے وہ ہندوستان کے کسی فرقے کا ہو، بقول اجاریہ نریندر دیو صاحب کے چاہے وہ کسی قبیلے سے ہو، افسوس ہے کہ اب تک قبیلوں کی ذہنیت بعض لوگوں کے دماغوں سے نہیں نکلی۔ اس سے انکار نہیں کیا جاسکتا کہ قوم کے لئے آزادی سے بہتر کوئی نعمت نہیں ہے۔ ہم آزادی سے قریب تر ہوتے جا رہے ہیں۔ متحد ہندوستان ہو یا بٹا ہوا ہندوستان ہو، لیکن آزادی کی منزل صرف ہمارے ہی ہاتھوں سے کھوئی جاسکتی ہے، ورنہ تو قریب ہے۔ یہ مسئلہ اختلافی مسئلہ ہے متحد ہندوستان ہو یا تقسیم شدہ ہندوستان ہو، لیکن میں تو ایک چیز جانتا ہوں وہ ایک تقسیم شدہ ہندوستان چاہے بقول آپ کے برا ہو وہ ایک تقسیم شدہ آزاد ہندوستان متحد غلام ہندوستان سے ہزار درجے بہتر ہوگا۔ اس وقت ہماری توجہ عمارے صوبہ کی طرف ہونی چاہیئے۔ یہ صحیح ہے ہمارا صوبہ تہذیب و تمدن کا مرکز رہا ہے اور اس پوزیشن (حالت) کو کسی بھاؤ میں نہیں چھوڑنا چاہیئے۔ اگر ہم سیاسی گھتی کو سلجھانے میں پورے کامیاب نہ ہوں تو کم از کم سماج کو ان سب گھتیوں کے سلجھانے کی مصلحت ہونا چاہیئے۔ ہمیں دو درجے صوبوں کی رہنمائی کرنی چاہیئے تاکہ ہمارا صوبہ بہتری کی جگہ رہے۔ دوسرا اشارہ غلہ، کپڑا اور شکو کی قلت کے متعلق جتنا کہ وزیر مالیات صاحب نے فرمایا ہے کہ مستقبل قریب میں ان مشکلات کے حل کی کوئی شکل نہیں نظر آتی ہے۔ مجھے اس سے افسوس نہیں ہے۔ مستقبل قریب میں آتی ہے یا نہیں لیکن میں یہ ضرور کہوں گا کہ آپ نے ان مشکلات کو صحیح طریقے سے لیا ہوتا تو یقیناً مستقبل قریب میں وہ شکل نظر آجاتی۔ اس کا طریقہ غلے کی پیداوار ہے۔ غلے کی پیداوار کے متعلق میں یہ عرض کروں گا کہ غلے کی پیداوار میں جو کچھ کوشش کی گئی ہے اور جو صورت و حالات ہیں وہ یہ ہیں کہ آپ باہر سے غلہ منگاتے ہیں یہ شرمناک منظر ہے۔ ہمیں باہر سے اس ملک میں جو ایک زراعت کا ملک ہے اور ان ملکوں سے جیو انڈسٹریل سٹ (صنعت پیدا

ہیں غلہ منگانا پڑتا ہے، وہ بھی اس صورت سے کہ زیادہ قیمت دے کر - ممکن تھا اگر ہم اپنی پیداوار کو فی ایکڑ کچھ بھی بڑھا سکتے اور اپنی کمی کو پورا کر سکتے تو دوسری جگہ سے منگانے کی ضرورت نہ ہوتی - مجھے دیکھ کر خوشی ہوئی کہ آنہیل منسٹر زراعت کھاد کو مہیا کرنے کے لئے سلفیٹ کسانوں کو دینے کے لئے فیکٹریاں کھولیں گے - بجائے اور چیزوں کے کم سے کم اموال سلفیٹ تیار کرنے کی فیکٹریاں کھولنے کی تجویز رکھی ہے - ایسی فیکٹریاں پھر کھولتے اور کوئی پلاننگ (اسکیم) کرتے تو کتنا بہتر ہوتا - اب دوسرا مسئلہ کپڑے کی کمی کا ہے - کپڑے کی کمی کے بارے میں میں یہ عرض کرنا کہ ہمارے کارخانوں پر گورنمنٹ کی پوری صحیح نگرانی رکھی جاتی - ان سے زیادہ عمدہ مال پیدا کروایا جاتا اور ساری میلوں کا کاروبار گورنمنٹ کے ہاتھوں میں آسکتا تو کپڑے کی قلت ضرور کم ہو جاتی -

دوسری سب سے بڑی بات یہ ہے کہ آپ کو کرگے کی ترقی کرنی چاہیئے - کھدر کا چاہے آپ کو کتنا ہی شوق ہو مجھے اس سے اختلاف نہیں ہے - میں تو دیسی کا قائل ہوں اور کھدر اس میں ممکن ہے اچھی جگہ رکھتا ہو لیکن کرگے سے ہم کو بہت فائدہ پہنچ سکتا ہے - اس کی طرف کم توجہ کی گئی ہے - تیسرا جو شکر کا کام ہے علاوہ فیکٹریوں کے گورنمنٹ نے کوئی ایسی چیز نہیں کی - کھنڈ ساری کی صنعت کو جو کالیم انڈسٹری (گھریلو دھندے) کی طرح ہے اس کو بہتر بنانے کی آپ نے کوئی تدبیر نہیں کی تاکہ وہ بہتر مال پیدا کر سکے - اور سستے داموں پور کر سکے - اس کھنڈ ساری کی صنعت میں ویسٹج بہت ہے، مال بہت ضائع ہوتا ہے - اوپن پین سسٹم اور دوسرے سسٹم طریقہ) میں یہی فرق ہے - اس مال کو ضائع ہونے سے روکنے کے لئے کوئی تدبیر اختیار نہیں کی گئی، اگر ایسا کیا جاتا تو اس وقت شکر ملنے میں جو دقتیں محسوس ہوتی ہیں وہ بھی ایک حد تک رفع ہو جاتیں - بہر حال مختصر یہ ہے کہ ان اشیاء کی قلت ہے، جیسا کہ وزیر مالیات صاحب نے کہا اور مجھے اس سے انکار نہیں، لیکن ایک واقعہ اور یہی نظر رکھنے کے قابل ہے وہ یہ کہ قلت آج رہی ہے، لیکن دقت اب بہت بڑھ گئی ہے - میں آپ کو یقین دلانا ہوں عوام دقت پہلے سے زیادہ محسوس کرتے ہیں تو لہذا اس کے انتظام میں بھی کسی قدر تبدیلی کی ضرورت ہے - دوسری بات جو آپ نے فرمائی وہ فوقے وارانہ تعصب کی اندھا دھند بوجھار ہے، جسکو کوئی انسان جسکو صحیح معنوں میں انسان کہا جاسکتا ہے اور جو میرے معزز دوست آچاریہ نہیندو دیو کو بھی اس جماعت میں چند ہی نظر آئے، ایسا کوئی انسان نہ ہوگا جو اس کی مذمت نہ کرے اور اس پر لعنت نہ بھیجے - لیکن حقیقت سے انکار نہیں کیا جاسکتا کہ یہ فرقے وارانہ تعصب اندھا دھندی سے پھیل رہا ہے - یہ کہنا کہ صاحب بعض مقررین کی تقریروں سے ایسا ہوا، اس میں ممکن ہے کہ کچھ اصلیت ہو اور میں اس

[Mr. Mohammad Shoukat Ali Khan]

ے انکار نہیں کرتا - یقیناً احمد آباد وغیرہ میں ایسی تقریریں ہوئیں جنہوں نے اسکو بھڑکا دیا مگر اسی کے ساتھ میں یہہ عرض کرونگا کہ سب سے پہلے اپنے دل کو ، اپنے ضمیروں کو تقوٰلئے - میں کسی کے اوپر بدنیتی کا الزام نہیں دینا چاہتا - لیکن جب آپ نے حکومت سنبھالی تھی تو اس وقت آپ نے کچھہ ذمہ داریاں اپنے اوپر لی تھیں - ان ذمہ داریوں کو اگر آپ بچھائی گورنمنٹ کے طریقے سے یا بچھلے حکام کے طریقے سے پولیس اور فوج کی مدد سے پورا کرنا چاہتے تھے تب تو میں یہہ عرض کرونگا کہ اس متبادل زمانے میں آپ غلطی پر تھے - اس طریقے سے اگر آپ فرقہ وارانہ تعصب کو روکتے ہیں کہ ۳۹ لاکھ سپلیمنٹری ڈیمانڈ (تکمیلی مازگ) میں آگیا ، ۳۱ لاکھ پولیس میں آگیا - اسقدر روز افزوں ترقی پولیس کی ہوئی کہ ڈر ہوا کہ پولیس ہمیں کھا نہ جائے - اس لئے ان چیزوں سے کچھہ نہیں ہوسکتا - گذرہ مکتشہ میں ایک ہزار پولیس تھی مگر ایک کی بھی جان نہیں بچاسکی ، تو یہہ بے معنی ہے - آپ تو کوشش کیجئے کہ آپ پولیس پر حکومت کریں آپ کوشش کریں کہ سب لوگ یہہ محسوس کریں کہ یہہ حکومت ہماری ہے - میں آپ کو پوری ذمہ داری کے ساتھ کہتا ہوں کہ ایسا نہیں ہونا چاہیئے کہ مجھے یا کسی کو یہہ محسوس ہو کہ حکومت میں ہماری دادرسی نہیں ہوگی بلکہ ان کی دادرسی ہو جائیگی - میں عرض کر رہا ہوں کہ یہہ چیز آپ زبان سے اقرار نہیں کرینگے اور میں اقرار بھی نہیں کرانا چاہتا ، اس لئے کہ اس میں بھی ذرا سا پوسٹیج (رعب داب) کا سوال ہے - دلوں پر حکومت کرنے کے لئے تو آپ کو زیادہ دادرسی کی ضرورت ہے -

اب مجھے ایک خاص بات عرض کرنی تھی زراعت کے متعلق - زراعت سے مجھے خاص دلچسپی ہے - میں خود زراعت پیشہ ہوں اور زراعت کی بہتری میں ملک کی بہتری سمجھتا ہوں - مورا یہہ عقیدہ ہے کہ جب تک زراعت کی حالت بہتر نہ ہوگی آپ چاہے جو کچھہ کہیں ملک کی حالت بہتر نہ ہوگی - زراعت کے متعلق جب بحث ہوگی تو میں کت موشن (تصویک تخفیف) میں اس کو عرض کرونگا - زراعت کے متعلق جتنے صیغات ہیں جتنی آپ کی کارروائی ہے وہ منظم ایک مد کے ماتحت ہو یعنی ایک دزیر کے ماتحت ہو - مجھے اس سے بحث نہیں ہے کہ اس کے دزیر شیڈروانی صاحب ہوں ، کانجو صاحب ہوں یا رفیع صاحب ہوں لیکن آپاشی کا محکمہ جس دزیر کے ماتحت ہو اسی کے ماتحت زراعت ہو - اس لئے کہ آپ سب انتظام کر دیتے ہیں ، کھان بھی دے دیتے ہیں ، بیج بھی دے دیتے ہیں ، اچھ بیل بھی دے دیتے ہیں اور پلاننگ (منصوبہ) بھی کر دیتے ہیں - لیکن اگر اس وقت اس کو پانی نہیں ملتا ہے تو اس کی ساری کوشش بیکار ہے - آپ ایک پلاننگ بورڈ بنائیے زراعت کے متعلق اور اس کو آکے بڑھائیے - ایک ڈرا سا مجھے پے کہ (تفصوہی کمیٹی) کے متعلق کہنا تھا - جو کلکٹری کے گریجویٹ کلرکس ہوں ان

بے انصافی ہوئی ہے - ان کو چند امیدیں دلا کر رکھا گیا تھا لیکن اب ان کا کوئی خیال نہیں کیا گیا ہے - مجھے امید ہے کہ گورنمنٹ اس طرف توجہ دے گی -

* मिस्टर मुहम्मद शौकत अली खाँ—

जनाब आली, इस बजट पर परसों से तकरीरें हो रही हैं, और अभी मैंने अपने मोअज्जिज दोस्त आचार्य नरेन्द्रदेव साहब की तकरीर को बड़े गौर से सुना। उस तकरीर का पहला हिस्सा तो कुछ उनकी मुस्लिम लीग से अदम्य वाकियत और उसके करीब न होने की वजह से दिमागी फितूर था, और तो मैं नहीं समझता उसका मकसद क्या था। खैर, बहरहाल मेरा मकसद और मुस्लिम लीग के मकासिद को अगर वह गौर से देखना चाहते हैं और सुनाला करना चाहते हैं तो उन्हें करीब आना होगा। और मुझे यकीन है कि उसके बाद वह उसकी तारीफ करने लगेंगे। अभी तो मैं यह कहूंगा कि जो कुछ आप समझे हैं उसके मकासिद से बईद है। काश आप समझते। काश वह तास्सुब के चश्मे से न देखें, तो उन्हें मालूम होगा कि मुस्लिम लीग इतनी कामिल नहीं तो इतनी नाकिस भी नहीं जितनी वह समझ रहे हैं। इस ऐवान में जैसा कि मेरे मोअज्जिज लीडर साहब ने अभी फरमाया है और आचार्य साहब ने भी ताईद फरमाया है कि जिन सियासी गुथियों में हम पड़ गए हैं उनको मुलझाने के लिए यह मौका इसलिए मौजू नहीं है कि वह हमारे अहाते इकतदार से बाहर हैं। इसलिए मैं उसमें न पड़ूंगा। यह जरूर कहूंगा कि आजादी की चाह जितनी दूसरों के दिल में हो सकती है उतनी ही मुस्लिम लीग के दिल में भी है। (एक आवाज—नहीं है) मेरे दोस्त हाफिज मोहम्मद इब्राहीम साहब इन्कार करते हैं, लेकिन मैं यह बतलाना चाहता हूँ कि यह मुस्लिम लीग वह मुस्लिम लीग नहीं है जो सन् १९३६ तक थी। जिसमें आप थे, वह मुस्लिम लीग बाकई आपके रहने लायक नहीं थी।

यह बजट सही मानी में कांग्रेस हुकूमत का बजट है इसलिए यह जरूर है कि हम उसका जायजा लेते वक्त दो उसलों पर उसे जांचें। वह बजट कौमी तमन्नाओं और आरजुओं को किस हद तक पूरा करता है और यह कौमी सुधार पर हमें किस रस्तार से ले जाना चाहता है? मेरे नज़दीक तो सिर्फ यह दो मियार हैं जिस पर यह जांचा जा सकता है। हमें उन हक़ायक से चदम पोशी नहीं करना चाहिए, उससे इन्कार नहीं करना चाहिए जिसका जिक्र मेरे मोअज्जिज दोस्त वजीर माल साहब ने अपनी तकरीर के इब्तदाई हिस्से में किया है। सब से पहला तो यह है जो उन्होंने आने वाली आजादी के लिए कहा है कि यह हमारे कौमी तदव्वुर और सियासत का इम्तहान है। यह बेशक सही है। हर एक शख्स चाहे वह हिन्दुस्तान के किसी फिरक़े का हो, वकौल आचार्य नरेन्द्रदेव साहब के चाहे वह किसी कबीले से हो। मुझे अफसोस है कि अब तक कबीलों की जहनियत बाज लोगों के दिमागों से नहीं निकली। इससे इन्कार नहीं किया जा सकता कि कौम के लिए आजादी से बेहतर कोई ग्यामत नहीं है। हम आजादी के करीब तर होते जा रहे हैं। मुत्तहिद हिन्दुस्तान हो या बटा हुआ हिन्दुस्तान हो लेकिन आजादी की मंजिल सिर्फ हमारे ही हाथों से खोई जा सकती है, वरना वह तो करीब है।

यह मसला एक एख़्तलाफ़ियाती मसला है। मुत्तहिद हिन्दुस्तान हो या तर्कसीमशुदा हिन्दुस्तान हो लेकिन मैं तो एक चीज़ जानता हूँ, वह एक तर्कसीमशुदा हिन्दुस्तान चाहे बक़ाल आपके बुरा हो, वह एक तर्कसीमशुदा आज़ाद हिन्दुस्तान मुत्तहिद गुलाम हिन्दु—

* उपरोक्त भाषण माननीय सदस्य द्वारा सुधारा नहीं गया है।

[Mr. Mohammad Shoukat Ali Khan.]

स्तान से हजार दर्ज बेहतर होगा। इस वक्त हमारी तवज्जह हमारे सूबे की तरफ होना चाहिये यह सही है, हमारा सूबा तहजीब, तमद्दून का रहा है और इस पोलीशन (दशा) को किसी भाव में नहीं छोड़ना चाहिये। अगर हम सियासी गुथी को मुलजाने में पूरे कामयाब न हों तो कम से कम समाज की उन सब गुथियों के मुलजाने की मसलहत होना चाहिये। हमें दूसरे सूबों की रहनुमाई करना चाहिये ताकि हमारा सूबा बेहतरी की जगह रहे। दूसरा इशारा गल्ला, कपड़ा और शक्कर की किल्लत के मुताल्लिक है जैसा कि वजीर मालयात साहब ने फरमाया है कि मुस्तकबिल करीब में इन मुश्किलात के हल की कोई शकल नहीं नजर आती है। मुझे उससे अफसोस नहीं है मुस्तकबिल करीब में आती है या नहीं लेकिन मैं यह जरूर कहूंगा कि आपने इन मुश्किलात को सही तरीके से लिया होता तो यकीनन मुस्तकबिल करीब में वह शकल नजर आ जाती। उसका तरीका गल्ले की पैदावार है। गल्ले की पैदावार के मुताल्लिक मैं यह अर्ज कहूंगा कि गल्ले की पैदावार में जो कुछ कोशिश की गई है और जो सूरत व हालात हैं वह यह है कि आप बाहर से गल्ला मंगते हैं। यह शर्मनाक मंजर है। हमें बाहर से उस मुल्क में जो एक जराअत का मुल्क है और उन मुल्कों से जो इंडस्ट्रियलिस्ट (उद्योग प्रधान) हैं गल्ला मंगाना पड़ता है। वह भी किस सूरत से कि ज्यादा कीमत देकर। मुमकिन था अगर हम अपनी पैदावार को फी एकड़ कुछ भी बढ़ा सकते और अपनी कमी को पूरा कर सकते तो दूसरी जगह से मंगाने की जरूरत न होती। मुझे देख कर खुशी हुई कि आनरेबिल मिनिस्टर जरत खाद्य को मुहय्या करने के लिये सल्फेट किसानों को देने के लिये फैक्ट्रियां खोलेंगे। बजाय और चीजों के कम से कम अमोनियम सल्फेट तैयार करने की फैक्ट्रियां खोलने की तजवीज रखी है। ऐसी फैक्ट्रियां फिर खोलते और कोई प्लैनिंग (योजना) जरूरी गौर करते तो कितना बेहतर होता। अब दूसरा मसला कपड़े की कमी का है। कपड़े की कमी के बारे में मैं यह अर्ज कहूंगा कि हमारे कारखानों पर गवर्नमेंट की पूरी सही निगरानी रखी जाती उनका ज्यादा उम्दा माल पैदा करवाया जाता और सारी मिल्नों का कारबार गवर्नमेंट के हाथों में आ सकता तो कपड़े की किल्लत जरूर कम हो जाती।

दूसरी सब बड़ी से बात यह है कि आपको करघे की तरक्की करनी चाहिये। खद्दर का चाहे आपको कितना ही शौक हो मुझको इससे इख्तिलाफ नहीं है मैं तो देशी का कायल हूँ और खद्दर इससे मुमकिन है अच्छी जगह रखता हो लेकिन करघे से हम को बहुत फायदा पहुंच सकता है। इसकी तरफ कम तवज्जह की गई है। तीसरा शक्कर का काम है। खांडसारी की सनत को जो काटेज इन्डस्ट्री (घरेलू धंधे) की तरह है इसे बेहतर बनाने की आपने कोई तदबीर नहीं की है ताकि वह बेहतर माल पैदा कर सके और सस्ते दामों पर कर सके। इस खांडसारी की सनत में वेस्टेज (बर्बादी) बहुत है। माल बहुत जाया होता है। ओपिन पैन सिस्टम (खुली कड़ाही का तरीका) और दूसरे सिस्टम (तरीके) में फर्क है। इस माल को जाया होने से रोकने के लिये कोई तदबीर अख्तियार नहीं की गई। अगर ऐसा किया जाता तो शक्कर के मिलने में जो दिक्कत महसूस होती है वह भी एक हद तक रफा हो जाती। बहरहाल मुस्तसिर बात यह है कि इन अशिया की किल्लत है जैसा कि वजीर मालयात साहब ने कहा और मुझे इससे इन्कार नहीं। लेकिन एक बाकिया और भी नजर रखने के काबिल है। वह यह कि किल्लत आज वही है लेकिन दिक्कत अब बहुत बढ़ गई है। मैं आपको यकीन दिलाता हूँ कि अवाम दिक्कत पहले से ज्यादा महसूस करते हैं। लिहाजा इसके इन्तजाम में भी किसी क्रदर तब्दीली की जरूरत है। तीसरी बात जो आपने फरमाई वह फिरक़ेवाराना तास्सुब की अंधाधुंध धारा है। कोई इन्सान न होगा जो इसकी मज्मूमत न करे और इसपर लानत न भेजे। लेकिन हकीकत से इन्कार नहीं किया जा सकता यह फिरके वाराना तास्सुब

अंधाधुंधी से फैल रहा है। यह कहना कि साहब बाज मुकर्ररीन की तक्ररीरों से ऐसा हुआ मुमकिन है कि कुछ असलियत रखताहो और मैं इससे इनकार नहीं करता। यकीनन अहमदाबाद वगैरह में ऐसी तक्ररीरें हुई जिन्होंने उसको भड़का दिया। मगर इसके साथ मैं यह अर्ज करूंगा कि सबसे पहले अपने दिल को अपने जमीरों को टटोलिये। मैं किसी के ऊपर बदनियती का इलजाम नहीं देना चाहता लेकिन जब आपने हुकूमत संभाली थी तो उस वक्त आपने कुछ जिम्मेदारियां अपने ऊपर ली थीं। जिम्मेदारियों को अगर आप पिछली गवर्नमेंट के तरीके से या पिछले हुक्काम के तरीके से पुलिस और फौज की मदद से पूरा करना चाहते थे तब तो मैं यह अर्ज करूंगा कि इस मुतदिल जमाने में आप गलती पर थे। इस तरीके से अगर आप फिरकेवाराना तास्सुब को रोकते हैं कि ३९ लाख सप्लीमेंट्री डिमांड्स (पूरक मांग) में आ गया, ३१ लाख पुलिस में आ गया इस क्रदर रोज अफजुं तरक्की पुलिस की हुई कि डर हुआ कि पुलिस हमें खा न जाये। इस लिये इन चीजों से कुछ नहीं हो सकता। गड़मुक्तेस्वर में एक हजार पुलिस थी मगर एक की भी जान नहीं बचा सकी। यह बेइमानी है। आप तो कोशिश कीजिये कि आप पुलिस पर हुकूमत करें। आप कोशिश करें कि सब लोग यह महसूस करें कि यह हुकूमत हमारी है। मैं आपको पूरी जिम्मेदारी के साथ कहता हूं। ऐसा नहीं होना चाहिये कि मुझे या किसी को यह महसूस हो कि हुकूमत में हमारी दाद रसी नहीं होगी। मैं अर्ज कर रहा हूं कि यह चीज आप जबान से इक्क़रार नहीं करेंगे और मैं इक्क़रार भी नहीं कराना चाहता इस लिये कि इसमें भी जरा सा प्रेस्टिज (सम्मान) का सवाल है दिलों पर हुकूमत करने के लिये तो आपको ज्यादा रवादारी की जरूरत है। अब मुझे एक खास बात ज़रायत के मुताल्लिक़ अर्ज करनी थी। ज़रायत से मुझे खास दिल-चस्पी है। मैं खुद ज़रायत पेशा हूं और ज़रायत की बेहतरी में मुल्क की बेहतरी समझता हूं। मेरा यह अक्नोदा है कि जब तक ज़रायत की हालत बेहतर न होगी आप चाहे जो कुछ कर लें मुल्क की हालत बेहतर न होगी। ज़रायत के मुताल्लिक़ जब बहस होगी तो मैं कटमोशन (कटौती के प्रस्ताव) में इसको अर्ज करूंगा। ज़रायत के मुताल्लिक़ जितने सीगात हैं जितनी आपकी कार्रवाई है वह मुनज्जन एक मद के मातहत हो यानी एक वज़ीर के मातहत हो। मुझे इससे बहस नहीं है कि उसके वज़ीर शेरवानी साहब हो, काटजू साहब हों या रफी साहब हों लेकिन आबपाशी का मुहकमा जिस वज़ीर के मातहत हो उसी के पास ज़रायत हो, इसलिये कि आप सब इन्तज़ाम कर देते हैं, खाद भी दें देते हैं, बीज भी दें देते हैं, अच्छे बैल भी दें देते हैं और प्लानिंग (योजना) भी कर देते हैं लेकिन अगर उस वक्त उनको पानी नहीं मिलता है तो उसकी सारी कोशिश बेकार है। आप ज़रायत के मुताल्लिक़ एक प्लानिंग बोर्ड बनाइये। और उसको आगे बढ़ाइये। ज़रा सा मुझे पैकमेटी (वेतन कमेटी) के मुताल्लिक़ कहना था। जो कलेक्टरी के ग्रेजुएट क्लर्क्स हैं उनके साथ बेइन्साफी हुई है। उनको चन्द उम्मीदें दिलाकर रखा गया था। लेकिन अब उनका कोई ख्याल नहीं किया गया है। मुझे उम्मीद है कि गवर्नमेंट इस तरफ तबज्जह देगी।

श्री गजाधर प्रसाद—

माननीय स्पीकर महोदय ! मैं भी इस बजट के ऊपर अपनी राय जाहिर करने के लिये खड़ा हुआ हूं। इसमें कोई शक नहीं है कि बजट बहुत ही अच्छा है क्योंकि इसमें तमाम आम जनता के फायदे के लिये बहुत सी बातें रखी गई हैं। इस में कोई भी शक नहीं है। लेकिन फिर भी इसमें कुछ ऐसी बातें छूट गई हैं जो कि ग्रामीण जनता, जो वहां के गरीब किसान मजदूर हैं उनके लिये जैसी बातें होनी चाहिये वह वास्तव में नहीं हैं। उनको आर्थिक अवस्था के सुधारने में काफी तौर से ध्यान नहीं दिया गया है। इसलिये मैं अपनी सरकार का ध्यान इस ओर आकषित करना चाहता हूं कि उनके फायदे के लिये ऐसे काम रखे और बनाये जायं जिनसे उनकी तरक्की हो सके। इसमें शक नहीं है कि आपकी बड़ी बड़ी स्कीमें हैं, लेकिन यह स्कीमें उन गरीब अदमियों के लिए जो गांवों में मजदूरी पेशा करते हैं या छोटे किसान हैं उनकी आर्थिक अवस्था सुधारने के लिए काफी तौर से कोई बात

Shri Gajadhar Prasad :

नहीं रखी गई है जिसकी नितान्त आवश्यकता है। उनकी बहुवृत्ती का ख्याल किया जाय। इसमें कोई भी शक नहीं है कि मैं फिर आपका ध्यान इस ओर आकर्षित करना चाहता हूँ कि इस सूबे में परिगणित जाति के लोग करीब करीब १ करोड़ २० लाख के रहते हैं। उनकी शिक्षा का प्रबन्ध और उनकी माली हालत सुधारने के बारे में आपने क्या किया है? आपके बजट में पौने आठ लाख रुपया के करीब उनकी शिक्षा पर खर्च किया जा रहा है। मुझे बड़ा दुख हुआ, जब मेरे मुस्लिम लीग के भाइयों ने अपने सक्तबों अपने अपने स्कूलों और कालिजों के लिये बड़ी बड़ी मांगें पेश कीं। मगर कभी भी उन लोगों ने नहीं कहा कि इस गरीब तबक्के के साथ इंसाफ की बात होनी चाहिये, जो तबक्का बहुत पिछड़ा हुआ है। जिसकी शिक्षा दीक्षा और माली हालत बहुत ही खराब है उसके लिये कुछ भी नहीं कहा गया है। मैं उनका ख्याल इस ओर दिलाता चाहता हूँ कि आप इस सूबे में १४ फी सदी की हैसियत से ही रहते हैं जबकि हम २१ फी सदी की संख्या में हैं। यों तो २६ प्रतिशत हैं। इसका कोई ख्याल नहीं किया गया है। इंसाफ यह कहता है कि सब से पहले जो पिछड़े हुये हैं उनके लिये बोलते तो ज्यादा अच्छा होता। आपने अपने स्वार्थ की बातें कहीं हैं। इसलिये मुझे दुख है और बार बार दुख है। आपने इन जातियों पर का कोई ख्याल नहीं किया है। मैं अपनी सरकार का ख्याल इस ओर आकर्षित करना चाहता हूँ कि जबकि मद्रास सरकार एक करोड़ रुपया हरिजन उत्थान के बारे में खर्च करने जा रही है और ९ कमिश्नर इसलिये नियत किये हैं कि उनकी हालत सुधारी जाय तो हमारे प्रान्तों में भी हरिजनों के लिये क्यों नहीं काफी कोशिश की जा रही है और जो रुपया उनके लिये रखा गया है वह बहुत ही थोड़ा है। आप की बड़ी बड़ी स्कीमें खुलने जा रहीं हैं। अनिवार्य शिक्षा होने जा रही है लेकिन हम इतने मजबूर हैं कि हमारे बच्चे जब तक मजदूरी न करें उनका पेट नहीं भर सकता है। हमारे लिये भी स्कूल होंगे और अगर हमारे बच्चे उनमें पढ़ने जायें तो सबाल यह है कि वह खायेंगे क्या? इस समस्या को हल करने के लिये हमारी सरकार को शीघ्र कुछ इन्तजाम करना पड़ेगा जिससे कि हम आसानी के साथ बच्चों को पढ़ा सकें और अपनी हालत सुधार सकें। जब तक हमारी यह व्यवस्था नहीं हो जाती है। तब तक हमारे बच्चे स्कूलों में नहीं जा सकते हैं और न आपकी स्कीमों से फायदा उठा सकते हैं इसलिये मेरा निवेदन है कि आप ऐसी स्कीम बनायें जिससे हम आगे बढ़ सकें। अभी बिहार सरकार ने हरिजन अपलिफ्ट डिपार्टमेंट (हरिजन सुधार विभाग) एक विभाग खोला है और उसके लिये एक मिनिस्टर नियुक्त किया है जो हरिजनों की तरक्की का प्रयत्न करेगा। बम्बई एक छोटा सा सूबा है लेकिन वहां १६ लाख रुपया हरिजनों की शिक्षा पर सर्व प्रथम खर्च किया गया। और हमारी सरकार तो लड़कों की तरह भुलावा दे रही है जो रोते हुये को आंसू पोंछने के बराबर है। अभी ७ लाख ९२ हजार खर्चा किया जाता है जो बहुत ही हास्यप्रद है। हमारी शिक्षा के लिये जितना रुपया खर्च किया जा रहा है वह बहुत ही कम है। मैं गवर्नमेंट से निवेदन करता हूँ कि वह इस तरफ ध्यान दे जिससे हमारी माली हालत सुधरे और हमारी शिक्षा और दीक्षा अच्छी तरह हो सके। अन्त में मैं आशा करता हूँ कि सरकार हमारी शिक्षा दीक्षा और माली हालत का ख्याल रखेगी।

شری گجادر پرساد —

ماذیہ اسپیکر مہرودے - میں بھی اس بھت کے اوپر اپنی رائے ظاہر کرنے کے لئے کھڑا ہوا ہوں - اس میں کوئی شک نہیں ہے کہ بھت بہت ہی اچھا ہے کیونکہ اس میں تمام عام جنتا کے فائدے کے لئے بہت سی باتیں رکھی گئی ہیں - اس میں کوئی بھی شک نہیں ہے لیکن پھر بھی اس میں کچھ نہ کچھ ایسی باتیں چھوت گئی ہیں جو کہ گرواسین جنتا، جو یہاں کے غریب کسان مؤردر ہیں، اُن کے لئے جیسی باتیں ہونی چاہیئے وہ واسٹو میں نہیں ہے - اُن کی آرتھک دستیاب کے سدھارنے میں کافی طرز سے دھیان نہیں دیا گیا ہے -

س لے میں اپنی سرکار کا دھیان اس در آکرشت کرنا چاہتا ہوں کہ ان کے فائدہ کے لئے ایسے کام رکھے اور بنائے جائیں جس سے ان کی ترقی ہو سکے۔ اس میں شک نہیں ہے کہ آپ کی بڑی بڑی اسکیمیں ہیں۔ لیکن یہ سہ اسکیمیں ان غریب آدمیوں کے لئے جو گاؤں میں مزدوری دینے کرتے ہیں، یا چھوٹے کسان ہیں، ان کی آرتھک اوستھا سدھارنے کے لئے کافی طور سے کوئی بات نہیں رکھی گئی ہے۔ جس کی فنانس آریشکتا ہے۔ ان کی بہبودی کا خیال کیا جائے۔ اس میں کوئی بھی شک نہیں ہے۔ میں پھر آپ کا دھیان اس اور آکرشت کوفا چاہتا ہوں کہ اس صوبہ میں پریگنت جاتی کے لوگ قویب قریب ایک کروڑ ۲۰ لاکھ کے رہتے ہیں۔ ان کی شکشا کا پربندہ اور ان کی مالی حالت سدھارنے کے بارے میں آپ نے کیا کیا ہے۔ آپ کے بجٹ میں پونے آٹھ لاکھ روپیہ کے قریب ان کی شکشا پر خرچ کیا جا رہا ہے۔ جو بڑا دکھ ہوا جب میرے مسلم لیگ کے بھائیوں نے اپنے مکتبوں، اپنے اپنے اسکولوں اور کالجوں کے لئے بڑی بڑی مانگیں پیش کیں۔ مگر کبھی بڑی ان لوگوں نے نہیں کہا کہ اس غریب طبقہ کے ساتھ انصاف کی بات ہونی چاہیئے۔ جو طبقہ بہت پچھڑا ہوا ہے جس کی شکشا دیکشا اور مالی حالت بہت ہی خراب ہے، اس کے لئے کچھ بھی نہیں کہا گیا ہے۔ میں ان کا خیال اس اور دلانا چاہتا ہوں کہ آپ اس صوبہ میں ۱۳ فیصد کی حیثیت سے ہی رہتے ہیں جبکہ ہم ۲۱ فیصد کی حیثیت میں ہیں۔ یوں تو ۲۶ پرتیشت ہیں۔ اس کا کوئی خیال نہیں کیا گیا ہے۔ انصاف یہ کہنا ہے کہ سب سے پہلے جو پچھڑے ہوئے ہوں ان کے لئے بولتے تو زیادہ اچھا ہونا۔ اپنے اپنے سوارتھ کی باتیں کہیں ہیں۔ اس لئے مجھے دکھ ہے اور بار بار دکھ ہے۔ آپ نے ان جاتیوں کا کوئی خیال نہیں کیا ہے۔ میں اپنی سرکار کا خیال اس اور آکرشت کرنا چاہتا ہوں کہ جبکہ مدراس سرکار ایک کروڑ روپیہ خرچ کرتے ہیں کہ ان کی حالت سدھاری جائے تو ہمارے پرائنٹ میں بھی خرچہ ہونا چاہیئے کہ ان کی کافی کوشش کی جا رہی ہے۔ اور جو روپیہ ان کے لئے رکھا گیا ہے وہ بہت ہی تھوڑا ہے۔ کیونکہ بڑی بڑی اسکیمیں کھلمے جا رہی ہیں۔ انوار یہ شکشا ہونے جا رہی ہے۔ لیکن ہم انہیں معذور ہیں کہ ہمارے بچے جب تک مزدوری نہ کریں ان کا پیٹ نہیں بھر سکتا ہے۔ ہمارے لئے بھی اسکول ہونگے اور اگر ہمارے بچے ان میں پڑھنے جائیں گے تو سوال یہ ہے کہ وہ کھائیں گے کیا؟ اس سمسیا نے حل کرنے کے لئے ہماری سرکار کو شیکھر کچھ انتظام کرنا پڑیگا جس سے کہ ہم آسانی کے ساتھ بچوں کو پڑھا سکیں اور اپنی حالت سدھار سکیں۔ جب تک ہماری یہ ویوسٹھا نہیں ہو جاتی ہے۔ تب تک ہمارے بچے اسکولوں میں جا نہیں سکتے ہیں اور نہ آپ کی اسکیموں سے فائدہ اٹھا سکتے ہیں۔ اس لئے میرا نویدن ہے کہ آپ ایسی اسکیم بنائیں جس سے ہم آگے بڑھ سکیں۔ ابھی ہمارے کسی سرکار نے ہریجن آپ لفٹ ڈیپارٹمنٹ (ہریجنوں کی بہبودی کا محکمہ) کھولا ہے۔ اور اس کے لئے ایک منسٹر نوکرت کیا ہے جو

Shri Gajadhar Prasad :

ہریجنوں کی ترقی کا پرمیٹن کریگا۔ بمبئی ایک چھوٹا سا صوبہ ہے لیکن وہاں ۱۶ لاکھ روپیہ ہریجنوں کی شکشا پر سرپرہم خرچ کیا گیا۔ اور ہماری سرکار تو انہوں کی طرح بھلاہ دے رہی ہے جو روتے ہوؤں کے آنسو پوچھنے کے ہواؤں ہے۔ ابھی سات لاکھ ۹۲ ہزار خرچہ کیا جاتا ہے جو بہت ہی ہاسیہ پر ہوں ہیں۔ ہماری شکشا کے لئے جتنا روپیہ خرچ کیا جا رہا ہے وہ بہت ہی کم ہے۔ میں گورنمنٹ سے نویدن کرتا ہوں کہ وہ اس طرف دھیان دے جس سے ہماری مالی حالت سدھرے اور ہماری شکشا اور دکشا اچھی طرح سے ہو سکے۔ آنت میں میں آشا کرتا ہوں کہ سرکار ہماری شکشا اور مالی حالت کا خیال رکھیگی۔

مسٹر ایس۔ ایم۔ رضوان اللہ —

جناب والا۔ جو بھت اس ایوان میں پیش کیا گیا ہے اگر اس کا مقابلہ پہلے سالوں کے بھت سے کیا جائے تو یہہ یقینی ہے کہ یہہ بھت اُن سب سے بہت بہتر ہے۔ اس میں شک نہیں کہ اس بھت کے ذریعہ ان کاموں کو زیادہ وسیع اور بہتر بنانے کی کوشش کی گئی ہے جن کا تعلق عوام سے ہے۔ لیکن اگر ہم اس نظریہ سے اس بھت کو جانچنے کی کوشش کریں کہ یہہ بھت ایک جمہوری حکومت کی طرف سے پیش کیا گیا ہے تو میں یہہ محسوس کرتا ہوں کہ اس بھت کے اندر ایسی ترتیب موجود نہیں ہے جس کے ذریعہ سے عوام کو اُبھارنے کی پوری کوشش کی گئی ہو مثلاً سب سے پہلا سوال جو ہمارے اس صوبہ کے سامنے عرصہ سے ہے وہ خوراک کا ہے۔ مگر ہم نے اس بھت میں یہہ دیکھا کہ تعلیم کے لئے کافی اخراجات منظور کئے گئے ہیں۔ ساتھ ہی ساتھ انڈسٹریز (منفعت و حرکت) میں بھی پہلے سے زیادہ گنجائش پیدا کی گئی ہے۔ لیکن جب ہم زراعت کی طرف دیکھتے ہیں تو یہہ دیکھتے ہیں کہ زراعت کی مد میں پہلے سے زیادہ خرچ دکھایا گیا ہے۔ لیکن اگر اس کی تفصیل کو غور سے دیکھا جائے تو یہہ نہیں معلوم ہوتا کہ اس میں سے کتنا روپیہ دیہاتوں میں زراعت کو ترقی دینے پر صرف کیا جائے والا ہے۔ جناب والا! موجودہ حکومت نے جس وقت اس صوبہ کی باگ سنبھالی ہے اس وقت اس صوبہ میں کنٹرول اور راشننگ جاری تھی۔ سب سے پہلا سوال جو اس حکومت کے ذمہ دار دروا کے سامنے آیا وہ خوراک کا مسئلہ تھا۔ اول ہی دن اُن کو یہہ معلوم ہو گیا کہ یہہ صوبہ خوراک کے لحاظ سے دوسرے صوبوں سے خراب حالت میں ہے اور نہ صرف یہہ بلکہ خوراک کے لئے اس کو دوسرے صوبوں اور ہندوستان سے باہر دوسرے ملکوں کی طرف نظر دوڑانی ہے۔ ابھی حال میں گذشتہ ربیع کی فصل میں جب آپ نے پروکیورمنٹ اسکیم (غلہ، رسولی اسکیم) چلائی۔ اس وقت بھی آپ کو معلوم ہوا کہ اس صوبے کے دو ایسے بڑے رقبے ہیں جن کے اندر آپ کی معلومات کی بنیاد پر غلے کی کمی ہے وہاں ان کی آبادی کی خوراک کو پورا کرنے کے مقابلے میں پیداوار کم ہوتی ہے۔ دو کمشنریاں یعنی ایک کمایوں اور دوسروں گورکھپور کی کمشنری ایسی ہیں جن کا فرق پروکیورمنٹ

(وصولی می اسکیم) میں آپ نے مان لیا ہے کہ یہاں غلہ کم پیدا ہوتا ہے اور یہاں کی آبادی کے لئے غلہ باہر لانے کی ضرورت ہے۔ اس کے علاوہ میں تو یہہ بھی محسوس کرتا ہوں علاوہ ان در رقبوں کے دوسرے ضلعوں کو بھی اگر شامل کیا جائے تو بھی ضرورت کے مطابق کافی خوراک کا بندوبست نہیں ہے۔ سوال یہہ ہے کہ اگر اس بجٹ پر غور کیا جائے کہ آیا اس میں کم از کم ان رقبوں میں پیدادار کو بڑھانے کا کوئی انتظام کیا گیا اگر سارے صوبے میں نہیں کیا جاسکتا تو معلوم یہہ ہوتا ہے کہ بجٹ میں اس کی کوئی گنجائش نہیں ہے۔ آپ جانتے ہیں کہ ان دونوں رقبوں کی مجموعی حالت خراہ آبادی کے لحاظ سے لیجئے خواہ زمین کے رقبہ کے لحاظ سے لیجئے آپ کے صوبے کا کم از کم ۶/۱ حصہ ہے۔ ان دونوں کمیشنوں میں تقریباً ۱ کروڑ آدمی بستے ہیں اور اس طرح سے اس کا رقبہ جو ہے وہ بھی اس صوبے کے رقبہ کا ۶/۱ حصہ ہے۔ اس ۱ کروڑ کی آبادی میں جتنی غلے کی پیدادار کم ہے اس بجٹ کے اندر کوئی ایسی اسکیم رکھی گئی ہو جس سے غلے کی پیدادار کو بڑھانے کا کوئی انتظام کیا گیا ہو، یہہ قطعی نہیں ہے۔ جناب والا۔ اگر آپ دوسرے دہشوں کی پیدادار کی ترقی کے مسئلے کو اپنے سامنے رکھیں تو ہم لوگوں کو یہاں اس ایوان میں حیرت ہوتی ہے۔ خود روس گولے لیجئے تو آپ کو معلوم ہوگا کہ انقلاب کے پہلے وہ ملک بالکل زراعت پیشہ ملک تھا لیکن زراعت کی بھی حالت یہہ تھی کہ ایک ایکڑ میں دھان ۶ سے ۸ من یا ۹ من تک پیدادار ہوتی تھی۔ ۵ برس کے اندر وہاں کی حکومت نے ایک پلاننگ (منصوبہ) کے ماتحت فی ایکڑ تقریباً ۶ من غلہ کی پیدادار تک پہنچا دیا ہے۔ جب ہمارے سامنے ایک ملک ایسا موجود ہے جو ۵ برس کے اندر اپنے غلے کی پیدادار کو تقریباً ۶ گنا پہنچا سکتا ہے تو ہم جاننا چاہتے ہیں کہ کسی پلان (منصوبہ) کے ماتحت یہہ تجویز اس صوبے میں بھی نافذ کی گئی ہوتی، کم از کم وہ رقبہ یعنی در کمیشنوں کے ایوان اور گورکھپور کی ان کے اندر کوئی انٹینس اسکیم (زور دینے والی اسکیم) غلے کی پیدادار بڑھانے کی مرتب کر کے رکھی گئی ہوتی تو کم سے کم یہہ تو تسلی ہوتی کہ اگر اس وقت ہم غلے اور خوراک کی مصیبت میں ہیں تو گورنمنٹ کی توجہ سے بہت جلد یہہ صورت حال بدل جائیگی۔ مگر افسوس ہے کہ کوئی ایسی چیز نہیں ہے۔ آپ میں سے ہر ایک ممبر کو معلوم ہوگا کہ زراعت کے محکمے کے سب سے بڑے افسر امریکہ اور دوسرے ممالک میں حکومت کے خرچے سے گئے لیکن بڑے تعجب کی بات ہے کہ وہاں سے واپس آنے کے بعد بھی انہوں نے حکومت کی توجہ اس طرف نہیں دلائی کہ کوئی ایسی اسکیم بنائی جائے کہ جس کے ذریعہ سے یہاں کی پیدادار کو بڑھایا جائے۔ ہمارا صوبہ ایک زراعتی ملک ہے۔ اس لئے سب سے پہلا حکومت کا کام یہہ ہے کہ یہاں کی آبادی کو غلہ اور خوراک کے لحاظ سے مطمئن کریں اور آپ کے ذرائع اس وقت مدد نہ دیں تو تھوڑے حصے میں شروع کریں۔ جب تک آپ پیدادار نہ بڑھائیں گے ہمارے صوبہ کی غذائی خوشحالی ناممکن ہے۔ دوسرا سوال جو ہمارے سامنے آتا ہے وہ کپڑے کا ہے۔ یہہ سب کو معلوم ہے کہ ہم سب

[Mr. S. M. Rizwan Ullah]

کسم، اہم دشواری میں مبتلا ہیں ہمارے صوبے میں یہ ہمارے خوش قسمت ہر کہ باوجود یہاں بیرونی حکومت کے رہنے کے اب بھی کپڑا بننے کی صنعت باقی رہ گئی۔ حالانکہ بیرونی حکومت نے تو ہندوستان سے کپڑے کی صنعت کو ختم کرنے پر پورا پورا زور لگایا۔ لیکن باوجود اس کے ہمارا صوبہ اب بھی گری ہوئی حالت میں ہے اس صنعت کو باقی رکھتا ہے۔ ہمیں دیکھنا یہ ہے کہ جب کپڑے کی قلت ہے اور ماہوں سے کپڑا ہمیں اپنی ضرورت کے مطابق نہیں ملتا ہے۔ تقریباً ۳۵۰۰۰ بیلنس (گائتھیں) اس صوبہ کو ماہوار ملنا چاہئیں لیکن کبھی وہ مقدار پوری نہیں ہوتی۔ کبھی ۲۶۰۰۰ بیلنس (گائتھیں) کبھی ۲۷۰۰۰ بیلنس (گائتھیں) اور کبھی ۳۰۰۰۰ بیلنس (گائتھیں) اس صوبہ میں کپڑے کی آتی ہیں۔ اگر اس حساب سے آپ اس صوبہ کے اندر کپڑے کی تقسیم کا حساب رکھیں تو آپ کو صاف معلوم ہو جائیگا کہ ۳۰۰۰۰ بیلنس (گائتھیں) کو پانے پر صرف ۱ گز کپڑا فی کس فی مہینہ مل سکتا ہے۔ اس طرح ہر ۶ گز کپڑے سے زیادہ اس صوبہ کی آبادی کو سال میں نہیں مل سکتے ہیں۔ سوال یہ ہے کہ آپ کیوں ان ماہوں پر بھروسہ کئے ہوئے بیٹھے ہیں۔ آپ نے دیکھا ہے کہ جنگ کے زمانے میں ان ماہوں نے بجائے اس کے کہ ملک کی بہتری پر توجہ کرتے یہاں کی ضرورت کو پورا کرنے کی کوشش کرتے، ان ماہوں کے سرمایہ داروں نے اس نازک وقت سے فائدہ اٹھایا اور تمام ہندوستان کے باشندوں کا خزن چوسا۔ پھر بھی آپ نے کانٹریج انڈسٹری (گھریلو دھندے) کو ترقی دینے کی طرف کوئی توجہ نہیں کی۔ آج بھی آپ کے صوبہ میں ایک لاکھ کرگھا کام کر رہا ہے۔ اگر ان ایک لاکھ کرگھوں کے سوت کا بندوبست آپ کر دیں اور اس کے ذریعے سے صرف ۱۵ گز کپڑا فی کرگھا تیار ہو تو میں نے جو حساب لگایا ہے اس کے ذریعے سے آپ اس صوبے کی آبادی کو ۲۰ گز کپڑا فی کس سال میں مہیا کر سکتے ہیں۔ میں دیکھنا چاہتا تھا کہ اس بجٹ کے اندر کوئی ایسی تجویز رکھی گئی ہوگی جس کے ذریعے سے آج جو گری ہوئی اور پست ہماری کانٹریج انڈسٹری اور ہیڈ لوم (کرگھا) صنعت ہے اس کی ترقی کرنے کے لئے کوئی طریقہ اختیار کیا گیا ہوگا۔ انڈسٹریز (صنعت) کے بجٹ کو اگر دیکھا جائے تو چند لاکھ کا اضافہ اور کہیں سیمنٹ فیکٹری کھولنے کے سوا اور کوئی چیز نہیں ہے۔ میں تو سمجھتا ہوں کہ ہمارے ہندوستان میں بجائے انڈسٹریلائزیشن (صنعتی ترقی) اس طریقے پر کرنے کے جیسا کہ امریکہ یا انگلینڈ میں ہے جاپان کے نقش قدم پر چلنا چاہیئے۔ جاپان نے اپنے دیہے کے اندر کانٹریج انڈسٹری (گھریلو دھندے) کو ترقی دیکر اپنے صنعت اور حرفت کو ساری دنیا میں قائم کیا تھا۔ کیا وجہ اس کم مانع ہے کہ ہم اس صوبہ کو اس قدم پر بڑھاویں اور اسکے ذریعے سے اس صوبہ کی کانٹریج انڈسٹری (گھریلو دھندوں) کو ترقی دیں اور اپنی ضروریات کو پورا کریں۔

तिसरा سوال हमारे صوبे की صحت का है - आप जानते हैं कि अगर नसी
आدمी को مناسب पुरी مقدار में खुराक न मिले और पहनने को कपड़े न मिलें और
अस की तन्दरستی की हालत बेहतर न हो तो बेहतर आदमी से आप दुनिया में
अच्छे तرق की किया امید रहे सकते हैं - ग़ुलाम (अल्लाह) के
सल्ले में नुदुरी को त्हरिक التواء के ذریعے میں نے گورنمنٹ کے سامنے
ایک چیز پیش کی تھی کہ اس صوبہ کے 15 ضلعوں میں پلیٹ کا اتنا وزن
ہے کہ جس کی وجہ سے سینکڑوں آدمی مر رہے ہیں - اور 3 فردی سے آج تک
نہ صرف وہ حالت قائم ہے بلکہ اس میں اضافہ ہے - میں یہ جاننا چاہتا تھا
کہ ہیلتھ (صحت) کے بھت میں کیا ایسی کوئی اسکیم ہے جس کے ذریعے
سے اس بیماری سے صوبہ کے لوگوں کی حفاظت ہو سکے - لیکن مجھے افسوس
کے ساتھ کہنا پڑتا ہے کہ ایسی کوئی بھی اسکیم نہیں ہے - آپ کو معلوم ہونا
چاہیئے کہ اس صوبہ کے اندر طاعون، چیچک، کالرا یعنی ہیضہ، یہ مستقل
بیماریاں ہیں - جب تک آپ اسکے متعلق کوئی مناسب اسکیم اپنے ہیلتھ پروگرام
میں نہیں رکھیں گے اور سال بہ سال جاری نہیں رکھیں گے تاکہ جس زمانے
میں وہ بیماریاں چھوٹے چھوٹے رقبوں میں رہتی ہیں اچھے موسم کے اندر وہاں
نہیں پھیلیں - تب تک اپنے صوبہ کے لوگوں کو محفوظ نہیں رکھ سکتے ہیں -
میں سمجھتا ہوں کہ اس کی طرف بھی آپ کو توجہ کرنا چاہیئے - بھت میں
اس کی طرف توجہ نہیں کی گئی ہے - آخر میں میں یہ عرض کرونگا کہ اس
بھت سے تو میں یہ توقع کرتا تھا کہ یہ بھت سوشلسٹ لائین (سماجی طریقے)
پر ہوگا - مجھے افسوس ہے کہ یہ بھت بچلے بھت سے تو ضرور اچھا ہے لیکن
اس میں وہ چیز نہیں پائی جاتی جس کی توقع آپ سے کی جاتی تھی - میں
امید کرتا ہوں کہ اچھے جب بھت ہمارے سامنے آئے گا تو وہ سوشلسٹ لائین
(سماجی طریقے) پر ہوگا اور صوبہ کی حالت کو درست کرنے کی کوشش
کی جائے گی -

میسٹر एस० एम० रिजवान उल्लाह :

जनाब वाला, जो बजट इस एंवान में पेश किया गया है अगर उसका मुकाबिला
पिछले सालों के बजट से किया जाय तो यह यकीन है कि यह बजट उन सबसे बहुत बेहतर
है। इसमें शक नहीं कि इस बजट के जरिये उन कामों को ज्यादा बरी और बेहतर
बनाने की कोशिश की गई है, जिनका ताल्लुक अवाम से है, लेकिन अगर हम इस
नजरिये से इस बजट को जानने की कोशिश करें कि यह बजट एक ज़हरी हुकूमत की तरफ
से पेश किया गया है तो मैं यह महसूस करता हूँ कि इस बजट के अन्दर ऐसी
तरतीब मौजूद नहीं है, जिसके जरिये से अवाम को उभारने की पूरी कोशिश की गई हो।
मसलन सब से पहला सवाल जो हमारे इस सूबे के सामने असें से है वह खुराक का है।
मगर हमने इस बजट में यह देखा कि तालीम के लिये काफी अखराजत मंजूर किये गये हैं।
साथ ही साथ इन्डस्ट्रीज (उद्योग) में भी पहले से ज्यादा गुंजाइश पैदा की गई है।

लेकिन जब हम जरायत की तरफ देखते हैं तो यह देखते हैं कि जरायत के मद में
पहले से ज्यादा खर्चा दिखाया गया है। लेकिन अगर इसकी तफसील को गौर से देखा जाय
तो यह नहीं मालूम होता कि इसमें से कितना रुपया देहातों में जरायत को तरक्की देने
पर सर्फ किया जाने वाला है। जनाब वाला, मौजूदा हुकूमत ने जिस वकत इस सूबे की बाग

[Mr. Rizwan Ullah]

संभाली है उस वक्त इस सूबे में कंट्रोल और राशनिंग जारी थी। सबसे पहला सवाल जो इस हुकूमत के जिम्मेदार वजरा के सामने आया वह खूराक का मसला था। अन्वल ही दिन उनको यह मालूम हुआ कि यह सूबा खूराक के लिहाज से दूसरे सूबों से खराब हालत में है और न सिर्फ यही बल्कि खूराक के लिये इसको दूसरे सूबे और हिन्दुस्तान से बाहर दूसरे मुल्कों की तरफ नजर दौड़ानी है। अभी हाल में गुजस्ता रबी की फसल में जब आपने प्रोक्वियोरमेंट स्कीम (गल्ला-बसूली की योजना) चलाई उस वक्त भी आपको मालूम हुआ कि इस सूबे के दो ऐसे बड़े रकबे हैं जिनके अन्दर आपकी मालमात की बुनियाद पर गल्ले की कमी है, वहां उनकी आबादी की खूराक को पूरा करने के मुकाबिले में पैदावार कम होती है। दो कमिश्नरियां यानी एक कुमायूं और दूसरी गोरखपुर की कमिश्नरी ऐसी हैं जिनको खुद प्रोक्वियोरमेंट स्कीम (गल्ला-बसूली की योजना) में आपने मान लिया है कि यहां गल्ला कम पैदा होता है और यहां की आबादी के लिये गल्ला बाहर से लाने की जरूरत है। इसके अलावा मैं तो यह महसूस करता हूं कि अलावा इन दो रकबों के दूसरे जिलों को भी अगर शामिल किया जाये तो भी जरूरत के मुताबिक काफी खूराक का बन्दोबस्त नहीं है सवाल यह है कि अगर इस बजट पर गौर किया जाये कि आया इसमें कम अज कम इन रकबों में पैदावार को बढ़ाने का कोई इन्तजाम किया गया, अगर सारे सूबे में नहीं किया जा सकता, तो मालूम यह होता कि बजट में इसकी कोई गुंजाइश नहीं है। आप जानते हैं कि इन दोनों रकबों की मजमुई हालत ख्वाह आबादी के लिहाज से लीजिये ख्वाह जमीन के रकबे के लिहाज से लीजिये, आपके सूबे का कम अज कम $1/6$ हिस्सा है। इन दोनों कमिश्नरियों में तकरीबन एक करोड़ आदमी बसते हैं और इस तरह से इसका रकबा जो है वह भी इस सूबे के रकबे का $1/6$ हिस्सा है। इस एक करोड़ की आबादी में जितनी गल्ले की पैदावार कम है, इस बजट के अन्दर कोई ऐसी स्कीम रखी गई हो जिससे गल्ले की पैदावार को बढ़ाने का कोई इन्तजाम किया गया हो, यह कतई नहीं है। जनाब वाला, अगर आप दूसरे देशों की पैदावार की तरक्की के मसले को अपने सामने रखें तो हम लोगों को यहां इस एवान में हंरत होती है। खुद रूस को ले लीजिये तो आपको मालूम होगा कि इन्कलाब के पहले वह मुल्क बिल्कुल जराअत पेशा मुल्क था, लेकिन जराअत की भी हालत यह थी कि एक एकड़ में वहां ६ से ८ मन या ९ मन तक पैदावार होती थी। ५ वर्ष के अन्दर वहां की हुकूमत ने एक प्लानिंग (योजना) के मातहत फी एकड़ करीब ६० मन गल्ला की पैदावार तक पहुंचा दिया है। जब हमारे सामने एक ऐसा मुल्क मौजूद है जो पांच वर्ष के अन्दर अपने गल्ला की पैदावार को तकरीबन ६ गुना पहुंचा सकता है तो हम जानना चाहते हैं कि किसी प्लान (योजना) के मातहत यह तजवीज इस सूबे में भी नाफिज की गई होती कम अज कम वह रकबा यानी दो कमिश्नरियां कुमायूं और गोरखपुर की, उनके अन्दर कोई इन्टेंसिव स्कीम (आधिक्य की योजना) गल्ले की पैदावार बढ़ाने की मुरतब करके रखी गई होती तो कम से कम यह तो तसल्ली होती कि अगर इस वक्त हम गल्ले और खूराक की मुसीबत में हैं तो गवर्नमेंट की तवज्जह से बहुत जल्द यह सूरत हांल बदल जायगी अगर अफग़ैस है कि ऐसी कोई चीज नहीं है। आपमें से हर एक मेम्बर को मालूम होगा कि जराअत के मुहकमे के सब से बड़े अफसर अमेरिका और दूसरे मुमालिक में हुकूमत के खर्च से गये लेकिन बड़े ताज्जुब की बात है कि वहां से वापस आने के बाद उन्होंने हुकूमत की तवज्जह इस तरफ नहीं दिलाई कि कोई ऐसी स्कीम बनाई जाय कि जिसके जरिये से यहां की पैदावार को बढ़ाया जाय। हमारा सूबा एक जरायती मुल्क है। इसलिये सब से पहला हुकूमत का काम यह है कि यहां की आबादी को गल्ला और खूराक के लिहाज से सुतमइन करें और आपके जराये इस वक्त मदद न दें तो थोड़े हिस्से में शुरू करें। जब तक आप पैदावार न बढ़ायेंगे हमारे सूबे की गिजाई खुशहाली नामुमकिन है।

दूसरा सवाल जो सामने आता है वह कपड़ा का है। वह यह सबको मालूम है कि हम सब किस अहम दुश्वारी में मुब्तला हैं। हमारे सूबे में, यह हमारी खुशकिस्मती है कि बावजूद यहां बेरुनी हुकूमत के रहने के, अब भी कपड़ा बुनने की सनत बाकी रह गई। हालांकि बेरुनी हुकूमत ने तो हिन्दुस्तान से कपड़े की सनत को खत्म करने में पूरा २ जोर लगाया।

लेकिन बावजूद इसके हमारा सूबा अब भी गिरी हुई हालत में इस सन्त को बाँकी रखता है। हमें देखना यह है कि जब कपड़े की किल्लत है और मिलों से कपड़ा हमें अपनी जरूरत के मुताबिक नहीं मिलता है, तक्ररीबन ३५,००० गांठें इस सूबे को माहवार मिलना चाहिये, लेकिन कभी वह मिकदार पूरी नहीं हुई। कभी २६,००० गांठें कभी २७,००० गांठें और कभी ३०,००० गांठें इस सूबे में कपड़े की आती हैं। अगर इस हिसाब से आप इस सूबे के अन्दर कपड़े की तक्ररीबन का हिसाब रखें, तो आपको साफ मालूम हो जायगा कि ३०,००० गांठों के पाने पर सिर्फ १/२ गज कपड़ा की कस फी महीना मिल सकता है। इस तरह पर ६ गज कपड़े से ज्यादा इस सूबे की आबादी को साल में नहीं दे सकते हैं। सवाल यह है कि आप क्यों उन मिलों पर भरोसा किये हुये बैठे हैं। आपने देखा है कि जंग के जमाने में बजाय इसके कि मुस्क की अबतरी पर तवज्जह करते, यहां की जङ्गल को पूरा करने की कोशिश करते, इन मिलों के सरमायादारों ने इस नाजुक वक़्त से फायदा उठाया, तमाम हिन्दुस्तान के बाशिन्दों का खून चूसा। फिर भी आपने यहां काटेज इंडस्ट्री (घरेलू धंधों) को तरक्की देने की तरफ कोई तवज्जह नहीं की। आज भी आपके सूबे में एक लाख कर्मा काम कर रहा है। अगर इन एक लाख कर्मियों के सूत का बन्दोबस्त आप कर दें और उनके जरिये से सिर्फ १५ गज कपड़ा फी कर्मा तैयार हो, तो मैंने जो हिसाब लगाया है उसके जरिये से आप इस सूबे की आबादी को २० गज कपड़ा फी कस साल में मुहय्या कर सकते हैं।

मैं देखना चाहता था कि इस बजट के अन्दर कोई ऐसी तजवीज रखी गई होगी जिसके जरिये से आज जो गिरी हुई और पस्त हमारी काटेज (घरेलू धंधों) और (कर्मा) हैंडलूम सन्त है उसकी तरक्की करने के लिये कोई तरीका अख्तियार किया गया होगा। इंडस्ट्रीज (उद्योग-धंधों) के बजट को अगर देखा जाय तो चन्द लाख का इजाफा करने और कहीं सिमेंट फैक्टरी खोलने के सिवा और कोई चीज नहीं है। मैं तो समझता हूँ कि हमारे हिन्दुस्तान में बजाय इंडस्ट्रीज (उद्योग-धंधों) उस तरीके पर करने के लिये जैसा कि अमेरिका या इंग्लैंड में है, जापान के नक्शे कदम पर चलना चाहिये। जापान ने अपने देश के अन्दर काटेज इंडस्ट्रीज (घरेलू धंधों) को तरक्की देकर अपनी सन्त और हिरफत को सारी दुनिया में कायम किया था। हम इस सूबे को इस कदम पर चलावें और उसके जरिये से इस सूबे की काटेज इंडस्ट्री (घरेलू धंधों) को तरक्की दें और अपनी जरूरत को पूरा करें।

तीसरा सवाल हमारे सूबे की सेहत का है। आप जानते हैं कि अगर किसी आदमी को मुनासिब और पूरी मिकदार में ख़राक न मिले, पहनने को कपड़े न मिलें और उसकी तबुल्लस्ती की हालत बेहतर न हो तो फिर ऐसे आदमी से आप दुनिया में आइन्दा तरक्की की क्या उम्मीद रख सकते हैं? गुजिस्ता सेशन (बैठक) के सिलसिले में ३ फरवरी को तहरीक इलतवा के जरिये मैंने गर्नरमेंट के सामने एक चीज पेश की थी कि इस सूबे के १५ जिलों में प्लेग का इतना जोर है कि जिसकी वजह से सैकड़ों आदमी रोज मर रहे हैं। और ३ फरवरी से आज तक न सिर्फ वह हालत कायम है बल्कि उसमें इजाफा है। मैं यह जानना चाहता था कि हेल्थ (स्वास्थ्य) के बजट में क्या ऐसी कोई स्कीम है जिसके जरिये से इस बीमारी से सूबे के लोगों की हिफाजत हो सके। लेकिन मुझे अफसोस के साथ कहना पड़ता है कि ऐसी कोई भी स्कीम नहीं है। आपको मालूम होना चाहिये कि इस सूबे के अन्दर ताऊन, चेचक और कालरा यानी हैजा ये मुस्तकिल बीमारियाँ हैं। जब तक आप इसके मुतालिक कोई मुनासिब स्कीम अपने हेल्थ प्रोग्राम में नहीं रखेंगे और साल भर तक जारी नहीं रखेंगे, ताकि जिस जमाने में वे बीमारियाँ छोटे-छोटे रकबों में रहती हैं, आइन्दा मौसम के अन्दर वहां नहीं फैलें, तब तक अपने सूबे के लोगों को महफूज नहीं रख सकते हैं। मैं समझता हूँ कि इसकी तरफ भी आपको तवज्जह करना चाहिये। बजट में इसकी तरफ तवज्जह नहीं की गई है।

(Mr. Rizwan Ullah)

आखिर में मैं यह अर्ज करूंगा कि इस बजट से तो मैं यह तवक्को करता था कि यह बजट सोशलिस्ट लाइन (समाजवादी तरीके) पर होगा। मुझे अफसोस है कि यह बजट पिछले बजट से तो जरूर अच्छा है, लेकिन इसमें वह चीज नहीं पाई जाती जिसकी तवक्को आप से की जाती थी। मैं उम्मीद करता हूं कि आइन्दा जब बजट हमारे सामने आयेगा तो वह सोशलिस्ट लाइन (समाजवादी तरीके) पर होगा और सूबे की हालत को बुरस्त करने की कोशिश की जायेगी।

श्री हर प्रसाद सिंह :

श्रीमान्, मैं अपने फाइनेंस मिनिस्टर (अर्थमंत्री) साहब को इस अच्छे बजट के लिये धन्यवाद देता हूं। उन्होंने जिस तरक्की के रास्ते पर हम चल सकते थे उसके लिये इस बजट में सामान रक्खा है। लेकिन एक बड़े मर्ज की दवा में इस बजट में नहीं पाता और मैं समझता हूं कि वह मर्ज ऐसा मुहलक है जो शायद हर एक आदमी महसूस कर रहा है और वह मर्ज यह है कि हमारे कैरेक्टर (चरित्र) में बड़ा डिटोरियोरेशन (अधःपतन) हो गया है, अगर हम निगाह उठाकर देखते हैं तो झूठ का बाजार गर्म है, जुये का बाजार गर्म है, शराब-खोरी बढ़ रही है, व्यभिचार बढ़ रहा है, चोरी बढ़ रही है। जहां यह मुल्क इस वास्ते मशहूर था कि यहां पर लोग अपने मकानों की हिफाजत भी नहीं करते थे, जैसा कि मेगस्थनीज ने अपने स्कैप्स (लेखों) में लिखा है, वहां आज अगर हम जरा सभी चूक जाते हैं तो माल थारों का हो जाता है। चोरी इस ऋदर बढ़ रही है। मैं अपने दो जिलों का तर्जुमा आपको बतलाता हूं। आप कहते हैं कि सूबे के काइतकार तरक्की करें, हमारी पैदावार बढ़े, लेकिन होता यह है कि काइतकार तो मेहनत करता है, मगर चोरी हमारे हमीरपूर और बांदा जिलों में ऐसी फैली हुई है कि जनाब एक का खेत दूसरा काट लेता है। नतीजा यह होता है कि हर एक के खेत बराबर हो जाते हैं। चोरी की यह हालत है, डाकेजनी बढ़ रही है। अगर क्रिमिनल एडमिनिस्ट्रेशन रिपोर्ट्स (अपराधियों के प्रबन्ध सम्बन्धी रिपोर्ट) को देखें तो पता लगेगा कि चोरों की तादाद, जिनाकारों की तादाद, डाकुओं की तादाद, कातिलों की तादाद रोज बढ़ रही है। दूसरी तरफ इतनी गैरजिम्मेदारियां आ रही हैं जिनके लिये रोज इस एंवान में रोया जाता है। इन गैरजिम्मेदारियों का इजहार सूबे के हिन्दू और मुसलमानों के झगड़ों में होता है। अगर आप इन झगड़ों में हुये क़ल्लों को देखें तो पता लगेगा कि पिछली तबारीख के बताये हुये कातिल इनके सामने हेच हैं। वे ऐसे शख्स को जिससे उनकी दुश्मनी नहीं, जिसे वह जानते भी नहीं हैं, वह मुसाफिर है, चला आ रहा है, भाकर छुरा भोंक देते हैं। यह क्या चीज है? क्या यह इखलाक़ की गिरावट है, यह कैरेक्टर (चरित्र) की गिरावट है, जिसकी वजह से यह हालत हो रही है। इसकी तरफ तवज्जह सबसे पहले देनी चाहिये। मुमकिन है कि हमारी कोशिशों का नतीजा जल्द न हो, मगर हमें कौम को बनाना है, इसके लिये हमें कौम के कैरेक्टर (चरित्र) को बनाना है। जब तक कैरेक्टर (चरित्र) कौम का न बनेगा तब तक तरक्की यह कौम नहीं कर सकती। अगर स्वराज्य मिल भी जाय तो भी हम उसे कायम नहीं रख सकेंगे। मुझे अफसोस के साथ कहना पड़ता है कि इस बजट में इसके लिये कोई खास प्राविजन (स्थान) नहीं रक्खा गया है। तालीम के लिये जरूर प्राविजन (स्थान) है और शायद यह क्रयास किया जा रहा है कि जो तालीम हो रही है उससे कैरेक्टर (चरित्र) बढ़ेगा ही। मगर मैं यह अर्ज करना चाहता हूं कि उससे कैरेक्टर (चरित्र) बढ़ेगा। जिस सांचे में हमारे सूबे की तालीम की पॉलिसी (नीति) ढाली गई थी वह सांचा ऐसा बुरा था कि कैरेक्टर (चरित्र) संभालने के लिये उसमें गुन्जाइश न थी। वह तो नौकरों को ढालने का सांचा था। यही देख पड़ता है कि जो लड़के स्कूलों से निकलते हैं वह नौकरी चाहते हैं और वह और कुछ कर ही नहीं सकते। वह इस काबिल ही नहीं हैं कि और कुछ करें। कैरेक्टर (चरित्र) से उनका कोई ताल्लुक नहीं है। रोजमर्रा यूनिवर्सिटी के स्टूडेंट्स (विद्यार्थियों) के जो कार-नामे सुनने में आ रहे हैं, उनका तर्ज अमल जो हम देख रहे हैं, उससे यह साबित होता है कि

नौजवानों के अन्दर वह भाव बाकी नहीं है जैसे कि गुरुओं (उस्तादों) की ताजीम, बुजुर्गों की ताजीम अपने फर्ज को पूरी तौर से अदा करने का ख्याल। इसलिये जो साँचा आज तालीम का है उसको तबदील किया जाय और बड़े जोरों के साथ उसको तबदील किया जाय और एक कमेटी बँटाई जाय और वह कमेटी ऐसे लोगों की हो जो एथिक्स (नीति विद्या) के माहिर हों, वे इस पर गौर करें कि किस तरीके से तालीम दी जाय कि जिससे लोगों का कैरेक्टर (चरित्र) ऊँचा उठे।

आगे चल कर मैं दो-तीन बातों को जल्द कह देना चाहता हूँ। हुजूरवाला, हम नौकरशाही के मारे हुए थे। शुरू-शुरू में जब तक कि मुल्क की आजादी का एजेंडेशन (आन्दोलन) होता था हमको हमेशा यह शिकायत रही कि नौकरशाही ने हमको परेशान कर रखा है। आज भी हम इसी नौकरशाही के पन्जे में दबे हुए हैं और जो-जो इन्तजाम हम कर रहे हैं वह भी ऐसे हैं कि जिनमें नौकरशाही बड़ेगी। इसका नतीजा यह होगा कि बजाय तकलीफ को दूर करने के हमारी तकलीफ बढ़ जायगी, इसलिए इस नौकरशाही से आपको बाखबर रहना चाहिए और यह देखना चाहिए कि वह किस तरीके से अमल करते हैं। हमारे जो और ऐसे काम हों बजाय इसके कि हम उन कामों को उनके सिपुर्द करें, ज्यादा बेहतर यह होगा कि वह काम नान आफिशियल एजेंसी (गैर सरकारी कर्मचारी) के सिपुर्द किए जायें। जो नौकरशाही है उनमें बहुत कम फ्रीसदी मुझे ऐसे लोग दिखाई देते हैं कि जिनको यह ख्याल भी हो कि हम पब्लिक सर्वेंट (जनता के सेवक) हैं। हालत अब भी यह है कि वह अपने को पब्लिक का हाकिम समझते हैं और उसी तरीके से अमल भी करते हैं। इसमें शक नहीं कि उनकी तनख्वाहें पें कमीशन (बेतन-समिति) ने बढ़ा दी हैं। मगर मैं आपको यकीन दिलाता हूँ कि तनख्वाहों में तरक्की होते हुए उनकी क्रीम रिश्त के बाजार में और बढ़ती हुई नजर आयेगी और आप जिन स्कीमों को अपने सूबे के अन्दर नाफिज करना चाहते हैं उनके लिये आपको बिल्कुल सोलह आने नौकरशाही पर भरोसा न कर लेना चाहिए, बल्कि उनकी जाँच करना चाहिए कि दरहकीकत मुलाजिम लोग उनका निफाज कर रहे हैं या नहीं और पब्लिक को उन स्कीम्स (योजनाओं) को पूरा फायदा पहुँच रहा है या नहीं। इसलिये आपको उनके अमल की निगरानी को सख्त जरूरत है। तीसरी बात जो मैं आपके सामने अर्ज करना चाहता हूँ वह यह है कि खेती के लिये जैसा कि उस तरफ से कहा गया है और इस तरफ से भी कहा जाता है आपको कुछ न कुछ उसकी तरक्की के लिए इन्तजाम करना होगा। मैं समझता हूँ कि एग्रीकल्चर डिपार्टमेंट (कृषि विभाग) में जो रुपया खर्च होता है वह रुपया ज्यादातर नौकरों पर खर्च होता है और उस रुपये से अपनी फायदा मुल्क को नहीं पहुँचता है। हम बाहर से गल्ला मंगवाते हैं, बाहर से गल्ला खरीदते हैं, मगर अपने मुल्क में सही मानी में, खेती में तरक्की नहीं कर रहे हैं, ताकि बाहर से गल्ला न मंगाना पड़े, मैं समझता हूँ कि अगर ज्यादातर रुपया उन लोगों को दिया जाय जो इंडर प्राइजिंग (उद्योगी) हैं तो काश्तकारी में तरक्की आसानी से हो सकती है।

मगर यह भी ख्याल रहे कि यह रुपया उनको सबसाइडी (सहायता) के रूप में न दिया जाय, क्योंकि खैरात में रुपया देना ठीक नहीं होता है और खैरात का दिया हुआ रुपया लोग बर्बाद भी कर देते हैं, इसलिए सिर्फ उन लोगों को एग्रीकल्चर डिपार्टमेंट (कृषि विभाग) से मदद देना चाहिए कि जो वाकई काम करें और इस रुपये को एक कर्ज की तरह से लें और लेकर उस रुपये को अदा करने की जमानत देकर वायदा भी करें। अलबत्ता उनके साथ यह रियायत करनी चाहिए कि उनको बिला सूद के रुपया दिया जाय, ताकि बवक्त जरूरत वह परेशान न हों। इस वक्त जब तक इस बात की है कि जिन काश्तकारों के पास बैल नहीं हैं, उन काश्तकारों को

(Shri Har Prasad Singh)

आप बैलों की तकावी बड़े जोरों के साथ दें। अगर आप चाहते हैं कि हर ऐग्रिकल्चरिस्ट (कृषक) नए तरीकों से खेती करे तो उसको आप ट्रैक्टर लोन (कर्ज) पर देने का बन्दोबस्त कीजिए और उनकी क्रोमत आप उनसे लीजिए, ताकि आपकी पैदावार और खेती बढ़ सके और पैदावार बढ़ाने के जो जराये हैं उन्हें आपको अख्तियार करना चाहिए।

एक लपज मैं आपके सामने यह अर्ज करना चाहता हूँ—और वह प्लेग के मुतालिक है। बांदा, हमीरपुर यानी बुन्देलखंड में करीब सब जिलों में प्लेग फैल रहा है और रोज बरौज बढ़ रहा है। सरकार की तरफ से कोशिश हो रही है। मगर मैं समझता हूँ कि अभी यह कोशिश नाकाफी है और उसे बढ़ाना चाहिये। इसके साथ-साथ एक खास बात की तरफ मैं आपकी तवज्जह दिलाना चाहता हूँ। जो आई० एन० ए० (आजाद हिन्द फौज) है कि बांदा जिले में मेजर ली और डाक्टर हान्डा ने प्लेग में काबिल तारीफ काम किया है कि आपको उनकी सविसेज (नौकरी) परमानेंट (स्थायी) कर देना चाहिये। क्योंकि उन्होंने बहुत खिदमत की है। ठाकुर राम सिंह कर्वी के स्टेशन आफिसर (स्थानीय अफसर) ने अपनी जान प्लेग के इन्तजाम में, लड़ा दी है कांग्रेस के लोगों ने भी प्लेग में काफी काम किया है। आई० एन० ए० (आजाद हिन्द फौज) के डाक्टरों की सविसेज (नौकरी) को रिटन करना (बनाये रखना) चाहिये और कोशिश करना चाहिये कि वह इस प्रान्त में रहें।

شوری و پوسان سنگهه —

شریمان - میں اپنے فائنڈس منسٹر صاحب کو اس اچھے بھمت کے لئے دھنیہ بان دیتا ہوں - انہوں نے جس ترقی کے راستہ پر ہم چل سکے تھے اس کے لئے اس بھمت میں سامان رکھا ہے - لیکن ایک بڑے مرض کی دوا میں اس بھمت میں نہیں پاتا اور میں سمجھتا ہوں کہ وہ مرض ایسا مہلک ہے جو شائد ہر ایک آدمی محسوس کر رہا ہے اور وہ مرض یہ ہے کہ ہمارے کیریئرز (چال چلن) میں بڑا تھیں ٹیمریشن (تیزی) ہو گیا ہے - اگر ہم نگاہ اٹھا کر دیکھتے ہیں تو جھوت کا بازار گرم ہے، جوئے کا بازار گرم ہے، شراب خوری بڑھ رہی ہے، ویچہچار بڑھ رہا ہے چوری بڑھ رہی ہے - جہاں یہ ملک اس واسطے مشہور تھا کہ یہاں لوگ اپنے مکانوں کی حفاظت بھی نہیں کرتے تھے جیسا کہ میونسپلٹی نے اپنے اسکرپس (پرچوں) میں لکھا ہے وہاں آج اگر ہم ذرا سا چونک جاتے ہیں تو مال یاروں کا ہوجانا ہے - چوری اس قدر بڑھ رہی ہے - میں اپنے در ضلعوں کا تجربہ آپ کو بتانا ہوں - آپ کہتے ہیں کہ صوبے کے کاشتکار ترقی کریں - ہماری پیداوار بڑھ لیکن ہوتا یہ ہے کہ کاشتکار تو محنت کرتا ہے مگر چوری ہمارے ہمہ پر اور باندہ ضلعوں میں ایسی بڑھاپی ہوئی ہے کہ جناب ایک کا کہیت دوسرا کاٹے لیتا ہے - نتیجہ یہ ہوتا ہے کہ ہر ایک کے کھیت برابر ہوجاتے ہیں چوری کی یہ حالت ہے - ذاکر زنی بڑھ رہی ہے - اگر کیمگل ایڈمنسٹریشن رپورٹس (جرائم کی انتظامیہ رپورٹوں) کو دیکھیں تو پتہ لگے گا کہ چوروں کی تعداد، زناکاروں کی تعداد، ڈاکوؤں کی تعداد، فالتوں کی تعداد روز بڑھ رہی ہے - دوسری طرف اتنی غیر ذمہ دار بھیاں آ رہی ہیں جس کے لئے روز اس ایوان میں ریا جاتا ہے - ان غیر ذمہ داروں کا

اظہار صریح کے ہندو اور مسلمانوں کے جھگڑوں میں ہوتا ہے۔ اگر آپ ان جھگڑوں میں ہوئے قتالوں کو دیکھیں تو پتہ لگے گا کہ پچھلی تواربھ کے بتائے ہوئے قاتل ان کے سامنے ہیچ ہیں۔ وہ ایسے شخص کو جس سے ان کی دشمنی نہیں جسے وہ جانتے بھی نہیں ہیں وہ مسابہ ہے چلا آ رہا ہے۔ دوسرا آکر چہرا بھونکے دیتا ہے۔ یہ کیا چیز ہے؟ یہ اخلاق کی گواہی ہے۔ یہ کیریئٹر کی گواہی ہے جس کی وجہ سے یہ حالت ہو رہی ہے۔ اس کی طرف توجہ سب سے پہلے دینی چاہیے۔ ممکن ہے کہ ہماری کوششوں کا نتیجہ جلد نہ ہو مگر ہمیں قدم قدم پر بنانا ہے اس کے لئے ہمیں قوم کے کیریئٹر کو بنانا ہے۔ جب تک کیریئٹر (چال چلن) قوم کا نہ بنے گا تب تک ترقی نہیں ہو سکتی۔ اگر سورا جیہ مل بھی جائے تو بھی ہم اُسے قائم نہیں رکھ سکیں گے۔ مجھے افسوس ہے کہ اس بھگت میں اُس کے لئے کوئی خاص پروویژن (شرط) نہیں رکھا گیا ہے۔ تعلیم کے لئے ضرور پروویژن (شرط) ہے اور شاید یہ قیاس کیا جا رہا ہے کہ جو تعلیم ہو رہی ہے اس سے کیریئٹر (چال چلن) بڑھ گا ہی مگر میں عرض کرنا چاہتا ہوں کہ اس سے کیریئٹر (چال چلن) نہیں بڑھے گا۔ جس سانچے میں ہمارے صوبے کی تعلیم کی پالیسی (حکمت عملی) ڈھالی گئی تھی وہ سانچا ایسا بڑا تھا کہ کیریئٹر (چال چلن) سنبھالنے کے لئے اس میں گنجائش نہ تھی۔ وہ تو نوکروں کو ڈھالنے کا سانچا تھا۔ یہی دیکھ پڑتا ہے کہ جو لوگ اسکولوں سے نکلتے ہیں وہ نوکری چاہتے ہیں اور وہ اور کچھ کر ہی نہیں سکتے۔ وہ اس قابل ہی نہیں ہیں کہ اور کچھ کریں۔ کیریئٹر (چال چلن) سے ان کا کوئی تعلق نہیں ہے۔ روز مرہ یونیورسٹی کے اسٹوڈنٹس (طالب علموں) کے جو کارنامے سننے میں آ رہے ہیں، ان کا طرز عمل جو ہم دیکھ رہے ہیں اس سے یہ ثابت ہوتا ہے کہ نوجوانوں کے اندر وہ بھاڑ باقی نہیں ہے جیسے کہ گروٹھ اسٹوڈنٹس کی تعظیم بزرگوں کی تعظیم، اپنے فرض کو پوری طور سے ادا کرنے کا خیال۔ اس لئے جو سانچا آج تعلیم کا ہے اس کو تبدیل کیا جائے اور بڑے زوروں کے ساتھ اس کو تبدیل کیا جائے (اخلاقیات) کے ماہر ہوں وہ اس پر غور کریں کہ کس طریقے جو ایتھکس (اخلاقیات) کے لوگوں کا کیریئٹر (چال چلن) اونچا اٹھے۔ سے تعلیم دی جائے کہ جس سے لوگوں کا کیریئٹر (چال چلن) اونچا اٹھے۔ آگے چلکر میں دو تین باتوں کو جلد کہہ دینا چاہتا ہوں۔ حضور والا۔ ہم نوکر شاہی کے مارے ہوئے تھے۔ شروع شروع میں جب تک کہ ملک کی آزادی کا اعہیادیشن (تحریک) ہوتا تھا ہم کو ہمیشہ یہ شکایت رہی کہ نوکر شاہی نے ہم کو پریشان کر رکھا ہے۔ آج بھی ہم اس نوکر شاہی کے پنچے میں دیے ہوئے ہیں۔ اور جو جو انتظامات ہم کر رہے ہیں وہ بھی ایسے ہیں کہ جنہیں نوکر شاہی بڑھے گی۔ اس کا نتیجہ یہ ہوگا کہ بجائے تکلیف کو دور کرنے کے ہماری تکلیف بڑھ جائیگی۔ اس لئے اس نوکر شاہی سے آپ کو باخبر رہنا چاہیے اور یہ دیکھنا چاہئے کہ وہ کس طریقے سے عمل کرتے ہیں۔ ہمارے جو اور ایسے کام ہیں بجائے اس کے کہ ہم ان کاموں کو ان کے سپرد کریں زیادہ بہتر یہ ہوگا

[Shri Har Prasad Singh]

کہ وہ کام نان آفیشیل ایجنسی (غیر سرکاری ذریعہ) کے سپرد کئے جائیں۔ جو نوکر شاہی ہے ان میں بہت کم فیصدی مجھے ایسے لوگ دکھائی دیتے ہیں کہ جن کو یہہ خیال بھی ہو کہ ہم پبلک سرونٹس (عوام کے خدمتگار) ہیں۔ مگر حالت اب بھی یہہ ہے کہ وہ اپنے کو پبلک (عوام) کا حاکم سمجھتے ہیں۔ اور اسی طریقہ سے عمل بھی کرتے ہیں۔ اس میں شک نہیں کہ ان کی تفسیر میں پمیشن (تفصواری کمیٹی) نے بڑھادی ہیں۔ مگر میں آپ کو یقین دلانا ہوں کہ تفصواہوں میں ترقی ہوتے ہوئے ان کی قیمت رشوت کے بازار میں اور بڑھتی ہوئی نظر آئیگی۔ اور آپ جن اسکیموں کو اپنے صوبہ کے اندر نافذ کرنا چاہتے ہیں اس کے لئے آپ کو بالکل ۱۶ آٹھ نوکر شاہی پر بھروسہ نہ کر لینا چاہیئے۔ بلکہ ان کی جانچ کرنا چاہیئے کہ درحقیقت ملازم لوگ ان کا نفاذ کر رہے ہیں کہ نہیں اور پبلک کو ان اسکیمس (تجاویز) کا پورا فائدہ پہنچ رہا ہے یا نہیں۔ اس لئے آپ کو ان کے طرز عمل کی نگرانی کی سخت ضرورت ہے۔ تیسری بات جو میں آپ کے سامنے عرض کرنا چاہتا ہوں وہ یہہ ہے کہ کھیتی کے اٹے جیسا کہ اس طرف سے کہا گیا ہے اور اس طرف سے بھی کہا جاتا ہے آپ کو کچھ نہ کچھ اس کی ترقی کے لئے انتظام کرنا ہوگا۔ میں سمجھتا ہوں کہ ایگریکلچر ڈیپارٹمنٹ (محکمہ زراعت) میں جو روپیہ خرچ ہوتا ہے وہ روپیہ زیادہ تر نوکروں پر خرچ ہوتا ہے۔ اور اس روپیہ سے اصلی فائدہ ملک کو نہیں پہنچتا ہے۔ ہم باہر سے غلہ منگواتے ہیں باہر سے غلہ خریدتے ہیں زیادہ قیمت دیکر غلہ خریدتے ہیں مگر اپنے ملک میں صحیح معنوں میں کھیتی میں ترقی نہیں کر رہے ہیں تاکہ باہر سے غلہ نہ منگانا پڑے۔ میں سمجھتا ہوں کہ اگر زیادہ تر روپیہ ان لوگوں کو دیا جائے جو انٹربرائزرنگ (مہنتی) ہیں تو کاشتکاری میں ترقی بہ آسانی ہوسکتی ہے۔ مگر یہہ بھی خیال رکھ کر کہ یہہ روپیہ ان کو سب سی قی (امداد) کے روپ میں نہ دیا جائے۔ کیونکہ خیرات میں روپیہ دینا ٹھیک نہیں ہوتا ہے اور خیرات کا دیا ہوا روپیہ لوگ بڑبڑا ہی کر دیتے ہیں۔ اس لئے صرف ان لوگوں کو ایگریکلچر ڈیپارٹمنٹ (محکمہ زراعت) سے مدد دینا چاہیئے کہ جو واقعی کام کو کریں۔ اور اس روپیہ کو ایک قرضہ کی طرح سے لین اور ایگریکلچر روپیہ کو ادا کرنے کی ضمانت دیکر وعدہ بھی کریں۔ البتہ ان کے ساتھ یہہ رعایت کرنی چاہیئے کہ ان کو بلا سود کے روپیہ دیا جائے تاکہ ہر وقت ضرورت وہ پریشان نہ ہوں۔ اس وقت ضرورت اس بات کی ہے کہ جن کاشتکاروں کے پاس بیل نہیں ہیں ان کاشتکاروں کو آپ بیسلسوں کی تقویٰ پڑے زوروں کے ساتھ دیں۔ اگر آپ چاہتے ہیں کہ ہر ایگریکلچر دست (کسان) نئے طریقوں سے کھیتی کرے تو اس کو آپ ٹریکٹرس لون (قرض) پر دینے کا بندوبست کیجئے اور ان کی قیمت آپ ان سے اچھٹے۔ تاکہ آپ کی بیدار اور کھیتی ہو سکے۔ اور بیدار بڑھانے کے جو ذرائع ہیں انہیں آپ کو اختیار کرنا چاہیئے۔ ایک لفظ میں آپ کے سامنے یہہ عرض کرنا چاہتا ہوں اور وہ پبلک (عوام) کے متعلق ہے۔ یا فائدہ

हमिں روزِ بخیر بدیلکند میں قریب قریب سب ضلعوں میں پلیگ (طاعون) پھیل رہا ہے اور روز بروز بڑھ رہا ہے۔ سرکار کی طرف سے کوشش ہو رہی ہے مگر میں سمجھتا ہوں ابھی بہت کوشش ناگہانی ہے اور اُسے بڑھانا چاہیئے۔ اس کے ساتھ ساتھ ایک خاص بات کی طرف میں توجہ دلانا چاہتا ہوں باندہ ضلع میں میجر لی اور ڈائٹر ہانڈا جو آئی - این - اے کے ہیں انہوں نے پلیگ (طاعون) میں قابلِ تعریف کام کیا ہے ان کی سرسینیز (ملازمین) آپ کو پیمانیت (مسئلہ) کر دینا چاہیئے۔ کیونکہ انہوں نے بہت خدمت کی ہے۔ تھاکو را، سندھ کر دی کے اسٹیشن آفسر نے اپنی جان پلیگ (طاعون) کے انتظام میں لڑا دی ہے۔ کانگریس کے لوگوں نے بی پلیگ (طاعون) میں کافی کام کیا ہے۔ آئی - این - اے کے ڈاکٹروں کی سرسینیز (ملازمتوں) کو دی تین کرنا (قائم رکھنا) چاہیئے اور کوشش کرنا چاہیئے کہ وہ اس پرائنٹ میں رہیں۔

श्रीमती लक्ष्मी देवी :

श्रीमान् स्पीकर साहब ! जो बजट इस सौत्रे पर पेश हुआ है वह ऐसे समय पर हुआ है कि जब अन्धेरे-उजाले का सम्मिलन होता है यानी प्रातःकाल जब किसी-किसी की दृष्टि मन्द पड़ जाती है और दृष्टि धोखा देने लगती है। आज बजट पर जो बहस हो रही है उसको एक तरफ तो लोग क्विटसाइड (आलोचना) कर रहे हैं और दूसरी तरफ तारीफ कर रहे हैं। इससे नतीजा यह निकलता है कि जो इसकी तारीफ कर रहे हैं उनको तो उजाला दिखाई दे रहा है, लेकिन जिनकी तरफ से आवाज आती है कि यह खामियां वह कमियां हैं, उनकी दृष्टि में धुंधलापन आ गया है, क्योंकि यह गुलामी और आजादी के बीच का समय है। हमारा देश आजाद होता हुआ नजर आता है और जो लोग देश की गुलामी पसन्द करते हैं उनको यह समय कठिन मालूम पड़ता है, यही कारण है कि आज उनके दिमाग में क्लिटर पैदा हो गया है, आधे दिन शोरगुल मचाते हैं जिससे देश की शान्ति भंग होती है। अगर ऐसा नहीं होता तो पुलिस के ऊपर जो खर्च आप देख रहे हैं वह इतना नहीं करना पड़ता ताकि दूसरे लोग समझें कि देश की सारी जातियां और हिन्दू-मुसलमान सब आजादी चाहते हैं और हुकूमत संभालना चाहते हैं। इन झगड़ों का नतीजा तो यही होगा कि देश वाले यह समझें कि हिन्दुस्तान में अंग्रेजों का रहना जरूरी है। लेकिन अब वह समय नहीं है कि हमारी आजादी को कोई रोक सके। चाहे कितन ही निरीह स्त्री, बच्चों की जान ली जाय, आजादी तो आकर ही रहेगी। आप देखेंगे कि देश बहुत जल्द आजाद हो जायगा।

दूसरे में मिनिस्टर साहब का ध्यान इस तरफ खींचना चाहती हूँ कि इस वक्त शिक्षा में जो आंकड़े दिए गए हैं उनमें औरतों, लड़कियों और बालिकाओं की शिक्षा के संचालन के आंकड़े ठीक नहीं हैं, क्योंकि लड़कियों की शिक्षा की प्रगति दिनोदिन बढ़ती जाती है। अगर उनकी तरफ काफी ध्यान न दिया गया तो लड़कियां शिक्षित न होंगी तो देश के बच्चे उन्नतिशील नहीं हो सकते। अगर देश को उन्नत और आजाद बनाना है और आजादी को हासिल करके उसे क्रायम रखना है तो सबसे पहले स्त्रियों की शिक्षा पर ध्यान देना है। हमें औरतों को क्लर्क नहीं बनाना है, हमें तो उन्हें सच्चे राष्ट्र का नेता बनाना है जिससे लक्ष्मीबाई और अहिल्याबाई पैदा हों। ऐसी बहिनें पैदा करनी हैं जो देश के किसी भी संकट के समय में पीछे न रहें। उनकी शिक्षा बीक्षा पूरी-पूरी होनी चाहिये। एक बात और कहना चाहती हूँ कि फिरोजाबाद में, जहां ७०,००० की आबादी है वहां एक मिडिल स्कूल है, कोई हाई स्कूल नहीं है। लड़कियों के पढ़ने के लिये कोई सरकारी इमारत नहीं है और न कोई इन्तजाम है। उनकी

[Shri mati Lakshmi Devi]

पढ़ाई के लिये एक हाई स्कूल होना बहुत जरूरी है। सूबे में लड़कियों के पढ़ाने का माकूल इन्तजाम नहीं है। इसके लिये ट्रेन्ड अध्यापिकायें रखी जायें। थोड़ी पढ़ी-लिखी अध्यापिकायें न रखी जायें, उनके ट्रेनिंग का प्रबन्ध किया जायें। उनको तनख्वाह उनकी जरूरत के मुताबिक देना चाहिये। यह नहीं कि आठ-आठ रुपये पर रखी गई और अ-आ-इ-ई पढ़ाती रहें। लड़कियों की तालीम के बगैर कोई तरक्की नहीं हो सकती। लिहाजा अगर शिक्षा नहीं बढ़ेगी तो बुनियादी राष्ट्र का काम रह जायगा और बालिकाओं को अगर वह शिक्षा नहीं मिली तो आगे की शिक्षा में भी कभी तरक्की नहीं हो सकती और विद्वान और स्पेशलिस्ट (विशेषज्ञ) पैदा न हो सकेंगे जो देश और राष्ट्र का इन्तजाम कर सकें। एक बात मूल और कहना है कि सरकार अब तक स्त्रियों के स्थान की व्याख्या नहीं कर सकी है। मेहरबानी करके आप यह तो बता दें कि हमारा स्थान क्या है। आया अब तक जैसा रहा है वही है या और कोई कदम आगे बढ़ाया गया है। जो देश आजाद होने जा रहा है, अगर उस देश का आधा हिस्सा गुलामी में रहे तो वह आजादी कैसी। लिहाजा राष्ट्र को पूरी-पूरी आजादी होना चाहिये और उस आजादी की व्याख्या आपको करना है। औरतों का स्थान भी पुरुषों की तरह आजाद होना चाहिये। एक पक्ष को गुलाम रखना कभी भी देश के लिये श्रेयस्कर नहीं होगा।

شری مٹی لکشمی دیوی —

شریمان اسپیکر صاحب - بھت جس موقع پر پیش ہوا ہے وہ ایسا سہ ہے کہ جب ادھیرے اُدالے کا سملن ہوتا ہے یعنی براتہ کال - جب کسی کی درشتی مند پوجاتی ہے اور درشتی دھوکا دیتے لگتی ہے - آج بھت یہ جو بھت ہو رہی ہے اُس کو ایک طرف تو لوگ کہ ڈسائیز (نکتہ چینی) کر رہے ہیں اور دوسری طرف تعریف کر رہے ہیں - اس سے نتیجہ یہ نکلتا ہے کہ جو اس کی تعریف کر رہے ہیں ان کو تو اجالا دکھائی دے رہا ہے - لیکن جن کی طرف سے آواز آتی ہے کہ یہ خامیاں ہیں، وہ کمیاں ہیں، اُن کی درشتی میں دھندلاہن آگیا ہے کیونکہ یہ غلامی اور آزادی کے بیچ کا سہ ہے - ہمارا دیش آزاد ہوتا ہوا نظر آتا ہے اور جو لوگ دیش کی غلامی پسند کرتے ہیں اُن کو یہ سہ کٹھن معلوم ہوتا ہے - یہی کارن ہے کہ آج اُن کے دماغوں میں فتور پیدا ہو گیا ہے - آئے دن شور و غل مچاتے ہیں جس سے دیش کی شانتی بھنگ ہوتی ہے - اگر ایسا نہیں ہوتا تو پولیس کے اوپر جو صرفہ خرچ آپ دیکھ رہے ہیں وہ اتنا نہیں کہنا پڑتا - تاکہ دوسرے لوگ سمجھیں کہ دیش کی ساری جانتاں اور مندو مسلمان سب آزادی چاہتے ہیں اور حکومت سنبھالنا چاہتے ہیں - اُن جگہوں کا نتیجہ تو یہی ہوگا کہ دیش والے یہ سمجھیں گے کہ ہندوستان میں انگریزوں کا رہنا ضروری ہے - لیکن اب وہ سہ نہیں ہے کہ ہماری آزادی کو کوئی رک سکے - چاہے کتنے ہی نوپہ استری بچوں کی جان لی جائے آزادی تو آکر ہی بڑھیکی - آپ دیکھیں گے کہ دیش بہت جلد آزاد ہو جائیگا -

دوسرے میں مسٹر صاحب کا بیان اس طرف کھینچنا چاہتی ہوں کہ اس وقت شکشا میں جو آنکڑے دئے گئے ہیں اُس میں عورتوں، لڑکیوں اور بالکاؤں کی شکشا کے سنجال کے آنکڑے ٹھیک نہیں ہیں کیونکہ لڑکیوں کی شکشا کی پرگنی دنوں دن بڑھتی جاتی ہے - اگر ان کی طرف کان دھیاں نہ

دیا گیا تو لڑکیاں شکست نہ ہونگی تو دیش کے بچے اُنتی شیل نہیں ہوسکتے -
اگر دیش کو اُنت اور آزاد بنانا ہے اور آزادی کو حاصل کر کے اُسے قائم رکھنا ہے
تو سب سے پہلے استریوں کی شکشا پر دھیان دینا ہے - ہمیں عورتوں کو کلرک
نہیں بنانا ہے - ہمیں تو اُنہیں سچے راشٹر کا نیتا بنانا ہے جس سے
لکشمی بائی اور اہلیا بائی پیدا ہوں - ایسی بہنیں پیدا کرنا ہے
جو دیش کے کسی بھی سنگت کے سامنے میں پیچھے نہ رہیں - اُنکی شکشا
دیکشا پوری پوری ہونا چاہیئے - ایک بات اور کہنا چاہتی ہوں کہ فیروز آباد
میں جہاں ۷,۰۰۰ ہزار کی آبادی ہے وہاں ایک مڈل اسکول ہے، کوئی ہائی
اسکول نہیں ہے - لڑکیوں کے پڑھنے کے لئے کوئی سرکاری عمارت نہیں ہے اور نہ
کوئی انتظام ہے - اُنکی پڑھائی کے لئے ایک ہائی اسکول ہونا بہت ضروری ہے -
ضوہہ میں لڑکیوں کے پڑھانے کا معقول انتظام نہیں ہے - اس کے لئے ٹرینڈ
(تربیت یافتہ) ادھیابکائیں رکھی جائیں - تھوڑی بڑھی لکھی ادھیابکائیں
نہ رکھی جائیں - اُن کی تربیت (تربیت) کا پبندہ کیا جائے - اُنکو تنخواہ
اُن کی ضرورت کے مطابق دینا چاہیئے یہ نہیں کہ آٹھ - آٹھ روپیہ - یہ رکھی
گئیں اور آ - آ - ای - ای پڑھاتی رہیں - لڑکیوں کی تعلیم کے بغیر ترقی نہیں
ہوسکتی - لہذا اگر شکشا نہیں بڑھائی تو بنیادی راشٹر کا کام رہ جائیگا اور
بالکاوں کو اگر شکشا نہیں ملی تو آگے ہی شکشا میں بھی کبھی ترقی نہیں
ہوسکتی اور ودوان اور اسپیشلسٹ (ماہر خصوصی) پبندہ نہ ہوسکیں گے جو دیش
اور راشٹر کا انتظام کرسکیں - ایک بات مجھے اور کہنا ہے کہ سرکار اب تک
استریوں کے استہان کی دیاکھیا نہیں کرسکی ہے - مہربانی کر کے آپ یہ تو بتادیں
کہ ہمارا استہان کیا ہے - آیا اب تک جیسا رہا ہے وہی ہے یا اور کوئی قدم آگے
پڑھایا گیا ہے - جو دیش آزاد ہونے جا رہا ہے اگر اُس دیش کا اُدھ حصہ غلامی
میں رہے تو وہ آزادی کیسی - لہذا راشٹر کو پوری پوری آزادی ہونا چاہیئے
اور اس آزادی کی دیاکھیا آپ کو کرنا ہے - عورتوں کا استہان بھی پُرشوں کی
طرح آزاد ہونا چاہیئے - ایک پکش کو غلام رکھنا کبھی بھی دیش کے لئے
شریشکر نہیں ہوگا -

Mr. Nihal Uddin: Mr. Speaker, Sir, when Mr. Nirendra Deva soared to the celestial heights where he was talking about the part Muslims played in the national struggle he lingered too long and when he descended to the realities and actual discussion on the budget, he said something which was exactly to my liking. He said that the budget of a province must be expressive of the national ambitions and as such it ought to be judged. The scheduled time finished and he could not develop the point he had talked. I will try, Sir, to take up the string and will try to examine the present budget as to how far it is expressive of the national ambitions and how far it takes into consideration the situations which are ahead and the shape of things which are likely to come. There are a number of things Sir, which have been talked about—Education, General Administration, Irrigation, Agriculture and so on and so forth. But to me, Sir, the priority over all these state activities is for the existence and the bare existence of the

[Mr. Nihal Uddin]

increasing population of this Province. When I say this I refer to the State control of commodities, articles of food, cloth and other necessities. You were not in the Chair, Sir, on the 1st of this month when the ration was reduced in this Province from what it was before. Immediately I availed an opportunity to move an adjournment and it was disallowed. I take this opportunity to criticise the colossal waste of public money over controls. The food situation in this Province—I have got the most authentic data before me—is not at all alarming and in spite of the eloquent broadcast from the Premier on the air, I am prepared to convince the House and the public at large that we are not living in a deficit province. We have the population figures with us. We have the acreage figures with us. We have the yield per acre with us. We have clearly calculated the actual food available at this time. The population figure at the present day is given in Appendix III, page 14 of bulletin no. 3 issued by the Department of Economics and Statistics, United Provinces. The present population of this Province, according to this, is over 5·70 crores, the yield and acreage in the Province is given on page 4 for various years. And then again, Sir, we have figures showing the yield during the previous years. I may take up that. In 1934-35 the yield *per capita* in the United Provinces was 8·67. In 1940-41 it was 7·78, and at the present time I am referring to the table given on page 7—the available food-stuff in the United Provinces is 7·69 chhataks *per capita*. There are exact figures of several articles—wheat, rice, gram, barley, *juar*, *bajra* and maize. Wheat is available to the extent of 2·15 chhataks, rice 1·64 chhattaks, gram 1·4 chhataks, barley 1·04 chhattaks, *juar* ·37 and *bajra* ·41. When we see that in previous years, when the grain was available to the extent to which it is at present, the United Provinces was an exporting Province, there appears to be no reason for waste of public money to the extent of Rs. 1 crore and 50 lakhs over these items of food control unless there is some necessity to retain a certain class of people from starvation and to escape them from bare necessities of life by providing them employment in the Supply Department. So my first submission is, Sir, that in order to preserve the bare existence in the province and to maintain a certain standard of health we must withdraw control over food articles and save a crore and 50 lakhs of rupees which might help the Province in meeting other more pressing demands of our public exchequer. At present, Sir, the deficit is to the extent of Rs. 47 lakhs and odd; and if we simply do away with the controls there will be no deficit in the Province and there will be no necessity of a new taxation. Proposed taxation on agricultural income is considered to be a partisan measure to cripple a certain class of people, I mean, the zamindars. Then, Sir, I have a very serious objection to certain items of expenditure which are undertaken by the Government, I mean the items of expenditure of Rs. 1 crore and 33 lakhs over the co-ordination scheme of transport. There are much more pressing needs of the Province; education for instance, agriculture for instance, and works of irrigation, tube-wells and others, and we need not squander this money on schemes of doubtful utility. Too much has been said about the expenditure over the item of education. I am afraid, Sir, the Hon'ble Finance Minister who happens to be the Education Minister also rather shy to put his

demand for this department, and it is why we have so little for education. It is curious, Sir, that in our Province the Finance Minister is in charge also of a spending department.

We will hardly find in any civilised country that a Finance Department is run by a Minister and again the same Minister is running some spending department. If it were not like that, I am sure, the Education Minister might have put his demand a little higher and we might have spared more for education than we have done at present. I have a very serious objection to the method in which the present budget has raised the proposals of future expenditure. I mean the new proposals must come before the Finance Committee. We have entirely reconsidered and reshaped the scales of pays by appointing a certain committee for incurring the present expenditure and expenditure in future which is likely to be during the ten years to extent of 15 crores and the report of the Pay Committee was neither put for discussion and comments before the Finance Committee nor was it produced before the House prior to its introduction and incorporating it in the budget. That method of dealing with things is open to very serious objection. During the short scheduled time of fifteen minutes I doubt very much whether the policy as given in the Pay Committee's report can be considered in this House in all its various details. It is desirable to offer comment over it in the open House. The last item, Sir, which I want to say is about a certain amount of money which is given to the Bihar Government as a subsidy for a certain factory. People were praising that move, I am really very surprised over it. We have not the means to create industry in our Province. I know we are poor in coal. I know, we are poor in copper. I know, we are poor in iron and we have to look to Bihar. We have also to purchase from there other articles, but, Sir, is there any justification to give over a crore of rupees to the other Province without tapping the possibility of the same industry in our Province? Have we appointed any specialist to examine whether ammonia is or is not available in this Province? With these remarks, Sir, I say that Acharya Narendra Deva's dictum that a budget should be examined as an expression of the national policy and as a means to handle the situations which are likely to come, the present budget is an utter and complete failure.

मिस्टर निहालुद्दीन :

स्पीकर महोदय ! राष्ट्रीय आन्दोलन में मुसलमानों ने जो कार्य किया उसके विषय में बोलते हुए श्री नरेन्द्र देव बहुत ऊंचे उड़ रहे थे और उसमें उन्होंने बहुत समय लगाया, और जब वे वास्तविक बातों पर और बजट के वाद-विवाद पर आये तो उन्होंने कुछ ऐसी बात कही जो मुझे बहुत पसन्द आयी। उन्होंने कहा कि किसी प्रान्त का बजट ऐसा होना चाहिये जिससे प्रान्त वालों की ऊंची अभिलाषाएं व्यक्त हों और उसी दृष्टिकोण से उसकी परीक्षा होनी चाहिये। निश्चित समय समाप्त हो गया और उन्होंने जो बात उठाई थी उसको पूरा न कर सके। मैं उसी बात को पूरा करने की चेष्टा करूंगा और वर्तमान बजट की परीक्षा करके यह बताने का प्रयत्न करूंगा कि इसमें राष्ट्र की अभिलाषाएं कहां तक व्यक्त होती हैं और आने वाली परिस्थितियों का ध्यान इसमें कहां तक रक्खा गया है। बहुत सी चीजों के विषय में बातें हुई हैं—शिक्षा, साधारण शासन, सिंचाई, कृषि इत्यादि इत्यादि। परन्तु मैं समझता हूं कि प्रान्त की आबादी के जीवन की समस्या इन सबसे अधिक महत्वपूर्ण है। ऐसा कहने से मेरा तात्पर्य उस कंट्रोल से है जो सरकार ने बस्त्र, खाद्य सामग्री

[Mr. Nihal Uddin]

तथा अन्य आवश्यक वस्तुओं पर लगा रक्खा है। इस महीने की पहिली तारीख को जबकि इस प्रान्त में राशन पहिले की अपेक्षा कम किया गया था, आप सभापति के आसन पर विराजमान न थे। मैंने तुरन्त एक "काम रोको" प्रस्ताव उपस्थित करना चाहा परन्तु इसकी इजाजत नहीं दी गयी। कंट्रोल पर जनता का बहुत-सा रुपा बर्बाद करने की नीति की आलोचना करने का मैं यह अवसर लेता हूँ। इस प्रान्त में खाद्य परिस्थिति बिल्कुल चिन्तनीय नहीं है—मेरे पास विश्वस्त आंकड़े हैं—और यद्यपि प्रधान मंत्री ओजपूर्ण रेडियो भाषण दे चुके हैं तथापि मैं भवन को और साधारण जनता को विश्वास दिला सकता हूँ कि हमारे प्रान्त में खाद्य सामग्री की कमी नहीं है। आबादी की संख्या हमारे सामने है, भूमि का परिमाण भी हम जानते हैं। यह भी मालूम है कि प्रति एकड़ कितनी पैदावार होती है। हमने उस भोजन सामग्री का हिसाब लगाया है जो इस समय उपलब्ध है। संयुक्त प्रान्तीय इकानोमिक्स ऐण्ड स्टैटिस्टिक्स विभाग की ओर से निकाली हुई बुलेटिन नं० ३ के परिशिष्ट ३, पृष्ठ १४ पर वर्तमान आबादी की संख्या दी गई है। इसके अनुसार प्रान्त की वर्तमान जनसंख्या ५.७० करोड़ के ऊपर है। एकड़ों की संख्या तथा उपज भिन्न-भिन्न वर्षों के लिये पृष्ठ ४ पर दी हुई है। पिछले वर्षों की उपज के आंकड़े भी हैं। मैं उन्हीं को बताता हूँ। प्रत्येक मनुष्य पीछे सन् १९३४-३५ की उपज संयुक्त प्रान्त में ८.६७ थी, १९४०-४१ ई० में ८.७८ थी और वर्तमान समय में, पृष्ठ ७ की तालिका के अनुसार प्रान्त में प्रत्येक व्यक्ति के लिये उपयुक्त भोजन सामग्री ७.८९ छटांक है। गेहूँ चावल, चना, ज्वार, बाजरा और मक्का इत्यादि कई पदार्थों के ठीक आंकड़े विद्यमान हैं। गेहूँ २.१५ छटांक मिल सकता है; चावल १.६४ छटांक, चना १.४० छटांक, जौ १.०४ छटांक, ज्वार ३.७ छटांक और बाजरा ४.१ छटांक। पिछले वर्षों में भी संयुक्त प्रान्त में उतना ही अनाज उपलब्ध था जितना कि अब है यहाँ से अनाज बाहर भेजा जाता था। जनता का १ करोड़ ५० लाख से भी अधिक रुपया खाद्य पदार्थों के कंट्रोल पर व्यर्थ नष्ट करने का कोई कारण नहीं दिखाई पड़ता जब तक कि यह आवश्यक न हो कि कुछ लोगों को भूख से बचाने के लिये उन्हें सप्लाई विभाग में नौकरी दी जाय और दूसरों को जीवन की आवश्यकताओं से वंचित रक्खा जाय। इसलिये श्रीमान् जी मेरा पहिला निवेदन है कि प्रान्त में लोगों के जीवन को बनाये रखने के लिये तथा उनके स्वास्थ्य को एक उचित स्थिति में बनाये रखने के लिये हम खाद्य वस्तुओं पर से कंट्रोल उठा दें, १ करोड़ ५० लाख रुपया बचावें जो कि हमारे खजाने की दूसरी आवश्यकताओं को पूरा करके प्रान्त की सहायता कर सके। इस समय ४७ लाख रुपये से कुछ अधिक की कमी है; यदि यह केवल कंट्रोल उठा दें तो प्रान्त में कोई कमी नहीं रहेगी और नया कर लगाने की आवश्यकता भी न होगी। कृषि की आय पर जो कर लगाने का प्रस्ताव किया गया है, उसको लगाना पक्षपात का कार्य होगा जो कि जमींदारों को अवांग कर देगा। इसके बाद, श्रीमान् जी, कुछ मदों के विषय में जिन पर कि सरकार रुपया लगाने जा रही है, मुझे भारी आपत्ति है; ट्रान्सपोर्ट की कोऑर्डिनेशन की योजना पर १ करोड़ ३३ लाख रुपया खर्च किया जायेगा। इस योजना पर जिसके लाभ में सन्देह है, इतना रुपया नहीं लगाना चाहिये, इससे भी अधिक आवश्यक कार्य प्रान्त के हैं जैसे शिक्षा, कृषि, सिंचाई के लिये नहर आदि नलदार कुएं इत्यादि इत्यादि। शिक्षा की मद के खर्च के बारे में बहुत कुछ कहा जा चुका है। श्रीमान् जी, मेरा ख्याल है कि माननीय अर्थ-मंत्री, जो संयोगवश शिक्षा मंत्री भी हैं, इस विभाग के लिये मांग उपस्थित करने में संकोच करते हैं और इसीलिये शिक्षा को इतना कम मिला है। श्रीमान् जी, यह एक विचित्र बात है कि हमारे प्रांत में अर्थ-मंत्री को एक व्ययकारी विभाग भी संभालना पड़ता है।

किसी भी सम्य देश में यह बात नहीं पाई जाती कि कोई मंत्री अर्थ विभाग और व्ययकारी विभाग दोनों का संभालन करे। यदि ऐसा न होता तो मुझे विश्वास है कि शिक्षा मंत्री ने अवश्य अधिक मांग उपस्थित की होती और शिक्षा के लिये हम लोगों ने इस वर्तमान रकम से अधिक रकम नियत की होती। वर्तमान बजट में भविष्य के

खर्चों के प्रस्तावों को उपस्थित करने के ढंग का मैं किंचित अनुमोदन नहीं करता। मेरे कहने का यह अभिप्राय है कि इन नवीन प्रस्तावों का फाइनेंस कमेटी (अर्थ समिति) के समक्ष उपस्थित किया जाना आवश्यक है। अगले इस वर्षों के अन्दर भावी १५ करोड़ रुपये के लगभग वर्तमान व्यय होने के सम्बन्ध में, एक कमेटी को नियुक्त करके हमने वेतन के स्केलों पर उचित प्रकार से सोच-विचार कर लिया है और उन्हें फिर से नियत किया है किन्तु वेतन-समिति की रिपोर्ट अर्थ-समिति के समक्ष वाद-विवाद और आलोचना के लिये उपस्थित नहीं की गई और बजट में उसको सम्मिलित करने के पूर्व भी वह रिपोर्ट भवन के समक्ष उपस्थित नहीं की गई। मुझे ऐसे तरीके पर सख्त एतराज है।

मुझे इस बात का सन्देह है कि १५ मिनट के निर्धारित समय के बीच वेतन-समिति को उल्लिखित रिपोर्ट पर पूर्ण रूप से सोच-विचार हो सकता है। भवन के समक्ष टीका टिप्पणी करने की आवश्यकता है। श्रीमान् जी, अंतिम विषय जिसके बारे में मैं कहना चाहता हूँ वह कुछ रकम के सम्बन्ध में है जो कि सहायक रकम के रूप में किसी कारखाने के लिये बिहार गवर्नमेंट को दी गई थी। लोग इस कार्य की बहुत प्रशंसा कर रहे थे किन्तु मुझे बड़ा ही आश्चर्य हुआ। इस प्रान्त में उद्योग धंधों को प्रारंभ करने के लिये कोई साधन नहीं है। मैं जानता हूँ कि कोयले की बड़ी कमी है। मैं जानता हूँ कि तांबे की भी कमी है। मुझे यह भी विदित है कि लोहे की कमी की पूर्ति बिहार से होती है। वहां से हमें अन्य वस्तुयें खरीदनी पड़ती हैं। किन्तु श्रीमान् जी, क्या किसी अन्य प्रान्त को एक करोड़ से अधिक रुपया देना उचित होगा जबकि हमने इस बात पर विचार नहीं किया कि इस प्रान्त में भी उन उद्योग-धंधों की संभावना है या नहीं? क्या हमने किसी जानकार को इस बात के लिये नियुक्त किया है कि वह इस प्रान्त में अनुसंधान करके बताये कि अमोनिया मिलती है या नहीं?

आचार्य नरेन्द्र देव के सिद्धान्त के अनुसार कि बजट को राष्ट्रीय नीति का सूचक तथा भावी परिस्थितियों का सामना करने का साधन समझ कर ही उस पर विचार करना चाहिये, इस दृष्टि से वर्तमान बजट उक्त उद्देश्य की पूर्ति में पूर्णतया असफल है।

— مسٹر نہال الدین

جناب اسپیکر صاحب - مسٹر نہندر دیو نے جو تقریر قومی جدو جہد میں - لہانوں کے حصے کے متعلق کی تھی تب وہ سمانی بلندی پر آ رہے تھے اور وہاں دیر تک رکے رہے اور جب وہ حقائق اور بحث پر بحث نہی جانب مائل ہوئے تو انہوں نے میڈی پسندیدہ باتیں کہیں - انہوں نے کہا کہ کسی صوبہ کا بھت قومی مدعا کا نمائندہ ہونا چاہیئے اور اسی معیار پر اسکا اندازہ لگایا جانا چاہیئے - اُنکا وقت ختم ہو گیا اور جس نکتہ کو وہ لیکر چلے تھے اُس پر کافی بحث نہ کر سکے - جناب والا - میں بہہ کوشش کرونگا کہ اسی سلسلہ میں بولوں اور موجودہ بھت کے متعلق یہ دیکھوں کہ یہ کس حد تک قومی مدعا کا نمائندہ ہے اور اس میں کس حد تک اُن چیزوں کی رعایت رکھی گئی ہے جو ہمارے سامنے ہیں اور جو آئیوائی ہیں - بہت سی چیزیں مثلاً تعلیم، انتظام عامہ، آبپاشی اور زراعت وغیرہ زیرِ فکر رہی ہیں لیکن میرے لئے تو وجود اور صرف بڑھتی ہوئی آبادی کے وجود کے متعلق ہی حکومت کی کارگزاری ان دوسرے تمام امور پر فونیت رکھتی ہے - میں اس کے کہنے سے مطلب اشیاء، اشیاء خوردنی اور کپڑے وغیرہ پر عائد کئے ہوئے سرکاری کنٹرول

[Mr. Nihal Uddin]

ہے۔ جذبات والا۔ جب اس ماہ کی پہلی تاریخ کو اس صوبہ میں پہلے کے مقابلہ میں آدھا راشن کر دیا گیا تھا تو آپ صدارت نہیں فرما رہے تھے۔ اسی وقت فوراً میں نے موقع پا کر ایک تحریک التواء پیش کی تھی جو نامنظور کی گئی۔ اب یہ مجھ کو موقع ملا ہے کہ میں اس وقت کنٹرول پر عوام کے رویہ کے انتہائی بیجا تصرف پر نکتہ چینی کروں۔ میرے پاس مستند اعداد و شمار موجود ہیں اور میں کہہ سکتا ہوں کہ اس صوبہ کی غذائی حالت بالکل ایسی نہیں ہے کہ اس کے متعلق خطرہ محسوس کیا جائے اور پریمنٹ صاحب کی اس تقریر کے باوجود جو انہوں نے ریڈیو سے نشر کی تھی میں اس لیوان کو اور عوام کو یہ یقین دلا سکتا ہوں کہ ہم خسارہ والے صوبہ میں نہیں رہ رہے ہیں۔ ہمارے پاس رقبہ، آبادی اور فی ایکڑ پیداوار کے اعداد و شمار موجود ہیں۔ ہم نے صحیح طور پر اس کا حساب لگا لیا ہے کہ ہمارے پاس کتنی خوراک موجود ہے۔ صوبجات متحدہ کے اکنومکس اور اسٹیتسٹکس کے محکمہ کے جاری کئے ہوئے رسالہ کے چودھویں صفحہ پر ضمیمہ نمبر ۳ میں موجودہ آبادی کے اعداد و شمار دئے ہوئے ہیں۔ اس کے مطابق اس صوبہ کی موجودہ آبادی ۵ کروڑ ۷۰ لاکھ ہے اور کئی سال کی پیداوار نیز رقبہ چوتھے صفحہ پر دیا ہوا ہے۔ اس کے علاوہ ہمارے پاس سال گذشتہ کی پیداوار کے اعداد و شمار موجود ہیں۔ طبعی میں سناتا ہوں۔ سنہ ۱۹۳۳-۳۵ء میں صوبہ متحدہ میں پیداوار ۸۷ کروڑ ۸۰ چھٹانک فی کس تھی اور سنہ ۱۹۳۴-۳۵ء میں ۷۸ کروڑ ۸۰ چھٹانک اور ساتویں صفحہ پر دئے ہوئے نقشہ کے مطابق آج ۷۶ کروڑ ۷۰ چھٹانک فی کس خوراک موجود ہے۔ کئی اشیاء کے صحیح صحیح اعداد و شمار موجود ہیں جیسے گھوٹ، چاول، چنا، جو، جوار، باجرا اور مکا۔ گیارہوں ۲۱ کروڑ ۱۵ چھٹانک، چاول ۱۵ کروڑ ۱۵ چھٹانک، چنا ۱۲ کروڑ ۱۵ چھٹانک، جو ۱۰ کروڑ ۱۵ چھٹانک، جوار ۳۷ کروڑ ۱۵ چھٹانک اور باجرا ۲۱ کروڑ ۱۵ چھٹانک فی کس کی حد تک موجود ہے۔ جب ہم دیکھتے ہیں کہ گذشتہ سالوں میں جبکہ اُنڈا ہی اناج تھا جتنا کہ اب ہے تو یہ صوبہ اناج باہر بھیجتا تھا تو اس چیز میں کوئی معقولیت نظر نہیں آتی کہ دیکھ کر عوام کا رویہ غذا کے کنٹرول پر برہان کر دیا جائے جب تک کہ اس بات کی ضرورت نہ ہو کسی خاص طبقہ کو بھوک سے مرنے سے روکا جائے اور اس کو سولائی ڈیڑھ منٹ میں ملازمت دیکر ضروریات زندگی بہم پہنچائی جائیں۔ اس لئے جناب والا۔ میرا معروفہ یہ ہے کہ بقاء حیات و معیار صحت کے لئے اشیاء خوردنی پر سے کنٹرول ہٹا لیا جائے اور اس طرح سے دیکھ کر رویہ بچا لیا جائے جس سے عوام کی دوسری اہم ضروریات پوری کی جاسکیں۔ فی الحال ۲۷ لاکھ سے زیادہ کا خسارہ بھرت میں ہے اور اگر کنٹرول ہٹا لیا جائے تو پھر خسارہ نہیں رہے گا اور نئے ٹیکس لگانے کی ضرورت بھی نہیں رہے گی۔ زرعی آمدنی پر مجوزہ ٹیکس لگانا ایک جماعت دارانہ اقدام ہے جس کا مقصد ایک خاص طبقہ یعنی زمینداروں کو کچلنا ہے۔ اس کے بعد جناب مجھ کو اخراجات کی کچھ ایسی مددوں پر سخت

اعتراض ہے جن کو حکومت نے لیا ہے۔ میرا مطالب نقل و حمل کو یکتا کر دینے کی اسکیم پر ایک کروڑ ۳۳ لاکھ روپیہ خرچ کرنے سے ہے۔ صوبہ کی بہت سی اہم ضروریات ہیں مثلاً تعلیم، زراعت، آبپاشی اور ٹیوب ویل وغیرہ اور ہم کو اس روپیہ کو ایسی چیزوں پر خرچ نہ کرنا چاہئے جن کا فائدہ مستقبل ہے۔ تعلیم پر خرچ کے متعلق بہت کچھ کہا گیا ہے۔ جذبات والا وزیر مالیات جو وزیر تعلیم بنی ہیں اس مسئلہ کے لئے مطالبہ کرنے میں جھجکتے ہیں اس لئے تعلیم کے لئے اتنا سا روپیہ رکھا گیا ہے۔ یہ عجیب بات ہے کہ ہمارے صوبہ میں وزیر تعلیم ایک خرچ کرنے والے مسئلہ کے بنی حامل ہیں۔ ہم مشکل ہی سے کسی مہذب ملک میں ایسا پائینڈنگ کہ وزیر مالیات ایک خرچ کرنے والا محکمہ کا بنی وزیر ہو۔ اگر ایسا نہ ہوتا تو مجھے یقین ہے کہ وزیر مالیات نے اپنا مطالبہ بوجھا چڑھا کر پیش کیا ہوتا اور ہم تعلیم کے لئے اس سے زیادہ دے سکتے جو کچھ کہ ہم نے اب دیا ہے۔ مجھ کو اس طریقہ پر بنی سخت اعتراض ہے جس پر کہ موجودہ بجٹ میں آئندہ خرچے کی تعویزیں پیش کی گئی ہیں۔ میرا مطالب یہ ہے کہ نئی تعویزیں فائنڈنس کمیٹی کے سامنے ضرور آنی چاہئیں۔ ہم نے موجودہ مصارف اور آئندہ مصارف کے لینے جو ۱۵ کروڑ تک آئندہ دس سال میں ہونگے ایک کمیٹی مقرر کر کے تنخواہوں کے پیمانوں پر دوبارہ غور کیا ہے اور ان کو تبدیل کر دیا ہے۔ تنخواہوں کی کمیٹی کی رپورٹ بجٹ میں شامل کیئے جانے سے قبل نہ تو ایوان ہی کے سامنے لائی گئی ہے اور نہ اس کی فائنڈنس کمیٹی کے سامنے بجٹ و تبصرہ کے لئے پیش کیا گیا ہے۔ اس طرح سے کام کرنا بہت ہی قابل اعتراض بات ہے۔ پندرہ منٹ کے مقررہ وقت میں مجھے شبہ ہے کہ آیا اس ایوان میں تنخواہوں کی کمیٹی کی پیش کی ہوئی رپورٹ میں دی ہوئی پالیسی پر تفصیل کے ساتھ غور کیا جاسکتا ہے۔ اس پر اگلے اجلاس میں تبصرہ کرنا اچھا ہے۔ آخری مد جس پر میں کہہ چکا ہوں وہ کچھ رقم ہے جو ایک فینٹری کے لئے بطور امدادی رقم حکومت ہمارے دی گئی ہے۔ لوگ اس کی تعریف کر رہے تھے۔ مجھ کو تو حقیقت تعجب ہوا۔ ہم کو اپنے صوبہ میں صنعت و رواج دینے کے ذرائع مہیا نہیں ہیں۔ مجھ کو معلوم ہے کہ ہمارے پاس کوئلہ نہیں ہے تانبا نہیں ہے لوہا نہیں ہے اور اس کے لئے ہمیں بہار کا آسرا تنکا پڑنا ہے۔ ہم کو وہاں سے اور بڑی چیزیں خریدنا پڑتی ہیں۔ لیکن جذبات والا۔ کیا یہ بات حق بجانب ہے کہ ہم بغیر اپنے صوبہ میں اس صنعت کے قیام کے امکان کے متعلق یقین کے بغیر کسی دوسرے صوبہ کو ایک کروڑ سے زیادہ روپیہ دے ڈالیں؟ کیا ہم نے اس امر کی تحقیق کے لئے کہ آیا اوونیا اس صوبہ میں پایا جاتا ہے یا نہیں کوئی سامع مقرر کیا ہے۔ اس تبصرہ کے ساتھ جذبات والا میں کہوں گا کہ جاریہ نمیندر دیو کے مقررہ کے مطابق بجٹ کا اندازہ تو پالیسی کے نمائندے کے طور پر لکایا جانا چاہئے اور اس میں ایسی گنجائش ہونی چاہئے کہ متوقع حالات منہ بھاگے جاسکیں۔ موجودہ بجٹ قطعاً ناکامیاب ہے۔

(At this stage the House adjourned for lunch at 1.30 p. m. and re-assembled at 2-20 p.m with the Hon.ble the Speaker in the Chair.)

(इस समय १ बजकर ३९ मिनट पर भवन लंच के लिए स्थगित हुआ और २ बजकर २० मिनट पर आनरेबिल स्पीकर के सभापतित्व में फिर भवन की कार्यवाही आरम्भ हुई।)

(اس وقت ۱ بجکر ۳۹ منٹ پر اسمبلی لانچ کے لیے وقف ہوئی۔ دوپہر ۲ بجکر ۲۰ منٹ پر انریبل اسپیکر کی صدارت میں اجلاس دوبارہ شروع ہوا۔)

*श्री गंगा प्रसाद—

माननीय स्पीकर महोदय, आज जो असेम्बली भवन में बजट पेश हुआ है वह आम जनता का बजट है, इसलिये माननीय सम्पूर्णानन्द जी को मैं हार्दिक बधाई देता हूँ। इस बजट को देखते हुए, जब कि १९४८ में अंग्रेजी हुकूमत ने हमारे मुल्क की आजादी का एलान कर दिया है हम उम्मीद करते हैं कि सन् १९४८ जब आएगा, अपने मुल्क की आजादी हम प्राप्त कर लेंगे।

आज जो हमारे विरोधी भाई कहते हैं कि इस बजट के अन्दर कुछ भी खास चीज नहीं है, लेकिन वह यह एक चीज भूल जाते हैं कि इस बजट से, हमारी आजादी के रास्ते में जितने रोड़े आवेंगे हम उनको खत्म कर देंगे। इसलिए बजट की तारीफ करने के लिए मैं खड़ा हुआ हूँ।

बजट में जो खामियां हैं उनको भी मैं आप लोगों के सामने कहना चाहता हूँ। आज बजट का सिलसिला जहाँ तक है, उसमें सभी चीजों के नुकते निगाह से काम लिया गया है, लेकिन आज मजदूरों की समस्या की बहुत बड़ी जिम्मेदारी हमारे प्रांत पर है। मजदूरों की हालत आज दिन पर दिन बिगड़ रही है। उनके लिए कोई कानून क्रायदे नहीं बनाए जा रहे हैं। सरकार की तरफ से तमाम तरह के हमें आश्वासन दिए गए थे कि मजदूरों के लिए हम मकानात बनायेंगे, उनके जीवन का बीमा करावेंगे, उनके लिए अच्छे से अच्छा बन्दोबस्त करेंगे। लेकिन हमें बड़ा दुःख है कि मजदूरों के लिए कोई प्रबन्ध नहीं किया गया है। मैं भी मजदूर हूँ। मैं उनको बस्तियों में जाता हूँ, देखता हूँ—एक-एक कोठरी में १५, २० मजदूर रहते हैं। अब तक जाड़ा था किसी न किसी तरह से अब तक मजदूर एक छोटे से कमरे में १५, २० रह कर गुजर कर लिया करते थे। लेकिन अब गर्मी आई है, बड़ी मुश्किल से मजदूरों को रहने का मौका उनके मकानों में रहेगा। गर्मी में धुँयें की वजह से परेशान होंगे, जहाँ पर अब तक तीन चूल्हे जलते थे अब न जल सकेंगे। इस बजट में उनका कहीं नामोनिशान भी नहीं है।

आज इस बजट में अछूतों की कुछ गुन्जाइश नहीं रक्खी गई है। खेती के लिए बहुत कुछ किया गया है, लेकिन अछूत भाइयों के उद्धार के लिए उनके उत्थान के लिए कुछ नहीं किया गया है। लेकिन हम जानते हैं इस बजट के जरिये से जो कुछ होगा उसी में हम सब कुछ प्राप्त कर लेंगे। आज देहातों में क्या हालत है? अछूतों के पास कोई चीज नहीं है जिससे कि पढ़ाई लिखाई का उनके लिए इन्तजाम हो। मद्रास सरकार ने एक करोड़ रुपया उनके लिये रक्खा है। बम्बई सरकार ने भी उनके लिये कुछ रुपया रक्खा है। लेकिन हमारी सरकार ने इस तरफ ध्यान नहीं दिया है।

जरायम पेशा जातियों के सम्बन्ध में मुझे कहना है कि हमारे सूबे में १४ लाख आदमी अपराधी करार दिए गए हैं। उनकी हालत यह है कि आज उनके सामने उनकी बहूबेटियों की इज्जत ली जाती है। सेटिलमेंट में बन्द कर दिया गया है। जन्म से ही उनको अपराधी कहा जाता है। चाहे वह चोरी करें या न करें। आज सेटिलमेंट के अन्दर रहने वाले भाइयों की क्या हालत है, उनकी बहूबेटियां दिन-बढ़ाई बेची जाती हैं। कानपुर सेटिलमेंट का यह वाक्या है, दो औरतें बेची गयीं। आज वह दोनों औरतें रंडी का पेशा कर रही हैं। यह हालत है हमारे सेटिलमेंट के रहने वाले भाइयों की। मुरादाबाद का भी यही हाल है।

*भाषण माननीय सदस्य द्वारा सुधारा नहीं गया है।

जन्म से ही अपराधी करार देने का यही नतीजा है कि वह किसी मीटिंग में नहीं जा सकते, वह अपने मुल्क के रहनुमाओं, नेताओं के दर्शन नहीं कर सकते; क्योंकि ६ बजे के बाद मीटिंग शुरू होती है और ६ बजे के बाद वे जेलखानों में बन्द किए जाते हैं। ऐसी हालत में उनको आजादी की बू भी नहीं मिलती। आज जो रुपया उन पर खर्च किया जाता है, वह उन पर नहीं खर्च किया जाता, बल्कि जो कर्मचारी रखे गए हैं उनकी तनख्वाह में वह रुपया खर्च किया जाता है। मुझे और कहना है। जो बज्जीफा गोंडा जिले में एक हजार रुपये का रक्खा गया है और शिक्षा देना चाहते हैं; उससे उनके बच्चे काफ़ी शिक्षा प्राप्त नहीं कर सकते। है। मैं चाहता हूँ कि गवर्नमेंट इस पर ध्यान दे। आज हर जगह जितनी क्रिमिनल ट्राइब्स या जरायम पेशा जातियाँ हैं उनकी तरफ से मांगें आ रही हैं, उनके इन्तजाम के लिये बहुत रक्खा है, लेकिन गांव में जो जरायम पेशा भाई रहते हैं उनके लिये कोई इन्तजाम नहीं है। अगर आप उनको अलग ही कर देंगे तो वह कैसे पढ़-लिख सकते हैं। इस पर सरकार की तरफ से ध्यान नहीं दिया गया है। गवर्नमेंट ने एक क्रिमिनल कमेटी (अपराधी समिति) बनाई है, अभी उस कमेटी ने अपनी रिपोर्ट नहीं पेश की है, उस रिपोर्ट के आ जाने के बाद शायद और किया जायगा। आज हमारे किसानों को सताया जा रहा है। गोंडा जिले की उत्तरौला तहसील में किसानों के ऊपर आज जमींदार कितना अत्याचार कर रहे हैं, उसका गंगा नाच बयान कहूँगा। वहाँ के किसानों के पास जो जमीन है और जिसे जोते हुए हैं उसको जमींदार गिराह बनाकर उनके खेत काट रहे हैं उनको मार रहे हैं उनको पीट रहे हैं। क्योंकि जमींदारों के पास रुपया है, पुलिस वाले मदद देते हैं, किसानों की कोई सुनवाई नहीं होती आज उनकी हालत इतनी अधिक खराब है। अभी चार-पाँच दिन हुए एसेम्बली भवन के सामने २५० किसान आये थे। गोंडा के और दूसरी जगहों से भी चार-पाँच तारीख में २,५०० किसान आये थे, अपनी फरियाद सुनाने के लिये। दूसरी तरफ पुलिस वाले चोरी, डाका और क़त्ल में फाँस करके उनको जेल में भेज रहे हैं। जमींदारों की तरफ से उनकी जमीन छीनने का नया तरीका यह है। आज जमींदार साहब जब कहते हैं कि हमारे ऊपर टैक्स बढ़ाया गया है। किसान लोग सुनते, कहेंगे अब जमींदार भाई रोते क्यों हैं? तब आपका जमाना था, अब किसानों का जमाना आया है मजदूरों का जमाना आया है। इस जमाने में भी अपनी आवाज़ को बलन्द न करें और हकों को न प्राप्त कर पायें? आज भी आप हमारी जमीनों को छीनने का षड्यंत्र करते हैं, रुपया खर्च करते हैं। अगर वह रुपया लगान के रूप में बढ़ाना चाहते हैं तो चिल्ल-पों क्यों करते हैं। आज उसी का नतीजा है। अब किसानों का तेज आया है, वह क्यों न आजादी के लिये प्रयत्न करें, उसके लिये सरकार को सुनना चाहिये और साथ ही साथ किसानों, मजदूरों, जरायम पेशा और छोटी से छोटी जातियों को तरजीह देना चाहिये।

* شري گندا پرساد -

مان نيہ اسپیکر مہوں۔ آج جو اسمبلی بیون میں بجٹ پیش ہوا ہے وہ عام جنتا کا بجٹ ہے، اس لئے مان نيہ سمپور، رائنڈ جی کو میں شاردک بودائی دیتا ہوں۔ اس بجٹ کو دیکھتے ہوئے جبکہ سنہ ۱۹۲۸ء میں انگریزی حکومت نے عمارے ملک کی آزادی کا اعلان کر دیا ہے، ہم امید کرتے ہیں کہ سنہ ۱۹۲۸ء شب آئیگما اپنے ملک کی آزادی ہم پر اپت کر دیگے۔

* انریبل ممبر۔ اپنی تقریر کو صدیح کر کے داسر نہیں کیا۔

[Shri Ganga Prasad]

آج ہمارے درودھی بھائی کہتے ہیں کہ اس بھت کے اندر کچھ بھی خاص چیز نہیں ہے لیکن وہ ایک چیز بھول جاتے ہیں کہ اس بھت سے ہماری آزادی کے راستہ میں جتنے روزے اویں گے، وہ ختم ہو جائیں گے اس لئے بھت کی تعریف کرنے کے لئے میں کہتا ہوں۔

بھت میں جو خامیاں ہیں ان کو بھی میں آپ لوگوں کے سامنے کہنا چاہتا ہوں۔ آج بھت کا سلسلہ جہاں تک ہے اُس میں سبھی چیزوں کے نقطہ نگاہ سے کام لیا گیا ہے۔ لیکن آج مزدوروں کی سسٹیا بہت بڑی ذمہ داری ہمارے پرانت پر ہے۔ مزدوروں کی حالت دن پر دن بگڑ رہی ہے۔ ان کے لئے کوئی قانون قاعدہ نہیں بنائے جارہے ہیں۔ سرکار کی طرف سے تمام طرح کے ہمیں اُشواس دینے نہ تھے کہ مزدوروں کے لئے ہم مکانات بنائیں گے، ان کے جیون کا بیمہ کرا دیں گے۔ ان کے لئے اچھے سے اچھا بندوبست کریں گے۔ لیکن میں بڑا دکھتا ہوں کہ مزدوروں کے لئے کوئی بندوبست نہیں کیا گیا ہے۔ میں بھی مزدور ہوں۔ میں ان کی بستیوں میں جاتا ہوں۔ دیکھتا ہوں ایک ایک کوٹھی میں پندرہ بیس مزدور رہتے ہیں۔ اب تک جارا تھا۔ کسی نہ کسی طرح سے اب تک مزدور ایک چھوٹے سے کمرے میں بندرہ یا بیس رہ کر کھڑے رہتے تھے۔ لیکن اب گرمی آئی ہے۔ بڑی مشکل سے مزدوروں کو دھنکے کا موقع ان کے مکانوں میں رہیگا۔ گرمی میں دھوئیں کی وجہ سے پریشان ہوں گے۔ جہاں اب تک تین چارے جلتے تھے اب نہ جل سکتے ہیں۔ اس بھت میں ان کا کہیں نام و نشان بھی نہیں ہے۔

آج اس بھت میں اچھوتوں کو کچھ گنجائش نہیں رکھی گئی ہے۔ کہتے ہیں کہ بھت کچھ کیا گیا ہے لیکن اچھوت بھائیوں کے اندر بے لئے ان کے اُتھان کے لئے کچھ نہیں کیا گیا ہے۔ لیکن ہم جانتے ہیں اس بھت کے ذریعہ سے جو کچھ ہوگا اُسی میں ہم سب کچھ پرانت کرینگے۔ آج دیہانوں میں یہاں تک ہے؟ اچھوتوں کے پاس کوئی چیز نہیں ہے جس سے وہ بڑھتی تھائی کا ان کے لئے انتظام ہو۔ مدارس سے ان کے لئے کپڑے دیئے گئے ہیں۔ ان کے لئے سرکار نے بھی ان کے لئے کچھ روپیہ رکھا ہے۔ لیکن ہماری سرکار نے اس طرف دھیان نہیں دیا ہے۔

چار ائم پشہ جاتیوں کے سمجھدہ میں مجھے کہتا ہے کہ ہمارے عوبہ میں ۱۴ لاکھ آدمی اپرا دھی قرار دیئے گئے ہیں۔ ان کی حالت یہ ہے کہ آج ان کے سامنے ان کی بہو بیٹیوں کی عزت اچھاتی ہے۔ سٹلمنت میں بند کر دیا گیا ہے۔ جنم سے ہی ان کو اپرا دھی کہا جاتا ہے چاہے وہ چوری کرے یا نہ کرے۔ آج سٹلمنت کے اندر رہنے والے بھائیوں کی کیا حالت ہے؟ ان کی بہو بیٹیاں دن دھارے بیچتی جاتی ہیں۔ کانپور سٹلمنت کا یہ ہے واقعہ ہے۔ دو عورتیں بیچی گئیں۔ آج وہ دونوں عورتیں زندگی کا پشہ کر رہی ہیں۔ یہ حالت ہے ہمارے سٹلمنت کے رہنے والے بھائیوں کی۔ مراد آباد کا بھی یہی حال ہے۔

جنم سے ہی ابراہادی قرار دینے کا یہی نتیجہ ہے کہ وہ کسی میٹنگ (جلسہ) میں نہیں جاسکتے۔ وہ اپنے ملک کے رہنماؤں، نیتاؤں کے درشن نہیں کرسکتے کیونکہ ۶ بجے کے بعد میٹنگیں شروع ہوتی ہیں اور ۶ بجے کے بعد وہ جیل خانوں میں بند کئے جاتے ہیں۔ ایسی حالت میں ان کو آزادی کی وہ بھی نہیں ملتی۔ آج جو روپیہ ان پر خرچ کیا جاتا ہے وہ ان پر نہیں خرچ کیا جاتا، بلکہ جو کومچاری رکے گئے ہیں ان کی تنخواہ میں وہ روپیہ خرچ کیا جاتا ہے۔ مجھے اور کہنا ہے جو وظیفہ گرنڈہ ضلع میں ایک ہزار روپیہ کا رکھا گیا ہے اور شکشا دینا چاہتے ہیں، اس سے ان کے بچے کافی شکشا پراپت نہیں کرسکتے ہیں۔ میں چاہتا ہوں کہ گورنمنٹ اس پر دھیان دے۔ آج ہر جگہ جتنی کیمینیل ٹرائینس یا جرائم پیشہ جاتیاں ہیں، ان کی طرف سے مانگیں آ رہی ہیں۔ ان کے انتظام کے لئے بہت رہا ہے۔ لیکن گاؤں میں جو جرائم پیشہ بھاٹی رہتے ہیں ان کے لئے کوئی انتظام نہیں ہے۔ اگر آپ ان کو الگ ہی کر دیں گے تو وہ کیسے پڑھ لکھ سکتے ہیں۔ اس پر سرکار کی طرف سے دھیان نہیں دیا گیا ہے۔ گورنمنٹ نے ایک کیمینیل (جرائم پیشہ) کمیٹی بنائی ہے۔ ابھی اس کمیٹی نے اپنی رپورٹ نہیں پیش کی ہے۔ اس رپورٹ کے آجانیے بعد شائد غور کیا جائیگا۔ آج ہمارے کسانوں کو ستایا جا رہا ہے۔ گونڈہ ضلع کی اتروال تحصیل میں کسانوں کے اوپر آج زمیندار تنہا اتیاچار کر رہے ہیں۔ اس کا ننگ ناچ بیان کر دنگا۔ وہاں کے کسانوں کے پاس جو زمین ہے اور جسے جوتے ہوئے ہیں اس کو زمیندار گردہ بنگاؤ ان کے کھیت گت رہے ہیں۔ ان کو مار رہے ہیں، ان کو بیٹ رہے ہیں۔ کیونکہ زمینداروں کے پاس روپیہ ہے، پولیس والے مدد دیتے ہیں، کسانوں کی کوئی سہاوتی نہیں ہوتی۔ آج ان کی حالت اتنی ادھک خراب ہے ابھی چار پانچ دن ہوئے اسمبلی بیوں کے سامنے ۲۵۰۰ کسان آئے تھے۔ گونڈہ کے اور دوسری جگہوں سے بھی ۳-۵ تاریخ میں ۲۵۰۰ کسان آئے تھے اپنی فریاد سنانے کے لئے۔ دوسری طرف پولیس والے چوری ڈاکہ اور قتل میں پھانس کر ان کو جیل میں بھیج رہے ہیں۔ زمینداروں کی طرف سے ان کی زمین چھیننے کا نیا طریقہ یہ ہے۔ آج زمیندار صاحب صاحب کہتے ہیں کہ ہمارے اوپر ٹیکس بڑھایا گیا ہے۔ کسان لوگ سنیں گے، کہیں گے اب زمیندار بھاٹی روتے کیوں ہیں؟ تب آپ کا زمانہ تھا۔ اب کسانوں کا زمانہ آیا ہے۔ مزدوروں کا زمانہ آیا ہے۔ اس زمانے میں بھی ابھی آواز کو بلند نہ کریں اور حقوں کو نہ پراپت کر پائیں۔ آج بھی آپ ہمارے زمینداروں کو چھیننے کا شرمینتر کرتے ہیں، روپیہ خرچ کرتے ہیں۔ آگ وہ روپیہ لگان کے روپ میں بوجھانا چاہتے ہیں تو چل پوں کیوں کرتے ہیں۔ آج اسی کا نتیجہ ہے۔ اب کسانوں کا تیج آیا ہے۔ وہ کیوں نہ آزادی کے لئے یوکتن کریں۔ اس کے لئے سوکار کو سنا چاہیئے۔ اور ساتھ ہی ساتھ کسانوں مزدوروں، جرائم پیشہ اور چھوٹی سے چھوٹی جانیوں کو ترجیح دینا چاہیئے۔

श्री राजाराम शास्त्री—

माननीय स्पीकर महोदय—सबसे पहिले मैं अर्थ मंत्री जी को इस बात के लिए बधाई देता हूँ कि उन्होंने करीब-करीब जितने भी डिपार्टमेंट (विभाग)

[Shri Raja Ram Shastri]

थे उनको तरक्की करने के लिये बहुत काफी रुपया मंजूर किया है। जहां तक दूसरे डिपार्टमेंटों का ताल्लुक है उस पर काफ़ी कहा जा चुका है और हमारे और लोग भी आगे कहेंगे। मैं तो सिर्फ जितना मजदूरों का ताल्लुक है उसके बारे में ही अपने मंत्री जी का ध्यान दिलाना चाहता हूँ और मैं सबसे पहले इस बात को बिल्कुल साफ कर देना चाहता हूँ कि अब मैं किसी बजट पर बहस करता हूँ या उस पर ग़ौर करता हूँ तो आंकड़ों की अपेक्षा इस बात पर ज्यादा जोर देता हूँ कि जिस तरीक़े का प्रबन्ध या नीति इस डिपार्टमेंट (विभाग) में बरती जा रही है वह ठीक है या नहीं। अर्थ मंत्री जी ने जो भाषण बजट के समय में दिया था उसमें मजदूरों के बारे में उन्होंने अपनी पालिसी (नीति) का ऐलान किया है, इसमें कोई शक नहीं है। इसमें यह कहा गया है कि गवर्नमेंट को इस बात की चिन्ता है कि मजदूर जिन जगहों में काम करते हैं वह ख़राब हैं। यह भी आश्चर्य की बात है कि कानपुर के मजदूरों का रहन सहन बम्बई के मजदूरों से ऊंचा है और इन सब बातों को देखते हुए गवर्नमेंट ने अपनी हमदर्दी मजदूर जमात के साथ जाहिर की है। लेकिन सबसे ख़ास बात जो इस पालिसी (नीति) की है वह यह है कि मजदूरों को इस बात का उपदेश तो दे दिया गया है कि जनता के प्रति उनका कर्तव्य यह है और इस कर्तव्य का उन्हें पालन करना चाहिए। लेकिन इस कर्तव्य में यह नहीं बतलाया गया कि गवर्नमेंट की मजदूरों के साथ जो हमदर्दी है उस हमदर्दी को पूरा करने के लिये गवर्नमेंट कौन सा वह काम करने जा रही है कि जिससे मालिकों के जुल्मों से मजदूरों की रक्षा हो सके। मैं सब से ज्यादा इस बात पर जोर देना चाहता हूँ कि मजदूर के सामने आपके तमाम आंकड़ों से बढ़ कर सबसे ख़ास चीज़ें जो होती हैं वह यह कि आप उसकी नौकरी को बचा सकते हैं या नहीं। मजदूर की जिन्दगी में सबसे अहम मसाला होता है, उसकी नौकरी का। अगर नौकरी है तो जिन्दगी है। अगर नौकरी नहीं है तो गुलामी है, बेकारी है, भूख है तंगी है। मैं एक बात कहना चाहता हूँ। कानपुर के मजदूरों, बलिक यू० पी० के मजदूरों के सम्बन्ध में गवर्नमेंट ने जो पालिसी (नीति) अस्तियार की है उसका नतीजा यह हो रहा है कि मजदूर जमात के लिए आपकी हमदर्दी बिल्कुल बेकार जा रही है। और वह इसलिए कि आपने दो तरीक़े अस्तियार किए हैं। एक तरफ़ तो कांज़िलिएशन पालिसी (समझौता-नीति) और दूसरी तरफ़ रीप्रेशन पालिसी (दमन-नीति) पंचायत का जो तरीक़ा आपने अस्तियार किया है वह बिल्कुल बेकार है। क्योंकि जब कभी मजदूरों को असन्तोष होता है तो गवर्नमेंट एक जांच कमीशन नियुक्त करती है और उसकी हालत यह है कि जिस दिन से मिनिस्ट्री (मंत्री मंडल) कायम हुई उस दिन से जांच कमीशन की आवाज़ मजदूरों को मालूम होती रही लेकिन अभी उसकी रिपोर्ट के तैयार होने में भी काफ़ी अर्सा लग जायगा। अब जहां तक आपके वायदों का ताल्लुक है, वायदे कभी न कभी तो पूरे होंगे। इसका मजदूर जमात को विश्वास होता होजाता है लेकिन पालिसी (नीति) जो आप अस्तियार करते जाते हैं इसका लाजिमी नतीजा यह हो रहा है कि कानपुर का मालिक बहुत शेर होता जाता है और मैं आपको बतला देना चाहता हूँ कि गवर्नमेंट चाहे कितने ही आंकड़े मंजूर करे, हजार जांच कमीशन बिठाये, हजार तनख़्वाह बढ़ाये, लेकिन मजदूरों के असन्तोष को आप दूर नहीं कर सकते हैं। इसकी वजह एक है और वह यह है कि मिल मालिक मजदूरों पर जितना जुल्म चाहेंगे करते रहेंगे। मजदूरों को इन जुल्मों से बचाने के लिये न आपने आज तक कोई तरीक़ा सोचा और अब क्या करना चाहिये यह भी आपको नजर नहीं आता। मैं आपको स्पष्ट कह देना चाहता हूँ कि गवर्नमेंट का क़ानून है कि मजदूर बिना हड़ताल की नोटिस दिए स्ट्राइक (हड़ताल) नहीं कर सकता है। गवर्नमेंट ने तो ऐसा क़ानून बना दिया है लेकिन मालिक मजदूरों को जब नौकरी से निकालता है तो उसकी बचाने के लिए गवर्नमेंट के पास कोई क़ानून नहीं है। गवर्नमेंट का कहना है कि हमारा लेबर कमिश्नर है यदि मजदूरों को नौकरी से निकाला जाय तो वहां पंचायत कीजिए। नतीजा क्या होता है ?

हमने स्ट्राइक (हड़ताल) का नोटिस दिया, १५ रोज का, और इस बीच में अगर मिल मालिक १५ रोज तक दस-दस बीस-बीस की तादाद में मजदूरों को निकालता चला जा रहा है तो परिणाम क्या होता है? १५ रोज तक या दो महीने तक लेबर कमिश्नर के यहां मामला चलता है। सैकड़ों मजदूर निकाल दिए जाते हैं। मजदूर सोचते हैं कि गवर्नमेंट हमारी रक्षा करेगी, गवर्नमेंट हमें बचाएगी। यह कैसा कानून है कि मिल मालिक जब मजदूरों पर वार करें तो मजदूर उसका जवाब नहीं दे सकते हैं? कौन सा तरीका है जिससे आप उनको बचा सकते हैं? हम दौड़े आते हैं। मंत्री जी के पास मंत्री जी, जितने लेबर के एक्ट्स (कानून) बने हुए हैं, सबको देखते हैं, परेशानी होती है, सब कुछ सोचते हैं कि क्या कोई तरीका ऐसा है कि जिससे मालिकों के जुल्मों से हम मजदूरों को बचा सकें। लेकिन मुझे अफसोस के साथ कहना पड़ता है कि वह भी इसी नतीजे पर आते हैं कि आज के हालात में हमारे पास कोई वह ताकत नहीं है जिससे मिल मालिकों के पन्जे से मजदूरों को निकाल सकें और मालिकों का मजदूरों पर जो वार होता है उससे उनकी रक्षा कर सकें। नतीजा यह होता है कि इल्लोगल स्ट्राइक्स (गैर कानूनी हड़तालें) होती हैं। प्रोडक्शन (पैदावार) रुक जाता है। जनता परेशान होती है। आप कुछ कर नहीं पाते हैं। आप वायदे करते हैं हमारी मिनिस्ट्री (मंत्रि मंडल) यह करने जा रही है, वह करने जा रही है। जांच कमीशन आ रहा है। यह होगा, वह होगा। नतीजा यह हो रहा है कि जो कुछ विश्वास आज तक था वह उठता जा रहा है। मैं इसको बढ़ा कर नहीं कह रहा हूँ। मैं मंत्रिमंडल को यह बतलाना चाहता हूँ कि मजदूर वर्ग के लोग आज आपकी पालिसी (नीति) को अच्छी निगाह से नहीं देख रहे हैं बल्कि उनके दिल में एक असन्तोष बढ़ रहा है। आपसे मैं यह साफ कह देना चाहता हूँ कि आज कानपुर के अन्दर एक-एक कारखाना इस तरह से बालूखाना बना हुआ है कि किसी भी रोज महीना दो महीना के अन्दर आप सुनगे कि कानपुर का प्रोडक्शन (पैदावार) रुक गया। और उसका इल्जाम आप कुछ लोगों पर डालेंगे और यह कहेंगे कि तुम्हारा कुछ असर नहीं है। और आप यह भी कहेंगे कि मजदूर मोस्ट इंडिसाटिड (अत्यन्त अनुशासित) हैं। और इसकी कुछ जिम्मेदारी आप कम्यूनिस्टों पर डाल देंगे। लेकिन जहां पर आप यह कह देते हैं कि यह कम्यूनिस्ट समाज के शत्रु हैं, वहां मैं यह चाहता हूँ कि आप उस नौकरशाही को भी देखें जो आपके नीचे काम कर रही है और जो आस्तोश के साथ बने हुए हैं। आज मजदूर जमात उनसे नाराज हो रही है। मैं पूछता हूँ कि क्या यह तरीका है कि जब मजदूरों में असन्तोष पैदा है तो आप बाँका कांडीशस (काम करने के हालात) शही नहीं कर पाते हैं। मजदूर जब स्ट्राइक (हड़ताल) करते हैं तो हम सख्त बुखालिफत उसकी करते हैं। हमारी मिनिस्ट्री (मंत्रिमंडल) ने एक चीज सीखी है गिरफ्तारी और दफा १४४ एक तरफ आप कहते हैं कि कम्यूनिस्ट समाज के शत्रु हैं और हम उनको मनमानी नहीं करने देंगे। मैं साफ कह देना चाहता हूँ कि अगर आपकी नौकरशाही ने या अफसरान ने मजदूर की जिन्दगी के साथ खिलवाड़ किया तो मैं यह बता देना चाहता हूँ कि वह भी गवर्नमेंट को मानमानी नहीं करने देंगे। आप मजदूरों को धमकी देते हैं कि खबरदार तुम यह काम नहीं कर सकते हो। लेकिन मैं सिर्फ इतना चाहता हूँ कि मिनिस्टर साहब इस बात का जवाब दें कि जहां आयने अपनी बजट की स्पीच (भाषण) में मजदूरों के साथ हमदर्दी जाहिर की, कम्यूनिस्टों को धमकी दी क्या वहां आप एक लफ्ज भी मिलमालिकों के लिये नहीं कह सकते थे कि अगर तुमने मजदूरों के साथ बुरा बरताव किया या उन पर जुल्म किया तो गवर्नमेंट तुम्हारी इस तानाशाही को नहीं बरदाश्त करेगी? मिल मालिक भी उतने ही बड़े समाज के शत्रु हैं जितने कम्यूनिस्ट। एक को आप गिरफ्तार करते हैं, जेलखाने में बन्द करते हैं लेकिन वह समाज के शत्रु जो मिलमालिक बने बैठे हैं उनके लिये आप एक लफ्ज भी नहीं

[Shri Raja Ram Shastri]

کھتے ہوں۔ میں آپکو विश्वास دिलाता हूँ कि आपकी इस पालिसी (नीति) का नतीजा यह है कि आज कानपुर के मिल मालिक यह समझते हैं कि मजदूरों ने क्या कर लिया। उन पर गोली चली, डंडे बरसे लेकिन आज भी कानपुर में वही कलेक्टर और वही कोतवाल मौजूद हैं। आज भी कानपुर में मजदूरों पर मुकदमे चल रहे हैं। सी० ओ० डी० के ४० मजदूरों पर अब भी मुकदमा चल रहा है। यह ठीक है कि उस कारखाने में भारपीट हुई। साहब ने मारा और मजदूरों ने भी मारा। ज० के० मिल में भी भारपीट हुई थी। मजदूरों पर तो मुकदमा चलता है लेकिन जो मिल मालिक है या कम्पनी के लोग हैं उन पर मुकदमा नहीं चलता है। इसका नतीजा क्या है? नतीजा यह है कि मजदूर यह देखता है कि एक तरह का पाण्डियालिटी (पक्षपात) सा हो रहा है। जो पालिसी (नीति) आप अख्तियार करते हैं उससे मजदूर जमात आज कुछ नाराज हो रही है। मेरा विश्वास है कि अगर यह पालिसी (नीति) न बदली गई तो मजदूर जमात सहज इन आंकड़ों से संतुष्ट नहीं हो सकती। एक तरफ से उसके ऊपर गोलीयों की बौछार हुई और दूसरी तरफ से मालिक जुल्म कर रहे हैं। ऐसी हालत में मैं आपसे अगर कहूँ कि आपके आंकड़ों को देख कर मजदूर जमात के लोग खुश हो रहे हैं तो यह आपके दिल में शक फहमी पैदा करना होगा। मैं आखिर में यह कहूँगा कि आप मिलमालिकों को दबाइये और उनको कलेक्टिव बारगेनिंग (सामूहिक सौदा) के लिये मजबूर कीजिये। मुझे सख्त अफसोस के साथ कहना पड़ता है कि हमारे लेबर मिनिस्टर सम्पूर्णानन्द जी कानपुर गये और तमाम मिलमालिकों को बुलाया। घंटे दो घंटे समझाया और कहा तुम मजदूरों के यूनियनों की क्यों नहीं मानते। जिसकी वजह से मजदूरों की नुमायन्दगी हो सके। मिलमालिकों ने आपकी बात को नहीं माना। मैं जानना चाहता हूँ कि क्या आप ऐसा नहीं कर सकते हैं कि मिलमालिकों से कहें कि यह काम करो और अगर नहीं करोगे तो गवर्नमेंट यह काम तुमसे करायेंगी। जिस दिन आपका यह रवैया होगा उस दिन हर एक मिलमालिक डरेगा कि अगर हम कोई काम नहीं करेंगे तो गवर्नमेंट हमको मजबूर करेगी। अभी तो आपकी धमकी सिर्फ मजदूरों के लिये होती है और मिलमालिकों पर आपकी धमकी नहीं होती है।

आनरेबल स्पीकर—

आपका समय समाप्त हो गया।

श्री राजाराम शास्त्री—

मैं आधे मिनट में ही अपनी तक्रार खत्म कर दूँगा। मैं सिर्फ आपकी पालिसी (नीति) के बारे में कहना चाहता हूँ कि जहाँ आप हमेशा मजदूरों को धमकी देते हैं और कहते हैं, ऐसा मत करो, ऐसा काम करोगे तो गवर्नमेंट तुमको सजा देगी। वहाँ मेरी राय यह है कि कभी-कभी चाहे ५० फी सदी कमती ही सही आप मालिकों से भी कहें कि तुमको यह काम करना ही पड़ेगा और अगर ऐसा नहीं करोगे तो गवर्नमेंट तुमको दबाकर काम लेगी। एक आध कारखाने मिल मालिकों से छीनिये तभी वह दबेंगे, वرنर यह बजट बेकार होगा। मजदूरों में असन्तोष बढ़ेगा और इससे कोई लाभ नहीं होगा।

شری راجہ رام شاستری —

ما فیہ اسپیکر، مہرے۔ سب سے پہلے میں اوتھ متکری جی کو اس بات کے لئے بدھائی دیتا ہوں کہ انہوں نے قریب قریب جتنے بھی ڈیپارٹمنٹس (مہکمے) تھے ان کو توفی کرنے کے لئے بہت کافی ردیہ منظور کیا ہے۔ جہاں تک دوسرے ڈیپارٹمنٹوں کا تعلق ہے اس پر کافی کہا جا چکا ہے۔ اور ہمارے اور لوگ بھی آگے کہیں گے۔ میں تو صرف جتنا مزدوروں کا تعلق ہے اس نے

بارے میں ہی کہا اپنے منتظری جی کا دھیان دلانا چاہتا ہوں اور میں سب سے پہلے اس بات کو بالکل صاف کر دینا چاہتا ہوں کہ جب میں کسی بجٹ پر بحث کرتا ہوں یا اس پر غور کرتا ہوں تو آنکڑوں کی اوریگنٹا اس بات پر زیادہ زور دیتا ہوں کہ جس طریقہ کا پر بندھ یا نیتہ اس ڈیپارٹمنٹ (محکمہ) میں ہوتی جارہی ہے وہ ٹھیک ہے یا نہیں۔ ارنہ منتظری جی نے جو بیاشن بجٹ کے سب سے پہلے دیا تھا اس میں مزدوروں کے بارے میں انہوں نے اپنی پالیسی (حکمت عملی) کا اعلان کیا ہے۔ اس میں کوئی شک نہیں ہے کہ اس میں یہ کہہ دیا گیا ہے کہ گورنمنٹ کو اس بات پر چاہنا ہے کہ مزدور جن جگہوں میں کام کرتے ہیں وہ خراب ہیں۔ یہہ بھی آشچوریہ کی بات ہے کہ کانپور کے مزدوروں کا رہن سہن بدیہی کے مزدوروں سے اونچا ہے۔ اور ان سب باتوں کو دیکھنے ہوئے گورنمنٹ نے اپنی ہمدردی مزدور جماعت کے ساتھ ظاہر کی ہے۔ لیکن سب سے خاص بات جو اس پالیسی (حکمت عملی) کی ہے وہ یہ ہے کہ مزدوروں کو اس بات کا پوریہ تو دے دیا گیا کہ جتنا کے پرتی ان کا کرتویہ ہے اور اس کرتویہ کا انہیں پالنا کرنا چاہیئے۔ لیکن اس کرتویہ میں یہہ نہیں بتلایا گیا کہ گورنمنٹ کی مزدوروں کے ساتھ جو ہمدردی ہے اس ہمدردی کو پورا کرنے کے لئے گورنمنٹ کو کسسا وہ کام کرنے جارہی ہے کہ جس سے مالکوں کے ظلموں سے مزدوروں کی رکشا ہو سکے۔ میں سب سے زیادہ اس بات پر زور دینا چاہتا ہوں کہ مزدور کے سامنے آپ کے تمام آنکڑوں سے بڑھ کر سب سے خاص چیز جو ہوتی ہے وہ یہہ ہے کہ آپ اس کی نوکری کو بچاسکے ہیں یا نہیں۔ مزدور کی زندگی میں سب سے اہم مسئلہ ہونا ہے اس کی نوکری کا۔ اگر نوکری ہے تو زندگی ہے۔ اگر نوکری نہیں ہے تو غلامی ہے، بیکاری ہے، بھوک ہے، تنگی ہے۔ میں ایک بات کہنا چاہتا ہوں کانپور کے مزدوروں، بلکہ یو۔ پی نے مزدوروں کے سمبندھ میں گورنمنٹ نے جو پالیسی (حکمت عملی) اختیار کی ہے اس کا نتیجہ یہہ ہو رہا ہے کہ مزدور جماعت کے لئے آپ کی ہمدردی بالکل بیکار جارہی ہے۔ اور وہ اس لئے کہ آپ نے دو طریقے اختیار کئے ہیں۔ ایک طرف تو کانسلٹی ایشن (سمجھوتہ) اور دوسری طرف ریپریشن (دباؤ) کا جو طریقہ آپ نے اختیار کیا ہے وہ بالکل بیکار ہے۔ دیونکہ جب کہی مزدوروں کو استتوش ہوتا ہے تو گورنمنٹ ایک جانچ کمیشن نیکٹ کرتی ہے اور اس کی حالت یہہ ہے کہ جس دن سے منسٹری (وزارت) قائم ہوئی اسی دن سے جانچ کمیشن کی آواز مزدوروں کو معلوم ہوئی رہی لیکن ابھی اس کی رپورٹ کی تیاری میں بھی کافی عرصہ لگ جائیگا۔ اب جہانتک آپ کے وعدوں کا تعلق ہے، وعدے کیے نہ کیے تو پورے ہوئے، اس کا مزدور جماعت کو رشواس ہونا چاہتا ہے، لیکن پالیسی (حکمت عملی) جو آپ اختیار کرتے جاتے ہیں، اس کا لازمی نتیجہ یہہ ہو رہا ہے کہ کانپور کا مالک بہت شیعہ ہونا چاہتا ہے اور میں آپ کو بتلا دینا چاہتا ہوں کہ گورنمنٹ چاہے کتنے ہی آنکڑے منظور کرے، ہزار جانچ کمیشن بھی لگے، ہزار تنخواہ بڑھے، لیکن مزدوروں کے استتوش کو آپ ہر نہیں کر سکتے

[Shri Raja Ram Shastri]

ہیں۔ اس کی وجہ ایک ہے اور وہ یہ ہے کہ مل مالک مزدوروں پر جتنا ظلم چاہتے کرتے رہیں گے۔ مزدوروں کو ان ظالموں سے بچانے کے لئے نہ آپ نے آج تک کوئی طریقہ سوچا اور اب کیا کرنا چاہیئے، یہ بھی آپ کو نظر نہیں آتا۔ میں آپ کو سپشٹ کر دینا چاہتا ہوں کہ گورنمنٹ کا قانون ہے کہ مزدور بغاوت ہوتال کا نوٹس دینے اسٹرائک نہیں کر سکتی ہے۔ گورنمنٹ نے تو ایسا قانون بنادیا ہے لیکن مالک مزدوروں کو جب نوکری سے نکالتا ہے تو اس کو بچانے کے لئے گورنمنٹ کے پاس کوئی طریقہ نہیں ہے۔ گورنمنٹ کا کہنا ہے کہ ہمارا لیبر کمشنر ہے یہی مزدور نوکری سے نکالا جائے تو وہاں پنچایت کیجئے۔ نتیجہ کیا ہوتا ہے؟ ہم نے اسٹرائک (ہڑتال) کا نوٹس دیا ۱۵ روز کا اور اس بیچ میں اگر مل مالک ۱۵ روز تک دس-دس بیس بیس کی تعداد میں ہزاروں مزدوروں کو نکالتا چلا جا رہا ہے تو پریزیڈنٹ کیا ہوتا ہے؟ ۱۵ روز تک دو مہینے تک لیبر کمشنر کے یہاں معاملہ چلتا ہے۔ سیکڑوں مزدور نکال دئے جاتے ہیں۔ مزدور سوچتے ہیں کہ گورنمنٹ ہماری رکشا کریگی، گورنمنٹ ہمیں بچائیگی۔ یہ کہیسا قانون ہے کہ مل مالک جب مزدوروں پر دار کرے تو مزدور اس کا جواب نہیں دے سکتے ہیں۔ کوئیسا طریقہ ہے جس سے آپ ان کو بچا سکتے ہیں؟ ہم دوزخ آتے ہیں منتری، جی کے پاس۔ منتری جی جائے لیبر کے ایکٹس (قانون) بنے ہوئے ہیں۔ سب کو دیکھتے ہیں۔ پریشانی ہوتی ہے۔ سب کچھ سوچتے ہیں کہ کیا کوئی طریقہ ایسا ہے کہ جس سے مالکوں کے ظلموں سے ہم مزدوروں کو بچا سکیں۔ لیکن مجھے افسوس کے ساتھ کہنا پڑتا ہے کہ وہ بھی اسی نتیجے پر آتے ہیں کہ آج کے حالات میں ہمارے پاس کوئی وہ طاقت نہیں ہے جس سے مل مالکوں کے بلجے سے مزدوروں کو نکال سکیں اور مالکوں کا مزدور پر چارو دار ہوتا ہے اس سے ان کی رکشا کر سکیں۔ نتیجہ یہ ہوتا ہے کہ الیگل اسٹرائک (غیر قانونی ہڑتالوں) ہوتے ہیں ہڑتال کشن (پیداوار) رکھنا ہے جتنا پریشان ہوتی ہے۔ آپ کچھ کر نہیں پاتے ہیں۔ آپ دے دے کرتے ہیں ہماری منستری (وزارت) یہ کہنے جارہی ہے وہ کہنے جارہی ہے، جانچ کمیشن آرہا ہے یہ ہوگا وہ ہوگا۔ نتیجہ یہ ہو رہا ہے کہ جو کچھ شواہس آج تک تھا وہ اٹھتا جا رہا ہے۔ میں اس کو بڑھا کر نہیں کہہ رہا ہوں۔

میں منتری مڈل کو یہ بتلانا چاہتا ہوں کہ مزدور رنگ کے لوگ آج آپ کی پالیسی (حکمت عملی) کو اچھی نگاہ سے نہیں دیکھ رہے ہیں بلکہ ان کے دل میں ایک استغوش بڑھ رہا ہے۔ میں آپ سے یہ صاف کہہ دینا چاہتا ہوں کہ آج کانپور کے اندر ایک ایک کارخانہ اس طرح سے بارودخانہ بنا ہوا ہے کہ کسی بھی روز مہینہ در مہینہ کے اندر آپ سبیں گے کہ کانپور کا ہڑتال کشن (پیداوار) رک گیا۔ اور اس کا الزام آپ کچھ لوگوں پر دالینگے اور یہ کہیں گے کہ تمہارا کچھ اٹ نہیں ہے۔ اور آپ یہ بھی کہیں گے کہ مزدور انوشا من موست (انڈسپلائٹ) (بے بہت غیر تربیت یافتہ) ہے۔ اور اس کی

نہ ہمارے آپ کمیونسٹوں پر قاتل دینگے۔ لیکن چہاں پر آپ یہ کہہ دیتے ہیں کہ یہ کمیونسٹ سماج کے شہرہ ہیں وہاں میں یہ چاہتا ہوں کہ آپ اس نوکر شاہی کو بھی دیکھیں جو آپ کے نیچے کم کر رہی ہیں اور جو آستین کے سانپ بنے ہوئے ہیں۔ آج مزدور جماعت ان سے ناراض ہو رہی ہے۔ میں پوچھتا ہوں کہ کیا یہ طریقہ ہے کہ جب مزدوروں میں استغش پیدا ہے تو آپ درکنگ کمنڈیشنس (کام کرنے کے حالات) دیکھیں۔ میں کہہ پاتے ہیں۔ مزدور جب اسٹرایک (ہڑتال) کرتے ہیں تو ہم سخت مخالفت اسکی کرتے ہیں۔ ہماری منسٹری (وزارت) نے ایک چیز چیک کی ہے۔ گرفتاری اور دفعہ ۱۴۲ - ایک طرف آپ کہتے ہیں کہ کمیونسٹ سماج کے شہرہ ہیں اور ہم انکو من مانی نہیں کرنے دیں گے۔ میں صاف کہہ رہا ہوں چاہتا ہوں کہ اگر آپ کی نوکر شاہی نے یا افسران نے مزدور کی زندگی کے ساتھ کھلواڑ کیا تو میں یہ بتا دینا چاہتا ہوں کہ وہ بھی گورنمنٹ کو من مانی نہیں کرنے دینگے۔ آپ مزدوروں کو دھمکی دیتے ہیں کہ خبردار تم یہ کام نہیں کر سکتے ہو لیکن میں صاف اتنا چاہتا ہوں کہ منسٹر صاحب اس بات کا جواب دیں کہ یہاں آپ نے اپنی بجٹ کی اسپیش (تقریر) میں مزدوروں کے ساتھ ہمدردی ظاہر کی کمیونسٹوں کو دھمکی دی کیا وہاں آپ ایک لفظ بھی مل مالکوں کے لئے نہیں کہہ سکتے تھے کہ اگر تم نے مزدوروں کے ساتھ برا برتاؤ کیا یا ان پر ظلم کیا تو گورنمنٹ تمہاری اس فانا شاہی کو نہیں برداشت فرمے گی۔ مل مالک بھی اتنے ہی بڑے سماج کے شہرہ ہیں جتنے کمیونسٹ۔ ایک کو آپ گرفتار کرتے ہیں۔ جیل خانہ میں بند کرتے ہیں لیکن وہ سماج کے شہرہ جو مل مالک بنے بیٹھے ہیں ان کے لئے آپ ایک لفظ بھی نہیں کہتے ہیں۔ میں آپ کو وہاں دلائل دے دوں کہ آپکی اس پالیسی (حکمت عملی) کا نتیجہ یہ ہے کہ آج کانپور کے مل مالک یہ سمجھتے ہیں کہ مزدوروں نے کیا کر لیا ان پر گولی چلی، قاتلے بڑے لیکن آج بھی کانپور میں وہی کلکتہ اور وہی کوتوال موجود ہیں۔ آج بھی کانپور میں مزدوروں پر مقدمے چل رہے ہیں۔ سی۔ او۔ ڈی کے چالیس (۴۰) مزدوروں پر اب بھی مقدمہ چل رہا ہے۔ یہ تھیک ہے کہ اس کارخانہ میں مار پیٹ ہوئے صاحب نے مارا اور مزدوروں نے بھی مارا۔ جے۔ کے۔ مل میں بھی مار پیٹ ہوئی تھی۔ مزدوروں پر تو مقدمہ چلتا ہے لیکن جو مل مالک ہیں یا کمپنی کے لوگ ہیں ان پر مقدمہ نہیں چلتا ہے اس کا نتیجہ کیا ہے؟ نتیجہ یہ ہے کہ مزدور یہ دیکھتا ہے کہ ایک طرح کا پکشیات پارشیالٹی (تعصب) صاف ہو رہا ہے۔ جو پالیسی (حکمت عملی) آپ اختیار کرتے ہیں اس سے مزدور جماعت آج بچہ نوازش ہو رہی ہے۔ مہرا وشواس ہے کہ اگر یہ پالیسی (حکمت عملی) نہ بدلی گئی تو مزدور جماعت محض ان آنکڑوں سے مستش نہیں ہو سکتی۔ ایک طرف اس کے اذہر گولی کی بوچھاڑ ہوئی اور دوسری طرف سے مل مالک ظلم کر رہے ہیں۔ ایسی حالت میں میں آپ سے اگر دنوں کہ آپ کے آنکڑوں کو دیکھ کر مزدور جماعت کے لوگ خوش ہو رہے ہیں تو یہ آپ کے دل میں غلط فہمی پیدا کرنا ہوگا۔

[Shri Raia Ram Shastri]

میں آخر میں یہ کہہ رہا تھا کہ آپ مل مالکوں کو دیا گیا ہے اور ان کو ساموئیک سودا
 کلکتہ بارکینگ (مجموعی سودا) کے لئے محدود کر دیا ہے۔ مجھے سخت
 انوس کے ساتھ کہنا پڑتا ہے کہ ہمارے لیبر منڈی بابو سمورنا نند جی
 گنپور گئے اور تمام مل مالکوں کو بلایا۔ گھنٹے دو گھنٹے سمجھایا اور کہا تم
 مزدوروں کے یہ دینیوں کو کیوں نہیں مانتے جس کی وجہ سے مزدوروں کی
 نمائندگی ہو سکے۔ مل مالکوں نے آپ کی بات کو نہیں مانا اور میں جاننا
 چاہتا ہوں کہ کیا آپ ایسا نہیں کر سکتے ہیں کہ مل مالکوں سے کہیں کہ یہ
 کام کرو اور اگر نہیں کرو گے تو گورنمنٹ یہ کام تم سے کرائیگی۔ جس دن آپ کا
 یہ رویہ ہوگا اس دن ہر ایک مل مالک ڈرے گا کہ اگر ہم کوئی کام نہیں کر دیتے
 تو گورنمنٹ ہمارے محدود کرے گی۔ ابھی تو آپ کی دھمکی صرف مزدوروں کے لئے
 ہوتی ہے اور مل مالکوں پر آپ کی دھمکی نہیں ہوتی ہے۔

انریبل اسپیکر —
 آپ کا سب سے سناٹ ہو گیا۔

شری راجہ رام شاستری —
 میں ادھر مذمت میں بیٹھ رہا تھا۔ تقریر ختم کر دینا۔ میں صرف آپ کی
 پالیسی (حکمت عملی) کے بارے میں کہنا چاہتا ہوں کہ جہاں آپ ہمیشہ
 مزدوروں کو دھمکی دیتے ہیں اور کہتے ہیں ایسا مت کرو ایسا کام کرو گے تو
 گورنمنٹ تم کو سزا دے گی۔ وہاں میز پر رائے یہ ہے کہ کبھی کبھی چاہ
 ۵۰ فیصدی کم ہے، آپ مالکوں سے بھی کہیں کہ تم کو یہ کام کرنا ہی
 پڑے گا اور اگر ایسا نہیں کرو گے تو گورنمنٹ تم کو باک کام لے گی۔ ایک آدھ کارخانے
 مل مالکوں سے چھیننے تب ہی وہ دیں گے ورنہ یہ بھرت بیکر ہوگا۔ مزدوروں
 میں استعزیز ہو رہا ہے اور اس سے کوئی لا بہہ نہیں ہوگا۔

Professor A. B. A. Haleem: Mr. Speaker, to begin with I should like to associate myself with these members of the House who have offered their felicitations to the Hon'ble Minister for Finance for the very able, straightforward and lucid manner in which he has presented the budget. As he said in his speech, this is really his first budget. Last year, the budget had been prepared by the Advisers' regime before he took charge of the finances of the Province and all that he could do was to make alterations here and there. He has claimed in his speech that the alterations he made were of a very material nature. The statement is highly questionable, but we need not quarrel over this issue. The point which I wish to urge for his consideration and the consideration of this House is that even the present budget follows too closely the beaten track and does not make a sufficiently bold departure from the budgets of the preceding regime. This is particularly disappointing because it is a budget framed by a person who has the reputation of being a doctrinaire socialist, and in view of his reputation as a doctrinaire socialist we had high expectations from him. I am not one of those who are alarmed by the deficit in the budget. The estimated Rs. 47 lakhs 27 thousand is really a very small deficit. In the careful handling of the items of expenditure, the financial

year may end with a surplus instead of a deficit. The transfer of Rs. 250 lakhs from the revenue reserve fund to the revenue receipts for the purpose of reducing the deficit is, however, merely a make-shift device for the purpose of tiding over the financial difficulty, a device which is neither a particularly happy one nor very sound and which for obvious reasons, cannot be repeated next year. It is, therefore, the duty of the Government to devise fresh methods for raising revenue. The enhancement of land revenue has not come, I am sure, to certain sections of this House as a surprise because it is well known that the present Government looks upon the zamindars as an easy prey. Far be it from me to interfere in this game of muling the zamindars and to come in between the hunter and the hunted. I should, however, like to refer to the apology which the Hon'ble Minister for Finance made in the course of his budget speech for being unable to find further sources of income. This is what he says: "Sources from which we can raise revenue are none too many under the constitution under which we work today."

Sir, I do not agree with him. I would suggest to him to re-read with extra care the 7th Schedule to the Government of India Act. I am referring to Lists II and III relating to provincial subjects and concurrent subjects.

I should like to assure him that the more carefully he reads the schedule the more enamoured he will become of it. I can assure him that his perusal will be repaid abundantly and he will be able to find in it hidden sources of income. The powers entrusted to the Provincial Governments for raising revenue are really very ample. I need not read out the various clauses; I shall content myself with reading only one. List II, clause 27: "Trade and commerce within the province; markets and fairs; money-lending and money-lenders." As I said just now, Sir, I do not wish to take up the time of the House by reading other clauses which also are quite relevant to our discussion. If the Hon'ble Minister with his convictions as a doctrinaire socialist can muster up sufficient courage to face a storm of opposition from his own Party he will find that this clause will yield him ample revenue. He will find the money-lenders as juicy as, perhaps more juicy than, the zamindars and taluqdars of the province. Furthermore, I hope as a doctrinaire socialist and in pursuance of a rather comprehensive but vague resolution passed by this House, he will take early steps to nationalise some of the industries of this province and to establish new State industries. O I believe he has made a start by taking over the Electric Supply of Cawnpore. Well, that is a good example which I hope will be applied on a much wider scale. I should like it to be applied to the entire province and I should like to see the electric supply in all the towns of the province nationalised as a beginning. In the process of developing industries he will come across a bottle-neck. That bottle-neck is the lack of technical trained personnel. My honourable friend Acharaya Narendra Deva laid a great deal of emphasis on the imparting of technical training. He said, and very rightly said, that the sum of Rs. 1.87 lakhs provided for foreign scholarships is hopelessly insufficient. A much bigger amount should have been budgeted. Moreover, apart from sending scholars abroad we should be able to do a great deal by subsidising the universities of this province and

[Professor A. B. A. Haleem]

encouraging them to build up their existing branches of technology and to start new branches of technology. There is no reason why the universities of this province, if they are generously subsidized, should not be able to help the Government to get over this bottle-neck.

The Leader of the Opposition in his very able speech drew attention to the fact that provision under the head of various nation building activities is very inadequate.

In fact in some cases the sums provided are ridiculously small. I need not repeat his remarks, but I should like to point out, Sir, that Government has not paid sufficient attention to education. The question of primary education was dealt with by the Leader of the Opposition. The pace of progress envisaged by the budget is too slow; even at the end of 10 years we shall not be able to have at least one school to a village. I should personally like to draw the attention of the Hon'ble Minister and of this House to a remark which I made on the floor of this House some time back. There is a general impression in the country, especially amongst educational circles, that the Congress as an organization is not very favourable to the cause of higher education. This Government has taken no steps to remove that impression. Higher education has not come in for proper attention in this budget; not even technical education about which we have been talking for some time. There is another aspect which is also every important, viz., the training of teachers. All our schemes of educational expansion will be held up unless we are able to provide for a sufficient outturn of trained teachers year after year.

Well, Sir, as I have only two minutes I shall omit the rest of my speech and shall say a few words on the topic which was started by my friend Mr. Ajit Prasad Jain and was taken up today by Acharya Narendra Deva. I do not think any useful purpose will be served by my entering into a technical discussion about the one-nation and two-nation theories; I do not wish to raise the controversy on the floor of this House as to whether India is one nation or two nations or three nations. I should, however, like to say that I was particularly disappointed to find a leader of the eminence of Acharya Narendra Deva, a person belonging to my noble profession, voicing on the floor of this House certain very ordinary mis-conceptions about the aims and objects of the great organization to which I have the honour to belong. I do not think, Sir, it was worthy of a man of his eminence to voice those misconceptions. May I remind my honourable friends opposite that they as the bigger community or people—I shall not enter into a verbal discussion—that they as the bigger people are mainly responsible for the state of tension which prevails in this country at present. They have failed to win the confidence of the smaller peoples or communities. May I, Sir, as my time is limited, remind them of what happened in Egypt years ago when a deputation of Christians who form 7 per cent of the population of the country waited on the great leader, the late Zaglul Pasha. The deputation said to him, "We have come to you with some terms; we want you to read this document which embodies our demands and if you sign this document and concede our demands then we shall be with you." Do you know, Sir, what he did? He did not read the document; he signed it without reading it. It is this kind of gesture which is required from the majority people.

प्रोफेसर ए० बी० ए० हलीम—

स्पीकर साहब ! अपने भाषण के आरंभ में मैं भवन के उन सदस्यों का समर्थन करता हूँ जिन्होंने माननीय अर्थ मंत्री को उनके सीधे और स्पष्ट बजट भाषण के लिये बधाई दी है। जैसा कि उन्होंने कहा कि यह उनका प्रथम बजट है। गत वर्ष बजट सलाहकारों के शासन काल में तैयार किया गया था और इस वर्ष उन्होंने बजट स्वयं तैयार किया है। जो कुछ उन्होंने बजट में संशोधन किया है, वह है, इवर-उधर कुछ परिवर्तन। अपने भाषण में उन्होंने इस बात का दावा किया है कि उन्होंने जो परिवर्तन किये हैं, वे बड़े महत्व के हैं। उनका यह कहना बड़ा आपत्तिजनक है किन्तु हम इस बात पर झगड़ा नहीं करेंगे। मैं जोर देकर कहना चाहता हूँ कि माननीय अर्थ मंत्री या इस भवन के सदस्य इस बात पर विचार करें कि वर्तमान बजट में भी पिछले बजटों का बिल्कुल अनुसरण किया गया है और उसमें कोई विशेष परिवर्तन नहीं हुआ है। यह बात विशेष रूप से निराशाजनक है क्योंकि इस बजट को उस व्यक्ति ने तैयार किया है जो कि एक प्रसिद्ध सिद्धान्तपूर्ण समाजवादी हैं और इस बात को ध्यान में रखकर कि वे प्रसिद्ध सिद्धान्त पूर्ण समाजवादी हैं हमें उनसे बड़ी आशाएं थी। मैं उन लोगों में से नहीं जो बजट में घाटा देकर घबरा जाते हैं। जो ४७,२७ ००० ०० के घाटे का अनुमान किया गया है वह बहुत ही कम है। वास्तव में खर्च की मदों को सावधानी के साथ हाथ में लेने से आर्थिक वर्ष घाटे के स्थान में लाभ के साथ समाप्त हो सकता है। घाटे को कम दिखाने के प्रयोजन से रेवेन्यू रिजर्व फंड से २५० लाख रुपये का रेवेन्यू रसीदों में स्थानान्तरित कर देना एक काम निकालने की प्रणाली है। इस से आर्थिक कठिनाई और भी बढ़ जाती है ! न तो यह प्रणाली अच्छी है और न उचित ही है और यह स्पष्ट है कि अगले वर्ष इसकी पुनरावृत्ति नहीं हो सकती। इसलिये सरकार का यह कर्तव्य है कि वह कर बृद्धि के लिये नये ढंग निकाले। भूमि के कर में बृद्धि नहीं हुई है। मुझे विश्वास है कि भवन के कुछ वर्ग के लोगों को यह देख कर आश्चर्य हुआ होगा क्योंकि सभी इस बात को जानते हैं कि वर्तमान सरकार यह समझती है कि जमींदारों को दह आसानी से कुचल सकती है। जमींदारों को दण्डित करने की कीड़ा में तथा दण्ड कर्ता और दण्डित के बीच में मुझे हस्तक्षेप करने से अलग ही रहना चाहिये। अपने बजट भाषण में आय की आधार को इंडने में अपनी असमर्थता के लिये माननीय अर्थ मंत्री ने जो क्षमा याचना की है मैं उसकी चर्चा कइंगा। उन्होंने कहा है “जिस विधान के अन्तर्गत हम आज कार्य कर रहे हैं उसमें कर बृद्धि के आधार हैं ही नहीं।

श्रीमान् जी, मैं उनसे सहमत नहीं हूँ। मैं उनको सम्मति दूंगा कि वे गवर्नमेंट आफ इंडिया ऐक्ट के सातवें परिशिष्ट को फिर से पढ़ें। मैं इसरी तथा तीसरी सूचियों की चर्चा कर रहा हूँ जिनका सम्बन्ध प्रान्तीय और संयुक्त विषयों से है। मैं उन्हें विश्वास दिलाता चाहता हूँ कि जितनी ही सावधानी से वे परिशिष्ट को पढ़ेंगे उतने ही अधिक वे उस पर आसक्त होंगे। मैं उन्हें विश्वास दिला सकता हूँ कि उसका अवलोकन करने से उन्हें बड़ा लाभ होगा और उसमें उन्हें आय के अनेक गुप्त आधार मिलेंगे। प्रान्तीय सरकार को जो कर बृद्धि के अधिकार प्राप्त हैं वे वास्तव में बहुत से हैं। मैं विभिन्न धाराओं को नहीं पढ़ूंगा। मैं केवल एक धारा को पढ़ूंगा। सूची दो, धारा २७ में लिखा है “प्रान्त के भीतर व्यापार बाजार और उत्सव, रुपये को कर्ज पर लगाना और कर्जा खाने वाले।” श्रीमान् जी, जैसा कि मैं ने अभी कहा है मैं जादू-बिजाद से सम्बन्धित विभिन्न धाराओं को पढ़कर भवन का समय नष्ट नहीं कइंगा। यदि माननीय अर्थ मंत्री अपने सिद्धान्त पूर्ण समाजवादी विचारों के साथ अपने ही दल के विरोधी सदस्यों का साहसपूर्वक मुकाबला कर सकते हैं तो उन्हें मालूम हो जायेगा कि इसी धारा में उन्हें काफी कर मिल सकता है। उन्हें कर्जा खाने वालों से अधिक नहीं तो उतना ही रुपया मिल सकता है जितना कि प्रान्त में जमींदारों और ताल्लुकेदारों से। इसके अतिरिक्त उनके सद्दृश सिद्धान्तपूर्ण समाजवादी व्यक्ति से मुझे आशा है कि वह एक ऐसी दशा में जबकि भवन ने एक विस्तृत और अस्पष्ट प्रस्ताव पास कर लिया है, कुछ प्रान्तीय उद्योगों का

Prof. A B A Haleam

राष्ट्रीय करण करेंगे तथा कुछ नये सरकारी उद्योगों के निर्माण के लिये शीघ्र कार्यवाही करेंगे। मेरा विश्वास है कि उन्होंने कानपुर की बिजली सप्लाई को अपने हाथ में लेकर यह कार्य आरम्भ कर दिया है। खैर यह एक अच्छा उदाहरण है जो कि सविस्तार लागू किया जा सकता है। मैं चाहता हूँ कि यह प्रान्त भर में लागू किया जाय और मैं यह भी देखना चाहता हूँ कि आरम्भ में प्रान्त भर की बिजली की सप्लाई सरकार के हाथ में आजाय। उद्योगों में उन्नति करने में उन्हें एक कठिनाई का सामना करना पड़ेगा। वह कठिनाई विशेष शिक्षा प्राप्त लोगों के अभाव की होगी। मेरे माननीय मित्र आचार्य नरेन्द्रदेव ने इस विशेष शिक्षा के प्रसार पर बड़ा जोर दिया था। उन्होंने कहा था, और ठीक ही कहा था कि १.८७ रुपये की एक छोटी रकम है जो कि विदेशों में विशेष शिक्षा प्राप्त करने के लिये रखी गई है, वह बिल्कुल अपर्याप्त है। इससे कहीं ज्यादा रकम इस काम के लिये रखी गई है, वह बिल्कुल अपर्याप्त है। इससे कहीं ज्यादा रकम इस काम के लिये बजट में होनी चाहिये थी। फिर विशेष शिक्षा के लिये विदेशों में विद्यार्थियों को भेजने के अतिरिक्त हम इस प्रान्त के विद्वज्जिदाल्यों को सहायता दे सकते हैं कि वह अपनी वर्तमान विशेष शिक्षा की शाखाओं को उन्नत करें और विशेष शिक्षा की नई शाखाएँ खोलें। इसका कोई कारण नहीं कि यदि इस प्रान्त में यूनिवर्सिटियों को पर्याप्त सहायता दी जाय, तो वे इस कठिनाई को क्यों दूर न कर सकें।

विरोधी दल के नेता ने अपने सुन्दर भाषण में इस बात की ओर भवन का ध्यान आकर्षित किया था कि राष्ट्रीय निर्माण की विभिन्न सदों के अन्तर्गत बहुत कम रकम रखी गई है। वास्तव में अनेक विषयों के लिये जो रकम निर्धारित की गई है वे बहुत ही कम हैं। मैं उनकी आलोचना की पुनरावृत्ति नहीं करूँगा किन्तु मैं यह बता देना चाहता हूँ कि सरकार ने शिक्षा की ओर पर्याप्त ध्यान नहीं दिया। प्राइमरी शिक्षा के प्रश्न के ऊपर विरोधी दल के नेता भाषण दे चुके हैं। बजट में जिस प्रगति का अनुमान किया गया है वह अति मन्द है, १० वर्ष के अन्त में भी हम प्रत्येक गाँव में एक स्कूल नहीं खोल सकते। मैं माननीय मंत्री तथा इस भवन के सदस्यों का ध्यान अपने उन शब्दों की ओर आकर्षित करना चाहता हूँ जो मैंने कुछ समय पूर्व कहे थे। देश में यह सार्वजनिक भावना है, और विशेष रूप से शिक्षा प्रेमियों में कि कांग्रेस संस्था उच्च शिक्षा के अधिक पक्ष में नहीं है। इस सरकार ने इस भावना को दूर करने के लिये कोई कार्यवाही नहीं की है। इस बजट में उच्च शिक्षा की ओर उचित ध्यान नहीं दिया गया, विशेष शिक्षा की ओर भी उचित ध्यान नहीं दिया गया जिसपर हम कुछ समय से बोल रहे हैं। और एक पहलू महत्वपूर्ण है यानी शिक्षकों की शिक्षा। हमारी शिक्षा प्रसार की समस्त योजनाएँ पड़ी रह जायेंगी यदि हम प्रतिवर्ष पर्याप्त संख्या में शिक्षित शिक्षकों को तैयार नहीं करते।

श्रीमान् जी, अब क्योंकि मेरे पास केवल दो मिनट हैं मैं अपने शेष भाषण को न करके कुछ शब्द उस विषय पर कहूँगा जिसको कि श्री अजित प्रसाद जैन, ने आरम्भ किया है और आचार्य नरेन्द्रदेव ने आज जिस पर भाषण किया। मैं नहीं समझता कि इस पर वाद-विवाद में पड़कर कोई लाभ है कि एक राष्ट्र या दो राष्ट्रों का सिद्धान्त ठीक है। मैं इस भवन में वाद-विवाद खड़ा नहीं करना चाहता कि भारत एक राष्ट्र है, दो राष्ट्र हैं या तीन राष्ट्र हैं मैं फिर भी यह कहना चाहता हूँ कि मुझे यह देखकर बड़ी निराशा हुई कि आचार्य नरेन्द्र देव सदैव नेता न जिनका कार्य मेरे ही सद्श शिक्षा का है, इस भवन में उस विशाल संस्था के सम्बन्ध में कुछ भ्रमात्मक बातें कहीं हैं, जिसके सदस्य होने का मुझे भी सौभाग्य प्राप्त है। श्रीमान् जी मैं नहीं समझता कि उनके सद्श प्रसिद्ध व्यक्ति को ऐसी भ्रमात्मक बातें कहनी चाहिये थी। क्या मैं अपने विरोधी दल के माननीय मित्रों को स्मरण दिला दूँ कि वे बहुमत के सदस्य होते हुए भी एक मौखिक वाद विवाद में नहीं पड़ना चाहता क्योंकि वे बड़े लोग हैं, इस कारण वे ही उस साम्प्रदायिक तनातनी के लिये उत्तरदायी हैं जो कि इस समय देश में विद्यमान है—वे अल्पमत या जातियों का विश्वास प्राप्त न कर सके। श्रीमान्

جی، کیا میں انہیں اپنے پاس সময় کم ہوتے ہوئے بھی یاد دلاؤں کہ ان کے لیے یہ بھی ضروری ہے کہ ان کے لیے یہ بھی ضروری ہے کہ ان کے لیے یہ بھی ضروری ہے۔

پروفیسر اے - بی - اے حلیم -

اپنی تقریر شروع کرتے وقت میں یہ کہنا چاہتا ہوں کہ مجھے ایوان کے اُن
ممبران سے اتفاق ہے جنہوں نے معزز وزیر مالیات کو ان کے اُس طرح بے لاگ اور واضح
طریقہ پر بھرت پیش کرنے پر مبارکباد پیش کی ہے۔ جیسا کہ انہوں نے کہا ہے
درحقیقت یہ اُن کا پہلا بھرت ہے۔ گزشتہ سال بھرت مشیروں کی حکومت نے
تیار کیا تھا اور جو کچھ وہ کہ سکے وہ یہ تھا کہ ادھر ادھر کچھ تبدیلیاں کر دیں۔
انہوں نے اپنی تقریر میں یہ دعویٰ کیا ہے کہ جو تبدیلیاں انہوں نے کی ہیں
وہ بہت ہی اہم نوعیت کے ہیں۔ اُن کا بیان بہت زیادہ قابل اعتراض ہے لیکن
ہمیں اِس سوال پر جھگڑنے کی ضرورت نہیں ہے۔ جو بات میں اُن کے اور ایوان
نے غور کے لئے پیش کرنا چاہتا ہوں وہ یہ ہے کہ اگر موجودہ بھرت کو غور سے
دیکھا جائے تو وہ اِسی طریقہ کا ہے جس طرح پر کہ اُس سے ماہیل کی حکومت
نے بنایا تھا۔ یہ چیز خاص کر بہت ہی مایوس کن ہے کیونکہ یہ بھرت اُس
شخص نے بنایا تھا جو کہ اشتراکی مشہور ہے اور اُن کے اشتراکی ہونے کی وجہ سے
ہمیں بہت بلند اُمیدیں تھیں۔ میں اُن لوگوں میں سے نہیں ہوں جو کہ خسارے کے
بھرت سے گھبرا جاتے ہیں۔ ۲۷ لاکھ ۲۷ ہزار کا تخمینہ خسارہ درحقیقت بہت
ہی تھوڑا خسارہ ہے۔ حقیقت میں اگر بھرت کی جملہ خرچ کی مددات کو
ہوشیاری سے برتا جائے تو مالی سال کا خاتمہ بڑے خسارے کے بھرت پر ہو سکتا
ہے۔ ۲۰ لاکھ روپیہ کا آمدنی کی محفوظہ نقد سے آمدنی میں خسارہ کم
کرنے کے لئے منتقل کرنا محض ایک عارضی چیز مالی مشکلات پر قابو پانے کے لئے
ہے اور جو کہ ایسی کارروائی ہے کہ جو عمدہ اور قہورس نہیں ہے اور جس پر عام وجوہ
کی بقاء پر پھر دوسرے سال عمل نہیں کیا جاسکتا۔ اس لئے
یہ حکومت کا فرض ہے کہ وہ آمدنی بڑھانے کے لئے نئے ذرائع نکالے۔ مجھے یقین
ہے کہ مالگذاری میں اضافہ ایوان کے ایک حصہ کے لئے باعث تعجب نہ ہوگا
کیونکہ یہ تو سب ہی لوگ جانتے ہیں کہ موجودہ حکومت زمینداروں کو ایک
آسان شکار تصور کرتی ہے۔ زمینداروں پر جرمانے اور سزا کے اس کھیل سے میں
دور ہی رہوں اور شکار اور شکاری کے درمیان نہ آؤں۔ بہو حال میں
معزز وزیر مالیات کی اس بھرت کی تقریر کا حوالہ دینا چاہتا ہوں
جس میں انہوں نے مزید آمدنی کے ذرائع دہونڈھ نکالنے سے معذوری
ظاہر کی ہے۔ وہ یہ فرماتے ہیں کہ ”اس دستور کے ماتحت جس کے ماتحت
ہم آج کام کر رہے ہیں آمدنی کے بڑھانے کے ذرائع کوئی زیادہ نہیں ہیں۔“

Professor A. B. A. Haleem

جذب والا۔ میں اُن سے اتفاق نہیں کرتا۔ میں اُن کو یہ صلاح دیتا کہ وہ ایک ہند کے جدول ۷ کو دوبارہ غور سے پڑھیں۔ مہن فہرست ۲ اور ۳ کا حوالہ دے رہا ہوں جو کہ صوبائی مضامین کے بارے میں ہے۔

میں ان کو اس بات کا یقین دلانا چاہتا ہوں کہ جس قدر ہوشیاری اور غور ہے وہ جدول کا مطالعہ کرینگے اسی قدر اس سے اُن کو لگاؤ پیدا ہوگا۔ میں اُن کو یقین دلا سکتا ہوں کہ اُن کو اُن کی محنت کا بہت زیادہ معاوضہ ملیگا اور اس میں ان کو پوشیدہ فوائد آمدنی ملیں گے۔ صوبائی حکومت کو آمدنی بڑھانے کے جو اختیار تفویض ہوئے ہیں وہ درحقیقت بہت زیادہ ہیں۔ مجھے مختلف دفعات کے پڑھنے کی ضرورت نہیں۔ میں صرف ایک ہی بڑی ذمہ داری دیتا ہوں۔ فہرست ۲ دفعہ ۲۷ صوبہ کے اندر تجارت و کاروبار۔ بازار و میلے، درپیشہ کا لین دین اور مہاجن۔“ جناب والا۔ جیسا کہ کہہ چکا ہوں میں دیگر دفعات کو جو کہ بسٹ کے متعلق نہیں ہیں پڑھ کر ایوان کا وقت نہیں لینا چاہتا۔ اگر معزز وزیر اپنے اشتراکی خیالات کے ساتھ اپنی جماعت کی مخالفت کا مقابلہ کرنے کی جرأت رکھتے ہوں تو وہ یہ پائینگے کہ یہ دفعہ ان کو بہت آمدنی دے سکتی ہے۔ آپ مہاجنوں کو صوبہ کے زمیندار، تعلقدار سے بہتر ہونگے شاید زیادہ تروتازہ پائینگے۔ مزید برآں مجھے امید ہے کہ اپنے اشتراکی اصول اور اس ایوان کی مہم قرار دینے کے پیش نظر وہ کچھ صنعتوں اور کارخانوں کو قوی بنانے اور نئی سرکاری صنعتوں کو جاری کرنے کے لئے جلد کارروائی کرینگے۔ میرا خیال ہے کہ کانپور کی یہ کمیٹی کو سرکاری انتظام میں لیکر انہوں نے شروعات کر دی ہے۔ جی یہ ایک اچھی مثال ہے جس کا اطلاق پورے پیمانے پر کیا جائیگا۔ اور اس چیز کی شروعات کے طور پر میں امید کرتا ہوں کہ سارے صوبہ میں بجلی کمپنیوں کو قوی بنا دیا جائیگا۔ صنعتوں کو ترقی دینے کے زمانے میں ان کو دشواریاں پیش آئیں گی اور یہ دشواریاں فی تربیت یافتہ لوگوں کی کمی ہے۔ میرے معزز دوست آچاریہ نویندر دیو صاحب نے فنی تعلیم پر بہت زور دیا ہے۔ انہوں نے کہا ہے اور بہت ٹھیک کہا ہے کہ بیرونی ممالک میں وظیفہ کے لئے ۸۷ لاکھ روپیہ کی رقم بہت کم، نا کافی ہے۔ اُسے کہیں زیادہ رقم بجٹ میں رکھنا چاہیئے تھا۔ بیرونی ممالک میں طلباء کو بھیجنے کے علاوہ ہمیں اُس صوبہ کی یونیورسٹیوں کو مالی امداد دیکر اپنے موجودہ فنی شعبوں کو ترقی دینے اور نئے فنی شعبات قائم کرنے میں اُن کی ہمت افزائی کرنی چاہیئے۔ اس کی کوئی وجہ نہیں ہے کہ اگر اس صوبہ کی یونیورسٹیوں کو فراحدلی کے ساتھ مالی امداد دی جائے تو کہوں نہ وہ حکومت کی اس دشواری کے وقت مدد کر سکیں۔

حزب مخالف کے قائد نے اپنی ناپائیدار تقریر میں اس واقعہ کی طرف توجہ دلائی ہے کہ قومی تعمیر کی مدد کے ماتحت بہت ہی ناکافی رقم رکھی گئی ہے۔

واقعہ تو یہ ہے کہ بعض بعض مددات میں جو رقم رکھی گئی ہے وہ بہت ہی ناکافی ہے۔ لیکن جذب والا۔ میں یہ بتانا چاہتا ہوں کہ حکومت نے تعلیم کی

طرف کافی توجہ نہیں دی۔ ابتدائی تعزیم کے سوال پر حزب مخالف کے قائد
اظہار خیال کر چکے ہیں۔ بجٹ سے جس رفتار کا اندازہ ہو سکتا ہے وہ بہت ہی
در ہے۔ دس سال کے بعد بھی ہر ایک گاؤں میں ایک اسکول نہ ہوگا۔ میں
معزز وزیر صاحب کی اور ایوان کی توجہ اپنے اُس ریمارک کی طرف دلانا
چاہتا ہوں جو کہ میں نے کچھ عرصہ ہوا ایوان میں کہہ تے۔ منک میں اور
خاص کر تعلیمی لوگوں میں یہ عام خیال ہے کہ کانگریس جماعتی
پیشیت سے اعلیٰ تعلیم کی موافقت میں نہیں ہے۔ اس بجٹ میں اعلیٰ تعلیم پر
خیال کو ہٹانے کے لئے کوئی کارروائی نہیں کی۔ اس بجٹ میں اعلیٰ تعلیم پر
مناسب دھیان نہیں دیا گیا اور نہ قلم تعلیم پر جس کے بارے میں ہم کچھ
عرصہ سے اظہار خیال کر رہے ہیں تعلیم کا ایک اور پہلو یہی ہے جو کہ بہت اہم ہے
یعنی استادوں کی تربیت۔ ہماری تمام توسیع تعلیم کی اسکیمیں رک جائیگی
جب تک کہ ہم سال بہ سال کافی تعداد میں تربیت یافتہ استاد نہ پیدا کریں۔
بہت خوب۔ جناب والا۔ چونکہ میرے پاس صرف دو منٹ ہیں اس
لئے میں اپنی باقی تقریر کو حذف کر دوں گا۔ اور اُس مضمون پر صرف چند
الفاظ کہوں گا جسے میرے دوست مسٹر اجیت پرہاد جین صاحب نے چھیڑا
تھا اور جس پر آچاریہ فریندر دیو صاحب نے آج اپنے خیالات کا اظہار کیا۔ میں
نہیں خیال کرتا کہ میرا ایک قوم اور دوسری قوم کی فنی بحث میں پڑنا
کارآمد ہوگا۔ میں اس ایوان میں یہ بحث نہیں چھیڑنا چاہتا کہ آیا
ہندوستان میں ایک قوم ہے دوسری قومیں ہیں یا تین قومیں ہیں۔ بہرحال
میں یہ کہنا چاہتا ہوں کہ مجھے بڑی ناامیدی یہ معلوم کر کے ہوئی کہ
آچاریہ فریندر دیو ایسے بڑے لیڈر نے جو میرے اعلیٰ پیشہ سے تعلق رکھتے ہیں
اس ایوان میں اُس بڑی جماعت کے نصب العین کے متعلق جس کا ممبر ہونے کا
مجھے نذر ہے، بہت ہی معمولی غلط فہمیوں کا اظہار اس قدر بڑے شخص کے شاہین
میں نہیں خیال کرتا کہ ایسی غلط فہمی کا اظہار اس قدر بڑے شخص کے شاہین
شان ہے۔ کیا میں اپنے مخالف پٹھنہ والے معزز دوستوں کو ذہن نشین
کرا دوں کہ چونکہ وہ بڑی قوم کے ہیں، میں زبانی بحث میں نہ پڑوں گا، اور
بڑی تعداد یقینی اکثریت میں ہونے کی وجہ سے وہ ملک کی موجودہ کشاکش
کے ذمہ دار ہیں۔ وہ اقلیت کا اعتماد حاصل کرنے میں ناکام رہے۔
جناب والا۔ چونکہ میرا وقت محدود ہے میں اسکو یاد دلانا چاہتا ہوں کہ
کچھ سال ہوئے مصر میں کیا ہوا جب کہ عیسائیوں کا ایک وفد، جو کہ ملک
کی آبادی کا صرف ۷ فیصدی ہیں زاعول پاشا مرحوم سے ملا۔ وفد نے اُن سے
کہا، ”ہم آپ کے پاس کچھ شرائط لیکر آئے ہیں۔ ہم چاہتے ہیں کہ آپ اس
دستاویز کو پڑھیں جس میں ہمارے مطالبات مندرج ہیں۔ اور اگر آپ اس
دستاویز پر دستخط کر دیں گے اور ہمارے مطالبات منظور کرینے تو ہم آپ کا ساتھ
دینگے۔ آپ جانتے ہیں انہوں نے کیا کیا؟ انہوں نے اس دستاویز کو نہیں پڑھا۔
انہوں نے اس پر بغیر پڑھے ہوئے دستخط کر دیے۔ اس قسم کے عملی ہر تاؤ کی
ضرورت اکثریت کی طرف سے ہے۔“

श्री महावीर त्यागी—

जनाब वाला ! बहुत कोशिशों के बाद मुझे मौका मिल रहा कि मैं भी जनाब की खिदमत में हाजिर हूँ। बजट पर बाकायदा बातचीत करने से पहले मैं उस अहम मसले पर थोड़ी सी रोशनी डालना चाहता हूँ और अपने ख्यालात का इजहार करना चाहता हूँ जो मेरे दोस्त वि० अजित प्रसाद जैन ने उठाया था और जिसपर अपोजीशन (विरोधी दल) के लीडर साहब और आचार्य नरेन्द्र देव जी ने खासतौर से तजकिरा किया है। जिस वक्त टूनेशन थ्योरी (दो राष्ट्रों का सिद्धान्त) वागैरह की चर्चा आई थी उस वक्त यह कहा गया था कि हिन्दू-मुसलमान यू० पी० में इस तरह से चलें कि अपने-अपनी-अमान को कायम रख सकें। उस वक्त कोई मंशा इस ऐवान में किसी क्लिम की फंसला करने की नहीं थी। मंशा यह थी कि हम अपने सूबा में हिन्दू-मुसलमान एक होकर इस वक्त को गुजार दें। यह वक्त वाकई मुल्क के सामने बहुत नाजुक है चारों तरफ कुश्तो-खून नजर आता है, लेकिन मैं मुबारकबादी दूंगा उनको जो चाहें अपने आपको क्रौम कहें, चाहे किरका कहें, चाहे ट्राइब (वर्ग) कहें। बहरहाल मैं उन दोस्तों को भी मुबारकबाद देना चाहता हूँ जो मुस्लिम लीगी मुसलमान हैं या और मुसलमान हैं। हमारे सूबे के मुसलमानों का जो रवैया इस जमाने में रहा है वह क्राबिल तहसीन क्राबिल तारीफ है। बावजूद इसके कि आये दिन अखबारों में खूनी खबरों को पढ़ा, लेकिन उन्होंने बहुत ठंडे दिल से काम लिया। एक-एक मुसलमान ने हमारे यू० पी० के अमन को कायम रखने में इमदाद दी है। मैं गवर्नमेंट के ख्यालात को जानता हूँ और यह कह सकता हूँ कि गवर्नमेंट की वेन्वेज एक-एक मुसलमानों का शुक्रिया अदा करती है। उन्होंने बहुत सब से काम लिया है। उसी के साथ-साथ उन हिन्दुओं ने जिन्होंने बहुत सी खबरें पढ़ीं, लेकिन उनको बरदाश्त किया और अमन कायम रखा वह भी बधाई के पात्र हैं। इसके अलावा जो हमारे अमन-अमान के वजीर हैं, उन्होंने जिस शान से इस मुसीबत के वक्त को निकाल दिया तो आज जब हम वाकई साल भर के चिट्ठे का हिसाब देख रहे हैं तो हमको मानना चाहिये कि सबसे बड़ा अचीवमेंट (सफलता) अगर कोई हमारी इस गवर्नमेंट का है तो वह यह है कि इस वबा के वक्त में, इस मुसीबत के वक्त में, इस कुश्तोखून के वक्त में, हमारी गवर्नमेंट बहुत शान के साथ अमनो-अमान से इस रास्ते को पार कर गई है। मैं उम्मीद करता हूँ कि इस बजट के मौके पर अगर गवर्नमेंट अपनी तरफ से यह एलान करती तो शायद इसका अच्छा असर होता। हमें चाहिये कि इस बात को साफ कर दें कि जब तक कांग्रेस की गवर्नमेंट इस सूबा में कायम है तब तक हम एक एक मुसलमान की जान की हिफाजत अपने ऊपर अपने कंधों पर लेते हैं।

गवर्नमेंट का यह पहला फर्ज है कि वह उस कौम को, उस तबक्के को जो अपने आप को कहते हैं कि किल्लत राय में हैं, उनको यह महसूस करा दें, उनके बच्चे-बच्चों को यह महसूस करा दें कि कांग्रेस गवर्नमेंट की सेहत में हमारी जान और माल की पूरी हिफाजत है और हमारे साथ पूरा इन्साफ है। आपको हमारा कोई फंसला ज्यादा मदद नहीं कर सकता है, आपको हमारा बर्ताव हमेशा के लिये मदद कर सकता है। इसलिये कांग्रेस गवर्नमेंट की नीति फंसला करने की सूबे में नहीं है। फंसला आल इण्डिया (तमाम भारत) में कहीं होगा, सेंटर (केन्द्र) में कहीं होगा कांस्टिट्यूट असेम्बली (विधान परिषद) में कहीं होगा, राउंड टेबुल (गोल मेज) में कहीं होगा। हमारा मंशा तो उनसे दोस्ती का बर्ताव करने का है और हमें यकीन दिलाना चाहिये कि जिस तरह से अभी तक इन्साफ के साथ, खूबी के साथ, होशियारी के साथ जानोमाल की हिफाजत की गई है, ऐसी ही आइन्दा भी इसको रखा जायगा। यह हमारा सब से बड़ा अचीवमेंट (सफलता) है। मैं उन दोस्तों का मशकूर हूँ कि उन्होंने ठीक उसी चीज को बजट की बहस में लेते हुये उस पर रोशनी डाली है। आचार्य जी ने और भी बहुत सी जरूरी बातें कही हैं। आपने एक सीठे तरीके से गवर्नमेंट की कारगुजारियों की चर्चा की है।

में उससे बिल्कुल इतिफाक नहीं करता। श्री गोविन्द सहाय जी के सिलसिले में छुरी वगैरह की चर्चा की है। मुमकिन है कोई बात ऐसी हुई हो, जिसे मैं नहीं जानता। लेकिन मैं आचार्य जी से यह कहना चाहता हूँ कि गोविन्द सहाय जी या कोई पार्लियामेन्टरी सेक्रेटरी साहब किसी किस्म के जवाब की वजह से ऐसे नहीं हो सकते कि वह कोई उसूल से बाहर की तरफ जाने वाले हों या उसके वही जिम्मेदार हों। यह तो एक तितली की तीर से मारने की बात होगी, अगर एक आइसी पर कोई चीज लोकेट (क्रायम) कर दी जाय। हमें देखना होगा कि आचार्य नरेन्द्र देव जैसे शख्स जो हिन्दुस्तान के बड़े नेताओं में से हैं, आज वे इस पज़ोर (स्थान) पर यह कहते हैं कि हमें इन चीजों की वाकफियत नहीं है। हम को स्कीमों का पता नहीं है। यह खासी नुक्ताचीनी इस बात की गवर्नमेंट ने की है कि क्यों उनको भी पता नहीं है। एक तो वजह यह हो सकती है कि आचार्य जी अधिकतर गैरहाज़िर रहते हैं। जिस वक्त बिल आया था होम गार्ड का, वह यहां नहीं थे। उस वक्त काफी रोशनी पड़ी थी। लेकिन होम गार्ड का तो अलग बात है और बहुत सी स्कीमों हैं। हम यह उम्मीद करते हैं कि मिनिस्टर्स को तो कम से कम आचार्य जी जो हमारी पार्टी के इतने बड़े रक्त हैं, उनको पूरा पता उन स्कीमों का कराना चाहिये। अगर इन स्कीमों का पता नहीं है तो गवर्नमेंट को इसे अपनी गलती समझना चाहिये और चाहिये कि आइन्दा ऐसे तरीके अख्तियार करे जिससे अपनी पार्टी के खास-खास रक्तों को अपनी स्कीमों और तमाम बातों को समझायें। उनको एक ऐसी जहां तक फादर-निवेशन (आईचारा) की पालिती (नीति) को बरतना चाहिये जिससे वह महसूस करें कि यह एक मुशतर्का तरीके की स्कीम है। होम गार्ड का ताल्लुक है इधर से भी और उधर से भी चर्चा हुई। एक साहब ने फरमाया था कि कांग्रेस वालों को रोजगार देने के लिये होम गार्ड खड़ी की गई है। लेकिन यह बात नहीं है। होम गार्ड इसलिये खड़ी की गई है कि जो मुसलमान रोजाना चिल्लाते हैं, जिन मुसलमानों को हमारे दोस्त यकीनी बुजदिल बना रहे हैं, उनको जान देने के लिये, उनको हिम्मत देने के लिए यह होम गार्ड कायम की गई है, ताकि जो मुसलमान हिन्दू मुहल्लों में रहने वाले हैं, वह यहसूस कर सकें कि हमारे भाई भी होम गार्ड में हैं, हमारे भतीजे भी होम गार्ड में हैं और जब वक्त आयेगा तो वह हमारा साथ देंगे। इसमें कांग्रेसी और गैर कांग्रेसी का कोई सवाल नहीं है। यह तो उस क्रौम को, जिसको बुजदिल बनाने की कोशिश हो, रही है उसको मजबूत बनाने के लिये होम गार्ड कायम की गई है। हिन्दुओं को तो मजबूत बनाने के लिये कोई सवाल ही नहीं है, क्योंकि वह तो अक्सरियत राय में हैं। बहरहाल में ज्यादा दूर न जाकर अब फाइनैशल (आर्थिक) मामले के ऊपर कुछ कहना चाहता हूँ। आज की जो मेरी तकरीर थी वह मैंने कुछ थोड़ा सा नोट किया था जो कतई फाइनैशल (आर्थिक) मामले के ऊपर है। हुज़ूर वाला, इस सूबे की माली हालत और सूबों से कहीं बेहतर है। इसके बारे में यह बजट साफ-साफ कहता है, हमें यह तसलीम कर लेना चाहिये कि इस वक्त हमारी माली हैसियत बहुत से सूबों की सरकारों से, यहां तक कि विलायत की सरकारों से भी अगर मुकाबिला किया जाय तो बहुत बेहतर है। बजट को देखने से मालूम होता है कि ५४ करोड़ ५९ लाख का हम पर कुल कर्ज़ा है। लेकिन उसके साथ-साथ हमारे पास बहुत से कारखाने हैं ३,३१,००,००० के द्यूब वेल्स, २६, ६६, ००,००० के केनाल्स (नहर) ६,४१,००,००० के हाइडल ८१,००,००० के लोन्स (कर्ज) और ८,२८,००,००० के ईअर मार्कड बॅलेंसेज (रोकड़ बाकी) हैं यानी सब करीब ५३,००,००,००० के यह सब चीजें हैं। जो साफ २ एसेट्स (पूंजी) हैं। इसके अलावा लाखों-करोड़ों रुपये के जंगलात हैं जो हमारे यहां खड़े हुये हैं। यह तमाम चीजें देखी जाय तो कर्ज़ा कोई चीज नहीं है, बल्कि कर्ज़ा बहुत कम है। फाइनैसेस्क (अर्थ) के हिसाब से जो कर्ज़ा प्रोडक्टिव क्युरिम्स (उपजाऊ योजनाओं) के लिये होता है, वह कर्ज़ा नहीं हो सकता है। उस कर्ज़ में वह

[Shri Mahavir Tyagi]

सारा कर्जा जो प्रोडक्टिव स्कीम्स (उपजाऊ योजनाओं) के लिये लिया गया है, शामिल है। इसलिये मैं अर्ज करूंगा कि हम महसूस करते हैं कि हमारे सूबे की हालत ऐसी है कि दुनिया की तमाम हुकूमतें रक्षक कर सकती हैं। ऐसी हालत में मैं यह तक्राजा करना चाहता हूँ कि मिनिस्टर (मंत्री) साहबान अपने कांपते हुये हाथों से कलम न चलायें मजबूत हाथों से चलायें। अच्छे फाइनैन्स (अर्थ) के होते हुये वह बड़ी र स्कीमें चला सकते हैं। करोड़ों रुपये कर्ज लेकर बड़ी र स्कीमें चला सकते हैं। उस कर्ज को इन्वेस्ट (काम में लगा) कर के हम सूबे में हुने वालों की जेब में पैसा पहुंचा सकते हैं। उनकी माली हालत सुधारने के लिये नई र स्कीमें करनी होंगी। उसके लिये बड़े र कर्जों की जरूरत होगी। उनको लेने में वह हिचकियायें नहीं। खुलकर कर्जा लें और उसको इस्तेमाल करें जिससे हमारे सूबे की हालत बेहतर हो सके क्योंकि यह तो हमारी हेसियत का सबाल है। अब मैं अर्ज करूंगा कि मौजूदा बजट के सिलसिले में मेरे कुछ एतराजात हैं। वह एतराजात यह है कि बजट एक ऐसी चीज है जिसके दो हिस्से होते हैं। एक पुराने शिड्यूल (परिशिष्ट) से बनता है। मौजूदा बजट और पिछले बजट को देखने के बाद मैं इस नतीजे पर पहुंचा हूँ कि डिपार्टमेंट्स (विभागों) के जो हेड्स (अफसर) हैं मिनिस्टरों के पास जो अपनी रिक्वायरमेंट्स (आवश्यकतायें) भेजते हैं वह इन्फॉर्मिटी (अयोग्यता) से काम लेते हैं। इस वजह से बजट में कितने भी लेप्स (कमी) डिपार्टमेंट्स (विभागों के अफसर) जिम्मेदार हैं। जितना ओवर एस्टिमेंट्स (अधिक अनुमान) करेंगे, उसके लिये भी जिम्मेदार हैं, मैंने एंगलैंड की रिपोर्ट जो कि वहां की गवर्नमेंट की है पढ़ी और उसमें देखा कि मिनिस्टरों को झुलाया जाता है और पूछा जाता है कि क्यों ओवर एस्टिमेंट (अधिक अनुमान) किया गया क्यों अण्डर एस्टिमेंट (कम अनुमान) किया गया वहां के सेक्रेटारियों को बुलाया जाता है उनसे पूछा जाता है कि क्यों ओवर एस्टिमेंट (अधिक अनुमान) किया गया, क्यों अण्डर एस्टिमेंट (कम अनुमान) किया गया। इस किस्म की चीज हमारे सूबे में नहीं है। यह एतराज की बात है। मैं एक बात और कहना चाहता हूँ। मैं जरा अपने इधर की तरफ भी ओर दूँगे भी अपने सूबे में कुछ रूसियों में गिना जाता है जरा डिसप्रेस्ड (मानरहित) सा आदमी है। लेकिन मैं यक्रीन बिलाना चाहता हूँ, उन दोस्तों को जो ट्रेजरी बेंचें (सरकारी बेंचों) पर बैठे हैं और उनको निहायत सदाकत से सलाह देना चाहता हूँ और उनसे अर्ज करना चाहता हूँ कि दुनिया भर की हुकूमतों के मिनिस्टरों को फेहरिस्त (विभाग) हैं तो आपको मिलेगा कि सिवाय हिन्दुस्तान के सूबों की हुकूमतों के कहीं भी दो वजरा फाइनैन्स मिनिस्टर नहीं हैं, जो हमारे सूबे में हैं। पंडित गोबिन्द बल्लभ पंत ने नई र चीजें जो ईजाद की हैं उनमें दो फाइनैन्स मिनिस्टर (अर्थ मंत्री) हैं। पुराने शिड्यूल (परिशिष्ट) के मिनिस्टर पंत जी हैं और बाकी के सम्पूर्णानन्द जी हैं। इस चीज को रोक देना चाहिये। इससे फाइनैन्स का इन्तजाम नहीं होगा। मैं नुक्ताचीनी के ख्याल से नहीं कहता। फाइनैन्स के सामले को ज्यादा मजबूती से पकड़ने की जरूरत है। अब मैं एक बात और अर्ज करना चाहता हूँ कोई फाइनैन्स मिनिस्टर (अर्थमंत्री) किसी दुनिया के तख्ते पर ग्लेडस्टन तक को लेकर ऐसा नहीं हुआ है जो फाइनैन्स (अर्थ) का भी इंचार्ज हो और पंडित डिपार्टमेंट्स (व्यय करने वाले विभागों) का भी इंचार्ज हो। हमारे फाइनैन्स मिनिस्टर (अर्थमंत्री) साहब के कंधों पर बहुत से डिपार्टमेंट (विभाग) लदे हैं। मेरे ख्याल में लास्टस्ट्रा फार कैमल्स बैंक (बोझ की चरम सीमा) पर पहुंच गया है। इसलिये मेरी दख्खास्त है कि उनको

हलका किया जावे। बजट और हुकूमत के फाइनेंस (अर्थ) को एक साथ चलाना इतना बड़ा अहम काम है जिसके लिये एक्सक्लुसिवली (अतिरिक्त) एक आदमी रहना चाहिये और कोई डिपार्टमेंट (विभाग) उसके पास न रहना चाहिये और अगर एक मिनिस्टर (मंत्री) न कर सके तो एक आध पार्लियामेन्टरी सेक्रेटरी को अख्तियार दे दिया जाये जो फाइनेंस (अर्थ) को हैंडल कर (चला) सके। एक तरफ का काम एक आदमी के हाथ में ही मुनासिब तरीके से चल सकता है।

شرم بہادر نیلگی —

جنگب والا - بہت کوششوں کے بعد مجھے موقع مل سکا کہ میں بھی جناب کی خدمت میں حاضر ہوں - بحمت کے متعلق باقاعدہ بات چیت کرنے سے پہلے میں اس اہم مسئلہ پر تھوڑی سی روشنی ڈالنا چاہتا ہوں اور اپنے خیالات کا اظہار کرنا چاہتا ہوں جو میرے دوست مسٹر اجیت پراساد جین نے اٹھایا تھا اور جس پر اپوزیشن (حزب مخالف) کے لیڈر صاحب اور آچاریہ نریندر دیو جی نے خاص طور سے تذکرہ کیا ہے - جس وقت تو نیشن تھیوری (دو قومی اصول) وغیرہ کی چرچا آئی تھی اس وقت یہہ کہا گیا تھا کہ ہندو مسلمان یو۔ پی میں اس طرح سے چلیں کہ اپنے امن و امان کو قائم کوسکیں اس وقت کوئی منشا اس ایوان میں کسی قسم کے فیصلہ کرنے کی نہیں تھی - منشا یہہ تھی کہ ہم اپنے صوبہ میں ہندو مسلمان ایک ہو کر اس وقت کو گزاریں - یہہ وقت واقعی ملک کے سامنے بہت نازک ہے - چاروں طرف کشت و خون نظر آتا ہے لیکن میں مبارکبادی دونگا ان کو جو چاہے اپنے آپ کو قوم کہیں چاہے فرقہ کہیں چاہے ترائیب (قبیلہ) کہیں بہرحال میں ان دوستوں کو بھی مبارکباد دے دینا چاہتا ہوں جو مسلم لیگی مسلمان ہیں یا اور مسلمان ہیں - ہمارے صوبے کے مسلمانوں کا جو رویہ اس زمانہ میں رہا ہے وہ قابل تحسین اور قابل تعریف ہے - باوجود اس کے کہ اُن دن اخباروں میں خونی خبروں کو پڑھا لیکن اُنہوں نے بہت تہذہ دل سے کام لیا - ایک ایک مسلمان نے ہمارے یو۔ پی کے امن کو قائم رکھنے میں امداد دی ہے - میں گورنمنٹ کے خیالات کو جانتا ہوں اور یہہ کہہ سکتا ہوں کہ گورنمنٹ کی یقینیز ایک ایک مسلمان کا شکریہ ادا کرتی ہیں - اُنہوں نے بہت صبر سے کام کیا ہے اس کے ساتھ ساتھ اُن ہندوؤں نے جنہوں نے بہت سی خبریں پڑھیں لیکن ان کو برداشت کیا اور امن قائم رکھا وہ بھی ودھائی کے پاتر ہیں - اس کے علاوہ جو ہمارے امن و امان کے وزیر ہیں اُنہوں نے جس شان سے اس مصیبت کے وقت کو نکال دیا تو آج جب ہم واقعی سال بھر کے چٹھے کا حساب دیکھ رہے ہیں تو ہمکو ماننا چاہیئے کہ سب سے بڑا اچیومنٹ (کامیابی) اگر کوئی ہماری اس گورنمنٹ کا ہے تو وہ یہہ ہے کہ اس وبا کے وقت میں اس مصیبت کے وقت اس کشت و خون کے وقت میں ہماری گورنمنٹ بہت شان کے ساتھ امن و امان سے اس راستہ کو پار کر گئی - میں امید کرتا ہوں کہ اس بحمت کے موقع پر اگر گورنمنٹ اپنی طرف سے یہہ اعلان کرتی تو شاید اس کا اچھا اثر ہو - ہمیں چاہیئے کہ اس

[Shri Mahavir Tayagi]

بات کو صاف کر دیں کہ جب تک کانگریس کی گورنمنٹ اس صوبے میں قائم ہے تب تک ہم ایک ایک مسلمان کی جان کی حفاظت اپنے اپنے آپ کو نکلانے پر لیتے ہیں۔ گورنمنٹ کا یہاں فرض یہ ہے کہ وہ اس قوم کو اس طبقے کو جو اپنے آپ کو کہتے ہیں کہ قتل رائے میں ہے ان کو یہ محسوس کرا دیں۔ ان کے بچے بچے کو یہ محسوس کرا دیں کہ کانگریس گورنمنٹ کے تحت میں ہماری جان و مال کی پوری حفاظت ہے اور ہمارے ساتھ پورا انصاف ہے۔ آپ کو ہمارا کوئی فیصلہ زیادہ مدد نہیں کر سکتا ہے۔ آپ کو ہمارا ہر تار ہمیشہ کے لئے مدد کر سکتا ہے اس لئے کانگریس گورنمنٹ کی نیت فیصلہ کرنے کی صوبے میں نہیں ہے فیصلہ ال انڈیا (تمام ہندوستان) میں کہیں ہوگا۔ سنٹو (مرکز) میں کہیں ہوگا۔ کانسٹیٹیوٹنٹ اسمبلی (مجلس انڈین ساز) میں نہیں ہوگا۔ رائڈ ٹیبل (گول میز) میں کہیں ہوگا۔ ہمارا مقصد تو ان سے دوستی کا ہونا ہے کہ اور ہمیں یقین دلانا چاہیئے کہ جس طرح سے ابھی تک انصاف کے ساتھ خوبی کے ساتھ ہوشیاری کے ساتھ جان و مال کی حفاظت کی گئی ہے ایسے ہی آئندہ بھی اس کو رکھا جائیگا۔ یہ ہمارا سب سے بڑا ایجنڈا (کامیابی) ہے۔ میں ان دوستوں کا مشکور ہوں کہ انہوں نے ٹھیک اسی چیز کو بحث کی بحث میں لیتے ہوئے اس پر روشنی ڈالی۔ اجاریہ جی نے اور بھی بہت سی ضروری باتیں کہی ہیں۔ آپ نے ایک میٹھے طریقہ سے گورنمنٹ کی کارگزاریوں کی چرچا کی ہے مگر اس سے بالکل اتفاق نہیں کرتا۔ شہی گورنڈ سپانے جی کے سلسلے میں چھری وغیرہ کی چرچا کی۔ ممکن ہے کوئی بات ایسی ہوتی ہو جسے میں نہیں جانتا لیکن میں آجاریہ جی سے یہ کہہ چاہتا ہوں کہ گورنڈ سپانے جی یا کوئی پارلیمنٹری سکرپٹری صاحب کسی قسم کے جواب کی وجہ سے ایسے نہیں ہو سکتے کہ وہ کوئی اصول سے باہر کی طرف جانے والے ہوں یا اس کے وہی ذمہ دار ہوں یہ تو ایک تنہا کوئی سے مارنے کی بات ہوگی مگر ایک آدمی پر کوئی چیز لوکیٹ (نصب) کر دی جائے۔ ہمیں دیکھنا ہوگا کہ آجاریہ ریڈر دیو جیسے شخص جو ہندوستان کے بڑے نمائندوں میں سے ہیں آج وہ اس فلور (جگہ) پر یہ کہتے ہیں کہ ہمیں ان چیزوں کی واقفیت نہیں ہے۔ ہم کو (اسکیموں) کا پتہ نہیں ہے۔ یہ خاصی نکتہ چینی اس بات کی گورنمنٹ کی ہے کہ کیوں ان کو بھی پتہ نہیں ہے۔ ایک تو وجہ یہ ہو سکتی ہے کہ آجاریہ جی آدھک تر غیر حاضر رہتے ہیں۔ جس وقت بل آیا تو ہوم گارڈ کا وہ یہاں نہیں تھے۔ اس وقت کافی روشنی پڑی تھی لیکن ہوم گارڈ کی تو الگ بات ہے اور بہت سی اسکیمیں ہیں۔ ہم یہ امید کرتے ہیں کہ منسٹر کو تو کم سے کم آجاریہ جی جو ہماری پارٹی (جماعت) کے اتنے بڑے رکن ہیں ان کو پورا پورا پتہ ان اسکیموں کا کرنا چاہیئے۔ اگر ان اسکیموں کا پتہ نہیں ہے تو گورنمنٹ کو اسے اپنی غلطی سمجھنا چاہیئے۔ اور چاہیئے کہ آئندہ ایسے طریقہ اختیار کریں کہ جس سے جماعت کے خاص خاص رکنوں کو اپنی اسکیموں اور تمام

سمجھائیں - ان کو ایک ایسی فریڈنڈنڈیشن (بھائی بھائی) کی پالیسی (حکمت عملی) کو برتنا چاہیئے جس سے وہ محسوس کریں کہ یہ ایک مشترکہ طریقہ کی اسکیم ہے - جہاں تک ہوم گارڈ کا تعلق ہے ادھر سے بھی اور انداز سے بھی چرچا ہوئی - ایک صاحب نے فرمایا تھا کہ کانگریس والوں کو روزگار دینے کے لئے ہوم گارڈ کوڑی ہوئی ہے - لیکن یہ بات نہیں ہے - ہوم گارڈ اس لئے کوڑی کی گئی ہے کہ جو مسلمان روزانہ چلاتے ہیں جس مسلمان کو ہمارے دوست یقینی بزدل بنا رہے ہیں ان میں جا ڈالنے کے لئے ان کو ہمت دینے کے لئے یہ ہوم گارڈ قائم کی گئی ہے - تاکہ جو مسلمان مذکورہ محسوس میں رہنے والے ہیں وہ محسوس نہ کریں کہ ہمارے بھائی یہی ہوم گارڈ میں ہیں ہمارے ہتھیار بھی ہو گارڈ میں ہیں - اور جب وقت آئے گا تو وہ ہمارا ساتھ دیں گے - اس میں کانگریسی اور غیر کانگریسی کا کوئی سوال نہیں ہے - یہ تو اس قوم کو جس کو بزدل بنانے کی کوشش ہو رہی ہے - اس کو مضبوط بنانے کے لئے ہوم گارڈ قائم کی گئی ہے - ہندوؤں کو تو مضبوط بنانے کا کوئی سوال ہی نہیں ہے - کیونکہ وہ تو اکثریت رائے میں ہیں - بہر حال میں زیادہ دور نہ جا کر اب فنانڈیشنل (مالی) معاملے کے اوپر کچھ کہنا چاہتا ہوں - آجکی جو مہربانی تقریباً تین روپے کے اوپر ہے - حضور والا - اس تھا - جو قطعی فنانڈیشنل (مالی) معاملے کے اوپر ہے - حضور والا - اس صوبہ کی مالی حالت اور صوبوں سے کہیں بہتر ہے - اس کے بارے میں یہ بحث صاف صاف کہتا ہے ہمیں یہ تسلیم کر لینا چاہیئے کہ اس وقت ہماری مالی حیثیت بہت سے صوبوں کی سرکاروں سے یہاں تک کہ ولایت کی سرکاروں سے بھی اگر مقابلہ کیا جائے تو بہت بہتر ہے - بحث کو دیکھنے سے معلوم ہوتا ہے کہ ۵۴ کروڑ ۵۹ لاکھ کا ہم پر کل قرضہ ہے لیکن اس کے ساتھ ساتھ ہمارے پاس بہت سے کارخانے ہیں ۳۳۱۰۰۰۰۰ کے ٹیوب ویلس ۲۶۶۶۰۰۰۰ کے ٹینکس (نہریں) ۶۴۱۰۰۰۰۰ کے ہائیڈرل ۸۱۰۰۰۰۰ کے اونس (قرضہ جات) اور ۸۲۸۰۰۰۰۰ کے ایرومانڈیبلنسز (مخصوص بقایا) ہیں یعنی سب قریب ۳۳۰۰۰۰۰۰ کی یہ سب چیزیں ہیں - جو صاف صاف اسینس بونٹھی) ہیں - اس کے علاوہ لاکھوں کروڑوں روپیوں کے جنرلات ہیں جو ہمارے یہاں کھڑے ہوئے ہیں - یہ تمام چیزیں دیکھی جائیں تو قرضہ کوئی چیز نہیں ہے بلکہ قرضہ بہت کم ہے فنانڈیشنل (مالیات) کے حساب سے جو قرضہ پورے (پیداوار والی) اسکیم کے لئے ہوتا ہے وہ قرضہ نہیں ہو سکتا ہے اس قرضہ میں وہ سارا قرضہ جو پورے اسکیم (پیداوار والی اسکیم) کے لئے لیا گیا ہے شامل ہے اس لئے میں عرض کروں گا کہ ہم محسوس کرتے ہیں کہ ہمارے صوبے کی حالت ایسی ہے کہ دنیا کی تمام حکومتیں رشک کر سکتی ہیں - ایسی حالت میں میں تقاضا کرنا چاہتا ہوں کہ منسٹر صاحبان اپنے کانپتے ہوئے ہاتھوں سے قلم نہ چلائیں مضبوط ہاتھوں سے چلائیں - اچھے فنانڈیشنل (مالیات) کے ہوتے ہوئے وہ قری

[13TH MARCH, 1947]

[Shri Mahavir Tyagi]

بڑی اسکیمیں چلا سکتے ہیں۔ کروڑوں روپیہ قرض لیکر بڑی بڑی اسکیمیں چلا سکتے ہیں۔ اسی قرضہ کو انوسٹ (خرچ) کر کے ہم صوبے کے رہنے والوں کی جیب میں پیسہ پہنچا سکتے ہیں۔ ان کی مالی حالت سدھارنے کے لئے نئی نئی اسکیمیں کرنی ہونگی۔ اس کے لئے بڑے بڑے قرضوں کی ضرورت ہوگی۔ ان کو لینے میں وہ ہچکچائیں نہیں کھل کر قرضہ لیں اور اس کو استعمال کریں جس سے ہمارے صوبے کی حالت بہتر ہو سکے کیونکہ یہ تو ہماری حیثیت کا سوال ہے۔

اب میں عرض کر رہا کہ موجودہ بجٹ کے سلسلے میں میرے کچھ اعتراضات ہیں۔ وہ اعتراضات یہ ہیں کہ بجٹ ایک ایسی چیز ہے جس کے دو حصے ہوتے ہیں ایک پرانے شیڈول (فہرست) سے بنتا ہے موجودہ بجٹ اور پچھلے بجٹ کو دیکھنے کے بعد میں اس نتیجہ پر پہنچا ہوں کہ ڈپارٹمنٹس (محکموں) کے جو ہیڈس (حاکم) ہیں منسٹروں کے پاس اپنی رکوئرمینٹس (ضروریات) بھیجتے ہیں وہ ان ایفی شیڈس (فائیلیٹ) سے کام لیتے ہیں اس وجہ سے بجٹ میں جتنی بھی لیپھی ہوئی ہیں یعنی خرچ نہیں ہوتیں ان کے لئے ہیڈ آف دی ڈپارٹمنٹ (محکموں کے آفس) ذمہ دار ہیں۔ جتنا اور اسٹیمیٹ (زیادہ اندازہ) کریں گے اس کے لئے بھی ذمہ دار ہیں۔ میں نے انگلیٹ کی رپورٹ جو کہ وہاں کی گورنمنٹ کی ہے پڑھی اور اس میں دیکھا کہ منسٹروں کو بلایا جاتا ہے اور پوچھا جاتا ہے کہ کیوں اور اسٹیمیٹ (زیادہ اندازہ) کیا گیا کیوں انڈر اسٹیمیٹ (کم اندازہ) کیا گیا۔ وہاں کے (سپیکریٹروں) کو زیادہ بلایا جاتا ہے اور ان سے پوچھا جاتا ہے کہ کیوں اور اسٹیمیٹ (کم اندازہ) کیا گیا۔ اندازہ لگانا کیا گیا۔ کیوں انڈر اسٹیمیٹ (کم اندازہ) کیا گیا۔ اس قسم کی چیزیں ہمارے صوبے میں نہیں ہیں یہ اعتراض کی بات ہے۔ میں ایک بات اور کہتا چاہتا ہوں۔ میں فراموش نہیں کرنا چاہتا کہ طرف بیبی اور ویسے بھی اپنے صوبے میں کچھ روسیوں میں گنا جاتا ہوں ان دوستوں کو جو بڑی باہجڑ (حکومت کی کرسیوں) پر بیٹھے ہیں اور ان کو نہایت صداقت سے صلاح دینا چاہتا ہوں اور ان سے عرض کرنا چاہتا ہوں کہ دنیا بھر حکومتوں کے منسٹروں کی فہرست اٹھانے دیکھیں کہ کس کس کے پاس کون سے پورٹ فولو (قلمدان وزارت) ہیں تو آپکو ملے گا کہ سوائے ہندوستان کے صوبوں کی حکومتوں کے کہیں بیبی دو وزرا فائننس منسٹر (وزیر مالیات) نہیں ہیں جو ہمارے صوبے میں ہیں بذات گووند بلجھ پنت نے نئی نئی چیزیں جو ایجاد کی ہیں ان میں دو فائننس منسٹر (وزرا مالیات) ہیں پرانے شیڈول (فہرست) کے منسٹر (وزیر) پنت جی ہیں اور باقی کے سپورٹا نند جی ہیں۔ اس چیز کو رک دینا چاہیئے اس سے فنانس (مالیات) کا انتظام نہیں ہوگا۔ میں اکتہ چینی کے خیال سے نہیں کہتا۔ فنانس (مالیات) کے معاملے

کو زیادہ مضبوطی سے پکڑنے کی ضرورت ہے - اب میں ایک بات اور عرض کرنا چاہتا ہوں - کوئی فنڈائنس منسٹر (وزیر مالیات) کسی دنیا کے تختہ پر گلیڈ اسٹون کو لیکر ایسا نہیں ہوا ہے جو فنانس (مالیات) کا بڑی انچارج ہو اور اسپنڈنگ ڈیپارٹمنٹ (محکمہ اخراجات) کا بھی انچارج ہو ہمارے فنانس منسٹر (وزیر مالیات) صاحب کے اندھوں پر بہت سے ڈیپارٹمنٹس (محکمے) ادے ہیں - میرے خیال میں لاسٹ اسٹارٹنگ فنانس بیگ کی (بوجھ آخری پر) پہنچ گیا ہے - اس لئے میری درخواست ہے کہ ان کو ہلکا کیا جائے بجٹ اور حکومت کے فنانسز (مالیات) کو ایک ساتھ چلانا اتنا بڑا کام ہے جس کے لئے ایکس کانسوائی (بلا شرکت غیرے) ایک آدمی رہنا چاہیئے اور کوئی ڈیپارٹمنٹ اسکے پاس نہ رہنا چاہیئے اور اگر ایک منسٹر (وزیر) نہ کر سکے تو ایک آدھ پارلیمنٹری سیکریٹری کو اختیار دیدیا جائے جو فنانسز (مالیات) کو ہینڈل کر سکے - (چلا سکے) ایک طرف کا کام ایک آدمی کے ہاتھ میں ہی مناسب طریقے سے چل سکتا ہے -

* آنریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس -

جناب اسپیکر صاحب - میں اس ایوان کے معزز ممبران کا بہت بہت شکریہ ادا کرتا ہوں کہ انہوں نے اس بجٹ کو شور سے پڑھا اور اس کے اوپر اس غرض سے نکتہ چینی کی کہ گورنمنٹ اس سے فائدہ اٹھائے - میں یقین دلاتا ہوں کہ اس نکتہ چینی میں جو باتیں ایسی کہی گئی ہیں جن سے گورنمنٹ کو فائدہ اٹھانا چاہیئے ان سے یقیناً فائدہ اٹھایا جائیگا - جناب والا - اس وقت بہت تھرا عرصہ باقی ہے اور دوران بحث میں میں نے جتنی باتیں سنی تھیں ان میں سے چند کے متعلق لڑا - کیا تھا کہ ممبران کے سامنے گزارش کرونگا - لیکن چونکہ اب وقت تھرا ہے اس لئے میں صرف دو تین باتوں کے متعلق عرض کرنا چاہتا ہوں - جہانک کہ ان محکموں کا تعلق ہے جن کی خدمت میرے سپرد ہے ان کی بابت اس مباحثہ میں کوئی بات ایسی نہیں کہی گئی ہے جو جواب طلب ہو - صرف گونڈہ کے متعلق میرے دوست نے جو گونڈہ کے ممبر ہیں انہوں نے شکایت کی اور وہ بھی تنہا میری شکایت نہیں کی بلکہ تمام کمیونٹی (کابینہ) کی شکایت کی کہ گونڈہ کو بالکل نظر انداز کر دیا گیا ہے - میں تصدیق کرتا ہوں -

آنریبل ہوم منسٹر -

یہ غلط خیالات ہیں -

آنریبل منسٹر آف کمیونیکیشنس -

میرے معزز دوست آنریبل ہوم منسٹر صاحب فرماتے ہیں کہ یہ خیالات غلط ہیں - میں بھی اس طرح کے خیالات کو غلط قرار دیتا ہوں اور معزز ممبر صاحب کو یہ بتلا دینا چاہتا ہوں کہ جہاں گورنمنٹ نے

* آنریبل منسٹر نے اپنی تقریر کو صحیح کر کے واپس نہیں کیا -

[The Hon'ble the Minister of Communications]

اس صوبہ کی مختلف ضروریات کا اس نظر سے لحاظ کیا ہے کہ ہر حصہ اور ہر مقام جہاں تک ممکن ہو حکومت کی خدمت کا فائدہ اُٹھا سکے وہاں گونڈہ کے متعلق بھی سوچا گیا ہے اور وہ سوچا ہوا اُن مشکلات کی وجہ سے جو اُس کی راہ میں مائل ہیں اور جن کا ممبر صاحب کہ بھی پورا پورا عام ہے اُس وقت عمل نہیں آسکا ہے۔ اگر وہ اس وقت عمل میں آگیا ہوتا تو ممبر صاحب کو شکایت کرنے کا موقع ہی نہیں ہوتا۔ ایڈیٹیشن (آپاشی) کا جہاں تک تعلق ہے گونڈہ کے لئے یہ سوچا گیا کہ وہاں ٹیبو ریلس (نلدار کنوئیں) بنوائے جائیں اور ٹیبو ریلس (نلدار کنوئیں) بنوانے کے لئے اس وقت بجلی کا انتظام نہیں ہے۔ اس لئے بجلی کا انتظام نہ ہونے کی وجہ سے یہ بات رکی ہوئی ہے جوں ہی بجلی کا انتظام ہو جائیگا گونڈہ کے لئے ایڈیٹیشن (آپاشی) کا انتظام ہو جائیگا۔ میرے سامنے میرے دوست رضوان اللہ صاحب تشریف دیتے ہیں۔ انہوں نے گورکھپور کمشنری کے متعلق خاص طور پر شکایت کی اور خود ہماری طرف سے ایک ممبر صاحب نے غالباً کل یا برسوں اپنی تقریر میں پوربی ضلعوں کے متعلق بہت کچھ شکایتیں کی تھیں۔ یہ ایک ایسے بات ہے جس کی نسبت اب سے پہلے چند معاملات اس ایوان کے سامنے صاف صاف رکھ دیے گئے ہیں۔ میں صرف اُن باتوں کی یاد دلانا چاہتا ہوں اور یہ بتلانا چاہتا ہوں کہ جہاں پوربی ضلعوں کے لئے رہنما اسکیم تیار ہو رہی ہے وہاں سابقہ ہی ساتھ اسی بحمت میں گرانٹ (عطیہ) نمبر ۳۷ میں پچیس (۲۵) لاکھ روپیہ ہائیڈرو ایلیکٹرک اسکیم کے لئے رکھا گیا ہے۔ جس کے ذریعہ بجلی کی روشنی دینا اور تمام ٹیبو ریلس (نلدار کنوئیں) کے ذریعہ آپاشی کرانے کا انتظام مقصود ہے۔ اگر میرے دوست نے بحمت کے اس بگر (اعداد) کو بڑھا ہوتا تو غالباً انہیں اس درجہ تک شکایت کرنے کا موقع نہ ہوتا جتنی انہوں نے کی ہے میں یہ کہنا غیر ضروری سمجھتا ہوں کہ موجودہ گورنمنٹ پوربی اور مغربی ضلعوں میں کوئی فرق نہیں کرتی اور وہ ہر جگہ کے رہنے والوں اور ہر ضام والوں کی ہر ضرورت کو پورا کرنا اور اُن کے لئے ہر قسم کی آسائش بہم پہنچانا اپنا فرض سمجھتی ہے۔ میرے ایک دوست ابھی ابھی آپ کے سامنے یہ ارشاد فرما رہے تھے کہ ہم اپنے عمل سے بہت ثابت کریں کہ ہم ہندو اور مسلمانوں میں کوئی فرق نہیں سمجھتے ہیں۔ میں ان کے اس خیال کی تائید کرتا ہوں اور یاد دلانا ہوں کہ موجودہ گورنمنٹ ہندو اور مسلمان میں کوئی تمیز نہیں کرتی ہے۔ وہ ہر ایک کو آسائش دینے میں، ہر ایک کی خدمت کرنے میں اس قسم کا کوئی لحاظ نہیں کرتی ہے نہ کہ کون ہندو اور کون مسلمان ہے۔ وہ یہ سمجھتی ہے کہ جس قدر آدمی اس صوبہ کے اندر رہتے ہیں اُن کی خدمت ہمارے سامنے ہے اور ان کو آرام پہنچانا اور ان کی خدمت کرنا ہمارا فرض ہے۔ ہم ہندو اور مسلمانوں کو برابر سمجھتے ہوئے خدمت کرتے ہیں اور کریں گے۔ جہاں تک مسلمانوں کی کسی خاص ضرورت اور کسی بات کا تعلق ہے اس سے انکار نہیں ہے کہ اس پر اس نظام سے غور کیا جائے کہ ان کے یہاں کی

پیمائش (عوام) یہاں کے سٹی زونس (شہری) اور یہاں کے رہنے والے کسی ایک جماعت کو کسی خاص چیز کی ضرورت ہے وہ ضرورت اس کے لئے مہیا کی جائے تو میں عرض کروں گا کہ گورنمنٹ کو نو یا دس مہینہ ہوئے اور اس سے پہلے دو سال جب کانگریس گورنمنٹ اس صوبہ کی خدمت کر چکی ہے کیا کوئی ایسی مثال یہی پیش کی جاسکتی ہے جس کی نسبت یہ کہنا جاسکتا ہو کہ ہندو اور مسلمانوں میں گورنمنٹ نے کسی قسم کا فرق کیا تھا۔ میرے دوست حلیم صاحب اس ایوان میں تشریف لائے تھے جن کی تقریر ابھی ہوئی تھی ان کو اطلاع کے لئے میں چند باتیں عرض کرنا چاہتا ہوں۔ آپ کو معلوم ہے کہ علی گڑھ یونیورسٹی میں انجینیئرنگ کی تعلیم گذشتہ کانگریس گورنمنٹ کے زمانہ میں شروع ہوئی تھی اور سیشن (1937ء) کی کانگریس گورنمنٹ کے زمانہ میں علی گڑھ یونیورسٹی کے گریجویٹ جو انجینیئرنگ میں تھے ان کو ملازمتیں دینے سے اور ملی گڑھ یونیورسٹی کی ڈگری کو ملازمتوں میں ریگٹائز (منظور) کرنے سے انکار کر دیا۔ میں اپنے دوست پروفیسر حلیم صاحب اور اس ایوان کی اطلاع کے لئے اس وقت یہہ گزارش کرنا چاہتا ہوں کہ موجودہ گورنمنٹ نے علی گڑھ یونیورسٹی کی ڈگری کے لئے ریگٹائز (منظور) کر لیا ہے۔ اور جو باتیں کہی گئی ہیں میں ان کی نسبت اس وقت کچھ عرض کرنا نہیں چاہتا ہوں۔ میں صرف ایک بات اپنے سامنے بیٹھنے والے ممبران کی خدمت میں خاص طور سے عرض کرنا چاہتا ہوں اور اس کا تعلق اس چیز سے ہے جس کی نسبت چونہو خلیق الزماں صاحب نے اپنی تقریر میں فرمایا ہے کہ اس قسم کے مسائل اس ایوان میں حل نہیں ہوسکتے ہیں اور ان پر بحث کرنا غیر ضروری ہے۔ میں بڑی حد تک ان کی اس بات سے اتفاق کرتا ہوں مگر جہاں تک موجودہ پوزیشن (حالت) کا تعلق ہے اس کی نسبت میں یہہ عرض کروں گا کہ اس مسئلہ کا اس ایوان سے بھی بہت گہرا تعلق ہے۔ اس لئے کہ ہم میں سے ہر ایک ممبر اس ایوان کا یہہ جانتا ہے کہ ہم نے موجودہ کانسٹی ٹیوٹنٹ اسمبلی (مجلس آئین ساز) میں بحیثیت یو پی اسمبلی کے ممبران کے چند نمائندوں کو چونکہ کانسٹی ٹیوٹنٹ اسمبلی (مجلس آئین ساز) کے لئے بھیجا ہے۔ جہاں تک کہ اس صوبہ کا تعلق ہے زیادہ تعداد ان صاحبان کی مسلمانوں میں جن کا انتخاب کانسٹی ٹیوٹنٹ اسمبلی (مجلس آئین ساز) کے لئے ہوا ہے وہ مسلم لیگ کے ہیں یعنی مسلم لیگ کے ممبران ہیں جو (مجلس آئین ساز) کے ممبر منتخب ہو کر گئے ہیں۔ اس وقت وہ کسی وجہ سے خوار وہ وجہ معقول ہو یا معقول نہ ہو میں اس سے کچھ تعلق نہیں رکھتا ہوں۔ ہندوستان میں پاکستان بنے بائے بنے میں اس سے کوئی دلچسپی نہیں رکھتا ہوں آپ دو تومیں ہیں ہندو ایک قوم ہے اور مسلمان ایک قوم ہے میں اس سے بھی دلچسپی نہیں رکھتا ہوں۔ مگر میں اپنے اور اس صوبہ کے اندر رہنے والے مسلمانوں کو یہہ

[17 MARCH, 1947]

[The Hon'ble the Minister of Communications]

بنانا چاہتا ہوں کہ اب وہ وقت آگیا ہے جب کہ وہ یہ سمجھیں کہ وہ یہ - پی کے رہنے والے ہیں اور یہ - پی کے ہندو اور یہ - پی کے مسلمان ایک ہی کشتی پر سوار ہیں - اور جب کانسٹیٹیوشن (آئین) یہ - پی کے لئے بنے گا وہی کانسٹیٹیوشن (آئین) تمام یہ - پی کے رہنے والوں کے اوپر عائد ہوگا - تو کیا ہم اپنے دوستوں کے واسطے جو کانسٹیٹیوٹنٹ اسمبلی (مجلس آئین ساز) کے لئے اس اسسٹنٹ کے پیائے ہوئے نمائندے مسلمانوں کی طرف سے کہہ رہے ہیں کہ اپنی عدم شرکت سے یہاں کے مسلمانوں کے مطالبات کو پیش کریں اور اس کے اوپر اپنے بھائیوں سے جو غیر مسلم ہیں اور کانسٹیٹیوٹنٹ اسمبلی (مجلس آئین ساز) کے ممبران ہیں وہ ان سے گفتگو کرنا نہ چاہیں اور انٹر مسلم لیگ کا یہ طریقہ عمل جاری رہا اور اگر مسلم لیگ والے اس غرض سے کہ چونکہ پاکستان کے مطالبہ کو نہیں ماننا کیا ہے اس لئے وہ کانسٹیٹیوٹنٹ اسمبلی (مجلس آئین ساز) سے بانہیات کرنا چاہتے ہیں - ہندو ہندوستان کے رہنے والے مسلمانوں کو ایک جداگانہ قوم ماننے کے لئے تیار نہیں ہیں تو میں عرض کر دیتا کہ یہ بیکار اور اضول کی باتیں ہیں کہ جن کے لئے ہماری زندگی کے اوپر کسی قسم کا کوئی اثر پڑنے والا نہیں ہے ہم کو یہ سمجھ لینا چاہئے کہ آج ہمارے اوپر اسے نازک وقت میں اور اس خاص وقت میں جب کہ میں سمجھتا ہوں کہ ہندوستان آزاد ہونیوالا ہے حالانکہ میں خود اتنا یقین رکھتا ہوں اور اس سلسلہ میں یہاں تک جانے کے لئے تیار ہوں کہ اگر آئندہ جون سنہ ۱۹۴۸ء کے اندر ہندوستان بالکل آزاد ہو جائیگا لیکن آج میں اپنے دماغ و بالکل ایک آزاد ملک کے رہنے والے دماغ کی طرح سمجھتا ہوں اور یہ سمجھتا ہوں کہ ہر ایک ہندوستانی کو ہر وقت یہ سمجھ لینا چاہئے کہ وہ ایک آزاد ملک کی آزاد آب و ہوا کے اندر رہنا ہے اور آئندہ سے اسے وہ طریقہ زندگی اور وہ طریقہ عمل اختیار کرنا ہے جو کسی آزاد ملک کا رہنے والا اختیار کرتا ہے - اس فہم داری کا احساس کرتے ہوئے آج میرے نزدیک یہ - پی کا ہر مسلمان خواہ مسلم لیگ کے اندر ہو خواہ مسلم لیگ سے باہر ہو اس کا یہ فرض ہے کہ وہ یہ سوچے کہ اس کو اپنے صوبہ کی زندگی کے بنانے کے لئے حصہ لینا ہے - اور اس وقت اسے یہ احساس ہوگا تو میں سمجھتا ہوں کہ وہ یقیناً کانسٹیٹیوٹنٹ اسمبلی (مجلس آئین ساز) میں شرکت کریگا اور مطالبہ کریگا کہ ہماری ضروریات (معاملہ) علیحدہ کیا جائے - تو میں یہ کہنے کے لئے یہ ہمیں اور ہمارا کس تیار ہوں - میرے نزدیک ان کا مطالبہ بجا مطالبہ ہوگا یہ کہنا کہ ہم ہندوؤں کے ساتھ رہے یہ مجبور ہیں اور ہمارا ان کا چولی دامن کا ساتھ ہے کانسٹیٹیوٹنٹ اسمبلی (مجلس آئین ساز) میں پاکستان بنانے والے اور پاکستان کا مطالبہ ماننے والے شریک نہیں ہونا چاہتے تو کوئی وجہ نہیں ہے کہ جو مسلمان اقلیت کے صوبوں میں رہتے ہیں وہ شریک نہ ہوں - وہ اس چیز

*आनरेबिल मिनिस्टर आफ कम्युनिकेशन्स--

आनरेबिल होम मिनिस्टर—

आनरेबिल मिनिस्टर आफ कम्युनिकेशन्स—

*भाषण सत्रतीय मंत्री द्वारा सुधारा नहीं गया है।

[The Hon'ble the Minister of Communications]

भी पूरा-पूरा इल्म है इस वक्त अमल में नहीं आ सका है। अगर वह इस वक्त अमल में आ गया होता तो मेम्बर साहब को शिकायत करने का मौका ही नहीं होता। इरीगेशन (आबपाशी) का जहां तक ताल्लुक है गोंडा के लिये यह सोचा गया कि वहां द्यूब-वेल्स (नलदार कुंयें) बनवाये जायें और द्यूब वेल्स (नलदार कुंयें) बनवाने के लिये इस वक्त बिजली का इन्तजाम नहीं है, इसलिये बिजली का इन्तजाम न होने की वजह से यह बात रुकी हुई है। ज्योंही बिजली का इन्तजाम हो जायगा गोंडा के लिये इरीगेशन (आबपाशी) का इन्तजाम हो जायगा। मेरे सामने मेरे दोस्त रिजवान अल्लाह साहब तशरीफ रखते हैं। उन्होंने गोरखपुर कमिश्नरी के मुताल्लिक खासतौर पर शिकायत की और खुद हमारी तरफ से भी एक मेम्बर साहब ने गालिबन कल या परसों अपनी तक्ररीर में पूर्वी जिलों के मुताल्लिक बहुत कुछ शिकायतें की थीं। यह एक ऐसी बात है जिसकी निम्नश अब से पहिले चन्द मामलात इस ऐवान के सामने साफ-साफ रख दिये गये हैं। मैं सिर्फ इन बातों की याद दिलाता चाहता हूं और यह बतलाना चाहता हूं कि जहां पूर्वी जिलों के लिये रेवेन्यू स्कीम तैयार हो रही है, वहां साथ ही साथ उसी बजट में ग्रांट (स्वीकृति) नंबर ३७ में २५ लाख रुपये हाइड्रो इलेक्ट्रिक स्कीम के लिये रखा गया है। जिसके जरिये बिजली की रोजनी फैलाना और तमाम द्यूब वेल्स (नलदार कुंयों) के जरिये आबपाशी कराने का इन्तजाम संभव है। अगर मेरे दोस्त ने बजट के इन फिगर्स (आंश) को पढ़ा होता तो गालिबन उन्हें उस बजट तक शिकायत करने का मौका न होता जितनी उन्होंने की है। मैं यह कहना गैरजरूरी समझता हूं कि मौजूदा गवर्नमेंट पूर्वी और मगध्वी जिलों में कोई फर्क नहीं करती, और वह हर जगह के रहने वालों और हर जिले वालों की हर जरूरत को पूरा करने और उनके लिये हर किस्म की आसाइश बहम पहुंचाना अपना फर्ज समझती है। मेरे एक दोस्त अभी अभी आपके सामने यह इरशाद फरमा रहे थे कि हम अपने अमल से यह साबित करें कि हम हिन्दू और मुसलमानों में कोई फर्क नहीं समझते हैं। मैं उनके इस ख्याल की तारीफ करता हूं और याद दिलाता हूं कि मौजूदा गवर्नमेंट हिन्दू और मुसलमानों में कोई तमीज नहीं करती है। वह हर एक को आसाइश देने, हर एक की खिदमत करने में इस किस्म का कोई लिहाज नहीं करती है कि कौन हिन्दू है और कौन मुसलमान है। वह यह समझती है कि जिस क्रूर आदमी इस सूबे के अन्दर रहते हैं उनकी खिदमत हमारे सुपुर्दे है और उनकी आराम पहुंचाना और उनकी खिदमत करना हमारा फर्ज है। हम हिन्दू और मुसलमानों को बराबर समझते हुये खिदमत करते हैं और करेंगे। जहां तक मुसलमानों की किसी खास जरूरत और किसी बात का ताल्लुक है, इससे इन्कार नहीं है कि उस पर इस नज़र से गौर किया जाय कि अगर यहां की पब्लिक (जनता) यहां के सिटीजेंस (शहरी) और यहां के रहने वाले किसी एक जमात को किसी खास चीज की जरूरत है वह उसके लिये मुहय्या की जाय तो मैं अर्ज करूंगा कि गवर्नमेंट को ९ या १० महीने हुये और इससे पहले दो साल जब कांग्रेस गवर्नमेंट इस सूबे की खिदमत कर चुकी है क्या कोई एक ऐसी मिसाल भी पेश की जा सकती है जिसको निम्नत यह कहा जा सकता हो कि हिन्दू और मुसलमान में गवर्नमेंट ने किसी किस्म का फर्क किया था। मेरे दोस्त हलीम साहब इस ऐवान में तशरीफ रखते हैं जिनकी तक्ररीर अभी हुई थी उनकी इतिला के लिये मैं चन्द बातें अर्ज करना चाहता हूं। आपको मालूम है कि अलीगढ़ यूनिवर्सिटी में इंजीनियरिंग की तालीम गुज़िश्ता कांग्रेस गवर्नमेंट के जमाने में शुरू हुई थी और सेक्शन (दफा) ९३ की गवर्नमेंट के जमाने में अलीगढ़ यूनिवर्सिटी के प्रिन्सिपल जो इंजीनियरिंग में थे उनकी मुलाजिमतें देने से और अलीगढ़ यूनिवर्सिटी की डिग्री को मुलाजिमतों में रिकोगनाइज (मंजूर) करने से इनकार कर दिया। मैं अपने दोस्त प्रोफेसर हलीम साहब और इस ऐवान की इतिला के लिये इस वक्त यह गुजारिश करना चाहता हूं कि मौजूदा गवर्नमेंट ने अलीगढ़ यूनिवर्सिटी की डिग्री को

मुलाजिम के लिये रिकोगनाइज (मंजूर) कर लिया है। और जो बातें कही गई हैं मैं उनको निश्चय इस वक्त कुछ अर्ज करना नहीं चाहता हूँ। मैं सिर्फ एक बात अपने सामने बैठने वाले मेम्बरान की जिदमत में खासतौर से अर्ज करना चाहता हूँ और उसका ताल्लुक इस चीज से है जिसकी निश्चय चौकरी खलीकुज्जमा साहब ने अपनी तकरीर में फरमाया है कि इस किस्म के मसालय इस ऐवान में हल नहीं हो सकते हैं और उनपर बहस करना गैर जरूरी है। मैं बड़ी हद तक उसकी इस बात से इत्तिफाक करता हूँ मगर जहाँ तक कि मौजूदा पोजीशन (हालत) का ताल्लुक है। उसकी निश्चय मैं यह अर्ज करूँगा कि इस मसले का इस ऐवान से भी बहुत गहरा ताल्लुक है। इसलिये कि हममें से हर एक मेम्बर इस ऐवान का यह जानता है कि हमने मौजूदा कांस्टीट्यूट असेम्बली (मजलिसे आईनसाज) में बहसियत यू० पी० असेम्बली के मेम्बरान के चार नुमाइन्दों को जिनको कांस्टीट्यूट असेम्बली (मजलिसे आईनसाज) के लिये भेजा है, जहाँ तक कि इस सूबे का ताल्लुक है ज्यादा तादाद उन साहबों की मुसलमानों में जिनका इम्तिलाज कांस्टीट्यूट असेम्बली (मजलिसे आईनसाज) के लिये हुआ है वह मुस्लिम लोग के हैं यानी मुस्लिम लोग के मेम्बरान हैं जो कांस्टीट्यूट असेम्बली (मजलिसे आईनसाज) के मेम्बर मुत्तखिय होकर गये हैं। इस वक्त वह किसी वजह से खवाह वह वजह भाकूल हो या भाकूल न हो मैं इससे कुछ ताल्लुक नहीं रखता हूँ। हिन्दुस्तान में पाकिस्तान बने या न बने मैं इससे कोई दिलचस्पी नहीं रखता हूँ। आप दो क्रॉम हैं हिन्दू एक क्रॉम है और मुसलमान एक क्रॉम है। मैं इससे भी दिलचस्पी नहीं रखता हूँ। मगर मैं इस सूबे के मुसलमानों को यह बताना चाहता हूँ कि अब वह वक्त आ गया है जबकि वह यह समझें कि यह यू० पी० के रहने वाले हैं और यू० पी० के हिन्दू और यू० पी० के मुसलमान एक ही किशती पर सवार हैं और जो कांस्टीट्यूशन (आईन) यू० पी० के लिये बनेगा वही कांस्टीट्यूशन (आईन) तमाम यू० पी० के रहने वालों के ऊपर आयद होगा। तो क्या हम अपने दोस्तों के वास्ते जो कांस्टीट्यूट असेम्बली (मजलिसे आईनसाज) के लिये इस ऐवान के बनाये हुये नुमाइन्दे मुसलमानों की तरफ से गये हैं, वह अपनी अदम शिरकत से यहां के मुसलमानों के मुताबिले को पेश करें और इसके ऊपर अपने भाइयों से जो गैर मुस्लिम हैं और कांस्टीट्यूट असेम्बली (मजलिसे आईनसाज) के मेम्बरान हैं वह उनसे गुफ्तगू करना न चाहें और अगर मुस्लिम लीग का यह तर्ज अमल जारी रहा और अगर मुस्लिम लोग वाले इस गरज से कि चूंकि पाकिस्तान के मुताबिले को नहीं माना गया है इसलिये वह कांस्टीट्यूट असेम्बली (मजलिसे आईनसाज) का बाईकाट करना चाहते हैं। हिंदू हिन्दुस्तान के रहने वाले मुसलमानों को एक जुदागाना क्रॉम मानने के लिये तैयार नहीं हैं। तो मैं अर्ज करूँगा कि यह बेकार और फिजूल की बातें हैं कि जिनके लिये हमारी जिन्दगी के ऊपर किसी किस्म का कोई असर पड़ने वाला नहीं है। हमको यह समझ लेना चाहिये कि आज हमारे ऊपर ऐसे नाजुक वक्त में और इस खास वक्त में जबकि मैं समझता हूँ कि हिन्दुस्तान आजाद होने वाला है, हालांकि मैं खुद इतना यकीन रखता हूँ और इस सिलसिले में यहाँ तक जाने के लिये तैयार हूँ कि आइन्दा जून सन् १९४८ ई० के अन्दर हिन्दुस्तान बिल्कुल आजाद हो जायगा लेकिन आज मैं अपने दिमाग को बिल्कुल आजाद मुल्क के रहने वाले दिमाग की तरह समझता हूँ मगर यह समझता हूँ कि हर एक हिन्दुस्तानी को हर वक्त यह समझ लेना चाहिये कि वह एक आजाद मुल्क की आजाद आबोहवा के अन्दर रहता है और आइन्दा से इसे वह तरीका जिन्दगी और वह तर्ज अमल अख्तियार करना है जो किसी आजाद मुल्क का रहने वाला अख्तियार करता है। इस जिम्मेदारी का एहसास करते हुये आज मेरे नजदीक यू० पी० का हर मुसलमान खवाह वह मुस्लिम लीग के अन्दर हो खुल्ला-खुल्ला मुस्लिम लीग के बाहर हो उसका यह फर्ज है कि वह यह सोचे कि उसको अपने सूबे की जिन्दगी के बनाने के लिये हिस्सा लेना है। और जिस वक्त इसे यह अहसास होगा तो मैं समझता हूँ कि वह यकीनन कांस्टीट्यूट असेम्बली (मजलिसे आईनसाज) में शिरकत

[The Hon'ble the Minister of Communications]

करेगा और मतालिया करेगा कि हमारी जरूरियात यह हैं कि हमारा केस (मामला) अलाहिदा कर दिया जाय। तो मैं यह कहने के लिये तैयार हूँ। मेरे नजदीक इनका मतालिया बजा मतालिया होगा। यह कहना कि हम हिन्दुओं के साथ रहने पर मजबूर हैं और हमारा उनका चोली दामन का साथ है। अगर कांस्टीट्यूट असेम्बली (मजलिसे आईनसाज) पाकिस्तान बनाने वाले और पाकिस्तान का मुतालिया मान वाले शरीक नहीं होना चाहते तो कोई बजह नहीं है कि जो मुसलमान अक़लियत के सूँ में रहते हैं, वह शरीक न हो वे इस चीज से क्यों फायदा न उठाये जिससे उन्हें फायदा उठाना चाहिये। मैं उम्मीद करता हूँ कि मेरे दोस्त जो सामने बैठे हैं इस गरज से नहीं जैसा कि मेरे दोस्त मौलवी जमालुद्दीन इरशाद फरमाते हैं कि नेशनलिस्ट मुसलमानों को इससे फायदा होगा। वह यह न समझे कि यह एक नेशनलिस्ट मुसलमान कह रहा है कांग्रेसी कह रहा है कौन कह रहा है। इस बात को आप मेरिट (खूबी) पर सोचिये गौर कीजिये समझिये। जहाँ आपने इस तरह का एहसास करना शुरू किया है कि आज यू० पी० के अन्दर हर हिन्दू मुसलमान को इत्तफाक की ज़िन्दगी बसर करनी चाहिये वहाँ आपको इस बात का भी एहसास होना चाहिये कि अगर मुस्लिम लीग फिलहाल यू० पी० के रहने वाले मुसलमानों की बाहिद नुमाइन्दा जमात है। इस सूबे में जो मुसलमान रहते हैं वह कांग्रेसी (मजलिसे आईनसाज) में न शरीक होने का क्या जवाब देंगे जो कि उनकी तरफ से नुमाइन्दे बनाकर इस अहम काम के लिये भेजे गये हैं? मैं इससे ज्यादा वक्त नहीं लेना चाहता क्योंकि हमारे दूसरे भाई इसके मुतालिक तक्रारीर करेंगे और मेरे सवाल का जवाब देंगे। मैं निहायत अदब से अपने दोस्त मुस्लिम लीग के मेम्बरान की तवज्जे दिलाता हूँ कि वह मेरी इस गुजारिश पर गौर करें जो मैंने उनके सामने उनके भाई होने की हैसियत से की है। आज रवैये में तब्दीली की ज़रूरत है वक्त का तकाज़ा है और उनको तैयार होना चाहिये।

— آنریبل منسٹر آف جسٹس کے (ڈاکٹر کیلاس تانہ کائنجو)

میں ہندوستانی میں بول تو سکتا تھا مگر انگریزی کتابوں سے کچھ پڑھنا

ہے اس وجہ سے چاہتا تھا کہ انگریزی میں بولوں —
(آرازیں — ہندوستانی میں بولئے)

بہت اچھا —

جناب اسپیکر صاحب — اس بحث میں بہت سے معاملات کا ذکر ہوا ہے جن کے متعلق موقع ملے گا جب گرانٹ (عطیہ) پیش ہونگی اور میں مطالبہ کرونگا اور غالباً ہمارے مہربان دوست کتھوشن (تھریک تخفیف) پیش کریں گے اُس وقت میں بہت تفصیل کے ساتھ عرض کروں گا — میں اس وقت دو باتوں کی طرف توجہ دلانا چاہتا ہوں — بحث میں میں نے لائق درستیوں نے محکمہ زراعت کی طرف توجہ دلائے ہوئے کہا کہ ادھر تو باہر سے غلہ آرہا ہے اور افراط سے آرہا ہے کروڑوں روپے کا آرہا ہے اور ادھر اپنے صوبے میں اس معاملے کے متعلق یعنی یہ کہ کاشت بڑھائی جائے پیداوار بڑھائی جائے اس کے متعلق کوئی سمیل نہیں کی گئی ہے نہ اس بحث سے ظاہر ہوتا ہے کہ کافی اس پر توجہ کی گئی ہے جہاں تک کہ اس بحث میں اس کے متعلق بہت سے خرچے اور مددیں قائم کی گئی ہیں وہ تو غالباً جب اس کے گرانٹ (عطیہ) پیش ہوگی آپ کو ظاہر ہو جائیگا مگر یہ موقع ایسا معلوم ہوتا ہے کہ جو کارروائی امریکہ میں فوڈ اینڈ ایگریکلچر کمیشن کے سلسلہ میں ہوئی وہ اس ادارے کے سامنے پیش کر دیجائے — میرے پاس اس کے رپورٹ

چوبی ہوئی اتفاق سے آج دس منٹ ہوئے ذاک سے اُٹے ہ۔ اور
میں یہہ عرض کرنا چاہتا تھا کہ کمیشن کے سامنے دو باتیں تھیں ایک تو یہہ کہ

Developing and organising production, distribution and utilisation
of the basic foods to provide diets on a health standard for the peoples
of all countries.

(خاص غذا کی پیداوار کو بڑھانا، اس کی تقسیم اور اس کے استعمال
میں ترقی کرنا اور تنظیم کرنا تاکہ سب ملکوں کے لوگوں کو اچھی تندرستی
قائم رکھنے کے لئے غذا مل سکے) یہہ ایک مدد تھی جس کے لئے کمیشن مقرر کیا
گیا تھا اور دوسری تھی -

stabilising agricultural prices at levels fair to producers and
consumers alike

(زرعتی قیمتوں کو ایسے معیار پر قائم کرنا جو کہ پیدا کرنے والے و خرچ
کرنے والے دونوں کے لئے ہی مناسب ہو) پہلی بات پر کمیشن میں بہت دنوں تک
بحث رہی اور ہر ایک ملک کی طرف سے یہہ کہا جاتا تھا کہ جہاں تک
غلے کا معاملہ ہے وہاں تک کوشش کی جائیگی اور کی جا رہی ہے تاکہ ہر ایک
ملک اپنی ضرورتوں کو پورا کر سکے۔ اس سلسلے میں اس رپورٹ میں جو
تجویزیں پاس ہوئیں ان کا لب لباب یہہ ہے کہ ہر ایک ملک سے درخواست
کی گئی ہے کہ جہاں تک ایگریکلچر (زرعت) کا تعلق ہے آپ اپنا پروگرام
بنائیے اے پروگرام پانچ برس سے دس برس کے اور مختصر پروگرام آئندہ سال کے
لئے دو سال کے لئے اور ان سب پروگراموں کو بھیجا جائے یہہ آرگنائزیشن
اور سسٹم قائم ہے جس میں ۵۴ ملک شامل ہیں فورڈ ایگریکلچر آرگنائزیشن
یونائیٹڈ نیشن کے سمینڈہ میں قائم ہوئی ہے وہاں کے ڈائریکٹر جنرل کے پاس
سب پروگرام بھیجے جائیں اور وہ ان پر غور کر کے ایک ایجنسی قائم کریگا اور
دوسری تجویز یہہ تھی کہ ایک نئی ایجنسی قائم کی جائے فورڈ
ایگریکلچر کے تحت میں جس کا نام ورلڈ فورڈ کونسل رکھا گیا ہے اور جس میں
۱۸ ملکوں کے نمائندے کورنمنٹ لیول (سورکاری درجہ کے) منسٹر صاحبان اس
میں شریک ہونگے ورلڈ فورڈ کونسل کا یہہ فرض ہوگا کہ فوراً سب پروگراموں پر
غور کر کے ہر ملک کو جس قدر مدد کی ضرورت ہو۔ یعنی روپے کی یا مالی
امداد کی یا مشین کی امداد کی یا کسی قسم کی امداد کی وہ یہہ پروپونچائی جائے
تاکہ وہ ملک حادث سے جائز اپنی ضرورتوں کو پورا کر سکے اپنی پیداوار بڑھا سکے
یہہ معاملہ بہت اہم ہے اور اس کی اہمیت کو اس کمیشن کے ہر ممبر نے آرگنائزیشن
کے ہر ممبر نے پورا محسوس کیا اور وہ چاہتا ہے کہ جیسا بنگال میں نقص
پڑا تھا ویسا حادث دوبارہ دنیا کی زندگی میں پیش نہ آئے -

مستط محمد اسحاق خاں -

کیا وہ پروگرام ہماری گورنمنٹ نے بنایا ہے ؟

آنریبل منسٹر آف جسٹس —

یہ آپ کی نادانی ہے یا معصومیت میں، کیا جواب دوں۔ اگر آپ نکتہ چینی میں وقت صرف کم کریں اور بجٹ کے پڑھنے میں زیادہ توجہ دیں تو غالباً آپ کا یہ کلمہ دھینگا۔ میں اسپیکر صاحب سے درخواست کروں گا کہ جو چند مفت اس بات چیت میں صرف ہوئے وہ منہا کر دیں۔ میری غرض یہ ہے کہ اس رپورٹ کے سلسلے میں مجھے کافی اُمید ہے کہ ہمارے صوبے میں اور ہندوستان کے جتنے صوبے ہیں اور ہندوستان، کی جتنی بڑی چھوٹی ریاستیں ہیں سب اپنا پروگرام بنانے کا کافی توجہ ان پر کر کے ایک ویل آرگنائیزڈ ڈسٹرکٹ جیل کے پاس فوراً بھیج دیں۔ یہ معاملہ اتنا اہم ہے کہ آج کے نیشنل ہیڈوائٹ میں ایک تار دس مارچ کا آیا ہوا چھپا ہے اور جن ممبر صاحبان نے اس خبر کو نہیں دیکھا ہے میں ان سے درخواست کروں گا کہ اُس پر توجہ فرمائیں یہ ڈسٹرکٹ جیل سرحدوں بوائے کا بیان ہے انہوں نے کہا ہے کہ معاملہ اتنا اہم ہے کہ اس کا کوئی فیصلہ نہ ہوا اور اگر کوئی قابل اطمینان سلجھاؤ نہ ہو تو ہندوستان کے لئے کیا بلکہ دنیا کے سامنے ایک عام تباہی سامنے آتی ہے۔

(ایک آواز — ذرا اُس کو پڑھ دیجئے)

"The world food problem is so urgent that chaos can only be averted by setting up of a World Food Council, Sir John Boyd Orr, Director General of the United Nations Food and Agricultural Organisation, said at a Press conference yesterday:

"Europe cannot afford to be divided into blocks. Although Russia is not yet actually adhering to the Food and Agricultural Organisation, she tacitly admitted her support when she signed the Hot Springs Agreement."

"My belief is that Russia will soon join us—she has no reason for not doing so. I am sure that she will come to the Food and Agricultural Organisation's annual conference which the executive has fixed for August 26 at Geneva."

Regarding the World Food Council Sir John said that the executive committee had unanimously approved the proposals of the preparatory commission for setting up of such a council, composed of representatives of all Governments adhering to the Food and Agricultural Organisation.

Sir John said: "The main functions of the council will be to ensure that concrete measures are taken, first, to develop world agriculture, secondly to stabilise international food prices and thirdly, to build up a world food reserve. The annual meeting of the council will form part of the annual conference of the Food and Agricultural Organisation."

In view of the urgency of world food problem, the executive committee decided that the conference should be held on August 26.

('انڈیوم منسٹر' کی اود ایڈ ایڈیٹر آرگنائزیشن کے ڈائریکٹر جنرل
سر جون بوائٹ آر نے کل ایک اخبار کی کانفرنس میں کہا کہ "دنیا کا غذائی
- مسئلہ اس قدر اہم ہے کہ صرف تمام دنیا کی ایک غذائی کونسل مقرر کرنے
سے ہی بدامنی کو روکا جاسکتا ہے۔"

"یورپ حصوں میں منقسم نہیں کیا جا سکتا۔ حالانکہ درس حقیقتاً فوق
ایڈ ایڈیٹر آرگنائزیشن کے مطابق کام نہیں کر رہا ہے تاہم ہات اسپر گس
کے معاہدہ پر دستخط کر کے اُس نے اپنی خاموش حمایت کا اعتراف کیا ہے۔"
"مجھے یقین ہے کہ درس جلد ہی ہم میں شامل ہو جائیگا۔ اسکو ایسا
نہ کرنے کی کوئی وجہ نہیں ہے۔ مجھے یقین ہے کہ یہ مجلس انتظامیہ کی
مقررہ تاریخ ۲۶ اگست کو جنیوا میں فوق ایڈ ایڈیٹر آرگنائزیشن کے سالانہ
جلسہ میں شرکت کرنے ضرور آئیگا۔"

دنیا کی غذائی کونسل کے متعلق سر جون نے کہا کہ مجلس انتظامیہ نے
ایڈ ایڈیٹر آرگنائزیشن کی ان تجاویز کو اتفاق رائے سے منظور کر لیا ہے کہ فوق ایڈ
ایڈیٹر آرگنائزیشن سے اتفاق کر نیوالی تمام حکومتوں کے نمائندوں پر مشتمل
ایک کونسل قائم کی جائے۔

سر جون نے کہا "اس کونسل کا خاص کام اس بات کو دیکھنا ہوگا کہ اول تو
دنیا کی زراعت کو ترقی دینے کے لئے دوئم غذا کی بین الاقوامی بینیتوں کو استقلال
دینے کے لئے سوئم دنیا کی غذا کا ذخیرہ قائم کرنے کے لئے قیوس اقدامات کئے
جائیں۔ اس کونسل کی سالانہ نشست فوق ایڈ ایڈیٹر آرگنائزیشن کی
سالانہ کانفرنس کا حصہ ہوگی۔"

دنیا کے غذائی مسئلہ کی اہمیت کے مد نظر مجلس انتظامیہ نے یہ فیصلہ
کیا ہے کہ کانفرنس ۲۶ اگست کو ہو۔"

میں یہ صرف اطلاع دینا چاہتا تھا کہ جہاں تک اس امر کا تعلق ہے کہ ہر
ملک میں ایسی تدبیریں اختیار کی جاویں کہ وہاں کی پیداوار بڑھے۔ اس میں
کسی کو اختلاف نہیں ہے۔ جہاں تک میں اپنے تجربہ سے کہنا چاہتا ہوں کہ
سکتا ہوں کہ یہ جو سفستہا بنیں وہیں فود (خوراک) کی ایڈیٹر آرگنائزیشن
(کاشت انجمن) کی اُن کی جانب سے ہر ایک ملک کو ہندوستان کو بھی نہیں
بلکہ جتنے ملک ہیں اُن کے لئے وہ آمادہ ہیں۔ اگر اُن سے آپ امداد مانگیں
کسی طریقہ کی تو اُس امداد کو دینے میں یا اُن وسیلوں کو فراہم کرنے میں
تو وہ حتمی الامکان آپ کا مدد فرمائیں گے۔

دوسرا معاملہ کمیٹی کا تھا کہ کس نرخ سے دنیا جاوے اُس کے متعلق بھی
چرچا ہوئی تھی۔ میں نے شروع میں بھی عرض کیا تھا کہ عجیب کیفیت ہے
جبکہ یہ ملک میں تو بے حد کمی ہے۔ مگر دوسرے ملکوں میں بڑی
بہورتاؤت ہے۔ ہمارے صوبہ میں ہی لیجئے۔ آج ہمکو بڑی قوی امید ہے کہ

[The Hon'ble the Minister of Justice]

خدا کی عطایت سے (مسٹر شوکت علی سے یہہ دریافت کرنا چاہتا ہوں کہ اگر روس بھی اس فوج کانفرنس میں شریک ہو جائے تو اُس کا کیا اثر ہوگا) روس کے اس میں شریک ہونے سے سیاسی تعلق نہیں ہے - روس اگر شریک ہو تو میں سمجھتا ہوں کہ وہاں کہ پیداوار بہت کافی ہوتی ہے - یوکرین میں غلہ کی بہت کافی پیداوار ہے اور آج کل دنیا کا جو نقشہ بن رہا ہے اُس میں روس کی پوزیشن (حیثیت) کافی اہمیت رکھتی ہے اور یہہ کوشش کی جاتی کہ جو بھی انٹرنیشنل (بین الاقوامی) سنسٹھا بنے اُس میں حتی الامکان جتن توڑیں ہیں وہ اُس میں شریک ہو جائیں - چونکہ اُس میں روس اب تک شامل نہیں ہے - اس کو دعوت دی گئی ہے کہ آپ بھی آئیں اس معاملہ کے سلجھانے میں کہ لوگ ہونے نہ میں - جہاں تک سیاسی معاملات کا تعلق ہے آپ تو اخباروں میں روز پڑھتے ہوئے کہ یونائیٹڈ نیشنس اسمبلی ہے، وہ کر رہی ہے -

Mr. S. M. Rizwanullah : On a point of information, Sir. Is there any likelihood of Russia joining the Organization ?

مسٹر ایس - ایم - رضوان اللہ -

جناب والا - کیا میں معلومات کے سوال پر یہہ معلوم کر سکتا ہوں کہ آیا روس کے اُس کانفرنس میں شرکت کرنے کے امکانات ہیں ؟

The Hon'ble the Speaker : I would ask the honourable members not to discuss these international questions here too much. We are concerned with the budget of the province.

آنریبل اسپیکر

میں معزز ممبروں سے درخواست کروں گا کہ وہ یہاں پر بین الاقوامی مسائل (جو زیادہ بحث نہ کریں - ہم تو اس وقت صوبہ کے بجٹ پر غور کر رہے ہیں -)

Mr. S. M. Rizwanullah : I was only asking on a point of information because he knows

(مسٹر ایس - ایم - رضوان اللہ -)

میں تو صرف ایک معلومات کے سوال پر یہہ معلوم کرنا چاہتا تھا کیونکہ وہ جانتے ہیں کہ

The Hon'ble the Speaker : I would ask the Hon'ble Minister of Justice to come down to the affairs of the province because the time at his disposal is short.

آنریبل اسپیکر -

میں آنریبل منسٹر آف جسٹس سے یہہ درخواست کروں گا کہ وہ صوبائی معاملات کی طرف آجائیں کیونکہ اُن کے پاس وقت کم ہے -

آنریبل منسٹر آف جسٹس —

جہاں تک کہ غلہ کے باہر سے آنے کا واسطہ ہے وہاں تک امید یہ ہے کہ کافی سستا آئیگا۔

میں صرف یہ کہنا چاہتا ہوں کہ پیداوار کے بڑھانے کا چرچا کیا گیا ہے مگر آپ یہ یاد رکھیں کہ آپ کے یہاں کے طریقے ایسے ہیں کہ اُن میں زیادہ مشینوں کا استعمال نہیں ہو سکتا۔ جہاں تک زمین کے تورتے کا واسطہ ہے اُس کے لئے زیادہ مشینوں کی ضرورت ہے۔ وہ آج کل باہر سے اُنہیں سکتیں، نہ اُن کے بنانے کا سامان ہی آج کل مہیا کیا جاسکتا ہے۔ کیونکہ امریکہ میں بی بی اُنہوں نے کہا ہے اپنے کاشتکاروں کو امداد پہنچانے کے لئے کم سے کم وہ ۱۲ مہینہ لیں گے۔ جو مشینیں وہاں چلتی ہیں اُن سے آپ کے کھیتوں کو کسی قسم کا فائدہ نہیں ہو سکتا۔ مگر تو آپ سے درخواست کرونگا کہ آپ کے کاشتکار کافی معطلی ہیں اُن کو وقت پر کہاں دیدی جاوے۔ وقت پر اُن کو اچھا بیج دیا جاوے، تو مجھے پورا اطمینان ہے کہ وہ مشینوں سے بھی زیادہ پیداوار برسکیں گے۔ یہ امریکہ کے لوگ بھی کہتے ہیں اور اُس کا طریقہ کیا ہے؟ وہ یہ ہے کہ آپ نوآبادیوں سوسائٹیز بنائے میں مدد کریں۔ (ہندی)۔

یہ جو آپ نے اظہار مسرت کیا اُس سے میں نے یہ نتیجہ نکالا کہ آپ امداد کرنے پر تیار ہیں اور بعض لفظی نکتہ چینی پر آپ کو بھروسہ نہیں ہے۔ سوائے اُس کے کہ آپ کاشتکاروں کی امداد کریں، پیداوار بڑھنے کا کوئی طریقہ نہیں ہے۔ جتنی تدبیریں اختیار کی گئی ہیں وہ بھلائی اور نہیں بانی ہے کی ہوں اور بہت اسکیمیں ہیں وہ کافی ہیں۔ میں ایک منٹ پہلے یہ کہتا چاہتا تھا (ایک آواز)۔ ایکریکیوٹو جوڈیشیری کے بارے میں)۔

میں نے یہ مستقل ارادہ کر لیا ہے کہ ایکریکیوٹو اور جوڈیشیری کے بارے میں اس وقت کچھ نہ کہونگا اور نہ آنے والی مجسٹریٹ کے بارے میں کہونگا کیونکہ یہ سب ایوان کے محبوب ہیں اگر کہنا شروع کہونگا تو غالباً پانچ بج جائیگے اس وجہ سے اس کے بارے میں بھر عرض کرونگا۔

آنرےبل منسٹر آف جسٹس (ڈا۰ کلاس ناٹ کاٹج)۔

میں ہندوستانی میں بول تو سکتا تھا مگر انگریزی کتابوں سے کچھ پڑنا ہے اس وجہ سے چاہتا تھا کہ انگریزی میں بولوں (آوازیں—ہندوستانی میں بولیں) بہت اچھا۔

جناب سپیکر صاحب! اس بھس میں بہت سے معاملات کا جیکر ہوا ہے جن کے متعلق مٹا لیکر مٹا لیکر ملے گا جب پراٹ (منجری) پش ہوگی اور میں متا لیکر کرے گا اور گالیبن ہمارے مہربان دوست تھریک تھریک پش کریں گے۔ وقت میں بہت تھریک کے ساتھ ارج کرے گا۔ میں اس وقت دو باتوں کی طرف توجہ دلاتا چاہتا ہوں۔ بھس میں میرے لایک دوستوں نے مٹکما جرایت کی طرف توجہ دلاتے ہوئے کہا کہ بھر تو باہر سے گلا آ رہا ہے اور بھراٹ آ رہا ہے، کرڈیہ روپے کا آ رہا ہے اور بھر اپنے سب سے اس معاملے کے متعلق مٹا لیکر مٹا لیکر کہتا ہے کہ کاش بڑا جائے، پداوار بڑا جائے، اس کے متعلق کوئی سبیل نہیں کی گئی ہے۔ اس بھس سے جاہر ہوتا ہے کہ کافی اس پر توجہ کی گئی ہے جہاں تک کہ اس بھس کا تعلق ہے اس کے متعلق بہت سے بھس اور مٹے کا پش کی گئی ہے۔ وہ تو گالیبن جب اس کی پراٹ (منجری)

[The Hon'ble the minister of justice]

पेश होगी आपको जाहिर हो जायगा मगर यह मौखिक ऐसा मालूम होता है कि जो कार्यवाही अमरीका में फूड एन्ड एग्रीकल्चर कमीशन (गिजा और जरायती कमीशन) के सिलसिले में हुई वह इस ऐवान के सामने पेश कर दी जाये मेरे पास उसकी रिपोर्ट छपी हुई इतिफात से आज अभी दस मिनट हुये डाक से आयी है और मैं यह अर्ज करना चाहता था कि कमीशन के सामने दो बातें थीं एक तो यह कि :—

Developing and organizing production distribution and utilisation of the basic foods to provide diets, a health standard for the people of all countries.

(खास गिजा की पैदावार को बढ़ाना उसकी तखसीम और उसके इस्तेमाल में तरक्की करना और तंजीम करना ताकि सब मुल्कों के लोगों को अच्छी तन्दुरुस्ती कायम रखने के लिये गिजा मिल सके)

यह एक मद थी जिसके लिये कमीशन मुकर्रर किया गया था और दूसरी थी :—

Stabilising cultural prices at levels fair to producers and consumers alike.

(जरायती कीमतों को ऐसे मेअर पर कायम करना जोकि पैदा करने वाले व खर्च करने वालों दोनों के लिये ही मुनासिब हो ।)

पहली बात पर कमीशन में बहुत दिनों तक बहस रही और हर एक मुल्क की तरफ से यह कहा जाता था कि जहां तक गल्ले का मामला है वहां तक कोशिश की जायगी और की जा रही है ताकि हर एक मुल्क अपनी जरूरतों को पूरा कर सके । इस सिलसिले में इस रिपोर्ट में जो तजवीजों पास हुई उनका लबोलुबाब यह है कि हर एक मुल्क से दरखास्त की गई है कि जहां तक एग्रीकल्चर (जरायत) का ताल्लुक है आप अपना प्रोग्राम बनाइये । लम्बे प्रोग्राम पांच बरस के दस बरस के और मुस्तसर प्रोग्राम आइन्दा साल के लिये दो साल के लिए और इन सब प्रोग्रामों की भेजा जाये । यह आर्गनाइजेशन (तंजीम) और संस्था का काम है जिसमें ५४ मुल्क शामिल हैं । फूड एन्ड एग्रीकल्चर आर्गनाइजेशन आफ यूनाइटेड नेशन (मुतहदा अकवाम के जरायती गिजा की तंजीम) के सम्बन्ध में कायम हुई है । वहां के डाइरेक्टर जनरल के पास सब प्रोग्राम भेजे जावें और उन पर गौर करके एक ऐजन्सी कायम करेगा और दूसरी तजवीज यह थी कि एक नई ऐजन्सी कायम की जाय फूड एन्ड एग्रीकल्चर आर्गनाइजेशन (गिजा व जरायती तंजीम) के तहत में जिसका नाम वर्ल्ड फूड काँसिल रक्खा गया है और जिसमें १८ मुल्कों के नुमाइन्दे गवर्न-मेंटल लेवल (सरकारी दरजे के) मिनिस्टर साहबान इसमें शरीक होंगे । वर्ल्ड फूड काँसिल का यह फर्ज होगा कि फ़ौरन सब प्रोग्रामों पर गौर करके हर मुल्क को जिस क्रम में मद की जरूरत हो यानी रुपये की या माली इमदाद की या मशीन की इमदाद की या किसी किस्म की इमदाद बहम पहुंचाई जाय ताकि वह मुल्क जल्द से जल्द अपनी जरूरतों को पूरा कर सके अपनी पैदावार बढ़ा सके । यह मामला बहुत अहम है और उसकी अहमियत को उस कमीशन के हर मेम्बर ने आर्गनाइजेशन (तंजीम) के हर मेम्बर ने पूरा महसूस किया और वह चाहता है कि जैसा बंगाल में क्रहत पड़ा था वैसा हादसा दुबारा दुनिया की ज़िन्दगी में पेश न आये ।

मिस्टर मुहम्मद इसहाक खां—

क्या यह प्रोग्राम हमारी गवर्नमेंट ने बनाया है ?

जानरेबिल मिनिस्टर आफ जस्टिस—

यह आपकी नादानी है या मासूमियत में क्या जवाब दूं अगर आप नुक्ताचीनी में वक्त सर्फ कम करें और बजट के पढ़ने में ज्यादा तवज्जह दें तो गालिबन आपका यह काम न रहेगा । मैं स्पिकर साहब से दरखास्त करूंगा कि जो चन्द मिनट इस बातचीत में सर्फ हुये वह मिन्हा कर दें । मेरी अर्ज यह है कि इस रिपोर्ट के सिलसिले में मुझे काफी उम्मीद है कि हमारे सूबे में और हिन्दुस्तान के जितने सूबे हैं और हिन्दुस्तान की जितनी बड़ी छोटी

रियासतें हैं सब अपना प्रोग्राम बना कर काफी तबज्जह इनपर करके एक अच्छी बेल अर्गनाइज्ड फूड प्लान (संतुलित गिजाई तजवीज) डाइरेक्टर जनरल के पास फौरन भेज दें। यह मामला इतना अहम है कि आज के नेशनल हेराल्ड में एक तार १० मार्च का आया हुआ छपा है और जिन मेम्बर साहबान ने इस खबर को नहीं देखा है मैं उनसे दरखास्त करूंगा कि उसपर तबज्जह फरमायें। यह डाइरेक्टर जनरल सर जान ब्वायड का बयान है उन्होंने कहा है कि मामला इतना अहम है कि अगर इसका कोई फैसला न हुआ और अगर कोई काबिल इतमीनान मुलजाव न हुआ तो हिन्दुस्तान के लिये क्या बल्कि दुनिया के सामने एक आम तबाही सामने आती है (एक आवाज :—जरा उसको पढ़ दीजिये)

"The world food problem is so urgent that chaos can only be averted by setting up of a World Food Council", Sir John Boyd Orr, Director General of the United Nations, Food and Agricultural Organisation, said at a Press conference yesterday:

"Europe cannot afford to be divided into blocks. Although Russia is not yet actually adhering to the Food and Agricultural Organisation, she tacitly admitted her support when she signed the Hot Springs Agreement."

"My belief is that Russia will soon join us—she has no reason for not doing so. I am sure that she will come to the Food and Agricultural Organisation's annual conference which the executive has fixed for August 26 at Geneva."

Regarding the World Food Council Sir John said that the executive committee had unanimously approved the proposals of the preparatory commission for setting up of such a council, composed of representatives of all Governments adhering to the Food and, Agricultural Organisation.

Sir John said: "The main functions of the council will be to ensure that concrete measures are taken, first, to develop world agriculture, secondly to stabilise international food prices and thirdly, to build up a world food reserve. The annual meeting of the council will form part of the annual conference of the Food and Agricultural Organisation."

"In view of the urgency of world food problem, the executive committee decided that the conference should be held on August 26."

ड एण्ड एग्रीकल्चर अर्गनाइजेशन यूनाइटेड नेशन (खाद्य और कृषि संस्था, संयुक्त राष्ट्र) के डाइरेक्टर जनरल सर जान ब्वायड आर० ने कल एक प्रेस कान्फ्रेंस में कहा कि संसार की खाद्य समस्या इतनी आवश्यक है कि वर्ल्ड फूड काउन्सिल (विश्व खाद्य कौंसिल) की संस्थापना द्वारा ही आपत्ति का निवारण हो सकता है।

"यूरोप की दो भागों में विभाजित नहीं किया जा सकता। यद्यपि रूस फूड एण्ड एग्रीकल्चरल अर्गनाइजेशन (खाद्य और कृषि संस्था) में जो कोई भाग नहीं ले रहा है किन्तु हाट स्प्रिंग ऐग्रीमेंट में हस्ताक्षर करने से प्रतीत होता है वह भी इसके पक्ष में है। "

"मेरा विश्वास है कि रूस भी शीघ्र ही सहयोग देगा। कोई कारण नहीं कि यह ऐसा न करे मेरा विश्वास है कि जिनेवा में इक्जीक्यूटिव द्वारा नियत की हुई २६ अगस्त की खाद्य और कृषि संस्था की वार्षिक कानफ्रेंस में रूस अवश्य भाग लेगा।" वर्ल्ड फूड काउन्सिल (विश्व खाद्य कौंसिल) के सम्बन्ध में सर जान ने कहा कि ऐसी कौंसिल को कायम करने के लिये डिप्लोमैटरी कमीशन (पारिभाषिक मंडली) के प्रस्तावों इक्जीक्यूटिव कमेटी (शासन सम्बन्धी समिति) ने एक मत होकर स्वीकार कर लिया है जिसमें फूड एण्ड एग्रीकल्चर अर्गनाइजेशन (खाद्य और कृषि संस्था) में भाग लेने वाले प्रत्येक गवर्नमेंट के प्रतिनिधि होंगे।

[The Hon'ble the Minister of Justice]

सर जाल ने कहा "कौंसिल के मुख्य कार्य यह होंगे कि उचित कार्यवाही की जाय। पहले संसार की खेती में सुधार हो द्वितीय अन्तर्राष्ट्रीय खाद्यवस्तु के मूल्यों को नियत किया जाय और तृतीय वर्ल्ड फूड रिजर्व (विश्व खाद्य कोष) स्थापित किया जाय। कौंसिल की वार्षिक बैठक खाद्य और कृषि संस्था की वार्षिक कानफ्रेन्स का भाग होगी।

संसार की खाद्य समस्या की महान आवश्यकता को दृष्टि में रखते हुये इन्टरनैशुनल कनेटी (शासन सम्बन्धी समिति) ने यह निर्णय किया कि २६ अगस्त को कानफ्रेन्स होना चाहिये।" मैं यह लिख इत्तिला देना चाहता था कि जहां तक इस अम्र का ताल्लुक है कि हर मुक्त में ऐसी तदबोरे अड्यार को जावे कि वहां की पैदावार बढ़े, इसमें किसी को इत्तिफाक नहीं है। जहां तक मैं अपने तर्जुमे से कह सकता हूं, यह जो संस्थायें हैं फूड की एग्जिक्लुवर आर्गनाइजेशन की, उनकी जानिब से दूरेक मुक्त को हिन्दुस्तान को नहीं बल्कि जितने मुक्त हैं उनके लिये वह आमादा हैं अगर उनसे आप इमदाद मांगें कि किसी तरीके की तो उस इमदाद को देने में या उन बसीलों को फराहम करने में, तो वह हतुलइमकान आपकी मदद फरमायेंगे।

दूसरा मामला कमेटी का था कि किस निर्ख से दिया जावे उसके मुताल्लिक भी चर्चा हुई थी। मैंने शुरू में भी अर्ज किया था कि अबज कैफियत है जबकि कुछ मुक्तों में तो बेहद कमी है अगर दूसरे मुक्तों में बड़ी बहुतायत है। हमारे सूबे में ही लीजिये, आज हमको बड़ी कमी उम्मीद है कि खुदा की इनायत से (मिस्टर शौकत अली-मैं यह दर्याफ्त करना चाहता हूं कि अगर रूस भी इस फूड कानफ्रेन्स में शरीक होजाय तो उसका क्या असर होगा) रूस के इस में शरीक होने से सियासी ताल्लुक नहीं है, रूस अगर शरीक होगा तो मैं समझता हूं कि वहां पैदावार बहुत काफी होती है। यूकेन में गल्ले की बहुत काफी पैदावार है और आज कल दुनिया का जो नक्शा बन रहा है उसमें रूसकी पोजीशन काफी अहमियत रखती है। और यह कोशिश की जाती है कि जो भी इन्टरनेशनल संस्था जने उसमें हतुलइमकान जितनी क्वतें हैं वह उसमें शरीक हो जावें। चूंकि उसमें रूस अबतक शामिल नहीं है, उनको दावत दी गई है कि आप भी इस मामले को मुलझाने के लिये आइये ताकि लोग भूखों न मरें। जहां तक सियासी मामलात का ताल्लुक है आप तो अखबारों में रोज पढ़ते होंगे कि यूनाइटेड नेशन्स असेम्बली है।

Mr. S. M. Rizwanullah : On a point of information, Sir, Is there any likelihood of Russia joining the Organisation ?

मिस्टर एस० एस० रिजवानुल्ला—

श्रीमान् जी ! मैं सूचना चाहता हूं। क्या इस बात की कोई संभावना है कि रूस संस्था में भाग लेगा ?

The Hon'ble the Speaker : I would ask the honourable member not to discuss these international questions here too much. We are concerned with the budget of the province.

आनरेबिल स्पीकर—

माननीय सदस्य अन्तर्राष्ट्रीय प्रश्नों पर यहां अधिक वादविवाद न करें। हमको केवल इस प्रान्त के बजट से सम्बन्ध है।

Mr. S. M. Rizwanullah : I was only asking on a point of information because he knows

मि० एस० एस० रिजवानुल्ला—

मैं केवल सूचना चाहता था, क्योंकि वह जानते हैं...

The Hon'ble the Speaker : I would ask the Hon'ble the Minister of Justice to come down to the affairs of the province because the time at his disposal is short,

आनरेबिल स्पीकर—

माननीय न्याय मंत्री केवल इस प्रान्त के विषयों के सम्बन्ध में ही बात करें क्योंकि पास समय बहुत कम रह गया है।

आनरेबिल मिनिस्टर आफ जस्टिस—

जहां तक कि गल्ले के बाहर से आने का वास्ता है उम्मीद यह है कि काफी सस्ता आयेगा।

मैं यह सिर्फ कहना चाहता हूं कि पैदावार को बढ़ाने का चर्चा किया गया है मगर आप यह याद रखें कि आपके यहां के तरीके ऐसे हैं कि उनमें ज्यादा मशीनों का इस्तेमाल नहीं हो सकता। जहां तक जमीन के तोड़ने का वास्ता है उसके लिये ज्यादा मशीनों की जरूरत है वह आज कल बाहर से आ नहीं सकतीं। न उनके बनाने का साधन ही आजकल मोह्य्या किया जा सकता है। क्योंकि अमेरिका में भी उन्होंने कहा है कि कमसे कम वह १२ महीने लेंगे, अपने कारखानों को इम्दाद पहुंचाने के लिये। जो मशीनें वहां चलती हैं उनसे आपके खेतों को किसी किसम का फायदा नहीं हो सकता। मैं तो आपसे दरखास्त करूंगा कि आप के कारखानों का काफी मेहनती हूं। उनकी वक्त पर खाद दे दी जावे वक्त पर उनको अच्छा बोज दिया जावे तो मुझे पूरा इत्मीनान है कि वह मशीनों से भी ज्यादा पैदावार कर सकेंगे, यह अमेरिका के भी लोग कहते हैं। और इसका तरीका क्या है, वह यह है कि आप को-ऑपरेटिव सोसाइटीज बनाने में मदद करें।

यह जो आपने इजहार मंतरत किया उससे मैंने यह नतीजा निकाला कि आप इमदाद करने पर तैयार हैं और सहज लक्ष्मी नुक्ताचीनी पर आप को भरोसा नहीं है। सिवाय इसके कि आप कारखानों की इम्दाद करें, पैदावार बढ़ाने का कोई तरीका नहीं है। जितनी तदवीरें अख्तियार की गई हैं वह बिजली नहर के बनाने की हैं, और बहुत स्कीमें हैं, वह काफी हैं। मैं एक मिनट पहले यह कहना चाहता था (एक आवाज :— एकजीक्यूटिव और जूडिशियरी के बारे में) मैंने यह मुस्तकिल इरादा कर लिया है कि एकजीक्यूटिव और जूडिशियरी के बारे में इस वक्त कुछ न कहूंगा। और न आनरेरी मैजिस्ट्रेट के बारे में कहूंगा, क्योंकि यह सब ऐबान के सहबूब हैं, अगर कहना शुरू करूंगा तो गालिबन पांच बज जायेंगे। इस वजह से इसके बारे में फिर अर्ज करूंगा।

***आनरेबिल मिनिस्टर आफ लोकल सेल्फ गवर्नमेंट—**

जनाब स्पीकर महोदय! पिछले दो दिनों से जो बजट के सिलसिले में बहस हो रही है जिसके दौरान में पब्लिक हेल्थ और मेडिकल के ऊपर बजट में कुछ बातें कही गई हैं। मैं आम तौर से उनका जवाब न दे सकूंगा। कंट्रोलेशन के सिलसिले में जो कुछ हुआ उसको बताना था बता दूंगा। मगर अपने सूबे में चन्द ऐसी बातें फैली हुई हैं मैं समझती हूं कि यह ठीक होगा कि चन्द बातों का मैं जवाब दे दूं, जो पिछले दो दिनों में उठाई गई हैं। सबसे पहले मैं यह कहना चाहती हूं कि जो बहुत सी बातें कही गई हैं जो एतराज किये गये हैं, वह गलत फहमी के सबब थे, आनरेबिल मेम्बरान ने बजाय बजट के पढ़ने के आनरेबिल फाइनेन्स मिनिस्टर साहब की स्पीच की हेडलाइन को पढ़करके ही नुक्ताचीनी शुरू कर दिया, मसलन हमारे बजट का साल्लूक है कितने साहबान (जैसा कि श्री सम्पूर्णानन्द जी की स्पीच में लिखा है) ने कहा कि मेडिकल और पब्लिक हेल्थ के ऊपर ८०.९४ लाख इमारतों के लिये खर्च किया जा रहा है।

A provision of Rs. 80.94 lakhs for building of a large number of new hospitals equipped on up-to-date lines, of Rs. 1.05 lakhs for rural dispensaries, of Rs. 2.86 lakhs for mechanized dispensaries deserve to be specially noted.

(एक बड़ी संख्या में ऐसे नये अस्पतालों के बनवाने के लिये जिनमें आधुनिक प्रकार के सामान हों ८०.९४ लाख रुपये की रकम देहांतों में इलाजाने खोलने के लिये १.०५ लाख रुपये और मोटर गाड़ियों पर चलने वाले गश्ती दवाखानों के लिये २.८६ लाख रुपये की

* उपरोक्त भाषण माननीय मंत्रिणा महोदय द्वारा सुभारा नहीं गया है।

[The Honble the Minister of Local Self Government]

रकम के प्रबन्ध का उल्लेख विशेष रूप से आवश्यक है)। तो बजाय इसके आगे चल के उन किताबों को देखते जिनमें तफसील दी है तो मालूम हो जाता कि यह ८० लाख क्या चीज है, कैसी रकम है, यह किस काम की है और किन तरीकों से खर्च की जायेगी। इस पर कतई तबज्जह नहीं की गई है। दूसरी बात यह है कि जित वक्त इन्सान किसी चीज पर नुक्ताचीनी करने पर आता है तो बसुर यह होता है कि अपने दिल में जो तस्वीर है उसके मुताबिक अपनी नुक्ताचीनी शुरू कर देता है। सवाल वजह में यह नहीं है कि हमारे दिल में क्या खयाल है और उसके दिल में क्या है। सवाल यह है कि इस सूबे में किताबी आमदनी है और किस तरीके से वह आमदनी खर्च की जाती है। सवाल उठता है कि अगर मइज अपने दिल में एक खूबसूरत तस्वीर बना ली थी और मौजूदा नक़शा उसके मुताबिक नहीं हुआ तो उसको बुरा कहेंगे। यह तो वक्त को जाया करना है।

Chaudhri Khaliq-uz-zaman : On a point of personal explanation. Sir, my objection was to the building. My only objection was that the cities should be left to themselves. All this money should be used for the rural areas because in the cities private medical aid is also available, which is not available to the rural areas.

चौधरी खलीकुज्जमां—

श्रीमान् जी, मैं अपना व्यक्तिगत स्पष्टीकरण उपस्थित करता हूँ कि मुझे निर्माण कार्यों के सम्बन्ध में आपत्ति थी। मेरी केवल आपत्ति यह थी कि नगरों पर रकम व्यय न की जाय। ग्राम-क्षेत्रों में ही सारी रकम खर्च होनी चाहिये क्योंकि नगरों में व्यक्तिगत चिकित्सा सहायता भी प्राप्त है जो कि ग्राम-क्षेत्रों में नहीं पाई जाती।

आनरेबिल मिनिस्टर आफ लोकल सेल्फ गवर्नमेंट—

I will just prove that that is what I understood the honourable member to say and I will impress on him that it is exactly what we have made every effort to do so.

(मैं अभी इस बात को सिद्ध कर दूंगी कि माननीय सदस्य के इस वक्तव्य का वाक्य अभिप्राय मेरी समझ में आया और मैं उनका ध्यान इस बात की ओर आकर्षित करूंगी कि यह ठीक वही बात है जिसके लिये हमने भरसक प्रयत्न किया है)।

अगर आप देखियेगा तो आप पाइयेगा कि इस ८५ लाख रुपये में से ८१ लाख देहातों में जाता है।

मिस्टर मोहम्मद इतहाक खां—

खर्च भी होता है।

आनरेबिल मिनिस्टर आफ लोकल सेल्फ गवर्नमेंट—

श्री मोहम्मद इतहाक खां मेरे साथ वह बताव नहीं करेंगे जो आनरेबिल मिनिस्टर आफ जस्टिस के साथ किया था। यह बर्दाश्त नहीं होगा। अगर आप अपनी बात को देखियेगा तो आप पाइयेगा कि maternity, child welfare, mechanized travelling dispensaries, improvement of water supply, grant for public health purposes (जन्माओं की ज़रूरत, बच्चों की देख-भाल, गश्ती अस्पताल, पानी की सप्लाई में तरक्की जनता की स्वास्थ्य के लिये मांगें) वगैरह यह सब चीजें मैं मेडिकल वजह के तिलसिले में दूंगी। यह सब देहातों के लिये है, शहरों के लिये नहीं है। शहरों में जो खर्च किया जायगा वह इस तरह होगा कि वह भोर कमेटी की रिपोर्ट का इम्प्लोमेंटेशन (इस्तेमाल) पूरे तौर से हो सके यानी

हम उन सब कन्डीशनस (दशाओं) को कायम कर सके यानी (उसके मेम्बरों) वगैरह की जगह पूरी हो सके यानी रूपा देहातों के लिये रक्खा गया है। अब सवाल यह है कि इस वक्त सूबे में बेइतहा प्लेग फैला हुआ है। मैं चाहती हूँ कि हर एक के सामने गवर्नमेंट की लाचारी इस मन्त्रे पर रख दूँ। मैं इस पालिसी के खिलाफ हूँ कि हर बात जो गवर्नमेंट करती है उसके ऊपर आड़ कर दी जाये। उसके ऊपर एक चादर डक दी जाये और यह कहा जाय कि हम कोशिश कर रहे हैं और हम इस सूबे का नकशा बदल देंगे जबकि हमारे हाथ में कोई ताकत नहीं है। आज हालत यह है कि तमाम हिन्दुस्तान के लिये प्लेग बैक्टीरियम इन्फेक्शन्स इन्स्टीट्यूट में घनता है, और वहाँ का हमारा आर्डर १८ लाख डोजेज (खुराकों) का था। ६ महीने के लिये यह फिगर (आंकड़े) रखे गये थे। इस स्थान से कि इन महीनों में जवसर एपिडेमिक की शक में प्लेग हो जाती है। अठारह लाख डोजेज (खुराकों) मांगी थी और ग्यारह लाख दी गई है और यदि वहाँ प्लेग हालत खराब हुई है तो १८ लाख से भी ज्यादा भी हमें जरूरत होगी। हमारी लांग २५,००० डोजेज (खुराकों) रोज के हिसाब से थी और वह इस बास्ते हमको नहीं दे सके कि और सूबों में भी एपिडेमिक फैला हुआ है और वहाँ का हार्पिक्रिज का कारखाना बिलकुल टूट चुका है। चारों तरफ प्लेग फैला हुआ है और हम बैक्टीरियम नहीं दे सकते हैं क्योंकि हमारी सप्लाई बहुत कम आ रही है। हमारी गवर्नमेंट ने गवर्नमेंट आफ इंडिया को लिखा है कि और वहाँ से अमेरिका, चीन और फ्रान्स तीन जगह तार और टेलीफोन के जरिये से बात चीत हुई थी कि वह जल्द से जल्द प्लेग बैक्टीरियम भेजें ताकि हम उन जगहों पर भेज सकें जहाँ अभी तक पहुँचा नहीं है। सुना है कि फ्रान्स से चल चुका है और अमेरिका से भी जवाब आया है कि कोशिश हो रही है और उम्मीद है कि महीने दो महीने में आ जायगा। लेकिन प्लेग फैल रहा है। लोग मर रहे हैं और हमारे हाथ में कोई इलाज नहीं है। तो जो चीज हमारे हाथ की थी वह हम कर रहे हैं यानी जहाँ किसी एरिया में प्लेग शुरू हुआ तो वहाँ के लोगों को टेम्पोररी होल्डर्स (आरजी पनाहों) में खिसका दिया जाता है। गांवों के बाहर मैदानों में सड़कों पर छप्पर डाले जा रहे हैं इस काम में बहुत सी संस्थाओं ने और जमातों ने हमारा हाथ बढ़ाया है। कांग्रेसी जमातों ने और दूसरी जमातों ने इस काम में हाथ बढ़ाया है। और अगर उनकी इतनी इमदाद न होती तो जो थोड़ी बहुत मदद हम लोगों से हुई है, वह न हो पाती। मैं गवर्नमेंट की तरफ से इन तमाम जमातों का शुक्रिया अदा करती हूँ। एक बात और है वह यह है कि हमने ४१ टेम्पोरेरी (आरजी) अस्पताल खोल दिये हैं। उनमें हम उन प्लेग के केसेज को ले लेते हैं और कम से कम वह लोग जो ज्यादा खराब हालत में नहीं हैं उनकी परवरिश हो जाती है और वह अच्छे हो रहे हैं और उसके साथ-साथ २४ लारियाँ उस एरिया में घूम रहीं हैं जहाँ पर प्लेग फैला हुआ है ताकि जो लोग वहाँ से हटना चाहते हैं उनको हटा दिया जाय। अलावा इसके नान आफिशल (गैर सरकारी) जमातों से हमने कह दिया है कि जो हमारी मदद करना चाहते हैं अगर उनको डाक्टर मिलें, जो उस एरिया में जाकर काम करने के लिये तैयार हों तो बिना सरकार के हवाले के उन डाक्टरों को रख लें। गवर्नमेंट उनको इमदाद देगी और अगर वह लारी वगैरह किराये पर लेंगे तो बेफिकी के साथ इन्तजाम कर लें और गवर्नमेंट बड़ी खुशी के साथ उस पैसे को अदा करेगी। इस वक्त हमारे पास इससे ज्यादा ताकत इस सिलसिले में नहीं है। हर साल आप जानते हैं कि जब इस किस्म के इपीडेमिक (महामारी) उठते हैं तो हमारे सामने सवाल आता है कि डाक्टर नहीं मिल रहे हैं। उसकी सब से बड़ी वजह यह है कि हमारे पास कोई परमानेंट कैंडर नहीं था अब तक टेम्पोरेरी कैंडर में वह लोग लिये जाते थे। तनख्वाहें भी सामूली सी थीं और वह लोग भी इस डिपार्टमेंट की अपना नहीं समझते थे। थोड़े दिन की मुसीबत काटने के लिये वह भरती हो जाते थे। और उन्होंने कभी दिलचस्पी से काम नहीं किया

[The Hon'ble the Minister of local self-Government]

और जब इपिडेमिक (महामारी) शुरू होता था तो भाग-बौड़ शुरू होती थी, एडवर्टीजमेंट किया जाता था और तब वह नये लोग आते। पहले तो वह काम से नावाकफ थे। वह देहातों से नावाकफ थे लिहाजा और बस्त जाया होता गया और काम ठीक से नहीं होता था। इस बजट में गवर्नमेंट ने उस कैंडर को परमानेंट कर दिया है। पहले ४१ डाक्टर हमारे पास थे अब उनको हमने ६० कर दिया है एक परमानेंट कैंडर बना दिया है जो कि हमेशा १२ महीने सूबे में घूमेगी और उन हालात को दूर करेगी जिनकी वजह से प्लेग और कालरा हर साल फैलता था। अब अगर हम टेम्पोरेरी (आर्जी) हैंसियत से डाक्टर को रखले तो शायद यह जानते हुये कि परमानेंट कैंडर मौजूद हैं टेम्पोरेरी (आर्जी) काम के लिये खुशी से आयेंगे। मुझे उम्मीद है कि वंकीन चन्द दिनों में हमारे पास पहुंच जायें तो अब भी जो नुकसान हो चुका है उसके लिये सिवा अफसोस के और कुछ नहीं हो सकता है, लेकिन आगे नहीं बढ़ सकता है। यह जो टेम्पोरेरी डिस्पेंसरीज (आर्जी शिफाखाने) हैं उनके बारे में थोड़ी सी गलतफहमी आनरेबिल मेम्बरों के दिलों में है। यह इसलिये नहीं है कि यह रूरल डिस्पेंसरीज (देहाती शिफाखानों) की जगह ले लें। यह हरगिज मतलब नहीं है कि रूरल डिस्पेंसरीज (देहाती शिफाखानों) बन्द कर दी जाय। यह इसलिये है कि उन ऐरियाज (इलाकों) में जहां यह न पहुंच जाय वहां वह पहुंच कर इन्तजाम करे। मैं तो यह चाहती हूँ कि हमारे यहां भी रशिया को तरह प्लाईग वल्व्स हों तो हवाई जहाजों के जरिये से दवा पहुंचाई जाय और बीमारों को सदर अस्पतालों में ले जाकर रक्खा जाय। इस वक्त हमारे पास ताकत नहीं है मगर हमें उम्मीद है कि शायद वह दिन आयेगा जब हम वह सहीलियत दे सकेंगे। मेकेनाइज्ड डिस्पेंसरीज का यह अकसद है कि रूरल ऐरियाज में उन जगहों पर जाय जो अस्ततालों से दूर हैं। वहां के लोगों को वह ले आवें या दवा पहुंचा दें। जहां तक मेडिकल बजट का ताल्लुक है मैं इस बात को महसूस करती हूँ और गवर्नमेंट भी महसूस करती है कि हमको चाहिये था कि कोई १० वर्ष का प्लान (आयोजना) इस हाउस के सामने रखते कि १० वर्षों में हम क्या-क्या क़दम उठायेगे मगर न रखने की एक वजह है कि आनरेबिल मेम्बर जानते हैं कि इस वक्त एक मेडिकल रिआरगैनाइजेशन कमेटी बैठाई गई है और हम इस इन्तजार में हैं कि उनकी रिपोर्ट आ जाय और हमको मालूम होजाय कि उनकी क्या रिकमेन्डेशन्स (सिफारिशें) हैं। उसके ऊपर हम फ़ौरन इस किस्म का प्लान तैयार करेंगे जिससे यह मालूम हो कि हम कितना आगे बढ़े हैं और कितनी बातें बाकी रह गई हैं और इस बजट में जो एलाटमेंट प्राइमरी और सेकेंडरी यूनिट्स को हुई है वह हफ्तेजर्ड (अट्कलपच्ची) ढंग से नहीं हुई है। बल्कि भोर कमेटी के रिकमेन्डेशन के सिलसिले में हुई है। यह सवाल उठाया गया है कि प्राइमरी और सेकेंडरी यूनिट्स शुरू कीजिये। हम ने उस कमेटी का इन्तजार नहीं किया। और इनको कायम कर दिया है। और सब कमेटी की रिपोर्ट हमारे सामने आयेंगी तो जिस क्रवर तादाद में वह चाहेंगे और रिकमेंड करेंगे, हम इस काम में बढ़ावेंगे।

यूनानी और आयुर्वेदिक डिस्पेंसरीज का भी वही सवाल है इस वक्त देहात में जो डिस्पेंसरीज (शिफाखाने) हैं उनको खत्म नहीं किया जायगा। वह सब कायम रहेंगी और यह जो नये अलाटमेंट्स हैं इनसे नई डिस्पेंसरीज कायम की जायगी। मेरा इरादा यह है कि यूनानी और आयुर्वेदिक काम को और आगे नवें। इसको बढ़ाने में वह ताकत जो हमारे पास है हम इस्तेमाल करेंगे। लेकिन अभी पूरे तौर पर इन सब बातों को नहीं ला सकते हैं जो होना चाहिए लेकिन तब भी त्यों को हम अलग नहीं कर सकते हैं जिनको हम जानते हैं कि लोगों ने इसका उपयोग

किया है और जनता उनसे फायदा उठाये हुये है। इसलिये आयुर्वेदिक और यूनानी दवाखानों को काफी इज्जत की जगह दी गई है उनका रिप्रिजेन्टेशन (प्रतिनिधित्व) रखा गया है और उनके प्रोडक्शन (उन्नति) की फिक्र हो रही है। उनके जरिये से हम सूबे से ऐसा नेट वर्क (व्यापक कार्य) रखना चाहते हैं जिससे सूबे भर के लोगों को मेडिकल रिलीफ पहुंच जाय। सवाल वाटर वर्क्स और ड्रेनेज का भी है। आप को शायद याद होगा कि पिछले वर्ष के बजट में हमने कहा था कि १५ वर्ष का प्लान हमारे सामने है। नुझे अफसोस है कि वह अब तक नहीं हुआ। उसके लिये मैं शरमिन्दा हूँ। वह इसलिये चालू नहीं हुआ कि हमने कमी थी बल्कि साजान नहीं मिल रहा था। सामान को बजह से लाचार होकर रह जाना पड़ा। वह प्लान (योजना) अब भी मौजूद है। एक करोड़ रुपया आइन्दा साल के लिये अरबन एरियाज (शहरी इलाकों) के वाटर वर्क्स और ड्रेनेज के लिये लगाया जायगा। यह चीज इतनी काफी नहीं है कि तमाम सूबे का मसला हल हो सके, मगर कोशिश यह की जायगी और इरादा यह है कि लोकल बाडीज से यह कहा जाय कि वह कुछ टैक्सेशन बढ़ाकर अपनी इम्पदाद दें ताकि कम से कम किसी हद तक यह मसला हल हो सके। क्योंकि जब तक वाटर वर्क्स और ड्रेनेज का मसला न हल होगा उस वक्त तक आप यकीन मानें चाहे मेडिकल एड का इक्सपेंशन (विस्तार) हो, चाहे कितने ही डाक्टर बढ़ जायें, चाहे कितने ही अस्पताल बढ़ा दिये जायें लेकिन इस सूबे की सेहत हम नहीं बढ़ा सकते, इस लिये हम इसको बहुत अहम समझते हैं।

एक करोड़ रुपया अबकी साल लोन्स (कर्ज) की रकम रखा गया है। यह मैं समझती हूँ और आप इससे इस्तिफाक करते हैं कि यह रकम नाकाफी है। मगर यहाँ भी वही सवाल उठता है। हालत ऐसी है कि हम ऐसे वक्त से गुजर रहे हैं मजबूरी मेडिकल एलाटमेंट बजट में रख देना नाकाफी है। एक तो मेडिकल डिपार्टमेंट में हम एक जाति हैं परसनल की कमी से और दूसरी तरफ से चीजों की कमी की वजह से। हम अपने प्लान को इसी वजह से नहीं पूरा कर पाते हैं। २० लाख रुपया जोकि ग्रांट (स्वीकृति) के तौर पर दिया गया है वह कोई अलाहिदा ग्रांट नहीं है। यह भी दिया गया है। भोर कमेटी के सिलसिले में और उसकी रिक्मेंडेशन्स (सिफारिशों) के बारे में तफ़सील के साथ बजट में दिये जायंगे।

इस हाउस में कई बार बहस के दौरान में इस बात पर जोर दिया गया कि अब आजादी नज़दीक आ रही है। अब आजादी आने के बाद यह होगा और यह नहीं होगा, इस बात की कमी रहेगी और यह बात दूर हो जायगी। यह भी अक्सर कहा गया है कि आजादी के लिये इन २ चीजों की जरूरत है। हमारे बीच में यह चीज हो सकती है। एतराज भी किया गया है कि सियासी मामलों का मसला हमारे सामने नहीं आना चाहिये। मैं खुद इन बातों का जिक्र नहीं करना चाहती क्योंकि न तो वक्त है और न यह खास मौका ही है। मैं जरूर एक बात की तरफ हाउस को तवज्जह दिलाना चाहती हूँ। जब तक हम मौजूदा हालत में हैं यह बिल्कुल नामुमकिन है कि हम किसी मसले को बिल्कुल अलग कर के देखें या अपने सूबे का ही मसला समझें। कोई ऐसा मसला नहीं है आज हर मसला ऐसा है जिसमें हम एकावट के बीच में काम कर रहे हैं। वह क्रम वर्क जिस के अन्दर हमें काम करना पड़ रहा है। ऐसा नहीं है जो हमारे सूबे की बेहतरी के लिये हो। आज जिस वक्त हम अपना हाथ बढ़ाना चाहते हैं और हम चाहते हैं कि बड़ी २ स्कीमें चालू करें तो हमें अटक जाना पड़ता है। वह ताकत हमारे पास नहीं है जो हमको रुपया मुहय्या करा सके, जो आजाद मुल्क या आजाद सूबे को होती है। इसलिये हर चीज की हमको देखना है ताकि मौजूदा हालत जो है उसके अन्दर किसी हद तक हम आगे बढ़ें। न मैं उन लोगों से इस्तिफाक कर सकती हूँ जिन्होंने बड़ी २ बातें कहीं इस बजट की तारीफ में और न उन्हीं लोगों का साथ दे सकती हूँ

جو اسکو بڑا کہتے ہیں۔ سوال یہ ہے کہ جو ہمارے سامنے مفید حالت ہو، جو دیکھتے ہیں کانٹلی اور ان کے ہوتے ہوئے جو زیادہ سے زیادہ ممکن یا اسکی کوئی چیز کی گئی ہے یا نہیں۔ یہ نکتہ جو ہم اب اس خط کے لیے چاہیے۔ اسکی ذراک اس میں آ رہی ہے یا نہیں۔ اگر یہ چیز ہے تو اس سے درکار کھلیے کہ یہ بار بار کرتے۔ ابھی نہیں آ رہا ہے جب اس سے اپنے خوابوں کی تائید دے سکیں، اگر یہ چیز نہیں ہے تو بے شک آپ لوگوں کا فرض ہے کہ گورنمنٹ کو توجہ دلائیے کہ یہ غور کرے، ان چیزوں کی طرف، ان کامیابیوں کی طرف جو اس وقت آ رہے ہیں اور انکو اہم کرے۔

آنریبل منسٹر آف لوکل سلف گورنمنٹ —

جناب اسپیکر مہودے — پہلے دو دنوں سے جو بجٹ کے سلسلہ میں بحث ہو رہی ہے جس کے دوران میں ہذاک ہیلتھ (عوام کی تندرستی) اور میڈیکل کے آرڈر بجٹ میں اچھے نہیں کہی گئی ہیں۔ میں عام طور سے ان کا جواب نہ دے سکتی ہوں۔ (تھریک تھریک) کے سلسلہ میں جو کچھ ہاؤس (ایوان) کو ملنا تھا بنا درنگی۔ مگر اپنے صوبوں میں ایسی باتیں ہوئی ہوئی ہیں۔ میں سمجھتی ہوں یہ ٹیک ہوگا کہ چند باتوں کا میں جواب دیدوں۔ جو پہلے دو دنوں میں آئی گئی ہیں۔ سب سے پہلے میں یہ کہنا چاہتی ہوں جو بہت سی باتیں جو کہی گئی ہیں۔ جو اعتراض آئے گئے ہیں وہ غلط فہمی کے آرڈر کے لئے ہیں۔ آنریبل ممبران نے بجائے بجٹ کے پونے کے آنریبل فائیننس منسٹر صاحب کی (تقریر) کی ہیڈ لائن (سرخ) کو پوچھ کر کے ہی نکتہ چینی شروع کر دیا۔ مثلاً ہمارے بجٹ کا تعلق ہے۔ کتنے صاحبان نے کہا کہ میڈیکل اور ہذاک ہیلتھ (عوام کی تندرستی) کے آرڈر ۸۰۹۴ لاکھ عمارتوں کے لئے خرچ کیا جا رہا ہے۔ جیسا کہ شری مہورنا نند جی کی تقریر میں لکھا ہوا ہے۔

“A provision of Rs.80.94 lakhs for building a large number of new hospitals equipped on up-to-date lines, of Rs.1.05 lakhs for rural dispensaries, of Rs.2.86 lakhs for mechanized dispensaries deserve to be specially noted.”

(کئی نئے اسپتالوں کی تعمیر کے لئے جو کہ زمانہ حال کے مطابق آراستہ ہوں ۸۰۹۴ لاکھ روپیہ، گا بندوبست کرنا ہے جس میں ۱۰۰ لاکھ روپیہ کے شفاخانوں کے واسطے — ۲۸۹ لاکھ روپیہ، گشتی شفاخانوں کے واسطے، جن کا کہ خاص خیال کرنا ہے) —

تو بجائے اس کے آگے چل کے ان کتابوں کو دیکھتے جن میں تفصیل دی ہے تو معلوم ہو جاتا کہ یہ نوے (۹۰) لاکھ کہا چیز ہے کیسی رقم ہے۔ یہ کس کام کی ہے اور کس طریقہ سے خرچ کی جائیگی۔ اس پر قطعی توجہ نہیں کی گئی ہے۔ دوسری بات یہ ہے کہ جس وقت انسان کسی چیز پر نکتہ چینی کرتے ہو آتا ہے تو دستور یہ ہوتا ہے کہ اپنے دل میں جو تصویر ہے اس کے مطابق اپنی نکتہ چینی شروع کر دیتا ہے۔ سوال بجٹ میں یہ نہیں ہیں کہ ہمارے دل میں کیا خواہش ہے اور اس کے دل میں کیا ہے۔ سوال یہ ہے کہ اس صورت میں کتنی

آمدنی ہے اور کس طریقہ سے وہ آمدنی خرچ کی جاتی ہے - سوال اُٹھتا ہے کہ اگر محض اپنے دل میں ایک خوبصورت تصویر بنائی تھی اور موجودہ نقشہ اُس کے مطابق نہیں ہوا تو اُس کو ہوا کہونگا - یہہ تو وقت کو ضائع کر رہے۔

Chandhary Khaliq-uzzaman: On a point of personal explanation sir, my objection was to the building. My only objection was that the cities should be left themselves. All this money should be used for the rural areas because in the cities private medical aid is also available, which is not available to the rural areas.

چودھری خلیق الزماں -

جذب والا - صرف اپنی ذاتی صفائی کے سلسلہ میں میرا اعتراض صرف عمارت کی بابت تھا - میرا اعتراض صرف اتنا تھا کہ شہروں کو یوں ہی چھوڑ دیا جائے - یہہ تمام رقم دیہات کے واسطے خرچ میں لائی جائے کیونکہ شہر میں تو پرائیویٹ امداد بھی مل جاتی ہے مگر دیہات میں یہہ بالکل نا ممکن ہے -
آنریبل منسٹر آف لوکل سلف گورنمنٹ -

I will just prove that that is what I understood the honourable member to say and I will impress on him that is exactly what we have made every effort to do.

(میں ثابت کئے دیتی ہوں کہ میں نے کیا سمجھا جو کہ آنریبل ممبر صاحب نے کہا اور میں ان پر یہہ اثر دالوں گے کہ ہم نے ہر امکانی کوشش کی ہے) اگر آپ دیکھئے گا تو آپ پائیے گا کہ اس ۸۵ لاکھ روپے میں سے ۸۱ لاکھ روپے

ایریاز میں جاتا ہے -
منسٹر محمد اسحاق خان -
خرچ بھی ہوتا ہے -

آنریبل منسٹر آف لوکل سلف گورنمنٹ -

منسٹر محمد اسحاق خان میرے ساتھ وہ ہر تازہ نہیں کریں گے جو آنریبل منسٹر آف جسٹس کے ساتھ کیا تھا - یہہ برداشت نہیں ہوگا -

اگر آپ اس بات کو دیکھیں گے تو آپ پائیے گا کہ maternity, child-welfare, mechanized, travelling dispensaries, improvement of water supply, grant for Public Health purposes,

(زچاؤں کی ضرورت بچوں کی دیکھ بھال - گشتی ہسپتال - پانی کی سپلائی میں ترقی - جنگا کے سواستیٹ کے لئے مانگیں) وغیرہ یہہ سب چیزیں میں میڈیکل بجٹ کے سلسلے میں دونگی - یہہ سب روپے ایریاز کے لئے ہے اور ایریاز کے لئے نہیں ہے - شہروں میں جو روپیہ خرچ کیا جائیگا وہ اس طرح ہوگا کہ وہ پور کمیٹی رپورٹ کا امپلمینٹیشن (استعمال) پورے طور سے ہو سکے یعنی ہم ان سب دشاؤں کو قائم کر سکیں یعنی اس کے ممبران غیورہ کی جگہیں پوری ہو سکیں - پانی دیہاتوں کے لئے رکھا گیا ہے - اب

سوال یہ ہے کہ اس وقت صوبے میں معلوم ہوا کہ بے انتہا پلیگ پھیلا ہوا ہے - میں چاہتی ہوں کہ ہاؤس کے سامنے بہت صفائی سے گورنمنٹ کی لاجاری اس مسئلے پر رکھوں۔ میں اس پالیسی کے خلاف ہوں کہ ہم بات دو گورنمنٹ کوئی ہے اس کے اوپر آر کر دی جائے، اس کے اوپر ایک چادر ڈھک دی جائے اور یہ کہا جائے کہ ہم کوشش کر رہے ہیں اور ہم اس صوبے کا نقشہ بدل دینگے جب کہ ہمارے ہاتھ میں کوئی طاقت نہیں ہے - آج حالت یہ ہے کہ تمام ہندوستان کے لئے پلیگ ویکسین - ن ہو پکنس انٹیمیٹیوٹ میں بنی ہے اور وہاں کا ہمارا آرڈر ۱۸ لاکھ خوراکیوں کا تھا - چھ مہینے کے لئے یہہ فیکٹر رکھے تھے اس خیال سے کہ ان مہینوں میں اکثر اپڈیمک (دبائی) کی شکل میں پلیگ ہو جاتی تھے ۱۸ لاکھ ڈوزز (خوراکیں) مانگی تھیں اور ۱۱ لاکھ سی ڈی گئی ہیں اور اگر آج ہمیں زیادہ حالت خراب ہو گئی تو ۱۸ لاکھ سے بھی زیادہ کی ہمیں ضرورت ہوگی - ہماری مانگ ۲۵ سزار خوراکیں روز کے حساب سے تھی اور وہ اس واسطے ہو سکتی تھیں کہ اس کے اور صوبوں میں بھی اپڈیمک پھیلا ہوا ہے اور وہاں کا ہائیکس کا کارخانہ بالکل ٹوٹ چکا ہے - وہ کچھ بھی نہیں دے سکتا ہے - چاروں طرف پلیگ پھیلا ہوا ہے اور ہم ویکسین نہیں دے سکتے ہیں ابونکہ ہماری سپلائی بہت کم آ رہی ہے - ہماری گورنمنٹ نے گورنمنٹ آف انڈیا کو لکھا ہے اور وہاں سے امریکہ، چین اور فرانس تین کچھ نار اور ٹیلیفون کے ذریعے سے بات چیت ہوئی تھی کہ وہ جلد سے جلد پلیگ ویکسین بھیجیں تاکہ ہم ان جگہوں پر بھیج سکیں جہاں ابھی تک پہنچا نہیں ہے - سنا ہے کہ فرانس سے چل چکا ہے اور امریکہ سے بھی جواب آیا ہے کہ کوشش ہو رہی ہے اور امید ہے کہ مہینے دو مہینے میں آجائیکا - لیکن پلیگ پھیلا رہا ہے، لوگ مر رہے ہیں اور ہمارے ہاتھ میں کوئی علاج نہیں ہے -

تو جو چیز ہمارے پاس تھی وہ ہم گم کر رہے ہیں یعنی جہاں کسی علاقہ میں پلیگ شروع ہوا تو وہاں کے لوگوں کو ٹیمپورری شلیٹس (عارضی پناہ گاہ) میں کھسکا دیا جاتا ہے - گاؤں کے باہر میدانوں میں سڑکوں پر چھتر قائم کیے جاتے ہیں - اس کام میں بہت سی سہولتوں نے اور جماعتوں نے ہمارا ہاتھ بنایا ہے - اور اگر ان کی اتنی امداد نہ ہوتی تو جو تھوڑی بہت ۵۰۰۰ لوگوں سے ہوئی ہے وہ نہ ہو پاتی - میں گورنمنٹ کی طرف سے ان تمام جماعتوں کا شکریہ ادا کرتی ہوں - ایک بات اور ہے وہ یہ ہے کہ ہم نے ۳۴ ٹیمپورری (عارضی) کو لے لیتے اسپتال کھول دیئے ہیں - ان میں ہم ان پلیگ کے کیسز (مریضوں) کو لے لیتے ہیں اور کم سے کم وہ لوگ جو زیادہ خراب حالت میں نہیں ہیں ان کی پرورش ہو جاتی ہے اور وہ اچھے ہو رہے ہیں اور اس کے ساتھ ساتھ ۲۴ لڑکیاں اس ایریا (علاقہ) میں گھوم رہی ہیں جہاں پر پلیگ پھیلا ہوا ہے تاکہ جو لوگ وہاں سے مدد چاہتے ہیں ان کو ہٹا دیا جائے - علاوہ اس کے نان آفیشل (غیر سرکاری) جماعتوں سے ہم نے کہہ دیا ہے کہ جو ہماری مدد کرنا چاہتے ہیں اگر ان کو ڈاکٹر

[The Hon'ble the Minister of Local Self-Government]

ملے جو اس ایڈیا (علاقہ) میں کام کرنے کے لیئے تیار ہوں تو بفا ریفرلینس
(تحقیقات) کے ان ڈاکٹروں کو رکھے لیں۔ گورنمنٹ اُن کو امداد دے گی اور
اگر وہ لاری وغیرہ کرائے پر لینے تو بے فکری کے ساتھ وہ انتظام کریں اور
گورنمنٹ بڑی خوشی کے ساتھ اس بیسے کو ادا کریگی۔ اس وقت ہمارے
پاس اس سے زیادہ طاقت اس سلسلے میں نہیں ہے۔ ہر سال آپ جانتے ہیں
کہ جب اس قسم کے ایڈیمک (وبا) آتے ہیں تو ہمارے سامنے سوال آتا ہے
کہ ڈاکٹر نہیں مل رہے ہیں جس کی سب سے بڑی وجہ یہ ہے کہ
ہمارے پاس کوئی مستقل ڈاکٹر نہیں تھا۔ اب تک ٹیمپورری ڈاکٹر
(عارضی ڈاکٹر) میں وہ لوگ لیئے جاتے تھے۔ تنخواہیں بھی معمولی سی
تھیں اور وہ لوگ بھی اس ڈیپارٹمنٹ (شعبہ) کو اپنا نہیں سمجھتے تھے۔
تھوڑے دن کی مصیبت کاٹنے کے لیئے وہ بھرتی ہوجاتے تھے۔ اور انہوں نے کبھی
دلچسپی سے کام نہیں کیا اور جب ایڈیمک (وبا) شروع ہوتی تھی
ایڈورٹیزمنٹ (اشہار) کیا جاتا تھا اور تب وہ نئے لوگ
آتے۔ پہلے تو وہ کام سے ناواقف تھے، وہ دیہاتوں سے ناواقف تھے
لہذا اور وقت ضائع ہوتا گیا اور کام ٹھیک سے نہیں ہوتا تھا۔
اس بحث میں گورنمنٹ نے اس ڈاکٹر کو پرمانیٹ (مستقل)
کر دیا ہے۔ پہلے ۱۲ ڈاکٹر ہمارے پاس تھے اب ان کو ہم نے ۶۰ کر دیا ہے۔ ایک
پرمانیٹ ڈاکٹر (مستقل ڈاکٹر) بنا دیا ہے جو کہ ہمیشہ ۱۲ مہینے صوبے
میں گھومیں گی اور ان حالات کو دور کریگی جن کی وجہ سے بلیگ اور کلرا
(ہیضہ) ہر سال پھیلتا تھا۔ اب اگر ہم ٹیمپورری (عارضی) حیثیت
سے ڈاکٹر کو رکھے لیں تو شاید یہہ جائے ہوئے کہ پرمانیٹ ڈاکٹر (مستقل
ڈاکٹر) موجود ہے وہ ٹیمپورری (عارضی) کام کے لئے خوشی سے آئینگے۔
مجھے امید ہے کہ ویکسین چند دنوں میں ہمارے پاس پہنچ جائے تو اب بھی
جو نقصان ہوچکا ہے اس کے لئے سوا افسوس کے اور کچھ نہیں ہوسکتا ہے لیکن
آگے نہیں بڑھ سکتا ہے۔ یہہ جو ٹیمپورری ڈسپینسری (عارضی
دواخانے) ہیں ان کے بارے میں تھوڑی سی غلط فہمی آزیڈل ممبروں کے دلوں
میں ہے۔ یہہ اس لئے نہیں ہے کہ یہہ رورل ڈسپینسری (دیہات کے
دواخانے) کی جگہ لے لیں۔ یہہ ہرگز مطلب نہیں ہے کہ رورل ڈسپینسری
(دیہاتی دواخانے) بند کر دی جائیں۔ یہہ اس لئے ہیں کہ ان ایڈیٹو (نفلوں)
میں جہاں یہہ نہ پہنچ پاتے وہاں وہ پہنچ کر انتظام کرے۔ میں تو یہہ چاہتی
ہوں کہ ہمارے یہاں بھی (روس) کی طرح فلائنگ کلب (نفلوں)
کلب) ہوتے تو ہوائی جہازوں کے ذریعے سے دوا پہنچائی جاتی او بیماروں کو
صدر اسپتالوں میں لیجا کر رکھا جائے۔ اس وقت وہ ہمارے پاس طاقت نہیں ہے
مگر میں امید ہے کہ شاید دن آئیگا جب ہم وہ سہولتیں دے سکیں گے۔ میکائناڈ
ڈسپینسری کا یہہ مقصد ہے کہ رورل ایڈیٹو (دیہات، علاقوں) میں ان جگہوں پر جائیں

جواسفٹالوں = دورہیں۔ وہاں کے لوگوں کو وہ لے آئیں یا دوا پہنچا دیں۔ جہاننگ میڈیکل بجٹ کا تعلق ہے میں اس بات کو محسوس کرتی ہوں اور گورنمنٹ بھی محسوس کرتی ہے کہ ہم کو چاہیئے تھا کہ کوئی ۱۰ برس کا پلان (اسکیم) اس ہاؤس (ایوان) کے سامنے رکھتے کہ ان ۱۰ برسوں میں ہم کیا کیا قدم اٹھائیں گے مگر نہ رکھنے کی ایک وجہ ہے کہ آنریبل ممبر جانتے ہیں کہ اس وقت ایک میڈیکل آرگنائزیشن (طبی تنظیم) کمیٹی بٹھائی گئی ہے اور ہم اس انتظار میں ہیں کہ ان کی رپورٹ آجائے اور ہم کو معلوم ہو جائے کہ ان کی کیا رکنڈیشن (سفارشیں) ہیں۔ اس کے اوپر ہم فوراً اس قسم کا پلان (اسکیم) تیار کریں گے جس سے یہہ معلوم ہو کہ ہم کتنا آگے بڑھے ہیں اور کتنی باتیں رہ گئی ہیں اور اس بجٹ میں جو پرائمری اینڈ سیکنڈری یونٹس (ابتدائی اور ثانوی حصے) کی یونٹس ہوئی ہیں وہ ہیغیز ارد (اٹکل پچو) ڈھنگ سے نہیں ہوتی ہے۔ بلکہ بھور کمیٹی کے ریکمنڈیشن (سفارشوں) کے سلسلے میں ہوتی ہیں۔ یہہ سوال اٹھایا گیا ہے کہ پرائمری (ابتدائی) اور سیکنڈری (ثانوی) یونٹس شروع کیجئے۔ ہم نے اس کمیٹی کا انتظار نہیں کیا اور ان کو ٹائم کو دیا ہے۔ اور جب کمیٹی کی رپورٹ ہمارے سامنے آئیگی تو جسقدر تعداد میں وہ چاہیں گے اور ریکمنڈ (سفارش) کریں گے ہم اس کام میں بڑھائیں گے۔ یونانی اور آئورویڈک ڈسپینسریز (دواخانوں) کا بھی سوال ہے اس وقت دیہات میں جو ڈسپینسریز (دواخانے) ہیں ان کو ختم نہیں کیا جائے گا۔ وہ سب قائم رہیں گی اور یہہ جو نئے الاٹمینٹس (تعیین) ہیں اس میں نئی ڈسپینسریز (دواخانے) قائم کی جائیگی۔ میرا رائہ یہہ ہے کہ یونانی اور آئورویڈک کام کو اور آگے بڑھادیں۔ اس کے بڑھانے میں ہم وہ طاقت جو ہمارے پاس ہے استعمال کریں گے۔ لیکن ہم ابھی پورے طور پر ان سب باتوں کو نہیں لا سکتے ہیں۔ جو ہونا چاہیئے لیکن تب بھی ان چیزوں کو ہم الگ نہیں کر سکتے ہیں۔ جن کو ہم جانتے ہیں کہ لوگوں نے اس کا آپدک کیا ہے اور جتنا ان سے فائدہ اٹھائے ہوئے ہے اس لئے آئورویڈک اور یونانی دواخانوں کو کافی عزت کی جگہ دی گئی ہے ان کا ریپریزنٹیشن (نمائندگی) رکھا گیا ہے اور ان کے پروڈکشن (ترقی) ٹی فیکر ہورہی ہے۔ ان کے ذریعے سے ہم صوبے میں ایسا نیت ورک (اصلی کام) رکھنا چاہتے ہیں جس سے صوبے بھر کے لوگوں کو میڈیکل ریلیف (طبی آرام) پہنچ جائے۔ سوال رائٹر ورکس اور ڈرینیج (پانی کے نکاس) کا بھی ہے۔ آپ کو شاید یاد ہو کہ پچھلے برس کے بجٹ میں ہم نے کہا تھا کہ ۱۵ برس کی پلان (تجویز) ہمارے سامنے ہے مجھے انسوس ہے کہ وہ اب تک نہیں ہوا اُس کے لئے میں شرمندہ ہوں۔ وہ اس لئے چلو نہیں ہوا کہ ہم میں کمی تھی بلکہ سامان نہیں مل رہا تھا۔ سامان کی وجہ سے لاچار ہو کر رک جانا پڑا۔ وہ پلان (تجویز) اب بھی موجود ہے۔ ایک کروڑ روپیہ آئندہ سال کے لئے اردن ایپریاز (شہری حلقوں) کے رائٹر ورکس اور

ڈریفٹج (پانی کے نکاس) کے لئے لگایا جائیگا - یہ چیز اتنی کافی نہیں ہے کہ تمام صوبے کا مسئلہ حل ہو سکے مگر دوشش یہہ کی جائیگی اور ارادہ یہہ ہے کہ اوکل باڈیز (مقامی اداروں) سے یہہ کہا جائے کہ وہ کچھ ٹیکس بڑھا کر اپنی امداد میں تانہ کم سے کم کسی حد تک یہہ مسئلہ حل ہو سکے کیونکہ جب تک واٹر ورکس اور ڈریفٹج (پانی کے نکاس) کا مسئلہ نہ حل ہوگا اس تک آپ یقین مانیں چاہے میڈیکل ایڈ (طبی امداد) کا اکسپنشن (توسیع) ہو چاہے کتنے ہی ڈاکٹر بڑھ جائیں چاہے کتنے ہی اسپتال بڑھا دئے جائیں لیکن اس صوبے کی صحت ہم نہیں بڑھا سکتے اس لئے ہم اس کو بہت اہم سمجھتے ہیں -

ایک کروڑ روپیہ اب کی سال لوئس (قرضوں) کی رقم رکھا گیا ہے - یہہ میں سمجھتی ہوں اور آپ اس سے اتفاق کرتے ہیں کہ یہہ رقم ناکافی ہے مگر یہاں بھی وہی سوال اٹھتا ہے - حالت ایسی ہے کہ ہم ایسے وقت سے گزر رہے ہیں محض میڈیکل الاؤمنٹ (طبی تعین) بجٹ میں رکھ دینا ناکافی ہے ایک تو میڈیکل ڈیپارٹمنٹ میں ہم رک جاتے ہیں پرسنل (ملازمین) کی کمی سے اور دوسری طرف سے چیزوں کی کمی کی وجہ سے - ہم اپنی پلان (تجویز) کو اسی وجہ سے نہیں پورا کر پاتے ہیں - ۲۰ لاکھ روپیہ جو کہ گرانٹ (عطیہ) کے طور پر دیا گیا ہے یہہ کوئی علیحدہ گرانٹ (عطیہ) نہیں ہے - یہہ بھی دیا گیا ہے بیورو کمیٹی کے سلسلہ میں اور اس کی ریگولیشن (سفارشوں) پر کہ بورڈس کو ایک الاؤمنٹ (تعین) روڈس (سڑکوں) اور ڈریفٹج (پانی کے نکاس) کے سلسلے میں - تفصیل میں تھا - بجٹ کے سلسلے میں دونگی - اس ہاؤس (ایوان) میں کئی بار بحث کے دوران میں اس بات پر زور دیا گیا - اب آزادی آنے کے بعد یہہ ہوگا اور یہہ نہیں ہوگا اس بات کی کسی دہیگی یہہ بات پوری ہو جائیگی - یہہ بھی اکثر کہا گیا ہے آزادی کے لئے ان چیزوں کی ضرورت ہے ہمارے بیچ میں یہہ چیز ہو سکتی ہے - اعتراض بھی کیا گیا ہے کہ سیاسی معاملوں کا مسئلہ ہمارے سامنے نہیں آنا چاہیئے - میں خود ان باتوں کا ذکر نہیں کرنا چاہتی کیونکہ نہ تو وقت ہے اور نہ یہہ خاص موقعہ ہی ہے - میں ضرور ایک بات کی طرف ہاؤس (ایوان) کی توجہ دلانا چاہتی ہوں - جب تک ہم موجودہ حالت میں ہیں یہہ بالکل ناممکن ہے کہ ہم کسی مسئلے کو بالکل الگ کر کے دیکھیں یا اپنے صوبے کا ہی مسئلہ سمجھیں - کوئی ایسا مسئلہ نہیں ہے - آج ہر مسئلہ ایسا ہے جس میں ہم رکاوٹوں کے بیچ میں کام کر رہے ہیں وہ فریم ورکس (حدود) کے اندر ہمیں کام کرنا پڑ رہا ہے وہ ایسا فریم ورکس (حدود) نہیں ہے جو ہمارے صوبہ کی بہتری کے لئے ہو آج جس وقت ہم اپنا ہاتھ بڑھانا چاہتے ہیں اور ہم چاہتے ہیں کہ بڑی بڑی اسکیمیں چالو کریں تو ہمیں انک جانا پڑتا ہے - وہ طاقت ہمارے پاس نہیں ہے جو ہم کو روپیہ مہیا کرا سکے ، جو آزاد مالک یا آزاد صوبے کی ہوتی ہے - اس لئے ہر چیز کو ہم کو دیکھنا ہے تاکہ موجودہ

[The Hon'ble the Minister of Local Self Government]

حالت جو ہے اُسی کے اندر کسی حد تک ہم آگے بڑھیں - نہ میں اُن لوگوں سے اتفاق کر سکتی ہوں جنہوں نے بڑی بڑی باتیں کہیں اس بھت کی تعریف میں اور نہ انہی لوگوں کا ساتھ دے سکتی ہوں جو اس کو برا کہتے ہیں - سوال یہ ہے کہ جب ہمارے سامنے مشکلات تھیں، جو دقتیں تھیں، اُن کے ہوتے ہوئے جو زیادہ سے زیادہ ممکن تھا اُس کی کوشش کی گئی ہے یا نہیں - وہ نکتہ جو ہم سب کو چاہیئے اس صوبے کے لئے، اس کی جھلک اس میں آرہی ہے یا نہیں - اگر وہ چیز ہے تو میں ہاؤس (ایوان) سے درخواست کروں گی کہ وہ برداشت کریں - وہ دن بھی آرہا ہے جب ہم سب اپنے خوابوں کی تعمیر دیکھ سکیں گے - اگر وہ چیز نہیں ہے تو بیشک آپ لوگوں کا فرض ہے کہ گورنمنٹ کی توجہ دلائیں کہ وہ غور کریں اُن چیزوں کی طرف، اُن کمزوریوں کی طرف جو اس بھت میں ہیں اور اُن کو الگ کریں -

* آنیویل منسٹر آف ایگریکلچر (منسٹر ہنار احمد شیروانی) -

جناب والا - اس ایوان میں پہلے تین مہینوں سے بھت پر تنقید کے سلسلے میں جو تقریریں ہو رہی ہیں اُن میں جو حصہ نکتہ چینی کا اُن محکموں کے متعلق ہے جن کا انتظام میرے ہاتھ میں ہے، وہ بہت زیادہ نہیں ہے - مگر مجھے اس کا پورا احساس ہے اس ایوان میں اور اس کے باہر بھی، غذا کا مسئلہ ایسا مسئلہ ہے جو لوگوں کے دلوں میں نہایت بے چینی پیدا کئے ہوئے ہے اور میں سمجھتا ہوں کہ فنانس منسٹر اور سارے کیمینٹ کو اس کا پورا احساس ہے کہ غذا کا مسئلہ ہر مسئلے سے مقدم ہونے کا مستحق ہے - تو مجھے پورے طور سے اس امر کا احساس ہے کہ اس مسئلے کے سلسلے میں جو بے صبری لوگوں کے دلوں میں نہ ہو، وہ تھوڑی ہے - بھت کے متعلق جو کچھ بھی اعتراضات کئے گئے ہیں اُن میں سے ایک یہ ہے کہ ایگریکلچر کی مد میں بھت کی رقم کم ہے اور پہلے سال میں جو رقم رکھی گئی وہ بھی پوری خرچ نہیں ہوئی اور اُس کا کافی حصہ لوپس ہو رہا ہے - میں اس ایوان اور اس کے باہر دوسرے لوگوں کو یقین دلانا ہوں کہ اگر محض بھت میں پزوریزن ہونے سے اس صوبہ کی غذا کا مسئلہ حل ہو جاتا تو میں سمجھتا ہوں کہ فنانس منسٹر کو اُسے پورا کرنے میں عذر نہیں ہوتا - اس صوبہ کے جتنے بھی ذرائع تھے، سب اس طرف منتقل کر دیئے جاتے مگر کچھ ایسی دشواریاں اور ایسی رکاوٹیں اس بھت کے سلسلے میں پیدہ آرہی ہیں جن کے اوپر قابو پانا بہت مشکل ہے - اگر علالین کا کوئی چراغ ہمارے ہاتھ میں ہوتا تو یقین مانیئے اس کا استعمال اچھی طرح سے کیا جاتا - اس صوبے کے امداد و شمار سے معلوم ہوتا ہے کہ سنہ ۱۹۱۰ء میں اس صوبہ کے ۳۱ ملین ایکڑ رقبہ میں اناج کی کاشت ہوتی تھی - اُس وقت ۳۱ ملین ایکڑ کی پیداوار تقریباً ۱۱ ملین ٹن تھی،

* معزز وزیر نے اپنی تقریر کو صحیح کر کے نہیں کیا۔

مگر سنہ ۲۵-۱۹۴۶ء کے اعداد و شمار سے معلوم ہوا ہے کہ بارجون اس بات کے ۳۳ ملین ایکڑ رقبہ میں کاشت ہوتی تھے غلے کی پیداوار ۹ ملین ٹن ہوئی تھی۔ میں سمجھتا ہوں کہ اس سے اس روپہ کا کچھ اندازہ ہو گیا ہوگا جو بچھالی حکومت کا محکمہ زراعت کے متعلق رہا ہے۔ چرچل صاحب نے اپنی تقریر میں بڑے نظم سے بیان کیا ہے کہ بچھالی، لڑائی میں فوج میں سب سے زیادہ تعداد ہندوستانیوں کی تھی۔ مگر میں سمجھتا ہوں اور یہاں کا ہر شخص پورے طور سے اس سے واقف ہے کہ ہمارے اتنے تعداد فوج میں بعض اس لئے تھے کہ غذا کی کمی تھی۔ اور بچھالی حکومت نے اس کو بڑھانے کا ذریعہ بنایا تھا۔ آپ لوگ بہت اچھے طرح سمجھ سکتے ہیں کہ جب یہ حکومت جب ٹینکس اور دوسری جنگ کے چیزوں کو امریکہ اور انگلستان سے لائے یہاں ڈال سکتی تھی، تو کیا اس طرف ذرا بھی توجہ نہ کر سکتی تھی۔ تاہم، یہاں، اور بندیل کوئٹہ کے بہت بڑے رقبہ میں جو کاشت میں نہیں ہیں۔ مگر اس نے اس طرف توجہ نہیں کی کہ وہاں ٹریکٹرس لاکھ ان کو زیر کاشت لایا جاتا۔ بچھالی لڑائی میں انگلستان میں غذا کی مقدار ۷۰ فیصدی بڑھ گئی تھی بارجون اس کے کہ وہاں نہ برس رہے تھے۔ اور مزدوروں کی بے انتہا کمی تھی۔ یہ بھی وہاں ۵ برس میں ۱۰ فیصدی غذا کی مقدار بڑھ گئی۔ اگر اس صوبہ کو کاشت کے اعتبار سے دو حصوں میں تقسیم کیا جائے تو لڑائی، یہاں اور کھادر ایڑیا، اور اگر اس میں مرزاپور اور بندیل کوئٹہ پلیٹو بھی ملائے جائے تو یہ سب رقبہ ایسا ہے جہاں ایسی کافی زمین ہے جو زیر کاشت لائی جاسکتی ہے۔ مگر یہ رقبہ ایسا ہے کہ جس کو زیر کاشت لانے کے لئے بہت سی چیزوں کو مہیا کرنے کی ضرورت ہوگی۔ مثلاً ملیریا کا مقابلہ، پانی، کم، نکاسی اور آبپاشی، یہ سب چیزیں ایسی ہیں جو معمولی کاشتکار کے قابو کی چیزیں نہیں ہیں۔ اس کے لئے بڑی بڑی مشینری کی ضرورت ہے۔ اس حکومت نے دو سال ہوئے امریکہ کو ۱۴۰ ٹریکٹروں کے لئے آرڈر دیا تھا جس کے پہنچنے کے نوبت ابھی تک نہیں آئی ہے۔ اس بات کے لئے اس حکومت نے اور مرکزی حکومت دونوں نے اس معاملے میں بے انتہا کوشش کی۔ اب جو رقبہ باقی رہ جاتا ہے وہ ایسا ہے جس میں ۷۰ فیصدی زمین اس وقت زیر کاشت ہے۔ صرف ۳۰ فیصدی ایسی رہ جائے گی جس میں نہر، ریلوں اور تالاب وغیرہ ہیں۔

غذا کی گہرائی کاشتکار و اس بات کی اور تغیر دلاتی ہے کہ ایسے رقبوں کو زیر کاشت لانا چاہیئے۔ اس وجہ سے ایسا رقبہ کاشت میں آگیا ہے جو رقبہ اتنا زرخیز نہیں ہے اور جس میں شوریہ کی وجہ سے اتنا غلہ نہیں پیدا ہو سکتا اس رقبہ میں چھار تک کہ زیر کاشت رقبہ کے بڑھانے کا تعلق ہے کچھ گنجائش نہیں ہے۔ لیکن اس رقبہ میں پیداوار بڑھانے کی کوشش ضرور ہونا چاہیئے۔ ۲۶ ملین ایکڑ اس رقبہ میں کاشت ہے۔ جس میں صرف ۹ ملین ایکڑ زمین ایسی ہے جس میں قبل کراہنگ (دھری فصل) ہوتی ہے۔ باقی زمین ایسی ہے جس میں سنگل کراہنگ (اکیلا فصل) ہوتی ہے۔ ۳۷ ملین میں صرف

साल रवां में जो रकम रखी गई है वह भी पूरी खर्चा नहीं हुई उसमें से काफी हिस्सा लैप्स हो रहा है। मैं इस ऐवान और इसके बाहर दूसरे लोगों को यकीन दिलाता हूँ अगर महज बजट में प्राविजन होने से यह गिजा का मतला इस सूबे का हल हो जाता तो मैं समझता हूँ कि फाइनैन्स मिनिटर को उसको पूरा करने में उज्र नहीं होता जितने भी इस सूबे के रिसोर्सेज पैदावार के साधन थे वह अब इस तरफ मुन्तिकल कर दिये जाते हैं मगर कुछ ऐसी दुश्वारियाँ और ऐसी रुकावटें इस बजट के सिलसिले में आ रही हैं जिन के ऊपर काबू पाना बहुत मुश्किल है अगर कोई अलादीन का चिराग हाथ में होता तो यकीन मानिये उसका इस्तेमाल अच्छी तरह किया जाता। इस सूबे में जो आदाद व शुमार नज़र से गुज़रे हैं उनसे मालूम हुआ है कि सन् १९१० में बावजूद इस सूबे में ३१ मिलियन एकड़ रकबा फूडग्रेन्स (खाद्य पदार्थ) की तहत में था। उस वक्त उन ३१ मिलियन की पैदावार तकरीबन ११ मिलियन टन थी अगर सन् १९४४-४५ के आदाद व शुमार से यह मालूम हुआ कि बावजूद इस बात के कि ३३ मिलियन एकड़ फूडग्रेन्स (खाद्य पदार्थ) में हैं, मगर गल्ले की पैदावार ९ मिलियन टन हुई है। जो रबैया पिछली हुकूमत का रहा है यहाँ इस जराअत मोहकमे के मुताल्लिक इसको मैं समझता हूँ कि इससे कुछ अन्दाज़ा हो गया होगा चचिल साहब ने अपनी तक्ररीर में बड़े फल से बयान किया है कि सबसे ज्यादा तादाद फौज की पिछली लड़ाई में हिन्दुस्तानियों की थी। मगर मैं समझता हूँ और यहाँ का हर शख्स पूरे तौर से बाकिफ़ है कि हमारी तादाद फौज में महज इस लिये थी कि गिजा की कमी थी और पिछली हुकूमत ने इसको रेक्यूमेंट का जरिया बनाया था और यह आप लोगों की सब की नज़र के सामने है कि यह हुकूमत जब टैंक्स और दूसरी जंग की चीज़ों को अमरीका और इंगलिस्तान से लाकर यहाँ डाल सकती थी, तो क्या इस तरफ़ जरा भी तबज्जह न कर सकती थी। उसने इस तरफ़ क़ायम तबज्जह नहीं की यहाँ तराई भाबर और बुन्देलखंड के बहुत बड़े रकबे हैं जो काश्त में नहीं हैं वहाँ ट्रैक्टर लाकर उनको ज़ेरे काश्त लाया जाता। पिछली लड़ाई में इंगलिस्तान में गिजा की मिक्कदार ६०% बढ़ गई थी बावजूद इसके कि वहाँ बम बरस रहे थे और मजदूरों की बेइन्तिहा कमी थी फिर भी वहाँ वर्ष में ६०% गिजा की मिक्कदार बढ़ गई। अगर इस सूबे को काश्त के एतबार से दो हिस्सों में तक्सीस किया जाय तो तराई भाबर और खादर एरिया और उसमें मिर्जापुर और बुन्देलखंड प्लेटो भी मिलाया जाय तो यह रकबा ऐसा है जहाँ ऐसी तो काफी जमीन है जो ज़ेरे काश्त लाई जा सकती है। मगर यह रकबा ऐसा है कि जिसको ज़ेरे काश्त लाने के लिये बहुत सी चीज़ों को मुहइया करने की ज़रूरत होगी। मतलब मलेरिया का मुक़ाबला, पानी की निकासी यह सब चीज़ें ऐसी हैं जो मामूली काश्तकार के काबू की चीज़ें नहीं हैं। इसके लिये बड़ी मशीनरियों की ज़रूरत है। इस हुकूमत ने दो साल हुये अमरीका को १४० ट्रैक्टर के लिये आर्डर दिया था जिसके पहुंचने की नौबत अभी तक नहीं आई है। इस बात के लिये इस हुकूमत ने और मरकजी हुकूमत दोनों ने बेइन्तहा इस मामले में कोशिश की। अब जो रकबा बाकी रह जाता है वह ऐसा है जिसमें ६०% जमीन इस वक्त ज़ेरे काश्त है सिर्फ़ ३०% ऐसी रह जाती है जिसमें नहर रेलें, और तालाब वगैरह हैं। गिजा की गरानी एक ऐसी चीज़ है जो काफी तरगीब देने वाली है कि ऐसे रकबे को काश्त में लाना चाहिये। इसी वजह से ऐसी रकबा काश्त में आगया है जो इतना प्रोडक्टिव (उपजाऊ) नहीं है। जिस में शोरियत की वजह से उतना गल्ला नहीं पैदा हो सकता इस एरिया में जहाँ तक कि ज़ेरे काश्त रकबा को बढ़ाने का ताल्लुक है, कुछ गुन्नाइश नहीं है। अलबत्ता इस एरिया में पैदावार बढ़ाने की कोशिश ज़रूर होना चाहिये। ३७ मिलियन एकड़ इस वक्त ज़ेरे काश्त है। जिसमें सिर्फ़ ९ मिलियन एकड़ जमीन ऐसी है जिसमें डबल क्रापिंग होती है। बाकी जमीन ऐसी है जिनमें सिंगल क्रापिंग अकेली फल्ल होती है। ३७ मिलियन में सिर्फ़ १२ मिलियन जमीन ऐसी है जिनके बारे में कहा जाता है कि गवर्नमेंट एग्जेन्सीज के जरिये प्राइवेट एग्जेन्सीज के जरिये से आबापाशी होती है। मगर यकीन है कि वह

[The Hon'ble the Minister of Agriculture]

आबपाशी इतनी पूरी नहीं होती जो पैदावार को बढ़ा सके। इस मसले के साथ और भी बहुत से मसले हैं। मसलन इर्रीगेशन (आबपाशी) है

मिस्टर मुहम्मद शौकत अली खां—

जनाबवाला, मैं आपकी इजाजत से गवर्नमेंट से यह जानना चाहता हूँ कि पैदावार को बढ़ाने की उसकी शार्ट टर्म पालिसी क्या है ?

आनरेबिल मिनिस्टर आफ एग्रीकल्चर—

मैं समझता था कि इस बारे में गवर्नमेंट की पालिसी बजाहृत के साथ बयान करने के लिए उस वक्त तक इन्तजार करूँ जिस वक्त तक कट मोशन न आये। लेकिन अगर आप की ऐसी इबाहिश है तो तब सील से बयान कर सकता हूँ।

(आवाजें:—वक्त बहुत कम है। आप कट मोशन के वक्त ही इसके बारे में बोलियेगा।)

चूँकि वक्त बहुत कम है इसलिये मैं मुख्यतः आपके सामने कुछ बातें रखना चाहता हूँ। यह कहा गया है कि जरात का बजट कम है, मगर मेम्बरान अच्छी तरह से बजट को पढ़ते तो उनको मालूम होता कि तकरीबन ५ करोड़ की रकम इर्रीगेशन की तरक्की देने के लिये मिले मं है। मैं समझता हूँ कि वह रकम भी जरात की ही रकम समझनी चाहिये। इसलिये कि जरात और आबपाशी दोनों का एक दूसरे से ताल्लुक है। दूसरी चीज जो आपकी नज़रों से गुज़री होगी वह केमिकल मेम्बोर फक्टरी का मसला है। उसके लिये ९० लाख रुपये बजट में रखे गये हैं। यह रकम भी एग्रीकल्चर की ही है। इसलिये यह कहना कि जरात का बजट कम है सही नहीं है। एक साहब ने किसी मुल्क के बारे में फरमाया था कि जहाँ टोटल बजट का ग्यारहवाँ हिस्सा एग्रीकल्चर के लिये होता है। अगर इस सूबे की इन सब रकमों को आप जोड़ेंगे तो खालूग होगा कि इस सूबे ने एग्रीकल्चर के लिये कहीं ज्यादा रकम रखी है।

आनरेबिल प्रीमियर—

*स्पीकर साहब जो बजट पेश किया गया है उसके बारे में जो कुछ भी इस हाउस में कहा गया है उसका लिहाज़ करके उस पर गौर करना और जो तजवीज़ें की गई हैं उनको हतुल मकदूर अपने सामने रखना हम लोगों का फर्ज़ होगा। मैं इस वक्त उसकी तफसील में जाना जरूरी समझता हूँ। कबल इसके कि मैं खन्द बातें अर्ज करूँ मुझे इस बात की खुशी है कि मुझे यह मौक़ है कि मैं फाइनेन्स मिनिस्टर साहब को जिनके बजट का इस्तकबाल इस हाउस में किया गया है सुबारकबाद दूँ। और अपोजीशन के मेम्बर साहबान ने जिस जिम्मेदाराना तरीके से बजट की नुक्ताचीनी करने की कोशिश की है उसके लिये मैं शुक्रिया अदा करता हूँ।

हम लोग आजादी के करीब आ रहे हैं। मुखतलिफ़ातों के बिना कोई गवर्नमेंट अच्छी तरह से अपने फ़ायज़ अदा नहीं कर सकती है। अगर अपोजीशन गैरजिम्मेदाराना तरीके से जो जरूरी बातें हों उनको करने के बजाय और बातों को बहुत बढ़ा कर करे और उन ख्यालात के असर में आकर इस ढंग से काम करे जिससे कि असल काम में मदद मिले बल्कि और रुकावटें पैदा हों तो गवर्नमेंट को जो फ़ायदे अपोजीशन से मुल्क की खिदमत करने में मिल सकते हैं वह पूरी तरह से हासिल नहीं होते हैं। और अपोजीशन जब जिम्मेदाराना तरीके से सुझाव करता है, नुक्ताचीनी करता है गवर्नमेंट की कमियों को बतलाता है हालात को सामने रखकर दिक्कतों को अपनी नज़र में रखता है तो उसके सलाह मशविरे की क़दर बहुत बढ़ सकती है। तो आज जिस ढंग से अपोजीशन ने इस बजट पर अपने ख्यालात का इजहार किया है वह इस बात को दिखलाता है कि हम सब लोग यह महसूस करने लागे हैं कि आजादी करीब आ रही है कि हम

*माननीय प्रीमियर ने भाषण शुद्ध करके वापस नहीं किया।

लोगों का सबका कर्ज हो गया है कि हम में से हर एक अपने कर्ज को अदा करने में इस बात को सामने रखें कि इस मुल्क की आइन्दा किस्मत हम में से हर एक के अपने हिस्से की अच्छी तरह से पूरी करने पर ही मुनहसिर है। अगर हर एक अपने कर्ज को मुनासिब ढंग से अदा करें तो अन्जाम अच्छा होने के बजाय और कुछ हो ही नहीं सकता है। इसलिये जिस ढंग से बजट पर नुक्ताबीरी की गई है उसके लिये मैं अपनी तरफ से तारीफ करता हूँ। पारसाल जब बजट यहाँ पेश हुआ था तो किस ढंग से उस वक़्त ख्यालात का इजहार किया गया था और अब किस ढंग से हुआ है इससे यह जाहिर होता है कि हम लोग हालत की दिक्कतों को नहसूस करने लगे हैं और उनको सामने रखते हुये जो कुछ सुधार हो सकता है उसको करने की कोशिश भी करते हैं। जहाँ तक बजट का ताल्लुक है मैं इस बात को कह सकता हूँ कि हमारे सूबे की माली हालत बहुत अच्छी है। हमारा कर्ज फाइनेशियनी (माली तौर) बड़ा माकूल है। और इसके बारे में और बातें न कहकर मैं सिर्फ एक बात इस हाउस के सामने लाना चाहता हूँ वह यह कि इस साल के दौरान मैं हूँ लोगों ने ८२ करोड़ से ज्यादा रकम कर्ज में ली और वह अव्वल मरतबे में ही पौने तीन रुपये सैकड़े के हिसाब से हमें भी कर्ज मिली। बरना गुजिस्ता जमाने में हमेशा तीन-साढ़े तीन, चार-साढ़े चार, पाँच रुपये सैकड़े तक सूद देना पड़ता था और वह अव्वल मरतबा है जब पौने तीन रुपये सैकड़े सूद पर हमको कर्ज मिला। आपको याद होगा कि कुछ ही अरसा हुआ जब यहाँ पर सेक्शन ९३ की गवर्नमेंट थी उन्होंने उस वक़्त कुछ कर्ज लेने की कोशिश की थी। मगर पब्लिक की तरफ से उस कर्ज के देने के लिये कोई दरखास्त नहीं आई। लोगों ने रुपया गवर्नमेंट को कर्ज में महफूज नहीं समझा और खतरे की बात समझी। दर खिलाफ इसके हमें बहुतकम सूद पर कर्ज मिला और बिना रुपया हमको कर्ज लेना था उससे ज्यादा के लिये लोगों की दरखास्त थी। यह आपको दिखलाती है कि डेबेक्रेडिट सिस्टम (प्रजातंत्रराज्य) में हम लोगों पर और हमारी फाइनेश्ल स्टैबिलिटी (सुदृढ़ आर्थिक दशा) पर कितना लोगों को भरोसा है, कितना विश्वास है और कितना एतमाद है। यह हम लोगों के लिये एक फायदा की बात है। और ऐसा भी होना मुनासिब ही था। आपको मालूम है कि हमने जो कर्ज इस वक़्त लिया वह इसलिये लिया कि सूद पर जो कर्ज हमने गवर्नमेंट से लिया था जिसकी सूद की दर ४ फी सैकड़े से भी ज्यादा थी उसको अदा कर दें और उसके बदले पौने तीन रुपये सैकड़े सूद से रुपया लेने की गुंजाइश हो जिससे कई लाख रुपये की बचत सूद में हो गई। अगर मुसल्लम बजट के माने यही है कि कर्ज कम सूद पर लेकर ज्यादा सूद के रुपये को अदा करके नफ़ा करना तब तो यह अच्छा ही है। इसके अलावा बजट में दूसरी भी बातें हैं जो इस हाउस के सामने आई हैं वह यह है कि जिस क़दर हमारा रुपया कैपिटल (पूंजी) में लगा हुआ है उन सबसे साली और और तरह की हालत सुधारने में उसके मुकाबिले में कि जो रुपया डेफ़िट (कमी) में है उससे उसको कोई मुनासिबत नहीं है। इस कर्ज से सूबे में करोड़ों रुपये हम खर्च करने वाले हैं ताकि आर्थिक ही नहीं फिजिकल (शारीरिक) ही नहीं, यकोनामिक (आर्थिक) स्पीडुअल (अव्ययमिक) मैटेरियल (भौतिक) सब तरह की हालतें सुधरे और और इसमें दरअसल हर एक सूबे की खूबी रहती है हर एक मुल्क की आइन्दा स्टैबिलिटी (मजबूती) इसी तरह से रहती है अगर आप इसको देखेंगे तो आपको यह मालूम होगा कि कई करोड़ रुपया हम खर्च करने के लिये जा रहे हैं। आइन्दा के लिए हमको इससे सबक मिलता है कि हम अपने सूबे में पास लोगों के स्टैण्डर्ड आफ लाइविंग (रहन-सहन के पैमाने) को ऊँचा करने के लिए इन्तजाम करें जिससे कि हर एक की माली हालत सुधरे ताकि गवर्नमेंट की हालत भी सुधरे सके। क्योंकि गवर्नमेंट की माली हालत लोगों की खुशहाली पर ही मुनहसिर होती है। यहाँ जित्त इस बात का किया गया कि हमारे बजट में जो रकम पहले अच्छी रखी गई थी वह पूरे तौर पर नहीं खर्च हुई बहुत सही है मैं खुद भी मानता हूँ कि वह पूरे तौर पर नहीं खर्च की गई है। तो क्या इसके लिये हाउस में तयरीफ

[The Hon'ble the Premier]

कोई न करे। इसके लिये हमारे काम को अच्छा समझा जाता है या यह समझा जाता है कि रुपया जो बजट में रखा गया था वह खर्च नहीं हुआ और इसलिए इससे कोई फायदा नहीं हुआ। तो क्या इस रुपये को अगर खर्च नहीं किया गया तो इसको कुये में डकेल दिया जाय। हमारे पास रुपया था हम उसको जैसा चाहते खर्च करते हमने कोशिश की जहाँ तक भी मुमकिन हो अगर कोई एकम जिसका फायदा टैक्स पेयर (टैक्स देने वाले) को नहीं होता है वह न खर्च किया जाय हमने काफ़ी इस बात की न निगरानी रखी थी कि रुपये इस तरीके से सर्फ हो जिसमें ज्यादा से ज्यादा किफायत हो और कोई रुपया बर्बाद न होने पाए चुनांचे जो हालत गुजिस्ता १२ या १५ महीनों की रही वह हालत क़रीब-क़रीब कई बरस से इस सूबे की है। इस वक़्त आप टूल्स (औज़ार) या ट्रैक्टर्स नहीं खरीद सकते हैं, क्योंकि वह मिल ही नहीं सकते। इसी तरीके से मजदूरी और लेबर इतना बढ़ गया है कि कान करना बहुत मुश्किल हो गया है इसलिए तिगुनी और चौगुनी क़ीमत सर्फ करना मुनासिब न समझा गया। मैं समझता हूँ कि हाउस इस बात को मंज़ूर करेगा कि बजट में किसी चीज़ का प्राविजन (गुंजाइश) होने के बाद अगर यह मुनासिब नामालूम हो कि इस खर्च को करके लोगों को पूरी-पूरी क़ीमत न वसूल हो तो गवर्नमेंट इस खर्च को रोक देगी। उसका खर्च करना मैं समझता हूँ कि मुनासिब न होगा। अगर सब बातें साफ़ नहीं हो सकती हैं। एक तरफ़ से इसहाक़ साहब इस बात की शिकायत करते हैं कि सप्लीमेंटरी स्टेटमेंट क्यों न लाया जाय मगर दूसरी तरफ़ शिकायत यह की जाय कि रुपया रखा जाय मगर फ़ज़ूल क्यों न खर्च किया गया। फ़ाइनैन्स और इकोनामिक्स के कुछ उसूल हैं कुछ स्पेसिज को पढ़कर उनको कोट करना ऐसा करने से भी पूरी बात सामने नहीं आती है लिहाज़ा उस पूरी बात को सामने रखा जाय। इसी तरह से कई उसूल ऐसे हैं जिनको सामने रखकर उनके ऊपर अमल करना पड़ता है फ़ाइनैन्स मेम्बर साहब ने जो स्पीच दी थी वह आपने सुनी होगी कोनमी (बचत) और इफ़िशियन्सी (योग्यता) आडिट के लिये एक कमेटी बनाना चाहिये। मैं समझता हूँ कि जो कुछ सरकारी रुपया सर्फ हो रहा है उसको हम देखें कि वह दरअसल ठीक-ठीक खर्च हो रहा है या नहीं उसके अन्दर किफायत कितनी हो सकती है इसलिए कि अगर खर्च के ऊपर कड़ी नज़र न रखी जाय तो हमेशा रुपये को देखकर रगबत होती है और रुपया ज़रूरत से ज्यादा सर्फ होता है। इस बात को हम सहसूस करते हैं और इसीलिए इस क़िस्म की कमेटी का बनाना कि जो गवर्नमेंट के अख़राज़ात पर कड़ी नज़र रखे और यह देखे कि कहां पर खर्च को घटाने की गुंजाइश है और कहां पर नहीं इसके लिए कमेटी बने। दूसरी बात यह है कि अब तक जो कुछ आडिट का सिस्टम है वह एक फ़ार्मल आडिट होता है। अगर एक लाख रुपया किसी सड़ के लिये बजट में है और एक लाख रुपये के बजट में यह देख लिया जाता है कि वास्ता है और रुपया खर्च होगा। मगर हम समझते हैं कि इससे ज्यादा होना चाहिये और वह यह कि कोई ऐसा ढंग निकालना चाहिये जिससे इस बात का भी आडिट (जांच) हो सके कि एक लाख रुपये की क़ीमत का काम भी हुआ है जो खाली फ़ार्मल आडिट (रस्मी जांच) से नहीं होता। यह ढंग हिन्दुस्तान में अभी तक कहीं नहीं है और कहीं पर दुनिया में इतनी इफ़िशियन्सी (योग्यता) नहीं है। मगर हम चाहते हैं कि अगर कोई तरीका निकल सके जिसके बारे में कोई सफ़र २ ढंग नहीं दिखाई देता। मगर हम चाहते हैं कि कमेटी बने जो इफ़िशियन्सी (योग्यतापूर्वक) फ़ार्मल आडिट (रस्मी जांच) के ढंग को बनाये, जिससे न सिर्फ़ आडिट (जांच) इस बात की हो कि दरअसल रुपया सर्फ़ हुआ है बल्कि इस बात का भी हो कि जो सर्फ़ हुआ है वह सही तरीके पर सर्फ़ हुआ है और उसके सर्फ़ होने से टैक्स पेयर (टैक्स देने वाला) को पूरी क़ीमत मिली जिस ढंग से वह सर्फ़ किया गया है। इन बातों के लिये हमें इस बात की छान-बीन की ज़रूरत होती है और इसमें वक़्त लगता है। यहां पर कुछ बातें कही गई कि प्लानिंग (निर्माण) हमारी तरफ़ से नहीं हुआ, एक सवाल यह भी पूछा गया है कि डेवलपमेंट (सुधार) किस ढंग से होने वाला है। सवाल माक़ूल था और हमें उसका जवाब देना चाहिये, हाउस जवाब

पाने का मुस्तक हैं। हमने समझा है कि हमें हर बात की पूरे तौर से छान-बीन करना चाहिये। आपको मालूम होगा कि इस वक्त हर चीज के लिये हमारी कमेटियाँ बैठी हैं। पुलिस रिआर्गेनाइजेशन कमेटी (पुलिस को फिर से सुधार करने वाली कमेटी) बैठी है क्योंकि पुलिस का खर्चा बहुत बढ़ गया है जिसका जिक्र यहाँ हुआ लेकिन पुलिस का काम भी काफ़ी बोझ का है वह उसको देखे कि कैसे रिआर्गेनाइज (पुनः संगठन) हो सकता है। ऐसे ही क्रिमिनल ट्राइब्स (ज़रायमपेशा लोग) का जिक्र हुआ उसमें भी एक कमेटी मुक़र्रर की गई है मगर डेवलपमेंट डिपार्टमेंट (सुधार विभाग) के लिये खास तौर पर कमेटी मुक़र्रर की गई है। ऐग्रीकल्चर (कृषि) ऐनीमल हसबैंडरी (पशुपालन) और मेडिकल रिलीफ (चिकित्सा सम्बन्धी सहायता) के लिये और और कमेटी की रिपोर्ट को इम्प्लीमेंट (कार्यान्वित) करने के लिये और जितने भी सींगे हैं उन सबके लिये कमेटी इस गज़ से मुक़र्रर की गई हैं कि आपके और हमारे सामने तफ़्सील आये और उन रिपोर्टों पर हम सब गौर करें और फिर इटीकेट स्कीम (पेचीदा स्कीम) बनायें जिसके मुताबिक हमारे सूबे के हालात काही बुल्न्द और ऊँचे हों। इस गरज से इस तरह की कमेटियाँ बनाई गई हैं। इसके अलावा हमने यह समझा है कि हमको एजुकेशन इन्स्टीट्यूशन (शिक्षा सम्बन्धी संस्थाओं) को बढ़ाना चाहिये। आजकल दुनिया में इंजीनियर्स पर तरक्की बहुत कुछ मुनहसिर होती है जितने काम होते हैं वह सब अखीर में इंजीनियर्स पर मुनहसिर होते हैं। इसलिये हमारा इरादा है कि हर की कालेज को यूनिवर्सिटी बनायें ताकि हमारे मुल्क में इलेक्ट्रिक इंजीनियरिंग, पब्लिक वर्क्स इंजीनियरिंग मोटर इंजीनियरिंग के सबसे अच्छे तालिबइल्म पैदा हो सकें और हो सके तो वायुयान की भी शिक्षा सूबे में दे सकें। इसके अलावा हम और कालेज खोलने जा रहे हैं। वेटरिनरी कालेज और मेडिकल कालेज खोलने का इरादा है। तालीम की भी तरक्की देने का इरादा है जिससे लोगों को पूरी तालीम हो। सवाल सिर्फ रुपये का नहीं है। हम किस ढंग से रुपया खर्च करें और किन लोगों के जरिये वह खर्च किया जाय जब तक तालीमयाफ़ता और ट्रेड प्रवर्धन (शिक्षित कार्यकर्ता) नहीं है तब तक उस रुपये की पूरी कीमत बसूल नहीं होती। इसलिये हम इस बात की कोशिश कर रहे हैं कि लोगों को फ़ॉरेन स्कालरशिप (विदेशों में अध्ययन के लिये क्षात्रवृत्ति) देकर बाहर के मुल्कों में तालीम और शिक्षा के लिये काफ़ी तादाद में भेजें ताकि वह अन्दर आकर हमें बतायें कि हमें क्या करना चाहिये और उनसे हमें वहाँ के लोगों को शिक्षा देने में मदद मिले। यह एक आधार होता है जिस ढंग से हम चलते हैं। एजुकेशनल इन्स्टीच्यूशंस (शिक्षा सम्बन्धी संस्थाओं) के स्कालरशिप्स (क्षात्रवृत्तियों) के लिये हमने एक डेवलपमेंट डिपार्टमेंट (सुधार विभाग) अलग खोल दिया है और एक डेवलपमेंट कमिशनर अलग रखा गया है जिसके साथ मिल मालिक और प्लानिंग एक्सपर्ट्स (स्कीम बनाने वाले जानकार) शामिल कर दिये गये हैं जो प्लानिंग में मशविरा देंगे कि किस ढंग से स्कीम को कार्यान्वित किया जाय कि कैसे फ़ायदा उठाया जा सकता है। आजकल का ढंग यह है कि कृषि विभाग अपनी तरफ से काम करता है और स्वास्थ्य रक्षा और ऐनीमल हसबैंडरी (पशु वृद्धि) अपना काम करता है। रूरल डेवलपमेंट (ग्राम सुधार) अपना काम करता है और ग्री मोर फूड (अधिक अन्न उपजाओ) अपना करता है, लेकिन उनके बहुत से काम ऐसे हैं जो एक दूसरे से बहुत मिले-जुले हैं और सबका इन्स्पेक्ट्रेट (देखभाल करने वाला विभाग) अलग २ है जिससे उनका बहुत सा वक्त सफ़र में खर्च होता है लिहाज़ा हमारा इरादा है कि जहाँ तक मुमकिन है कि हम इन सब कामों को तहकीकात करके करें। एक बड़ी प्लानिंग के अन्दर आयें और उस प्लान में आकर हम लिटरेचरी (साक्षरता) से लेकर रूरल रिआर्गेनाइजेशन (देहात का फिर से सुधार) वगैर सब चीज़ों को बड़े पैमाने पर चलायें जिससे सारा नक़्शा अच्छा दीख सके इसमें वक्त लगेगा। हमारी कोशिश है कि इस तरफ हम जल्द आगे बढ़ें। इसलिये

[The Hon'ble the Premier]

मैं उम्मेद करता हूँ कि जो प्लानिंग का तरीका हम करने जा रहे हैं और जिसके बारे में मैं इसमीनान दिलाता हूँ कि ज़मीनों से हम लोग अपनी तरफ से जितनी हमारी ससज्ज जा सकती है उसको अच्छे पैमाने पर करने की कोशिश कर रहे हैं। मुमकिन है इस तरीके से आगे चलकर बुनियादी तरक्की हो। कुछ बातें यहां पूछी गई हैं, कहा गया कि मित्रों की कमी है, उसकी तरक्की का क्या इन्तज़ाम हो रहा है। बहुत मुनासिब सवाल है, और ऐसे मौके पर जबकि गेहूं का राशन काटकर २ छटांक कर दिया गया है तब तो इस सवाल का किया जाना और भी ज्यादा मुनासिब है। हर एक के सामने यह सवाल आता है। इसकी २ बातें होती हैं। एक शार्ट रेंज पालिसी (थोड़े समय की नीति) और दूसरी लॉंग रेंज पालिसी (बहुत दिनों की नीति) जहां तक शार्ट रेंज पालिसी (थोड़े समय की नीति) का ताल्लुक है मीरा बेन ने हमको बहुत मदद दी है और आगे भी हमारे विभाग यह कोशिश करते हैं कि जितनी ज़मीनें अब तक क़ानून में नहीं आई हैं वह क़ानून में लाई जायें। उसमें यह भी लिहाज़ करना होगा कि वह ख़तरा कि बरागाह खेत लिये जाय और रास्ते और सड़कें भी न रहें, मंदान हो, क्योंकि खुद खेती के लिये इनका होना लाज़मी है। अगर यह न छोड़ी जाय तो इससे फ़ायदा वहीं नुक़सान है। इन बातों का लिहाज़ करते हुये जहां तक मुमकिन हो सके हम कोर्ट आफ़ बार्डस से, अपने प्रचार से इस बात की उम्मीद करते हैं कि जो भी ज़मीन काशत में आ सकती है उसे काशत में लायें। इसके अलावा आप जानते हैं कि खेती के लिये ४—५ चीजें ज़रूरी होती हैं। अम्ल तो पानी सबसे ज़रूरी चीज़ है, दूसरे खाद तीसरे औज़ार जिससे ज़मीन खेती के लिये तैयार हो सके, चौथे बीज अच्छा हो और पांचवें वह कि रोटेशन बारी-बारी से ठीक ढंग से हो जिससे पेस्ट से नुक़सान न हो और उसका इलाज़ हो सके। इन सब बातों की कोशिश होना चाहिये। एक बात मैं आप से और अज़ क़र्र कि जिस वक़्त हम अपनी लॉंग रेंज स्कीम (बहुत दिनों की स्कीम) अमल में लायेंगे तो हमारे सूबे की हालत बदल जायगी और एक कोने से दूसरे कोने तक हमारे सूबे में बिजली हो जायगी और ट्यूब-वेलस की हमारे पास होगी और पैदावार बढ़ जायगी और वह दूर की बात नहीं है उसका इन्तज़ाम हम कर रहे हैं और उसकी कोशिश हमारे मिनिस्टर आफ़ कम्प्यूनिक्शन कर रहे हैं। उसके साथ २ हम और आप जानते हैं कि फ़र्टीलाइज़र (उपज के साधन) के लिये हमने और बिहार ने मिल कर एक अपनी फैक्टरी फ़ायम की है, आप उसे नेशनलाइजेशन (राष्ट्रीयकरण) कहिये या सोशलाइजेशन (समाजीकरण) कहिये जो चाहे कहिये आप को सुबारक। वह एक ऐसी फैक्टरी होगी जिससे लोगों को फ़र्टीलाइज़र (उपज के साधन) मिलेंगे और इस बीच मैं आपने देखा होगा कि बजट में ७ लाख रुपये का प्रावीजन (गुंजाइश) अमोनियम फास्फेट के लिये किया गया है, इस गर्ज से कि वह तुरन्तीम किया जाय जिससे लोगों को काम में मदद मिले। हम यह भी चाहते हैं कि कम्पोस्ट (खाद) भी बनाया जाय और शहरों की जो ग़लाजत बेकार जाती है उसको कन्वर्ट (बदल) करके एग्रीकल्चर (खेती) के काम में लाया जाय ताकि सफ़ाई भी बढ़े और दूसरी तरफ़ पैदावार भी बढ़े।

इसको आप देख सकते हैं, वह चीज़ ऐसी है, थो और फुड (अधिक अन्न उपजाओ) के लिहाज़ से खेती के लिहाज़ से सब बातों के लिहाज़ से देखते हुये मेरा ह्याल है कि उसके लिये भी हमने प्रावीजन किया है। और हम ज्यादा करने को तैयार हैं सिर्फ़ इस हद तक अगर उसके मुताबिक भी अमल करने को तैयार हैं। हमने २०,००० कल नये ढंग से अपने कानपूर के गवर्नमेंट वर्कशॉप में नये बनवाये हैं जिनको हमने वहां से लेकर आगे — नीम किया है। हमारा इरादा है अपना प्रावीजन १२ लाख का। हमारा — अपने वर्कशॉप में एग्रीकल्चर इक्विपमेंट (खेती के औज़ार) का कीमत में काश्तकारी के हथियार अपने मुक़ में, सूबे में फैला सकें

यह सब बातें जब मिल जाती हैं तो वाद को कुछ गुन्जाइश आगे औजार बढ़ाने की होती है। मगर इसके अलावा हम यह भी चाहते हैं कि जो जमीन इस वक्त काश्तकारी में नहीं है वह काश्तकारी में लाई जाय। इसके लिये आपने देखा होगा कि ५०००००० रुपये का प्राविजन हमने बजट में किया है, ताकि तराई में, मेरठ में हम इस बात की कोशिश करें जिससे ग्लेरिया बगैरह से वह बच सकें, वहां काश्तकारी की जा सके। अगर हमारा यह एक्सपेरिमेंट (जांच) कामयाब हुआ तो हम लाखों एकड़ जमीन को काश्त में ला सकते हैं। अब तक वहां की आबोहवा खराब होने की वजह से हम उसका इस्तेमाल नहीं कर सकें हैं। अगर इन बातों के अलावा आप हमको कोई और बात बतलायें तो हम सुझावों के साथ उस के मुताबिक अमल करने की कोशिश करेंगे, क्योंकि आज कल खाने की कमी है। मगर मैं यह कहना चाहता हूँ कि कोई लोगों की अन्देशों की कोई बात नहीं है। हमारी गवर्नमेंट की ही नहीं हमारे सूबे की भी इकोनामिक (जाली) हालत काफी माकूल है। अब भी हम अपने सूबे से करोड़ों रुपये की शक्कर भुड़ लाही। तिलहन बगैरह सालाना भेजते हैं और बराबर भेजते रहेंगे। अगर कुछ पैदावार हम ज्यादा कर लें तो हमारा सूबा भी खाने के मामले में सेल्फ कंटेण्ड (अपने ऊपर भरपूर) हो सकता है और खिर्क खेती के जरिये से हम अपने सूबे को परास्परस (उत्पत्तिशील) बना सकते हैं। इसलिये हमारे यहां किसी आदमी को अन्देशों में पड़ने की जरूरत नहीं है। और अगर आजकल खाने की दिक्कतें हैं वह भी कुछ हद तक तो तकलीफ की बात है। अगर उसका भी एक पहलू ऐसा है जिससे आदमी को कुछ तस्कीन हो सकती है। अगर खाने की कमी है तो बस यह है कि आज देहात का आदमी पहले से ज्यादा खाता है। जो भूखा रहता था वह ज्यादा खाता है और उसका स्टैंडर्ड ऊंचा होता जा रहा है। जो कपड़ा नहीं चाहता था वह कपड़ा चाहता है, जो मोटा कपड़ा चाहता था वह बारीक कपड़ा चाहता है। चूँकि शहरों के आदमी देहातों के आदमियों से आधे हिस्से से भी कम हैं इसलिये देहातों की हालत सुधारने से उसका रिप्रेजेंटेशन (उलटा असर) यह होता है कि शहरों के लोग चिल्लाते हैं।

कुछ लोग कहते हैं कि गवर्नमेंट के लिये लोगों में नाराजगी है। मैं समझता हूँ कि नाराजगी होना कुछ हद तक मुनासिब है। क्योंकि अगर यह समझा जाये कि जहां अधेरा हो वहां उजाला कर सकते हैं, जहां बाँध हो वहां धरज ला सकते हैं तो हमारे लिये फयदा की बात है। लोग हमारी काबिलियत और कबल पर इस हद तक एतबार रखते हैं। मगर कुदरत हमें करने नहीं देती। एक बात कही जाती है कि साहब यह कमी है वह कमी है। जरूर है कमी, और कमी का पूरा करना हम सभी का फर्ज है।

एक बात लारी साहब ने कही थी। सूबे लारी साहब जैसे माकूल आदमी का इस तरह के मुगालते में आना समझ में नहीं आता। उन्होंने कहा पंजाब में क्या हो रहा है? सिक्ख क्या कर रहे हैं? यह तो कहा लेकिन इसका ख्याल नहीं करते हैं कि वहां कितने सिक्ख हैं और कितने मुसलमान हैं। मैं समझता हूँ कि लारी साहब को यह नहीं कहना चाहिये था। मैं चाहता था कि मुस्लिम लीग के मेम्बर पंजाब में चले जाय, बंगाल में जाय और सिन्ध में चले जाय। सिन्ध में ३०% हिन्दू हैं बंगाल में ४५ % हैं और पंजाब में हिन्दू और सिक्ख ४५ % हैं। वहां जाय और उनसे पूछें और देखें कि वहां क्या हो रहा है। वहां तो हिन्दू ४५ % हैं और हमारे सूबे में मुसलमान १४ % हैं वहां देखें कि पुलिस की मुलाजिमत और दूसरे मुलाजिमतों में कितने हिन्दू हैं और कितने मुसलमान हैं। १४ % यहां हैं सिक्ख ४५ % हैं पंजाब में लेकिन आप सिर्फ १ % सिक्ख देखेंगे। यहां आप देखते हैं कि हमारे सूबे में तीन नहीं बल्कि आठ हों उनको फयदा होना चाहिये। हम तो चाहते हैं क्योंकि उन्हीं की वजह से हमारी हुकूमत चल रही है। मगर इस तरह की मिसाल देना एक गैर जरूरी चीज है उससे कोई फायदा नहीं होता है। मैं कहता हूँ कि अगर आप देखेंगे तो मालूम होगा ४५ % बंगाल में हैं, १४ % मुसलमान इस सूबे में हैं उनके साथ क्या होता है। मैं कहता हूँ ३ % सिक्ख हैं और १४ % मुसलमान है। मुसलमानों के साथ यहां क्या होता है? हय इसलिये है कि हम एक हैं। हिन्दू मुसलमान को सोचना भूल जाइये। मैं उम्मीद करता

[The Hon'ble the Premier]

हूँ ऐसा ही होगा। क्या जरूरत है कोई अलग-अलग हो। मैं आपसे कहता हूँ कि कम्पोटिब एक्जामिनेशन के नतीजों को देखिये। मुसलमान कितने हैं वह ज्यादा तादाद में कामयाब होकर ऊंची जगहें पाते हैं वह आर्डर आफ मेरिट्स आर्डर आफ मेरिट्स (योग्यता के क्रम) में नहीं लिये जाते हैं। आप देखिये। इसलिये अब उस लकड़ी को छोड़ दीजिये जिससे आप सहारा लेते थे तब आप लंगड़े थे लेकिन अब आप खुद चल सकते हैं, खुद खड़े हो सकते हैं उसकी कोई जरूरत नहीं है। मैं अर्ज करूंगा कि कम से कम इस तरह की मिसालों को न लें और आप जब भी देखें और जिनको बजट से शिकायत है, उनसे कहूंगा कि दूसरे सूबों में जायें और देखें घूस आयें और बतायें कि क्या क्या कमियां हैं कैसे ठीक की जा सकती हैं। इससे हम भी फायदा उठावें और जाने के लिये रकम न हो और बजट में न हो तो सप्लोमेंटरी बजट (सहायक बजट) में से आ जायेगी जिसको आप मंजूर भी कर लेंगे। लिहाजा मैं अर्ज करता हूँ कि इस तरह की बातें करने से कोई खास फायदा नहीं होता है। मैंने शायद आप का ज्यादा वक्त ले लिया है। मैंने अपने बारे में यानी सप्लाई डिपार्टमेंट सप्लाई विभाग के बारे में कुछ नहीं कहा है। उस पर काफी बहस हो चुकी है। मैं समझता हूँ कि जो कुछ मैंने किया है ठीक किया है आज मैंने दो छटांक गेहूँ अपने यहां रक्खा है आपको मालूम होगा कि जब हमने बागडोर अपने हाथ में ली थी तब भी २ छटांक था। हमने २ छटांक से ३ छटांक किया, ३ छटांक से ३½ छटांक किया और फिर लाकर के २ छटांक कर दिया। वह भी मजबूरी से करना पड़ा। अगर २ छटांक जैसा पहले था वही रहता तो ठीक था यह कसूर हमीं ने किया कि हमने बढ़ाया और आप याद रखिये बढ़ाना बुरा है। और मजबूरी से कम हो गया। यह तो है, और प्रान्तों की क्या हालत है। और सूबों को देखिये बिहार में बंगाल में १½ छटांक मिलता है। बम्बई में ज्यादा से ज्यादा २ छटांक और सब जगहों में एक छटांक के करीब मिलता है, यह हालत है। कहीं भी इतना नहीं मिलता जितना यहां मिलता है। मेरे पास आज भी ५० लाख मन गल्ला रक्खा हुआ है मैं कहता हूँ और दावे के साथ कहता हूँ कि कहीं भी अकाल पड़ जाय एक आदमी भी भूखा नहीं मर सकता। मैंने अपने यहां काफी मन गल्ला रक्खा है जैसी भी हालत हो मैं मुकाबिला कर सकूंगा। मैंने बलिया में २० लाख मन गल्ला भेजा आप रेलवे की दिक्कत को जानते हैं आप को मालूम होगा कि कितनी दिक्कत हुई होगी। आप कहते हैं कि खर्चा ज्यादा हुआ था, कम होना चाहिये था, बुरी बात है। करोड़ों की जिन्दगी बची। पैसे जिन्दगी से बढ़कर नहीं। अगर मैंने ज्यादा कीमत को खर्च करके हजार आदमियों की जान बचायी और गल्ला पहुंचाया तो उसका खर्च क्या है। लिहाजा इन बातों को देख करके हमें असलियत को नहीं भूलना है। और हमारा फज है कि देखें कि पैसा बेकार खर्च न हो। अभी कंट्रोल का जिक्र आया कि हटा दिया जाय मैं कह नहीं सकता कि जिस वक्त कंट्रोल हटाया जायगा तो सूबे की क्या हालत हो जायगी। हमारे और आप के सामने एक और बड़ा अहम सवाल है वह यह है कि आप को अपने मुल्क को इन्डस्ट्रियलाइज (उद्योगीकरण) करना है। ऐसी हालत में आपको बुनियादें ठीक करनी पड़ेंगी। आप देखेंगे कि कैपिटलिज्म (पूंजीवाद) को हटाने के लिये आपको अपने ऊपर कंट्रोल करना पड़ेगा। इसी ढंग से रूस ने अपने प्लान को चलाया। जितनी तरक्की होती जायगी वह खत्म होता जायगा और मैं खत्म करता जाऊंगा। मैंने आयल सीड्स के कंट्रोल को खत्म कर दिया। मैंने खंडसारी के कंट्रोल को खत्म कर दिया। फिर भी हमारे पास खंडसारी काफी मित्रदार में है और कोई आदमी जो भी चाहे हम दे सकते हैं। मैंने अगर कंट्रोल रक्खा है आप डी कंट्रोल तोड़ने के लिये कहते हैं। लेकिन अगर मैं कंट्रोल को बिद ड्रा (हटा) लूँ तो दूसरे दिन आप यह तो न कहेंगे कि फिर लगा दीजिये। अगर हाउस पास कर दे कि कंट्रोल नहीं चाहते हैं तो मैं उसपर फिर गौर करने के लिये तैयार हूँ। एवान को इसके लिये सोचना है। आज मैं प्रोब गोरमेंट (गल्ले की बसूली) करने जा रहा हूँ देहात के गल्ले को देहात के काश्तकारों से लेकर शहर के लोगों को खिलाना पड़ता है। आप कह दीजिये कि मैं अपने शहर वालों का

اوپنا انتظام کر لے گا۔ آپکو جو تکلیف ہوگی ہم کو ن ہوگی۔ آپ پرستار
میں کڑی دیکھ کر سب سے لے کر کہ ہمارے سہی فرایجن کو ادا کرنے میں اذیت ڈالتے
ہیں۔ میں ارج کرنا چاہتا ہوں کہ بہت سی باتیں ہمارے سامنے ہیں انکا کیا نتیجہ اور
کیا اہتمام ہوگا۔ اسکے بارے میں کچھ کہنا یہاں پر جو کچھ ہونے جا رہا ہے
اسکی ضرورت نہیں ملاحظہ ہوتی۔ مگر میں ایک بات کہنا چاہتا ہوں کہ ہندوستان کے
اگر ہندوستان کے ایک حصے میں رہے لیکن یونائیٹڈ پراوینسز، یونائیٹڈ پراوینسز
رہے گا اور ہم سب ایک رہیں گے۔

* آنریبل پریمیر -

اسپیکر صاحب - جو بجٹ پیش کیا گیا ہے اس کے بارے میں جو کچھ بھی
اس ہاؤس میں کہا گیا ہے اس کا لحاظ کر کے اس پر غور کرنا اور جو تجویزیں
کی گئی ہیں حتی المقدور اپنے سامنے رکھنا ہم لوگوں کا فرض ہوگا۔ میں
اس وقت اس کی تفصیل میں جانا ضروری نہیں سمجھتا ہوں۔ قبل اس کے
کہ میں چند باتیں عرض کروں مجھے اس بات کی خوشی ہے کہ مجھے یہ
موقع ہے کہ میں فائننس منسٹر صاحب کو جن کے بجٹ کا استقبال اس ہاؤس
میں کیا گیا ہے اس کے لئے انہیں مبارکباد دوں۔ اور اپوزیشن کے ممبر
صاحبان نے جس قدر اہم طریقہ سے بجٹ کی نکتہ چینی کرنے کی کوشش کی
ہے اس کے لئے میں ان کا شکریہ ادا کرتا ہوں۔

ہم لوگ آزادی کے قریب آ رہے ہیں۔ اپوزیشن کے بنا کوئی گورنمنٹ
اچھے طرح سے اپنے فرائض ادا نہیں کر سکتی اگر اپوزیشن غیر دستدارانہ طریقہ سے
جو ضروری باتیں ہیں ان کو کرنے کے بجائے اور باتوں کو بہت بڑھا کر اور ان
خیالات کے اثر میں آکر اس ڈھنگ سے کام کرے جس سے کہ اصل کام میں مدد
نہ ملے بلکہ اور رکاوٹیں پیدا ہوں تو سرکار کو جو فائدے اپوزیشن سے ملک کی
خدمت کرنے میں مل سکتے ہیں وہ پوری طرح سے حاصل نہیں ہو سکتے۔ اور
اپوزیشن جب دستدارانہ طریقہ سے سبوتاژ کرنا ہے نکتہ چینی کرتا ہے۔
گورنمنٹ کی کمیوں کو بنانا ہے۔ حالات کو سامنے رکھ کر دقتوں کو اپنی نظر
میں رکھتا ہے۔ تو اس کے صلاح مشورہ کی قدر بہت بڑھ سکتی ہے۔ تو آج
جس ڈھنگ سے اپوزیشن نے اس بجٹ پر اپنے خیالات کا اظہار کیا وہ اس بات
کو دکھاتا ہے کہ ہم سب لوگ یہہ محسوس کرنے لگے ہیں کہ آزادی قریب
آ رہی ہے ہم لوگوں کا سب کا یہہ فرض ہو گیا ہے کہ ہم سے ہر ایک اپنے فرض کو
ادا کرنے میں اس بات کو سامنے رکھے کہ اس ملک کی آئندہ قسمت ہم میں سے ہر
ایک کی اپنے حصہ کو اچھی طرح سے پوری کرنے پر ہی منحصر ہے۔ اگر ہر ایک
اپنے فرض کو مناسب ڈھنگ سے ادا کرے تو انجام اچھا ہونے کے بجائے اور کچھ
ہو ہی نہیں سکتا ہے۔ اس لئے جس ڈھنگ سے بجٹ پر نکتہ چینی کی
گئی ہے اس کے لئے میں اپنی طرف سے تعریف کرتا ہوں۔ ہر سال جب یہاں
بجٹ پیش ہوا تھا تو اس ڈھنگ سے اس وقت خیالات کا اظہار کیا گیا تھا۔

* آنریبل پریمیر نے تقریب کی نظر ثانی نہیں فرمائی۔

[The Hon'ble the Premier]

اور اب کس ڈھنگ سے ہوا ہے - اس سے یہ ظاہر ہوتا ہے کہ ہم لوگ حالت کی دقتوں کو محسوس کرنے لگے ہیں - اور ان کو سامنے رکھتے ہوئے جو کچھ سدھار ہوا اُس کو کرنے کی کوشش بھی کرتے ہیں -

جہاں تک بجٹ کا تعلق ہے میں اس بات کو کہہ سکتا ہوں کہ ہمارے صوبہ کی مالی حالت بہت اچھی ہے - عمارا کرڈت (ساکھ) فائنانسہیلی (مالی طور پر) بڑا معقول ہے اس کے بارے میں اور باتیں نہ کہہ کر میں صرف ایک اس ہاؤس کے سامنے لانا چاہتا ہوں - وہ یہ کہ اس سال کے دوران میں ہم لوگوں نے بیاسی کروڑ سے زیادہ رقم قرض میں لی - اور وہ اول مرتبہ میں ہی پونے تین روپیہ سیکڑے کے حساب سے ہمیں قرض میں ملی - درنہ گشتہ زمانہ میں ہمیشہ تین ساڑھے تین چار ساڑھے چار اور پانچ روپیہ سیکڑے سود دینا پڑتا تھا - اور یہ اول مرتبہ ہے جب پونے تین روپیہ سیکڑے سود پر ہم کو قرض ملا ہے آپ کو یاد ہوگا کچھ ہی عرصہ ہوا جب یہاں پر سیکشن 93 کی گورنمنٹ تھی - انہوں نے اس وقت کچھ قرض لینے کی کوشش کی تھی - مگر پبلک کی طرف سے اس قرض کے دینے کے لئے کوئی درخواست نہیں آئی - لوگوں نے روپیہ گورنمنٹ کو قرض دینے میں محفوظ نہیں سمجھا - اور خطرے کی بات سمجھی برخلاف اس کے ہمیں بہت کم سود پر قرض ملا - اور جتنے کا روپیہ ہم کو قرض لینا تھا اس سے زیادہ کے لئے لوگوں کی درخواستیں تھیں - یہ آپ کو یاد دلانا ہے کہ ڈیمارٹنگ سسٹم (پرچانٹ پر راج) میں ہم لوگوں پر اور ہماری فائنانسہیل اسٹیبلشمنٹی (مالی حالت) پر کتنا لوگوں کو بھروسہ ہے - کتنا وشوریک آس ہے اور کتنا اعتماد ہے ہم لوگوں کے لئے ایک فخر کی بات ہے اور ایسا ہی ہونا مناسب بھی تھا - آپ کو معلوم ہے کہ جو ہم نے قرض اس وقت لیا وہ اس لئے لیا کہ سود پر قرض جو ہم نے گورنمنٹ سے لیا تھا جس کی سود کی شرح چار فی سیکڑے سے بھی زیادہ تھی - اس کو ادا کر دیں اور اس کے بدلہ پونے تین روپیہ سیکڑے سود سے روپیہ لینے کی گنجائش ہو - جس سے کئی لاکھ روپیہ کی بچت سود میں ہو گئی - اگر مسلم بجٹ کے معنی یہی ہے کہ قرض کم سود پر لیکر زیادہ سود کے روپیہ کو ادا کر کے نفع کرنا تب تو یہ اچھی ہی بات ہے - اس کے علاوہ بجٹ میں دوسری بھی باتیں ہیں وہ اس ہاؤس کے سامنے آئی ہیں وہ یہ ہے کہ جس قدر ہمارا روپیہ کیپیٹل (پونجی) میں لگا ہوا ہے - اس سب سے مالی اڈ اور طرح کی حالت سدھارنے میں اس کے مقابلہ میں کہ جو روپیہ ڈیفیسٹ (حسارہ) میں ہے اس سے اس کی کوئی مناسبت نہیں ہے - اس قرض سے صوبہ میں کروڑوں روپیہ ہم خرچ کرنے والے ہیں - تاکہ فائنانسہیل (آرتھک) ہی نہیں فزیکل (شریک) ہی نہیں اکانامک (آرتھک) اسپرچول (ادھیا تمک) اور میٹریل (بھونک) سب طرح کی حالت سدھریں اور اس میں دراصل ہر ایک صوبہ کی خوبی رہتی ہے ہر اس ملک کی آئندہ اسٹیبلشمنٹی (مضبوطی) اس طرح سے رہتی ہے - اگر آپ اس کو دیکھینگے تو آپ کو یہ معلوم ہوگا کہ کئی کروڑ روپیہ ہم خرچ کرنے جا رہے

ہوں - آئندہ کے لئے ہم کو اس سے سبق ملتا ہے کہ ہم اپنے صوبہ میں عام لوگوں کے اسٹینڈرڈ آف لیونگ (معیار زندگی) کو اونچا کرنے کے لئے انتظام کریں جس سے کہ ہر ایک کی مالی حالت سدھرے - تاکہ گورنمنٹ کی حالت بھی سدھر سکے - کیونکہ گورنمنٹ کی مالی حالت لوگوں کی خوش حالی پر ہی منحصر ہوتی ہے - یہاں ذکر اس بات کا کیا گیا کہ ہمارے بجٹ میں جو رقمیں پہلے رکھی تھیں وہ پورے طور پر نہیں خرچ ہوئیں بہت صحیح ہے میں خود بھی مانتا ہوں کہ وہ پورے طور پر نہیں خرچ کی گئی ہیں - تو کیا اس کے لئے ہاؤس میں تعریف کوئی نہ کرے - اس کے لئے ہمارے کام کو اچھا سمجھا جاتا ہے یا یہ سمجھا جاتا ہے کہ روپیہ جو بجٹ میں رکھا گیا تھا وہ خرچ نہیں ہوا اور اس لئے اس سے کوئی فائدہ نہیں ہوا - تو کیا اس روپیہ کو اگر خرچ نہیں کیا گیا تو اس کو کنوئیں میں ڈھکیل دیا جائے - ہمارے پاس روپیہ تھا ہم اس کو جیسا چاہتے خرچ کرتے - ہم نے کوشش کی کہ جہاں تک بھی ممکن ہو اگر کوئی رقم جس کا فائدہ ٹیکس ریپر (ٹیکس دینے والے) کو نہیں ہوتا ہے وہ نہ خرچ کیا جائے - ہم نے کافی اس بات کی انگریزی رکھی تھی کہ روپیہ اس طریقہ سے صرف ہو جس میں زیادہ سے زیادہ کفایت ہو اور کوئی روپیہ برباد نہ ہونے پائے - چنانچہ جو حالت گذشتہ بارہ یا ہندو مہینوں کی رہی وہ حالت قریب قریب کئی برس سے اس صوبہ کی ہے - اس وقت آپ تو اس یا ٹریکٹرس نہیں خرید سکتے کیونکہ وہ مل ہی نہیں سکتے - اس طریقہ سے مزدوری اور لیجر اتنا بڑھ گیا ہے کہ کام کرنا بہت مشکل ہو گیا ہے - اور اس لئے نگنی اور چونکی قیمت - صرف کرنا مناسب نہ سمجھا گیا - میں سمجھتا ہوں کہ ہاؤس اس بات کو منظور کرے کہ بجٹ میں کس چیز کا پورا پورا (گنجائش) ہونے کے بعد اگر یہ مناسب نہ معلوم ہو کہ اس خرچہ کو کر کے لوگوں کو پوری پوری قیمت نہ وصول ہو تو گورنمنٹ اس خرچہ کو روک دیگی - اس کا خرچ کرنا میں سمجھتا ہوں کہ مناسب نہ ہوگا - مگر سب باتیں صاف نہیں ہوسکتی ہیں - ایک طرف سے تو اسحاق صاحب اس بات کی شکایت کرتے ہیں کہ - پبلک ورکس کمیشن نے لایا جائے - مگر دوسری طرف شکایت یہ ہے کہ روپیہ رکھا جائے مگر فضول کیوں خرچ کیا گیا - فائیننس اور ایکونامکس کے کچھ اصول ہیں - کچھ اسپیشلز کو پتہ کہ ان کو کوٹ کرنا ایسا کرنے سے بھی پوری بات سامنے نہیں آتی ہے - لہذا اس پوری بات کو سامنے رکھا جائے - اس طرح سے کئی اصول ایسے ہیں جن کو سامنے رکھ کر ان کے اوپر عمل کرنا ہوتا ہے - فائیننس ممبر صاحب نے جو اسپیشل دی تھی وہ آپ نے سنی ہوگی - ایکونامی (بجٹ) اور ای شینسی (یوگیتا) آڈٹ جانچ کے لئے ایک کمیٹی بنانا چاہیے - میں سمجھتا ہوں کہ جو کچھ سرکاری روپیہ صرف ہو رہا ہے اس کو ہم دیکھیں کہ وہ دراصل ٹھیک ٹھیک خرچ ہو رہا ہے یا نہیں - اس کے اندر کفایت کتنی ہوسکتی ہے اور اس لئے کہ اگر خرچ کے اوپر کڑی نظر نہ رکھی جائے تو ہمیشہ روپیہ کو دیکھ کر رغبت ہوتی

[The Hon'ble the Premier]

ہے۔ اور روپیہ ضرورت سے زیادہ صرف ہوتا ہے اس بات کو ہم محسوس کرتے ہیں اور اسی لئے اس قسم کی کمیٹی کا بنانا کہ جو گورنمنٹ کے اخراجات پر کڑی نظر رکھے اور یہ دیکھے کہ کہاں پر خرچ کو گھٹانے کی گنجائش ہے اور کہاں پر نہیں۔ اس کے لئے کمیٹی بنے۔ دوسری بات یہ ہے کہ اب تک جو کچھ آؤت کا سسٹم ہے وہ ایک فارمل آؤت ہوتا ہے۔ اگر ایک لاکھ روپیہ کسی سر کے لئے بجٹ میں ہے اور یہ دیکھ لیا جاتا ہے کہ یہ روپیہ خرچ ہوگا۔

مگر ہم سمجھتے ہیں کہ اس سے زیادہ ہونا چاہیئے۔ اور وہ یہ ہے کہ کوئی ایسا ڈھنگ نکالنا چاہیئے جس سے اس بات کا بھی آؤت ہو سکے کہ ایک لاکھ روپیہ کی قیمت کا کم بھی ہوا ہو جو خالی فارمل آؤت (رسمی جانچ) سے نہیں ہوتا۔ یہ ڈھنگ ہندوستان میں ابھی تک کہیں نہیں ہے۔ اور کہیں پر دنیا میں اتنی لڑی شینسی (یوگیٹا) نہیں ہے مگر ہم چاہتے ہیں کہ اگر کوئی طریقہ نکل سکے جس کے بارے میں کوئی صاف صاف ڈھنگ نہیں دکھائی دیتا۔ مگر ہم چاہتے ہیں جو لڑی شینسی (یوگیٹا یورپ) فارمل آؤت (رسمی جانچ) کی ڈھنگ کو بغائے۔ جس سے کہ نہ صرف آؤت (جانچ) اس بات کو ہو کہ دراصل روپیہ صرف ہوا ہے بلکہ اس بات کا بھی ہو کہ جو صرف ہوا ہے وہ صحیح طریقہ پر صرف ہوا ہے۔ اور اس کے صرف ہونے سے ٹیکس پے پر (ٹیکس دینے والے) کو بروی قیمت ملی۔ جس ڈھنگ سے ہو صرف کیا گیا ہے۔ ان باتوں کے لئے ہمیں اس بات کی چھان بین کی ضرورت ہوتی ہے اور اس میں وقت لگتا ہے۔ یہاں پر کچھ باتیں کہی گئیں کہ پلاننگ (نہمان) ہماری طرف سے نہیں ہوا۔ ایک سوال بھی پوچھا گیا کہ ڈیولپمنٹ سدھار کس ڈھنگ سے ہونے والا ہے۔ سوال معقول تھا اور ہمیں اس کا جواب دینا چاہیئے۔ ماؤس جواب پانے کا مستحق ہے۔ ہم نے سمجھا ہے کہ ہمیں ہر بات کی پورے طور سے چھان بین کرنا چاہیئے۔ آپ کو معلوم ہوگا کہ اس وقت ہر صیغہ کے لئے ہماری کمیٹیاں بیٹھی ہیں۔ پولیس۔ ری آرگنائزیشن کمیٹی (پولیس میں دوبارہ سدھارنے والی کمیٹی) بیٹھی ہے۔ کیونکہ پولیس کا خرچہ بہت بڑھ گیا ہے۔ جس کا ذکر یہاں ہوا۔ لیکن پولیس کا کام بھی کافی بوجھ کا ہے۔ وہ اس کو دیکھے کہ کیسے ری آرگنائز (دوبارہ قائم) ہو سکے ایسے ہی کونسل ٹرانس (جوائنٹ بیسہ لوگ) کا ذکر ہوا۔ اس میں بھی ایک کمیٹی مقرر کی گئی ہے مگر ڈیولپمنٹ ڈپارٹمنٹ (محکمہ ترقیات) کے لئے خاص طور پر کمیٹی مقرر کی گئی ہے۔ ایگریکلچر (زراعت) ایگمل ہسپتالری (ترقی مسویشیان) اور سولیکل ریلف (طبی امداد) اور پور کمیٹی کی رپورٹ کو۔ ایلیمنٹ (غذ) کرنے کے لئے اور جتنے بھی صیغے ہیں ان سب کے لئے کمیٹی اس غرض سے مقرر کی گئی ہیں کہ آپ کے اور ہمارے سامنے تفصیل آئے اور ان رپورٹوں پر ہم سب غور کریں اور پھر انٹرویو کیٹ اسٹیم (پیچیدہ اسکیم) بنائیں۔ جس کے متعلق ہمارے صوبے کے حالات کافی بلند

اور اونچے ہوں - اس غرض سے اس طرح کی کمیٹیاں بنائی گئی ہیں - اس کے علاوہ ہم نے یہہ سمجھا ہے کہ ہم کو ایجوکیشنل انسٹی چیوشن (تعلیمی اداروں) کو بڑھانا چاہیئے - آج کل دنیا میں انجینیئرس بڑے ترقی بہت کچھہ منحصر ہوتی ہے - جتنے کام ہوتے ہیں وہ سب آخر میں انجینیئرس پر منحصر ہوتے ہیں - اس لئے ہمارا ارادہ ہے کہ روز کی کالج کو یونیورسٹی بنائیں تاکہ ہمارے ملک میں الیکٹرک انجینیئرنگ، پبلک ورکس انجینیئرنگ، موٹر انجینیئرنگ کے سب سے اچھے طالب علم پیدا ہو سکیں اور ہو سکے تو ہوائی جہاز کی بھی ٹریننگ (تعلیم) صوبے میں دے سکیں - اس کے علاوہ ہم اور کالج کو بڑھانے جارہے ہیں - ویٹوینری کالج (علاج مویشیان کا کالج) اور میڈیکل کالج کو بڑھانے کا ارادہ ہے - تعلیم کو بھی ترقی دینے کا ارادہ ہے جس سے لوگوں کو پوری تعلیم ہو سوال صرف روپے کا نہیں ہے - ہم کس ڈھنگ سے روپیہ خرچ کریں اور کن لوگوں کے ذریعہ وہ خرچ کیا جائے - جب تک تعلیم یافتہ اور ٹرینڈ پرسنل (شکچہٹ کاریہ کرتا) نہیں ہے تب تک اس روپے کی پوری قیمت وصول نہیں ہوتی - اس لئے ہم اس بات کی کوشش کر رہے ہیں کہ لوگوں کو فارین اسکالرشپ (بیرونی ممالک میں تعلیم حاصل کرنے کے لئے وظیفہ) دیکو باہر کے ممالکوں میں تعلیم اور تعلیم دینے کے لئے کافی تعداد میں بھیجیں تاکہ وہ اندر آکر ہمیں بتائیں کہ ہمیں کیا کرنا چاہیئے - اور اُن سے ہمیں یہاں کے لوگوں کو ٹرین (سکھانے) کرنے میں مدد ملے - یہہ ایک آدھار ہوتا ہے ایجوکیشنل انسٹی چیوشنس (تعلیمی اداروں) کے اسکالرشپس (وظیفوں) کے لئے ہم نے ایک ڈیولپمنٹ ڈیپارٹمنٹ (محکمہ ترقیات) الگ قبول دیا ہے اور ایک ڈیولپمنٹ کمشنر الگ رکھا گیا ہے جس کے ساتھ انڈسٹریالس (مل مالک) اور پلاننگ ایکسپرت (اسکیم بنانے والے ماہرین) شامل کر دیئے گئے ہیں جو پلاننگ میں مشورہ دینگے کہ کس ڈھنگ سے اسکیم کو کاربھارت کیا جائے کہ کیسے فائدہ اُٹھایا جاسکتا ہے - آجکل کا ڈھنگ یہہ ہے کہ محکمہ زراعت اپنی طرف سے کام کرتا ہے اور پبلک ہیلتھ (صحت عامہ) اور انیمل ہسپتالری (ترقی مویشیان) اپنا کام کرتا ہے - رورل ڈیولپمنٹ (گرام سدھار) اپنا کام کرتا ہے - اور گرو مور فوڈ (زیادہ غلہ پیدا کرو) اپنا کام کرتا ہے - لیکن اُن کے بہت سے کام ایسے ہیں جو ایک دوسرے سے بالکل ملے جلتے ہیں اور سب کا انسپیکٹریٹ (دیکھ بھال کرنے والا محکمہ) الگ الگ ہے جس سے اُن کا بہت سا وقت سفر میں خرچ ہوتا ہے - لہذا ہمارا ارادہ ہے کہ جہاں تک ممکن ہے کہ ہم ان سب کاموں کو تھیفات کر کے کریں - ایک بڑی پلاننگ کے اندر آئیں اور اس پلان میں آکر ہم لٹرلریسی (تعلیم دینے) سے لیکر رورل ری آرڈینیشن (دیہاتی تنظیم) وغیرہ سب چیزوں کو بڑے پیمانے پر چلاتیں جس سے سارا نقشہ اچھا دیکھ سکے - اس میں وقت لکینا -

[The Hon'ble the Premier]

ہماری کوشش ہے کہ اس طرف ہم جلد آگے بڑھیں۔ اس لئے میں امید کرتا ہوں کہ جو پلاننگ کا طریقہ ہم کرنے جارہے ہیں اور جس کے بارے میں میں اطمینان دلانا ہوں کہ مہینوں سے ہم لوگ اپنی طرف سے جتنی ہماری سمجھ جاسکتی ہے اسکو اچھے پیمانے پر کرنے کی کوشش کر رہے ہیں۔ ممکن ہے اس طریقے سے آگے چل کر بنیادی ترقی ہو۔ کچھ باتیں یہاں بوجہی گئیں۔ کہا گیا کہ غذا کی کمی ہے، اس کی ترقی کا کیا انتظام ہو رہا ہے۔ بہت مناسب سوال ہے اور ایسے موقع پر جبکہ گیدھوں کا راشن کٹ کر دو چھٹانک کر دیا گیا ہے۔ تب تو اس سوال کا کیا جاننا اور بھی زیادہ مناسب ہے۔ ہر ایک کے سامنے یہ سوال آتا ہے۔ اسکی دو باتیں ہوتی ہیں ایک شارٹ رینج پالیسی (تھوڑے سمے کی نیت کے لئے) اور دوسری لانگ رینج پالیسی (زیادہ سمے کی نیت) جہاں تک شارٹ رینج پالیسی (تھوڑے سمے کی نیت) کا تعلق ہے میرا خیال ہے کہ بہت مدد دی ہے اور آگے بھی ہمارے ڈپارٹمنٹ (محکمے) یہ کوشش کرتے ہیں کہ جتنی زمینیں اب تک کاشت میں نہیں آئی ہیں وہ کاشت میں لائی جائیں۔ اس میں یہ بھی لحاظ کرنا ہوگا کہ وہ خطہ کہ چراگاہ جوت لئے جائیں اور راستے اور سڑکیں بھی نہ رہیں میدان ہو کیونکہ خود کھیتی کے لئے ان کا ہونا لازمی ہے۔ اگر یہ نہ چھوڑی جائیں تو اس سے فائدہ نہیں نقصان ہے۔ ان باتوں کا لحاظ کرتے ہوئے جہاں تک ممکن ہو سکے ہم کورٹ آف وارڈس سے اپنے پراپیٹنڈا سے اس بات کی امید کرتے ہیں کہ جو بھی زمینیں کاشت میں آسکتی ہیں اُسے کاشت میں لائیں۔ اس کے علاوہ آپ جانتے ہیں کہ کھیتی کے لئے ۳-۵ چوزیں ضروری ہوتی ہیں اول تو بانی سب سے ضروری چیز ہے دوسرے کھاد، تیسرے ہتھیار جس سے زمین کھیتی کے لئے تیار ہو سکے، چوتھے پیچ اچھا ہو، پانچویں یہ کہ روٹیشن (باری باری سے) ٹھیک دھڑک سے ہو جس سے پیسٹ (بیماری) سے نقصان نہ ہو اور اس کا لحاظ ہو سکے، ان سب باتوں کی کوشش ہونا چاہیئے۔ ایک بات میں آپ سے اور عرض کروں کہ جس وقت ہم اپنی لانگ رینج پالیسی (زیادہ عرصہ کی پالیسی) عمل میں لائیں گے تو ہمارے صوبے کی حالت بدل جائے گی اور ایک کونے سے دوسرے کونے تک ہمارے صوبہ میں اچھی ہو جائیگی اور ٹیوب ویلس کی انرجی (طاقت) ہمارے پاس ہوگی اور پیداوار بڑھ جائیگی اور وہ دور کی بات نہیں ہے۔ اس کا انتظام ہم کر رہے ہیں اور اس کی کوشش ہمارے منسٹر آف کمیونیکیشنز کر رہے ہیں۔ اس کے ساتھ ساتھ ہم اور آپ جانتے ہیں کہ فریڈلائزر، (زرخیزی کے ذریعہ) کے لئے ہم نے اور بہار نے مل کر ایک اپنی فیکٹری قائم کی ہے آپ اُسے نیشنلائزیشن (قومی بنانا) کہیئے یا سوشلائزیشن (سماجی بنانا) کہیئے جو چاہے کہیئے آپ کو مبارک۔ وہ ایک ایسی فیکٹری ہوگی جس سے لوگوں کو فریڈلائزر (کھاد) ملیں گے اور اس بیج میں آپ نے دیکھا ہوگا کہ بھرت میں ۷ لاکھ روپیہ کا پراویژن (گنجائش) امونیم فاسفیٹ کے لئے

کیا گیا ہے - اس غرض سے کہ وہ تقسیم کیا جائے جس سے لوگوں کو کام میں مدد ملے - ہم یہہ بھی چاہتے ہیں کہ کمپاسٹ (مکھ کھان) بھی بنایا جائے اور شہروں کی جو غلظت بیکار جاتی ہے اس کو کنٹرول (تبدیل) کر کے ایگریکلچر (زراعت) کے کام میں لایا جائے تاکہ صفائی بڑھے اور دوسری طرف پیداوار بھی بڑھے -

اس کو آپ دیکھ سکتے ہیں - وہ چیز ایسی ہے - گرومورفونڈ (زیادہ غلہ اگاؤ) کے لحاظ سے ایگریکلچر (کھیتی) کے لحاظ سے سب باتوں کے لحاظ سے دیکھتے ہوئے میا خیال ہے - اس کے لئے بھی ہمنے پراویژن (گنجائش) کیا ہے اور ہم زیادہ کرنے کو تیار ہیں - صرف اس حد تک بھی اگر کہیں - اُس کے مطابق یہی عمل کرنے کو تیار ہیں - ہمنے ۲۰۰۰۰ کل نئے ڈھنگ سے اپنے کانپور کے گورنمنٹ ورک شاپ میں نئے بنوائے ہیں - جن کو ہمنے وہاں سے لیکر لوگوں میں تقسیم کیا ہے ہمارا ارادہ ہے اپنا پراویژن (گنجائش) ۱۲ لاکھ کا - ہمارا ارادہ ہے کہ ہم اپنے ورک شاپ میں ایگریکلچرل ایکوایمنٹ (کھیتی کے آلات) بنوائیں تاکہ ہم کم قیمت میں کاشتکاری کے اوزار اپنے ملک میں - صوبے میں پھیلا سکیں - یہہ سب باتیں جب مل جاتی ہیں تو بعد کو کچھ گنجائش آگے پیداوار بڑھانے کی ہوتی ہے - اگر اس کے علاوہ ہم یہہ بھی چاہتے ہیں کہ جو زمین اس وقت کاشتکاری میں نہیں ہے - وہ کاشتکاری میں لائی جائے - اس کے لئے اپنے دیکھا ہوا ۵۰۰۰۰۰ روپیہ کا پراویژن (انتظام) ہم نے بجٹ میں کیا ہے - تاکہ ترائی میں میٹروپہ میں ہم اس بات کی کوشش کریں - جس سے ملیریا وغیرہ سے وہ بچ سکیں - وہاں کاشتکاری کی جاسکے - اگر ہمارا یہہ بکسپوٹ (تجربہ) کامیاب ہوا تو ہم لاکھوں ایکڑ زمین کو کاشت میں لاسکتے ہیں - اب تک وہاں کی آب و ہوا خراب ہونے کی وجہ سے ہم اُس کا استعمال نہیں کرسکتے ہیں - اگر ان باتوں کے علاوہ آپ ہم کو کوئی اور بات بتلائیں تو ہم شہرہ کے ساتھ اُس کے مطابق عمل کرنے کی کوشش کریں گے - کیونکہ آج کل کھانے کی کمی ہے - مگر میں یہہ کہنا چاہتا ہوں کہ لوگوں کو اندیشہ کی کوئی بات نہیں ہے - ہمارا گورنمنٹ کی ہی نہیں ہمارے صوبہ کی بھی اکانامک (اقتصادی) حالت کافی معقول ہے - اب یہی ہم اپنے صوبہ سے کورڈر روپیہ کی شہر - گڑ - لاہی - تلہن وغیرہ سالانہ بھیجتے ہیں اور برابر بھیجتے رہیں گے - اگر کچھ بیدوار ہم زیادہ کرلیں - ہمارا صوبے میں کھانے کے معاملہ میں بھی اپنے اوپر بھروسہ ہو سکتا ہے - اور صرف ایگریکلچر کے ذریعہ سے ہم اپنے صوبہ کو پراسپرس (خوشحال) بنا سکتے ہیں - اس لئے ہمارے یہاں کسی آدمی کو اندیشہ میں پڑنے کی ضرورت نہیں ہے اور آجکل اگر کھانہ کی کمی ہیں وہ بھی کچھ حد تک تو تکلیف کی بات ہے مگر اُس کا بھی ایک پہلو ایسا ہے جس سے کچھ آدمی کو تسکین ہو سکتی ہے - گر کھانہ کی کمی ہے تو وجہ یہہ ہے کہ آج دیہات کا آدمی پہلے سے زیادہ کھاتا ہے جو بھوکا رہتا تھا - وہ زیادہ کھاتا ہے - اور اُس کا استیندار (معیار) اونچا

[The Hon'ble the Premier]

ہونا چاہتا ہے۔ جو کپڑا نہیں چاہتا تھا وہ کپڑا چاہتا ہے۔ جو موٹا کپڑا چاہتا تھا وہ ہارک کپڑا چاہتا ہے۔ چونکہ شہزادوں کے آدمی دیہاتوں کے آدمیوں سے آدھے حصہ سے بھی کم ہیں۔ اس لئے دیہاتوں کی حالت سدھانے سے اُس کا ری ایکشن (رد عمل) یہ ہوتا ہے کہ شہزادوں کے لوگ چلاتے ہیں۔ کچھ لوگ کہتے ہیں کہ گورنمنٹ کے لئے لوگوں میں ناراضی ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ ناراضی ہونا کچھ حد تک مناسب ہے۔ کیونکہ اگر یہ سمجھا جائے کہ جہاں اندھیرا ہو وہاں اُجالا کرسکتے ہیں۔ جہاں چاند ہو وہاں سورج لاسکتے ہیں تو ہمارے لئے فخر کی بات ہے۔ لوگ ہماری قابلیت اور قوت پر اس حد تک اعتبار رکھتے ہیں۔ مگر قدرت ہمیں کرنے نہیں دیتی۔ ایک بات کہی جاتی ہے کہ صاحب یہہ کمی ہے وہ کمی ہے۔ ضرور ہے کمی اور کمی کا پورا کرنا ہم سبھی کا فرض ہے۔

ایک بات لاری صاحب نے کہی تھی۔ مجھے لاری صاحب جیسے معقول آدمی کا اس طرح کے مقالہ میں آنا سمجھ میں نہیں آتا۔ انہوں نے کہا پنجاب میں کیا ہو رہا ہے۔ سکھ کیا کر رہے ہیں۔ یہہ تو کہا لیکن اُس کا خیال نہیں کرتے ہیں کہ وہاں کتنے سکھ ہیں اور کتنے مسلمان ہیں۔ میں سمجھتا ہوں کہ لاری صاحب کو یہہ نہیں کہنا چاہیئے تھا۔ میں چاہتا ہوں کہ مسلم لیگ کے ممبر پنجاب میں چلے جائیں۔ بنکال میں چائیں اور سندھ میں چلے جائیں سندھ میں ۳۰ فیصدی ہندو ہیں بنکال میں ۴۵ فیصدی اور پنجاب میں ہندو اور سکھ ۴۵ فیصدی ہیں۔ بنکال میں اُن سے پوچھیں اور دیکھیں کہ وہاں کیا ہو رہا ہے۔ وہاں تو ہندو چائیں۔ اُن سے پوچھیں اور ہمارے صوبہ میں مسلمان ۱۴ فیصدی ہیں۔ وہاں ۴۵ فیصدی ہیں اور ہمارے صوبہ میں کتنے ہندو ہیں اور کتنے مسلمان دیکھیں کہ پولیس کی ملازمت میں کتنے ہندو ہیں اور کتنے مسلمان ہیں۔ ۱۴ فیصدی یہاں ہیں سکھ ۴۵ فیصدی ہیں پنجاب میں لیکن صرف ۱۴ فیصدی آپ دیکھیں گے۔ یہاں آپ دیکھتے ہیں ہمارے صوبہ میں تین نہیں بلکہ آٹھ ہیں اُنکو فخر ہونا چاہیئے۔ ہم تو چاہتے ہیں کیونکہ انہیں کی وجہ سے ہماری حکومت چل رہی ہے۔ مگر اُس طرح کی مثال دینا ایک غیر ضروری چیز ہے۔ اُس سے کوئی فائدہ نہیں ہوتا ہے۔ میں کہتا ہوں اگر آپ دیکھیں گے تو معلوم ہوگا ۴۵ فیصدی بنگال میں ہیں۔ ۱۴ فیصدی مسلمان اس صوبہ میں ہیں۔ اُنکے ساتھ کیا ہوتا ہے۔ میں کہتا ہوں ۳ فیصدی سکھ ہیں اور ۱۴ فیصدی مسلمان ہیں مسلمانوں کے ساتھ یہاں کیا ہوتا ہے یہہ اس لئے ہے کہ ہم ایک ہیں۔ ہندو مسلمان کا سوچنا بھول جائیے۔ میں اُمید کرتا ہوں ایسا ہی ہوگا۔ کیا ضرورت ہے کوئی الگ الگ ہوں۔ میں آپ سے کہتا ہوں کمیٹیؤں (کمیٹیشن) (مقابلہ کے امتحان) کے نتیجوں کو دیکھئے۔ مسلمان کتنے ہیں۔ وہ زیادہ تعداد میں کامیاب ہو کر اونچی جگہ پاتے ہیں۔ وہ آرڈر آف میرٹس (قابلیت کے لحاظ سے) میں نہیں لئے جاتے ہیں۔ آپ دیکھئے۔ اسلئے اب اُس لکڑی کو چھوڑ دیجیئے۔

جس سے آپ سہارا لیتے تھے - تب آپ الگ تھے - لیکن اب آپ خود چل سکتے ہیں - خود آڑ سکتے ہیں - اسکی کوئی ضرورت نہیں ہے - میں عرض کرونگا کہ کم سے کم اسطرح کی مثالوں کو نہ لیں اور آپ جب بھی دیکھیں اور جن کو بھت سے شکایت ہے ان سے کہوں گا کہ اگر صوبہ میں جائیں اور دیکھیں اور گھوم آئیں اور بتائیں کہ کیا کیا کمیاں ہیں - کیسے درست کیجا سکتی ہیں - اُس سے ہم بھی فائدہ اٹھائیں - اور جانے کے لئے رقم نہ ہو اور بھت میں نہ ہو تو سپلیمنٹری بھت (تکمیلی بھت) میں سے آجائیں جس کو آپ منظور بھی کرینگے - لہذا میں عرض کرتا ہوں کہ اسطرح کی باتیں کرنے سے کوئی خاص فائدہ نہیں ہوتا ہے - میں نے شاید آپ کا زیادہ دقت لے لیا ہے - میں نے آپے بارے میں یعنی سپلائی ڈیپارٹمنٹ کے بارے میں کچھ نہیں کہا ہے - اُس پر کافی بحث ہو چکی ہے میں سمجھتا ہوں جو کچھ میں نے کیا ہے - ٹیک کیا ہے آج میں نے دو چھٹانک گیارہوں اپنے یہاں رکھا ہے - آپ کو معلوم ہوگا کہ جب ہم نے باگ ڈور اپنے ہاتھ میں لی تھی ، تب بھی دو چھٹانک تھا - ہم نے دو چھٹانک سے تین چھٹانک کیا ۳ چھٹانک سے ۳ ۱/۲ چھٹانک کیا اور پھر لا کر کے دو چھٹانک کر دیا - وہ بھی محدودی سے کرنا پڑا - اگر دو چھٹانک جیسا پہلے تھا وہی رہتا تو ٹھیک تھا - یہہ تصور ہمیں نے کیا کہ ہم نے بڑھایا اور آپ بادر کوئے بڑھانا پڑا ہے - اور محدودی سے کم ہو گیا - یہہ تو ہے اور پراونسز (صوبجات) کی کیا حالت ہے اور صوبوں کو دیکھئے ، بہار میں بمثال میں ۱ ۱/۲ چھٹانک ملتا ہے - بمبئی میں زیادہ سے زیادہ دو چھٹانک اور سب جگہوں میں ایک چھٹانک کے قریب ملتا ہے - یہہ حالت ہے - کہیں بھی اتنا نہیں جتنا یہاں ملتا ہے - میوے پاس آج بھی ۵۰ لاکھ من غلہ رکھا ہوا ہے - میں کہتا ہوں اور دعویٰ کے ساتھ کہتا ہوں کہ کہیں بھی اکل پڑ جائے ایک آدمی بھی بھوکا نہیں رہ سکتا - میں نے اپنے یہاں کافی من غلہ رکھا ہے - کیسی بھی حالت ہو میں مقابلہ کر سکتا - میں نے ولیا میں بیس لاکھ من غلہ بھیجا - آپ ریلوے کی دقت کو جانتے ہیں آپ کو معلوم ہوگا کہ کتنی دقت ہوئی ہوئی - آپ کہتے ہیں کہ خرچہ زیادہ ہوا تھا کم ہونا چاہئے تھا کردروں کی زندگی بچی پیسہ زندگی سے بڑھ کر نہیں - اگر میں نے زیادہ قیمت خرچ کر کے ایک ۱۰۰۰ ہزار آدمیوں کی جان کو بچایا اور غلے پہونچایا تو اُس کا خرچ کیا ہے - لہذا ان باتوں کو دیکھ کر ہمیں اصلیت کو نہیں بھولنا ہے اور ہمارا فرض ہے کہ دیکھیں کہ پیسہ بیکار خرچ نہ ہو - ابھی کنٹرول کا ذکر آیا کہ ہٹا دیا جائے - میں یہہ نہیں سنا کہ جس وقت کنٹرول ہٹایا جائیگا تو صوبہ کی کیا حالت ہو جائیگی - ہمارے اور آپ کے سامنے ایک اور بڑا اہم سوال ہے - وہ یہہ ہے کہ آپ کو اپنے ملک کو اسٹریٹ لائز (صنعتی ترقی) کرنا ہے - ایسی حالت میں آپ کو بنیادیں ٹھیک کرنا پڑیگی آپ دیکھینگے کہ ٹیپٹالزم (سرمایہ داری) کو ہٹانے کے لئے آپ کو اپنے آپ کو کنٹرول کرنا پڑیگا - اسی ذہنگ سے روس نے اپنے بلان (تجویز) کو

कि शिड्यूल्ड कास्ट्स (परिगणित जातियां) हैं उनकी आबादी यू० पी० में ३१ परसेन्ट (प्रतिशत) से ज्यादा है लेकिन वह ३-४ परसेन्ट भी पड़े-लिखे नहीं हैं। उनकी बैकवर्ड कम्प्यूनिटी (पिछड़ी जाति) कहा जा सकता है लेकिन मेरी समझ में नहीं आता कि कोई शख्स किस तरीके पर मुसलमानों को बैकवर्ड कम्प्यूनिटी (पिछड़ी जाति) कहता है। यह तो इस तरह की बात हुई कि गवर्नमेंट को बदनाम करने के लिये खामख्वाह मुस्लिम कम्प्यूनिटी को बुरा भला कहा जाय जैसे कहावत है कि "टु कट दि नोज इन आर्डर टु स्पाइट दि फेस (अपने चेहरे से कोई शख्स नाराज हो जाय और उसे बिगाड़ने के लिये अपनी नाक काट ले)" सन् १९४४-४५ के फिगर्स (आंकड़े) में आपके सामने पेश करता हूँ। प्राइमरी शिक्षा पाने वाले कुल लड़कों की तादाद थी ग्यारह लाख उन्नीस हजार जिसमें से मुसलमान लड़कों की तादाद थी दो लाख तेईस हजार यानी १६.७ यानी अपने सूबे में जो परसेन्ट है उसी के मुताबिक थी सेकेंडरी एजुकेशन (माध्यमिक शिक्षा) कुल तादाद २ लाख ५६ हजार मुस्लिम छात्रों की तादाद इकतालिस लाख ९०५ परसेन्ट है हुआ १६.४ डिग्री कालेज में कुल तादाद ९ हजार ५ सौ अठ्ठावन मुस्लिम लड़कों की तादाद २२४९ परसेन्ट है (प्रतिशत) हुआ २३.४। आप यह कह सकते हैं कि सूबे में तालीम कम है। अगर कम है तो हिन्दुओं के लिये कम है मुसलमानों के लिये भी कम है सब के लिये कम है तो जाहिर है कि तो मुसलमानों को बहुत कम मिल रही है लेकिन मुसलमानों को खास तौर से बैकवर्ड कम्प्यूनिटी (पिछड़ी जाति) कैसे कहा जा सकता है इसी तरह से हिन्दुओं को भी हक होगा कि वह भी कहें कि हमारी आबादी तो ८४ परसेन्ट है लेकिन सतहतर परसेंट (फीसदी) हमको तालीम मिलती है। हम तो बैकवर्ड कम्प्यूनिटी (पिछड़ी जाति) नहीं हैं यह कहना जिस तरह से हिन्दुओं की गलती होगी उसी तरह से दूसरों की होगी।

जो तादाद लड़कों की है उसी लिहाज से मुसलमानों की तालीम पर खर्चा भी होता है। एक बात उन्होंने और कहा कि ट्रेनिंग कालेज में महज १९ मुसलमान लिये गये थे। इसके लिये मैं क्या कहूँ अगर क्वालिफाइड (योग्य) मुसलमान लड़के आते हैं और वह नहीं लिये जाते हैं तब तो एक शिकायत की बात हो सकती है लेकिन आज कुछ ऐसी वजह है कि मुसलमानों का झुकाव पुलिस और नायब तहसीलदार की तरफ है और आजकल शायद (संश्लिष्ट विभाग) की तरफ है अगर एजुकेशन डिपार्टमेंट (शिक्षा विभाग) की तरफ नहीं आते हैं तो मेरा कोई कसूर नहीं है मैं किसी को आने के लिये मजबूर नहीं कर सकता।

एक शिकायत और उनकी थी कि इन्टरमीडियेट कालेजों में नामजदगी हुई उसमें मुसलमानों का लिहाज नहीं रखा गया। गवर्नमेंट के हाथ में सिर्फ ८ जगहों की नामजदगी है। ८ में से तीन जगहें हमारे मुसलमानों को दीं। कुछ लोग बार बार यह जिक्र किया करते हैं कि मुसलमानों को ३० % मिलना चाहिये मगर यह तो ३६ % होगा शायद पहले कभी ऐसा रहा होगा कि माइनारिटीज (अल्पसंख्यक जाति) के माने महज मुसलमान समझे जाते होंगे। लेकिन मेरे सामने यह चीज थी कि सूबा में मुसलमानों के अलावा और भी माइनारिटीज (अल्पसंख्यक जातियां) हैं जैसे शिड्यूल्ड कास्ट (परिगणित जाति) वाले हैं, सिक्ख हैं ईसाई हैं उन जगहों में से मैंने एक सिक्ख को दिया एक ईसाई को दिया और एक शिड्यूल्ड कास्ट (परिगणित जाति) को दिया। मैं समझता हूँ कि मैंने कोई गलत काम नहीं किया है। गवर्नमेंट का काम है कि जो आम तौर पर इलेक्ट (चुनाव) होकर नहीं आ सकते उनके मसाले का ख्याल रखा जाय (ताली) मैंने जिक्र किया था कि कुछ लोगों ने ऐसा किया कि बगैर बजट को पढ़े हुये वगैर कोई चीज को देखे हुये यहाँ आकर खड़े हो गये और वहाँ पर क्रिटिसाइज (आलोचना) करना

[The Honble the Minister of Education]

शुरू कर दिया। मिसल के तौर पर मैं हुसैन अली खां साहब की स्पीच का हवाला दूंगा। उन्होंने होम गार्ड्स का जिक्र किया। और यह कहा कि मालूम होता है कि कांग्रेस के कुछ स्वयं सेवक जो देहात में हैं उनको नौकरी देने के लिये यह रखा गया है कि कांग्रेस के स्वयं सेवक देहातों में हैं और हजारों की तादाद में हैं। उन्होंने कांग्रेस की खिदमत को हैबत कांग्रेस के जरिये मुल्क की खिदमत की है उन्हीं का यह तुफल है कि मुल्क की अब आजादी आने वाली है जिसका सुख आप भी भोगने वाले हैं। मैं समझता हूँ कि उनके लिये इनाम की बात कहना कुपरा की बात कहना है। (ताली) एक अंग्रेज ने कहा है कि जिनके दिमाग में हर चीज को क्रोमट रखा आना पड़े है हुआ करती है उनके जज्बा को कभी नहीं समझा जाता है। मैं उनकी बाबत एक बहुत पुराने बुजुर्ग के अल्फाब में कहूंगा। और ग़ज़ब के जमाने में एक सरमद नाम का बहुत बड़ा बड़ा बुजुर्ग था। किसी वजह से औरंगज़ेब उनसे नाराज़ थे। आखिर में सरमद को फांसी दे दी गई थी। सरमद ने एक शेर कहा था जिसका मतलब यह है कि परवाने शमाँ पर फूद सकते हैं आप नहीं समझ सकते कि उनका जज्बा क्या होता है (ताली) होम गार्ड्स पर इस हाउस में पहले ही वादविवाद हो चुका है। आपको मालूम है कि उसका देहातों से कोई ताल्लुक नहीं है। वह तो शहरों के लिये है उसका मतलब और मंशा यह है कि शहरों के रहने वाले एक खास वर्ग के नौजवान एक खास किस्म की खिदमत करने के लिये तैयार हो जायें। इसका मतलब कांग्रेसी और गैर कांग्रेसी आदमियों को नौकरी देने का नहीं है। हुसैन अली खां साहब ने जो शिकायत की उससे ज्यादा अफ़सोस की बात यह है कि लारी साहब जिन्होंने अपोजीशन की तरफ़ से बहस को शुरू किया है उन्होंने अपनी जिम्मेदारी का ख्याल नहीं रखा। मुझे अफ़सोस है कि वह इस वक़्त यहाँ पर नहीं हैं। उनके लिये मेरे दिल में बहुत इज्जत है और मुझे उम्मीद है कि जब वह विरोधीदल की तरफ से वह बहस शुरू कर रहे हैं तो वह ऐसी स्पीच देंगे जो विरोधी दल की तरफ से होनी चाहिये। प्रजातन्त्र राज्य का जब जमाना होता है तो विरोधी दल पर बड़ी जिम्मेदारी होती है। विरोधीदल के लीडर को बहुत सोच समझ कर बात कहनी चाहिये उनको यह बात समझना चाहिये कि वह वही बात कहें जिसको वह अगर कल उनके हाथ में हुकूमत आजाय तो कर सकें। लारी साहब ने कहा कि आप १० वर्ष में इल्लिड्रेसी (निरक्षरता) दूर करना चाहते हैं लेकिन ५ वर्ष में दूर कीजिये। उन्होंने कहा कि आप इक्साइज (आबकारी) जिससे फायदा उठाते हैं खत्म कीजिये। इस साल हमने २८ लाख रुपया रखा है आप कहते हैं कि ५६ लाख रुपये रखते। लेकिन जब कोई जिम्मेदार आदमी ऐसा कहता है तो उसको यह भी बताना चाहिये था कि आमदनी कैसे बढ़े और कौन-कौन खर्चे कम किये जायें। मान लीजिये कि इक्साइज (आबकारी) की आमदनी बिल्कुल खत्म कर दी जाय और ५ वर्ष में तमाम सूबे में स्कुल खोल दिये जायें यह सब किया जा सकता है लेकिन खर्चा कहां से करेंगे। आमदनी कहां से लायेंगे। उन्होंने एक और जिक्र किया था कि सन् १९३९ में आपने सेकेंडरी एजुकेशन (माध्यमिक शिक्षा) के लिये ब्रिडलाई थी लेकिन उसकी तजवीजों पर आप कुछ नहीं करने जा रहे हैं। सेकेंडरी एजुकेशन (माध्यमिक शिक्षा) पर आपकी गवर्नमेंट ने कुछ ध्यान नहीं दिया है। यह उनके अल्फाब हैं। मैंने उसी वक़्त कहा था कि आपने बजट स्पीच को पढ़ा नहीं है। इसका क्या जवाब है अगर कोई न पढ़े। बजट स्पीच में शिक्षा की मद में सफा ८ पर लिखा हुआ है।

“As is but natural the expansion and reorganisation of education has received considerable attention from the Government. Schemes have been adopted which will revolutionize the whole system of Primary and Secondary Education, both in quality and quantity. I would like to mention here a few of the more important items. It is intended to make Education universal within 10 years. With this end in view the Government propose to start 2,200 Primary schools every year. The entire cost of maintenance will also be met from

the Provincial Revenues. Government will also give Rs. 1,000 per school towards the buildings and expect local persons to provide the land and the recurring cost. Each school will require 3 teachers and there is a provision for a small library which will be open to the public. A sum of Rs. 28,16,000 has been provided for this purpose. A provision of 6.57 lakhs has been made for training youngmen in social service. No one who has not put in one year's social service training according to the scheme drawn up by the Education Department will be eligible for service in any Government or Local Board of Institutions aided or recognized by the Government or admission to Training or Technical Institutions recognized by or maintained by the Government. It is proposed to make beginning with graduates. We hope that this experiment will prove a success and in the light of experience gained within the next few years, it may be found possible to make it compulsory on all persons of a certain age group. The re-organisation of secondary education will necessitate considerable additions to buildings and equipment of Anglo-Hindustani Institutions which they cannot undertake without State help. A provision of 5 lakhs has been made in the budget for distribution as grants-in-aid for this purpose and it is hoped that it will be possible to distribute fifty lakhs in this way within ten years."

(स्वभावतः सरकार ने शिक्षा के प्रसार और पुनःसंगठन की ओर बहुत ध्यान दिया है। ऐसी योजनाओं को प्रयोग में लाया गया है जिनसे प्राथमिक और माध्यमिक शिक्षा की सारी प्रणाली में क्रान्तिकारी परिवर्तन हो जायगा और वह अधिक सुन्दर ही न हो जायगा, बल्कि इसका विस्तार भी बढ़ जायगा। मैं यहाँ कुछ अधिक महत्त्व की सड़का उल्लेख करना चाहता हूँ। यह विचार है कि शिक्षा को १० वर्ष के अन्दर सर्वव्यापी बना दिया जायगा। इस उद्देश्य की पूर्ति के लिये सरकार का विचार है कि हर साल २,२०० प्राथमिक स्कूल खोले जायें। इनके प्रबन्ध का सारा खर्च प्रान्तीय कोष से पूरा किया जायगा और इमारतों के लिये सरकार हर एक स्कूल को १,००० रु० देगी। उसे आशा है कि स्थानीय सज्जन जमीन का प्रबन्ध करेंगे और स्थायी खर्च को भी पूरा करेंगे। हर स्कूल में तीन अध्यापकों की आवश्यकता होगी और एक छोटे पुस्तकालय का भी प्रबन्ध किया गया है जिसका उपयोग सभी लोग कर सकेंगे। इस काम के लिये २८,१६,००० रु० का आयोजन है। नवयुवकों की सामाजिक सेवा का काम सिखाने के लिये ६.५७ लाख रुपया रक्खा गया है। कोई भी व्यक्ति जिसने शिक्षा विभाग की योजना के अनुसार सामाजिक सेवा का काम एक साल तक न सीखा हो, किसी सरकारी संस्था या लोकल बाडी या किसी ऐसी संस्था में, जो सरकार द्वारा स्वीकृत हो या उससे सहायता पाती हो, नौकरी के योग्य न समझा जायगा और न उसका दाखिला किसी ऐसी डेकिनकल या ट्रेनिंग की संस्था में हो सकेगा, जो सरकार द्वारा स्वीकृत हो या सरकार के प्रबन्ध में हो। यह विचार है कि पहले प्रेजुएटों को सामाजिक सेवा का काम सिखाया जायगा। हमें आशा है कि यह प्रयोग सफल होगा और आगामी कुछ वर्षों में जो अनुभव प्राप्त होगा उसके आधार पर किसी आयु के सभी लोगों को सामाजिक सेवा का काम अनिवार्य रूप में सिखाना सम्भव हो सकेगा। माध्यमिक शिक्षा के पुनःसंगठन से ऐंग्लों हिन्दुस्तानी संस्थाओं की इमारतों को बढाना और उनमें अधिक सामान रखना आवश्यक हो जायगा और यह काम ये संस्थाएँ बिना सरकारी सहायता के नहीं कर सकतीं। इस काम के लिये सहायतार्थ ग्रांट देन के लिए बजट में ५ लाख रुपये की व्यवस्था की गई है और यह आशा की जाती है कि इस तरह १० साल के अन्दर ५० लाख रुपये दिया जायगा।)

यानी इसका मतलब यह हुआ कि हमारे सूबे में सेकेंडरी एजुकेशन (माध्यमिक शिक्षा) की सूरत बदलने वाली है। इसी वजह से जो सेकेंडरी एजुकेशन

[The Hon'ble the Minister of Education]

(माध्यमिक शिक्षा की संस्थाएँ) हैं, हाई स्कूलस इन्टरमीडियेट कालेज वगैरा उनके ऊपर काफी खर्चा करना पड़ेगा। गवर्नमेंट ने तय किया है कि ५० लाख रुपये, १० वर्ष में दिया जायगा यानी ५ लाख रुपये हर साल दिया जायगा। इससे जाहिर हो जाता है कि सेकंडरी एजुकेशन (माध्यमिक शिक्षा) की सूरत बदलने वाली है। यह सवाल हो सकता था कि ५ लाख रुपये बहुत कम हैं, लेकिन जिस शख्स ने इसको पढ़ा है वह यह नहीं कह सकता कि आपने सेकंडरी एजुकेशन (माध्यमिक शिक्षा) का कुछ भी नहीं खयाल किया है। एक बात में और कहना चाहता हूँ। मेरी स्पीच के शुरू के हिस्सा में दो एक बातों की जिनका कुछ ताल्लुक पालिटिक्स (राजनीति) से है और उनका जवाब देना लारी साहब ने जरूरी समझा और उन्हीं के सिलसिले में इस हाउस में कुछ वादविवाद हो गया है बल्कि सवाल नहीं हल होता, एक बात और भी है हमारी बहू विजय लक्ष्मी जी ने कहा है कि हम अपने सूबे की और सारे हिन्दुस्तान से अलग नहीं कर सकते जो भी फैसला होगा उसका असर हमारे ऊपर होगा। मैं दो बातों का जिक्र करना चाहता हूँ। एक तो हमने इंटरिम गवर्नमेंट (अन्तःकालीन सरकार) की तारीफ की। लेकिन लारी साहब को यह बात पसन्द नहीं आई। उन्होंने कहा कि इंटरिम गवर्नमेंट (अन्तःकालीन सरकार) की तारीफ करने की कोई चीज नहीं है, सिर्फ मि० लियाक़त अली ख़ां ने जो बजट तैयार किया है वह एक तारीफ की चीज है, बाकी कोई चीज तारीफ की नहीं है। मैं जिस तहजोब में पला हूँ उसमें मैंने यही सीखा कि अगर आप का कोई बुरज़र्ग हो और वह कोई गलती करता है तो इस बात की जरूरत हो सकती है कि उसकी गलती दिखलाई जाय और अगर कोई अपना दुश्मन है और अगर वह अच्छा काम करता है तो उसकी तारीफ करें। हम पंडित जवाहर लाल नेहरू की भी तारीफ करते हैं जिन्होंने फारेन अफेयर्स (विदेशी मामले) को इस खूबसूरती के साथ चलाया है और हिन्दुस्तान का सिर ऊंचा हो रहा है। हम डाक्टर राजेन्द्र प्रसाद की तारीफ करते हैं जो हमारे फूड (भोजन) के मसले को इस खूबसूरती के साथ हल कर रहे हैं। हम सरदार बलदेव सिंह की तारीफ करते हैं और हम उम्मीद करते हैं कि जब सन् १९४८ में हम आजाद होंगे तो हमारे पास एक खुद मुस्लिमियार और एक नेशनल (राष्ट्रीय) सेना होगी। हम सरदार पटेल और महज लियाक़त अली साहब की भी तारीफ करते हैं यह तो एक पक्षपात की बात है कि उन्हीं लोगों की तारीफ की जाये जो हमारी पार्टी से ताल्लुक रखते हों। दूसरी बात यूनाइटेड (अखंड) और डिसयूनाइटेड (खंडित भारत) की है। हमें इस मसले पर ठंडे दिल से सोचना चाहिये। हमारे सामने हिन्दुस्तान के पहले २॥ हजार वर्ष का इतिहास है। हम जानते हैं कि कोई भी मुल्क हो उसकी तवारीख उसकी भौगोलिक स्थिति पर निर्भर करती है। हिन्दुस्तान की तवारीख क्या है सबसे पहले हिन्दू गवर्नमेंट जो थी वह मौर्यों की थी। उस गवर्नमेंट में चन्द्रगुप्त मौर्य और अशोक का बड़ा प्रभाव था। उनका राज्य अफगानिस्तान से लेकर साउथ इन्डिया (दक्षिणी भारत) तक था और किसी की हिम्मत नहीं थी कि कोई हिन्दुस्तान की तरफ आँख उठाकर भी देख सके। जिस हिन्दुस्तान पर सिकन्दर आया था और हिन्दुस्तान के एक हिस्से पर कब्जा करके चला गया था, उसी हिन्दुस्तान पर सिल्यूकस आया और उसे मुंह की खानी पड़ी। उसके बाद गुप्त राज्य हुआ। वह राज्य चन्द्र गुप्त और समुद्र गुप्त का था उस जमाने में भी करीब-करीब सारा हिन्दुस्तान उनके हाथ में था। उस वक्त हिन्दुस्तान खूशहाल था, सुखी था, सम्पन्न था। दूर के देश हिन्दुस्तान की इज्जत करते थे। दूसरा मुगलों का जमाना था। वह जमाना अकबर और औरंगज़ेब का था। उस वक्त तक भी मजबूत मरकजी हुकूमत थी। वह भी हिन्दुस्तान के लिये एक ऊँचा जमाना था, हिन्दुस्तान का नाम था। हिन्दुस्तान खुदमुस्लिमियार था और सुखी था। दुनिया के लोग हिन्दुस्तान की तरफ इज्जत की निगाह से देखते थे, जो तवारीख बतलाती है। आगे भी अगर हमें सुखी और सम्पन्न रहना है तो इस बात की जरूरत है कि हिन्दुस्तान यूनाइटेड (संयुक्त) रहे। इसकी वजह यह है कि हमारी भूगोल हमारी

जुगराफिया हम को मजबूर करती है; आप देखिए कि हिन्दुस्तान की भूगोल ऐसी है कि अगर फन्टियर (सीमा प्रदेश) की तरफ से कोई दुश्मन एक बार पेशावर तक आजाये तो उसको रोकने के लिये कोई पहाड़ ही नहीं है नेचर (कुदरत) ने दुश्मन को हिन्दुस्तान में रोकने के लिये कोई सामान पैदा नहीं किया है। यही वजह है कि २-३ लड़ाइयां थानेश्वर और पानीपत में हुईं और फँसला हो गया। यह बात तो हिन्दुस्तान की भूगोल की बात थी कि कोई दुश्मन एक बार वहाँ से आगे बढ़ा हिन्दू हो मुसलमान हो, या पठान हो या मुगल हो उसका रोकना मुश्किल हो जाता है। जो यहाँ कूबेत रही एक बार जमुना के किनारे पर दिल्ली के पास उसने रोकने की कोशिश की अगर कामयाबी हुई तो सारा य० पी०, बंगाल, सी० पी० और बिहार आसानी से उसके हाथ में हो जाता है। जिसके हाथ में उत्तरी हिन्दुस्तान होगा। उसी के हाथ में दक्षिणी हिन्दुस्तान भी होगा कभी दक्षिणी हिन्दुस्तान ने देर तक उत्तरी हिन्दुस्तान पर हुकूमत नहीं की है। यह हमारा इतिहास है, यह हमारे भूगोल का सबक है। इसको समझने के बाद हमें तय करना है कि युनाइटेड (संयुक्त) रहने से हमारी रक्षा होगी या डिजयुनाइटेड (विभक्त) रहने में। हमें देखना है कि क्या हम युनाइटेड (संयुक्त) रहने पर अपनी आजादी की रक्षा कर सकेंगे, जबकि आज हमारे पड़ोस में छोटे-छोटे मुल्क नहीं हैं बस और चीन जैसे जबर-दस्त मुल्क हैं तो हमारी रक्षा कैसे हो सकेगी ? इसके आगे में पोलिटिकल (राजनीतिक) बातों का जिक्र नहीं करता। मैं तो इस बात की याद दिलाता चाहता हूँ जो कि फारूक साहब और जमशेद अली साहब ने कही थी कि हमको इस सूबे में रहना है जो कुछ भी हो हमें एक साथ रहना है और रहेंगे। नवाब जमशेद अली खान ने एक बात और कही कि मेजारिटी (बहुमत) का फर्ज है कि माइनारिटी (अल्पमत) को इस बात का इत्मीनान दिलाये कि माइनारिटी (अल्पमत) के जो हक हैं, वह सुरक्षित रहेंगे। हमारे प्रीमियर साहब ने कहा है और हम में से हर एक आदमी कहता है कि कांग्रेस वालों और इस सूब के हिन्दुओं को मर जाने की बात है अगर मुसलमानों को किसी किस्म का शुबहा हो (हियर, हियर) चाहे किसी की कोशिश से आजादी हासिल हो, किसी ने त्याग किया हो जो आजादी हासिल होगी उसमें सब का बराबर का हिस्सा होगा। जहाँ तक हमारे सूबे की बात है, हमारा सूबा हमेशा संस्कृति और तमद्दून का अलम्बरदार रहा है। हिन्दुस्तान में जिसे हम हिन्दू जमाना कहते हैं, मुसलमान जमाना कहते हैं, हमेशा संस्कृति और तमद्दून का यह सूबा केन्द्र पर रहा है। इससे बढ़कर और क्या बात है कि अगर प्राविन्शियलिज्म (प्रान्तीयता) हिन्दुस्तान में कहीं कम है, तो वह हमारे सूबे में है। यहाँ तक कि हमारा सूबा कोई नाम नहीं रखता हमारा अपना कोई नाम नहीं है कोई पंजाबी है कोई मराठी और कोई बंगाली है। जो हमारा नाम है वह सारे मुल्क का नाम है। जो हम चाहते हैं कि हम अपने इस ट्रेडिशन (प्रथा) को बराबर कायम रखें, इसमें हमारे सूबे की बुजुर्गी है।

अब मैं बजट के सिलसिले में २, ३ बातें कहूंगा। बहुत सी ऐसी बातें हैं जो बजट के डिस्कशन में आ जायेंगी, उन के जिक्र करने की जरूरत नहीं है। पे कमेटी की बाबत में कुछ बातें कही गई हैं जैसे श्री शौकत अली साहब ने कुछ खास लोगों का जिक्र किया है। अमीनों का भी जिक्र किया गया है। जैसा कि मैंने बजट स्पीच में कहा था कि मुमकिन है कि कुछ सविसेज के साथ बेईसाफी हो गई हो, हालांकि पे कमेटी (वेलनसमिति) ने अपनी रिपोर्ट बहुत सोच-समझ कर दिया है। अगर किसी के साथ कोई बेईसाफी हो गई है तो हम उस पर बराबर गौर करने के लिये तैयार हैं। इस बजट से छुट्टी मिल जाय तो जो ऐसी सविसेज हैं अगर वह रिप्रेजेन्ट (प्रतिनिधित्व) करें या आप लोगों में से कुछ लोग हमारा ध्यान इस तरफ दिला दें, तो जहाँ भी इस किस्म की छोटी-मोटी गलती होगी, हम बराबर दुरुस्त करने के लिये तैयार हैं। कुछ लोगों ने खास तौर से चौकीदारों का जिक्र किया है। यह नहीं है कि हम चौकीदारों को भूल गये हैं, हम चौकीदारों से हमदर्दी नहीं रखते, लेकिन वजह यह है कि जो पुलिस की रिआर्गनाइजेशन कमेटी (पुनःसंगठन कमेटी) बैठी है, आप को

[Hon'ble the Minister of Education]

मालूम है कि उसके सामने यह सवाल रखा गया है कि आगे चल कर चौकीदारों को रखा जाय या न रखा जाय और अगर रखा जाय तो उनसे क्या काम लिया जाय, उनकी तादाद क्या होगी और उनकी तनखाह क्या होगी ? इसलिये हमने कोई खास फैसला नहीं किया है। इस कमेटी के फैसले का इन्तजार है, अगर यह तय हुआ कि इसके बाद चौकीदार रह गये तो आप धकीन रखिये कि चौकीदारों को मुनासिब तनखाह जरूर दी जायेगी कुछ दोस्तों ने खास कर हमारे भाई इसहाक साहब ने लॉस (ऋणों) के बारे में जिक्र किया है। उन्होंने कहा कि १३ करोड़ रुपये का कर्ज सूबे पर लाद दिया गया है। और २॥ करोड़ रिजर्वफण्ड (सुरक्षित कोष) से निकाल लिया गया है। अगर रिजर्वफण्ड (सुरक्षित कोष) से निकाल लिया गया तो कोई बुरी बात नहीं की गई है, रिजर्वफण्ड (सुरक्षित कोष) होता ही इसीलिये है। जो कुछ भी हमने लिया है वह पोस्टवार डेवलपमेंट (युद्धोत्तर विकास) के कामों के खर्च के लिये लिया गया है जो बाकी खर्च की बात है वह प्रोडक्टिव स्कीम (उत्पादक योजनायें) में होगा, जिनसे आगे चल कर मुनाफा होने वाला है। २॥ करोड़ का कर्जा जो हम कर्ज लेने वाले हैं वह भी बहुत मुनासिब है, गवर्नमेंट आफ इंडिया का कर्ज हमको चुकाना है और उसका ४% सूद देना पड़ता है। हमारे पास पिछले साल कुछ रुपया बचा था हमने बाजार से कर्ज न लेकर अपने पास से रुपये चुका दिया और अब कर्ज लेकर उसका लास (हानि) पूरा कर रहे हैं। ३% पर हमने कर्ज लिया है। उम्मीद है कि इसपर हमें कर्ज मिल जायगा। हमने जो खजाने से रुपया लिया था उस को पूरा कर रहे हैं। ट्रेजरी बिल्स जो हैं हमारे इसहाक साहब जो फाइनेंस के इतने बड़े पंडित हैं वह भी १३ करोड़ में ५ करोड़ के ट्रेजरी बिल्स को भी शामिल कर रहे हैं। ट्रेजरी बिल्स मुस्तकिल कर्ज नहीं माना जाता। वह एक बो महीने के लिये लिया जाता है। इधर लिया गया और उधर वापस कर दिया गया। कोई बात नहीं है, अगर मार्च में ट्रेजरी बिल्स लिये गये और अप्रैल में चुका दिये गये टैक-निकल बातें हो गई। अब रही बात मालगुजारी की। यह कहा गया है कि और भी टैक्स हो सकते हैं। मैं कहता हूं कि और टैक्स नहीं हो सकते हैं। क्योंकि हमारे टैक्सेशन (टैक्स लगाने) के जरिये बहुत थोड़े हैं। अभी तो इन्तदाये इश्क है। अभी हमारा काम ऐसा ही चलेगा हमारे सामने बहुत सी चीजें हैं। आपका सुझाव हमारे सामने है। कहा गया है कि हम जमींदारों के साथ बहुत ज्यादा बेइन्साफी कर रहे हैं। ऐसी बात नहीं है। मैं आपके सामने सन् १३५२ फसली के फिगर्स (आंकड़े) रखता हूं। १३५२ फसली में २३ करोड़ ९० लाख रुपये रेंटल असेसमेंट (लगान कृता गया) था। उसमें से ६ करोड़ ७७ लाख रुपये मालगुजारी में गवर्नमेंट के पास आया और ७६ लाख रुपये गवर्नमेंट ने सेस और रेंट्स में लिया। कुछ न कुछ रुपया जमींदारी का इन्तजाम करने में और लगान वसूल करने में खर्च हुआ होगा। यह रकम कितनी है इसका ठीक पता नहीं मगर कोर्ट आफ वाइस में १३.६ परसेंट होता है। उसी हिसाब से जमींदारों ने जमींदारी का इन्तजाम करने में और लगान वसूल करने में साढ़े तीन करोड़ रुपया खर्च किया होगा। यह सब निकाल कर जमींदारों के पास २३ करोड़ ९० लाख में से १३ करोड़ ११ लाख रुपया बचता है। जमींदार लोग कहते हैं कि उनकी हालत बहुत खराब है। उनको खाने पीने की तकलीफ है। उनको अपने बच्चों को तालीम देने की तकलीफ है। अगर यह बात सही है तो हमको उनसे हमदर्दी है जैसी कि दूसरे लोगों के साथ जिनको कि खाने पीने की तकलीफ है। बहरहाल जो इन्तजाम हमने और लोग के लिये किया है वह उनके लिये भी है। जो और लोग खायेंगे वह व भी खायेंगे। लेकिन जिसके पास १३ करोड़ ११ लाख रुपये की बचत होती हो अगर हम उससे एक करोड़ रुपये की रकम लेते हैं तो यह नहीं कहा जा सकता कि हम बड़ी बेइन्साफी कर रहे हैं।

एक सवाल नरेन्द्र देव जी ने उठाया था कि डेढ़ लाख रुपया स्कालरशिप (छात्र-वृत्ति) के लिये कम है सही है। अगर हमें तरक्की करनी है तो हमें ज्यादा खर्च करना चाहिये। लेकिन ऐसा न करने की वजह है। आपने देखा होगा कि हलीम साहब ने एक सवाल किया था कि इतने कम लड़कों को क्यों स्कालरशिप (छात्रवृत्ति) दिया जाता

हैं। मैंने उनको जवाब में बतलाया था कि जिन लड़कों को पार साल स्कालरशिप्स (छात्रवृत्तियाँ) दिये गये थे उन सबको कालिजों में जगहें नहीं मिल सकीं। हमारे अमेरिका और इंग्लैंड के हाई कमिश्नर उनका इन्तजाम न करवा सके। इसलिये हमने बहुत ज्यादा रुपया नहीं रक्खा। अगर इस बात का इन्तजाम हो जायगा कि जितने लोगों को हम नामजद करेंगे और स्कालरशिप्स (वज्रो) देंगे उनको जगह मिल जायगी तो हम समझते हैं कि ज्यादा स्कालरशिप्स (वज्रो) देने चाहिये।

मुहम्मद नजोर साहब ने मुस्लिम आरफनेजेज (यतीमखानों) का जिक्र किया। इसका मुझे ख्याल भी नहीं था। अगर कोई यतीम बच्चे हैं जिनकी देखभाल का कोई इन्तजाम नहीं है फिर चाहे वह हिन्दू हों या मुसलमान हों गवर्नमेंट को उनकी देखभाल का इन्तजाम करना चाहिये और जो कुछ उनकी मदद कर सकें करनी चाहिये।

रोशन जमा खाँ साहब ने यह कहा कि जो लोग गवर्नमेंट की तरफ से प्रोपोगण्डा (प्रचार) करने के लिये जाते हैं उनको अफसरों की तरह बरताव नहीं करना चाहिये। यह बिल्कुल सही है।

दूसरी सलाह जो उन्होंने दी वह यह थी कि डिस्ट्रिक्ट कांग्रेस कमेटी व डिस्ट्रिक्ट मुस्लिम लीग के आफिसों में गवर्नमेंट का इन्फार्मेशन अखबार भेज दिया जाय करे। मैं इस सलाह को मानता हूँ और मैं इसका इन्तजाम कर दूँगा।

आखिर मैं लेबर (मजदूरों) की बाबत दो चार बातें कहूँगा। हरिहरनाथ शास्त्री जी ने लेबर की बाबत जो बातें कहीं हैं उनसे मुझे पूरा पूरा इतिफाक है। यह सही है कि महज दिखलाने के लिये बजट में हमने कैपिटलिस्ट्स (पूँजीपतियों) को दो चार गालियाँ नहीं सुनाई। लेबर (मजदूरों) से हमने जो कुछ कहा मुनासिब था। हमने लेबर (मजदूरों) को इत्मीनान दिलाया है कि तुम्हारे साथ ज्यादाती हो रही है। जिन कन्डीशन्स (हालतों) में तुमको काम करना पड़ता है वे वाकई बहुत बुरी हैं। और हम जायज हकों को हासिल करने में तुम्हारी मदद करने को तैयार हैं। साथ ही साथ हमने उनसे यह भी कहा है कि तुमको एक काम में हमारी मदद करनी चाहिये। इस वक्त सोसाइटी (समाज) की चीजों की बड़ी तकलीफ है। तुमको ऐसी कोशिश करनी चाहिये कि लोगों को तकलीफ न हो।

हमने कम्युनिस्ट पार्टी का जिक्र किया। चौधरी खलोकुज्जमा साहब ने इस बात की शिकायत की। अगर यह महज एक पोलिटिकल पार्टी (राजनीतिक विभाग) की बात होती तो मैं इसका जिक्र न करता। यहां कार्लमार्क्स और लैनिन के सिद्धान्तों की बात नहीं है। हममें से बहुत से ऐसे हैं जो कम्युनिस्ट पार्टी में नहीं हैं मगर लैनिन और कार्लमार्क्स के सिद्धान्तों को मानते हैं और उनकी इज्जत करते हैं। लेकिन कम्युनिस्ट पार्टी को ऐक्टीविटीज (कारवाइयाँ) इस वक्त ऐन्टी-सोशल (असमाजिक) है। इनमें से कुछ का पता तो आपको है पर कुछ का पता भी आपको नहीं होगा। उनकी तरफ से सोसाइटी (समाज) के निजाम को खराब करने की जो कोशिश की जा रही है उन्हें ऐन्टी-सोशल (असमाजिक) कहना ही पड़ता है। लड़ाई के वक्त जब कि सारा मुल्क आजादी के लिये लड़ रहा है उस वक्त उन्होंने मजदूरों को बबाया जिसकी वजह से बड़े पूँजीपतियों ने करोड़ों रुपया कमाया। उस वक्त इन लोगों ने मजदूरों से कहा कि यह पोपुलर-र (जनता की लड़ाई) है। और आज जबकि फिर सबों में पापुलर गवर्नमेंट (लोकप्रिय सरकार) हुई है जब अंग्रेज सरकार हट गई है, तो वे आज मजदूरों को पूँजीपतियों के खिलाफ जायज और नाजायज तरीकों से भड़का रहे हैं ताकि जितनी कांग्रेस गवर्नमेंट सबों में कायम है वह अनसोड हो (हट) जाय और पापुलर गवर्नमेंट (लोकप्रिय सरकार) खराब हो जाय और लोगों को दिक्कतें। ऐसी हालत में उन लोगों को ऐन्टी-सोशल (असमाजिक) कहना बिल्कुल मुनासिब है इस लिये उनकी जो निन्दा की जाय वह बिल्कुल उचित और जायज है।

[Hon'ble the Minister of Education]

लेबर के साथ हमें पूरी हमदर्दी है। उनके मामले लेबर कमिशनर के सामने तय होते हैं। हम एक डिप्टी लेबर कमिशनर और मुकदमों करने जा रहे हैं और बम्बई के माडल पर एक इंडस्ट्रियल कोर्ट का इन्तजाम कर रहे हैं जिसमें एक हाई कोर्ट का जज हो और तीन-चार दूसरे जजेज हों। कुछ मामलों को जज लोग अलग-अलग करेंगे और कुछ बड़े-बड़े मामलों को उनकी एक बेंच तय करेगी। इस मामले में हम कई बातें कर रहे हैं। आप जानते हैं कि बकले कमेटी बैठी हुई है। जिसके सामने लेबर (मजदूर) से सम्बन्ध रखने वाले कई मामले हैं। शक्कर के बारे में जो हिन्दुस्तान में पैदा होती है उसका बहुत बड़ा हिस्सा हमारे सूबे से आता है। अगर इस्तिफाक से किसी वजह से हमारे सूबे में शुगर का प्रोडक्शन (उपज) कम हो तो सारे हिन्दुस्तान के लोगों को तकलीफ हो और बहुत बड़ी बदनामी की बात हो। कुछ लोगों ने शुरू से यह तरीका अख्तियार किया है कि मजदूरों को भड़काने की कोशिश की। हमने और बिहार गवर्नमेंट ने मिल कर एक कमेटी बिठाई है जिसके फसलों को मिल मालिकों और मजदूरों दोनों ने मान लिया है। हाल में फिर कुछ लोगों ने मजदूरों को भड़काने की कोशिश की।

मिस्टर मुहम्मद इसहाक खां—

क्या आप खेतान कमेटी के बारे में कह रहे हैं?

आनरेबिल मिनिस्टर आफ एजुकेशन—

वह तो बहुत पुरानी हो गई। मैं भाटिया कमेटी के बारे में कह रहा हूँ आपकी यह सुनकर खुशी होगी कि हमारे सूबे में सिर्फ डेढ़ मिलों में हड़ताल हुई। एक तो देवरिया मिल में और एक आधी मिल में। और सब मिलों के मजदूर काम कर रहे हैं। जिन मजदूर लीडर्स ने इस मामले में सोसायटी की मदद की है मैं उन सब को धन्यवाद देता हूँ। इसके सिवाय मैं समझता हूँ कि मुझे ज्यादा कुछ कहने की जरूरत नहीं है। मैं आप लोगों को फिर अपने कस्ट्रिक्टिव क्रिटिसिज्म (रचनात्मक अलोचना) के लिये धन्यवाद देता हूँ।

* آنریبل منسٹر آف ایجوکیشن (شری سمپورنا نند) —

شریمان - آنریبل میمنسٹر کی اسپیچ کے بعد میں سمجھتا ہوں کہ میرے لئے اب کچھ زیادہ کہنے کی ضرورت نہیں رہ گئی ہے - جن دوستوں نے کہ اس ایجنٹ کے لئے گورنمنٹ کو مبارکباد دی ہے ان سب لوگوں کو میں دھنیوان دیتا ہوں - میں اس بات کا دعویٰ نہیں کرتا کہ میں نے جو بھت آپ کے سامنے رکھا ہے اس میں کوئی غلطی نہیں ہے اس میں کوئی کمی نہیں ہے - انسان کے کام میں بہت سی کمزوریاں رہتی ہیں، غلطیاں رہتی ہیں اور ہم جب بھت ہاؤس کے سامنے پیش کرتے ہیں تو امید کرتے ہیں کہ بھت کے اوپر کٹاؤ کر دیتے ہیں (اصلاحی نکتہ چینی) کیا جائیگا ہماری غلطیاں ہم کو بتلائی جائیں گی - بہت سی باتیں ایسی کہی گئی ہیں جن سے میں تسلیم کرتا ہوں کہ ہم کو بھی کچھ فائدے ہوئے ہوں اور ہم ان صلاحوں پر عمل کرنے کی کوشش کریں گے ساتھ ہی مجھے یہ کہنا ہے کہ دوستوں نے جو نکتہ چینی کی وہ بے بنیاد کی کچھ صاحبوں نے بغیر بھت لٹریچر (ادب) کو پڑھے ہوئے نکتہ چینی شروع کر دی -

* معزز وزیر نے اپنی تقریر کی تصحیح نہیں فرمائی -

میں دو ایک مثال دیتا ہوں۔ مفتی فخرالاسلام نے 'مجھے افسوس ہے کہ وہ یہاں اس وقت موجود نہیں ہیں۔ انہوں نے ہجرت کے اوپر یہ اعتراض پیش کیا کہ گورنمنٹ کی پالیسی خاص کر کے ایجوکیشن کے معاملے میں اینٹی مسلم (مسلمانوں کے خلاف) ہے، مسلمانوں کے مفاد کے خلاف ہے۔ اور یہی شائد کچھ لوگوں نے کہا کہ مسلمان بیک ورڈ کمیونیٹی (پچھڑی، کوئی قوم) ہیں۔ تعلیم کے معاملے میں ان کا خاص طور سے احاطہ کا نا چاہیئے۔ میں چاہتا ہوں کہ یہ بات اچھی طرح سے ہم لوگ سمجھ لیں کہ بیکورڈ کمیونٹی کے کیا معنی ہوتے ہیں۔ جہاں تک مجھے سے اس کی دیفینیشن (تعریف) پوچھی جائے تو میں یہ کہہ سکتا ہوں کہ آبادی کے لحاظ سے جتنا ان کا تناسب ہے اس میں کم تعلیم یافتہ لوگ پائے جاتے ہوں تو اسے ہم بیکورڈ کمیونٹی کہہ سکتے ہیں، جیسے کہ شیڈول کاسٹ (اچھوت ذات) ہیں ان کی آبادی نو-پنچاس میں ۳۱ پوسٹ سے زیادہ ہے لیکن وہ ۳-۴ پوسٹ ہی پڑھے لکھے نہیں ہیں۔ ان کو ضرور بیکورڈ کمیونیٹی کہا جاسکتا ہے۔ لیکن میری سمجھ میں نہیں آتا کہ کوئی شخص کس طریقے پر مسلمانوں کو بیکورڈ کمیونیٹی کہتا ہے، یہ تو اس طرح کی بات ہوئی کہ گورنمنٹ کو بدنام کرنے کے لئے خوامخواہ مسلم کمیونیٹی کو برا بھلا کہا جائے جیسے کہات ہے کہ ٹرکٹ دی نوز ان آرڈر تو اسپانٹ دی فیس (اپنے چہرے سے کوئی شخص ناراض ہو جائے اور اسے بکازنے کے لئے اپنی ناک کاٹ لے)۔ سنہ ۱۹۴۴-۴۵ء کے فیکس میں آپ کے سامنے پیش کرتے ہوں۔ پرائمری ایجوکیشن (ابتدائی تعلیم) ہانے والے کل لوگوں کی تعداد تھی گیارہ لاکھ اسی ہزار۔ میں سے مسلمان لوگوں کی تعداد تھی دو لاکھ تیس ہزار یعنی ۱۶۷ یعنی اپنے صوبے میں جو پوسٹنٹیج (فیصدی) ہے اسی کے مطابق تھی سیکنڈری ایجوکیشن (ثانوی تعلیم) میں کل تعداد دو لاکھ چھ ہزار تھی، مسلم اسٹوڈنٹس کی تعداد اسی ہزار نو سو پانچ۔ پوسٹنٹیج دو ۱۶۴ ڈگری کا لیجے، میں کل تعداد نو ہزار پانچ سو اٹھانوے اور مسلم لوگوں کی تعداد دو ہزار دو سو انچاس۔ پوسٹنٹیج ہوا ۲۳۴ آپ یہ کہہ سکتے ہیں کہ صوبے میں تعلیم کم ہے اگر کم ہے تو ہندوؤں کے لئے بھی کم ہے مسلمانوں کے لئے بھی کم ہے، سب کے لئے کم ہے تو ظاہر ہے کہ مسلمانوں کو بہت کم مل رہی ہے۔ لیکن مسلمانوں کو خاص طور پر بیکورڈ کمیونیٹی کہے کہا جا سکتا ہے۔ اسی طرح سے ہندوؤں کو بھی حق ہوگا کہ وہ بھی کہیں کہ ہمارے آبادی تو چوراسی پوسینٹ ہے لیکن ستر پوسینٹ ہم کو تعلیم ملتی ہے، تو بیکورڈ کمیونیٹی ہیں۔ یہ کہنا جس طرح سے ہندوؤں کی غلطی ہوگی اسی طرح سے دوسروں کی ہوگی۔ جو تعداد لوگوں کی ہے اس احاطے مسلمانوں کی تعلیم پر خرچ ہو رہا ہے۔ ایک ذات آندوں نے اور کہی کہ ٹریننگ کالج میں ۱۹ مسلمان لئے گئے تھے۔ اس کے لئے میں کیا کرتوں۔ اگ کر ایفانڈ (قابل) مسلمان لڑکے آتے ہیں اور وہ نہیں لے جاتے ہیں تب تو ایک شکایت کہات ہو سکتی ہے لیکن آج کچھ ایسی

[The Hon'ble the Minister of Education]

وجہیں ہیں کہ مسلمانوں کا جھکاؤ پولیس اور نائب تحصیلدار کی طرف ہے اور آج کل شاید سہلائی دیپارٹمنٹ کی طرف ہے اگر ایجوکیشن ڈیپارٹمنٹ (مدرستہ تعلیم) کی طرف نہیں آتے ہیں تو میرا کوئی قصور نہیں ہے میں کسی کو آنے کے لئے مجبور نہیں کر سکتا۔

ایک شکایت اور اُن کی تہی کہ انٹر میڈیٹ کالجوں میں جو نامزدگی ہوئی اس میں مسلمانوں کا لحاظ نہیں رکھا گیا۔ گورنمنٹ کے ہاتھ میں صرف آٹھ جگہوں کی نامزدگی ہے۔ آٹھ میں سے تین جگہیں ہم نے مسلمانوں کو دیں۔ کچھ لوگ بار بار یہہ ذکر کیا کرتے ہیں کہ مسلمانوں کو %۳۰ ملنا چاہیئے مگر یہہ تو %۳۱ ہو گیا۔ شاید پہلے کبھی ایسا ہوا کہ مائٹا ریٹیز (اقلیتیں) کے معنی میں مسلمان سمجھے جاتے ہوئے لیکن میرے سامنے یہہ چیز تھی کی صوبہ میں مسلمانوں کے علاوہ اور بھی مائٹا ریٹیز (اقلیتیں) ہیں جیسے شیدولڈ کاشت والے ہیں۔ سکھ ہیں۔ عیسائی ہیں۔ اُن جگہوں میں سے میں نے ایک سکھ کو دیا۔ ایک عیسائی کو دیا اور ایک شیدولڈ کاشت والے کو دیا۔ میں سمجھتا ہوں کہ میں نے کوئی غلط کام نہیں کیا ہے۔ گورنمنٹ کا کام ہے کہ جو عام طور پر ایک (انتخاب) ہو کر نہیں آسکتے اُن کے مفاد کا خیال رکھا جائے (نالی)۔ میں نے ذکر کیا تھا کہ کچھ لوگوں نے ایسا کیا کہ بغیر بھت کو دے ہوئے بغیر کوئی چیز کو دیکھتے ہوئے یہاں آکر کھڑے ہو گئے اور یہاں پر کرپٹی سائز (نکتہ چینی) کرنا شروع کر دیا۔ مثال کے طور پر میں حسن علی خاں صاحب کی اسپیش کا حوالہ دے رہا تھا۔ انہوں نے ہوم گارڈس کا ذکر کیا اور یہہ کہا کہ معلوم ہوتا ہے کہ کانگریس کے کچھ سوئم سیوک جو دیہات میں ہیں اُن کو نوکری دینے کے لئے یہہ رکھا گیا ہے۔ صحیح ہے کہ کانگریس کے سوئم سیوک دیہاتوں میں ہیں اور ہزاروں کی تعداد میں ہیں۔ انہوں نے کانگریس کی خدمت کی ہے اور کانگریس کے ذریعہ ملک کی خدمت کی ہے انہیں کا یہہ طفیل ہے کہ ملک میں اب آزادی آنے والی ہے جس کا سکھ آپ بھی بھوگئے والے ہیں۔ میں سمجھتا ہوں کہ ان کے لئے انعام کی بات کہنا کفر کی بات کہنا ہے (نالی)۔ ایک انگریز نے کہا ہے کہ جن کے دماغ میں ہر چیز کی قیمت روپیہ آنے پائی میں ہوا کرتی ہے ان کے جذبہ کو کبھی نہیں سمجھا جاتا ہے۔ میں ان کی بابت ایک بہت پرانے بزرگ کے الفاظ میں کہوں گا۔ اورنگ زیب کے زمانہ میں ایک سرمد نام کا بہت بڑے بزرگ تھے کسی وجہ سے اورنگ زیب ان سے ناراض تھے آخر میں سرمد کو پھانسی دی گئی تھی۔ سرمد نے ایک شعر کہا تھا۔

اس شعر کا مطلب یہہ ہے کہ جو پرانے شمع پرکوں سے نہیں سمجھے سکتے کہ ان کا جذبہ کیا ہوتا ہے۔ (نالی) ہوم گارڈس بل تو اس ہاؤس میں پہلے ہی ڈسکس (بھت) ہو چکا تھا۔ آپ کو معلوم ہے کہ اس کا دیہاتوں سے

کوئی تعلق نہیں ہے وہ تو شہروں کے لئے ہے۔ اس کا مطلب اور منشاء یہ ہے کہ شہروں کے رہنے والے ایک خاص ورگ کے نوجوان ایک خاص قسم کی خدمت کرنے کے لئے تیار ہوجائیں۔ اس کا مطلب کانگریسی یا غیر کانگریسی آدمیوں کو نوکری دینے کا نہیں ہے۔ حسن علی خاں صاحب نے جو شکایت کی اس سے زیادہ افسوس کی بات یہ ہے کہ لاری صاحب جنہوں نے اپوزیشن کی طرف سے دہلیٹ (بھٹ) کو شروع کیا انہوں نے اپنی ذمہ داری کا خیال نہیں کیا۔ مجھے افسوس ہے کہ وہ اس وقت یہاں پر نہیں ہیں۔ ان کے لئے میرے دل میں بہت عزت ہے اور مجھے امدد تھی کہ جب وہ اپوزیشن کی طرف سے دہلیٹ (بھٹ) شروع کر رہے ہیں تو وہ ایسی اسپیکر دیں گے جو اپوزیشن کی طرف سے ہونا چاہیئے۔ کانگریسی کا جب زمانہ ہوتا ہے تو اپوزیشن پر بڑی ذمہ داری ہوتی ہے۔ اپوزیشن کے لیڈر کو بہت سوچ سمجھ کر بات کہنی چاہیئے ان کو یہ بات سمجھنا چاہئے کہ وہ وہی بات کہے جس کو وہ اگر کل ان کے ہاتھ میں حکومت آجائے تو کر سکیں۔ لاری صاحب نے کہا کہ آپ دس برس میں لیڈر کیسی (جاہلیت) دور کرنا چاہتے ہیں لیکن ۵ برس میں دور کیجئے۔ انہوں نے کہا کہ آپ ایکسائز کو جس سے فائدہ اٹھاتے ہیں ختم کیجئے۔ اس سال ہم نے ۲۸ لاکھ روپیہ رکھا ہے۔ آپ کہتے ہیں کہ ۵۶ لاکھ روپیہ رکھتے لیکن جب کوئی ذمہ دار آدمی ایسا کہتا ہے تو اس کو یہ بھی بتانا چاہیئے تھا کہ آمدنی کیسے بڑھے اور کون کون خرچے کم کئے جائیں۔ مان لیجئے کہ ایکسائز کی آمدنی بالکل ختم کر دی جائے اور ۵ برس میں تمام صوبے میں اسکول کھول دیئے جائیں یہ سب کیا جاسکتا ہے لیکن خرچہ کہاں سے کریں گے آمدنی کہاں سے لائیں گے انہوں نے اسکا ہی ذکر کیا تھا کہ سنہ ۱۹۳۹ء میں آپ نے سیکنڈری ایجوکیشن کے لئے کمیٹی بٹھلائی تھی لیکن اس کی تجویزوں پر آپ آجہ نہیں کرنے جارہے ہیں۔

سیکنڈری ایجوکیشن پر آپ کی گورنمنٹ نے کچھ دھیان نہیں دیا ہے۔ یہ ان کے الفاظ ہیں۔ میں نے اس وقت کہا تھا کہ آپ نے بجٹ اسپیکر کو پڑھا نہیں ہے اس کا کیا جواب ہے اگر کوئی نہ پڑھے۔ بجٹ اسپیکر میں ایجوکیشن کی من میں صفحہ ۸ پر لکھا ہوا ہے۔

“As is but natural the expansion and reorganisation of education has received considerable attention from the Government. Scheme have been adopted which will revolutionize the whole system of Primary and Secondary Education, both in quality and quantity. I would like to mention here a few of the more important items. It is intended to make Education universal within 10 years. With this end in view, the Government propose to start 2,200 Primary Schools every year. The entire cost of maintaince will also be met from the Provincial Revenues. Government will also give Rupees 1,000 per school towards the buildings and expect local person to provide the land and the recurring cost. Each school will require 3 teachers and there is a

[The Honble the Minister of Education]

provision for a small library which will be open to the public. A sum of rupees 28,16,000 has been provided for this purpose. A provision of 6,57 lakhs has been made for training for youngmen in social service. No one who has not put in one year's social service training according to the scheme drawn up by the Education Department will be eligible for service in any Government or Local Board of Institutions aided or recognized by the Government or admission to Training or Technical Institutions recognized by or maintained by the Government. It is proposed to make beginning with Graduates. We hope that this experiment will prove a success and in the light of experience gained within the next few years, it may be found possible to make it compulsory on all persons of a certain age group. The re-organisation of secondary education will necessitate considerable additions to buildings and equipment of Anglo-Hindustani Institutions which they cannot undertake without State help. A provision of 5 lakhs has been made in the Budget for distribution as grants-in-aid for this purpose and it is hoped that it will be possible to distribute fifty lakhs in this way within ten years.

(جیسا کہ قدرتی امر ہے حکومت نے تعلیم کی ترقی اور تنظیم پر بہت زور دیا ہے ایک ایسی اسکیم عمل میں لائی گئی ہے جس سے ابتدائی اور ثانوی تعلیم کے طریقہ میں ایک انقلاب ہو جائیگا۔ میں چند اہم مدات کا یہاں پر ذکر کروں گا ارادہ یہ ہے کہ ۱۰ سال کے اندر تعلیم عام کر دی جائے۔ اس نظریہ کو پیش نظر رکھ کر حکومت ہر سال ۲۲۰۰ ابتدائی مدارس کھولنا تجویز کرتی ہے۔ اس کا کل خرچہ صوبائی آمدنی سے دیا جائیگا۔ حکومت ہر مدرسہ کی عمارت کے لئے ایک ہزار روپیہ دیگی اور یہ امید کیجاتی ہے کہ مقامی لوگ آراضی دینگے اور سالانہ اخراجات برداشت کریں گے۔ ہر مدرسہ میں ۳ استاد ہوں گے اور اس کے ساتھ ایک دارالمطالعہ ہوگا جسے عوام استعمال کرسکیں گے۔ اس کے لئے ۲۸۱۶۰۰ روپیہ کی رقم رکھی گئی ہے۔ ۵۵۷ لاکھ کی رقم نوجوانوں کی اچھی خدمت کی تربیت اور ٹریننگ کے لئے رکھی گئی ہے۔ کوئی شخص جس نے محکمہ تعلیم کی تیار کردہ اسکیم کے مطابق ایک سال کی سماجی خدمت کی تربیت حاصل نہیں کی سرکاری مقامی بورڈ سرکار سے منظور شدہ امدادی ادارات میں ملازمت یا کسی ٹریننگ کے ادارے میں جسے حکومت نے منظور کرلیا ہو یا جس کو وہ چلاتی ہو داخلہ کے قابل نہ سمجھا جائیگا۔ یہ تجویز ہے کہ گریجویٹ لوگوں سے اس کی ابتدا کی جائے۔ ہمیں امید ہے کہ یہ تجربہ کامیاب ہوگا اور آئندہ چند سالوں میں جو تجربہ ہوگا اس کے پیش نظر شاید یہ ممکن ہے کہ ایک عمر والوں کے لئے اس کو جبریہ قرار دیا جائے۔ ثانوی تعلیم کی تنظیم اس وجہ سے اینگلو ہندوستانی اداروں کی عمارتوں اور ساز و سامان میں بہت اضافہ ہوگا جسے کہ وہ بغیر سرکاری امداد کے مکمل نہ کرسکیں گے۔ اس کام کے لئے بجٹ میں امدادی عطیات کے طور پر بانٹنے کے لئے ۵ لاکھ روپیہ کی رقم رکھی گئی ہے اور یہ امید کی جاتی ہے کہ ۱۰ سال میں پچاس لاکھ روپیہ اس طرح پر ہالٹا جاسکیگا)

یعنی اس کا مطلب یہ ہے ہوا کہ ہمارے صوبے میں سکندری ایجوکیشن کی صورت تو بدلنے والی ہے اس وجہ سے جو سکندری انسٹیٹوشن (ثانوی تعلیمی ادارے) ہیں - ہائی اسکول - انٹر میڈیٹ کالج وغیرہ ان کے اوپر کافی خرچہ کرنا پڑیگا - گورنمنٹ نے طے کیا ہے کہ پچاس لاکھ روپیہ دس برس میں دیا جائیگا یعنی 5 لاکھ روپیہ ہر سال دیا جائیگا۔ اس سے ظاہر ہو جاتا ہے کہ سکندری انسٹیٹوشن (ثانوی تعلیمی ادارے) کی صورت بدلتے والی ہے - یہ سہ سوال ہو سکتا تھا کہ 5 لاکھ روپیہ بہت کم ہے لیکن جس شخص نے اس کو پڑھا ہے وہ یہ کہ نہیں کہہ سکتا ہے کہ آپ نے سکندری انسٹیٹوشن (ثانوی تعلیم) کا کچھ بھی نہیں خیال کیا ہے - ایک بات میں اور کہنا چاہتا ہوں - میری اسپیشل کے شروع کے حصہ میں دو ایک باتیں تھیں جن کا کچھ تعلق پولیٹیکس سے ہے اور ان کا جواب دینا لاری صاحب نے ضروری سمجھا اور ان ہی کے سلسلے میں اس ہاؤس میں کچھ ڈبیت ہو گیا ہے -

بلکہ سوال بھی حل نہیں ہوتا، ایک بات اور بھی ہے جیسا کہ ہماری بہن وجہ لکشی جی نے کہا ہے کہ ہم اپنے صوبے کو سب سے ہندوستان سے الگ نہیں کہہ سکتے، جو بھی بڑھا ہوگا اس کا اثر ہمارے اوپر ہوگا - میں دو باتوں کا ذکر کرنا چاہتا ہوں - ایک تو ہم نے اینڈریم گورنمنٹ (ترقی حکومت) کی تعریف کم ایکن لاری صاحب کو یہ بات پسند نہیں آئی - انہوں نے کہا کہ اینڈریم گورنمنٹ (ترقی حکومت) کی تعریف کرنے کی کوئی چیز نہیں ہے، صرف مسٹر لیڈمٹ علی خاں نے جو بڑے تیار کیا ہے وہی ایک تعریف کی چیز ہے، باقی کوئی چیز تعریف کی نہیں ہے - میں جس تہذیب میں پلا ہوں اس میں میں نے بھی سیکھا کہ اگر آپکا کوئی بزرگ ہو اور وہ کوئی غلطی کرتا ہے تو اس بات کی ضرورت ہو سکتی ہے کہ اس کی غلطی دکھائی جائے اور اگر کوئی اپنا دھوکہ دے اور اگر وہ اچھا کام کرتا ہے تو اس کی تعریف کریں - ہم ہندوستان جواہر لال نہرو نے بھی تعریف کرتے ہیں جنہوں نے فاربن انیشیٹیو (بیرونی معاملات) کو اس خوبصورتی کے ساتھ چلایا ہے اور ہندوستان کا سر اٹھایا ہو رہا ہے - ہم ڈاکٹر راجندر پرساد کی تعریف کرتے ہیں، جو ہمارے نوڈ (غذا) کے مسئلے کو اس خوبصورتی کے ساتھ حل کر رہے ہیں - ہم سردار بلدیو سنگھ کی تعریف کرتے ہیں اور ہم امید کرتے ہیں کہ جب سنہ 1948ء میں ہم آزاد ہونگے تو ہمارے پاس ایک خود مختار اور ایک نیشنل (قومی) سینا ہوگی - ہم سردار پٹیل اور لیڈمٹ علی خاں صاحب کی بھی تعریف کرتے ہیں - یہ تو ایک پیشکش ہے کہ بعض انہیں لوگوں کی تعریف کی جائے جو ہماری پارٹی (جماعت) سے تعلق رکھتے ہوں - دوسری بات یونائیٹڈ (متحدہ) اور ڈس یونائیٹڈ (غیر متحدہ) انڈیا کی ہے - ہمیں اس مسئلے پر تھکے دل سے سوچنا چاہیئے - ہمارے سامنے ہندوستان کے پچھلے 1/2 ہزار برس کا اتاس ہے - ہم

The Honble the Minister of Education

جانتے ہیں کہ کوئی بھی ملک ہو، اس کی تواریخ، اس کی جغرافیائی استیاتی پر
 نہر کڑی ہے۔ ہندوستان کی تواریخ کیا ہے؟ سب سے پہلے ہندو گورنمنٹ
 جو تھی وہ وریدوں کی تھی، وہ گورنمنٹ چندرگپت موریا اور اشوک کی تھی
 اُن کا راجیہ افغانستان سے لیکر سارہے انڈیا (جنوبی ہندوستان) تک تھا اور
 کسی کی ہمت نہیں تھی کہ کوئی ہندوستان کی طرف آنکھ بھی اٹھاسے۔
 جس ہندوستان پر سکندر آیا تھا اور ہندوستان کے ایک حصے پر قبضہ کر کے
 چلا گیا تھا اُسی ہندوستان پر سلوکس آیا اور اُسے مذہب کی کھانی پڑی۔ اُس
 کے بعد گپت راجیہ ہوا۔ وہ راجیہ چندرگپت اور سمندرگپت کا اس زمانے میں
 بھی قریب قریب سارا ہندوستان اُن کے ہاتھ میں تھا۔ اُس وقت ہندوستان
 خوشحال تھا، سکھی تھا، سمیں تھا۔ دوسرے دیس ہندوستان کی عزت کرتے
 تھے۔ دوسرا مغلوں کا زمانہ تھا۔ وہ زمانہ اکبر اورنگ زیب کا تھا۔ اس وقت
 بھی ایک مضبوط مرکزی حکومت تھی۔ وہ بھی ہندوستان کے لئے ایک اونچا
 زمانہ تھا، ہندوستان کا نام تھا، ہندوستان خود مختار تھا اور سکھی تھا۔
 دنیا کے لوگ ہندوستان کی طرف عزت کی نگاہ سے دیکھتے تھے، جو تواریخ
 بتاتی ہے۔ آگے بھی اگر ہمیں سکھی اور سمیں دھنا ہے تو اس بات کی ضرورت
 ہے کہ ہندوستان یونائیٹڈ (متحدہ) رہے۔ اس کی وجہ یہ ہے کہ
 ہماری بھوگول، ہماری جغرافیائی حالت ہم کو مجبور کرتی ہے۔ آپ دیکھئے کہ
 ہندوستان کی بھوگول ایسی ہے کہ اگر فرانٹیر کی طرف سے کوئی دشمن ایک بار
 بشار تک آجائے تو اُس کے روکنے کے لئے کوئی پہاڑ نہیں ہے۔ نیچر نے
 دشمن کو ہندوستان میں روکنے کے لئے کوئی سامان پیدا نہیں کیا ہے۔ یہی
 وجہ ہے کہ ۲-۳ اوائیاں قبائیس اور بانی پت میں ہوئیں اور فیصلہ ہو گیا۔
 یہ بات تو ہندوستان کی بھوگول کی بات تھی کہ کوئی دشمن ایک بار وہاں
 سے آگے بڑھا، ہندو ہو، مسلمان ہو، یا پتھان ہو یا مغل ہو، اس کا روکنا مشکل
 ہو جاتا ہے۔ جو یہاں قوت رہی ایک بار جمنائے کے کنارے پڑ دای کے پاس
 اس نے روکنے کی کوشش کی اگر کامیابی ہوئی تو سارا یو۔ پی، بنگال،
 سی۔ پی اور بہار آسانی سے اُس کے ہاتھ میں ہو جاتا ہے۔ جس کے ہاتھ میں
 اُتری ہندوستان ہوگا، اُسی کے ہاتھ میں دکنی ہندوستان بھی ہوگا، کبھی
 دکنی ہندوستان سے دیر تک اُتری ہندوستان پر حکومت نہیں کی ہے۔ یہی
 ہمارا اُٹھاس ہے، یہ ہمارے بھوگول کا سبق ہے۔ اس کو سمجھنے کے بعد ہمیں
 یہ کرنا ہے کہ یونائیٹڈ (متحدہ) رہنے میں ہمارے رکشا ہوگی یا
 دس یونائیٹڈ (غیر متحدہ) رہنے میں۔ ہمیں دیکھنا ہے کہ کیا
 ہم دس یونائیٹڈ (غیر متحدہ) رہنے پر اپنی آزادی کی رکشا کرسکیں گے۔
 جبکہ آج ہمارے پڑوسی میں چھوٹے چھوٹے ممالک نہیں ہیں، رشا اور چین
 جیسے زبردست ممالک ہیں تو ہماری رکشا کیسے ہو سکے گی۔ اس کے آگے میں
 پولیٹیکل (سیاسی) باتوں کا ذکر نہیں کرتا۔ میں تو اُس بات کی یاد
 دلانا چاہتا ہوں جو کہ فاروق صاحب اور جمشید علی صاحب نے کہی تھیں

کہ ہم کو اس صوبے میں رہنا ہے اور رہیں گے۔ نواب جمشید علی خاں نے ایک بات اور کہی کہ مجارٹی (اکثریت) کا فرض ہے کہ مائٹرائٹی (اقلیت) کو جو حق ہیں، ورسز کشت رہیں گے۔ ہمارے پریمیئر صاحب نے کہا ہے اور ہم میں سے ہر ایک آدمی کہتا ہے کہ کانگریس والوں اور اس صوبے کے ہندوؤں کو مرجانے کی بات ہے، اگر مسلمانوں کو کسی قسم کا شبہ ہو (hear hear) (خوب - خوب) چاہے کسی کی کوشش سے آزادی حاصل ہو، کسی نے تیاگ کیا ہو، جو آزادی حاصل ہوگی، اس میں سب کا برابر حصہ ہوگا۔ جہاں تک ہمارے صوبے کی بات ہے ہمارا صوبہ ہمیشہ سنسکرتی اور تمدن کا علمبردار رہا ہے۔ ہندوستان میں جسے ہم ہندو زمانہ کہتے ہیں، مسلمان زمانہ کہتے ہیں، ہمیشہ سنسکرتی اور تمدن کا یہ صوبہ کیڈر رہا ہے۔ اس سے بڑھ کر اور کیا بات ہے کہ اس پر اونشیل ازم (صوبائی پن) ہندوستان میں کہیں کم ہے تو وہ ہمارے صوبے میں ہے۔ جہاں تک کہ ہمارا صوبہ کوئی نام نہیں رکھتا، ہمارا اپنا کوئی نام نہیں ہے۔ کوئی پنجابی ہے، کوئی مراٹھی ہے اور کوئی بنگالی ہے۔ جو ہمارا نام ہے سارے ملک کا نام ہے۔ ہم چاہتے ہیں کہ ہم اپنے اس ڈیڈیشن (دراچ) کو برابر قائم رکھیں۔ اس میں ہمارے صوبے کی بزرگی ہے۔

اب میں بجٹ کے سلسلے میں دو تین باتیں کہوں گا۔ بہت سی ایسی باتیں ہیں جو بجٹ کے اس کشن (بجٹ مباحثہ) میں آجائیں گی، ان کے ذکر کرنے کی ضرورت نہیں ہے۔ پے کمیٹی کی بابت کچھ باتیں کہی گئی ہیں جیسے مسٹر شوکت علی خاں صاحب نے کچھ خاص لوگوں کا ذکر کیا ہے۔ رمانوں کا بھی ذکر کیا گیا ہے۔ جیسا کہ میں نے بجٹ اسپیکر (تقریر) میں کہا تھا کہ ممکن ہے کہ کچھ سروسیز (ملازمتوں) کے ساتھ بے انصافی ہوگئی ہو حالانکہ پے کمیٹی نے اپنی رپورٹ بہت سوچ سمجھ کر دی ہے۔ اگر کسی کے ساتھ کوئی بے انصافی ہوگئی ہے تو ہم اس پر برابر غور کرنے کے لئے تیار ہیں۔ اس بجٹ سے جتنی مل جائے تو جو ایسی سروسیز (ملازمتیں) ہیں اگر وہ ریپریزنٹ (عرضی دیں) کریں یا آپ لوگوں میں سے کچھ لوگ ہمارا دھیان اس طرف دلا دیں، تو جہاں بھی اس قسم کی چھوٹی موٹی غلطی ہوگی، ہم برابر درست کرنے کے لئے تیار ہیں۔ کچھ لوگوں نے خاص طور سے چوکیداروں کا ذکر کیا ہے۔ یہ نہیں ہے کہ ہم چوکیداروں کو بھول گئے ہیں ہم چوکیداروں سے ہمدردی نہیں رکھتے لیکن وجہ یہ ہے کہ جو پولیس کمیٹی ری آرگنائزیشن کمیٹی (تنظیمی کمیٹی) بیٹھی ہے، آپ کو معلوم ہے کہ اس کے سامنے یہ سوال رکھا گیا ہے کہ آگے چل کر چوکیداروں کو رکھا جائے یا نہ رکھا جائے اور اگر رکھا جائے تو ان سے کیا کام لیا جائے، ان کی تعداد کیا ہوگی اور ان کی تنخواہ کیا ہو اس لئے ہم نے کوئی خاص فیصلہ نہیں کیا ہے اس کمیٹی کے فیصلے کا انتظار ہے۔ اگر یہ طے ہوا کہ اس کے بعد چوکیدار رکھے گئے تو آپ یقین رکھئے کہ چوکیداروں کو مناسب تنخواہ عوردر دی

[The Hon'ble the Minister of Education]

جائیگی - کچھ دوستوں نے خاص کر ہمارے بھائی اسحاق صاحب نے لونز (قرضوں) کے بارے میں ذکر کیا ہے۔ انہوں نے کہا ہے کہ ۱۳ کروڑ روپے کا قرض صوبے پر لاد دیا گیا ہے۔ اور ۲½ کروڑ روپڑ (مخصوص) سے نکال لیا گیا ہے۔ اگر ریور فنانڈ (مخصوص فنڈ) سے نکال لیا گیا ہے تو کوئی بڑی بات نہیں کی گئی ہے ریور فنانڈ (مخصوص فنڈ) ہوتا ہی ہے اس لئے - جو کچھ بھی ہم نے لیا ہے وہ پوسٹ وار ڈیولپمنٹ (ترقی بعد از جنگ) کے کاموں کے خرچ کے لئے لیا گیا ہے جو باقی خرچ کی بات ہے وہ پورٹکس اسکیم (پیداوار کی اسکیم) میں ہوگا - جن سے آگے چل کر منافع ہونے والا ہے - ۲½ کروڑ کا قرض جو ہم لینے والے ہیں، وہ بھی بہت مناسب ہے - گورنمنٹ آف انڈیا کا قرض ہم کو چکانا ہے اور اُس کا ۴ فیصدی سود دینا پڑتا ہے - ہمارے پاس پچھلے سال کچھ روپیہ بچا تھا - ہم نے بازار سے قرض نہ لیکر اپنے پاس سے قرض چکا دیا اور اب قرض لیکر اُس کا لاس (نقصان) پورا کر رہے ہیں - ۳ فیصدی پر ہم نے قرض لیا ہے - امید ہے کہ اس پر ہمیں قرضہ مل جائیگا - ہم نے جو خزانے سے روپیہ دیا تھا اُس کو پورا کر رہے ہیں - ٹریژری بل جو ہیں، ہمارے اسحاق صاحب جو فائنانس (مالیات) کے اتنے بڑے پتہ ہیں، وہ بھی ۱۳ کروڑ ۵ کروڑ کے ٹریژری باس کو بھی شامل کر رہے ہیں - ٹریژری بل پرمانیمنٹ (مستقل) قرض نہیں مانا جاتا - وہ ایک دو مہینے کے لئے لیا جاتا ہے - ادھر لیا گیا اور اُدھر واپس کر دیا -

کوئی بات نہیں ہے - اگر مارچ میں ٹریژری بل لئے گئے اور اپریل میں چکا دیئے گئے - ٹیکنیکل (فنی) بات ہو گئی - اب رہی بات لینڈ ریونیو (مالکداری) کی یہ کہ کہا گیا ہے کہ اور بھی ٹیکس ہوسکتے ہیں - میں کہتا ہوں کہ اور ٹیکس نہیں ہوسکتے ہیں - کیونکہ ہمارے ٹیکسشن (ٹیکس لگانے) کے ذریعے میگر (معمولی) ہیں - ابھی تو ابتدائے عشق ہے - ابھی ہمارا کام ایسا ہی چلیکا ہمارے سامنے بہت سی چیزیں ہیں آپ کا سچا ہمارے سامنے ہے کہا گیا ہے کہ ہم زمینداروں کے ساتھ بہت زیادہ بے انصافی کر رہے ہیں - ایسی بات نہیں ہے -

میں آپ کے سامنے سنہ ۱۳۵۲ فصالی کے اعداد رکھتا ہوں - سنہ ۱۳۵۲ فصالی میں ۲۳ کروڑ ۶۰ لاکھ روپیہ رینڈل اسسٹمنٹ (لگان کی تشخیص) تھا - اُس میں سے ۶ کروڑ ۷۷ لاکھ روپیہ لینڈ ریونیو (مالکداری) میں گورنمنٹ کے پاس آیا - اور ۷۶ لاکھ روپیہ گورنمنٹ نے سپس اور رینٹس میں لیا - کچھ نہ کچھ روپیہ زمینداری کا انتظام کرنے میں اور لگان وصول کرنے میں خرچ ہوا ہوگا - یہ رقم کتنی ہے اس کا ٹھیک پتہ نہیں مگر کورٹ آف وارڈس میں ۱۳۵۶ فیصدی ہونا ہے - اسی حساب سے زمینداروں نے زمینداری کا انتظام کرنے میں اور لگان وصول کرنے میں ہمارے تین کروڑ روپیہ خرچ کیا ہوگا - یہ سب نکال کر زمینداروں کے پاس ۲۳ کروڑ ۶۰ لاکھ میں سے ۱۳ کروڑ ۱۱ لاکھ روپیہ

بچتا ہے - زمیندار لوگ کہتے ہیں کہ انکی حالت بہت خراب ہے انکو کھانے پینے کی تکلیف ہے - انکو اپنے بچوں کو تعلیم دینے کی تکلیف ہے - اگر یہ بات صحیح ہے تو ہمکو اُن سے ہمدردی ہے جیسی کہ دوسرے لوگوں کے ساتھ کہ جنکو کھانے پینے کی تکلیف ہے - جو حال جو انتظام ہم نے اور لوگوں کے لئے کیا ہے وہ اُن کے لئے بھی ہے - جو اور لڑکے کھائینگے وہ وہ بھی کھائینگے لیکن جس کے پاس ۱۳ کھروڑ ۱۱ لاکھ روپیہ کی بچت ہو تو اگر ہم اُس سے ایک کھروڑ روپے کی رقم لیتے ہیں تو یہہ نہیں کہا جاسکتا کہ ہم بدی بے انصافی کر رہے ہیں -

ایک سوال زمیندار دیو جی نے اُٹھایا تھا کہ تقریباً ۱۲ لاکھ روپیہ اسکالرشپ (وظیفہ) کے لئے کم ہے - صحیح ہے - اگر ہمیں ترقی کرنی ہے تو ہمیں زیادہ خرچ کرنا چاہیئے - لیکن ایسا نہ کرنے کی وجہ ہے - آپ نے دیکھا ہوگا کہ حلیم صاحب نے ایک سوال کیا تھا کہ اتنے کم لوگوں کو کیوں اسکالرشپ (وظیفہ) دیا جاتا ہے - میں نے اُنکو جواب میں بتلایا تھا کہ جن لوگوں کو ہر سال اسکالرشپ (وظیفہ) دئے گئے تھے اُن سب کو کالجوں میں جگہیں نہیں مل سکیں ہمارے امریکہ اور انگلینڈ کے ہائی کمشنر انکا انتظام نہ کرواسکے - اس لئے ہم نے بہت زیادہ روپیہ نہیں رکھا - اگر اس بات کا انتظام ہو جائیگا کہ جتنے لوگوں کو ہم نامزد کرینگے اور اسکالرشپ (وظیفہ) دینگے انکو جگہ مل جائیگی تو ہم سمجھتے ہیں کہ زیادہ اسکالرشپ (وظیفہ) دینا چاہیئے - محمد نظیر صاحب نے مسلم آرینینج (یتیم خانے) کا ذکر کیا - اس کا مجھے خیال بھی نہیں تھا - اگر کوئی یتیم بچے ہیں جنکی دیکھ بھال کا کوئی انتظام نہیں ہے پھر چاہے وہ ملحد ہوں یا مسلمان ہوں گورنمنٹ کو ان کی دیکھ بھال کا انتظام کرنا چاہیئے - اور جو کچھ ان کی مدد کر سکے کرنی چاہیئے - روشن زساں خاں صاحب نے یہہ کہا کہ جو لوگ گورنمنٹ کی طرف سے پروپیگنڈا کرنے کے لئے جاتے ہیں ان کے ساتھ انیسروں کی طرح ہتاؤ نہیں کرنا چاہیئے یہہ بالکل صحیح ہے -

دوسری صلاح جو انہوں نے دی وہ یہہ تھی کہ ڈسٹرکٹ کانگریس کمیٹی و ڈسٹرکٹ مسلم لیگ کے انیسروں میں گورنمنٹ کا انفارمیشن اخبار پبلیش کر دیا جائے - میں اس صلاح کو مانتا ہوں - اور میں اس کا انتظام کر دوں گا -

آخر میں میں لیبر کی بابت دو چار باتیں کہوٹا - ہری ہر ناتھ شاستری جی نے لیبر کی بابت جو باتیں کہی ہیں اُن سے مجھے پورا پورا اتفاق ہے - یہہ صحیح ہے کہ محض دکھلانے کے لئے بھرت میں ہم نے کیپیٹلسٹ (سرمایہ داروں) کو دو چار گالیاں نہیں سنائیں - لیبر سے ہم نے جو کچھ کہا مناسب تھا - ہم نے لیبر کو اطمینان دلایا ہے کہ تمہارے ساتھ زیادتی ہو رہی ہے - جن کنڈیشنس (حالات) میں تم کو کام کرنا پڑتا ہے وہ واقعی بہت بُری ہے - اور ہم جائز حقوق کو حاصل کرنے میں تمہاری مدد کرنے کو تیار ہیں - ساتھ ہی ساتھ ہم نے

[The Honble the Minister of Education]

اُن سے یہ بھی کہا ہے کہ تمکو ایک کام میں ہماری مدد کرنی چاہیئے۔ اس وقت سوسائٹی کو چیزوں کی بڑی تکلیف ہے۔ تمکو ایسی کوشش کرنی چاہیئے کہ لوگوں کو تکلیف نہ ہو۔ ہم نے کمیونسٹ پارٹی کا ذکر کیا۔ چودھری خلیق الزماں صاحب نے اس بات کی شکایت کی اگر یہ محض ایک پولیٹیکل پارٹی کی بات ہوتی تو میں اس کا ذکر نہ کرتا۔ یہاں کارل مارکس اور لینن کے سدھانتوں کی بات نہیں ہے۔ ہم میں سے بہت سے ایسے ہیں جو کمیونسٹ پارٹی میں نہیں ہیں مگر لیفٹ اور کارل مارکس کے سدھانتوں کو مانتے ہیں۔ اور ان کی عزت کرتے ہیں۔ لیکن کمیونسٹ پارٹی کی ایکٹوویٹیز (کام) اس وقت واقعی اینٹی سوشل (غیر سماجی) ہیں۔ ان میں سے کچھ کا پتہ تو آپکو ہے پچھلے کا پتہ بھی آپکو نہیں ہوگا۔ اُن کی طرف سے سوسائٹی کے نظام کو خراب کرنے کی جو کوشش کی جا رہی ہے انہیں اینٹی سوشل (غیر سماجی) کہنا ہی پڑتا ہے۔ لڑائی کے وقت جبکہ سارا ملک آزادی کے لئے لڑ رہا تھا اُس وقت انہوں نے مزدوروں کو دبا دیا جسکی وجہ سے بڑے بڑے کیپٹلیسٹ (سرمایہ داروں) نے کروڑوں روپیہ کمایا۔ اس وقت ان لوگوں نے مزدوروں سے کہا کہ یہ پپلس وار ہے جنتا کی لڑائی ہے۔ اور آج جبکہ پورے صوبوں میں پاپولر گورنمنٹ ہوئی ہے۔ جب انگریز سرکار ہٹ گئی ہے تو وہ آج مزدوروں کو کیپٹلیسٹوں کے خلاف جائز اور ناجائز طریقوں سے بھڑکا رہے ہیں۔ تاکہ جتنی کانگریس گورنمنٹیں صوبوں میں قائم ہیں وہ ان سیت (ہٹ جائیں) ہو جائیں اور پاپولر گورنمنٹس خراب ہو جائیں۔ اور لوگوں کو دقتیں ہوں۔ ایسی حالت میں اُن لوگوں کو اینٹی سوشل (غیر سماجی) کہنا بالکل مناسب ہے۔ اس کے لئے اُن کی جو نڈا کی جائے وہ بالکل اچیت ہے اور جائز ہے۔

لیپرز کے ساتھ ہمیں پوری ہمدردی ہے۔ اُن کے معاملے لیپرز کمشنر (مزدوروں کا منتظم اعلیٰ) کے سامنے طے ہوتے ہیں۔ ہم ایک دہائی لیپرز کمشنر اور مقرر کرنے جا رہے ہیں اور بدھائی کے ماڈل (طریقہ) پر ایک انڈسٹریل کورٹ (صنعتی عدالت) کا انتظام کر رہے ہیں جس میں ایک ہائی کورٹ کا جج ہو اور تین چار دوسرے جج ہوں۔ کچھ معاملوں کو جج لوگ الگ الگ کریں گے اور کچھ بڑے معاملوں کو ان کی ایک بنچ (ججوں کی جماعت) طے کرے گی۔ اس معاملے میں ہم کئی باتیں کر رہے ہیں۔ آپ جانتے ہیں کہ بالکل کمیتی پڑی ہوئی ہے جس کے سامنے لیپرز (مزدور) سے سمبندھ رکھنے والے کئی سو مسئلے ہیں۔ شکر کے بارے میں جو شکر ہندوستان میں پیدا ہوتی ہے اس کا بہت بڑا حصہ ہمارے صوبے سے آتا ہے۔ اگر اتفاق سے کسی وجہ سے ہمارے صوبے میں شکر کا پورے کشن (پیداوار) کم ہو جائے تو سارے ہندوستان کے لوگوں کو تکلیف ہو اور بہت بدنامی کی بات ہو۔ کچھ لوگوں نے شروع سے یہ طریقہ اختیار کیا کہ مزدوروں کو بھڑکانے کی کوشش کی۔ ہم نے اور بہر گورنمنٹ نے ملکر ایک کمیٹی بنوائی جس کے فیصلوں کو مل مالکان اور مزدوروں دونوں نے مان لیا۔ حال میں پھر کچھ لوگوں نے مزدوروں کو بھڑکانے کی کوشش کی۔

مسٹر محمد اسحاق خاں —
کیا آپ کمیٹی کے بارے میں کہہ رہے ہیں ؟
آنریبل منسٹر آف ایجوکیشن —

وہ تو بہت پرانی ہو گئی ۔ میں بیانیہ کمیٹی کے بارے میں کہہ رہا ہوں ۔
آپ کو یہہ جان کر خوشی ہوگی کہ ہمارے صوبہ میں صرف تیرہ ملوں میں ہڑتال
ہوئی ۔ ایک تو دیوریہ مل میں اور ایک آدھی مل میں ۔ اور سب ملوں کے
مزدور کام کر رہے ہیں ۔ جن مزدور لیڈرس نے اس معاملے میں
سوسائٹی کی مدد کی ہے میں ان سب کو دھنبا دیتا ہوں ۔ اس کے
سوائے میں سمجھتا ہوں کہ مجھے زیادہ کچھ کہنے کی ضرورت نہیں ہے ۔ میں
آپ لوگوں کو بھر اپنے کنسٹرکٹو کریٹو مزم (اصلاحی نکتہ چینی) کے لئے
بدھائی دیتا ہوں ۔

(The House then adjourned at 5.30 P. M. till 11 a. m. on Friday the
14th March 1947.)

K. G. BHATNAGAR,
RAI BAHADUR,

LUCKNOW, Secretary Legislative Assembly,
12th March 1947, United Provinces.

(اسکے بعد ۵ بجکر ۳۰ منٹ پر شکرवार ۱۴ مارچ ۱۹۴۷، ۱۱ بجے تک
کے لیے سنجیت ہو گیا)

کے۔ سی بھٹناگر،
لکھنؤ،
۱۲ مارچ ۱۹۴۷،
سکرٹری، لےجسلیٹو اسمبلی

سंयुक्त प्रान्त :

(اس کے بعد ایوان ۵ بجکر ۳۰ منٹ پر جمعہ مورخہ ۱۲ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء
کو ۱۱ بجے تک کے لئے ملتوی ہو گیا)

لکھنؤ —
مورخہ ۱۲ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء
کے۔ سی بھٹناگر —
رائے بہادر —
سکرٹری لیجسلیٹو اسمبلی —
صوبجات مآخذہ —

APPENDIX "A,"

(See page 555 *supra*)

*Statement referred to in the answer to starred question no. 29,
dated March 12, 1947*

Statement showing the amount of expenditure on education in each district by District Boards and the Government grant for education in each year for 1946-47.

Name of Board	Government grant*	Board's contribution
	Rs.	Rs.
Dehra Dun	60,680	11,540
Saharanpur	84,210	1,27,800
Muzaffarnagar	1,22,950	89,280
Meerut	1,25,810	1,57,310
Bulandshahr	68,910	1,42,140
Aligarh	1,28,140	1,24,570
Muttra	1,00,680	75,000
Agra	1,62,540	96,950
Mainpuri	1,12,660	79,490
Etah	1,24,810	56,160
Bareilly	1,01,070	86,840
Bijnor	1,41,290	56,730
Budann	1,34,270	52,600
Moradabad	1,69,360	1,12,810
Shahjahanpur	1,71,490	34,030
Pilibhit	96,780	28,220
Farrukhabad	1,69,300	75,950
Etawah	1,49,940	93,680
Cawnpore	1,94,290	1,18,310
Fatehpur	1,17,820	64,230
Allahabad	2,88,810	1,36,590
Banda	1,65,870	28,720
Hamirpur	1,38,380	29,800
Jhansi	1,36,080	39,650
Jalaun	1,21,140	28,610
Benares	3,03,590	71,520
Mirzapur	1,70,390	42,730
Jaunpur	2,98,360	66,530
Ghazipur	2,00,030	70,790
Ballia	2,60,360	76,130
Gorakhpur	4,40,740	1,68,260
Basti	3,10,180	1,02,870
Azamgarh	2,72,600	93,090
Naini Tal	85,040	20,430
Almora	1,76,000	39,280
Garhwal	1,70,890	37,910
Lucknow	1,49,000	37,400

*Excluding grants to be made this year towards increases in pay of teachers.

Name of Board			Government grant	Board's contribution
			Rs.	Rs.
Unao	1,28,430	77,060
Rae Bareli	1,54,680	69,370
Sitapur	1,80,200	84,570
Hardoi	2,05,810	78,570
Kheri	1,22,630	39,290
Fyzabad	1,66,340	60,960
Gonda	1,67,020	79,000
Bahraich	1,55,990	70,730
Sultanpur	1,29,680	75,300
Partabgarh	1,56,100	90,750
Bara Banki	1,46,250	99,650

नथो "क"

(देखिये पीछे पृष्ठ ५५६ पर)

नक्शा जिसका हवाला स्टार्ड प्रश्न सं० २९ के उत्तर में दिया गया है और जिसमें वह रकम दिखाई गई है जो हर जिले में डिस्ट्रिक्ट बोर्ड शिक्षा पर खर्च करते हैं और वह सरकारी ग्रांट भी दिखाई गई है जो हर एक बोर्ड को सन् १९४६-४७ ई० में दी गई।

बोर्ड का नाम	सरकारी ग्रांट*	रकम जो बोर्ड ने दी
१	२	३
	रु० ...	रु०
देहरादून ..	६०,६८०	११,५४०
सहारनपुर ..	८४,२१०	१,२७,८००
मुजफ्फर नगर ..	१,२२,९५०	८९,२८०
मेरठ ..	१,२५,८१०	१,५७,३१०
बुलन्दशहर ..	६८,९१०	१,४२,१४०
अलीगढ़ ..	१,२८,१४०	१,२४,५७०
मथुरा ..	१,००,६८०	७५,०००
आगरा ..	१,६२,५४०	९६,९५०
मैनपुरी ..	१,१२,६६०	७९,४९०
एटा ..	१,२४,८१०	५६,१६०
बरेली ..	१,०१,०७०	८६,८४०
बिजनौर ..	१,४१,२९०	५६,७३०
बदायूं ..	१,३४,२७०	५२,६००

*उन ग्रांटों को छोड़कर जो इस साल टीचरों की तनखाह बढ़ाने के लिये दी जायगी

बोर्ड का नाम	सरकारी ग्रांट	रकम जो बोर्ड ने दी
१	२ रु०	३ रु०
मुरादाबाद ..	१,६९,३६०	१,१२,८१०
शाहजहांपुर ..	१,७१,४९०	३४,०३०
पीलीभीत ..	९६,७८०	२८,२२०
फर्रुखाबाद ..	१,६९,३००	७५,९५०
इटावा ..	१,४९,९४०	९३,६८०
कानपुर ..	१,९४,२९०	१,१८,३१०
फतेहपुर ..	१,१७,८२०	६४,२३०
इलाहाबाद ..	२,८८,८१०	१,३६,५९०
बांदा ..	१,६५,८७०	२८,७२०
हमीरपुर ..	१,३८,३८०	२९,८००
झांसी ..	१,३६,०८०	३९,६५०
जालौन ..	१,२१,१४०	२८,६१०
बनारस ..	३,०३,५९०	७१,५२०
मिर्जापुर ..	१,७०,३९०	४२,७३०
जौनपुर ..	२,९८,३६०	६६,५३०
गाजीपुर ..	२,००,०३०	७०,७९०
बलिया ..	२,६०,३६०	७६,१३०

*उप-ग्रांटों को जोड़कर जो इतना सारा टीचरों की तनखाह बढ़ाने के लिये दी जायगी।

बोर्ड का नाम	सरकारी ग्रांट	रकम जो बोर्ड ने दी
१	२	३
	रु०	रु०
गोरखपुर ..	४,४०,७४०	१,६८,२६०
बस्ती ..	३,१०,३८०	१,०२,८७०
आजमगढ़ ..	२,७२,६००	९३,०९०
नैनीताल ..	८५,०४०	२०,४८०
अल्मोड़ा ..	१,७६,०००	३९,२८०
गढ़वाल ..	१,७०,८९०	३७,९१०
लखनऊ ..	१,४९,०००	३७,४००
उन्नाव ..	१,२८,४३०	७७,०६०
रायबरेली ..	१,५४,६८०	६९,३७०
सीतापुर ..	१,८०,२००	८४,५७०
हरदोई ..	२,०५,८१०	७८,५७०
खीरी ..	१,२२,६३०	३९,२९०
फैजाबाद ..	१,६६,३४०	६०,९६०
गोंडा ..	१,६७,०२०	७९,०००
बहराइच ..	१,५५,९९०	७०,७३०
सुल्तानपुर ..	१,२९,६८०	७५,३००
प्रतापगढ़ ..	१,५६,१००	९०,७५०
बाराबंकी ..	१,४६,२५०	९९,६५०

نتیجہ (الف)

[سلسلے کے لئے دیکھئے صفحہ ۵۵۶ گذشتہ]

نقشہ جیسا حوالہ اسٹارڈ سوال نمبر ۲۹ کے جواب میں دیا گیا ہے اور جس میں وہ رقم دکھائی گئی ہے جو ہر ضلع میں ڈسٹرکٹ بورڈ تعلیم پر خرچ کرتے ہیں اور وہ سرکاری گرانٹ بھی دکھائی گئی ہے جو ہر بورڈ کو سلف ۳۷-۱۹۳۶ء میں دی گئی —

بورڈ کا نام	سرکاری گرانٹ *	رقم جو بورڈ نے دی
۱	۲	۳
دھڑکون	۶۰۶۸۰	۱۱۵۳۰
سہارنپور	۸۳۲۱۰	۱۲۷۸۰
مظفرنگر	۱۲۲۹۵۰	۸۹۲۸۰
میدوٹھہ	۱۲۵۸۱۰	۱۵۷۳۱۰
بلندشہر	۶۸۹۱۰	۱۳۲۱۳۰
علیکدھ	۱۲۸۱۳۰	۱۲۳۵۷۰
متھرا	۱۰۰۰۶۸۰	۷۵۰۰۰
آگرہ	۱۶۲۵۴۰	۹۹۹۵۰
میں پوری	۱۱۲۶۶۰	۷۹۴۹۰
ایتھہ	۱۲۴۸۰	۵۶۱۶۰
بریلی	۱۰۰۰۷۰	۸۰۸۶۰
بجینو	۱۳۱۲۹۰	۵۹۷۳۰
بدایوں	۱۳۴۲۷۰	۵۲۶۰۰
مراد آباد	۱۹۹۳۶۰	۱۱۲۸۱۰
شاہجہانپور	۱۷۱۴۶۰	۳۳۰۳۰
بھلی بہیت	۹۶۷۸۰	۲۸۲۲۰

* علامہ ان گرانٹوں جو اس سال ٹیچروں کی تنخواہ بڑھانے کے لئے دی جائیگی

رقم جو بورڈ نے دی	سرکاری گرانٹ *	بورڈ کا نام
۳	۲	۱
روپیہ ۷۵۹۵۰	روپیہ ۱۹۹۳۰
۹۳۶۸۰	۱۲۹۹۲۰
۱۱۸۰۱۰	۱۹۳۲۹۰
۶۲۲۳۰	۱۱۷۸۲۰
۱۳۶۵۹۰	۲۸۸۸۱۰
۲۸۷۲۰	۱۶۵۸۷۰
۲۹۸۰۰	۱۳۸۳۰
۳۹۶۵۰	۱۳۶۰۸۰
۲۸۱۱۰	۱۲۱۱۳۰
۷۱۵۲۰	۳۰۳۰۹۰
۴۲۷۳۰	۱۷۰۳۶۰
۶۶۵۳۰	۲۹۸۰۶۰
۷۰۷۶۰	۲۰۰۰۳۰
۷۶۱۳۰	۲۶۰۳۶۰
۱۹۸۲۶۰	۴۳۰۷۳۰
۱۰۲۸۷۰	۳۱۰۳۸۰
۹۳۰۹۰	۲۷۲۶۰۰
۲۰۳۸۰	۸۵۰۴۰
۳۹۲۸۰	۱۷۶۰۰۰

* حوالہ ان گرانٹوں کے جو اس سال ٹیچروں کی تنخواہ بڑھانے کے لئے دی جائیگی

بورڈ کا نام	سرکاری گرانٹ *	رقم جو بورڈ نے دی
۱	۲	۳
گدھوال	۱۷۸۹+	۳۷۹۱+
لکھنؤ	۱۳۹++	۳۷۳++
آناؤ	۱۲۸۳+	۷۷+۹+
رائے پور	۱۵۴۹۸+	۹۹۳۷+
سیتا پور	۱۸۰۴++	۸۲۵۷+
ہردوئی	۲۰۹۸۱+	۷۸۵۷+
کھڑی	۱۲۲۹۳+	۳۹۲۹+
فیض آباد	۱۹۹۳۳+	۹۰۹۹+
گوندہ	۱۹۷+۲+	۷۹++
بہرائچ	۱۵۵۹۹+	۷۰۷۳+
سلطان پور	۱۲۹۹۸+	۷۰۳++
پرتاب گڑھ	۱۵۹,++	۹۰۷۵+
بارہ بنکی	۱۳۹۲۵+	۹۹۹۵+

* علاوہ ان گرانٹوں کے جو اس سال ٹرچروں کی درخواست پر ہانے کے لئے دی جائیگی

APPENDIX "B"

(See page 597 *supra*.)

Statement referred to in the answer to starred question no. 168, dated March 12, 1947

Under Agriculture Department (1944-45 and 1945-46)

Under Agriculture Department (1944-45 and 1945-46)		Comparative statement of work done under the Gur Scheme.					Under Industries Department (1939-40 and 1940-41)		
Year	Budget estimates.	Staff	No. of improved furnaces installed	No. different types of Kolhus introduced	No. of villages where work was carried out	Year	Budget estimates	Staff	No. of improved furnaces installed.
1944-45	Rs. 26,000	30 Gur demonstrators.	2,625	590	1,553	1939-40	Rs. 1,50,000 and 1,80,000 as taqavi.	Inspectors 5 Assistant Inspectors 210 Demonstrators 100 Guards 110 Confectioners 2	9,000
1945-46	27,100	Ditto ..	2,630	762	1,739	1940-41	1,60,000 and 1,10,000 as taqavi.	Ditto ..	5,000
									2,956
									6,434
									1,887
									Net available

N.B.—The Co-operative, Rural and Agricultural Departments were also associated with the scheme in securing indents for cane mills while the scheme was run by the Industries Department.

12TH MARCH, 1947

कृषि-विभाग के मातहत (सन् १९४४-४५ ई० और सन् १९४५-४६ ई०)

गड़ कीस्कीम के मातहत किये गये काम का तुलनात्मक नक्शा

उद्योग विभाग के मातहत
(सन् १९३९-४० ई०
और सन् १९४०-४१ ई०)

साल	बजट के तबमीने रु०	अमला	पूरी तरहकी वी हुई भटिठियों की संख्या की लगाई गई	एसे गांवों की संख्या जहाँ काम किया गया	साल	बजट के तबमीने रु०	अमला	पूरी तरहकी वी हुई भटिठियों की संख्या जहाँ काम किया गया	एसे गांवों की संख्या जहाँ काम किया गया
१९४५-४६	२७,०००	२६३	७६२	१,७३९	सन् १,६०,०००	१,६०,०००	१,६०,०००	१,६०,०००	१,६०,०००

यह संख्या नहीं मालूम हो सकी।

नोट :—जब उद्योग विभाग इस स्कीम को चला रहा था तो को-ऑपरेटिव, कृषि और ग्राम-मुखार विभाग भी, ईल के कारखानों के लिये इन्डेंट हासिल करने में मदद देकर, इस स्कीम को चलाने में सहयोग दे रहे हैं।

(ب) نتھی

[سلسلے کے لئے دیکھئے صفحہ گذشتہ]

نقشہ جس کا حوالہ ۱۲ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء کے استاذ سوال نمبر ۱۶۸ کے جواب میں دیا گیا -

محکمہ زراعت کے ماتحت (سنہ ۱۹۴۴-۴۵ = اور سنہ ۱۹۴۵-۴۶)

سال	بجٹ کے تخمینے	عملہ	ان ترقی دی ہوئی بھٹیوں کی تعداد جو لگائی گئیں	مختلف قسم کے کولہروں کی تعداد جو چالو کئے گئے	ان گاؤں کی تعداد جہاں کام کیا گیا
سنہ ۱۹۴۴-۴۵ء	روپیہ ۲۶۰۰۰	۳۰ گز کے آدیمانسٹریٹر	۲۶۲۵	۵۹۰	۱۵۵۳
سنہ ۱۹۴۵-۴۶ء	۲۷۱۰۰	ایضا	۲۶۰۳۰	۷۶۲	۱۷۳۹

گز کی اسکیم کے ماتحت جو کام کیا گیا اس کا مقابلہ نقشہ

سال	بجٹ کے تخمینے	عملہ
سنہ ۱۹۳۹-۴۰ء	۱۵۰۰۰۰ روپیہ اور ۱۸۰۰۰۰ روپیہ بطور تبادلی	انسپیکٹر ۵ اسسٹنٹ انسپیکٹر ۱۰ ڈیمانسٹریٹر ۱۰۰ گاردس ۱۱۰ کنفکشنر ۲ ایضا ۲
سنہ ۱۹۴۰-۴۱ء	۱۶۰۰۰۰ روپیہ اور ۱۱۰۰۰۰ روپیہ بطور تبادلی	

محکمہ صنعت و حرفت کے ماتحت (سنہ ۱۹۳۹-۴۰ء اور سنہ ۱۹۴۰-۴۱ء)

سال	ترقی دی ہوئی بھٹیوں کی تعداد جو لگائی گئیں	مختلف قسم کے کولہروں کی تعداد جو چالو کئے گئے	ان گاؤں کی تعداد جہاں کام کیا گیا
سنہ ۱۹۳۹-۴۰ء	۹۰۰۰	۲۹۵۶	۶۳۱۳
سنہ ۱۹۴۰-۴۱ء	۵۰۰۰	۱۸۳۷	نہیں معلوم ہو سکی

نوٹ - جب محکمہ صنعت و حرفت اس اسکیم کو چلا رہا تھا - تو ایکٹ کے کارخانوں کے لئے اندازہ حاصل کرنے کے سلسلہ میں کوآپریٹو 'زراعت اور گرام سدھار' کے محکمہ بھی اس اسکیم کو چلانے میں شریک تھے -

APPENDIX "C"

(See page 591 *supra*)

*Statement referred to in the answer to starred question no. 173,
dated March 12, 1947*

The average rate of rent per bigha in the United Provinces divisionwise works out as follows:

(a) Paid by a tenant to the zamindar—

1. Meerut Division	5.0	Rupees
2. Agra Division	8.8	"
3. Rohilkhand Division	8.4	"
4. Allahabad Division	3.4	"
5. Jhansi Division	1.8	"
6. Banaras Division	2.7	"
7. Gorakhpur Division	3.0	"
8. Naini Tal District	2.6	"
9. Lucknow Division	4.0	"
10. Fyzabad Division	3.7	"

(b) Paid by a sub-lessee to the tenant (comprising those mentioned in the footnote, as the figures regarding sub-tenants exclusively are not available)—

1. Meerut Division	8.7	Rupees
2. Agra " "	4.7	"
3. Rohilkhand Division	4.6	"
4. Allahabad Division	4.8	"
5. Jhansi Division	3.1	"
6. Banaras Division	6.9	"
7. Gorakhpur Division	3.1	"
8. Naini Tal District	4.9	"
9. Lucknow Division	5.7	"
10. Fyzabad Division	5.3	"

NOTES—(1) Tenants of *sir* and *khudkash* of class 2 (i).

(2) Tenants under rent-free grants and grantees at a favourable rate of rent.

(3) Leases under section 252 of the United Provinces Tenancy Act, 1929.

(4) Sub-tenants.

नत्था। "ग"

(देखिये पीछे पृष्ठ ५९२.पर)

नक्रशाजिसका हवाला १२ मार्च सन् १९४७ ई० के स्टार्ड प्रश्न नम्बर १७३ के जवाब में दिया गया है

संयुक्त प्रान्त में डिवीजन वार फी बीघा लगान की औसत दर नीचे दी जाती है:—

(क) असामी जो जमींदार को अदा करता है :—

१—मेरठ डिवीजन	५००	रुपया
२—आगरा "	३०८	"
३—रुहेलखंड "	३०४	"
४—इलाहाबाद,	३०४	"
५—झांसी "	१०८	"
६—बनारस "	२०७	"
७—गोरखपुर "	३००	"
८—नैनीताल जिला	२०६	"
९—लखनऊ डिवीजन	४००	"
१०—फ़ैजाबाद "	३०७	"

(ख) शिकमी असामी जो असामी को अदा करता है—(चूंकि केवल शिकमी असामी के सम्बन्ध में आंकड़े अलग से नहीं मिल सके हैं इसलिये इनमें वे असामी शामिल हैं जिनकी क्रिस्म नोट में नीचे दी गयी है) —

१—मेरठ डिवीजन	८०७	रुपया
२—आगरा "	४०७	"
३—रुहेलखंड "	४०६	"
४—इलाहाबाद,	४०८	"
५—झांसी "	३०१	"
६—बनारस "	६०९	"
७—गोरखपुर "	३०१	"
८—नैनीताल जिला	४०९	"
९—लखनऊ डिवीजन	५०७	"
१०—फ़ैजाबाद "	५०३	"

नोट :— क्रिस्म २ (१) के सीर और खुदकाइत के असामी।

(१) (२) अतीयेदार बिना लगानी और अतीयेदार रियायती शरह लगान के असामी।

(३) ऐक्ट कब्जा आराजी, संयुक्त प्रान्त सन् १९३९ ई० की दफा २५२ के अधीन घट्टेदार।

(४) शिकमी असामी।

(ج)

[سلسلے کے لئے دیکھئے صفحہ ۵۹۲ گزشتہ]

نقشہ جس کا حوالہ مورخہ ۱۲ مارچ سنہ ۱۹۳۷ء کے استعارق سوال نمبر ۱۷۳ کے جواب میں دیا گیا ہے -
صوبہ متحدہ میں ڈویژن وار فی بیگمہ لگان کی اوسط شرح نیچے دی جاتی ہے -

(الف) اسمی جو زمیندار کو ادا کرتا ہے -

۱ - میٹھہ ڈویژن	۵۶۰ روپے
۲ - آگرہ ڈویژن	۲۶۸ رو
۳ - الہ آباد ڈویژن	۲۶۴ رو
۴ - روہیلکھنڈ ڈویژن	۳۶۴ رو
۵ - جھانسی ڈویژن	۱۶۸ رو
۶ - بنارس ڈویژن	۲۶۷ رو
۷ - گورکھپور ڈویژن	۳۶۰ رو
۸ - ضلع نیننی تال	۲۶۶ رو
۹ - لکھنؤ ڈویژن	۳۶۰ رو
۱۰ - فیض آباد ڈویژن	۳۶۷ رو

(ب) شکمی اسمی جو اسمی کو ادا کرتا ہے - (چونکہ صرف شکمی اسمی کے بارے میں اعداد الگ نہیں مل سکے اس لئے ان میں وہ اسمی شامل ہیں جن کے قسم نیچے دئے گئے نوٹ میں دی گئی ہے)

۱ - میٹھہ ڈویژن	۸۶۷ روپے
۲ - آگرہ ڈویژن	۲۶۷ رو
۳ - روہیلکھنڈ ڈویژن	۳۶۶ رو
۴ - الہ آباد ڈویژن	۳۶۸ رو
۵ - جھانسی ڈویژن	۳۶۱ رو
۶ - بنارس ڈویژن	۶۶۹ رو
۷ - گورکھپور ڈویژن	۳۶۹ رو
۸ - ضلع نیننی تال	۲۶۹ رو
۹ - لکھنؤ ڈویژن	۵۶۱ رو
۱۰ - فیض آباد ڈویژن	۵۶۳ رو

نوٹ قسم ۲ - (۱) کے سپر اور خودکاشت کے اسمیان -

(۲) عطیہ دار بلا لگائی اور عطیہ دار رعایتی شرح لگان کے اسمی -

(۳) ایکٹ قبضہ اراضی صوبہ متحدہ سنہ ۱۹۳۹ء کی دفعہ ۵۲

کے ماتحت پتہ داران -

(۴) شکمی اسمیان -

APPENDIX "D"

(See page 603 *supra*.)

*Statement referred to in the answer to unstarred question
no. 12, dated March 12, 1947.*

Revenue year	Income		Expenditure	
	Recurring	Non-recurring	Recurring	Non-recurring
	Rs.	Rs.	Rs.	Rs.
1943-44	12,491	4,743	2,545	380
1944-45	74,322	7,791	47,803	1,849
1945-46	69,381	22,624	52,710	36,067

नत्थी "घ"
(देखिये पीछे पृष्ठ ६०० पर)

नक्शा जिसका हवाला १२ मार्च सन् १९४७ ई० के अनस्टार्ड प्रश्न नं० १२ के उत्तर में दिया गया है

माली साल	आमदनी		खर्च	
	स्थायी	अस्थायी	स्थायी	अस्थायी
१९४३-४४ ई०	रु० १२,४९१	रु० ४,७४३	रु० २,५४५	रु० ३३०
१९४४-४५ ई०	७४,३२२	७,७९१	४७,३०३	१,८४९
१९४५-४६ ई०	६९,३८१	२२,६२४	५२,७१०	३६,६६७

ذہبی (ن)

[سلسلے کے ائمے دیکھئے صفحہ ۶۰۰ نقشہ]

نقشہ جس کا حوالہ ۱۲ مارچ سنہ ۱۹۴۷ء کے ان اسٹارڈ سوال نمبر ۱۴ کے جواب میں دیا گیا ہے۔

آمدنی		اخراجات		مالی سال
مستقل	غیر مستقل	مستقل	غیر مستقل	
روپے	روپے	روپے	روپے	سنہ ۱۹۴۳-۴۴ء
۱۲۴۹۱	۴۷۴۳	۲۵۴۵	۲۳۰	
۷۴۳۲۲	۷۷۹۱	۴۷۳۰۳	۱۸۴۹	سنہ ۱۹۴۴-۴۵ء
۶۹۳۸۱	۲۲۶۲۴	۵۲۷۱۰	۳۶۶۶۷	سنہ ۱۹۴۵-۴۶ء

INDEX TO THE PROCEEDINGS OF THE LEGISLATIVE ASSEMBLY, U. P.

Vol. XXX

A

Achal Singh, Shri—

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 237—241.

Adjournment—

Notice of a motion for—to discuss the situation arising out of the strike by sugar mills labourers in the province. Vol. XXX, pp. 39—41.

Admission—

Question *re*—of Thakur Indrasan Singh to Medical College, Lucknow. Vol. XXX, pp. 89—92.

Selection of candidates for—to Kanoongo Training School. Vol. XXX, pp. 268—273.

Agricultural credits—

Question *re* necessity of adequate and cheap—. Vol. XXX, pp. 122-123.

Aided English Schools—

Question *re* — in the United Provinces. Vol. XXX, pp. 35-36.

Ajit Prasad Jain, Shri—

Budget, 1947-48. General Discussion. Vol. XXX, pp. 329—339.

Algu Rai Shastri, Shri—

See Questions and Answers.

Anti-Corruption—

Question *re* appointment of —Secretary. Vol. XXX, pp. 15-16.

Ashraf Ahmad, Syed—

See Questions and Answers.

Assistant Collectorship—

Question *re* abolition and re-organization of Honorary Magistracy and—. Vol. XXX, pp. 13-14.

Assistant Masters—

Question *re*—not allowed to appeal against the decision of Departmental Selection Committee. Vol. XXX, pp. 119—121.

Auctioning—

Question *re*—of cattle. Vol. XXX, pp. 316-317.

B

Backward classes—

Question *re* population of Hindu—in the United Provinces. Vol. XXX, p. 7.

Badan Singh, Chaudhry—

Budget, 1947-48, General Discussion. Vol. XXX, pp. 390—392.

Bad Supply of Electricity—

Question *re*—in Shahjahanpur. Vol. XXX, p. 565.

Balbhadra Singh, Shri—

See Questions and Answers.

Ban—

Question *re*—on the employment of Deputy Collectors promoted from Tahsildarship in the Rationing Department. Vol. XXX, pp. 545-546.

Banarsi Das, Shri—

See Questions and Answers.

Bansh Gopal, Shri—

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 183—193.

Bhagwan Din Misra, Shri—

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 199—206.

Birbal Singh, Shri—

Budget 1947-48.—General Discussion. Vol. XXX, pp. 442—448.

Blue Bull—

Question *re* Inquiry into the case of King-Emperor versus S. Singh and others, regarding the shooting of a— in Deoria District. Vol. XXX, pp. 313-316.

Board of High School and Intermediate Education,

—Question *re* delay in sending application forms to private candidates by the Secretary—. Vol. XXX, pp. 273—280.

Budget—

General Discussion on the— for the financial year 1947-48. Vol. XXX, pp. 123, 250, 320—451, 600—743.

Presentation of the—for 1947-48. Vol. XXX, pp. 42—70.

Buffaloes—

Question *re* recovery of stolen —from Circle Inspector, Maharajganj. Vol. XXX, pp. 317—319.

Bulandshahr-Anupshahr Roads—

Question *re*—construction of Bulandshahr-Siana and—, Vol. XXX, p. 557.

C**Canal banks—**

Question *re* compensation to tenants for losses due to

Cattle—

Question *re* information regarding auctioning of—. Vol. XXX, pp. 316-317.

Chamars—

Question *re* compulsion for—to carry rotten corpses for post mortem examination. Vol. XXX, pp. 8-9.

Chaturbhuj Sharma, Shri—

Budget, 1947-48. General Discussion. Vol. XXX, pp. 360—369.

Cloth importers—

Question *re*—of Muzaffarnagar District. Vol. XXX, pp. 100—192.

Collectorate—

Question *re* reversion of permanent hands of the— working in Supply or Rationing Departments. Vol. XXX, pp. 284—289.

Coloured coarse cloth—

Question *re* supply of—to Naini Tal District. Vol. XXX, pp. 92—95.

Compensation—

Question *re*—to tenants for losses due to breach of canal banks in the U. P. Vol. XXX, pp. 303—305.

Complaint—

Question *re*—against the purchase of paddy seed. Vol. XXX, pp. 592-93.

Question *re*—against timber Contractors in Naini Tal District. Vol. XXX, pp. 577-578.

Construction—

Question *re*—of Bulandshahr-Siana and Bulandshahr-Anoopshahr Roads. Vol. XXX, p. 557.

Control—

Corruption—

Question *re*—in the Public Works and Irrigation Departments. Vol. XXX, pp. 11-12.

Court of Wards—

Question *re* supervision of the estate of B. Harakh Chand of Azamgarh by the—. Vol. XXX, pp. 595-600.

Courts—

Question *re* Honorary Magistrates holding—in private residences. Vol. XXX, pp. 114-116.

Culvert—

Question *re* necessity of constructing a—over Haibatpur-cum-Biswan Canal, district Sitapur. Vol. XXX, p. 594.

D

Dance—

Question *re* Teaching of western style—and catering of foreign liquors in restaurants at Lucknow. Vol. XXX, pp. 83-85.

Departmental Selection Committee—

Question *re* assistant masters not allowed to appeal against the decision of—. Vol. XXX, pp. 119-21.

Deputy Collector—

Question *re* selection of Harijan candidates for the posts of—since 1937 to 1946. Vol. XXX, pp. 14-15.

Deputy Inspectors—

Question *re* graduate C. Ts. debarred from the posts of—. Vol. XXX, pp. 116-119.

Dialect—

Question *re* difficulty of the—in employing Garhwal labour in Navar Valley.

District Board—

Question *re* education grant to the—Bulandshahr. Vol. XXX, pp. 554-557.

Question *re* information regarding elections to the—. Vol. XXX, pp. 87-88.

District Officers—

Question *re* stay of—on tour with Raises and Zamin-days. Vol. XXX, pp. 551-554.

E

Education—

Question *re* policy of Government about free—in the province. Vol. XXX, pp. 22-24.

Education Grant—

Question *re*—to the District Board, Bulandshahr. Vol. XXX, pp. 554-557.

Elections—

Question *re* information regarding fresh—of Municipal and District Boards. Vol. XXX, pp. 10-11.

Question *re* information regarding—to the District Boards. Vol. XXX, pp. 87-88.

Electric Energy—

Question *re* control of—. Vol. XXX, pp. 558-559.

Electricity—

Question *re* necessity of—for the Jhansi Municipality. Vol. XXX, pp. 12-13.

Employment—

Question *re* ban on the—of Deputy Collectors promoted

F

Fakhrul Islam, Mufti—

Budget, 1947-48. General Discussion. Vol. XXX, pp. 785, 191, 320—329.

Fateh Singh Rana, Shri—

See Questions and Answers.

Finances—

Question *re* limited—of the Notified Area, Basti. Vol. XXX, pp. 280-281.

Firewood Syndicate—

Question *re* acceptance of a tender of—, Benares. Vol. XXX, pp. 96—100.

Forest Department—

Question *re* retrenchment in the utilization circle of the—. Vol. XXX, pp. 579—583.

Forms—

Question *re* delay in sending application—to private candidates by the Secretary Board of High School and Intermediate Education. Vol. XXX, pp. 273—280.

G

Garhwal labour—

Question *re* difficulty of the dialect in employing—in Nayar Marora Dam Project. Vol. XXX, pp. 298—302.

Gazette notifications—

Question *re* copies of—relating to the United Provinces Tenancy Act not supplied to the Pioneer. Vol. XXX, pp. 27-28.

General Discussion—

The Budget, 1947—48—, Vol. XXX, pp. 123—250, 600—743.

Geography—

Question *re* English as medium of instruction for His-

tory and—in Girls, High School. Vol. XXX, pp. 121—122.

Girls' High Schools—

Question *re* English as medium of instruction for History and Geography in—. Vol. XXX, pp. 121-122.

Government Schools & Colleges—

Question *re* information regarding—in the province. Vol. XXX, pp. 28—35.

Govind Sahai, Shri—

Budget, 1947-48. General Discussion. Vol. XXX, pp. 417—422.

Graduate C. Ts.—

Question *re* —debarred from the posts of Deputy Inspectors. Vol. XXX, pp. 116—119.

Gur Development—

Question *re* — Scheme. Vol. XXX, pp. 586—589.

H

Haibatpur-cum-Biswan Canal—

Question *re* necessity of constructing a culvert over —District Sitapur. Vol. XXX, p. 594.

Haleem, A. B. A., Professor—

General Discussion on the Budget for the Financial Year 1947-48. Vol. XXX, pp. 662—64.

Harihar Nath Shastri, Shri—

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 144—150.

Harijan—

Question *re* selection of—candidates for the posts of Deputy Collector since 1937 to 1946. Vol. XXX, pp. 14-15.

Harprasad Singh, Shri—*See* Questions and Answers.**Hasan Ali Khan, Sahibzada Syed—**

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 231—237.

History—Question *re* English as medium of instruction for— and Geography in Girls' High Schools. Vol. XXX, pp. 121-122.**Holdings—**Question *re* number of tenants with—of 5 and 40 acres. Vol. XXX, pp. 589—591.**Honorary Magistracy—**Question *re* abolition and reorganization of—and Assistant Collectorship. Vol. XXX, pp. 13-14.**Honorary Magistrates—**Question *re*—holding courts in private residences. Vol. XXX, pp. 114—116.**Hospital—**Question *re* provincialization of Bareilly District—. Vol. XXX, pp. 292—298.**I****I. M. S.—**Question *re* seven P. M. S. men raised to the status of—. Vol. XXX, pp. 17-18.**Increment—**Question *re* no—to women teachers employed under the District Board, Farrukhabad. Vol. XXX, pp. 18-19.**Indradeo Tripathi, Shri—**

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 213—220.

Interviews of officers—Question *re* restrictions regarding—with the Ministers

and Parliamentary Secretaries in public meetings. Vol. XXX, pp. 566—569.

Irrigation—Question *re* corruption in the Public Works and— Departments. Vol. XXX, pp. 11-12.**Ishaq Khan, Mr. Mohammad—**

Budget, 1947-48. General Discussion. Vol. XXX, pp. 369—390, 400.

Ishwar Saran, Shri—*See* Questions and Answers.**J****Jagannath Prasad Agarwal, Shri—**

The Budget, 1946-47—General Discussion. Vol. XXX, pp. 229—231.

Jagannath Prasad, Shri—*See* Questions and Answers.**Jagmohan Singh Negi, Shri—***See* Questions and Answers.

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 150—157.

Jails—Question *re* information regarding persons released from— by the U. P. Government. Vol. XXX, pp. 305—309.**Jamshed Ali Khan, Major Nawab—**

Budget, 1947-48—General Discussion. Vol. XXX, pp. 339—345.

Judgment—Question *re* — in Special Manager, Court of Wards Etah, versus Mst. Anandi. Vol. XXX, pp. 572—576.**Justice, The Hon'ble the Minister of—**

Budget, 1947-48. General Discussion. Vol. XXX, pp. 400-401.

K

aramur Husain, Mr—

The Budget, 1946-47 (General Discussion. Vol. XXX, pp. 206—213.

Karim ur Raza Khan, Maulvi—

See Questions and Answers.

Khaliqu-z-zaman, Chaudhry—

General Discussion on the Budget for the Financial Year 1947-48. Vol. XXX pp. 601—604, 694, 699.

Khub Singh, Sri—

See Questions and Answers.

Budget, 1947-48. General Discussion. Vol. XXX, pp. 402—407.

Kishan Chand Puri, Sri—

See Questions and Answers.

Kripa Shankar, Sri—

See Questions and Answers

Krishna Chandra, Sri—

See Questions and Answers.

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 223—229.

LOCAL QUESTIONS

Banda—

Repairs to some roads in— District. Vol. XXX, pp. 546—548.

Basti—

Limited finances of the Notified Area. Vol. XXX, pp. 280—281.

Benares—

Acceptance of a tender of Firewood Syndicate,— Vol. XXX, pp. 96—100.

Budaun—

Closing of Prem Spinning and Weaving Mills, District— Vol. XXX, pp. 261—267.

Bulandshahr—

Education Grant to the District

Board— Vol. XXX. pp. 554—557.

Farrukhabad—

No increment to women teachers employed under the District Board— Vol. XXX, pp. 18-19.

Garhwal—

Information re truck no. U. S. J. 3266 in— Vol. XXX, pp. 281—283.

Garhwal-Bhabar—

Memorandum from—tenants. Vol. pp, XXX, 106—111.

Garhwal-Bhabar Estate—

Representation of—regarding the Malan Dam in Garhwal-Bhabar. Vol XXX, pp. 102-103.

Gumkhal—

Proposal to connect—with Lansdowne by a motor road. Vol. XXX, pp. 104-105.

Jhansi—

Necessity of Electricity for the —Municipality. Vol. XXX pp. 12-13

Kotdwara—

Sanction of Town Area for— Vol. XXX, pp. 105-106.

Lansdowne—

Proposal to connect Gumkhal with—by a motor road. Vol. XXX, pp. 104-105.

Lucknow—

Admission of Thakur Indrasan Singh to Medical College,— Vol. XXX, pp. 89—92.

Teaching of western style dance and catering of foreign liquors in restaurants at— Vol. XXX, pp. 83—85.

Muzaffarnagar—

Cloth importers of—District. Vol. XXX, pp, 100—102.

Naini Tal—

Supply of coloured coarse cloth to district—. Vol. XXX, pp. 92—95.

Complaint against timber contractors in—District. Vol. XXX, pp. 577-578.

Shahjahanpur—

Bad Supply of Electricity in —. Vol. XXX, p. 565.

Tanakpur—

Population of—District Naini Tal. Vol. XXX, pp. 583—586.

Local Self-Government The Hon'ble the Minister for—

General Discussion on the Budget for the financial year 1947-48. Vol. XXX, p. 694.

M**Mahavir Tyagi, Shri—**

See Questions and Answers.

Mahfuzur Rahman, Maulvi—

Budget, 1947-48, General Discussion. Vol. XXX, pp. 432—437.

Mahmud Ali Khan, Mr.—

See Questions and Answers.

Maktabas—

Question *re* pay of teachers of—in the U.P. Vol. XXX, pp. 309—312.

Malan Dam—

Question *re* representation of Garhwal-Bhabar Estate regarding the—in Garhwal-Bhabar. Vol. XXX, pp. 102-103.

Malkhan Singh, Shri—

See Questions and Answers.

Medical College—

Questions *re* admission of Thakur Indrasan Singh to—Lucknow. Vol. XXX, pp. 89—92.

Medical treatment—

Question *re* policy of Government about free—in the province. Vol. XXX, pp. 24—26.

Medium of Instruction—

Question *re* English as—for History and Geography in Girls' High Schools. Vol. XXX, pp. 121-122.

Members—

Questions *re* travelling allowance for the—of Provincial and Central Legislatures. Vol. XXX, p. 86.

Minister of Communications, The Hon'ble the—

The Budget, 1946-47. General Discussions. Vol. XXX, pp. 179—182.

Minister of Education, The Hon'ble the—

Laying of the authenticated supplementary schedule of authorized expenditure for 1946-47. Vol. XXX, p. 41.

Notice of a motion for adjournment to discuss the situation arising out of the strike by sugar mills labourers in the province. Vol. XXX, p. 41.

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 128, 134, 140, 207, 211, 324, 236.

Presentation of the Budget for 1947-48. Vol. XXX, pp. 42—70.

Ministers and Parliamentary Secretaries—

Question *re* restrictions regarding interviews of officers with the—in public meetings. Vol. XXX, pp. 566—569.

Mohamad Asrar Ahmad, Mr.—

See Questions and Answers.

Budget 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 422—431.

Mohammad Farooq, Mr.—

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 177—182.

Mohammad Ishaq Khan, Mr.—

See Questions and Answers.

Mohammad Nazeer, Mr.—

See Questions and Answers.
Budget, 1947-48. General Discussion. Vol. XXX, pp. 448—451.

Mohammad Raza Khan, Mr.—

Notice of a motion for adjournment to discuss the situation arising out of the strike by sugar mills' labourers in the province. Vol. XXX, p. 40.

Motor Road—

Question *re* proposal to connect Gumkhal with Lansdowne by a—. Vol. XXX, pp. 104-105.

Movement, 1942—

Question *re* policy of the Government regarding the payment of salaries of the persons dismissed in—. Vol. XXX, pp. 112—114.

Municipal Boards—

Question *re* information regarding fresh elections of —and District Boards. Vol. XXX, pp. 10-11.

N

Nayar Valley Marora Dam Project—

Question *re* difficulty of the dialect in employing Garhwal labour in—. Vol. XXX, pp. 298—302.

Nihal Uddin, Mr.—

General Discussion on the

Budget for the financial year 1947-48. Vol. XXX, pp. 645—47.

Notified Area—

Question *re* limited finances of the—, Basti. Vol. XXX, pp. 280-281.

P

Paddy Seed—

Question *re* complaint against the purchase of—, Vol. XXX, pp. 592-593.

Pay—

Question *re* — of teachers of makhtabs in the U. P. Vol. XXX, pp. 309—312.

Pay Committee—

Question *re* recommendations of the—for the Budget of 1947-48. Vol. XXX, pp. 88-89.

Payment of Salaries—

Question *re* policy of the Government regarding the —of the persons dismissed in 1942 Movement. Vol. XXX, pp. 112—114.

PERSONAL QUESTIONS

Anandi, Musammat—

Special Manager Court of Words, Etah, versus—. Vol. XXX, pp. 573—576.

Harakh Chand—

Supervision of the estate of B.—of Azamgarh by the Court of Wards. Vol. XXX, pp. 595—600.

Indrasan Singh, Thakur—

Admission of—to Medical College, Lucknow. Vol. XXX, pp. 89—92.

Phillips, Mr. E. M.—

Budget, 1947-48. General Discussion. Vol. XXX, pp. 392—402.

Phool Singh, Shri—

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 163—171.

Pioneer—

Question *re* copies of Gazette notifications relating to the United Provinces Tenancy Act not supplied to the—. Vol. XXX, pp. 27-28.

P. M. S. men—

Question *re* seven—raised to the status of I. M. S. Vol. XXX, pp. 17-18.

Pocock, Captain, S. R.—

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 171—177.

Population—

Question *re* —of Tanakpur, district Nainital. Vol. XXX, pp. 583—586.

Private Candidates—

Question *re* delay in sending application forms to —by the Secretary, Board of High School and Intermediate Education. Vol. XXX, pp. 273—280.

Private residences—

Question *re* Honorary Magistrates holding courts in—. Vol. XXX, pp. 114—116.

Provincialization—

Question *re* — of Bareilly District Hospital. Vol. XXX, pp. 292—298.

Public Meetings—

Question *re* restrictions regarding interviews of officers with the Ministers and Parliamentary Secretaries in—. Vol. XXX, pp. 566—569.

Public Works—

Question *re* corruption in

the—and Irrigation Departments. Vol. XXX, pp. 11-12.

Purchase—

Question *re* complaint against — of paddy seeds. Vol. XXX, pp. 592-593.

Purnima Banerji, Shrimati—

See Questions and Answers.

Q**Qanoongo Training School—**

Question *re* selection of candidates for admission to—. Vol. XXX, pp. 268—273.

QUESTIONS & ANSWERS.**Algu Rai Shastri, Shri—**

Admission of Thakur Indrasan Singh to Medical College, Lucknow. Vol. XXX, pp. 89—92.

Ashraf Ahmad, Syed—

Information *re* persons released from jails by the U. P. Government. Vol. XXX, pp. 305—309.

Balbhadra Singh, Shri—

Persons included in "Scheduled Classes." Vol. XXX, pp. 559—564.

Banarsi Das, Shri—

Consturction of Bulandshahr-Siaan and Bulandshahr-Anoopshahr Roads. Vol. XXX, p. 557.

Control of Electric Energy. Vol. XXX, p. 558.

Education Grant to the Distirct Board, Bulandshahr. Vol. XXX, pp. 554—557.

Stay of District Officers on tour with Raises and Zamindars. Vol. XXX, pp. 551—554.

[Question and Answers.]

Chet Ram, Shri—

The number of people sent to jail for committing theft. Vol. XXX, pp. 37—39.

Selection of Harijan candidates for the posts of Deputy Collectors since 1937 to 1946. Vol. XXX, pp. 14-15.

Harprasad Singh, Shri—

Ban on the employment of Deputy Collectors promoted from Tahsildarship in the Rationing Department. Vol. XXX, pp. 545-546.

Repairs to some roads in Banda District. Vol. XXX, pp. 546—548.

Hasan Ali Khan, Mr.—

Cloth importers of Muzaffarnagar District. Vol. XXX, pp. 100—102.

Ishwar Saran, Shri—

Judgment in Special Manager, Court of Wards, Etah versus Mst. Anandi. Vol. XXX, pp. 573—576.

Jagannath Prasad, Shri—

Necessity of constructing a culvert over Haibatpur-cum-Biswan Canal, district Sitapur. Vol. XXX, p. 594.

Jagmohan Singh Negi, Shri—

Difficulty of the dialect in employing Garhwal labour in Nayar Valley, Ma'ona Dam Project. Vol. XXX, pp. 298—302.

Information re truck no. U. S. J. 3266. in Garhwal. Vol. XXX, pp. 281—283.

Memorandum from Garhwal-Bhabar tenants. Vol. XXX, pp. 106—111.

Proposal to connect Gumkhal with Lansdowne by a motor road. Vol. XXX, pp. 104-5.

Representation of Garhwal-Bhabar Estate regarding the Malan Dam in Garhwal-Bhabar. Vol. XXX, pp. 102-3.

Sanction of Town Area for Kotdwara. Vol. XXX, pp. 105-6.

Karimur Raza Khan, Moulvi—

Bad Supply of Electricity in Shajahanpur. Vol. XXX, pp. 565-66.

Khub Singh, Shri—

Policy of Government about free education in the province. Vol. XXX, pp. 22—24.

Policy of Government about free medical treatment in the province. Vol. XXX, pp. 24—26.

Kishan Chand Puri, Shri—

Necessity of adequate and cheap agricultural credits. Vol. XXX, pp. 122-23.

Kripa Shankar, Shri,—

Limited finances of the Notified Area, Basti. Vol. XX, pp. 280-81.

Krishna Chandra, Shri—

Abolition and reorganization of Honorary Magistracy and Assistant Collectorship. Vol. XXX, pp. 13-14.

Corruption in the Public Works and Irrigation Departments. Vol. XXX, pp. 11-12.

Delay in sending application forms to private candidates by the Secretary, Board of High School and Intermediate Education, Allahabad. Vol. XXX, pp. 273—280.

Information regarding fresh Elections of Municipal and District Boards. Vol. XXX, pp. 10-11.

- Necessity of electricity for the Jhansi Municipality. Vol. XXX, pp. 12-13.
- Mahavir Tyagi, Shri—**
 Appointment of Anti-Corruption Secretary. Vol. XXX, pp. 15-16.
 Re-employment of retired hands in Government services. Vol. XXX, pp. 289-292.
 Restrictions regarding interviews of officers with the Ministers and Parliamentary Secretaries in Public meetings. Vol. XXX, pp. 566-69.
 Seven P. M. S. men raised to the status of I. M. S. Vol. XXX, pp. 17-18.
- Mahmud Ali Khan, Mr.—**
 Pay of teachers of makhtabs in the U. P. Vol. XXX, pp. 309-12.
- Malkhan Singh, Shri—**
 Assistant master not allowed to appeal of against the decision of Departmental Selection Committee. Vol. XXX, pp. 119-21.
 Graduate C. Ts. debarred from the posts of Deputy Inspectors. Vol. XXX, pp. 116-19.
- Mohammad Asrar Ahmad, Mr.—**
 Aided English Schools in the United Provinces. Vol. XXX, pp. 35-36.
 Compulsion for Chamais to carry rotten corpses for post mortem examination. Vol. XXX, pp. 8-9.
 Information regarding Government schools and colleges in the province. Vol. XXX, pp. 28-35.
 Population of Hindu backward classes in the United Provinces. Vol. XXX, p. 7.
- Mohammad Ishaq Khan, Mr.—**
 Complaint against timber contractors in Naini Tal District. Vol. XXX, pp. 577-78.
 Copies of Gazette notifications relating to the United Provinces Tenancy Act not supplied to the Pioneer. Vol. XXX, pp. 27-28.
- Mohammad Nazeer, Mr.—**
 Acceptance of a tender of Firewood Syndicate, Benares. Vol. XXX, pp. 96-100.
- Purnima Banerji, Shrimati—**
 Exemption of Primary School teachers from getting trained teachers' certificate. Vol. XXX, pp. 19-22.
 No increment to women teachers employed under the District Board, Farrukhabad. Vol. XXX, pp. 18-19.
- Raghuvir Sahai, Shri—**
 Closing of Prem Spinning and Weaving Mil's, district, Bud-
 aun. Vol. XXX, pp. 261-67.
- Raj Kumar Singh, Rao—**
 Average rate of rent per bigha in the province. Vol. XXX, pp. 591-92.
 Complaint against the purchase of paddy seed. Vol. XXX, pp. 592-93.
 Number of tenants with holding of 5 to 40 acres. Vol. XXX, pp. 589-591.
- Ramkumar Shastri, Shri—**
 Allotment to the District Board, Basti, for the improvement of Housing problem in rural areas. Vol. XXX, pp. 549-51.
- Rammurti, Shri—**
 Gur Development Scheme. Vol. XXX, pp. 586-89.

[Question and Answers.]

Policy of Government regarding the payment of salaries of the persons dismissed in 1942 Movement. Vol. XXX. pp. 112—14.

Ram Saran, Shri—

Reversion of permanent hands of the Collectorate working in Supply or Rationing Departments. Vol. XXX. pp. 284—89.

Raza Khan, Khan Mohammad—

Provincialization of Bareilly District Hospital. Vol. XXX. pp. 292—98.

Sarvajit Lal Varma, Shri—

Honorary Magistrates holding courts in private residences. Vol. XXX. pp. 114—16.

Sheo Mangal Singh, Shri—

Compensation to tenants for losses due to breach of canal banks in the U.P. Vol. XXX. pp. 303—305.

English as medium of instruction for History and Geography in Girls' High Schools. Vol. XXX. pp. 121—22.

Shripat Sahai, Shri—

Information re auctioning of cattle. Vol. XXX. pp. 316—317.

Shyamlal Verma, Shri—

Population of Tanakpur, district Naini Tal. Vol. XXX. pp. 583—86.

Retrenchment in the utilization circle of the Forest Department. Vol. XXX. pp. 579—82.

Supply of coloured Coarse cloth to Naini Tal District. Vol. XXX. pp. 92—95.

Sinhasan Singh, Shri—

Inquiry into the case of King-Emperor versus Surendra Singh and others re the shooting of a blue bull in Deoria

District. Vol. XXX. pp. 313—16.

Sita Ram Asthana, Shri—

Supervision of the estate of B. Harkh Chand of Azamgarh by the Court of Wards. Vol. XXX. pp. 595—600.

Sudama Prasad, Shri—

Recovery of stolen buffalo, from Circle Inspector, Maharajganj. Vol. XXX. pp. 317—19.

Sultan Alam Khan, Lt. M.—

Information regarding elections to the District Boards. Vol. XXX. pp. 87—88.

Recommendations of the Pay Committee for the Budget of 1947-48. Vol. XXX. pp. 88-89.

Teaching of western style dance and catering of foreign liquors. Vol. XXX. pp. 83—85.

Travelling allowance for the members of Provincial and Central Legislatures. Vol. XXX. p. 86.

R

Raghuvir Sahai, Shri—

See Questions and Answers.

Budget 1947-48. General Discussion. Vol. XXX. pp. 345—52.

Raises and Zamindars—

Question re stay of District Officers on tour with—. Vol. XXX. pp. 551—54.

Rajkumar Singh, Shri—

See Questions and Answers.

Ram Kumar Shastri, Shri—

See Questions and Answers.

Ram Murti, Shri—

See Questions and Answers.

Ram Saran, Shri—

See Questions and Answers.

Rate of rent—

Question *re* average—per bigha in the province. Vol. XXX, pp. 591-92.

Rationing—

Question *re* reversion of permanent hands of the Collectorate working in Supply or— Departments. Vol. XXX, pp. 284-89.

Rationing Department—

Question *re* ban on the employment of Deputy Collector promoted from Tahsildar in the—. Vol. XXX, pp. 545-46.

Raza Khan, Khan Mohammad.—

See Questions and Answers.

Recommendations—

Question *re*—of the Pay Committee for the Budget of 1947-48. Vol. XXX, pp. 88-89.

Recovery—

Question *re* —of stolen buffalo from cilrce Inspector; Maharajganj. Vol. XXX, pp. 317-19.

Re-employment—

Question *re*—of retired hands in Government services. Vol. XXX, pp. 289-92.

Repairs—

Question *re*—some roads in Banda District. Vol. XXX, pp. 546-48.

Restaurants—

Teaching of western style dance and catering of foreign liquors in—at Lucknow. Vol. XXX, pp. 83-85.

Restrictions—

Question *re*—regarding interviews of officers with the Ministers and Parliamentary Secretaries in public meetings. Vol. XXX, p. 566-69.

Retired hands—

Question *re* re-employment of—in Government services. Vol. XXX, pp. 289-92.

Retrenchment—

Question *re*—in the utilization circle of the Forest Department. Vol. XXX, pp. 579-83.

Reversion—

Question *re*—of permanent hands of the Collectorate working in the Supply or Rationing Departments. Vol. XXX, pp. 284-89.

Roads—

Question *re* repairs of some—in Banda District. Vol. XXX, pp. 546-48.

Roshan Zaman Khan, Mr.—

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 157-63.

S

Sajid Husain, Raja Syed—

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 220-23.

Sarvajit Lal Varma, Shri—

See Questions and Answers.

Schedule—

Laying of the authenticated supplementary—of authorised expenditure for 1946-47. Vol. XXX, p. 41.

Scheduled classes—

Question *re* persons included in—. Vol. XXX, pp. 559-565.

Scheme—

Question *re* Gur Development —. Vol. XXX, pp. 586-589.

Services—

Question *re* re-employment of retired hands in Government —. Vol. XXX, pp. 289-92.

Shaukat Ali Khan, Mr.—

The Budget, 1946-47. General Discussion. Vol. XXX, pp. 124.

Sheo Mangal Singh, Shri—

See Questions and Answers.

Shooting—

Question *re* inquiry into the case of King-Emperor versus S. Singh and others regarding the—of a blue bull in Deoria District. Vol. XXX, pp. 313—316.

Shripat Sahai, Shri—

See Questions and Answers.

Shyamlal Verma, Shri—

See Questions and Answers.

Sinhasan Singh, Shri—

See Questions and Answers.

Sita Ram Asthana, Shri—

See Questions and Answers.

S. M. Rizwanullah, Mr.—

General Discussion on the Budget for the financial year 1947-48. Vol. XXX, p. 688.

Speaker, The Hon'ble the—

The Budget, 1947-48. General Discussion. Vol. XXX, pp. 123, 124, 125.

General Discussion on the budget for the Financial year 1947-48. Vol. XXX, pp. 600, 672, 688.

Notice of a motion for adjournment to discuss the situation arising out of the strike by 'sugar mills' labourers in the province. Vol. XXX, pp. 39, 40, 41.

Special Manager, Court of Ward, Etah—Question *re*—versus Mst. Anandi. Vol. XXX, pp. 572—576.

Stay—

of District Officers on tour with Raisas or Zamindars. Vol. XXX, pp. 551—554.

Sudama Parasad, Shri.—

See Questions and Answers.

Sugar mills, labourers—

Notice of a motion for adjournment to discuss the situation arising out of the strike by —in the province. Vol. XXX, pp. 39—41.

Sultan Alam Khan, Lieut. M.—

See Questions and Answers.

Budget, 1947-48. General Discussion. Vol. XXX, pp. 407—417.

Supervision—

Questions *re*—of the state of B. Harakh Chand of Azamgarh by the Court of Wards. Vol. XXX; pp. 595—600.

Supply—

Question *re* reversion of permanent hands of the Collectorate working in—or Rationing Departments. Vol. XXX, pp. 284—289.

T

Teachers—

Question *re* exemption of Primary School—from getting trained teachers' certificate. Vol. XXX, pp. 19—22.

Question *re* pay of—of makhtabs in the U. P. Vol. XXX, pp. 209—312.

Tenancy Act—

Question *re* copies of Gazette notifications relating to the United Provinces not supplied to the Pioneer. Vol. XXX, pp. 27-28.

Tenants—

Question *re* compensation to —for losses due to breach of canal banks in the U. P. Vol. XXX, pp. 303—305.

Question *re* memorandum from Garhwal Bhabar— Vol. XXX, pp. 106—111.

Question *re* number of—
with holdings of 5—40 Acres.
Vol. XXX, pp. 589—591.

Tender—

Question *re* acceptance of a
—of Firewood Syndicate,
Benares. Vol. XXX, pp. 96—
100.

Theft—

Question *re* the number of people
sent to jail for committing.
— Vol. XXX, pp. 37—39.

Timber Contractors—

Question *re* complaint against
—in Naini Tal District. Vol.
XXX, pp. 577-578.

Town Area—

Question *re* sanction of—for
Kotdwara. Vol. XXX, pp. 105-
106.

Travelling allowance—

Question *re*—for the members
of Provincial and Central
Legislatures Vol. XXX, p. 86.

Truck No. U. S. J. 3266—

Question *re* information regard-
ing— in Garhwal Vol. XXX,
pp. 281—283.

U

Utilization Circle—

Question *re* retrenchment in

the—of the Forest Depart-
ment. Vol. XXX, p. 579—83.

V

Virendra Shah Bahadur, Raja—

Budget, 1947-48. General
Discussion. Vol. XXX, pp.
437—42.

W

Women Teachers—

Question *re* no increment to
—employed under the Dis-
trict Board, Farrukhabad.
Vol. XXX, pp. 18-19.

Y

Yajna Narayan Upadhyaya, Shri—

The Budget, 1946-47. General
Discussion. Vol. XXX, pp.
241—250,

Yusuf, Nawab Mohammad—

Budget, 1947-48. General
Discussion. Vol. XXX, pp.
352—360,

Z

Zahirul Hasnain Lari, Mr.—

The Budget, 1946-47. General
Discussion. Vol. XXX, pp.
124, 125, 126—144.

Zakir Ali, Syed—

The Budget, 1946-47. General
Discussion. Vol. XXX, pp.
193—99.

संयुक्त प्रान्तीय लेजिस्लेटिव असेम्बली

की
कार्यवाही
की

अनुक्रमणिका

खण्ड ३०

अ

अचल सिंह, श्री—

१९४७-४८ का बजट, सामान्य वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० २३७-
२४१।

अजित प्रसाद जैन, श्री—

बजट १९४७-४८, साधारण वादविवाद।
खं० ३०, पृ० ३२९-३३९।

अध्यापकों—

प्र० वि०—प्राइमरी स्कूल के—को
ट्रेड टीचर्स सर्टिफिकेट से मुक्त
करना।—खं० ३०, पृ० १९-२२।

प्र० वि०—संयुक्त प्रान्त में मकतबों के
—का वेतन। खं० ३०, पृ०
३०९-३१२।

प्र० वि०—डिस्ट्रिक्ट बोर्ड, फर्रुखाबाद
के अन्तर्गत नियुक्त—को तरक्की
न मिलना। खं० ३०, पृ० १८-१९।

अनुचित व्यवहार—

प्र० वि०—पुलिस सुपरिटेण्डेंट, आजम-
गढ़ का चमारों के साथ—। खं०
३०, पृ० ५७८-५७९।

अफसरों—

प्र० वि०—मंत्रियों तथा पार्लियामेंटरी
सेक्रेटरी से सार्वजनिक सभाओं में मिलने
के संबंध में—के लिये प्रतिबन्ध।
खं० ३०, पृ० ५६६-५६९।

अर्थसम्पत्ति—

प्र० वि०—बस्ती के नोटिफाइड एरिया
की परिमित—। खं० ३०, पृ०
२८०-२८१।

अलगूराय शास्त्री, श्री—
देखिये “प्रश्नोत्तर”।

अशरफ अहमद, सय्यद—
देखिये “प्रश्नोत्तर”।

असिस्टेंट कलेक्टरों—

प्र० वि०—आनरेरी मैजिस्ट्रेटों और
—की नियुक्ति का अन्त तथा
पुनःसंगठन। खं० ३०, पृ० १३-१४।

असिस्टेंट मास्टर्स—

प्र० वि०—डिपार्टमेंटल सेलेक्शन कमेटी
के फैसले के विरुद्ध—
को अपील करने की मनाही।
खं० ३०, पृ० ११९-१२१।

अस्पताल—

प्र० वि०—जिला—, बरेली का
प्रान्तीयकरण। खं० ३०, पृ०
२९२-२९८।

आ

आई० एम० एस०—

प्र० वि०—सात प्रान्तीय मेडिकल
सर्विस के आदमियों की—
का दर्जा। खं० ३०, पृ० १७-१८।

आनरेरी मैजिस्ट्रेटों—

प्र० वि०—और असिस्टेंट कलेक्टरों की
नियुक्ति का अन्त तथा पुनःसंगठन।
खं० ३०, पृ० १३-१४।

[आनरेरी मैजिस्ट्रेटों]

प्र० वि०—का निजी निवासस्थान
में इजलास करना। खं० ३०, पृ०
११४—११६।

आन्दोलन—

प्र० वि०—सन् १९४२ के—में
बरखास्त किये गये लोगों को वेतन
देने के संबंध में सरकार की नीति।
खं० ३०, पृ० ११२—११४।

आबादी—

प्र० वि०—टनकपुर, जिला नैनीताल
की—। खं० ३०, पृ० ५८३—
५८६।

आराजी—

प्र० वि०—५ एकड़ से लेकर ४० एकड़
तक—वाले किसान। खं० ३०,
पृ० ५८९—५९१।

इ

इजलास—

प्र० वि०—आनरेरी मैजिस्ट्रेटों का निजी
निवासस्थानों में—करना। खं०
३०, पृ० ११४—११६।

इन्द्रदेव त्रिपाठी, श्री—

१९४७—४८ का बजट, सामान्य
वाद-विवाद। खं० ३०, पृ०
२१३—२२०।

इलाज—

प्र० वि०—प्रान्त में मुफ्त—के लिये
सरकारी नीति। खं० ३०, पृ०
२४—२६।

इसहाक खां, मिस्टर मुहम्मद—

बजट १९४७—४८, साधारण वादविवाद।
खं० ३०, पृ० ३६९—३९०, ४००।

ई

ईश्वर शरण, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

उ

उधार देने वाली संस्थाओं—

प्र० वि०—खेती के लिये काफी
और सस्ती दर पर रूपा—की
आवश्यकता। खं० ३०, पृ०
१२२—१२३।

ए

एग्रीकल्चर, आनरेबिल मिनिस्टर आफ—
सन् १९४७—४८ ई० के बजट पर
साधारण वाद-विवाद। खं० ३०, पृ०
७०६—७०८।

एजुकेशन, आनरेबिल मिनिस्टर आफ—

सन् १९४७—४८ ई० के बजट पर
साधारण वादविवाद। खं० ३०,
पृ० ७२४—७३२।

ए० बी० ए० हलीम, प्रोफेसर—

सन् १९४७—४८ ई० के बजट पर
साधारण वाद-विवाद। खं० ३०,
पृ० ६६५—६६७।

एस० एम० रिजवान अल्लाह, मिस्टर—

सन् १९४७—४८ ई० के बजट पर
साधारण वादविवाद। खं० ३०,
पृ० ६३५—६३८, ६८८, ६९२।

अ

औसत शरह—

प्र० वि०—प्रति बीघा लगान की—।
खं० ३०, पृ० ५९१—५९२।

क

कंट्रोल—

प्र० वि०—बिजली का—। खं०
३०, पृ० ५५८—५५९।

कपड़ा संगाने वाले व्यापारी—

प्र० वि०—जिला मुजफ्फरनगर के
बाहर से—। जि० ३०, पृ०
१००—१०२।

क्रब्जा आराजी—

प्र० वि०—“पाइनियर” को—संयुक्त
प्रान्त के गजट नोटिफिकेशन की
नकलें न दिया जाना। खं० ३०, पृ०
२७—२८।

कम्यूनिकेशंस, आनरेबिल मिनिस्टर आफ—
सन् १९४७-४८ ई० के बजट पर
साधारण वाद-विवाद। खं० ३०,
पृ० ६९१-६९४।

करम हुसैन, मिस्टर—

१९४७-४८ का बजट, सामान्य वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० २०६-
२१३।

करीमुर्रजा खां, मौलवी—
देखिये “प्रश्नोत्तर”।

कलेक्टर—

प्र० वि०—सप्लाई या राशनिंग विभागों
में काम करने वाले—के सब
मुस्तकिल आदमियों को वापिस हटा
देना। खं० ३०, पृ० २८४-२८९।

कानूनगो ट्रेनिंग स्कूल—

प्र० वि०—में भरती के लिये उम्मीद-
वारों का चुनाव। खं० ३०, पृ०
२६८-२७३।

“कामरोको” प्रस्ताव—

प्रान्त में शक्कर के कारखाने के मजदूरों
की हड़ताल के कारण उत्पन्न हुई
स्थिति पर वाद-विवाद के लिये
—की सूचना। खं० ३०,
पृ० ३९-४१।

किशनचन्द्र पुरी, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

किसान—

प्र० वि०—५ एकड़ से लेकर ४० एकड़
तक आराजी वाले—। खं० ३०,
पृ० ५८९-५९१।

किसानों—

प्र० वि०—गढ़वाल-भावर के—की
ओर से स्मारक-पत्र। खं० ३०,
पृ० १०६-१११।

प्र० वि०—संयुक्त प्रान्त में नहर की
पटरी टूट जाने के कारण —को
हरजाने की रकम का दिया जाना।
खं० ३०, पृ० ३०३-३०५।

कुप्रबन्ध—

प्र० वि०—शाहजहांपुर में बिजली की
सप्लाई का—। खं० ३०, पृ०
५६५।

कृपाशंकर, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

कृष्णचन्द्र, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

१९४७-४८ का बजट सामान्य वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० २२३-
२२९।

कोर्ट आफ वाईस—

प्र० वि०—आजमगढ़ के बाबू हरख
चन्द्र की रियासत की—द्वारा
निगरानी। खं० ३०, पृ० ५९५-
६००।

ख

खलीकुज्जमां, चौधरी—

सन् १९४७-४८ ई० के बजट पर साधा-
रण वाद-विवाद। खं० ३०, पृ०
६०४-६०७, ६९४।

खूबसिंह, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

बजट १९४७-४८, साधारण वाद-विवाद।
खं० ३०, पृ० ४०२-४०७।

खेती—

प्र० वि०—के लिये काफी और
सस्ती दर पर रफया उधार देने वाली
संस्थाओं की आवश्यकता। खं०
३०, पृ० १२२-१२३।

ग

गंगा प्रसाद, श्री—

सन् १९४७-४८ ई० के बजट पर
साधारण वाद-विवाद। खं० ३०,
पृ० ६५२-६५३।

गजट नोटिफिकेशन—

प्र० वि०—“वाइनियर” को कृष्णा आरा-
जी संयुक्त प्रान्त के—कीनकलें
न दिया जाना। खं० ३०, पृ०
२७-२८।

गजाधरप्रसाद, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

सन् १९४७-४८ ई० के बजट पर
साधारण वाद-विवाद। खं० ३०,
पृ० ६२९-३०।

गढ़वाल के मजदूरों—

प्र० वि०—नयार बाटी मरौरा बांध
प्राजेक्ट में—को काम करने में
उनकी बोली की कठिनाई। खं०
३०, पृ० २९८—३०२।

गवर्नमेंट स्कूल और कालेजों—

प्र० वि०—प्रान्त के—के संबंध में
सूचना। खं० ३०, पृ० २८—३५।

गुड़ डेवलपमेंट—

प्र० वि०—स्कीम। खं० ३०,
पृ० ५८६—५८९।

गोली से मार डालने—

प्र० वि०—सम्राट बनाम सुरेन्द्र सिंह तथा
अन्य लोगों के मुकदमे में जिला
देवरिया में नील गाय के—के
संबंध में जांच पड़ताल। खं० ३०,
पृ० ३१३—३१६।

गोविन्द सहाय, श्री—

बजट १९४७-४८, साधारण वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० ४१७—४२२।

ग्रेजुएट, सी० टी०—

प्र० वि०—को डिग्री इन्स्पेक्टर के
पद पर नियुक्त करने की मनाही।
खं० ३०, पृ० ११६—११९।

च

चतुर्भुज शर्मा, श्री—

बजट १९४७-४८, साधारण वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० ३६०—
३६९।

चमारों—

प्र० वि०—को सड़े हुए मुर्दों को
पोस्ट मार्टम के लिये ले जाने के लिये
बाध्य करना। खं० ३०, पृ० ८-९।

प्र० वि०—पुलिस सुपरिन्टेंडेंट, आजमगढ़
का—के साथ अनुचित व्यवहार।
खं० ३०, पृ० ५७८-५७९।

चुनाव—

कानूनगो ट्रेनिंग स्कूल में भरती के लिये
उम्मीदवारों का—। खं० ३०,
पृ० २६८—२७३।

चुनावों—

डिस्ट्रिक्ट बोर्डों के—के संबंध में
सूचना। खं० ३०, पृ० ८७-८८।

प्र० वि०—म्युनिसिपल और डिस्ट्रिक्ट
बोर्डों के नये—के संबंध में
सूचना। खं० ३०, पृ० १०-११।

चुराई हुई—

महराजगंज के सर्किल इन्स्पेक्टर के पास
—भैंस का पाया जाना। खं०
३०, पृ० ३१७—३१९।

चेतराम, श्री।

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

चोरी—

प्र० वि०—में जेल जाने वालों की
संख्या। खं० ३०, पृ० ३७—३९।

छ

छटनी—

प्र० वि०—जंगल विभाग के यूटिलाइ-
जेशन सर्किल में—। खं०
३०, पृ० ५७९—५८३।

ज

जगन्नाथ प्रसाद अग्रवाल, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

१९४७-४८ का बजट, सामान्य
वाद-विवाद। खं० ३०, पृ०
२२९—२३१।

जगमोहन सिंह नेगी, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

१९४७-४८ का बजट, सामान्य
वाद-विवाद। खं० ३०, पृ०
१५०—१५७।

जंगल विभाग—

प्र० वि०—के यूटिलाइजेशन
सर्किल में छटनी। खं० ३०,
पृ० ५७९—५८३।

जमशेद अली खां, मेजर नवाब—

बजट १९४७-४८, साधारण वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० ३३९—३४५।

जस्टिस, आनरेबिल मिनिस्टर आफ—

१९४७-४८ ई० के बजट पर साधारण
वाद-विवाद। खं० ३०, पृ०
६८९—६९३।

बजट १९४७-४८, साधारण वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० ४००-४०१।

जहीरल हसनैन लारी, मिस्टर—
१९४७-४८ का बजट, सामान्य वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० १२४,
१२५, १२६—१४४।

जाकिर अली, सैयद—
१९४७-४८ का बजट, सामान्य
वाद-विवाद। खं० ३०, पृ०
१९३—१९९।

जानवरों—
प्र० वि०—के नीलाम के संबंध में
सूचना। खं० ३०, पृ० ३१६-३१७।

जिला अफसरों—
प्र० वि०—का रईसों और जमींदारों
के यहां ठहरना। खं० ३०, पृ०
५५१—५५४।

जेल—
प्र० वि०—संयुक्त प्रान्त की सरकार
द्वारा—या हिरासत से छोड़े हुये
आदमियों के संबंध में सूचना। खं०
३०, पृ० ३०५—३०९।

ट

टेन्डर—
प्र० वि०—फायर बुड सिन्डीकेट,
बनारस की स्वीकृति। खं० ३०,
पृ० ९६—१००।

टुक नं० ए० एस० जे० ३२६६—
प्र० वि०—गढ़वाल की—के विषय
में सूचना। खं० ३०, पृ० २८१-
२८३।

ठ

ठहरना—
प्र० वि०—जिला अफसरों का
रईसों और जमींदारों के यहां—।
खं० ३०, पृ० ५५१—५५४।

ड

डिपार्टमेंटल सेलेक्शन कमेटी—
प्र० वि०—के फंसले के विरुद्ध
असिस्टेंट मास्टरों की अपील करने
की मनाही। खं० ३०, पृ० ११९-
१२१।

डिप्टी इन्स्पेक्टर—

प्र० वि०—ग्रेजुएट सी० टी० की—
के पद पर नियुक्त करने की मनाही।
खं० ३०, पृ० ११६—११९।

डिप्टी कलेक्टर—

प्र० वि०—हरिजन उम्मीदवारों का
—की जगहों के लिये सन् १९३७
से सन् १९४६ ई० तक चुनाव।
खं० ३०, पृ० १४-१५।

डिस्ट्रिक्ट बोर्डों—

प्र० वि०—के चुनावों के संबंध में
सूचना। खं० ३०, पृ० ८७-८८।

प्र० वि०—म्युनिसिपल और—के
नये चुनावों के संबंध में सूचना।
खं० ३०, पृ० १०-११।

त

तरक्की—

प्र० वि०—डिस्ट्रिक्ट बोर्ड, फर्रुखाबाद
के अन्तर्गत नियुक्त अध्यापिकाओं को
—न मिलना। खं० ३०, पृ०
१८-१९।

तालाबों—

प्र० वि०—के पानी को सिंचाई
के काम में लाना। खं० ३०, पृ०
५७०-५७१।

थ

धन की स्वीकृति—

प्र० वि०—बस्ती के देहाती इलाकों में
मकानों की समस्या हल करने के
लिये—। खं० ३०, पृ० ५४९—
५५१।

धान—

प्र० वि०—बीज के लिये—खरीदने
के संबंध में शिकायत। खं० ३०,
पृ० ५९२-५९३।

न

नयार घाटी मरौरा बांध प्राजेक्ट—

प्र० वि०—में गढ़वाल के मजदूरों
को काम करने में उनकी बोली की
कठिनाई। खं० ३०, पृ० २९८—
३०२।

नरेन्द्र देव, श्री—

सन् १९४७-४८ ई० के बजट पर
साधारण वाद-विवाद। खं० ३०,
पृ० ६११-६१६।

नहर—

प्र० वि०—संयुक्त प्रान्त में —की
पटरी टूट जाने के कारण किसानों
को हजाने की रकम का दिया जाना।
खं० ३०, पृ० ३०३-३०५।

नहर विभाग—

प्र० वि०—पब्लिक वर्क्स डिपार्टमेंट और
—में भ्रष्टाचार। खं० ३०,
पृ० ११-१२।

नगरानी—

प्र० वि०—आजमगढ़ के बा० हरख चन्द
की रियासत की कोर्ट आफ वार्ड
द्वारा—। खं० ३०, पृ० ५९५-
-६००।

नियुक्ति—

प्र० वि०—तहसीलदारी से तरक्की पाने
वाले डिप्टी कलेक्टरों की राशनिंग
विभाग में—होने में प्रतिबन्ध।
खं० ३०, पृ० ५४५-५४६।

निहालद्दीन, मिस्टर—

सन् १९४७-४८ ई० के बजट पर
साधारण वाद-विवाद। खं० ३०,
पृ० ६४७-४९।

नीलागाय—

प्र० वि०—सम्राट बनाम सुरेन्द्र सिंह
तथा अन्य लोगों के मुकद्दमे में
जिला देवरिया में—के गोली से
मार डालने के संबंध में जांच-पड़ताल।
खं० ३०, पृ० ३१३-३१६।

नीलाम—

प्र० वि०—जानवरों के—के संबंध
में सूचना। खं० ३०, पृ० ३१६-
३१७।

नृत्य शिक्षा—

प्र० वि०—लखनऊ के रेस्टोरां में
पाश्चात्य ढंग पर—तथा विदेशी
मदिरा की बिक्री। खं० ३०,
पृ० ८३-८५।

नोटिफाइड एरिया—

प्र० वि०—बस्ती के—की परिमित
अर्थसम्पत्ति। खं० ३०, पृ० २८०-
२८१।

नौकरियों—

प्र० वि०—रिटायर्ड आदमियों को फिर
से सरकारी—में लेना। खं०
३०, पृ० २८९-२९२।

प

पट्टी नाली—

प्र० वि०—जिला सीतापुर में हैबतपुर-
कम-बिसवां नहर पर एक—
बनाने की आवश्यकता। खं० ३०,
पृ० ५९४।

पब्लिक वर्क्स डिपार्टमेंट—

प्र० वि०—और नहर विभाग में
भ्रष्टाचार। खं० ३०, पृ०
११-१२।

परिशिष्ट—

सन् १९४६-४७ ई० के अधिकृत खर्चों
के प्रमाणित सहायक—का मेज
पर रखा जाना। खं० ३०, पृ० ४१।

“पायनियर”—

प्र० वि०—को कब्जा आराजी संयुक्त
प्रान्त के गजट नोटिफिकेशन की नकलें
न दिया जाना। खं० ३०, पृ०
२७-२८।

पिछड़ी—

प्र० वि०—संयुक्त प्रान्त में—हुई
हिन्दू जातियों की जन-संख्या। खं०
३०, पृ० ७।

पुलिस विभाग—

प्र० वि०—जिला आजमगढ़ में—में
काम करने वाले हरिजनों के संबंध
में सूचना। खं० ३०, पृ० ५७१-
५७२।

पुलिस सुपरिन्टेंडेंट—

प्र० वि०—आजमगढ़ का चमारों के साथ अनुचित व्यवहार। खं० ३०, पृ० ५७८-५७९।

पूणिमा बनर्जी, श्रीमती— देखिये “प्रश्नोत्तर”।

पोकाक, कैप्टन एस० आर०—

१९४७-४८ का बजट—सामान्य वाद-विवाद। खं० ३०, पृ० १७१-१७७।

प्रातिबन्ध—

प्र० वि०—तहसीलदारी से तरक्की पाने वाले डिप्टी कलेक्टरों की राशनिंग विभाग में नियुक्ति होने में —। खं० ३०, पृ० ५४५-५४६।

प्र० वि०—मंत्रियों तथा पार्लियामेंटरी सेक्रेटरियों से सार्वजनिक सभाओं में मिलने के संबंध में अफसरों के लिये—। खं० ३०, पृ० ५६६-५६९।

प्रश्नोत्तर

अलगूराय शास्त्री, श्री—

ठाकुर इन्द्रभान सिंह की मेडिकल कालेज, लखनऊ में भरती। खं० ३०, पृ० ८९-९२।

अशरफ अहमद, सय्यद—

संयुक्त प्रान्त की सरकार द्वारा जेल या हिरासत से छोड़े हुये आदमियों के संबंध में सूचना। खं० ३०, पृ० ३०५-३०९।

ईश्वर शरण, श्री—

रेवेन्यू आफिसर दोयम, एटा द्वारा मुसम्मात आनन्दो के मुकद्दमे का फैसला। खं० ३०, पृ० ५७३-५७६।

करीमुर्जा खां, मौलवी—

शाहजहांपुर में बिजली की सप्लाई का कुप्रबन्ध। खं० ३०, पृ० ५६५।

किशन चन्द पुरी, श्री—

खेती के लिये काफी और सस्ती दर पर रुपया उधार देने वाली संस्थाओं की आवश्यकता। खं० ३०, पृ० १२२-१२३।

कृपाशंकर, श्री—

बस्ती के नोटिफाइड एरिया की परिमित अर्थसम्पत्ति। खं० ३०, पृ० २८०-२८१।

कृष्णचन्द्र, श्री—

आनरेरी मैजिस्ट्रेटों और असिस्टेंट कलेक्टरों की नियुक्ति का अन्त तथा पुनः संगठन। खं० ३०, पृ० १३-१४।

शांसी म्युनिसिपैलिटी के लिये बिजली की आवश्यकता। खं० ३०, पृ० १२-१३।

पब्लिक वर्क्स डिपार्टमेंट और नहर विभाग में भ्रष्टाचार। खं० ३०, पृ० ११-१२।

म्युनिसिपल और डिस्ट्रिक्ट बोर्डों के नये चुनावों के संबंध में सूचना। खं० ३०, पृ० १०-११।

सेक्रेटरी, बोर्ड आफ हाई स्कूल तथा इन्टरमीजियेट एजुकेशन, इलाहाबाद द्वारा प्राइवेट छात्रों की प्रार्थनापत्र के फार्म भेजने में वि-लम्ब। खं० ३०, पृ० २७३-२८०।

खूब सिंह श्री—

प्रान्त में निःशुल्क शिक्षा के लिये सरकार की नीति। खं० ३०, पृ० २२-२४।

प्रान्त में मुफ्त लाज के लिए सरकारी नीति। खं० ३०, पृ० २४-२६।

गजाधर प्रसाद, श्री—

जिला आजमगढ़ में पुलिस विभाग में काम करने वाले हरिजनों के संबंध में सूचना। खं० ३०, पृ० ५७१-५७२।

पुलिस सुपरिन्टेंडेंट, आजमगढ़ का चमारों के साथ अनुचित व्यवहार। खं० ३०, पृ० ५७८-५७९।

चेतराम, श्री—

चोरा में जेल जाने वालों की संख्या। खं० ३०, पृ० ३७-३९।

हरिजन उम्मीदवारों का डिप्टी कलेक्टरों की जगहों के लिये सन् १९३७ ई०

[प्रश्नोत्तर]

से सन् १९४६ ई० तक चुनाव।
खं० ३०, पृ० १४-१५।

जगन्नाथ प्रसाद, श्री—

जिला सीतापुर में हैबतपुर-कम-बिसवां
नहर पर एक पट्टी नाली बनाने
की आवश्यकता। खं० ३०, पृ०
५९४।

जगमोहन सिंह नेगी, श्री—

गढ़वाल की ट्रक नं० यू० एस० जे०
३२६६ के संबंध में सूचना।
खं० ३०, पृ० २८१-२८३।

गढ़वाल-भावर के किसानों की
ओर से स्मार-पत्र। खं० ३०,
पृ० १०६-१११।

गुमखाल और लैन्सडाउन को मोटर
की सड़क से मिलाने की योजना।
खं० ३०, पृ० १०४-१०६।

नयाँ घाटी मरौरा बांध प्राजेक्ट में
गढ़वाल के मजदूरों को काम करने
में उनकी बोलो की कठिनाई।
खं० ३०, पृ० २९८-३०२।

पूर्णमा बनर्जी, श्रीमती—

डिस्ट्रिक्ट बोर्ड, फर्रुखाबाद के अन्तर्गत
नियुक्त अध्यापिकाओं को तरक्की
न मिलना। खं० ३०, पृ० १८-
१९।

प्राइमरी स्कूल के अध्यापकों को ट्रेन्ड
टीचर्स सर्टीफिकेट से मुक्त करना।
खं० ३०, पृ० १९-२२।

फतेहसिंह राणा, श्री—

कानूनगो ट्रेनिंग स्कूल में भरती के लिये
उम्मीदवारों का चुनाव। खं० ३०,
पृ० २६८-२७३।

ब

बनारसी दास, श्री—

“देखिये प्रश्नोत्तर”।

जिला अफसरों का रईसों और जमींदारों
के यहां ठहरना। खं० ३०, पृ०
५५१-५५४।

डिस्ट्रिक्ट बोर्ड, बुलन्दशहर को शिक्षा
के लिये सहायता। खं० ३०,
पृ० ५५४-५५७।

बिजली का कंट्रोल। खं० ३०, पृ०
५५८-५५९।

बुलन्दशहर-सियाना और बुलन्दशहर-
अनूपशहर सड़कों का बनाना। खं०
३०, पृ० ५५७।

बलभद्र सिंह, श्री—

“शिङ्गुलड क्लासेज” में सम्मिलित
व्यक्ति। खं० ३०, पृ० ५५९-
५६५।

मलखान सिंह, श्री—

ग्रेजुएट सी० टी० की डिप्टी इन्स्पेक्टर
के पद पर नियुक्त करने की मनाही।
खं० ३०, पृ० ११६-११९।

डिपार्टमेंटल सेलेक्शन कमेटी के फंसले
के बिहड़ असिस्टेंट मास्टर्स को अपील
करने की मनाही। खं० ३०, पृ०
११९-१२१।

महमूद अली खां, मिस्टर—

संयुक्त प्रान्त में मकतबों के अध्यापकों का
वेतन। खं० ३०, पृ० ३०९-३१२।

महावीर त्यागी, श्री—

भ्रष्टाचार विरोध के सेक्रेटरी की
नियुक्ति। खं० ३०, पृ० १५-१६।

संत्रियों तथा पलियामेंटरी सेक्रेटरियों से
सांबंजनिक सभाओं में मिलने के
संबंध में अफसरों के लिये प्रतिबन्ध।
खं० ३०, पृ० ५६६-५६९।

रिटायर्ड आदमियों को फिर से सरकारी नौकरियों में लेना। खं० ३०, पृ० २८९—२९२।

सात प्रान्तीय मेडिकल सर्विस के आदमियों को आई० एम० एस० का दर्जा। खं० ३०, पृ० १७—१८।

मुहम्मद असरार अहमद, मिस्टर—

चमारों को सड़े हुए मुर्दों को पोस्टमार्टम के लिये ले जाने के लिये बाध्य करना। खं० ३०, पृ० ८—९।

प्रान्त के गवर्नमेंट स्कूल और कालेजों के संबंध में सूचना। खं० ३०, पृ० २८—३५।

संयुक्त प्रान्त में पिछड़ी हुई हिन्दू-जातियों की जन संख्या। खं० ३०, पृ० ७।

संयुक्त प्रान्त में सरकारी सहायता पाने वाले स्कूल। खं० ३०, पृ० ३५—३६।

मुहम्मद इसहाक खां, मिस्टर—

जिला नैनीताल में लकड़ी के ठेकेदारों के खिलाफ शिकायत। खं० ३०, पृ० ५७७—५७८।

“पाइनियर” को कब्जा आराजी संयुक्त प्रान्त के गजट नोटिफिकेशन की नकलें न दिया जाना। खं० ३०, पृ० २७—२८।

मुहम्मद नजीर, मिस्टर—

फायर बुड सिन्डीकेट, बवारस के टेन्डर की स्वीकृति। खं० ३०, पृ० ९६—१००।

रघुवीर सहाय, श्री—

जिला बदायूं की प्रेम स्पर्निंग ऐन्ड

वीविंग मिल का बन्द होना। खं० ३०, पृ० २६१—२६७।

रजा खां, खान मुहम्मद—

जिला अस्पताल, बरेली का प्रान्तीय-करण। खं० ३०, पृ० २९२—२९८।

राजकुमार सिंह, राव—

५ एकड़ से लेकर ४० एकड़ तक आराजी वाले किसान। खं० ३०, पृ० ५८९—५९१।

प्रति बीघा लगान की औसत शरह। खं० ३०, पृ० ५९१—५९२।

बीज के लिये धान खरीदने के संबंध में शिकायत। खं० ३०, पृ० ५९२—५९३।

रामकुमार शास्त्री, श्री—

बस्ती के देहाती इलाकों में मकानों की समस्या हल करने के लिये धन की स्वीकृति। खं० ३०, पृ० ५४९—५५१।

राममूर्ति, श्री—

गुड डेवलेपमेंट स्कीम। खं० ३०, पृ० ५८६—५८९।

सन् १९४२ के आन्दोलन में बरखास्त किये गये लोगों को वेतन देने के संबंध में सरकार की नीति। खं० ३०, पृ० ११२—११४।

राम शरण, श्री—

स्पलाई या राशनिंग विभागों में काम करने वाले कलेक्टर के सब मुस्तकिल आदमियों को वापस हटा देना। खं० ३०, पृ० २८४—२८९।

शिव मंगल सिंह, श्री—

लड़कियों के हाई स्कूलों में इतिहास और भूगोल के पढ़ाने के लिये शिक्षा माध्यम। खं० ३०, पृ० १२१—१२२।

संयुक्त प्रान्त में नहर की पट्टरी टूट जाने के कारण किसानों को हरजाने की रकम का दिया जाना। खं० ३०, पृ० ३०३—३०५।

श्यामलाल वर्मा, श्री—

जंगल विभाग के यूटिलाइजेशन सर्किल में छटनी। खं० ३०, पृ० ५७९—५८३।

जिला नैनीताल के लिये रंगीन मोटा कपड़ा दिया जाना। खं० ३०, पृ० ९२—९५।

टनकपुर, जिला नैनीताल की आबादी। खं० ३०, पृ० ५८३—५८६।

श्रीपति सहाय, श्री—

जानवरों के नीलाम के संबंध में सूचना। खं० ३०, पृ० ३१६—३१७।

सर्वजितलाल वर्मा, श्री—

आनरेरी मैजिस्ट्रेटों का निजी निवासस्थानों में इजलास करना। खं० ३०, पृ० ११४—११६।

सिंहासन सिंह, श्री—

सम्राट बनाम सुरेन्द्र सिंह तथा अन्य लोगों के मुकद्दमे में जिला देवरिया में नीलगाय के गोली से मार डालने के संबंध में जांच पड़ताल। खं० ३०, पृ० ३१३—३१६।

सीताराम अष्ठाना श्री—

आजमगढ़ के बाबू हरखचन्द की रियासत की कोर्ट आफ वार्ड्स द्वारा निगरानी। खं० ३०, पृ० ५९५—६००।

सुदामाप्रसाद, श्री—

महाराजगंज के सर्किल इन्स्पेक्टर के पास चुराई हुई भैंस का पाया जाना। खं० ३०, पृ० ३१७—३१९।

सुरेन्द्र बहादुर सिंह, श्री—

तालाबों के पानी को सिंचाई के काम में लाना। खं० ३०, पृ० ५७०—५७१।

मुल्तान आलम खां, लेफ्टिनेंट एम०—

१९४७-४८ के बजट के लिये वेतन कमेटी की सिफारिशें। खं० ३०, पृ० ८८-८९।

डिस्ट्रिक्ट बोर्डों के चुनावों के संबंध में सूचना। खं० ३०, पृ० ८७-८८।

प्रान्तीय तथा केन्द्रीय धारा समाजों के सदस्यों को मार्ग ध्यय। खं० ३०, पृ० ८६।

लखनऊ के रेस्टोरा में पाश्चात्य ढंग पर नृत्य शिक्षा तथा विदेशी मदिरा की बिक्री। खं० ३०, पृ० ८३-८५।

हरप्रसाद सिंह, श्री—

जिला बांदा की कुछ सड़कों की मरम्मत। खं० ३०, पृ० ५४६-५४८।

तहसीलदारी से तरक्की पाने वाले डिप्टी कलेक्टरों की राशनग विभाग में नियुक्ति होने में प्रतिबन्ध। खं० ३०, पृ० ५४५-५४६।

हसन अली खां, मिस्टर—

जिला मुजफ्फरनगर के बाहर से कपड़ा मंगाने वाले व्यापारी। खं० ३०, पृ० १००-१०२।

प्राइवेट छात्रों—

सेक्रेटरी बोर्ड, आफ हाई स्कूल तथा इन्टर मीडियेट एजुकेशन, इलाहाबाद द्वारा —को प्रार्थना-पत्र के फार्म भेजने में विलम्ब। खं० ३०, पृ० २७३-२८०।

प्रान्तीयकरण—

प्र० वि०—जिला अस्पताल, बरेली का—। खं० ३०, पृ० २९२-२९८।

प्रान्तीय मेडिकल सर्विस—

प्र० वि०—सात—के आदमियों को आई० एम० एस० का दर्जा। खं० ३०, पृ० १७-१८।

प्रीमियर, आनरेबिल—

१९४७-४८ का बजट, सामान्य बाढ़-विवाद। खं० ३०, पृ० १३१, १३६, १४४, ७०८-७१५।

प्रेम स्पर्निंग एन्ड वीविंग मिल—

प्र० वि०—जिला बदायूं की—का बन्द होना। खं० ३०, पृ० २६१-२६७।

फ

फखरुल इस्लाम, मुफती—

१९४७-४८ का बजट, सामान्य वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० १८५,
१९१, ३२०—३२९।

फतेह सिंह राणा, श्री—
देखिये “प्रश्नोत्तर”।

फार्म—

सेक्रेटरी, बोर्ड आफ हाई स्कूल तथा
इन्टरमीडियेट एजुकेशन, इलाहाबाद
द्वारा प्राइवेट छात्रों को प्रार्थना-पत्र
के—भेजने में शिलम्ब।
खं० ३०, पृ० २७३-८०।

फायर वुड सिन्डोकेट—

प्र० वि०—बनारस के टेन्डर की
स्वकृति। खं० ३०, पृ० ९६-१००।

फिलिप्स, मिस्टर ई० एम०—

बजट १९४७-४८, साधारण वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० ३९२—
४०२।

फूल सिंह, श्री—

१९४७-४८ का बजट, सामान्य वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० १६३—
१७१।

ब

बजट—

सन् १९४७-४८ ई० के—पर
साधारण वाद-विवाद। खं० ३०,
पृ० ४२—७०, १२३—२५०,
३२०—४५१, ६००—७४३।

बदन सिंह, चौधरी—

बजट १९४७-४८, साधारण वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० ३९०-३९२।

बरखास्त किये गये लोगों—

प्र० वि०—सन् १९४२ के आन्दोलन
में—को वेतन देने के संबंध में
सरकार की नीति। खं० ३०,
पृ० ११२—११४।

बलभद्र सिंह, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

बिजली—

प्र० वि०—झांसी म्युनिसिपैलिटी के लिये
—की आवश्यकता। खं० ३०,
पृ० १२-१३।

प्र० वि०—का कंट्रोल। खं० ३०,
पृ० ५५८-५५९।

प्र० वि०—शाहजहाँपुर में—की
सप्लाई का कुप्रबन्ध। खं० ३०,
पृ० ५६५।

बीज—

प्र० वि०—के लिये धान खरीदने के
संबंध में शिकायत। खं० ३०, पृ०
५९२-५९३।

बीरबल सिंह, श्री—

बजट १९४७-४८, साधारण वादविवाद।
खं० ३०, पृ० ४४२—४४८।

बोर्ड आफ हाई स्कूल ऐन्ड इन्टरमीडियेट
एजुकेशन—

प्र० वि०—सेक्रेटरी—द्वारा प्राइवेट
छात्रों को प्रार्थना-पत्र के फार्म
भेजने में विलम्ब। खं० ३०,
पृ० २७३—२८०।

बोली—

प्र० वि०—नयार घाटी मरौरा बांध
प्राजेक्ट में गड़वाल के मजदूरों को काम
करने में उनकी—की कठिनाई।
खं० ३०, पृ० २९८—३०२।

भ

भगवान दीन मिश्र, श्री—

१९४७-४८ का बजट, सामान्य
वाद-विवाद। खं० ३०, पृ०
१९९—२०६।

भर्ती—

प्र० वि०—काननगो ट्रेनिंग स्कूल
में—के लिये उम्मीदवारों का
चुनाव। खं० ३०, पृ० २६८—
२७३।

प्र० वि०—ठाकुर इन्द्रासन सिंह की
मेडिकल कालेज, लखनऊ में—।
खं० ३०, पृ० ८९—९२।

भैंस—

महाराजगंज के सर्किल इन्स्पेक्टर
के पास चुराई हुई—का पाया
जाना। खं० ३०, पृ० ३१७—३१९।

भण्डाचार—

प्र० वि०—पब्लिक वर्क्स डिपार्टमेंट
और नहर विभाग में—। खं० ३०,
पृ० ११-१२।

भण्डाचार विरोध—

प्र० वि०—के सेक्रेटरी की नियुक्ति।
खं० ३०, पृ० १५-१६।

म

मकतबों—

प्र० वि०—संयुक्त प्रान्त में —के
अध्यापकों का वेतन। खं० ३०,
पृ० ३०९-३१२।

मकानों—

प्र० वि०—बस्ती के देहाती इलाकों में
—की समस्या हल करने के लिये
धन की स्वीकृति। खं० ३०,
पृ० ५४९-५५१।

मदिरा—

प्र० वि०—लखनऊ के रेस्टोरां में
पाश्चात्य ढंग पर नृत्य-शिक्षा
तथा विदेशी—की बिक्री। खं०
३०, पृ० ८३-८५।

मंत्रियों तथा पार्लियामेंटरी सेक्रेटरियों—

प्र० वि०—से सार्वजनिक सभाओं
में मिलने के संबंध में अफसरों के
लिये प्रतिबन्ध। खं० ३०, पृ०
५६६-५६९।

मरम्मत—

प्र० वि०—ज़िला बाँदा की कुछ सड़कों
की—। खं० ३०, पृ० ५४६-
५४८।

मलखान सिंह, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

मलान बांध—

गढ़वाल-भावर—के संबंध में गढ़वाल
भावर के लोगों का प्रार्थना-पत्र।
खं० ३०, पृ० १०२-१०३।

महफ़ज़ुरहमान, मौलवी—

बजट, १९४७-४८, साधारण वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० ४३२-
४३७।

महमूद अली खां, मिस्टर—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

महावीर त्यागी, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

सन १९४७-४८ ई० के बजट पर
साधारण वाद-विवाद। खं० ३०,
पृ० ६७०-७३।

मार्ग व्यय—

प्र० वि०—प्रान्तीय तथा केन्द्रीय धारा
सभाओं के सदस्यों को—। खं०
३०, पृ० ८६।

मिनिस्टर आफ एजुकेशन, आनरेबिल—

१९४७-४८ का बजट, सामान्य वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० ४२-७०,
१२८-१३४, १४०, १७९, १८२,
२०७, २११, २३४, २३६।

प्रान्त में शक्कर के कारखाने के मजदूरों
की हड़ताल के कारण उत्पन्न हुई
स्थिति पर वादविवाद के लिये
“कामरोको” प्रस्ताव की सूचना।
खं० ३०, पृ० ४१।

सन १९४६-४७ ई० के अधिकृत
खर्चों के प्रमाणित सहायक परिशिष्ट
का मेज पर रक्खा जाना। खं०
३०, पृ० ४१।

मुक़द्दसे का फैसला—

प्र० वि०—रेवेन्यू अफसर, दोषम, एटा
द्वारा मुसलमान आनन्दी के—।
खं० ३०, पृ० ५७३-५७६।

मुहम्मद असरार अहमद, मिस्टर—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

बजट १९४७-४८, साधारण वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० ४२२-
४३१।

मुहम्मद इस्हाक खां, मिस्टर—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

सन १९४७-४८ ई० के बजट पर
साधारण वाद-विवाद। खं० ३०,
पृ० ६९०, ६९४, ७३२।

मुहम्मद नजीर, मिस्टर—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

बजट १९४७-४८, साधारण वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० ४४८-४५१।

मुहम्मद फारूक, मिस्टर—

१९४७-४८ का बजट, सामान्य वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० १७७—
१८२।

मुहम्मद रजा खां, मिस्टर—

प्रान्त में शक्कर के कारखाने के मजदूरों
की हड़ताल के कारण उत्पन्न हुई
स्थिति पर वादविवाद के लिये
“कामरुकी” प्रस्ताव की सूचना।
खं० ३०, पृ० ४०।

मुहम्मद शौकत अली खां, मिस्टर—

सन् १९४७-४८ ई० के बजट पर
साधारण वाद-विवाद। खंड ३०,
पृ० ६२७-६२९, ७१८।

मेडिकल कालेज—

प्र० वि०—ठाकुर इन्द्रासन सिंह की—
लखनऊ में भर्ती। खं० ३०,
पृ० ८९—९२।

मोटर की सड़क—

प्र० वि०—गुमखाल और लैसडाउन की
—से मिलाने की योजना।
खं० ३०, पृ० १०४—१०६।

म्युनिसिपल—

प्र० वि०— —और डिस्ट्रिक्ट बोर्डों
के नये चुनावों के संबंध में सूचना।
खं० ३०, पृ० १०—११।

य

यज्ञनारायण उपाध्याय, श्री—

१९४७-४८ ई० का बजट, सामान्य
वाद-विवाद। खं० ३०, पृ०
२४१—२५०।

यूसुफ, नवाब मुहम्मद—

बजट १९४७-४८, साधारण वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० ३५२—३६०।

र

रंगीत मोटा कपड़ा—

जिला नैनीताल के लिये—दिया
जाता। खं० ३०, पृ० ९२—९५।

रईसों और जमींदारों—

प्र० वि०—जिला अफसरों का—
के यहां ठहरना। खं० ३०, पृ०
५५१—५५४।

रघुवीर सहाय, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

बजट १९४७-४८, साधारण वाद-विवाद।

खं० ३०, पृ० ३४५—३५२।

रजा खां, खान मुहम्मद—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

राजकुमार सिंह, राव—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

रामकुमार शास्त्री, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

राम मूर्ति, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

राम शरण, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

राशनिंग—

प्र० वि०—सप्लाई या —विभागों
में काम करने वाले कलेक्टरों के सब
मुस्तकिल आदमियों को वापिस
हटा देना। खं० ३०, पृ० २८४—
२८९।

राशनिंग विभाग—

प्र० वि०—तहसीलदारों से तरक्की
पाने वाले डिप्टी कलेक्टरों की—
में नियुक्ति होने में प्रतिबन्ध। खं०
३०, पृ० ५४५—५४६।

रिटायर्ड—

प्र० वि०—आदमियों को फिर से
सरकारी नौकरियों में लेना।
खं० ३०, पृ० २८९—२९२।

रेवेन्यू अफसर—

प्र० वि०—दोषध, एटा द्वारा मुस-
म्मात आनन्दो के मुकदमे का फैसला।
खं० ३०, पृ० ५७३—५७६।

रेस्टोरां—

प्र० वि०—लखनऊ के—में पाश्चात्य
ढंग पर नृत्य शिक्षा तथा विदेशी
मदिरा की बिक्री। खं० ३०, पृ०
८३—८५।

रोशन जमां खां, मिस्टर—
१९४७-४८ का बजट, सामान्य वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० १५७-१६३।

ल

लकड़ी के ठेकेदारों—
प्र० वि०—जिला नैनीताल में—
के खिलाफ शिकायत। खं० ३०, पृ०
५७७-५७८।

लक्ष्मी देवी, श्रीमती—
सन् १९४७-४८ ई० के बजट पर
साधारण वाद-विवाद। खं० ३०,
पृ० ६४३-६४४।

लगान—

प्र० वि०—प्रति बीघा—की औसत
शरह। खं० ३०, पृ० ५९१-५९२।

लड़कियों के हाई स्कूलों—
प्र० वि०—में इतिहास और भूगोल
के पढ़ाने के लिये शिक्षा माध्यम
अंग्रेजी। खं० ३०, पृ० १२१-१२२।

लोकल सेल्फ गवर्नमेंट, आनरेबिल मिनिस्टर
आफ—

सन् १९४७-४८ ई० के बजट पर
साधारण वाद-विवाद। खं० ३०,
पृ० ६९३-६९८।

व

वंश गोपाल, श्री—
१९४७-४८ का बजट, सामान्य वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० १८३-
१९३।

वादविवाद—
सन् १९४७-४८ ई० के बजट पर
साधारण—। खं० ३०, पृ०
३२०-४५१।

वापिस हटा देना—
प्र० वि०—सप्लाई या राशनिंग विभागों
में काम करने वाले कलेक्टोरेट के
सब मुस्तकिल आवसियों की—।
खं० ३०, पृ० २८४-२८९।

विलम्ब—

प्र० वि०—सेक्रेटरी, बोर्ड आफ हाई
स्कूल तथा इन्टरमीडियेट एजुकेशन,
इलाहाबाद द्वारा प्राइवेट छात्रों की

प्रार्थना-पत्र के फार्म भेजने में—
खं० ३०, पृ० २७३-२८०।

वीरेन्द्र शाह बहादुर, राजा—
बजट १९४७-४८, साधारण वाद-
विवाद। खं० ३०, पृ० ४३६,
४३७-४४२।

वेतन—

प्र० वि०—संयुक्त प्रान्त में मकतबों के
अध्यापकों का—। खं० ३०, पृ०
३०९-३१२।

सन् १९४२ के आन्दोलन में बरखास्त
किये गये लोगों को—देने के
संबंध में सरकार की नीति। खं०
३०, पृ० ११२-११४।

वेतन कमेटी—

प्र० वि०—१९४७-४८ ई० के बजट
के लिये—की सिफारिशें। खं०,
३०, पृ० ८८-८९।

व्यक्तिगत प्रश्न

आनन्दी—

रेवेन्यू अफसर, दोयम एटा द्वारा मुसम्मात
—के मुकद्दमे का फैसला। खं०
३०, पृ० ५७३-५७६।

इन्द्रासन सिंह,—

ठाकुर—की मेडिकल कालेज, लखनऊ
में भर्ती। खं० ३०, पृ० ८९-९२।

हरखचन्द—

आजमगढ़ के बा०—की रियासत की
कोर्ट आफ वार्ड्स द्वारा निगरानी।
खं० ३०, पृ० ५९५-६००।

श

शक्कर—

प्र० वि०—प्रान्त में—के कारखानों
के मजदूरों की हड़ताल के कारण
उत्पन्न हुई स्थिति पर वादविवाद
के लिये 'कामरोको' प्रस्ताव की
सूचना। खं० ३०, पृ० ३९-४१।

शिकायत—

प्र० वि०—जिला नैनीताल में लकड़ी
के ठेकेदारों के खिलाफ—। खं०
३०, पृ० ५७७-५७८।

प्र० वि०—बीज के लिये धान खरीदने के संबंध में—। खं० ३०, पृ० ५९२-५९३।

शिक्षा—

प्र० वि०—प्रान्त में निःशुल्क—के लिये सरकार की नीति। खं० ३०, पृ० २२-२४।

प्र० वि०—डिस्ट्रिक्ट बोर्ड, बुलन्दशहर को—के लिये सहायता। खं० ३०, पृ० ५५४-५५७।

शिक्षा माध्यम—

प्र० वि०—लड़कियों के हाई स्कूलों में इतिहास और भूगोल के पढ़ाने के लिये—अंग्रेजी। खं० ३०, पृ० १२१-१२२।

शिड्यूल्ड क्लासेज—

प्र० वि०—में सम्मिलित व्यक्ति। खं० ३०, पृ० ५५९-५६५।

शिवमंगल सिंह, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

शौकत अली खां, मिस्टर—

१९४७-४८ का बजट, सामान्य वाद-विवाद। खं० ३०, पृ० १२४।

श्यामलाल वर्मा, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

श्रीपति सहाय, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

स

सड़कों—

प्र० वि०—जिला बांदा की कुछ — की मरम्मत। खं० ३०, पृ० ५४६-५४८।

सड़कों का बनाना—

प्र० वि०—बुलन्दशहर-सियाना और बुलन्दशहर-अनूपशहर—। खं० ३०, पृ० ५५७।

सदस्यों—

प्र० वि०—प्रान्तीय तथा केन्द्रीय धारा सभाओं के—को मार्ग व्यय। खं० ३०, पृ० ८६।

सप्लाई—

प्र० वि०—या राशनिंग विभागों में काम करने वाले कलेक्टर के सब मुस्तकिल आदमियों को वापिस हटा देना। खं० ३०, पृ० २८४-२८९।

सरकारी नौकरियों—

रिटायर्ड आदमियों को फिर से—में लेना। खं० ३०, पृ० २८९-२९२।

सर्वजित लाल वर्मा, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

सहायता—

प्र० वि०—डिस्ट्रिक्ट बोर्ड, बुलन्दशहर को शिक्षा के लिये—। खं० ३०, पृ० ५५४-५५७।

प्र० वि०—संयुक्त प्रान्त में सरकारी—पाने वाले स्कूल। खं० ३०, पृ० ३५-३६।

साजिद हुसैन, राजा सैय्यद—

१९४७-४८ का बजट, सामान्य वाद-विवाद। खं० ३०, पृ० २२०-२२३।

सार्वजनिक सभाओं—

प्र० वि०—मंत्रियों तथा पार्लियामेंटरी सेक्रेटरियों से—में मिलने के संबंध में अफसरों के लिये प्रतिबन्ध। खं० ३०, पृ० ५६६-५६९।

सिंचाई के काम में—

प्र० वि०—तालाबों के पानी को—लाना। खं० ३०, पृ० ५७०-५७१।

सिंहासन सिंह, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

सिफारिशें—

प्र० वि०—१९४७-४८ के बजट के लिये वेतन कमेटी की—। खं० ३०, पृ० ८८-८९।

सीताराम अष्ठाना, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

सुदामा प्रसाद, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

सुरेन्द्र बहादुर सिंह, श्री—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

मुल्तान आलम खां, लेफ्टिनेंट एम०—
देखिये "प्रश्नोत्तर"।

बजट १९४७-४८, साधारण वाद-विवाद।
खं० ३०, पृ० ४०७—४१७।

स्कीम—

प्र० वि०—गुड़ डेवलेपमेंट—। खं०
३०, पृ० ५८६—५८९।

स्थानीय प्रश्न

आजमगढ़—

—के बा० हरख चन्द्र की रियासत
की कोर्ट आफ वार्ड्स द्वारा
निगरानी। खं० ३०, पृ० ५९५—
६००।

जिला—में पुलिस विभाग में काम
करने वाले हरिजनों के संबंध में
सूचना। खं० ३०, पृ० ५७१—५७२।
पुलिस सुपरिन्टेंडेंट—का चमारों
के साथ अनुचित व्यवहार। खं०
३०, पृ० ५७८, ५७९।

गढ़वाल—

—की टुक नं० यू० एस० जे० ३२६६
के संबंध में सूचना। खं० ३०,
पृ० २८१—२८३।

गढ़वाल—भावर—

—के किसानों की ओर से स्मार-पत्र।
खं० ३०, पृ० १०६—१११।

गुमखाल—

—और लैन्सडाउन को मोटर की
सड़क से मिलाने की योजना। खं०
३०, पृ० १०४—१०६।

श्रांती—

—म्युनिसिपैलिटी के लिये बिजली
की आवश्यकता। खं० ३०, पृ०
१२—१३।

टनकपुर—

—, जिला नैनीताल की आबादी।
खं० ३०, पृ० ५८३—५८६।

देवरिया—

सम्राट बनाम श्री सुरेन्द्र बहादुर सिंह
तथा अन्य लोगों के मुकदमों में जिला
—में नील गाय के गोली से मार
डालने के संबंध में ज.ब.-पड़ताल।
खं० ३०, पृ० ३१३—३१६।

नैनीताल—

जिला—के लिये रंगीन मोटा कपड़ा
दिया जाना। खं० ३०, पृ० ९२—
९५।

जिला—में लकड़ी के ठेकेदारों के
खिलाफ शिकायत। खं० ३०, पृ०
५७७—५७८।

फर्रुखाबाद—

डिस्ट्रिक्ट बोर्ड—के अन्तर्गत नियुक्त
अध्यापिकाओं को तरक्की न
मिलना। खं०, ३०, पृ० १८—१९।

बदायूं—

जिला—की प्रेम स्पनिंग ऐंड वीविंग
मिल का बन्द होना। खं० ३०, पृ०
२६१—२६७।

बनारस—

फायरवुड सिन्डीकेट, —के टेन्डर की
स्वीकृति। खं० ३०, पृ० ९६—१००।

बरेली—

जिला अस्पताल, —का प्रांतीय-
करण। खं० ३०, पृ० २९२—२९८।

बस्ती—

—के देहाती इलाकों में मकानों की
समस्या हल करने के लिये धन की
स्वीकृति। खं० ३०, पृ० ५४९—
५५१।

—के नोटोफाइड एरिया की परिमित
अर्थ-सम्पत्ति। खं० ३०, पृ० २८०—
२८१।

बांदा—

जिला—की कुछ सड़कों की
मरम्मत। खं० ३०, पृ० ५४६—५४८।

बुलन्दशहर—

डिस्ट्रिक्ट बोर्ड—की शिक्षा के लिये
सहायता। खं० ३०, पृ० ५५४—
५५७।

महाराजगंज—

—के सर्किल इन्स्पेक्टर के पास
चुराई हुई भंस का पाया जाना।
खं० ३०, पृ० ३१७—३१९।

मुजफ्फरनगर—

जिला—के बाहर से कपड़ा मंगाने
वाले व्यापारी। खं० ३०, पृ०
१००—१०२।

लखनऊ—

ठाकुर इन्द्रासन सिंह की मेडिकल कालेज—में भरती। खं० ३०, पृ० ८९—९२।

—के रेस्टोरां में पाश्चात्य ढंग पर नृत्य शिक्षा तथा बिदेशी मदिरा की बिक्री। खं० ३०, पृ० ८३—८५।

लैंसडाउन—

गुमखाल और—को मोटर की सड़क से मिलाने की योजना। खं० ३०, पृ० १०४—१०६।

शाहजहांपुर—

—में बिजली में की सप्लाय का कुप्रबन्ध। खं० ३०, पृ० ५६५।

स्पीकर, आनरेबिल—

१९४७-४८ का बजट, सामान्य वाद-विवाद। खं० ३०, पृ० १२३, १२४, १२५, ६००, ६५९, ६९२।

प्रान्त में शक्कर के कारखाने के मजदूरों की हड़ताल के कारण उत्पन्न हुई स्थिति पर वाद-विवाद के लिये “कामरोकी” प्रस्ताव की सूचना। खं० ३०, पृ० ३९, ४०, ४१।

स्मार-पत्र—

प्र० वि०—गढ़वाल भावर के किसानों की ओर से—। खं० ३०, १०६—१११।

ह

हर प्रसाद सिंह, श्री—
देखिये “प्रश्नोत्तर”।

सन् १९४७-४८ ई० के बजट पर साधारण वाद-विवाद। खं० ३०, पृ० ६३८—६४०।

हरिजन—

प्र० वि०—उम्मीदवारों का डिप्टी कलेक्टर की जगहों के लिये सन् १९३७—१९४६ तक चुनाव। खं० ३०, पृ० १४—१५।

हरिजनों के संबंध में सूचना—

प्र० वि०—ज़िला आजमगढ़ में पुलिस विभाग में काम करने वाले—। खं० ३०, पृ० ५७१—५७२।

हरिहरनाथ शास्त्री, श्री—

१९४७-४८ का बजट सामान्य वाद-विवाद। खं० ३०, पृ० १४४—१५०।

हजनि—

प्र० वि०—संयुक्त प्रान्त में नहर की पटरी टूट जाने के कारण किसानों कः—की रकम का दिया जाना। खं० ३०, पृ० ३०३—३०५।

हसन अली खां, मिस्टर—

देखिये “प्रश्नोत्तर”।

१९४७-४८ का बजट, सामान्य वाद-विवाद। खं० ३०, पृ० २३१—२३७।

होम मिनिस्टर, आनरेबिल—

सन् १९४७-४८ ई० के बजट पर साधारण वाद-विवाद। खं० ३०, पृ० ६८१।

اشارہ

فرد کارروائی لیجسلیٹو اسمبلی صوبہ جات متحدہ

جلد ۳۰

(آ)

آبادی —

سوال بابت ٹنگ پور ضلع
نہینی تال کی — جلد ۳۰
صفحہ ۵۸۳ - ۵۸۵

سوال بابت صوبہ جات متحدہ میں
پچھڑی ہوئی ہندو ذاتوں کی
— جلد ۳۰ صفحہ ۸-۷

آراضی والے کسان —

سوال بابت ۵ ایکڑ سے لے کر
۴۰ ایکڑ تک — جلد ۳۰
صفحہ ۵۸۹ - ۵۹۱

آزادی رجسٹریشن —

سوال بابت — اور اسسٹنٹ
کلکٹروں کے موجودہ نظام کا خاتمہ
نیز دوبارہ منظم کرنا - جلد ۳۰
صفحہ ۱۳ - ۱۴

سوال بابت — کا اپنے گھروں پر
عدالت کرنا - جلد ۳۰ صفحہ
۱۱۴ - ۱۱۶

(الف)

احیت پرسان جین، شری —

بجٹ سنہ ۱۹۳۷-۳۸ ع - عام بجٹ -
جلد ۳۰ صفحہ ۳۲۹ - ۳۳۹

اچل سنگھ، شری —

سنہ ۱۹۳۷-۳۸ ع کا بجٹ - عام
بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۲۳۷ - ۲۴۱

اسپیشل منیجر کورٹ آف وارنٹس —
سوال بابت مقدمہ — ایٹھ ہمام
مسماۃ آفندی - جلد ۳۰ صفحہ
۵۷۳ - ۵۷۹
امپیکر، آنریبل —

سنہ ۳۸ - ۱۹۳۷ ع کے بجٹ پر عام
بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۹۰۰ - ۹۰۴
۹۵۸، ۹۶۲، ۹۹۲
سنہ ۳۸ - ۱۹۳۷ ع کا بجٹ - عام
بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۱۲۳ - ۱۲۵
۱۲۳، ۱۲۵

صوبہ میں شکر کے کارخانوں کے
مزدوروں کے ہڑتال کرنے کی وجہ سے
جو حالات پیدا ہو گئی ہے اس پر
بجٹ کرنے کے لئے تحریک التوا
کا نوٹس - جلد ۳۰ صفحہ ۲۱

استانیوں —

سوال بابت ڈسٹرکٹ بورڈ فروخ آباد
کے مانتھت ملازم — کو ترقی
نہ ملنا - جلد ۳۰ صفحہ ۱۸ - ۱۹
اسحاق خاں، مسٹر، مقدمہ —

بجٹ سنہ ۳۸ - ۱۹۳۷ ع - عام
بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۳۹۹ - ۴۰۰
۴۰۰، ۴۱۵، ۴۹۰، ۴۹۹
۴۹۹، ۷۳۳، ۷۳۳

دیکھئے ”سوالات و جوابات“

اسرار احمد، مسٹر، مقدمہ —

بجٹ ۳۸ - ۱۹۳۷ ع - عام بجٹ -
جلد ۳۰ صفحہ ۲۲۲ - ۲۳۱

اشاریہ

فرد کارروائی ایجسٹریٹو اسمبلی صوبجات متحدہ

جلد ۳۰

(آ)

آبادی —

سوال بابت ٹنگ پور ضلع
نینی تال کی — جلد ۳۰
صفحہ ۵۸۳-۵۸۵

سوال بابت صوبجات متحدہ میں
پچھڑی ہوئی ہندو ذاتوں کی
— جلد ۳۰ صفحہ ۷-۸

آراضی والے کسان —

سوال بابت ۵ ایکڑ سے لیکر
۳۰ ایکڑ تک — جلد ۳۰
صفحہ ۵۸۹-۵۹۱

آنریزی رجسٹریٹوں —

سوال بابت — اور اسسٹنٹ
کلکٹروں کے موجودہ نظام کا خاتمہ
نیز دوبارہ منظم کرنا - جلد ۳۰
صفحہ ۱۲-۱۴

سوال بابت — کا اپنے گھروں پر
عدالت کرنا - جلد ۳۰ صفحہ
۱۱۴-۱۱۴

(الف)

اجیت پرساد جین، شری —

بجٹ سنہ ۲۸-۱۹۳۷ء - عام بجٹ -
جلد ۳۰ صفحہ ۲۲۹-۲۳۹

اچل سنگھ، شری —

سنہ ۲۸-۱۹۳۷ء کا بجٹ - تمام
بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۲۳۷-۲۴۱

اسپیشل منیجر کورٹ آف وارنٹس —
سوال بابت مقدمہ — ایٹھ ہمام
مسماۃ آندی - جلد ۳۰ صفحہ
۵۷۳-۵۷۴
امپیکر، آنریبل —

سنہ ۲۸-۱۹۳۷ء کے بجٹ پر عام
بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۶۰۰-۶۰۱
۶۵۸، ۶۶۲، ۶۹۲
سنہ ۲۸-۱۹۳۷ء کا بجٹ - عام
بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۱۲۳-۱۲۴
۱۲۳، ۱۲۵

صوبہ میں شکر کے کارخانوں کے
مزدوروں کے ہڑتال کرنے کی وجہ سے
جو حالت پیدا ہو گئی ہے اس پر
بجٹ کرنے کے لئے تحریک التوا
کا نوٹس - جلد ۳۰ صفحہ ۴۱

استانیوں —

سوال بابت ڈسٹرکٹ بورڈ فرخ آباد
کے ماتحت ملازم — کو ترقی
نہ ملنا - جلد ۳۰ صفحہ ۱۸-۱۹
اسحاق خاں، مسٹر، محمد —

بجٹ سنہ ۲۸-۱۹۳۷ء - عام
بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۳۶۹-۳۷۰
۳۶۹، ۳۷۰، ۳۸۵، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲

دیکھئے ”سوالیات و جوابات“

اسرار احمد، مسٹر، محمد —
بجٹ ۲۸-۱۹۳۷ء - عام بجٹ -
جلد ۳۰ صفحہ ۲۲۲-۲۳۱

افسران —

سوال بابت وزراء نیز پارلیمنٹری
سیکریٹریوں سے عام جاسوں میں
ملنے کے لئے — کے لئے تیوں —
جلد ۳۰ صفحہ ۵۶۶ - ۵۶۹

الگو رائے شاہتری، شری —

دیکھئے ”سوال و جوابات“

امداد —

سوال بابت دستورکٹ بورڈ
بلند شہر کو تعلیم کے لئے —
جلد ۳۰ صفحہ ۵۵۳ - ۵۵۷

انتخابات —

سوال بابت دستورکٹ بورڈوں کے —
کے بارے میں اطلاع — جلد ۳۰
صفحہ ۸۷ - ۸۸

انتظام —

سوال بابت شاہجہانپور میں بجلی
کی بہم رسانی کا خراب —
جلد ۳۰ صفحہ ۵۶۵ - ۵۶۶

اندرونی تہیائی، شری —

سنہ ۱۹۴۷-۴۸ء کا بجٹ، عام بجٹ،
جلد ۳۰ صفحہ ۲۱۳ - ۲۲۰

انسداد رشوت ستانی —

سوال بابت — کے سیکریٹری کی
تقرری — جلد ۳۰ صفحہ ۱۵ - ۱۶
اوسط شرح —

سوال بابت فی بیگم لکان کی —
جلد ۳۰ صفحہ ۵۹۱ - ۵۹۲

ایجوکیشن، آنرہبل، منسٹر آف —

جائز اخراجات سنہ ۱۹۴۶-۴۷ء کی
مصدقہ تکمیلی نئی کا میز پر رکھا
جانا — جلد ۳۰ صفحہ ۳۲

دیکھئے ”سوال و جوابات“

اسسٹنٹ کانکٹروں —

سوال بابت آنریری مجسٹریٹوں اور
— کے موجودہ نظام کا خاتمہ
نیز دوبارہ منظم کرنا — جلد ۳۰
صفحہ ۱۳ - ۱۴

اسسٹنٹ ماسٹروں —

سوال بابت ڈپارٹمنٹل سیلکشن کمیٹی
کے فیصلہ کے خلاف — کو اپیل
کرنے کی مٹاھی — جلد ۳۰
صفحہ ۱۱۹ - ۱۲۱

اسکول —

سوال بابت صوبائی متحدہ میں
سرکاری امداد پانے والے —
جلد ۳۰ صفحہ ۳۵ - ۳۷

اسکولوں اور کالجوں —

سوال بابت صوبہ میں گورنمنٹ
— کے بارے میں اطلاع — جلد
۳۰ صفحہ ۲۸ - ۳۵

اسکیم —

سوال بابت گزٹڈ سولپمنٹ
جلد ۳۰ صفحہ ۵۸۵ - ۵۸۶

اشرف احمد، سید —

دیکھئے ”سوال و جوابات“

اطلاع —

سوال بابت دستورکٹ بورڈوں کے
انتخابات کے بارے میں —
جلد ۳۰ صفحہ ۸۷ - ۸۸

سوال بابت صوبہ میں گورنمنٹ
اسکولوں اور کالجوں کے بارے میں
— جلد ۳۰ صفحہ ۲۸ - ۳۵

سوال بابت ضام اعظم گڑھ میں
محکمہ پولیس میں کم کرنے والے
ہجرتوں کے متعلق — جلد
۳۰ صفحہ ۵۷۱ - ۵۷۲

یوتو —

سوال بابت پولیس سپرنٹنڈنٹ
اعظم گڈھ کا چہروں کے ساتھ
غیر مناسب ————— جان ۳۰
صفحہ ۵۷۸

برخاست شدہ لوگوں —

سوال بابت سنہ ۱۹۴۲ء کی تھریک
میں ————— کو قنڈوا دینے کے
بارے میں سرکار کی پالیسی -
جان ۳۰ صفحہ ۱۱۲ - ۱۱۳

بنارسی داس 'شری' —

دیکھئے "سوالات و جوابات"

بہار کے کسانوں —

سوال بابت گڈھوال ————— کی طرف
سے ایک یادداشت - جان ۳۰
صفحہ ۱۰۶ - ۱۱۲

بھرتی —

سوال بابت ٹھاکر اندراسن سنگھ کی
میڈیکل کالج لکھنؤ میں —————
جان ۳۰ صفحہ ۸۹ - ۹۲

بھگوان دین 'مشر' —

سنہ ۲۸ - ۱۹۴۷ء کا بجٹ - عام
بجٹ - جان ۳۰ صفحہ ۱۹۹ - ۲۰۶

پھینس —

سوال بابت ضلع گوردھپور میں مسٹر
ہاشم الدین سوکل انسپیکٹر پولیس
مہراج گنج کے پاس ایک مسروتہ
— کا پایا جانا - جان ۳۰ صفحہ
۳۱۷ - ۳۱۹

پیپل سنگھ 'شری' —

بجٹ سنہ ۲۸ - ۱۹۴۷ء - عام بجٹ -
جان ۳۰ صفحہ ۲۴۲ - ۲۴۸

سنہ ۲۸ - ۱۹۴۷ء کا بجٹ - جان ۳۰
صفحہ ۷۰ - ۷۲

سنہ ۲۸ - ۱۹۴۷ء کا بجٹ - عام
بجٹ - جان ۳۰ صفحہ ۲۰۷

صوبہ میں شکر کے کارخانوں کے
مزدوروں کے ہڑتال کرنے کی وجہ
سے جو حالت پیدا ہو گئی ہے اس
پر بجٹ کرنے کے لئے تھریک
التوا کا نوٹس - جان ۳۰ صفحہ ۴۱

ایشور شرما 'شری' —

دیکھئے "سوالات و جوابات"

(ب)

بجٹ —

سنہ ۲۸ - ۱۹۴۷ء کا —————
جان ۳۰ صفحہ ۷۵ - ۷۲

سنہ ۲۸ - ۱۹۴۷ء کے ————— پر عام
بجٹ - جان ۳۰ صفحہ ۳۲۰ - ۳۵۱
۷۴۳ - ۶۰۰

بجلی —

سوال بابت شاہجہانپور میں —
کی بہمرسانی کا خراب انتظام -
جان ۳۰ صفحہ ۵۶۵ - ۵۶۶

سوال بابت ————— کا کنٹرول - جان ۳۰
صفحہ ۵۵۸

بجٹ —

سنہ ۲۸ - ۱۹۴۷ء کے بجٹ پر عام
— جان ۳۰ صفحہ ۳۲۰ - ۳۵۱
۷۴۳ - ۶۰۰

پدن سنگھ 'چودھری' —

بجٹ سنہ ۲۸ - ۱۹۴۷ء - عام
بجٹ - جان ۳۰ صفحہ ۳۹۰ - ۳۹۱

یوکاک ، کیپٹن - ایس - آر -

سنہ ۳۸-۱۹۳۷ع کا بجٹ - عام بجٹ -

جلد ۳۰ صفحہ ۱۷۱-۱۷۷

پولیس سپرنٹنڈنٹ -

سوال بابت - اعظم گڑھ کا چماروں

کے ساتھ غیر مناسب برتاؤ -

جلد ۳۰ صفحہ ۵۷۸

بھول سنگھ ، شری -

سنہ ۳۸-۱۹۳۷ع کا بجٹ - عام

بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۱۶۳-۱۷۱

(ت)

تالابوں کے پانی -

سوال بابت - کو سینچائی کے کام

میں لانا - جلد ۳۰ صفحہ ۵۷-۵۷۱

تجویز -

سوال بابت گمکھل اور لینسڈاؤن کو

موٹر کی سڑک سے ملانے کی -

جلد ۳۰ صفحہ ۱۰۲-۱۰۵

تھریک -

سوال بابت سنہ ۱۹۳۲ع کی -

میں درخواست شدہ لوگوں کی

تفصیلاً دینے کے بارے میں سرکار

کی پالیسی - جلد ۳۰ صفحہ ۱۱۲-۱۱۳

تھریک التوا -

صوبہ میں شکر کے کارخانوں کے مزدوروں

کے ہڑتال کرنے کی وجہ سے جو

حالت پیدا ہوئی ہے اس پر بجٹ

کرنے کے لئے - کا نوٹس - جلد ۳۰

صفحہ ۳۹

تھریک داری -

سوال بابت - سے ترقی پائے ہوئے

ذہنی ٹاکٹرز کی راشننگ کے محکمہ

میں تقرری پر قیود - جلد ۳۰

صفحہ ۵۴۵-۵۴۶

(پ)

پچھڑی ہندو ذاتوں -

سوال بابت صوبائی متحدہ میں

کی آبادی - جلد ۳۰

صفحہ ۸۰۷

پروانشیالائز کیا جانا -

سوال بابت بریلی ڈسٹرکٹ ہاسپتال

کا - جلد ۳۰ صفحہ ۲۹۲-۲۹۸

پروانشیل میڈیکل سروس -

سوال بابت سات - کے آدمیوں

کو آئی - ایم - ایس کا درجہ -

جلد ۳۰ صفحہ ۱۷

پرائمری اسکول -

سوال بابت - کے مدرسین کو

قرینڈ ٹیچر سرٹیفکیٹ سے مستثنیٰ

رہنا - جلد ۳۰ صفحہ ۱۹-۲۲

پرائیویٹ امیدواروں -

سوال بابت بورڈ آف ہائی اسکول

اور انٹرمیڈیٹ ایجوکیشن الہ آباد

کے سکریٹری کی - کو داخلہ کے

فارم بھیجنے میں تساہلی - جلد ۳۰

صفحہ ۲۷۳-۲۸۰

پریمر ، آنریبل -

سنہ ۳۸-۱۹۳۷ع کے بجٹ پر عام

بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۷۲۳-۷۲۸

پنشن یافتہ -

سوال بابت - لوگوں کو پھر سے

سرکاری ملازمت میں لینا -

جلد ۳۰ صفحہ ۲۸۹-۲۹۲

پورنما ہنر جی ، شریعتی -

دیکھئے ” سوالات و جوابات “

پرست مارٹم -

سوال بابت چماروں کو سڑی ہوئی

لاشوں کو - کے لئے لیجائے پر

مجبور کرنا - جلد ۳۰ صفحہ ۸-۱۰

تخفیف —

سوال بابت محکمہ جنگلات کے
یوٹی لائزیشن سرکل میں ———
جلد ۳ صفحہ ۵۷۹-۵۸۳

ترقی پائے ہوئے —

سوال بابت، تحصیلاری سے —
ڈپٹی کلکٹروں کی راشننگ کے محکمہ
میں تقرری پر قیود - جلد ۳۰
صفحہ ۵۴۵-۵۴۶

تساہلی —

سوال بابت بورڈ آف ہائی اسکول اور
انٹرمیڈیٹ ایجوکیشن الہ آباد کے
سکریٹری کی پرائیویٹ امیدواروں
کو داخلہ کے فارم بھیجنے میں —
جلد ۳ صفحہ ۲۷۳ - ۲۸۰

تعداد —

سوال بابت چوری میں جیل جانے
والوں کی — جلد ۳۰
صفحہ ۳۷ - ۳۹

تعلیم —

سوال بابت دسترکٹ بورڈ بلندشہر
کو — کے لئے امداد - جلد ۳۰
صفحہ ۵۵۲ - ۵۵۷

تعلیم انگریزی —

سوال بابت نسوان ہائی اسکولوں
میں تواریخ اور جغرافیہ پڑھانے
کے لئے ذریعہ — جلد ۳۰
صفحہ ۱۲۱ - ۱۲۲

تعلیم رقص —

سوال بابت لکھنؤ کے ریستوران میں
مغربی طریق پر — اور غیر
ملکی شراب کی فروخت - جلد ۳۰
صفحہ ۸۳ - ۸۵

تعمیرات عامہ —

سوال بابت محکمہ — اور
محکمہ انہار میں برائیاں - جلد ۳۰
صفحہ ۱۱، ۱۲، ۱۳

تقرری —

سوال بابت انسداد رشوت ستانی
کے سیکریٹری کی — جلد ۳۰
صفحہ ۱۵ - ۱۶

سوال بابت تحصیلاری سے ترقی
پائے ہوئے ڈپٹی کلکٹروں کی
راشننگ کے محکمہ میں — پر
قیود - جلد ۳۰ صفحہ ۵۴۵ - ۵۴۶

تفخواہ کمیٹی —

سوال بابت سنہ ۴۸ - ۱۹۴۷ء کے
بجٹ کے لئے — کی سفارشیں -
جلد ۳۰ صفحہ ۸۸ - ۸۹

تفخواہوں —

سوال بابت صوبجات متحدہ کے مکتبوں
کے ٹیچروں کی — میں اضافہ -
جلد ۳۰ صفحہ ۳۰۹ - ۳۱۲

(ت)

ٹاؤن ایڈیا —

سوال بابت کوٹ دوارا کے لئے —
کی منظوری - جلد ۳۰
صفحہ ۱۰۵ - ۱۰۶

ٹرک نمبر یو- ایس- جے- ۲۲۶۶ —
سوال بابت ضلع گدھوال میں —
کے متعلق اطلاعات - جلد ۳۰
صفحہ ۲۸۱ - ۲۸۳

ٹریڈ ٹیچر سرٹیفکٹ —

سوال بابت پرائمری اسکول کے
مدرسین کو — سے مستثنیٰ کرنا -
جلد ۳۰ صفحہ ۱۹ - ۲۲

جیل —

سوال بابت یو — پی گورنمنٹ کے حکم سے — رہا شدہ لوگوں کی بابت اطلاع — جلد ۳۰ صفحہ ۳۰۵-۳۰۹

(چ)

چتر بھج شرم، شری —
بجٹ ۳۸-۱۹۳۷ع — عام بجٹ —
جلد ۳۰ صفحہ ۳۶۰-۳۶۹

چماروں —

سوال بابت پولیس سپرنٹنڈنٹ منٹ اعظم گتھہ کا — کے سانہہ غیر مناسب برتاؤ — جلد ۳۰ صفحہ ۵۷۸

سوال بابت — کو ستری ہوئے لاشوں کو پوسٹ مارٹم کے لئے لیجانے پر مجبور کرنا — جلد ۳۰ صفحہ ۱۰-۸

چناؤ —

سوال بابت قانونگو ٹریننگ اسکول کے داخلہ کے لئے طلباء کا — جلد ۳۰ صفحہ ۲۶۸-۲۷۳

سوال بابت میونسپل اور ڈسٹرکٹ بورڈوں کے نئے — کے بارے میں اطلاع — جلد ۳۰ صفحہ ۱۱-۱۰

چوری —

سوال بابت — میں جیل جانے والوں کی تعداد — جلد ۳۰ صفحہ ۳۷-۳۹

چیت رام، شری —
دیکھئے ”سوالات و جوابات“

(ح)

حسن علی خان، مسٹر —
دیکھئے ”سوالات و جوابات“
سنہ ۳۸-۱۹۳۷ع کا بجٹ — عام بجٹ — جلد ۳۰ صفحہ ۲۲۱-۲۲۷

ٹھیکہ داروں —

سوال بابت ضلع نیپنی تال میں لکڑی کے — کے خلاف شکایت —
جلد ۳۰ صفحہ ۵۷۷-۵۷۸

ٹیپروں —

سوال بابت صوبہ جات متحدہ کے مکتبوں کے — کی تنخواہوں میں اضافہ —
جلد ۳۰ صفحہ ۳۰۹-۳۱۲

ٹینڈر —

سوال بابت فائو روڈ سنڈیکٹ بنارس کے — کی منظوری —
جلد ۳۰ صفحہ ۹۶-۱۰۰

(ج)

جانوروں —

سوال بابت — کے نیلام کے متعلق اطلاع — جلد ۳۰ صفحہ ۲۱۶-۲۱۷

جسٹس، آنریبل منسٹر آف —
بجٹ سنہ ۳۸-۱۹۳۷ع — عام بجٹ — جلد ۳۰ صفحہ ۳۰۱-۳۰۰

جگموہن سنگھ نیگی، شری —
دیکھئے ”سوالات و جوابات“
سنہ ۳۸-۱۹۳۷ع کا بجٹ — عام بجٹ — جلد ۳۰ صفحہ ۱۵۰-۱۵۷

جگنناٹھ پرساد اگروال، شری —

سنہ ۳۸-۱۹۳۷ع کا بجٹ — عام بجٹ — جلد ۳۰ صفحہ ۲۲۹-۲۳۱

جگنناٹھ پرساد عرف جگن، شری —
دیکھئے ”سوالات و جوابات“

جمشید علی خان، میجر نواب —
بجٹ سنہ ۳۸-۱۹۳۷ع — عام بجٹ — جلد ۳۰ صفحہ ۳۳۹-۳۴۰

ڈپٹی کلرکوں —

سوال بابت تحصیلداري سے ترقی
پائے ہوئے — کسی راشننگ کے
محکمہ میں تقرری پر قیود - جلد ۳۰
صفحہ ۵۲۶-۵۳۵

ڈسٹرکٹ انسپروں —

سوال بابت — کا رئیسوں اور
زمینداروں کے یہاں تھہرنا - جلد ۳۰
صفحہ ۵۵۱-۵۵۳

ڈسٹرکٹ بورڈ —

سوال بابت — بلغشہر کو تعلیم
کے لئے امداد - جلد ۳۰ صفحہ ۵۵۲-
۵۵۷

سوال بابت — فرخ آباد کے ماتحت
ملازم اُستادیوں کو ترقی نہ ملنا -
جلد ۳۰ صفحہ ۱۸-۱۹

ڈسٹرکٹ بورڈوں —

سوال بابت — کے انتخابات کے
بارے میں اطلاع - جلد ۳۰ صفحہ
۸۷-۸۸

(ن)

[ذاتی سوالات]

اندراسن سنگھ —

ٹھاکر — کی میڈیکل
کالج میں بھرتی - جلد ۳۰ صفحہ
۸۹-۹۲

سرندر سنگھ —

یاشاہ سلامت بنام — وغیرہ کے
کے مقدمہ میں ضلع دیوریا میں
نیل گائے مارے جانے کے متعلق
تحقیقات - جلد ۳۰ صفحہ ۳۱۳-۳۱۶

ہرکھ چند —

اعظم گڈھ کے بابو — کی ریاست
کی کورٹ آف وارڈس کے ذریعہ
نکرائی - جلد ۳۰ صفحہ ۵۹۵-۶۰۰

حکومت کی پالیسی —

سوال بابت صوبہ میں مفت تعلیم
کے لئے — جلد ۳۰ صفحہ ۲۲-۲۴

(خ)

خلیق الزماں، چونہری —

سنہ ۱۹۳۷-۳۸ ع کے بجٹ پر عام
بھٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۶۱-۶۱۱
۶۹۵، ۶۹۹

خوب سنگھ، شری —

بجٹ سنہ ۱۹۳۷-۳۸ ع - عام بھٹ -
جلد ۳۰ صفحہ ۲۰۲-۲۰۷

دیکھئے ”سوالات و جوابات“

(ن)

داخلہ —

سوال بابت قانونگو ٹریننگ اسکول کے
— کے لئے طلباء کا چناؤ - جلد ۳۰
صفحہ ۲۶۸-۲۷۳

دھان —

سوال بابت بیج کے لئے — خریدنے
کے بارے میں شکایت - جلد ۳۰
صفحہ ۵۹۲-۵۹۳

(ق)

ڈپارٹمنٹل سیکشن کمیٹی —

سوال بابت — کے فیصلہ کے خلاف
اسسٹنٹ ماسٹروں کو اپیل کرنے کی
مناہی - جلد ۳۰ صفحہ ۹۱۹-۹۲۱

ڈپٹی انسپیکٹر —

سوال بابت گریجویٹ سی - ٹیز کو
— کی جگہ پر مقرر کرنے کی
مناہی - جلد ۳۰ صفحہ ۱۱۶-۱۱۹

رگھو بیڑ سہائے ' شری —

بجٹ سنہ ۳۸-۱۹۳۷ع کا — عام

بجٹ - جلد ۳ صفحہ ۳۵۲-۳۲۵

دیکھئے "سوالات و جوابات"

رنگین کپڑا —

سوال بابت ضلع ننہی تال کے لئے

موٹا — دیا جانا - جلد ۳

صفحہ ۹۲ - ۹۵

روشن زماں خان ' مسٹر —

سنہ ۳۸-۱۹۳۷ع کا بجٹ - عام

بجٹ - جلد ۳ صفحہ ۱۵۷-۱۴۳

دھسوں اور زمینداروں —

سوال بابت ضلع افسروں کا — کے

یہاں ٹھہرنا - جلد ۳ صفحہ

۵۵۱ - ۵۵۴

ریستوران —

سوال بابت لکھنؤ کے — میں

مغربی طریق پر تعظیم رقص اور

غیر ملکی شراب کی فروخت -

جلد ۳ صفحہ ۸۳ - ۸۵

(س)

ساجد حسین ' راجہ سید —

سنہ ۳۸-۱۹۳۷ع کا بجٹ - عام

بجٹ - جلد ۳ صفحہ ۲۲۳-۲۲۰

سپلائی —

سوال بابت محکمہ — یا راشننگ

میں کلکٹری کے مستقل ملازمین

کی سابق جگہوں پر واپسی -

جلد ۳ صفحہ ۲۸۲ - ۲۸۹

سداما پرساد ' شری —

دیکھئے "سوالات و جوابات"

سرکار کی پالیسی —

سوال بابت سنہ ۱۹۳۲ع کی

تھریک میں برخاست شدہ لوگوں

کو تفریہ دہانے کے بارے میں

جلد ۳ صفحہ ۱۱۲-۱۱۳

ڈاکٹر عابدی ' سید —

سنہ ۳۸-۱۹۳۷ع کا بجٹ - عام

بجٹ - جلد ۳ صفحہ ۱۹۳-۱۹۹

(د)

راجہ کمار سنگھ ' شری —

دیکھئے "سوالات و جوابات"

راجہ رام شاستری ' شری —

سنہ ۳۸-۱۹۳۷ع کے بجٹ پر عام

بجٹ - جلد ۳ صفحہ ۱۵۵-۱۶۲

راشننگ —

سوال بابت تحصیلداری سے ترقی

پائے ہوئے کلکٹروں کی — کے

محکمہ میں تقرری پر قیود - جلد

۳ صفحہ ۵۲۵ - ۵۲۶

محکمہ سپلائی یا — میں

کلکٹری کے مستقل ملازمین کی

سابق جگہوں پر واپسی - جلد ۳

صفحہ ۲۸۲-۲۸۹

رام شن ' شری —

دیکھئے "سوالات و جوابات"

رام کمار شاستری ' شری —

دیکھئے "سوالات و جوابات"

رام موہنی ' شری —

دیکھئے "سوالات و جوابات"

رضا خاں ' خان محمد —

دیکھئے "سوالات و جوابات"

صوبہ میں شکر کے کارخانوں کے

مزدوروں کے ہڑتال کرنے کی وجہ

سے جو حالت پیدا ہو گئی ہے اس

پر بجٹ کرنے کے لئے تھریک التوا

کا نوٹس - جلد ۳ صفحہ ۴۰

رقم کی منظوری —

سوال بابت بستی کے دیہاتی علاقوں

میں مکانوں کے مسئلہ کو حل

کرنے کے لئے دستدرکٹ بورڈ کو —

جلد ۳ صفحہ ۵۲۹ - ۵۵۱

صوبجات متحدہ میں سرکاری امداد
پانے والے اسکول - جلد ۳۰
صفحہ ۲۵ - ۲۷

صوبجات متحدہ میں پچھڑی
ہوئی ہندو ذاتوں کی آبادی -
جلد ۳۰ صفحہ ۷

صوبہ میں گورنمنٹ اسکولوں اور
کالجوں کے بارے میں اطلاع -
جلد ۳۰ صفحہ ۲۸ - ۳۵

اشرف احمد، سید -

یو۔ پی گورنمنٹ کے حکم سے جیل سے
رہا شدہ لوگوں کی بابت اطلاع -
جلد ۳۰ صفحہ ۳۰۵ - ۳۰۹

الکو رائے شاستری، شری -

ٹھاکر اندراسن سنگھ کی مہدیکل
کالج لکھنؤ میں بھرتی - جلد ۳۰
صفحہ ۸۹ - ۹۲

ایشرور سرن، شری -

مقدمہ اسپیشل منیجر کورٹ آف
وارنٹس ایٹھ بنام مسماۃ انندی -
جلد ۳۰ صفحہ ۵۷۳ - ۵۷۶

بلجہدر سنگھ، شری -

”اقوام متحدہ“ فہرست میں
شامیل لوگ - جلد ۳۰
صفحہ ۵۵۹ - ۵۶۵

بغازسی داس، شری -

بجائی کا کنٹرول - جلد ۳۰ صفحہ ۵۵۸
بلند شہر - سیانہ اور بلند شہر -
انوپ شہر سڑکوں کی تعمیر - جلد
۳۰ صفحہ ۵۵۷

بورڈ آف ہائی اسکول اور انٹرمیڈیٹ
ایجوکیشن الہ آباد کے سکریٹری

سوال بابت صوبہ میں مفت علاج
معالجہ کے لئے — جلد ۳۰
صفحہ ۲۲ - ۲۷

سرکاری امداد -

سوال بابت صوبجات متحدہ میں
پانے والے اسکول - جلد ۳۰
صفحہ ۳۵ - ۳۷

سرچیت لال ورما، شری -

دیکھئے ”سوالات و جوابات“

سریندر بہادر سنگھ، شری -
دیکھئے ”سوالات و جوابات“

سڑکوں -

سوال بابت بلندشہر - سیانہ اور
بلند شہر - انوپ شہر — کی
مرمت - جلد ۳۰ صفحہ ۵۵۷

سوال بابت ضلع باندہ کی کچھ — کی
مرمت - جلد ۳۰ صفحہ ۵۴۶ - ۵۴۸
سفارشیں -

سوال بابت سنہ ۱۹۲۷ء کے بجٹ
کے لئے تذکرہ کمیٹی کی —
جلد ۳۰ صفحہ ۸۸ - ۸۹

سفری بہتہ -

سوال بابت صوبجاتی اور سرکاری
مجالس قانون ساز کے ممبروں کو
— جلد ۳۰ صفحہ ۸۶

سلطان عالم خاں، لفٹننٹ ایم -

بجٹ سنہ ۱۹۲۷-۲۸ء - عام
بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۲۰۷ - ۲۱۷
دیکھئے ”سوالات و جوابات“

[سوالات و جوابات]

اسرار احمد، مسٹر محمد -

چماروں کو سڑی ہوئی لاشوں کو
پوسٹ مارٹم کے لئے لیجانے پر
مہدور کرنا - جلد ۳۰ صفحہ ۸-۹

گمکھل اور لینسٹاؤں کو موٹو کی
سڑک سے ملانے کی تجویز - جلد
۳۰ صفحہ ۲۴-۱۰۵

چیت رام، شری -

چوری میں جیل جانے والوں کی
تعداد - جلد ۳۰ صفحہ ۳۷-۳۹

ہریجن امہدراؤں کا قیدی کلکتہ کے
لئے سنہ ۱۹۳۷ء سے سنہ ۱۹۴۶ء تک
انتخاب - جلد ۳۰ صفحہ ۱۲-۱۵

حسن علی خان، مسٹر -

ضاح مظفرنگر کے باہر سے کپڑا منگانی
والے سونڈاگر - جلد ۳۰
صفحہ ۱۰۴-۱۰۲

خوب سنگھ، شری -

صوبہ میں مفت تعلیم کے لئے
حکومت کی پالیسی - جلد ۳۰
صفحہ ۲۲-۲۴

صوبہ میں مفت علاج معالجہ کے لئے
سڑک کی پالیسی - جلد ۳۰
صفحہ ۲۲-۲۶

راج کمار سنگھ، شری -

بیج کے لئے دھان خریدنے کے بارے
میں شکایت - جلد ۳۰
صفحہ ۵۹۲-۵۹۳

فی بیگم ایمان کی اوسط شرح -
جلد ۳۰ صفحہ ۵۹۱-۵۹۲

۵ ایکڑ سے لیکر ۲۰ ایکڑ تک آوازی
والے کسان - جلد ۳۰ صفحہ ۵۸۹-
۵۹۱

بستہ کے دیہاتی علاقوں میں مکانوں
کے مسئلہ کو حل کرنے کے لئے
ڈسٹرکٹ بورڈ کو رقم کی منظوری -
جلد ۳۰ صفحہ ۵۴۹-۵۵۱

کی پرائیڈ - ت امہدراؤں
کو نواح کے فارم بھیجنے میں
تساعلی - جلد ۳۰ صفحہ ۲۷۳-۲۸۰

ڈسٹرکٹ بورڈ بلندشہر کو تعلیم
کے لئے امداد - جلد ۳۰
صفحہ ۵۵۴-۵۵۷

ضلع افسروں کا رئیسوں اور زمینداروں
کے یہاں ٹھہرنا - جلد ۳۰
صفحہ ۵۵۱-۵۵۴

پورنا بنرجی، شری -

پرائمری اسکول کے مدرسین کو تربیت
ٹیچر سرٹیفکیٹ سے مستثنیٰ کرنا -
جلد ۳۰ صفحہ ۱۹-۲۲

ڈسٹرکٹ بورڈ فرخ آباد کے ماتحت
ملازم اُستانیوں کو ترقی نہ ملنا -
جلد ۳۰ صفحہ ۱۸-۱۹

جگموہن سنگھ نیکی، شری -

ضلع گدھوال کی نیار ویلی مردربند
کی اسکیم میں مزدوروں کو رکھنے
کے لئے کارکنوں کو ان کی بول چال
کو نہ سمجھنے کی مشکلات - جلد ۳۰
صفحہ ۲۹۸-۲۰۲

ضلع گدھوال میں ٹرک نمبر یو -
ایس - ۲۱۹ کے متعلق اطلاعات -
جلد ۳۰ صفحہ ۲۸۱-۲۸۳

کوٹ دوارا کے لئے ٹاؤن ایڑیا کی
منظوری - جلد ۳۰ صفحہ ۱۰۵-۱۰۶

گدھوال - بہاؤ کے کسانوں کی طرف
سے ایک یادداشت - جلد ۳۰
صفحہ ۱۰۶-۱۱۲

گدھوال بہاؤ مہالین ڈام کے بارے
میں گدھوال بہاؤ کے لوگوں
کی عرضداشت - جلد ۳۰
صفحہ ۱۰۲-۱۰۳

سنہ ۱۹۲۷-۲۸ء کے بجٹ کے لئے

تنخواہ کمیٹی کی سفارشیں -
جلد ۳۰ صفحہ ۸۸ - ۸۹

صوبہ جاتی اور مرکزی مجالس قانون
ساز کے ممبروں کو سفوی ہتھ -
جلد ۳۰ صفحہ ۸۶

لکھنؤ کے ریستوران میں مغربی
طریق پر تعلیم رقص اور غہر ملکی
شراب کی فروخت - جلد ۳۰
صفحہ ۸۳ - ۸۵

سنگھاسن سنگھ 'شری' -

بان شاہ سلامت بغام سریندر سنگھ
وغیرہ کے مقدمہ میں ضلع دیوریا
میں نیل گائے کے مارے جانے کے
متعلق تحقیقات - جلد ۳۰
صفحہ ۳۱۳ - ۳۱۶

سیتا رام استھانہ 'شری' -

اعظم گدھ کے بابو ہرکھ چند کی
ریاست کی کورٹ آف وارڈس کے
ذریعہ - نگہ رانی - جلد ۳۰
صفحہ ۵۹۵ - ۶۰۰

شری پتی سہاے 'شری' -

جانوروں کے نیلام کے متعلق اطلاع -
جلد ۳۰ صفحہ ۳۱۶ - ۳۱۷

شیام لال ورما 'شری' -

تذک پور ضلع نیننی تال کی آبادی -
جلد ۳۰ صفحہ ۵۸۳ - ۵۸۵

ضلع نیلمی تال کے لئے موٹا رنگین
کھڑا دیا جانا - جلد ۳۰
صفحہ ۹۲ - ۹۵

محکمہ جنگلات کے یوٹی لائیزیشن
سرکل میں تخفیف - جلد ۳۰
صفحہ ۵۷۹ - ۵۸۳

رام شرما 'شری' -

محکمہ سپلائی یا راشننگ میں
کاکٹری کے مستقل ملازمین کی
سابق چکھوں پر واپسی - جلد ۳۰
صفحہ ۲۸۲ - ۲۸۹

رام مورتی 'شری' -

سنہ ۱۹۳۲ء کی تھریک میں
پرخواست شدہ رگوں کی تنخواہ
دینے کے بارے میں سرکاری پالیسی -
جلد ۳۰ صفحہ ۱۱۲ - ۱۱۳

گڑ ڈیولپمنٹ اسکیم - جلد ۳۰
صفحہ ۵۸۶ - ۵۸۹

رضا خاں 'خان محمد' -

بریلی ڈسٹرکٹ ہسپتال کا پرائونشیالائز
کیا جانا - جلد ۳۰ صفحہ
۲۹۸ - ۲۹۹

دھرم پور سہاے 'شری' -

ضلع بدایوں کے پورم نامی بنائی
اور کنائی کے کارخانے کا بند ہونا -
جلد ۳۰ صفحہ ۲۶۱ - ۲۶۶

سداما پراساد 'شری' -

ضلع گورکھ پور میں مسٹر ہاشم الدین
سرکل انسپیکٹر پولیس مہاراج
گنچ کے پاس ایک مسروقہ بھینس
کا پایا جانا - جلد ۳۰ صفحہ
۳۱۷ - ۳۱۹

سروجیت لال ورما 'شری' -

آندھری محکمہ سٹریٹوں کا اپنے گھروں
پر عدالت کرنا - جلد ۳۰
صفحہ ۱۱۲ - ۱۱۶

سریندر بہادر سنگھ 'شری' -

تالابوں کے پانی کو سٹوریج کے کام
میں لانا - جلد ۳۰ صفحہ ۵۷۰ - ۵۷۱

سلطان عالم خاں 'لفٹیننٹ ایم' -

ڈسٹرکٹ بورڈوں کے انتخابات کے
بارے میں اطلاع - جلد ۳۰
صفحہ ۸۷ - ۸۸

شیو منگل سنگھ، شری —

صوبجات متحدہ میں نہر کے باندھے
توت جانے کی وجہ سے کسانوں کو
نقصان کے بدلے معاوضہ کی رقم کا دیا
جانا۔ جلد ۳+ صفحہ ۳+۵-۳+۳
نسوان ہائی اسکول میں تواریخ
اور جغرافیہ پڑھانے کے لئے ذریعہ
تعلیم انگریزی۔ جلد ۳+
صفحہ ۱۲۱-۱۲۲

کرپا سنگھ، شری —

نوٹیفائیڈ ایریا بستی کی محدود
مالیات۔ جلد ۳+ صفحہ ۲۸۰-۲۸۱
عرش چندر، شری —
انڈیری مجسٹریٹوں اور اسسٹنٹ
کلکٹروں کے موجودہ نظام کا خاتمہ
نیز دوبارہ منظم کرنا۔ جلد ۳+
صفحہ ۱۳-۱۲

بورڈ آف ہائی اسکول اور انٹرمیڈیٹ
ایجوکیشن الہ آباد کے سکریٹری کی
پرائیویٹ امیدواروں کو داخلہ کے
فارم بھیجنے میں تساہلی۔ جلد ۳+
صفحہ ۲۷۳-۲۸۰

محکمہ تعمیرات عامہ اور محکمہ
انہار میں برائیاں۔ جلد ۳+
صفحہ ۱۱-۱۳

میونسپل اور ڈسٹرکٹ بورڈوں کے
نئے چناؤ کے بارے میں اطلاع۔
جلد ۳+ صفحہ ۱-۱۱

کریم ابراہا خاں، مولوی —

شاہجہاں پور میں بھلی کی بھروسہ
کا خراب انتظام۔ جلد ۳+
صفحہ ۵۶۵-۵۶۶

کشن چندر پوری، شری —

کھیتی کے لئے کافی اور سستے قرضوں
کی ضرورت۔ جلد ۳+
صفحہ ۱۲۲-۱۲۳

گجادر پھرساد، شری —

پولیس سپرنٹنڈنٹ اعظم آدھ کا
چماروں کے ساتھ غیر مناسب
پرتاؤ۔ جلد ۳+ صفحہ ۵۷۸
ضلع اعظم آدھ میں محکمہ پولیس
میں کام کرنے والے ہریجنوں کے
متعلق اطلاع۔ جلد ۳+
صفحہ ۵۷۱-۵۷۲

محمد اسحاق خاں، مسٹر —

پانیپت کو قانون قبضہ آراضی صوبجات
متحدہ کے گزٹ نوٹیفیکیشن کی نقلیں
نہ دینا۔ جلد ۳+ صفحہ ۲۷-۲۸
ضلع نیننی تال میں لکڑی کے
ٹھیکیداروں کے خلاف شہایت۔
جلد ۳+ صفحہ ۵۷۷-۵۷۸

محمد نظیر، مسٹر —

فائر ورڈ سنڈیکیت فائرس کے فائر
کی منظوری۔ جلد ۳+
صفحہ ۹۶-۱۰۰

محمد عی خاں، مسٹر —

صوبجات متحدہ کے مکتبوں کے
ٹیکٹروں کی تعداد میں اضافہ۔
جلد ۳+ صفحہ ۳۰۹-۳۱۲

ملکھان سنگھ، شری —

ڈپارٹمنٹل سیلکشن کمیٹی کے فیصلہ
کے خلاف اسسٹنٹ ماسٹروں کو
اپیل کرنے کی مٹھی۔ جلد ۳+
صفحہ ۱۱۹-۱۲۱

گریجویٹ سی ٹیو کو ڈپٹی انسپکٹر
کی جگہ پر مقرر کرنے کی مٹھی۔
جلد ۳+ صفحہ ۱۱۶-۱۱۹

مہاراج تیاجی، شری —

انسداد رشوت ستانی کے سکریٹری
کی تقرری۔ جلد ۳+ صفحہ ۱۵-۱۶
پنشن یافتہ لوگوں کو بھ سے سرکاری
ملازمت میں لینا۔ جلد ۳+
صفحہ ۲۸۹-۲۹۲

شکر کے کارخانوں —

صوبہ میں ————— کے مزدوروں کے
ہڑتال کرنے کی وجہ سے جو حالت
پیدا ہوئی ہے اس پر بحث کرنے
کے ليئے تحریک التوا کا نوٹس —
جلد ۳۰ صفحہ ۳۹

شیام لال ورما، شری —

دیکھئے ”سوالات و جوابات“

شیو منگل سنگھ، شری —

دیکھئے ”سوالات و جوابات“

(ظا)

ظہیر الحسنین لاری، مسٹر —

سنہ ۳۸ - ۱۹۴۷ع کا بجٹ - عام

بحث - جلد ۳۰ صفحہ ۱۲۳ اور ۱۲۵

و ۱۲۶ - ۱۲۴

(ع)

عام بحث —

سنہ ۳۸ - ۱۹۴۷ع کے بجٹ پر —

———— جلد ۳۰ صفحہ ۳۲۰ -

۱۲۳ - ۱۲۴

عدالت کرا —

سوال بابت آنرییری مجسٹریٹوں کا

اپنے گھروں پر ————— جلد ۳۰

صفحہ ۱۱۴ - ۱۱۶

عرضداشت —

سوال بابت گڈھوال بھابہ مالن ڈام

کے بارے میں گڈھوال بھابہ کے

لوگوں کی ————— جلد ۳۰

صفحہ ۱۰۲ - ۱۰۳

(غ)

غیر ملکی شراب —

سوال بابت لکھنؤ کے ریسٹوران میں

مغربی طریق پر تعظیم رقص اور —

کی فروخت - جلد ۳۰ صفحہ ۸۳ - ۸۵

سات پروان شیل مڈیکل سروس کے

آدمیوں کو - آئی - ایم - ایس

کا درجہ - جلد ۳۰ صفحہ ۱۷

وزراء و نیز پارلیمنٹری سکرٹریوں سے

عام جلسوں میں ملنے کے ليئے

افسران کے ليئے قیوں - جلد ۳۰

صفحہ ۵۹۹ - ۵۹۶

ہرپرساد، شری —

تخصیص لاری سے ترقی پائے ہوئے

دبئی والکٹروں کی راشننگ کے

محکمہ میں تقرری پر قیوں -

جلد ۳۰ صفحہ ۵۴۵ - ۵۴۶

ہرپرساد سنگھ، شری —

ضلع باندہ کی کچھہ سسزکوں کی

مرمت - جلد ۳۰ صفحہ ۵۴۶ - ۵۴۸

سوناکر —

سوال بابت ضلع مظفرنگر کے باہر سے

کچھہ منگائے والے ————— جلد ۳۰

صفحہ ۱۰۲ - ۱۰۱

سیما رام استھانہ، شری —

دیکھئے ”سوالات و جوابات“

سینچائی —

سوال بابت تالابوں کے پانی کو —

کے کام میں لانا - جلد ۳۰

صفحہ ۵۷۰ - ۵۷۱

(ش)

شکایت —

سوال بابت بیج کے ليئے دھان خریدنے

کے بارے میں ————— جلد ۳۰

صفحہ ۵۹۲ - ۵۹۳

سوال بابت ضلع نیپتی تال میں لکڑی

کے ٹھہک داروں کے خلاف —

جلد ۳۰ صفحہ ۵۷۷ - ۵۷۸

سوال بابت وزراء نیز پارلیمنٹری
سکریٹریوں سے عام جلسوں میں
ملنے کے لئے افسران کے لئے ———
جلد ۳ صفحہ ۵۶۶ - ۵۶۹

(ک)

کپڑا —

سوال بابت ضلع مظفر نگر کے باہر
سے ——— منگائے والے سوداگر —
جلد ۳ صفحہ ۱۰۲ - ۱۰۳

کرپاشنکو ' شری —

دیکھئے ' سوالات و جوابات ' —

کرشن چندر ' شری —

دیکھئے ' سوالات و جوابات ' —

سنہ ۲۸ - ۱۹۳۷ ع کا بجٹ - عام

بجٹ - جلد ۳ صفحہ ۲۲۳ - ۲۲۹

کرم حسین ' مسٹر —

سنہ ۲۸ - ۱۹۳۷ ع کا بجٹ - عام

بجٹ - جلد ۳ صفحہ ۲۰۶ - ۲۰۷

و ۲۰۸ - ۲۱۳

کریم الہٰذا خان ' مولوی —

دیکھئے ' سوالات و جوابات ' —

کسان —

سوال بابت ۵ ایکڑ سے لیکر ۱۴ ایکڑ

تک آراضی والے ——— جلد ۳

صفحہ ۵۸۹ - ۵۹۱

کسانوں —

سوال بابت صوبجات متحدہ میں

نہر کے باندھ توت جانے کی وجہ

سے ——— کو نقصان کے بدلے

معافگی کی رقم کا ——— جاننا —

جلد ۳ صفحہ ۳۰۳ - ۳۰۵

(ف)

فارم —

سوال بابت بورڈ آف ہائی اسکول اور
انٹر میڈیٹ ایجوکیشن الہ آباد کے
سکریٹری کی پرائیویٹ امیدواروں
کو داخلہ کے ——— بھیجنے میں
تساہلی - جلد ۳ صفحہ ۲۷۳ - ۲۸۰

فائر روڈ سڈیکٹ —

سوال بابت ——— بنارس کے ٹینڈر
کی منظوری - جلد ۳ صفحہ ۹۶ - ۱۰۰

فتح سنگھ رانا ' شری —

دیکھئے ' سوالات و جوابات ' —

فخر الاسلام ' مفتی —

بجٹ سنہ ۲۸ - ۱۹۳۷ ع - عام بجٹ -

جلد ۳ صفحہ ۳۲۰ - ۳۲۹

فلیس ' مسٹر ای - ایم —

بجٹ سنہ ۲۸ - ۱۹۳۷ ع - عام

بجٹ - جلد ۳ صفحہ ۳۹۲ - ۴۰۲

(ق)

قانون قبضہ آراضی —

سوال بابت پانچ کو ——— صوبجات

متحدہ کے گورنر نوٹیفیکیشن کسی

نقلیں نہ دینا - جلد ۳

صفحہ ۲۷ - ۲۸

قانونگو ٹریفنگ اسکول —

سوال بابت ——— کے داخلہ کے لئے

امیدواروں کا چناؤ - جلد ۳

صفحہ ۲۶۸ - ۲۷۳

قیوں —

سوال بابت تحصیلداروں سے ترقی

پائے ہوئے تپتی کلکٹروں کی راشننگ

کے محکمہ میں تقرری پر ———

جلد ۳ صفحہ ۵۳۵ - ۵۳۶

گنشن چند پوساد، شری —

دیکھئے ”سوالات و جوابات“

لکھتری —

سوال بابت محکمہ سپلائی —

راشننگ میں — کے مستقل

ملازمین کی سابق جگہوں پر —

واپسی — جلد ۳ صفحہ ۲۸۲-۲۸۹

کنٹرول —

سوال بابت — بجلی کا —

جلد ۳ صفحہ ۵۵۸

گورنر آف وارڈس —

سوال بابت اعظم گڈھ کے بابو شرکھ

چند کی ریاست کی — کے

ذریعہ نگرانی — جلد ۳

صفحہ ۵۹۵ - ۶۰۰

کھیتی —

سوال بابت — کے لئے کافی اور

سستہ قرضوں کی ضرورت — جلد ۳

صفحہ ۱۲۲ - ۱۲۳

(ج)

گجرات پوساد، شری —

دیکھئے ”سوالات و جوابات“

سنہ ۱۹۳۷-۳۸ ع کے بجٹ پر — عام

بجٹ — جلد ۳ صفحہ ۶۲۹-۶۳۲

گرویدویت سی ٹیز —

سوال بابت — کو دیہتی انسپیکٹر

کی جگہ پر مقرر کرنے کی —

جلد ۳ صفحہ ۱۱۶-۱۱۹

گٹ دیولپمنٹ —

سوال بابت — اسکیم — جلد ۳

صفحہ ۵۸۶-۵۸۹

گیزٹ نوٹیفیکیشن —

سوال بابت پانیور کو قانون قبضہ

آراضی صوبجات متحدہ کے —

کی نقلیں نہ دینا — جلد ۳

صفحہ ۲۷-۲۸

گنگا پوساد، شری —

سنہ ۱۹۳۷-۳۸ ع کے بجٹ پر — عام

بجٹ — جلد ۳ صفحہ ۶۵۲-۶۵۵

گوند سہائے، شری —

بجٹ سنہ ۱۹۳۷-۳۸ ع — عام بجٹ —

جلد ۳ صفحہ ۴۱۷-۴۲۲

(ل)

لکھتری —

سوال بابت ضلع نیپنی تال میں —

کے ٹھیکہ داروں کے خلاف شکایت —

جلد ۳ صفحہ ۵۷۷-۵۷۸

لکشمی دیوی، شریتمی —

سنہ ۱۹۳۷-۳۸ ع کے بجٹ پر — عام

بجٹ — جلد ۳ صفحہ ۶۳۳-۶۴۵

لگان —

سوال بابت فی بیگہ — کی

اوسط شرح — جلد ۳ صفحہ ۵۹۱-۵۹۲

(م)

مالیہ دام —

سوال بابت گڈھوال بھابہ — کے

بارے میں گڈھوال بھابہ کے لوگوں

کی عرضداشت — جلد ۳

صفحہ ۱۰۲-۱۰۳

مالیات —

سوال بابت نوٹیفائیڈ ایریا بستی کی

محدود — — — — جلد ۳

صفحہ ۲۸۰-۲۸۱

مجالس قانون ساز —

سوال بابت صوبجاتی اور مرکزی

کے ممبروں کو سفری ہتھ —

جلد ۳ صفحہ ۸۶

محفوظ الرحمن، مولوی —

بجٹ سنہ ۱۹۳۷-۳۸ ع — عام بجٹ —

جلد ۳ صفحہ ۳۳۲-۳۳۷

مرگت —

سوال بابت بلندشہر — سیانہ اور
بلندشہر — انڈوپ شہر — سرکوں
کی — — — جلد ۳۰ صفحہ ۵۵۷
سوال بابت ضلع بازده کی کچھ
سرکوں کی — — — جلد ۳۰
صفحہ ۵۴۶ — ۵۴۸

مستثنیٰ کرنا —

سوال بابت پرائمری اسکول کے
مدرسین کو ٹرینڈ ٹیچر سرٹیفکٹ
سے — — — جلد ۳۰ صفحہ ۱۹-۲۲

مسروقتہ بھیجنا —

سوال بابت ضلع گوردکھور میں
مسٹر ہاشم الدین سرکل انسپکٹر
پولیس مہراج گنج کے پاس
ایک — — — کا پایا جانا —
جلد ۳۰ صفحہ ۳۱۷-۳۱۹

مصدقہ تکمیلی نہی —

جائز اخراجات سنہ ۱۹۳۶-۳۷
کی — — — کا میز پر رکھا جانا —
جلد ۳۰ صفحہ ۴۱

معاوضہ —

سوال بابت صوبجات متحدہ میں
نہر کے باندھ ٹوٹ جانے کی وجہ
سے کسانوں کو نقصان کے بدلے —
کی رقم کا دیا جانا — جلد ۳۰
صفحہ ۳۰۳-۳۰۵

مفت تعلیم —

سوال بابت موہہ میں — کے لئے
حکومت کی پالیسی — جلد ۳۰
صفحہ ۲۲-۲۲

مفت علاج معالجہ —

سوال بابت موہہ میں — کے لئے
سرکار کی پالیسی — جلد ۳۰
صفحہ ۲۳-۲۷

محکمہ —

سوال بابت تحصیلداري سے ترقی
پائے ہوئے ڈپٹی کالکٹروں کی
رائسنگ کے — — میں تقرری پر
قیوں — جلد ۳۰ صفحہ ۵۴۵-۵۴۶

محکمہ انہار —

سوال بابت محکمہ تعمیرات عامہ
اور — — میں برائیاں — جلد ۳۰
صفحہ ۱۱-۱۳

محکمہ پولیس میں کام کرنے والے —

سوال بابت ضلع اعظمگدھہ میں —
شریجنوں کے متعلق اطلاع — جلد ۳۰
صفحہ ۵۷۱-۵۷۲

محکمہ جنگلات —

سوال بابت — کے یوٹی لائزیشن
سرکل میں تخفیف — جلد ۳۰
صفحہ ۵۷۹-۵۸۳

محمد شوکت علی خاں، مسٹر —

سنہ ۱۹۳۷-۳۸ ع کے بجٹ پر عام
بجٹ — جلد ۳۰ صفحہ ۴۲۳-۴۲۹
۷۰۶، ۷۰۸

محمد فاروق، مسٹر —

سنہ ۱۹۳۷-۳۸ ع کا بجٹ — عام
بجٹ — جلد ۳۰ صفحہ ۱۷۷-۱۸۲

محمد نظیر، مسٹر —

بجٹ سنہ ۱۹۳۷-۳۸ ع — عام بجٹ —
جلد ۳۰ صفحہ ۲۳۸-۲۵۱

دیکھئے ”سوالات و جوابات“

محمد علی خاں، مسٹر —

دیکھئے ”سوالات و جوابات“

مدرسین —

سوال بابت پرائمری اسکول کے —
کو ٹرینڈ ٹیچر سرٹیفکٹ سے
مستثنیٰ کرنا — جلد ۳۰
صفحہ ۱۹-۲۲

[مقامی سوالات]

اعظم گدھہ —

پولیس سپرنٹینڈنٹ — کا
چماروں کے ساتھ غیر مناسب ہرتاؤ —
جلد ۳۰ صفحہ ۵۷۸

ضلع — میں محکمہ پولیس میں
کام کرنے والے ہریجنوں کے متعلق
اطلاع — جلد ۳۰ صفحہ ۵۷۱-۵۷۲
بازدہ —

ضلع — کی کچھ سڑکوں کی
مرمت — جلد ۳۰ صفحہ ۵۳۶-۵۳۸
بدایوں —

ضلع — کے پیریم نامی کٹائی
و بغائی کے کارخانے کا بند ہونا —
جلد ۳۰ صفحہ ۲۶۱-۲۶۷
بستی —

— کے دیہاتی علاقوں میں مکانوں
کے مسئلہ کو حل کرنے کے لئے
ڈسٹرکٹ بورڈ کو رقم کی منظوری —
جلد ۳۰ صفحہ ۵۳۹-۵۵۱

نوٹیفائیڈ ایپیا — کی محدود
مالیات — جلد ۳۰ صفحہ ۲۸۰-۲۸۱

بلند شہر —

ڈسٹرکٹ بورڈ — کو تعلیم کے لئے
امداد — جلد ۳۰ صفحہ ۵۵۲-۵۵۷

ٹنک پور —

— ضلع نیپنی تال کی آبادی —
جلد ۳۰ صفحہ ۵۸۳-۵۸۵

شاہجہانپور —

— میں بجلی کی بہمرسانی کا
خراب انتظام — جلد ۳۰
صفحہ ۵۹۵-۵۹۶

فرخ آباد —

ڈسٹرکٹ بورڈ — کے ماتحت
ملازم استانیوں کو ترقی نہ ملنا —
جلد ۳۰ صفحہ ۱۸-۱۹
نیپنی تال —

— ضلع کے لئے موٹا رنگینی کپڑا
دیا جانا — جلد ۳۰ صفحہ ۹۱-۹۵
ضلع — میں لکڑی کے ٹیکہ داروں
کے خلاف شکایت — جلد ۳۰ صفحہ
۵۷۷-۵۷۸

مقدمہ —

سوال بابت — اسپیشل منیجر
کورٹ آف وارڈس ایٹہ بنام مسما
آنندی — جلد ۳۰ صفحہ ۵۷۳-۵۷۶
مکانوں کے مسئلہ —

سوال بابت بستی کے دیہاتی علاقوں
میں — کو حل کرنے کے لئے
ڈسٹرکٹ بورڈ کو رقم کی منظوری —
جلد ۳۰ صفحہ ۵۳۹-۵۵۱

مکتبوں —

سوال بابت صوبائی متحدہ کے —
کے ٹیچروں کی تنخواہوں میں
اضافہ — جلد ۳۰ صفحہ ۳۰۹-۳۱۲
ملازمت —

سوال بابت پنشن یافتہ لوگوں کو پور
سے سرکاری — میں لینا — جلد
۳۰ صفحہ ۲۸۹-۲۹۲

ملکھان سنگھ، شری —

دیکھئے ”سوالات و جوابات“
— منافی —

سوال بابت گرجھوہیت سی ٹیز کو
دیہی انسپیکٹر کی جگہ پر
مقرر کرنے کی — جلد ۳۰
صفحہ ۱۱۶-۱۱۹

نہال الدین، مستقر —

سنہ ۲۸ - ۱۹۳۷ع کے بجٹ پر عام
بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۶۳۵-۶۵۱

نہی —

سوال بابت صوبہ متحدہ میں
— کے باندھ قوت جانے کی وجہ سے
کسانوں کو نقصان کے بدلے معاوضہ
کی رقم کا دیا جانا - جلد ۳۰
صفحہ ۳۰۳ - ۳۰۵

نیلام —

سوال بابت جانوروں کے — کے
متعلق اطلاع - جلد ۳۰
صفحہ ۳۱۶ - ۳۱۷

نیل گائے —

سوال بابت بادشاہ سلامت بنام
سریندر سنگھ وغیرہ کے مقدمہ میں
ضلع دیوریا میں — کے سارے
جانے کے متعلق تحقیقات - جلد ۳۰
صفحہ ۳۱۳ - ۳۱۶

(۲)

واپسی —

سوال بابت محکمہ سولائی و
راشٹریک میں کٹاری کے مستقل
ملازمین کی سابق جگہوں
پر — جلد ۳۰
صفحہ ۲۸۳ - ۲۸۹

ونش گوپال، شری —

سنہ ۲۸ - ۱۹۳۷ع کا بجٹ - عام
بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۱۸۳ - ۱۹۳

دیپندر شاہ بہادر، راجہ —

بجٹ ۲۸ - ۱۹۳۷ع - عام بجٹ -
جلد ۳۰ صفحہ ۲۳۷ - ۲۴۲

منظوری —

سوال بابت فائر وود سنڈیکیت بنارس
کے ٹینڈر کی — — جلد ۳۰ صفحہ
۹۹-۱۰۰

سوال بابت کوٹ دوارا کے لئے ٹاؤن
ایویا کی — — جلد ۳۰ صفحہ
۱۰۶-۱۰۵

مہارنجر تیاگی، شری —

دیکھئے ”سوالات و جوابات“

سنہ ۲۸-۱۹۳۷ع کے بجٹ پر عام
بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۶۷۰-۶۷۷
ایڈیٹل کالج —

سوال بابت ٹھاکر اندرا سن سنگھ
کی — — — لکھنؤ میں بھرتی - جلد
۳۰ صفحہ ۸۹-۹۲

میونسپل اور ڈسٹرکٹ بورڈوں —

سوال بابت — — — کے نئے چغاول کے
بارے میں اطلاع - جلد ۳۰ صفحہ
۱۱-۱۰

(۳)

نریندر دیو، شری —

سنہ ۲۸ - ۱۹۳۷ع کے بجٹ پر عام
بجٹ - جلد ۳۰ صفحہ ۶۱۱-۶۲۳

تسواں ہائی اسکولوں —

سوال بابت — — میں توارف اور
جغرافیہ پڑھانے کے لئے ذریعہ تعلیم
انگریزی - جلد ۳۰ صفحہ ۱۲۱-۱۲۲

تگرانی —

سوال بابت اعظم گڑھ کے بابو ہرکھ
چند کسی کورٹ آف وارڈس کے
ذریعہ — — جلد ۳۰
صفحہ ۵۹۵ - ۶۰۰

(۴)

ہاسپٹل —

سوال بابت پولی ڈسٹرکٹ —
 کا پرونشیالائز کیا جانا - جلد ۳ -
 صفحہ ۶۱۱-۶۲۳

ہیجن امیدواروں —

سوال بابت — — کا قہقی کلکٹری
 کے لئے سنہ ۱۹۲۷ء سے سنہ ۱۹۲۶ء
 تک انتخاب - جلد ۳ - صفحہ
 ۱۲ - ۱۵

ہیجفوں —

سوال بابت ضلع اعظمگڑھ میں
 محکمہ پولیس میں کام کرنے والے
 — — کے متعلق اطلاع - جلد ۳ -
 صفحہ ۵۷۱ - ۵۷۲

ہی ہوناٹھ شاستری شری —

سنہ ۱۹۲۷ء - ۱۹۲۸ء کا بجٹ - عام
 بجٹ - جلد ۳ - صفحہ ۱۲۳ - ۱۵۰

قوم مسٹر آنریبل —

سنہ ۱۹۲۷ء - ۱۹۲۸ء کے بجٹ پر عام
 بجٹ - جلد ۳ - صفحہ ۶۷۷ - ۶۸۱

ہیجٹ پر مشاملہ بسواں نہر —

سوال بابت ضلع سیٹا یور میں
 — — پر ایک پٹی نالی بنانے کے
 ضرورت - جلد ۳ - صفحہ ۵۹۲

(ی)

یادداشت —

سوال بابت گڈھوال بہو کے کسانوں
 کے طرف سے ایک — — - جلد ۳ -
 صفحہ ۱۰۶ - ۱۱۲

یگیہ نرائن اُردپادھیائے —

سنہ ۱۹۲۷ء - ۱۹۲۸ء کا بجٹ - عام
 بجٹ - جلد ۳ - صفحہ ۲۳۱ - ۲۵۰

یوسف، نواب محمد —

بجٹ سنہ ۱۹۲۷ء - ۱۹۲۸ء - عام
 بجٹ - جلد ۳ - صفحہ ۳۵۲ - ۳۶۰